

ČASOPIS

MATICE MORAVSKÉ.

Redaktor:

Václav Royt.

ROČNÍK SEDMÝ.
1875.

V BRNĚ. 1876.

NÁKLADEM MATICE MORAVSKÉ.

TISKEM AKC. MOR. KNĚHTISKÁRNY.

Obsah celého ročníku.

Strana.

Jakub Palaeolog. Životopisný nástin, jejž podal J. Jireček 1

Předkřesťanská pohřebiště na Moravě. Sděluje dr. B. Dudík . . 9

Pan Hynek mladší Bruntálský z Vrbna. Obrázek z minulosti domácí. Podává A. Rybička 21

O Slovanech na ostrově Raně a o vyvrácení moci jejich r. 1168. Podává V. Royt 26, 152

Studie o Shakespearovi. Od K. Šmídka 47, 168

O vzájemnosti ústrojné mezi rostlinami a živočichy. Podává dr. Em. Kusý 75

Národní pověry a obyčeje v okolí Rožnovském na Moravě. Sebral F. Bayer 83

Klasobraní z rukopisův staročeských na Moravě chovaných. Podává J. Jireček 97

Dějiny knihtiskařství na Moravě od vzniku jeho až do r. 1621. Od dra. B. Dudíka 103

Urbář kláštera Žďárského na Moravě. Podává Ign. B. Mašek . 139

Dodatek k životopisu Jakuba Palaeologa. Od J. Jirečka . . . 205

Jakub Palaeolog.

Životopisný nástin, jejž podal *J. Jireček.*

Od té doby, co staroslavná Konstantinopolis padla v moc Musulmanům, Italie zaplavila se učenci řeckými, kteří poskytnutou jim pohostinnost hojně odměňovali šířením známosti literatury řecké. Řečtina, po tu dobu jen z doslechu známá, ponenáhlu vstupovala na roveň s latinou. Řecká literatura stávala se společným majetkem učencův, oživujíc i zálibu v klassických spisech starého Říma a osvěžujíc veškeren ten suchopár, jenž se v myslích učené Evropy byl rozhostil.

Nemůže býti úmyslem naším, abychom líčili účinek nových snah těchto na vlasti naše. Převahou, již na vysokých školách pražských vzal směr protikatolický, nutně stalo se, že mladíci katoličtí vždy hustěji obraceli se do Vlach i navštěvovali university tamní. Připomeneme jen několik jmen. Jan z Rabšteina, probošt na Vyšehradě, oceněný Palackým [1]), první z Čechův v Italii duchem humanismu a staroklassické lepoty nadchnouti se dal a překrásná svědectví vysokého vzdělání svého zůstavil ve spisech svých. Václav z Křižanova studoval v Bononii; tamtéž pobývali Hilarius Litoměřický, Václav Korambus, Jan Šlechta ze Všehrd a přede všemi jinými Bohuslav Hasišteinský z Lobkovic. V Praze latinskou literaturu pěstovati počal Mr. Řehoř z Prahy [2]), jenž od 1464 do 1485 na universitě četl o Virgiliovi Co do humanistův, kteří podle vzoru staroklassických vzdělávali jazyk český, stačí ukázati na Viktorina Kornelia z Všehrd a na Řehoře Hrubého z Jelení. První Čech, jenž řečtinou se zanášel, byl Václav Písecký. Žák jeho, slavný Zigmund z Jelení, nenašel místa na akademii

[1]) Dějiny národu Českého IV. 1, str. 381 a IV. 2, str. 583 sld.

[2]) Řehoř byl ze Starého Města, 1460 stal se bakalářem, 1462 mistrem svob. umění, 1466 a 1470 byl děkanem své fakulty a 1476/7 rektorem university. Šířeji o humanismu v Čechách psal J. Truhlář v Čas. Čes. Mus. 1870.

pražské, anobrž navrátiv se do vlasti marně usiloval o to, aby v ní působiti mohl k povznešení klassických studií. Sixt z Ottersdorfa v řečtině se vzdělal na některé z německých akademií a z jazyka toho asi 1536 přeložil psaní sv. Ignacia, jakož i porovnal Nový Zákon český s textem řeckým pro biblí Melantrichovu. L. 1537 Jan Franc z Královské Hory, měštěnín pražský, universitě odkázal 1000 kop grošův, aby z jistiny placen byl lektor jazyka řeckého, kterýž především vykládati měl Iliadu.

Prvním toho nadání požitečníkem 1542 stal se Mr. Matouš Kollin z Chotěřiny. Ze školy Kollinovy značný vycházel počet mužův, kteří rovnou snahou nešeni byli. I zevnějškem počali osvědčovati zálibu svou v řečtině, přikládajíce sobě jména řecká, jako Melantrich (černovlásek), Paliurus (bodlák), Sophianus (mudroň), Karion (ořech), Rhakopoeus (soukenník), Rhakotomus (postřihač), Artopoeus (chleboděl, pekař), Aerichalcus (mosazník), Achilles, Palamedes a podobně.

Mr. Kollin, nemoha se dohodnouti s kollegy, 1560 universitě sice dal výhost, ale dům jeho na Novém Městě, andělská zahrada řečený, nicméně zůstával nejen štěpnicí pro mládež, kteráž tam ku klassickým studiím připravována, ale spolu středištěm byl milovníkův hellenstva.

Bylit to především maecen snah klassických, Jan Hodějovský z Hodějova, pak Sixt z Ottersdorfa, lékař Thadeáš Hájek z Hájku, právník Gabriel Svěchin z Paumberka, kněhkupec Tomáš Mitis z Límuz, kancléř pražský Pavel Kristián z Koldína, Šimon Proxenus z Sudetu, Jan Aquila z Plavče, Ondřej Lucinius z Litoměřic, Petr a Jakub Kodicillové z Tulechova, Jakub Srnovec z Varvažova, Prokop Lupáč z Hlavačova, Václav Zelotín z Krásné Hory, Marek Bydžovský z Florentina a jiní mnozí.

Z krátkého tohoto nástinu viděti, že v Čechách vlastní hellenophilství nastalo teprv okolo polovice XVI. věku, v době, kdež v Italii bylo již dosáhlo posledního svého rozkvětu, neřku-li odkvětu. Což divu, že tehdá jeden z Řekův, v Italii již s menší ochotou vítaných, připadl na myšlénku, aby hledal štěstí svého na březích Vltavy, kdež mu nad to i v ohledu náboženském větší kynula zvůle, než jaké se v Italii nadíti mohl.

Asi 1565 objevil se v Praze muž původu hellenského, rodem z ostrova Chios, jenž se na akademiích vlaských před tím byl poohledl. Nazýval se Jakubem Olympidariem Palaeologem i vypravoval o sobě, že potomkem jest rodiny, z kteréž

pošel nešťastný poslední císař byzantský, Konstantin Dragases. Tvrzení to samo sebou bylo matné, jelikož praví Palaeologové 1502 byli vymřeli. Ale za tehdejší nedostatečné známosti dějin obecných málo to vaditi mohlo dobrodruhovi, kterýž se pod staroslavným jménem uvedl do společnosti, anobrž dobře sobě tím posloužil, ač dovedl-li jen poněkud zachovati vzezření původu tak vznešeného hodné. Nad to pak primaté řečtí drahně let po vymření rodu císařského přijímali příjmí Palaeologův. I nebylo tedy divu, jestliže v Praze v učeném řeckém příchozím nepoznali hned klamaře anebo aspoň lichojmenníka.

Jakub Palaeolog opatřil se mocnou protekcí u dvora. Byltě, jak viděti z přípisu kr. české dvorské kanceláře k arcibiskupovi, o čemž později řeč bude, „z jistých slušných a uznalých příčin v vlastní ochranu císařskou vzat.“ Přípis ten mimo kancléře Vratislava z Pernšteina podepsán od slaveného svou dobou humanisty, královského sekretáře Mikuláše Waltera z Waltersberka, známého přízní svou k Bratřím[1]) a i jinak velkého podpůrce tehdejšího hnutí náboženského a učebního. Tím namítá se cesta, kterou asi Palaeolog dojíti mohl ochrany Maximiliana II.

Učenci pražští Řekovi připravili nad míru příznivé uvítání. Zejména Mr. Kollin s otevřenou náručí jej přijal, v domě svém uhostil a vším, čeho mu třeba bylo, štědrou rukou opatřil. Jaká mu tu kynula rozkoš! Mohltě o milém svém Homérovi rozmlouvati s mužem, kterýž s mlékem mateřským naučil se jazyku, jehož dokonalá známost u nás byla sladkým ovocem lopotných prací; kterýž záhadná v spisech řeckých místa dovedl rozlušťovati s jistotou, jakouž jediné dává trvalá od prvního mládí v nich cvičnost; kterýž očima svýma seznal dějiště slavných činův, básníky řeckými horoucně opěvovaných a dějepisci skvěle vyličovaných; kterýž nad to nade všecko pocházel z ostrova, kam staré podání klade kolébku slepého pěvce bojův řecko-trojanských.

V rozkoši této lakotně se účastnili soudruhové Kollinovi. Za to, co Paleolog jim mohl poskytnouti, všickni se mu odvděčovali tím, že mu pobyt v Praze hleděli co nejpříjemněji ulahoditi. Palaeolog pravým byl hrdinou ušlechtilejšího společenstva pražského, v němž tehdá rozmluva o předmětech klassických modou byla, ano na čas vyhostila i spory o náboženství, kteréž se předkům našim takou byly staly potřebou, jako nám nyní politika.

---

[1]) Rukověť k děj. lit. české sv. I. str. 80.

I mezi dámami pražskými Palaeolog rád byl viděn. Však již vznešený původ jeho v očích jejich činil jej osobou přezajímavou. A brzo se mu podařilo získati sobě i srdce jedné z Pražanek, kteráž se odhodlala, sloučiti s ním osudy života svého. Bylať to dcera Mr. Martina Kuthena ze Šprimsberka, humanisty a dějepisce českého, jenž nedávno před tím, 29. března 1564, byl zemřel, značné po sobě jmění zůstaviv [1]).

Po svatbě se Palaeolog na stálo v Praze usadil v domě u kalichův v osadě sv. Jiljí na Starém městě, jejž mu manželka věnem byla přinesla [2]). Z počátku žil pokojně, nemalé požívaje vážnosti. První nehoda, kteráž jej potkala, byla smrt dobrodince jeho, Mr. Kollina, an 4. června 1566 s životem se rozžehnal. [3])

Chtěje vděčnost svou Kollinově památce dokázati, ještě před koncem l. 1566 s dědici a přátely jeho domáhal se toho, aby rektor a mistři učení pražského dovolili na lektoři či v čítárně kolleje Karlovy postaviti zesnulému kámen mramorový s nápisem podle spůsobu a obyčeje, jakýž se zachovává v akademiích vlaských. Ale žádost jeho nepotkala se s ochotou, jakou očekával. Mistrům živě ještě na mysli tanuly nesnáze, kteréž byly podnětem Kollinova z university odchodu, i dali mu odpověď, že toho z jistých příčin nikterak dopustiti nemohou. Palaeolog tím se odstrašiti nedal, nýbrž podal supplikací ku kr. místodržícím, jich za přímluvu žádaje. Místodržící byli v tom povolnější. Dne 8. ledna 1567 vydán přípis, ve kterémž se jednak uznávají zásluhy Kollinovy, jednak mistrům domluva činí, žeť v úmyslu Palaeologově „i poctivost vaše, jazyka českého i všeho učení pražského jest a vám nic na ublížení není“; i vyslovuje se tam přesvědčení, žeť mistři „sami pro poctivost vlasti své, k rozhlášení mezi cizí národy,“ toho nápomocni budou.

Přípisem tímto mistři ocítili se v nelepé nesnázi, i nemeškali z počtu svého vypraviti dva doktory, Jiříka Proxena z Sudetu a Tomáše Vodňanského, k nejvyššímu sudí, panu Janovi z Waldsteina, v jehož područí věci školní a náboženské tehdá náležely, ne aby přímo odpírali, nébrž aby jen žádali o radu, žeť věc nová, neobyčejná a nikdy neslýchaná, skrze kterouž by potom sebe aneb

---

[1]) Rukověť sv. I. str. 434.

[2]) Dům u kalichův, ad quatuor calices, položen v sousedství samého kostela sv. Jiljí, č. 242, starší 539 (Tomek, Základy I. 79).

[3]) Rukověť sv. I. str. 366.

učení pražské v nějaké nebezpečenství uvésti mohli. Ale pan sudí zastoudlou tu opposici nehrubě milostivě přijal. Domlouval mistrům, že jsou bázliví, nerozumní a ničemní, že své poctivosti neznají, sami se snižují, chvály lidem hodným a učeným nepřejí. Aby jen tak učinili, jakž jest jim psaním oznámeno; toť že pánův místodržících jistá vůle a poručení. Jestliže na tom přestati nechtí, tedy ať se před něho odpůrce postaví, tu že uslyší, čemu by nerad.

Proti této palici nebylo šermu. Mistři, vyslyševše od vyslaných, co vyřídili, Palaeologovi vzkázali, že k žádosti jeho svolují. Ať prý se dá do kolleje nalézti; tu že jemu místo ukázáno bude, na kterém by kámen postaviti mohl. Nápisu, kterýž by na kameni chtěl míti, ať nedá vysekávati, leč by prvé jej mistrům ukázal.

Tak se i stalo. Na památník vzata deska červeného mramoru v podobě obdélníka na všech stranách obrubou vypuklou opatřeného. Svrchu vytesán jest obraz Kollinův, an, sedě na stolici, vykládá knihy Homérovy. Nad tím nápis *Μεταξὺ τῶν ὅρων τρόπαιον* [1]). Za podobou učitele rozložen vavřín, na jehožto listech vtesány jsou litery, které dohromady čteny čtyry verše latinské obsahují, dva v pravo a dva v levo.

V pravo: Hoc tibi pro meritis posuit, Colline, Jacobus
ille Palaeologus, nobilis exilio.

V levo: Tu peregrinantem coluisti tempore iniquo:
accipe amicitiae pignora grata meae [2]).

Listy prvotně natřeny byly zeleně a písmena v nich pozlacená Na spodní části položen nápis řecký:

Θ. Α. Τ.

Ματθαίῳ Κολλίνῳ τῷ Κοθερυναίῳ εὐξένῳ ξένῳ φιλέλληνι γλώττης ἑλληνικῆς ἐξηγήτῃ καὶ φίλῳ Ἰάκωβος Χῖος Ὀλυμπιδαρεῖος ὁ Παλαιόλογος ἄστατος καὶ διωκόμενος ἀδίκως ἄξενος ξένος ἐν Βοημίᾳ ἐν ἀμοιρήματι ἔτι καὶ νῦν ζῶν εἰς χάριτος ὁμολογίαν καί μνημόσυνον (sic) *τοῖς ἐρχόμενοις ἐν τῷ τάφῳ κειμένῳ ἔθηκεν*

Α. Φ. Ξ. Η. [3])

---

[1]) Mezi krajnostmi vítězství.

[2]) Toto za zásluhy tobě, Kolline, postavil Jakub onen Palaeolog, zšlechtěný vyhnanstvím. Tys pocestného za času nepříznivého opatroval: přijmiž vděčné důkazy přátelství mého.

[3]) Bůh všech věcí konec. Matouši Kollinovi Chotěřinskému, pohostinnému hostiteli, příteli Hellenův, jazyka řeckého učiteli a milovníku, Jakub Chijský-Olympidarius Palaeologus, psanec a nepravě pronásledovanec, výhostný host, v Čechách podnes žijící v neštěstí, na osvědčení vděčnosti

Kámen k dohotovení svému potřeboval celého roku, jelikož podle nápisu postaven teprv 1568 [1]).

Nehody, na kteréž Palaeolog touží v nápise, brzy dostavily se vydatnější měrou. Počátkem l. 1569 do Prahy přijel Michael de Aste, visitator řádu kazatelského či dominikánského, a o tom roznesla se podstatná zpráva, že by „obmýšlel a před sebou měl Palaeologa do vězení dáti vzíti aneb vyzdvihnouti a jemu těžkost chtíti učiniti.“

Příčina neobyčejného tohoto záměru nebyla jiná, než že se proneslo, že učený exulant jest mnich, z kláštera jakéhos v Řecku uběhlý, a k tomu prý „kacíř veliký“. Měl prý bratrem anebo blízkým příbuzným v Římě kardinála a ten dopátrav se obytu jeho původem byl stihání, ježto se naň strojilo. Není nepodobné, že to byl kardinál Gabriel Palaeotus, čímž bychom na stopu přišli jménu pravému Jakubovu.

Ale z mračna hrozícího nepadl dešť. Přátelé Palaeologovi u dvora dovedli toho zabrániti. Dne 12. února 1569 arcibiskupa Antonína Brusa došel přípis císařský, o kterém již svrchu podotknuto. „I poněvadž jest týž Jakub Palaeologus z jistých, slušných a uznaných příčin v vlastní ochranu naši císařskou vzat, toho, aby naň od kohožkoli tou měrou saháno a těžkost jaká činěna býti měla, dopustiti nemůžeme, Tobě při tom tolikéž poroučejíc, aby toho ničehož proti němu předsevzíti nedopouštěl, tak aby on, bezpečen jsa, též ochrany naší císařské užiti mohl“ [2]).

Důrazné toto opatření bylo by Palaeologovi za tehdejšího stavu věcí zjednalo trvalý poklid, kdyby on sám v ubezpečilosti

---

a na památku příchozím pohrobenému postavil 1568. — O památníku tom, kterýž z lektoře dobou neznámou přenešen byl na nádvoří kolleje Karlovy a od několika let v prvním poschodí na síni lépe jest opatřen, mimo jiné psal Jan Semler: „Animadversiones in monumentum sepulcrale, quod Matth. Collino a Jac. Palaeologo erectum. Pragae 1756.“

[1]) Vypravováno dle zprávy Marka Bydžovského z Florentina, již z rkp. vyšehradského otisknouti dal Vojtěch Ruffer v Časopise Česk. Museum 1831, str. 442—446, a Václav Hanka v II. svazku Rozboru staročeské literatury (v Praze 1845, str. 29—32). Podle poněkud proměněného textu Vilém Slavata přijal ji do historického svého spisu k l. 1571. Srovnej paměti kollegiatův kolleje Karlovy od V. V. Tomka v Čas. Č. M. 1847 I. str. 635 sld.

[2]) Přípis ten chová se v archivu metropolitanském v Praze, a opisem v zemském archivě českém.

své nebyl se dal svésti ke skutkům, kterýmiž, přes všechnu ochranu prvější, moc světská byla nucena k ostřejším krokům.

Když pokus moci duchovní 1569 tak šťastně byl odražen, měl se Palaeolog za netknutelného. Dům svůj otevřel cizincům, kteří za podobnými, jako on, příčinami se utíkali do Čech, až i nějakého mnicha poběhlého z kláštera sv. Anežky, kterýž byl některé věci posvátné pobral, u sebe přechovával. To když se úřadův doneslo, nařízeno Palaeologovi, aby jeho vydal. Ale on, místo co by uposlechl, mnicha v noci pryč od sebe vyšikoval. Takovýto moci úřední zjevně učiněný posměch nemohl zůstati bez trestu. Císařský podrychtaří staroměstský dostal rozkaz, aby se zmocnil samého Palaeologa. Aby mu tento rovněž neuklouzl, s pochopy svými 30. března 1571 do domu u kalichův vloudil se nenadále, beze vší opovědi; nicméně Palaeolog zahledl jej a vida, že se tu něco na hlavu jeho valí, uskočil do komory a tam se do truhly zavřel. Úředník, maje jistou zprávu, že honěnec v domě, všecko prohledal a konečně dopad i na truhlu, zámečníkem ji otevříti kázal a „v této kleci vykápěného ptáčka“ nalezl i zatknul. Palaeolog odveden na radnici staroměstskou a dán do vězení řečeného Špinka. Odtud z poručení císařského večer 29. dubna vzat na „kočí“ a na Poděbrady, „jakož bylo slyšeti“, odvezen [1]).

Ve vazbě držen některou dobu, až mu tuším dovoleno bylo navrátiti se na Chios. Tam prý zkusiv mnoho rozličného štěstí i neštěstí, zase se vrátil. Na podzim 1581 obrátil se do Moravy. Dne 19. listopadu t. r. Dr. Tomáš Jordán z Klausenburka psal Esromovi Rudingerovi, řediteli bratrské školy v Evančicích, že včerejšího dne Palaeolog projel Brnem [2]), ubíraje se do Uherského Brodu k děkanu tamnímu Pavlu Kyrmezerovi, u něhož setkal se s farářem Novoveským Bonifaciem Beninkazou, též vyběhlým mnichem. Ale již se zpráva o tom vůbec byla roznesla a sám Kyrmezer nestál již na pevných nohou [3]).

Před koncem 1581 Palaeolog jat z rozkazu biskupa Stanislava Pavlovského v Uherském Brodě. O tom, jak se to událo, a o dojmu, jenž tím spůsoben, nejlépe nás zpravuje list Dr. Thadeáše Hájka z Hájku, k Fridrichovi z Žerotína 10. ledna 1582 psaný. „Těchto dnů,“ vypravuje slavný lékař, „noviny velmi smutné

[1]) Vše to dle zprávy Bydžovského, o níž viz poznámku 1. na str. 6.

[2]) Rkp. Českého Musea 2. G. 10, list 141.

[3]) Rukověť sv. I. str. 439.

sem slyšel o našem panu Palaeologovi; nepřeji jemu toho srdečně. Co jest toho za příčiny, nyní nevím, a divím se, že od VMsti žádné zmínky o tom neštěstí učiněno není. Prosím, račte mi o tom o všem napsati vedle příležitosti; nebo již se to o něm hrubě rozhlásilo, že, jsa pozván do Brodu Uherského, tam od biskupa na kočí vzat a do Vídně vezen, potom že sou hned také jeho knihy a psaní všecka pobrali. Pán Bůh jemu rač proti zkrvavilým nepřátelům našeho náboženství pomocníkem býti a nám všem.“ [1])

Uvězený Palaeolog vezen byl do Kroměříže. Na cestě potkav se s ním bratr Pavla Kyrmezera, kterýž byl knězem katolickým a tehdá sídlo své měl v Brně, i ptal se ho: „Ví-li co o Kyrmezerovi a o nějakém Bonifaciovi? Že by tam okolo Brodu měl býti.“ Odpověděl Palaeolog, že ví a zná je, a oba jsou jeho milí přátelé a vlastní tovaryši. [2]) Z Kroměříže vypraven Palaeolog do Klosterneuburku a držán tam v klášteře augustinianském, až jej odvezli do Říma.

O posledních jeho dobách jsou dvě zprávy, jedna Bydžovského, druhá v aktech bratrských

Bydžovský vypravuje takto: „Potom původem bratra svého kardinála jat a do Říma přivezen, a tam u vězení za dosti dlouhý čas držán byl. Když svého náboženství ustoupiti nechtěl, na snažnou žádost bratra jeho kardinála papež Gregorius XIII. († 1585) málo před svou smrtí zaškrtiti a potom ho upáliti dal.“

Bratrský historik nejprvé se zmiňuje, že Palaeolog v Římě k žádosti biskupa Pavlovského opět byl tázán po Kyrmezerovi a Beninkaze a na základě seznání jeho že dne 26. ledna 1583 vydán rozkaz císaře Rudolfa II. k Arklebovi z Kunovic, aby Kyrmezera i Beninkazu vyzdvihnouti rozkázal a obadva biskupovi Olomouckému odeslal. Takovým činem se osud ctižádostivého děkana Uhersko-Brodského sloučil s dobrodruhem z dalekého archipelagu přibylým.

„O Palaeologovi pravili,“ dáleji dokládá historik bratrský, „že z Klosterneuburka do Říma vezen a tam upálen, naposledy pak, že konečně jest mnichem v Římě, přiznav se ku katolíkům

---

[1]) Rkp. v poznámce 2. str. 7 jmenovaný, list 572.

[2]) Archiv bratrský v Herrnhutě, foliant XIII, list 311.

a maje i mezi kardinály nějaké přátely, že od hranice vyproštěn a mezi mnichy zůstává. Žena pak s dítkami zde se kdes běduje.“ [1])

Toť vše, čeho sme se o zajímavé té osobnosti v památkách starých dobrati mohli.

Předkřesťanská pohřebiště na Moravě.

Sděluje Dr. *B. Dudík.*

Pojednáním tímto chceme rovněž povzbuditi ku zpytování podobných předmětův i v jiných krajích slovanského světa, jakož i dovoditi toho, že čím dále se zabíráme do starověku slovanského, tím užší shledáváme souvislost rozličných kmenův, a že tedy tím snáze z líčení kmene jednoho smíme přibírati barev k obrazům kmenův příbuzných. Ještě císař Lev VI., kterýž za času moravského knížete Svatopluka (867—894) žil a psal, osvědčuje ve své Tactica (kap. XVIII. n. 99), že národové slovanští věku jeho — zemřelť r. 911 — zvyky, obyčeji a spůsobem života sobě velmi podobni byli.

Pro snadnější přehled pojednáme:

1) o místech a krajinách na Moravě, kdež předkřesťanská pohřebiště objevena jsou;
2) o spůsobu pohřebování v době předkřesťanské na Moravě;
3) o nálezích z předkřesťanských pohřebišť dobytých; a posléze
4) o výsledcích toho a takového bádání ohledem na dějiny vzdělanosti.

1. Předkřesťanská pohřebiště.

Pravdivé-li jest tvrzení, že roviny každé země dříve zalidněny byly, než hřbety horské a jich úbočí a dokázáno-li dějepisem, že stěhování neb posouvání národův se dálo směrem větších řek rovinou tekoucích: pak zajisté i na Moravě v poříčí větších toků, tedy v nížinách hledati dlužno poslední stánky, hrobky národů v době předkřesťanské tam bydlivších. A skutečně! jen v poříčí Moravy, Dyje, Švarcavy, Svitavy a Hané vyskytla se až posud

---

[1]) Tamtéž; Antonín Rybička v životopisné zprávě o Kuthenovi v Časopise Českého Museum 1860 str. 84 uvozuje jeho vnuka Martina D i n d o l i. Při tehdejší měnivosti jmen není nemožné, že by to byl jeden z synův Palaeologových.

pohřebiště předkřesťanská; a sice podél Moravy: u Olomouce, Doloplaz, Majetína, Nedakonic, Hulína, Záhlenic a u Buchlova; nad Dyjí: u Znojma, Nových Žerovic (ležících při bařinách), Klentic, u Palavy, Najdeku a u Lednice; v poříčí Svitavy: u Brna a u Lišně; nad Švarcavou: u Rejhradu, Rybešovic, Židlochovic, Měnína, Blučic, Žabčic a Vranovic; při Hané a v poříčí jejím: u Vicoměřic, Čech a Ptení. Výjimky z pravidla toho vyskytují se jen pořídku. Tak jsou prý u Visenberka, Letovic, Bohuslavic, Bučovic, Horno-Lidče blíže Klobouk v Hradišťsku, u Turnova blíže Moravské Třebové a u Loštic nalezeny starožitnosti z doby předkřesťanské. Osady tyto jsou ale opodál jmenovaných řek, ležíce dílem v horách, dílem na vysočinách. V novější době poskytují nálezy ve slujích devonského vápence u Blanska předůležitých výsledků, kteréž ale poukazují k dobám a národům, sotva tradicí spojeným s oněmi, jichž hroby známe. O těchto pravěkých památkách podal dr. Jindřich Wankel obšírnou zprávu v časopise anthropolog. spolku ve Vídni roku 1871.

2. O spůsobu pohřebování na Moravě.

Všecka předkřesťanská pohřebiště na Moravě lze dle jich zevnějších znaků rozděliti na tři hlavní skupiny:

1.) Hrobky z kamene, 2.) Mohyly ze země a 3) Pohřebiště rovná. Tato jsou zase: a) hroby s urnami, b) hroby jednotlivé a c) hroby řadové s ustrinami aneb bez nich.

Hroby kamenné známe až potud na Moravě jen tři, a sice dva s popelnicemi blíže osad Doloplazy a Majetín, u Olomouce ležících, a jednotlivý hrob u Blučiny. Roku 1841 odkryt jest totiž u Doloplaz hrob jednotlivý v hloubce jen dvou stop pod povrchkem země, kterýž z kamenů šikmo kladených složen jsa, ve sklenutí 1′ 6″ vysokém, 2′ širokém a 3—4′ dlouhém na tlusté spodní vrstvě říčního písku jenom množství polámaných hliněných nádob obsahoval; naproti tomu stálo u Majetína rovněž v nepatrné hloubce 3 stop devět popelnic neobyčejné velikosti řadem vedle sebe, a byly při nalezení roku 1840 naplněny spálenými kostmi lidskými, popelem a prstí. — V hrobě u Blučiny pod tak zvanou Zlatou horou nalezena jest v březnu r. 1848 v kamenné rakvi, plochou kamennou deskou přikryté, mužská kostra se skleněnými perlami a pozlacenými předměty z bronzu. Jak kamenné hroby u Znojma zřízeny byly, nemohl jsem se dozvěděti. Vlastních u Němců tak

zvaných Hünengräber, ba ani hrobů jednotlivých kameny obložených aneb hrobů stolovými kameny (Wagsteine) krytých na Moravě není, leda bychom následující nález sem počítati chtěli: Dne 20. srpna 1861 nalezena jest blíže vranovického nádraží Ferdinandovy severní dráhy hromada kamení, očividně uměle narovnaná. Když pak země s ní opatrně odstraněna byla, ukázal se starobylý oltář obětní.

Tato hromada kamení vzbudila pozornost hlavně tím, že obsahovala druh kamene, který se v okolí vranovickém nenalezá, nýbrž k žule okolí oslavanského se podobá, odkudž sem přenešen býti musel.

Na obětní desce, dílem udrobené a patrně mnohým žárem vypálené a rozpukané, ležel prostřed dřevného popele 'roh a asi o 4 stopy dále několik zvířecích kostí. Na západ od toho místa, ve vzdálenosti jednoho sáhu a hloub o 3 stopy nalezena jest o sobě ležící veliká rozbitá popelnice, naplněná popelem.

Mohyly ze země co pohřebiště vyskytují se na cestě mezi Žabčicemi a Pohořelicemi. Jsouť ohraženy náspy a při bližším ohledání nalezeno v nich množství střepů červených, šedých a černých hliněných nádob, popel a uhlí jehličnatých stromů, veliké zohybané železné hřeby, na kterých patrno bylo, že někde zaraženy byly, kusy železa rozmanité podoby, čelisti vepřů, rozličné kosti, ale vše bylo tak ohořelé, že se více rozeznati nedalo.

Valy zaujímají jako i v jiných zemích tak i na Moravě v době předkřesťanské důležité místo. Škoda, že až posud zřetel k nim nebyl zasloužeňou měrou obracen. V Čechách u věci té mnohem dále již pokročeno jest. V časopisu „Mittheilungen des Vereins für Geschichte der Deutschen in Böhmen" ročník X. č. 4. a 5. r. 1872 popisuje Dr. J. E. Födisch 32 valů z kamene a 54 ze země zdělaných, kteréž v Čechách již proskoumány jsou. Na Moravě prý náspy u Lišně změřeny a vyšetřeny byly, leč do veřejnosti se o tom až posud žádných zpráv nedostalo. Teprvé v červnu r 1874 podstoupil Eduard Dudík, měšťan a obecní rada v Kojetíně, s touž horlivostí, kterou archeologickému bádání vůbec věnuje, dosti nesnadný úkol, vyměřiti a určiti rozsáhlé, místy hustým lesem porostlé hradiště na temeni Hostýna. Zde podáváme popis a vyměření valů těchto dle jeho udání.

„Hostýn, za stara Gostyn, jest poslední značný osamělý chlum jihozápadního pásma výběžků karpatských, 2317 stop zvýší nad hladinou morskou, a jen půl hodiny od městečka Bystřice zdálí. Od západu jest přístup na vrchol jeho snadný, obtížnější

z ostatních stran; nejpříkřejší jest ale severní svah S temene jeho otvírá se krásná výhlídka do požehnaných rovin Moravy a Hané. Do dějin země uveden jest chlum tento rukopisem kralodvorským. Tam se opěvuje boj, kterýž křesťané v červnu r. 1241 na tomto místě s Tatary ne bez přispění Božího slavně svedli. Pramen, o němž báseň vypravuje, až podnes teče, a na místě zmíněné tam kaple vypíná se krásný kostel, kterýž František Antonín hrabě Rotal mezi rokem 1721 a 1748 stavitelem Tomášem Šturmem zbudovati dal. R. 1787 zrušen a spoustě vydán pozdvihl se po 54 letech znovu, ač ne ve starém, předce v důstojném lesku zase, a jako v 13. tak putují i v 19. století zbožní Moravané k stolci mateře Boží, „jež tu divy tvoří". Rozsáhlá vysočina, na kteréž tento kostel stojí, obehnána jest náspy, jež tuto blíže vypíšeme.

Stromů prázdná vysočina jest ku středu poněkud vypouklá, tak že obklopující ji náspy odtud skoro zraku se ukrývají, ačkoliv 5 až 8 sáhů vysoké jsou. Sestrojeny jsou z materialu, jaký při ruce byl, drobného štěrku, valounů aneb i lámaných kamenů, jež se snadno na místo dopraviti daly, a hlavně ze země, kteráž na vnitřní straně z valů vykopána byla, tak že náspy tyto šikmé k vnitřní straně nakloněné tupým úhlem se křižující plochy tvoří, kteréž zvláště na západní a jižní straně roubením zvýší mužských plecí opatřeny jsou.

Zevnější strana všude skoro stejně pod úhlem 40^0 příkře spadá, což jen lidskou rukou spůsobeno býti mohlo. Čeřen náspu jest skoro $1^1/_2$ sáhu široký, všude urovnaný a plochý, tak že se na něm hromady kamení a dřev narovnati daly, kteréž pak v nebezpečí na dotírajícího nepřítele svaleny býti mohly, jakož o tom svrchu dotčená hrdinská báseň v kralodvorském rukopisu vypravuje.

Až podnes dobře znalé a zavřené hradiště má formu různoběžníka (trapezoidu) k jihozápadu prodlouženého. Uměle zdělány jsou vlastně jen tři strany podoby té, jelikož čtvrtá, severní strana přirozeným, velmi příkrým a ostře k oběma stranám spadajícím čeřenem horským tvořena jest. Člověk neměl zde nic jiného na práci, než aby podél čeřenu toho schůdnou cestu upravil.

Násep jest nyní na pěti místech protržen, původně měl ale jen dva vchody; jeden na jihozápadní straně, opatřený silnými, baštám podobnými valy, kteréž se ponenáhlu do vnitřního hradiště snižují, druhý pak, menší v severovýchodním koutu, tam kde se umělý jižní násep s přirozeným severním stýká. Kdežto první

vchod za hlavní bránu sloužil, zdá se, že druhý, úzké brance podobný, ještě i v pozdější době železnými vraty opatřen byl, protože ono místo a kus příležícího náspu až podnes „železná brána“ sluje, název, kterýž se ještě v 17. věku v listinách nalezá, a sice v době, když na Hostýně zlato hledáno bylo.

Valy mají v obvodu 2200 kroků čili 1100 sáhů, kteréž na jednotlivé strany různoběžníka takto připadají:

Na východ 800 kroků čili 400 sáhů s později udělaným průlomem do údolí Rudolfova, a druhým v jihovýchodním koutu do Rotalovic.

Na západ 650 kroků aneb 325 sáhů se třemi průlomy vedoucími do Bystřice a k pramenu, kterýž roku 1700 kaplí překlenut byl.

K severu 350 kroků čili 175 sáhů přirozeného hřbetu horského, který se západního i východního náspu dotýkal.

K jihu 400 kroků aneb 200 sáhů. Zde byl, jak již pověděno, klavní vchod.

Rozměry tyto zjevně ukazují, že značný počet lidí i zvířat v ohradišti tom útočiště nalézti mohl.

Bohužel nejsou podnes ještě na prostranství tom nižádná vědecká pátrání podniknuta. Při vyměřování vozové cesty ku kostelu nalezeny jsou sice hojné střepy hliněných nádob, zůstaly však bez povšimnutí. Co z nich se zachovalo, pochází beze vší pochyby z popelnic, jaké se v předkřesťanských pohřebištích a žarovištích nalezají. Pověsť v lidu zachovaná poznačuje horu tuto co bývalé sídlo pohanského boha pohostinství, jehož starobylých ohrad křesťané v nebezpečí před Tatary zase užili.“ Tolik praví Eduard Dudík o Hostýnu. My k tomu dokládáme, že kdo se poučiti chce o důležitosti takových starých hradeb k obraně, bližší zprávy nalezne ve spisu generala Peuker-a „Das deutsche Kriegswesen der Urzeit“ a v knize Oskara Schuster-a „Die alten Heidenschanzen Deutschland's“, kteříž valy nejen popisují, ale také o strategické jich důležitosti jednají.

Po této úchylce vraťme se již zase k našim předkřesťanským pohřebištím na Moravě, a sice k poslednímu druhu jich, totiž k

Pohřebištím rovným. Druh tento jest na Moravě obecný. Vykopaliť jámu 6′ až 8′ hlubokou směrem k východu a položili mrtvolu do ní hlavou k východu na záda. Jen u Velké Tejnice v Olomoucku nalezeny prý jsou při zakládání cesty mezi zámkem a kostelem lidské kostry, kteréž větším dílem na boku neb na

tváři ležely. V malé vzdálenosti udělán jest pak druhý, třetí hrob, a tak povstala ponenáhlu pohřebiště, jakáž nalezena jsou u Rejhradu, Měnína a Židlochovic. Kde zle bylo o místo, pokryto jest pohřebiště novou vrstvou země. V Židlochovicích, kdež předce jedno pohřebiště u Švarcavy asi 400□ sáhů a druhé ve farské ulici asi 300□ sáhů mělo, zdá se, že v třech rozličných dobách podobně se dělo. V hrobech tohoto spůsobu kladeny jsou mrtvoly buď prostě do země, aneb — jako u Židlochovic — na prkno. Jedna mrtvola nalezena jest dne 29. srpna 1847 stojmo zakopaná. U Měnína jsou hroby v tamní štěrkové půdě vejčitě vyhloubeny, 7 až 8 stop zhloubí, a černou zemí, na níž 2 až 4 stop zvýší dřevný popel leží, vyplněny.

Podobně vypadají hroby u Vranovic. Při stavbě železnice u Vranovic, kdež mnoho země odstraniti se muselo, nalézal dělník jeden často zpukřelé kosti, popelnice, misky, bronzové kruhy a p. Nálezů těch si ale nikdo nevšímal, a tudíž buď rozvlečeny buď zmařeny jsou. Teprvé r. 1860 a 1861, když za příčinou zveličení nádraží zase ač u menší míře země odkopána býti musela, pilnější zřetel obracen k hrobům tam zase objeveným.

Půda byla v místech těchto zajisté již od staletí pluhem zdělávána, protož i hroby na povrchu sotva více znalé byly. Malé vlnovité vyvýšeniny a černější země byly jediným jich znakem. Ležely u paty pahorku, západně od vranovického nádraží se zdvihajícího, jehož vrchol dubovým lesíkem věnčen jest, a sice k severu od potoka Říčka ve střední vzdálenosti asi 500 sáhů.

Pohřebiště má půdu štěrkovou s většími valouny, tak že nemožno s jistotou rozeznati, zdali hroby obloženy byly kameny. Nebylo tedy ani zde jiného znaku jednotlivých hrobů, než tmavší půda, kteráž se vespod blíže mrtvol nalezala. Kostry ležely průměrně jen 3 až 4 stopy pod povrchem země. Všecky byly tak zpukřelé a popelnice v hrobích nalezené byly tíží země tak rozlámané, že nic celého dobyto býti nemohlo.

Hroby ležely zcela nepravidelně, ohledem k poloze koster panovala ale přísná souměrnosť, neboť ležely všecky hlavou k východu a popelnice stály u nohou koster. Nalezeny jsou tu i veliké popelnice samy o sobě, kteréž více plochou, misám se blížící podobu měly a popelem z kostí naplněny byly. Ve většině hrobů byla pouze jedna, jen v některých byly dvě popelnice, kteréž pak vždycky malá ouška měděným drátem spojená měly. Popelnice byly hrubého díla, skrovně ozdobeny a nejvíce tuhovitým, lesklým

nátěrem opatřeny. Některé byly hnědé, shotovené z hlíny, smíšené s křemenovým pískem. V žádném z hrobů posledně objevených nenašlo se ničeho z kovu, ani zbraně ani šperku.

Jiný druh hrobů nalezl se u Klentic, pak blíže rejhradského nádraží a ve vojenské cihelně u Olomouce. U Klentic a u Palavy mají hrobky v půdě hlinovité podobu trychtýře, nahoře nejužší, dole nejširší jsouce. U Olomouce a u Rejhradu jest opak; tam jsou hroby dole nejužší a nahoře nejširší. V takových hrobech byly mrtvoly spalovány. Bezpochyby byl spodek kotliny naplněn poleny a roštím, což když zapáleno bylo, mrtvola dolů spuštěna a kyprou prstí přikryta jest. Jelikož pak na pohřebišti žertvy obětovány bývaly, musela země v kotlině hrobní přirozenou měrou popelem a uhlím pomíchána býti a skoro černá vyhlížeti.

Tvar hrobu od známých až posud naprosto se různící objeven jest roku 1872, když blíže rejhradského nádraží kopány jsou základy k akciové sladovně. Nalezeno jest totiž 18 kotlin tvaru obráceného trychtýře, naplněných popelem a zemí, ve kterých střepy nádob, celé nádoby, polámané aneb ohořelé kosti roztroušeny byly. Kotliny tyto byly obyčejně 2 metry hluboké a na dně rovněž široké, kdežto hořejší otvor sotva jeden metr v průměru měl. Hroby u Klentic a u Palavy měly touž formu.

O jámě téměř uprostřed ležící podává Dr. Jindřich Wankel v „Mittheilungen der anthropologischen Gesellschaft in Wien“ ve III. svazku čís. 8. následující zprávu:

„Jáma tato dosahovala hloubky 6 metrů a byla naplněna popelem, ve kterémž se v hloubce 2 metrů nalezla sekera ze zelence, hlouběji kamenná deska s otvorem, ku kterémuž dva žlábky se táhly, pak veliká dosti dobře zachovaná mísa, a na dně pět lidských koster a kostra mladého prasete. Skupina tato obsahovala kostru ženy, muže a tří dětí rozličného stáří. Bylť to patrně údové jedné rodiny, jenž zde v přepodivných polohách vedle sebe a na sobě uloženi byli.

Vespod leželo asi roční dítě na zádech s rozpřaženými rameny, na něm žena tváří a prsma obrácena dolů, ramena od trupu trochu vzdálená majíc; spodní okončiny, mezi nimiž a pod nimiž zmíněné dítě leželo, byly v koleně trochu zahnuty. Na severním kraji ustriny, přiléhající k zakřivené vnitřní ploše její, ležely kostry osmiletého a desítiletého dítěte s rameny ku předu nataženými zrovna vedle sebe a na sobě; mužská kostra ležela na příč prostředkem ustriny rovněž na břiše, s daleko ku předu nataženými, v lokti silně

ohnutými rameny a s nohama vzhůru obrácenými a nad tělem ženy ležícími. Hlava scházela a ležela stranou nedaleko koster dětských. Po levém boku muže a trochu pod ním ležela kostra prasete natažená. Mezery vyplněny byly popelem; co přídavek nalezlo se jen několik částečně pražených skořepin malých eksemplářů unio pictorum.

Kosti nenesly nižádné známky ohně, byly ale tak setlelé, že se mi jen s největší opatrností podařilo, zlomky několika lebek zachovati; lebka muže byla ale bohužel váhou na ní ležícího sloupu popela zcela rozmačkána.

Z polohy koster lze s určitostí zavírati, že všech pět mrtvol touž dobou pohrobeno bylo; to se dokazuje již vzájemným spletáním okončin. Rovněž ukazuje poloha muže a obou dětí, ku předu rozpjatá ramena atd., že hlavou napřed dolů vrženy byli. Napřed bezpochyby bylo prase a nejmenší dítě dolů hozeno, pak následovaly druhé dvě děti, potom žena, pak trup mužův a posléze jeho hlava.

Patrno jest z toho, že tu není obyčejný hrob, v kterémž zemřelí s úctou pochováváni. Neobyčejná hloubka ustriny, stejnodobé pohrobení všech pěti mrtvol, neobyčejná jejich poloha, chybění všech přídavků, okolnost, že muži prvé hlava uťata byla a konečně surový spůsob, jakým tuto s mrtvolami nakládáno jest, jakž z jejich polohy se jeví, to vše ukazuje zjevně k obětem lidským (či snad na soud trestní?) Připomeneme-li k tomu ještě kamennou desku se žlábky (žlábky na krev), pod ní ležící mísu (mísu obětní) a širokou ostrou sekeru (obětní nůž), stává se domnění to tím pravděpodobnějším, jelikož i v ostatních ustrinách nic k prostým hrobům aneb ku spalování mrtvol neukazuje.

Vedle této ustriny ležela jiná, trochu menší, 3 metry hluboká, jejíž spodek mnoha měřicemi zuhleného obilí, triticum antiquorum, vyplněn byl.

Třetí, obsahem svým rovněž ode všech ostatních se lišící žarovnice, nalezena jest při kopání jámy na vápno; ležela stranou a obsahovala na tisíce malých, dílem kalcinovaných skořápek unio pictorum a kosti psa.“

Při vykopávání byl jsem přítomen a mohu zevrubnost popisu potvrditi.

V „Sitzungsberichte der philos. histor. Klasse der kaiserl. Akademie der Wissenschaften in Wien, 1859“ ve svazku 29. a 30. obsaženo jest obšírné pojednání Dr. Karla Weinholda „Ueber die heidnische Todtenbestattung in Deutschland.“

3. O nálezích z hrobů dobytých.

Vše co archeologie uvádí jakožto kořisť z hrobů předkřesťanských, nalezá se dílem také v hrobech moravských. Podrobné vyčtení a popsání příliš daleko by nás vedlo, pročež se zde jen odvolávati můžeme na spisy a knihy, kdež se to výhradně děje, jako Dr. B. Dudíka „Ueber die heidnischen Begräbnisplätze in Mähren“ (Sitzungsberichte der k. Akademie in Wien, 1854 sv. XII.) a Vocela „Grundzüge der böhm. Alterthumskunde.“ V Praze 1845.

Kamenné předměty: obětní kameny (Rejhrad a Měnín), nože, střely, sekery, násadní děrou opatřené klíny (Olomouc, Nedakonice, Rejhrad atd.). Věci bronzové: armilly, kroužky, závity, jehlice a spinadla, nákrčníky, chřestící plíšky s řetízky na fibulách, srpy, meče, celty (sekery s dutým hřbetem k nastrčení násady), pálstavy (sekery s laloky neboli ozubci k zatknutí topůrka) v Klenticích, Rejhradě, Lišni (zdá se, že tu slevárna na bronzové srpy a nože všeho druhu byla), v Čechách, Letovicích, Visenberku atd.; bronzové sošky v Buchlově, Měníně a Rejhradě. (Obrazné podoby u Měnína a Rejhradu nalezené, z nichž měnínská spodní díl kráčející postavy mužské, rejhradská pak delfína představuje, zajisté jsou původu římského a sem přineseny.) Bronzové kotly a džbány u Měnína, stříbrné šperky u Rybešovic, náušnice téhož spůsobu, jaké se na jižní Rusi a v Srbsku nalezají, skleněné kuličky, vřetenové kameny, hliněné perly všeho druhu, nádoby a hrnce z plavené tuhy a červené, slídovým pískem pomíchané hlíny, v nejrozmanitějších formách, buď prostě od ruky buď na hrnčířském kruhu robené, čarami, tečkami, kruhy, kolmými a vodorovnými souběžnicemi, klikatými neb vlnitými proužky neb i kosočtverci a p zdobené. Největší na Moravě posud nalezené popelnice měly 3 stopy zvýší a při ústí dvě stopy v průměru. Některé z nich byly železnými obruči opatřeny a obsahovaly spálené žito. Ze železa nalezly se: nože, hroty, rukověti a obruče k dřevěným nádobám, ostruhy s malým ostnem bez kolečka; nosiliť se jen na levé noze (u Rybešovic).

Velmi zhusta nacházejí se přesleny, což ovšem snadno pochopitelno jest, neboť Morava ještě ve středověku byla hlavním domovem plátenictví, a před tkaním předcházeti musí předení. Nejstarší spůsob předení byl pomocí vřetena. Aby pak vřeteno s náležitou prudkostí se otáčelo, obtěžkávali spodní jeho konec, což se dělo přeslenem. Nejprvé dělali je z hlíny, připevňujíce na

dolejším konci vřetena hliněnou kuličku, kterou aby vždy po ruce měli, sušili a dílem i ozdobovali, robíce takto stálé přesleny hliněné. Když pak se naučili vrtati kámen, dělali — jelikož hlína křehká byla — přesleny kamenné, při čemž podoba koule ustoupila tvaru válcovitému, v prostředku trochu vypouklému. Móda i nádhera vedly pak k tomu, že i tyto kamenné přesleny kroužovitými okrasami zdobeny a často z polodrahokamů, na př. karneolu, achatu, jaspisu, křišťálu shotoveny bývaly. Některé z nich jsou kruhovitě vybroušeny a od ohně zčernalé, což odtud přichází, že ploských kamenných přeslenů k lampám užíváno bývalo, aby se jimi knot lépe pohromadě držel a jednostejné světlo vydával; odtud jejich olejnatá zčernalost. Které z nich z lepšího barevného neb průzračného kamene shotoveny byly, sloužily, když jich k předení méně užíváno bývalo, mezi perlami k ozdobě hrdelní. Tím se stalo, že ve hrobech na Moravě přesleny rozmanitého tvaru co pravé přesleny z hlíny a kamene, i co kroužky u lamp a hrdelní šperk nalezáme.

Čeho ale Morava naprosto nemá, to jsou zlaté šperky, jaké se v sousedních zemích nalezají[1]), a tak zvané urny lícní, kteréž se v západních Prusích vyskytují. Dr. G. Berendt podal jich popis i vyobrazení ve spisech král. fysik.-oekonom. společnosti v Královci roku 1872.

4. O výsledcích takových studií ohledem na dějiny vzdělanosti.

Kdyby se v předkřesťanských hrobech na Moravě mince jakkoliv významného rázu nacházely, pak bychom snáze souditi mohli o tom, kterému národu tyto hroby náležejí aneb alespoň do kterého věku asi padají. Mince se ale nenacházejí nikde, a tudíž nemáme nižádné rukověti k výkladu svému. Tak zvané keltické či barbarské mince — nezdařilé padělání penízů římských a řeckých z doby Filipa II., krále makedonského, kteréž se pořídku na Moravě nalezají, dokazují jen tolik, že národ, který jich užíval, již jakéhosi stupně vzdělanosti dosáhnouti byl musel, proto že mu obchod na výměnu již nepostačoval, nýbrž razený, pod státním dozorem stojící kov, zlato a stříbro, tedy mince v obchodu potřebnými se ukazovaly. Jestliže nápis na mincích zlatých, kteréž se nápadně známým darikům podobají a již váhou svou co díly určité jednice hodnoty

[1]) Dr. Wankel nalezl prý v Býčí skále také zlaté ozdoby.

se ukazují, vskutku slovanský jest, pak ovšem není více pochybnosti o tom, že tento druh mincí kmenu slovanskému náležel, a jelikož se nejčastěji v dříve od Slovanů obydlených krajinách, totiž Uhrách, Čechách, na Moravě, dílem i v Horním a Dolním Rakousku, Štýrsku a Krajině až k moři jaderskému nalezá, tedy patrně kmenu onomu, kterýž krajiny tyto v držení měl. Leč zde nám shasíná světlo historie. Béřeme-li srovnávací filologii na poradu, tuť ovšem nacházíme dosti důvodů, abychom se přiznali k učení těch, kteří jmenované krajiny, ba celou střední Evropu pokládají za starodomácí vlast, za kolébku Slovanův, a tuť stojí v čele professor Šembera se svým dílem: „Západní Slované v pravěku, čili rozbor kritický, že Slované v Germanii a Illyrii bydlejí od doby předhistorické."

Jelikož ale srovnávací filologie sama o sobě není s to, vyvrátiti četné hisíorické toho důkazy, že před Slovany ve jmenovaných krajinách Keltové a Germáni bydleli, dlužno přibrati ku pomoci srovnávací kraneologii (lebozpyt). K tomu konci třeba lebky v předkřesťanských hrobech nalezené změřiti a s lebkami jiných krajin srovnávati. Vůbec mám za to, že osteologie či kostivědy při báďáních předhistorických až posud celkem příliš málo užito jest. Chci zde jen na kosti holenní poukázati. Při kostrách, nalezených ve velikém žarovišti, obětním místě, u Rejhradu, nalezá se holenní kost téměř trojhranná, kdežto při kostrách z Rybešovic kulatá jest. Lékařů se táži: Který tvar ukazuje k době starší, trojhranný či kulatý?

Z nálezů, z přídavků ve hrobech, dá se vzdor všemu odporu, který snad tomu kladen bude, pramálo dovoditi. Já znám sbírky starožitností v Evropě dosti zevrubně a prohlédal jsem vždy pilně k rozeznávacím znakům nalezených předmětův; před nedávnem navštívil jsem bohaté sbírky předhistorických nálezů v Berlíně, Královci a Gdansku, i bohatší ještě sbírky v Kyjevě, a musím se přiznati, že se od předmětů ve Vídni, Praze, Pešti, Brně, Štýrském Hradci, Lublani a Celovci chovaných podstatně nerůzní. Zdali přináležají všecky jednomu národu, ale rozličným věkům — době kamenné, bronzové, železné? Či patří rozličným, po sobě následujícím národům, Bojům, Tektosagům, Markomanům, Kvádům, Slovanům?

Kdyby tomu tak bylo, jakž mohlo býti, že národové tito na př. v Moravě vždy s hotovou jaksi, od předešlé se různící vzdělaností na jeviště vystupují? Jelikož původ jejich známe, museli

bychom i u nich rozličné stupně vzdělanosti spatřovati, neboť na př. Keltové museli tak dobře svou dobu kamennou míti, jako Markomané nebo Slované. Kde leží tedy rozdíl?

Otázka tato, kteráž zajisté bedlivého vyšetření zasluhuje, příliš daleko by nás zavedla; neboť bychom především museli na jisto postaviti posouvání rozličných kmenů a pozorovati jich údobí — máme-li k tomu dostatečného materialu? K rozřešení těch a jiných otázek bylo by třeba vytvořiti zcela novou vědu, kterou bych „Srovnávací archeologií doby předhistorické“ nazval. Či máme se domnívati, že nálezy ony obchodem do země se dostaly?

Známeť na Moravě řádnou slévárnu na bronz u Lišně blíže Brna, známe kadluby z kamene udělané, kteréž na Špilberku u Brna nalezeny byly. A jestliže u Lišně lili srpy a jehlice, zajisté uměli také náramky a sponky na hrdlo a nohy líti.

Totéž platí o nádobách hliněných. Já jsem sám nalezl velikou hrudu připravené hlíny v ustrině u Rejhradu. Všecky tvary, od nejmenších až k největším nádobám, od plochých misek až k hrncům, kteréž dle obsahu svého nejspíše k uschování obilí sloužily, nacházejí se na Moravě právě tak, jako v okolí Berlína, Gdanska neb Královce, jako v Rusku, Uhrách a Štýrsku. Jedinou vyjímkou jsou, jak jsem již byl podotkl, urny lícní v západních Prusích, jsouť ale zajisté původu novějšího.

A což spracování stříbra na Moravě? Jelikož u Rybešovic nalezené stříbrné náušnice tvarem, ozdobou i umělostí docela se rovnají těm, kteréž u Olbie v jižním Rusku objeveny byly, zdali tu ještě kdo chce mysliti na Kelty a německé kmeny, kterýmž patřiti mohly? Snad mi bude někdo namítati, že tyto a podobné šperky obchodem do nejvzdálenějších konců země se dostávaly. Dobře, ale kde byly robeny? Já mám za to, že jen skleněné a jantarové perly z cíziny přicházely do Moravy, kdež velmi vzácné jsou, a kdekoliv se naskytují, hrob vznešené osoby značí. Právě veliká jich cena pobádala nejspíše k napodobení jich, a zhusta se nalezající perly z malované a pálené hlíny měly ony drahé cizozemské nahraditi.

Všecko ostatní, co předkřesťanští obyvatelé Moravy potřebovali, shotovovalo se buď po domácku buď dle cechů jaksi zřízenými řemesly, kterými se celé osady zabývaly — Črtoryje, Štítary, Bilary, Bečváry, Mečíře atd. Tehdejší obchodní cesta vedla podél Visly přes Krakov a Hradec do Moravy. Zdali snad nepři-

pisujeme věci nám patřící jiným, nechtíce se spustiti tak zvaného stěhování národů, a neděláme sebe snad takto sami chudšími? Tuť by ovšem skromnost Slovanům přirozená a je tak zdobící byla nemístná.

Pán Hynek mladší Bruntálský z Vrbna.

Obrázek z minulosti domácí.

Podává *A. Rybička.*

Mezi přední rodiny panské, v XVI. a XVII. století na Moravě a v Slezsku usedlé, pokládáni jsou vším právem páni z Vrbna, jichž prvotní sídlo bylo Vrbno blíž Lehnice v Slezsku. Rozdělivše se napotom v několik větví psali se jedni z nich dle sídla svého Bruntálu (Freudenthalu) v Opavsku „Bruntálští z Vrbna“ a užívali v erbu svém štítu modrého, zlatou čárou na příč přepásaného, nad níž a pod níž postaveno jest tré zlatých lilií podle sebe, nad helmem pak stojí sloup zlatý, šipkou šikmo prostřelený. — Bruntálští z Vrbna drželi tehdáž zboží rozličná na Moravě a v Slezsku, mívali na sobě vyšší úřady zemské a byli spřízněni s předními rodinami domácími a zahraničnými.

Času toho seděl na Bruntálu a Koldšteině p. Hanuš Bruntálský z Vrbna, pán vzdělaný a vážený, i dobrý přítel p. Karla st. z Žerotína, jenž měl za manželku paní Eližbětu Hofmanku z Grynpichlu, s nížto splodil syny Hynka ml. a Bernarta, pak dceru Marii Eližbětu. — Pán tento zemřel r. 1607, načež synové jmenovaní společně s paní mateří svou drželi dědictví otcovské; roku 1607 dne 14. ledna učiněno však společné u věci té smluvení, dle něhož nadepsaní synové vešli v držení statků nemovitých, zavázavše se k tomu, že budou dávati matce i sestře své, pokudž by onano seděla na vdovské stolici a tato se neprovdala, svobodné sídlo a slušné vychování na hradě Koldšteině a jmenovitě, že budou vydávati na vychování sestry své každého roku 300 zl. rázu mor., pak 5 tůn zvěřiny a přivážeti jí tři bečky vína, a to vše bez všelikých odkladů a odporů.

Pán Hynek ml. Bruntálský z Vrbna, — starší z bratří nadepsaných — navštívil v mladosti své rozličné krajiny zahraničné, studoval na akademii v Frankfurtu n. Oderou (která jej r. 1595

zvolila za svého rektora) a vycvičil se takto ve všelikých uměních bohatýrských, kterých se tehdáž vyhledávalo při jednom každém šlechtici, a že byl při tom muž čilý, podnikavý a příjemný, býval rád vídán na dvořích vyšší šlechty domácí i cizí a stal se proto také komorníkem arciknížete Maximiliana rakouského. — Došed let dospělosti pojal sobě za manželku pannu Bohunku, starší dceru p Karla st. z Žerotína, který byl tehdáž hejtmanem markhr. moravského Pán tento, jenž času toho stál na vrcholi své činnosti a slávy politické, kladl nemalých nadějí na tohoto zetě svého i potřeboval jeho k rozličným poselstvím a jednáním a působil také k tomu, aby p. Hynek B. — po smrti p. Albrechta Sedlnického z Choltic († 1606) — byl nařízen hejtmanem knížetství Opavského.

Avšak jakkoliv p. Hynek ml. B. z V. vynikal ve věcech heroicských a politických, tak málo všímal sobě svých vlastních záležitostí hospodářských a peněžitých a neznal aneb nechtěl se znáti v jich správě a pořádání; i vypůjčoval neustále sumy nové, aniž pomejšlel na jich splácení; taktéž neplatil úroků zasezelých, anobrž vzdělával za ně při každém terminu sv. Jířském a sv. Václavském nové listy hlavní a vůbec počínal sobě u věci té tak lehkomyslně, že se zdálo, jakoby kladl na to nějakou váhu, míti co rok větších dluhů a závad na zboží svém a býti — co se marnotratnosti týče — jedním z prvních mezi urozenými vrstevníky svými.

Ihned, jak se v dědictví otcovské uvázal, jal se p. Hynek ml. B. z V. dělati dluhy a to jednak společně s bratrem svým Bernartem, jednak toliko k ruce své. — Počínajíc od terminu sv. Václavského r. 1608 až do téhož terminu r. 1612 vypůjčil sobě p. Hynek ml. B. z V. společně s bratrem Bernartem od Matouše Šmerhovského z Lidkovic, Tomáše Kupky, souseda Uničovského, a paní Adeliny Žerotínky, roz. Ryšanky z Modřic, sumu 8700 zl. rázu mor. a r. 1609 zapsali bratří tito Janu Tryglarovi 10.000 zl. r. m. a to platu za několik let mu zadrželého, tak že za ona čtyry leta společný dluh ten činil 18.700 zl. r. m.

Mimo společný dluh tento nadělal však pán Hynek ml. B. z V. — počínajíc od terminu sv. Václavského r. 1608 až do téhož terminu r. 1613 — ještě k ruce své vlastní 80.218 zl. r. m. dluhů, kteréž sobě vypůjčil jednak od příbuzných svých (tchána p. Karla st. z Žerotína, Jana Diviše z Žerotína, p. Ondřeje Hoffmanna z Grynpichlu, p. Jiřího st. Bruntálského z Vrbna a j.), jednak od pánů a vladyk moravských (p. Zděnka z Žampachu, Jana Drnovského,

Václava Bítovského, Mat. Konešinského, Jindř. Vodického z Jemničky, Šeb. z Reichenbachu, Ferd. Loza z Knignic), jednak od osob stavu městského (Vilima Reicharta, Václava a Lorence Merbíka, kupců Vídeňských, Bart. Smilaura a Ad. Neumanna, kupců Jihlavských, Ditricha Loga, Mart. Brindilka, Jana Wrochyně, Dan. Hauzera, sirotků Jana Tüchera a j.). Taktéž vypůjčil sobě r. 1609 12.000 zl. r. m. věna manželky své Bohunky z Žerotína a několikráte také nemalé sumy peněžní ze zemské kasy sirotčí a to prostřednictvím tchána svého a tehdejšího hejtmana zemského často jmenovaného p. Karla st. z Žerotína. —

Že pak — jakož již řečeno — p. Hynek ml. B. z V. neplatil úroky z sum těchto vycházející, musel téměř každého terminu sv. Jiřského a sv. Václavského zdělávati od sebe listy hlavní na sumu v terminu tom zasezelou svědčící, čím se stalo, že tyto sumy úroků zasezelých v prodlení několika let činily téměř tolik co prvotní suma hlavní. — Jakož pak nad to dle tehdejšího spůsobu každý dluh a každá spravedlnost peněžitá musely býti utvrzeny a zaručeny rukojměmi a samoslibci — osobami to hodnými a platnými — spůsobilo zjednávání takovýchto rukojmí v letech pozdějších pánu Karlovi st. z Žerotína, který býval tehdáž u věci té předním prostředníkem zetě svého, nemalých zaneprázdnění a nesnází.[1]) —

[1]) Mezi rukojměmi těmito čteme všechny tehdejší úředníky zemské (pána **K a r l a** st. z **Ž e r o t í n a**, hejtmana mark. Mor. na Rosicích a Přerově, p. **L a d i s l a v a** z **L o b k o v i c** na Šternšteině, Neutalu a Holešově, nejv. komorníka m. Mor., p. **M a x. L v a** z **R o ž m i t a l u** na Těšeticích, nejv. sudího m. Mor., p. **K a r l a H a u g v i c e** na Linhartovicích, podkomořího m. M., **J a n a Č e j k u** z **O l b r a m o v i c** na Polici, Syrovicích, nejv. písaře m. M., **J a n a Ž a l k o v s k é h o** na Dobromilicích a Brodku, místodržícího nejv. písařství m. M., **H y n k a S y r a k o v s k é h o** z Perknova na Paškově, sudího práva Olom., **V á c l. M u n k a** z **E j v a n č i c** na Moravici, JMK. prokuratora), příbuzné páně Hynkovi (**J a n a** st. **B r u n t á l s k é h o** na Frydku, **H y n k a** st. a **J a n a** ml. B. na Stemflovicích, Moravci a Hradčankách, p. **O n d ř e j e H o f m a n a** z **G r y n p i c h l u**, pak všechny tehdáž na Moravě žijící strýce z **Ž e r o t í n a**: p. **J a n a D i v i š e** z Ž. na Náměstí, Židlochovicích, Pauzdřanech, Brandejse n. O., p. **J a n a J e t ř i c h a** z Ž. na Losyně, p. **P ř e m k a** z Ž. na Vizmberce, p. **L a d i s l a v a V e l e n a** z Ž. na Třebové M. a Zábřehu, p. **F r i d r i c h a** st. z Ž. na Losině, Rudě a Bludově, p. **B e r n a r t a** z Ž. na Rudě, p. **J a n a F r i d.** z Ž. na Strážnici, p. **F r i d r i c h a** z Ž. na Starém Jičíně), jakož i jiné osoby vzácné a urozené, a důvěrné tehdáž přátele p. Karla st. z Žerotína (p. Vikharta hr. z **S a l m u a N e u b e r k u** na Tovačově, p. Bertolda **B o h a b u d a** z **L i p é h o** na Krumlově, p. **V i l í m a** z **R o u p o v a** na Mladoňovicích

Neboť když takovéto vždy nových a nových dluhů dělání co rok se množilo a množí z dosavadních rukojmí a samoslibců sumy za p. Hynka B. z V. zaručené pro neplacení jistce hlavního, sami ze svého museli platiti, rozpakovali se rukojemci tito v nové závazky a ručení za p. Hynka B. z V. se dávati, čímž se jeho finanční postavení a vůbec domácí hospodářství co den stávalo nepříznivějším. — Tu však mimo všeliké očekávání přišla v to smrt pána Hynka B. z V., který dne 7. února r. 1614 — právě třetí den po sňatku své švekruše Aleny z Žerotína s p. Jiřím z Náchodu — náhlou smrtí sešel, čímž ovšem najednou konec učiněn dalšímu se dlužení se strany p. Hynka Bruntálského.

Že však věřitelové i rukojmové páně Hynkovi nyní důtklivěji nežli před tím o své spravedlnosti se hlásili, a z rukojmů ti, kteří zaručené za pana Hynka sumy hlavní ze svého byli splatili, se uvázali v pozůstalé po něm zboží Koldšteinské; vzešlo tím pánu Karlovi st. z Žerotína nových starostí a zaneprázdnění, a musel nejednu cestu sobě vážiti k soudům zemským v Olomúci a Opavě, aby tuto finanční záležitost zetě svého jakž takž s jeho věřiteli a rukojměmi vyrovnal, a jmenovitě také věno ovdovělé dcery své Bohunky zachoval a pojistil.

K nalehání pána Karla st. z Žerotína nařídili páni soudcové

---

a hradu Znojemském, p. Pertolta z Tvorkova a Kravař na Radími, p. Ladislava z Šleinic na Hostími a Mezříčí, p. Václ. z Haugvic na Petřikovách a Smichovách, pp. Albrechta Sedlnického z Choltic na Žadovicích a Ořechovém, Kristofa Sedlnického na Polské Ostravě, p. Fridricha Sedlnického na Slavěticích, p. Petra Sedlnického na Fryšavě, p. Jiřího z Náchodu na Tulešicích, Jinošově a Lisicích, p. Jetřicha z Kunovic na Ostrově a Kunovicích p. Václava Morkovského ze Zástřizl na Náměstí, p. Hanuše Petřvaldského na Račicích, N. Světlově a Petřvaldě, p. Bern. Podstatského z Prusinovic na Veselíčku, p. Kristofa Podstatského na Věžkách, p. Boh. st. Kokorského na Laškově, p. Jana Balzara Cetryce z Kynsperku na Kunvaldech a Sukdole, p. Adama Věžníka z Věžník na Trnavce, p. Jana Bartodějského na Jaroměřicích a Opatovicích, p. Jana st. Kobylku z Kobylího na Sovinci, p. Boh. Pergara z Pergu na Bouzově, p. Václ. Mohla z Modřelic na Krasicích, p. Jiřího Frid. Lichnovského z Voštic na Neplachovicích, p. Vilíma Dubského z Třebomyslic na N. Městě, p. Václava Vaneckého z Jemničky na Varoži a Valči, p. Jana Šarovce na Hluchově, p. Václ. Bítovského z Bítova na Bystřici, Litultovicích a Ježkovicích, p. Albrechta Rohovlada Bukovku z B. na Chroměži a Červ. Újezdě, p. Beneše Pražmu z Bílkova na Chropini a j.).

zemští ještě r. 1614 jisté osoby, — a to p. Albr st. Sedlnického z Choltic na Ořechovém, p. Petra Vojsku z Bogdunčovic na Lideřově, p. Jana Jiřího Humpoleckého z Rybenska na Osovým a Milostovicích a p. Jana Žalkovského z Žalkovic na Brodku, — kteréž měly s věřiteli a rukojměmi, ježto se byli v zboží Koldšteinské mezi tím uvázali, dle daného sobě naučení jednati a jisté narovnání k místu přivésti. Zmocnění přátelé tito přivedli také v Olomúci tu sobotu po sv. 3 králích tuto smlouvu o panství Koldšteinské a jeho příšlušenství ku konci a místu: „Pán Bedřich Sedlnický z Choltic na Slavěticích, p. Boh. Pergar z Pergu na Bouzově a Wakančicích a p. Hynek Žalkovský z Žalkovic na Uhercích svým a jiných páně Hynkových z V. rukojmů jménem prodali své vlastní nezávadné dědictví hrad a zboží Koldšteinské s všelikým jeho příslušenstvím [1]) pánu Hanušovi Petřvaldskému z Petřvaldu na Račicích a V. Petřvaldě, JMC. radě, k pravému dědictví, jmění a držení za sumu jedno sto třiceti tisíc zlatých počtu mor, za 1 zl. 30 grošů a za 1 groš 7 peněz bílých, počítajíc na minci dobré stříbrné, kteroužto sumu on p. Hanuš Petřvaldský nadepsaným zmocněným přátelům má takto zaplatiti: Předně má jim tu středu den sv. Šťastného (14. m. ledna) l. 1615 v městě Brně 30.000 zl. položiti a na sumu padesáte půl sedma tisíce zlatých zápisy jisté s dobrými vůlemi a rukojměmi též s úroky v těch zápisech obsaženými a až do dne sv. Pavla na víru obrácení r. 1615 zadržalými, jichž se na sumě 1781 zl. 28 grošů zrostlo, zdělati, nad to paní Bohunce z Ž. pozůstalé vdově po pánu Hynkovi Bruntálském z Vrbna, od obětování P. Marie leta 1614 v roce pořád zběhlém k zaplacení i s úrokem na to vzešlým 19.000 zl. ujistiti a takové ujištění výše jmenovaným přátelům proti kvitanci odevzdati; ostatek pak sumy 22.702 zl. 2 gr. má on na hotově na den sv. Jiří l. 1615 položiti. Též má jmenovaný p. Hanuš Petřvaldský paní Eližbětu Hofmanku z Grynpichlu, dle smlouvy l. 1609 v středu den sv. Šťastného mezi ní a p. Hynkem

[1]) K panství Koldšteinskému příslušelo tehdáž toto zboží: Hrad a městečko Koldštein s kostelním podacím, Staré město s kost. pod., vesnice Grundt, Nový Walkersdorf, Hohenelbe, Pletsche, Hansdorf s kost. pod., Abersdorf s kost. pod., Erzberg, Weigelsdorf s kost. pod., Schlegelsdorf, Kratzdorf, Seifersdorf s kost. pod., Walkersdorf, Weitzdorf s kost. pod., Kleinmohr s kost. pod., Grossmohr, Neudorf, Heinzendorf, Stubenseifen, Spiglitz, Kunzendorf, Sparenhau, a dvě vesnice, kteréž se tehdáž v nově stavěti začaly: Velké a Malé Vrbno (Grosswürbe a Kleinwürbe).

Bruntálským z V. učiněné, chovati a jí věci tam vypsané odváděti." Smlouvou touto byla dědičná a dlužní záležitost po neb. p. Hynkovi Bruntálském z Vrbna, co se jeho zboží moravského týkalo, vyrovnána a k místu přivedena. — Zboží Bruntálské v Opavsku ležící zůstaveno pak na ten čas v držení dědiců páně Hynkových, z nichž se později toliko připomíná Karel Bruntálský z Vrbna, syn pána Hynka Bruntálského a paní Bohunky z Žerotína a vnuk i dědic p. Karla st. z Žerotína.

Po narovnání tomto provdala se také ovdovělá paní Bohunka z Žerotína podruhé za p. Zikmunta z Teufenbachu na Drnholci a Veveřím, který se napotom v příbězích země moravské zhusta připomíná.

O Slovanech na ostrově Raně

a o vyvrácení moci jejich roku 1168.

Podává *V. Royt.*

O žádném kmeni slovanském, počtem tak nepatrném, nezachovala se pamět takové moci a udatnosti jako o Ranech, haluzi to bojovných na ostrově Raně v době nepamětné osedlých Veletů. Avšak více než k hlučnému jich zápasu s nepřátely obrací historik mysl svou k rozvoji jejich kulturnímu, zejmena k náboženským jejich řádům. Modloslužbou svou vynikli Ranové mezi severním Slovanstvem rovněž jako mocí svou válečnou; národní svatyně jejich arkonská stala se veškerému tamnímu Slovanstvu středištěm i náboženským i politickým, ona věštbami svými sjednocovala sílu a řídila osudy jeho, jako kmenů hellenských věštírna delfická za dob Themistoklových.

Adam Bremský, jenž psal v 11. století a dobře nejstarším ethnografem středověkého severu evropského slouti může, poučuje nás poprvé o dějinném významu Slovanů ranských. „Na druhém ostrově, ležícím proti Veletům," praví, „přebývají Ranové či Runové, nejudatnější kmen slovanský, bez jejichž výroku dle zákona ve veřejných záležitostech nic díti se nesmí; tak velice se jich ostatní (Slované) bojí pro důvěrné jich obcování s bohy." [1]) Helmold, jenž žil asi

[1]) Adam. Brem. (ed. Pertz) IV, 18.

o sto let později a zkázy ranského pohanstva se dočkal, opakuje tuto zprávu Adamovu o Ranech, dokládaje ještě, „že na Raně jest ohnisko bludů a sídlo modlářství, že ze všech zemí slovanských vyhledávají se tam věštby a každoročně že se tam přinášejí dary obětní“; dále pak vypravuje, „že Svantovit, bůh země ranské, jehož vítězství jsou skvělejší a odpovědi jeho pravdivější, mezi všemi modlami slovanskými nabyl přednosti, a proto také že tam nejen krajina vagrická[1]) nobrž všecky země slovanské ještě za jeho doby každoročně posílaly poplatek, prohlašujíce jej za boha bohů.“ Na jiném místě dotýká se Helmold Ranů těmito slovy: „Jsou však Ranové, jež jiní Runy nazývají, národ krutý, jenž uprostřed moře přebývá a modlářství nad míru oddán jest. Mezi všemi národy slovanskými požívají přednosti, majíce krále a chrám nejslovutnější. Za příčinou zvláštní té bohoslužby, konané v onom chrámě, zaujímají také přední místo ohledem na prokazování pocty bohům a vkladajíce na mnohé jho poroby nechtí jí sami od nikoho snášeti, neboť jsou nepřístupni povahou země své. Národy, jež zbraní svou pokoří, učiní poplatnými chrámu svému.“ [2])

Zprávy tyto řečených letopisců dosvědčují nám zřetelně, že Ranové v 11. a 12. věku první místo drželi mezi baltickým Slovanstvem a nad ním nadvládí provozovali, a že hegemonii tuto netoliko chrabrostí, ale zvláště svatyní svou arkonskou sobě založili.

Povrch ostrova Rány zabírá asi čtvrtinu Černé Hory nebo dvacetinu naší Moravy, a počet obyvatelstva slovanského při sklonku samostatnosti jeho v 12. století možno páčiti asi na 30—35 tisíc duší.

Významné dějiny tak nečetného národu vysvětlují nám poněkud poloha a tvářnost bydliště jeho. Fysické poměry ostrova Rany přispěly zajisté nemalou měrou k mohutnému rozvoji tamního Slovanstva; členitost břehů a choboty, souš jeho prorývající, jakož i ostrůvky, jenž jej otáčejí, vábily tu záhy Slovana spřáteliti se s živlem nevěrným a oddati se plavbě; moře budilo v něm odvahu a sílu, tak že časem stal se nejsmělejším a nejotužilejsím námořníkem na Baltu. Poloha ostrova, odloučeného jen úzkým průplavem od pevniny pomořské, usnadňovala jednak Ranovi stálé spojení se soukmenovci jeho na jihu, jednak sestřeďovala na něm obchod vedený po vodstvu baltickém. Zvláště lov sleďů dal podnět k roz-

---

[1]) Východní Holštýnsko, krajina v 12. století ještě slovanská. Zde žil té doby Helmold, jsa tu farářem v Buzově při plonském jezeru.

[2]) Helmoldi chron. Slav. (ed. Pertz) I, 2. 6. 36. II, 12.

sáhlému obchodu ranskému; z dalekých krajin přicházeli kupci na Ranu a zaplativše tu clo, slušící k chrámu Svantovitovu, mohli odtud ryby do ciziny vyvážeti. Helmold mluví o velkém počtu kupců, jenž na podzim v čas lovu sleďů se tu scházívali.[1])

Než i na obranu byla povaha sídla Slovana ranského jemu přízniva; mělčiny před ostrovem jeho se prostírající, chránily jej od útoků po vodstvu jeho v plavbě nezkušených nepřátel; sám Helmold ukazuje k těmto přírodním překážkám, pro které Ranů nepřátelé jejich nemohli dostihnouti.[2])

Souvislých dějin Slovanů ranských nemáme, co o nich víme, jsou jen kusé zprávy, vážené z letopisů Adama Bremského, Helmolda a Saxona Grammatika. Různé zprávy, jež Knytlinga-Saga o Ranech podává, jsou tak zmatené a nespolehlivé, že mnozí historikové je docela pomíjí, jiní je toliko jen jakožto zřídlo výpomocné, zejmena k dotvrzení zpráv Saxonových uvozují. Z řečených zprávodavců obracejí Helmold a Saxo největší zřetel k Slovanům ranským; žilit oba v oné době, když vyvrácena jest skrze Dány moc jejich, a mocný dojem tak velké události, znamenající skonání Slovanstva a vítězství kříže nad modlami na Baltu, přiměl je živěji rozhovořiti se o tomto národu. Zvláště Saxo, jenž byl očitým svědkem posledního zápasu Slovanů ranských s Dány, zobrazil nám nejpamátnější místa na Raně, Arkonu a Karenici, a vypsav dobytí jejich vylíčil spolu zmařenou tam slovanskou modloslužbu. Zprávy Saxonovy o bohoslužbě ranské jsou velmi vzácný příspěvek k dějinám osvěty pohanského Slovanstva, neboť ony jsou jediné obšírnější popsání modloslužby slovanské, z minulosti nás došlé.

Kdy Slované na ostrově Raně osedli, nezvěstuje nám nikde dějeprava. Za prvního svitu v nesouvislém pásmu dějin jejich potkáváme se s nimi již jakožto se smělými námořníky, kteří nepřátele své podstupují buď pravidelnou válkou nebo hubí země jejich lupem a plenem po spůsobu dánských a skandinavských vikingů a askomanů. Vyjížděti na lup bylo tehda oprávněným zvykem na moři baltickém, jako u starých Illyrů na moři siném, podnikány-li totiž výpravy takové od osob soukromých, nikoliv ale od státu samého. Takovým obyčejem vzmohlo se časem loupežnictví na moři baltickém tou měrou, že jako prvotně

[1]) Helm. II, 12.

[2]) Ibid. I, 36. Inaccesibiles sunt (Rani) propter difficultates locorum.

toliko Dána a Skandinavce později i Slovana bylo obvyklým zaměstnáním.[1])

Historikové, kteří viní Slovanstvo baltické, jakoby jen ono zvláště oddáno bývalo loupežnictví a znepokojovalo mírumilovné sousedy své, zatajují buď zúmysla z nenávisti kmenové pravdu nebo nevědí, jak výbojní národové té doby v oněch stranách Evropy vzhledem k Slovanům sobě vedli. Slovan, jenž tu vydán byl i na suchu i na moři nekonečným útokům Dánů a Němců a došel na konec poznání, že se jedná o vyhubení plemene jeho,[2]) viděl se nucena užiti každého spůsobu útoku a obrany, aby odolával svým násilníkům Vždyť již v 10. století zřídil král německý Jindřich I. ze zločinců tlupu lupičů v Meziboru, jichž úkolem bylo vycházeti na loupež do krajin slovanských. „Kdykoliv Jindřich znamenal“, dí Widukind, „že nějaký zloděj neb loupežník jest udatný a spůsobilý k válčení, prominul mu trest jeho a usadiv jej v podhradí meziborském dal mu role a zbraň a přikázal, aby lidé ti, šetříce svých spoluobčanů, na barbařích (Slovanech), jakkoliv mohou, loupeže se dopouštěli.“ [3])

---

[1]) K. G. Fabricius praví v úvodu svého díla („Urkunden zur Geschichte des Fürstenthums Rügen unter den eingebornen Fürsten“), že námořské loupežnictví seveřana baltického Slovana od klidného života odvrátilo a jej rovněž přimělo k provozování loupeže. „Gereitzt durch die Freibeuterei, welche dem Nordländer, ehe das Christenthum seine Sitten milderte, zur andern Natur geworden, waren auch die slavischen Küstenvölker im Laufe der Zeit dem friedlichen Verkehre fast entfremdet und dagegen mit der ihnen eigenthümlichen Leidenschaftlichkeit den Raubzügen gegen die nächsten Küsten ergeben, welche oft mit allgemeiner Erschöpfung durch den immerwährenden Kriegszustand endeten“ (Ibid. str. 100). Jinak soudí O. Flock („Rügen'sch-Pommersche Geschichten aus sieben Jahrhunderten“), jenž píše tytýž spíše duchem vášnivého novináře, než po pravdě pátrajícího historika, jakýmž jest Fabricius.

[2]) Hněvem svého věku proti nevěřícím byl i sv. Bernhard Clairvaux-ský uchvácen tou měrou, že i on vybízel k vyhubení baltického Slovanstva, nelze-li je obrátiti na víru. Svolávaje r. 1147 křižáky proti němu do Magdeburka píše: Denunciamus, armari christianorum robur adversus illos, et ad delendas penitus, aut certe convertendas nationes illas signum salutare suscipere. Cod. dipl. Mor. I, p. 251.

[3]) Widukindi res gestae Sax. (ed. Pertz) II, 3. Letopisec tento, jsa mnichem v klášteře korbejském, žil v oné době, když se za panovníků německých z rodu saského počalo zakládati panství německé v slovanském Polabí. Mluvě o krvavém zápase mezi Němci a Slovany za Jindřicha I. r. 939

Dvě stě let později přivodí přímý svědek, farář buzovský ve Vagrii, Helmold, v kronice své v příčině té velmi významný hovor mezi slovanským knížetem Přibislavem ve východní Vagrii a stargradským biskupem Geroldem, jenž nám podává věrný obraz všemi svízeli stísněného a až na kraj záhuby nelidským vítězem přivedeného národu. Když totiž r. 1156 přišel Gerold do Lubeka a Slovany tu shromážděné důtklivě napomínal, aby se zřekli modlářství a přijali křest, jal se po skončené řeči biskupově k pokynutí ostatních Přibislav na obranu Slovanů takto mluviti: „Slova tvá, ctihodnýbiskupe, jsou slova boží a vhodná pro spásu naši. Než jak máme my, jsouce tolika nehodami otočeni, na tuto cestu nastoupiti? Abys poznal smutný stav náš, poslyš trpělivě slova má, neboť lid, na který tu hledíš, jest lid tvůj, a srovnává se s právem, abychom tobě svou bídu vyložili. Na tebe sluší pak, abysi měl s námi útrpnost. Naše knížata (německá) nakládají s námi s takou přísností, že za příčinou tak velké tíže daní a poroby smrt nám jest milejší než život. Ejhle, my obyvatelé tak skrovného koutu světa zaplatili jsme v tomto roce vévodovi[1]) tisíc hřiven, kromě toho tolik set hraběti, a přece nejsme ještě u konce, neboť každodenně jsme tak šáleni a utiskováni, že již nemáme ničeho. Jak možno nabyti chvíle, abychom přilnuli k novému náboženství a stavěli kostely a přijali křest, když každého dne dává se nám na vědomí, abychom se dali na útěk? Kéž by bylo jen nějaké místo, kam bychom mohli utéci! Zajdeme-li za Travnu, stíhá nás tam podobné neštěstí, jdeme-li k řece Pěně, jest tam rovněž tak. Co nám tedy zbývá než abychom opustivše zemi na moře se pustili a tu s víry moř-

praví, že Slované jsou lid otužilý, jenž žádného namáhání se neštítí a nejskrovnější potravou se spokojuje, a že ačkoliv byli přivedeni až na kraj záhuby, nicméně že jim byla válka milejší než mír, poněvadž si nevšímají všeliké bídy, jedná-li se o drahou jejich svobodu. Němci, tvrdí dále Widukind, bojovali prý pro slávu a rozšíření panství svého, Slované za neodvislost svou a odvrácení nejtěžší poroby. Illi (Slavi) vero nihilominus bellum quam pacem elegerunt, omnem miseriam carae libertati postponentes. Est namque huiuscemodi genus hominum durum et laboris patiens, victu levissimo assuetum. Transeunt sane dies plurimi, his (Saxonibus) pro gloria et pro magno latoque imperio, illis (Slavis) pro libertate ac ultima servitute varie certantibus. Wid. II, 20.

[1]) Jindřich Lev, vévoda saský, jehož manem byl Adolf II.. hrabě ze Šauenburka. O tomto hraběti jest zde řeč, jenž té doby spravoval podmaněnou slovanskou Vagrii a ostatní Holštýnsko. Těmto pánům byl Přibislav, drže východní část Vagrie, poplatným.

skými přebývali? A může se nám dávati za vinu, když my, jsouce z vlasti vypuzeni, znepokojujeme moře a bereme výživu svou na Dánech nebo kupcích mořem se plavících? Nejsou tím vinni knížata, jenž nás vyhánějí?“ K této řeči odvětil biskup Gerold, „že nelze se diviti, že německá knížata Slovany týrají, neboť prý se domnívají, že na modlářích a takových lidech, jenž jsou bez Boha, nemohou se prohřešiti, a napomínal přítomné, aby přijali víru křesťanskou, oniť že jsou jediní, pravil, jenž se od ní uchylují a proto také že jsou vydáni všem v drancování.“ Že se tu nejednalo toliko o přijetí křesťanství, o němž mluvil biskup, vysvítá ze slov Přibislavových, která na to připojil k napomínavé řeči biskupově. „Líbí-li se panu vévodovi a tobě,“ doložil Přibislav, „abychom touž víru jako hrabě měli, nechť se nám tedy dají ohledem na pozemky a daně práva Sasů;[1]) potom rádi staneme se křesťany a budeme stavěti kostely a dávati desátky.“ [2]) K výmluvným těmto slovům slovanského knížete netřeba ničeho přičiniti, podávajíť nám živý obraz všemi strastmi sklíčeného a k záhubě odsouzeného národu. Než vraťme se z této slovanské Messenie zase na Ranu.

V prvních desítiletích 12. věku dostoupili Ranové vrcholu moci své na venek; pověsť o přesile jejich rozšířila se po celém tehdejším severu evropském, tak že skladatel Knytlinga-Sagy, jenž žil (ok. 1250) na Islandě, nazvati mohl Ranu „mocným panstvím“ a „velikou říší“.

Kromě Dánska nebylo tehda jiné moci námořské na moři baltickém, jež by se byla rovnati mohla ranské. Útoky Ranů, jenž dříve než Dánové dopravovali na lodích svých i jízdu,[3]) byly tak neodolatelné, že porážku jejich, jež byli ok. r. 1114 u Lubeka utrpěli, připisována pomoci boží a památka tak neobyčejného vítězství slavena pak každého roku na Lubecku.[4])

Než stálými válkami ochabovala i síla jejich, již roku 1136

---

[1]) Právo německých do slovanské Vagrie přivolaných osadníků.

[2]) Helm. I, 83.

[3]) Při útoku na Lubek ok. r. 1114 užili Ranové také jízdy, Dánové vezli ponejprv r. 1136 koňstvo na svých lodích, na výpravě proti Raně.

[4]) Helm. I, 36. Magnificatusque est Dominus Deus in manu cristianorum in die illa, statueruntque ut dies Kalendarum Augusti celebretur omnibus annis in signum et recordationem, quod percusserit Dominus Ranos in conspectu plebis sue.

zmocnil se král dánský Erich III. (Emun) Arkony, ale spokojiv se slibem Ranů, že postaví rukojmě a přijmou křest, opustil Ranu nedotknuv se jich svatyně. V Ranech však oživla opět a naposled důvěra v sílu vítězného druhdy Svantovita a jali se hájiti ještě přes třicet let své samostatnosti a posvátného ostrova svého, jenž nyní stal se posledním útulkem bůžků slovanských; avšak jsouce posléze otočeni přesilou nepřátelskou, spojenými proti nim Dány, Němci, jakož i Slovany bodrickými a pomořskými, podlehli na konec po vyvrácení svatyně arkonské panství dánskému.

O posledním tomto zápase Slovanů ranských bude níže v této rozpravě vypravováno, nyní podáme popis Arkony a Karenice dle Saxona, načež vylíčíme ranskou modloslužbu, potom dotkneme se posledních válek Ranů s nepřátely jejich a vypíšeme pak dobytí Arkony a Karenice. Další rozprava tato skládá se takto ze dvou statí, z nichž v první jednáno bude hlavně o poměrech vnitřních, v druhé o posledních válečných bězích na Raně.

Věci a události, které tu líčiti budeme, náležejí do 12. století, tedy do doby válek křížových, a vzhledem k dějinám českým do onoho času, nebo jsou mu poblízku, když biskup Zdik spravoval církev moravskou a král Vladislav I. s vojíny českými pomáhal Štaufovci Fridrichu I. vyvraceti volnost měst lombardských.

I.

Nejčelnější místa na slovanské Raně byla Arkona a Karenice. Nebyla to město dle názoru našeho, nobrž v dalším rozvoji pokročilá, chrámy a jinými budovami naplněná bývalá hradiště, sloužíce ještě jako v době prvotní hlavně ku konání modloslužby a za vpádu nepřátelského k obraně a za útočiště lidem i dobytku.[1] Za času míru bylo obyvatelstvo míst těchto nečetné, v Arkoně přebývali snad jen kněží Svantovitovi, v Karenici králové s dvorem svým a kněžstvo tří bohův, jenž tam měli své stánky.

Slovanská Arkona, z níž až do dnešního dne jako z Karenice zachovaly se zbytky jejího opevnění, ležela na severovýchodní ostrožně poloostrova vitovského a chráněna byla toliko na západní straně umělým opevněním, kdežto na ostatních stranách hájili jí

[1] Při posledním obléhání Arkony hasila posádka vzniklý tam požár mlékem, což nasvědčuje tomu, že tam zahnán byl z okolí i dobytek. Saxo (ed. Müller-Velschow) p. 832.

vysoké, příkře k moři spadající svahy. Saxo, jenž viděl Arkonu, zobrazil ji následujícím popisem:

„Město [1]) Arkona leží na temeni jednoho vysokého mysu a je na straně východní, polední a půlnoční nikoliv rukou lidskou učiněnými, nýbrž přírodními hradbami opevněna, any sráze pobřežní jako zdi vypadají, jejichž vrcholu vystřelený šíp dostihnouti nemůže. Také jest na těchto třech stranách mořem otočena, ale na straně západní zavřena jest valem 50 loket vysokým, jehož dolejší polovice byla ze země, hořejší ale ze dřev, mezi kteréž hlína byla nasypána. Na půlnoční straně prýští se pramen, ku kterémuž měšťané po opevněné stezce měli volnou cestu, kterouž jim jednou Erich [2]) brannou mocí založil, tak že obležené ne méně žízní než zbraní do těsna přivedl. Uprostřed města bylo ploché prostranství, na němž se spatřoval ze dřeva zbudovaný chrám práce nad míru ozdobné a posvátný netoliko nádherou modloslužby své, nobrž i velebností boha, jehož socha v něm stála.“ [3])

V jižní části ostrova, asi půl míle od moře, ležela Karenice (Karentia), na blízku nyn. Garce. Dánský letopisec popisuje toto hradiště takto:

„Město to chráněno jest všude prohlubinami a otočeno močály, toliko jediným brodem, bahnem vedoucím a pro chůzi nesnadným, může se do něho přijíti, a kdo z nepozornosti od cesty se uchýlí, octne se v prohlubni močálu. Ti, jenž tento brod přešli, dostanou se na úzkou stezku, prostírající se před městem, tato

---

[1]) Saxo (p. 821) píše „urbs Arkon“. Slovo urbs může za té doby každé sídlo opevněné znamenati, ač Saxo jinak žádného rozdílu v tom ohledu nešetří, jmenujeť jednou Karenici urbs, podruhé vicus.

[2]) Erich III., král dánský, r. 1136.

[3]) Saxo p. 822. — Popis Saxonův hradiště arkonského srovnává se zcela s místnostmi, na nichž leží podnes zbytky jeho. Na západní straně ležící val, kterýmž vedla brána do hradiště, možno dnes ještě rozeznati; zbytky tohoto valu mají podobu na západ vypouklého oblouku, jenž měří 840′. Archeolog Baier shledal roku 1870, že jedna část valu měla za podklad fošny, neboť na severní straně valu tohoto lze ještě poznati vrstvy prken na sebe kladených. Takových vrstev nalezl Baier devět. Uvnitř hradiště leží nynější plocha o 2′ a více výše, než plocha staré Arkony. Pod tímto 2′ širokým, průchodem 700 let povstalým nánosem, možno zamenati 6—8″ širokou vrstvu, jež jest povrch bývalé slovanské Arkony. Ve vrstvě této nalezeno mnoho štěrbin z popelnic, zvířecích kostí, uhlí a j. Vrstva tato byla jevištěm činnosti bytujících tu druhdy Slovanů a posledních osudných událostí r. 1168. Balt. Studien roč. 24. str. 273.

vede ku bráně a leží mezi bažinou a ohradou. A domy o třech patrech místa toho, jež za času míru bývá opuštěno,[1]) měly tehda četné[2]) obyvatelstvo a přilehaly tak těsně k sobě, že by kamení, z velikých praků do města metané, nedopadalo až k samé zemi.“ [3])

Tato obě hradiště, Arkona a Karenice, která Saxo nazývá městy, byla ohnisky náboženského a politického života na Raně; v Arkoně, kdež sídlil velekněz, sestřeďovala se moc hierarchická, v Karenici však, jež byla nepochybně stálým stoličním místem králův, moc státní.

Společnost ranská sestrojena byla ze šlechty,[4]) kněžstva, jehož většina sloužila Svantovitovi,[5]) a z lidu; lech hraničil tu vedle kněžstva ještě s rolníkem a rybářem, neboť měšťanského stavu nebylo tu v 12. století rovněž jako u nás. V čele državy byl král, kterýžto název toliko panovníku ranskému příslušel,[6]) jinak žádný jiný kníže baltického Slovanstva toho vyznamenání neměl. Moc královská nebyla tu toliko lechy, ale měrou větší řády hierarchickými, jejichž bedlivým strážcem byl velekněz arkonský, obmezena. Dualistický tento rozvoj státního ústrojí, byl, jak se podobá, té doby již v posledním svém stadiu; králové, jak mnohé věci tomu nasvědčují, chýlili se již za příkladem sousedních knížat k osvětě

---

[1]) Saxo p. 841 praví o Karenici, že byla „locus pacis tempore desertus“, čímž však snad jen opak velkého přeplnění za času dánské války dává na vědomí. Balt. Studien roč. 24. str. 241.

[2]) Za času dánské války r. 1168.

[3]) Saxo p. 840. — Karenice byla jen na západní straně, kde se vcházelo do ní, jezerem a močály k němu přilehajícími chráněna. Na ostatních stranách měla však kolem vnitřního valu ještě dvojí ohradu, a přístup k brodu, vedoucímu močálem do hradu, byl střežen pevným předhradím. Komise archeologická, jež r. 1868 hradiště proskoumala, praví v příčině opevnění jeho: „Das Befestigungssystem ist ein Beweiss für die Bedeutung, welche dem heidnischen Karenz beigelegt werden muss. Eine umwallte Hauptburg, getragen von einem steil abgedachten Hügel, dessen Fuss umschlossen von Sumpf, See und doppeltem Ringwall, der Zugang Sumpfweg, den eine weite Vorburg deckt, — gehörte gewiss zu den ausgezeichnetsten Befestigungswerken im Wendenlande.“ Balt. Stud. roč. 24. str. 252.

[4]) Cum Jarimaro fratre et universis Rugianae nobilitatis proceribus . . . solo Jarimaro ex Rugianorum optimatibus assumpto. Saxo p. 839.

[5]) Alia quoque fana (kromě chrámu arkonského) compluribus in locis hoc numen (Svantovitus) habebat, quae per supparis dignitatis ac minoris potentiae flamines regebantur. Ib. 826.

[6]) Rani, qui soli habent regem. Helm. I, 2.

křesťanské, toužíce rovněž i po zproštění se nadvládí hierarchie arkonské. Než aby se nepotkali s tuhým odporem v národu, tajili se nachylností svou k novotě, neboť většina národu lnula k veleknězi co obhájci zděděných zvyků, a národ ctil prý jej více než krále samého.[1])

Křesťanství nebylo té doby na Raně neznámo, ale odpuzováno jest tu tou měrou, jako od jiných národů pohanských, u kterýchž řády hierarchické pustily hluboko kořeny, nebo kteří žili ve volnějším ústrojí politickém, nejsouce spravováni mohútnou rukou panovničí. O tom svědčí odpor Sasů, Prusů a Lotyšů proti křesťanství, který nikoliv mravním vlivem, nýbrž mečem Karla Velikého a rytířů německých byl překonán. Rovněž tak a za týmiž příčinami došlo i u baltického Slovanstva křesťanství rozšíření svého. Snáze však ujímalo se učení křesťanské v národech, jimž panovali knížata, méně řády kněžskými obmezení. Od nich také vycházelo obyčejně heslo ku přijetí křesťanství, neboť ono sílilo trůny jejich a nedávalo místa formám republikánským, které se nesrovnávaly s učením jeho; a také, kde bylo zaštípeno, tu ony i mizely. Přijal-li ten který uvnitř državy své mocný kníže křesťanství, následovali obyčejně příkladu jeho šlechta a bez odporu i lid. Jinak měly se věci na Raně a u ostatních Slovanů baltických. Mnozí kmenové, jako Lutici,[2]) neměli knížat, k pospolným a vážným činům jejich dávali popud hadači v Ratihošti; a na Raně, kde král byl obmezen veleknězem, řídil namnoze tento věštbami arkonskými osudy národu.

Než mimo to i povaha sama učení pohanského překážela snadnému se šíření křesťanství na Baltu. Pohanu ranskému, jenž žádal především na bohu svém pomoc proti nepřátelům a hojnost vezdejších statků, příčilo se učení, které hlásalo, aby odpouštěl svým protivníkům. Dle názoru jeho byl mu Bůh křesťanský bohem cizím, pomocníkem nepřátel jeho a nikoliv také bohem jemu přejícím; neboť nejen ranský, nýbrž každý národ pohanský měl jako své právní zvyky rovněž tak i své vlastní bohy, jenž byli ochránci jeho[3]) a jejichž on byl národem vyvoleným; v bozích, spasách svých, spatřoval zástupce své národnosti a svého národního bytu.

---

[1]) Maior flaminis quam regis veneratio apud ipsos est. — Rex apud eos modice estimationis est comperatione flaminis. Helm. I, 36. II, 12.

[2]) Thietm. VI, 18.

[3]) Ve válce trojanské náležejí rovněž bohové do toho neb onoho táboru. Hera, jež byla v Argu domovem, hájí Achaiů; v Ilionu vidí se býti zanedbávána a jest Priamovcům nesmířlivou nepřítelkyní.

Pokud pohan neznamenal z válečných výsledků, že bůh nepřátelského mu národu není silnější než bůh jeho, neuvěřil tak lehce v něj a teprvé z utrpěných pohrom docházel poznání, že bohové jeho jsou bezmocni nebo že jej opustili, a teprv nyní přiložil víru k učení o bohu vítězného národu.

V ten smysl mluvili velmožové pyřičtí v slovanském Pomoří, když k nim přišel (r. 1124) po velkém zpustošení země jejich skrze polského Boleslava III. sv. Ota z Bamberku jako misionář, pravíce k němu: „Bohové naši, jak na jevě jest, bohové nejsou, nemohouce nám pomoci proti Bohu nejvyššímu. Lépe jest tedy, abychom se odloučili od těch (bohů), kteří nás opustili a přilnuli z celého srdce k Bohu pravému, jenž neopouští těch, kteří doufají v něho.“ [1]) Tak i kněz Tříhlavův v Štětíně poznává sílu Boha křesťanského, nazývaje jej bohem cizím, „bohem německým“. „Jak mocný a silný jest ten bůh německý“, zvolal onen, jsa zastihnut nehodou při bourání oltáře křesťanského, „a kdo odolá jemu? Ejhle, jak jsem já raněn, že jsem se osmělil dotknouti se posvátného stánku jeho!“ [2]) Pak radí lidu, aby nanovo vystavěl zbořený chrám Tříhlavův vedle svatyně boha německého a ctil tohoto rovnou měrou jako boha svého.

Slovan na Raně jsa dlouho vítězem nad svými nepřátely neodložil proto víry v sílu svého Svantovita, jako Slovan v Polabí v svého Svarožice, až na konec, jsa bojem vysílen a přemožen, odloučil se od něho, když mu již nastávala poroba.

Středem bohoslužby ranské byl bůh Svantovit (Svatovit) t. j. svaté světlo, vítězný bůh sluneční, jejž baltické Slovanstvo za boha bohů [3]) a ostatní bohy u porovnání s ním jen za polobohy pokládalo. [4]) On zahříval a oživoval zemi, kteráž působením jeho vydávala ze sebe plody, sloužící k užitku lidem a zvířatům; a proto také vítězství jeho v přírodě, obroda polní, slavíváno měrou nejskvělejší, obžinky bývaly svátkem největším na Raně. Rovněž i socha jeho v chrámě arkonském zobrazovala dobrotivého dárce blahobytu, držíc v pravici roh hojnosti. Avšak

---

[1]) Herbordi dial. de Ottone ep. Bamberg. (ed. Jaffé) II, 14: Dii nostri, sicut apparet, dii non sunt; contra Deum altissimum nos iuvare non possunt etc.

[2]) Ebonis vita Ottonis ep. Bamberg. (ed. Jaffé) III, 1: Quante potentie, quante fortitudinis est Teutonicus deus, et quis resistet ei?

[3]) Illum (Svantovitum) deum deorum profitentur. Hel. II, 12.

[4]) Cuius intuitu ceteros deos quasi semideos estimabant. Ib. I, 52.

vítězným bohem a štědrým dárcem byl Svantovit jen Slovanům, svým ctitelům; ale jich nepřátelům a všem těm, jenž se protivili službě jeho, byl on zkázonosným zlobohem. V neodolatelnou sílu jeho věřili nejen pohanští Slované, nýbrž i mnozí křesťané měli víru v moc jeho; ano sám křesťanský král dánský Sven III., aby sobě naklonil vítězného boha arkonského, daroval mu číši výtečné práce, již později Dánové při dobytí Arkony mezi poklady chrámovými nalezli.[1])

Jakožto bohu světla byli Svantovitovi kůň bílý a orel, prastaré symboly boha slunečního, zvířaty posvátnými. Na posvátné brůně, chované při chrámě jeho, vyjížděl Svantovit za doby noční proti temnotám a nepřátelům svých posvátných řádů a svých vyznavačů; zbožný Ran vídal prý tytýž ráno koně po daleké za temna od něho vykonané cestě zpocena a zaprášena. Čtyři tváře na soše Svantovitově znamenaly zření jeho ke čtyřem úhlům světa; a vládna vší říší světla prozíral spolu veškerou minulost, přítomnost a budoucnost, a proto byl také neklamným věštcem, dávaje prostřednictvím svého koně lidem příští věci na vědomí.

Tři bohy jmenuje ještě Saxo, jež Ranové vzývali v královské Karenici, ale nemluvě ani o podstatě ani o modloslužbě jejich vypravuje nám toliko, že v řečeném místě byly tři znamenité chrámy, vynikající leskem vzácného umění; avšak že bohové tu ctění, jejichž sochy on popisuje, neměli toho všeobecného významu jako Svantovit v Arkoně, nobrž že to byli jen bohové ostrova ranského, kdežto bůh arkonský byl prý bohem veškerého baltického Slovanstva.[2]) Bohům těmto karenským dává Saxo tato jména: Rugiaevithus, Porevithus a Porentius.[3])

První slul nepochybně Ranovit po slovansku a byl bohem válečným ranským ostrovanům, jako Jarovit na protější pevnině

[1]) Hanc itaque statuam, totius Sclaviae pensionibas cultam, finitimi quoque reges non absque sacrilegii respectu donis prosequebantur. Quam inter ceteros etiam rex Danorum Sveno propitiandi gratia exquisiti cultus poculo veneratus est. Saxo p. 825.

[2]) Tak asi nebo i také v ten smysl, že Svantovit byl bohem velikých, zvláště vnějších národních podniků, karenští však bohové že byli jen strážci domova a života domácího, lze rozuměti slovům Saxonovým p. 841: Iis tantum paene venerationis privatorum deorum dignitas conciliaverat, quantum apud Arkonenses publici numinis auctoritas possidebat. Srov Fabricius str. 106.

[3]) Saxo p. 842.

Slovanům pomořským.[1]) Modla jeho měla na hlavě sedm tváří, po boku v pochvách sedm mečů, visících na jediném pásu, osmý meč, obnažený, byl přibit hřebíkem v pravici její. Socha Ranovitova byla obrovské velikosti a na jednom obličeji jejím měly vlašťovky svá hnízda.

Druhý bůh, jenž na blízku chrámu Ranovitova měl stánek svůj a jejž Saxo Porevitem nazývá, byl slovanský Borovit, bůh lesů. O soše jeho praví Saxo toliko, že byla bez zbroje a že měla patero hlav.

Třetí bůh karenský, Porenutius, jenž měl rovněž svou zvláštní svatyni, byl snad, jak někteří se domnívají, litevský Perkunas, slovanský Perun; ač popis sochy jeho karenské dle Saxona nikterak se nesrovnává s vyobrazováním jeho v zemích pruskolitevských. Tu býval vypodobován s jednou toliko tváří výrazu hněvivého a barvy rudé a s hlavou plameny otočenou, kdežto Saxo svého Porenuta zobrazuje jakožto muže se čtyřmi tvářemi na hlavě a se čtvrtou na prsou, jejíhož čela se levice a brady její pravice jeho dotýkala.

Kromě těchto bohů připomíná Knytlinga-Saga ještě o dvou bozích, jenž ctěni byli na Raně; jednoho přivodí pode jmenem Pizamar, druhého Tjarnaglofi. Jméno onoho lze vyložiti na Běsomara,[2]) tohoto na Tříhlava štětínského. Oba bohové tito měli svá chrámová hradiště, z nichž až do dnešního dne zbytky se zachovaly na poloostrově jasmundském.[3])

Ohledem na konstrukci božnic ranských činí Saxo toliko zmínku o svatyni arkonské a Ranovitově v Karenici; z krátkého však popisu jeho obou těchto chrámů, zvláště když jej ještě porovnáme s Herbordovým vypsáním kątin štětínských, můžeme sobě učiniti dosti jasný obraz o svatyních baltického Slovanstva.

Chrám arkonský, jsa zbudován ze dřeva, byl práce nad míru ozdobné a stál na plochém prostranství uprostřed hradiště. Prostor jeho rozdělen byl na dvě části, na vnitřní a zevnější; onano, místo nejsvětější, kde stála socha Svantovitova, spočívala na čtyřech sloupech a byla na místě stěn jen oponami od zevnějšího ji obklopujícího sínce, jehož strop byl z nachoviny, oddělena, a jen

---

[1]) Hoc numen (Rugiaevithus), perinde ac Martis viribus praeditum, bellis praeesse crediderant. Saxo p. 842. O Jarovitu dí Herb. III, 6: Gerovitus, qui lingua latina Mars dicitur.

[2]) Běsomar, Běsomír, jenž krotí běsy.

[3]) Srov. Čas. Mat. mor. 1874, str. 191.

jedna střecha kryla obě části chrámové. Stěny zevnější, jež sínec a tak celý chrám zavíraly, stkvěly se pečlivou prací řezbářskou a opatřeny byly rozličnými předměty, hrubou malbou vyobrazenými.[1]) Kromě svatyně arkonské měl Svantovit ještě drahně chrámů na ostrově, než neměly ani tyto ani kněžstvo, jež mu v nich sloužilo, té vážnosti, jako chrám arkonský a tamní kněží.[2])

Chrám Ranovitův v Karenici záležel jako arkonský z vnitřního a zevnějšího prostoru, s tím toliko rozdílem, že na místě stěn vnějších měl jako kolem vnitřní části jen nachové opony, a že střecha jeho spočívala na sloupech.

Socha Svantovitova, jsouc ze dřeva sdělána, měla ony dva hlavní příznaky, jimiž nejen modly ranské, nobrž i jiných krajin baltického Slovanstva se vyznamenávaly, že totiž jednak vystupovala z míry velikosti postavy lidské[3]) jednak že znásobeno bylo na ní sídlo intellektu. Modla Svantovitova byla jako Ranovitova obrovské velikosti a měla čtyry, dvě v před a dvě v zad obrácené hlavy na tolika šijích; z předních i zadních tváří zírala jedna v pravo, druhá v levo, tak že tváře boha celý kruh nebeský obzíraly. Dle obyčeje, jak tehda Slované na Raně chodili, zobrazeny byly na soše i hlavy Svantovitovy, s oholenými vousy a ostříhanými vlasy. V pravici držel bůh roh, vykládaný rozličnými kovy, který velekněz, obeznalý ve službě jeho, každoročně vínem naplňoval, levice jeho podpírala se obloukem v bok. Řiza na soše sáhala až po kolena, a tato jsouce z jiného dřeva shotovena byla tak uměle

---

[1]) Saxo p. 822. — Vnitřní rozdělení prostoru chrámového jakož i zevnější umělecké vykrášlení bylo nepochybně pravidlem při všech čelních božnicích baltického Slovanstva. Přední svatyně štětínská (kątina) měla uvnitř touž podobu jako chrám arkonský a byla rovněž zvenku umělecky ozdobena. Vnitřní stánek chrámu arkonského, přístupný toliko veleknězi, nazývá Saxo (p. 824) „sacellum" a Herbord onen štětínské svatyně (II, 32) „sanctuarium". Kątiny štětínské jsou dle Herborda popsány v Čas. Mat. mor. 1872, str. 117 sld.

[2]) Alia quoque fana compluribus in locis hoc numen (Svantovitus) habebat, quae per supparis dignitatis ac minoris potentiae flamines regebantur. Saxo p. 826.

[3]) O modle Svantovitově praví Saxo (p. 823): „Ingens in aede simulacrum, omnem humani corporis habitum granditate transcendens", a o Ranovitově (p. 842): „Spissitudo illi supra humani corporis habitum erat; longitudo vero tanta, ut Absalon supra primam pedum partem consistens aegre mentum securicula aequaret." A Ebo (III, 10) jmenuje modly hostkovské v Pomoří „simulacra mire magnitudinis".

zasazena, že nesnadno bylo poznati místo, kde přidělána byla. Nohy její sáhaly až na zemi a připevněny byly k podstavci v zemi ukrytém Nedaleko boha byly uzda, sedlo, jakož i více jiných odznaků božské hodnosti jeho, mezi kterýmiž meč podivuhodné velikosti zbuzoval zvláště podivení, jehož pochva a jilec byly výtečnou prací ryjeckou ozdobeny a stříbrem vyloženy.

Soše té jakož i jiným obrazům božstev svých přičítali Ranové, rovněž jako ostatní Slované při Baltu vůbec svým modlám, moc nadpřirozenou, domnívajíce se, že socha boha zobrazující není toliko symbolickým obrazem nějaké vyšší bytosti, nobrž že jest to skutečná schránka její, v které ona pobývá.[1]) Saxo vypravuje, že při maření sochy Svantovitovy v Arkoně bylo viděti, jak běs, uvnitř modly přebývající, v podobě tmavého zvířete[2]) z ní vyšel; ano r 1127 sami misionáři tvrdili, že v Hostkově v západním Pomoří při bourání tamních modláren mouchy takové velikosti se z nich vyřítily, jakých nikdy v oné zemi nebylo vídati,[3]) a že na konec odtud jakási obluda[4]) s velikou rychlostí na ostrov Ranu k pohanům odletěla.

Tento způsob fetišství vzal počátek svůj u Slovanů již v prastaré době, když jestě, než u nich vzniklo umění, na místě soch ctěny jsou od nich stromy a za příbytky božských bytostí jsou pokládány. Z tohoto starého kultu dochovaly se zbytky až do vyhasnutí modloslužby severního Slovanstva, až do 12. věku, když ruka Slovana již dávno přetvořovala stromy posvátné v sochy

---

[1]) Při kácení sochy Svantovitovy očekávali Ranové, že bůh jejich osvědčí svou moc proti svým nepřátelům. Saxo p. 837. Tak i v Pomoří přičítal Slovan modlám svým život a rozum a pozbyl teprvé víry v ně, když znamenal, že nemohou sobě pomoci proti zhoubcům svým. V Hostkově pravili diváci při maření model svých: „Si dii essent, semet ipsos defendere possent, sed cum ipsi taceant nec de loco nisi tracti moveantur, omni sensu ac vitali spiritu penitus carere probentur“ (Ebo III, 10); a v Štětíně při bourání kątin: „Si aliquid divine virtutis haberent isti, quorum sacra et templa convelluntur, utique defenderent se“ (Herb. II, 31).

[2]) Daemon in furvi animalis figura penetralibus excedere visus, subito se circumstantium luminibus abstulit. Saxo p. 838.

[3]) Subito enim, astante populi frequentia, insolite magnitudinis musce, que nunquam in terra illa vise sunt, magno impetu ex delubris ydolorum proruperunt. Ebo III, 10.

[4]) Ebo III, 11 praví, že obluda ta byl prý Beelzebub, „vir muscarum“. (Beelzebub totiž co baal zebuth = bůh mušek.)

bohů. Stromy posvátnými byly Slovanům baltickým ořešák a dub[1]), a proto také později z posvátných těchto stromů, zvláště z dubu, dělány jsou modly jejich. Ještě roku 1124 stál u Štětína veliký a košatý dub, jemuž lid, domnívaje se, že v něm přebývá jakási bytost,[2]) velikou poctu prokazoval.

Přednosti a veliké pověsti nabyl chrám arkonský, jak již svrchu dolíčeno, vítězstvími boha Svantovita a pravostí výpovědí jeho.[3]). Po vyvrácení božnic v Štětíně a Ratihošti stal se on jedinou severnímu Slovanstvu svatyní, z níž na krátko a naposled vycházely útěšné věštby na posilu pohanstvu na mnohých místech při Baltu opět oživlému.

V příčině věšteb či lépe hadačství pokládalo baltické Slovanstvo jako Tacitovi Germáni[4]) koně za důvěrníka bohů; prostřednictvím koně zjevovaly vyšší bytosti lidem usouzení svá před započetím vážných jich činů. Znamenati různé zjevy na posvátném zvířeti a po nich poznávati vůli bohů a zvěstovati ji lidem, bylo důležitým úkonem arkonského velekněze. Posvátná brůna Svantovitova v Arkoně požívala takové úcty, že jen velekněz sám měl ji ve své péči a opatrování, kromě něho nesměl ji nikdo krmiti ani na ni sednouti, a za bezbožnost se mělo, vytrhnouti žíně z hřívy nebo ohonu jejího. O budoucích věcech hádalo se pomocí koně v Arkoně tímto spůsobem:

Před chrámem učiněno od sluhů svatyně z kopí trojí zábradlí téže vzdálenosti od sebe, jednokaždé sestrojeno bylo ze tří kopí, po stranách vraženo totiž po jednom do země, na které na příč položeno třetí. Vykonav pak velekněz slavnou modlitbu vyvedl řemením opatřeného koně z přededvoří k zábradlím, a překročil-li je tento dříve pravou než levou nohou, upuštěno od obmýšleného záměru. O výsledku každého důležitého státního podniku, nechť to byla nějaká válečná výprava nebo cokoliv jiného, hádáno na Raně tímto spůsobem; při jiných různých předsevzetích souzeno

---

[1]) Herb. dial. II, 32, III, 22.

[2]) Erat preterea ibi quercus ingens et frondosa; fons subter eam amenissimus, quam plebs simplex, numinis alicuius inhabitatione sacram estimans, magna veneratione colebat. Herb. II, 32.

[3]) Zvantevit deus terre Rugianorum inter omnia numina Sclavorum primatum obtinuit, clarior in victoriis, efficacior in responsis. Hel. II, 12.

[4]) Tac. Germ. cap. 10: Nec ulli auspicio maior fides non solum apud plebem, apud proceres, apud sacerdotes; se enim ministros deorum, illos (equos) conscios putant.

na zdar nebo nezdar jejich z prvního vykročení posvátného zvířete. [1])

Mimo tento spůsob hadačství užíváno na Raně také hřebí čili losů. [2]) Třemi dřívky, jež po jedné straně byla bílá a po druhé černá, bývalo tu metáno; padlali bílou stranou na vrch, znamenalo to štěstí, černou však neštěstí.

Kromě těchto dvou druhů veřejného hadačství bylo také i soukromé na Raně zvykem. Ženy ranské, sedávajíce při ohništi, dělávaly na zdařbůh čáry v popelu; byl-li počet jich sudý, znamenával jim štěstí, lichý neštěstí. [3])

Posvátným zvláště předmětem, jako veliký štít Jarovitův v Pomoří, byl na Raně velikostí a leskem barvy vynikající, na korouhvi vymalovaný orel, jenž, jak již svrchu řečeno, byl jako brůna posvátným zvířetem boha slunečního. Vítězné této korouhvi, jež „stanice“ slula, prokazována jest téměř pocta jako všem bohům; a zástupům, když před nimi nesena byla, bývalo prý na Raně dovoleno vésti sobě nepřátelsky proti bohům a lidem a páchati dle libosti všeliký pych a bezpráví. Při posledním oblehání Arkony od Dánů vlála stanice s věže, strmící nad branou arkonskou, oné na ochranu. [4])

---

[1]) Saxo p. 826. — Podobným způsobem jako v Arkoně pátráno pomocí koně po odhalení budoucnosti v Štětíně a Ratihošti. Kůň Tříhlavův v Štětíně byl však vraný a jeden ze čtyř tamních kněží měl jej ve své péči, ale ani on nesměl naň sednouti. Herb. II, 33: Habebant (Stetinenses) enim caballum mire magnitudinis et pinguem, nigri coloris et acrem valde. Iste toto anni tempore vacabat, tanteque fuit sanctitatis, ut nullum dignaretur sessorem; habuitque unum de quatuor sacerdotibus templorum custodem diligentissimum. Před výpravou válečnou osedlán jest kůň tento a veden za uzdu od kněze přes 9 do země vražených kopí na loket od sebe vzdálených a k sobě spoutaných. Příznivým znamením bylo, když si kůň na nohách neublížil a kopí nerozrušil. V Ratihošti překročoval posvátný kůň dle Thietm. Mezib. (VI, 17) jen 2 kopí, křížem vražená do země, do níž pod zelený drn zahrabána jsou hřebí. Na šťastný výsledek nějakého podniku soudilo se tu jen tenkráte, když souhlasila hřebí s výjevy na posvátném zvířeti. — Tříhlavova koně štětínského dal roku 1124 sv. Ota prodati do ciziny; a Burchard, biskup halberstadtský, popleniv r. 1067 krajiny lutické až k Ratihošti odvedl odtud posvátného koně a sedě na něm vrátil se do Sas.

[2]) V Štětíně bylo rovněž jako v Arkoně a Ratihošti hřebí užíváno, než jakým způsobem tu jimi se hádalo, nezmiňuje se Herbord; on praví jen, že kromě hadačství pomocí vraného koně měli Štětínští ještě „aleas ligneas calculationes, in quibus navalis pugne vel prede considerabant auguria.“ Herb. II, 33.

[3]) Saxo p. 827.

[4]) Ib. p. 830: Interea Archonenses portam urbis, quo minor eam atten-

K službě Svantovitově slušela také posvátná ze 300 branných jezdců záležející četa,[1]) která, cokoliv byla buď válkou nebo lupem vyzískala, odevzdávala velekněži k opatrování, jenž z kořisti této opatřoval chrámy ranské rozličnými okrasami.[2]) Tyto věci, které velekněz ukládal a zamykal do beden, náležely k pokladu chrámu arkonského.

Poklad chrámový v Arkoně, jehož strážcem byl velekněz, nezáležel toliko z těchto na ozdobu božnic chovaných tu věcí, nobrž i z mnoha peněz a velké síly veřejných a soukromých darů, věnovaných od okolních národů a knížat, jenž toužili po přízni mocného boha. Mimo to plynuly ze zemí slovanských, chrámu arkonskému poplatných, hojné dávky do pokladnice jeho, potom darem od každé mužské a ženské osoby na Raně každoročně jeden

---

tandi facultas pateret, ingenti glebarum acervo praestruxerant, aditumque coacta cespitum compage claudentes, tantum ex eo opere fiduciae contrahebant, ut turrim, quae supra portam sita fuerat, signis tantum aquilisque protegerent. Inter quas erat Stanitia, magnitudine ac colore insignis, cui tantum venerationis a populo Rugiano tributum est, quantum omnium pene deorum majestas obtinuit. Eam enim prae se ferentes in humana divinaque grassandi potestatem habebant, nec quicquam eis, quod libitum foret, illicitum habebatur. Populari urbes, aras demoliri, fas ac nefas in aequo ponere, cunctosque Rugiae penates aut ruinis aut incendiis evertere potuisset; tantumque superstitioni indultum est, ut exigui panni auctoritas regiae potestatis vires transcenderet. Ze slov: „signis tantum *aquilisque,* inter *quas* erat Stanitia magnitudine et colore insignis“ a dále: „*panni* auctoritas“ dlužno souditi, že stanice byl veliký na praporu vyobrazený orel. O. Fock, Rügen'sch-Pommersche Geschichten, str. 29. — Jako stanice na Raně byl v Pomoří štít Jarovitův, když nesen byl před zástupy, podobným vítězným znamením. Herb. III, 6: Erat autem illic (v chrámě bolehošťském) clipeus pendens in pariete mire magnitudis, operoso artificio, auri laminis obtectus, quem contingere nulli mortalium liceret...... et in omni prelio victores sese hoc previo confidebant.

[1]) Saxo p. 825: Hoc quoque numen (Svantovitus) trecentos equos descriptos, totidemque satellites in eis militantes habebat, quorum omne lucrum seu armis seu furto quaesitum, sacerdotis custodiae subdebatur.

[2]) Zdali četa Svantovitova podřízena byla velekněži, zdali poslouchala rozkazů jeho, o tom nejsme zpraveni Saxonem. Fock (l. c. str. 33) tvrdí beze všech důvodů toto: „Dem Befehle des Hohenpriesters gehorchte natürlich die stehende Leibgarde des Gottes; er war es auch, der in ausserordentlichen Fällen das heilige Banner der Stanitza entfalten und damit, wie es im Islam bei der Entfaltung der grünen Fahne des Propheten der Fall ist, das Signal zur zeitweiligen Suspension aller Gesetze für die fanatisirten Haufen geben konnte.“

peníz a pak třetina z kořisti.[1]) Poklad arkonský byl nepochybně i výpomocnou státní pokladnicí pro mimořádné případy; o bohatosti jeho šla v 12. věku daleko široko pověst, ano hlavním podnětem k poslední koalici dánského krále Valdemara a Jindřicha Lva proti Raně byla vlastně touha jejich po zmocnění se tohoto pokladu.

Nejslavnějším okamžikem modloslužby ranské bývaly obžinky, výroční to oslavení Svantovitova vítězství v přírodě. K slavnosti té scházíval se lid z celého ostrova v Arkoně, aby tu bohu dobytek obětoval[2]) a jej oslavoval hodováním.

V den před velkým tímto svátkem vešel velekněz do vnitřního, jen jemu přístupného stánku chrámového a zametl jej sám chvostištěm velmi bedlivě, aby v něm nebylo nic nečistého, a vystříhal se dechnouti na místě nejsvětějším; a proto, kdykoliv mu toho potřeba bylo, pospíchal za dveře, aby přítomnost boha poškvrněna nebyla dechem smrtelníkovým. Druhého dne, an již lid stál přede dveřmi posvátného stánku, vzal velekněz roh Svantovitův a pátral bedlivě, zdali v něm nápoje neubylo. Znamenal-li, že ho v něm méně, předpovídal z úkazu toho neúrodu v příštím roce, napomínaje lid, aby sobě uschoval plodin pro budoucnost. Neubylo-li však nápoje, prorokoval, že bude příště hojná obroda polní a připo-

---

[1]) Saxo p. 825. — Do pokladnice přední kątiny štětínské byla dle Herborda (II, 32) odváděna jen desetina kořisti. V pokladnici té chovány byly číše zlaté a stříbrné, jichž v dni slavnostní lechové pomořští k pití a hadačství užívali, pak rohy bůvolové, pozlacené a drahokamy vykládané, jakož i mnoho drahocenného, vzácného a na podívání krásného nářadí na okrasu a poctu bohů.

[2]) Saxo mluví jen o těchto obětech (p. 824), že by i také lidé bývali Svantovitu obětováni, o tom není zmínky v letopisech jeho; avšak Helmold tvrdí (I, 52), že Ranové co rok (annuatim) Svantovitu dávali v oběť křesťana, losem k tomu určeného: o čemž však dlužno pochybovati, neb ť Saxo, jejž služba Svantovitova tak zajímala, učinil by byl zajisté zmínku o žertvě takové; ano Helmold sám jest v nejistotě, kdy se to na Raně stávalo, an na jiném místě (II, 12) zase pvaví, že jen „někdy" (nonnunquam) taková Svantovitu „hostia placabilis" se dávala. Helmold má nepochybně na mysli křesťanské misionáře, kteří tu skutečně bývali v nebezpečenství života a snad tytýž i Svantovitu obětováni jakožto úhlavní nepřátelé jeho a jakožto podvracovatelé vlasti; avšak žertvy takové nebyly žádným pravidelným každého roku se opakujícím náboženským zvykem. Helmold sám připomíná o jednom křesťanském knězi, jenž přišel na Raně do takového nebezpečenství, ale pomocí cizích kupců z něho vyvázl (II, 12).

menul, že nyní netřeba spořivosti. Potom vylil staré víno v oběť k nohám sochy a naplniv prázdný roh nesl jej bohu, jakoby na znamení pocty dával mu napřed píti, pak modle se spůsobem slavným žádal vlasti a sobě všeho dobrého a národu rozmnožení statků a vítězství. Po modlitbě nachýliv roh k ústům vyprázdnil jej jedním douškem a naplniv jej vínem dal opět soše do pravice.

Po tomto obřadu přinesen obětní medovec podoby okrouhlé a takové velikosti, že se téměř rovnal postavě lidské. Koláč ten postavil velekněz mezi sebe a lid a tázal se, zdali jej tento vidí? Když byl lid potakal, modlil se kněz, aby za rok nebyl od lidu viděn; neboť bylo-li ho viděti, znamenalo to neúrodu v příštím roce, obih však, byl-li zakryt koláčem. Na konec řečnil kněz k shromážděným zástupům; v řeči své vítal přítomné jmenem Svantovitovým a napomínal je, aby i na dále boha svého ctili horlivým přinášením obětí a sliboval jim za to od něho jakožto odplatu vítězství po suchu i po moři Po skončeném obřadu ztráven ostatek svátku hejřivým hodováním, lid jedl přinesené bohu oběti a pil až do opojení, neboť nezůstati střízlivým v tento den bylo prý znamením zbožnosti. [1])

Z vypsané tu modloslužby Svantovitovy docházíme poznání, že řízení její jen nejvyššímu knězi čili žřeci arkonskému příslušelo; o králi při důležitých posvátných obřadech žádná zmínka se neděje. Jsa znalcem služby [2]) nejvyššího boha a tlumočníkem vůle jeho musil také velekněz veliké úcty v národu požívati; a proto můžeme tvrzení Helmoldovu [3]) věřiti, že jej ctil národ více než krále samého. Na znamení svého bohu zasvěceného života lišil se i zevnějškem od spůsobu na Raně obvyklého, on jediný nosil dlouhé vlasy a vousy. [4])

O úkonech velekněze arkonského mluveno již porůznu v této rozpravě, toliko vzhledem k moci jeho třeba ještě vytknouti, že v jistých trestních případech, týkajících se zvláště porušení řádů posvátných, mohl, předkládaje v té příčině vůli bohů, svolati krále a lid k soudu nad vinníkem. [5]) Mimo to bylo odevzdáno v moc

---

[1]) Saxo p. 824 sld.

[2]) Ibid. p. 823: Sacerdos sacrorum eius (Svantoviti) peritus.

[3]) Helm. I, 36, II, 12.

[4]) Saxo p. 824: Svantoviti sacerdos praeter communem patriae ritum barba comaeque prolixitate spectandus.

[5]) Při příchodu křesťanského kněze Gotšalka na Ranu svolal velekněz krále a lid k roku do Arkony: Accersitis rege et populo nunciat (flamen),

jeho i jednání s cizími mocnostmi; r. 1113 vyslán jest od národu do táboru bodrického knížete Jindřicha,[1]) aby se smlouval s ním o mír. Poslání takové vykonával snad jen ve zvláštních případech a z vybídnutí národu samého, jinak bývalo ono, zejmena při vyjednáváních v cizině, úkolem předních mužů, proslulých obratností a výmluvností.[2]) Z těchto dvou naposled přivedených úkonů z činnosti velekněze arkonského vysvítá patrně důležitost jeho ve veřejném životě, a poznáváme z nich spolu, že činnost jeho nebyla samovolná, nobrž že stýkala s vůlí krále a národu.[3])

Toť téměř vše, co nám známo o vzdělanosti[4]) Ranů. Zprávy o nich slyšíme jen z úst nepřátel jejich, oni sami nezvěstují nám písmem ničeho o sobě. Z jazyka jejich došel nás jen skrovný počet jmen a z práce jejich zachovaly se zbytky mohutných staveb hradebních, kterýmž až podnes bádavý archeolog se obdivuje.

---

irata vehementius numina, nec aliter posse placari nisi cruore sacerdotis, qui peregrinum inter eos sacrificium presumpsisset. Helm. II, 12.

[1]) Ibid. I, 38: Videntes igitur Rugiani impetum viri (Heinrici), timuerunt timore magno, miseruntque flaminem suum, qui cum ipso de pace componeret.

[2]) Sami nepřátelé Ranů uznávají neobyčejnou výmluvnost jednatele jejich Dombora v Dánsku: Domborum quendam, praestanti facundia, ad pacem petendam decernunt. Saxo p. 755.

[3]) Že také v Štětíně byl velekněz, jenž sloužil Tříhlavovi, vysvítá ze zpráv průvodců sv. Oty. Ebo (III, 1) mluví výslovně o nejvyšším knězi („summus idolorum pontifex"); Herbord (III, 18) nazývá jej „Belialem" a praví o něm, že byl muž silný a vysokého vzrůstu a že měl svou berlu v ruce („cambucam suam manu gestabat"), když přišel na náměstí štětínské, aby tu překazil záměrům Otovým.

[4]) Helmold (I, 8) vypravuje, že na Raně nebylo ražených mincí a že na místě peněz plátno tu sloužilo za směnný prostředek v obchodu. (Apud Ranos non habetur moneta, nec est in comparandis rebus nummorum consuetudo, sed quicquid in foro mercari volueris, panno lineo comparabis.) Zprávě této odporují však různá udání, z nichž souditi dlužno, že na Raně užíváno peněz, které ovšem nebyly domácí, pocházejíce z ciziny. Saxo p. 455: Rugiani Danis pecuniam transmittere soliti, p. 804: pacem a rege pecunia quaesiverunt, p. 825: nummus ab unoquoque mare et femina annuatim in huius simulacri cultum doni nomine pendebatur.

(Dokončení příště.)

Studie o Shakespearovi.

Od *Karla Šmídka.*

Hamlet.

Kdokoliv seznal nepřehlednou již řadu spisův, jenž se jak v anglické, francouzské, tak nejčetněji v německé literatuře zabývají výkladem naznačeného dramatu, v němžto zdá se nejzračitěji objevovati sám duch Shakespearův, jeho nejtajnější i nejhlubší myšlenky, musí ostýchati se a i váhati, k mnoholičným o Hamletu rozpravám novou přičiniti; jmenovitě srovnává-li se s náhledem oněch, jenž považují hádanku, jaková po staletí zahalovala veškerou osobnost Hamletovu, známým rozborem Goetheovým (Wilhelm Meister) konečně za rozřešenou a objasněnou. Spisovatel tohoto pojednání, ač se ve mnohém rozchází od dosavadních vykladačův tohoto dramatu Shakespearova, jež mnozí za jeho nejzdařilejší a názory tam pronešenými v naši až dobu zasahující pokládají, může pokus svůj i tím ještě ospravedlniti, že jest to dosud první v naší literatuře československé.

Ohledneme-li se po chatrných kaménkách, z nichž zbudoval Shakespeare nádhernou stavbu dotčeného dramatu, musíme zajisté dosvědčiti, že se tu povýtečně objevila tvůrčí jeho síla. Prvotní obsah vzat jest z historie dánské, sepsané podle starých národních zpěvů a pověstí od Saxona příjmím Grammatika. Tento vypravuje v III. kn. starou pověsť o Thôrovi a dokládá takto: Horvendill, místodržící v Jutsku, zbuzuje krůzu drzými svými na moři výpravami tou měrou, že norský král Koller, boje se o svou dosavadní nadvládu, odhodlal se podstoupiti s ním zjevný boj. Oba hrdinové vystoupivše na libý ostrov usjednocují se ku vzájemnému souboji s podmínkou, že vítěz obdrží veškerou zemi přemoženého a že nad to musí ho i čestně pohřbíti. Horvendill zůstává vítězem, načež mu král dánský Rörik dává svou dceru Geruthu (Gertrudu) za manželku, jež mu porodila syna jmenem Amletha (Hamleta). Po

dlouhém s ní manželství byl konečně Horvendill pod záminkou, že krutě byl nakládal se sličnou Gertrudou, rukou vlastního bratra Fenga zavražděn, jenž s Gertrudou v manželský svazek vstoupiv osobil si zároveň samovládu nad Jutskem, kdežto byl dříve tu společně panoval se svým bratrem. Pozůstalý po Horvendillovi syn přetvařuje se co blázen ze strachu o svůj život, nicméně při různých příležitostech objevuje pronikavý rozum a nevšední schytralost. Podezřivý Fengo proniká přetvářku Hamletovu a usiluje ho vytrhnouti z role důsledně dosud provedené vnadami sličného děvčete, a i matka jímá se skoumati v nepřítomnosti manželově záhadného prince, při čemž jí pomáhá úlisný dvořan, jehož vyslídiv nedůvěřivý princ konečně zavraždil. Hamlet v pohnutlivé řeči otřásá svědomím své matky a získá ji konečně pro svůj zámysl, pomstiti vraždu mileného otce na ošemetném Fengovi a na všech jeho spiklencích. Fengo usnesl se, nebezpečného prince odeslati se dvěma průvodčími do Anglie, aby podle tajného rozkazu runami naznačeného sťat byl tamějším králem. Na té cestě zmocniv se Hamlet krabice a smazav původní text nahražuje ho jiným, v němž se králi anglickému udílí vyzvání, aby dal usmrtiti dva příchozí průvodčí, Hamletovi pak odevzdal v manželství svou dceru. Vše se tak vykoná. Hamlet získav vrozenou sobě schytralostí a věšteckým zrakem, s jakýmž prozírá i ku skrytým věcem, přízeň královu, navracuje se po roce do Jutska, kdežto, že ho již měli za zemřelého, právě slaví se jeho pohřeb. Hamlet béře opět na se přetvářku blázna a vloudiv se takto mezi hodující vínem jich omračuje a lstivě okovy spoutává, palác pak hyne v ohni, při čemž Hamlet Fenga zabíjí. Po mstě takto vykonané chová se Hamlet počátečně v úkrytu; seznav však, že mysl lidu příznivě se k němu sklání, vychází ze své skrýše a sděliv lidu veškeren běh věcí umí výmluvnými slovy mysli všech k sobě tak upoutati, že jej volí jednohlasně za svého krále. Později odjíždí opět do Anglicka, kdež mu podnikati jest nejpodivnějších dobrodružství; po svém odtud návratu padá v souboji.

Tento stručně námi vypravovaný děj vzdělal ovšem podle vkusu své doby Francouz Belle-Forest pod názvem: Avec quelle ruse Amleth, qui depuis fut roi de Dannemarck, vengea la mort de son père Horvendille, occis par Fangon son frère, v 5. svazku svých novel r. 1564. Toto francouzské zpracování přeloženo později do angličiny s mnohými proměnami i dodatky, kteréž s některými místy v Shakespearově dramatě se srovnávají, kdežto v původním

francouzském textu scházejí. Odtud vzniklo mezi učenými Shakespeara vykladači důmnění, že básník látku k Hamletovi nečerpal ani z dotčeného Saxona Grammatika, ani z francouzského díla Belle-Forestova, alebrž z tohoto překladu anglického. Podle novějších bádaní zdá se býti pravdě podobněji, že totéž spracování francouzského spisu, v jednom jen vydání a teprv r. 1608 vytištěné, upraveno bylo podle dramatu Shakespearova, z něhož tolikéž i ráznější rčení čerpána.

Zavilejší jest rozhodnutí otázky: Kdy naše drama bylo Shakespearem složeno? Někteří kritikové, jako v nejnovější době Fr. Bodenstedt ve předmluvě ku svému překladu Hamleta (str. VI) domnívají se, že sepsáno bylo jistě před r. 1598; při tom odvolávají se na výrok přítele Shakespearova, Gabriele Harveya, roku 1598 takto píšícího: „Mládež naše veškera okouzlena jest Shakespearovým dílem: Venuše a Adonis; avšak jeho Lukrecie a jeho tragédie o dánském princi Hamletovi zamlouvá se více rozumnějším a vážnějším lidem." Tiskem totéž drama vyšlo ponejprv r. 1603 ve velmi zpotvořené spůsobě; r. 1604 vyšlo druhé, opravené a rozšířené vydání. Ohledně těchto vydání dosti valně od sebe se různících shoduje se největší část kritikův v tom náhledu, že obě tato vydání pocházejí od dvou tolikéž zvláštních samým básníkem učiněných zpracování tétéž látky, ač upříti při tom nelze, že prvé vydání upravené podle starší formy téhož dramatu bylo učiněno bez vědomí básníkova, byvši nad to svévolně zpotvořeno četnými vadami.[1]) Buďtež pak náhledy o těchto vydáních mezi kritiky jakékoliv, to jest nade všechnu pochybu zjištěno, že toto mistrovské dílo Shakespearovo nebylo utvořeno jako jedna litina; učiněny v pozdějším vydání samým básníkem dosti podstatné změny, kteréž se ledabylostí přepisovačovou nedají vysvětliti. Tak nazývá se Polonius v prvém vydání Corambis, sluha jeho Reinaldo nese tam jméno Moutano, Rosenkranc pak a Guildenstern jmenují se Rossenkroft a Gilderstone a p. To však nebudiž jakoby na úkor výtečnosti samého díla řečeno; vždyť i Goethe pracoval v různých dobách, ba můžeme doložiti, od svého mládí až krátce před svou smrtí o svém nejvyhlášenějším díle, o svém Faustu.

[1]) Srov. o veškeré této záhadné záležitosti důmyslné pojednání v jednom z novějších spisův o Shakespearovi jednajících: „Shakespeare, sein Leben und seine Werke, von Rudolph Genée, Hildburghausen 1872", na str. 296 a násl.

Tolikéž se obyčejně má za to, že byl Shakespeare, když jeho Hamlet byl vyšel v prvé své formě, stár 30 let, jakož i hrdina téhož dramatu, Hamlet. Je-li tomu tak, a byl-li náš básník narozen r. 1564, byloť tudíž drama toto v prvé spůsobě dokonáno r. 1594; i byloť skutečně téhož roku v Londýně provozováno, Shakespeare sám převzal při hře roli ducha Jiní konečně za to mají, že o době, ve kteréž prvý návrh k témuž dramatu básníkem byl utvořen, jakož o jeho pravé, prvotní formě nedá se více nic určitého ustanoviti; co se však týče dokonání nynějšího textu pro divadlo, to že musí spadnouti k r. 1600 neb 1601, ježto dne 26. července 1602 vřaděn byl „Hamlet“ v londýnský rejstřík kněhkupecký co divadelní kus, od tlupy Shakespearových herců provozovaný.

Z dotčených pramenův, z nichž byl Shakespeare látku čerpal ku svému Hamletu, podržel ve svém tétéž látky básnickém zpracování jen několik základních rysův. Že byl král dánský zavražděn svým bratrem, že nastoupil na trůn takto osiřelý, pojav za manželku vdovu po zavražděném, to rovnou měrou vypravuje se jak ve francouzské novelle Belle-Forestově tak i v dramatě. Hamlet, syn zavražděného, vyzývá se zjevem svého otce ku pomstě a přetvářeným blázněním chce oklamat své protivníky. Podezřivý strýc dává ho stříci co nejpřísněji. Při tomto vyzvědačství účastní se paní i lstivý dvořan, jehož pak stihne nepředvídaná záhuba. To vše, jak vypravuje se ve spisu francouzském, srovnává se s vyličováním básníkovým; a i se svými druhy na cestě do Anglicka ho zprovázejícími jedná Hamlet jak v novelle, tak i u Shakespeara. Po té béře vypravování Shakespearovo jiný obrat. Tamto, v novelle, objevuje se Hamlet co hrdina odvážný a k rázným činům odhodlaný. V Anglii zasnubuje se s dcerou královou. Navrátiv se do Dánska přichází právě, an tamnější král přípravy koná k oslavení pohřbu Hamletova, o němž se domnívá, že byl v Anglicku zahynul. Hamlet neostýchá se vzíti krvavou pomstu na králi i na veškeré dvorské straně králi oddané. Svolav schůzi lidu ospravedlňuje se z činův právě vykonaných; lid ho volí za krále. Opětně se odebírá do Anglie, kde zavraždil krále a pojav tam dvě ženy navrací se do své vlasti; jedna z těchto ženštin připravila ho později o život. Vše jinak děje se v dramatu Shakespearově. Zde zůstává Hamlet rozumujícím stále snílkem; ba ani pohled na chrabré vojsko a na mladistvého jeho vůdce Fortinbra, ku potření Polanův válku zdvihnuvšího a skrze Dánsko do Polska pochodem se ubírajícího, není s to k činům zmužiti mdlou vůli jeho. Kdežto Ofelie, sestra Lertova,

co šílená objevuje se před královou, jsouc vedena k ní přítelem Hamletovým, bodrým Horaciem, zvěstuje jeden ze dvořanův příchod Lertův s odbojníky volajícími: Lert budiž králem naším! Král se ospravedlňuje před Lertem, že není vinen zavražděním otce Lertova, a poráží i námitky Lertovy, proč netrestal vraha, že ostýchal se takto učiniti pro matku, jež Hamleta vroucně miluje, jakož i pro lásku, jakéž Hamlet u lidu požívá. Když se Hamlet z Anglie byl navrátil, ovšem k velké nelibosti královĕ, strojí tento proti němu nástrahy, ponoukaje Lerta, již dříve pohledem na šílenou sestru zděšeného a zvěstí, že se utopila, k pomstě rozzuřeného, aby při veřejném zápasu „obratným bodem pomstil smrt otcovu“; Lert, svoliv k tomu, napouští jedem hrot svého končíře. Kdyby však Hamlet nepadl při šermování s Lertem, tu má se podle nárady královy podati jemu pohár s jedem. Ku vyzvání Osrikovu svádí se souboj, avšak končí se smrtí pro všechny; Hamlet poraněn končířem Lertovým; mezi bojem končíře se zaměňují; Hamlet probodá dýkou jedem napuštěnou Lerta i krále, králová ve kvapu, nikým nebyvši na nebezpečí upozorněna, vypíjí koflík s jedem; umírají všichni. Tu přichází vítěz Fortinbras a přikazuje, aby slavnostně pohřbila se mrtvola Hamletova. Fortinbras podle vůle umírajícího Hamleta zvolen za krále dánského.

Ohledněmež se dříve do podrobna po osobách, kteréž se v pestrém kruhu sestupují okolo čelního hrdiny našeho dramatu; tak nejzračitěji seznáme veškerou tu atmosféru, jížto oddychoval i Hamlet, veškerou tu půdu, na nížto se charakter jeho rozvíjel a rozvinul. V popředí stojí král *Klaudius*[1]), Fengo ve svrchu naznačené pověsti. Vyniká ve mnohých vlastnostech nad Hamleta; jest rázné vůle, při tom opatrný i ostražitý a spůsobův, jakými lze vládnouti nad poddanými s úspěchem, dobře znalý. Vraždou dospěl k trůnu; ale nezažíhá v útrobu jeho plamen tak mohutné náruživosti, jaký hárá ve hrudi Makbethově, odkud by padoušství jeho dostatečně se dalo vysvětliti Dosednuv na stolec královský nekráčí jako Makbeth od vraždy k vraždě, užívaje raději prostředkův lstivých a úskočných, aby se na něm udržel. A přece jest v mnohem ohledu nad tohoto zlotřilejší; Makbeth vyzývavou odvahou zavraždil svého pána milostivého, svého hostě i svého příbuzného; Klaudius potměšilou rozvahou odklizuje svého bratra;

[1]) Jméno „Klaudius“ (claudo) dobře se nese k uzavřené a potměšilé povaze krále tohoto.

nevolí dýku, ale jed. Proti bojechtivým nárokům mladistvého Fortinbra chystá udatné vojsko, usiluje však, štítě se všeho marného krveprolévání, celou věc na mírné cestě rozřešiti a posýlá ohrožujícímu jeho říši Norvegovi poslance své v ústrety s návrhy smírnými (I, 2). Neníť v něm nic heroického, a trefně dokládá Hamlet (I, 2), že zavražděný jím čacký král ho předčil jak Apol Satyra. Ku dvojmyslnému žalu svého pastorka a bratrovce chová se s pečlivou šetrností, ba s úmyslnou úlisností. Ve veškeré povaze jeho převládá lest dobře promyšlená, nikoliv činnost odvážná, hrdinná; má se k Makbethovi jako had ke lvu. Uriášův list, s jakým Hamleta do Anglie odesýlá, má úlohu potměšilého jedu; v konečném plánu, společně s Lertem zosnovaném, zavražditi Hamleta, opět chytí se jedu a zasluhuje s plným právem přezdívku, v nížto s nejostřejší úsečností veškeren jeho charakter Hamletem naznačen: *O lotře usměvavý!* (I, 5). Spatřujeme ho v okamžiku, když byl Rosenkrance a Guildensterna vypravil do Anglicka, nemoha, jak potutelně dí, na blízku snésti nebezpečí rostoucí denně ze šílenství Hamletova, v modlitbu pohříženého (III, 3); avšak i posvátný tento výkon odhaluje nám jeho kolotání mezi malomocnou lítostí a netajenou radostí nad úspěchy svých podnikův zločinných. Jest dobře přesvědčen, že tam nahoře není výhybu, tam že ničeho nezmůže pozlacená ruka proti rozsudkům pověčné spravedlnosti, přece pokouší se o zželení, žel prý všecko zmůže, avšak o zželení bez opravdivého polepšení. Veškery jeho vášně i výčitky svědomí schabělé jsou bázlivým sebe vymlouváním; vypadají jako malomocný oheň proti démonickému žáru, soptícímu v žilách severního vojína, Makbetha, ve svém svědomí roztříštěného vinou nesmířitelnou. Ba ještě ku konci, když již chystá se k vykonání vražedlné smlouvy, s Lertem uzavřené, kojí zbabělou mysl útěchou v klidnější prý budoucnost („v brzce budem klidnou dobu míti“ — V, 1), a v útěše této, jakouž domnívá se ukonejšiti zlotřilé své svědomí, umírá, ne jako Makbeth, s bezohledným sama sebe odsouzením.

Spoluvinnicí krále tohoto pokryteckého jest *královna* Gertruda, matka Hamletova, paní to slabá, smyslná, rozkošnictví oddaná, avšak s přídechem již chorobné přesycenosti. Touž příčinou přednost dává hydnému, avšak pikantnímu svůdci před chotěm svým ušlechtilým, jemuž onen tak „neroven jako Herkulovi Hamlet“, jak Hamlet vyznává s jízlivou o sobě samém ironií. Podobné ochablé, přílišným v labužnictví se kocháním vysílené povahy nemají energické pružnosti ni v nenávisti ni v lásce. Neodhodlanost, po činu

roztoužená, nicméně váhavá, přiložiti ruku ku konečnému jeho provedení, jeví se u ní, když se jednalo o zavraždění chotě jejího, jakož i při nástrahách strojených ke zničení Hamletovu. Nemiluje vraha manželova tak výhradní žhoucí náklonností, aby byla s to, úplně nenáviděti syna svého, jednáním jejím těžce uraženého. Kázaním, kdež po skončeném divadle osupné výčitky hřímá syn v duši matky, jež změnila „svaté sliby manželstva v kostkářů přísahy“ (III, 4), patrně jest celá rozrušena:

O nemluv více!
Ty moje zraky srážíš v hloubi duše,
Kdež vidět musím černé, rudé skvrny,
Jež barvu nepouští!

A když Hamlet neustává vrážeti výčitky co ostré dýky ve zachvělou její duši, tu nezná nic leč úlisné prosby o smilování: „Nic dále, drahý synu, nic dále!“ I při objevení se ducha, „jehož vzhled a osud pohnuly by samo kamení“, i při pohledu na mrtvolu Poloniovu v době půlnoční zůstává téměř bezcitnou. Slabá jsouc ku zlému, slabá k dobrému dává i později věcem sebe ožehavějším volný průchod a tak veškeren její zjev dobře se hodí v dobu, kde věje celou atmosférou chlípný vzduch rafinovaného požitbařství a zahálčivého života; nikoliv pro věk, v němž ještě burácí ostré povětří vášní, divou prvotní silou překypujících, v němž rodí se povahy jako Lady Makbethova s mohutným egoismem vůle, k činům jakýmkoliv povýšenou silou obrněné.

Mezi dvořany zaujímá popřední místo důvěrník králův, *Polonius,* oficielní zastupitel a ceremoniář veškeré společnosti, v jejížto kolo nás básník uvádí. Benedix, jenž ve svém pohrobním spise „Die Shakespearsmanie“ ostře vystupuje proti přepjatostem kultu Shakespearova, vidí v něm „pedantickou žvástavost“ a počítá vylíčení jeho mezi nejzdařilejší figury, jež byl Shakespeare utvořil; jenom prý má jeho rozvláčitost mnoho do sebe nudného a unavujícího. Nám se zdá, že chtěl básník nakresliti v něm starého marnivého pána, s jakými se často potkati jest ve vyšších kruzích, jenž rád na odiv staví svou státnickou moudrost, v životě zkušenost, avšak pokročilý věk seslabil paměť jeho, že ve společnosti duchův mladších a nad něho ostrovtipnějších uklesává v bludy a vady. Při tom narušena jest i jeho mysl marnolibým světáctvím, jakéž na veškerém dvoře převládá, jen že je umí zastříti zevně lesklou pokrývkou výtřelejšího vkusu. V největším lesku objevuje se salonní jeho vzdělanost, kdež příslušná naučení udílí svému synu Lertovi

do Paříže odcházejícímu (I, 3), pravidla to pro schytralého dvořana jako ulitá nejen v době Shakespearově, ale v kterémkoliv věku. Poroučí synu svému prostřední povždy kráčeti cestou mezi hamižnou v sebe uzavřeností a lehkomyslnou ku každému důvěrností, mezi třeštivou hrdopyšností a podlízavou úkorou, mezi zvětřilým po neustálem práčství se sháněním a babským před každým odpůrcem coufáním:

Nad všecko — věren buď sobě samému,
A z toho pojde pak, jak z noci den,
Že nebudeš nikomu nevěren.

Neníť pochyby, že věrně králi pomáhal při jeho na trůn dánský nastolení; král chová k němu přítulnost důvěrného přítele; Polonius co pravý dvořan hledí všemi prostředky v této důvěře u krále se udržeti a sesíliti. S upřímnou ochotností plní všechny povinnosti králem mu uložené; usiluje vyslíditi příčinu, jak dí, „Hamletovy náměsíčnosti" (II, 2), kteráž prý tkví v tom, že se zcela zamiloval do Ofelie; k úplnému choulostivé té věci vyskoumání nabízí opětně službu svou, že přivede dceru svou do loubí, kde Hamlet často prý mnoho hodin se procházívá. Lidé jako Polonius sešedivělí v odvislém postavení, v jakémž veškery téměř myšlénky i city své podrobují cizí vůli, ocitují se konečně v obmezenosti názorův ohledně sebe vyšších a jmenovitě vnitřních záležitostí; nechápaje vzlet ducha Hamletova domnívá se, že zdánlivě přemrštěné a blouznivé téhož prince jednání má popřední původ v lásce; byv v této odmrštěn, že padl nejprvé v truchlivost, ve bdění, pak v ocháblost a konečně v blouznění a blázněni (II, 2). Schytralost dvořanskou jeví v obchodu s cizími vyslanci, kdykoliv se namáhá nějaké státní tajemství jim vylouditi; ale užívá jí i tam, kde jedině vítězí i rozhoduje vnitřní citův roznícenost, kde převládají žhoucí plameny láskou rozechvělého srdce, jako když vhodná udílí pokynutí své Ofelii v milostném s Hamletem obchodu, a rozhovory se sluhou Reinaldem, jak má v Paříži vyskoumati chování Lertovo, připomínají zrovna nauku slídičův sprostě policejních (II, 1). V rozmluvě s králem dí správně: „Stručnost jest duše vtipu, rozvláčnost okončiny, zevní šperk" (II, 2); avšak sám moudrého pravidla tohoto neostříhá, alebrž všecky své rozhovory vleče nejapnou často mnohořečností. S úplnou porážkou potkává se domnělý jeho ostrovtip a nudná mnohořečnost v rozmluvách s Hamletem; Hamlet odkájen se jeví vznešenými city, hlubokými myšlenkami, vzletnými snahami; onť jedná s vůlí samostatnou, činy jeho mají ráz původní

samorostlé pružnosti; jej vedou idey, Polonia maximy, odtažené ze mravu prázdné často formy, ze zvyku vyhýralého a vyžilého (II, 2). Sám sebe věrně charakterisuje Polonius slovy (II, 1):

A tak my chytří, prohnaní mudráci
Umíme kličkami a křivochodem
Nepřímo uhodit na přímou cestu.

Cítíme s ním, jehož Hamlet jmenuje „žvástalem blouznivým" (III, 4), upřímnou soustrast, pozorujíce, jak padá za obět zpupnosti Hamletově po veškerých svých dvoru prokázaných službách.

Horacio, jenž sám sebe nazývá „více starým Římanem nežli Dánem" (V, 2), jest veskrz příjemný, vděkuplný zjev, a patří k nejlepším charakterům Shakespearem nakresleným. Jest v něm plastickými rysy zobrazen vzor přítele důvěrníka. S věrností ku příteli spojuje mužnou mírnost a klid. Ve společnosti tak povšechně zhýralé, jakou sám Shakespeare ve svém dramatě vyličuje, objevuje se Horacio více co ostrý všech zjevův pozorovatel, hloubavý o nich badatel s přídechem resignace mudrcovy, více trpný, než z heroických, v kolo dějův samostatně zasahujících popudův činný, větším jsa hrdinou v trpělivosti, v klidném strádání pohrom, jimiž osud každého ze smrtelníků stíhá prudším či slabším zážehem, než hrdinu v odvážném jednání. Sličně i pravdivě dí k němu Hamlet (III, 2):

— — — — Od těch dob,
Co duše má nabyla vlastní vůle,
Hned tebe sobě obrala — neb tys
Se vždy u všelikém utrpení
Tak zachoval, jak bys nic netrpěl;
Byls muž, jenž ústrk, přízeň osudu
Nes' stejným vděkem. — — —
— — — — Ukaž mně muže,
Jenž *není otrok vášně,* a vnitř srdce,
Jej nosit chci, ba v srdci srdce svého,
Jak nosím tebe!

Co protivy proti snílku Hamletovi, v pochybnůstkářství a váhavost zanořenému, postavil Shakespeare dva muže ohnivé povahy a činoplodné vůle, Fortinbra a Lerta.[1]) *Fortinbras* objevuje se

---

[1]) K jakým výstřednostem zabíhají mnozí vykladači Shakespearovi, jmenovitě při Hamletu, toho zřejmé dosvědčení podává spis v Hamburku 1869 pod zvláštním názvem vydaný: „*Τὸ τί ἦν εἶναι*" (z Aristotela). Die

nám co mladík odvážný, po činech bohatýrských roztoužený, a konečně co oprávněný dědic vlády potupně v šanc dané. Nestojí však, jak mnozí vykladači Shakespearovi se domnívají, v zevnějším styku a vlivu s Hamletem a s veškerým dějem našeho dramatu; s umělou zručností uvedl ho básník na jeviště v čele vojska do Polska se ubírajícího, aby objevem tím zpružila se vůle Hamletova k odhodlanému činu. Princ ten norský vede válku dle vlastního výroku Hamletova nikoliv z lakoty po kousku země, kterážto (jak dí k Hamletovi setník) „v léno dána neponese více než pět dukátů ni Polanům aniž Norvegovi“, alebrž z touhy po slávě bohatýrské „unešen jsa v duchu božskou pýchou“; nicméně pozřením na prince tak „útlého i ušlechtilého“, na chrabré vojsko, ježto „pro slávy blud do hrobu kráčí jako na postel“, nezmůže se samým rozumováním liknavý Hamlet leč k obojetnému předsevzetí (IV, 4):

— — — Od této chvíle
Buď zdechni rozume, neb krev buď tvoje píle.

V podobném k Hamletovi kontrastě stojí *Lert,* syn Poloniův, nesoucí jméno otce Oddysseova, pln odvahy rytířské, zářivý ve svém objevu, ač nikoliv bezúhonný. Odráží se v něm i co do náhledův i jednání pravý vzor vybroušené dvorské aristokracie mravův zevně jenom uhlazených, uvnitř vyhýralých a suchopárných. Zvyk dřevní i vlastní náklonnost vábí ho do Paříže, již tehdy střediště lepého i elegantního požitbářství. Při loučení se sestrou odhaluje zjevně veškeru svou povahu (I, 3); slova jeho oddychují úplně soběctvím, kázní ve kruzích aristokratických obvyklou zjemněným a zuhlazeným, neproudí z vnitra upřímně hlubokou soustrastí ku sestře rozníceného, nevane v nich ni jeden rozháranější po-

---

Idee Shakespeares und deren Verwirklichung — Sonettenerklärung und Analyse des Drama Hamlet von Karl Karpf“, — kde se na základě znělek Shakespearových a dramatu Hamlet obšírně dosvědčuje, že Shakespeare byl zevrubně obeznalý s filosofií Aristotelovou a že i v znělkách i v Hamletu patrně se odrážejí myšlenky tohoto řeckého mudrce. Ba jednotlivé osoby v Hamletu vystupující považují se týmž spisovatelem za *stělesnění* různých stran ducha ne Hamletova, ale samého Shakespeara. Tak zobrazuje Hamlet „die theoretische Thätigkeit des Dichters“, Lert a Hamlet co protivy „die handelnde und erkennende Thätigkeit, praktisch und theoretisch, extensiv und intensiv, Triebkraft und Vernunft des Dichters“, ba neopomenut i král Klaudius, jenž prý zastupuje „die praktische Klugheit des Dichters“. Nechtěl podle toho vylíčiti Shakespeare plastickou objektivností, jak to má pravý dramatik učiniti, Hamleta a dvůr dánský, ale sama sebe!

vzdech, jenž by uznával vnitřní oprávněnost citův v útrobě sestřině; ale ze všeho zapáchá dusná atmosféra síncův šlechtických, nikoliv ryzá poctivost a mravnost, alebrž chladná vypočítavost úspěchův — hle, to jsou důvody za kterými sestru Ofelii odluzuje od milostných poměrův a varuje od lehkověrné k němu důvěry:

— — — Lásku-li ti svou
Vyznává, moudrost tvá tak dalece
Jen tomu věř, pokud se jeho slova
Srovnávají s obzvláštním jeho stavem
A poměrem.

A dobře musela sestra znáti bratra, že slova ta jeho nevyřinují se ze vnitřního přesvědčení, alebrž že jsou jenom ohlasem rafinovaného mravu zevního, kterýž aby přilnutím k Hamletovi sestrou nebyl porušen, obává se bratr; dí zajisté Ofelie:

— — — Ty však, dobrý bratře,
Nečiň jak činí mnohý hříšný mravokárce,
Jenž káže příkrou cestu k nebesům,
A sám jsa chlubný, vilný pokrytec,
Na květné dráze kráčí rozkoší
Nehledě rady své.

Rozhořčenost nad myslí otcovou i nade strastným stavem Ofelie až „k zoufalosti dohnané“ (IV, 7) rozpuzuje ho k činu, k pomstě; avšak i tato jinak oprávněná nevole nevzniká z ohledův právě mravních, alebrž nejmohutnější vnuknutí čerpá z mravu feudalní aristokracie, jehož zjevné porušení vymáhá i příslušné potrestání. Pomstu rázně vykonává, dobře se znaje v harcování s končíři; že však rytířská tato snaha dobře se u něho dá srovnati s prostředky zločinnými a mrzkými; odtud patrno, že chtěje pomstiti smrt otcovu neváhá, ovšem podle úskočného návodu králova, hrot jednoho z končířův i jedem napustiti.

I osoby podřízenějšího významu, jako *Rosenkranc, Guildenstern, Osrik,* oddychují tímtéž smýšlením, jakým proniknut jest veškeren tehdejší dvůr dánský; jsouť zajisté i mužové tito praví vzorové uhlazených dvořanův, podrobujíce se s lízavou pokorou všelikým rozkazům královým, avšak i ku princovi, k jeho rozmarům, jsouce s ním od dětinství vychováni (II, 2), se schytralou zdrženlivostí se chovajíce, jmenovitě když mu zvěstují po skončeném divadle hněv rozčileného krále a největší duše zarmoucení matčino (III, 2). Plazivé jich lichocení vrcholí ve výroku Rosenkrancovu, jemuž král rozkazuje, aby s Guildensternem a s Ham-

letem k rychlému se strojil odchodu do Anglie (III, 3):

— — — Majestátnost
Nehyne samotna, než jako vír
Vše blízké s sebou chvátí. —
— — — Král nikdy sám
Nevzdechne, leč v povšechném vzdechnutí.

Podobně jedná i mladý Osrik; maje dle vůle králova k souboji vyzvati Hamleta s Lertem, popisuje v tomto bezděky ráz veškerého dvora dánského, v zevnějších lesklých formách jenom sobě libujícího. „Lert, věřte, dokonalý to kavalír, pln jemných spůsobův; shledáte v něm obsah všelikých darův, jakých kavalír viděti si přeje“ Zároveň pak nevyřkl Hamlet nikde tak jadrně vnitřní téhož dvoru mravní pustotu, jako slovy, jimiž po odchodu Osrika ostrý úsudek o něm pronáší k Horaciovi: „Onť byl již zdvořilý s matčiným prsem dříve než jej do úst bral. Tím spůsobem on i mnohý jiný, jehož vidím pochlebovati tomu zvětřilému věku, přiosobil si toliko přízvuk času a povrchní spůsobnost řeči a chování. Tito lidé mají zásobu obojetných frásí, jimiž si pomáhají skrze nejpovážlivější otázky; ale zkus toho a ofoukni je — a bubliny jsou ty tam“ (V, 2).

Uprostřed tohoto hloží zevnějším leskem nabubřených mravův při vnitřní pustotě, úskočné úlisnosti a povrchně olíčené surovosti rozkvétá co libé poupátko nevinná *Ofelie.* Avšak právě ohledem jejího mravního zjevu rozcházejí se vykladači Shakespearovi v nejrůznější úsudky. Někteří z nich, jmenovitě *Tieck, Goethe* i *Börne,* mluví o ní co o děvě uvnitř porušené, „zralou, sladkou smyslností“ nadchlé; „její obrazotvornost jest prý nakažena, tichá její skromnost oddychuje láskyplnou roztouženostî, a začisla-liby pohodlná bohyně příležitost strůmkem, spadlo by ihned ovoce dolů.“ [1]) Jiní však, jako přede všemi *Vischer*, estetik na slovo vzatý, [2]) beře ji úplně v ochranu před takovýmito neoprávněnými přezdívkami, nazíraje v ní „tichou fialku, jemnou, skromnou, německou děvu, zcela severní ženskou povahu, chudou ve slovích, v sebe uzavřenou, neschopnou bohaté, hluboké srdce rtoma projeviti, na jedné řadě s Kordelií a Desdemonou“; kdežto nejjizlivěji o ní Börne soudí a zhola bez

---

[1]) Goetheovy úsudky o Hamletu i o Ofelii vhodně vpleteny jsou v rozmluvy jednajících osob v románu: „Wilhelm Meisters Lehrjahre“ ve IV. knize v kapitolách 13. 14. a 15.

[2]) Ve spise: „Kritische Gänge, 2. Folge, 2. Heft“ st. 91 a násl.

rozpaků dí: „Ofelie jest dobra i obmezena jako děvče měšťanské; dvůr ji ani nepokazil ani nezjemnil; *Hamlet ji svedl*, a dříve ani nepoznal, co byla ztratila, až to se vrahem otcovým nenahraditelně byla ztratila." [1]) Držíme-li se, jak to zajisté při výkladu jakéhokoliv díla básnického se nutně vyžaduje, samého dramatu našeho, nic jinorodého ze subjektivních názorův tam nevkládajíce, musíme dosvědčiti, že v dramatě samém nenalezáme žádného podstatného důvodu, za kterýmž bychom směli s tak břitkou příhanou projádřiti se o veškeré povaze Ofeliině. Toť ovšem připustiti musíme, že v okolí tak úhonných mravův a ožehavých navyklostí nemohla mysl její panenská zůstati beze všeho aspoň *narušení*, což se peskými obrazy a kluzkými řečmi naznačuje, jaké ve svém šílenství, ve svých tehda zpěvích (IV, 5) pronáší. Ale veškerá její mravní podstata zůstává jinak ryzá, čistá, nezrušená; ovšem co do milostných s Hamletem poměrův ne dosti ohnivá a málo samostatná. Hamlet pohlíží k ní co ku svému andělu strážci; ve své rozkvašenosti a ve svém rozhořčilém mysli naladění domnívá se, že v upřímném a bezelstném srdci ušlechtilé té děvy nalezne útěchu, jež by uhladila milostným, vděkuplným soucitem vrásky se zasmušilého čela; avšak Ofelie neníť ani na takové duchové výši aniž pro Hamleta tak pružnou nadána odvahou, aby se jemu stala tím, co v ní nalézti se roztoužil; ač nic nedíme, že láska tato nebyla s to ukojiti a naplniti veškero jeho srdce pro důležitou i obtížnou úlohu, kteráž na jeho bedrách spočívala. Nejbolestněji se útroby jeho bez toho již dosti rozčilené dotknouti musilo pozdější jednání milenčino. Jsouc podlé své povahy více trpnou, pokornou, podajnou než činnou, samostatnou, odhodlanou, dá se od mrzkého krále a slabé povolné královny snadno zlákati proti Hamletovi; tento pak musel při své popudlivé i dojemné mysli zhola ztratiti k ní všelikou důvěru, ale zároveň i poslední oporu rozervaného svého srdce. Nejhlubšími city zaznívají struny v útrobě Hamletově při tklivém jeho s Ofelií se loučení (III, 1), jmenovitě když tato

---

[1]) V „Gesammelte Schriften von Ludwig Börne, 1862, V. Band" na str. 100. Vídeňský professor filosofie, Robert *Zimmermann*, ve svém pojednání *„Hamlet und Vischer"* (Studien und Kritiken zur Philosophie und Aesthetik, Wien 1870) potupně se ohledně mravnosti na veškerém dvoře dánském panující pronáší; konečně dí o *Ofelii*: „Ophelia, allen Einwendungen Vischers zum Trotz, ist im besten Falle nur mehr eine *physische Unschuld*" (str. 89). Srovnej naše zvláštní obšírné pojednání o Ofelii v „Lumíru", 1874, č. 43 a 44.

navedena k tomu výstražnými slovy otcovými navracuje milovanému princi památky, k nimž druhdy byl „pojil slova sladkodechá“, a nejsou to slova třeštivé přetvářky, alebrž hluboce rozbolestněného vnitra, když ji zdánlivě ironicky ku konci vybízí: „do kláštera jdi a to honem!“ Nejhlubší soucit probouzí v útrobě naší strastiplná katastrofa, jakovou konečně něžná i útlocitná ta děva byla stížena. Ve svém milenci byla sezřela ideal muže, „zrak dvořana, vojína pěsť, mudrce kázeň“ a „rozum ten vzácný, vznešený“ zdá se pojedenkráte „bez ladu a skladu, všechen ten tvar a vzlet šílenstvím strhaný“; Hamlet byť s rozdrceným srdcem opouští ji, avšak přece způsobem příliš tvrdým a břitkým; libá hladina dosavadního jejího života do hloubi tím rozčeřena; prvé upřímné i horoucí rozplápolení lásky mrazivým zádechem náhle a prudce uhašeno; potřeba jedné ještě silné rozdrcující rány neblahého osudu, aby rozbortil se naprosto ušlechtilý soulad měkké její mysli. Rána taková sřítila se tolikéž neočekávaným chvatem v rozrušenou její a schabělou útrobu, a jsouc povahou více trpnou proti zevnějším dojmům, libým i nelibým, se slabou příliš odvahou se vzpírající upadá, uslyševši děsnou zvěst o zavraždění otcově rukou milencovou, v úplnou mrákotu duchovou, kdež „rozpráví mnoho o svém otci, pak o šalbě ve světě“ (IV, 5); tím při vší zmatené nesouvislosti blouznivých řečí dobře naznačujíc oba prameny, odkud „stav její smutný“ vyprýštil se. Vnitřní žal nad přetrpkým tímto a spolu nezaviněným osudem pošinuje se v nejprudší strázeň, když Ofelie ve křiklavé protivě ke vnitřnímu svému stavu objevuje se fantasticky slaměnými klasy a kvítky ozdobená a z rozřícených těch zvukův i plzké obrazotvornosti (IV, 5) původně ladný ton lásky k milencovi jako ohlas ze ztraceného ráje k uchu našemu zaznívá. Smrt její tklivými slovy vypravuje královna před Lertem i králem (IV, 7):

U vrby, jenž se sklání přes potok —
Tam fantastické věnce splítala —
I lezla na strom zavěsiti chtíc
Své věnečky; v tom praskla zrádná snětev
A ona s pestrým padla plevelem
V slzící tok. — — — —
Šat její těžký mokem vsáknutým
Z té zpěvné pohovy ji dolů strh'
V bahnatý hrob.

Zjev něžné této stradatelky nejen ohledně veškeré její povahy,

jak již svrchu dotčeno, alebrž i ohledně poslední této katastrofy zavdal vykladačům Shakespearovým příhodnou látku k rozluštění otázky, zdaliž při vyličování tak strastného úpadku nejen Ofelie, nýbrž i nevinné Kordelie a Desdemony zadost učinil Shakespeare dramatickým zákonům co do tak zvané *poetické spravedlnosti* čili nic. Dostačí tu poukázati ku dvěma rozporným náhledům, jaké se objevují u *Rümelina* (Shakespeare, Studien eines Realisten) a prof. *Zimmermanna* (l. c. strana 135 a násl.). Žádá *dramatický děj* i v tragédii i v komédii, aby *osud* jednajících osob obezřejmil se co vzniklý jich *činy* samovolnými. Tento spůsob spravedlnosti nazývá se *poetickou* spravedlností, a nikoliv *mravní*; poněvadž tu nerozhoduje mravní povaha činu, alebrž jen ta okolnost, že konečný osud, s jakýmž jednající osoby se setkávají, jest jimi samými uspůsobený a zaviněný. Rümelin kárá Shakespeara, že v některých svých dramatech opomenul přísně zachovati tyto zákony poetické spravedlnosti, že u mnohých osob, jmenovitě u tří dotčených vznešených i nevinných ženských charakterech nevzrůstá co ovoce ze květův děsný jich osud z činův jimi samými vykonaných; ač při tom neobmýšlí z nemravních názorův viniti básníka, jakoby jimi ovládnuto bylo vlastní jeho smýšlení. Zimmermann naproti tomu obhajuje i v tomto ohledě dramatickou umělost i zručnost básníkovu, dokládaje, že všechny ty tři jmenované ženské jsou *vedlejší osoby*, bez nichž by čin dramatické *hlavní* osoby (Leara, Othella, Hamleta), v němž tkví jádro děje, nemohl vykonati se. Mohou prý osoby jednáním hlavní té osoby strádající býti sebe nevinnějšími, není-li jenom sama hlavní osoba, jejíž činy i osud tvoří děj dramatický, bez viny. Desdemona přísluší k Othellovi jako kovadlina pro kladivo, jako terč pro výstřel; i jestiť prý to zcela zbytečno dohledávati se nějaké viny při Desdemoně, Kordelii, Ofelii, za kterouž by jim bylo příslušné zahynouti, a tolikéž jest i nepříslušno, nedostává-li se takáto vina, hned básníka nařknouti z nedostatku poetické spravedlnosti, protože jich užil co předmětův pro jednání svých hlavních hrdin. Nám se zdá, že přísné toto požadování poetické spravedlnosti ve výplodech dramatických jest z největší částí holý výmysl stranných theoretikův estetických; u nejoslavenějších tragikův, jakými byli Sofokles, Calderon, Shakespeare, Goethe, s ní nikterak se nepotkáváme. Aniž pak odůvodnění, že Desdemona, Kordelie, Ofelie jsou vedlejší osoby a tou příčinou že mohou ač úplně bezvinny nicméně sklíčeny býti útrapnou katastrofou, lze za něco jiného považovati, leč za lichou

výtůčku, ježto zhola se míjí s pravým názorem o podstatě tragédie. Právě to, že v rozvoji poměrův společenských jedni stávají se kovadlinou pro kladivo druhých, že beze všeho značnějšího provinění osobního zaplítají se mimovolně v kolo svízelův a strastí, jichž zbrodně a neřesti druhých na ně zároveň uvalují, spočívá nejděsnější pro nás pohroma, kteráž nejčistější soustrast probouzí ve hrudi naší; a právě tím přesvědčením, že osoby nevinné vybírá sobě vyšší duch dějstvem vládnoucí za vyvolené oběti ke smíru za druhé, dospívá strázeň tragická k nejvyššímu chlumu dokonalosti. I zcela pravdivý, podstatu tragédie nejzřejměji naznačující výrok učinil Schopenhauer, dokládaje, že „v čem se kaje hrdina tragický, nejsou jeho *osobní* hříchy, alebrž hřích dědičný, hřích to veškerého bytí"; a dále se táže: „co provinila Desdemona, Ofelie, Kordelie? co Egmont, co statečný princ, co Edip? ba co i Lear? — blud ze sešlosti věkem?" (Srovn. Schopenhauer — Lexikon, I, 264.)[1])

---

[1]) Jest nám se tu odvolati k naší obšírnější o této záhadné věci rozpravě v esthetickém rozboru o Learu Shakespearově, kterou jsme podali v „Časop. Matice Mor." r. 1871, str. 178 sld. Do jakých nad to nesnází a k jak nespravedlivým úsudkům zavádí tato nauka o poetické spravedlnosti vykladače i kritiky Shakespearovy, opětně dokázáno ve spisu Benedixově: „Die Shakespearsmanie" (str. 282 sld.). Kritikovi tomuto příliš strannému a ve svém proti Shakespearovi odporu přes míru jizlivému nelze dopátrati se jen nějaké stopy poetické spravedlnosti v celém dramatě o Hamletu. Rosenkranc prý a Guildenstern zcela nevinně skonávají; a proč hyne Polonius, ten bodrý stařec bez nejmenší pokuty? proč stává se Ofelie šílenou, proč skonává? vždyť prý jest úplně nevinná. Pro smrt otcovu nezblázní prý se žádné děvče, nejméně Ofelie, jejížto poměr k otci jest jen zevnější beze vší srdečnosti. Ba Benedix táže se dále: Proč hyne i sám Hamlet? jakou pomyslitelnou vinou lze jej zastihnouti? Shakespearsmanie prý odpovídá: Chabost jeho vůle, jeho neodhodlanost jest vinou jeho, a za ni káti se musí svým zabynutím; avšak slabost vůle jest prý jenom vlastnost a žádná vina! A přec byl tentýž kritik na listě před tím co nejosupněji se zmínil o veškerém charakteru Hamletově. Zavraždiv dobrého Polonia nejeví Hamlet žádné lítosti, s úšklebnými slovy pohlíží na mrtvolu Poloniovu; dále seznav z listův, s jakými král odeslal své dvořany Rosenkrance a Guildensterna, že má býti v Anglii usmrcen, píše Hamlet jiné listy s rozkazem, aby vyslanci tito sťati byli; listy tyto byly však hanebností, neboť vyslanci ti nevěděli ničehož o obsahu psaní, s jakým jich král poslal; neméně tvrdé a nešlechtické i nešlechetné jest jednání Hamletovo k Ofelii v přetvářeném jeho blouznění, jakož i nevole a zlost jeho nad způsobem, jak dvořané s ním zacházejí. Jakoby, díme na to vše, právě ta jeho neod-

Charakteristika všech v dramatě našem jednajících osob nebyla by úplná, kdybychom několika aspoň slovy nezmínili se o *duchu*, jenž Hamleta mohutnými slovy vybízí (I, 5), pomstiti „příkrou, hnusnou vraždu" na otci Hamletově spáchanou. Příbuznost mezi otcem a synem jeví se tu patrná. I duch ten jest jako Hamlet mnohomluvný, mudrující, vzletný ve slovech, uvnitř měkký a chabý. Nepočíná řeč svou, k níž mu beztoho krátká jen lhůta vyměřena jest, popisem svého zavraždění, alebrž líčením „muk tajných svého vězení"; a pravdivě, byť i ironicky dokládá o něm Börne, že duch týž nerozmnožil značně znalost lidí svým přebýváním na onom světě; jinak by byl zvolil jiného zcela muže k vykonání pomsty, než snílka Hamleta. Duch tento má ve dramatě našem úlohu vážnou. On zajisté má se státi popředním popudem čili motivem k jednání pro Hamleta, k němuž tento za příčinou veškeré své skeptické povahy nedospívá. [1]) Mnozí chtíce dosvědčiti, že Shakespeare sám nevěřil v duchy a tím obhájiti slávu jeho svobodomyslnosti, mají za to, že objevení téhož ducha jest jenom pouhou halucinací čili přeludem v mysli Hamletově, což prý i odtud vysvítá, že když se týž duch byl objevil při důtklivé rozmluvě Hamleta s matkou (III, 4), tato ho nevidí, kárajíc syna, „že upírá

hodlanost a vůle zmalatnělost nebyly hlavní vinou povždy tam, kde potřeba jest rázného činu k obhájení práva svévolí kohokoliv uraženého! Jest ovšem Hamlet Shakespearův jinaký než jak si ho představuje samovolně kritik jeho Benedix!

[1]) Objevením se tohoto ducha na dějišti nespáchán poklések proti zcela oprávněnému zákonu, na nějž jmenovitě Lessing upozornil, že i ve vážném dramatě dovoleno jest překročiti zákony, podle nichž řídí se zjevy přírodní, *jenom potud*, dokud plný kontrast, jenž by překročením tímto vzniknul v mysli posluchačův, nespůsobil dojem *směšný*; neboť jinak musí vše v oboru citův, smýšlení i chtění díti se zcela přirozeně. Víra zajisté v objevování se duchův byla u vrstevníků Shakespearových téměř všeobecná; mluví o ní zřejmě proslulý Addison v časopise jím vydávaném (Spectator číslo 419): „Předkové naši pohlíželi s úctou i s hrůzou ku přírodě. Nebyloť vesnice v Anglii, jež by byla nemívala nějakého ducha. Na všech hřbitovech obcházeli duchové. Každá obec měla svou zvláštní společnost vil, a nebylo lze setkati se s nějakým pastýřem, jenž by byl neviděl své strašidlo." I představy o mukách očistcových, jichž tu Shakespeare tak šťastně používá ku motivování dramatického děje, kolovaly tehda ještě povšechně mezi lidem. Lavaterus dí o nich: „Snadněji jest, všechny útrapy vezdejšího světa strádati, jichž veškeří lidé od Adama přetrpěli, a k soudnému dni přetrpí, než jediný den strasti ty snesti a to nejmírnější v očistci a v pekle; náš oheň porovnaný s plameny v očistci, není více než malovaný oheň."

zrak svůj v prázdnotu, a že s netělesným větrem hovoří".[1]) Při vykládání však jakéhokoliv vyššího dramatického díla nerozhoduje nikdy, co o nějakém předmětě neb o nějaké události soudí sám básník, alebrž nejvážnější jeho úlohou jest, dramatické charaktery provesti *důsledně*, vložiti jim v ústa takáto slova, takéto názory, jaké se i s jich veškerou povahou i se situacemi, v nichž jim jednati jest, úplně srovnávají. Věřil-li Shakespeare v duchy čili nic, jest pro samé drama věcí zcela lhostejnou; jisto ale, že Hamlet podle naladění mysli básníkem vytknuté v ně věřil. Ba i v ohledě tomto jako jinde objevil se Shakespeare co hluboký psycholog. V dobách zajisté, kde náboženská některá víra svrhla se v zevní přetvářku, rozvinuje se v hlubších, vniternějších a probuzenějších duších tím záhadnější snaha po tajemnůstkářském mysticismu; dějepis i nejnovější doby pravdivost tohoto výroku stvrzuje. Okolí, v němž Hamlet se nalezá, chytá se jenom zevnějších forem náboženských, jsouc jinak ve vnitřku svou frivolní skepsí zhlodáno; tím nelze uspokojiti se mysli Hamletově, jmenovitě v náboženských věcech k jádru přihlížející; onť pevnou chová víru ve jsoucnost boha, v nesmrtelnost duše, ve věčnost odměn i trestův, ba ku Horaciovi, žasnoucímu nad objevením se dotčeného ducha s úplnou vnitřní přesvědčeností dokládá: „Jsouť věci na nebi a na zemi, o kterých moudrost naše nemá zdání" (I, 5). Před týmž duchem vůči nebes přisahá Hamlet, všechny zpomínky, veškery „vtisky minulé" že smaže s tabule své paměti, než by zapomenul pomstiti vraždu svého otce bohatýrského, ba slibuje pomstu tutéž vykonati rychle na „roučí peruti jako modlitbu neb lásky zámysl". Proč ale tak nejedná, proč neustále s pomstou otaluje? Tím však octli jsme se při nejzavilejší otázce naší rozpravy; a máme-li ji důkladně a zár veň nepředpojatě zodpověděti, musíme nyní podrobně rozebírati veškeren charakter samého Hamleta.

Každý charakter rozvinuje se na základě dvou potencí: přírodní a samovolné; ku první počítáme vliv tak zvané letory, veškerého individualního naladění, jež vykvétá ze povšechné u každého

[2]) Duch ten podruhé se Hamletovi objeviv (III, 4) nepřichází jenom, aby podle slov Hamletových vyplísnil syna lenivého, „jenž čas a vášeň zanedbav zapomněl na veliký úkon rozkazu téhož ducha", aby tudíž „poostřil předsevzetí již otupělé", alebrž aby ho odvrátil od pronásledování matky, kteréž mu byl zapověděl, ba žádá, aby Hamlet „vkročil mezi ní a zápas její duše".

zvláštní tělesné organisace, vliv různosti kmenové, pohlaví a p.; ke druhé všechno, co byl ze živlův těchto od narození každému jednotlivci udělených vytvořil tento činností svobodnou.

Co do *povahy* mohli bychom ji u Hamleta naznačiti povahou *melancholickou*, ač *zevnějšek* jeho nezdá se souhlasiti s nákresy, jaké se o mužech povahy melancholické obyčejně vystavují, jimž se jakási jemnost veškerého tělesného ústrojí, bledší pleť a p. připisuje;[1]) královna zajisté, jeho matka, před početím souboje s Lertem (V, 2) dí o něm: „jest tlust a krátkoduchý“; a Gervinus (II, 111) dokládá, že slavný herec Burbadge takto jej i představoval, nikoliv v obvyklé eleganci vyšňořených milovníkův; důmyslný pak tento znalec Shakespearův nazývá povahu jeho klidnou, tichou, flegmatickou (l. c. 112), bez žluče; kdežto královna prchlivost, s jakovou se u hrobu své milenky Ofelie v krvavý zápas pouští s Lertem (V, 1), nazývá pouhým šílenstvím pomíjivým a že ihned nastoupí u syna jejího tichost jak „u jemné hrdličky, když zlatá vyseděla mlaďátka“; ba i sám Hamlet o sobě dí k Lertovi (V, 1), že „není prchlý, kalokrevný, že však přec něco v sobě má nebezpečného“; znal snad král důkladněji povahu svého bratrovce, jenž v rozmluvě s Poloniem o něm dosvědčuje (III, 1): „máť on cos v duši, co *zádumčivost* jeho přemítá“. A vysvětluje-li Gervinus to, co v Hamletu jest „nebezpečného“, dráždivostí a rozplápolavostí v jeho žhoucí fantasii, v nížto prý tkví i jeho bázlivost, úzkostlivá starostlivost i chabost, předpokládá tu odznaky, ježto povýtečně příslušejí temperamentu melancholickému. Povážíme-li dále, že veškery nauky, jaké sobě byl na učení ve Vitenberku osvojil, veškery zkušenosti, jichž byl obchodem na dvoře dánském získal, pomalu ale tím trvanlivěji se vnořují ve hloub jeho vnitra; vždyť hned z počátku po objevení se ducha seznav, že „se kdo může smát a smát, a přec býti lotrem“, zapisuje sobě, aby mu stále tanulo na mysli, ve svou tobolku (I, 5); že pak seznav na blízku svém některé zlotřilé i křehké povahy ihned v zahloubivé podezřivosti veškeren svět za převrácený považuje, přesvědčiv se o vraždě strýcem na otci spáchané, jakož jistoty nabyv o nevěrnosti i slabosti své matky každou již ženu jmenuje slabou a nevěrnou volaje: „o křehkosti, tvé jméno žena jest!“ (I, 2) — vše to musíme uznati za odznaky, jimiž se jevívá letora melancholická. Domnívá se ovšem Goethe (l. c.), že Hamlet od narození nebyl povahy pře-

[1]) Viz „Erdmanns psychologische Briefe“ v listě 2.

myšlivé, blouznivé melancholické, že prý teprv po smrti otcově, když se byla matka zasnoubila s nehodným králem, upadá v dumání a v zármutek. Ale dá-li se mysliti, že by povaha původně bodrá, jará i jasná, snadno i rázně proti zevnějším dojmům reagující pojedenkráte klesla ve sžíravý zármutek, ve zbledlé rozumování a v ohlédavou neodhodlanost a ve zchabující přemýšlování o samovraždě? Že druhdy objevuje se i rázným, ba prudkým, když k. p. v náhlé odvaze loď zahačuje, Rosenkrance a Guildensterna bez dlouhých rozpakův v náruč jisté smrti zasýlá, s Lertem co hrdinný šermovník harcuje; to neníť v rozporu s letorou jeho popředně melancholickou, alebrž dosvědčujeť známou zkušenost, že žádná letora nenalezá se u jednotlivce v úplné ryzosti, různý tvar na sebe berouc podle různých okolností na člověka působících, podle vlivu podnebí, potravy, nápojův, stáří a p., a tudíž nepříčí se to nikterak nauce o letorách, spatřujeme-li u Hamleta melancholika jednání, s jakovým se potkáváme u povah sanguinických i cholerických. Hamlet nad to jest idealistou, všude vidí jenom rozklad mezi světem ideálním a skutečným, a tím tetelí v útrobě jeho hluboké rozbolestnění, čímž povaha melancholická v neustálou rozčeřuje se rozčilenost a rozdrážděnost. S toutéž povahou dá se tytýž dobře srovnati vojenská činnost, jakáž se u Hamleta předpokládati musí značná podle výroku Fortinbrasova, jenž ho jmenuje „rekem bojechtivým“, dávaje rozkaz, aby mrtvolu Hamletovu co hrdinu nesli čtyři vůdci na lešení, „neb jistě by jsa živ královsky se osvědčil“ (V, 2).

Povahy melancholické sklánějí se mohutnějším svahem jak ke snivému dumání, tak i ku zahloubilejšímu bádaní, než k ráznému i odvážnému jednání. V dobře promyšlené úvaze odesýlá básník Hamleta na učení do Vitenberka, odkud prví vyšlehli plamenové úporné kritiky proti katolické církvi ostnem svým obrácené; v tom shoduje se Hamlet s Faustem, jenž tytýž ve Vitenberce ve studiích prodlévaje prvé základy položil ku svému o všem co jest positivního pochybnůstkářství. Že Hamlet studia svá vykonal s nejvalnějším úspěchem, o tom podává veškeré drama nejskvělejší důkazy. Všechny jeho výroky, jmenovitě v monologech, prozrazují vytřelou mysl, bystrý, jasný zrak nejen pro nejbližší okolí, jehož vnitřní spukřelost při sebe luznějším a lesklejším zevnějšku až na dno dostihá, nobrž i pro záležitosti všeobecné své vlasti i člověčenstva. Shakespeare vložil mu v ústa nejhlubší své názory o bězích ve světě, o povaze lidské, alebrž i o umách, jmenovitě

o divadle, o hercích (II, 2); pravidla, jež Hamlet vystavuje ohledně komposice nějakého uměleckého díla, má-li toto býti v skutku „krásné více, nežli okrásené“, jakož i pokynutí, jakáž hercům udílí, mrskaje při tom bičem ostré ironie herce své doby (III, 2), mají platnost neoslabenou až po dnešní den. Jedva kdo jadrněji i pravdivěji pronesl se o účelu hry divadelní jako Hamletem Shakespeare sám, vytknuv jakožto cíl její: „přírodě takměř držeti zrcadlo, ctnosti ukázati vlastní její tvář, zlotě vlastní její obraz, a věku i tělesnosti času jich vlastní formu a otisk.“ Herci našeho věku roztřiďují se na dva sporné tábory, jdouce při provozování děl dramatických opačným směrem, jež bychom nazvati mohli idealním a realistickým, ačkoliv v nynějšku větší jich počet kloní se ke směru poslednímu, kdežto Shakespeare obhajuje směr idealní, napomínaje herce, aby „právě v nejjekotnějším proudu, v bouři, u vichřici vášně vzali na sebe a zachovali jakési *zmírnění,* ježto by jí udělovalo *jemnosti*“. Často pak úsudky Hamletovy o podstatě světa, o zákonech v rozvoji duchovém, o povahách lidu takovou prozrazují hloubku myšlenkovou, že zdá se jakoby v nich ozývaly se ohlasy názorův nejnovějších filosofův Jmenovitě škola Hegelovská, k níž čítá se i dotčený krasovědec Vischer, užásla nad výší výrokův, jaké Hamlet pronáší, k nimž dospělo teprv novověké bádaní. „Luna romantiky kmitá ještě na nebesku, kdežto probesklo již slunce osvěty“, to považuje tentýž Vischer (l. c. str. 60) za nevyrovnanou úspěšnost postavení Shakespearova. Zvláště vznešené muselo se tétéž filosofické škole zdáti místo, kdež se paprskuje uznání mohutnosti, jakáž tkví v sebevědomí ducha, kteréž tuto pro jeho důležitost v úplném znění uvádíme (II, 2): „*Hamlet:* Dánsko jest vězení. *Rosenkranc:* Pak jest svět také vězením. *Hamlet:* O kapitální vězení! ve kterémž jest mnoho klecí, žalářních děr a sklepů; — ba Dánsko jest jedním z nejhorších. *Rosenkranc:* To nemyslíme, můj princi. *Hamlet:* Nu, pak *vám* není vězením; neboť *není na světě věci, která by sama v sobě byla dobrá neb zlá, teprv myšlením stává se tím neb oním.*“ Byliť ovšem podobného náhledu již i řečtí sofisté, a i Aristoteles, u něhož *myšlení* nejvyšší jest potencí, „na níž visí nebe i veškerá příroda“, k němuž přilnul v novější době Hegel a četní stoupenci jeho, mezi nimiž Michelet v Berlíně vydávaný jím filosofický časopis významně pojmenoval „Der Gedanke“. Používáme této příležitosti, abychom se ohradili proti domínce, jakoby Shakespeare projevováním těchto a jim podobných náhledův, hlubokostí svou překvapujících a přede

vším v Hamletě nahromaděných, značně předbíhal svému století, duchem svým vysoko příliš horuje nade svými vrstevníky; jisté názory, ježto se bezděky namítají podle běhův vezdejších věcí každé nepředpojaté zahloubilejší mysli, nalezáme tu v zářnějším, tam v zahalenějším vědomí u výtečníkův každé doby v rozvoji člověčenstva projádřeny; ba co se jmenovitě týká filosofie, naznačili dřevní Hellenové veškery metafysické problemy v čiré již jasnotě; i u Indův a u starých Peršanův potkáváme se tytýž s myšlenkami i naukami, ježto jakoby v opětném znovuzrození, v pravé palingenesii, nalezáme v soustavách nejnovějších badatelův, u Schopenhauera i u Hartmanna. Příslušno tudíž, uvarovati se u vykládání děl Skakespearových všelikého v ohledě tom se upřílišování a překvapného mysl Shakespearovu okorování náhledy, ježto v novější teprv době k průzračnějšímu dospěly poznání. Příhodně projevuje básník takéto horující myšlenky ústy hrdiny svého Hamleta; nebo tentýž snadno s nimi se mohl seznámiti při svém pobytu na vysokých školách Vitenberských, kdež vydatnější od učitelův i učňův snaha i péče věnována studiu o Aristotelovi, proti němuž, jak známo, ve své mysli pošmúrné, všeliké bádaní samostatné zpupného prý rozumu zavrhující, vášnivě nepřátelsky povstal Luther, ač ovšem ve zjevné nedůslednosti co do výkladu písma sv. každému jednotlivci právo přisoudil samovolného skoumání.

Seznavše výšku intellektu Hamletova prozírejmež nyní ku vlastnostem, v nichž jeví se obraz jeho srdce. Pozorovati při něm duši jemnou i tklivou, zároveň pak roznícenou v oprávněné nevoli proti všelikým neřestem i zlořádům, jakéž se bystrému jeho zraku naskytují v Dánsku i na dvoře královském. Hned z počátku v rozmluvě s Horaciem (I, 4) důraznými slovy se vzpírá proti náruživosti tehda v Dánsku obvyklé, proti „těžkohlavému obžerství“, ježto krajany jeho v potupu uvádí u všech národův. Hnusí se mu uvnitř duše všeliké pokrytství, ješitné s nejhlubšími city pohrávání, všechen planý ten a prázdný klopot světa, to uvnitř spukřelé kejklířství se zevnějším pozlátkovým leskem do té míry, že toho želí, Všemohoucí že zákon dal na samovraždu (I, 2)! Vůči potměšilému králi a povolné králové rozhodně dí: „Já neznám zdání!“ a že veškera duše jeho prozírá jenom ku *vnitřní* mravní ceně, vyslovuje proudem úchvatných slov:

Neníť to pouze černý oděv můj,
Ni obyčejná smutku nádhera,
Ni vynucených vzdechů prázdný dech,

Ni skormoucené tváře vzezření
Se všemi spůsoby a kejkly žalu; — —
Já však mám *v sobě více než žalu zdání!*

S podobnou rázností, jížto bolestná nad to ironie zvláštního půvabu dodává, vyslovuje se v rozmluvě s hrobaři (V, 1) proti lichým úskokům politikův, jenž „chtěli samého Boha přelstiti", proti svévolným partikám a výtočkům penězochtivých právníkův, „velkých to kupovačův statků s jich hypotekami, jistinami, zápisy a výkupy", proti svůdným líčidlům marnivých ženských, nyní na hřbitově „slečen to Červových"; s duchaplnou pohrdou vráží dýky svých slov proti zjevně uhlazeným projevům povrchní jenom vzdělanosti v rozhovoru s Osrikem (V, 2). Svoje vlastní city projevuje povždy s ryzou upřímností. Úctu k zemřelému nešťastnému otci projadřuje slovy nejjemnějšími i nejsličnějšími; soustrast s nezaslouženým jeho osudem chová ve hlubině duše své nejjemnější; bol, jakýž svírá veškerou jeho útrobu při pomyšlení na spoluvinici strýcovu, na svou matku, jest tím proň rozrývavějším, že duch otcův přísně mu zakazuje, zjitřiti duši na matku, alebrž „zůstaviti ji nebesům a oněm mukám, co jí v prsou sídlí" (I, 5). Pronikavé toto všeliké víry mravní v něm ohrození dere se z hlubin mučené duše v nejdůtklivějších výrazech na venek ve výstupu, kdež matku zdrcujícími slovy vybízí k pokání a k polepšení (III, 4):

— — Svěřte se již nebi!
Žel mějte z minulého, z budoucího strach,
A mrvu nekydejte na koukol,
By bujněl hůř!

V usilovné snaze, ježto přihlíží přede vším ku vniternosti ryzé, nevolí sobě přítele neb milenku z vysokých kruhův, alebrž tam, kde mu kyne ušlechtilá, bezelstná, v pravé mravnosti zakotvená ráznost a něžná soucitnost, jakož i libý zápach panenské nevinnosti; dojemná slova, v nichž vyličuje úsečnými rysy spanilý obraz pravého přátelství v rozmluvě s Horaciem, odkrývají nám záclonu i ze samé šlechetné duše Hamletovy. Podle své vnitřní povahy ryzé a mravně krásné vystavil sobě zvláštní svět idealní v záludných barvách, podle něho posuzuje pak veškeren běh záležitostí lidských, a nadán jsa umem vznešeným i pronikavým snadno rozeznává lidi pravého ušlechtilého rázu od osobností ve svém okolí jádra mravně nahnilého, a co filosofující idealista nalezaje skutečnost co pravý opak téhož růžového světa idealního, pohrdá ve svém mravném vědomí nejen lidmi na blízku svém,

nýbrž rychle vše zevšeobecňuje i lidmi vůbec, jak to patrně prosvítá z jeho monologův, z rozmluv s Ofelií (III, 1), s Horaciem (III, 2), s Osrikem (V, 2) a j.

Povaha tato ve všech zjevech života k jádru prozírající jeví se u Hamleta v nejskvělejším lesku ohledem náboženství. Neníť pochyby, že Shakespeare vystavuje nám dánský dvůr, kdež vyrostl a pohybuje se Hamlet, co dvůr *katolický*. Poukazuje k tomu nejenom, jak svrchu dotčeno, tklivý popis očistcových muk, o nichž mluví duch Hamletovi se objevivší, alebrž i zmínka o klášteru, kamž Ofelii Hamlet odesýlá (III. 1), o klekání při modlitbě („ohni se, příkré koleno!“, III, 3), obřady i kněži při pohřbu Ofelie (V, 1), kdež jeden ze kněží poukazuje ke „smrti pochybné“, jakou Ofelie skonala, omlouvá „chatrný pohřeb“:

— Nic víc se nesmí dít!
Zneuctěn byl by zákon pohřební,
Kdybychom pěli „requiescat“ jí,
Jak klidně zemřelým.

Jestiť to při každém náboženství zhoubnou pohromou, vymizí-li z myslí věřících duchový význam zevnějších obřadův, nezůstane-li z jádra životodárného nic leč planá, holá slupka; tím převrhuje se nábožnost v pouhou zevnější formálnost, a ješitnému i sobeckému pokrytství brána dokořán tím se otevírá. Takýto v holém zevnějšku utrnulý katolicism vytýká a doličuje nám básník co panující na dvoře dánském, proti němuž Hamlet vzpírá se i bojuje slovy ostrými, výroky bodavými. Dobře věděl, že Polonius, jemuž co dvořanovi víra jest jenom pákou zájmův politických, posunul do rukou Ofelie, uvnitř náklonností k Hamletovi i povinností poslušenství k rozkazům otcovým rozechvělé, modlitební knihu, vybízeje dceru bezostražitou, aby pobožnůstkářskou přetvářkou tím snadněji oklamala milovaného prince; „ten hřích prý pácháme často, že vzhledem skroušenosti, *posuňkem pobožným* pocukrujeme samého ďábla“ (III, 1). Proti takémuto nábožnůstkářskému pokrytství hřímá Hamlet důraznými slovy: „Jdi do kláštera“. A když král, u něhož zevnější šálenství takého dosáhlo stupně, že „k lotrovství zrádně se umí usmívati“ (I, 5), týrán hlučnými výčitky ohroženého svědomí, že na hříchu jeho lpí „kletba první, nejstarší, bratrovražda“, vrhá se v rozdrcující skroušenosti na kolena k modlitbě, a seznav vnitřní svou pustotu anděle volá k pomoci (III, 3); tu sám zobrazuje tentýž král i při tomto nejtklivějším výkonu, kdež se mu ku pravé bohulibé modlitbě nedostává vnitřního

rozvroucnění, i veškeren dvůr volaje: „Má slova vzhůru letí, duch můj dole jest; *bez ducha nemohou se slova k nebi vznést.*“ V pravé protivě k této bezkajicné zatvrzelosti již příliš v pokrytství utonulého krále vybízí Hamlet matku královnu slovy co dýka ostrými ku pravé vnitřní skroušenosti a k ráznému upřímnému činu, „zahoditi tu horší srdce část a žíti s druhou půlkou ctnostněji“, a to nikoliv „jen *povrchně* aby vředy zahojila, co *uvnitř* nákaza, vše sžírajíc, by rostla dále“ (III, 4), alebrž odhodlaně s kořeny aby vymítila jedovaté býlí návykův neřestných.

Než při všech těchto výtečných vlastnostech v povaze Hamletově postaráno se básníkem naším o to, aby i při Hamletovi zadost učinil nauce Aristotelově, podle nížto má tragický hrdina vynikati odvahou mravní, avšak do té míry, aby důstojnost tato nebyla beze všech poklesků byť i nevalných, jako není beze skvrn i samo slunce na báni nebeské. Budí zajisté podle zákonův duševědných takovéto představy nejživější i nejpronikavější interes a tím i nejmilejší zálibu estetickou, které v mysli naší setkávají se s představami *příbuznými*, nejenom s těmito podobnými, alebrž i od nich v něčem se odlišujícími, čímž mysl naše bývá mile vábena, ale zaroveň odpuzována, přitahována i odstrčována, a probouzí se takto libostné představ vzepjetí, odkud vyřinují se bohatí pramenové rozjařujících citův, alebrž i osvěžujících snah a touh činorodých. Co city, jaké takýmto vylíčením tragického hrdiny vzniknouti musejí ve hrudi naší, vystavuje mudřec Stagirský cit bázně i soustrasti; neníť hrdina tak veskrz mravný a dokonalý, abychom nemuseli rozčiliti se bázní ohledem osudu jeho, aniž tak zlý a neřestný, abychom s konečným jeho nikdy *úplně* z jeho strany zavinilým úpadkem nepocítili upřímnou lítost. Tak nám i vylíčen Hamlet, co pravý člověk s vynikajícími ctnostmi, ale i se mnohými vadami, duch horující v idealech nejvznešenějších a zároveň i chabý otrok šalebných, planých návykův, z jichž železného náručí nemůže se vymknouti při vší své jaré bodrosti a odvážné jinak ráznosti.

Majíce nyní při všech zářivých stránkách v povaze Hamletově dotknouti se i stránek temných, postaviti v jeho obraze k světlu i stín, ocitujeme se v rozporu s mnohými téhož dramatu vykladači, jmenovitě v německé literatuře, jenž Hamleta co nejvíce možná zidealisovali, nenacházejíce v jeho charakteru žádné sebe nepatrnější skvrny mravní. Zjev tento dá se snadno vysvětliti, připomeneme-li, že v Hamletu nazírán jakoby pravzor čili prototyp veškerého národa německého a naveskrz ušlechtilé prý povahy jeho. Prvý

k tomu podnět vyšel od L. *Börneho*, avšak z úmyslu právě opačného. Börne nazíraje v Hamletu povšechen ráz německý, více hloubavý než ku rázným činům odhodlaný, chtěl pokárati jednostrannost tuto u Němcův, a za tou příčinou pichlavou ironií končí výklad svůj (l. c. str. 116): „Kdyby byl Němec Hamleta utvořil, nedivil bych se tomu nikterak. Němec nepotřeboval by k tomu leč pěkné čitelné písmo. Potřeba jen, aby *sám sebe* opsal, a Hamlet jest hotový.“ Zračí-li se však v Hamletu povaha národu německého, tuť ovšem v doličování povahy národu, před jinými podřízenými čeleďmi vyvoleného, nesmí býti žádného stínu, jen samé okouzlující světlo.[1]) Tolikéž pochybeno u výkladu povahy Hamletovy, že jej mnozí z týchž vykladačův uvažovali o sobě, odloučeného od společnosti dvořanínův, v nížto se pohyboval a k lichým formám tehdejšího života bezděky navykal po třicet let. Nechceme se dotýkati zbrodně, jakouž spáchal zfalšováním listův Rosenkrancem a Guildensternem do Anglie donešených, čin to tím ohavnější, že snadno mohl listy, jichž obsah zajisté neznali oba tito nešťastní poslové, buď jim odebrati aneb jinými neškodnými zaměniti. Avšak

---

[1]) Mnozí spatřují v Hamletu i *povšechný ráz našeho věku*, odkudž vysvětlují sobě jeho všeobecnou oblibu právě v době nynější. Nejtrefněji nalezli jsme to vytčeno v Něm. všeob. novinách augsb. z r. 1840, tak že místo toto, podávající zároveň úsečnou charakteristiku Hamletovu, podáváme tuto v úplném znění. „Hamlet Dánský — tu máte ráz našeho politického století! plný rozumu, ale bez vůle, popudlivý, ale schabělý ve veškeré náruživosti: ve své zlobě, ve své nenávisti, ve své bázni, ve své lásce; pověrčivý a zároveň nevěřící; žitím zomrzelý a smrti se hrozící; bledý, hloubavý, hypochondrický — toť jest obraz našeho věku! Životní míza člověčenstva roztříštěna jest v pouhou reflexi; obmýšleli činoplodnost jednotlivcův i národův jako nějakou esenci v lahvice vpumpovati pro zvláštní případy, a hle! když pak s nebe rozbouřeného vyletají ohnivé jiskry, nemohou z mrtvoly vylouditi leč škubnutí galvanické. Naše historie není nic leč naskrz a veskrz duchaplnou zahálkou, bezmocným diletantismem; ušetřujeme sobě jednání monologisováním o jeho možných následcích. Mámeť někdy pokoutní choutku k činům, hrdinné uzardění, ale usneme nad tím, a přes noc přitanou nám na mysl jinorodé myšlenky, schorobující svěží barvu odvahy vyzáblým rozmyslem. Díme s Hamletem: stane-li se to nyní, nestane se to budoucně; nestane-li se to budoucně, stane se to nyní; nestane-li se to nyní, jedenkráte se to přece stane; uchystati se ke všemu, toť všechno! A při tom dospíváme k obstojné vzdělanosti a lidskosti. Vědomosti mají všichni, mnozí i schopnosti, někteří i genialnost; ale mezi desíti tisíci není ani jeden charakterem! Schábly odvážně rozpružené svaly, utuchly mohutné životné energie, vymizela velikolepá poesie charakterův!“

poukázati musíme na hlavní jeho vadu, kterouž porušen jest veškeren dvůr dánský, na jeho neupřímnost a šálivou úskočnost. Béře na sebe škrabošku šílenství, ne jako Brutus, z nucené proti tyranství obrany, jakovéž mu nebylo překotiti, alebrž z rozmarné svévolnosti, aby pod pláštíkem téhož zdánlivého blázněni tím bezuzdněji se mohl oddati bezmezným výbleskům své vnitřní rozmrzelosti, rozbouřené nad neřestmi dvoru dánského nevole a zpupného všemi lidmi zhrzování. A nesvědčí to právě o šlechetné upřímnosti, upravuje-li divadlo za tím šálným úmyslem, aby králi strýci pod cizím jmenem předestřel hrubou ovšem vinu jeho; aniž se dá srdečným a přímým nazvati jednání princovo, odpovídá-li svému strýci k návrhu, aby rychle pro vlastní svou bezpečnost odplul do Angličan: „dobře“ (IV, 3), ačkoliv mu nemohl nepovědom býti zrádný záměr králův. I podnět, za kterýmž nechce zavražditi modlícího krále, nemůž nazván býti kalým a ryzým; domnívá se Hamlet, že by pomstěn nebyl, kdyby urval krále „an tento čistí duši svou, an připraven a schopen k odchodu.“ Zvláště nemile se nás dotýká urvalý přepych, s jakým vypravuje Horaciovi podstrčení osudného listu do vaku dotčených dvou poslův, jichž pád prý „se urodil z jich vlastních obmyslův; sprosťáci nesmějí se v boj pouštěti „rozvířených čepelův mohutných soupeřův“ (V, 2)! A dí-li Marcel k Horaciovi: „jest něco nahnilého v státu dánském“ (I, 5), nezůstal ovšem i sám Hamlet prázden této povšechné hniloby, kterážto svou nákazou zastřela původně ušlechtilou a vzletnou povahu princovu; vždyť to sám svou hlubokou rozjímavou myslí uznává v rozmluvě se svou matkou (III, 4), že „*ráz přírody mění se návykem*“! Tak i Hamlet poskytuje dosvědčení známých slov Goethových ve Faustu, že často dvě duše hlásí se v prsou našich, z nichž jedna chytá se světa hmotné lásky úsilím, druhá vznáší se k praotcův tam blahotnému zdroji, ke světu idealnímu. Tím však povýšen jest Hamlet nade všechny ostatní osoby, s nimiž na dvoře povšechně porušeném obcuje, že si jest úplně vědom mravního idealu, jejž tu naleză přitlumený; nicméně při své ohlédavé i odkládavé povaze nemůže se vzchopiti kráznému činu, alebrž jako všichni na témž dvoře libuje sobě v pouhých slovích, ve blýskavých vtipech, ba narušuje svou původně ryzou mysl řečmi neslušnými, tytýž i peskými!

Bylo potřeba, nakresliti všestranný obraz povahy Hamletovy do podrobna, poněvadž těžiště tragického interesu v dramatě téhož jmena netkví popředně ve dramatické situaci, nýbrž v rozporu,

v jaký hrdina stržen jest ohledně svého povolání a veškeré své zvláštní osobnosti. Hamlet, jejž Ofelie nazývá „květem spanilým, zrcadlem mravů, vzdělanosti vzorem“, opustiv sídlo Mus a kruh milých mu přátel a navrátiv se do své vlasti nalezá tuto spustlou sprostým rozkošnictvím, na trůně bratrovraha, na trůně, jenž Hamletovi příslušel právem dědičným, ač při své povaze ušlechtilé více želí milovaného otce než práva ke koruně. Zjev neobyčejný, byť i přelud bezměrně rozčilené obrazotvornosti, vybízí ho k neprodlenému vykonání pomsty na zlotřilém králi strýci; takouto měrou svalena úloha, jižto měla vykonati veškerá společnost, jižto však tato u svém jádru veskrz nahnilá, vykonati s to nebyla, úloha to mstící spravedlnosti s ramen *společnosti* na slabá ramena *jednotlivce*. Byla ale úloha tato, jakkoliv trudná velmi a nesnadná, pro Hamleta vskutku nepřekonatelná? Za takovou vyhlásil ji Goethe, podobně soudí i Rud. *Genée* (Shakespeare, sein Leben und seine Werke, str. 306), dokládaje, že tu na bedra princova vložen čin, jenž k úplnému vyvedení vyžadoval prý bezohlednost až k surovosti se ženoucí, k jakovéž se nemohla vzchopiti tak nad míru jemná a ušlechtilá a tudíž tím snadněji zrušitelná povaha Hamletova. Při zevrubnějším obádaní veškerých okolností, v nichžto Hamletu jednati jest, nezdá se tomu tak býti, jak se domnívají dotčení vykladači. Strýc jeho nemůže jinak považován býti, leč za zpupného trůnu dánského uchvatitele, jehož zákonitým dědicem jest bez odporu Hamlet;[1]) a ustrojuje-li tento i branný odpor proti uchvatiteli i vrahu, plní jenom to, co mu zákonové přirození i positivní přikazují. Okolnosti ostatní jsou Hamletovi neméně

---

[1]) I s tímto výrokem nesrovnávají se všichni našeho dramatu posuzovatelé. Již Goethe skloňuje se (l. c.) k náhledu, že Hamletovy nároky ke trůnu dánskému nebyly úplně oprávněny; v novější době pronáší stejný o této věci úsudek Herm. *Friesen* (Briefe über Shakespeares „Hamlet“, 1864, str. 202 a násl.); dosvědčujeť, že v celém dramatě nelze ni jediného místa nalezti, jímž by se dalo ospravedlniti dumění o dotčeném právě Hamletově. Za důkaz uvádí řeč královu hned při prvém objevení se dvoru (I, 2): „Pojmuli jsme, co druhdy nám sloula sestrou, nyní královnou, *bojovné této říše dědičku*“ (the jointress). Propověď tato nemá prý jiného smyslu, leč že králová po smrti manžela svého byla v držení koruny dánské, kterouž zasnoubením se s Klaudiem na něho byla přenesla. Avšak nechtíce se odvolávati k ráznému projádření se Hamletovu (V, 2): „On (král) mne *vytisk z posloupnosti naděje*“, dokládáme jenom, že na dotčená slova králova nesmí takýto důraz kladen býti, jak to činí Friesen; král užívá těch slov zajisté ke chytrému zastření svého zločinu; že slova tato proti veškerému jednání Hamletovu, jenž všude pro-

příznivy. Požívá všeobecné lásky u lidu dánského; k lásce této poukazuje král v rozmluvě s Lertem, kdež se vymlouvá, proč příslušně nepotrestal „tak zrádné, oukladné výstupky“ Hamletovy (zavraždění otce Lertova, vyhostění sestry téhož Lerta, IV, 7):

Jest velká láska, již má u lidu,
Jenž noře jeho chyby v přízeň svou
Jak onen zdroj, měnící dřevo v kámen,
I jeho vady v chválu obrací!

Nenedostává se mu k vykonání smělého ovšem téhož i odvážného činu přátel důvěrných, mezi nimiž popřední místo zaujímá hrdinný Horacio. K tomu všemu plaje ve hrudi jeho žhoucím plamenem láska k zavražděnému otci, jehož slávu vynáší výroky nejpochvalnějšími; jak horoucí jest tato dětinná láska, tak urputná a sžíravá jest jeho zášť ke vrahu králi, na jehož hlavu sesypává slova nejosupnější příhany; ba i ta jeho mimořádná, zvláště objevením se ducha v útrobě probuzená rozčilenost a rozjitřenost, jakož i rozplápolaná obrazotvornost usnadňují rázné provedení dotčené úlohy mu vytknuté.

(Dokončení příště.)

O vzájemnosti ústrojné mezi rostlinami a živočichy.

Podává Dr. *Em. Kusý.*

Byla doba, ani přírodozpytci mnoho o tom jednali, zdali možná zříditi nějaké „*perpetuum mobile*“, stroj, který by následkem složení svého v ustavičném pohybování setrval; avšak došli nezvratného přesvědčení, že takové dílo nelze provesti, poněvadž je nemůžeme osamotiti tou měrou, aby se ho nedotýkaly okolní hmoty, do kterých za příčinou mechanického tření vždycky něco pohybu přechází a takto uniká. Tím spůsobem neznáme než jediné opravdivé „perpetuum mobile“, — celý *vesmír*, jenž po věky stejnou hojností pohybu oplývá. Uprostřed tohoto veledíla, představou žádným spůsobem nedostižitelného, rozeznáváme jednotlivé kruhy kolujícího pohybu, jichž splýváním bezměrný celek vzniká.

kazuje se býti vědomým svého práva, nesmějí přílišně na váhu bráti se, zračito i z jiného místa (V, 2), kde umírající Hamlet slovo své dává Fortinbrasovi, by se stal jeho na trůnu dědicem.

Takový kruh pohybový, jak blíže vysvětlíme, veškerou říši ústrojnou spíná spůsobem takovým, že rostlinstvo s živočišstvem těsnou vzájemností spojeno jest, a že ústrojné obou úkony dokonalým spůsobem se doplňují a vymáhají.

Jak žije bylina? — Ze živných látek v semeni obsažených za jarního tepla zbuduje se útlé stéblo s jemnými lístky a malými kořínky. Těmito bylinka z půdy *vlhkosť* do sebe vssaje a s ní *čpavek* i jiné látky jednoduchého složení chemického, jako rozpuštěné *soli nerostné*. Zároveň úkonem zelených lístků *kyselinu uhličitou* ze vzduchu *vnímá, vypouštějíc* na vzájem hojnou *zásobu čirého kyslíku*. Z prostých látek takto nabytých vyrábí pak látky složitější, *kyseliny ústrojné, škroboviny, tukoviny, bílkoviny* a ukládajíc je v dužnině své roste, kvete a plody vydává. Vedle zmíněného úkonu zeleného listí zároveň jakési *mírné dýchání* se děje, za kterého rostlina spůsobem živočichův něco kyslíku spotřebuje a něco kyseliny uhličité, zvláště za času nočního vypařuje.

A jak žije živočich? — Pošed z malinkého zárodku jako bylina, vyvinuje úkazy životní *během právě opačným*. Látky, které rostlina z jednoduché potravy své připravila, kyseliny ústrojné, škroboviny, tukoviny, bílkoviny buď bezprostředně buď po assimilaci jich v jiném ústrojí živočišném za potravu si vyhledává, kterou se živí, roste a se pohybuje. A kdežto *živoření rostlinné* se děje za ustavičného *skládání oněch složitých výrobků ústrojných z prostých látek nerostných, rozkládají se v těle živočichově zmíněné ústrojné složeniny* buď zpříma *na prvotné látky nerostné,* buď na stupeň, který co do chemického složení jim aspoň bližší jest. Následkem toho *vylučuje tělo živočichovo kyselinu uhličitou*, kterouž rostlina v sebe vnímá, *kyslík* však, jejž tato ze sebe vyvrhuje, *do sebe vdýchá.*

Tím spůsobem vzduch stejnou potřebou se jeví rostlinám i živočichům; oněm, poněvadž v sobě drží kyselinu uhličitou, těmto, poněvadž jim jest zdrojem kyslíku, bez něhož žádnému živočichovi nelze živu, nerci-li činnu býti. Důležitý zjev, že volný vzduch na všech místech naší země stejného bývá složení, jen z vylíčené vzájemnosti mezi lučební činností bylinného a živočišného ústrojenství pochází; ovšem za pomocí větrů a ustavičných proudů vzduchových, které celou hmotu atmosférickou stále promíchávají.

Že vylíčená vzájemnost v ústrojné přírodě není pouhým po-

myslem, o tom svědčí následující velezajímavá zkouška fysiologická, která od pozorovatelů „*světem ve sklenici*“ nazvána byla.

Zavřeme-li v skleněné nádobě, která něco vody obsahuje, několik vodních bylin s družinou vodního hmyzu, jenž z těchto bylin živ jest, tož byliny i broučkové za poměrného obou počtu i v nádobě těsně zavřené výborně prospívají; zvířátka ve vodě rejdí živíce se bylinnými potravinami a vnímajíce kyslík, jenž od zeleného listí se vylučuje, kdežto z vyvržených látek živočišných a z kyseliny uhličité, kterouž broučkové vydýchají, vždy nová vegetace bujní, že se zdá, jakoby tento malý svět bez všelikého spojení s ostatním tvorstvem obstáti mohl. Však není tomu tak; i tento kruh ústrojného života souvisí s vesmírem páskou neodčinitelnou, páskou *všeoživujícího světla slunečního* a nezvratně hyne a umírá, jakmile jej zavřeme do temnoty, kam paprsky sluneční nepronikají. Tedy jen proto, že sklenice světlem jest prostoupena, vylíčené živobytí organické v ní se zachovává.

Takto ona síla, která kolování ústrojného živobytí po veškerém rostlinstvu i živočišstvu budí a udržuje, od slunečka pochází; jest to světlo s teplem sdružené, či důkladněji řečeno, rozechvění prvků éterových, které od slunce na zemi postupuje, tedy *pohybování atomové.*

O mohutnosti tohoto pohybování následkem přílišné ohromnosti nelze představy nabyti; však číslicemi asi takto ji můžeme naznačiti. Aby světlo bylo, třeba prvkům éterovým zachvěti se podle vypočtění znamenitých silozpytců asi 500billionkráte za jednu sekundu; při takové čilosti postupuje hnutí éterové od slunce na zemi za 8 minut a 12 vteřin, vykonávajíc takto dráhu 42.000 mil za jednu sekundu. Neméně úžasnou jeví se mohutnost prvkového pohybu tepla, jenž zároveň ze slunce vychází. Předně uvážiti třeba, že množství tepla, které zemi od slunce se dostává, jen 200millionovou částí jest veškerého žáru, jenž celkem od slunce sálá do světového prostoru. A přece rovná se tato nepatrná částka již za 24 hodin teplu, které by jinak spálením 5 billionů centů kamenného uhlí vzešlo.

Z toho zdroje tedy rostlina oné síly nabírá, kterouž prosté látky nerostné rozkládá a prvky spojuje v rozmanité složeniny ústrojné. Jen účinkováním paprsků světlových a teplových n. př. kyselina uhličitá se rozkládá, kterou bylina pomocí zeleně rostlinné ze vzduchu pojala.

Co znamená tento rozklad a jak se děje?

Plyn, jejž kyselinou uhličitou nazýváme, vzniká spojením *pevného tělesa, uhlíku* s *hmotou plynovou*, s *kyslíkem*. Můžeme-li vůbec za to míti, že atomová čilosť pevného tělesa mnohem nepatrnější jest, nežli tekutého a dokonce plynového, což téměř očividně při skoumavém pozorování na jevo vystupuje; tedy připojiti dlužno, že atomová čilost plynu kyslíkového značně převyšuje atomovou čilost kyseliny uhličité, v níž zajisté atomová setrvačnost součástky uhlíkové bez účinku na původní čilost kyslíkovou býti nemůže. Neboť na snadě jest, že za chemického děje, kde prvky málo čilé (jako prvky uhlíkové) slučují se s prvky nanejvýš rozechvěnými (jako s prvky kyslíkovými) výsledek nebude než ten, že prvky utvořené sloučeniny (kyseliny uhličité) nadány budou větší hybností sice, než v pevné části původně se jevila; avšak zároveň hybností menší, než kterou atomy plynové části (kyslíku) původně vládly. A tento rozdíl jest tím znamenitější, uniká-li za slučování obou těles mnoho prvkového pohybu, jako teplo, kterým se okolní předměty ohřívají, jak se při spalování uhlíku podle obecné zkušenosti beze vší pochybnosti děje. Patrno tedy, že kyselina uhličitá u porovnání s kyslíkem jest hmota líná, kteréžto poznání velice k tomu přispěje, abychom ústrojné práci rostlin dobře porozuměli.

Neboť podle toho zřejmo jest, že zeleň rostlinného listí tím, že sprostředkuje vnímání kyseliny uhličité ze vzduchu a vylučování čirého kyslíku, spůsobuje, *aby kyslík, jenž v kyselině uhličité obsažen jest a spojením s uhlíkem mnoho plynové čilosti své pozbyl, touto opět zásoben byl.* A k tomu právě slouží ona nevyčerpatelná zásoba prvkového pohybu, kterouž každá rostlina ze světla a tepla slunečního skrze zelené listí přijímá a nahromaďuje. Proto rostliny prospívají jen ve světle slunečním, a proto vydýchováním kyslíku nesmírné množství síly sluneční či pohybu světlového z listů bylinných přechází do vzduchu, kterýmž se dále rozlévá po veškerém tvorstvu a živosti dodává veškeré říši ústrojné, zvláště pak živočišstvu, člověka nevyjímajíc.

A ptáme-li se tudíž, odkud pochází ono rejdění a hemžení tvorů volně se pohybujících, ona nekonečná řada zjevů životních, jimiž živočišstvo a zvláště lidské pokolení naplňuje každé místečko pozemské této planety, tož za příčinu třeba vytknouti, že každý živočich vdýchaje světlohbitý kyslík poklady hybnosti v sebe dopravuje, které světu po mnohé přeměně u vlastním těle (v teplo,

v elektřinu, v chemické hnutí atd.) konečně buď opět jako teplo, buď v obdobě mechanického pohybování ústrojů pohybovacích a hlasových — tisíceré zevnější proměny spůsobujíc — nazpět vrací.

Potrava živočichova, která se skládá ze složitých látek ústrojných, jež rostliny z nerostných hmot připravily, neb rozličná zvířata z výrobků rostlinných upravila, — ve svých částech, buď pevných, buď tekutých nikterak nechová onu zásobu pohybování, kterýmž úkazy čilého živobytí na jevo vystupují. Potraviny živočišné nabývají ceny a důležitosti jednak, že ústrojí živočichovo z nich se zbuduje a obnovuje, jednak a zvláště tím, *že okysličováním na jednoduché složeniny se rozkládají, které jen menší hybnost v sobě obsahují, než kyslík,* od kterého teprv největší část své prvkové pohyblivosti nabyly, *kdežto přebývající hybnost kyslíku uvolňuje se v podobě teploty a činnosti živočišné.* Důkaz o tom na základě našich dřívějších rozvah jest snadný a jasný.

Nejhybnější látka, kterouž tělo zvířecí vyvrhuje, jest kyselina uhličitá, kterouž živočichové větším dílem vydýchají. Však o té již dovodili jsme, kterak jest plynem skrovnější čilosti atomové než plyn kyslíkový. *Když tedy živočich kyslík vdýchá a kyselinu uhličitou vydýchá, tedy patrně co do míry prvkové hybnosti příjem jeví se nepoměrně větším, nežli vydání.* Zůstane tedy v ústrojenství jeho přebytek pohybu či síly, na němž právě životní jeho čilost závisí a teplo tělesné stejným se udržuje.

Jaké množství pohybu jednotlivý člověk z kyslíku a prostředně tudíž ze světla slunečního denně přijímá, následujícími čísly se objasní. Pohybování krve velkým oběhem vymáhá (podle fysiologa Ficka) za 24 hodin sílu, jíž by lze bylo 40.000 kilogramů (200 celních centů) do výšky jednoho metru (více půl sáhu) vytáhnouti. K jedinému oddechu (podle Dondersa) třeba nám síly, která by stačila k vyzdvižení jednoho kilogramu (dvou liber) do výšky 63 centimetrů (asi 2 stop). Počítáme-li, že nám za hodinu 900krát oddechnouti jest, tedy obnáší pohyb k dýchání potřebný tolik, že by se jím 567 kilogramů (přes 11 centů) do výšky jednoho metru (přes půl sáhu) vyzdvihnouti mohlo, a za 24 hodin tolik, že by se 13.6 8 kilogramů (čili přes 272 centů) na stejnou výšku dostalo. A přece jest práce s pohybem krve a s dýcháním spojená jen nepatrným dílem veškeré síly, kterou dorostlý člověk za 24 hodin spotřebuje a která (podle zkoušek Franklandových) tak znamenita jest, že by stačila k oteplení 2200 kilogramů (11 centů) vody o jeden stupeň teplový, což se rovná mechanické práci,

kterou by lze bylo zdvihnouti téměř celý milion kilogramů čili 20.000 centů do výšky jednoho metru (přes $^1/_2$ sáhu).

Množství kyslíku, které člověk za tou příčinou vdýchá, a z kterého tolik síly čerpá, neobnáší za 24 hodin více než asi 746 gramů čili 43 lotů, jenž zabírají prostor asi 579 litrů čili přes 10 věder. Poněvadž kyslíku ve vzduchu jen asi pětina jest, třeba nám vdýchati denně 2890 litrů čili přes 50 věder vzduchu. — Za to vydýcháme denně asi 770 gramů kyseliny uhličité čili 44 lotů, což obnáší množství asi 391 litrů čili téměř 7 věder.

Prohlédajíce k těmto číslům zkusme představiti sobě, kolik živých tvorů na zemi žije a dýchá, kolika rostlinám za příčinou rostlinného dýchání kyslíku zapotřebí, jaké množství kyslíku ustavičnými ději oxydačními — hořením, hnilobou, kvašením atd. se vyčerpá, a zajisté oceníme onu znamenitou službu, jíž nám rostlinstvo spůsobuje tím, že zelenými listy svými zachycuje sálání sluneční k přípravě čerstvého kyslíku, a pochopíme důležitost hojné vegetace pro veškeré tvorstvo živé a zvláště pro člověka, jenž výsledky činnosti své zaplavuje všechny kraje pozemské. Službu, kterou rostlinstvo ústrojnou svou prací živočišstvu koná, ještě více oceníme, uvážíme-li, že k tomu, aby vzduchu nahražena byla ztráta kyslíku, jejž člověk za 24 hodin spotřebuje (43 lotů), třeba, aby nejméně 34 liber tkaniva bylinného narostlo, jež hlavně z kyseliny uhličité a z vody vzniká.

Poznání, jehož docházíme uvážením těchto poměrů přírodních, může zajisté ducha lidského živě baviti a v něm celou řadu myšlenkových obrazů zploditi. Ostavujíce obrazotvornosti čtenářově, aby využitkovala podanou látku k vlastnímu potěšení duševnímu, dovolíme si jen upozorniti na některé, snad praktické následky, které z vylíčených poměrů vyplývají.

Poněvadž rostliny listnaté, tedy především stromy, tím, že kyslík vyrábějí, celému živočišstvu zdrojem síly jsou, vážná příčina odtud vychází, abychom ošetřovali sady a lesy jako důležitá skladiště hybnosti ústrojné. Neboť čerstvost vzduchu především záleží v tom, mnoho-li kyslíku v něm obsaženo jest. Ovšem atmosférický vzduch následkem ustavičného proudění po celém obvodu zeměkoule složení bývá celkém stejného, však přece o tom pochybnost vzniknouti nemůže, že týmž spůsobem, jako vůně v místě, kde vzniká, nejsilněji se jeví, i vzduch na místě, kde hojně čerstvého kyslíku se utvořuje, n. př. v lesích, nejčerstvější jest. Jest-li tedy s prospěchem, chovati krávy, abychom se opatřili

živným mlékem, za stejnou příčinou užitečno jest, pěstovati stromy, abychom netrpěli ujmou kyslíku a tím jarosti životní. Slovutný Humboldt ve svých „Pohledech na přírodu" tvrdí, že povšechný ráz nějaké krajiny, který zajisté z velké části na tom závisí, jak vegetace její nás dojímá, mocně působí v povahu lidí, kteří v ní obývají. Podle nynějších vědomostí přírodozpytných sotva bychom připustili, že zmíněné působení krajinného rázu pouze mravním, duševním účinkem jest; nýbrž právem se domníváme, že vylíčené organické účinkování vegetace, již směle velkolepou dílnou na výrobu kyslíku nazvati můžeme, bez znamenitých výsledků u vývoji lidského organismu neostává.

Neméně jako krajina, v které člověk vyrůstá a žije, v povahu jeho působí, též spůsob, jakým se živí, na činnost jeho životní účinkuje. V první příčině nemálo na tom záleží, *jak hojně kyslíku pomocí vegetace přibývá do vzduchu, a vzduchem, jejž vdýcháme, do plic našich a jimi do krve;* v druhé pak o to se jedná, *mnoho-li hybnosti kyslíkové při oxydaci těch kterých potravin v prospěch činnosti našeho ústrojenství se uvolňuje.*

Neboť všechny látky potravní jen tím síly dodávají našemu tělu, že konečným sloučením se s kyslíkem, — třebas nějaký čas sloužily k zbudování částí tělesných, — proměňují se a rozkládají v jednoduché látky, které po vyloučení z těla menší míru prvkové pohyblivosti (síly) v sobě drží, než do těla přibylo vdýcháním tolika kyslíku, kolika třeba bylo k oxydaci potravin, z kterých původ vzaly. *Čím větší nadbytek pohybu kyslíkového (původně světlového) takto při oxydaci té které potraviny v těle zůstane, tím větší právě jeví se živnosť její.*

V této příčině vyskoumáno bylo, že potravní látky, které již mnoho kyslíku chemickým sloučením v sobě drží, k dalšímu rozkladu svému nepřibírají tolik čerstvého kyslíku, jak ony, které jím posud méně nasyceny jsou. Na tyto látky kyslík jako na větší protivy takřka hojněji doráží a dějem slučovacím více nadbytečného pohybu vůkol rozšiřuje, nežli při oxydaci potravin, které poměrně již na vyšší stupeň oxydace dospěly. Za touto příčinou *kyseliny rostlinné,* které v šťávnatých plodech (v ovoci) a bylinách (n. př. v zeleninách) obsaženy jsou, při sloučení svém s kyslíkem nejméně volného pohybu (síly) do těla uvádějí, *škroboviny a podobné uhlohydráty* již mnohem více, však méně než *bílkoviny* (maso, sýr, vejce) a zejmena *tukoviny,* které oxydací svou nejvíce kyslíkového pohybu uvolniti mohou. S těmito výskumy i ta zkušenost shoduje

se, že při stravě tučné více kyseliny uhličité vydýcháme, nežli při stravě na bílkoviny nemastné bohaté, a při této opět značně více, nežli při stravě, v níž škroboviny převládají, z čehož souditi lze, *že oxydační děj v ústrojích těla a tím také uvolnění síly kyslíkové nejčilejší jest při potravě tučné a masité, méně čilý při potravě moučné a zeleninné.*

Následkem toho není s podivením, že spůsob, jak kdo živ jest, v čilosť a povahu člověka účinkuje, což jak obecnou zkušeností, tak schvalnými zkouškami, které na lidech i zvířatech učiněny byly, dávno stvrzeno jest. Toto působení potravy u čilosť lidskou, jak pochopitelno, při jednotlivém člověku mnohdy neobjevuje se spůsobem zřejmým, poněvadž v živobytí jeho mnoho rozmanitých podnětů se střídá a křižuje. Však tam, kde jistý spůsob výživy obecným pravidlem a zvykem národním jest učiněn, tam nezřejmé působení potravního momentu v každého jednotlivce znásobuje se, a tím u značnou veličinu vzrůstá, která v živobytí veřejném nemálo citelna jest a bedlivého povšimnutí vymáhá, chceme-li spravedlivě souditi o příčinách povšechného rázu a povahy toho kterého obyvatelstva, vystříhajíce se však krajnosti a jednostrannosti. Na jisto však lze tvrditi, že plémě, které si oblibuje tučnou a masitou potravu, ustavičně z kyslíku vzduchového či prostřednictvím vegetace ze světla slunečního mnohem více hybnosti si dobývá, nežli plémě, jenž po většině jídly škrobnatými a zeleninami se živí; toť přírodní zjev, který se děje touž nutností, kterouž suché vápno mnohem více vlhkosti přitahuje nežli hašené, vodou nasycené.

Z předešlého na jevo vychází, že člověku lze jest, důvtipem svým zjednati si podmínky jarého žití, že jsa dbalý zákonův přírodních, duchem svým do jisté míry zasáhnouti může v obyčejný běh událostí přírodních, že si takřka urvati může paprsků slunečních k vlastní potřebě v boji za bytí své a štěstí, jako Prometheus podle starověkých bájek ohně z nebe vydobyl. Takto nauka o ústrojné vzájemnosti mezi rostlinstvem a živočišstvem jeví stránku velmi praktickou, kterou v oboru národního hospodářství s nejlepším úspěchem lze využitkovati.

Národní pověry a obyčeje
v okolí Rožnovském na Moravě.[1])

Sebral *Fr. Bayer.*

Slibka.

Slibky létají jen po horách vysokých, a sice v té spůsobě, jak byly za živa na světě — hezká děvčata.

Přivolá-li člověk Slibku, přinutí ho ona, že s ní musí tak dlouho tančiť, až je po něm.

„Jedenkráte se stalo, že jeden drvař dělal drva v horách. V noci si složil oheň veliký a nocoval tam. Jak při tom ohni ležel, tu Slibka létala v těch horách a dělala: „Huhuhu!“ Tož on to též udělal u toho ohně: „Huhuhu!“ A ona tam byla hned při tom ohni: „Když jsi mne volal, tož jsem už tu! Včil půjdem tančit!“ — Vzala ho do toho tancu a tož s ním tancovala, až mu nohy udrala. Jak už neměl noh, zahodila ho a ztratila se. A po chlapovi též bylo. — Slibky tak dělají, tož se jich bojí každý.“

Obři.

Obři byli lidé náramně velicí — přes dvě sáhy — a přenáramné síly. Neškodili druhým lidem; jen když jim tito nedali pokoje, bránili se udatně. Lidem říkali „červíčci zemští.“ Bývávali jenom v některých hornatých krajinách, co tam lidu nebývalo. Honili zvěř a v poli též dělali. Však často podlehli chytrosti slabého člověka, o čemž v pohádkách důkazů dosti nalézneš.

„Sedlák oral čtyrma koňmi na poli. Obrova žena šla na pole, tož ho uhlédla. Šla k tomu a bylo jí velice divné, že tací chrobáci vrcou v zemi. Povídá si: „Musím já to svému mužovi ukázat.“ Sebrala to do fěrtochu všecko, sedláka, pacholka, pluh a čtvry koně a přinesla to k mužovi. „Hleď, muži, hleď! co za chrobáci, jak to vrce v zemi!“

---

[1]) Dodavky ke Kuldově sbírce národních pověr a obyčejů ze svrchu jmenované krajiny na Moravě, jež uveřejněna byla v II. a III. ročníku těchto listů.

— Muž jí povídá: „Kdes to vzala, tam to zanes zase. To jsou lidé, to tací lidé povstanou po nás.“ —

Světlonoši.

Světlonochy vidí jen někdo, ne všickni. Vypadají tak jako laterna ve vzduchu.

„Tož byli stařiček v jedné chalupě, tu u nás. A bylo tam moc sejdených chasníků svobodných. A naprotiv toho stavení jsou louky, a na těch loukách se zjevilo moc světlonochů. Tož povídali jedni: „Hen,*) jsou světlonoši!“ a druhý povídá: „Hvízdnu na ně — hned tu budou.“ Otevřel okno a hvízdnul na ně — hned tu byli dva při tom okně. Vypádali tak jako laterna ve vzduchu. Už chtěli skočit do světnice. Tož ten hned od hrůzy plásk! tím oknem, a ti světlonoši zas nazpátek na ty louky. A hned jich tam bylo hromada a skákali jeden hore, druhý dolů, jeden přes druhého. Tož ti už na ně nikdy nepískali.“

Vodník.

Vodník vyhlíží jako malý chlapec starého vzezření — jest asi na půl lokte zvýší. Kazajku má zelenou, čepičku na hlavě červenou a gaťky též zelené. Když Vodník člověka popadne na suchu, vždycky ho dusí za krk. Na suchu nemá mnoho síly, každý člověk mu poradí. Ale Vodník neustává a neoslabenou silou dotud člověka dusí a škrtí (třebať ho člověk i sedmkráte přemoh), až ho tak udolá, že se mu už nemůže ubrániť. A tu ho do blízké vody — třeba malé bařinky — dovleče a v ní utopí.

Bije-li člověk Vodníka na suchu, jest to jakoby do koudele pral a nelze ho nijak zabiť.

Často se některý chasník ožení s vodníkovou dcerou a jest s ní dobře živ. Její rodiče — Vodník a jeho žena — jsou bohati, a postarají se dceři o dobré výbytné a dají jí hodně peněz.

Někdy Vodník zapůjčí člověkovi chudobnému peníze bez úroků až na třicet let a umře-li v tom čase Vodník, odkáže mu je zadarmo.

„Jeden člověk šel v noci z Meziříčí k Rožnovu. A nad Zašovou, blízko vody, stál na cestě chlapec — bylo to v zimě, v masopustě. A ten člověk mu povídá: „Chlapče, co tu stojíš? vždyť je zima, zmrzneš!“ — Ten chlapec nepravil nic, a jak ten člověk ho přechodil, ten chlapec škrk! k němu, chyt ho za krk a bác jím o zem. Byl to Vodník. Ten člověk se vzpamatoval, jak jím udeřil o zem, tož milého Vodníka chyt

*) Tam.

a hned ho měl pod sebou. Prál ho po hubě pěstí a vždycky se mu zdálo, jak by do koudele prál. Tož se pustili a ten člověk si pozapínal kapse — měl páru groší v nich — aby je neztratil a bral se jít dále. A ten Vodník zas ho chyt, bác jím o zem a smyčil ho k vodě. Tož ten člověk zas hned ho měl pod sebou a zas ho třískal po hubě — jako po koudeli. Sedm razů se tak chytli. Tož po sedmé si už člověk netroufal, už byl slabý velice a Vodník byl vždycky stejně silný. Ale na štěstí jely právě saně zdoly od Meziříčí, ten Vodník se ztratil a ten člověk křičel o pomoc. Tož ho vzali na saně a tak se dostal šťastně domů."

„V Zubřím chodívala za stara, vždycky jak byla muzika, mladá panna na tu muziku. Hezká byla hrubě, a žádný nevěděl čí je a odkud je. Jeden selský synek si ji zamiloval a tož s ní tančíval vždycky. Když to bylo dlouho, on se jí ptal, čí je. Ona povídá: „No, neptej se mne, však já ti povím, až jenom dále." Jednou byla při muzice a povídala mu: „Dnes půjdeš se mnou a tož budeš vědět, čí jsem." — Ten byl rád a častoval ji hodně. Jak bylo po půlnoci, šli spolu. Šli pořád tady k Rožnovu. On si vykládal, že je buď z Rožnova, aneb z Tylovic, a že mu nechce povědět až přijdou domů. Přišli na Staré Zubří, tam bylo veliké pleso na potoce. Přišli k tomu plesu a ona povídá: „Tož tady mám domov." — „Kdež tam máš domů," ptal se jí chasník, „když je tu voda?" — „Jen pojď za mnou a nic se neboj; nic zlého se ti nestane." Šlehla proutkem po vodě — voda se rozstoupila. Šli spolu do toho plesa po suchu, až přišli do krásné jizby. Tam si seděl Vodník se ženou za stolem. Jak ten chasník tam vešel s jeho dcerou, Vodník povídá: „A co to je za jeden?" — „No, nehněvejte se, prosím, milí rodiče, povídá dcera. Ten chasník se mnou vždy tančíval a má mne velmi rád. Chce mne za ženu." — Když byl šikovný, ten chasník, svolil na to starý Vodník, aby si ji vzal. Že mu dá deset tisíc a potom co ostane po něm, že mu ještě nahradí. Hned šel milý chasník se svou nevěstou domů, a už kole toho dělali. Tož se pěkně oženil — i Vodník se ženou byli na svatbě — a žili spolu na gruntě a měli do smrti pěkný pořádek s sebou."

„Jednou byl člověk a velice potřeboval peněz. Tak měl velikou starost, kde si pomůže. Šel vedle vody a naříkal si, že kdeby tak dobrého člověka našel, co by mu zapůjčil peněz. Potkal ho Vodník a povídal, co si naříče tolik. Tož on povídá, že je dlužen a že si nikde nemůže půjčit. — „A co jsi," ptal se ho Vodník, „gruntovník či pasekář, či chalupník?" — „Jsem sedlák a mám grunt, ale velice zadlužený. Kdybych si ho vyplatil, bylo by dobře." — „No, víš co," po-

vídá Vodník, „já ti půjčím více než potřebuješ, já ti půjčím třicet tisíc, co bys si udělal zásobu ve všem. Nebudeš mně úroků žádných dávať a třicet roků ti jich budu čekať. A za třicet roků mně jich přineseš zase tudy na to místo.“ Sedlák mu slíbil, že mu jich přinese za těch třicet roků. Vodník šel k vodě, šlehnul proutkem po vodě, rozstoupila se, a sedlák musel tam za ním jít. Ve světnici mu odčítal třicet tisíc a povídal mu: „Jak mně jich přineseš za těch třicet roků, kdybych tu právě nebyl, volej na mne: Jakube! Tož já přijdu hned.“ — Sedlák přišel domů s radostí, poplatil dluhy všecky, zásobu měl, dobře mu šlo, štěstí měl veliké. Kupoval grunty selské pořád a zakládal druhé sedláky. Jak třicet roků přešlo, sbíral těch třicet tisíc dohromady. Jak jich nasbíral, šel na to místo k vodě — Vodníka tu nebylo. Tož křičel naň: „Jakube!“ — Jakuba nebylo. A když dlouho chodil a křičel, přišel k němu druhý Vodník. „Co voláš pořád na Jakuba?“ — „Půjčil jsem si od něho třicet tisíc a tož mu jich jdu vrátit.“ — „No“, povídá Vodník, „Jakub zemřel, už ho není. Ale tož mně povídal, že kdyby se stalo a sešel se s tebou, jak jich mu přineseš, abych ti řek, že on ti ty peníze daroval, a šel domů!“

Mora.

Každá Mora má svou hodinu, kdy jde lidi dusit: jedna o jedenácti, druhá o půlnoci, třetí o jedné hodině, čtvrtá o dvou. A v tu hodinu vždycky jde.

Když má jít dusit, tu vyletí z Mory její duše v podobě veliké myši a ta jde dusit a cicat krév. Tělo Mory zůstane po tu dobu mrtvo.

Chytne-li některý člověk Moru na sobě, musí se té Moře odpřísahat, že ji nikdy nevyzradí; neboť se za to velmi stydí, že je Morou. Ale nemůže si pomoci.

„Jeden pacholek pochtíval jednu dívku hezkou, pěknou a nevěděl, že je ona Morou. Tož když se trefilo, a byli na muzice spolu, jak přichodila hodina, co měla jít dávit někoho, ona se mu vždycky ztratila z té muziky. Když ji už znal, jak ona to umí, umínil si, že jí vyšpehuje, kam ona chodí. Myslel si, že třeba za jiným galánem. Jednou byli též na muzice a ona povídá: „Pojďme už domů!“ — „Nechoď ještě, je tu pěkně, ještě si tu pobudem.“ — „Pobuď, já už půjdu.“ — „Jdi, však já přijdu za chvíli za tebou.“ — Dívka šla a pacholek za ní, kam půjde. Šla k druhému sedlákovi — chasa už spala — zrovna ku chlévu. A jak přišla k chlévu, ostala stát a stála jak socha u žebře, co se na chlév lozí. Když stála hodnou chvíli, šel pacholek k ní, co tu stojí. Ta byla mrtva, bez sebe. Ten ji vzal a odnes na dvůr kus

a byl při ní. Lek se, že umřela. Tak za půl hodiny sletěla s toho chléva myš hodná dolů a všude létala na tom místě, kde ta dívka stála, a vždycky okolo toho místa. Když tam nebylo nic, vyletěla zas na chlév. Pacholek vzal tu mrtvou a donesl k tomu žebří. Pak odešel kousek a ostal stát. A ta myš přiletěla zas nazpátek a myk do ní, do té dívky — už se vzkřísila, byla živa. To byl ten duch z ní. Ale dívka zahlédla toho pacholka, hned k němu šla a povídala: „Víš co, když jsi tak se mnou podělal, a tak jsi mne dovartoval, chceš-li být živ na světě, musíš se mně zapřísahat, že žádnému neřekneš, že jsem Mora, sice tě usmrtím tu na tom místě.“ Odpřísahal jí, že na ni nepoví. Měl ji ukrutně rád, ale od té doby přestal ji chtít.“

Věštice a Věšťák.

Věštice má i muža, takového nepodaru, jako je sama. Jmenuje se Věšťák. Oba jsou lidé malí, neforemní a proto mají i děti ošklivé. Ale rádi by měli děti pěkné a berou tedy lidem jich pěkné dítky a podvrhujou jim své ošklivé. Ty cizí dítky, co ukradli, chovají velmi dobře, a jak vyrostou, mají nad nimi radost nemalou. Však jenom málo kdy jim které zůstane, co by ho nemuseli vrátit.

Děti své podvrhují obyčejně ve spaní aneb na poli, kde matka dítě samo nechá. Vezme-li děvče, podvrhne též děvče, vezme-li chlapca, podhodí chlapca. Věštice a Věšťák jsou ve vodě i na suchu domovem. Nejvíce však zdržují se v poli, a tu jich žádný nevidí.

Chce-li matka, aby jí Věštice dítě její nevzala a svoje nepodvrhla, nesmí své dítě ve spaní klásti za sebe, nýbrž vždy před sebe. Tu nemá Věštice práva, by ho sebrala.

Věštice i za dne bílého podvrhne svoje děcko ve světnici.

„Jednoho chalupníka ženě podhodila Věštice podvrženče. Nevěděli rodiče, mají-li svoje dítě či podvrženče. Ale když to bylo páru roků a nic to nerostlo — bylo to jen břuch a hlava — nic to nemluvilo, jenom mňučelo a kňučelo, a moc to jedlo, tu už viděli, že jim Věštice podvrhla svoje děcko. Tož ten chalupník se radil pomezi lid a stěžoval si, co s tím dělati. Jeden mu poradil, aby to vzal a zanes do Častochova; tam aby se modlil u panny Marie, že to nejspíš prostředek nějaký tomu bude. Tož chalupník si to připravil na záda a nes to do Častochova. Trefilo se mu jednou jíti vedle rybníka velikého. A tu z toho rybníka volá: „Hans, wo gehst du hin?“ — A ten podvrženec z těch zád křičí: „Nach Czastochau.“ Ten tatík, jak to uslyšel — když to tolik roků nic nerozprávělo a najednou to německy mluví — lek se, chytil to a bác! tím do toho rybníka. A utíkal pryč. Tu ten starý

Věšťák za ním a vede mu takého pěkného chlapečka, jeho vlastního syna. Povídá mu: „Já ti tvému neubližuju nic a ty mému tak ubližuješ!“ Vrátil mu Věšťák pěkného synka a podržel si svoji ošklivu. Tož milý chalupník s radostí šel se svým synem domů. A což matka, jak uhlédla svého pěkného synka!“

„Jednou povíjela matka chasníka na stole. Tu musela jít do kuchyně a nechala ho tak na stole ležet. Jak odešla do kuchyně, přijde Věštice se svým nepodarou a chce jí ho zaměnit. V tom se však matka ohlédla po svém dítěti, viděla Věštici při stole — zakřikla velice, padla na zem a zůstala neživa. Věštice se ztratila, chasník ostal, ale matku už nevzkřísili.“

Špiritus, Rarášek, Čertík, Kuba-Kubík.

Rarášek hledá tytýž sám pomoci u člověka, začež, pomůže-li mu člověk, slušně se odmění. Nechá se však i přelstit od člověka. Poslechněme.

„Byl jeden študent a chudobný, že už neměl na co doštudírovat. Tož si smyslel, že půjde na ptaní*) do města. Jak šel polem, velice si naříkal na svou bídu. Potkal ho ten Rarášek a povídá mu: „Jestli ty mně pomůžeš, já pomohu tobě, co by jsi doštudíroval.“ — Študent povídá: „Co by's chtěl, já ti pomohu.“ — „To ty tomu lehko vyrozumíš. Mně se dala jedna stará baba zapsat, pod výminkou, že mojí bude, jenom jestli ji budu do smrti na zádech nosit. A tož na těch zádech všecko dělat, jísť a všecko. A já jsem se na to dal. A včil ta babica neumírá — a já už nemohu ani chodit.“ — Měl ji na zádech, a nemoh se jí nijak zbýť. Študent povídá: „To se jí lehko zbudeš. Hen je rybník, vlez s ní do něho, ona tam ostane a ty vyjdeš sám“. — „Počkej mne tu!“ a už letěl s babou do rybníka. Vlez do rybníka a lez pořád do prostředka. Tož se baba utopila, odpadla mu se zád. Milý Rarášek se myl půl dne, než se trochu ochránil, už byl nemoh hýbat noh pod koleny. Přišel k študentovi a povídá: „Tož já vlezu do té a do té princezky a ty jdi na předek, a mne žádný z ní nevyžene. Potom se mne budou ptáť, je-li kdo, co by mne vyhnal. Já řeknu o tobě a ty už buď tam, v tom městě. A jak mne vyženeš, dostaneš velikou sumu peněz. A já podsednu ji tři razy: dvakrát přijdi mne vyhnať, ale po třetí nechoď! Bylo by s tebou zle.“ Na to se mu ztratil a vlez do té princezky královské. Chodili ho všelijací vyháněť — žádný nemoh. Tož se ho ptali, je-li kdo, co by ho vyhnal. Povídá: „Ten a ten študent; ten mne vyžene, však je tu v tom městě.“ Poslali pro toho študenta. Přišel, a jak vešel

*) Na žebrotu.

do jizby, ten Rarášek hrk! z princezky. Král se ho ptal, co za to bude žádati? „Že to nechá na jeho královskou milost." Odčítal mu král dvacet tisíc tolarů. Za krátký čas podsed ji Rarášek zas. Znovu šli pro toho študenta. Jak vešel do jizby, Rarášek tam ten! Zas mu odčítal král dvacet tisíc. Študent si povídá: „Dobrá!" Za krátký čas ji Rarášek zase podsed. Zase pro toho študenta. Študent vejde do světnice, Rarášek mu povídá: „Víš-li, jak jsem ti povídal? Po třetí abys nechodil, že bude s tebou zle!" — On povídá: „Však já tě nejdu vyhánět, neboj se! Já ti jenom jdu říci: Ta stará baba vylezla z toho rybníka a hledá tebe. Tož abys věděl, jak se máš řídit a kde se máš schovat!" — Tož milý Rarášek fuk! z princezky a tam ten do pekla. A študent si zapravil své věci, přišel do pořádku a stal se knězem."

Jindy opět Špirek — v následující pohádce Kuba-Kubík zvaný — půjčí chudobnému člověkovi peníze bez úroků na nějakou lhůtu, a umře-li mezi tím, nechá mu je všecky zadarmo. Obyčejně bývá v lese.

„Jeden sedlák pad do veliké chudoby. Pozbyl všecken statek a nadělal mnoho dluhů. Měl mu přijít grunt do prodeje. Hledal pomoci u sedlákův, by si půjčil peněz, ale nemoh půjčit u žádného. Jeden sedlák mu povídal posměšně: „Jdi na pole a volej Kubu Kubíka — ten ti půjčí." Sedlák byl rozhorlen tou starostí, nevěděl, dělá-li z něho posměch nebo co. Ale šel k lesu a křičel: „Kubo Kubíku!" — Nic. — „Kubo Kubíku!" — Zas nic. — „Kubo Kubíku!" — Jak třikrát zavolal, ohlásil se mu: „Co žádáš?" — „No, potřeboval bych peněz, jsem dlužen." — „Jak moc bys potřeboval?" — „Ja hodně." — „A na jak dlouho?" — „Aspoň do roka do dně." — „Já ti jich půjčím, kolik budeš chtět." — „Do bota těch peněz co vejde." — „Tož si přines zítra ten bot. Já ti ho nasypu." — Na druhý den vzal sedlák bot, uřezal stopu a vzal jenom holenku. Byla tam u lesa veliká lípa díravá. Tož vynes ten bot na tu lípu a strčil ho nad tu díru. Jak tu holenku zapravil, křičel: „Kubo Kubíku!" — Jak třikrát zavolal, ozval se mu čertík, co žádá. — „Já jsem ten sedlák, co jsem tě prosil o peníze. Bot je toť na lípě." — „Dočkaj pod tou lípou, až nanosím ten bot peněz." — Přines jednou, sypal do bota — nebyl plný. Jenom hrčely dolů. Přines podruhé, až potřetí — ještě nebyl plný. „Jak jsem čert starý," povídá, „jsem takého bota neviděl; když jsem třikrát nabral a ještě plný není." Tož sedmkrát musel nabrat, než ta holenka byla plná. — „Sedláku, odeber si ty peníze. Ale čerti to vědí, kdo takový bot měl, když jsem doň sedmkrát dones. Za rok mně jich tu zas odměříš do toho bota!" — Sedlák sebral holenku s penězi, a peníze ostatní byly zasypány v té díře. Jak dones peníze domů, vzal řezivo a šel vyroubat díru

v lípě. Čtvrt roku nosil po troše ty peníze z té lípy a poplatil všecky dluhy. Jak odnes všecky peníze, najednal si koní a žil dobře. Vše měl v pořádku. Jak rok došel, vzal holenku z bota, zašil jeden konec a vynesl na lípu zas nad tu díru a nasypal zas rovnou holenku peněz. A jak ji zapravil, slez z lípy a volal třikrát: „Kubo Kubíku!“ — Po třetí se mu ohlásil Rarášek, ale jiný: „Co voláš Kubu Kubíka?“ — „Já jsem mu přines dluh vrátit. Půjčil mně holenku peněz a měl jsem je vrátit do roka do dne.“ — „Není už Kuby Kubíka, povídá Rarášek. Zabil ho pleskáč (hrom) na Smolných horách. Seber si ty peníze domů, on nemá žádné rodiny. A poručenství žádné neudělal, když neměl času. Budou všecky tvoje!“

Úmrtí, život po smrti.

Když kdo v domě umře, zrcadla se pozastírají, nevaří se, nepeče se, nemete se — pranic se nedělá.

Každý člověk má vyměřený věk sedmdesát let života; žije-li déle, Bůh mu to přidává za jeho dobré skutky, žije-li méně, duše jeho vejde do jiného člověka neb tvora.

Dáme-li tělo zemřelého pochovati, — který nemoh neb neměl býti pochován — odmění se nám pak jeho duch (v podobě chlapečka) za to hojnou měrou.

Čím kdo hřeší, tím samým po smrti trestán bývá, a sice musí se někteří zde na zemi jako duchové trápiti, a druzí zase pod zemí.

„Na jednom poli velice strašívalo. Každou noc chodil tam o půlnoci černý chlap jako hora, nosil jakýsi balvan kamenný v rukou, a stonal a vzdychal neustále: „Kde ho mám dáť?“ Žádný si tam v noci netroufal jíti. Jednou se přihodilo, že jeden člověk z daleka tím polem šel, a sice v noci. Uviděl černého chlapa, který chodil s jakýmsi hrozným kamenem a pod tíží jeho ustavičně naříkal: „Kde ho mám dáť? kde ho mám dáť?“ Člověk ten se nebál, a když to dlouho trvalo, on se dopálil a zakřičel na toho chlapa: „Ja, kde's ho vzal, tam ho dej!“ — Černý chlap ihned bácnul tím kamenem na jednu mezu, zvolal: „Tys mne vysvobodil!“ zbělel a s očí se mu ztratil. — Byl to duch člověka, který za svého živobytí mezníky na poli ku svému prospěchu předělával na jiná místa.“ —

„Byli dva velice dobří kamarádi. Ti se umluvili a zapřísahali, že který z nich prvé umře, druhému přijde ukázati to místo, kde je. Za nějaký čas vskutku jeden umřel a brzy se tomu druhému objevil — o pravém poledni. Kývnul naň prstem a ten šel za ním. Šli na jakousi louku k jednomu křibu. Duch zvednul kříb a pod ním se nalézal vchod

jako do sklepení. Sešli tam dolů, nemluvíce ani slova. Jak už byli dole, povídá duch: „Uvidíš tu mnohé své známé, ale nemluv s nimi, aniž co od nich přijímej!“ Vešli do jakéhosi náramného stavení, které bylo rozděleno na samé oddělení. V prvním sedělo za stolem mnoho lidí, mezi nimiž mnozí jeho známí, kteří hned vstali, ruce mu podávali a ho jakousi smradlavinou chtěli častovati. Ale on nepřijal. Všickni pili ten neřád. V druhé světnici byli karbaníci, kteří tak horlivě mezi hrou třískali rukama o stoly, že měli ruce celé odřené, bez masa — jen krvavé kostky bylo viděti. V třetí světnici byla tančírna. Tam se tak divoce proháněli, že měli všickni nohy udrané, jedni po kotíky, druzí po kolena a třetí neměli zcela žádných nohou a přece se vrtěli. Našemu příteli zabylo zle. Kývnul na svého průvodčího, že už dosti viděl, aby se vrátil. Duch ho tedy doprovodil zpátky.“

Zlí duchové.

Čert dosahuje vysokého stáří: pamatujeť i třikrát města a třikrát hory na témž místě. Má i stařenu ještě mnohem starší.

Čert bývá často hloupý proti člověkovi a dá se mu zvláště v sázce lehko ošidit a ovést. O jedné hodině po půlnoci, jakmile kohout zazpívá, přestává moc zlých duchů a ďáblů.

Čert vyvede často nemožné věci: za chvilku postaví chlév, navede do něho krav se zlatými rohy, napojí je z ohrabečnice vodou a nadojí do bezedného hrotka. Je-li člověk silný, snadno čerta přemůže. Když totiž nejtlustšího čerta popadne za nohy a jím ty druhé ven vymlátí. Už tam nikdy více nepřijdou a jakmile toho člověka shlédnou, už daleko před ním utíkají do pekla.

Zlým duchům, ukáží-li se v pravé podobě, plane oheň z huby a jsou černí jak hlaveň. Někdy se objeví ve spůsobě staříka s dlouhými vlasy a velikými pazoury. Někdy dá čert peníze takovému, co se učí za kněza, pod výminkou, aby mu, jak bude vysvěcen, okřtil tři chlapce ve jménu čerta. A ti pak jsou už jeho, jestli se jim v čas nepomůže. Clapec takový zčerná hned po okřtění jak uhel a je po něm. A takového kněza si potom čert též vezme.

Čert pomůže někdy člověkovi spravedlivému od neštěstí, ale sebere si za to duše dvou jiných bezbožníků.

Zlí duchové stojí někdy na stráži u zakletých princezen a tu je těžko, je osvoboditi.

Čerti podsedají lidi, aby je trápili. Od každého člověka, který je jejich, vezmou cedulku a dají luciperovi do pekla. Má-li být ten člověk osvobozen, musí se ta cedulka z pekla odebrat.

Zlý duch poznačí někdy člověka svými pazoury a toto znamení (modré neb černé ve spůsobě drápů) už z něho žádný nevymaže.

Kdo se dal čertovi zapsat, tomu lze někdy tím se osvobodit, že uhodne hádanku, kterou mu čert uloží.

Klekanica.

Klekanica jest stará, bezzubá, ošklivá baba, která o berle při každém kroku jednou nohou kleká a druhou jde, tak že od této klekavé, zdlouhavé chůze má své jméno. Chodívá po večerním klekání po návsích a sbírá malé děti, které se ještě venku potulují, do měcha.

Čarodějníci.

Čarodějníci mívají píšťalku, na kterou když zapísknou, všecka zvířata a všeci ptáci jich poslouchají, co jim rozkáží, ba lidé z celého světa se sejdou. Ano některý čarodějník — nejsou rovně mocni — má i všecky ďábly z pekla pod svou mocí.

Čarodějníci mívají rozličně čarovné věci, jako: kuličky, když jimi třikrát kulne, stočtyřicet mil ujde za jeden den; karabáč, kterým když udeří, každého zabije; palici, kterou když do země vtlačí, ovce samy okolo ní se pasou; píšťalku, podle níž veškerá zvířata skáčou; mošnu, z níž nikdy nelze vyjísti sýra aneb vybrati peněz; pykslu, z níž dva mužové vyskočí k všelikým službám; divotvornou mošnu, v níž je celé vojsko ukryto; divotvorné prsteny a zámky, kterýmiž když zatočí, hned duchové přijdou, a nač si člověk pomyslí, to mu obstarají; klobouk, který činí neviditelným; divotvorné ptáky, kteří kladou zlatá vajíčka, jež když člověk sní, stane se ihned císařem, a jiných předivných a divotvorných věcí sílu.

Jsou čarodějníci, kteří si vyloupnou oči a zase je tam dají, kteří si plíce vyňají a jsou živi, a kteří si ruce po loket uřežou a opět dohromady spraví.

Drak.

Drak jest zvíře náramně veliké a silné, mající devět hlav neb i více. Obyčejně ho ustanovují čarodějníci neb čarodějnice za hlídače nepřemožitelného uloupených a zaklnutých princezen. Jestli mu kdo v boji utne jednu hlavu, ihned mu zas druhá neb i více hlav naroste, jest sám jed a oheň — tak že ho těžko jest obojovati. Jí nejraději lidské maso a zvláště od panen, čímž se stával strašnou trýzní pro celý kraj; též mluví lidským hlasem. Někdy bývá drakem zaklnutý člověk.

Čarodějnice.

Čarodějnice jsou silné čárami, majíce zlého ducha na pomoci. Za to, když čarodějnice umře, straší v tom domě, při čemž ji čerti všelijak trápí.

„Byla jedna čarodějnice a umřela. A když umřela, velice strašila doma. V tom domě žáden nemoh být — na noc museli jít vždycky do druhého stavení. Jednou tam přišel před večer vandrovní a prosil noclehu. „Milý přítelku, povídají mu, my tu sami nenocujeme. Straší tu velice a vy byste tu neobyl.“ — On když byl velice unaven, povídá, že se nebojí nic, aby ho jen tam nechali. Tož mu postlali za stůl, on si lehnul a oni šli k sousedovi na noc všeci. Chalupu zamkli. Jak bylo jedenáct hodin, tu začalo šramotiť po stavení, až to přišlo do té jizby. Ten se probudil a rozžal světlo. Co vidí? Dva rarachy — také ogary (kluky) malé, rohaté, černé. Ti naložili do pece drev — plnou pec, podpálili a přinesli másla na kotel. Jak to máslo rozpustili nad tím ohněm, přivedli tu čarodějnici — byla za živa selkou na té chalupě — a posadili ji na stolek. Potom ji jeden chytil za hlavu a převrátil hore hubou a ten druhý ji lil to rozpuštěné máslo, jak vřelo, do huby. A ona ukrutně řvala, co se zdálo, že ta chalupa spadne. Ten pocestný si myslel s hrůzou, že jak tu čarodějnici napojí, jemu budou leť to máslo. Ale jak dvě holby toho vřelého másla do ní vleli, pochránili zas všecko a ztratili se a nebylo nic.“

Nejmocnější a nejzlostnější čarodějnice všech jest Erdekbaba (čertova baba), kterou i sami čerti musí poslouchati.

Čarodějnice dají trávnici (loktušu) na jesle a dojí z tráčků té loktuše mléko (vlastně krávu jiného majitele).

Čarodějnice mají všelijaké čarovné ovoce, které když kdo pojí, stane se z něho ihned vůl, osel atd.

Čarodějnice, je-li v čarách velice silna, nemůže ani umřít.

Čarodějnice jdou o sv. Janě přede dnem nahaté na pasínky se pásti a hubou škubají trávu jak hovádka. Ty vyžúvky od krav seberou do loktuše, jakož i to, co naškubou samy zubami, vysypou pod břízu, loktuši uváží na břízu a z tráčků té loktuše dojí pak mléko Též z provaza může čarodějnice mléko dojiti.

Čarodějnice cedí mléko přes rubáček, aby ho bylo moc, i másla.

Čarodějnice si připravují zvláštní jídlo pro kury (slepice), aby jim hodně nesly vejce.

„Přišel jeden řezník se psem k jedné babě, co byla čarodějnicí, po jakési práci. Měla v koutě pod lavou nádobku a v ní uchystané to

jídlo, aby jí kury hodně vajec snesly. Pes začal to očmuchovat, až se do toho pustil. Všecko to sněd. Jak šli zpátky domů, běžel pes, jako obyčejně, před řezníkem. Tu uvidí řezník na cestě vejce, za chvílí druhé, za chvílku třetí, a tak to šlo pořád. Všimnul si toho lépe — viděl, že ty vejce šly z jeho psa.“

Zbojníci, samojedníci.

Zbojníci, samojedníci byli náramně silní lidé. Mívali ve svých sklepech všelijaké divotvorné nástroje, na př. meč, který se vždycky pohyboval sem a tam, a který měl moc, když mu kdo řekl: „tolik a tolik hlav dolů!“ — hned tolik hlav z lidí sletělo. Některým zbojníkům neškodí ani střelná ani sečná rána; jen od spodku lze ho zabít. Též mají divotvornou masť, kterou když člověk mrtvého natře, hned se vzkřísí; divotvornou vestu, kterou kdo obleče, žádný jej nepřemůže, ani nejsilnější obr; píšťalku, na níž když zapískal, všelijaká zvířata dravá mu ku pomoci šla; konečně pykslu, z níž lze kohokolvěk zamazati, že se z místa nemůže pohnout a j.

Den sv. Lucie.

Na Lucii shromážďují se všechny čarodějnice na Radhošti.

Od Lucie až do Božího narození odhodí se každý den jedno drvénko a na Boží narození jestli jimi zatopí, tož se žádná čarodějnice neudrží a musí přijít na ten oheň do toho stavení. Podle toho pozná se velmi dobře čarodějnice.

Štědrý večer.

Po večeři jdou děvčata k studni na dvůr poslouchat, jaké zvuky ze studně uslyší. Jest-li tam bouří, dostanou tkalce, jest-li slyší kladivem třískat — kováře, jest-li tesat — tesaře, a tož tak po těch řemeslnících.

„U nás za staříčka měli chovanicu z rodiny. Táž šla na štědrý večer ke studni poslouchat. A v té studni slyšela dělat za stavem tkalcovským, vdala se do roka a dostala tkalce.“

Při večeři kdo uslyší něco zabušit nebo klopnout, do roka umře.

Kdo má při večeři peníze před sebou na hromádce, celý rok se ho drží, a kdo nemá hromádky, nemá celý rok peněz.

Kdo rozkrojí při večeři jablko prostředkem od stopky k šupce, tedy na délku, a neporaní jádra, ten do roka neumře a naopak.

Po večeři na štědrý večer chodí dívky třást plotem, aby dostaly peníze; čím více třesou, tím více peněz.

O tajných pokladech.

O sv. Janě vyjdou poklady a zlato ze země ven a bývají dvakráte do roka otevřeny. Nese-li při citirování duch už peníze, musí mu je ten, kdo citiruje, osobně odebrati, sice je s ním zle. Nejen že peníze nedostane, nýbrž duch se mu za to ještě všelijak mstí, maje za to, že si s ním zaklinač chtěl udělati žert. Pak takovému člověkovi nepomůže ani žádné kněžské zaříkání, až takový člověk bídně umře. Ba ani při smrti mu nedá pokoje.

Poklady v Radhošti stráží zlý duch ve spůsobě myslivce a každého, kdo ho nezaříká, zastřelí, aneb se takový člověk utopí v řece podzemní.

Poklad některý dostati lze pouze chlapci nedospělému, nevinnému.

Na Radhošti u korýtka je stříbrná ruda a indych.

K stříbrným střechýlům jde se do Radhoště dírou „ve Škaredém“; ke zlatu jde se dírou „na poustevnách“. Přejde se lavkou přes vodu, a na té lávce stojí drak, pro něhož tam nemůže žádný — kdo ho neodžene — na to zlato jít. Ale to prý není živý drak, nýbrž jen od černokněžníka udělaný, aby tam žádný nemoh. Když se však jeden klínek z toho draka vezme, on sestoupí a lze přejít. Ve světnici, kde je zlato, sedí stařec, pohlédne a ptá se: „Co chceš?“ — Jen jedno slovo musíš mu odpovědět: „Uhlí!“ načež ti dá klíč do druhé světnice a tam si můžeš zlata nabrat co chceš.

Nedaleko sv. kříže na Radhošti je zakopána socha boha Radhoště, která je celá ze zlata.

Někdy vystoupí poklad na vrch a kdo při něm vytrvá jednu noc, toho je. Ale zřídka se to komu podaří, neboť duchové pouštějí při tom všecky hrůzy na člověka, tak že musí utéci.

„Jednou se zjevila v horách na Slovensku bečka peněz; měla čtyřicet věder a byla plna peněz — dvourynšťáků a dvacítek. Nápis na ní byl: „Kdo při ní obstojí jednu noc, toho bude.“ Každou noc vystoupila ze země na vrch. Našli se tací smělí lidé, ale žádný nemoh od strachu vydržet při ní. Jak udeřila dvanáctá hodina, objevili se ohniví medvědi, draci, koně, a bůh ví jaké potvory a jen do toho člověka skákali, aby ho sežrali — každý utek. Nechtěl tam jít žádný — už se ty peníze každému nelíbily. Dostalo se to až k nám k Beskydu, ta pověst. Jeden Valach povídá, že on půjde. Smáli se mu, že tam málo co spraví. Povídá: „Veru lala! keť já jich nepriněsem, žádný jich nepriněse!“ Vzal si řetěz veliký, dlouhý a šel na to místo. Jak tam přišel, zadrhnul

jeden konec na tu jedli, co vedle ní vycházela ta bečka ze země. Pak se opásal v poly tím řetězem, strčil ohnivo do ohniva, zamknul zámkem a klíč zahodil pryč, aby nemoh utéct, kdyby chtěl. Dvanácíá hodina přišla, tož tu naň začali už jít ohniví draci, hadi, žaby a kde co strašného na světě, všecko. A jak už na toho Valacha šli — jen ho sežrat — ten sebou břink! na stranu — ale zas odpad nazpátek. Řetěz byl silný. A tak sebou házel od strachu celou hodinu — kdyby byl slabý řetèz, byl by ho utrh. Jak hodina s půlnoci přešla, ztratilo se to všecko a peníze ostaly na vrchu. Nic mu ty potvory neudělaly — jen strachu tolkého vystál za tu hodinu, že úplně sešedivěl. Ráno přišli lidé — Valach byl živ. Povídá jim, v kterou stranu zahodil klíč. Našli ho, odemkli ho, šli pro vůz a pro koně, naložili bečku a jeli domů.“

Dostal-li kdo poklad a chce ho užívat, musí ho prvé někdo přejít, což není lehko.

„Na Slovensku dobyl jeden člověk pokladu. Ale jakmile něco dosti málo z těch peněz vzal, takové dostal lámání do těla, že ty peníze hned zpátky musel hodit. Povídá si: „Tož co je mně po těch penězích, když jich nemohu užít?“ Ale dal mu kdosi radu, že aby ten poklad dal od někoho překročit — pak že si může vzít z něho, kolik bude chtít. Chtěl ho ten člověk překročit, ale jakmile nohu zdvihnul, tak ho v ní fíklo, div se nezvrátil. Tož přemýšlel, kdo by mu ty peníze přešel. Měl ovce, umínil si, že jich požene přes ten poklad. Dobrá! Vehnal ovce do jizby a dal ten poklad pod prah. Pak otevřel jen dveří tolik, co by jedna ovce přešla a začal jich hnáti do těch dveří. Ale žádná ani hni! A když je nepřestal cpáti, obrátily se a poskákaly mu všecky oknem ven, ale přes ten poklad žádná nepřešla. Nemohl tedy ten poklad nijak upotřebit a hodil ho ve zlosti pod schody do síně, kdež ho každý viděl a každý ho moh vzít, ale žádný se mu ho ani nedotknul. To byl poklad, který se dostal do nepravých rukou.“

Jsou duchové zemní, kteří bývají pod zemí a střeží pokladů; pak duchové větroví ve vzduchu, kteří nemají takové moci.

Klasobraní z rukopisův staročeských
na Moravě chovaných.[1])

Podává *Jos. Jireček.*

I.
Tetovský Nový Zákon.

V bibliothéce kláštera minoritského v Brně chová se nyní rukopis, kterýž zajímavým jest již pro zvláštní své osudy. Jest to kodex pergamenový ve čtverci, i obsahuje v sobě Nový Zákon se Zpravidlem, t. j. se sbírkou čtení nedělních i svátečních, a s přídavkem, o němž později řeč bude. Jungmann v historii literatury české 1849 uvozuje jej pod III. 556.

Pergamenová část psána okolo polovice XV. věku, čehož důkazem nejen povaha písma, ale i pravopis Husův. Výňatek v Šemberových Dějinách řeči a literatury české, ve Vídni 1869, str. 505. Text nicméně náleží k recensí nejstarší.

V druhé polovici XV. věku majetkem byl někoho v Lounech anebo z Loun. Svědčí o tom poznámka o požáru Lounském l. 1490 na rubu třetího listu: „Stala se rána i pomsta boží na díl města Lounského, tak že jest shořelo víc než L domuov a lidí na XXX osob mužského, ženského, vdovského a panenského pohlaví, a při tom mnoho statku zhynulo na hotových, na glenotích i na šatech, tak že jedni kradli a druzí brali a někteří uvazovali. Letha M° CCCC° LXXXX° ten pondělí po sv. Jakubu apoštolu božím.“

L. 1579 dostal se rukopis do rukou Jana Tetaura z Tetova na Zlíně, jakož sám o tom přípiskem na zadní desce zprávu dává: „L. 1579 po sv. Václavu, dostavši tohoto zákonu předkův svých sešlého, dal sem jej převázat a co bylo zetlelého na písmě přepsat a přivázat, tak aby ta pamět neminula. Jan Tettaur z Tettova m. p.“

Proměny, jež pan Jan předsevzal, nejsou spůsobu tak hrubě nevinného, jak by se z přípisku toho souditi dalo.

[1]) Viz časopisu tohoto ročník 1873 str. 1—8.

Nejprvé poznámka prvotního písaře, kterouž tento o sobě a létu své práce položil ku konci apokalypsí, vyhlazena a na místo ní písmem úmyslně, aby se zdálo, starobylým položeno doslovně i doliterně toto: „Léthа M. CCCXI před S. Dorotau na hradie ffullſſteynie od baltazara tetaura Z tetowa heytmana obogiho knizietſtwa ſlezſkeho r, x, w, d, c, z, ɔc.“

Ku konci Jan Tetaur na několiko listech papírových přepsati dal naučení „téhož prý pobožného Baltazara Tetaura z Tetova, kterýž tento nový zákon psal l. P. 1311 za panování Jindřicha VII, otce Jana krále českého.“ Naučení počíná se takto: „Já Baltazar Tetaur z Tetova a na Fulšteině, a hejtman knížetství slezského, otec Váš, synové moji milí, Viléme, Václave, Fridriše atd.“ Pak vypravuje o sobě, že „v letech čtyrycíti na zámku v Budíně na rytířství od krále uherského byl bit, potom na sněmu římském (sic) v městě Řezně před přítomností všech kurfirštův pro své věrné služby a dobré chování.“ Celý ten spisek zvěčnělý Sušil otisknouti dal v kalendáři Moravanu.

Na rubu přední desky napsán přejatý prý z klášterského kostela v Kounicích nápis latinský: „Anno domini 1330 in die assumptionis virginis Mariæ obit strenuus miles Fridericus de Tettau, capitanus (sic) Regis Vngariæ.“ Fridrich tento bylby třetí syn Baltazarův.

Že připisky ty obsahem i formou jsou čistá falsa, leží na bíledni. Hejtmanství obojího Slezska 1311 nebylo, následovně ani hejtmana. Co do písma, pravopisu a jazyka je připisek Baltazarův tak nejapný, že by zbytečno bylo i jen slovo o tom promařiti.

Naučení Baltazarovo je doslovný skoro přepis naučení toho, jež Jan Hasišteinský z Lobkovic 1504 sepsal pro syna svého Jaroslava.*) Proměny jsou nad míru nepatrné, ba přepisovač v dalším průběhu textu zapomenul, že Baltazar mluviti má ke *třem* synům a pořád klade oslovení v čísle jednotném, jakož to nalezl v originále. Není tedy ani nejmenší pochyby, že tu o sepsání nějakém Baltazarově ani pomysliti nelze, nehledíc ani k tomu, že by text prvotně počátkem XIV. složený musil ovšem již po spůsobu jazyka býti znatelný a od díla o dvě stě let mladšího očihledě rozdílný.

Nuže, což Jana Tetaura pohnouti mohlo k provedení nejen falsa, ale i plagiatu? Charakter jeho nevynikal ušlechtilostí, jakož vidno z toho, co o něm l. 1598 v zápisích o soudě panském (sv. I, str. 136) připomenul Karel z Žerotína; ale i to by v pří-

*) Nověji vydáno od Fr. B. Květa a u Fr. A. Urbánka v Praze 1851 a 1876.

padě našem byla věc lhostejná. Pravou pohnutku nelze hledati v ničem jiném, nežli v dlouholeté snaze Tetaurův, aby jednak dokázali pokrevnost svou s Vchynskými z Tetova, jednak aby dolíčili starožitnost rodu svého a právo jeho řaditi se mezi panstvo.

Snahy tyto stopovati lze do dob Jiřího Poděbradského, kterýž 1462 majestátem v Olomouci daným ve sporu Tetaurův s Vepřeky z Valdeka oněchno srodnost s Vchynskými a panský jich stav potvrdil, což pak majestáty Vladislavovým 1482 a Ludvíkovým 1522 znova uznáno.[1])

Ale přes to přese všecko na sněmích Tetauři neseděli mezi pány, ano jeden z nich služebníkem byl u Viléma z Pernšteina, což jen při osobě z nižšího stavu možno.[2]) Že pak Tetauři a Vchynští z Tetova spolu pokrevenstvím spojeni nejsou, skoumáním Palackého dokázáno nad bílý den.

Jan Tetaur, našed rukopis starý, učiniti jej chtěl ještě starším a zároveň zasadil se o to, aby v něm podal písemný důkaz, že Tetaurové již před králi lucemburskými požívali stavu rytířského, následovně že je mezi rody nejstarožitnější počísti sluší.

Pokud tím záměru svého dosáhl či nedosáhl, na ten čas známo není, ale tolik je jisto, že přípisky svými založil mythus, jejž se teprv 1818 Dobrovskému podařilo rozptýliti.

L. 1708 Tetovský kodex koupen od Gottfrida Daniele svob. pána z Vunšvic, jenž podle vlastnoručního přípisku úplně věřil, že to liber antiquissimus, jejž 1311 Balthasar Tetauer „propria scripsit manu.“ U Vunšvice jej spatřili Jan T. V. Berghauer a 1739 dvorský rada Theodor Anton Toulov z Rosenthalu, archivář při státním tajném archivě vídenském. Oba byli přesvědčeni, že před sebou mají spis půlpátastaletý. K radě Toulovově koupil jej Štěpán kníže Kinský co vzácnou památku rodu svého. Toulovem dověděl se o rukopise přítel jeho, Gelas Dobner, a 1768 sobě jej na celý jeden měsíc vypůjčil. I on nepochyboval, že psán jest před XIV. stoletím. Dobrovský, skoumaje o stáří českého textu biblického 1782 a vydávaje svou historii české řeči a literatury 1792, nic se o něm zevrubnějšího dověděti nemohl. „Könnte ich so glücklich sein, es nur auf eine sehr kurze Zeit gebrauchen zu können!“ napsal tehdá.

---

[1]) **Podle zpráv, od p. dvorského sekretáře, A. Rybičky, s námi sdělených.**

[2]) **Archiv český, díl I. str. 136.**

Mezi tím stalo se, že kodex z archivu knížat Kinských přešel do rukou Chrudimana a professora ve Vídni, Pokorného. U něho jej krátce před 1818 zahlédl Jan Hromádko. On popis o něm s některými výňatky poslal Dobrovskému, kterýž ovšem věc hned prohledl a dvoustoletému omylu v druhém vydání své literární historie konec učinil.

Hle takové byly osudy rukopisu Tetovského. Zdaž to není novým důkazem na staré rčení, že „habent sua fata libelli“?

II.
Moravsko-Třebovský zlomek pašijí z XV. věku.

V breviáři od l. 1390, knihovně fary Moravsko-Třebovské náležejícím, nebožtík archivář A. Boček nalezl asi v polou XV. věku vepsaný zlomek pašijí českých, jehož opis rukou nálezcovou učiněný se chová v moravském zemském archivě. Pravopis zlomku jest týž, jako se vůbec v rukopisech tehdejších vyskytá: bezpecznye gmyete, vedtez geho kam wy chczěte. Muczyechu gey tey wssy noczy przed pylata. cyesarzowa protywnyka.

Dosáhše 1858 laskavou ochotou pana prof. Matzenauera věrné kopie z Bočkova přepisu, podáváme zlomek ten v obyčejné nyní úpravě, sem i tam podle potřeby některé poznámky připojivše.

Uveřejnění toto ospravedlní se bohdá úvahou, že nutno jest, aby ponenáhlu všecky staré památky naše na bílý den vynešeny byly; jen tím zajisté možno bude s důkladem poznati nejen starší tvar jazyka našeho, ale i ducha, jímž předkové naši byli ovládáni.

Nad to přisvědčí nám znalci, že sepsání pašijí těchto starší jest opisu. Ukazuje k tomu již proplétání textu zbytečnými přístavky, jimiž správný prvotně verš vinou přepisovačovou některé vzal porušení.

K porušením takovým ovšem nepočítáme úplné vypsání slabik, kteréž při pění se stahují, a jež jsme v úpravě naší poznačili písmem kursivným.

. . . . . złořečený,
ach prokletě [1]) spósobený,
to-ť jim był dał na znamení:
„Komuž já dam políbení [2]),

[1]) Rkp. má: pro-kle-te.
[2]) Zname*ní*, políbe*ní* jsou formy teprv v polou XV. věku obecněji vynikající, tudíž i opis M. Třebovský tam klademe.

toho bezpečně (i) jměte,
veďtež jeho, kam vy chcete."
Deleth.
To-ť sě jeho přichopichu,
jeho svatý život zbichu,
trhajíce jeho vłasy,
vołajíce na-ň všemi hłasy
jako na złoděje złého
nebo łotra hanebného.
Gimel.
Majíce jej již v svey moci,
mučiechu jej tey vší noci,
zášijky jemu dávajíce,
veliec jemu prorokovati,
kto jej tepe, toho hádati.
Jodh.[1])
Ráno-ť sě všichni[2]) židé sebrachu,
před Piláta jeho vedú,
řkúc: „Jeli sme[3]) toho proroka,
ciesařova protivníka."
Vešken lid k tomu zbudichu,[4])
až jej na smrt odsúdichu.
Heu.[5])
Tu-ť jej k sošě přivázachu,
vražedlně jej bičovachu,
hłožím jemu tvář zedrachu,
łestnú jemu česť vzdávachu,
před ním lidně[6]) klekajíce
a jemu se posmievajíce.
Un.[7])
Potom jej u kříž kovachu[8])
ruce, noze, bok prokłachu,

[1]) Rkp. má *Lodh.*
[2]) „Všichni" je vstavek písařův zbytečný.
[3]) Místo staršího „jechom", což i verš žádá.
[4]) Rkp.: zbudyechv.
[5]) Heu buď m. Heth nebo Vau.
[6]) Rkp. lydnye, což lze čísti na nynější „vlídně".
[7]) Tuším že m. Nun.
[8]) Rkp. v krzyz dwachu.

vešken život tak rozpěchu [1])
až všeckny [2]) kosti v něm zetřěchu
jakož husto prorokováno
v dávném písmě . . . psáno.
zay [3])
Když [4]) se to všeckno skona,
Maria žałostně vstona,
na svój život úpějíce
své svaté [5]) ruce łámajíce,
řkúc: „Mój synu přězmilitký,
komu mě chceš ostaviti?“
. . . .
Dobře o połedním časem [6])
Ježíš skřiče silným hłasem,
k Bohu otci to žałuje,
tato słova k němu młuvě:
„ostanoviľs mě v tej túžici!“
S tiem pusti svú svatú dušici [7])
Hce [8])
Jesu [9]) Kriste, tvorče miłý,
daj nám tey nebeskey síły,
bychom svých hřiechóv pokáli,
tvé [10]) muky spomínali,
bychom s tebú věčně [11]) kralovali.

---

[1]) Rkp. prospyechu.
[2]) Všeckny přebytečně za *vše*.
[3]) m. Zain.
[4]) K vůli verši čísti třeba: *A* když, anebo „dokona“ m. skona.
[5]) Prvotně nepochybně stálo: Svoji rucě (dvojným číslem).
[6]) Prvotně snad: Dobře by połedním časem. Vazba o poledním časem je nemožná.
[7]) Prvotně: svoji dušici.
[8]) Tuším místo Pe nebo Heth.
[9]) Rkp. má: Jhu.
[10]) Prvotně: tvojí muky.
[11]) „bychom“ je přebytečný vstavek.

Dějiny knihtiskařství na Moravě

od vzniku jeho až do roku 1621.

Od *Dra. B. Dudíka.*

Vynalezení knihtiskařství klade se podle obecného mínění k roku 1450. Potřeba jeho ukázala se býti v brzce tou měrou nezbytnou, že průchodem jednoho půlstaletí počítalo se v Evropě více než 1000 na 200 míst zřízených tiskáren, z nichž více než polovice náleželo Italii, 200 samojedině Benátkám. Překvapující tento zjev zplodil v době mnohem pozdější domněnku, že příčinu rychlého vzrůstu umění knihtiskařského hledati dlužno v šíření se klassických studií čili humanismu, jenž té doby počal zkvétati v Italii.

Studium starých klassiků, zejmena řeckých, bylo, jak známo, po dobytí Cařihradu (1453) skrze Turky od uprchlých odtud Řeků po Italii zaštípeno a rozšířilo se tu, než minulo 15. století, v míře netušené, zvláště přízní věd a umění milovného rodu Medicejského. U nás zdomácněla studia tato později. Dle zpráv nás došlých přednášel sice již v letech 1466—1484 na učení pražském mistr Řehoř Pražský o Virgiliu, ale teprvé na počátku 16. století připomíná se Václav Písecký co první Čech, jenž se veřejně na řečeném učení řečtinou obíral, takže humanismus teprv v 16. století došel u nás obliby a rozšíření.

Ješto ale již od roku 1486 jest knihtiskařství na Moravě známo, tož nemohl přece zde býti humanismus příčinou zavedení jeho, a byť i byl, zdaliž by se byl nepostaral o rozšíření klassiků? Tak ale vyskytuje se jakožto nejstarší moravský tiskopis z roku 1486 kniha kostelní, totiž „Agenda biskupství olomouckého.“

Tudíž nikoliv humanismus, nobrž nutná potřeba pro rozšíření knih k službám církevním slušících povolala první typografy na Moravu. A poněvadž také knihy toliko diecésním biskupem autorisované na světlo se vydávaly, samo sebou patrno, že tisk toliko s povolením biskupským vykonán býti mohl, a takto že jedině olomoučtí biskupové o zavedení tiskařství na Moravě zásluhu mají. Církev katolická a nikoliv humanismus poskytla moravským knihtiskařům první výdělek.

Jan Vitič, olomouckého biskupství administrator, rodem z Prostějova, jenž od r. 1476 do r. 1482 byl biskupem velko-varadínským a posledně jmenovaného roku od krále Matiáše do Olomouce byl poslán, „aby biskupství z bídného stavu vybavil, zaprodané statky vlastní svou vážností a podporou královou zase vykoupil, a svým duchem a učeností církvi katolické k staré platnosti dopomohl,“ pokládán budiž za původce knihtiskařského umění na Moravě.

Brno.

Maje třicet tisíc kusů dukátů ročních příjmů, neboť podržel i svá uherská beneficia, mohl biskup Vitič ono tehdáž ještě drahé umění podporovati. I víme, že již v druhém roce své olomoucké administratury dal v Benátkách zhotoviti „Breviarium Olomucense.“ Tamní tiskárna byla od Němců zařízena, mezi nimiž Konrad Stahl z Blaubeuernu z Virtemberska se jmenuje.

Tento *Konard Stahl,* byv r. 1482 knihtiskařem v Pasově, objevuje se pak zároveň s *Matějem Preinleinem,* jenž se podobně benátským tiskařem zove a rodem byl z Ulmu, na jednom brněnském tiskopisu z r. 1491 a sice opětně na jedné kostelní knize, na missálu pro stoliční chrám ostřihomský, o němž se dí, že jej někteří ostřihomští kapituláři přehlédli a Theopold Feger, měšťan budínský, na svůj náklad uveřejniti dal.

Z této okolnosti soudíme, že Konrad Stahl čili jak se píše „Stahel“ a společník jeho Matěj Preinlein podrževše svou výsadu v Benátkách — oba nazývají se „impressores Veneti“ — občas na Moravě pobývali, aby snáze vyhověti mohli požadavkům na ně činěným. Již roku 1486 vyšla v Brně pro farní duchovenstvo velmi potřebná kniha „Agenda secundum chorum Olomucensem“ a po dvou letech 1488 tři díla, uherské dějiny od Thurocza a 2 právnické knihy. Uvážíme-li takový nával zakázek a odtud pro knihtiskaře plynoucí užitek, netřeba nám se diviti, že cizozemští tiskaři na odbyt na Moravě pomýšleli, a proto také jistý měšťan ze Špýru, Petr Drach, dal v Bamberce 1488 prostřednictvím mistra Jana Senzenschmidta na svůj náklad „Missale Olomucense“ tisknouti, prodávaje je skrze Jindřicha Petzensteinera v Bamberce. Snadno lze uhodnouti, že missál tento co první toho druhu tištěné dílo bezpochyby valně na Moravě rozšířen byl, poněvadž v olomoucké studijní knihovně se až podnes několik exemplářů této knihy chová, mezi nimiž viděti jednu na pergameně s pozlacenými literami, kterouž premonstratský klášter loucký (?) u Znojma byl objednal.

Zápas o výtěžek neustal i později. Jiří Stöcks ze Sulzbachu tisknul r. 1498 v Normberce v 4⁰. „Agenda ecclesiæ Olomucensis“

a za rok rovněž v Normberce „Missale Olomucense.“ Vydání bamberské byloť tudíž roku 1490 již rozebráno. Téhož léta vydán jest v Štrasburce nákladem Jana Reinarda, alias Grüningera, „Ordo Psalterii juxta ordinem ecclesiæ Olomucensis,“ kdežto brněnská tiskárna od r. 1491 do r. 1499 šestero důkladných knih uveřejnila, mezi nimiž r. 1495 také jednu v německém jazyku mistra Klimenta ze Štýrského Hradce: „Von allen paden, dye von natur hayss sind“, v 710 verších, jediné to dílo světské, jehožto původ vlivu humanismu se přičítá. Že takové dílo tisknouti se mohlo, vysvětlujeme sobě po zdání našem tím, že hlavní sloup brněnské tiskárny, biskup Jan, jeviště opustil. Jan totiž vzdav se r. 1491 administratury a veškerých svých hodností vůbec vstoupil o letnicích t. r. ve Vratislavi do františkánského řádu. Založiv františkánský klášter v Uherském Hradišti byl tu pak 17. června 1509 pochován.

Na místo jeho volila kapitola na stolec biskupský Bohuslava z Lobkovic na Hasišteině, horlivého to humanistu. Papežská stolice však ho za biskupa neuznala, biskupství dostalo se opět pod administrací, a teprv po 6 letech stal se z bohatého uherského rodu pochodící olomoucký a krakovský kanovník Stanislav hrabě Turzo vlivem Alexandra VI. r. 1497 biskupem olomouckým, jsa jím až do r. 1540. Za něho zakusila brněnská tiskárna změnu úplnou. Statuta od něho začátkem května r. 1498 do Viškova položené diecésní synody vyšla následního roku tiskem v Brně; pak ještě r. 1499 vyšlo v Brně „Psalterium Olomucense“, avšak nikoliv u Konrada Stahla z Blaubeuernu, nobrž u jistého *Stahla z Meining,* zovoucího se knězem diecése augšpurské, kdežto onen Stahl z Blaubeuernu téhož roku 1499 „Breviarium Olomoucense“ v Benátkách tisknul a Matěj Preinlein brněnskou tiskárnu do Olomouce přenesl. Takto rokem 1499 zaniká v Brně tiskárna, aby teprv r. 1601 opět činnost svou zde započala. Úlohu její převzala Olomouc.

Z 10 prvotisků či inkunabulí v Brně tištěných, jsou mi následující známy:

1. Agenda secundum chorum Olomucensem. Závěrek: Agenda . . . • in inclita Civitate Brunna impressa feliciter finit: 1486 die septima m. Octobris. 4°. (V olomoucké studijní knihovně a zemském archivu v Brně. In duplo).

2. Magister Joannes de Thwrocz: Illustrissimorum Hungariae regum chronica. In inclita terre Moraule ciuitate Brunensi lucubratissime impressa. Anno salutis MCCCCLXXXVIII (1488) die XX. Martii. Má barvené dřevorytiny. Fol. (V olomouc. stud. knih.).

3. Canis Joh. Jac.: De modo in jure studendi libellus. Impressum

in inclita ciuitate Brunna. Anno salutis MCCCCLXXXVIII (1488). 4°. (V olom. stud. knih.).

4. Donatus minor. Konec: In inclita ciuitate Brunna impressus. Anno salutis MCCCCLXXXXI (1491). 4°. (V olomouc. stud. knih.).

5. Statuta synodalia Ecclesiæ Olomucensis. Præf. Stanislaus dei et apostolice sedis gratia Episcopus Olomucen. ad perpetuam rei memoriam .... Actum in castro nostro Wyssaw tertia die men. Maji. Anno incarnationis Domini LXXXXVIII. Fol. 2. Incipiunt statuta synodalia. Fol. 14 a: Impressum Brunne. 4°. (V olomouc. stud. knihovně).

6. Psalterium secundum ritum ac consuetudinem chori ecclesie Olomucensis. Fol. Na zadní stránce titulního listu sv. Václav v dřevorytině s českým lvem, se znakem kapitoly olomoucké a biskupství (mezitím monogram H. W. F.), na zadní straně dedikace tohoto („opera M. Pauli Reyhl de Ewanczicz eccl. Brun. Canonici correctum“) žaltáře biskupovi od Konrada Stahela (nazývá se zde také Chalyps de Meiningen Presbyter Augustanæ dioecesis); na posledním listě angel v dřevorytině s moravským a starým erbem města Brna, u hlavy angelovy letopočet 1499, a sice v pravo: 14, v levo: 99, pod dřevorytinou: Impressum Brunne. Fol. (V zem. arch. v Brně).

7. Jus municipale Moravicum. Bez letopočtu. Avšak, že se v tomto díle tytéž litery a zkráceniny, tentýž řád a způsob u rovnání sazby a tentýž papír nacházejí, jako v Agendě z r. 1486, v kronice Thuroczově, v návodě de modo in jure studendi 1488 a v olomouckých synodálních statutách z r. 1499, protož sotva se mýlíme, klademe-li tuto knihu do roku 1490. (Exemplář tohoto tiskopisu na pergameně v městském arch., na papíře ve Františk. museu v Brně).

8. Missale Strigoniense 1491. (snad toho roku započato, pravděpodobno r. 1493. dokonáno). Konec: Finit feliciter Missale secundum veram rubricam sacre ecclesie Strigonien. fidelissime revisum per nonnullos dominos capituli prefate ecclesie. Impressum Brunnæ impensis Theobaldi Feger conciuis Budensis librarii per ingeniosos ac magnarum industriarum viros Conradum Stahel et Mathiam Preinlein impressores venetos. Anno verbigene Millesimo quadringentesimo nonagesimo primo (1491), die vero Novembris vicesima prima. Fol. (V dvorské knihovně ve Vídni. [1])

---

[1]) Obyčejně udává se co brněnský tiskopis z r. 1493 spolu: Paulini de Lemberg, Trilogium animae 1493. Fol. Františkán Ludovicus de Prussia, též Pruthenus ab Hilberg zvaný, jest tohoto díla spisovatelem. Psáno r. 1493 a vydáno r. 1498 u Kobergra v Normberce. (V knih. dvorské ve Vídni).

Mně neznámé brněnské prvotisky:

9. Brant Sebastian: Expositio omnium titulorum juris civilis et canonici 1488 (později často vydáno). (Není ve dvorské knihovně vídenské).

10. Clement von Gratz: Von allen paden dye von natur hayss sind. 1495. (Schází ve víd. dvor. knih.).

Rozumí se samo sebou, že těchto 10 uvedených prvotisků k typografickým přináleží vzácnostem.

Olomouc.

První dílo, na kteréž Preinlein a sice týmiž literami, kterými byla Agenda v Brně r. 1486 vytištěna, v Olomouci náklad vedl, jest „Planctus ruinae ecclesie" v 119 složkách, latinsky a německy rýmovaných, a pak satyra: „Questio fabulosa recitata per magistrum Johannem Schram ex Dachow" (z Tachova v Čechách). Obě díla vyšla během r. 1499. Avšak že r. 1500 *Konrad Baumgarten* se v Olomouci co knihtiskař objevuje, lze z toho souditi, že téhož roku mistr Preinlein město to opustil. Baumgarten založil roku 1489 ve Vratislavi prvou tiskárnu, jsa, jak se podobá, původem z Virtemberska. Bohužel zůstal jen až do roku 1502 v Olomouci zaměstnávaje se potom ve Vratislavi, pak r. 1506 ve Frankfurtě nad Odrou a posléze r. 1514 v Lipsku. Patrno, že on, jako obadva jeho předchůdcové v Brně a Olomouci, přináležel k tak zvaným kočovným knihtiskařům, jenž pouze tam svůj lis sestavili, kde práci nalezali, ubírajíce se opět odtud nemajíce ničeho více na práci.

Z obsahu čtyř děl, vydaných Baumgartenem mezi l. 1500 a 1502 v Olomouci, vysvítá, že církev olomoucká octla se v tuhém zápasu s bludy pikhartskými, jejichž šíření ani úsilí Turzovo ani působení dominikána Jindřicha Institoris, od r. 1484 generalního inkvisitora, poslaného za tou příčinou roku 1499 na Moravu, zastaviti nemohlo.

O biskupu Turzovi (1497—1540) jde chvála, že za něho humanistická vybroušenost na Moravě nejvyššího stupně dostoupila a že sídlo jeho stalo se v krátce daleko široko proslulým středištěm učenosti i učenců. Olomoučtí kanovníci Bohuslav z Lobkovic a na Hasišteině, Augustin Kaesenbrot a Ondřej Ctibor, tajný písař krále Vladislava, Jan Šlechta ze Všehrd, Krištof z Veitmile, syn výtečného Beneše z Veitmile, jakož i jiní nalezali u biskupa pomoc a povzbuzení.

Proti náboženským novotářům, ku kterýmž té doby nejedna rodina šlechtická, před nedávnem ještě katolická, se přidružila, jal se biskup i tisku jakožto mocné zbraně užívati, zejmena proti nej-

nebezpečnější a nejčetnější sektě Pikhartů či Valdenských. Za účelem tím vyvolil si Stanislav učeného proboštа katedrálního chrámu, Augustina Kaesenbrota, který tehdá spolu s Šlechtou k úředním neb kancelářským osobám krále Vladislava příslušel. Augustin sepsal proti Valdenským pojednání, ve kterémž se také mistra Jana Nigra, městského lékaře v Prostějově, dotýká. „Když jsem jednou,“ dí Augustin ve své Epistola dedicatoria, „se svým přítelem a spoluúředníkem Šlechtou skrze Prostějov cestoval, pozdržev se zde na krátce, spatřil jsem velký počet nových domů, vesměs Pikhartům patřících, mezi nimiž byl i dům Jana Nigra.“ I lituje Nigra, vida jej mezi těmito novotáři a hledí k tomu, by jej o jeho bludech poučil. Toto dílo „de secta Valdensium“ tiskl roku 1500 Baumgarten v Olomouci.

Druhé dílo proti Valdenským, mající název: „Clipeus adversus Waldensium haeresim“, uveřejnil r. 1501 z rozkazu papežova vrchní inkvisitor pro Německo, dominikán ze Solnohrad, Fr. Henricus Institoris. I tuto knihu tiskl Baumgarten, dočkav se radosti, že již nastávajícího roku 1502 druhé vydání tohoto dřevorytinami opatřeného díla potřebným býti se ukázalo. Jiné dílo vrchního inkvisitora proti Valdenským: „Opus perutile“ &c., r. 1501 v Olomouci vydané, nalezá se bezpochyby v pražské universitní knihovně.

Pro humanisty otiskl Baumgarten r. 1501 dílo v Italii valně rozšířené: Mluvnici Antonii Mancinelli, jenž dávno před r. 1500 byl učitelem grammatiky ve Velletri, Římě, Benátkách a j.

Konečně jest se nám zmíniti o jednom ještě mluvnickém díle Marci Rustinimici, věnovaném r. 1504 olomoucké radě městské a tištěném v Olomouci od *Fürstenhayna* z Heiligenstadtu u Vídně. Spisovatel jeho nazývá se „de Lunae lacu“ čili z Monsee v horních Rakousích. O knihtiskaři Fürstenhaynu nemáme žádných bližších zpráv.

Spolu s toutо knihou vykazuje olomoucká knihtiskárna 8 prvotisků, tedy o 2 méně nežli brněnská. V Brně trvala tiskárna do 14 roků, kdežto v Olomouci od r. 1499 do r. 1504 tedy jen 6 let působila. Od této doby jest přestávka až do r. 1538.

Těchto 8 v Olomouci tištěných prvotisků, z nichž mi toliko číslo 6. jest neznámo, jest:

1. Planctus ruine ecclesie latino simul et vulgari ydeomate Richmico (sic) seu versifico modo compositus. Impressm uOlomucen. Per me Mathiam Perwulin de Ulm. Anno MCCCCXCVIIII. (1499). 4°. (V olom. stud. knihovně).

2. Schram Johannes: Questio fabulosa recitata per magistrum

Johannem Schram ex Dachow. MCCCCLXXXXVIIII. Impressum Olomucens. Per Mathiam Preunlen de Ulm. Anno domini MCCCCLXXXXVIIII. (1499). 4⁰. (V olom. stud. knihovně).

3. Augustinus de Olomuncz Arcium et decretorum doctor: Ad eruditum virum Magistrum Johannem Nigrum phisicum. Tractatus de secta Waldensium. Impressum in regali ciuitate Olomucensi per me Conradum Bomgathen (sic). Anno domini M. quingentesimo (1500) XXIX. die mensis Octobris. 4⁰. (V olom. stud. knihovně. Též v brněnském zemském archivu).

4. Institoris Heinr. Fr. Sancte Romane ecclesie fidei defensionis clippeus adversus Waldensium seu Pickardorum heresim. Končí se: In Olomucz marchionatu Morauie per magistrum Conradum Baumgarthem impressum. Anno salutis nostre MCCCCCI (1501) XX. die Aprilis. Fol. (V olom. stud. knihovně).

5. Od téhož spisovatele: Opus perutile Sermonum in defensione s. rom. ecclesiae adversus Waldenses haereticos. 1501. (V olom. stud. knihovně).

6. Mancinelli Anton. Grammatica. Končí se: Fauste grammatices Antonii Mancinelli veliterni: libellus qui spica intitulatur. Impressus autem est marchionali urbe Olomucens. per discretum Conradum Baumgartem anno MCCCCCI (1501). Fol. (V olom. stud. knih. Ve víd. dvor. knih. není).

7. Institoris Heinr. Fr. Sancte Romane ecclesie fidei defensionis clippeus adversus Waldensium seu Pickardorum heresim. Končí se: In Olomucz per magistrum Conradum Baumgarthem impressus. Anno salutis nostre MCCCCCII (1502) XX. die Martii. Fol. (V olom. stud. knih., zem. arch. v Brně a v klášteře rajhradském).

8. Marci Rustinimici ad moravorum Pueritiam pedagogus grammatices. Impressum in inclita Civitate Olomuncz Metropoli Moravie per Librarium Furstenhayn de civitate sancta (Heiligenstadt u Vídně), 4⁰. Bez roku tisku; v připise k olom. městské radě uvádí ale skladatel, zovoucí se de Lunæ lacu, rok 1504. (V c. k. dvor. knih.).

Od r. 1504 až do r. 1538, tedy plných 34 let, nebylo v Olomouci žádné tiskárny, a biskup Turzo viděl se pohnuta dáti tisknouti potřebné knihy kostelní, jako 1505 missál a 1508 computus k vypočítání velikonoc za příčinou roztřídení církevních slavností a s nimi spojených officií skrze vídeňského tiskaře Jana Winterburgra. Co medle bylo příčinou toho?

Dějiny typografie jsou nám dostatečným důkazem, že Morava měla hojný počet obratných knihtiskařův. První tiskař v Janově pochodil z Moravy, Mathias de Olomuntz, obyčejně Mathias Mora-

vus zvaný. S Michalem z Mnichova tisknul r. 1474 v Janově první knihu, „Summa Pisanella“, a v letech 1475—1490 proslul v Neapoli celou řadou výtečných svých prací. „Život Krista Pána“, jenž se pokládá za nejstarší v portugalském jazyku sepsané dílo, bylo u Valentina z Moravy, Valentinus Moravus, a u Mikuláše ze Saska 1495 v Lisaboně vydáno. Rovněž není neznámo, že učený Moravan Martin z Tišňova v Kutné Hoře r. 1489 českou bibli tiskl. A jako tito mistři, tak i mnozí jiní v knihtiskařském umění sběhlí Moravané zaměstnáváni byli té doby nade vši pochybnost v cizích dílnách.

Nebylo tedy třeba Moravě stěžovati si na nedostatek, ano ona mohla nadbytek svých sil ještě jiným propůjčovati krajinám; a přece po dlouhá léta zanikly knihtiskařské závody i v Brně i v Olomouci. Po našem zdání nutno příčinu tohoto zjevu hledati v náboženských novotách, jež od r. 1503 na Moravě tou měrou se rozmohly, že i král sám svou mocí jim v cestu vkročiti musil. V letech 1501, 1503, 1508 vydány jsou rozkazy na vyhoštění zvláště Pikhartů ze země; avšak nadarmo, neboť právě ti nejmocnější rodové moravští byli jim na ochranu. Novotáři vzrostli na konec v takový počet, že z nich a nikoliv z katolíků vlastní obyvatelstvo na Moravě se skládalo.

Známo nám, že tiskárna brněnská a olomoucká v první řadě katolicismu sloužily, na počátku positivně, později jako olomoucká již jen negativně. Tato konečně akatolickým tiskárnám ustoupiti musila, nemajíc více pro spisy své polemické s dostatek čtenářstva. Rozcházení se akatolíků v různé strany bylo pak příčinou, že vůdcové jejich usilovali o zjednání sobě veřejných organů pro své náboženské náhledy, aby tak působíce jimi na lid, získali pro nauky své četné vyznavače; a jako za doby naší politické strany za příčinou šíření svých zásad časopisy zakládají a skupují, rovněž tak zřizovaly náboženské sekty v 16. století tiskárny, aby spisy z nich vycházejícími šířily svá učení. Proto také, aby působily na lid, vydávaly akatolické tiskárny spisy v mluvě lidu, kdežto katolický tisk výhradně vydáváním knih latinských se zanášel. Každý téměř vynikající vůdce některé sekty měl tehda svou tiskárnu. Tak Leonhard z Lichtenšteina, hlava německých Novokřtěnců, měl tiskárnu v Mikulově, Jan Dubčanský ze Zdenína a na Habrovanech pro sektu Habrovanských v Lulči („in monte liliorum“), Václav Meziřický z Lomnice pro mírné české Bratry v Náměšti, pánové z Boskovic a na Pernšteině pro Pikharty v Prostějově, Helena z Berků, rozená Mezřická z Lomnice, pro přísné Luterány ve Velkém Meziříčí, Jan z Žerotína pro české Bratry na začátku v Evančicích („in insula

hortensi"), dědicové jeho a jmenovci od r. 1578 v Kralicích u Náměště. Vedle těchto 7 akatolických tiskáren byly toliko 2 katolické, v Olomouci a klášteře louckém u Znojma.

Mikulov.

Knihtiskárnu v Mikulově zařídil okolo roku 1526 knihtiskař z Curichu *Simprecht Sorg*, zvaný *Froschauer.* Přišel sem s Novokřtěnci ze Švýcar, byv přilákán vůbec rozšířenou pověstí, že na Moravě úplná náboženská panuje svoboda, ale také zajisté u dorozumění s hlavou této sekty, Baltasarem Hubmaierem z Fridberka poblíž Augšpurka, s nímžto r. 1480 ve Švýcarsku se byl seznámil, a kterýž nyní pozván byv od Leonharda z Lichtenšteina, pána na Mikulově, v měsíci červnu 1526 ze Štýru v Rakousích, kde se poslední dobu zdržoval, s dokonalou tiskárnou do Mikulova přibyl a jsa podporován rodinou Lichtenšteinskou zde ihned podivuhodnou literární rozvinul činnost.

Znamenaje, že šlechta moravská při svém bohatství a své politické moci v zemi za tehdejší slabé vlády krále Ludvíka (1516—1526) velkou moc nad svými poddanými provozuje, směřoval přede vším k tomu, by tuto k svému učení naklonil. Proto také věnoval předním pánům moravským, jenž jevili náchylnost k náboženským novotám, své spisy polemické, složené vesměs v němčině. Tak na př. Leonhardu a Janu z Lichtenšteina, tehdejšímu hejtmanu zemskému Janu na Pernšteině a Helfenšteině, nejvyššímu zemskému komoří Arklebovi z Boskovic a Černéhory, Janu Dubčanskému ze Zdenína a na Habrovanech a j. Tím způsobem získal sobě přátele a nabyl prostředkův k tisknutí četných svých spisů, počtem 17. Toliko dvě léta, 1526 a 1527, trvala v Mikulově tiskárna. Hubmaierovo zběsilé řádění proti všeliké vrchnosti, jakož staré jeho poklesky, jichž se byl proti stávajícím řádům v tehdejším rakouském městysi Valdshutu v Badensku dopustil, uvalily naň vězení a přísný soud, který jej pak z rozkazu krále Ferdinanda I., daného 20. srpna 1527, odsoudil k smrti upálením. Dne 10. března 1528 na louce za předměstím erdberským u Vídně byl tento trest skutečně na něm vykonán a po třech dnech byla v dolním Verdu s provazem na krku v Dunaji utopena i jeho manželka, jež jej v poslední době k stálému setrvání napomínala. Po jeho smrti uveřejnil r. 1527 v Mikulově kazatel Osvald Glaidt z Chamu (v Bavorsku) spis (čís. 17), od Hubmaiera ještě složený, literami jeho. Mikulovská knihtiskárna zanikla následkem nařízení Ferdinand I. ze dne 24. července 1528: „aby knihtiskaři a kupci kacířských knih, jakožto hlavní svůdcové a otravitelé všech zemí, beze vší milosti ihned utopením

utraceni byli.“ Kam typy Hubmaierovy přišly, jichž již před rokem 1526 užíváno, neboť titulní obrázek v dřevě rytý u díla č. 1. v rozích letopočtem 1525 poznačen jest, zůstalo tajemstvím. Zdaliž se nedostaly do Prostějova?

Z 18 v Mikulově tištěných a mně známých děl chová zemský archiv brněnský 13, a sice po jediném exempláři, jenž Tobiáši Glaidtovi, synu kazatele Osvalda, náležel. Tato díla dle brněnského exempláře jsou:

1. Von der Freyhait des willens, die Gott durch sein gesendet wort anbeut allen menschen und ynen darin gewalt gibt, seine Khinder ze werden, auch die waal, gutes ze wällen und ze thon, oder sy aber Khinder des zorns, wie sy denn von natur seynd ze bleiben lassen. In Nikolsburg, 1. April 1527. 16 listů 4⁰. Věnováno Jiřímu markr. braniborskému. (Schází v c. k. dvor. knih.).

2. Das ander Biechlen von der Freywilligkait des menschens. In welchem schriftlich bezeugt wirdt, das gott durch sein gesendt wort allen menschen gewalt gebe, seine Khinder ze werden und inen die waal guttes ze wöllen und ze thon frey haymsetze. Auch darbay die Gegenschrifften des Widertayls auffgelöset. 20. Mai 1527. 26 listů 4⁰. Věnováno Bedřichovi, knížeti lehnickému, břežskému atd., nejvyššímu hejtmanu v dolním Slezsku. (Není v c. k. dvor. knihov.).

3. Grund vnnd Vrsach, das ein yedlicher mensch, der gleich in seiner Khindhait getaufft ist, schuldig sey sich recht nach der Ordnung Christi ze tauffen lassen, ob er schon hundert jar allt were. Durch Balthasar Huebmör von Friedberg. Nikolsburg 1527, gedr. ze Nikolsburg durch Simprecht Sorg, genannt Froschauer, 1527. 8 listů 4⁰. Věnováno Janu z Pernšteina a na Helfenšteině, nejvyššímu zemskému hejtmanu markrabství mor. (Jest v c. k. dvor. knih.).

4 Der vralten vnnd gar neuen Leeren vrtail, das man die jungen Khindlen nit tauffen solle, bis sy im Glauben vnnderricht sind 1526. Durch Balthasar Huebmör von Friedberg. Na posledním listě: Die warhayt ist vntödlich. 1526 gedruckt durch Simprecht Sorg, genannt Froschauer, Nikolsburg. 10 listů 4⁰. Věnováno: dem Hochwürdigen in Gott Herrn Herrn Martino etwan bischoff zu Nicopol[1]) jetz aber Christenlichen Bropst zu Kheinitz, seinem gnedigen Herrn. Datum zu Nikolsburg in Herrn Oswalden zymmer am 21. July A. 1526. — (C. k. dvor. knih. vykazuje jiné vydání tohoto pojednání z téhož roku na 13 listech).

---

[1]) Zmíněný zde probošt, Martin Göschel, rodem z Jihlavy, byl praemonstratem v Želivě, pak i suffraganím biskupem v Olomouci s názvem: Eps. Nicopolitanus, a r. 1526 stal se odpadlíkem.

5. Von dem Khindertauff, Ecolampadius, Thomas Augustinianer Leesmaister, H. Jakob Immelen, H. Wuolffgang weissenburger, Balthasar Huebmör von Friedberg. Ein Gesprech der Predikanten zu Basel, von Balth. Huebmör von Friedberg. Nikolsburg 1527. 4°. 10 listů. (V c. k. dvor. knih. ve Vídni).

6. Ein Form ze Tauffen im wasser die vnnderrichten im glauben. Durch Balthasar Huebmör von Friedberg. Nikolsburg. 1527. $3^1/_2$ listu. 4°. Věnováno Janu Dubčanskému ze Zdenína a na Habrovanech. (V c. k. dvor. knihovně).

7. Ein Gesprech Balthasar Huebemörs von Fridberg docktors auff Mayster Vlrichs Zwinglens ze Zürch Taufbuechlen von dem Khindertauff. Nikolsburg 1526. 36 listů. 4°. Se znamením Froschauerovým (S. F.): žáby v prvém a čtvrtém poli, a v druhém a třetím tři zvonky v bílém a černém poli, žáby a zvonky bíločerně rozděleny. Věnováno Leonhardu a Janu z Lichtenšteina. (V c. k. dvor. knihovně).

8. Ein ainfeltige vnnderricht auff die wort: das ist der leib mein, in dem Nachtmal Christi. Durch Balth. Huebmör von Friedberg. Nikolspurg 1526 gedr. durch Simpr., genannt Froschauer. 14 listů. 4°. Věnováno Leonhardu z Lichtenšteina. Se znamením Froschauerovým ve věnci vavřínovém. (V c. k. dvor. knih.).

9. Ein Form des Nachtmals Christi durch Balth. Huebmör von Friedberg. 1527. 10 listů. 4°. Bez místa a tiskaře. Věnováno českému Bratru Burianu z Kornic, druhdy syndiku na starém městě pražském. (V c. k. dvor. knih.).

10. Von der Briederlichen straff. Wo die nit ist, da ist gewisslich auch khain Kirch, obschon der Wassertauff und das Nachtmal Christi daselbst gehalten werdent. Durch Balth. Huebmör von Friedberg. Nikolsburg 1527. 8 listů. 4°. (Schází v c. k. dvor. knih.).

11. Von dem Christenlichen Bann. Wo derselb nit auffgericht und gebraucht wirdt nach dem ordentlichen und ernstlichen beuelh Christi, daselbs regiert nichts, denn sünd, schand und laster. In Nikolsburg 1527. Durch Balth. Huebmör von Friedberg. 10 listů. 4°. (Není v c. k. dvor. knih.).

12. Von dem Schwert. Ein Christennliche erklerung der Schrifften, so wider die oberkait (das ist, das die Christen nit sollent jm Gewalt sitzen noch das schwert fiern) von etlichen Brüedern gar ernstlich angezogen werdendt. Durch Balth. Huebmör von Friedberg 1527. 22 listy. 4°. Věnováno mor. nejvýš. zem. komoří Arklebu z Boskovic a na Černéhoře. Udání místa a tiskaře schází. (Není v c. k. dvor. knih.).

13. Enntschuldigung Osbaldi Glaidt von Chamb. Etwan zu Leybm in Oesterreich, yetz predicannt zu Nicolspurg in Merhern. Etlicher

Artickel verklerung. So im von missgennern fälschlich verkhert vnnd also nachgeredt wurden. Gedruckt zu Nikolspurg durch Simprecht Sorg, gen. Froschauer 1527. 14 listů. 4⁰. (Není v c. k. dvor. knih.).

Následující mikulovské tiskopisy, jenž se na Moravě nenacházejí, jsou v c. k. dvorské knihovně ve Vídni:

14. Ein kurtz entschuldigung des Balthasar Huebmörs von Friedberg an alle Christglaubige menschen, das sy sich an den erdichtenn vnwarhayten, so im sein missgonner zu legen, nit ergern 1526. Na posledním listě: Die warhayt ist vntödlich. Nikolspurg 1526, gedruckt durch Simprecht Sorg, gen. Froschauer. $8^1/_2$ listu. 4⁰.

15. Ein Christennliche Leertafel, die ein yedlicher mensch ee und er im Wasser getauft wird vor wissen solle. Durch Balth. Huebmör von Friedberg. Gedruckt durch Sorg, gen. Froschauer, Nikolspurg 1527. 34 listy. 8⁰. Dem hochwürdigen Herrn Martin etwan Bischoff zu Nikopol, jetz aber in Christenlicher gemain zu Nikolspurg. Geben zu Nikolspurg am 10. Tag Dezemb. 1526.

16. Die zwelf Artickel Christenlichen glaubens ze Zürch im Wasserthurm in Bettweys gestelt. Durch Balth. Huebmör. Nikolspurg 1527. 8 listů. 8⁰.

17. Handlung yetz den XIIII. Tag Marcy dis XXVI. Jar's. So zu Osterlytz [1]) in Merherrn durch erforderte Versammlung vieler Pfarrer vnd priesterschafften auch etlichen des Adels vnd anderer in Christlicher Lieb vnd ainigkeyt beschehen vnd in Syben Artickl beschlossen mitsamt derselbene Artickl Erklärung. 8⁰. Vydáno od Oswalda Glaydta. Bez letopočtu, místa a tiskaře; nepochybně z r. 1526.

18. Ein kurtzes /vater vnser./ D. Balthasar /Huebmör von Fridberg/ Bittent so werdent ir /entpfahen. Joan./ am 16. /Nicolspurg./ 1526. 4 listy, 8⁰. [2]).

Prostějov.

Knihtiskárna prostějovská vznikla z mikulovské. Hubmaier byl, jak nám známo, s panem Janem Dubčanským z Habrovan v jakémsi spojení, neboť i tento přiznával se k sektě Novokřestěnců. Dle zásady svobodných myslitelů biblických jal se již záhy Dubčanský novoty hlásati, pro kteréž ale s českými Bratry do sporu přišel. Hádky takto vzniklé trvaly i na dále, a když se pak příznivci naskytli, jako Jan z Lipého a na Krumlově, Dobeš z Boskovic a na Rosicích a Krištof z Boskovic a na Třebové, vytištěna byla v Pro-

---

[1]) Hostěhradice v Znojemsku.

[2]) Rozbor obsahu Hubmaierových spisů podal Dr. Hošek v díle: Balthasar Hubmaier a počátkové novokřestěnstva na Moravě. V Brně 1867.

stějově r. 1527 kniha v českém jazyku, jež byla *prvním českým tiskopisem na Moravě.* Bohužel známa jest nám toliko z římského indexu, já aspoň neviděl jsem jí nikdy. Název její jest:

Jana Dubčanského neb Habrovanského listové bratřím Boleslavským poslaní, i také jich odpovědi zase psané, tuto spolu jsou vytištěni k žádosti uroz. p. p. Janovi z Lipého a na Krumlově, nejv. maršálku král. českého, p. Dobešovi z Bozkovic a na Rosicích, p. Krištofovi z Bozkovic a na Třebové, v Prostějově 1527. Jungmann, hist. liter. č. II. vyd. str. 197.

Tiskař jmenoval se *Kašpar Neděle,* svým typografickým jmenem zván jest *Aorgus* čili *Aory* a po svém rodišti *Kašpar Prostějovský.*

Od r. 1527 až do r. 1543 není žádný prostějovský tiskopis znám. Jan Dubčanský uveřejniv své „listy“ zařídil nejspíše hned potom vlastní svou tiskárnu, a sice v Lulči, dědině jemu poddané.

Lulč.

Aby v započaté polemice proti českým Bratřím pokračovati mohl a prázden byl při tom všelikého cizího vlivu, založil si Jan Dubčanský svou vlastní tiskárnu v Lulči. Veškery přístroje tiskařské přeneseny jsou z Prostějova do Lulče, ano i mistr Kašpar tam přesídlil. Po způsobu tehdejší doby dal své tiskárně jméno symbolické, nazývaje ji „in monte liliorum,“ právě jako mladoboleslavská tiskárna „in monte Carmeli“ a lytomyšlská „in monte Oliveti“ se jmenovaly. Přívrženci jeho, jsouce v nauce o večeři Páně Zvingliánům a o ospravedlnění pozdějším Osiandristům podobni, jmenovali se od sídla svého vůdce „Habrovanští“ čili „Lulečtí“ (Lilečtí), latině „fratres de monte liliorum.“ Tiskárna lulecká potrvala od r. 1530 do r. 1537, až do té doby, když Ferdinand I. původce jejího pro nezákonité rozšiřování kacířských a vůbec záhubných nauk v jeho apologii v Praze dal do vězení, propustiv jej na prosbu moravských stavů teprv, když 1538 přísahou se zavázal, že ničeho více, cokoliv by se zákonu protivilo, psáti nebude a tisknouti nedá.

Díla, v Lulči tištěná a velmi řídká, počtem 5, jsou:

1. Písničky křesťanské ke cti a chvále Boží z mnohých jiných sebrané i v nově složené přes celý rok, a mnohé jiné obecné. Závěrek: A tak se dokonávají písně podle pořádku času ... vytištěny při sv. Bartoloměji léta 1530. Kaspar in monte Liliorum. 8⁰. A—L IV. a. 5 listů rejstřík. (V pražské univ. knih.). Vydáno pomocí p. Jana Dubčanského. Jungmann, str. 131.

2. Ukázaní v dvojí stránce. Najprv pořádku služebného tak v věcech podstatných jako nápadních, kteréhož za řád pravý a bohu vzácný užívali od počátku lidského pokolení až do příchodu Kr. pána. Druhé o původu jednoty i také o všem pořádku služebném, kteréhož v svém skromáždění užívají podle příkladu Krista pána a naučení apoštolského Bratří a starší de monte liliorum jináč z Hory lilecké l. 1533. Kašpar Prostějovský. A—Z et aa—ss quaterni. (V zem. arch. v Brně). Jungmann, str. 225.

3. Spis z písem sv. sebraný, o pravém a věčném bohu otci, synu i duchu sv. v osobách rozdílném ale v podstatě božského bytu jediném. Přitom i o p. Kristu pravém bohu a člověku, v poctě a pokloně bohu otci rovnému. Proti těm v nově povstalým bludům, kteréž nyní smějí někteří převrácení lidé mezi mnohé vtrušovati, zapírajice Kr. p. býti pravým bohem, kterýžto smysl, že je bludný a scestný, i také obecné víře křesť. odporný, to se písmy sv. zjevně ukazuje. Od bratří a starších de Monte Liliorum l. 1534. Předml. Aij — E. kniha E—O. Kašpar Prostějovský. (Ve víd. c. k. dvor. knih.). Jungmann, str. 198.

4. Zřízení markrabství moravského, o soudu zemském, kteréž jest učiněno v Znojmě léta 1535. 12⁰. Konec: Vytištěno in monte Liliorum. Nákladem Otmara z Nepomuku. Pozdější vydání v Olomouci r. 1545, 1546, 1562. (Ve Frant. museu a zem. archivě v Brně). Jungmann, str. 181.

5. Apologia. Zjevné dostiučinění, aneb všem vůbec vydání počtu z víry, z učení i ze všeho pořádku, kteréhož v náboženství křesťanském užívají bratří a starší, kterýmž někteří Habrovanští neb Lylečtí říkají 1536. In monte Liliorum. Kašpar Prostějovský 1537. 8⁰. Nové vydání z r. 1538 není mně známo.[1]) Jungmann, str. 199.

Náměšť.

Náměšťský velkostatek v bývalém Znojemsku náležel okolo r. 1496 moravskému zemskému hejtmanu Janu z Lomnice a na Meziříčí. Syn jeho Václav Meziřický na Lomnici, horlivý to Bratr, zavedl hned r. 1505 na svých rozsáhlých statcích učení českých Bratří. Zvláště to byli dva učenci, jenž jej povzbuzovali, aby k po-

---

[1]) Josef Jireček uvádí ve svém spisu Rukověť k dějinám literatury české do konce XVIII. věku ve sv. I. na str. 175 podle Blahoslavovy historie Jednoty: „Ukázaní nedostatkův i také neupřímnosti učiněné nám od starších Bratří. 1531“; „Na to od Bratří odpověď. 1532“; „Spis proti tomu, počínající se: de monte liliorum. 1532.“ Díla tato, jakož i „Psaní J. Habrovanského i jeho Bratří a Michalcova 1535“ nejsou známa.

čátečním pracím založené od něho tiskárny v Náměšti povolal faktora Kašpara Prostějovského z Lulče, neboť nová tato tiskárna měla záwoditi s luleckou, jako méně pravověrnou, a býti jí na odpor. Řečení tito učenci byli kněz Beneš Optát z Telče na Moravě a Petr Gzel z Prahy. Onen byl r. 1520 v bratrské obci za pastora ustanoven a r. 1523 za příčinou obnovy v církvi ku sjezdu do Prahy povolán. Vácslav Meziřický přijav jej napřed za vychovatele svého syna Znata do domu opatřil mu později bezstarostné postavení, aby se výhradně prácemi literarními zanášeti a spolu i knihtiskařství věnovati mohl, kteréž domácí Meziřického tajemník *Matěj z Dvořiště*, příjmím *Pytlík*, na vysoký stupeň dokonalosti byl přivedl. Optátu po boku stál Petr Gzel, rodem z Prahy, v bohovědě a v klasických řečech dokonale sběhlý. V letech 1533—1535 byli oba v Náměšti činni. První, již v květnu 1533 uveřejněná jejich kniha byla česká mluvnice, vůbec to první toho jazyka, načež následoval v listopadu téhož roku překlad Nového zákona dle Erasma Roterodamského latinské recense, věnovaný tehdejší abatyši králové kláštera na Starém Brně Johanně z Boskovic, kteráž naň vedla náklad; a r. 1535 Isagogicon či návod k českému pravopisu a počátkové arithmetiky. Dle pravopisu jimi upraveného řídili se pak čeští Bratří ve svých tiskopisech. Povídá se, že Pytlík k vydání mluvnice a Nového zákona tiskařský přístroj, nepoznav nikdy spůsobu shotovení jeho, sám si vymyslil a sestavil. I nelze upříti, že veškeré technické uspořádání těchto dvou nanejvýš vzácných knih není v odporu s poznámkou v předmluvě ku grammatice a Novému zákonu položenou.

Kterak a kdy tiskárna náměšťská vzala za své, známo není. Jest však k víře podobno, že přísné rozkazy Ferdinanda I., týkající se zrušení lulecké tiskárny, i zde za měřidlo sloužily. Teprv r. 1571 tiskla se zase v Náměšti kniha, ale již evančickými literami, na čas sem přinesenými. Smrt Jana Blahoslava (24. listopadu 1571), této duše evančické tiskárny, zavdala bezpochyby k tomu příčinu. Náměšťská tiskárna přešla nepochybně dědictvím na Evančice. Než ale se zde r. 1564 usadila, založeny jsou r. 1536 v Olomouci a r. 1543 v Prostějově obchodnické tiskárny.

Díla v Náměšti tištěná jsou 4, a sice:

1. Nový testament, všecek již nejposléze a pilně od Erasma Roterodamského přehlednutý atd. Závěrek zní: Konec nového Testamentu skrz Erasma Roterodamského zpraveného, jenž jest imprimován v Náměští, léta páně 1533 měsíce listopadu dne dvacátého devátého. Petr Gzel z Prahy. 8°. (V olom. stud. knih. a zem. arch. v Brně). Jungmann, str. 196.

2. Česká grammatika sedmerou stránku v sobě obsahující. V Náměšti 1533. 8⁰. Pozdější vydání od Václava Philomatesa 1588 a od Jiřího Plachého 1643. Jungmann, str. 128.

3. Isagogicon, jenž jest uvedení každému počínajícímu se učiti psáti. Vytištěno skrz Pytlíka z Dvořišť, a dokonáno v Náměšti l. P. 1535. 8⁰. — Později opět v Prostějově a v Praze vydáno. Jungmann, str. 128.

4, Jana Blahoslava Evangelia, anebo čtení svatá, kteráž slovou pašije. Řeči některé prorocké a prefací obyčejné, to jest: zpěvové k zvláštním hodům výročním náležité v nově spravení a vytištění léta 1571 v Náměšti. S notami. Fol. 44 listy. (V pražské univ. knih.). Jungmann, str. 132.

Olomouc.

Moravské knihtiskárny až dosud tu uvedené sloužily nejvíce strannickým toliko záměrům, nevšímajíce si hmotného prospěchu. Ježto ony jen za příčinou rozšíření a utvrzení jistých křesťanských nauk a náboženských mínění byly zařízeny, nemohly mnohé práce jejich jinak než toliko výdatnou bohatých velmožů podporou vykonány býti. Rokem ale 1536, po založení tiskárny v Olomouci, přecházíme do doby od předešlé zcela rozdílné; strannický směr tiskařského umění ustupuje totiž obecné jeho potřebě. Od tohoto času teprv jest na Moravě knihtiskařství pramenem výdělku, výnosnou živností.

Založením dvou obchodních tiskáren, v Olomouci a Prostějově, objevuje se Morava na veřejném tržišti literárních svých plodů; tudíž i ten úkaz, že v obojích těchto tiskárnách vydávány jsou spisy ze všech oborů lidského vědění, a sice v českém, německém, latinském, ano pro židy i v hebrejském jazyku. Za důkaz, že se těmto tiskárnám až do roku 1580 dobře vedlo, slouží nám s dostatek veliký počet knih jimi tištěných. Avšak r. 1580 vyšlo od císaře Rudolfa II. nařízení, „že kromě Olomouce v žádném jiném městě moravském nesmějí zřízeny býti tiskárny; v řečeném městě jedna neb dvě, které olomoucký biskup za hodné uzná a k tomu ustanoví.“ Rozkaz tento podvrátil docela tiskárnu prostějovskou, za to ale zvelebil olomouckou, kteráž od r. 1580, stavši se takřka úřední, dvě dílny v témž čase zaměstnávala; avšak potřebám obyvatelstva vyhověti nemohla, neboť většina jeho byla akatolická, a v Olomouci měly toliko katolické a důkladně prohlédnuté knihy vycházeti. Císařský mandat se tedy obcházel a zakládány jsou opět svobodné a strannické tiskárny. Těmto, aby nebyly poznány, dávána

jsou vymyšlená jména, jako na př. evančické „in insula hortensi,“ aneb pouze „hortus.“ A proto také nenalezá se na četných a sličných tiskařských knihách Jednoty bratrské ani místo ani tiskař, neví se tudíž, kde a kým dílo na světlo vyšlo. Co tedy císař Rudolf II. zameziti zamýšlel, rozšiřování kacířských knih, to mělo ještě větší průchod následkem mandatu jeho.

V Olomouci uvádějí se tito knihtiskaři:

1. *Jan Olivetský z Olivetu,* příjmím *„Hlaváč.“* Byl v Olomouci tiskařem od r. 1536 do r. 1547. Má také přijmění z Heřmani. Odtud snad pocházel, avšak že v Čechách jest několik Heřmaní, nelze určiti rodiště jeho. Na všecken spůsob přináležel k proslulé rodině knihtiskařské, neboť tehdáž provozoval také Pavel Olivetský z Olivetu v Litomyšli umění tiskařské. Olomoucká kronika vypravuje, „že r. 1547 ten úterek před Matějem (22. února) knihtiskař Olivetský, sedě na stolici, v Olomouci sťat byl.“ Příčinu tohoto smutného konce jeho zamlčuje kronista. Snad nesmýšlel dobře u víře, nebo rozšiřoval knihy akatolické?

Uprázdněné místo po něm zaujal knihtiskař tenkráte v Prostějově zaměstnaný:

2. *Jan Günther,* jenž v Normberce ve svém umění nabyl vzdělání. R. 1543 tisknul ještě v Normberce, 1544 v Prostějově a roku 1551 již v Olomouci. První jeho kniha byla:

Elementa latinæ, boemicæ ac germanicæ linguæ. (Schází v c. k. dvor. knih. víd.).

Jsa velmi podnikavý vydavatel, zejmena mnoha v českém jazyku složených knih, zůstal v Olomouci až do r. 1571. Poslední od něho uveřejněné a nám známé dílo jest:

Lindani W. D. Ruewardus, ein nützlichs wahr Ewangelisch Buch. Z latiny od H. Baumgartnera z Gelenhausen. 8°. (V c. k. dvor. knih.).

Podobá se tudíž, že rok 1569, jak se vůbec udává, neshoduje se s jeho úmrtím. Část tiskárny jeho zůstala v Prostějově, kdež i po r. 1553 díla s jmenem jeho se objevují.

Mimo jeho dílnu byla v Olomouci ještě druhá, a sice:

3. *Šebestiana Olivetského z Olivetu* či *z Heřmani.* Tento Šebestian byl, jak se podobá, dědicem a v tiskárně následníkem onoho svrchu jmenovaného Jana Olivetského. Snad jeho syn neb bratr. Od r. 1564 do r. 1580 provozoval v Olomouci tiskařství. Jeho práce rovněž jako jeho předchůdce Jana vyznamenávají se jakousi technickou důkladností a vyrovnávají se i těm nejlepším německým, ba i italským tiskařským výrobkům. Když Jan Günther s jeviště ustoupil, stal se Šebestianovým konkurentem:

4. *Bedřich Milichthaler.* I tento pracoval dříve v Normberce, nežli sobě v Olomouci Güntherův závod, kdež po více let co korrektor byl zaměstnán, byl 1571 zakoupil. Příštího již roku 1572 uveřnjnil:

Pěkné a velmi užitečné věci vybrané z kněh některých mudrcův pohanských a učitelův starých v této knize položené a vysvětlené najdeš. Jest to patisk díla, vyšlého r. 1529 v Plzni. Jungmann, str. 143.

Od této doby až do r. 1592 byl Milichthaler knihtiskařem v Olomouci a zvláště přízní jesuitů, jenž r. 1573 zde založili universitu, zvelebil si svůj závod. Mezi jesuity měl Milichthaler četné odběratele svých knih a oni zvláště přispěli ku zdaru katolického knihkupectví, jež si Milichthaler té doby v Olomouci zařídil. Rovněž i biskup olomoucký Vilém Prusinovský byl mu svou přízní nakloněn.

Milichthalerova díla vynikají svým čistým a rovným tiskem, sličnými literami, jakož i originálními v mědi rytými obrubami. Odbyt českých knih měl převahu v obchodu Milichthalerově. Po smrti jeho r. 1592 za času nedospělosti syna jeho Jana provozovali tiskařství v Olomouci:

5. *Dědicové Milichthalerovi* od r. 1592 do r. 1603. Majíce zděděné nářadí tiskařské neučinili pražádné téměř změny v úpravě svých tiskopisů; knihy jejich rozeznávají se od Milichthalerových toliko slabším poněkud černidlem a papírem špatnější hodnoty. Milichthalerův papír jest na spůsob pergaménu nažloutlý a zrnatý, kdežto onen od dědiců upotřebený jest bílý a hebký. Proto však nepozbývají nikterak díla i touto firmou vydaná v očích milovníků knih své vysoké ceny. Té doby postavili *Valentin Kepl* r. 1596 a *Jiří Wüst* r. 1598 několik tiskařských lisů v Olomouci, domnívajíce se, že prozatímně řízená tiskárna Milichthalerova vezme brzy za své; avšak oba tito podnikatelé byli přinuceni, nemajíce dosti síly na zničení staré firmy, zanechati tiskařství, jak mile se Jan Milichthaler po nabytí zletilosti sám dal do provozování knihtiskařství.

6. *Jan Milichthaler* závodil od r. 1603 až do r. 1610 v Olomouci. Sklad jeho neměl již té přednosti, jakouž měl za otce jeho; tiskárna Milichthalerova sklesla nyní s výše své slávy, nemohouc se udržeti v rovnováze se závodem Jiřího Handla, jenž ihned po smrti starého Bedřicha Milichthalera v Olomouci se usadil. Obchod v knihách mohl již tehdáž za výnosnou živnost považován býti, neboť po smrti Bedřicha Milichthalera mohly se ještě vedle jeho tiskárny tři podobné závody v Olomouci udržeti. Knihtiskaři, jenž zde té doby závodili, byli:

7. *Jiří Handl* od r. 1597 do r. 1616. Vydával spisy z oboru školského a církevního, básnické pokusy, snesení zemského sněmu, vůbec příležitostná díla ve smyslu katolickém i luterském. Než že uveřejňoval také spisy akatolické, dalo biskupu olomouckému, kardinálu Františkovi z Dietrichšteina, příčinu, že učinil, odvolávaje se na Rudolfův rozkaz z r. 1580, žalobu r. 1610 u olomoucké městské rady na oba knihtiskaře, Jiřího Handla a Jana Milichthalera, že tiskli a rozšiřovali evangelické pohřební řeči, latinské básně a písně. Obžalovaní dovozovali však na své ospravedlnění, že k jejich žádosti stavové k tomu svolili, aby i katolické i luterské spisy vydávali. A právě sklad knih dvojího druhu dodával Handlově tiskárně takové stálosti, že po 26 let nad ostatní v Olomouci vynikala. Po Jiřího smrti r. 1616 měla ji jeho vdova Barbora, potom l. 1617 dědicové a pak od r. 1617 do r. 1623 syn jeho *Matěj Handl* v držení. S firmou Handlovou závodili:

8. *Pavel Šram* z Budišova na Moravě od roku 1612 do r. 1621 a

9. *Krištof Kuč* od r. 1614—1620. Pod záštitou stavů z většiny akatolických udrželi se tito dva knihtiskaři až do toho času, když po bitvě bělohorské socialní poměry na Moravě docela v jiné zabočily koleje. Tiskopisy z olomouckých dílen od r. 1536—1621, kdyby náležitě sestaveny byly, jaké světlo rozestřely by po velké části kulturních dějin moravských! Mohli bychom z doby té 147 čísel přivoditi, bohužel jsou však v knihovnách po celé Evropě právě tak rozptýleny, jako tiskopisy prostějovské.

Prostějov.

Již svrchu jsme se zmínili, že r. 1527 byla v Prostějově soukromá tiskárna, z které nám jediná toliko kniha známa jest. Jako před 6 lety v Olomouci, tak po 16 letech, totiž r. 1543 též i v Prostějově zařízen pod touž firmou Jana Olivetského závod tiskařský, kterémuž pánové statku prostějovského, mocný rod Pernšteinů, svou přízní a ochranou nakloněni byli. Ježto Pernšteinové k Jednotě bratrské se přiznávali, v kteréž krásná vlastnosť vzájemné pomoci pravidlem byla; tudíž i jejich přispěním povznesla se prostějovská tiskárna za krátký čas tak znamenitě, že pražská kapitola stoličného chrámu císaři Ferdinandovi žalobu podala, aby proti tomuto závodu svou mocí zakročil. Neboť odtud vycházelo nejvíce akatolických knih a jimi zaplavovány Morava i Čechy. Touto stížností ale katolíci a utrakvisté, jsouce přece tehdáž u velké většině, dali jen svou nedostatečnost na jevo, že nedovedli závoditi s malým zástupem li-

terarně neunavně činného Bratrstva. A skutečně Prostějov právě jako Normberk lze nějaký čas za bohaté pokládati skladiště, z něhož nejen Jednotě ale i německým protestantům potřebných knih se dostávalo.

Dva knihtiskaři vynikali v Prostějově tehda velkou činností, *Jan Günther* a *Kašpar Aory*. Co se Jana Olivetskéko týče, ten jen na krátce tu působil, než aby mu rozhodného vlivu se dostalo. Od něho známe posud jeden toliko prostějovský tiskopis:

Kniha tato jest o pravém náboženství křesťanském. Skrze bratra Beneše Bavoryňského . . . učíněna a nyní skrze tištění na světlo od Martina Michalce . . . vydána 1543. Konec: Imprymování v slavném městě Prostějovu skrz Jana Olivetského z Olivetu, v úterý masopustní léta Páně 1543. A — H. 4⁰. (V stud. knih. olom.). Jungmann str. 200.

1. *Jan Günther* sestavil si ještě před odpravením knihtiskaře Jana Olivetského z Olivetu tiskárnu v Prostějově a provozoval tam tiskařství až do r. 1553. Nejprvé tu vydal:

Spis o nemocech morních, kterak se mají lidé chovati před i při tom času. (Pro bohaté). Od mistra Jana Černého. Takový jest název jednoho rukopisu. Zdali vydaná kniha totéž má záhlaví, není udáno, toliko že J. Günther v Prostějově knihu v 16⁰. r. 1544 tiskl. Jungmann str. 80.

R. 1553 neobjevují se již žádné tiskařské práce Güntherovy v Prostějově. Jest nám známo, že se tehdá se svou tiskárnou do Olomouce přestěhoval. Teprv r. 1559 vyskytuje se tu opět jeho firma, dílo zde vyšlé bylo:

Jana a Cyriaka Spanenberga kázaní pohřebné třidcatero a čtvero z evangelisty sv. Lukáše sepsané v Prostějově u Jana Günthera 1559. Jungmann, str. 222.

Z přednějších u Jana Günthera v Prostějově tištěných knih nalezají se v c. k. stud. knihovně olomoucké:

1. Regia Urbana Rozmlouvání o krásném kázaní Krista Pána. Na konci: Tištěna . . . v městě Prostějově blízko židovské školy skrze Jana Günthera léta Páně 1545, měsíce srpna. 4⁰. Jungmann, str. 213.

2. Michala biskupa Sydonienské Kázaní patnáctera o přesvaté mši v Augšpurku na říšském sněmu léta Páně 1548 kázaná. Na konci: Vytištěno v Prostějově u Jana Günthera léta páně 1549.

3. Dubravius Johannes Dei gratia episcopus Olomucensis, in Psalmum ordine quintum, ecclesiæ deprecantis typum gerentem, cuius initium est, Verba mea auribus percipe Domine, enarratio. 1549. Na konci: Joannes Guntherus Prostannæ excudebat. Anno 1549. 4⁰.

4. (Mollerianus). Zlé užívání hojitelného lékařství, kteréž se k nenabyté škodě lidského života a statku vztahuje. Skrze Molleriana obojího lékařství a filosofie doktora vydáno. 1550. Končí se: Tištěno v Prostějově u Jana Günthera 1550.

5. /:Dubravius Joh. Episc. Olom. auctor est hujus Operis:/. Historia regni Bohemiæ, de rebus memoria dignis, in illa gestis . . . Libri XXXIII. . . . in lucem jam primum æditi . . . Anno 1552. Na konci: Impressum et finitum Prostannæ in officina Joannis Guntheri vigesimo sexto die Martii Anno post nativitatem Christi 1552. Fol.

6. Flavia Josefa o válce židovské knihy sedmery . . . nyní teprv všecky v českou řeč z latinské přeloženy od Pavla Aquilina Hradeckého. 1553. Konec: Vytištěna a dokonána v městě Prostějově u Jana Gunthera 1553. Fol.

2. *Kašpar Aory,* latině *Aorgus*, byl následníkem Güntherovým. Byl rodem z Prostějova a příjmí jeho bylo *Neděle.* Umění své provozoval nejprvé ve svém rodišti, kdež, jak nám známo, r. 1527 první knihu českou na Moravě vydal, potom v Lulči a kolem r. 1533 zařizoval s Matějem ze Dvořiště tiskárnu v Náměšti. Mezi l. 1541—1543 byl, jak se podobá, faktorem a korrektorem českých knih Janem Güntherem v Normberce vydávaných. Přestěhovav se se svým patronem do Prostějova přejal pak sám na sebe, když tento r. 1553 v Olomouci se usadil, tiskárnu jeho prostějovskou. Pro vysoké stáří vzdal se jí r. 1559 mistr Kašpar, načež od r. 1559 do r. 1562 opět Guntherovým vlastnictvím se stala. Dle údání zemřel Kašpar Neděle r. 1562. Jeho prostějovské tiskopisy z té doby jsou:

1. Kronika kratochvilná o ctné a šlechetné panně Meluzině. Z něm. přel. od Durynka z Ryngolu. V Prostějově u Kašp. Aorga 1555. 8⁰. (R. 1567 prodávána v Olomouci s dovolením biskupovým). Jungmann, str. 67.

2. Kronička kratičká o jednom nábožném rytíři. V Prostějově u Kašp. Aorga 1555. 8⁰. Jungmann, str. 142.

3. Příčiny některé nesrovnání mého s Bratřími, jenž Valdenští slovou, v smyslu. Z kterýchžto i o jejich obzvláštnosti poněkud porozumíno býti může. V dedikací podepsán: *Vojtěch z Pernšteina* l. p. 1557. V Prostějově u Kašp. Aorga. 8⁰. Jungmann, str. 201.

Na krátko se usadil v Prostějově knihtiskař:

3. *Alexander Plzenský,* později též *Aujezdecký* neb i *Aujezdský,* od svého rodiště Újezda u Plzně tak zván. Vyučen byv umění tiskařskému v Plzni pracoval potom v Litomyšli u Pavla Olivetského, jehož dceru Annu pojal za manželku. Po smrti svého tchána uvá-

zal se Alexander v jeho obchod. Za času 1535—1544 vynikal jeho sklad neobyčejnou bohatostí. Když za příčinou vzpoury r. 1547 příštího roku Bratří z Litomyšle vypovězeni byli, přiznal se Alexander, lnuv dříve k Jednotě, před konsistoří pod jednou ku katolictví, začež mu popřáno v Litomyšli zůstati. Ješto ale obrácení jeho bylo prý jen líčené a neupřímné, musil se přece vystěhovati a odebral se z Litomyšle do Prus, kde pod ochranou vévody Albrechta v Království v letech 1551—1554 velmi pilně, zvláště polské knihy tisknouti se jal. Mezitím kvašení v Čechách a na Moravě poněkud utuchlo a Alexander maje odevšad bezpečné zprávy o snášelivosti náboženské, opustil Prusy a přesídlil se svou rodinou a se svým tiskařským náčiním do Moravy, kde pod ochranou pana Pernšteina v Prostějově r. 1558 své umění provozovati počal. Zde uveřejnil na náklad pana Vojtěcha z Pernšteina ono vzácné a v olomoucké stud. knihovně uložené dílo:

Osvědčení a očištění se jednoty bratrské zákona Kristova, (kterouž mnozí z omylu Valdenskou, jiní z nenávisti pikhartskou a někteří i Boleslavskou nazývají) proti nářkuom nestřídmým a neduovodným knížky v nově vydané od uroz. pána, pana Vojtěcha z Pernštajna a na Plumlově, a vytištěné v Prostějově l. p. 1558 24. června skrze Alexandra atd. impressora A — K. Jungmann, str. 201.

Za nedlouho opustil Alexander Prostějov a vydal se do Polska, kde od bohatého Lukáše z Górky byv přijat na zámku jeho Šamotulách tiskárnu mu zařídil. K žádosti starších bratrských svolil pan Lukáš k tomu, aby Alexander vydal v tiskárně jeho šamotulské bratrský kancional, jenž také 7. června 1561 tu tiskem vyšel. Z Polska navrátil se, jak se podobá, po smrti Ferdinanda I. r. 1564 opět do Litomyšle, kdež provozovav nějaký čas své umění r. 1577 zemřel. Jeho v Polsku vydané knihy počítají se k největším vzácnostem. Víd. c. k. dvor. knih. má jeho kancional z r. 1561.

Rovněž jen krátký čas provozoval v Prostějově tiskařství:

4. *Václav Kompositor.* O něm jest jen známo, že zde r. 1567 tyto dvě knihy vytiskl:

1. O ospravedlnění hříšníka, jak a kudy ten hříchův svých zbeyvá a k milosti boží přichází, knížka z něm. přel. v Prostějově 1565 u Václ. Kompositora 1567. 8⁰. (Boček). Jungmann, str. 202.

2. Pravé a jisté vysvětlení z písem svatých. O dvojím přirození, pověnosti (?) a poznání Kr. pána a spasitele našeho. V Prostějově od Václ. Kompositora 1567. 8⁰. Kniha ta vydána též 1572 v Prostějově. Jungmann, str. 203.

Dalšímu rozvoji knihtiskařství prostějovskému, jež i bratrskému písemnictví sloužilo, bylo kromě mandatu Rudolfova z r. 1580 také na překážku, když pan Vratislav z Pernšteina (umř. 1582), nejvyšší kancléř český a pán na Prostějově, k církvi katolické se naklonil, a zvláště když jeho vdova k přísným katolickým zásadám přilnula.

Brno.

Na počátku této rozpravy pravili jsme, že první v Brně zařízená tiskárna r. 1499 zanikla a teprv r. 1601 že se zde opět pravidelně knhtiskařství provozovati počalo. Z toho však nesmíme souditi, že by se průběhem 102 let v Brně vůbec ničeho bylo netisklo. Uvádí se kniha: „Theodori Bezae Poemata", kterouž moravský vládyka Václav Morkovský ze Zástřizl, žák a zvláštní ctitel tohoto proslulého kalvinisty, v Brně 1597 v 4° byl vydal. I praví se, že k této mně neznámé knize přidána prý byla též truchlohra: „Abrahamus sacrificans", kterouž z francouzské řeči převedl Johannes Jacomodus Barrenis (sic). Rovněž dle pověsti byla v Brně r. 1599 vytištěna kniha: „Pezelii Christofori Refutatio Jesuitici catechismi". Je-li tomu tak, tož to byla tiskárna z pouhé libůstky, asi na ten spůsob, jakouž si jeden boháč ve svém zámku v Horních Rakousích byl zřídil, aby sobě v ní toliko jeden exemplář své mnoholeté a z mnoha svazků skládájící se práce dal vytisknouti. Avšak pravidelně a za příčinou výdělku počalo se teprv roku 1601 v Brně zase tisknouti. Tiskaři tu byli:

1. *Bartoloměj Albrecht Forman,* jenž také *Albertus Auriga* anebo pouze *Bartoloměj Albrecht* se nazýval. Pocházel ze slezské Vladislavi z rodičů luterských, a podobá se, že v pozdějších letech se stal katolíkem, neboť jinak by byl ledva dostal práci r. 1598 v tiskárně kláštera louckého pod Znojmem, kteráž výhradně katolického rázu byla. Po několika letech zde ztrávených uspořádal sobě roku 1601 vlastní samostatnou tiskárnu v Brně, kteráž jemu až do roku 1611 patřila. Po Formanu čili Fuhrmannu objevil se v Brně co knihtiskař:

2. *Krištof Haugenhofer.* Tento přebývaje dříve v Jindřichově Hradci přeložil r. 1614 svůj závod do Brna, kdež, maje kardinála Dietrichšteina a jesuity za své příznivce, pilně sobě vedl. První jeho náklad v Brně byl: „Concio de beato Ignatio S. J.", tedy kázaní, kteréž měl kardinál v nové jesuitské budově v české řeči. Vydáno: Brunæ typis Christofori Haugenhoferi. 4°. Roku příštího vydal školní knihu od jesuitů schválenou: „Ovidii Nasonis Elegia de nuce."

12^0. Tiskárna jeho přečkala bělohorskou bitvu. Později r. 1627 a 1628 zaměstnával se v Oslavanech. (C. k. dvor. knih. ve Vídni má „dvě kázaní Františka kardinála z Ditrichšteina“, od Haugenhofera 1628 v Oslavanech tištěná).

Formanovy známé tiskopisy jsou:

1. Usnešení moravských zemských sněmů, a sice: a) Sněm moravský držán 1601 v pondělí po svatém Matěji v Brně. 4^0. (První český tiskopis brněnský); b) Zemský sněm držán 1601 v outerý po sv. Kunhutě v Brně. 4^0; c) Zemský sněm držán 1602 v outerý po sv. Dorotě v Brně. 4^0; d) Zemský sněm držán 1604 v pondělí po neděli první postní v Brně. 4^0. Jungmann, str. 191.

2. Rozmlouvání aneb hádání chudého člověka s bokatým, z kteréhož se jedenkaždý může naučit dobrých a pobožných skutkův, vybrané z písma sv. a vydané od Bart. Paprockého z Glogol. Vytištěno v Brně 1606 24. Decemb. Přípis p. Debinskému z Debinč. 4^0. A—Hz. Jungmann, str. 168.

3. Rozmlouvání kolátora s farářem velmi pěkné, každému křesťanskému člověku velmi užitečné. Nyní v nově sepsané a vydané l. p. 1607 od Bart. Paprockého z Glogol atd. Vytištěno v Brně u Barthol. Albrechta Formana 1607. 4^0. Stránky A—Hb. Dílo to věnováno jest Lukrecii Neškovné z Landeku na Prusenovicích, Vsetíně, Lukově a Rymnicích, a lze v něm nejedno datum najíti o životě Paprockého. Svázáno jest spolu s německým: Alphonsi Palaeoli andern Erzbischofs zu Bologna Beschreibung . . . des Grabtuches Christi durch F. Carolum Stengelium. Augsburg 1607. (U Jungmanna str. 208 beze jména spisovatelova. Též na str. 706 neděje se při pracích Paprockého o tomto díle žádná zmínka). Dudík, Forsch. in Schweden str. 337.

4. Confessio česká t. j. Vyznání víry sv. křesťanské všech tří stavův království českého . . . těla a krve pána našeho J. K. přijímajících a pod obojí se přiznávajících. V Brně 1608. 4^0. (Podáno Rudolfu II.). Též v Praze 1610. 4^0. Jungmann, str. 208.

5. Bart. Paprockého Rozmlouvání o starodávních Pánech rytířstva slezského. V Brně 1609. Fol. Není-li to snad rodopis? (Pelzlův kat. při jeho dějinách českých II. str. 976. U Jungmanna není).

6. Kopye Rudolfa druhého všem třem stavům království českého. V Brně 1609. 4^0. (Kupičův Antiqu. Katalog).

7. Bart. Paprockého Stammbuch slezký, v kterém hospodář s hostem o mnohých věcech spasitelných rozprávějí atd. V Brně u B. Albrechta 1609. Fol. C. fig. lign. incisis. (Není v c. k. dvor. knih.). Bibl. Cerr. I. čís. 445. Jungmann, str. 151.

8. Campiani Edm. engelaend. Martyrers, aller sectischen Predicanten Schraeckengast. Brünn. Barthol. Albert. 1610. 18⁰. (Bibl. Cerr. I. čís. 85).

9. Linharta Lessia z tovar. Ježíšova rada o víru a náboženství; potom z lat. v češtinu uvedená v Brně u Bartol. Alb. Formana 1610. 12⁰. V Praze 1622 u Štěp. Biliny, a tamtéž u Joach. Kamenického 1716. 12⁰. Jungmann, str. 208.

10. Václav Mathiades, far. Starobydžovský, vydal starý i nový zákon v Brně 1611. (V Novotného bibl. českých biblí není, u Jungmanna str. 196 toliko titul. V bibliogr. seznamech nikde se nenachází).

11. Henrika Agricoly knížka srovnávající starý i nový zákon, v Brně 1611. Toliko z indexu 1661 známa. Jungmann, str. 194.

12. Frusii (De Freux) A. epigrammata in haereticos. Brunae 1614. 8⁰. (V c. k. dvor. knih.).

13. Formy listů rozličných podle notule kanceláře markrabství moravského, vytištěno v Brně skrze Bartoloměje Albrechta. Bez letopočtu. Jungmann, str. 194.

Evančice.

Tiskárna evančická jakožto dědička náměšťské, hájivší druhdy spisy z ní vycházejícími čistého učení bratrského naproti naukám luleckým, sloužila rovněž tomuto směru pravověrnému Jednoty. Jinak to ani býti nemohlo, neboť řídícím duchem jejím byl věhlasem a vážností v Bratrstvu vynikající muž Jan Blahoslav.

Blahoslav narodil se v Přerově 20. února 1523 z občanské, ale mezi Bratřími proslulé rodiny. Jeho otec jmenoval se Blažek. Studia svá konal mezi jiným ve Vitemberce, kde Luthera kázati slýchával, jakož i v Basileji. Kolem roku 1550 přejal na se úřad učitelský na bratrské škole v Prostějově, kde Jan ze Žerotína, později zvláštní přízní Jednotě nakloněný, byl jeho žákem. Zde seznámil se r. 1551 s Bratrem Optátem, nám z Náměště známým, což bez následků nezůstalo. Roku příštího povolán byl do Mladé Boleslavi, aby zde s Bratrem Černým ve spisování dějin Jednoty se účastnil. Zde obdržel r. 1553 jáhenství a v červnu t. r. ve svém rodišti Přerově vysvěcen byl na kněžství. Na svých cestách v cizině seznámil se s Melanchtonem, a vykonav rozličná poslání na prospěch Bratrstva vysvěcen byl r. 1557 na biskupa. R. 1558 vyvolil sobě Blahoslav Evančice za stálé sídlo, chtěje zde bez překážky věnovati se literárním svým pracím. Aby jim dodal života, pomýšlel

ihned na zřízení tu tiskárny. Znaje bez toho za příčinou vydání kancionalu bratrského r. 1561 tiskaře Alexandra Aujezdeckého založil zde nepochybně buď pomocí jeho vlastní nebo jeho dělníků z počátku tajnou tiskárnu. Tak lze si vysvětliti, že díla tam tištěná jakožto místo tisku udávají „ex horto“ nebo „ex insula hortensi.“ Zasvěcenci věděli ovšem, co toto jméno znamená, pozdější ale věk vztahoval je na Ostrov u Strážnice v Hradišťsku. Tak povstalo tiskařské místo na Moravě, kteréhož nikdy nebylo.

První evančický tiskopis byl onen péčí Alexandra před 3 léty v zámku šamotulském vyšlý kancional v novém vydání r. 1564. Téhož ještě roku vydal zde Blahoslav Nový zákon překladem z řečtiny. Kniha tato, jež došla velkého rozšíření, byla příčinou, že olomoucký biskup Vilém Prusinovský vymohl na císaři Maximilianu II. l. 1566 censuru na knihy pro Moravu. „Každý rukopis budiž před tiskem buď biskupovi, buď zemskému hejtmanu ku schválení odeslán“, znělo císařské nařízení, kteréž však lze bylo obejíti pod ochranou moravských k Jednotě patřících pánů. Tak se stalo i v Evančicích. Blahoslav mohl až do své smrti, kteráž jej dne 24. listopadu 1571 v Mor. Krumlově byla zachvátila, v Evančicích zcela pokojně četná svá díla tisknouti.

Spisy, kteréž Jan Blahoslav v Evančicích byl uveřejnil, jsou:

1. Nové vydání kancionalu šamotulského z r. 1561, téměř doslovně. Krásný exemplář (fol.) chová pražská univ. knihovna. Taktéž tu vydán „Příručný(?) kancional“ r. 1564. (Jos. Jireček, ČČM. 1862 str. 24; Hanuš, Dodavky II. str. 9. č. 10).

2. Nový zákon v nově do češtiny z řeckého přel. l. p. 1564 od Jana Blahoslava. 12°. (V zemsk. arch. v Brně. Exempláři scházejí první 4 listy). Jungmann, str. 196.

3. Počet víry a učení křesťanského s českým a německým textem 1564.

4. Zpráva a naučení křesťanům věrným 1566.

5. Kancional v německém jazyku 1566.

6. Počet víry atd. Druhé vydání 1567.

7. Nový zákon v nově do češtiny přeložený l. p. 1564. 4°. (Nový testament, od Jana Blahoslava z původního textu v nově přeložený). (V zem. arch. v Brně).

8. Muzika, to jest knížka zpěvákům náležité zprávy v sobě zavírající. In insula Hortensi 1569. První vydání v Olomouci 1558; evančické rozmnoženo regulemi a naučeními potřebnými kantorům i písní skladatelům. Jungmann, str. 131.

Po smrti Jana Blahoslava, jakž na jiném již místě praveno, přenesena jest bratrská tiskárna do Náměště. Než byla tu toliko rok, neboť příštího léta tisklo se zase v Evančicích, a sice:

1. Příručný kancional 1572.
2. Počet víry přehlédnutý 1574.
3. Kancional 1576. Fol. Skvostné vydání.
4. Příručný kancional 1577.

(Jos. Jireček, Rukověť I. str. 405).

Kdo až do r. 1577 evančické tiskárny byl ředitelem, zůstalo tajemstvím. Při veliké píli a podivuhodných schopnostech měl Blahoslav nepochybně dosti na přísluze obyčejných toliko dělníkův. Po jeho smrti zdá se, že bratr Zachariáš Solin místo faktora a hlavního sazeče zastával. Aspoň objevuje se jméno jeho co monogram v kancionale z r. 1576. Na jaře roku 1478 přenesena jest tiskárna do Kralic.

Kralice.

Kralice příslušely od r. 1573 někdejšímu žáku Blahoslavovu Janu ze Žerotína na Náměšti, horlivému vyznavači učení bratrského. V počtu urozených a bohatých pánů zemských náležel Jan k nejvznešenějším a nejbohatším, a tudíž platil u Jednoty bratrské na Moravě za rozhodujícího jejího člena. On nebyl ovšem Jednoty vyvolenou hlavou, nicméně dávána jemu všecka autorita a vážnost, jakéž jen laik v Jednotě požívati mohl. Štědrota jeho dala Bratřím kralickou tiskárnu, založila školu v Evančicích a pak, nač velký důraz a váhu klademe, poskytla pomoci na vydání kralické bible Starého i Nového zákona. Bratr Solin co faktor pořádal dílo. Ježto zdraví jeho nedávalo veliké naděje na dlouhý věk, pamatovali roku 1592 starší na synodě lipnické na to, jak by jej nahradili. A tu jmenovali v té příčině Bratry Elama, Poláčka a (k sochoru) Valentu. Bratr Solin zemřel 8. března 1596, načež bratr Elam místo jeho zaujal, řídě tiskárnu až do r. 1622. Jeho nástupcem stal se Bratr Matěj Theodor Krokočinský, jenž tiskárnu, „tento prý klenot Jednoty", do Lešna v Polsku přenesl.

Tehdáž byl Jan ze Žerotína, vlastní její zakladatel, ovšem dávno již mrtev, zemřel totiž r. 1587. Avšak co otec započal, to syn jeho Karel hojnou měrou rozšířil a částečně i vykonal.

Právě toho roku, když Ferdinand I. zemřel, na začátku vlády Maximiliana II., porodila 14. září 1564 Mariana z Boskovic v Brandýse nad Orlicí svému choti Janu syna Karla. A tento stal se

později úhelným kamenem Jednoty na veškeré Moravě. V evančické škole pod dozorem proslulých učitelů Vavřince Cirklera, staršího Jana Enease, Pavla Novodvorského obeznámil se Karel se zásadami bratrskými, kterýmž pak věren zůstal až do své smrti r. 1636. V pocitu vroucí vděčnosti podporoval Jednotu při každé možné příležitosti, poskytuje u nejsrdečnějším pohostinství klidného útulku v Kralicích učencům, jenž o překladu písma sv. z původního hebrejského textu byli pracovali.

Vypravuje se, že Bratří z řevnivosti na olomouckého biskupa Viléma Prusinovského, jenž r. 1577 český překlad Nového zákona v Nise svým nákladem tisknouti dal, do překladu písma sv. se dali. Avšak opačné mínění jest nepochybně historickou pravdou. Aby totiž katolíci nuceni nebyli sáhati po Blahoslavově bibli, viděl se biskup Bratřími pohnuta, dle německého vydání Jeronyma Emsera obstarati překlad český. Vždyť Blahoslavův Nový zákon vydán již byl r. 1564; též zjištěno jest, že Bratří již r. 1577 se ku překladu Starého zákona z hebrejštiny strojili, olomoucký biskup však, jak praveno, dal teprv roku toho český překlad v Nise tisknouti. Na převod Starého zákona z původního textu ve smyslu katolickém pomýšlel na Moravě teprv kardinal z Ditrichšteina l. 1633, vybídnuv P. Františka, polského kapucína, by se v tu praci uvázal. Tedy neusilovali Bratří o to, aby byli následníky biskupovými, nébrž tento následoval příkladu jejich.

Ježto Bratří ku svému překladu písem sv. spolu i výklad přičinili, vyhledávalo vydání tak obsáhlého díla více let. První svazek, 5 knih Mojžíšových, vydán 1579; druhý, knihy Josue až Esther, r. 1580; třetí, kniha Jobova, Žalmů, Přísloví, Kazatele a Píseň, r. 1581. Roku předchozího vydáno známé již císařské nařízení, dle něhož všecky tiskárny na Moravě zrušeny a toliko jedna nebo dvě v Olomouci zřízeny býti měly. Než jak málo toho rozkazu šetřeno, důkazem jest trvání kralické tiskárny. Duševním správcem těchto 3 svazků byl, jak se podobá, Bratr Isaiáš Cepola, což se vzsvětluje tím, že po jeho smrti dne 26. srpna 1583 vydávání bible na delší čas se přerušilo; teprv když vyhledán byl opět revisor, vydán r. 1587 čtvrtý svazek, Proroci od Isaiáše až k Malachiáši; pak 1588 pátý svazek, první a druhá kniha Machabejská a tak zvané Apokryfy. R. 1593 vydán šestý svazek, jenž obsahoval Nový zákon dle Blahoslavova překladu. Tato znamenitá šestidílná kralická biblí (4°) vyniká svou typografickou krásou a přesnotou tisku. Jest to typografická vzácnost, avšak nedostihuje přece umělecké ceny Nového zákona, jejž v 4° Blahoslav r. 1564 v Evančicích byl vydal.

Úplný exemplář kralické bible nalezá se na Moravě, a sice z prvního vydání, v zem. archivě v Brně. Dostal se tam z knížecí arcibiskupské knihovny kroměřížské. Druhý exemplář, bez Nového zákona, jest v klášterní knihovně rajhradské, třetí, bez 3. svazku, v Mikulově v knížecí Ditrichšteinské bibliotéce, čtvrtý v c. k. stud. knihovně olomoucké s přídavkem onoho r. 1601 vydaného šestého svazku Nového zákona. Druhé vydání, v jednom toliko svazku, vyšlo v Kralicích r. 1596 v 8⁰ a třetí tamtéž 1613 ve fol. 6 dílů ve 3 svazcích. Oba exempláře nacházejí se v brněnském Františkově mus., rajhradském klášteře, mor. zem. archivě a v c. k. dvor. knihovně ve Vídni. Celkem udává se asi 80 kralických tisků, z nichžto některé, jako na př. Žalmy Jiřího Streyce v letech 1590 do 1620 osmkráte vydány byly.

Známé kralické tiskopisy jsou:

1. Žaltář Davida sv. v nově do češtiny přeložený 1570. 8⁰ a 12⁰. Pak r. 1581 a 1583. (V arch. zem. v Brně).

2. Agenda aneb spůsob oddávání k stavu manželskému 1580. 8⁰. Opět 1612 v 8⁰, 22 stran s nadpisem: Agenda při oddávání aneb potvrzování k stavu manželskému. (V zem. arh. v Brně). Jungmann, str. 225.

3. Služba křtu svatého, 1580. 12⁰. Opět 1612 v 8⁰, 24 stran s titulem: Agenda při křtu svatém. (Obojí vydání v zem. arch. v Brně). Jungmann, str. 225.

4. Písně duchovní evangelitské, opět z novu přehlédnuté 1581. Fol. (V pražské univ. knih.). Pozdější vydání: 1597 a 1598 v 8⁰, 1615 a 1618 v 4⁰. První to bratrský kancional z kralické tiskárny. Jungmann, str. 62.

5. Napomenutí učiněné všechněm věrným, ve všech stavích a po všech sbořích v jednotě, k napravení se skutečnému každého z nich, v pravdě křesťanství i povolání jeho, v nynějších náramných pokušeních a nebezpečenstvích. 1584. 8⁰, str. 159. Pak 1589 a 1591 v 8⁰. Jungmann, str. 204.

6. Dobromír, Bratr Mikuláš složil okolo r. 1540 píseň, kterou do makovice nad sborem holešovským r. 1584 vložil (kronika holešovská). Píseň: Chvaltež pána Boha věrní robotníci, páni i služebníci atd. (Boček). Jungmann, str. 133.

7. Naučení mládencům k službě Kristu a církvi jeho se oddávajícím v jednotě bratrské 1585 v 12⁰, str. 182. (V zem. arch. v Brně). Jungmann, str. 225.

8. Postilla t. j. kázaní, kteráž na řeči boží ke dnům svátečním

přináležející přes celý rok činěna bývají od J(ana) Kapity. Dva díly. 1586. 4⁰. (Bez místa tisku, než zajisté Kralice). Jungmann, str. 216.

9. Písně duchovní evangelistské 1587 a 1594. 4⁰. (V pražské univ. knih. a zem. arch. v Brně). Hanuš, Dodavky str. 9. č. 14.

10. Jiřího Sreyce žalmové aneb zpěvové sv. Davida, kterýchž církev sv. i stará i nová při službě boží vůbec i jinde obzvláštně vždycky s mnohým prospěchem užívala, v rytmy české nyní v nově vyloženi, a v spůsob zpívání . . . sformováni 1587 v Kralicích. 12⁰. L. 1590 v 12⁰ s notami, 1596 v 12⁰ (bez místa), 1598 v 16⁰ v Kralicích, též 1614 v 12⁰, str. 575 a rejstřík, s notami, bez předmluvy a návěští, 1617 v 12⁰, 1618 ve fol. na 4 hlasy. Jungmann, str. 134. — Jak se to má s jeho „Institucemi Kalvinovými", r. 1617 v Kralicích tiskem prý vydanými, není mi jasné. Jungmann, str. 206 a Jos. Jireček, Rukověť I. str. 405, II. 250.

11. Zpráva a naučení křesťanům věrným, jakby se v těchto časích nebezpečných při spasení božím říditi, spravovati a v něm růsti měli: ano i při těžkostech nynějších přicházejících od násilí tureckého, jak se míti a zachovávati mají. S přídavkem některých písem(?) a modliteb svatých i písniček příhodných (od Bratří moravských). L. 1595. 8⁰, str. 207. Jungmann, str. 231.

12. Biblí svatá z r. 1596, str. 1162. (Levnější a přepracované vydání v 8⁰; není to otisk skvostné bible). (V zem. arch. a Frant. mus. v Brně). Jungmann, str. 195.

13. Nový zákon, v nově do češtiny přeložený, vytištěný 1596. 12⁰. (Levnější vydání dle Blahoslava). Jungmann, str. 196.

14. Písně duchovní evangelitské opět z novu přehlédnuté, zpravené a shromážděné; také mnohé v nově složené atd. Fol. 1598. Nové vydání v 4⁰ s týmž názvem. (Vydání ve 4⁰ v pražské univ. knih. a v zem. arch. v Brně). Hanuš, Dodavky II. str. 9, č. 16.

15. Biblí české díl šestý, totiž nový zákon v nově přehlédnutý l. p. 1601. (V rajhr. klášterní knih.). Jungmann, str. 196.

16. Katechismus obnovený léta Páně 1604. 12⁰, str. 321. Dudík, Forsch. in Schweden str. 339.

17. Krátké a velmi pěkné vysvětlení modlitby Páně, učiněné od jednoho pobožného a šlechetného muže na žádost dobrého přítele. 1604. 12⁰, str. 47. (Bez udání místa, avšak zamlouvají se Kralice, úprava velmi sličná). Dudík, Forsch. in Schweden str. 340.

18. Písničky duchovní k obzvláštním časům. 1607. 16⁰. (Boček). Jungmann, str. 135.

19. Confessio aneb počet z víry, z učení i nábožensíví křesťanského. 1607. (Bratrské články víry, na ospravedlnění proti jich nepřátelům 1535, předložení kr. Ferdinandovi Maximilianu II. a polskému Sigmundovi). (V zem. arch. v Brně).

20. Modlitby ke dním suchým náležející. 1585. 8⁰. Též: Modlitby, kteréž v suché dny v shromážděních svatých říkány bývají. 1609. 8⁰, str. 320. (V zem. arch. v Brně). Jungmann, str. 236.

21. Zpráva potřebná o bratřích, soudcích, pomocnících při sbořích páně v jednotě bratrské od starších též jednoty vydaná 1609. 8⁰, 79 str. (V zem. arch. v Brně). Jungmann, str. 226.

22. Modlitby, kterýchž podlé rozličných příčin a potřeb buďto ve dny modlitebné neb i jindy v shromážděních sv. užíváno býti může. Bez letopočtu (okolo r. 1612). 8⁰, str. 64. Dvojí vydání, jedno barvou červenou, druhé černou. (V zem. arch. v Brně). Jungmann, str. 237.

23. Agenda při večeři páně. 1612. 8⁰, str. 40. (V zem. arch. v Brně). Jungmann, str. 226.

24. Agenda aneb spůsob přijímání k svátosti večeře páně. 1612. Str. 48, 8⁰. Jungmann, str. 226.

25. Modlitby kazatelské první: druhý díl 1613, 1615 v 8⁰. Druhé vydání: Modlitby církevní neb kazatelské k nedělím a svátkům, středám a pátkům případně sformované, 1. díl od adventu do sv. Trojice, 2. díl od slavnosti sv. Trojice až do adventu. 1618. 8⁰. (Druhý díl str. 352 mimo modlitby obecné 14 listů. (V pražské univ. knih.). Jungmann, str. 237.

26. Biblí svatá 1613. Fol. (Poněkud změněná, nová a 3. česká bratrská biblí, s velkým tiskem, málo vysvětlívek, velmi vzácná. (Neporušený exemplář má p. Rud. Svoboda v Brně, potom rajhr. klášterní knihovna). Dudík, Forschungen in Schweden, str. 346.

27. Krátké a potřebné vysvětlení některých artikulův náboženství křesťanského, o kteréž v církvi mnohé rozepře vznikly, jenž jsou: O Kristu. O věčném vyvolení božím. O zavržení bezbožných a o předzvědění božím. Pod otázkami a odpovědmi učiněné l. p. 1613. Jungmann, str. 209.

28. Pravda vítězící, to jest odpověď přímá na spis hanlivý v jednotě bratrské atd. (od starších jednoty bratr.). Vytišt. l. 1614. Jungmann, str. 210.

29. Písně pohřební obnovené a vydané l. 1615. 8⁰. (V zem. arch. v Brně). Jungmann, str. 139.

30. Pašije sv. Matouše a Jana. 1615. (Tisk a známky jako v kancionalu kralickém.) A. Boček. Jungmann, str. 197.

31. Písně duchovní evangelitské z písem svatých . . . k spasi-

tedlnému církvi Jezukristových u národu českém i jiných jazyku českému rozumějících ve víře Boží vzdělání a utvrzení, vydané léta 1615. Přidáni jsou k ním žalmové Davida sv. v rytmy a zpěvy pobožně sformovaní. Fol., str. 707. Dílo má 4 hlavy, každá hlava, jako vůbec při kralických tiskopisech, titulní list s beránkem. Předmluva má podpis: „Starší kněží a služebníci Kristovi v Jednotě.“ Na opačné straně hlavního titulu jest českorakouský znak. Zlatá ořízka se Žerotínským lvem na přední desce a s písmeny: L. W. Z. Z. (Ladislav Welen z Žerotina). 1615. (V pražské univ. knih. nalézá se exemplář na pergameně a na papíře, pak v zem. arch. v Brně). Dudík, Forsch. in Schweden str. 336.

32. Řeči boží, kteréž se ve dny nedělní, střední, páteční, v slavnosti výroční i v jiné svátky v shromážděních společných čítávají. L. 1592 a 1597. 8⁰. V nově přehlednuté 1604. 8⁰, str. 486. Rejstřík písní duchovních, str. 24 (bez místa), též 1616 v 8⁰. Jungmann, str. 197.

33. Písně duchovní evangelitské, k vzdělání a utvrzení jazyku českému rozumějících, vydané 1618. 4⁰. (Pěkný exemplář má pan Rud. Svoboda v Brně).

34. Erasma Roterodamského knížka utěšená o mravích dítek (bez místa a roku; než litery ukazují na Kralice). První vydání l. 1537 vytištěno bylo v Praze, potom latinsky a česky pod názvem „civilitas morum“ okolo r. 1567 v Prostějově. (Boček měl jeden exemplář). Jungmann, str. 170.

R. 1621 dali se ještě Bratří do tisku žalmů podle Komenského; avšak praci tu, „Časoměrný překlad žalmův“, přivedli jen až k čtvrtému archu, neukončivše jí více.

Velké Meziříčí.

Roku 1576 jal se hrabě Jan Bedřich z Hardeka novou sektu na Moravě zakládati, což za těch dob nebylo pánům velkých statků věcí nesnadnou, neboť patronatní duchovenstvo, aby nebylo přinuceno opustiti svá z pravidla dobře nadaná farská obročí musilo v náboženských novotách státi při svých patronech. Poddaných se v té příčině ledva kdo ptával, ano zřídka kdy věděli jmeno sekty, k nížto svým farářem převedeni byli. Takoví faráři a několik též šlechticů, závislých od bohatého souseda Hardeka, sešli se ku společnému roku ve Velkém Meziříčí. Zde jim paní Helena z Berků, rozená Meziřická z Lomnice, jež se přiznávala k učení Lutherovu, propůjčila svůj zámek k volnému užívání. I snesli se na tom, aby nikoliv k českým Bratřím, nobrž k augšpurskému vyznání se přidali. V ten

smysl učinili dne 25. října 1576 jakousi úmluvu, kteráž od několika k sektě hlásících se členů přijata byla. Mezi podepsanými byl též pan Jindřich Brtnický z Valdšteina, potomní zemský hejtman moravský. Aby jednota tato nabyla pevného základu a valného rozšíření, zůstáno na tom, což také i k místu přivedeno, aby ve Velkém Meziříčí škola i tiskárna byly založeny. Škola na odpor císařské zápovědi z r. 1580 potrvala delší čas, tiskárna však brzy zanikla. Jediné toliko dílo známe tiskem tu vydané:

Šebestiana Kastaliona rozmlouvání společného z písem svatých starého i nového zákona sebraných, knihy čtyři z latiny přeložené od kněze Mikuláše Penthamera Ledeckého v Meziříčí nad řekou Oslavou u Štěpána Šafránka 1588. 8°. Jungmann, str. 194. (V zem. archivě v Brně).

Velké Němčice.

Vácslav Závorka z Lipníka zřídil r. 1610 anebo 1611 výdělkovou tiskárnu ve Velkých Němčicích na panství židlochovickém, kteráž jen několik let trvala.

Známá díla z této tiskárny jsou:

1. Krátké a potřebné vysvětlení některých artikulův náboženství křesťanského, o kteréž v církvi mnohé rozepře vznikly. L. Páně 1613. 8°. Bez místa.

2. Catechismus, hoc est Summa doctrinae Catholicae Christianae. L. Páně 1613. 8°.

3. Jiříka Adolfa Zdounského při sepultuře děťátka Bohusička z Zástřizl. 1614. V velkých Němčicích u Václ. Závorky. 4°. Jungmann, str. 224.

4. Vysvětlení křesťanského katechismusu v osmi kázaních zavřené, v němž se sprostně ukazuje, v kterých artikulích jeho Kalvíni s evangelitskými na odpor jsou a jej zfalšovati chtějí, od Polikarpa Layzera. Z něm. přel. od Tobiáše Mauřenína a vyt. v Drážďanech 1606. A nyní zase znova nákladem Václava Závorky Lipenského impressora v Velkých Němčicích l. 1615. Jungmann, str. 220.

5. Katechismus l. 1616.

Klášter loucký pod Znojmem.

Na Moravě zřízeno bylo několik akatolických anebo též i indifferentních tiskáren. Aby s nimi čiře katolická, církevním zájmům toliko sloužící tiskárna s úspěchem závodila, založil r. 1589 Šebestian Fuchs z Badenu u Vídně, opat praemonstratského kláštera louckého (1585—1599) pod Znojmem, zde dílnu knihtiskařskou a dal ji velmi dobře upraviti. On a jeho nástupci, Šebestian Labis

z Chotěboře (v Čechách), dříve probošt v Nové Říši (umř. 1607), a Sigmund Kochel (r. 1615 složen se své hodnosti), měli tu za tiskaře písmolijce *Ulricha Salzera* z Dilling (v Bavorsku). Ten s třemi tovaryši vydal zde v letech 1595—1608 následující až posud známá díla, počtem 17, kteráž svým čistým a něžným písmem, jakož rozličnými dřevorytinami se vyznamenávají.

1. Sebastian von Baden (Abt von Kloster-Bruck): Geistliche Kriegsrüstung wider den gemeinen Blutdurstigen Tyrannen und Erbfeind Christliches Namens, den Türken . . . Gedruckt zu Bruck an der Taya 1595. 4⁰. (V olom. stud. knih. V c. k. dvor. knih. není).

2. Od téhož: Agendarium, sive Ordo rituum et ceremoniarum Ord. Praemonstr. 1595. 4⁰. (Bibl. Cerroniana čís. 20. Auctionskatalog z r. 1833).

3. Scherer Georg[1]): Eine treuherzige Vermahnung, dass die Christen dem Türken nicht huldigen, sondern ritterlich wider ihn streiten sollen. Bruck 1595. 4⁰. (Kázaní, jež měl Scherer v první neděli postní 1595 v Prešpurku). (V c. k. dvor. knih.).

4. Die Himmels-Leiter. Geprediget durch Georgium Scherer Soc. Jesu Theologum. (V Prešpurku u přítomnosti arciknížete Matiáše). Gedr. zu Bruck a. d. Thaya 1595. 4⁰. (V olom. stud. a c. k. dvor. knih.).

5. Ein Christliche Predig zum Newen Jahr den Catholischen Christen vnd Underthanen dess Stiffts vnd Gottshauss S. Wenceslai zu Bruck gestellt durch Sebastianum von Baden, Abbt daselbsten. Gedruckt zu Bruck an der Thaya 1596. 4⁰. (V olom. stud. knih. Schází v c. k. dvor. knih.).

6. S. Bernardus. Sententiae morales abbreuiatae d. i. Geistliche, kurtz verfasste Spruch und Sententz . . . auss dem Latein in vnser gemaine Teutsche Sprach gebracht durch Sebastianum von Baden Abbten des Stiffts Bruck. Gedruckt zu Bruck an der Taya 1596. 8⁰. (V olom. stud. knih. Není v c k. dvor. knih.).

7. Natalitia. Básně latinské na počest novo-říšského probošta Šebestiana Chotěbořského, potomního opata kláštera louckého. Od několika konventualů. 1596. 4⁰. 4 listy, bez místa. (Tiskopis mně neznámý).

8. Erster (und Ander) Theil Aller Schrifften, Bücher vnd Traktätlein, welche Georg Scherer Soc. Jesu Theologus bishero zu vnterschied-

---

[1]) Jiří Scherer, horlivý obhájce katolické víry, rodem ze Švarce v Tyrolsku, byl později učitelem řeckého a hebrejského jazyka a dialektiky, a po 45 let oblíbeným kazatelem císaře Rudolfa II. a arciknížete Matiáše. Nějakou dobu byl též rektorem jesuitské kolleje ve Vídni. Zemřel 1605 v Linci.

lichen Zeiten durch den Truck ausgehen lassen. Gedruckt im Kloster Bruck, Prämonstratenser Orden's, in Mähren Anno 1599—1600. Dva svazky. Fol. (V olom. stud. knih., Frant. museu v Brně a v c. k. dvor. knih. ve Vídni).

9. V r. 1600, v pondělí po neděli devítník sněm v Znojmě, vyt. v klášteře louckém pod Znojmem 1600. 4⁰. 40 listů. (Jediná to v klášteře louckém tištěná kniha česká). Jungmann str. 191.

10. Decumanus Johannes (jinak Desátník, jesuita z Prahy): Kurtze summarische warhaffte Relation von dem zu Regenspurg zwischen den katholischen vnd der Augspurgischen Konfession zugethanen Theologen gehaltenen Colloquio ... Gedruckt im Kloster Bruck an der Taya 1602. 4⁰. (V olom. stud. a c. k. dvor. knih.).

11. Von der Wiedertauffer verfluchten Vrsprung, gottlosen Lehre, vnd derselben gründliche Widerlegung ... durch Christ. And. Fischerum, Pfarrherrn zu Veltsperg. Gedruckt zu Bruck an der Taya 1603. 4⁰. (V olom. stud. knih. (in duplo) a v c. k. dvor. knih. ve Vídni).

12. Od téhož: Antwort auff die Widerlegung, so Claus Breütel, der Wiedertauffer König ... sampt seinen Spiessgesellen hat gethan auff das Buch, so verschienen Jahr unter diesem Tittel wider sie ist aussgangen: Von der Widertauffer verfluchten Vrsprung ... Gedruckt im Kloster Bruck an der Taya Anno 1604. 4⁰. (V olom. stud., v rajhradské a c. k. dvor. knih. ve Vídni).

13. Postill über die Sonntäglichen Evangelien durch's ganze Jahr. Kl. Bruck 1603. Fol. (Připsáno arcikníželi Matiášovi). Dudík, Forsch. in Schweden str. 73.

14. Quod Deus vult. Die alte geschriebene Rügung des löblichen Aigens Kallendorf (dědina slušící k louckému klášteru) ... aus Kraft und Verordnung des Abtes Chotěborský Sebastian Labis 1604. — Bez místa, avšak dle uspořádání lze souditi na kl. loucký. Pod týmž záhlavím a z téhož roku vydána jsou podobná obecní snesení vesnic klášterských: Kulchařovic, Strachotic, Oblekovic, Lodenic, Oblusku a Milfronu. (Tiskopisy mně neznámé).

15. Scherer Georg, der Soc. Jesu Theologus: Christliche Postill, von Heiligen vnd vber die Fest, so ausser des Sonntags durchs gantze Jahr in der katholischen Kirchen gefeieret werden. Gedruckt im Kl. Bruck an der Taya Anno 1605. Fol. S dřevorytinami. (Arcikníželi Matiáši připsáno). (V. olom. stud. a c. k. dvor. knih. ve Vídni).

16. Questenberg Caspar (visitator řádu a opat na Strahově v Praze): Vier Predigten von der Pestilentz gehalten zu Prag in der Kirchen vnser lieben Frawen des Klosters Strahov ... Im Jahre 1606.

4⁰. Gedruckt im Kl. Bruck an der Taya Anno 1608. (V olom. stud. knih. V c. k. dvor. knih. není).

17. Sigismund Kohel, Abt von Kloster-Bruck, Praemonstratensis ordinis nonnulorum Patrum vitae. Typis Lucensibus ad fluvium Dia 1608. 4⁰. (Věnováno opatu strahovskému Loheliu). (V c. k. dvor. knih. ve Vídni).

Toť povšechný nástin dějin umění knihtiskařského na Moravě od r. 1486 do r. 1621. Není mne tajno, že také ještě *klášter hradišťský, Jihlava, Ježkovice* a *Kunštát* jakožto moravské tiskárny v tento čas spadající se uvádějí, avšak mínění toto jest mylné. V klášteře hradišťském u Olomouce vydána prý byla česká biblí r. 1618, což ale jest záměna jmena, neboť tu místo Hradiště vyrozumívá se Hradec Králové, kdež toho roku Viktorin Vrbenský „Chiragogia sacrorum bibliorum“ vydal. Ohledem na Jihlavu uvádějí se toliko v katalogu knih za třicítileté války z Mikulova do Švěd odvezených Jana Heidenreicha 3 kázaní, roku 1577 zde vydaná. Poněvadž se ale dokázalo, že katalog tento není bez vad, nelze tedy udání to za spolehlivé pokládati. Že ve vesnici Staré Hoře blízko Jihlavy r. 1588 Dr. Kašpar Stolzhagen, kazatel při Svatojakubském kostele v Jihlavě, tiskárnu byl zřídil, kteráž i jihlavskou se nazývala a sotva rok 1593 přečkala, jest ovšem pravda; avšak Stará Hora nenáležela nikdy do Moravy, nobrž do Čech. Vesnice tato (v Čáslavsku) jest kolébkou českomoravských továren na papír. Že také v Ježkovicích nedaleko Viškova druhdy tiskárna byla, připomíná A. Boček; než Jungmann ve své hist. lit. č. (str. 216) uvádí Jezdkovice (Jeschkendorf) blíž Opavy, kde prý r. 1592 vyšla „Martina Philadelfa Zámrského postilla česká na evangelia nedělní a sváteční přes celý rok“ (fol. 2 díly), kteréhožto však díla nikde jsem se nedopátral. O Kunštátě praví Volný (Die Markgr. Maehren VI, 734), že tam kolem r. 1570 tiskárna byla, v kteréž nákladem tehdejšího statkáře dílo vydáno bylo, jež katolickým svým obsahem proti Pikhartům čelilo; avšak zřídlo, z něhož Wolný vážil, jest A. Boček, který ani titulu zmíněné knihy nepřivodí. Posléze že *Ostrov* u Uher. Hradistě mylně pokládán byl za totožný s „*insula hortensi*“, zmínili jsem se již svrchu při tiskárně evančické.

Urbář kláštera Žďárského na Moravě [1]).

Podává *Ign. B. Mašek.*

Kniha tato, obsahující seznamy úrokův, naturálných dávek a robot, kterými poddaní lidé kláštera Žďárského vrchnosti své byli povinni, jest formátu malého čtverce; obě desky jsou odtrženy, napřed jest list pergamenový, na jehož vnitřní straně napsáno jest: Ex libris Josephi Pingas, canonici Bohemo- Budvicensis; v zadu několik listův odtrženo; na prvním papírovém listu rukopisu jest pečeť P. Vojtěcha Juhna, probošta někdy Jindřichohradeckého [2]). Na třech stránkách ořízky byl nápis, z něhož na horní straně posud se čte: Registrum super; ostatních slov nápisu nemohu se dopátrati.

Seznamy psány jsou na papíře rukou nejednou v rozličných dobách, a sice na větším díle jazykem českým; jenom poplatky městečka Žďára a několika vsí zaznamenány jsou latině.

I. První seznam psal r. 1407 mnich Mikuláš, jakož patrno z úvodu: Hoc registrum est super omnibus bonis monasterii Fontis B. Virginis in Sar tam in Bohemia, quam in Moravia consistentibus, quod frater Nicolaus, monachus et sacerdos et professus ejusdem loci congregavit et scripsit..... in anno incarnationis divinae millesimo quadringentesimo septimo; quae quidem in persona collegit et conscripsit... mediantibus judicibus et scabinis nec non et senioribus oppidorum et villarum infra scriptarum, qui pro tunc vixerunt et sanitate corporea fruebantur etc.

Mnich Mikuláš popsal úroky, dávky a roboty, jež dávalo městečko Žďár a vsi: Vysoké, Počátky, Lhota, Sklenné, Nová Ves, Slavkovice, Radňovice, Jamy, Svratka, Bobrová, Mirošov, Volešenka a Rúsmírov.

Jinou rukou připsán jest úrok dávaný v Křižanově z „purkrchtóv," pak úrok z Jivového a Dobré Vody.

---

[1]) Cisterciácký klášter Žďárský, v severním Jihlavsku u samých hranic Českých ležící, založen byl r. 1251 Bočkem, předkem rodu Kunstatského na Moravě (Palacký, Děj. I. část 2, str. 367); zrušen byl za císaře Josefa II. Posledním jeho opatem byl Steinbach, jenž historií svého kláštera horlivě se zanášel.

[2]) Nyní jest kniha tato v držení paňa Jos. Kořínka, professora gymn. v Jindřichově Hradci, jenž mi jí k prohlédnutí a použití laskavě propůjčil.

II. Po několika prázdných listech následuje seznam druhý, jenž obsahuje úroky, dávky a roboty vsí: Slavkovic, Radňovic, Jam, Svratky, Vysokého, Počítek, Nové Vsi, Sklenného a Lhotky. Tato část jest bez vročení a, podávajíc táž jména osadníkův, jako seznam první, liší se od něho jen poněkud jinou redakcí.

III. V seznamu třetím, psaném r. 1462 od nejmenovaného písaře, zaznamenán jest úrok atd., jejž dávaly tyto obce: Žďár, Vysoká (sic), Lhota, Světnov, Jama (sic), Polnička, Slavkovice, Radňovice, Počítky, Jiříkovice, Obyčtov, Sklenné, Hodiškov, Řečice, Nová Ves, Svratka, Bohdaleč, Kaly, Mirošov, Olešenka, Račice, městečko Bobrová a Erzisenko (?).

IV. Čtvrtý seznam sepsán byl r. 1483 mnichem Vítem; v něm naskytují se tyto obce: Městečko Žďár, ves Strčanov, Polnička, Světnov, Vysoké, Počietky, Lhotka, Jiříkovice, Sklenné, Slavkovice, Radňovice, Nová Ves, Svratka, Bohdaleč, Řečice, dvůr Mankov, Hodiškov, Obyčtov, Jamy, Hlinná, městečko Bobrová Horní a Dolní, Bytovec, dvůr Radešin, Mirošov, Olešinka, Olešinka druhá strana, Bobrůvka, Račice, Rausmírov, Raděmice, Dobrá Voda, Sazemín, Pokojov, Kotlasy, Kaly, Počátky, Kozlov, Kolendorf, Grilbicz (snad = Skřelovice?), Nasraticz, Zvola, Branišov a Roženka. Po Světnovu vloženy jsou dva přípisy z r. 1517, za Počietky též přípis z r. 1517, za Raděmici jest přípisek z r. 1486. —

Osady tyto, kteréž na důkladné mapě Semberově skoro všechny nalézáme, leží na Moravě v značném prostranství, jehož hraničná čára jde od pramenův Sázavy na Nové Město, Bystřici, Veliké Meziříčí, odtud směrem severním ke hranicím českým; v Čechách leží osady: Strčanov, Polnička, Světnov a Skřelovice. — Úkaz podivuhodný, že se zboží kláštera Žďárského tak znamenitě rozmnožilo během století XV., jež bylo svědkem náboženského hnutí v Čechách!

Ačkoli pak urbář Žďárský podlé určení svého obsahuje ve formě prosté a formulích takořka stereotypných vypsání úrokův, naturálných dávek a robot, není přece bez důležitosti. Jména osad naznačují rozsáhlosť jmění klášterního v rozličných dobách 15. století; jména německá osadníkův, kteráž ve Žďáře a ve vsích Polničce, Kolendorfu, Skřelovicích (Grilbicz) a Nasraticích nalézáme, svědčí o tom, že místa tato měla německé osadníky; výše úrokův, způsob dávek naturálných a robot, jakož i peněžitá náhrada za tyto poslední, vše to jest pro poznání hospodářských poměrův oné krajiny zajímavo a mohlo by býti základem k rozpravě takové, jakou prof. V. Vlad. Tomek v II. dílu Památek Archaeologických na str. 72—88 položil, maje zření k urbáři kláštera Strahovského z r. 1410. Ne-

míníce však obrátiti se k těmto věcným stránkám, popatříme *k formě jazykové* našeho urbáře. Jak jsme již řekli, jest forma těch seznamův prostičká; písaři psali, jak z úst lidu svého slyšeli; toto *bezprostřední sdělení však právě značně charakterisuje obecnou mluvu, která v ústech lidu krajiny Žďárské skutečně žila a se ozývala za rozličných dob 15. století.*

Výpisky naše týkají se pravopisu, hláskosloví, tvarosloví, skladby a slovníku[1]).

A. *Pravopis* urbáře Žďárského není jednostejný; hned jest *etymologický,* na př. *z* kazdeho (z každého) I. Vys., *z* Kalow (z Kalóv) III. Kal., tolike*z* (tolikéž) IV. Bobr. atd., hned *fonetický:* czo*s* (což) I. Skl., z ni*s* (z níž) I. Vys., kdiſs (když) I. Skl., tolikeſs (tolikéž) I. Poč., *s* Kalůw (z Kalův) III. Kal., ſ toho (z toho) atd.

Nestejnosť pravopisu shledáváme i v označování měkkých souhlásek; to děje se totiž buď písmeny jednoduchými, jako v nejstarších památkách české literatury, buď spřežením dvou nebo tří liter na označení jedné měkké souhlásky; v seznamu z r. 1483 také, ač ve skrovné míře, princip diakritický u písmene *ž* na jevo přichází. Tak píše se zvuk *š* písmeny *s, ss, zs:* tolikes I. Lh., ſtirzy I. Vys., ſwecz I. Bobr., tolikeſs I. Vys., tolikezs II. Jamy, Matussuw I. Vys., Zsylhawy (Šilhavý) I. Bobr. atd., *ž* = *z, zs, sz, ss, ž,* na př.: Blazey I. Bobr., kazdy I. Vys.; slovo *žnec* se píše: znecz II. Vys., zsnecz I. Poč., sznecz I. Vys., *ženného:* zenneho III. Vys., zsenneho I. Radň., szenneho I. Radň., senneho II. Slavk. a v IV. Jamy i z'enneho (5krát); *žíti* = ssity II. Poč., szyty I. Poč., *žita* = ssita II. Radň., szita, szyta I. Radň. atd.

c = *cz:* czo, Waczlaw, zřídka *c; č* = *cz:* Sspaczek IV. Bobr., Zsczepan (Ščepán) I. Skl.; — *ř* = *rz, rzs:* Rzeczicze (Řečice), Girzy, vhlersz (uhléř) I. Lh., mlynarzs I. Lh.

Jinde děje se měkčení znakem *y* nebo *i:* Zdyarssky = (Žďárský) I. Kříž.; Bartonyowa I. Poč., Bartoniowa II. Poč., myerzicze, mierzicze I. Vys.; z nieho I. Jamy i z nyeho I. N. V.; jinde opominuto: z neho II. Jamy, Matej I. Radň.

Délka značena jest pouze u samohlásky *e* někdy v IV. seznamu: tree (tré) IV. Slavk., teez (též) IV. Poč., tee (té) IV. Vys. — Souhláska *t* psána jest někdy *th:* pruth i prutt, prut, letha i leta atd.

Že se v urbáři našem i patrných chyb a nedůsledností nalézá, jako wosy m. vozy, sa syr m. za sýr, pastwicze m. pastvišče a pod.,

---

[1]) Římská číslice značí jednotlivé seznamy, jak jsme je nahoře uvedli, skrácenina pak obec, jíž se týče.

nebude nikomu divno; nacházímeť chyby i v rukopisech, psaných písaři v češtině cvičenými.

Abbreviatury: ^{o} = ho, no, na př. z kazde^{o} prutu, pfa^{o} = psáno I. N. V.; o fvate = o svatém, také někdy: o fvatez = o svatém III. Poč.; zfeczuw = ženců̊v I. Lh., fluzea = slúžena III. Svr.; z la^{v} = z lánu, po gedno^{v} = po jednomu I. Radň., k to^{v} = k tomu II. Radň., oppwowati = opravovati IV. Bran.; Waczla^{e} = Václavě. Není jich však stále užíváno a v českém textu jest jich poměrně mnohem méně nežli v latinském. — Husí nožky „ značí, že slovo vypuštěné má se v text vložiti (I. Skl.); tečky pod slovo položené znamenají, že slovo má býti vynecháno (I. Vys.).

Tolik o pravopise; myslíme, že uvedené právě vlastnosti jeho nejsou v rukopisech oné doby zvláštnostmi.

B. Vizme, zdali nám urbář Žďárský pro *hláskosloví* poskytne značnější kořisti.

a) Přihlížejíce ke změnám *samohlásek,* nacházíme, že samohláska *a* postupné přehlásce pravidelně podléhá, ano i jméno ženské Kateřina čte se tu ve formě přehlášené *Káče* (Kacze) I. Bobr., ač se posud obecně slýchá *Káča.* Jediný příklad nepřehlášeného *a* naskýtá se ve jméně vsi *Zvola* IV.

Zpětné přehlásce však vzdoruje *a* před *j: vajce* (waycze) I. Vys., IV. Ob., *krajčí* (krayczy) I. Bobr., III. Bobr., *sajr* (sayr) III. Bobr., *Sprostnaj* (Sprostnay) IV. Žď.; jediná přehláska zpětná, a to v XV. století povšimnutí hodná, čte se ve jménu osobním Jan *Hrdej* (hrdey) IV. Hl. — Sr. Hattala, Zvuk. §. 29., Gebauer, Sborn. II., §. 26. a §. 59., J. Jireček, Nákr. §. 22.

Zpětná přehláska způsobená měkkým živlem, v následující slabice chovaným, čili assimilace, spatřuje se v lokále jedn. muž. *světím* (fwietym) I. Bobr., IV. Lh., zanedbána však jest v příč. min. *přijali* (przíyali) III. Vys. m. přijeli.

Samohláska *o* po měkké souhlásce m. *e: Bartoňova* (Bartonyowa) I. Poč., *Radňovice* (Radnyowicze) I.

Samohláska *u* podlehla vždy přehlásce.

Proměny dlouhých samohlásek:

Dlouhé *é* v seznamu z roku 1483 přechází někdy v *ý:* o *svatým* (fwatym) Václavě IV. Strč., Poč., Bohd.; v přípisku z r. 1517: k tomu sedění, na *kterýmž* (kterymz) sedí. — Sr. Hattala, Zvuk. §. 12, 1; Gebauer, Sborn. II., §. 37.

Dlouhé *ó* často se drží, často však přechází v *uo,* ano i v *ů,* a to ve *všech* seznamech *promiscue:* Pavel *Mikulóv* (Mikulow) syn I. Mir., suma *syróv* (firow) I. Rúsm., *dóm* I. Kříž., *pánom* (pano) III. Hod.,

Matějóv (matiegow) syn IV. Bohd., *synóm* a *potomkóm,* v příp. z r. 1517; *puol* (puol) I. Vys., II. Slavk., II. N. V., *pluhóv* a *pluhuov* IV. Bran., *žencuov, pluhuov* IV. Vys., *Hospodářuov* (Hospodarzuow) syn IV. Svr., *muož'* (muofs) III. Hod. atd.; ano hned za sebou: *z Kalóv* (z Kalow) a *z Kalův* (Skalůw sic!) III. Kal., *Mikuláš Hensluow* (Henfluow) a Jan *Rychtářův* (uw) III. N. V., Vituš, *Kropáčů* (Kropaczu) syn IV. Svr.; *ů však nalézá se již v seznamu z r. 1407, a sice nikoli sporadicky:* Janek, syn *Bohunův* (Bohunvw) I. Vys., Pavel, *Matúšův* (Matuffuw) syn I. Vys., II, Vys., Martin, syn *Lukšův* (lukffuw) I. Poč., Petr *Vojtěchův* (woytiechuw) I. N. V., gen. množ.: *prutův* (pruttuw) I. Vys., *lánův* (lanuw) I. Slavk., *poplatkův* (poplatkuw) I. N. V., II. N. V., III. Kal., *sýrův* (firuw) I. Bobr., *ženců*v (szencuw) I. Poč.; *slůve* (fluwe) III. N. V., IV. N. V. atd. atd.

Tak časté naskýtání hlásky *ů* v seznamu z r. 1407 svědčí o tom, že v obecné mluvě krajiny Žďárské přechod samohlásky *ó* v *ů* se dál /ač ne výhradně/ hned na počátku XV. věku, a snadno připustíme, že první jeho začátky padají do doby starší nežli vůbec za to se mělo a že citátu *zustane* v listině z r. 1388 /Výb. I., sl. 1020/ snad přece možno důvěřovati. Sr. Jungm., Hist. č. lit. str. 56; Hatt., Zvuk. §. 12, 2, Srovn. Ml. §. 98; Gebauer, Sborn. II., §. 57; J. Jireč., Nákr. §. 18.

Naproti tomu dlouhé *ú,* kteréž již koncem XIV. stol.[1]) v literatuře sporadicky rozváděno v *au* (Hattala, Zvuk. § 12, 4; Gebauer, Sborn. II., §. 58; J. Jireček, Nákres §. 62), v prvních třech seznamech našich pevně se drží: *Rúsmírov, lúka, jednú* atd.; teprvé v části psané r. 1483 čteme isolované případy: *Rausmírov, Raučka,* v přípisku z r. 1517: *lúce* a v jiném z téhož roku *lauce* (laucze).

Také dlouhé *ý,* ježto asi koncem XIV. století i v knihách ve formě *aj* jeviti se počíná (Šafařík, Poč. §. 22; Hattala, Zvuk. §. 12, 3; Gebauer, Sborn. II., §. 59; Jireček, Nákres §. 61), v prvých dvou seznamech, pochodících z I. polovice XV. století, bez výjimky trvá; v seznamu třetím a čtvrtém však vedle obyčejného *ý* shledáváme také někdy *aj: sajr* (sayr, sair) III. Bobr., *Sprostnaj* (Sproftnay) IV. Žď.; osamělého přechodu v *ej* již nahoře bylo zpomenuto.

Co do přechodu *ě* a *ie* v *í* uvádím: *Kvietek* (Kwietek), IV. Oleš. a *Kvítek* (Kwitek) III. Mir., *Dřiemal* (Drziemal) III. Bobr., *Dřímal*

[1]) V listině krále Václava II. z r. 1298 nachází se vedle formy *Klobuk* také *Klobauk* (2krát). Emler, Regesta, II pag. 775. Zda to orig. či opis? (Vypsáno od A Bočka nikoliv z originálu, nobrž z Pamětí kláštera zábrdovského, později sepsaných. Red.)

(drzimal) I. Bobr., *nenie* (nenye) = není I. N. V., *vybierá* (wybyera) I. Kříž., *vycházie* (wychazye) I. Kříž., *z Volšie* (Wolffie) IV. Radň.; *nyní* (nyni) IV. Svr., *rozdílně* (rozdylnie) III. Rač., *příti* (prziti) inf. slovesa přeji, v příp. z r. 1517.

Vzhledem ke střídnicím za stblh. ę nebude nemístno ukázati k infinitivu slovesa *žnu,* stblh. *žęti;* v seznamu nejstarším, z r. 1407 čteme: *žíti* (ſyty, szity) I. Poč., ale v seznamu 1483: *žieti* (zieti) IV. Poln.; — akk. jedn. jména *peníz* (stblh. (penęzь) čte se I. Bobr. *peníz* (penyz), III. Bobr. *peniez* (peniez) i *peníz* (peniz), mn. č. *peníze* (penize) III. Bobr.; jméno vsi, jež nyní sluje *Počítky* (t. j. zřídla Sázavy?), píše se v I. seznamu: *Počátky* (Poczatky), *v Počátcích* (w Potczatczich) i *v Počítcích (Potczitczich);* v seznamu druhém: *Počítky* (Poczitky), *v Počítkách* (w Potczitkach), *v Počítcích* (w Poczyczich); v seznamu z r. 1462: *Počítky* (Poczitky) a v seznamu z r. 1483: *Počietky* (Poczietky) i *Počítek* (Poczytek); v přípisu pak z r. 1517: z *Počítek* (Poczitek), v *Počítkách* (Poczitkách). Načež ustálila se nynější forma, již pro rozdíl od stejnojmenné vsi v IV. seznamu, která slove: *Počátky.* — Úvahy zasluhuje v tomto slově předně přechod *a* v *ie, í,* ač v následující slabice *t* jest tvrdé (sr. stblh. načętъkъ), potom kolísání mezi střídnicemi *a, ie, í,* nešetřící postupu časového.

Střídnicemi za stblh. ъ po *l* a *r* jest *e, i* aneb jest *l* a *r* samohláskou: *Vilk* (Wylk) I. Lh., III. Lh., *Vlk* (wlk) II. Lh., *Wlček* (Wlczek) I. Bobr.; *Černý* (Czerny) I. Lh. a *Črník* (Czrnyk) I. Bobr.; *štvrť* (stvrt) I. Lh. i *štvirť* (ſtwirt) I. Skl., Bobr.; *Dirstva* (jméno osoby) I. N. V. a *Drstva* II. N. V.

Z jiných úkazův samohláskových uvedeme ještě osamělý přechod samohlásky *y* v *e:* lhota *vejde* (wegde) m. vyjde IV. Zv. (sr. hanácké *e* m. *y* a místy v jižních Čechách slýchané: *ve*hrat m. *vy*hrati).

Samohláska zmizela: Radňovice m. Radoňovice (sr. Šemberovu mapu), *Světnov* m. Světinov, *purkrchtóv* m. purkrechtóv, *má* m. jmá (toto jen IV. Strč. jednou); pravidelně odsouvá se *e* u slovesa *muož* m. muože; *o* se drží v *toliko,* na př.: Jiřík platí toliko jako Vaněk IV. Rož.

b) V příčině *souhlásek* jest nám předkem zmíniti se o *v,* jež se v urbáři Žďárském před náslovné *o* rádo předsouvá, jakož v obecné mluvě posud ze děje; nejčastěji to shledáváme u předložky *o;* nezřídka na prvém místě jest *vo,* na druhém *o:* z toho platí *wo* sv. Jiří a *o* sv. Václavě I. Skl.; dále čteme: *vod* (wod) m. *od* III. Radň.; *vovsa* (wowſa) vedle *ovsa* II. Radň., *vozim* (wozym) m. *ozim* IV. Braň., *osadí* (oſſady) i *vosadí* (woſſady) I. Skl., *voral* (woral) I. Vys., oral II. Vys. atd.

Vsuto jest *n:* lhota *vyňde* (winde) m. vynide I. Radň., *vynímá sě* (wynyma sye) I. Křiž.

Naopak mizí *v: syn rychtářů* (richtarzu) II. Poč., v I. Poč. jest: *rychtářův* (Richtarzuw), *Kropáčů* (Kropaczu) syn IV. Svr.; úrok Vysokém II. Vys. m. *v* Vysokém, jakož psáno I. Vys.; *z: svého* platí m. *z* svého I., II. N. V.; *t: jestu* (gestu) m. jest tu I. Poč., Slavk.; *čvrť, čvrti* (czwrt, czwrty) vedle *čtvrť,* sr. III. Lh. atd.

Místo koncovky infinitivné *ti* někdy, ale zřídka jest *ci: žíci* (zsiczy) m. žíti I. Poč., II. Poč. (po jednom příkladu); *voraci* (woraczy), *vozici* (wosiczy) III. Erz.; *hájici* (hagiczy) III. Hod.; sem též hledí: *tocižto* (toczyzto) m. totižto I. Křiž. — Sr. Šafař., Poč. §. 23; Hattala, Zvuk. §. 79; J. Jireček, Nákr. §. 72.

Skupenina *sk* přechází v *šč* i *šť: panščí* (panſczy) rybníci, III. Hod., ale IV. Hod.: *panští* (panſſtij); i jinde kolísá *šč* a *šť: Ščedroň* (Sczedron) III. Bohd. a *Štědroň* (Sſtiedron) IV. Světn. atd.

Skupenina *čt* mění se v *št: štyři* pruty (ſtirzy), ze *štyří* (ſtirzy) prutův I. Vys. m. čtyři, čtyří; štvrť (ſtwrt) m. čtvrť I. Lh.

C. Pro *tvarosloví* znamenáme:

a) *U jmen podstatných:*

Genit. jedn. tvrdých a — kmenův mužských, bytosti neživé značících, končí se obyčejně samohláskou *u:* půl *lánu* I. Skl., z *mlýnu* III. Svr., ano i *lesu* III. Kal., IV. Ob.; *podsedek* má vedle obyčejného *podsedka* I. Bobr., IV. Bobr., II. N. V. také *podsedku* IV. Bobr. *prut* vedle obyčejného *prutu* také *pruta* III. Vys., *úrok* má *úroka* I. Mir., *zákon, zákona* i *zákonu* v I. Křiž.

Akkusativ jedn. muž. rovný nominativu udržel se v datování: *na svatý Václav, na svatý Jiří* III. Rač.; *na svatý Jiří* a *na svatého Václava* IV. Jiř.

Lokál jednotný tvrdých a — kmenův mužských dopadá na samohlásku *ě,* jde-li o určení času: *o sv. Václavě, Jakubě, Prokopě, Havle, o sv. Duše* III. Světn., ale přece též: *o sv. Václavu* III. N. V.

Nominat. množný: Jsú tu *rybníci* III. Hod., IV. Hod.

Genitiv má koncovky: *óv, uov, ův,* viz nahoře.

Jméno vsi *Počítek* má lokál: v *Počítcích* I., II. Poč., v *Počátcích* I. Poč., v *Počítkách* II. Poč.

Jména: *měřice, slepice* mají v akk. mn. někdy *i* m. *e: tři měřici* III. Světn., obyčejně však: *měřice;* 3, 4 *slepici* IV. Hl. — Mají-li tyto formy svůj původ v dialektické zvláštnosti, či třeba-li je na vrub písařovi dáti, nevím.

Vánoce, dat. *vánocem* (wanoczem) I. Křiž.; lok. *o vánociech* (wanocyech) I. Křiž., *o vánocích* (wanoczich) IV. Radň.; *letnice,*

lok. *o letniciech* (letnyczyech) I. Křiž., *o letnicích* (letnyczych) I. Křiž., IV. Rož.

Formy duálné: ze dvú podsedkú (poſſedku) III. Bohd., *po dvú penězí* (penyezy) I. Křiž., *dvě kopě* I. Vys., drží *dvě štvrti* (stvrty), I. Bobr., *dvě měřici* I. Radň., *dvě slepici* IV. Světn.; po *dvú letú,* III. Svr., IV. Svr., *dvě vajci* I. Vys.

b) *U jmen přídavných:*

Lokál jedn. muž. jména *svatý* jeví se obyčejně ve formě: *o svatém* Václavě, řídčeji: *o svatým* (v IV. N. V. pětkrát); proto úvahy hoden jest tvar archaický: *světím,* jenž se v urbáři *dvakrát* čte: Rychtář Michal drží lúku, z tej platí jednú úrok vo *světím* (ſwietym) Jakubě, I. Bobr.; Vaněk má čtvrť, platí o *světím* (ſwietim) Jiří, IV. Lh. — Forma *světím* m. *světiem, světě+jem.* Sr. Šafař., Poč. §. 53, J. Jireček, Nákres §. 159.

Povšimněme si též formy *duálné,* jež se čte v I. Bobr.: Michal Čistota drží 2 čtvrti *Bítovscí* (Bitowſczy); Bítovscí m. Bítovscě-ji, sr. Šafař., Poč. §. 52. — Na jiném místě téhož seznamu I. Bobr. psáno: 2 čtvrti *Bětovské.* — Znamenejme ještě: od stara*dávna* drží IV. D. V.; kromě *rychtářového* m. rychtářova IV. Rous.

c) *U jmen číselných:*

Číslovka *jeden* vedle forem pravidelných: z *jednoho* pustého III. Hod., *po jednom kuřeti* má též: akk. muž. *jedného* (gedneho) žence IV. Lh., po *jednému* (gedne^v^) kuřeti II. Jamy, jsú tu *jedné* (gedne) pústky III. Jiřík; ano i do nominativu vnikla tato nepravidelnosť v tomto příkladě: Šebor ... kur po dvú letú dvé a třetí rok *jedné* (gedne) IV. Svr.

Vzácný jest genitiv číslovky *čtyří,* jenž se čte I. Vys.: „Item z každého pruttu jeden žnec a ze *čtyří* (ſtirzy) *pruttův* 1 pluh." — Tato forma se, pokud vím, posud nikde nenalezla, může pak dobře nám sloužiti k výkladu místa v Rkr.: „Zástup sjen bè čtyřie hłukóv četný." (Výb. I., sl. 24, ř. 34), kdež čtyřie m. čtyří. Sr. Šafař., Poč. §. 66. — Ostatně drží tato číslovka původní znění i v akk.: *čtyři* (ſtirzy) pruty I. Vys., *čtyři* (cztirzi) slepice IV. Strč. Všechen má nom. mn. mž. *všicni* (wſiczni) III. Vys.

d) *U zájmen:* z *té* (te) lúky II. N. V.; z *té* (tee) vsi IV. Vys.; z *tej* (ſ tey) t. j. čtvrti I. N. V. Lh., z *tej* (z tey) vsi III. Poč.; v *tej* (tey) vsi I. Vys.; z *též* (z teez) vsi IV. Počítky; obec, z *níž* (nis) platí I. Poč., Vys.; z *ní* (ny) I. Poč. — Forma *kto* se ještě drží na př. I. Slavk., I. Křiž.

e) *Slovesných forem* jest v urbáři málo; opakuje se tu jednotvárně: *drží* (3 os. jedn.), ale jednou přece: *držie* III. Lh., *platí,*

má, dává atd., — duálná forma: Jakub a Mikula *držíta* (drzyta) 2 lány I. Miroš.

Sloveso *jsem* skýtá tyto formy v 3 os. jedn.: *jest* I. Oleš.; *jestu* (geſtu) m. jest tu I. Slavk.; *jestiť* (geſtit) tu také mlýn II. Slavk.; v 3. os. mn. píše se pravidelně: *jsú* (gsu); jen jednou: *sú* (su) IV. Lh.

D. Pro *skladbu:*

Genitiv po slovesech záporných: Jiných poplatkův nedávají III. N. V. a pod. Jsú tu rybníci panščí, kteříž (sic) sedláci mají hájici, aby se *škody žádné* klášteru a pánóm *stalo* (sic) III. Hod.; v IV. Hod. však: Jsú tu rybníci panští, kteréž sedláci mají hájiti, aby *škody* pánóm a klášteru *nestalo.*

Genitiv platu: Michal platí *lesného* 6 měřic ovsa I. Lh.; Jan *ženného* 4 gr. I. Slavk. a tak obyčejně; v III. Ob. však vždy v této formě: Mikuláš platí *lesné* 1 měřici ovsa.

Genitiv původu: Jako máme v urbáři jména osob: *Šilhavého syn* I. Mir., *Jan Vítkové* III. Bohd., tak dlužno rozuměti i přídavným přivlastňovacím: *Pavel, Mikulóv syn, Petr Vojtěchův* I. N. V., *syn rychtářů* II. Poč. Zastupuje tedy přídavné přivlastňovací genitiv *jednotný,* z čehož jde, že nynější jména osobní: Pavlů, Petrů, Vávrů atd. jsou *sklonná,* tedy: Jana Pavlova, Janu Pavlovu, jakož i lid skutečně posud je skloňuje, arci skloněním složeným: Jana Pavlovýho, Janu Pavlovýmu atd. — Sr. Zikmund, Gramm. I. vyd., §. 75. Pozn. 1.

Akkusativ: A ze čtyří prutův jeden pluh, aby *voral robotu* do kláštera I. Vys. — Janek Matěkův sedí na čtvrti, kteráž má *slúžena* (ſluzea) aneb placena býti III. Svr. /tedy sloužiti čtvrť, t. j. plat za ni odsloužiti/.

Vazba neosobná u passiv: Roku 1517 *puštěno a vymezeno jest kaut lesu*; r. 1517 *puštěno a vymezeno jest kaut lesu a díl vyplaněno* k roli a lúce v plat Mikšovi. Sr. Miklosich, Vergl. Synt. S. 364—365.

Assimilace pádu: V seznamu IV. nalézáme, že po akkusativu jména *půl, třetina, čtvrť* bývá podstatné jméno také v akkusativu (vedle genitivu): Čepl platí .... a půl *slepici* IV. Svr., IV. Poln. 4krát, ale tamže také $^1/_2$ slepice); v IV. Bobr. D. $^1/_2$ *slepici* i $^1/_2$ *slepice.* — Kavan má $^1/_2$ podsedka, platí .... a čtvrť *slepici;* trochu nížeji: čtvrť *slepice.* Martin .... platí třetinu *slepici* (4krát) IV. Svr. — Příklady tohoto zajímavého úkazu i v jiných pádech uvedl Frt. Bartoš v Čas. Matice Mor. V. str. 66.

Zde třeba i podotknouti, že jméno *půl* také se skloňuje; čteme totiž vedle vět: z *puol* podsedka platí I. N. V., rychtář platí z *puol* lánu III. Bohd. atd. také: *z polu lánu* IV. Bobr. H., IV. Lh.,

10*

pluhuov *po polu dni* šesť IV. Bran. — Sr. Jungm. Slovn.: do polu vrchu. Pref.

Vazba dle smyslu: Úrok ve Lhotě, co *dávají,* wo sv. Jiří a o sv. Václavě *jedenkaždý* I. Lh., což každý, *kteříž jsú* v tej vsi, platí III. Bohd.

Duál v urbáři našem sice ještě žije, ale míchá se již značně s plurálem: po *dvú penězí* I. Kříž., ale: bez 2 *peněz* II. Poč.; drží dvě čtvrti *Bítovscí* I. Bobr., ale: dvě čtvrti *Bětovské* I. Bobr.; Jakub a Mikula *držíta* 2 lány, z toho platí I. Mir.

Vztažných zájmen zastoupení: Jiných poplatkův nižádných tu nenie, než jest panská lúka, *ježto z tej* (gefto s tey) dávají .. = z kteréž I. N. V., II. N. V. — Jest tu také jeden mlýn, *ježtoť* (geftot) platí *z něho* I. Slavk., II. Slavk. — Jest tu lúka, *ježtoť* (geftot) Matěj drží I. Slavk.

Místo *číslovek základných* setkáváme se velmi často se středním rodem *číslovek druhových: dvé kur* I., II. Slavk., *kur tré* III. Slavk., *kur čtvero* III. Kal., *vajec osmero* II. Slavk. atd. Co však díti vazbě: *dvě* (dwie) *slepic* IV. Lh., nevím; zda i s prvními čtyřmi číslovkami základnými spojován genitiv (sr. Jgm. slovn. sub v. čtyři: čtyry člověkův, Steinbach, Diplom. Saar) či to omyl písařův? — V příčině číslovek nezřídka v našem urbáři chybováno, na př. 6 vajce, 12 vajce IV. Saz. 8 měřice, 8 měřici IV. Jiřík.

Předložky:

Do roka = na každý rok; platí *do roka* I. N. V. Jest tu lúka, ježtoť Matěj drží *do* Nového Města m. Matěj z Nového Města, Novoměstský I. Slavk. — Na označení dne bývá obyčejně předložka *o* (vo) s lok.; někdy též předl. *na.* Viz tvarosloví.

Po ve významu distributivném s *dativem* i *lokálem:* z lánu platí *po jednomu kuřeti* I. Jamy, z lánu platí *po jednému kuřeti* — robotních peněz z lánu *po třech gr.* II. Jamy; *po dvú penězí, 8 vajec a po jednom sýru,* I. Kříž. — Předložka *po s dat.* jest dosti vzácna; Jungmann všeho všudy má dva příklady, kteréž i Zikm. Skl. §. 150, B. 4, i Miklosich, Synt. S. 631 cituje. — Sr. Šafař., Poč. §. 86 a Jos. Jireček, Nákr. §. 315.

Po s akkus. m. *pro:* dávají vozy dva *po* desátek I. Poč., I. Vys., IV. Vys.

Předložka *v* s akkus. k označení *účelu:* Puštěno a vymezeno jest kaut lesu *v plat Mikšovi* (příp. z r. 1517) = aby z něho platil. Sr. Zikm., Skl. §. 145; Miklos., Vergl. Synt. 398—399.

Předložka se opakuje: Jirsa *z puol z podsedka* II. N. V.,

Simoňova *z* (ſ) *pól z podsedka* ... II. N. V. Jan *ze* (ſe) *čtvrti z podsedka a z krčmy* ... IV. Bobr. H.

Spojka *a* zvláštním způsobem položena jest tuto: Také spravuji, *a že* sě přisáhla dva III. Radň.; v podobném citátu (III. Slavk.) není však spojky *a*.

E. Konečně vypíšeme některá slova z urbáře Žďárského pro *slovník;* nejsou sice unica, avšak přece snad hodna zaznamenání:

Frajmark (Freimarkt) = směna, permutatio: *Frajmark* (ffraymark) jsme učinili létha Božieho tisícieho čtyrstého osmdesátého šestého Krokočínem vsí a puol vsí Raděničky z (sic) Janem Olešenským na Olešinku vesku a na dva dvory. Neb jsme vzdy nesnázi i předkové naši jměli se pány Náměstckými o Krokočín IV.

Chemrov (?): Item čtvrť *chembrov* (chembrow), z toho platí do roka 2 gr. III. Ob. Z *chemrova* (chemrowa) jednú v roce 2 gr, IV. Ob. Snad jméno samoty?

Jako = odkud: Rychtář kúpil *podsedek ustavený* a toho má osaditi a k tomu podsedku jest přidáno $^1/_2$lánu rolí od toho *sedění, jako* rychtář sobě sedlišče k svému lánu obrátil, aby prostraněji měl IV. D. V. — Miklos. Lex. uvádí *kako* = unde z Ostrom.

Ježtoť = *odkud* nebo *kde: Ježtoť* (gtstot) jest Dorner utekl, ... platí ... I. Jamy. Sr. Jungm. Slovn. *ježto* ve významu *kde.*

Krajčí (krayczy) i *krajčíř* (krayczyrzs) I. Bobr.

Kuřenec: Ščepán Neckář 8 gr., 2 kuřence atd. III. Bohd. jinde kuře.

Lesné, lesnie = die Leistung für die Erlaubnis, Klaubholz und Streu im Walde sammeln zu dürfen (Brandl, Glossar). Michal platí *lesného* (lesneho) 5 měřic ovsa I. Lh. *Lesnieho* (lesnie°) 2 měřice ovsa IV. Bran. — Jgm. nemá.

Letničný sýr dávali lidé poplatní v Bobrové o letnicích; také mohli místo něho platiti peníze (syrné). Brandl, Gloss.

Lhóta = libertas, osvobození od úrokův na jistý čas: Jíra drží pusté a má k tomu *lhótu* 3 léta od sv. Václava minulého a má z toho platiti, když *lhóta* vynde ... I. Radň.

Lučné peníze = poplatek z užívání luk: *lučných peněz* obec ... o sv. Duše 23 gr. IV. Strč.

Manství věčné: Jest tu (t. j. v Kozlově) tvrz *v manstvie věčné* klášteru, a úroky vybierati z té vsi a na klášter přinésti mají IV. Kozl.

Neplatný podsedek = z něhož se úrok neplatil IV. Bobr. D. Srv. nerobotný v Brandl. Gloss.

Orné = poplatek dávaný místo povinného orání.

Osazení: Týž Vacek drží podsedek *do osazení* = až by se někdo jiný na něm osadil. — IV. D. V.

Padělek: Johan drží 1 *padělek;* když seje, 5 gr. platí jednú v roce, a když úhor, tehdy nic. — Takových padělkův zapsáno jest osm, totiž v seznamu IV. mezi Zvolí a Branišovem; tak má rychtář Branišovský 2 padělky; platí 10 gr., když seje atd. — Jungm. Slovn.: V Třebíči na Moravě má v předměstí Nové Město řečeném každý dům při sobě stejný kus rolí asi po 6 měřicích, nepochybně že nejprvnější vzdělavatelé těchto domů stejnými kusy země *poděleni* byli, a ty *padělky* jmenují. — Jiného významu jest: *Podělek* = robota; sr. Brandl. Gloss.

Podpisovati = infra scribere: Item *podpisuje sě,* co knězi opatovi Žďárskému vycházeti má zákonu svatojirského z Křižanova z purkrchtóv I. Křiž. — Sr. Jungm. dodatky.

Podsedek = 1) subses, der Hintersasse: kteří rolí mají, každý sýr dává, a čtyři *podsedkové* jeden sýr dávají IV. Bobr. D.; 2) výměra pole menší nežli živnosť selská: Šimoňová z puol podsedka platí do roka $1^1/_2$ gr.; Michek z podsedka platí vo sv. Jiří $1^1/_2$ gr. a o sv. Václavě tolikéž I. N. V. — Z půl lánu platili v Nové Vsi do roka 24 gr.

Pořád = jeden za druhým: Item jsú popsáni lidé, jakož sedí *pořád* (porzad) a co kde kto platí. I. Slavk.

Povozné peníze = poplatek dávaný místo *povozu* (vectigal, Zugrobot): Item *povozných peněz* o vánociech 57 gr. I. Jivové.

Purkrcht = purkrecht, bona emphyteutica seu censualia; takové „purkrchty" byly v Křižanově, viz podpisovati. — V Nasraticích zpomíná se: pergrecht.

Pusté = opuštěné sedění s pozemkem; tak uvádí se v I. Skl. pusté Pechovo, pusté Jiříkovo, pusté Polonarovo. — Jiné názvy: *Puština:* Mistr Michal *z puštiny* (pufſtiny) platí ... IV. Poln., *Pustiště* (puſtiſſtie) ... IV. Poln.; *pústky:* Jsú tu také jedné (sic) *pústky* (puſtky) III. Jiřík.; z *pústek* za trávu dávají. II. Skl. — Sr. pustina v Brandl. Gloss.

Rádlo = der Hackenpflug; v Branišově (IV.) má rychtář a Neřad orati na *vozim,* ostatní osadníci mají orati *rádlem.*

Robotovati = frohnen, *robotíř* = der Frohnarbeiter (gen. pl. robotirzuow) IV. Strč.

Robotné haléře nebo peníze = plat dávaný místo roboty: Item *robotných peněz* z lánu po třech gr. II. Jamy, IV. Slavk. — *Robotné haléře* dávají rozdílně, III. Rač.

Sedlišče = místo, na kterém stavení jest a toto samo (Jungm. Slovn.): Rychtář kúpil 1 čtvrť, kteráž *sedlišče* (ſedliſſcze) nemá IV. D. V.

Sedění = grunt, viz citát u *jako.*

Tolikéž = také tolik: Franěk platí vo sv. Jiří $1^1/_2$ gr. a o sv. Václavě *tolikéž* a $3^1/_2$ měřice žita a *tolikéž* ovsa I. Radň.

Všaký: O letnicích na *všaký* rok, ktož má dóm celý, ten má dáti ... I. Křiž.

Vuole: Potůček jest tu panský, z něhož nyní platí o sv. Jiří 18 gr., a to do *vuole* (wuole) *páně.* IV. Svr.

Vycházeti = provenire: Item zákonu svatojirského *vycházie* (wychazye) z Dobré Vody ... I. na konci.

Zákon nachází se jen v poslední části seznamu I., kde poplatky z Křižanova, Jivového a Dobré Vody zapsány jsou rukou od předešlé rozdílnou, ve významu ani u Jungm., ani u Brandla neuvedeném, totiž = *úrok.* Byl zákon svatojirský a svatováclavský.

Zákonné = poplatek dávaný místo obilí: Holub má čtvrť, z tej platí vo sv. Jiří $1^1/_2$ gr., vajec 12, ženného 3 gr., a o sv. Václavě $1^1/_2$ gr., kuře 1 a za obilé *zákonného* 12 gr.; jinde za obilé *zákonné.* Dle seznamu I. a II. dávali v Radňovicích osadníci obilí, dle III. a IV. pak místo obilí odváděli peníze = *zákonné.*

Ženné = plat dávaný místo žetí panského obilí, Schnittfrohne: Jakub má puol lánu; z toho platí vo sv. Jiří 3 gr. a o sv. Václavě platí 11 gr., *ženného* 4 gr., vajec 16 a 3 kur. I. Slavk. — O poplatku tom velmi zhusta zmínka se děje v urbáři.

Na konec uvádíme slovo, jehož správné čtení jest nejisto; neboť píše se jen na dvou místech, a to rozličně: „Také zpravuji (= zprávu dávám), že sě dva ſprziſſhala a jeli po desátek do Petrovic ...“ III. Slavk.; v III. Radň. pak: „Také zpravuji a že sě prziſſahla dva a vozí desátek vod nich na klášter.“ — Zde možno mysliti buď na sloveso *spřisáhnouti se* = zavázati se, anebo na *spřehnu, spřihati se* = spojiti tažný dobytek dohromady k tažení vozu.

Vlastní jména osob pouštím v přítomné úvaze mimo sebe; jen toho podotýkám, že Prokop Holý, vůdce Táborův u Lipan r. 1434, „muž, který po tolik bouřlivých let byl hlavním štítem své vlasti a obdivou celého světa, o jehožto posledních dnech a hodinách nedošla nás ani od přátel ani od nepřátel jeho pověsť nižádná“, nalézá dle seznamu z r. 1462 ve vsi Bohdalci jmenovce. Na 7. místě totiž mezi 21 osadníky uvádí se: „Prokop holy.“ „It̂. Prokop holy platy woſwatê Girzi IIII gr. I kurze wagiecz X woſwatê vaczlawie IIII gr.“ Držel $^1/_2$lánu.

O Slovanech na ostrově Raně

a o vyvrácení moci jejich roku 1168.

Podává *V. Royt.*

(Dokončení.)

Vypsavše v stati předchozí různé výjevy z vnitřního života ranského Slovanstva přistupujeme nyní k líčení posledního jeho zápasu s Dány a zkázy Arkony.

Dosednutím krále Valdemara I. na trůn Estritovcův r. 1157 nabyla říše dánská, jež za předchůdcův jeho vnitřními sváry jakož i útoky nepřátel zevnějších byla klesla v malátnost, nového života, a síla její obrácena nyní proti Slovanům, odvěkým nepřátelům jejím, zvláště Ranům.

V posledním tomto zápase s Rany účastnili se na předním místě kromě krále Valdemara Jindřich Lev, vévoda saský, co mocný spojenec Dánův, a Absalon či Axel, biskup réskildský. Tento i radou i skutkem nejvíce přispěl ku zkáze Slovanstva ranského. Jsa od mládí přítelem Valdemarovým byl později nejdůvěrnějším rádcem jeho, a vynikaje zkušeností ve válce a nadáním státnickým, jakož i smělostí ducha, kteréž se králi k velkým podnikům nedostávalo, položil vlastně on základ k moci a velikosti Dánska v 12. a 13. století. Zásluhy, jež sobě získal o zvelebení vlasti své, nejsou menší Richelieuových o povznešení Francie.

Absalon pocházel z proslulého panského rodu sélandského, jehož zboží leželo v krajině nynější Kodaně. V mládí svém, aby poznal tehdejší duševní ruch románského světa, zabral se do Paříže, nedlouho po oné době, když smělý Bretonec Abélard v tamních školách potíral vítěznou svou dialektikou své odpůrce. Navrátiv se do Dánska obíral se válečnictvím. Záliba jeho tráviti život na moři a hledati bez ustání nepřítele upomínala na pochození jeho z oné země, jež byla dávnou kolébkou vikingův. I když povýšen byl r. 1158 na stolec biskupský, nezmírnila se v něm žádost po lomozu válečném; s počátku tábořil stále na břehu mořském, tytýž prodléval v lesích, ano i za tuhé zimy neustával sem tam projížděti

moře. Na větších výpravách válečných, ku kterýmž obyčejně krále pobádal, vodíval přední voj a poslední opouštěl bojiště. Svou neohrožeností a přítomností ducha odvrátil nejednou pohromu od vojska dánského v nebezpečných okamženích. Když roku 1169 sevřeno bylo loďstvo dánské od nepřítele v Divenovu u Volyna, radil Absalon, aby několik lodí udeřilo na loďstvo nepřátelské a tak se zjednal průchod loďstvu dánskému. Páni vojenští smáli se takové odvážlivosti a tázali se ho, zdali se sám o to pokusí? „Ovšem že já," pravil, „vždyť nechci srdnatěji mluviti než jednati." I udeřil na nepřítele a rozptýliv sílu jeho připravil volnou cestu loďstvu dánskému. Nejen ve válečnictví ale i v státní radě byl Absalon předním mužem té doby v Dánsku; žádná záležitost, buď vnitřní buď zahraničná, nevyřizovala se bez rady jeho. Život Absalonův nesrovnává se ovšem s povoláním duchovního pastýře po názoru našem, než věk, v němž on žil, omlouvá ho ze skutků jeho; neboť tehda bylo to skvělou vlastností biskupa, vyznamenával-li se také obratností v různých státních jednáních, jakož i znalostí vojenského umění a spolu i zmužilostí na bojišti. Tomuto neobyčejnému muži děkuje Dánsko nejen převahu svou na Baltu za středního věku, nobrž i prvni sepsání dějin svých, jakož i založení nynější své kvetoucí metropole, města Kodaně. K vylíčení dějin dánských přijměl Absalon nadaného Saxona Grammatika, probošta réskildského; on sám poučoval jej o minulosti dánské a vypravoval mu vlastní své příhody.

II.

Roku 1158 strojil se ponejprv král Valdemar k válce proti Ranům. Když však loďstvo mělo vyplouti, podjala pány ve vojště taková bázeň před nepřítelem, že kromě Absalona, jenž v brzce na to dosedl na stolec biskupský, radili všichni k odložení války na jinou dobu. Po přání pánův sešlo tenkráte s výpravy.

Teprv roku 1159 připlavili se Valdemar a bojovný biskup Absalon válečně na blízko břehům ranským. Aby Ranové nezvěděli o výpravě, děly se přípravy k ní beze všeho hluku; Arkona měla dána býti v požeh, a branná hotovost, kdyby jí přispěla z okolí na ochranu, měla býti z nenadání přepadena. V Dánsku se tenkrát mluvilo, „že tvrz Svantovitova jest prázdna obyvatelův a že jen zavorami jest uzavřena, aniť prý Ranové se domnívají, že ona nepotřebuje ochrany lidské, ježto bůh sám, jenž tam jest přítomen, jí ostříhá" [1]). Vzavše na cestě bouří mořskou patrnou škodu

[1]) Saxo, p. 742.

neodvážili se Dánové žádného útoku na Ranu a obrátivše se od ostrova hytinského (Hiddensee) k jihu loupežili a plenili na pobřeží pomořském, a byvše pak stíhání od loďstva ranského vrátili se s nepořízenou domů. I druhá výprava, jestě toho roku proti Ranům učiněná, neměla velkých úspěchů; Dánové poplenivše poloostrov vitovský a odrazivše útok stíhajících je Ranův opustili, nemajíce odvahy k dalšímu boji, břehy ranské.

Ranové, aby odvrátili od svého ostrova opětné pustošení, poslali, když roku 1160 Valdemar na novo zbrojil se proti nim, svého předního diplomata, Dombora, do Dánska, aby tu jednal o mír.

Absalon, když se byl Dombor připlavil do Dánska, dal loď jeho zabaviti a mužstvo na ní potřebami opatřiti; neboť bylo té doby u Dánů a Ranů v obyčeji, chystali-li se na vojnu, chovati u sebe z nepřátelské země k nim přibylé vyslance až do návratu vojska domů, aby tak poslové nesloužili vlasti své spolu za vyzvědače. Nepříznivý vítr bránil však loďstvu dánskému vyplouti, a Dombor za delšího v Dánsku prodlení poznal nesnáze Dánův, jednak se jim nedostávalo špíže jednak nebylo mezi nimi svornosti. Proto jal se, jenž byl zprvu nabízel Absalonu výhodný pro Dány mír, s timto opětně jednati, žádaje však nyní, aby za příčinou míru Dánové podvolili se v téže výminky jako Ranové. Když pak Absalon Dombora se tázal, jaké záruky lze se nadíti od Ranů? odpověděl tento, že zpečetí smlouvu dle obyčeje ranského „vržením kamene do vody.“ Tak totiž přisahávali Ranové, činíce smlouvy[1]); vržení kamene do vody bylo symbolickým znamením, že mají, nezdrží-li smlouvy, zahynouti jako kamen do vody ponořený. Než Absalon zamítl takové nabídnutí a žádal rukojmí, k čemuž svoloval Dombor, když učiní rovněž tak i Dánové; načež s nevolí doložil Absalon, že Ranové nejen rukojmě ale i peníze a pomocné loďstvo Dánům posílali, tito však že nikdy nedopustili, aby něco podobného Ranům dávali.

Dombor, jejž Saxo nazývá mužem „neobyčejné výmluvnosti“ [2]), rozhovořil se potom o tehdejším rozkvětu moci ranské a o úpadku Dánska a připomínal biskupu, aby nesoudil z minulosti na přítomnost, anoť prý jest zpozdilé, mezi nadějí v budoucnost a vzpomínáním na minulé věci pomíjeti příležitosti, kteréž přítomnost poskytuje

---

[1]) A quo oblationem suam liquida fide prosequi rogatus, pignoris loco lapillum se aquae injecturum asseruit. Siquidem icturis foedus barbaris religioni erat calculum in undas conjicere, seque, si pacto obviam issent, mersi lapidis exemplo perituros orare. Saxo, p. 755.

[2]) Ib. p. 755.

a vypouštěti z rukou to, co již držíme. Tak prý i jemu (Absalonu), jenž se rozpomíná na minulost a přemítá o budoucnosti, nelze ani prohlédnouti k tomu, co jest před rukama a bije do očí, a že soudě tak z minulého štěstí na šťastnou budoucnost mine se s tím, co přítomnost přináší. Dále pravil Dombor, že neupírá, že Dánové před léty nad národem jeho moc provodili, ale že nyní osud přízní svou k němu se nachýlil a jej tak provází, jako byl druhdy Dány povznášel a že přivedl věci ranské k onomu vrcholu štěstí, jakéhož Dánové před léty dostoupili, a že jak onino byli druhdy slabší Dánův, tak nyní silou a úspěchem předčí nad tyto a řízením osudu tam postoupili, kam vzrůst štěstí dánského dříve byl dospěl. „A přece pokoušíš se“, pravil Dombor, „přinutiti mne k podmínkám, kteréž bys, hledě k stavu přítomných věcí, spíše sám plniti než jich žádati měl. Vaše krajiny jsou zbraněmi a vojsky našimi zpustošeny a ledva, ležíce ladem, mohou poskytnouti výživy obyvatelstvu; než přece se zdráháš ony, jenž jsou ve všem mocnější, pokládati za přednější vás, ba míti je za rovné vám. Potom teprv domáhej se poplatku na nás, až se úspěchy vyrovnáš nám a až shledáš, že svízele, jenž vás nyní tísní, nás zastihly.“

K této smělé řeči ranského vyslance odpověděl Absalon zkrátka a nedal se s ním v další jednání. Dombor opustil takto Dánsko bez zjednání míru; než Valdemar nemaje dosti odvahy k opětnému udeření na Ranu ustal na ten čas od výpravy a zdvihnul teprv válku proti ní, až nalezl mocného spojence na pokoření její.

Kromě Ranův odporovali té doby mezi baltickým Slovanstvem jen ještě Bodrici v nynějším Meklenbursku přijetí křesťanství a spolu porobě cizincův. Na podmanění těchto Slovanů, jakož i ranských, spolčili se nyní Valdemar a vévoda saský Jindřich Lev; oba udeřili současně, tento po suchu, onen po moři, na tyto poslední zbytky slovanského pohanstva.

Ještě roku 1160 počali oba válku proti Slovanům. Jindřich zaplavil v brzce se zástupy saskými celé Meklenbursko, nepotkav se s velkým odporem, neboť kníže bodrcký Niklot, nevešed ani v boj s hlavním vojem nepřátelským, zahynul v malé šarvátce, a synové jeho Přibislav a Vratislav opustivše pole prchli do lesů. Jindřich, maje dosti na tak rychlém a příznivém výsledku své výpravy, ustal od další války a zanechal zválčení Rany dánskému králi samému. Valdemar, ač opuštěn byl od spojence, neupustil přece od války proti Raně. Odraziv od pevniny připlavil se s Absalonem k břehům ranským a plenil krajiny na jihu a západě ostrova, vyzývaje Rany k boji; než tito osaměvše náhle netušeným obratem v Bodrcku

nepomýšleli na zapuzení nepřítele zbraní, nobrž jali se ho usilovně žádati za mír.

Za tou příčinou poslali Ranové opět svého výmluvného Dombora k Dánům, kteří v tu dobu s loďstvem svým stáli u Zábrodí[1]), očekávajíce tu nepřítele, aby jej bojem podstoupili. Dombor přiblíživ se k Dánům stanul na břehu a zanítil oheň na znamení, že přichází s poselstvím od svého národu. Dle tehdejšího mezinárodního obyčeje měli Dánové pro něho poslati, než Dombor čekal marně na posly dánské, neboť Absalon, aby se nezdálo, že stojí o mír, dal rozkaz, aby si nikdo nevšímal vyslance ranského. Dombor tedy na své vlastní lodi přepravil se k Absalonu. K žádosti posla ranského, aby Absalon byl v příčině míru prostředníkem mezi králem a Rany, jakož i k slibu jeho, že Ranové netoliko postaví rukojmě, ale že budou i poslušni rozkazů královských, odpověděl Absalon: „Ostrovy dánské jsou zpustošeny", což byla narážka na slova Dombora, jež byl před nedávnem za pobytu svého v Dánsku v řeči své prohodil.

Dombor, aby odvrátil zkázu od vlasti své, pronášel v další řeči své slova pokorná a prosebná, on nemluvil jako vyslanec své síly si vědomého, nobrž pohromami již tak umdleného národu, jenž položil osud svůj v ruce vítězného nepřítele. Nejprvé dobrořečil památce Absalonova děda Skialma, a že, ježto již není žádný ze synů jeho na živě, pravil, utíkají se nyní Ranové k vnuku jeho s prosbami svými. Potom rozhovořil se Dombor o tom, kterak Ranové zachovávali druhdy věrnost Dánům, pokud mezi těmito nevznikly rozbroje občanské, a tyto teprv že přijměly Rany, jimž více záleželo na vlastní jich volnosti než na svárech cizích, odloučiti se od Dánů, a že válkami, jež pak Ranové s Dány vedli, došli tito teprv poznání o potřebě svornosti a že by proto Ranům, kteří je odvedli od zpozdilých a bratrovražedných bojů, jakožto původcům tak velikého dobra, měli se vděkem odsloužiti, ne ale zdráhati se po učiněném přátelském vyrovnání přijíti je v svou nyní svornou pospolitost, kteréž oni cestu proklestili. Když byl Dombor dokončil, neodpověděl Absalon zase jinak než: „Vždyť krajiny dánské jsou zpustošeny." Dombor však neustav řečí svou pravil, že Absalon marně zapuzuje od sebe Rany, oni že nepřestanou vraceti se k němu s prosbami svými, následujíce vytrvalosti dítek, které, čím krutěji rozhněvaná matka je šlehá, tím toužebněji ku klínu jejímu se tulí. „Domníváte-li se", pravil, „že nejsme ještě dosti ztrestáni, můžete po vůli své vypustiti hněv svůj na nás a ukrotiti jej bez trestu

[1]) Nyní Schaprode na západním břehu ranském.

našimi porážkami. Popleňte nivy, dejte v požeh dědiny, pobořte hrady, pobijte mužstvo, my přece půjdeme vám vstříc jen s prosbami a nikoliv zbraněmi, hledajíce milosti na místě války. Žízníte-li po krvi, položíme dobrovolně hrdla pod meče vaše. Žádáte-li, abychom se podrobili, což medle můžeme ještě slíbiti nad své poddání? A kdož by jednal tak nelidsky, aby neušetřil těch, jenž je nabízejí? Zajisté není to s žádným rozmyslem, chtíti se domáhati něčeho lopotně, čeho lze v prázdni dosíci!" Pak se omlouval Dombor ze slov v poslední rozmluvě s Absalonem o zpustošení Dánska pronešených a doložil na konec, že, neustanou-li Dánové zbraněmi Rany vyzývati, může se přihoditi, že Dánové pykati budou porážky Ranův smrtí někoho ze svého počtu, jehož životem by pokoření vší Rany nerádi zaplatili[1]).

Ač řeči Domborově Absalon jen pomocí tlumočníka byl porozuměl, učinila ona přece naň takový dojem, že ihned jal se u krále přimlouvati za Rany, aby vyhověno bylo žádosti jejich. Král svolil k míru, ale o podmínkách jeho nečíní Saxo jiné zmínky, než že Ranové dali Dánům rukojmě; avšak z potomních příběhů lze souditi, že Ranové mírem tímto octli se v poměru klientelním k Dánům, onino byli totiž zavázáni, sloužiti těmto v případě války posilou vojenskou, a Dánové měli za to Ranům poskytovati ochrany proti jejich nepřátelům. Uvnitř državy ponechána jest Ranům plná svoboda a nežádáno na nich ani nějakého pravidelného poplatku ani zrušení modloslužby.

Čtyři léta toliko potrval mír Domborův. Jindřich Lev, dychtě sám po panství na Raně, neustal ponoukati Rany, aby vystoupili ze spolku dánského a v ochranu jeho se oddali. Po delších tajných jednáních odhodlali se na konec Ranové k tomu, že vypravili roku 1163 posly své k Jindřichovi do Lubeka, kam za příčinou svěcení tamní kathedrály na krátko se byl odebral, aby mu tu slíbili věrnost a rukojmě.

Král dánsky, dostav zprávu o spolku tom, strojil se bez meškání k válce proti Ranům; avšak tito, než ještě vyplul s loďstvem z Grénsundu, poslali k němu svého jednatele, jenž slibem, že Ranové vytrvají ve spolku s Dány, přemohl hněv jeho, a král ustal od zámyslu svého.

Nepřátelství z těchto zápletek mezi Jindřichem a Valdemarem vzniklého nebylo však na dlouze, neboť jednomyslnost obou uvésti

---

[1]) Řeč tuto (Saxo, p. 765) jakož i předešlou (p. 756) sdělil nepochybně Absalon se Saxoncm, aby tento položil je do svých letopisů.

Slovanstvo baltické v porobu dánskou a německou utvrzovala vždy na novo přátelství jejich, jen lakota jejich rozdružila je obyčejně na chvíli.

Když roku 1164 Přibislav, syn Niklotův, jal se opět domáhati otcovského dědictví, způsobiv v Bodrcku povstání, obnovili zase Jindřich a Valdemar spolek mezi sebou. Dánové plavili se tehda se svým loďstvem k břehům pomořským, aby tak se dvou stran přišel Přibislav do tísně. Na cestě vystoupil smělý Absalon s nečetnou družinou a tlumočníkem na břeh ranský, aby vybídl Rany k účastnění se v dánské výpravě. Ranové uvítali čestně biskupa a v shromáždění lidu, jež za tou příčinou král ranský Tetislav zahájil, nejevil ze žádný odpor proti žádosti jeho. Klidné rokování bylo jen zvláštní příhodou přerušeno. Jakýsi mladík ranský, jemuž se kůň jednoho jezdce z družiny Absalonovy zalíbil, žádal onoho, jakoby chtěl koně koupiti, aby mu dovolil na něm se projeti; avšak sednuv na koně prchl a již se nevracel. To způsobilo velké jitření mezi Rany, a Absalonu samému k žádosti příbuzenstva mladíkova bylo krotiti hněv lidu, jenž chtěl bez prodlení stíhati provinilce a potrestati jej za ten zlý skutek; neboť krádež byla Slovanům baltickým, žili-li přátelsky pospolu, zločinem neslýchaným[1]). Věc se skončila navrácením koně Dánovi. Slib Absalonu učiněný naplnili Ranové, loďstvo jejich plavilo se ihned za Valdemarem k břehům pomořským.

Ale ještě toho roku bylo Ranům již zase s Dány zápasiti, vévoda saský, dav se jako před nedávnem opět do tajného jednání s Rany, aby odstoupili od Dánů, dal příležitost k válce.

V letech 1164 a 1165 vypravili se třikrát Dánové válečně na Ranu. Král Valdemar a biskup Absalon byli jako obyčejně i na těchto výpravách. Ranové vyhýbajíce se boji s nepřítelem ustoupili vždy při příchodu jeho do pevných svých hradišť, nebránice ostrova proti němu, a tento nepotkav se nikde s odporem zabral všechna téměř pobřeží jeho plenem a lupem a vniknuv tu a tam i hlouběji do země odnesl odtud mnoho kořisti. Naposled (1165) přišli Dánové o žních, aby zničili Ranům i polní obrodu. Pohubivše poloostrov vitovský přiblížili se tehda až k samé tvrzi arkonské, aby z ní vylákali posádku a podstoupili ji polem; než po nezdařeném

[1]) O Slovanech pomořských, jejichž mravy se shodovaly s ranskými, praví očitý svědek Sefrid, jenž r. 1124 provázel sv. Otu do Pomoří: „Tanta vero est fides et societas inter eos, ut, furtorum et fraudium penitus inexperti, cistas aut scrinia serata non habeant. Nam seram vel clavem ibi non vidimus; sed et ipsi admodum admirati sunt, quod clitellas nostras et scrinia serata viderunt.“ Herb. dial. II., 41.

záměru rozšířili po všech krajinách na východní straně ostrova plen a záhubu. Ranové, jenž marně čekali na pomoc od Jindřicha jim slíbenou, poddali se na konec nepříteli a učinili s ním mír na ostrově Střele (1165). Dánové spokojili se peněžitou náhradou útrat válečných a dáním čtyř rukojmí. Mírem tímto vešli Ranové opět v předešlý poměr k Dánům, mír Domborův z roku 1160 byl takto zase obnoven.

Mírem střelským bylo jen na krátko odloženo úplné podmanění Rany, modloslužbou svou na západě baltickém nyní již zcela osamělé. Za doby té nebyli již toliko Dánové a Němci nesmířlivými nepřátely Ranův, nobrž i mezi soukmenovci jejich na blízkém pobřeží pomořském a bodrckém, kdež již tehda vyhasínalo pohanství, přibývalo jim den ode dne nepřátel. Ano i emigrace bodrcká, v jejíž čele byl Přibislav, octla se v řadách jejich, když roku 1167 Jindřich Lev, vyloučiv ze země druhdy Niklotovy krajinu zvěřínskou, navrátil ostatní části její Přibislavu pod závazkem manské věrnosti. Taktéž i Bohuslav, kníže západního Pomoří, poddal se tehda ve vasalství Jindřichu. Oba tito knížata slovanští, jakož i bratr Bohuslavův Kazimír, pomáhali k pokynutí vévody Jindřicha Dánům[1]), když tito za nedlouho udeřili na Arkonu.

Ranové dali dle tvrzení Saxonova[2]) již roku 1167 sami příležitost k válce, ani prý, když toho roku král Valdemar s Absalonem zabral se válečně do Norska, odpadli od spolku dánského. Po návratu svém, jak minula zima, dal se král roku 1168 do rozsáhlého zbrojení proti Ranům. Tito zvěděvše o tom poslali do Dánska co svého jednatele muže nadáním a výmluvností vynikajícího[3]), aby lahodným jednáním odvrátil krále od zámyslu jeho. Poslání jeho nemělo však úspěchu, a vida, kteraké v Dánsku dějí se přípravy k válce, nežádal sobě ani, byť byl i mohl[4]), navrátili se domů před příchodem Dánů; neboť kdyby prý zrazoval, pravil, krajanům svým válku, brán by byl ve zlé domnění, kdyby však k ní ponoukal, vrhl

---

[1]) Saxo (p. 833) mluví jen o Kazimíru a Bohuslavu, že pomáhali Dánům, Helmold (II., 12) však vedle nich také i o Přibislavu.

[2]) Saxo, p. 821.

[3]) Ib. p. 821: Rugiani quendam conspectioris ingenii ac facundiae politioris subornant, qui regis propositum exquisita adulationis arte subveteret.

[4]) Srov. svrchu o příchodu Domborově v Dánsku. Siquidem legatos hostium expeditionis tempore susceptos ad reditum usque ejus, mutua Rugiensium Danorumque consvetudine, retentari fas erat, ne ad suos exterarum rerum nuncii reverterentur, speculationis potius quam legationis officia peracturi. Saxo, p. 755.

by vlast svou v záhubu. Potom prosil, aby směl pobyti u Absalona, až zadychtí krajané po radě jeho, neboť žádají-li, pravil, lidé zpozdilí sami rady, líbívá se jim ona lépe, než když se jim nabizí. Jméno tohoto výmluvného Rana zamlčuje Saxo; že Dombor to nebyl, jest patrno, neboť by byl zajisté dánský letopisec přivedl ku paměti známé mu jméno muže, jenž v Dánsku slynul neobyčejnou výmluvností. Dombor nebyl snad tehda již ani na živě, neboť od toho času, jak byl vlasti své zjednal mír, nečiní Saxo již žádné zmínky o něm.

V tu dobu dal spolu Valdemar Jindřichu saskému na vědomí, aby vyhověl podmínkám smlouvy, v kterouž s ním byl roku 1166 vešel. Smlouvou tou zavázali se obadva, že sobě na vzájem budou pomáhati ve válkách proti Slovanům a že o kořist a poplatek z dobytých zemí rovnými částmi budou se děliti. Jindřich zápasil právě té doby s nepřátelským mu panstvem saským a nemoha proto sám účastniti se ve válce kázal svým novým manům v Bodrcku a Pomoří, aby přispěli Dánům ku pomoci. Jako před kruciatou rozšířil se na jaře roku 1168 rychle válečný ruch po krajinách bodrckopomořských; zvláště Berno, biskup zvěřínský, kamkoli přišel, horlil se zápalem Petra amienského proti nevěrným pohanům, svolávaje zástupy svých nových vyznavačů do boje svatého. Přibislav a pomořští knížata Bohuslav a Kazimír vedli vojska svá k Arkoně, před nimi bral se napřed Berno, nesa korouhev válečnou.

O letnicích roku 1168 připluli s loďstvem dánským Valdemar a Absalon po sedmé k břehům ranským. Kromě velkého počtu světského panstva provázeli je do svaté války také arcibiskup lundský Eskil, primas dánský, biskup arhúský Sven a drahně jiných kněží, kteří konali na výpravě pánům služby písařské a v připadě příznivého výsledku války měli pokořené pohany obraceti na víru. Přistavše na několika místech a nepotkavše se nikde s nepřítelem plavili se Dánové k Arkoně, aby ji oblehali, neboť dobytí její bylo od dávna předním záměrem jejich; jednak bažili po velkém pokladu chrámovém, jednak docházeli přesvědčení, že po zmocnění se sochy Svantovitovy poddají se jim bez odporu všichni ostrované.

Poloostrov vitovský, na jehož severovýchodní ostrožně ležela Arkona[1]), souvisí na jihovýchodní straně s poloostrovem jasmundským úzkou táhlou šijí a na jihozápadě dělí jej chobot s malým průlivem vitovským od dříku ostrovního. Tento průliv, jenž sloužil

[1]) Srov. popis Arkony na str. 33.

za místo převozní, obsadili Dánové, aby tu zabránili zástupům z jihu ostrova přispěti obklíčeným Arkoňanům ku pomoci. Podél valu, jenž od moře k moři zavíral ostrožnu arkonskou, rozestavil Absalon, konaje službu vojevůdce, dánské vojsko, které nejprvé zaměstnáváno jest hotovením potřebných strojů a srubů na obíjení Arkony. Obhájci její, než sevřena byla od Dánů, zadělali pro větší bezpečnost jedinou bránu do ní vedoucí drním a naházeli uvnitř k ní velikou kupu země; pak vztýčili na vysoké dřevěné věži, strmící nad branou, stanici a ostatní svá vítězná znamení. Malá bedlivost posádky při střežení tohoto místa za příčinou snad velké důvěry její v posvátné tyto korouhve jakožto mocné strážce byla Arkoně na záhubu.

Když byli již tři neděle tábořili Dánové před Arkonou, neodváživše se ještě žádného útoku na hradby její, přiblížili se náhodou dánští pakostové, těkajíce před táborem, k hradbám arkonským a jali se z praků metati kamení na obhájce jejich; než tito pohrdajíce takovýmto útokem dívali se jen na ně, obveselujíce se marnými pokusy jejich. Avšak v brzce přikvapili slabým útočníkům vojáci z táboru na pomoc, a sveden tak první boj u Arkony, jenž byl také i posledním. Za dorážení Dánův na posádku arkonskou zpozoroval kdosi z útočníků nepochybně suchem povstalou rozsedlinu mezi věží a drním, narovnaným od Arkoňanů do brány, a pobádal své soudruhy, aby mu vzhůru k otvoru pomohli, že tu pod věží založí oheň. Vojáci vráželi dřevce své v drní, tak že jako po hřebříku dostal se druh jejich nahoru a maje při sobě křesadlo a v brzce i trochu paliva po ruce rozdělal tu oheň. Sláma, jež tu náhodou vezena podle bojiště do táboru, poskytla dosti látky k rychlému zážehu; vojáci sestoupili se v řadu a jeden házel druhému otepi, jež potom žháři na kopích nahoru podávali. Tento naplniv dutinu slamou sestoupil pak pomocí soudruhů svých dolů.

Valící se kouř z podvěží a brzké výšlehy plamenů způsobily na hradbách mezi obhájci takový zmatek, že nevěděli, s kým dříve, zdali s nepřítelem nebo se zhoubným živlem, jest jim zápasiti. Na konec zanechavše potýkání s nepřátely dali se do hašení ohně, než nemajíce s dostatek vody roznítili jej ještě mocněji, když se jej jali hasiti mlékem.

Dověděv se král Valdemar, co se přihodilo, bral radu s Absalonem, čeho v případě tom třeba učiniti; načež tento, aby poznal stav věci, odebral se, maje přilbu na hlavě a štít v ruce, na bojiště. Přistoupiv až k samé bráně a shledav, že požár usnadní ztečení Arkony, velel zástupům, aby oheň vrháním zápalných látek do něho

rozněcovaly, a za nedlouho strávily plameny, rozšířivše se rychle po dřevěných sloupech a veřejích, dřevěné základy věže a vyšlehnuvše do výše i stanici a ostatní posvátné korouhve. Král byv o tom zpraven Absalonem dal hnouti ostatním lidem z táboru k obklíčení Arkony. Sedě na stolici před táborem díval se na bojující zástupy, z nichž zvláště Pomořanům dostalo se od něho uznání a pochvaly za statečnost jejich. Arkoňané, zápasíce nyní nejen s ohněm ale i s dorážejícím na ně nepřítelem, osvědčili i v poslední tento den své volnosti svou dávnou zmužilost a neohroženost; ano nejedni, znamenajíce na konec beznadějnost všeho úsilí, uchváceni jsou zoufalostí, která se jevila děsnými skutky jako před věky při zanikání Karthaginy: mnozí vrhali se v plameny, nechtíce přečkati zkázy milé své tvrze otcovské[1]).

Když již byli umdleli bojem obranci Arkony a šíření se požáru hrozilo všem záhubou, volal kdosi z počtu jejich silným hlasem s hradeb, žádaje mluviti s Absalonem. Tento ukázal volajícímu k místu, od ryku válečného poněkud odlehlému, aby se tu dal s ním v jednání. Přišed na místo žádal posel arkonský snažně na Absalonu, aby Dánové za příčinou vzdání se Arkony upustili od dalšího dobývání; než Absalon svoloval k tomu jen v tom případě, když Arkonští ustanou od hašení ohně. Když i tomu na konec neodporoval Arkoňan, odebral se Absalon ku králi, aby mu oznámil žádost obležených, načež král, svolav pány dánské, bral s nimi radu, co by se jim vidělo býti prospěšnější, zdali dobytí a plen Arkony nebo od posádky nabízená kapitulace? Důvody v radě vojenské od Absalona pronešené přijměly i krále i pány, aby se všlo v smlouvu s Arkoňany na vzdání se hradiště jejich.

Výminky kapitulace králem a pány schválené byly tyto:

1. Socha Svantovitova jakož i všechen poklad chrámový vydají se Dánům; zajatí křesťané propustí se bez výkupného na svobodu a Arkoňané přijmou křesťanství dle obřadu dánského.

2. Role a jiné pozemky náležející bohům obrátí se k užitku kostelů křesťanských a jejich kněžstva[2]), pak uzná se nadvládí krále

---

[1]) Tanta siquidem patrii munimenti caritate tenebantur, ut ejus ruinarum socii quam superstites existere praeoptarent. Saxo, p. 833.

[2]) V zemích baltických bylo pravidlem, že po obrácení tamních Slovanů ku křesťanství zboží pohanských božnic připadlo kostelům a kněžím křesťanským. Tak jako na Raně stalo se i v Štětíně r. 1127. „Et ex hoc sacrificia, que copioso apparatu et diviciis sacerdotibus fanisque

dánského, a kdykoliv on toho žádati bude, provodí jej Arkoňané válečně v čas té které výpravy bez všelikého odporu.

3. Z každého popluží dávati budou Arkoňané jakožto poplatek čtyřicet stříbrných penízků a postaví na zjištění těchto podmínek čtyřicet rukojmí.

Po učiněné smlouvě, která měla toliko platnost pro Arkonsko [3]) čili poloostrov vitovský, přijal ihned Absalon jednu část rukojmí. Avšak vojsko, uslyševši o kapitulaci, jalo se klásti proti ní tuhý odpor, neboť dychtilo po kořisti jakož i po pomstě na dávném nepříteli. Nevole jeho jevila se do té míry, že i hrozilo krále opustiti, nesvolí-li k ztečení Arkony. Král následkem tohoto povážlivého výjevu ve vojště svolal ještě jednou pány vojenské k roku, aby s nimi vešel v radu o to, zdali se má Arkonským zdržeti smlouva nebo dáti hradiště jejich vojsku v plen? Absalon, jehož soud vždy nejvíce vážil v podobných poradách, ukazoval především k tomu, že jen horní část hradeb, sdělaných dílem ze dřeva dílem ze země, jest ohněm bez mála zničena, dolejší však, pevnější, že není dosud porouchána a že nelze ji tak snadno zlézti pro výši její. Potom pronesl i tušení, že, nezaručí-li se Arkoňanům bezpečnost, ostatní hrady ranské krutě a zoufale Dánům odporovati, v opačném však případě že příkladu Arkony následovati budou. Na konec pravil, že dlužno navrátiti Arkoňanům přijaté již od nich rukojmě, nehodlá-li se zdržeti s nimi učiněná úmluva. K mínění Absalonovu přistoupil Eskil, primas dánský, rozhovořiv se v ten rozum, že nelze sobě lepšího vítězství přáti, jako když národ jiné víry stane se netoliko poplatným, ale přijme i křesťanství; on varoval přítomné od zničení nepřítele a radil, aby raději užili síly jeho proti ostatním svým nepřátelům. Důvody obou prelátův naklonily i krále i pány k opětnému schválení kapitulace, a král dav rozkaz vojsku, aby odešlo do táboru a sobě pohovělo, nevšímal si již nevole a reptání jeho. Absalon přijal pak ostatní část rukojmí, dílem dítky, dílem rodiče, těchto však místo měly příštího dne dítky jejich zastoupiti.

Katastrofa arkonská uhrozila rychle i ostatní ostrovany, sama Karenice, sídlo královské a vedle Arkony nejznamenitější hradiště na Raně, poddala se Dánům bez odporu. Již příští noci přišel jakýsi

---

ydolorum exhibebantur, nunc ecclesie Christi vendicabant." Ebo, III., 1. Zboží chrámů ranských bylo veliké, neboť kromě dostatečného nadání křesťanských kostelů a kněží zbyla z něho ještě část pro biskupy réskildské. Fock l. c. str. 91.

[3]) Úkrají toto nazývá Saxo (p. 752) „provincia Arcon" a poloostrov vitovský „insula Archonensis, quae Withora dicitur" (p. 829).

Granza k táboru dánskému a volal tu po Gutšalku, jenž sloužil Absalonu při vyjednáváních se Slovany za tlumočníka, a žádal na něm, aby jej vedl k Absalonu. Dostav se k stanu biskupovu, jal se Granza tohoto prositi, aby mu dovolil zpraviti Karenské o osudu Arkoňanův a vybídnouti je, aby se nezdráhali podobnou smlouvou jako Arkonští předejíti svou záhubu a zaručiti sobě bezpečnost; příštího dne, pravil, že se navrátí s poselstvím, na čem se usnesli Karenští. Mimo to vypravoval Granza, že jest syn Litogův z Karenice a že sem nepřišel o své ujmě, nébrž že byl poslán z domova svého s pomocným vojskem k Arkoně. Aby se nemnělo, že snad obmýšlí nějakou lesť, ukázal také na své raněné rámě, bez kteréhož, jak pravil, svým rodákům nemůže prospěti.

Nabídnuté Granzou vzdání se Karenských přijato jest od Absalona s vědomím královým, avšak žádost Granzova, aby se poddáním Karenských prodlilo do třetího dne, zamítnuta a dána jim lhůta toliko na jeden den, aby tak nenabyli času na silnější opevnění své tvrze. Mimo to vzkázáno po Granzovi do Karenice, aby po vypršení lhůty všichni lechové ranští očekávali Dány na břehu Karenici nejbližším; neučiní-li však tak, že pozbudou nároku na zdržení této úmluvy se strany Dánů. Po této rozmluvě propuštěn jest Granza z táboru dánského domů.

Potomního dne, bylo to 15. června, v den sv. Víta, na jehož pomoc zvláště král Valdemar spoléhal[1]), rozkázal tento Esbernovi a Sunonovi, z nichž onen byl bratr, tento bratrovec Absalonův, aby zmařili sochu Svantovitovu. Tito vybravše se s nečetnou družinou do Arkony vešli tu do chrámu a odstranili v něm nejprvé vnitřní stánek Svantovitův zakrývající opony, které však byly již tak vetché, že když se jich dotknul, rozpadávaly se. Potom dali se Dánové do kácení sochy Svantovitovy, a ježto veliký dav pohanů je obstoupil, očekávaje nějaký výjev božské moci její, napomínali vůdcové danští sluhy své, aby při podvratu modly opatrně sobě vedli a nikdo z nich nepřišel k úrazu, aby pohané se snad nedomnívali, že Svantovit se mstí na svých nepřátelích. Velikánská socha, uťatá na dolních koncích holení, povalila se na znak na dřevěnou stěnu chrá-

[1]) Jméno boha arkonského Svantovit dalo příčinu k smyšlence, tehda mezi Dány a Němci rozšířené, že Ranové byli již za Karla Velikého (Saxo, p. 828) nebo za syna jeho Ludvíka (Helm. II., 12) na víru křesťanskou obráceni, a že od té doby příslušel ostrov jejich ku klášteru korvejskému čili sv. Vítu. Pak se vypravovalo, že Ranové opustivše sv Víta upadli opět v modlářství a že si shotovili modlu, kterouž prý svatým Vítem (= Svantovit) nazývali.

movou, kterouž potom Dánové prolomili a učiněným otvorem Svantovita ze svatyně jeho vyhostili. Pak veleno přitomným Arkoňanům, aby přivázali provazy na sochu a vyvlekli ji z hradiště; než tito neodvážili se toho, a proto přikázano nato zajatým a cizincům, aby odvlekli odtud sochu do táboru dánského. V zástupu pohanův nejedni naříkali, vidouce boha svého tak zohaveného v moci nepřátel jeho, než někteří z nich netajili prý se i s posměchem. V ležení byla socha Dánům na odiv vystavena, a když byli nejprvé vojáci a pak páni dosti se nadívali, rozštípána jest k večeru a dříví z ní upotřebeno k strojení večeře.

Saxo mluví o událostech, jež toho dne sběhly se v Arkoně, velmi kvapně, on mimo to vypravuje toliko, že téhož dne vešli kněží do Arkony, aby tu zaštípili křesťanství, potom že dán v požeh chrám Svantovitův a že ze dříví připraveného ku shotovení strojů obléhacích zbudována jest tu na rychlo křesťanská církvice; pak že určen byl od Dánů i den, v kterýž jim měl vydán býti poklad Svantovitův, jejž Ranové za posledních válek nepochybně někde uvnitř ostrova uschovali. Jiné věci, jejichž vypravování čtenář zvědavě očekává, pomíjí dánský letopisec mlčením. On nečiní ani zmínky o osudu velekněze, o němž předtím dosti živě se byl rozhovořil; my nevíme, zahynul-li v plamenech nebo stal-li se křesťanem nebo vyšel-li snad z vlasti někam do ciziny?

Tímto dnem, když zmařeny jsou chrám a socha Svantovitova v Arkoně, vypršela lhůta Karenským, a proto Absalon již příští noci (15—16. čna.) odrazil s 30 loďmi od souše vitovské, aby se plavil k břehům karenským. Před odjezdem napomínal krále, aby za svitání vydal se za ním s ostatním loďstvem. Když po obplutí východních poloostrovů blížili se Dánové k pobřeží karenskému, volal již Granza, sedě na koni, s břehu silným hlasem na ně, zdali jim velí Absalon? Poznav, že Absalon vede loďstvo, oznamoval mu, že jest Granza a že král Tetislav s bratrem svým Jaromírem a všichni lechové ranští již jej očekávají. Přistáv k břehu pozval Absalon krále a panstvo ranské na svou loď, a když potom přibyl i král Valdemar, stvrzena jest smlouva s Granzou u Arkony učiněná.

Na to bez meškání vydal se Absalon do Karenice, asi 4 kilom. od moře vzdálené; před odchodem svým, aby cestoval bezpečněji, uložil bratru svému Esbernovi, aby zatím častoval pány ranské a nepropouštěl jich, pokud by se nevrátil. V průvodu svém měl Absalon biskupa arhúského Svenona a z ranského panstva toliko Jaromíra, potom z družiny své domácí 30 mužův, jichž však větší počet, než stihl do Karenice, pro uvarování všelikých šarvátek nazpět byl

odeslal. Když se přiblížil průvod ku Karenici, vyšla posádka v síle 6000 mužů z hradiště, a vojínové rozestavivše se po cestě, vedoucí mezi močálem a hradbami ku bráně[1]), zarazili kopí svá do země, a když se pak brali Dánové podél řad jejich, padali tito na znamení poddání svého k zemi.

Vešedše do Karenice jali se cizinci ihned bořiti tamní chrámy a mařiti posvátné sochy. Nejprvé šli do chrámu Ranovitova. Po odstranění kolem svatyně jeho ověšených opon chtěl Absalon udeřiti burdýřem, jejž uvykl nositi v ruce[2]), v tvář obrovské sochy, avšak, ač se byl vyšinul a byl vysokého vzrůstu[3]), zasáhl jen s těží bradu její. Když byli Dánové podvrátili mohutnou dubovou sochu Ranovitovu, brali se k chrámům na blízku stojícím boha Borovita a Porenuta. Po skácení soch jejich kázal Absalon, aby modly ty jakož i Ranovitova byly bez odkladu v hradišti spáleny; než ustal pak od toho k prosbě Karenských, ani se obávali, že by oheň zastihnouti mohl i těsně k sobě přiléhající tamní dřevěné budovy. Když na to vybízel Absalon okolostojící pohany, aby z hradu odklidili modly, nechtěli se onino dlouho toho odvážiti, pravíce, že by pozbyli vlády v údech svých, kdyby se jimi v úmyslu nepřátelském dotkli svých bohů, a teprv když je byl biskup poučil, že bohové jejich nemají žádné moci, nemohouce sobě pomoci, neodpírali na dále rozkazu jeho. Biskup arhúský Sveno, aby zástupům ukázal, jak se sluší takovými bohy pohrdati, vstoupil pokaždé na sochu, když ji Karenští odklízeli, a stoje na trupu jejím dal se tak vléci z hradiště. Mezitím když Sveno hubil bohy karenské a bořil stánky jejich, zašel Absalon do okolí a zasvětiv tu tři hřbitovy vrátil se s večerem do Karenice, odkud pak již za temna nočního přibyl k loďstvu dánskému, maje v průvodu Jaromíra, kteréhož pojal s sebou na svou loď, aby s ním večeřel.

Druhého dne (17. čna.) doplněn jest počet úmluvou slíbených rukojmí karenských a zároveň posláni jsou kněží s kostelním náčiním do Karenice, aby tu založili řády křesťanské a spolu péči svou přiložili k budování kostelů. Pomořští knížata opustili toho dne s nevolí Ranu, nedostavše očekávané mzdy za pomoc Dánům poskytnutou; neboť domnívali se, že po podmanění ostrova dostanou se v držení jeho. Dánové, aby jich snad nezastihli poslové Jindřicha

---

[1]) Srov. popis Karenice na str. 33.

[2]) Securiculam manu gestare consueverat. Saxo, p. 842.

[3]) Z rozkazu krále Fridricha VI. byla r. 1827 hrobka Absalonova otevřena; kostra jeho měřila od plecí až k chodidlům 2 lokte a 16 palců. Müller-Velschow v pozn. k Sax. str. 842.

Lva, žádajíce na nich podílu z kořisti pro pána svého, opustili k večeru ještě toho dne Ranu, zanechavše na ní toliko kněží, a přistali k jednomu na blízku ležícímu ostrovu, kdež jim vydána od Ranů kořisť, po které nejvíce dychtili, poklad Svantovitův. Sedm beden stejně velkých bylo jím naplněno[1]). Na to bez prodlení plavili se Dánové s poklady a rukojměmi ranskými domů.

Vylíčenými tu událostmi končí se dlouhověký zápas mezi slovanským pohanstvem a germanským křesťanstvem v západních krajinách baltických. Na poloostrově jasmundském slouženo sice na tamním odlehlém hradišti ještě Tříhlavu, ale již roku 1170 zmocnili se Dánové této posvátné tvrze a vyhladili i tento poslední zbytek modloslužby ranské. Tak zvítězilo zaniknutím pohanství na Raně křesťanství na Baltu, ale pokořením ostrova toho spolu i germánská čeleď nad slovanskou. Na Raně samé, jejíž panovníci stali se nyní vasaly králův dánských, zapásil s počátku slovanský živel toliko s dánským; než záhy přidružil se k oběma také německý, jenž síliv se stále novými přistěhovalci překonal na konec i dánský i slovanský. Mnohem dřive než v protějším Pomoří vyhasl jazyk slovanský na Raně; roku 1404 zemřela na poloostrově jasmundském stařičká žena, poslední to prý osoba na Raně, která ještě uměla hovořiti po ransku.

Vyvrácení Arkony líčívá se obyčejně s pominutím světodějného významu této události, kdežto přece v dějinách lidstva jest ona rovněž tak vážná jako v starém věku zaniknutí Karthaginy. Jako zde v jižním vodstvu evropském ustoupilo plémě semitské arijskému, tak i tam ustupuje nyní ve vodstvu severním čeleď slovanská germanské. A v dějstvu baltických národův není události, která by se rovnala významem svým zkáze Arkony, jako teprv po uplynutí více než pětistoleté doby založení Petrohradu Petrem Velikým.

---

[1]) Illic regi septem aequalis magnitudinis arcae, consecrata deorum numini pecunia refertae, a Rugianis allatae sunt. Saxo, p. 845. Srov. o pokladu chrámu arkonského na str. 43.

Studie o Shakespearovi.

Od *Karla Šmídka.*

Hamlet.

(Dokončení.)

Nejzavilejší úlohou při výkladu Hamleta Shakespearova jest důstatečnou průzračností ojasniti vnitřní rozpor, za kterýmž při vší jinak odhodlanosti, jakovou při různých příležitostech vyniká, nemůž dospěti k vyvedení činu, k jakémuž vyzváním ducha svého zavražděného otce povolán. Všichni dosavadní vykladači dotčeného dramatu srovnávají se souhlasně v uznání, že veškeren vyšší interes, jejž budí nesmrtelný tento výtvor genia Shakespearova, soustřeďuje se v duševním popředně životě hrdiny tragického, tolikéž že u Hamleta vtírá se celý svět myšlenek, reflexí, rozmanitých ohledův mezi cit a rozhodnutí, mezi rozhodnutí a čin; avšak žádný z nich, pokud nám známo, nezobrazil *do podrobna* v obrysu konkretním veškeren ten vnitřní boj, ten ruch různých sobě odporných myšlenek i názorův, pro kteréž ostýchá se rozbouřená mysl, spustiti ruku již povztýčenou k poslední rozhodující ráně. Někteří, jako *Ulrici,* nazírají původ této neodhodlanosti Hamletovy v jeho důmnění, že msta jest nekřesťanská a tudyž křesťanskému hrdinovi nedovolena. Nic však ve veškerém dramatě nenadsvědčuje výkladu tomuto, ba naopak předpokládá se všude na všech dotyčných místech, že pomsta pokrevní považována za mravně dovolenou. Jiní opět kritikové, jako *Roetscher,* vysvětliti usilují váhavost našeho hrdiny ze přílišné svědomitosti, odvolávajíce se při tom na známý výrok Goethův, „jednající, že musí býti bezsvědomý.“ Avšak seznali naši čtenářové z prvého oddílu našeho pojednání, že Hamlet při mnohých jiných okolnostech (zavraždění Polonia a j.) jedná rázně, neohlížeje se mnoho po výčitkách rozrušeného svědomí. Největší krasovědec mezi Němci, *Vischer*[1]), nalézá popřední příčinu liknavosti Hamletovy, že

[1]) Viz jeho „Kritische Gänge“, Neue Folge, 2. Heft, na str. 60 a 109; srov. pojednání prof. Rob. Zimmermanna proti náhledům Vischerovým v jeho „Studien und Kritiken“ na str. 90 a násl.

nemstí vraždy na otci spáchané, v tom, že přechod od přemýšlení ku jednání jest prý irracionalný, že jest to okamžik, jejž reflexe nemůže stihnouti; přechod ten jest skok, odseknutí, přerušení bezkonečného řetězu; kdo chce jednati, přemýšlí, *který* okamžik byl by k jednání nejpříslušnější; ale kdož pak ustanoví okamžik nejpříhodnější? nemůže druhý býti vhodnější? pojem „vhodného" jest relativní; rozmýšlování hledá *absolutně* příhodný okamžik, takového není, takový nenamane se nikdy. Jak ale jest možný dotčený skok k jednání? jinou mocí, než rozmýšlováním, ale moc ta spojiti se musí s myšlením, moc to, kteráž naproti přemýšlování působí slepě, bez vědomí. Jaká jest to moc, ježto dále nerozjímá, je-li tento či příští některý okamžik k jednání právě způsobilý, alebrž která ihned, zdá-li se jí *tento* okamžik podle jistých okolností příhodný, se ho uchopuje a konečné rozhodnutí přivádí, že vnitro co čin vystupuje ve skutečnost? Moc tato, odpovídá Vischer, jmenujme ji instinktem neb náruživostí neb jakkolivěk, jest konečně přírodná síla ducha (Naturkraft des Geistes). Síla tato přírodná neschází i Hamletovi; ale právě tehdy, kde mu jest vykonati nejvyšší základní úlohu svého života, tu rozbíhá se povaha jeho, uchytá se v léčkách bledé reflexe; a hle v této neshodě instinktu s myšlením, založené hluboce a vůbec v nejvniternější jeho organisaci, tkví podle Vischera hlavní důvod otalování Hamletova.

Proti tomuto rozumování, mezi stoupenci školy Hegelovy zvláště oblíbeném, jenžto nejvyšší důstojnost jednotlivcovu *v jednání, v činu,* nazírají, obracuje osten své kritiky prof. Zimmermann, vším právem dokládaje, že právě opak toho, v čem Vischer popřední příčinu nečinnosti Hamletovy nazírá, na pravdě založeno jest; každé rozmýšlování se, dostihlo-li k jistému momentu, musí neodvratně v čin přejíti; nestalo-li se tak, musí příčina toho hledati se v tom, že myšlení dotčeného nejvyššího stupně dosud nedosáhlo, aneb, co při Hamletu zvláště rozhoduje, že silnější některá moc na mysl naráží, nedovolujíc, aby tato vzmohla se kváznému činu; právě tu cestu, dokládá tentýž učenec, jež musí vykonati se od nejnižšího stupně, kde čin jest pouhou ještě myšlenkou, až ke stupni nejvyššímu, kde se nám objevuje co myšlenka již uskutečněná, cestu tu naznačiti a ojasniti, to prý jest úlohou Shakespearovou při zdramatisování charakteru Hamletova. Avšak určitější této zajisté pravé a jedině odůvodněné myšlenky dolíčení a do podrobna provedení marně hledáme i v rozboru Zimmermannově.

Nám se zdá, že Hamlet sám nejtrefněji naznačil příčinu své neodhodlanosti, klada ve známém monologu (III, 1) veškeren důraz

na moment *rozhodnutí* se k činu, kteréž počastu tak zchorobeno bývá vyzáblým rozmyslem, „že podnikání vznešená i vážná tím zřetelem zastavují svůj běh“, nemohouce takto dospěti k činu čili „tratíce jméno skutkův.“ Usnadníme sobě tuším úlohu svou značně, podáme-li dříve v povšechných rysech obraz duševního rozechvění, než se člověk k nějakému činu rozhodne.

Předpokládáme již větu všeobecně nyní za pravou uznanou, že budova veškerého duševního života pozvedá se na základě jednotlivých pocitův, jenž vznikají z neustálých stykův duše se světem zevnějším, působením smyslův sprostředkovaných. Odtud pak povstávají a utvořují se jednotlivé představy a sesnubují se mezi sebou podle určitých nutných zákonův v nové skupeniny v pestré, i nejbystřejšímu zraku nestihlé změně, v neustálém sebe přerozování, jak to důmyslně naznačil Goethe ve svém Faustu:

Jeť s myšlení tím brusem
jak s mistrovským to tkalcův kusem,
kde jedna šlápka tisíc nití zmáhá,
kde člunky sem tam šikmo skáčí,
a více nitek v jednu stáčí,
a jedna rána v tisíc spojek sahá.

Novodobí fisiologové, jako Moleschott, dosvědčujíť podobnou neustálou všech prvků proměnu i v těle našem, dokládajíce, že veškerá hmotná podstata těla našeho v úžasně krátké době, během totiž 28 dní naveskrz se obnovuje. Jako duha mnohobarevná odráží se v bezčetných stále se hrnoucích krůpějích rozlíceného ručeje, sama však v nezměnném půvabu se nad ním povznáší, tak zůstává v neustálém našich myšlenek se přerozování nezměnným to, co nazýváme svým „já.“ Látka se mění, forma trvá. Opakují-li se tytéž zevnější dojmy častěji a přidružují-li se podle analogie *příbuzných* živlův v chemii představy z pocitův těch vzniklé k příbuzným představám ve vnitru našem, povstávají takto v duši pevné útvary, hluboce mezi sebou usjednocené tkaniny myšlenek, kteréž vnitřní touto mezi sebou vzájemností sesílivše s tím mohútnějším důrazem přitahují k sobě příbuzné živly, nové odporné však a protivné od sebe odpuzují. Zjev tento v životě duševním nazývají psychologové *apercepcí* čili osvojováním představ. Můžeme v ohledě tom vědomí naše porovnati s vrstvami různé látky i formy, jaké geologové vyskoumali ve vnitřnostech naší země. A jakož různé ty útvary v zemi z rozličných dob pocházejí a v různém od sebe rozdílném rozsahu se nalezají: tak i skupeniny našich myšlenek a s nimi souvislých citův i žádostí vznikly v rozmanitých dobách našeho života,

a tytýž i rozsáhlejší, tam opět stísněnější měrou zabíhají ve vnitro naše, jakož i různí stromové podle původní své síly buď mohutněji buď skrovněji pouštějí své kořeny v půdu rodnou. Některé z dotyčných vrstev vynikají nad druhé srostitější silou, jako ku př. žula stala se již v obecné mluvě pořekadlem nezrutitelné pevnosti a neumorné síly.

Tak jsou i ve vědomí našem mnohé útvary myšlenek, jež bychom pro jich mezi sebou srostitost a větší nad jiné rozsáhlost mohli jmenovati jakoby žulovým základem téhož vědomí jednotlivcova. Kdežto vše ve vnitru mění se a kolísá v nepřetržitém ruchu, zůstávají tytéž útvary, byť ovšem tolikéž dotknuty těmito změnami , přece v trvanlivějším a jednotvárnějším proudu; bývají to naše oblíbené myšlenky, zamilované naše touhy, zvykem ustálené zábavy, delší zkušeností v živějším s lidmi obchodu nabyté názory, maximy, ponětí, vedoucí nás co nit Ariadnina ve kmitavém labyrintu různých vědomostí a soustav vědeckých. Jsouť pak ve vnitru naší země tytýž i útvary, které vrstevní budovu tak zvaných neptúnských soustav prorážejí, podstatné v nich změny uzpůsobujíce. Podobně vyvírají se takměř z dolních hlubších vrstev, z nichž vědomí naše sestává, náhle ba s překotným násilím představy i snahy i city ve vrstvy vyšší, na povrchu více utkvělé, stávajíce se takto původem bezčetných změn ve světě našich náhledův i žádostí. I můžeme tudyž se vším právem mluviti při dotčeném zjevu apercepce o rozličných stupních čili potencích, jakými se vyjevuje a uskutečňuje. Rozeznávati při ní musíme dvé výkonův. Prvý záleží v tom, že myšlenky starší, ve vědomí již upevnělejší, mezi sebou usjednocenější, přitahují k sobě nové představy, s těmito staršími spříbuzněné; výkon tento jmenujmež asimilací nových představ staršími. Nové myšlenky, zvláště půvabem neobyčejnosti na dosavadní vědomí naše dorážející, překvapují nás, představy, které právě v té době v úplné jasnotě probíhaly vědomím naším, náhle ustupují v pozadí, na čas zatemňují se, takže v prvém okamžiku zaraženi jsouce novotou nějakého náhledu, jmenovitě sahá-li hlouběji v dosavadní budovu našeho přesvědčení, naší víry, soustavy, k nížto jsme dosud přilnuli, kolísáme se, nevědouce, kam bychom měli novou tu nauku vřaditi, s novou nás buď povznášející buď zdrcující událostí se smířiti. Avšak tytéž nové představy, na čas ve vědomí vévodivše, musejí nicméně podrobiti se záhy vládě starších, ve vnitru již upevnějších, ba začasto přispívají, že za příčinou buď silného kontrastu neb příbuznosti jako z limbu zapomenutí jimi představy na světlo se vybavují, s novými ve přátelské úvazky vcházejí, neb odporné od sebe odmítají, takto v zjinačené útvary s nimi v jedno splývajíce.

Druhý tento výkon v apercepci naznačiti můžeme výkonem přetvořujícím, změňujícím, organisujícím, takže asimilace i organisace jsou dvě její stránky podstatné. Takto se přihází, že byť nějaká děsná zpráva sebe mohutněji zatřásla v prvém okamžiku vědomím naším, v úplnou často směsici a v povšechný rozruch je uvrhujíc, nicméně délkou času krátkým často rozjímáním ztrácí prvý osten jizlivosti, jako i myšlenka sebe více novotou nás překvapující a vnitro naše rozčilující konečně s ostatními našimi názory při hlubším zpytotování se usmiřuje, činíc jakoby nový kámen v budově našeho vzdělání.

Apercepce čili osvojování nových představ staršími ve vědomí našem zahloubilými tvoří nutnou podmínku veškerého duchového rozvoje; onať má povýtečnou úlohu nejen při jakémkoliv bádání, alebrž i rozjímání, máme-li se k nějakému činu rozhodnouti čili nic. Zvláště při rozmyslu, jenž témuž rozhodnutí předchází, pozorovati dotčený zjev ve vědomí našem, že asimilující myšlenky přecházejí v různé vrstvy, slabší často představa od silnější, a tato opět od vyšší bývá zachycena, osvojena, změněna i přetvořena. V takovýchto rozsáhlejších řadách představ různých, slabších i mohutnějších, bývají zapleteny rozmanité city, snahy, žádosti, afekty i náruživosti, proti nimž zase pozdvihuje se v menší větší síle důraz mravních přesvědčení neb maxim čili pravidel více z opatrnosti, z tak zvané oportunity než z mravního podnětu vzniklých; pravidly takýmito rozvinuje se obraz toho, co jsme vlastně měli počíti, co mysliti, chtíti, činiti, právě tím pak vystupuje s tím větší jasnotou i mohutností opak toho, že jsme totiž podle takýchto předpisův opomenuli rozhodnouti se ku zdárnému činu; obě tyto představy sobě odporné působí ve vědomí stejnou zároveň silou, a stávají se takto původcem nelibého citu stísnění, ba při mohutnějším rozproudění vln ve vědomí postupují k afektu lítosti. Doložiti ještě musíme, že osobnost jednotlivcova tkví přede vším ve představách apercepcujících čili osvojovacích; kdež ve vnitru pro nějakou snahu neb žádost není takýchto tlum a řad, ježto by ji ojasňovaly, jí buď přisvědčovaly, buď ji od sebe odpuzovaly, takto ji ovládajíce, tam nemůže ani řeč býti o nějakém svobodném k činu se rozhodnutí; tam jako u zvířat neb u dětí v prvém jich rozvoji nevládne leč holý nejnižší mechanism představ mezi sebou. Genialní Oken prohodil druhdy myšlenku, že kdo by byl s to, podobnost zjevů přírodních s projevy duchovými odkryti, podal by tím filosofii o duchu; můžeme i my podle toho důležitý výkon apercepce porovnati se zjevem trávení čili zažívání v těle našem. Při trávení požitých pokrmův odměšují se a odlučují látky pro život těla našeho příslušné a potřebné od těch, jež mu

nikterak neprospívají; co tělu z pokrmův jest prospěšno, obracuje se v krev, kterouž živí se tělo a buduje neustále.

Rozmysl před rozhodnutím se k nějakému činu spočívá na takéto apercepci více méně spletenější a rozsáhlejší. Ze žádosti nemůže zroditi se vůle, leč nabytím přesvědčení, že to, po čem toužíme, dosíci tolikéž lze, užijeme-li jenom vhodných k tomu prostředkův. Ovšem čím důležitější zdá se nám věc býti, jižto dosáhnouti prahneme, čím hlouběji se dotýká různých zájmův vlastní naší osobnosti i osob jiných, s nimiž v jakémkoliv buď v přátelském buď sočivém úvazku žijeme a žíti často musíme, čím větší množství křižujících se představ namítá se neustále vědomí našemu; tím déle odkládáme s konečným k jednání se rozhodnutím, tím déle trvá naše váhavost a naše otalování, až uprchne čas k jednání příznivý.

Dejme tomu, že představa C (ku př. zavraždění strýce u Hamleta co poslední cíl, k němuž gravitují snahy jeho) pohybuje a vznáší se ku větší ve vědomí jasnosti v boji proti jiným představám ji zatemňujícím. Předpokládati musíme, že s C spojena jest řada jiných představ: a, a′, a″, jež naznačmež co prostředky k vytknutému cíli vedoucí; i tyto spojeny jsouce s C berou účast buď v povýšení neb ve snížení čili zatemnění této představy; zdařilo-li by se spojenými silami těmto představám a, a′, a″ zvítěziti nad překážkami, C se naskytujícími, byla by dotyčná žádost ukojena, rozhodnutí by bylo učiněno. Avšak projevy duševního našeho života nejsou povždy tak jednoduchy; každá jednotlivá představa bývá počátečním členem nových řad, z nichž opět nové tkaniny se rozvinují. Budiž ve případě našem a spojeno s α, a s tímto opět sloučena tluma: $\beta\ \gamma\ \delta$; a dejme tomu, že tluma tato $\alpha\ \beta\ \gamma\ \delta$ již jest stanoveným pro jednání pravidlem nějakým, kteréž vliv osobuje si na dotčený případ a, a′, a″; tu může zajisté vliv tento býti poslední této řadě příznivý neb jí protiviti se. Podporuje-li rytmus představ $\alpha\ \beta\ \gamma\ \delta$ představy a, a′, a″, nebude tu ve vědomí žádného váhání, žádné pochybnosti, i ve případě tomto žádost se ukájí, rozhodnutí k činu následuje. Působí-li však $\alpha\ \beta\ \gamma\ \delta$ proti a, a′, a″, a není-li $\alpha\ \beta\ \gamma\ \delta$ *rozhodně* silnější nad a, a′, a″, tu se ve vnitru uhošťuje rozkyvnutí myšlenek, nastupuje pochybování a s činem otalování; kde však převaha ta jest rozhodně větší, zvítězí ku př. mravní nějaké pravidlo nad žádostí, kteréžto ukojení od sebe odmítáme. Nauky takové nerozvinuly se k tak mohutné síle, dotýkají se však jiných s nimi souvislých myšlenek, tak že pohybování čili ruch představ zabíhá i v hlubší ještě vrstvy vědomí našeho, ba i v takové, kteréž jako žula ve vrstvách naší země dotýkají se samého jádra

veškeré naší osobnosti, ku př. řad: *Aα* ... *Bβ* ... *Γγ* ... *Δδ* ... atd., tak že ve případě, kde nedosáhli jsme konečného rozhodnutí, *α β γ δ* opětně slučuje se s jinou řadou A B *γ* C D a p. Co vojín bych měl tak jednati, ale zdaliž i co vlastenec? a byť snad na tomto stanovisku, zdaliž co člověk, co křesťan?

Mnohdy se přihází, že nejsme v pochybnosti, máme-li jistou žádost ukojiti čili nic, jako i Hamlet netonul v pochybnosti, je-li zavraždění strýce krále dovoleno jemu čili nic? ale otalování to dotýkati se může prostředkův, *jak* snahu máme provésti a uskutečniti; k dosažení cíle nějakého může býti pohotově různých prostředkův, mezi nimiž jednotlivci voliti jest: x, y, z; který z těchto prostředkův vede nejúspěšněji ku konečnému cíli? Který *smím* zvoliti podle různých pravidel svědomí, společenského mravu, úspěchu státního? Veškery tyto jednotlivé členy přicházejí střídavě k povýšení časovému, pokud pomocnice představy s jedním z nich se apercipují, tak že x, tu opět y, a opět z k vyšší jasnosti ve vědomí postupuje, a my domníváme se, že buď ten buď onen prostředek zjistí nám úspěšný výsledek našeho jednání. Dodati však dlužno, že tyto představy x, y, z jsou členy výroku rozpojného čili disjunktního na vzájem výlučných pojmův, pravděpodobnost jednoho vylučuje podobnost druhého; utužuje-li se jeden z nich silou příslušných pomocnic, reagují ostatní proti němu rovnou silou namahajíce se udržeti se na povrchu jasného vědomí. Neustálé toto představ kolotání, střídavé povýšení a opětné klesání musí s vnitřním nepokojem spojeno býti, kterýž má popřední původ v tom, že protivné sobě představy *zároveň* v téže době usilují se v *jednotné* duši udržeti. Neboť jak předzvídati lze, jsou s dotčenými představami ve vědomí jiné ještě spojeny, tím váhání více ještě sesiluje se, vždyť konec a poslední našeho jednání může býti ten neb onen, dosažen buď těmito buď jinými prostředky; tou příčinou se stává, že se nezdaří ihned jedné z dotčených představ k takové nad ostatními přesile dospěti, aby tyto přemocí jedné zatemnily se a spadly pod prah vědomí. Dokud jedna z těchto řad nedomůže se takéto rozhodné přesily, dotud trvá rozjímání a *rozvažování*. Jsou-li všechny k rovnováze mezi sebou skloněny, vzniká *volení* toho či onoho cíle, těch neb oněch k němu vedoucích prostředkův. *Rozhodnutí* nastupuje, když se jedné z uvedených představ, ku př. y zdaří, zatemniti ostatní svou silou, totiž tím, že k ní se přidružily nové pomocnice, ba rozhodnutí takové po sebe delší rozvaze může uzpůsobiti jedna pomocnice, sesílivši takto jednu představu proti ostatním. Při tom předůležitém v životě našem vnitřním ději musíme na dva projevy ve vnitru

našem upozorniti. Při rozvaze přihrnují se z různých vrstev našeho vědomí různé tytýž představy v četných davech; poměr tento představ mezi sebou v době rozvažování naznačuje se v novější duševědě názvem *klenutí*, při rozhodnutí však zaostří se tato klenba, jedna ze mnohých dobude sobě nadvlády nad ostatními, vítězí a opanuje druhé. Mohli bychom odtud odvoditi důležitý zákon ve všeobecném dějstvu; nevládnou zajisté dějinami masy, alebrž výtečníci mohutní duchem a rázností v činech; zákony totiž, jenž panují v rozvoji jednotlivého ducha, uznají se bohdá co vládnoucí i ve velikých společnostech, a takto povede nás duševěda nejjistější cestou ku poznání i zákonův v povšechném dějství; ba i ve vládních formách, v samých republikách pozorujeme, že se veškerá budova společenská i politická i tam zaostřuje konečně v jednotlivci, byť i presidentem jmenovaném.

Kde v rozvaze před rozhodnutím se k činu zvítězila jedna z různých představ přesilou svou nad druhými, jež co překážky zdárného úspěchu přemítající mysli se byly stále nabízely, následuje rozhodnutí a po tomto čin; snaha přesvědčivši se o možnosti, že dospěje k žádoucímu cíli, posunuje se k vůli rozhodné, nic nevadí jednajícímu naskytující se nehody, neboť v rozvaze upoutal k jakýmkoliv možným událostem svou pozornost, a trefně dosvědčuje Herbart: „Velký muž dávno již dříve jednal v myšlenkách, cítil sebe jednajícího, viděl sebe vystupujícího, než ještě zevnější čin, obraz to činu vnitřního, objevil se.“ (Werke, X., str. 128). A tolikéž výborně podle zákonův námi vytknutých líčí Schiller Viléma Oranžského: „Ač rozhodnutí jeho pozdě dozrávalo, byloť statně a neohroženě provedeno. Plán jeho, jejž byl jednou za nejdokonalejší seznal, nemohl žádným odporem přerušen býti, žádnými náhodnými událostmi zničen; neboť všechny již dříve než nastoupily, stály před myslí jeho.“ Důvody, jakými hrdina k rozhodnutí v rozvaze ponoukán bývá, rozpřádá básník dramatický povždy v *monologu;* odtud i zračito, proč v dramatě o Hamletu, jenž samým uvažováním ke konečnému rozhodnutí stihnouti nemůže, tak četně monologův nalézáme.

Vším právem klade novodobá dramuturgie popřední důraz na duševní rozvoj hrdiny a na příslušné vylíčení jeho; jsou-li stiženi traplivou nějakou pokutou, musí tato tytýž hledána býti i ve vině jejich, a nikoliv úplně na vrub přičísti se zevnější nějaké moci, kteréž by dramatický hrdina při všemožném úsilí nebyl s to naprosto odolati; vina však tkví v charakteru, rozvinujícím se z podmínek duševních, jichž *důsledně* vylíčiti a co nepřetržitý řetěz, kdež z jednoho členu vyplétá se druhý a třetí v živé skutečnosti vykresliti

až co konečný z nich výsledek sklíčí hrdinu neuprosná i nezměnitelná katastrofa, jest nejtěžší úlohou, avšak i nejskvělejším dosvědčením básnického genia. Platí-li to o všech dramatech vůbec, musíme takéto psychologické vylíčení popřední měrou požadovati u Hamleta, jehož veškerý půvab a estetický interes soustřeďuje se v rozvoji duchovém.

Důsledné tudyž provedení charakteru tragického hrdiny jest nejzřejmějším dosvědčením pro zručnost a vyšší nadání dramatického básníka. V tom přede všemi vyniká genius Shakespearův. Hned při prvém objevu zračí se nám Hamlet v dojemném půvabu melancholického naladění, jest v sebe zahloubilý, uvnitř rozervaný, ale básník hned v prvé scéně, kde ho na dějišti uvádí, dává nám jemným taktem na srozuměnou, že vnitřní to rozvíření citův nevypukne nikterak i přede dvorem u veřejnou prudkou bouři, nýbrž že princ ve formách vyšších vrstev společenských odchovaný umí je zakryti zevnější rouškou zdánlivého klidu; nejeví v rozmluvě s králem zášť, jížto hárá proti strýci vnitro jeho, ba k ukonejšivým slovům matčiným, že věc to obecná, „kdo živ, že umřít musí“, s mrazivou lhostejností odpovídá: „ba milost paní, je to obecné“ (I, 2). Dánsko stalo se mu žalářem, obmýšlí je dokona opustiti, ale nedostává se mu příslušné rozhodné odvahy; ku prosbě matčině: „zůstaň u nás, nechoď do Vitenberka“, jako mechanicky dodává: „chci ve všem poslechnouti milost paní.“ A jak to bývá u povah podobného zrna, teprvé průchod ráznější popřívá vnitřním svým citům rozbouřeným, když se vidí býti samoten, beze svědkův výbuchu své vášnivosti, a v dotyčném monologu zcela důsledně vychvaluje u svého otce vlastnosti, jakové že jemu se nedostávají úplně uznává, jeho ráznost, Herkulovu hrdinnost a k činům odvážnost, což opětuje i v rozmluvě s Horaciem a společníky jeho: „byltě *muž* naskrz dokonalý ve všem.“ Avšak jakoby sám se ulekl nad prudším tím projevem svého vnitra, sám sebe chlácholí a umírňuje: „pukniž srdce, musím němý být“ (I, 2). Tklivoměkká ta mysl objevuje se již při prvé zprávě, jakou mu Horacio o duchu zvěstuje. S jak úzkostlivou bázlivostí ji přijímá! jakého to stojí přemahání, až po opětovaných řečech svých přátel konečně rozhodne se: „tu noc chci s vámi bdíti, chci otce oslovit, i kdyby peklo mi chtělo v tom bránit.“ Podobně otřásá strach celou jeho duší při samém objevu ducha otcova. Dalo by se podle obvyklého běhu domysliti, že myšlenka na otce zavražděného zaujme hruď jeho takovou převahou, že každý jiný cit před ní musí v pozadí pošinouti se; ale veleduch Shakespearův zná s takovou zručností upřádati vnitřní osnovu myšlenek i citův svého hrdiny,

že již na tomto místě ovšem slabým ještě záchvěvem vplétá v klubko důmínek Hamletových možnost nějakého ďábelského oblouzení, tak že mysl jeho zpíná se jako o pomoc k vyšším dobrým bytnostem volajíc: „Andělští kůrové! ochraňte nás!“ (I, 4). Choulostivost tklivé jeho mysli jest tak napnuta, že usiluje ji překonati a zpružiti se k nějaké odvaze, čtyřikráte sám k sobě volá: „Nuže, tedy půjdu! chci následovat! půjdu za tebou! jdu za tebou!“ (I, 4).

Konečně vyslyšev z úst otcových srdcelomné jeho útrapy, jakých mu na onom světě strádati jest a zhroziv se ošemetného padoušství na otci spáchaného zmáhá se k náruživému výkřiku: „Ó rychle mluv, bych na peruti roučí ku pomstě sáh!“ (I, 5). Zde jej vidíme konečně jednou myšlenkou úplně zaujatého, v pozadí posunuty veškery ohledy vedlejší, s vykonáním pomsty spojené a myšlenka pomsty dosáhla vrchu nad ostatními představami — avšak jen na okamžik! Představa ta nedospěla přece k takéto síle, aby urychlila rozhodnutí; nebo ihned vtírá se domněnka o nějakém přeludu pekla: „Ó nebes blaženci! o světe! a co víc? — mám spolu peklo zváť? Ó fi, drž, drž se srdce!“ A hle, již potrácí sílu vybídnutí otcovo: „Pomstiž mne!“ bledne před napomenutím téhož ducha: „Zpomínej mne!“ Ba i výzev přátelův, „aby nikdy nezjevili, co byli viděli tu noc“ (I, 5), dosvědčuje, že odložil v neurčitou dobu plány pomstíti otce v prvém rozjaření vzniklé. Děsné nyní tajemství chovaje ve své hrudi musí na se vzíti škrabošku blouznivce, aby na dvoře tak úlisných a nalíčených mravů zachovati mohl ve všech případech potřebnou nepředpojatost i klidnost. Mnozí dokládají, že blouznění to rozvinouti se mohlo v mysli Hamletově způsobem zcela přirozeným; seznavšího pojedenkráte zločin strýcův a pohoršlivé jednání matčino, mohla se ho náhlá o tom zpráva hrozivá dotknouti v rozervaném nitru s takovou prudkostí, že odtud následovati muselo úplné v duši rozbortění. Avšak všelikým takovýmto výkladům příčí se jasná slova Hamletova k Horaciovi pronešená, že „budoucně uznává za dobré, chováním pitvorným se přiodít.“ (I, 5). Přetvářkou samovolně přijatou docílil toho, že mohl s větší odvahou a se zřejmější prostotou vystříleti ostré šípy bodavé kritiky na osupné mravy i licoměrné jednání, s jakovým se u všech osob na dvoře královském přebývajících setkával. S tohoto hlediště zasluhují i monologové jeho důraznějšího povšimnutí, poněvadž cítě se býti o samotě („a teď jsem samoten“ II, 2) a nestížen břemenem zevně úlisných forem v úplné přímosti odhaliti pak smí veškeru svou útrobu. Při vystoupení herců neníť to bez hlubokého významu, že volí Hamlet k dosvědčení jich herecké umělosti scénu „o svěřepém Pyrrhovi“ (II, 2); má

zajisté tento divadelní Pyrrhus mnoho stykův s povahou Hamletovou. Neboť „jako socha *vzteklec* Pyrrhus stál nehledě vůle aniž účinku, „*nic nečinil*"; podobně i Hamlet spatře strýce otcevraha v modlitbě klečícího a pomstou vře ho skoliti, přece zaražen tímto zjevem zadržuje vytasený meč (III, 3); a jako u Pyrrha po nastalém dočasném tichu nastupuje náhlé k pomstě zjitření, jako i v přírodě oněmuje na čas jek vichru, po jednou pak rudokřídlý hrom rozpolťuje nebes kruh; podobně i u Hamleta objevuje se po krátkodobém vnitřním utišení tím úchvatnější rozvlnění rozjitřených citův, když byl z komnaty modlícího se vraha předstoupil před svou matku. My však nyní více přihlednouti musíme k monologu, v němž Hamlet po propuštění hercův i dvořanův Rosenkrance i Guildensterna odekrývá beze všech výtůček ničemnou zbabělost, žeť ani ke slovům rázným i bezohledným nemůže odhodlati se u přítomnosti královy. Vždyť herec ten v pouhém snění vášně hlubokým dojmem celý v tváři zbledl, a vše to pro nic, pro Hekubu, kteráž mu jest ničím; „a já

Co blbý, kalošťávný troup se ploužím
Jak Honzík snílek, svého netečný,
A n i c n e d í m, nic pro onoho krále,
Na jehož majetnost a život předrahý
Sáh' zločin proklatý."

Aby tuto hříšnou chabost u sebe omluvil, libuje sobě v domněnce, že ten duch, co se mu onehdy ukázal, snad ďábel jest, jenž uměje se zjeviti ve příjemné postavě z Hamletovy prý slabosti a těžké mysli chce vytěžiti neodvratnou jeho zkázu. Zároveň v šalné důmínce této vrcholí představa, zmocnivši se přesily nad myšlenkou, kteréžto Hamleta objevem ducha jižjiž k vyvedení pomsty se chystajícího v úmyslu tomto ztužovala a k činu popuzovala. Chce si nyní jistějších o tom zjednati důkazův, a pak teprv k váznému činu se vzchopiti. Používá k tomu hercův; „ta hra ho vede dále, neb v kličce její musí chytiti krále."

Před objevením se hercův dojímá nás hluboce všeznámý monolog Hamletův: „Být či nebýt" (III, 1). Nejvalnější část vykladačův Shakespearových považuje samomluvu tuto za dumavé rozjímání o samovraždě, ve kteréž prý se choré myšlenky o témž předmětě projevené v prvém jednání (I, 2): „ó kéž by přepevný ten těla stroj roztál a rozhrk se na krůpěj rosy!" dále rozpřádají. My však nesdílíme mínění toto. Rozladění mysli Hamletovy jest v obou těchto případech jinaké. Seznav z počátku podlé i licoměrné jednání strýcovo a „hanebný chvat, s jakým matka na cizoložné spěchala po-

dušky", sřekl se ve hrudi své úplně zdrcené dlíti déle na takémto světě, jenž chladně snáší podobné zločiny, podoben jsa „plané zahradě bujnící k osení, již tučné býlí zajalo veskrze." Přesvědčiv se Hamlet z řečí ducha svého otce, jak ošemetným způsobem spáchána na otci vražda dotčeným strýcem, nelibuje sobě více v myšlence samovraždou skončiti vlastní život svůj, alebrž přemítá u sebe úmysl, jak by vraždu svého otce nejsnadněji i nejrázněji pomstil. Minuli bychom se zajisté pravého smyslu druhého tohoto monologu, majíce za to, že Hamlet rozpřádá v něm mravovědný rozbor, je-li samovražda dovolena, čili nic. Ba naopak, onť sám sebe táže se, jeví-li se větší ušlechtilost v tom, trpělivě „snášeti všechny ostny a hroty vzteklé Štěstěny", čili hrdinnou odvahou se proti nim opříti? Při tom ovšem netají sobě nebezpečí, i ztrátu vlastního života, zdaří-li se mu provésti obmyšlenou odvetu. Avšak při badavé i rozmýšlivé jeho povaze namítá se obava, co následovati bude po vezdejším životě tam na věčnosti:

Jaké as sny v tom spánku vzejdou,
Když odmrštěno pouto smrtelné,
To nás zaráží!

Ba právě tyto bázlivé rozmysly nezřídkou bývají příčinou, že trpělivě snášíme bezčetné strasti: „důtky, hanu časův, mohútných nátisk, pýška potupu, bol lásky zhrzené, průtahy práva", kdežto bychom nebývajíce podobnými ohledy choulostivými ustrašováni rozhodným činem, „obnaženou dýkou" [1]), sprostiti se mohli ničemníka uchvatitele a zjednati takto sobě žádoucího pokoje (u Hamleta rozuměj krále strýce). Že Hamlet co pravý na škole Vitenberské vycvičený filosof ihned vše zevšeobecňuje, pronáší ze běhu věcí, jeho vlastně se týkajících, všeobecnou průpověď: „že podobným vyzáblým rozmyslem bývá zchorobena přirozená barva odvahy, a podnikání vznešená i vážná bývají tím zřetelem zastavovány ve běhu svém, tratíce takto jméno skutkův rázných a odvážných." Odtud již na jevě jest, že v monologu tomto netane Hamletovi na mysli snaha

---

[1]) V českém překladu str. 57 nesprávně tato věta podána: „kdy moh' by zjednat sobě pokoje j e n p o u h o u j e h l o u." Tak chybně přeložil i A. V. Schlegel: „mit einer Nadel bloss." V originálu stojí: „with a bare bodkin"; slovce „bodkin" užívá se u Shakespeara jen ve smyslu „dýka", a „bare" ve smyslu „obnažený", a nikoliv ve výlučném smyslu „jen." Nejnovější a nejvýbornější překlad Hamleta, Friedr. Bodenstedtem upravený (ve vydání Brockhausově 1870), podává v souhlasu s námi tentýž smysl: „wenn er sich selbst in Ruh versetzen könnte m i t e i n e m D o l c h" (str. 63), ač i v tomto překladě ovšem k vůli verši nemístně vypuštěno přídavné jméno: „mit b l a n k e m Dolche."

samovražedná, alebrž provedení obmyšlené duchem mu naporučené pomsty, jen že zcela důsledně, podle povahy jeho namítají se mu zároveň možné důsledky takéhoto činu i pro věčnost. Takto omlouvanému monologu tomuto porozuměvše poznáváme, jak jest v úplné souvislosti i ve příslušné shodě vetkán v celistvý organism dramatu našeho.

Se zimniční zvědavostí provází Hamlet provedení hry, která poskytnouti má úplné, nezvratné přesvědčení o vině královĕ. Lesť se zdařila výborně; Hamlet jest úspěchem svého dobře promyšleného podniku tak rozjásán, že jako v bezúzdné rozpustilosti volá: „Honem hudbu, honem píšťaly sem! ha! ha! ha!“ (III, 2). Vyhlazena nejmenší pochybnost o zločinu strýcově; v rozbouřeném víru uchvacují Hamleta vášně nejodpornější, zášť ke strýci, láska k otci, žízeň po mstě a povinnost, k jakové ho poutá ušlechtilejší cit mravní; vrchol však drží žár po pomstě prahnoucí: „teď pravá nočních příšer doba jest, kde samo peklo chrlí mor do světa; teď horkou krev bych pil, a řádil tak, až by sám soudný den se z toho děsil“ (III, 2). Nyní snad, v takémto rozzuření mysli pomstychtivé páditi bude chvatným krokem přímo ku králi? a skolí ho, kdekoliv se s ním setká? Chyba lávky! „Ticho“, vzlyká, *„nyní k matce“;* jíti k matce zdá se mu povinností méně ožehavou i méně choulostivou, než se vražedným mečem přikvapiti do komnaty královy! A i při tomto rozhodnutí umírňuje sám sebe, by prsa jeho „nepojal Neronův chtíč“, a důsledně podle své povahy končí; „jakkoliv ji raní *slova* má, přec *skutek* slovům pečeti nedá“ [1]).

V rozmluvě s Guildensternem po skončeném divadle dost jasně napovídá Hamlet, že se neostýchá usmrtiti vinného krále („kdybych

---

[1]) Mnozí vykladači Shakespearovi, pozorujíce, jak Hamlet se oddává rozpustilému jásotu, seznav vinu strýcovu po zdařilém provedení umluvené hry na divadle, projevili domínku, že Hamlet ve scéně této upadl ve skutečné bláznovství. Podle našeho zdání jest domínka tato úplně lichá, vzniknuvši z nevědomosti zákonův duševědných. Za dvojí příčinou povstati musel ve hrudi Hamletově cit rozuzděné radosti, projevující se ve výskotu: „hudbu! hudbu! píšťaly sem!“ Tím zajisté, že nyní přesvědčil se nade vši pochybu o zavraždění otce svého rukou strýcovou, odvlečen s prsou jeho tížící kámen nejistoty, jest mu, jakoby těžké břímě bylo spadlo se stísněné duše, a úleva ta jeví se pokřiky jasavými. Alebrž i tou příčinou, že při provedení dotčené lsti podal důkaz své dovednosti, uvědomiv se takto převahy své duchové nad králem i ostatními dvořany, musel znítiti se v útrobě jeho cit unášející radosti jako při vůdci, jemuž zdařilo se k vítězství dovésti bitvu počátečně pochybnou. Ojasnili jsme to i ohledně osupných často a plzských řečí Hamletových k bezvinné Ofelii ve článku „Ofelie“ v Lumíru 1874, č. 43.

mu já nějaký lík předepsal, popudilo by ho to snad ještě více"); jaká jest tu opět myšlenka, ježto svou převahou udušuje, aneb aspoň umírňuje úmysl jižjiž k činu rozhodnému se vzchopující? Zpomínka na matku, kteréž aby všemožně šetřil i v návalu nejprudší vášně, přísně mu připomenul duch otcův. Tím však Shakespeare spolu dosvědčiti chtěl, že osud jednotlivcův nespočívá výhradně jen v zevnějších nepříznivých zdrcujících okolnostech, alebrž i v kolotavých rozbrojích zámyslův, citův i tužeb vnitřních. K vybídnutí Guildensternovu, aby navštívil matku počínáním jeho v největším duše zkormoucení znořenou, odpovídá ochotně Hamlet: „Poslechneme, a kdyby byla desetkrát naší matkou", ačkoliv i v těchto slovích jeví se hněv rozdráždění, neohlížeje se i po matce!

Avšak na cestě do komnaty královniny spatřil Hamlet krále v modlitbě klečícího, nižádnou stráží hájeného! S vytaseným mečem volá Hamlet: „Teď bych moh' jej skolit, an se modlí, *a staň se tak!*" (III, 3). Co ale zdržuje ruku v tak příznivé situaci doraziti poslední ranou obmyšlenou pomstu, po níž vře veškero rozjitřené jeho nitro? jaká se tu vtírá v obrněný úmysl cizí myšlenka silnější a nad provedení msty rozhodnější? Hamlet sám ji udává: „Tak by (v modlitbě ponořený a mnou zavražděný) v nebe stoup', a jsem tak pomstěn? padouch ten mi otce zbil, a já, syn jeho jediný, chci téhož padoucha poslat do nebe?" Neklame tu Hamlet sám sebe? uváděje ďábelské zrovna rozzuření, jež se nespokojuje s pomstou jen na pozemsku, alebrž ji po smrti rozšiřuje, neukrývá za tímto přeludem, za tímto jej tak hanobícím předestřením jiný pravdivý zámysl, jenž mu přikazuje meč sotva vytasený opět v pochvu zastrčiti? neníť to rozhodnější měrou ohled k matce, k níž právě se ubírá? a což nepřihází se to zhusta, že chtíce zastříti skutečný podnět, za kterýmž vůli svou k činu se chystající ochromujeme, uspokojujeme sebe i jiné lichými zrovna výmluvami i vytáčkami? K tomu druží se i jiná rozvaha. Veškery osobnosti, na dvoře královském Hamleta obklopující, mají naň tak mohútný důraz, že v obchodu s nimi veřejném nejenom rouškou často pokryteckou zahaluje vnitřní své rozechvěvy, alebrž ve styku s nimi, jmenovitě s králem strýcem, před velebou jeho vladařskou utlumuje sebe žhoucnější vzplanutí kráznému jednání. Jen tehda, kde ho netíží kletba týchže osobností ve přítomném jich objevu, míjejí na okamžik všeliké ohledy mohutnější k činům odhodlanost utuchující; v rozmluvě s matkou nejuchvatnější náruživostí jsa rozčilen, zabijí váhavec, jenž poskytnuté mu právě příležitosti k pomstě v hamižné liknavosti byl nepoužil, Polonia, dobrodušného žvastala, ale kde?

Nikoliv v boji zjevném, ale *za čalouny; tváří v tvář* nebyl by zajisté proti němu pozdvihl usmrcujícího ramene! V rozmluvě s matkou (III, 4) dostupuje rozčeřená až do hloubi vášnivost Hamletova svého vrcholu; podle zákonův duševědných musí po tak bezměrném rozčilení, při němž však k činu přece nedospívá, dostaviti se zmrtvělá ocháblost. Ba ani pohled na vojsko, hrdinným Fortinbrasem do Polsky vedené (IV, 4) nerozdrážďuje línou jeho pomstu, alebrž při všech sebe zaslouženějších výčitkách uspává ho v úplnou chabou resignaci, kterou jeví Hamlet v posledním svém monologu:

Od této chvíle
Buď zdechni rozume, neb krev buď tvoje píle[1]).

V zavraždění otce Ofeliina, zbabělce a pletichaře, Polonia, vrcholí *krisis* našeho dramatu; po tomto činu, jímž Hamlet při všech svých planých vytáčkách nicméně až do hloubi rozbouřil svědomí své, následuje jako úprkem *peripetie* čili obrat, a vše zurychlenějším postupem žene se ku konečné, pro všechny jednající osoby zároveň osudné *katastrofě*. Než však k dosavadnímu převahou duševědnému přičiníme tytýž i rozbor ésteticky, musíme již z ohledu k úplnosti naší studie pozastaviti se na okamžik u spisu, nedávno v Berlíně o našem dramatě vydaného, a přečetnou o témž předmětě literaturu novým příspěvkem rozmnoživšího. Jsou to čtení, jež na vysokých školách berlínských „o Shakespearově Hamletu“ (v zimě r. 1859—1860 a posledníkráte 1871—1873) činil Karel *Werder*, jenž ve svém rozboru octl se na stanovisku ode všech dosavadních sebe výtečnějších Shakespearových kritikův zúplna odchylném [2]).

Poraziv a jako nedůstatečné projádřiv veškery dosavadní úvahy o Hamletu i mužův vůbec proslavených a v kritice na slovo vzatých, jako Goethea, Gervina, Vischera, Frisena, Kreissiga a j. podává nám nejnovější tento tlumočník Shakespearův ve II. čtení klíč k odekrytí tajemství v Hamletu zahalených tímto způsobem[3]). Obyčejně žádá

[1]) V originálu stojí: „O! from this time forth
My thoughts be bloody, or be nothing vorth“,
co není dost jasně v češtině podáno; smysl zajisté jest: „od této doby snažte se po krvi, myšlenky, neb budiž vámi povrhnuto!“

[2]) Spis ten vyšel v Berlíně 1875 pod názvem: „Vorlesungen über Shakespeare's Hamlet gehalten an der Universität zu Berlin von Karl Werder.“

[3]) Nemůžeme odolati touze, sděliti tuto útlocitná o Hamletu slova známé francouzské spisovatelky, Georges Sandové, jak jich dotčený Werder (na str. 23 a 24) se zvláštní v nich zálibou uvádí. „Rci, o Hamlete, v čemž tkví bezkonečný tvůj bol, a odkud to, že tvoje tajemstvíplné nářky tak mohutnou ozvěnu nalézají ve vnitru našem? Byl jenom zavražděn otec tvůj, a ty necítíš tolik do sebe odvahy, abys ho po-

prý se od Hamleta, aby přímě a bez odkladu skolil zločinného krále, svého strýce; nemá se tvářiti co šílenec, nemá tasiti se s tabulkou, alebrž s dýkou, nemá volati k duchu: „s Bohem — zpomínej mne!“ (I, 5), alebrž: smrt vrahovi! a probodnouti ho může při prvém s ním se setkání. Co ale po tom? tu prý má dvůr svolati a lid, má před nimi svůj čin ospravedlniti a takto uvázati se ve trůn, jemu jedině s právem příslušící. Pravdivost tohoto názoru upírá však Werder. Vše, co se v Dánsku té doby událo, stalo prý se ve formě zcela zákonité. Právní poměry v dramatě objevují se všem jednajícím osobám co úplně řádné. Ne Hamlet, ale Klaudius jest oprávněným vladařem. Šlechta, dvůr, vojsko, — všichni uznávají ho beze všelikého odporu a beze vší výhrady za svého krále. A při takémto stavu věcí měl by ho Hamlet probodnouti, krále, jenž způsobem zcela zákonitým na trůn zasedl, a tutéž vraždu měl by ospravedlniti odvolávaje se k výroku strašidla? Lze něco tak pošetilého od badavého Hamleta nadíti se? Co má tedy vykonati Hamlet? táže se Werder (str. 41); co jest pravou jeho úlohou? Úkol Hamletův, odpovídá, jest velmi ostře naznačen, avšak zcela jinaký,

---

mstil? — — Odkud ta tajemstvíplná účast, jakou v nás pro tebe zbuzuje básník? Nezobrazil nám veškery útrapy čisté duše, kteráž hyne v boji se světem zkaženým? Tvůj bol jest bolem všech nás; odtud jest tak všeobecně lidský a pravdivý. Ty žehráš, že veškeří pramenové duchového i mravního života, láska, důvěra, pravdivost a ušlechtilost v tobě vysychají. Jestiť to tvým bolem, že se odříci musíš i svojí nutkavosti k lásce. Nutí tebe všechno, abys byl nedůvěřivým, hrdým, prchlým, hořkým, mstyžádostivým, ba ukrutným. Výkřik člověčenstva nad sebou samým ustrnulého, výkřik z útroby: proč jest zlo na světě? jest veškerým obsahem tvého stesku, tenť jest tajemstvím tvých slzí, tvého hněvu, tvého zděšení. Odtud naše soustrast, naše láska k tobě, naše ztrnutí nad tvými strastmi. Kdož z nás smí při pohledu na věškerou tu zkaženost, v nížto se svět ocítá, o sobě říci, že bude silnějším nad tebe, spravedlivějším a trpělivějším? Povždy jsme slabi na těle i na duši, ovládáni nedostižným, tajemstvíplným osudem, oddáni buď bezměrné bázlivosti, buď zpilé nepaměti, zbabělci i chvastalé, tak rychlo přesyceni čiší rozkoší, jako zemdlelí ve zpytování pravdy; a přede vším zkormouceni, povždy zkormouceni. — Plač, Hamlete, plač! Ve vezdejšku tkví jenom podnět k žalu! Chvěj se; neníť zajisté nic hrůznějšího nad osud náš na pozemsku! Zabij a umři! Znič a zmiz! toť osud člověka! Od kolébky až ke hrobu; od Adama až k tobě, Hamlete; od tvé doby až k našim časům jest volání na zemi věčným stenáním, jež se ztrácí v němotě nebes.“ Ač jest ve slovech těchto mnoho výstředného, objevujíť ona nicméně náladu mysli, jakou zachvívá drama o Hamletu a trefněji jest tato postižena, než v mnohé sáhodlouhé kritice vykladačův Shakespearových.

než jaký dosavadní kritika na jeho bedra vložiti obmýšlí. Ne krále přede vším skoliti, nikoliv; alebrž k vyznání ho přinutiti, škrabošku strhnouti se zločinné jeho tváře, a jej takto ze spáchané vraždy překonati — to hle jest Hamletovou popřední úlohou, to jeho popřední, nejbližší, neodkladná povinnost. Jak se totiž věci mají v říši dánské, nemůže leč jenom z jedněch úst objeviti se a prokázati pravda i spravedlnost; totiž z úst korunovaného zločince; a nestane-li se to z jeho strany, zůstane spravedlnost zastřena i pohřbena až do soudného dne. Toť ten bod, volá vítězně Werder, v němž zejí na nás hrůzy této tragedie, záhadné její děsy, neuprosné její svízele; a že tento názor, tak jednoduchý, lidsky nejpřirozenější a tak blízký od kritiky po celé století nebyl vystižen, to prý náleží k nejnepochopitelnějšímu, co se éstetické kritice, dokud trvá, přihoditi mohlo. Nejedná se tudyž podle náhledu Werderova o osudné následky, jež by náhlé zavraždění jeho strýce pro Hamleta objevilo, alebrž o provedení jeho vlastní úlohy, o veškerou jeho záležitost, duchem zavražděného otce přísně na srdce mu vloženou. Aniž pak duch otcův vyzývá ho, aby krále strýce s trůnu svrhl a sám Hamlet ku vládě se vyšinul, alebrž jako otec syna vybízí ho, pomstiti spáchanou vraždu, nestrpěti,

by Dánska lůžko královské se svrhlo
krevního cizoložství k pelechu (I, 5);

nestrpěti, aby vítězilo bezpraví a zločin aby se zaslouženého trestu minul; pročež zcela určitě ho napomíná:

Jestlis kdy otce svého miloval,
O pomstiž jeho příkrou, hnusnou vraždu! (I, 5).

Podle náhledu Werderova má Hamlet státi se vykonavatelem vyššího soudu nad vrahem; avšak kdyby podle mnění mnohých kritikův měl povinnost tuto vyplniti náhle, dříve než by přiměl královského vraha k vyznání, aneb veřejně před světem strhl škrabošku se tváře „usměvavého lotra“, překazil by tím naprosto provedení své vlastní úlohy; krále by takto uchránil, místo co by ho měl zdrtiti, a jen to dovedl, že by provinilec objevil se pro veškery doby jako nevinná oběť úkladné na něm spáchané vraždy. Vyslyšev vyznání otcovo nesmí sobě Hamlet přáti smrt, alebrž život krále vraha, tak jako vlastní svůj život; ba nemohlo by nic trapnějšího stihnouti ho, jako kdyby náhle i přirozenou smrtí král sešel a takto spravedlivému odsouzení před světem uklouzl. Kdyby Hamlet strýce svého beze všech okolků ihned při prvém setkání zavraždil, byla by to, táže se Werder (str. 48), „pomsta ve smyslu pravé tragiky? byloť by to podstatně rozdílno od náhody, že král umřel náhle při-

rozenou smrtí, takto jsa oproštěn zasloužené ze svého zločinu pokuty? Ku pomstě tragické přísluší pokuta, a k pokutě právo, a ku právu přesvědčení o tom před veřejností. A proto není cílem Hamletovým koruna, aniž jest nejbližší jeho povinností zkoliti krále, alebrž úlohou jeho jest: vraha otce Hamletova, pro soud světa dosud nestižitelného odsouditi a potrestati, ale tak, aby Dánové přesvědčení nabyli, že veškeré to s vrahem pře líčení spočívá na čiré spravedlnosti." Toť ta osa, okolo níž točí se celé drama o Hamletu. Že sobě drsné této a osupné úlohy úplně vědom byl, dosvědčuje se na mnoha místech našeho dramatu. Hned ku konci I. jednání po zjevu ducha otcova volá ku svým přátelům:

Čas vymknut z dráhy! — Kleté povolání!
Být zrozen k jeho napravování![1])

Tím projeviti chce hlubokou svou tíseň, kterouž osut jest přetěžkým svým povoláním. V Dánsku jsou za doby Hamletovy veřejné i společenské poměry v takém zrutném bezladu, že Hamlet to považuje za osud trpký na nejvýš, že na něho co rozeného prince rodinná povinnost připadla, vše, co kolotá v děsném zmatku, v pořádek a klid uvésti. Úloha to tak krušná, zhoubná propast zeje na kluzkých drahách potměšilého dvora ze všech stran, že k vyvedení tétéž úlohy zdá se potřeba sil nadpřirozených; a tou příčinou volá Hamlet ke svým druhům a spolužákům (I, 5):

Každý žádost má a povolání,
Jakové právě jest. Já pro svůj díl,
Byste to věděli — já jdu se modlit.

Tatéž vnitřní rozervanost mezi rozvahou a vůlí odváží se tolikéž i v monologu, v němž před provozením hry v divadle posupnými slovy sám nad sebou žehrá náš hrdina, kterýžto monolog od dosavadní kritiky nebyl v pravém světle poznán a postižen (II, 2):

A já — co blbý, kalošťávný troup se ploužím
Jak Honzík snílek, svého netečný,
A nic nedím, nic pro onoho krále.
Na jehož majetnost a život předrahý
Sáh' zločin prokletý.

[1]) V originálu stojí zřetelněji: „o cursed spite — that ever I was born to set it right!" vlastně. „o prokletá potměšilosti! že jsem se narodil jej (t. čas — the time) napraviti!" Nedosti správně i jasně přeložil Schlegel: „Schmach und Gram, dass ich zur Welt, sie einzurichten, kam." Shakespeare patrně vyrozumívá strastnou a rozviklanou tehdy dobu v Dánsku, nikoliv ve světových záležitostech vůbec! Důkladněji překládá Bodenstedt: „Die Zeit ist aus den Fugen: Hohn zu denken, dass ich geboren ward, sie einzurenken!"

Z jedné strany vře v něm ždání, pomstíti se na králi zločinném, každý záhyb srdce zaujat jest krvelačnou touto myšlenkou; avšak ze druhé strany zrazuje chladná rozvaha náhlé provedení děsného téhož činu, neboť uspěšiv se příliš jednal by proti vlastní své povinnosti a zamezil takměř cestu ku provedení vyšší nad vrahem spravedlnosti. Monolog tento není tudyž obžalobou Hamleta co „bázlivce, skety, jemuž schází žluč“, alebrž zračí se v něm stesky nad jeho *situací,* že mu dosud nemožno, „aby vůkol toho lotra zdechlinou káně nasytil.“ Ba ani *mluviti* nesmí o tom, čím hárá veškerá jeho útroba, nesmí ani to, což povoleno herci, rozhovořiti se ve „snění vášně“ o smrti Priamově, o strasti Hekubině:

Co by činil as,
Kdyby mu popud dán a vášně hrot,
Jakýž dán mně?

A Hamlet nesmí podle popudu svého jednati, nemaje pádné, ze skutečného vyznání vzaté důvody o vině královĕ, možno mu dosud jenom, nepřímě, jako zrcadlem (divadlem) působiti, musejí totiž herci místo něho mluviti a jednati, on sám smí na vše pozorlivě hleděti jenom, zdaří-li se mu, ku *přiznání* přivésti „cizoložného, krvavého padoucha“ [1]).

Tou příčinou považuje Werder slova známého monologu: „Být či nebýt?“ atd. jakožto pokračování stesků nad nedokonalostí lidské povahy *vůbec* [2]), a neschvaluje, že se „conscience“ v originálu překládá slovem: „svědomí“; neboť v anglické mluvě znamená conscience mimo svědomí v užším smyslu více ještě, tolik co vědomí, rozvažování, theoretickou stránku ducha lidského; rozvahu pak, že

---

[1]) Tímto monologem ukončuje se obyčejně 2. jednání. Tieck však má za to, že jest příslušnější, aby přestávka tato druhá (jichž na divadle Shakespearově ani nebylo) později teprv učiněna byla; takto by výjev prvý v 3. jednání přináležel ještě ke 2., a tento druhý končil se úmyslem královým, nebezpečného Hamleta do Anglie odeslati, k čemuž žvastal Polonius úlisně přisvědčuje; poslední slova 2. jednání byla by slova krále: „U velmožů, to rozum káže, šílenství nesmí chodit bez stráže.“ Náhled tento zasluhuje všelikého souhlasu.

[2]) Že se tu potkáváme se všeobecným rozjímáním o povaze lidské, zřejměji vysvítá z původního textu, nežli z překladův. Hned na počátku stojí v originálu: „to be or not to be; that is the question“; Schlegel nesprávně vlepil slůvko „hier“, jakož jest i v českém překladu: „taká zde jest otázka“, původní text zní všeobecně. Bodenstedt překládá trefně conscience slovem „Bewusstsein“: „und dies Bewusstsein macht uns zu Memmen,“ kdežto Schlegel má: „So macht Gewissen Feige aus uns allen“; a český překlad podle něho: „tak svědomí z nás všech sket nadělá.“

mu dosud není možno, ve skutek uvésti obmyšlenou a duchem přikázanou pomstu; vědomí této tísně paprskuje se přede vším ve slovech rozjímavé samomluvy Hamletovy. To, co nás vlastně šlechtí — vědomí, rozvaha — jest ze druhé strany často příčinou naší bídy, našich strastí; v tomto poznání chvěje zvláštní přízvuk trpkého, hlubokého, všem srozumitelného bolu, jenž slovům tam pronešeným po veškery časy tolik zanímavosti dodává. Toto rozvažování jest zároveň původem, že jím, totiž vyzáblým rozmyslem „přirozená barva odvahy jest zchorobena“, že slepý popud krve myšlenkou bývá obmezován, zkomolen, potlačen; neb jak již Goethe podotknul, „jednající bývá vždy bez svědomí; žáden nemá svědomí, leč rozjímající.“

Zdařilým provedením hry v divadle dospěl Hamlet k nepopíratelnému důkazu o vině strýcově, ztvrzen jsa ve svém přesvědčení i slovy přítele Horacia; ale situace jeho se podstatně tím nezměnila ku prospěchu jeho, ba v poměru ku králi značně zhoršila a přiostřila se; král poznal nyní jasně v Hamletu nepřítele i mstitele svého. Král pantomimickou hrou dotknut ve svém svědomí až do hloubi prchá poděšen z divadla, a celý dvůr za ním. Všechněm zřejmy jsou vztahy mezi sňatkem v divadle a sňatkem ve skutečnosti; avšak žáden z nich nebéře odtud pohoršení nějakého; o cizoložství není ve hře řeči aneb nějakého k němu pokynutí; místo všech dvořanův volá Polonius: „Ať se skončí hra!“ (III, 2). Nevole jejich obracuje se větší jen měrou proti domnělé prostopášnosti Hamletové, v němž vidí pachatele velezrády, jak to dosvědčují slova Poloniova ku králové: „Dejte mu jen notnou důtku, že k nesnešení divý jeho šprým“ (III, 4). Podobnými náhledy vedeni jsou i Rosenkranc a Guildenstern, ihned ochotni jsouce, dle příkazu králova odcestovati s Hamletem do Anglie, aby všeliké možné pohromy uvarovali majestátnost královu, která prý „nehyne samotou, než jako vír vše blízké sebou chvátí; král nikdy sám nevzdechne, leč v povšechném vzdechnutí“ (III, 3). Náhlým skolením krále i po tak jasně a nezvratně nabytém svědectví nedosáhl by Hamlet ničehož ku prospěchu vytknuté úlohy; sešlo by s *veřejného* soudu na vždy, a jen vražda spáchaná Hamletem zjevná by byla zrakům obyvatelstva dánského. Má zajisté Hamlet i po tomto osudném okamžiku, kde nabyv úplné svědectví o vraždě na otci padoušským králem spáchané, přece tolik ducha, tolik rozvahy, že, „ač by horkou krev nyní pil a řádil tak, že by sám soudný den se z toho děsil“, sám sebe napomíná před odchodem k matce (III, 2): Ticho — nyní k matce!

Ó srdce — zůstaň měkké, nedopřej,
By pojal prsa má Neronův chtíč.

Aniž pak, že Hamlet nalézaje na cestě ku své matce krále vraha v modlitbě zanořeného netasí ihned ve prudkém překvapení vražednou proti němu dýku, nevykládá Werder z povahy hrdiny téhož, z jeho zchorobené váhavosti, alebrž z nutnosti veškeré neuprosné situace; slova na vrcholu vnitřního rozbouření Hamletem pronešená (III, 4):

Pryč meči, dočkej chvíle hroznější.
Když opilý, když spí, když rozvzteklen,
Když v cizoložných rozkošich se válí, — —
Pak mrští ním až paty k nebi zvrátí,
A duše jeho zčerná v prokletí
Jak peklo, k němuž pádí —.

Slova tato odkládavá považuje Werder ne tak za výbuch nitra Hamletova, nýbrž za návěští samého básníka, jimiž sám poukazuje na konečný vyšší soud, jenž byl v skutku stihl korunovaného vraha. V zločině zajisté nad prvý neřestnějším, v době krvavé viny *trojí* vraždy, (vždyť připouští, že i choť jeho vypíjí číši s jedem, vlastně pro Hamleta přichystanou, aby jenom sám se neprozradil), v této nejosupnější době padá král co pravá obět pekla.

I v posledním z Hamletových monologův při setkání se s vojskem reka Fortinbrasa nenazírá Werder dosvědčení nejvyšší zchabělosti Hamletovy, nýbrž opět hluboké vynoření žalu nad strastným a spolu neodvratným svým postavením, jež mu nepopřívá takové v hrdinných činech svobody, jako norvežskému hrdinovi, ba železnými okruhy poutá jej k ožehavé povinnosti, tak že trapnými těmito city unešen vzlyká (IV, 4):

Hle, jak mě každá tresce případnost,
A línou dráždí pomstu.

I v monologu tomto zeje propast rozporu mezi krví a duchem, mezi přirozeným chtíčem pomstiti se a mezi chladnou rozvahou — v něm tkví básnické tajemství téhož monologu, bol tento i žal; toť půvab jeho právě tragický a tak velkolepý!

Že Hamlet na své plavbě do Anglie, dopátrav se, že Rosenkranc a Guildenstern nesou v listě přísný rozkaz králův, aby Hamlet „bez prodlení, ostřím sekery, o hlavu skrácen byl“, místo tohoto napsal jiný list, podle něhož naporučeno, oba tito poslové aby králem anglickým vydáni byli rychlé smrti, aby ani chvíle jim povolena nebyla ke zpovědi — i toto počínání Hamletovo ospravedlňuje Werder, ba Hamletovi ani za vinu je nepřičítá. Co prý by učinili kritikové, jenž naň ze sprostého zločinu žalují, na jeho místě? táže se exeget Shakespearův. Na delším *životě* Hamletově visí roz-

luštění veškeré úlohy, aby totiž v úplném světle objevila se boží spravedlnost ve spleteném tomto případě. A nyní usouzena smrt Hamletovi! List králův nesmějí do Anglie přinésti, *musí* jim podstrčiti list jiného opačného znění. I tu není žádného vybavení z tísně; jako ve veškerém osudě Hamletově — buď on, nebo Guildenstern a Rosenkranc! On *musí* je obětovati, „nepovoliv jim chvíle k zpovědi“ (V, 2). Kdyby jim, k soudu vlečeným a kritické své postavení seznavším, dána byla lhůta ke zpovědi, tu nedá se předzvídati, jaký obrat by celá ta záležitost víc a více se zauzlující pro něho samého vzíti mohla; každá i nejnepatrnější odstávka může králi anglickému podnětem býti, aby bližší dotaz učinil v Dánsku, ba kdyby byli i klesli oba ti královští poslové pod ostřím smrtonosné sekery, dříve se vyzpovídavše, mohlo jim něco při tom proklouznouti, co by v nesnáz uvedlo samého Hamleta. A což více a hlavně. Ne Hamletovi, ale králi připadají oba nosičové listu Uriášova za obět; že králi slouží *proti* princovi, toť jejich vinou, a osud jich konečný tudyž úplně ospravedlněný. Náhoda pak odlučuje Hamleta od jeho druhů; jak to píše Horaciovi (IV, 6), pustil se za nimi dobře ozbrojený koráb loupežnický; ve zmatku šarvátky skočil Hamlet na palubu loupežníkův, na to rozháčily se koráby a on zůstal v jich zajetí, kdežto Guildenstern a Rosenkranc dále plují do Anglicka. Proč ale neodpluli zpátky do Dánska; vždyť princ jim uklouzl, a jeho měli odvésti? co je mohlo pohnouti, odevzdati list bez prince? Jich přílišná horlivost i bázeň jakožto poddaných s celou duší sluhův královských. List ten, list to králův, musejí na dvoře anglickém odevzdati, *nevědouce* ničehož o obsahu téhož listu; král zajisté předzvídal, že byvše obeznámeni s vlastním účelem jich odeslání nebyli by snad dále pluli ku králi anglickému; *král* tudyž zavinil jich smrt.

A jak s Poloniem? jejž v návalu rozdurděné vášně v domněnce, že mečem bodá krále, za čalounem v komnatě své matky byl zavraždil Hamlet (III., 4)? I v tom činu, jejž královna jmenuje „činem přenáhleným, krvavým“, nevidí Werder zločin, alebrž jen *chybu* Hamletovu. Avšak vším právem spatřuje v zabití Polonia obrat (peripetii) celého dramatu; obratu tomuto, v němž otvírá se tragická hloub téhož kusu, porozuměti, znamená prý tolik, co porozuměti Hamletu. Že tento probodá Polonia za čalounem, nesmí jmíno býti za důkaz jeho zbabělosti, jak mnozí kritikové vykládají, alebrž projevem to jest žhoucí jeho vášně, chtíč přirozený, pomstychtivost zvítězila tu nad rozvahou, nad pravou povinností Hamletovou. A jaký jsou následky téhož přechvatného činu? co tím dosáhl

Hamlet? Vraždu spáchal; místo co byl oprostil se starého břemene, nové na se uvalil; místo co měl zadost učiniti své povinnosti, octnul se sám ve vině; tak se chyba potrestala. Avšak pravou i osudu Poloniova vinu nese opět král; jak padli Rosenkranc a Guildenstern, tak padá i Polonius co obět králova pro svou přílišnou úslužnost. Onť ovšem dí ku králi (II, 2):

Věřte, pane vznešený,
Jáť chovám povinnost svou jak svou duši,
Tak k Bohu, tak k milostivému králi —

ale o službě k Bohu neníť valně čeho v kusu samém znamenati, tím více o jeho často mrzké úslužnosti k „milostivému" králi. Onť ze vlastního popudu sám vtírá se v naslouchání rozmluvy mezi matkou a synem; nicméně ve své hamižné úlisnosti podkládá zámysl tento králi (III, 3):

A jak jste ráčil moudře proslovit,
Jeť třeba ještě svědka mimo matku —
Neb ta jest vezdy stranná — jenž by přeslech'
Jich rozmluvu —

tak mluví *po* hře, kdežto byl *před* provozením divadla pravil (III., 1):

Jednejte, pane,
Dle libosti; uznáte-li to však
Za dobré, nechť po divadelní hře
Jej samého se táže královna
Na jeho zármutek. Ať mluví zpříma s ním.
Já, líbo-li, na blízku zůstanu
Na posluchách.

Tolikéž přihlasoval ihned králi, obmyšlejícímu, Hamleta do Anglie odeslati, ba z vlastního smyslu přidává v téže rozmluvě s králem (III, 1):

Nevyskoumá-li jej (matka)
Pryč s ním do Angličan, neb někam jej
Uvězněte dle vlastní moudrosti.

Proto přísluší mu pohrobní nápis, tragicky drsný, ale tolikéž tragicky spravedlivý, jaký mu dává Shakespeare (III, 4):

Ty mrzký, dotíravý troupe, s Bohem buď!
Měl jsem tě za lepšího — to tvá mzda.
Vidíš, jak nebezpečná velká úslužnost!

Z téhož stanoviska posuzuje Werder i poměr Hamletův k *Ofelii*[1]). Čistá, pravá láska poutá ho „k této májové růži, a roz-

---

[1]) Dovídáme se ze spisu Werderova, že v Anglicku panuje k Ofelii Shakespearově úcta, až téměř blouznivá, ba že prý jeden z tamějších ctite-

kvetlé na jedovaté půdě pokaženého dvoru." Něžný tento úvazek lásky neroztrhuje rukou svévolnou Hamlet, alebrž roztrhuje ho trpký osud. Seznav objevením se ducha otcova důležilost vznešené své povinnosti nemá ve svém nitru místa více pro jiný předmět, sebe jemu milejší a vzácnější. Ba ani té útěchy neníť mu básníkem dopřáno, že by v příbuznou hruď milenčinu vnořiti mohl svůj žal, své tajemství. Pro to není Ofelie uzpůsobena ani dle své povahy, ani dle svého vzdělání, ani dle veškerého postavení jejího uprostřed šalných dvořanův. Zakotvena jest pružinami svého srdce popřední měrou v rodině; rodina ji odtrhuje od Hamleta a zahání ji ve kruh jeho nepřátel. Kochal se dříve v libé vůni a v okouzlujícím půvabu ušlechtilého jejího zjevu; tu však otevřela se dutina hrobová, a odtud zaduněl hlas k pomstě vyzývající, a tato jedna noc jako mrazivým záchvěvem zničila mu všechno, co mu státi se mohlo útěchou a oblažujícím osvěžením. Dle toho, budou-li jednání jeho i řeč k Ofelii posuzovány, ztracejí mnohá jinak osupná a přetrpká rčení jeho všelikou přílišnou drsnatost i pichlavost[2]).

Odtud tolikéž zračitější se stává ušlechtilost, anaž tkví v dojemných slovích Hamletových k Lertovi (V, 2):

Odpusťte, pane, ublížil jsem vám;
Jakožto šlechtic odpusťte mi to.
Jeť známo všem, a ještě také vám,
Jak navštíven jsem šíleností[3]) zlou. — —
Sobě samému byl Hamlet odcizen,
A on-li nebyl ten, co vám ublížil,
Nečinil to Hamlet, Hamlet čin zapírá,
A kdož pak učinil to? Jeho šílenství.

Tíseň neuprosné povinnosti, krutost nepříznivého osudu, ožehavost veškerého postavení uprostřed šalným klamům oddaného dvora — to vše Hamleta odcizuje vlastním citům i myšlenkám, nutká ho, by přijal na sebe přetvářku blouznění, a toto své vnitřní rozladění musí Hamlet před Lertem pojmenovati — šílenstvím, poněvadž tatéž mysli rozervanost, přede všemi na svůdném dvoře, vyjma jediného Horacia, jeviti se musela pod rouškou šílenství; vnitřní hluboký

lův Ofeliiných vyzval starého L. Tiecka na souboj bambitkami; Tieck totiž slovy dosti ožehavými druhdy o Ofelii se byl pronesl.

[2]) My tu úplně s Werderem souhlasíme, a podobně jsme obraz Ofelie nakreslili v „Lumíru" r. 1874, tudyž před vyjítím spisu Werderova.

[3]) V originálu stojí „distraction", což neznámá ještě šílenství, aniž „Trübsinn", jak překládají Schlegel i Bodenstedt, nýbrž potržku v mysli, „Seelenzerrüttung."

bol duchovně zdravého před jinými okázati se směl jenom v zrcadle duchové choroby, jakožto jednání blouznivce. Kdežto šílenství Hamletovo jest jen zdánlivé, tone Ofelie ve skutečném blouznění; avšak příčinou jeho nejsou jednotlivé události na jemné i měkké její srdce ostrým ostnem narážející (jako přede vším zabití jejího otce rukou milencovou a j.), alebrž hrůzný osud, jenž veškeré jednání v našem dramatě ovládá. Veškerá půda oddýchá dechem hrobovým, dechem vražd, zhouba, jež tu se všech stran pučí a vyrůstá, zachvacuje i nevinnou obět, zavchacuje železným ramenem i Ofelii. Kus sám, čili démonicky tu vládnoucí osud, vraždí i ji. Jeden vrah jest tu činným, *král* — ten vraždí všechny, i Ofelii. Noc, která zastírá jako závojem jejího ducha, nepřipouští, aby dopila číši běd a bolův; *nalézá* smrt, nehledá ji, ve vlnách, takto i oproštěna jsouc útočiště hledati v zátiší klášterním.

Za druhou osobu v popředí považuje Werder *krále;* i nelze prý dosti obdivovati se mistrnosti, s jakovou Shakespeare osobu tohoto hříšníka vymyslil i vytvořil. Tak bídný jest tento Klaudius dle své povahy, a tak strašný svými činy, tak malý sám v sobě a tak veliký pro věc samu, tak suchopárný pro náš soucit a tak zanímavý pro svou dráhu, na nížto kráčí, a pro konec, jakým jest zastižen. Ničemný jest naskrz i veskrz ve svém vnitřku, otupělý k nebesům i k peklu, tak pokleslý, že seznav vnitřní svou pustotu (III, 3) volá:

Ó bído! Prsa černá jako smrt!
Ó duše lapená, jež chtíc se vyprostit
Tím víc se zaplítá! —

Nicméně ihned konejší se potměšilou útěchou: „snad ještě vše se může napravit.“ Co do zjevu zevnějšího pohybuje se povždy s odměřenou vážností, vždy jest odhodlaný, jistý, rozvážný; umí s tímtéž výborným taktem po knížecku lichotiti, jak ostře kárati; ve všem pravý dvořan, v řeči obratný, ostrého zraku, při všech změnách pln důvtipu a vhodné rady, virtuos ve svých úmyslech, vědom sobě své převahy nad celým dvorem, svou posicí nepřekonatelný; zbraní jest mu jed, ochranou tajemství; tak houževný ve svém soběctví, že i zhouba choti jeho (vědělt zajisté, že pila sobě smrt) nevyrušuje jej z rovnováhy, aby svůj zámysl pokračováním v souboji nepřetržitě sledoval dále, aby jenom sebe sám zachránil; ba když již umírajíc k zemi sklesla královna, a on sám byv protknut hrotem, tolikéž jedem napuštěným, když již umírá, ještě v tomto okamžení obelhává ty, jenž jsou svědky hrůzného téhož divadla (V, 2), volaje: „Ochraňte mne! Jsem jenom raněn!“ Toť ten nepřítel, nedotknutelný, nepřemožitelný svým postavením! Ovšem dle těla

překonatelný, jako každý smrtelník, jakým byl i César; avšak, což v dramatě rozhoduje, nepřemožitelný ve svém zevnějším důstojenství, v úctě svého jména; ve svém zjevu, alebrž i ve své podstatě — ve své lži, ve svém pokrytectví, ve hlubině zločinné své povahy. Král tudyž sám nosí v rukou konečný svůj osud.

Pozdrželi jsme se déle při rozboru zanímavého spisu Werderova[1]), nejen že se jím s větší hloubí vniknouti dá v záhadnou povahu Hamletovu, alebrž se jím otvírají nové rozhledy i v ohledu ésteticképm.

Jak jsme již svrchu byli napověděli, žádá Aristoteles a po něm všichni téměř krasovědci, že rozpor, kolise, jenž jest příčinou konečného zahynutí pro tragického hrdinu, prýštiti musí z *viny* témuž hrdinovi přičítané, kteráž ovšem menší musí býti trestu či pokuty, jakou ho v katastrofě stížena spatřujeme. Werder popírá pravdivost této náuky, dokládaje i dosvědčuje, že Hamletovi nedá se připočísti vina, pro kterou by byl zahynouti musel; že zabil v bezmírné mysli rozkvašenosti starce Polonia, to mu nebudiž za vinu, alebrž za *chybu* pokládáno (str. 248); „zabití toto nezpáchal z úmysla, duše jeho nemůže cítiti v sobě nějaké z toho provinění; jest to více událost, pod jejížto tíží klesá, než čin, jenž by ho trápil; žádná Erinnys neprobouzí ho proti sobě; svědomí jeho jest volné.“ Jak ale při takémto náhledu dá se katastrofa tak strastná, jaká námi v Hamletu až do hlubin srdce zatřásá, poeticky odůvodniti? Neboť dále poučuje nás Werder (l. c.): „Cizím zločinem, a že jest synem krále, na němž zločin ten spáchán byl, a synem spoluvinné matky, ocítá se Hamlet, *zcela bezvinný,* ve hrůzném položení, kteréž jemu, co jednotlivci, vnucuje povinnost, jižto on *sám* vykonati nemůže. *Jediný* nestřežený okamžik, jediné svévolné popuštění kázně ve přísné její službě — a Hamlet jest ztracen! To vše není vina; to jest neštěstí!“ Avšak „jak může býti neštěstí tragickým?“ táže se Werder. „Jak?“ odpovídá, „tomu právě učí nás mistrovské dílo Shakespearovo, i to! Učí nás tomu *duchem* téhož neštěstí, duchem, jímž tutéž nehodu ovívá z velikosti věci samé, z její nesnadnosti, z její hrůzy i z jeji posvátnosti. Koho věčná spravedlnost vyzývá

[1]) Chtíce pravdě dáti úplné svědectví nesmíme mlčením pominouti, že Werder nemůže považován býti jakožto prvý mezi vykladači našeho dramatu, jenž by je byl považoval ze stanoviska jím naznačeného. Ve stejném smyslu projadřuje se i známý éstetik Vischer (již r. 1861, Kritische Gänge, II., str. 137 a sl): „že Hamletovi tane na mysli, nějaký způsob veřejného pře líčení s králem zavésti, a že odtud se vysvětliti dá přílišná jeho váhavost“ atd.

ke své službě, u takého stává se neštěstí, jež se od téhož povolání a osudu odloučiti nedá, právě posvátným. Soustrast stává se vznešenou pro velikost bázně. Jako jest život Hamletův čist každé zbrodně a žádné mu nekyne štěstí, tak i smrt není žádnou proň pokutou a žádným neštěstím, alebrž osvobozením, propuštěním, vykoupením!"

Považujeme-li z takéhoto stanoviska veškerý charakter Hamletův, musíme důsledně uznati, že obvyklá dosud krasovědná náuka o vině hrdinově na mělkých spočívá základech; seznáváme však odtud i dále, že pravá krasověda vystaviti se dá konečně jen methodou analytickou, na všestranném a objektivním rozboru klasických děl uměleckých spočívající.

Ale ještě více. Dosavadní krasovědcové činí zřejmý rozdíl mezi antickou i novodobní tragédií, a popřední mezi oběma odliku úsečným výrokem naznačují, že v antické tragédii výtečnější měrou musí důraz kladen býti na *situaci*, v moderní na *charakter*. Avšak i toto vyřčení překocuje Werder, klada veškerý půvab klasického díla Shakespearova o Hamletovi nikoliv v charakter, alebrž v neuprosnou moc osudu: „ne *hrdina* jest tento kus, aniž *charakter,* alebrž *jednání*" (str. 244). Hamlet obětuje se úplně své záležitosti; veškeren půvab jeho žjevu spočívá v této obětovnosti; nic v něm není samovolného v tom smyslu, že by se dalo odloučiti od služby, kterou věnuje vyššímu soudu, zapírá v sobě veškeré *osobité* náklonnosti; ztráven jest dokona svou záležitostí. Aby seznali zřejměji ještě čtenářové naši, jak zavilou a uzlovatou jest to úlohou, dospěti bádaním ve krasovědě k pevným, nezměnným zákonům, vytkneme tuto náhledy dvou na slovo vzatých vykladačův Shakespearových. Werder dí o Hamletovi (str. 246): „Výhradně uprostřed své záležitosti, jedině naplněn a dokona zaujat tím, co činiti *má,* v každém tlukotu srdce, v každém oddechu, odevzdává svou osobnost vykázané mu úloze, jenom jako její *nástroj,* žije a rozvinuje se před námi." Podle toho činí Hamlet to, co mu vykonati jest, úplně a odevzdaně; když umírá, rozlévá vyšší spravedlnost, jejímž byl oddaným sluhou až k poslednímu povzdechu, nad ním všelikou zář a slávu. Pravý opak toho vystavuje prof. Rob. Zimmermann ve svém spise: „Uiber das Tragische und die Tragödie, 1856" na str. 186 a sl.: „V líčení rozporu mezi vůlí do všeobecna zaměřující a mezi povinností určitou ukazuje se velikost ducha Shakespearova. Chtíti může člověk všechno, ale *jedno* jenom *má* vykonati; a právě tím, že všechno chce, činí se úplně neschopným k tomu, co vykonati má; v tomto smyslu jest Hamlet nejvlastnější čiře tragický charakter u Shakespeara — — (str. 189). Jakožto učenec, krasoduch, filosof, herec

byl by na příslušném místě, jenom ne takový, jakým má právě býti.“ V jakýchto krajnostech ocítají se různé náhledy krasovědcův!

Co se našeho bezpředpojatého náhledu týká, máme za to, že jak to Hamlet sám dosvědčuje, dramatická poesie má býti pravou, ovšem idealně ozářenou odlikou *života lidského*. V povšechném žití jednotlivcův, jakož i celých národův a veškerého člověčenstva splétá se v neustálém ruchu *svoboda s nutností,* vůle s osudem. Potřebno, abychom objasnili sobě, co vyrozumíváno svobodou nejenom (o čemž při rozboru duševědném svrchu již jednali jsme), alebrž i o osudu, o čemž porozprávěti opomenuli jsme v dosavadních svých studiích o Shakespearovi.

Osudem vyrozumíváno u všech národův popředně tajemstvíplnou moc, anaž zhoubně se zpřičuje hrdinným snahám vynikajících před jinými jednotlivcův, za vrcholem slávy i vezdejšího blaha v odvážné snaze se ženoucích. Nelze jim přičísti jiné viny leč té, kteráž tkví v pouhé jich existenci, ovšem v porovnání s vesmírem jenom konečné a tudyž pomíjivé, jakož i jeden z nejnovějších básníkův (Platen) v tom nazírá podnět k bolu světovému, že všechno na vezdejšku jenom jest stvořením. Činnost osudu jeví se na tomto stupni v ožehavém nivelisování všeho, co nad obyčejnost zdárně vyniká, aby sníženo bylo na rovnou čáru s ostatními zcela všedními i osobnostmi i projevy jich činnosti. Uznání takéhoto osudu, co moci výtečníkům nevlídné, ba i nad samými Kronidy neuprosně vládnoucí, zračito jest ve všech národních epech. V těchto zajisté popřední hrdinové, jako Karna v Mahâbharatě, Achilles v Iliadě, Siegfried v Nibelungách, ubírají se, jsouce při veškeré své výtečnosti přece na jedné straně ranitelni, s dějiště skvělých činův svých ve zářivém květu své mužnosti, dosvědčujíce právě tím že v nejkrásnějším věku odumírají pravdivost výroku Schillerova v téhož Nénii: „i to, co krásné jest, musí zahynouti.“ Herodot vidí v této činnosti osudu *nenávist* bohův ke všemu, co mezi smrtelníky vyniká velikostí i oslavou (*τὸ θεῖον πᾶν ἐὸν φθονερόν τε καὶ ταραχῶδες,* 1, 32), a odůvodňuje takto jich k lidem jednání, že nenadále s výše slávy v nivec srucují ubohé smrtelníky, jako ku př. Amasis uhostiv u sebe Polykrata, čerpá ze převelikého štěstí, v němž se nalézá host jeho, temnou předtuchu blízké jeho zkázy, jaká mu hrozí od závistivých bohův. Podobně jako Platen nazírá i důmyslný Schelling v konečnosti, jakovou zkrušeno jest vše stvořené, závoj zármutku, nad veškerou přírodou rozestřený, hlubokou, nepřekonatelnou melancholii vezdejšího života.

Nebudeme se tuto mnohými slovy šířiti výkladem pojmu

o osudu, více již známějšího, podle něhož zauzluje se zhoubná jeho moc nad hrdinou tím, že se tento pojedenkráte sklíčena pociťuje dvěma sobě odpornýma úlohama, stejnou zároveň silou na jeho zámysly dorážejícíma. Třeba tu jenom poukázati na příklad Sofokleovy Antigony a j.

Jeví se konečně to, co osudem nazýváme, v antickém i novodobém básnictví ve smyslu neuprosné *Nemesi*, vševládnoucí vyšší spravedlnosti. Nalezáme-li tragického hrdinu zkrušeného pokutou osuchlou, nemůže se to státi, máme-li v ní uznati smír i vítězství vyššího řádu světového, bez nějaké viny, jakáž lpí v charakteru hrdiny strádajícího. Tuto vinu žádal v tragédii, jak již dotčeno, nejvýtečnější krasovědec řecký, aby se odůvodnil přechod ze štěstí ku strasti a tou měrou zbudila bázeň i soustrasť. Avšak podle náhledu téhož mudrce nesmí tentýž obrat vyplniti se ani u hrdiny naprosto čistého ani naprosto zpustlého, alebrž na muži, jenž mezi oběma prostřední tak říkaje cestou se ubírá. Jenž osut jest trestem, nehodou pro *přečin* (*ἁμαρτία*), kterýmž mravní charakter hrdiny v tragédii nikterak se nezničuje, alebrž osupnému osudu skytá se neodkladná opora[1]). Že tato náuka mudrce Stagirského nedá se slyšeti ve všem na dramata genia Shakespearova, netřeba šířeji doličovati; dostačí pojmenovati jenom Richarda III., v němž barvami až křiklavými vykreslen dokonaný zločinec ve zpupném přepychu s tváří bezstoudnou páchaje zbrodně za zbrodněmi, ač ovšem ku konci objevuje se přísná Nemesis a vítězství její i nad tímto královským zločincem ve způsobu nevyrovnaně velikolepém. Musela tudyž novodobá krasověda přičiniti k náuce Aristotelově o vině tragického hrdiny výrok, že byťby hrdina tentýž objevil se v nejvyšší zlobě, musí při tom vynikati neoblomnou energií a pronikavou, ke všemu průhlednou rozvahou ostrého rozumu, chce-li nicméně v posluchačích zbuditi zálibu ésteticko u.

V jakém poměru mají se již osud tento a svobodná vůle strádajícího hrdiny k sobě, na to jinak odpovídá tragédie antická, jinak poněkud tragédie novodobá. Tamto stojí osud čili neodvratná nutnost *ἀνάγκη* v popředí dramatu, jenž vznáší se v nedostižné výši nad počináním

---

[1]) Aristoteles rozeznává ve své poetice přečin *ἁμαρτία* od zločinu *κακία* neb *ἀδικία;* oba tyto pojmy, *ἁμάρτημα* a *ἀδίκημα* různí se od sebe do té míry, že ač oba nepáší se bezvědomky (*μὴ παράλογα*), avšak *ἀδίκημα* vyplývá ze zloby (*ἀπὸ πονηρίας*), nikoliv pak *ἁμάρτημα*, při čemž popředně rozhoduje úmysl (*προαίρεσις*); byl-li tento neřestný (*πονηρά*), stává se tím jednání zločinným *ἀδικία*. (Srov. výtečné o tom rozpravy **Vahlenovy** ve spisech c. k. akademie věd ve Vídni, r. 1866, sv. 52., str. 100 a sl.).

jednotlivcův, kteříž ač nikoliv bez viny příčetné v kolo jeho vraženi klesají konečně v záhubu jim předurčenou. V moderní tragédii vložen větší důraz na hrdinu jednajícího zcela vědomě i svobodně; osud jest více v pozadí, sepřádá se v konečné klubko z jednotlivých jeho činův a svírá ho tolikéž ovšem nikoliv bez příhan a pokleskův na jeho osobě lpějících, konečným úpadkem. Mezi velikými tragiky řeckými blíží se směrem svým již skeptickým naší době Euripides nejvíce, neboť u něho domnívá se Orestes, že jemu v rozkazu Apollinově nezazněl hlas boha věštce, alebrž že se v něm ozývá *ἀλάστωρ*, hlas závistivého zloducha. Podobně nedůvěřuje náš Hamlet vyzývavým slovům zemřelého otce, v pochybnárství snivém trvá na tom, že jest to ozev pekelného ducha v podobě otcově.

Chtícím dopíditi se náhledu, jaký sobě o poměru světového řádu a svobody jednotlivcovy utvořil Shakespeare sám, naskytá se nám místo velevýznamné v dramatě našem. Dí zajisté Hamlet k Horaciovi (V, 2):

I kvapnost někdy může dobře sloužit,
Kde hlubný záměr klame, to nás uč:
Že božství utvařuje výsledky,
Jež připravujem zhruba toliko.

Stavivo v dějstvu vůbec jakož i v osudu jednotlivcově skládá se, jak si toho byl jasně vědom Hamlet a ovšem i Shakespeare, z různých kamenův: z vůle naší, z viny, z opominutí toho, co nám v příslušné době činiti bylo, tu opět ze příkvapné přenáhlenosti, ze přirozené naší povahy, ba i z okolností rozmanitých, kteréž obyčejně všeobecným ač nikoliv průzračným jménem náhody zahrnujeme. Ze všeho toho spřádá se osnova dějův a celku, v němž konečně tu temněji tu zračitěji vyplňují i odhalují se vyšší zákonové práva i spravedlnosti. Že takýmto způsobem urovnal závilou tuto záhadu ve svém rozumu duch Shakespearův, to dosvědčují nade vši pochybu četná místa v Hamletu. Tak při pohledu na mrtvolu Poloniovou volá Hamlet (III, 4):

Tohoto pána zde
Mi žel; usoudila však nebesa
Mě trestat tím, a to zas trestat mnou,
Že musím úslužně jich metlou být.

Že ušel jisté smrti, králem mu odchodem do Anglie usouzené, že se mu zdařilo na lodi zmocniti se listu Uriášova a nové upraviti psaní, jehož nosičům dána smrt, a že k zapečetění týchže listův nalezl ve svém měšci pečeť otcovu; i v tom nazírá Hamlet „zjevné nebes řízení“ (V, 2). Když pak rychlým krokem blíží se pohromná

katastrofa, objevuje týž Hamlet nejenom temnou předtuchu téhož strastného, pro všechny zhoubného osudu, alebrž tytýž i jasné vědomí vyššího řádu, jednotlivcovo jednání ovládajícího: „*prozřetelnost* bdí nad pádem vrabce; co se nyní stane, nemůže se budoucně státi; co se nestane budoucně, stane se teď, a co není teď, bndoucně přece bude; býti připraven, to je všecko“ (V, 2). I rádi se srovnáváme s Werderem, že Hamleta považovati lze v jistém ohledu za nástroj v rukou téže vyšší prozřetelnosti, ba my dokládáme, že i v tom projádřil svoje byť ještě temné tušení v rozmluvě s Lertem při pohřbu milované Ofelie (V, 1):

Věř, ač nejsem prchlý, kalokrevný,
Přec něco v sobě mám nebezpečného,
Čehož se moudře střež —

jakoby výhrůžnými týmiž slovy objeviti chtěl úlohu v blízké budoucnosti od vyšší moci mu usouzenou, že tímže vyšším řádem k důležitému ještě výkonu jest zaznamenán, a že v patřičné době vyšlehne veškerým plamenem tato dosud v nitru utajovaná žáha odhodlaného a řízného jednání.

Ze všeho vidno, že Shakespeare, jak to vyžaduje novodobá tragédie, počátečně ve všem pouští Hamletovi volnou uzdu v jednání i v opomíjení; neustále váhá a kolotá se Hamlet mezi úmyslem a činem, mezi rozvahou a jednáním, ba v jednotlivých k činům rozhodnutích positivní vinu na bedra svá uvaluje. Tu konečně vyšší řízení uvazuje se ve provedení úlohy, původně Hamletovi přiurčené, vyšší osud sám ujímá se Hamleta, co tento opominul, zanedbal, provésti nemohl za překážkami proň nepřekonatelnými, on svým mohutným důrazem doplňuje a úchvatným krokem k témuž cíli přivodí, jehož dosažení ve světle nikdy nehasnoucím kmitalo se před zrakoma Hamletovýma: odekrytí staré viny neřestného krále spácháním viny nové (obmýšlel zajisté otráviti Hamleta, kdyby tento zvítězil v boji s Osrikem, než otrávena při tom i králová, Hamlet probodnul krále, klesá však i sám v náruč smrtí byv proklán hrotem, jejž přikázal král jedem napustiti, i Lert padá rukou Hamletovou) (V, 2); avšak i v tom vyplňuje osud přání Hamletovo, že pomstění zločinného jeho strýce děje se veřejným soudem, před svědky záhubného boje. Takovouto velikolepou, hluboce promyšlenou koncepcí v duchu genialního básníka docíleno, že Hamlet v úmrtí nalezá pravé osvobození, blahé za své viny usmíření, ve svém úpadku zářný triumf pověčné spravedlnosti! Všichni hynou, protože zapleteni v kolo větších menších provinění: králová, že se zasnoubila s králem zlotřilým, s bídným vrahem; avšak ona umírá s duší

očištěnou, neboť mocně na hruď její dorážející slova synova co ostré dýky rozbouřila i rozlítostnila nitro její; Lert dal se lstivým králem pobídnouti k jednání ošemetnému, neřestnému, ale i on ku konci jeví lítost pravou i upřímnou nad svým proviněním (V, 2):

My si odpuštění dáme, Hamlete,
Smrt otcova ni má nepadniž na tebe,
Ni na mne tvá!

V mrzké zbabělosti umírá král, původ všeho zla na jednající osoby přikvačivšího, a vším právem o něm dí Lert:

Zasloužená to mzda;
Neb jeho ruka jed ten míchala.

Jenom Ofelie mezi všemi, jako čistá Kordelie v dramatě o Learovi, padá nevinně, šálivé vlny přijaly ji v soustrastnou náruč, ale patříť ona, jako Kordelie, k oněm zjevům, kteréžto i ve svém zahynutí nezaviněném sladkým bolem nás ovívají, jako bylinky něžné před svým zvadnutím pružnější ještě vůni ve vůkolí libě rozestírají. Historie pozoruje ve velikých charakterech, jenž snahami svými i překotnými a zároveň i útvarnými rozčeřili jezero dějin v mohútný proud ku předu, že ovládány se cítili jakýmsi fanatismem, považujíce sebe za nádoby v rukou vyšší vůle a ve vyšším božském rozkazu úlohu svou konající; jak se mezi jinými uvádí výrok Napoleona I., chovajícího ve hrudi jasné vědomí svého světodějného povolání: žeť neníť ulita proň dosud kule žádná. Podobně posouvá se i v tragédii charakter k největší výši, za hodného-li uznán vyšší prozřetelností, aby jednáním jeho ovšem v úzkém sloučení s jinými v témže směru jednajícími osobami konečně k platnosti i k oslavě uvedeni byli nezměnní zákonové pověčného řádu světa. Tak jest i u Hamleta.

Vysoké nadání osvědčuje dramatický básník ve všestranném provedení tak zvaného zákonu *motivování,* odůvodňování jednotlivých dějův i činův, aby jak to požaduje zákon příčinnosti ovládající veškery zjevy i v přírodě i v dějstvu jeden čin a děj stal se podmínkou druhého, jeden na základě druhého v nutném pořadí se vyvíjel. Nejvhodněji i nejdůrazněji dosáhne básník svého cíle v ohledě tomto, vyplývají-li veškery motivy či podněty ze samých charakterův osob dramatických. Tak to, abychom ku zračitějšímu ojasnění jeden jenom příklad uvedli, skvělým způsobem ve své Ifigenii provedl veliký genius Goethův. Hned v prvém monologu odráží se neukojitelná touha něžné Ifigenie po drahé otčině, takto odůvodňuje se, že se zdráhá zasnoubiti se s králem, Thoas však zápornou její odpovědí rozjitřený dává rozkaz, aby obnovil se zákon vlivem tétéž

Ifigenie v zapomenutí vešlý, podle něhož měly i lidské oběti skytány býti k poctě bohyně Diany; avšak obnovený tento mrav má spadnouti na hlavy právě přichozích Pylada i Oresta; chytrý Pylades obává se ve své ostražitosti, s úplnou důvěrou sblížiti se s kněžicí, jež by snadno mohla býti nepřítelkyní domu Tantalova, kdežto upřímný a bezelstný Orest neváhá odekrýti roušku, jakouž se byli při svém příchodu zahalili, tím však a konečně ušlechtilou Ifigenií, jež nikterak nechce útočiště vzíti k nějaké obojetné lži, před králem ji velikodušně uhostivším, dospívá vše k žádoucímu příznivému konci. Podobné důslednosti u provedení téhož zákona příčinnosti obdivovati se nám jest i při Hamletu.

Exposice (hned v prvých výstupech I. jednání) uvádí nás rázem v samý střed dějstva; živé rozmluvy Horaciovy a vojenských jeho soudruhův na stráži při objevení se ducha seznamují nás v úsečných rysech o předchozích událostech na dvoře dánském, o mravní spoustě tam panující („jeť něco nahnilého v státu dánském“), o čemž důtklivé svědectví vydávají tytýž i rozpravy krále a králové s Hamletem, (I, 2), Polonia s Ofelií a s bratrem jejím Lertem (I, 3); takto skvěle dostižena úloha prvého jednání čili exposice. Popřední motiv veškerých následních dějův jest objev ducha před Hamletem, jenž odhaliv Hamletovi děsné tajemství potvrzuje tím vše, co nejasně tušila blouznivá i podezřívá mysl jeho, právě ze scholastických studií z Vitenberku došedšího. I to důkladně jest motivováno, že Hamlet po zjevu tomto myslí na matku, v divé rozhořčenosti volaje: „ó hanebná, hanebná ženo“ (I, 5); neb nedůstojné jednání matčino mělo v zápětí horší ještě zločin, vraždu prvého jejího manžela; že se byla ve vilné touze odevzdala v násilí vrahovo, umožnila tomuto konečné provedení zádavného cíle, čímž i na syna záhuba svalena. Snivou povahu hrdinovu, sklánějící se větším svahem k rozumování, než k váznému jednání, odhaluje nám básník hned v 1. jednání, spolu pak velmi uměle poukazuje k tísni zadrhlých okolností, za nimiž mu ničehož nelze z počátku vykonati, leč poznamenati si v tobolce lotra krále; neboť v symbolickém tomto jednání paprskuje cit zvláštní jeho situace zkrušené, cit chabé mdloby proti křiklavému zločinu. Že roušku bláznovství na se béře, odůvodňuje se snadno tímtéž nepřekonatelným souhrnem zjevův veškerého života veřejného v Dánsku i na dvoře královském. Dle vnitřního svého zrna jest Hamlet charakter veskrze pravdomluvný, přímý, odhodlaný; nelzeť mu jeviti zevně úctu, kde ji vnitřně nepociťuje; přetvařuje se tudyž před strýcem i před matkou, seznav hrůzné tajemství viny královy nemůže jim prokazovati pří-

slušnou poddanost, ba ani neprojevovati obvyklou dvornost a přívětivost, aby nevešel zároveň v trpký rozpor se vnitřní svou povahou; tolikéž nesmí poskytovati příliš záhy záminku, z nížby vysvítalo pro pátravého krále, že ví o dotčeném tajemství. Úlohu tuto provésti musí přede všemi, činí počátek v ohledě tom u svých přátelův (I, 5). Avšak celá tato přetvářka Hamletova týká se více rozumu, než jeho srdce; anať podává mu příležitost, aby vnitro své zachoval čisté, bez šalby, aby zdánlivě blouznivými jeho rozhovory zmoudřeli druzí; Hamlet béře škrabošku na se, aby ji s tváře šálivé strhl druhým. Jak zádumčivé jeho pochybnůstkářství o skutečném zjevu ducha motivuje provození v divadla, netřeba tuším již šíře doličovati; jest to z dosavadních našich o tom rozprav patrno dosti. Jen to podotýkáme, že se tím děj dramatický posouvá k rozhodné krisi, jednající osoby veškery podle svých zvláštních povah v zadrhlejší mezi sebou uzel se zaplétají a takto již jako v průzračné dáli konečnou katastrofu strastnou upravují; vše to docíliti u stálém vždy pohybu ku předu jest úlohou druhého jednání. Provození divadla v divadle neníť však pouze nejvhodnějším prostředkem ku seznání zločinu králova; onoť zároveň svědectví dává zřejmé o veškeré povaze Hamletově, z nížto úmysl k témuž provození se vyřinul. Pozorovati zajisté u všech povah zádumčivých, k reflexi nakloněných, že kdežto život činorodý příliš vážným se jim býti ukazuje, žádoucího útulku hledají i nalezají v pěstování umy; tak i u Hamleta. Takto i odůvodněno, proč Shakespeare obšírné své úvahy o umění dramatickém a jeho provození na divadle Hamletovi do úst klade; jimiť zajisté odekrývá se záclona s nitra Hamletova, a objevuje klidná jeho snaha pro život více rozjímavý; jinak by rozvláčité tyto rozpravy bez těsného styku s povahou popředního hrdiny musely považovati se za přílepek pouze zevnější, pravému umělectví nepříslušící[1]).

Ve třetím aktu dospívá dramatický děj k rozhodující *krisi*. Provozením divadla v divadle seznal Hamlet s úplnou jistotou provinění královo; ale i tento nabyl neomylného přesvědčení, že ví

---

[1]) Jest nám tu připomenouti, že u rozvržení aktův našeho dramatu nepanuje žádoucí shoda. U Angličanův končí se 2. jednání s monologem Hamletovým: „o jaký jsem to padouch" atd. (II, 2); tak i v našem českém překladu; u Tiecka a Schlegla rozprostírá se totéž druhé jednání až k rozmluvě královë po rozpravě Hamleta s Ofelií (v českém překladu III, 1); třetí akt táhne se u těchto až k odjezdu Hamletovu do Anglie, jakož i v českém převodu. Krasovědný rozbor jednotlivých aktův různým tímto jich rozdělením netrpí podstatnou ujmu.

Hamlet o jeho zločinu, tím nabývají vzájemné úmysly a činy ostnu nejostřejšího. I tu motivy vzaty ze hlavních charakterův. Vnitřní rozpor a rozklad u Hamleta vrcholí tu v úplné bezmocnosti, kdež usilovnější popudy pohánějí ho kráznému, odhodlanému jednání, k činu urychlenému; čas zajisté co střela kvapí; každá zameškaná minuta může ho uvrhnouti v záhubu jistou, králem lstivě i rozhodně upravenou. Avšak Hamlet ač vnitřně jest nanejvýš rozhořčen, maje jasné důkazy v rukou o vině strýcově, nečiní nic proti němu, alebrž v rozkácené své náruživosti utíká k matce, proti níž dle příkazu ducha otcova nesmí nic nepřátelského podniknouti. Naproti tomu *jedná* král, avšak podle své povahy úskočně, a odesýlaje Hamleta do Anglie chce se ho takto pozbaviti, anižby tím valně rozčeřily se vlny veřejného mínění.

Usmrcením starého žvastala Polonia rukou Hamletovou odůvodněna jest *peripetie,* a děj dramatický posouvá se s neobyčejnou zjevův živostí a všech dějův urychleností ve 4. jednání k osudnému konci. Vše nyní obracuje se proti Hamletovi; on měl vykonati mstu krevní; nyní však svolal mstu na hlavu vlastní. Tím však, jakož i zblouzněním nešťastné Ofelie a její předčasnou smrtí, což vše Hamletovi za vinu kladeno, motivuje se jednání Lertovo proti Hamletovi, jak to Hamlet sám uznává (II, 2) v rozmluvě s Horaciem:

To však mě rmoutí přec, Horacio,
Že jsem se s Lertem tak byl zapomněl;
Játť vidím na obraze sporu svého
Podobný jeho spor.

Se mstychtivým Lertem spolčil se k jednomu s ním cíli i král, ku zničení Hamleta, a takto odůvodňuje se *katastrofa* v 5. jednání, o čemž již obšírně mluveno. Na tomto místě otázati se dlužno, jaký podnět se nám asi naskytne pro scénu na hřbitově, kterou počíná totéž 5. jednání. Domníváme se, že i tento výjev vhodně tu položen ku zračitějšímu objasnění především citův v útrobě Hamletově, jakými se zmítána poznává tuše blížící se neodvratným kročejem rozhodující Nemesis. Jestiť to cit hlubokého nad veškerým světem rozbolestnění, pronikavého žalu při pohledu, jak vše, co ve světě byť v sebe nádhernějším zjevu vyniká, konečně zachází jako záplava sluneční, byťby to byli i činové věhlasného světoborce Alexandra: „K jak bídnému to konci jsme ustanoveni, Horacio! Proč by nemohla obraznost stopovati Alexandrovu ušlechtilou mrvu, až by ji našla v zácpě čepové díry?“ (V, 1). City tyto srovnávají se úplně s Hamletovou nynější situací. I on stojí před temnou,

tajemnou branou, před konečným rozhodnutím strastného osudu![1]) Avšak v těchto jeho citech zjevna jest zároveň nálada celého dramatu, cit to bolnormutný, jaký od počátku až ke konci jím zavívá, a jenž tolikéž neodolatelným kouzlem nás opět a opět k mistrovskému tomuto výplodu musy dramatické upoutává, jak jej ještě ke konci vyslovuje hrdinný Fortinbras: „já *truchliv* jen přijímám štěstí své!“ (V, 2).

Zákon motivování proveden geniem Shakespearovým nejenom co do hlavních a popředních osob a dějův, alebrž i co do okolností zdánlivě mimotných, ledabylých a náhodných. Bezdůvodně zajisté vytýká Goethe (l. c.) nelibou pestrost a mnohočetnost projevův v Hamletu, k nimž co zbytečným počítá nepokoje v Norsku, vyslanectví ku starému strýci, výpravu mladistvého Fortinbra do Polska a návrat jeho ku konci, cestu Lertovu do Paříže, ba i odeslání Hamletovo do Anglie, smrt obou poslancův. Avšak veškery tyto zjevy dají se snadno odůvodniti. Poměrů norských užívá Shakespeare, aby dosvědčil, jak obratně zná se král pohybovati při veřejných audiencích, jak dvorně sobě vésti při otázkách politických, zároveň chce takto ozářiti důstojné činy zavražděného krále, „když zpupného zachvátil Norvega, a když v tuhém boji Polana saničníka sklátil na ledě“ (I, 1). Výprava Fortinbrasova odůvodňuje výstředné náružive výbuchy v posledním monologu Hamletově, jak již svrchu podotkli jsme. Odjezd Lertův do Francie podává básníku podnět k vykreslení dvou zajímavých scén, v nichžto vylíčen nevyrovnaným umem veškeren charakter Poloniův: obvyklá moudrost života, přísnost otcovská závodí tu ve směšném často kontrastu se žvatlavostí jeho a s malichernou schytralostí; a jak odeslání Hamletovo do Anglicka těsně souvisí s veškerým dějstvem jmenovitě v posledních aktech, dříve již jsme dokázali.

Neopomenuli jsme ve své rozpravě o Learovi upozorniti na tu zvláštnost Shakespearovu, že ku konci svých tragédií povznáší zdrcenou mysl divákův oslňujícím pohledem k růžovější budoucnosti,

---

[1]) Záhadný dosud výjev v boji s končíři (výměna týchže končířův mezi Hamletem a Lertem) ojasněn důkladným pojednáním Friesenovým (ve spisu: „Jahrbuch der deutschen Shakespeare-Gesellschaft 1869“), že v dotčené scéně nemůže býti řeč o pouhém vymknutí končíře Hamletem z rukou Lertových, alebrž že v témže zápasu zachována byla pravidla u šermování předepsaná, jak již dle výroku Friesenova zdařile byl vyložil francouzský překladatel Le Tourneur podotknuv: ils se désarment et changent etc. (odzbrojují se a proměňují zbraně); způsob takéhoto šermování do podrobna v dotčeném článku Friesen popisuje, což ovšem pro herce má velkou důležitost.

anaž vzniká na ssutinách starého řádu. S takýmto projevem potkáváme se jako v Richardu III., v Makbethu, tolikéž i v Hamletu. Tou příčinou vystupuje na dějiště ještě ku konci rekovný Fortinbras, jenž ve své povaze spojuje v ladném souhlasu i rozvahu Hamletovu i činoplodnou snahu Lertovu, jemuž Hamlet odevzdává „své umírající slovo“ (V, 2)[1]. Dusivé mraky srážející se ku konci našeho dramatu v děsnou bouři po jedenkráte prchají, otvírá se nebe modrojasné a v dáli probleskují červánky nové, útěšnější doby; co smírná duha klene se čáka nového blaženějšího řádu nad ohromujícími dosud projevy, a klid uhošťuje se v rozjitřené útrobě. Avšak i rozum i chladná rozvaha čerpají z velikého díla Shakespearova náuku předůležitou pro život jak jednotlivcův tak i národův: kdokoliv opomíjí v bezměrné váhavosti a chabé odkládavosti použíti vhodné k činům doby, odevzdává se tím bezděky v náruč osudu, v zdrcující kolo neodvratných pak zákonův, jednotlivce i národy ovládajících — *invitum fata trahunt!* — Kýžby se náuky této povšimnul přede vším národ náš, povšimnuli si vůdcové jeho![2])

---

[1]) Tuto poslední řeč Hamletovu končí český překlad: „To poslední mé slovo“; v originálu však čteme: „the rest is silence“, a podlé toho Bodenstedt správně překládá: „der Rest ist Schweigen.“ Podlé našeho zdání není v překladu českém postižen pravý smysl posledních těchto slov Hamletových. Jak z Hamletova monologu ku konci II. jednání vysvítá („a nic nedím“ atd.), obmýšlel Hamlet veřejnou řeč učiniti před lidem dánským, aby svého jednání před ním obhájil a lid pro sebe získal. Co ho při umírání nejvíce bolí a srdce svírá, jest nemožnost, ojasniti obšírnějším dokladem činy své před světem; nedomníval se zajisté, že katastrofa tak urychleným naň přikvačí krokem. Obávání toto dříve byl k Horaciovi projádřil: „jak zneuctěné jméno bych zanechal, kdy by to skryto zůstalo.“ Avšak umírajícímu nelze více veškeru svou záležitost před svědky ve příslušné světlo postaviti; má to za Hamleta učiniti nejvěrnější jeho přítel Horacio; tou příčinou ho vyzývá Hamlet: „v psotném světě zde jen potrvej, vyprávět život můj;“ neboť Hamletovi na smrt raněnému a jižjiž skonávajícímu „nezbývá nic než mlčení.“

[2]) V této náuce tkví podle zdání našeho čelní idea dramatu o Hamletovi, nikoliv pak, jak se domnívá prof. R. Zimmermann (l. c. str. 111) následujíc v tom výroku Storffrichova (Psychologische Aufschlüsse über Shakespeares Hamlet, Bremen 1859) ve snaze básníkově, dosvědčiti, jak nadvláda zvyku uzavírá v sobě kletbu i požehnání, a že šlechetní i nešlechetní sami sebe zničují následky, jakéž zrozuje navyklost a z ní vyrůstající nadvláda pouhého zdání a pokrytectví nad pravou vnitřní povahou.

Dodatek k životopisu Jakuba Palaeologa.

Dopátrav se zevrubnějších některých zpráv o J. Palaeologovi, chtěl bych je, jakožto doplněk k životopisu zvláštního toho muže, podati ještě v tomto ročníku.

Palaeolog narodil se l. 1520 na ostrově Chio. V Italii, kam se k vůli studiím byl odebral, seznámil se s náukou Lutherovou a takovou měrou k ní přilnul, že se o ní veřejně kázati odvážil. Tím pak na sebe popudil inkvisici, a jen útěkem do Čech uchránil se 1565 před ramenem jejím.

Z Čech 1571 nejprvé dal se do Sedmihrad a spřátelil se s tamními unitáři. Po Janu Sommerovi převzal řízení unitářského gymnasia v Klausenburku. Ze Sedmihrad šel do Polska, hlavního to tehdá sídla unitářův, kteříž po zakladateli náuky své, Leliovi Socinovi, slouli též sociniáni, ale ne aby s nimi žil v poklidu, nýbrž hned jal se s nimi polemisovati. Sbor Rakovský již 1573 viděl se nucena, aby proti spisu Palaeogovu vydal obranu: Coetus Racoviensis adversus Palaeologum (bez r. a m.). Dvě léta potom Palaeolog vydal druhý spis: Liber de magistratu politico (Losk 1575 u Karcana), jednaje v něm o vlivu vrchnosti světské na věci církevní. Proti tomu ozval se Šimon Budny: Defensio sententiae de magistratu in ecclesia (Losk 1580 u téhož), a když Palaeolog proti Budnému se hájil spisem: Defensio sententiae de magistratu in ecclesiis, tu sám bratrovec Leliův, Faustus Socin, jenž se mezitím v Rakově co hlava své sekty byl osadil, chopil se péra a vydal rozpravu: Responsio ad Palaeologi librum, cui titulus est Defensio, pro Rakoviensibus (Rakoviae 1581 u Adamidesa). Sporem tímto Palaeologovi pobyt v Polsku konečně se stal nelahodným, a tudíž jej na podzim 1581 nalezáme na Moravě.

Pius V. několikráte vydal naň rozkazy zatykací, ale teprv za Řehoře XIII. povedlo se jej uvěziti. Byv přivezen do Říma, stál před inkvisicí, kteráž jej odsoudila k smrti upálením, a rozsudek tento dne 22. března 1585 v skutku byl i vykonán.

J. Jireček.

Opravy.

Na str. 13. v řád. 17. shora na místě klavní budiž položeno: *hlavní.*

„ „ 29. pod čarou v pozn. 1. „ Flock „ „ *Fock.*

„ „ 31. v řád. 4. zdola „ porážku „ „ *porážka.*

„ „ 32. „ „ 11. „ „ město „ „ *města.*

„ „ 41. „ „ 4. „ vynecháno jest po: levou nohou: *bylo to příznivým znamením v příčině nějaké válečné výpravy, učinil-li však tak dříve levou nebo jen jedenkráte pravou.*

„ „ 42. pod čarou v pozn. 2. na místě aleas budiž položeno: *alias.*

„ „ 46. v řád. 6. zdola na místě stýkala budiž položeno: *stýkala se.*

„ „ 156. „ „ 15. shora „ Dombora „ „ *Domborova.*

ČASOPIS

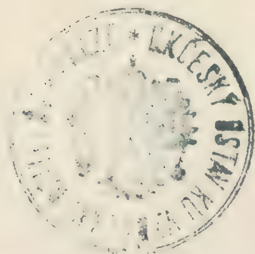
MATICE MORAVSKÉ

Redaktor:

František Bartoš.

ROČNÍK OSMÝ.

1876.

V BRNĚ, 1876.

NÁKLADEM MATICE MORAVSKÉ.

TISKEM AKC. MOR. KNIHTISKÁRNY.

Obsah celého ročníku.

Strana.

Hygieina čili zdravotnictvo. Napsal Dr. Emanuel Kusý 1

Zřízení selské, kteréž vesnicím ku panství Třebickému patřícím vydal r. 1573 Smil Osovský z Doubravice. Podává professor Ant. Kubeš 17

O povahopisných jménech osad staročeských. Podal Ant. Vašek 25

Misie jednoty bratrské. Napsal Karel Šmídek 36

Rozdíl mezi tvory bezústrojnými a ústrojnými. Podali Eugen a Rudolf Kadeřávkové 54

Příspěvek k mythologii české. Napsal V. Brandl 59

Upomínka na publicistickou činnosť Jana Eraz. Vocela. Příspěvek ke kulturní historii národa našeho. Podal K. Šmídek . 76

O písních národních. Pojednal V. Brandl 117

O starožitnostech, ježto nalezeny byly v okolí olomuckém. Pojednává Jan Havelka 136

Statistika knížetství Srbského. Sestavil Karel Šmídek 144

Rozhledy literární. *Tiché vody.* Román od Bohumila Havlasy. (Salonní bibliotheky č. 1). V Praze. Nakladatel J. Otto, kněhkupec 1876 156

Epické básně Jaroslava Vrchlického. (Salonní bibliotheky č. 2.) V Praze. Nakladatel J. Otto, kněhkupec 1876 169

Zora. Almanach omladiny moravské. Spořádali Josef Boubela, Leander Čech, Jan Vařeka. — V Praze. Nakladatel Frant. A. Urbánek 1877 182

Kukátko čili život v obrazích. Sepsal Václav Kosmák. Nákladem „Dědictví sv. Cyrilla a Methoda“ na rok 1876. V Brně, 1876. V komisi u K. Winikera v Brně, Bedřicha Grosse v Olomouci a Fr. Řivnáče v Praze 192

Seznam údů Matice Moravské až do listopadu 1876. 194

Hygieina čili zdravotnictví.

Napsal *Dr. Emanuel Kusý.*

I.

Nejvroucnější přání, jež každý člověk na mysli má, jest, aby zdráv byl, totiž, aby se stále těšil z pravidelného, souměrného stavu svého ústrojí, by volně vládnul všemi schopnostmi, jimiž přírodou nadán jest. Z této volnosti zdravím podmíněné pochází onen blahocit, jenž základem jest fysického štěstí a jaré účinnosti, ze kteréž se rodí úspěchy lidského živobytí. Přerušení zdravotní rovnováhy, — choroba — vůli ochromuje, činíc jednotlivé ústroje neschopnými, aby jí poslouchaly a připravuje nás takto o úspěchy ztracených dnů životních. Podloudně nás choroba jímá v pouta neviditelná, však někdy velmi bolestná, v pouta, ze kterých každý touží vyváznouti, a ze kterých mysli nastává taková stísněnost, že od pradávných časů nejšlechetnější duchové se snažili, aby lidstvo vybavili z bídného otroctví smrtonosné choroby. Bájesloví dávnověké a staré letopisy národní vděčně zpomínají takových dobrodincův a dobrodějnic pokolení lidského.

Mezi našimi předky Krokova dcera Kazi, sestra Libušina slynula vědomostmi o hojivých silách, které v bylinách ukryty jsou; podle řeckého bájesloví sám Apollonův syn Asklepios (lat. Aesculapius) v umění lékařském tak vycvičen byl a takových úspěchů došel, že nejvyšší nebes vládce Zeus hromem svým ho zabil, obávaje se nepořádků v běhu světovém, kdyby říše smrti vyhynula spasnou činností osvíceného Apollonovce. Však vděčné lidstvo Asklepia učinilo bohem lékařství vzývajíc ho v četných chrámech jemu zasvěcených. Od oné doby, kdy Asklepios zahynul, od smrti vůbec žádného léku není. Však proto lidstvo nebylo zůstaveno bez útěchy; nebeský mistr poručil trpící lidstvo dobrodějné, bohem osvícené dceři své, divotvorné Hygieině, kteréž zároveň s uměním lékařským svěřil nejlepší lék od všeliké nemoci, návod k živobytí, jímž lze jest, zdraví zachovati a choroby se uvarovati. Takto Hygieina učiněna bohyní zdravoty a sochy jí postaveny na místech posvátných, zobrazující sličnou pannu,

oděnou v řasnaté roucho, ve vlasech věnec z hojivých bylin, v ruce hada, jehož z léčné čišky napájí.

Libo-li vyjádřiti obsah obrazů bájeslovných mluvou prostou, tož *Asklepios nám značí vědu lékařskou, Hygieina vědu zdravotnickou.* A jako lidé štěstí si teprve váží následkem případů nešťastných, a zdraví teprv oceňují, zastiženi byvše bolestnou chorobou, tak i péče o zachování zdraví zvláště obavou přichvátajícího moru se zmáhá a přesvědčením o nedostatečnosti napravujícího umění lékařského, slovem *zdravotnictvo* opravdově *pochází — z lékařstva.* Zajisté lépe jest, neonemocněti nežli z nemoci se uzdraviti, tudíž umění, jak choroby se uvarovati, vzácnější jest vědy, jak koho z nemoci vyléčiti, Asklepios ustupuje, když Hygieina vládne.

Návod k živobytí podle zásad zdravotnických zakládá se na poznání věcí přírodních, zvláště pokud se ústrojí lidského týkají. Z těchto vědomostí, které by neměly tajny býti nižádného vzdělance a proto předůležitými předměty školského vyučování jsou, povšechná pravidla jasně vysvítají, které jednotlivce poučují, jak by prodloužil zdraví a živobytí své. Čím soudnější člověk, čím pokročilejší ve ctnosti, své chtíče a libosti podřizovati rozumu, čím pevnější vůle, aby sám sebe opanoval, tím snadněji se mu podaří, rozumnou správou životní uvarovati se nemilého překvapení potměšilými zloduchy — neduhy, tím déle požije blaženosti svého zdraví. Aby každý toho úspěchu dosáhnouti mohl, toť úkolem oné části veškerého zdravotnictva, kterou zoveme *zdravotnictvím soukromým.*

Jakkoliv četnými se jeví voje jednotlivých pravidel, kterými soukromé zdravotnictvo potírá silomorné vražednice lidského zdraví, heslo vedoucí je k vítězství nemá než dvě vážná slova: *„rozum a vzdělání.“*

Však jednotlivý člověk po celý běh svého života podřízen přemoci sterých poměrů zevnějších i takových, které sám si připravil, sestoupiv se ve společnosť, ze které mu sice mnoho neocenitelných prospěchů plyne, ze které však též mnoho obtíže, vzájemného obmezení a poškození pochází. Jak mu vždy volno není, aby kraj si zvolil, ve kterém žíti, nebo půdu, na které bydleti chce, taktéž nelze mu vyloučiti se z lidské společnosti, jíž členem právě jest. Od kolébky až do hrobu povinnosti a potřeby ho nutí, aby své vlastní blaho učinil závislým na blahu současníků svých, tu ve škole, tu v dílně, tu ve svazku spolkovém, tu v různém povolání, tu ve službě zvykův a obyčejů, tu v proudu časového ruchu, do něhož vyšší moc ho byla postavila. Čím více obyvatelstvo se rozmnožuje, čím rozsáhleji a rozmanitěji lidská činnost se rozvinuje následkem stálého

pokroku ve vědách, v průmyslu, v obchodu, ve všech oborech veřejného života, tím spletenějšími objevují se poměry společenské, které mocně působí ve blaho i neblaho člověka a zvláště zdraví jeho někdy ohrožují, aniž jednotlivé síle možno pohromě odolati aneb ji odvrátiti.

Proti nehodám zdravotnickým, které pocházejí z neblahých *povšechných příčin* — ať původu přírodního, ať původu společenského, nelze domoci se výsledkův utěšených leda *spojenými silami celého obecenstva, mocí veřejnou,* mocí obecní až i státní. Opatření, která v takových záležitostech třeba učiniti ku blahu povšechnému, jsou obsahem a úkolem tak zvané *hygiény povšechné čili zdravotnictva veřejného.*

Když jednotlivý člověk ve své domácnosti vodou se opatřuje nezdravou a takto své zdraví vědomě podrývá, obecenstvu nezbývá, než snad radou mu posloužiti, jinak na dobré vůli jeho závisí, aby sám si neškodil, — zmíněná záležitosť jest předmětem zdravotnictva soukromého. Ale když celá osada odkázána jest požívati vodu špatnou, nebo když nějaká studně, ze které se mnoho váží, za kteroukoliv příčinou zkaženou vodu vydává, tu správě obecní nastává povinnosť, aby co nejrychlejší a nejdokonalejší opatření učinila, jimiž by se povšechné nebezpečí odvrátilo, a taková opatření jsou záležitostí zdravotnictva veřejného. I povšechná netečnosť k soukromému zdravotnictvu v obecenstvu může býti předmětem zdravotnictva veřejného, když netečnosť taková obecenstvo ohrožuje následky svými neblahými; a naopak, nedostatek veřejného zdravotnictva maří často nejlepší snahu i nejsvědomitějšího ctitele zdravotnictva soukromého; jedno podporuje druhé, *obě dohromady teprve jsou celkem, který jest odznakem vzdělanosti a ku vzdělanosti vede.* Kdekoliv toho stopy se najdou, že se podmínek zanedbává, bez kterých zdraví zachovati nelze, tamť na jevě jest, že duševní netečnosť a nedbalosť panuje i v jiných oborech činnosti občanské, tamť pokrok a vzdělanost nemají světlých stánků svých.

Neschází tudíž mravných pohnutek, aby si každý rozumný člověk, každá pokročilá obec zdravotnictvo zalíbily; však k těmto *mravným motivům* druží se ještě *podměty hmotného druhu,* které ze zkušenosti pocházejí, že podobně, jak ku vzdělanosti vůbec zámožnosť, k nevzdělanosti bída se přidává, *péče o zdravotnictvo odměněna bývá znamenitými prospěchy národohospodářskými,* kdežto nedbalosť záležitostí zdravotních sama se ztresce až strašnými ztrátami nejvzácnějších statků lidské společnosti — pracovních sil. Na doklad uvedeme několik příkladů. Známo jest, že v továrnách často

velmi bídné poměry zdravotnické panují. Taktéž bylo v jisté tkalcovské továrně ve Francii. Tkalcovská síň nacpána byla čtyřmi sty tkalců; vzduch v této místnosti býval dušný a puchem zkažený. Následkem toho bývalo mezi pracovníky obyčejně okolo 12 ku práci neschopných, jiných 20 až 30 a nejvíce takových, kteří pracovali v koutech ode dveří a oken vzdálených, jsouce churavi řádně nepracovalo. General Morin, o ventilaci konaje právě studie, vyšetřil neblahý stav těchto dělníkův a umínil si vyskoumati, zdali se zlepší, když se ubohým lidem s dostatek čerstvého vzduchu poskytne. Zařídil důkladnou ventilaci celé síně a po nějakém čase opět vyšetřil zdravotní stav těchže dělníkův. Objevilo se, že potom jen tři čtyři tkalci následkem churavosti práce se vzdalovali. Práce tkalcům šla mnohem čerstvěji; následkem toho byla výroba o celých šest procentů větší a zároveň mnohem více potravy od dělníků spotřebováno. Neboť kdežto dříve 15000 kilogramů chleba za 3 měsíce pracovníkům prodáno bylo, potom sotva 20.000 kilogramů stačilo za času stejného.

V Liverpooli, velmi lidnatém to a průmyslném městě anglickém, před několika desítiletími zdravotní poměry byly velmi nepříznivy a úmrtnosť mezi obyvatelstvem zvláště mezi třídou pracovní veliká. O Angličanech známo, že si času váží jako peněz; však toho zároveň velmi pamětlivi jsou, že se churavěním mnoho vzácného času maří. Poznavše, že chatrná opatření zdravotnická jsou příčinou velké úmrtnosti a tím způsobem značné ztráty sil pracovních, odhodlali se věnovati na opravy zdravotnické přes million liber šterlinků, t. j. 10 millionů zlatých. Především město dobrou vodou zásobili, pak zřídili veřejné lázně, opravili nedostatečnou kanalisaci, provedli lepší provětrání v továrnách. Tím zdravotní stav obyvatelstva Liverpoolského tak znamenitě se zlepšil, že úmrtnosť klesla o 1%, tak že ročně 3750 lidí na živě a zajisté nepoměrně větší počet ve zdraví zachováno bylo. Anglický národohospodářský spisovatel M. Gowen vypočítal, jakou cenu asi má práce, která takto vyzískána. Roční práce jednoho muže páčí se v Anglicku na 300 liber šterlinkův, ač celý zisk ovšem pracovníku samému nepřipadá. Jest-li tudíž podle Gowena jen pětina všech lidí, kteří na živě zachováni jsou, mužů pracovitých, stojí práce jejich za . . 225.000 liber šterl.
Práce žen budiž vyměřena na . . . . . 100.000 „ „
Úspora útrat na léčení, pohřby, na výživu za času bezdělního . . . . 275.000 „ „

Obnáší ročně . . . . 600.000 liber šterl.

Za doby 25leté, po kterou všechny zdravotní stavby zajisté vytrvají . . . . 15,000.000 liber šterl.
Původní náklad obnáší . . . . 1,000.000 „ „
Vybývá . . . . 14,000.000 liber šterl.
o kterou sumu obyvatelstvo Liverpolské za 25 let zbohatlo šetřením zdraví a života lidského. I kdyby počet M. Gowen-a byl úplně pochyben, tedy předce nesmírným úspěchem slouti může, když 375.000 lidem živobytí učiněno příjemnějším, milejším, když tolika ubožákům nemocným uleveno a lidstvu tak vznešené vítězství vzdělanosti zjednáno bylo.

Jako v Liverpooli, tak i v jiných městech anglických, nejen velkých, nýbrž i malinkých po zdravotnických opravách povždy nejlepší následky lze bylo zpozorovati. Zvláště zajímavo jest, že po takových opatřeních epidemie již nejeví bývalé zhoubnosti, že mnohem méně lidí na souchotiny umírá, že úmrtnosť malých dítek někdy dosti značně klesá. Slovutný dr. Buchanan uveřejnil v obšírné své zprávě z roku 1867 přehledy o zdravotnickém stavu v četných městech a městečkách anglických a sice před úpravou zdravotní a po ní. Podáváme tuto některé krátké úryvky z toho díla.

Jméno města	Počet obyvatelstva	Úmrtnosť	Z 10.000 lidí zemřelo	
			před úpravou zdravotní	po úpravě zdravotní
Bristol . . .	160.714	povšechná úmrtnosť	245	242
		typhem	10	$6\frac{1}{2}$
		cholerou	82	11
		souchotinami	31	$25\frac{1}{2}$
		před 5. rokem . . .	54	52
Leicester . .	68.056	povšechná úmrtnosť	264	252
		typhem	$14\frac{3}{5}$	$7\frac{3}{4}$
		průjmy	16	$9\frac{1}{2}$
		souchotinami	$43\frac{1}{3}$	$29\frac{1}{4}$
		před 5. rokem . . .	$84\frac{1}{4}$	81
Newport . .	24.756	povšechná úmrtnosť	318	$216\frac{1}{2}$
		typhem	16	10
		průjmy	11	$6\frac{1}{2}$
		cholerou	(r.1848) 112	(r.1866) 12
		souchotinami	37	25
		před 5. rokem . . .	$67\frac{1}{4}$	$53\frac{1}{4}$
Salisbury . .	9.030	povšechná úmrtnosť	275	219
		typhem	$7\frac{1}{2}$	$1\frac{3}{4}$
		průjmy	$6\frac{1}{3}$	$2\frac{1}{3}$
		cholerou	(r.1848) 180	(r.1854) $14\frac{1}{2}$
		souchotinami	$44\frac{1}{3}$	$22\frac{2}{3}$
		před 5. rokem . . .	44	$42\frac{3}{4}$
Ely	7.847	povšechná úmrtnosť	228	$205\frac{1}{2}$
		typhem	$10\frac{2}{3}$	$4\frac{1}{2}$
		průjmy	$3\frac{3}{4}$	$4\frac{3}{4}$
		souchotinami	31	$16\frac{3}{4}$
		před 5. rokem . . .	$50\frac{1}{3}$	$42\frac{1}{3}$

I hlavní město Anglické Londýn vzhledem ke zdravotnictvu za dobrý příklad býti může, ač největším městem na světě, pravým mořem lidských příbytků jest, ve kterých jednou tolik lidstva vtěsnáno, než po celé Moravě rozšířeno jest.

Ohromné toto město rozprostírá se po březích velké řeky Temže, ze které též voda pochází, jíž se Londýnské obyvatelstvo k domácí potřebě opatřuje. Vodárny a vodovody k tomu účelu zřízené patří dvěma akciovým společnostem (Southwark-Company a Lambeth-Company). Tyto společnosti ještě za nedávných časů nemohly Londýnské domy zásobiti tak dobrou vodou, jako za nynějška, poněvadž ohromné kanály podezřelý obsah svůj vylévaly do Temže a to z části na vyšším místě, než ono bylo, kde Southwark-Company zvláště vodu vážila. Následkem toho stalo se, že za epidemie cholerové roku 1853 obyvatelé domů, které od společnosti Southwark-Company vodou zásobeny byly, nepoměrně četněji choleře podlehli, nežli obyvatelé domův od druhé společnosti zásobených. Z prvního skupení zemřelo na 10.000 domů 71 onemocnělých, z druhého jen 5 cholerou zastížených. Takové zkušenosti, o které si zvláště Angličan Snow zásluhy získal, přiměly praktické krajany jeho nejen, že s velkým nákladem o důkladné čištění vody se postarali, nýbrž i velkolepou soustavu kanalisační provedli, pomocí které všechen výkal daleko pod městem až blízko k moři odvádějí, aby odtud parními stroji do vody odstraněn byl.

Milliony peněz, které na takové a jiné ohromné podniky ve prospěch veřejného zdravotnictva vydány byly, nyní skvěle se vyplácejí tím, že úmrtnosť klesla o několik procentův a že Londýn z lepšího zdravotního stavu se těší, nežli mnohá daleko menší sídla kontinentální. I v těchto úmrtnosť pravidelně klesá podle míry, kterou zdravotnická opatření učiněna jsou. Ve Vídni již se objevují blahodárné následky ze zásobení města vodou pramenitou, kdežto v Budapešti, v Praze, v Brně bohužel nelítostná smrť ještě z hojných žní se těší a takto nemálo národního jmění stále na zmar přivádí.

Jak znamenitě národní hospodářství někdy zdravotnickými opatřeními podporováno býti může, vysvítá ještě z následujícího příkladu.

V bývalém knížetství Lucca v Italii po dávné časy okolo městečka Viareggio, jak Villermé vypravuje, střídavá zimnice panovala, takže obyvatelstvo následkem neduživosti a bídy k ní se družící tělesně i mravně vždy hlouběji klesalo, až téměř zdivočilo a otupělo. Ale když roku 1741 bahnitá půda vysušena byla stokami, táž krajina stala se znenáhla pravým rájem a jindy zmrzačené a nuzné obyvatelstvo dospělo ve zdravé a zámožné občanstvo.

I v okolí Olomouckém na Moravě před málo desítiletími střídavka zhoubně řádívala následkem bahnité půdy. I zde zdravotní stav obyvatelstva vysušením bahnisk, vysázením stromů, zjednáním průvanu mezi hradbami znamenitě se polepšil.

II.

Velká důležitosť veřejného zdravotnictva vzhledem k národnímu hospodářství i tím na jevo vystupuje, že *průměrnou lhůtu životní*, která na jednotlivce připadá, bezpečně *prodlužuje*. Jednotliví lidé, jak zkušenosť nás učí, umírají za věku nestejného, jedni dožijí se až roku devadesátého, jiní hynou sotva byvše narozeni. Kolik lidí spíše neb později zemře, to především na tom závisí, kolik se rozstoná. *Úmrtnosť a stonavosť* nějakého obyvatelstva bývají *u poměrnosti vzájemné.* A člověk tím snadněji se rozstoná, čím nepříznivější poměry jsou, ve kterých žije, to jest, čím nezdravější vzduch, v němž dýchá, voda, kterou pije, potrava, jíž požívá, příbytek, ve kterém přebývá, čím nepravidelnější jeho živobytí, čím nebezpečnější jeho zaměstnání, čím namáhavější práce, čím větší starosti, čím skrovnější výdělek, tudíž čím nedostatečnější ukojení potřeb a tužeb, bez kterých spokojenosti není. Jedná se tudíž jednak o poměry, které zdravotnictvím značně přeměněny, zlepšeny, zvelebeny býti mohou, jednak o takové, které z nezměnitelných příčin pocházejí. Tak podle zaměstnání a povolání jeví se životní lhůta jednotlivých tříd společenských velmi rozdílnou. Kdežto členové stavu kněžského průměrně dosahují 65 let, na členy stavu lékařského neb učitelského připadá jen 55, na členy stavu rukodělnického pouze 30 let.

Však kdyby se všechny nerovnosti vyrovnaly a každému člověku stejná lhůta životní přidělena byla, připadlo by u nás na jednotlivce 35 let. Toť průměrná, prostřední lhůta životní. A tato tím více stoupá, čím horlivěji zdravotnictvo se zvelebuje, a což se zdravotním pokrokem povždy spojeno, poněvadž zjevy vzdělanosti vždy spolu se objevují, — čím utěšenějšími se stávají poměry toho onoho obyvatelstva. Tak průměrná lhůta životní v Londýně obnáší 45 let, tedy o 10 let více nežli u nás, poněvadž tak mnoho osob žije v poměrech daleko utěšenějších nežli ony jsou, v kterých my žijeme. V Ženevě ve Švýcarsku, kde zdravotní a životní poměry každým stoletím se zlepšily, byla prostřední životní lhůta podle Odiera:

ve století	16.	$18^1/_2$ roku,
„ „	17.	$23^1/_2$ „
„ „	18.	$32^1/_4$ „
„ „	19.	$41^1/_4$ roku.

Patrno z toho, že pokrok a vzdělanost, ve které i zdravotnictvo svou podporu má, nejsou neštěstím pro lid, v němž se opravdově a blahodárně ujaly.

Že národohospodářská cena takového rozmnožení obyvatelstva, které se děje prodloužením průměrné lhůty životní, znamenitým činitelem veřejného života býti může, o tom snad po příkladech nahoře uvedených nikdo v pochybnosti nebude. Však toho ještě třeba dotknouti, že tento způsob, rozmnožiti počet a sílu obyvatelstva, i výhodnějším se jeví nežli druhý, obyčejný, taktéž potřebný a utěšený, který se děje stálým přibýváním nových pokolení. Neboť *rozmnožení společenských sil zachováním živých jest prospěchem positivným, bezprostředním, kdežto rozmnožení jich zrozením nových členův ze začátku nemá než negativnou cenu hospodářskou,* poněvadž odchování a vyučování dítek po mnohá léta značného nákladu vymáhá, kapitálu, který teprve prací dorostlého občana i s úroky nahrazen býti musí, nemá-li společnosť újmu a škodu vzíti.

Když pak přičinlivý člověk vychovací náklad nahradil, všechen další výdělek není než rozmnožením kapitálu obecního, který se takto tím jistěji a značněji rozmnoží, čím déle člověk v produktivním věku se zachová. Tím způsobem výše průměrné lhůty životní zároveň může slouti měřítkem povšechné produktivnosti toho onoho obecenstva.

Jest-li tedy velkým ziskem pro celou společnosť občanskou, když živobytí účinných členů jejích se prodlužuje, tedy naopak *za nenahraditelnou ztrátu třeba považovati, když nedospělý člověk smrtí sejde, neb dokonce když nějaký lidský tvor k produktivnosti vůbec nedospěje.* Neb tím jednak naděje se zmaří, že občanské společnosti z něho prospěch vzejde, jednak celý náklad na výživu a vychování, k čemuž i cenu zmařeného času přičísti sluší, ztracen jest. A jak prodloužením živobytí jednotlivce i průměrná lhůta životní ostatních se zvyšuje, tak každým úmrtím nedospělého dítěte tato lhůta se krátí.

Bohužel vysloviti třeba, že průměrná lhůta životní u nás zvláště proto tak neutěšně krátkou se jeví, poněvadž *úmrtnosť mezi dětmi opravdu strašliva* jest, strašliva proto, že největší částka ubohých tvorů nehyne následkem neodvratného osudu protivného, nýbrž z části následkem neomluvitelné nevědomosti, zaslepenosti a nesvědomitosti vlastních rodičů neb vychovatelů, z části následkem zděděného nedostatku, který mluvou obecní slabou konstitucí čili slabým ústrojenstvím se nazývá a z neustálého zanedbávání zásad zdravotnických v plodící a rodící generaci pochází. Tak hříchy předků skutečně se mstí na ubohých potomcích.

Podle statistických výkazů za to míti lze, že 35—40% všech pohřbů týká se dětí před pátým rokem zemřelých. Mezi 100 porodův nejméně 4krát mrtvé dítě se zrodí. Z těch, co živy se narodily 16—40% po roce již na živě není, kterýmžto osudem, jak známo, nemanželské děti u větší míře zastiženy bývají. Asi polovice všech dítek za prvního roku zemřelých zhyne nepřiměřenou výživou. Podle těchto čísel snadno si pomysliti můžeme, kolik dětí teprve za stejnými příčinami v útlém věku nemocemi zastiženo bývá, ze kterých zajisté mnohé vyváznuvše z nebezpečí života úplné síly a jarosti již nedosáhnou.

Veřejnému zdravotnictvu se tu otvírá nesmírné pole blahodárného působení jednak vzhledem ku prostředkům, kterými by lze bylo, co možná největšímu počtu obyvatelstva živobytí prodloužiti, jednak vzhledem k opatřením, kterými by se bránilo převelké úmrtnosti a stonavosti dětí, této naděje budoucnosti.

Obojím směrem především třeba, *bojovati proti nevědomosti a nedbalosti velké části obecenstva,* které co do záležitostí zdravotních často velmi povrchním náhledům, pověrám a smyšlénkám hovívá. Tu o to jde, aby *všechny třídy lidu prospěšného poučení nabyly,* což díti se může *rozšiřovaním dobrých spisův* o zdraví jednajících (Kodymova zdravověda), zdravotnickými články v časopisech, přednáškami, přátelskou radou a ochotou pokročilých občanů. Vedle toho *ve školách* nemá býti zapomenuto na vyučování základům zdravotnictva, *ve spolcích vzdělavacích* budiž tomuto předmětu věnována ona pozornosť, které svou důležitostí zasluhuje.

Vedle stálého poučování za druhé potřeba přiměřených činů ze strany správy veřejné za dobrovolného přispění a účastenství vzdělaného obecenstva. Jedná se totiž přede vším o to, *aby všeobecné potřeby každého člověka: vzduch, voda, potrava,* veškerému obyvatelstvu *stále opatřeny byly v úplné nezkaženosti a čistotě,* které se neduhy právě tak vyhýbají, jako ošklivý hmyz, jenž neprospívá než ve špíně a smetích.

Vzduch všechno proniká, i půdu a zdi našeho obydlí. Má-li býti čist, potřeba jest, aby předměty, kterými prošel, nebyly naplněny škodlivými výpary z rozkladu nějaké špíny pocházejících. Proto všechny odpadky a výkaly bedlivě a bezpečně odstraniti třeba od půdy, na které, nebo blízko které lidský příbytek vystaven jest.

(Sem náleží: Péče o dobrou kanalisaci aneb dokonalé vyvážení odpadkův a výkalů — vysušení mokré půdy pomocí drenáže — pozor na výpary, výlevy, odpadky z továren — pozor na hřbitovy — pozor na mrchoviště.)

I *příbytek* sám může býti hnízdem látek hnilobních a takto přispívati k pokažení vzduchu, v němž obyvatelé dýchají. Ve stěnách,

pod podlahou, ve skulinách a děrách mohou se zakotviti záhubné nečistoty. Zrovna nebezpečnými zdraví lidskému, zvláště dětskému jsou byty vlhké.

(Sem patří: Zachování pořádku stavebního. — Pozor na půdu, kde se staví a na okolí místa stavebního, na směr obyčejných větrů; neupotřebení než vody ku přípravě malty spůsobilé t. j. bez solí vlhkosť přitahujících; — pozor na ventilaci čili provětravosť na dostatečné světlo, na záchody, stoky atd.; — pozor na místnosti tovární, školní, na nemocnice, na kasárny, na místnosti veřejné.)

Čistota *vody* závisí na čistotě půdy, ze které pochází. Zkažená voda, voda, do které hnilobní látky vnikly, obyčejně v sobě drží zárodky záhubných nemocí.

(Proto: pozor na čistotu studní, kašen, čerpadel, vodovodů, vody říčné, na vody stojaté. — Zásobení osad dobrou vodou po vodovodech.)

Jako veřejné správě jest starati se o čistotu vzduchu a vody, tak i povinna jest nezkaženosť a neškodlivosť *potravin*, které se ku prodeji nabízejí, obecenstvu úplně zabezpečiti.

(Prostředky k tomu jsou: Přísná dohlídka na trh, na prodej potravin, na zabíjení dobytka, na prodej masa, mléka, dohlídka na prodej nápojů, cukrovin, hub, ovoce atd. atd.)

Avšak člověk má též potřeby duševní, jichž zanedbání neméně záhubným býti může, nežli nevšímavosť k potřebám hmotným. Společnou potřebou veškerého obyvatelstva jest *vzájemnosť občanská*, které člověk vyhledává, pobádán jsa k tomu jak potřebami svými, tak pudem společenským.

Na této vzájemnosti zakládají se různé poměry průmyslné, obchodní, výdělkové, jakož i působení humanitní, společenské, občanské. Prostředky, jichž člověk užívá k dosažení účelů svých, díla, které jsou výsledky činnosti jeho, nezřídka patrného významu jsou pro zdravotní blaho lidské společnosti, a tudíž bedlivé pozornosti veřejné zprávy vymáhají.

(Sem patří: Péče o zdravotní blaho dělníků, dohlídka na pracovní pořádek v továrnách zvláště co do zaměstnání žen a dětí, dohlídka na obchod s nebezpečnými látkami, jako jsou látky explodivní a jedovaté, na obchod s kuchynským náčiním. — Starosť o chudobinu, zvláštní pozornosť na ústavy pro chudé, slepé, hluchoněmé, na sirotčince, porodnice, na domy pro nalezence, na blázince, nemocnice. — Pozor na pořádek školní vzhledem ku zdravotnictví. — Pozor na místnosti veřejné a veřejné konání lidí v nich, zvláštní pozornosť na hospody a kořalny. — Pozor na zjednání potřebné pomoci lékařské a porodnické, dohlídka na osobnosti, které se léčením a pomocí při porodu zabývají, na prodej

léčivých prostředků, na lékárny. — Zřízení veřejných koupelí, dohlídka na lázně, na obchod s vodou minerální a chemicky připravenou. — Opatření vzhledem k zemřelým, přísné provedení pořádného ohlédání mrtvol, zřízení komor umrlčích, bdění nad pořádkem pohřebním; pozor na hřbitovy.)

Jest-li o to o všechno postaráno v živobytí veřejném, potom lze nadíti se, že za obyčejného běhu událostí dosaženo bude důležitých *cílů veškerého zdravotnictva: delšího trvání života, menší úmrtnosti u věku dětském, zvýšení průměrné lhůty životní, zvelebení pokolení budoucích.*

Však tím, o čem právě jednáno bylo, daleko ještě neobsáhli jsme celý obor zdravotnictva veřejného. Mají-li býti zavedeny opravy zdravotní, tedy především třeba otázati se: Jakým právě jest zdravotnický stav tohoto obyvatelstva? Co tedy má býti poopraveno? Jaké nehody a neplechy za poměrů jsoucích nejvíce se vyskytují? — A jsou-li opravy dokonány, a přiměřená opatření učiněna, tedy opět třeba odpověděti k otázkám: Ztepšil-li se zdravotní stav obyvatelstva po vykonaných opravách a pokud ještě nevyhovují? Kolik lidí do roka zemřelo dřív a kolik nyní? Kolik novorozených dětí zůstalo více na živě? Ubylo-li nemocí a jakých?

Vylíčili jsme na hoře několika příklady, jakými ony národohospodářské výhody jsou, které z provádění zdravotnických oprav vyplývají. Nedovedli jsme toho jináč, než tím, že jsme výmluvnými čísly ctěnému čtenářstvu posloužili. A osvědčí-li se i vzhledem k našemu předmětu staré latinské přísloví: verba docent, exempla trahunt t. j. slova poučují, příklady unášejí, bude to zásluhou statistických cifer, které ovšem právě ve zdravotnictví velkou váhu do sebe mají.

Správa veřejných záležitostí v každou dobu určitě a spolehlivě věděti má, kolik dětí se rodí, kolik živých, kolik mrtvých na svět přichází, kolik v prvním roku a za kterými příčinami umírá, kolik v dalších letech životních, kolik lidí vůbec každý den, týden, měsíc, rok čím a za jakých okolností se světa odchází, jaké nemoci, kde a za jakými podmínkami každé doby mezi obecenstvem panují, jaká neštěstí se přihodila. *Správě veřejných záležitostí nejen ve státě, nýbrž i v zemi, v městech, v obcích a osadách venkovských jest tudíž starati se o zdravotnickou statistiku.*

Jen na základě spolehlivých čísel statistických lze podle pravdy posouditi, v jakém zdravotnickém stavu obyvatelstvo jest, jen na takovém základě lze s jistotou posouditi, jakých oprav třeba a jak se rozličná opatření osvědčila, však což nejdůležitějšího, *jen takovým bedlivým zaznamenáním všech zdravotnických případností lze dosti časně na stopu přijíti nemocem hromadným a nákažlivým, epi-*

demiím. A vůči zuřivosti lidských morů svědomitý lékař má jen jediný předpis, se kterým se však do lékárny nechodí a který vážen jsa z pokladny starých přísloví, radí: „Principiis obstare, začátkům se opříti.“ Neděje-li se to — a díti se nemůže leč zbraněmi bohyně Hygieiny — nesmírny jsou ony oběti lidské, kterých smrť požaduje za časů epidemií. Tyto jsou stavem výminečným ve zdravotních poměrech obecenstva, jsouť bouří zdravotnickou, jsouť pomstou mocné Hygieiny, nevšímavostí lidskou uražené, jsouť jako násilným prostředkem, kterým lidstvo přinuceno bývá, aby vzhledem ku zdravotnictví s bolestnými obětmi napravilo, co mnohem dříve a za cenu poměrně levnou mohlo vykonáno býti.

Pokud očkování jako prostředek proti neštovicem v Evropě ještě rozšířeno nebylo, nebo snad pravdivěji, pokud kulturní a zdravotnické poměry evropských zemí z nízkého stupně se nepozvedly, každý rok umíralo na 400.000 lidí strašným morem neštovičním. V Bavořích posud každého roku 500 až 1000 lidí podléhá neštovicem, 16.000 dětí rozličným nemocem osýpkovým jako osutinám, spále, nebo záduchu a diphtherii. Tamtéž 4000 lidí ročně hlavničkou (tyfem) umírá.

Roku 1817—1819 řádil v Irsku, jehož obyvatelstvo nuzně žije a často nedostatkem potravy strádá, když brambory se neurodí, tyfus osýpkový, jenž svou nákažlivostí i neštovice předčí. Ze šesti millionův obyvatelstva Irského 800.000 lidí tímto morem zachváceno bylo, 45.000 jím zemřelo.

Množství mrtvol, které si strašlivá cholera od roků 1816 až 1860 za oběť vyžádala na 40 millionů lidí se páčí. Celé sjednocené Německo nemá většího počtu obyvatelstva!

Jak už pověděno, mor a nemoc nákažlivá vůbec nevzplane tak snadno nebo nerozšíří se alespoň tak povážlivě, zachová-li se jak jednotlivec tak všecka společnosť podle pravidel a zásad zdravotnických. Však doba epidemie jest jako doba válečná. K válce třeba za míru zbrojiti; nejinak veřejné moci za obyčejných, morů prázdných časů stále nad povšechným zdravím bdíti jest, nemá-li společnosť lidská smrtonosným dechem morové zuřice náhle zastižena býti. Prostředky, které zdravotnictví k zachování života lidského poskytuje, dobře porovnati lze k válečnému opevňovaní ohroženého místa, které nepřítel milerád obchází, nebo jen — často bez výsledku — obléhá.

Mezi těmi ochrannými opatřeními ode dávna jest *očkování dítek* jako prostředek proti neštovicem — a bylo by přáti, aby i jiné zdravotnické přípravy proti morům podobnou rázností a obětivostí se strany zprávy veřejné podporovány byly, jak se děje vzhledem k očkování.

Neboť o tom nikdo nepochybuje, že *veřejná péče o čistotu půdy, vzduchu, vody, příbytkův, o nezkaženosť potravin, o zdravotnické upravení poměrů, které z lidské vzájemnosti vycházejí, nejen proti jednotlivým morům, nýbrž proti churavosti vůbec neméně bezpečnou ochranou jest, nežli očkování proti neštovicem.*

Zastihla-li *morová rána* nějakou obec, tu teprve *zdravotnictvo nabývá důležitosti co nejvyšší* a k rozsáhlému povšechnému úkolu jeho druží se ještě řada předůležitých opatření, ve kterých často spočívá spása ohroženého obecenstva. Především jedná se tu o dobře promyšlenou a moudře provedenou organisaci služby zdravotnické, kterou třeba svěřiti pravým, neméně rázným než lidumilným mužům. Tato organisace vztahuje se:

I. K tomu, aby všechny důležité příběhy — přibývá-li onemocnělých, či se uzdravují či umírají — v stálé evidenci byly, tedy k pěstování *zdravotní statistiky* podáváním zpráv věrných a spolehlivých.

II. *K péči o churavé.* Třeba o to dbáti, aby se dostávalo všem, i nejnuznějším, dostatečné pomoci lékařské a opatrovnické a potřebných léků. Třeba zřizovati mimořádné nemocnice, třeba dovolávati se humanity a křesťanské lásky spoluobčanův.

III. *K péči o zdravé občanstvo.* Tu třeba na mysli kleslých poučovati a povzbuzovati, další nákazu zamezovati odloučením zdravých od nemocných, obmezením veřejného styku lidí na trzích, při průvodech, ve škole, ve shromážděních, byty prohlížeti, ze špatných obyvatele vystěhovati, pečovati o to, aby životní poměry co nejlepší byly, zvláštní pozornosť míti na chudobinu a podporování nuzných, přísně dohlížeti na nezkaženosť potravin a vody, starati se o čistotu o veřejnou a soukromou, o desinfekci záchodův a kanálů.

IV. *K péči o zemřelé.* Především třeba naléhati na to, aby zemřelí pečlivě a svědomitě ohlédáni byli, kterážto věc i za obyčejných časů z důvodů statistických, z důvodů veřejné bezpečnosti, z důvodů humanity a posvátné úcty k mrtvým tak důležita jest, že nelze dosti přísně pokárati nedbalosť, se kterou se po venkově provádí či vlastně neprovádí. Dále třeba pohřbení zaříditi tak, aby jím nebyla dána příležitosť k nové nákaze. Zvláštní, dobře zařízené komory k prozatímnímu uschování mrtvol jeví se tu velkou výhodou vzhledem k pohodlí a k bezpečnosti pozůstalých.

III.

Uvedeme-li si nyní ještě jednou na mysl, jaké důležitosti jest veřejné zdravotnictvo za obyčejných časův i za lidských morů, a jak

ohromný jest obor toho, čeho opatřiti třeba, aby se říci mohlo, že se veřejné zdravotnictvo zpravuje a provádí, sama sobou vyskytne se *otázka, zda-li to, co se díti má ku blahu povšechnému, i skutečně se děje?* Odpověď může býti krátka a netřeba jí ani šíře odůvodňovati, poněvadž spočívá na pravdě obecně uznané a známé, že se na některých místech, co se zdravotnictva týče, děje málo, na jiných zhola nic.

Tedy tak málo horlivosti v záležitosti tak důležité? Jak jest to možná, jaké jsou příčiny takové veřejné nedbalosti, kterou nemůžeme nazvati než aspoň chybou veřejnou?

Příčina neblahého toho zjevu ta jest, že nauka o zdravotnictví z oněch jest oborů duševních, které za novější doby — postupujíce vítězným krokem ku zvelebení a zdokonalení vždy vyššímu — úplnou přeměnu posavadních názorů, zvyků, poměrů způsobují, avšak obecenstvo nacházejí nepřipraveno, ještě ve starých pomyslech ponořeno, do něhož novoty sebe prospěšnější jen pomalounku vnikají, tím více, bylo-li teprva vyburcováno ze dřívějšího poklidu jinými též novověkými názory duševními, které někdy velmi důrazně do všech poměrů životních zasahují.

Takové převraty způsobila novověká organisace válečná a organisace školská, kteréžto záležitosti posud tak výhradně veřejnou pozornosť k sobě poutají, že sličná, skromně pozadu čekající Hygieina ani pozorována nebývá. A přece ona jest nejen prospěšnou, nýbrž zrovna nezbytnou pomocnicí i bohyně války i bohyně moudrosti. Tato zvláště jala se vystupovati jako výhradní spasitelka a obnovitelka zastaralé a proto vetché společnosti lidské a opanovala i bohyni válečnictva, že se teď všechno shání po učení. Mnoho pravdivého má do sebe věta: „Ve vědění jest naše spasení;“ však třeba doložiti, když zároveň jiných důležitých a praktických záležitostí nezanedbáme. A zajisté neméně pravdy jest ve přísloví, jež praví, že „ve zdravém těle zdravá mysl“ bývá. *Co by prospěla všechna práce vyučovací, kdyby zdravotnictvo nechránilo mladých chovanců, aby zároveň s tělem všechna učenosť nazmar nepřišla?* A co se válečnictva týče, již Bedřich II. vyslovil, že tělesné zdraví jest hlavním základem válečné statečnosti. Tím tedy, že zdravotnictvo silným kořenem jest, nade kterým celý strom lidského života se může rozepiati s nesčíslnými svými větvemi, listy, květy a plody, tento kořen věru za to stojí, aby byl zaléván a ošetřován.

Zákonodárství Rakouské za novým směrem ve zdravotnictví šlo vydáním *zákona ze dne 30. dubna 1870 o organisaci zdravotnické služby* ve státě, v zemích, v obcích. Tímto základním zákonem zdravotnickým státní moc sobě ponechala sice vrchní dohlídku na

službu zdravotnickou, vykonávajíc ji pomocí lékařův okresních, lékařského referenta u místodržitelstva, jemuž přidána zemská rada zdravotní, a lékařského referenta u ministerstva, který též po boku má poradní sbor, „říšskou radu zdravotní,“ však *těžiště služby zdravotní způsobem zcela správným a rozumným položeno do zdravotní správy jednotlivých obcí, kterým tudíž o provedení velké části zdravotních opatření pečovati jest.*

Však jakkoliv pravda jest, že praktické provedení zdravotnických opatření nemůže díti se než podle poměrů místních, tak též nesporně jisto, že *k takovému dílu třeba důkladných vědomostí zdravotnických, kterými mimo vzdělané lékaře toho času málokterý občan vládne.* Neboť nehledíc ani k běžnému pojímání věcí lékařských vůbec, podle kterých i „vzdělaní“ lidé z „nejlepších tříd“ ve svých nemocech ku všelijakému lékařskému divotvorství se utíkají, nemajíce ani ponětí o tom, čím nemoc vlastně jest, a jak třeba léčení porozuměti, neníť nám daleko zablouditi, abychom pravdivosť položeného výroku utvrdili. Kterýkoliv obor veřejného zdravotnictva vzhledem ku praktickému provedení přiměřených místních opatření kriticky probéřeme, všady se potkáme s nedostatky překvapujícími, které ovšem dobrých výsledků za sebou míti nemohou. Ba tak daleko došlo ve příčině péče o zdravotnictvo v obcích, že již již hlasy se ozývají, které samosprávu v záležitostech zdravotních prohlašují za úplně škodlivou a to jen z té příčiny, že prý správcové obecních záležitostí ani nerozumějí důležitosti pořádného místního zdravotnictva a následkem toho o zvelebení jeho nedbají. „Jen se podívejte,“ povídají tito hlasové, „co se na venkově i v některých městech děje vzhledem k *důležité záležitosti ohlédání zemřelých,* kterážto věc podle zákona úplně spadá do přenesené působnosti správy obecní, a zajisté významu jest tak patrného a jasného, že každý soudný člověk si jej sám dovede vysvětliti.

Každý ví, že ohlédání zemřelých se děje

a) aby nikdo za živa pohřben nebyl, čehož se přece mnozí a snad sami správcové obecních záležitostí dosti bojí;
b) aby zjištěno a poznamenáno bylo, kdo zemřel, kdy, kterou nemocí a za jakých okolností, což všechno důležito za účelem statistickým;
c) aby lze bylo rychlé opatření učiniti, kdyby nemoc, kterou osoba zemřela, jevila se rázu povšechně nebezpečného;
d) aby kontrola byla, zdali o lékařskou a opatrovací pomoc postaráno bylo;
e) aby zločiny odkryty byly, kdyby smrť nějakým násilím spůsobena byla.

A takový důležitý úřad, který s náramnou odpovědností a zároveň se značnou pravomocností spojen jest, ve mnohých obcích svěřuje se pastuchovi, osobám beze všeho lékařského vzdělání, neb onomu lékaři, který své lékařské vědomosti nejníže cení, a takto obecní zpráva sama k tomu účinkuje, že důležitý úřad následkem fysických a duševních překážek sotva ledabyle může býti vyplněn. Za takových zdravotnických poměrů, zrovna barbarských, tušíme, že každé slove zbytečno, abychom ještě šíře dovodili, čeho v obcích především potřeba, aby s hygienickou nápravou učiněn byl začátek. *Každé větší obci, neb více menším do hromady nezbytně třeba vzdělaného znalce lékařského, kterému by řízení veškerého zdravotnictva svěřeno bylo.* Toť požadavek, jehož zákonnité upravení jest nutným doplňkem celé zdravotní organisace, poněvadž sám sebou plyne z přečetných povinností, které obci vzhledem ku zdravotnictví po zákoně uloženy jsou, avšak z nedostatku osobních sil k tomu zřízených vyplněny býti nemohou.

Kterou cestou takové záležitosti vyříditi třeba, o tom zákon ze dne 30. dubna 1870 v §. 5. má následující ustanovení:

„Zákonodárství zemskému vyhrazuje se ustanoviti, jakým způsobem každá obec pro sebe aneb společně s jinými obcemi učiniti má ona opatření, která podle polohy a obvodní rozsáhlosti, jakož podle počtu a zaměstnání obyvatelstva k provádění zdravotní policie potřebna jsou.“

Nabude-li platnosti ustanovení tohoto paragrafu vzhledem obecních lékařů ku provedení zdravotní policie bez odporu potřebných, tedy jedním rázem celá organisace zdravotní jako oživí a činnosť vyšších zřízenců v organisaci zdravotní — zejména činnosť lékařů okresních — nabude teprve pravého významu a blahoplodné působnosti. Však zároveň správě státní nastane povinnosť, aby těmto svým zřízencům zjednala čas a prostředky, aby idealní vyměření působnosti hygiénické a dohlížitelské, jak zákonem z roku 1870 ustanoveno bylo, ve skutek uvedeno býti mohlo. — Spojí-li takto všechny síly, aby obyvatelstvu základy utěšeného fysického vývoje upraveny a pojištěny byly, pak veliké dílo bude vykonáno, a lidstvu novými pohodlnými stupni ona příkrá cesta usnadněna, kterou krok za krokem stoupá k výši povšechného pokroku a vzdělanosti lidské.

Zřízení selské,

kteréž vesnicím ku panství Třebickému patřícím vydal r. 1573. Smil Osovský z Doubravice.

Podává prof. *A. Kubeš.*

Starožitná rodina panská Osovských z Doubravice dostala se v držení panství Třebického r. 1556 nebo 1557. Toho času koupil Smilův otec Burian Osovský z Doubravice od Vratislava z Pernšteina část velkostatku benediktinského kláštera Třebického, který koncem 15. století zanikl a jehož veškero zboží přešlo prodlením času ve vlastnictví rodiny Pernšteinské.

Po smrti Burianově († 1563) panství Třebické spravovala manželka jeho paní Eliška Bítovská z Lichtenburka, po jejíž smrti mělo připadnouti podle vůle otcovy synům jejich Janovi a Smilovi II. Avšak Jan zemřel bezdětek aneb ještě za živobytí matčina nebo brzy po její smrti († 1567), neboť již r. 1568, v neděli po sv. Vavřinci připomíná se *Smil Osovský z Doubravice* pánem na Třebíči[1]). K panství Třebickému tehdy náležely zpustlé budovy klášterní s *Podklášteřím* a jedním dvorem, město *Třebíč* s předměstími, farou, mlýnem, valchou a mýtem, dále městce: Kamenice a Vladislav a potom vesnice: Benedice (Benetice)[2]), Bohdikovice (Budikovice), Čechtín, Čihalín (Cihalín), Číchov, Ctiměř (Čiměř), Hostákov, Chlum, Kamenička, Kouty, Kožichovice, Lhota Červená, Okřešice, Pancoulcov (Pocoucov), Radošov, Řípov, Slavičky, Smrčné Horní, Sokolí, Střítež, Stříżov, Svatoslav, Trnava, Týn, Valdíkov, Ves Nová, Vestoňovice, Vilímovice Dolní, Vilímovice Horní, Vračerovice (Račerovice) a Vržánov. Později přikoupeny byly Okrašovice a Pozďátky[3]), avšak zůstaly jen krátký čas při panství Třebickém[4]).

---

[1]) Téhož roku a dne učinil Smil smlouvu se soukenníky Třebickými strany válení suken v panské valše při městě Třebíči. Původní listina nachází se v truhlici cechu soukenického, opis u mne.

[2]) Kde se jména míst, jak jich lid užívá, nesrovnávají se jmény na Šemberově mapě Moravy, položil jsem jména od lidu užívaná do závorky.

[3]) Okrašovice a Pozďátky koupil Smil teprve po r. 1587 (?) od Ctibora Pohnana z Pohnan, avšak brzy vzal je tento od Smila zase nazpět.

[4]) Tyto však již r. 1574 prodal Smil Šimonu Vídeňskému z Ostrova.

Smil, poslední potomek slavného rodu Osovských z Doubravice, byl z nejvzdělanějších pánů doby své. Muž tento, který tak výtečné služby konal vlasti své, zajisté také snažnou péči měl o blaho svých vlastních poddaných. Jasným toho svědectvím jsou především četné listiny od něho městu Třebíči vydané, které vesměs mají za předmět zvelebení i hmotných i duchovních poměrů měšťanů Třebických. Avšak i poměry lidu vesnického na panství svém hleděl zlepšovati a mravy jeho zušlechťovati. V této příčině obzvláště pamětihodno jest zřízení selské, které vydal r. 1573. *Vnikajíc i do podrobností života sedlákův té doby a odhalujíc jmenovitě některé stinné stránky jeho, jestiť zřízení toto vítaným příspěvkem k dějinám mravův lidu selského.*

Na obrat vidíme z trestův, kteréž někdy až příliš nepoměrně ku přestupkům vyměřeny jsou, že i nejvzdělanější pánové té doby zapomínali na lidskosť, když se jednalo o potrestání sedláka. Při tom může však Smilovi za omluvu býti poněkud to, že mnohé ty nemilosrdné tresty přejaty jsou z dřívějších zřízení, kteráž, jak výslovné o tom zmínky a některé tvary jazykové, té doby již neobyčejné, dokazují, při skládání tohoto zřízení byla vzorem a základem.

Současný opis této listiny nachází se ve staré městské knize obce Podklášterské v Třebíči, v níž jsem jej, shledávaje láku k Dějepisu města Třebíče, nalezl.

Zníť pak zřízení to doslovně takto:

Smil Osovský z Daubravice a na Třebíči. Věrní poddaní milí! Uznávajíc to, že jest mezi vámi nemalý neřád, tau příčinau toto zřízení vám vydávám, ne tak abyšte, toliko přeslyšíc, tak zanechali, ale proto, abyšte se podlé něho chovali. A kdožby co proti tomu mému zřízení před sebe bral a tak se nechoval, ten a takový pokutami v něm doloženými trestán bude.

Item. Předkem konšelé a rychtářové, kteří k auřadóm povoláni a závazkem potvrzeni ste, abyšte na Pána Boha všemohúcího pamatovali, zjevných neřádů nedopauštěli, ale je s pilností přetrhovali, pamatujíc na ono písmo, že povolující s činícími jednostejnau pomstu ponesau.

Item. V saudech, přech a veypovědech spravedlivě k chudému i k bohatému, domácímu i přespolnímu (abyšte)*) se chovali, nešetříc v tom přátelství aneb jakých darův přijímajíc.

Item. Auředníka mého abyšte poslušni byli, a což vám poručí a rozkáže, tak se chovali, a cožby takového zašlo, buď svárů nebo rvaček a bitev těch abyšte nerovnali, než takové zručíc před auředníka postavili; pakli se v tom tak nezachováte, skutečného trestání neujdete.

Item. Když kterému z vás buď o roboty neb se na zámku postaviti, aneb některého také na zámek postaviti poručí, v tom bedlivosť abyšte měli

---

*) Co jsem opatřil závorkami ( ), v rukopise schází, co závorkami [ ], nachází se sice v rukopise, avšak dostalo se tam nedopatřením opisovatele.

a bez odtahův to vykonali. Sváry mezi sausedy abyšte přetrhovali, škod jedněch druhým dělati nedopauštěli, k nepilným hospodářóm dohlídali a je k tomu, aby grunty opravovali, přídrželi, a kteřížby zanedbávali gruntů opravovati, o těch auředníku mému abyšte oznámili. Posvícení, přístek, her, tanců a jiné nešlechetnosti nedopauštěli, ale to přetrhovali a zastavovali, k šenkýřóm, jak piva lidem dávají, dohlídali, aby lidem za jich peníze míru spravedlivau dávali; a když čas sv. Jiří neb sv. Václava přichází, auroky neb platy mně náležité vybírali a na dobré minci na zámek písaři mému, aneb komu by poručeno bylo, odvozovali. A kteří pak do dne sv. Jiří neb sv. Václava platů mně náležitých neodvedete, kolikkoli dní po svatých již jmenovaných, tolik dní věží trestáni budete. Též podlé poručení na lov lidi vypravujte a malých, kteří by tomu zadosť učiniti nemohli, vysýlati nedopauštějte a z jedné každé dědiny sami se s nimi vypravujte; také aby jeden každý při gruntu svém sošky k velikým i malým tenatóm měl, s pilností dohlídejte. Na robotu vornau aneb žíti, aneb obilí séci s nimi se postavujte a k tomu, aby pilně a dobře dělali, rozkážíc přídržeti budete, neb nevždycky můj auředník, purkrabie neb šafář při tom beyti mohau. V dědinách, v kterýchkoli jste, žádných handlů, překupování nedopauštějte, a tak v summě, což jest k vzdělání dobrého, o to pilnosť míti povinni budete. Také k tomu, jak kdo topení má, dohlídněte, a což nebezpečného při dělání ohně, opraviti rozkážíc, k tomu přídržeti budete. Po chlívích neb do stodoly s třískami neb laučí choditi nedopauštějte. Pakli se tak podlé toho vám vyměřeného nařízení chovati nebudete a z toho vystupovati neb přehlídati budete, dvojnásobným trestáním mimo jiné trestáni budete.

Item. Sirotky všecky, kdež kteří buď v službách neb přátelích jsau, časně před novým letem se na ně abyšte vyptali a shledali a na nové léto, aneb kdy se od auředníka poručí, postavili; pakli toho zanedbáte a sirotků doma neb odjinud neshledáte, skrze to věží trestáni budete.

Item. Vy pak hajní lesů mých vám ode mne k opatrování poručených a svěřených pilni abyšte byli a do nich často chodili a dohlídali, dříví žádného malého ani velikého, syrového neb suchého sekati neb sekané bráti nedopauštěli, než o tom, kdo by tak svobodně sobě počínal, auředníku mému neb polesnému voznámili a na žádného netajili. Vohňů nižádných v lesích neb sečích, zvlášť kteří pro popel zapalují suché dříví, nedopauštějte dělati, ale kdožby to činil, s pilností vyhledajíc polesnému oznamte. V prodaji lesů na stavení, šindely neb drva aneb k jakýmkoli věcem podlé poručení a vyměření spravedlivě se chovejte a tu v těch místech, kdež od auředníka neb polesného vám rozkázáno by bylo, prodávejte, a nedopauštěj žádný hajný žádnému v lesích se přebírati; také dobytků jakýchkoli, zvláště v mladistvých sečích, pásti nedopauštějte. Také ani se psy do lesův jezditi neb choditi aneb myslivostí jakýchkoli nedejte provozovati, a kdožbykoli od kterého hajného z vás postižen a usvědčen byl, že by s ručnicí po lesích krom silnic chodil, tomu ručnici i jeho vzíti a na zámek postaviti, nemohl-liby se ho zmocniti, auředníku neb polesnému bez meškání oznámiti (má). Také [ani ptákův] i jiných rozličných myslivostí nedejte provozovati, ani ptákův lapati.

Item. Také rybníky mé, kteréž kterým k vopatrování a k nim dohlídání náleží, s pilností k tomu dohlídejte, zvlášť když beyvá příval, aby mi se na nich škoda nestala, abyšte pilni byli lidí na pomoc k hájení, aby se

netrhaly, k tomu měli a je přídrželi. Nižádnému v chobotích neb okrajcích, ani v poltrubích ryb loviti, konopí neb lnu močiti nedopauštějte a při lovení rybníků malých nebo velkých pilni budte a jich i nočním časem hlídejte a žádnému ryb roznášeti a jich bráti nedejte, neprohlídajíc na přátelství aneb sausedství v tom se upřímně chovejte. Pakli se který co toho dopustí a podlé toho nařízení mého nedbanlivě chovati se bude a jiným buď lesů neb ryb hájiti bráti nebude, nebo v něčem tom postižen a usvědčen, ten a takový hajný na hrdle i na statku svém trestán bude.

Také cožby lesů k stavení na dříví a načkoli jiného prodáno bylo, časně před sv. Jiřím abyšte peníze zvyupomínali, aneb kdyžbykoli nám oznámeno bylo, abyšte na zámek donesli a komuž bude poručeno, takové peníze od sebe odvedli, a auředníku mému z prodajův takových lesů pořádný počet jeden každý aby učinil.

Také což lauk, kopanin a rolí pod platem jest, časně zvyupomínati a na dobré minci též na zámek donésti a od sebe je odvésti nezanedbávejte.

Item. Vy pak všickni vůbec předkem a nejprvé abyšte Pána Boha všemohúcího (se) báli, pobožně živi byli, náboženství, zvláště samým Pánem Bohem přikázaný den, totiž sv. neděli světili, do kostela k náboženství i s svými dětmi a čeládkami chodili, a tak tudy na sobě, že ste křesťané ukazovali, taulek po polích, po lesích v ten den abyšte zanechali pod trestáním.

Item. Auředníka mého i jiných služebníků mých, ano i konšelů a rychtářů svých poslušni abyšte byli a rozkázání všelijaké bez prótahu vyplnili, je v poctivosti měli a jimi se spravovali, postranních po krčmách aneb jinde pomlauvání a jich přesuzování abyšte zanechali, ani o nich nic zlého jim na posměch a potupu nemluvili, a to pod skutečným trestáním.

Item. Vohně všelijaké v gruntech sveych, kdež je děláte, takto opatř jeden každey topení neb ohně kdekoli dělání, aby jeden skrze druhého ohněm k škodě nepřišel, a u koho by bylo zlé a nebezpečné topení, ten bez prodlévání to opatř a opraviti dej. Také po chvílích neb do stodoly neb kdekoli jinde s loučí neb třískami nechoď, než jeden každý k takové potřebě lucernu a svíčku měj.

Item. Posvícení dělání v dědinách se varujte, neb skrze taková posvícení k nemalým autratám přicházíte, a mnozí k aurazu neb zamordování; protož znajíc v tom větší vaši škodu a nebezpečenství, toho míti nechci, a kteří se toho dopustíte, tehdy věží vedlé uznání auředníka mého trestáni budete.

Item. Tanců a jiných rozpustilostí, kteréž sau proti Pánu Bohu všemohúcímu se žádný nedopauštěj, pakli se toho kdo dopustí, takový pokutau podlé velikosti provinění a věží trestán bude.

Item. Lesův a hor mých prázdni buďte a v nich žádného dříví nesekejte, leč ten, kdož, kupuje les, na to od auředníka neb polesného ceduli k hajnému danau má. Pakli kdo v tom postižen bude, buď že svévolně bez opovědi a okázání hajného, kde by sekati měl, sekal, aneb že by je bral a kradl, ten a takový na hrdle a statku svém skutečně trestán bude.

Item. Což se pak dobytkův pasení doteyče, toho míti nechci, aby(šte) v sečích mladých i tu, kdež by se zvěř držela, nepásli a jich takovými pastvami prázdni byli.

Item. Psův nižádných, když do lesův pro dříví neb lesy jezdíte, s sebau abyšte nebrali, ale jich doma zanechali, poněvadž v předešlých zřízeních o tom nemalé zápovědi (sau), abyšte takových psů, kteří zvěř neb ptačstvo honí, nechovali. Ale kdo psa pro stráž chovati chce, ten aby jej ve dne uvázal a v noci pauštěl, tak aby netoliko do lesův, ale ani po vsi nechodili a s lidmi neznámými tudy chodícími se nesháněli, aneb na koně docházeli. Také pastevci berauc je s sebau na pole, aby svázané měli. Pakli by kteří se tak chovati nedbali, těm psům konšelé neb rychtář kus nohy utíti měli, nařízeno bylo. A protož o tom jednomu (každému) poraučím, aby takových psův honících zvěř neb za lidmi aneb za koňmi běhajících žádný nechoval. Pakliby jemu ostrahovitý byl, odbyti by ho nechtěl, ten a takový takového psa na řetěze sobě chovej a z toho řetězu nepauštěj. Pakli se tak chovati nebude, tehdy porúčím služebníkóm a myslivcóm mým, aby je postříleli, a k tomu jeden každý o to přísně trestán bude.

Item. Jeden každý hospodář grunt svůj opravuj, a kteří pak spustlé grunty máte, také zanechajíc krčemních taulek a autrat, grunty vopravujte a rolí svá časně dobře zvoříc vosívejte, suchých míst a aulehlí nenechávejte. Také na svých rolích přísevkův nižádných nižádnému nedopauštějte, lečby v tom mé povolení neb auředníka mého bylo. Také od gruntů, rolí nebo lauk neodprodávejte, ani jeden s druhým na rolí neb lauky frejmarčte. Ploty, saumezní hrazení dobře spravené mějte, aby jeden druhému tudy škody nečinil. Pakli kdo rolí svých osívati zanedbá, aneb co toho již jmenovaného neopatří, ale jakž lůni nedbalec, tak i letos byl, ten a takový nedbalec podlé uznání auředníka mého věží trestán bude a potom, nenapraví-li (se) předse, grunt prodati musí.

Item. Jestližeby kdo grunt prodati mínil, ten aby se auředníku mému v tom ohlásil, a bude-li jemu dopuštěno, bude moci prodati, však tak, aby mi grunt hodným, dobře chovalým a dobrým hospodářem vosadil a takový prodaj neb kup na zámku v knihy zapsati dal. Pakli se co toho dopustí a bez vůle mé aneb auředníka mého grunt prodá, takový teyden věží trestán bude.

Item. Jeden každý hospodář zbroj gruntovní, tak jakž podlé vyměření jaká zbroj při kterém gruntu býti má, nahotově před rukama měj. Paklis kdo grunt krom od sirotků od koho kaupil, a on tobě takové zbroje neodvedl, tehdy na závdavku anebo vejruncích sobě za ni sraziti můžeš, však tak, aby takovau zbroj, poněvadž vyrazíš za ni, bez prodlévání a odtahu kaupil; však nižádný, kaupíc sirotčí grunt, za zbroj nevyrážej, a také, nemáš-li jí, bez prodlení kup, tak aby, kdyžbych rozkázal se v ní ukázati, jeden každý ji na hotově měl.

Item. Vdovy, které vosiřele na gruntech, ty, nemají-li synů dorostlých aneb doróstajících, vdávati by se nemínily a k tomu grunt neb rolí opauštěly, ti a takoví gruntové hodným člověkem a dobrým hospodářem aby osazeni byli. Pakli které vdovy jsau, že syny dospělé neb dcery [ne]mají a[neb] se samy vdají, těm synóm aby grunt prodán byl. Pakli oni kaupiti by nechtěli, ale otčímovi aby pustili, to při tom buď; však mezi tím konšelé a rychtář k tomu dohlídejte, aby ani rolí nepustlo a sirotkóm neubeyvalo.

Item. Kteří grunty od sirotkův kaupené máte, ti jeden každý při saudech, jakž zápisové svědčí, sirotkóm peníze do truhlic skládejte, a žádný žádných peněz nezadržujte. Pakli kteří nedbalci takových peněz k saudu

nepřipravíte a o saudě nepoložíte, takový bude do vězení dán a nebude z vězení puštěn, až takové peníze opatří a položí tu, kdež náleží.

Item. Peněz gruntovních aby žádný neprodával ani nekupoval bez vůle mé aneb povolení auředníkova pod trestáním věží. Pakli kdo z potřeby nuzné peníze gruntovní prodati aneb kaupiti chce a na auředníka to vznesúc, a on toho potřebu uzná a dopustí prodati, to budeš moci učiniti, však takový trh o peníze na zámku v knihy aby se zapsati dal.

Item. Osady, kdež které k kterému saudu přináležíte, abyšte se na saud hned ráno za tmy najíti dali. Pakli kteří se tak nezachováte hned bez milosti 5 gr. položiti musíte, aneb do vězení jíti. Také poněvadž auředník můj s písařem pro vaše a sirotčí dobré mezi vámi řídí a sau, větrem živi beyti nemohau, a ta dědina, v které se saud drží jich vychovati sama povinna není, protož, což vás k kterému saudu přináleží, na tu autratu sbírku, nerozcházejíc se, učiňte a zaplatte. Také při saudě, aby jeden každý, což má činiti, pokojně své věci spravoval, zanechajíc vopilství a nezbedných křiků. Tak toho zprávu mám, že se tak (ne)pokojně chováte, až auředník majíc mluviti o potřebné věci aneb mluvíc jeden druhého slyšeti nemůže, protož abyšte takových křiků a mluvení zanechali a pokojně, čekajíc spravení svých věcí, se chovali; pakli kdo se tak nezachová, ten každý do klády aby hned dán byl.

Item. Myslivostí všelijakých, poněvadž i o tom v zřízení zemském jest, aby jeden každy všelijak a všemi obyčeji prázden byl. Pakli se kdo jaké myslivosti dopustí a ji provozovati bude a bude v tom postižen, a usvědčen jsa, pokuty mně podlé zřízení zemského 10 zl. propadne, k tomu, což má k myslivosti, ručnici, kuši aneb jakýkoli myslivecký nástroj, pobráno bude, a vězením věží štyry neděle k tomu trestán bude. Také s tenatky na křepelky neb s lepem a sítkami, aby žádný křepelek ani ptákův lapal, než kdo chce čížebníkem beyti, aby auředníku se voznámil a z čihadla vo plat omluvil pod skutečným trestáním.

Item. Frejmarku vo grunty, vo rolí, vo koně i vo rozličné věci aby nebylo; pakli se kdo toho dopustí, o to, čím tarmarče, přijíti má a k tomu věží trestán beyti. Také aby nižádný od gruntu svého rolí neb lauk nezastavoval, ale jich sám užíval. Pakli se kdo toho dopustí a toho co zastaví, ten věží trestán bude dvě neděle, a ten, kdož na to půjčuje, o to přijíti má, a nemá se jemu zase navracovati.

Item. Šenkýři míru spravedlivau lidem za jejich peníze dávejte do domů aneb na řád a žádných piv odjinud kromě panského neberte, a jinam na pití z dědin nechoďte pod propadením jedny velky prostice soli. Her nižádných u sebe nedopauštějte, svárů, různic a vád ani dlauhého sedání u sebe nedopauštějte a piva na řád žádný nevěř než za 2 gr. a do domu kteří berau za 5 gr. Pakli se který co toho dopustí, ten podlé uznání mého neb auředníkova skutečně trestán bude.

Item. Do krčem aby žádný s zbrojí nechodil; pakliby kdo přišel s zbrojí, ten aby tu zbroj hospodáři schovati dal. Jestliby toho neučinil, teda aby jemu pivo dáváno nebylo, až se tak zachová.

Item. Do dědin podruhů žádných nepřijímejte, leč s povolením auředníka mého, a kolik aneb u koho v které dědině podruhů jest, auředníku oznamte, aby se vědělo v čas potřeby mé, kde dělníků hledati. Též povalečů, kurev, zvláště šenkýři, abyšte nepřechovávali, ale z dědin je vy-

pravili, a to pod skutečným trestáním, jak by se auředníku vidělo. Což se pak psanců, laupežníků, mordýřů a zhaubců zemských i rozličně lidem škod činících doteyče, poněvadž pak i v zřízení zemském nařízeno jest, aby, kdežbykoli a u kohokoli postiženi aneb nalezeni byli, ti a takoví bez prodlévání aby vyzdviženi a do vězení dáni byli a u nižádného fedrováni ani přechováváni nebyli; a jestliže by jaký pokřik byl, takových zhaubců honiti, abyšte bez prodlévání honiti a k místu připraviti pomáhali. Jestliže by pak kdo, vědauc o takovém honění a pokřiku, honiti nepomáhal, pokutau zřízením zemským vyměřenau propadnauti má.

Item. Což se pak řemesla krejčířského i jiných řemesel doteyče, kteřížby se po vsech tlaukli, takových aby žádný u sebe nepřechovával, ani jim co dělati dal, neb od toho sau města, městečka a řemeslníci v nich, abyšte se k nim o potřeby a díla vám potřebná utíkali a tak jedni od druhých živi byli.

Item. Stezek a cest nesvobodných žádný aby nedělal ani zarážel, a tak tudy lidem na obilích a laukách i jináč škody nečinil, ale cestami neb stezkami svobodnými aby jezdil neb chodil. Pakli kdo v tom postižen bude, že sobě nové cesty neb stezky zarážeti bude, o to skutečně trestán bude a škody platiti musí.

Item. Co se pasení koní doteyče, tak že jedni druhým, nemůžete-li ve dne, ale v noci škody nemalé děláte aneb čeleď vaše, a tak skrze to svárové, různice, bitvy i mordové přicházejí: a protož to míti chci, abyšte vy ani čeled vaše pasením koní i jináč v obilích, v laukách škod jedni druhým nedělali. Pakli kdo přes tuto mau zápověď pásti a škody jiným dělati bude ve dne nebo v noci, ten a takový s statkem a hrdlem na mé milosti bude.

Item. Item v rybnících mých ani poltrubích lnu a konopí abyšte nemočili, ani také ryb nelapali, ale toho všelijak prázdni byli, také lnu a konopí v jizbách neb světnicích nesušili, neb skrze taková sušení ohněm se škody dělají, a tak byšte mohli i k takovým škodám přijíti. Pakli se kdo toho dopustí a přes zápověď mau v rybnících a poltrubích lny a konopie močiti a v jizbách sušiti bude, takový podlé uznání auředníka mého skutečně trestán bude. A ten pak, kterýžby ryby v rybnících neb poltrubích lapal o voči přijde, a vylaupeny jemu budau.

Item. Jestližeby Pán Bůh na kterau dědinu voheň dopustiti ráčil aneb na město, aby jeden každý, nechaje všeho, s potřebami k přetržení a uhašení ohně najíti se dal, tolikéž i z jiných dědin abyšte sobě pomáhali, však ne proto k vohni běželi, abyšte, jakž mnozí ten obyčej mají, brali a kradli, co sobě z vohně vynesau. Kdožby se toho dopustil, majíc oheň pomáhati hasiti co toho bral, ten a takový jako jiný zloděj oběšen bude.

Item. Což se pak na zámek chození k auředníku doteyče, aby žádný jiného dne než v pondělí na zámek k auředníku o potřeby své nechodil, neb auředník jiných dnů krom pondělka s mými věcmi a spravováním statku mého dosti práce a zaměstknání má. A protož v tom vědouc, že se vám v tom vašich prací a chůzí umenší, tak se zachovejte. Pakli se toho kdo dopustí, ten věží trestán bude. Než leč toho jaká vobzvláštní potřeba, kteráž by se do pondělka odložiti nemohla, nastala, tehdy může kteréhokoli dne k auředníku na zámek přijíti. Také i ten veliký neřád jest při vás, tak že i v ten pondělní den, co komu potřebí jest, na zámek k auředníku ráno ne-

přijde, než až se prvé vožere, ten a takový každý, který ráno nepřijde, neb vožralý bude, věží do třetího dne trestán bude. A protož jeden každý k auředníku v pondělí tím raněji choď a ne odpůldne.

Item. Kteří máte sirotky k službě zjednané a nerádi jim platíte, ani jich zase na nové léto na zámek nepostavujete, o tom přísně poraučím, abyšte sirotkóm mým služby podlé projednání platili, jim křivdy nečinili a sami se s nimi na zámku při novém létě postavili. Pakli se tak kdo nezachová, skutečného trestání neujde.

Item. Žádného skupování aneb ládování buď vobilí aneb co jiného po vsech aby nebylo a nebeyvalo, poněvadž v zřízení zemském také zápověď jest. A protož o tom přikazuji, abyšte takových skupování buď formanům aneb jedni od druhých nedopauštěli, než kdož má jaká vobilí, ten do města Třebíče neb městeček na panství mém dovez a na trhu svobodném prodávej. Pakli kdo přes to tak skupovati bude, tomu aby to, co skaupil, pobráno a na zámek dodáno bylo.

Item. Jakož také Židé i některé taulákyně po vsech chodíc husy, slepice i jiné věci k vaření překupují a jinam odnášejí, a tak takových potřeb do města na trh svobodný nenosíte a město v tom veliký nedostatek trpí, ano i lidé znamenití, kteříž tudy jezdí, pohodlí míti nemohau: a protož takových překupování těm tulačkám ani Židóm aby trpíno nebylo, ale jim to pobráno a na zámek dodáno bylo, neb od toho trhové v městě nařízeni jsau.

Item. Což se vlny obojí střeži jaré i ozimé doteyče, také ve vsech žádným saukeníkóm, překupníkóm, ani jedni druhým prodávána, aby nebyla, než na trhy svobodné do města Třebíče i městeček na panství mém taková vlna nošena a prodávána byla. Pakliby se kdo toho dopustil a vlnu po vsech by překupoval, taková vlna od konšelů neb rychtáře aby pobrána a na zámek dodána byla.

Item. Což se ženění doteyče, tak mnozí ten obyčej mají, aby pominauc dobrý křesťanský řád, sirotky, vdovy neb vaše dcery laudili a ukrádali. Jestliže se kdo toho dopustí a takovým neřádným lauzením ženiti se bude, nehledajíc toho řádně, takový, jakožto jiný zločinec, i s pomocníky svými pokutami i dlauhým vězením trestán bude podlé mého neb auředníkova vyměření, než každý toho řádně hledej.

Item. Jestližeby se kdo smilství aneb maje manželku svau cizoložství dopustil, což proti Pánu Bohu a přikázaní jeho i proti řádu křesťanskému jest, a to na kohokoli nalezeno neb usvědčeno by bylo, ten a takový pro takový zlý a nešlechetný skutek ode mne dostatečně trestán bude, a což na něj jaké pokuty uložím, tu podniknauti povinen bude.

Item. Poněvadž mnozí skrze rukojemství k nemalým těžkostem a škodám přicházíte, protož abyšte se takových rukojemství, a zvláště za přespolní lidi, varovali a jich prázdni byli. Pakli kdo v jaké těžkosti a škody skrze rukojemství přijde, z toho jemu zpomoženo nebude.

Item. Poněvadž v některých dědinách peníze aneb platy obecné máte a z nich žádných počtů nečiníte, než mezi sebau to rozbytujete: protož to míti chci, abyšte jedni druhým z obecních věcí před auředníkem počet pořádný učinili pod skutečným trestáním.

Item. Mlynáři spravedlivau míru lidem ze mleyna dávejte, chudým lidem v tom neubližujíc pod skutečným trestáním.

Item. Což se řek mých aneb stavů a potoků, které sem rybářóm pronajal doteyče, o tom vám přísně přikazuji, abyšte v nich ryb nelapali a rybářóm, poněvadž oni mně plat dávají, nepřekáželi, ani vrši vytřísali a potoků mých prázdni byli pod ztracením očí.

Item. Protož poněvadž vám taková vůle má dokonalá voznámena a v vědomosť uvedena jest, aby jeden každý buď konšel, rychtář, hajný i z obecných podlé toho zřízení ode mne vám vydaného se choval a z něho nevystupoval: pakli se kdo čeho proti tomuto mému zřízení dopustí, ten a takový podlé vyměření v témž zřízení doloženého trestán bude skutečně.

Anno salutis 1573.

O povahopisných jménech osad staročeských.

Podal *Antonín Vašek.*

Staročeská místní jména vztahují se buď k místnosti, na které osada založena byla, buď k obyvatelům, kteří osadu založili a obývali. Tak jméno osady *Bukovina* značí místnosť, na které dříve býval bukový les; název *Koloděje* zase značí obyvatele osady, kteří se kolářstvím zabývali. Názvy k obyvatelům se vztahující, které s H. Jirečkem *hromadnými* nazývati budeme, jsou rozličného druhu: jedny označují původ obyvatelů, ze kterého rodu nebo kmene pošli, na př. *Budějovice* znamená *rod Budějův; Charvaty* znamená obyvatele pocházející ze staročeského kmene *Charvatů;* některá jména toho druhu na jevo dávají dřevnější bydliště, ze kterého se noví osadníci přistěhovali, na př. *Olomučany, Budňany* (z Olomouce, z Budyně pocházející).

Jiná jména hromadná značí zaměstnání obyvatelův, aneb jejich vlastnosti duševné nebo tělesné, jejich mravy nebo zvyky. K těmto posledním názvům, které H. Jireček *povahopisnými* nazývá, hodláme zde pozornosť čtenářův obrátiti a pokud možná názvy ty na základě jazykovědy a historie vysvětliti.

A. Dosti četny jsou názvy, které zaměstnání obyvatelův označují. Zde budiž připomenuto, že obyvatelé některých osad všichni jedním řemeslem se zaneprázdňovali aneb jedno dílo konali, pročež také společné jméno dle řemesla nebo díla obdrželi. (Jireček, Slov. právo I. str. 64). Názvy takové jsou:

Bečváry nyní bychom řekli „bednáři.“

Bobrovníky hajní a lovci bobrů na knížecích statcích.

Brtníky včelaři, brť = oul, *Dehtáry* a *Dehtáře* vyrabitelé dehtu, smoly.

Čertoryje dostaly dle H. Jirečka jméno od vyřezávání čertů, t. j. model pohanských; možná však, že první čásť toho slova jest *črta-*

t. j. čára (linea, Miklosich) a že se vztahuje k jiné umělosti obyvatelův. Mnich *Chrabr* praví, že Slované, pokud písma neznali, črtami a řezami četli a hádali. (Srov. čáry, čarovati).

Dřevníky, opatrovatelé dříví, rozumí se panského. (Linde) [1]).

Hřebečníky chovatelé hřebců; tomu blízký jest název *Kobylníky* a snad též *Kobylisy;* pak *Koněpasy* a *Koněprusy* (dle Jirečka „broditelé koní.“ Je-li tomu tak, náleží název ten spíše pod D).

Hrnčíře. Chrtníky opatrovatelé chrtů panských. Podobný jest název *Psáře.*

Jamníky značí buď obyvatele jam (v 16. století a později nazývali se *Jamníci* čeští bratři, poněvadž v jamách se shromažďovali), aneb horníky: jamy jsou doly k dobývání kovů, odtud název moravského města *Jamnice.*

Kladoruby (Kladruby) nazývali se, kteří klády roubali.

Koloděje koláři. *Koroděje, Koroseky* značí dobyvatele kůry koželužské. Totéž znamená, jak se domnívám, *Korozluky* (vlastně „lupači kůry“, cf. starosl. ląčiti = separare) a *Kralupy.*

Kravaře; Kuchaře; Kovary (kováři); *Lnáře.*

Mezirady, raditi značí zde, jako posud v srbském jazyku, dělati; mezirad jest tedy ten kdo dělá meze, mezníky, snad také měřič.

Mlynary a *Mlynáře,* k nim se druží *Mukoděly.*

Mydlovary (mydláři); *Ovčáry.*

Pecerady stavitelé kamen, pecí.

Pnětluky bude asi tolik co Kladorubi; stejného druhu jest starý název *Pekotluky* (nyní Pačetluky. Snad se má v původní listině čísti Pakotluky).

Polirady (též Polerady) značí obdělavatele polí; tomu příbuzné jest jméno *Rataje,* t. j. ora-taji či oráči.

Psáře viz *Chrtníky.*

Rudníky dobyvatelé rudy; *Rybáře; Řešetáře; Skláře.*

Smolotely = smolaři. Druhá část slova toho souvisí s řeckým *τελέω* konám.

Střelce; Strhaři = strouhaři, soustružníci.

Stříbrníky značí dobyvatele stříbra, dle Erbena nazývala se osada ta původně Stříbrsko.

Sukorady značí as tolik co Pnětluky nebo podobné.

Svinaře a *Svinary; Štítary* hotovitelé štítů.

---

[1]) O všech jménech budiž připomenuto, že nynější tvar jejich jest vlastně akkusativ, který stoupil na místo nominativu, jako u všech neživotných jmen; zněla tedy původně: Bečváři, Bobrovníci atd.

Šepetely. Jireček vykládá název ten pomocí litevského *sepetys* = kartáč, tedy = hotovitelé kartáčů.

Uhlíře. Vinary (pěstovatelé vína). *Volary* = volaři.

Voděrady značí ve vodě pracující, snad stavitele vodní.

Zlatníky cf. Stříbrníky. *Žernoseky* dobyvatelé žernova.

Zemětěhy, ze země těžící, as tolik co polerady.

Snad sem také náležejí názvy *Věžníky, Mrtníky* a *Zvotoky,* (v pův. listině zní *Dvocotloky* t. j. Cvokotluky).

B. Značný jest také počet osad, jichž názvy vlastnosti *tělesné neb duševné* vytýkají. Nediv se nikdo, že se jistá vlastnosť obyvatelům celé osady přikládala; za prastarých dob, kdy názvy ty povstaly, byli obyvatelé celé osady jednoho rodu a poněvadž mnohé vlastnosti tělesné i některé duševné jsou jak známo dědičny, vyskytovaly se zajisté u mnohých, ne-li u všech údů rodových, tak jako posud jisté vlastnosti na všech členech jedné rodiny spatřujeme. Že po oněch vlastnostech za našich časů v dotyčných osadách není památky, nebude nám divno, když povážíme, jak rychle nyní obyvatelstvo celých obcí se mění, jak rychle i nemovitý majetek z rukou do rukou přechází a tím pohyb obyvatelstva, nehledě ani ku příčinám kromobyčejným na př. moru, válce, náramně usnadňuje [1]).

Vlastnosti duševné označují názvy:

Divoky, (dle Jirečka, snad jest to táž osada na Moravě, která dle Šembery *Diváky* se nazývá).

Lény, t. j. liní, *Libosvary,* svárů milovní.

Litohlavy má as týž význam, co vlastní jméno Lutomysl (lité, divoké mysli).

Mrzky, Nevděky, Neznabohy, Nednebohy snad = nenebozí.

Přepychy, Přebozí as pře-ubozí; *Semily* sebe milovní; *Skoupy, Stýskaly, Strádaly, Veleliby, Všehrdy* všichni hrdi; *Všekary* všichni kárající; *Všelisy* úlisní; *Všestudy* stydliví; *Všesoky* na sebe sočící; *Všemily.*

Žestoky, t. j. krutí. Sem také vřadíme názvy *Blahousty* a *Bujesily.*

Vlastnosti tělesné udávají názvy:

Běloky, to jest bělo-ocí; *Bělousy* bělo-vousí; *Hnědousy* či *Hnidousy; Holousy* holovousí, bezvousí; *Holohlavy*; *Kadeřavce; Kosmonosy* t. j. křivonosí; *Křivousy* křivo-vousí; *Křivousty; Krasavce; Kratonohy.*

---

[1]) Na důkaz toho uvádím, že v mém rodišti, které r. 1784 založeno bylo, této doby ani jedno z původních 14 sedlisk není majetkem rodu zakladatelova, ba že již ani jedno z původních rodových jmen tam se neudrželo.

Krchleby snad to znamená lidi, kteří hlavu (leb) na levou (krchou) stranu nakloněnu měli.

Krsy zakrnělí; možná, že krsý má zde užší smysl = krchý, tedy krchňáci.

Kuroslepy mající „kuří“, t. j. slepičí zrak, tedy as tolik co *Malovidy* a *Nevidy*.

Loukonosy ohnuté, křivé nosy mající. V starosl. značí ląkonosъ nasum aduncum habens. Miklos.

Narysy (naryšavělí); *Nečichy* od slabého čichu pojmenovaní.

Pouchobrady, kteří na bradě jen puch (měkké chmýří měli).

Plavy; Tlustofousy; Vehlavy původně *Velehlavy* veliko-hlaví.

C. Názvy, které se zakládají na jistých obyčejích a způsobech obyvatelů pojmenovaných (na př. Bosonohy, Cetoliby, Medonosy) zahrneme v ty, které z jisté případnosti původ mají a většinou za přezdívky považovány býti mohou, na př. Hrdlořezy, Polustrýce. Ješto případnosť taková ne vždy jednoduchá, zde jedním, obyčejně složeným slovem stručně se vyjadřuje, podobá se název z ní pošlý vtipné narážce, která sice současníkům byla úplně srozumitelna, nyní však mnohdy temnou se jeví a snad nikdy dostatečně vysvětliti se nedá. Zde jest široké pole pro fantasii a domněnky, pročež nežádej nikdo od nás v té věci určitosti, nýbrž utvoř si třeba sám jiný výklad, jak ten onen název původ vzal.

Zde namítá se otázka, jak to možná, že názvy posměšné, kterými s počátku sousedé osadníky, jichž se týkalo, škádlili, se ustáliti a stará přesná jména osad vytisknouti mohly. Výjev ten lze vysvětliti postupem kolonisace české. Známo jest, že nejstarší názvy osad českých jsou rodové, patronymické, t. j. že označují rod, který se v jisté místnosti usadil a tam osadu utvořil. Tak na př. názvy *Maloměřici, Třebomyslici, Dobroslavici* znamenaly potomky či rod Malomíra, Třebomysla, Dobroslava. Když obyvatelstva osady přibývalo tak, že neměli dosti místa a výživy ve své osadě, oddělila se zajisté části obyvatelstva a založila osadu novou v sousedstvu staré. Také z jiných příčin odštěpila se, tuším někdy jedna nebo druhá rodina a založila bydliště zvláštní, pokud nebyla nouze o půdu. Jaké asi jméno dostalo nové sedlisko? V nejstarší době kolonisace české zajisté zase rodové, tudíž buď stejnojmenné s mateřskou osadou, nebo nové, jestliže se jistá rodina vystěhovala a nový rod založila, který pak dle svého náčelníka pojmenován byl. Poněvadž takové odštěpení a zakládání nových osad s počátku zhusta se vyskytovalo, nemohlo se nepřiházeti, že někdy a to blízko sebe povstaly rody stejnojmenné. Na uvarovanou nedorozumění pomýšleli

okolní sousedé na název nový, jímž by osady ty rozeznávali a tu se tuším namanuly především názvy povaho- a mravopisné, jakož i názvy vztahující se k zaměstnání, ke zvykům anebo jiným karakterisujícím událostem.

Patrno, že název takový, obzvláštně škádlivý nebo posměšný, neujal se hned u obyvatelův, jichž se týkal a že snad dlouho vedle něho staré přesné jméno osady v užitku bylo. Když pak lidnatosti přibylo, když častým přistěhováním a odstěhováním rodové se smísili a jmenovitě staré zřízení rodové, jež na společnosti a nedílnosti majetku (dědiny) se zakládalo, za své vzalo: úsměsné ony názvy pozbyly znenáhla svého ostnu, ježto se nových obyvatelů netýkaly a věc sama již zastaralá byla a vyšla z paměti. Pak ovšem byl název posměšný i od obyvatelův osady, které se týkal, přijat právě tak jako někdy jednotlivec s přezdívkou se spřátelí a jí vedle svého pravého jména bez pohoršení se dává nazývati.

Sem náležejí názvy:

Bobolusky viz Makolusky.

Bosonohy.

Blížvedly vztahuje se k nějaké události, nyní ovšem temné.

Břehoryje, jestliže zde slovo břeh znamená *mezi,* jako dle Jungmanna v podřečí Boleslavském, značí název ten rušitele mezí; jinak vztahuje se k neznámé události[1]).

Březolupy znamená buď kůru březovou (koželuhům potřebnou) loupající, nebo břízy kradoucí (porovnej Kozolupy).

Bělokozly jest složenina přivlastňovací a značí bílé kozly mající.

Cetoliby milovníci cet, t. j. ozdobných plíškův a podobných věcí. Dle „Mater verborum“ je ceta = nummus, peníz.

Čepirohy a *Čertousy* je nejasné.

Dížčerpy a jemu podobné *Hlubočerpy* (též Hlubočepy) znamená díží a hlouby (t. j. košťály) čerpající; náleží tedy k názvům posměšným.

Dřevohryzy; Drbohlavy; Drštěkryje vztahuje se k případnosti nyní těžko vysvětlitelné, podobně *Hostokryje* a *Patokryje,* ačkoli slova sama sebou jsou jasna.

Dymokury. Jungmann ve slovníku udává, že dymokury jsou hromady nahnilého mechu a spuchřelé trávy, které se zapalují; možná však, že název ten zde značí něco jiného, porovnej Soběkury.

---

[1]) Břeh znamená ve východní Moravě posud příkrý svah kopce, kdež nelze orati, leč rýti nebo kopati, může tudíž Břehoryje znamenati obyvatele, jenž polnosti břehovité čili kopcovité ryli. Pozn. red.

Dušníky nazývali se původně poddaní lidé, klášterům a kostelům za blaho duše darovaní. Brandl, Glossar.

Dvořáky byli majitelé dědičných dvorů.

Doloplazy je posměšný název, „po dolech se plazící.“

Hlivojedy, kteří hlívy t. j. jistý druh hub jedli. S tím srovnávají se názvy *Hřibojedy* a *Hubojedy*[1]).

Holočrevy a *Holostřevy*. Význam věcný jména toho je temný.

Hořehledy (vedlejší tvary Ořehledy a Vořehledy) značí lidi, kteří na jiné „s hůry hleděli.“ Cf. Halické *Horyhledy*.

Hrdlořezy, *Řežihlavy* (u Pal. čteme též Hřešihlavy) připomínají události nyní ovšem neznámé; taktéž těžko je vysvětliti příčinu názvu *Hustopeče*.

Hubilesy = hubící lesy. Přezdívka je název *Hlupohlavy* a *Hladomře*.

Chudomely tolik co málo-melící, tomu podoben jest název Suchomely.

Chroustoklaty. Snad obyvatelé toho místa první začali hubiti (klátiti) chrousty, poznavše jejich škodlivosť a utržili z toho přezdívku.

Chrudichromy první části této složeniny je temna.

Chvatěruby, rub značí šat, chvatirub je tedy uchvatitel šatů.

Chvistonosy přezdívka, značící asi tolik co usmrkaní.

Jedovary jed vařící či připravující.

Kolomuty jest přezdívka tak jako nynější balamuty; neboť ve slovenštině jest posud kolomut = zmatek.

Kolovraty jsou vlastně ti, kteří kolem otáčejí. Známo, jak starodávná pověsť česká jméno Kolovratů vykládá. Možná také, že osada ta proto tak nazvána, poněvadž od některého Kolovrata založena byla. Tak nazývá se nepatrná kolonie v pruském Slezsku od svob. p. z Henneberků založená *Henneberky*.

Kolozruče a *Kolozruky*, zdá se, že název ten není než obměna pravého *Korozluky* (viz pod lit. C).

Kalivody, *Kazlechy* (t. j. kazi-lechy = pány) vztahují se k jisté případnosti, podobně *Konětopy*, *Koněprusy* (Jireček vykládá „broditelé koní“, nevím jakým právem).

Konojedy, kteří koňské maso jedli, *Konobrže* snad bržší, to jest rychlejší než koně. *Kotojedy*, *Kočvary*, *Kotopeky*, kteří koty, t. j. kočky vařili, pekli a jedli.

Korohlody, kůru hlodající, porovnej *Dřevohryzy*. Podobný význam má nynější název *Korojedy* (v starých listinách *Kurojedy* = kury t. j. slepice jídající).

[1]) Hliva ve východní Moravě znamená hubeného koně, herku. Pozn. red.

Kosobody kosou bodající, *Kozodry* a zdrobnělé *Kozodírky* přezvání od odírání koz, jako *Kozolupy* od loupení koz. Sem také náleží *Kozojedy* a *Kozovazy.*

Kostomlaty naráží na mlácení (t. j. lámání) kostí. Co se týče mluvnického tvaru, porovnej Konojedy.

Kročihlavy zdá se býti zkaženo z původního *Krutihlavy,* cf. Zibohlavy.

Litochleby a *Litopecny* jsou narážky na skoupost, kterým chleba líto. První část slov těch jest časoslovo litovati.

Temné jest *Lysolaje.*

Makolusky, Makotřasy naráží tak jako *Bobolusky, Hracholusky* na oblíbená neb bezděčná jídla (louskati je zde = jísti, podobný je polský název *Gracholuby*) podobně *Máslojedy, Masojedy, Mlékojedy* (zkroucené Mlékovidy), *Mlékosrbi* t. j. mléko-střebi (střebati znělo původně sreb-s-ti, cf. latinské sorbere), *Mlékožíry, Mrchojedy, Mrkvojedy, Srnojedy.* Temné jest *Lírojidy.*

Medonosy med nosící, prodávající, *Měcholupy* měchy = pytle kradoucí.

Mízholezy neb *Mízkolezy* značí pro mízu (staroč. mízha) lezoucí, snad zde míněná míza březová, ze které se také cukr dělá.

Malovary a *Velvary* vztahuje H. Jireček k sídlu, vykládaje *var* = dům. Nevím, na čem Jireček náhled svůj zakládá (var značí sice v maďarském hrad či osadu, ne ve slovanském, dle mého vědomí), pročež považuji Malovary a Velevary za narážky málo-, mnohovařící, cf. Jedovary, Mydlovary.

Mlčechvosty je jakási narážka, jako *Útěchvosty* (utíti chvost = ocas).

Mokropsy, Mokrovousy, Mokrovraty. Snad se to vše vztahuje na „bratry z mokré čtvrti“; tuším také sem patří *Močerady* (původně Mocuradi).

Mořižaby, kteří žáby mořili, t. j. zabíjeli a jedli, *Nahoruby,* nazí roubali, *Nasevrky,* na sebe vrkali, proč? to ovšem nyní nevyzpytatelno.

Nebužely značí asi svatoušky, kteří pánu Bohu (per metonymiam nebi, staroč. dativ nebu) želeli, naříkali, jak zkažený ten svět je. Podobný význam asi má *Nebovidy,* kteří skroušeně k nebi pohlíželi.

Nebočady (též Nabočady a Nabočany) je snad mnohočet vlastního jména Nebočad, které by aspoň mělo analogii v staroč. jméně Bohačedie t. j. boží dítě.

Nebovazy (Nabovazy) snad připomíná, že tam už za starých časů nebesa (ložní) mívali.

Nedabyle = ledabylí.

Nedachlebice (1209) je narážka novějšího původu, jak zakončení (ice) dokazuje, které prvotně jen rodovým jménům slušelo. Mezi zaniklými osadami českými nachází se název *Nedakřevice.*

Nedakonice. Zdá se, že původní tvar toho jména zní *Nenakonice* (viz Erben. list z roku 1131) a to že jest jméno rodové.

Pomuky či *Nepomuky, Neprášky, Nespeky, Nesvařily* počítám mezi narážky. *Nespery* zdá se býti pluralem vlastního jména, jako z rodového *Nespeřice* vysvítá.

Nestachleby vykládati možno „nestojící o chléb."

Neumětely čili jak lid posud vyslovuje *Neumetely* značí obyvatele, kteří *neumetají,* jako *Neosvětely* (nynější Nusle) ty, kteří neosvěcují.

Novosedly značí novo usazené, opak toho jsou *Starosedly,* t. j. staří osadníci.

Odřepsy je přezdívka, cf. Kozodry, jakobychom řekli „rasi."

Otavožaty, Senohraby, Senožaty, Senomaty připomínají snad druh roboty, ku které obyvatelé zavázáni byli (ministeriales).

Pistoluby (Pěstoluby vlastně Pestodup) původ názvu toho je tak temný jako *Pasohlavky,* (kteří hlavy páskou otáčejí, zdobí?) a *Pasovary. Pasokryje* (snad od dlouhých šatů pojmenováni), *Pětichvosty, Pětikozly, Pětipsy.*

Pečekozly cf. Kotopeky.

Pobipsy (starý název Polipsy), *Pobistrýce, Pobikozly* vztahují se k události, že pobili (polili) psy atd.

Poděbrady, Poděfousy připomíná, že tak pojmenovaní poděli, ztratili, přišli o brady, fousy. Sem také náleží *Poděbaby;* tíže je vysvětliti *Poděčely.*

Podmylesy = podmyli les, snad řekou tam vedenou?

Podoliby jest asi tolik co půdo-milovní.

Polohlavy je přezdívka, jako *Hlupohlavy* (jinak Upohlavy).

Prachomety jsou as opak Neumetelů.

Přeskače a *Přeskaky* jest jakás škádlivá narážka jako *Přišimasy* (přišili maso), *Pyskocely* (v pysky se celující).

Přestavlky vykládá Jireček Josef „přestali býti vlkodlaky." Možná, že přestati se zde v jiném smyslu bráti má, staroč. přestati něčeho = upustiti od něčeho, tedy: přestali vlků, t. j. od pronásledování, honu na vlky, ve kterém snad špatně pochodili.

Pryčhledy vytýká obyvatelům, že nehleděli druhému přímo do očí, nýbrž stranou, pryč; cf. *Hořehledy.*

Přílepy, Příleze, kteří, jakoby nezvaní, k sousedům svým se přilepili, přilezli,

Nejasny jsou názvy *Přečaply, Pročevily, Praskolesy* a tomu podobné *Rozbilesy, Pšovlky.*

Pustověty vykládá H. Jireček „obyvatelé osamělých (pustých) chatrčí", poněvadž v litevštině *věta* značí obydlí. Netřeba se však k litevštině utíkati, béřeme-li *pust* ve smyslu „vanus" (jak již ve staroslov.) a *vět* ve smyslu „mluv"; jest tedy název ten přezdívka = darmomluv, tlučhuba. S tím se také shoduje ruské jméno *Pustovětov* viz *R.* slov.

Rakolusky, Rakodavy cf. Makolusky.

Rambousy. H. Jireček má za to, že v tom slově se udržela staročeská nosovka, že by mělo vlastně zníti rúbo-ús-y, t. j. Roubofousy, že tedy jest narážkou na vlastnosť tělesnou.

Řeporyje naráží na jistou případnosť, jako *Řezihlavy* a *Samosoly.* (Snad toto souvisí se staroslov. samosulъ = se ipsum fallens).

Nejasný jest původ názvů *Samopše, Sedmipany, Smidary, Stěměchy, Strampouchy.*

Smetalky naráží na obyčej, jako *Samotíšky* (vlastně Samotížky), kteří sami táhnou, totiž povoz.

Svébohy považuji za composit. possess = své (vlastní) bohy mající, na nich si zakládající.

Středokluky vztahuje se bezpochyby tak jak *Příkluky* k místnosti; cf. přiklučiti, t. j. klučením sdělati. Jungm. Rovněž *Kluky* jest tolik co *Kluče,* as nynější paseka.

Snovídky vytýká obyvatelům lehkou víru ve sny. Jungmann, snovid, snovídek Traumdeuter, Visionär.

Soběchleby, kteří o sobě chlebí, t. j. samostatně hospodaří.

Sobědrahy, Soběhrdy, Sobětuhy jsou narážky na sobectví a domýšlivosť. Tíže jest vyložiti *Soběkury* a *Soběsuky* (snad „sobě kouří, soukají"), *Soběchlapy, Soběbřuchy* a *Soběhříby.*

Sobolusky vlastně *Sovolusky* a *Svinělusky* jest obdobné názvu Makolusky.

Temné jest *Solopisky.*

Suchomasty (též Suchomasly) naráží na nedostatek omasty, opak toho je *Tlustomasty;* podobně *Suchomely* na nedostatek vody na mlýny. Porovnej starosl. suchojadenice = jejunium.

Suchohrdly naráží na pijáky; rovněž posměšná jsou jména *Sviňomazy* a *Štipoklasy.*

Temný jest název *Suchotlesky*[1]), zdá se, že „tleskati" zde značí pleskati, tlouci.

[1]) Mezi zaniklými osadami českými uvádí Palacký (Popis král. českého také Sněhotlesky se znamením otázky. Snad se má čísti Suchotlesky.

Stěrboholy znamená as jako nynější *stěrbák* řídkozubé.

Tatce značí zloděje, (posud na Slovensku znají slovo tat), *Tatobity* = kteří zbili zloděje (cf. Všetaty, Pobistrýce). Co se týče formy jména Tatobity, porovnej Senožaty a Otavožaty.

Těchoděly jest tolik co dělotěchy, kteří se dílu těšili.

Třískolupy (Třeskolupi) třísky kradoucí.

Třibřichy za přezdívku; tomu as podobný je název Třibubny.

Trnobrany, kteří se trním bránili neb chránili. Posud nacházejí se v Bosně osady i samoty neproniknutelným trním (živým plotem) ohrazené.

Trpoměchy jest asi tolik co třepoměchy, tedy jakási narážka, že měchy (pytle) třepali.

Tuněchody, též Tunochody a Tyněchody vykládám pomocí starosl. = darmo, tedy darmošlapy; podobně je v starosl. tuněјadьсь = darmožrout (Miklosich: fruges consumere natus).

Uněklasy = ujeklasy (ujati), cf. Štipoklasy. Již v starosl. nalezáme tvar *unęti* místo ujęti.

Upohlavy. První část slova toho jest temna. Již Miklosich praví u staroslov. *upo*drugъ, že je sensus ignotus.

Varobyle snad = vařibyle, t. j. býlí vařící.

Veltěže velmi těžící, dělající; na jinou přílišnosť narážejí názvy *Veltruby, Veltrusy* (aby nebylo nikomu pochybno, co to značí, znělo to kdysi také Velprdy), *Velvary, Veleliby, Velběhy.*

Vlkopesy snad vlčí psy mající, ač nemá-li se čísti Velkopesy. Zřetelnější jest název *Vlkovyje.*

Vodochody a *Vodokrty* vytýká úsměšně brodění ve vodě; porovnej slovenské *vodolez* = nořec.

Velvety cf. Pustověty.

Temného významu jest *Volduchy.*

Vrahožily (z vrahů žijící?).

Přezdívky jsou *Všechlapy, Všetaty* (sami zloději); *Všenory* (*norek* značí posud ve Slezsku potápěče); *Všepadly, Všestary, Všetuly* (tuláci), *Všechromy.*

Všeruby cf. kladoruby; *Všesoky* (na sebe sočící). *Všesvaky* (svak = švagr).

Nejasné jest *Všešimy* a *Všebohy.*

Zadušníky tolik co *Dušníky.*

Zajekury (zajali kury = slepice) připomíná škádlivě jistou událosť, tak jako *Zbinohy, Zbizuby,* (jestliže se nemá správněji čísti Zbynohy, Zbyzuby, t. j. zbyli, pozbyli nohy, zuby).

Zděbrady jest opak názvu Poděbrady, tedy zdělali si brady.

Zibohlavy. V starosl. značí zybati = pohybovati, otřásati, zde tedy „hlavou potřásající.“

Žabonosy (žáby nosící, prodávající).

Žabokliky = krky = vřesky vztahuje se k místnosti.

Roztřídíme-li jména pod *C* uvedená dle významu, nalezneme tyto druhy jmén:

1. Nemravy vytýkají názvy: Tatce, Všetaty, Březolupy, Chvatiruby, Kozolupy, Měcholupy, Třískolupy.

2. Jiné zvláštnosti a vady mravné: Cetoliby, Hlupohlavy, Kolomuty, Litochleby, Litopecny, Mokropsy, Mokrovousy, Mokrovraty, Močerady (?), Nedachlebice, Podoliby, Pustověty, Velvěty, Svébohy, Snovidky, Sobědrahy, Soběhrdy, Sobětuchy, Suchohrdly, Tuněchody, Těchoděly, Veleliby, Všesoky, Všetuly.

3. Způsoby a nezpůsoby zevnější, zvláštnosti a vady tělesné: Bosonohy, Drbohlavy, Doloplazy, Dížčerpy, Hlubočerpy, Holostřevy, Hořehledy, Chvistonosy, Chudomely, Suchomely, Chroustoklaty, Kolovraty, Kosobody, Kozovazy, Medonosy, Mízholezy, Neosvětely, Neumetely, Pryčhledy, Prachomety, Pyskocely, Samotížky, Štěrboholy, Vlkovyje, Vodochody, Vodokrty, Všenory, Všechromy, Všestary, Zibohlavy, Žabonosy.

4. Na jisté události a poměry narážejí (větším dílem úsměšně) aneb jinak přezdívají: Blížvedly, Břehoryje, Drštěkryje, Hostokryje, Patokryje, Hrdlořezy, Řežihlavy, Hustopeče, Hladomře, Hubilesy, Jedovary, Varobyle, Kalivody, Kozlechy, Konětopy, (?), Rozbilesy, Konobrže (?), Kostomlaty, Kozodry, Odřepsy, Malovary, Velvary, Mlčechvosty, Mořižaby, Nasevrky, Nestachleby, Nebužely, Nebovidy, Nebovazy, Pobipsy, Pobistrýce, Podmylesy, Poděbrady, Poděfousy, Poděbaby, Polohlavy, Přišimasy, Přestavlky, Řeporyje, Sviňomazy, Soběkury, Soběchlapy, Soběsuky, Soběbřuchy, Soběhřiby, Tatobity, Uněklasy, Štipoklasy, Utěchvosty, Veltěže, Veltrusy, Veltruby, Vrahožily, Vlkopsy, Bělokozly, Zajekury, Zbinohy, Zbizuby, Zděbrady.

5. K jídlu se vztahují: Bobolusky, Hracholusky, Makolusky, Rakolusky, Sovolusky, Svinělusky, Hřibojedy, Hlívojedy, Hubojedy, Konojedy, Kurojedy, Kotojedy, Kozojedy, Máslojedy, Masojedy, Mlékojedy, Mrchojedy, Mrkvojedy, Srnojedy, Kočvary, Kotopeky, Pečekozly, Mlékosrby, Mlikažiry, Dřevohryzy, Korohlody, a snad také Rakodavy, Makotřasy.

6. Poměr obyvatelů k jistým okolnostem označují: Dušníky, Zádušníky, Dvořáky, Novosedly, Starosedly, Soběchleby, Trnobrany.

Misie jednoty bratrské.

Napsal *K. Šmídek.*

Vypsavše v ročníku 1874 původ a rozvoj jednoty bratrské ku konci své rozpravy přecházíme ještě k naznačení a objasnění nejskvělejší snad stránky činnosti jednoty bratrské, k činnosti její *misionářské.* Počátky její tkví v samé hloubi přesvědčení Zinzendorfova, jež jako drahé dědictví zachovává se až dosud ve sborech bratrských; veškera tato činnosť vyprýštila se u hraběte i u všech jeho nástupcův z ryzího pramene lásky ke Kristu volajícímu: „To vše učinil jsem pro tebe, což ty činíš pro mne?“ Bylotˊ tomu dne 22. srpna r. 1872 právě 140 let, co z bratrské obce Herrnhutské prví odchvátali misionáři, hlásat evangelia národům pohanským v západní Indii. Prví tito bratrští misionáři byli naši soukmenovci, bylitˊ to Moravané Leonard *Dober* a David *Ničman,* později prvý biskup v Jednotě, prostí to a neučení lidé, puzení k velikému neznámému dílu výlučně láskou ke Kristu, onen svého řemesla hrnčíř, tento tesař. Za instrukci na dalekou cestu připomenul jim hrabě, aby se ve všech svých podnicích výhradně řídili duchem Kristovým, vůdcem to ve všech i nejspletenějších jinak případech nejjistějším. Na cestu dal jim hrabě po dukátu, oni pak sami měli vlastního jmění každý po 3 tolarech; s tak skrovničkou sumou podnikli cestu přes Brunšvík a Hamburk do Kodaně, a odtud na ostrov sv. Tomáše. Jest se tu zmíniti o prvém na oko nepatrném podnětu ku bratrským misiím nyní po všech pěti dílech světa rozšířených. Hrabě Zinzendorf seznámil se, pobývaje r. 1731 v Kodani s hrabětem Laurwigem, královským tehdy podkoním, jenž u sebe choval komorníka mouřenína, Antonína jménem, z ostrova sv. Tomáše v západní Indii. Tento pak hraběti Zinzendorfovi a soudruhům jeho dojemnými popsal slovy strasti svých soukmenovců, jmenovitě vroucí touhu vlastní své sestry Aruny poznati pravého Boha. O tom všem psal hrabě své choti takto: „Hrabě Laurwig propustí ihned s námi svého mouřenína Antonína, aby seznaje náš Ochranov razil s námi cestu k obrácení mouřenínů v Africe i Americe. Dánské misie v Gronsku a v Laponsku jsou opuštěny a zadány, a kdožby se jich duchovně

ujati chtěl, může tak učiniti. I vidím před sebou širé pole činnosti. Hospodin rciž k tomu: Amen!“ Mouřenín Anton stihl v skutku s Davidem Ničmanem dne 29. července do Ochranova; avšak pro různé naskytlé překážky odložena cesta na ostrov sv. Tomáše po celý rok. Dotčení dva misionáři stihli tam dne 13. prosince r. 1732. Z počátku bylo jim bojovati s bezčetnými a nepředzvídanými nesnázemi. Kázaliť ovšem tamějším černochům radostnou zvěsť, že Kristus ujímá se i nejchudších i nejopovrženějších v lidstvu, že neskonalou svojí láskou lne i ku ztýraným negrům; avšak kladen hned veškeré jich blahokojné činnosti krutý odpor především ne od pánův, alebrž i od samých negrův; k tomu jim stále bylo bojovati se svízely tamějšího podnebí jim neobvyklého, jemuž mnozí konečně podlehli předčasnou smrtí. Tím však horlivosť bratří nikterak neumenšena; dne 17. srpna 1733 odebrali se následkem prosby z Kodaně čtyři ženatí bratří a 10 svobodných bratří i sester na ostrov *sv. Kříže* do cukřinových sadů.[1]) Dne 19. ledna r. 1733 uskutečněna druhá misie mezi pohany v *Gronsku;* odešli tam bratří Matouš a Kristian Stachové s vůdcem svým, Kristianem Davidem dne 21. listopadu 1734 odcestovalo 10 moravských bratří k *indianským* kmenům do *Georgie*, ku Creeksům a ku Cherokeesům. I do *Surinamu,* v holandské Guyaně v jižní Americe odesláni r. 1735 prví tři bratři; r. 1856 založena tam osada *Heerendyk* a zasvěcen nový chrám dne 21. srpna t. r., při čemž obcovalo více než 1000 negrův; po kázaní při též slavnosti pokřestěno 49 dospělých osob (22 negrův a 27 mouřeninek).

I hrabě Zinzendorf odcestoval podle nejvniternějšího popudu svého srdce do Ameriky; ponejprve přistál na ostrově sv. Tomáše provázen jsa dvěma bratříma dne 29. ledna 1739 v důtklivém právě okamžení; zdařilo se zajisté nepřátelům bratří stálým jich osočováním u tamnějších úřadův, že bratr Fr. Martin, zdařile veškerou misii vedoucí i s jinými ještě svými spolupracovníky uvržen byl do

---

[1]) Leonard Dober přivedl prvého negra, Karmela Olyho sedmiletého z kmene Loango dne 13. srpna 1735 do Europy, pokřestěn byl v Ebersdorfě a Josua jmenován, záhy pak skonal v Ochranově. V západní Indii s obrácenými negry krutě jednáno ze strany jich pánův. Touženo na ně, že hlasitým jich modlením a zpíváním ze spánku jich mistři bývají vyrušováni; jeden z pánův těch surových způsobil sobě tu nelidskou radosť, že modlitby negrův do ohně vrhnuv jimi pak negry tak dlouho ve tvář bil, až plápol uhasl; ba jak dí jeden z bratrských misionářův, brala zloba proti obráceným těm negrům nekalý podnět odtud, že negerky stavše se křesťankami nechtěly prý už chlipným jich žádostem po vůli býti!!

žaláře, odkud vydatnou teprve přímluvou přibylého hraběte byli vyproštěni. Ve blahé činnosti prodlel tam hrabě po tři neděle. Důraznější byl jeho druhý pobyt jmenovitě v severní Americe, kamž byl se svou dcerou Benignou stihl ke konci r. 1741. Nejdéle prodlel v Pensylvanii, pokusiv se tam zároveň o sjednocení četných různých sekt náboženských na základě nauky o smíření krví Kristovou, což se mu však nepodařilo. Válkami v Georgii zuřícími donuceni byli bratří odebrati se odtud do Pensylvanie, kdež sobě stanici vystavěli při řece Lecha řečené, západním to rameni řeky Delawary; hrabě slavil tam s nimi svátky vánoční, nazvav tutéž osadu, jež počátečně jmenovala se Bethlechem (dům u Lechy), Bethlehem, kteráž jest nyní nejčetnější osada v Jednotě; druhá osada pode jménem Nazareth povstala tolikéž tehdy asi 10 mil na sever od osady Bethlehemské. I mezi Indiany, a sice: ku kmenům Delewarským a Mahikandrům v Chekomeku na hranicích Nového Yorku a Connecticutu odebral se hrabě Zinzendorf, ač mu při neunavné té činnosti strádati bylo bezčetnými strastmi a svízely. Při tom všem svolal hrabě sedm konferencí za úmyslem svrchu dotčeným, bylo-liby možno různé americké sekty v jednotu spojiti; četná činil kázaní téhož směru; jednomu z těch kázaní ve Filadelfii přítomen byl Benjamin Franklin.

Již za živobytí hraběte Zinzendorfa rozvětvovala se činnosť tato misionářská po všech částech země. R. 1735 seznámiv se Kristian Protten, mulat s Guineje studuje theologii v Kodani s hrabětem, odcestoval do Ochranova a odtud s Moravanem Hukuvou v březnu 1737 ku pobřeží Guinejskému k negrům kmene Akra; Hukuva záhy tam zemřel, a Protten nebyl s to, by o své ujmě založil a udržel tam zvláštní misijní stanici; byl tudyž nazpět odvolán. I do země Kapské v jižní Africe pustili se hrdinní misionáři, mezi nimi jmenovitě tolikéž Moravan Jiří Schmidt. Stihnul k Hotentotům kmene Soete-Melks-Valley u řeky Sonderend a školu tam založil; navštívili ho tam bratří David Ničman a lékař z Berlína, Eller, kteřížto pak odebrali se do města *Colombo* na ostrově Cejlonském. R. 1756 počala misie bratří na ostrově *Antigua* v západní Indii, Angličanem Samuelem Islesem, r. 1754 na ostrově *Jamaice,* r. 1757 v *Saroně* mezi Indiany v jižní Americe. Kdežto některé stanice pro různé překážky musely později od bratří býti opuštěny, dařilo se jiným znamenitě.

Tak r. 1750 vzrostl počet negrův na ostrově sv. Tomáše správě bratří se odevzdavších na 1222; na třech dánských ostrovech (v malých Antillech) St. Croix, sv. Tomáš a St. Jean až k r. 1757 během asi 25 let pokřtěno bylo dospělých 1413, dětí 314; misionáři stali

se na těchto ostrovech majetníky mlýnův a sadův, dosti značných výtěžkův jim poskytujících, tak že mohli sami sebe uživiti, aniž jim bylo potřebí příspěvků z misijní diakonie ústřední.

Nelze nám pro obmezenosť místa další rozvoj všech bratrských misií tuto doličovati; budeť zajisté dostatečno, podáme-li tuto podle nejnovější misionářské zprávy z r. 1873 (Jahresbericht von dem Missionswerk der Brudergemeinde vom Juli 1872 bis Juli 1873) statistický přehled všech *nynějších* misií bratrských.

V *Gronsku*, kdež misie počala r. 1733 mají bratří nyní 6 obcí, tři severnější: Nový Ochranov, Umanak, Lichtenfels a tři jižnější: Friedrichsthal, Lichtenau a Igdlorpait; působí tam 12 bratří a 12 sester, komunikantův se čítá 948, všech údův: 1688.

V *Labradoru*, kdež misie vznikla r. 1771, jest tolikéž 6 stanic, ježto jmenují se: Nain, Hoffenthal, Zoar, Okak, Hebron, Rama; v činnosti misionářské zúčastňuje se 19 bratří a 19 sester, 6 svobodných bratří, 1 svobodná sestra, komunikantův čítá se 434, všech údův 1165.

V *severní Americe* (od r. 1734) mají bratří tyto stanice: u Delawarův: New-Fairfield, New-Westfield; u Cherokeesův: New-Springplace, v misii zúčastňují se: 4 bratří, 4 sestry, komunikantův bylo 178, všech údů v péči bratrské: 371.

V *Dánské západní Indii* (od r. 1732) jest na ostrovech sv. Tomáše a sv. Jana 5 stanic: Nový Ochranov, Nízké město sv. Tomáš, Betanie a Emaus (na ostrově sv. Jana) s 10 misionáři a 2523 osobami v duchovní správě mezi nimi 1217 komunikantův. Na ostrově sv. Kříže jsou tři stanice: Friedensthal, Friedensberg, Friedensfeld, kdež dlí 7 misionářův, majících ve správě své 2667 osob, mezi nimiž komunikantův 1303.

V *anglické západní Indii* bratří mají na ostrově *Jamaice* (od r. 1754) 14 stanic: Fairfield, New-Eden, Irwinhill, New-Carmel, New-Bethlehem, New-Fulnek, New-Nazareth, Beaufort, New-Hope (Salem), Litiz, Bethany, Mizpah s Broadleafem, Bethabara, Springfield: v misijní činnosti postaveno jest 33 osob, majících v duchovní správě 12.971 duší, mezi těmito 4400 komunikantův. Na ostrově *Antigua* (od r. 1756) jest 8 stanic: Greenbay, Gracehill, Gracebay, Cedarhall, Newfield, Lebanon, Gracefield 20 misionářův, 6231 osob v duchovní správě, mezi těmito 2757 komunikantův. — Na ostrově St. Kittském (od r. 1775) jsou 4 stanice: Basseterre, Bethesda, Estridge, Bethel, s 10 misionáři a 3274 osobami ve správě duchovní, mezi nimiž 1259 komunikantův. — Na ostrově *Barbados* (od roku 1765) jsou 4 stanice: Saron, Bridgetown, Mount Tabor, Ctiftonhill,

misionářův jest 6, jimž jest vésti 2399 duší, mezi nimiž bylo 948 komunikantův. — Na ostrově *Tabago* (od r. 1790) jen dvě stanice: Montgommery a Moriah, 7 misionářův, 2222 osoby v duchovní správě a mezi nimi 820 komunikantův.

Na *pobřeží Mosquitoském* (od r. 1848) jest 6 stanic: Bluefields, Rama, Magdala, Bethania, Ephrata, Kukulaya, kdež působí 16 misionářů, spravujících 898 osob, mezi nimiž jest komunikantův 205.

V *Surinamě* (od r. 1785) jest 13 stanic: Paramaribo s Combé Beekhuizen, Clevia, Rust en Werk, Leliendal, Heerendyk, Annaszorg, Charlottenburg, Bersaba, Catharina Sophia, Salem, Waterloo, Berg en dal, s 65 misionáři, jenž mají v duchovní správě 23.707 osob, mezi nimiž 5507 komunikantův.

V *jižní Africe* v západní provincii (v horní zemi) od r. 1736, pak obnovením r. 1792 jest 7 stanic: Beröa, Quadenthal s Twistwykem, Mamre, Wittewater, Elim, Enox, Clarkson; dlí tam 41 misionářův, spravujících 7525 osob, mezi nimiž 1645 komunikantův.

V *jižní Africe* ve východní provincii (v dolní zemi) od roku 1828, jakožto zvláštní provincii od r. 1869 jest 5 stanic: Silo, Engotini, Gosen, Baziya, Emtumasi; působí tam 17 misionářův a spravují 1349 osob, mezi nimiž jest 308 komunikantův.

V *Australii* (od r. 1849) jsou dvě stanice: Ebenezer a Ramahyuk (Gyppsland); pracuje tam 7 misionářův, v jich duchovní správě jest 129 duší a mezi nimi 31 komunikantův.

V *západním Himalaysku* (od r. 1853) jsou tolikéž dvě stanice: Kyelang v Lahoulu a Poo v Kunawuru se 6 misionáři, mající v duchovní správě 20 osob, mezi nimiž 9 komunikantův.

Podle toho má Jednota bratrská, připojíme-li ve všeobecném přehledu i *školy* při stanicích založené:

provincií	stanic	misionářův	osob ve správě	komunikantův	škol o všedních dnech	škol o nedělních dnech
16	90	322 o tři více než roku 1871.	69139	21969	210 s 15.101 žáky a 176 učiteli a 93 učitelkami.	95 dítek v nich 6631 dospělých 5197, učitel. 912.

Příspěvky na vydržování díla tak obsáhlého pořizují se v Jednotě různými způsoby. Konají se přede vším na ten cíl a konec zvláštní sbírky v jednotlivých sborech a u venkovských bratří a přátel, takto sebráno za r. 1872 vesměs 21.886 tolarův 22 groše; nebo poskytují mimořádné k tomu dary misijní spolkové a jednotliví zvelebitelé misií, tím docíleno darův na souši europejské 17.090 tol. 25 gr., z Velké Britanie 29.405 tol. 17 gr., ze severní Ameriky 660 tol. 21 gr., úhrn tedy 47.157 tol. 3 gr., při čemž nejvyšší sumou přispěla Britanie. Nad to založena jest v obci Betlemě společnosť k šíření evangelia mezi pohany, jež obětovala Jednotě dotčeného roku 11.000 dolarův čili 13.200 tol.

Horlivější údové z Jednoty pamatovali a pamatují až dosud ve svých odkazech na bratrské misie a tou měrou dostalo se ústřední misijní diakonii 35.948 tol. 19 gr.; k tomu konečně přičísti dlužno příspěvky k napravení škod vichřicemi r. 1871 způsobených, jichž suma se páčí na 1924 tol. 17 gr. Veškery příjmy r. 1872 dosahují značné sumy 120.117 tol. 1 gr.

Vydání pak u velké míře všechny tyto příjmy převyšují, ač v Jednotě usilovnou snahou k tomu se prohlídá, aby misijní stanice co možná veškera svá vydání zapravovaly samy a dotyčná výroční zpráva misijního departementu v konferenci starších s útěchou připomíná, že jmenovitě misie v jižní Africe západní provincie opětně s to byla, aby ze svých vlastních pomůcek veškery své potřeby zapravila, jakož že i na ostrově Jamaice vydatnější než prvé měrou náklady domácího hospodárství nahrazeny byly příspěvky tamějších bratří. V jiných však stanicích sběhly se tytýž i nehody elementarní, jako kruté vichřice r. 1871 na ostrově Antigua, jinde opět musejí teprve vystavěti a opraviti se potřebné k misiím stavby, jako na př. při misiích australských, v nejnovější teprve době vzniklých, v jižní Africe východní provincie a j. Značných nad to a stálých vydání vymahají častější úřední cesty ku vzdáleným těm misijným stanicím konané, vychování a vzdělání misionářův, zaopatřování jich vdov a vypěstování jich dítek[1]) a p. Tak snadno vysvětlí se, že dotčenou sumu ročních příjmů převýšilo vydání r. 1872 o 21.334 tol. 19 gr.; veškeré zajisté vydání t. r. páčilo se na 141.451 tol. 20 gr.

Ku vzdělání misionářů mají bratří zvláštní nyní školu v Nízkém, kteráž 1. února 1869 započala činnosť svou. Neplatí ovšem v Jednotě

---

[1]) Vydání pro 53 páry manželské a 10 vdovcův činilo r. 1872 vesměs: 20.424 tol. 16 gr., pro 67 vdov: 8577 tol. 2 gr., na vychování a zaopatření dítek v ústavech i v rodinách: 37.727 tol. 3 gr.

bratrské domněnka v sobě zajisté lichá, jakoby ku zdárnému konání úřadu misionařského bylo potřebí hlubokých a rozsáhlých studií, ba naopak i poslední synoda od r. 1869 vyslovila se opětně v ten rozum: „že hlavní proprava k úřadu misionařskému musí spočívati ve škole Ducha sv., aby se takto o všech misionářích mohlo říci: jsouce vyučeni Bohem. Veškery vědomosti lidské a všechno zevní vzdělání zůstanou beze vlivu i úspěchu, nedostává-li se toho osvícení vniterního a vzdělání srdce. Popřední vlastnosť každého misionáře jest pravé obrácení vlastního srdce; onť musí pokoj míti s Bohem skrze Pána našeho Ježíše Krista, ospravedlniv sebe věrou.“

Dále pak stanovila tatáž synoda, „že navštěvování dotčené školy v Nízkém není *nutnou* podmínkou k odeslání bratra mezi pohany.“ Nicméně i s druhé strany na jevě jest, že i misionáři v nynějším věku opatřiti sobě musejí důkladnou známosť písma sv. a zevrubná uvědomění veškerých nauk křesťanských; že pak nad to příštímu misionáři zároveň povinnosť se ukládá, zúčastniti se ve vyučování *školním* mezi pohany, jest mu tudyž dříve mimo dostatečnou hbitosť v cizích jazycích i příslušné vědomosti světské sobě osvojiti. Vyučování v misijní škole v Nízkém zaujímá dva ročníky. Bratří, kteří se tam přijímají, musejí nejméně 24—25 let věku míti a rozníceni býti láskou ke Kristu a ku svému povolání. Vyučování obsahuje v sobě v obou ročnících výklady na písma sv. starého i nového zákona, dějiny lidu israelského a církve Kristovy, při čemž vplétati se musejí i důležitější události z dějepisu všeobecného, pak dějiny církve bratrské a misií, a v obou ročnících učení se jazyku anglickému a zpěvu. Se školou spojena jest i dílna soustružnická a stolařská, aby s duchovní prací střídala se na úlevu i práce tělesná. Počet žákův kolísá ročně mezi 10—12 bratřími.

Nelze nám odolati vniternímu vnukání, abychom na tomto místě nepozřeli na misionářskou záležitosť ze všeobecného stanoviska veškerým důrazem tuto naznačujíce ušlechťující a veskrz obnovující vliv náuky *křesťanské*. Patrný jest spasný vliv tento u kmenů, jenžto ode mnohých starších i novějších badatelův považují se za plemena nižší, ba praotcům prý našim opům bližší a všelikému vyššímu vzdělání nepřístupná. Náhledům těmto ze strannické theorie vyvozeným odporuje naprosto zkušenosť, všemi křesťanskými tudyž i bratrskými misionáři nabytá; a k důkazům ze *zkušenosti* vyplývajícím, odvolávají se, jak známo, výhradně dotčení přírodoskumci. Dosvědčil nám ušlechtilý archivář Römer v Ochranově, jenž sám byl několik let ztrávil za misionáře na ostrově Antigua mezi tamějšími negry, že jediné křesťanství s to jest, aby úplně obnovilo a zušlech-

tilo toto plémě za nejnižší pokládané, a že hned na prvý pohled načitý se naskýtá rozdíl mezi negrem dosud pohanem a negrem náukou křesťanskou zušlechtěným. Viděli jsme při svém pobytu v Ochranově vlastníma očima literarní práce negrův odchovaných v bratrských školách na ostrovech západní Indie; i byloť nám diviti se nejenom krásnému písmu, alebrž zručnosti, s jakovou dané negrům těm úlohy v *anglickém* jazyku byly vypracovány, jasné dávajíce svědectví o schopnostech, naučiti se tak těžkému jazyku, jakým jest anglický, slovem i písmem. Podobné důkazy podává mezi jiným též misijní list bratrský (Missions-Blatt der Brüdergemeine, N. 7. 1873), sdělujíc zprávu o dvou negrech z *jižní Afriky.* Jeden z nich, jménem Jan Nakin (nar. 1833), náleží rodem ku kmeni Basutockému, severně od Kapské země přebývajícímu, a jest nyní učitelem v misijní stanici Silo zvané, kdež s velikým úspěchem vyučuje tamější negerskou mládež, mluví řeč *holandskou* i kafferskou s rovnou obratností, písmo sv. vykládá přiměřeně a srozumitelně a jeví krásné nadání řečnické. Druhý jménem Josua Hermans jest asi 70 let stár a tolikéž údem bratrské obce v Silo; užívají ho misionáři za tlumočníka holandských promluv k Hottentotům i Kaffrům; kmet tento, jak dí o něm dotčený list, vyniká křesťanským obcováním, výmluvností a udělováním křesťanského napomínání k pohanům i pokřestěným; nečiní jinak žádných kázaní, ale říká pohnutné modlitby v kafferském jazyku, jmenovitě při agapách o misijných slavnostech; kdož jdou, jmenovitě v neděli, okolo jeho domku, vidívají ho ve vedlejší komůrce, na veliké brejle čísti v novém zákoně nebo v žalmech; neboť na jeho knihách nenasbírá se nikdy prachu. A dejme tomu, že podle zdání na př. Karla Vogta mozek u civilisovaných národů právě stálým sebe vzděláváním rovnou měrou se rozvinuje a k úspěšnějším takto výkonům dospívá, důsledně i další pokolení takto vycvičených negrův musí ve všelikém lidském vzdělání prospívati a dále pokračovati.

Než podáme statistický přehled všech bratrských obcí, zmíniti se nám ještě jest několika slovy o některých sborech, jenžto pro nás Moravany a soukmenovce naše Čechy zvláštní mají důležitosť. Jestiť to přede vším osada v *Rixdorfě* u Berlína; povstalať z vystěhovalcův českých jmenovitě z potomkův bratří, ukrývajících se po veškerou dobu, co jednota bratrská v Čechách byla zrušena, nejvíce v okolí Lanškrona a Litomyšle. Asi 30 takýchto vystěhovalcův z Heřmanic uteklo roku 1733 přes Krkonoše do Slezska, tehdy ještě císařského.

Vůdci jejich jmenují se Jiří Pakosta, Jan Jilek, jimž snášeti

bylo mnohá protivenství; tak byl Jílek odhodlav se na cestu do Čech, aby odtud s sebou vzal bratra svého, polapen a dvě leta vězněn a pak ku prácem na pevnosti odsouzen; při požáru však, kdež měl při hašení pomáhati, utekl, šťastně se opět dostav do Slezska. Založili v Gerlachsheimě zvláštní obec, kteráž r. 1736 měla asi 300 duší, vyživujících se dosti bídně přádlem a tkaním. R. 1736 přidružili se k nim noví vystěhovalci z Červené Vody u Litomyšle; jich bývalý pán Lichtenštein vedl pro to stížnosť v Drážďanech; pro nastalé pak vyšetřování a stíhání utekli všichni ti vystěhovalci se svým pastorem August. Šulcem do Chotěbuze v pruské Lužici, kdež nalezli asi 200 bratří, z Hennersdorfu (u Ochranova) pomalu se tam přistěhovavších. Obě osady odebraly se na to do Berlína, Gerlachheimští usadili se v blízkém Rixdorfě. Obec tato jest jediná ve veškeré Jednotě, kdež dosud panuje řeč česká, kdežto u Berlína již od dávných let místo postoupiti musila němčině.[1])

Podobně z českých vystěhovalcův povstala obec *Nízké* v sousedství Ochranova. Dotčení vystěhovalci shromažďovali se v Žitavě, počtem asi 50 ku společným nábožným schůzím. Avšak záhy znikly mezi nimi různé rozpory ohledně nauk křesťanských. Prosili obec Ochranov o sprostředkování. V prosinci r. 1741 došlo tam 10 vyslancův, jenž se konečně sjednotili, aby odeslána byla písemná prosba ku všeobecné bratrské konferenci do Marienbornu o přijetí k Jednotě. Konference k tomu svolila, a zbožný pán statku Trebuského v horní Lužici, Sigm. Aug. z Gersdorfu, uvolil se na panství svém přepustiti půdu, kdežby novou založili osadu a mohli živi býti podle předpisův Jednoty bratrské. Základní kámen položil Friedr. z Wattewillů, nejdůvěrnější přítel hraběte Zinzendorfa, dne 8. srpna 1742. Osadě dáno české jméno: Nízké, čímž mělo naznačeno býti,

[1]) Vydavatel nábožné knihy: „O cvičení se v pobožnosti pravé", jež vyšla v novém vydání v Drážďanech bez udání roku, Teofil Elsner, jmenuje se „nejprvnějším učitelem při církvi české bratrské Berlínské od r. 1747", zemřel na této faře české 21. března 1782 v 66. roce věku svého; jeho nástupce byl starší jeho syn, Krist. Friedr. Elsner. V předmluvě ke spisu tomuto, psané „v Berlíně, na faře české, dne 29. března, léta Kristova 1754", zmiňuje se Jan T. Elsner o jiných ještě osadách, v nichž tehdy nacházeli se „údové církve Boží české bratrské", a sice v brandenburské zemi: v Berlíně, v Rixdorfě, u Šinberka, v Novévsi u Postupína i v Kepníku; ve Slezsku čtyři kolonie jich jsou: v Husinci, ve velikém Táboře, v malém Táboře i ve Fridrichově Hradci. Zprávu o jubileu: („Das Jubelfest der Gründung von Herrnhut am 17. Juni 1872", dí o bratřích z Rixdorfu: „Am späteren Abend zogen die lieben Rixdorfer Brüder nach Berthelsdorf, wo sie vor den Unitätshäusern noch manche Chorale bliesen und einige Lieder in böhmischer Sprache sangen."

že osada to malá a nepatrná pro ubohé české vystěhovalce. Osada tato jest nyní úplně poněmčena; r. 1751 byla ještě zcela česká, že kázaní hraběte Zinzendorfa, jež tam činil, musila dříve do češtiny se přetlumočiti.

Tolikéž vysvětliti nám jest zřízení *Diaspory* v Jednotě, kteréž bylo zniklo při samých počátcích téže Jednoty. Jak už častěji povědíno, obmýšlel hrabě Zinzendorf rozptýlené dítky Boží všech křesťanských církví shromážditi skrze bratry v jednu obec, anižby jim třeba bylo, vystupovati ze svých dosavadních církevních společností, jak se byl hrabě r. 1758 úsečnými o tom vyjádřil slovy: „Herrnhut není více moravským, alebrž všech národův a náboženství hostincem.“ Za tím účelem se nese Diaspora; Jednota rozesýlá posly své v různé krajiny křesťanské, aby dotčenou úlohu plnili buď ve veřejných schůzích, buď v soukromém obcování. V Americe nazývá se tolikéž domácí misií (home mission), a usiluje zvláště působiti mezi četnými vystěhovalci, jenž tam často zbaveni jsou všeliké duchovní správy. V Irsku ustanoveni jsou k témuž cíli zvláštní čitatelé sv. písma.

Ze starší doby jest nám k rukoum statistický přehled všech obcí bratrských jenom z roku 1845; postavíce vedle něho přehled z roku 1869 nabudeme takto obrazce o vzrůstu a rozvoji Jednoty během téměř čtvrť století.

I. Obce bratrské v Evropě.

1. Německá provincie.

Obec	*1845.* Údové	*1869.* Jednoty.
Herrnhut v horní Lužici od r. 1722 . . .	832	869
Nízké „ „ od r. 1742 . . .	505	790
Malé Velké „ „ od r. 1751 . . .	374	443
Gnadov u Magdeburku od r. 1767	235	320
Gnadenberg u Boleslavce od r. 1743 . . .	250	297
Gnadenfrei u Svědnice od r. 1743	397	674
Neusalz v Hlohovsku od r. 1744	226	260
Gnadenfeld v Opoli od r. 1782	274	289
Berlin od r. 1744	215	235
Rixdorf asi hodinu od Berlína od r. 1744 . .	208	235
Neuwied na Rýně od r. 1756	353	427
Neudietendorf v Gothaiském vévod. od r. 1753	274	327
Ebersdorf ve Voigtlandě v knížetství Reusském od r. 1746	222	187

Obec	1845. Údové	1869. Jednoty.
Königsfeld v arcivév. Badenském od r. 1807	229	328
Norden v Prusku ve východní Frisii od r. 1757	16	12
Kristiansfeld v Šlesvíku od r. 1772 . . .	504	410
Zeist v král. Holandském v provincii Utrechtské od r. 1740	234	276
Sarepta v evrop. Rusku v gubernii Saratovské od r. 1765	376	487
Později povstalé obce:		*1869.*
Goldberg v Prusku v provincii slezské od r. 1858 . . .		75
Haarlem v království Holandském od r. 1844		35
K tomuto počtu přidati dlužno počet údův roku 1869		
v ruských baltických provinciích		60
ve francouzském Švýcarsku		63
dělníci v Diaspoře a jich děti asi		100
v Bethelu, v jižní Australii		101

Mělať tudyž *německá provincie* r. 1869 všech údův: 7364, v roce však 1845 vesměs: 5724, rozmnožila se od té doby o 1640 údův.

2. Provincie britanská.

Obec	1845. Udové	1869. Jednoty.
Londýn od r. 1742	163	208
Fulnek v Yorkshiru od r. 1744	264	525
Fairfield v Lancashiru od r. 1784	323	245
Ockbrook v Derbyshiru od r. 1750	191	120
Bedford v Bedfordshiru od r. 1745	189	280
Bristol Glostershire od r. 1855	243	220
Both Somersetshire od. r. 1765	150	137
Malmesbury Wiltshire od r. 1748	101	80
Thyterton Wiltshire od r. 1748	110	114
Hawerfordwest v jižním Walessku od r. 1763	53	57
Devonport Devoushire od r. 1805	66	48
Leominster Herefordshire od r. 1759 . . .	54	91
Ayr v Škotsku od r. 1778	90	109
Dublin v Irsku od r. 1750	139	106
Gracehill v hrabství Antrimském v Irsku od r. 1755	557	366
Gracefield v Irsku Londonderry od r. 1759 .	270	168

Později uvádějí se za *samostatné* ještě obce ve provincii britanské:

Obec	*údové 1869.*
Baildon v Anglicku Yorkshire od r. 1816	347
Ballindery v Irsku Antrim od r. 1755	102
Baltonsborough v Anglicku Someretshire od r. 1859 .	87
Cootehill, v Irsku, Cavan od r. 1765	33
Dukinfield, Anglie, Cheshire od r. 1755	349
Gomersal, Anglie, Yorkshire od r. 1755	126
Horton, Anglie, Yorkshire od r. 1867	138
Kilkeel, Irsko, Down od r. 1763	59
Kilwarlin, Irsko, Down od r. 1755	166
Kimbolton, Anglie, Hurtingdoushire, od r. 1825 . .	149
Kingswood, Anglie, Gloustershire, od r. 1757 . . .	51
Mirfield, Anglie, Yorkshire, od r. 1755	153
Pertenhall, Anglie, Bedfordshire, od r. 1827 . . .	71
Risely, Anglie, Bedfordshire, od r. 1810	100
Salem, Anglie, Lankoshire, od r. 1836	146
Woodford, Anglie, Nordhampton, od r. 1796 . . .	162
Wyke, Anglie, Yorkshire, od r. 1755	62
Pendine	20
West Pennard	43
West Wood	87

Připočtou-li se k obcím svrchu uvedeným z r. 1845 s nimi spojené obce menší, kdež se počet údův úhrnečně udává, jako při Fulneku: Pudsey s 314 údy, pak Baildon, Wyke, Mirfield a Gomersal vesměs se 653 údy, při Fairfieldu: Duckenfield a Silem s 183 údy, u Bedfordu: Woodford, Kimbolton, Pertenhall a Risely s 209 údy, při Bristolu: Klingswood s 38 údy, pak v Irsku: Balinderry, Cootehill, Kilkeel, Kilwarlin se 300 údy; páčil se počet všech údův r. 1845 v provincii britanské na 4760, roku však 1869 v 36 obcích na: 5471, zvýšil se počet údův v dotčené provincii v naznačené této době o 711.

II. Provincie amerikanská.

Obec	*údové 1845*	*údové 1869.*
Bethlehem, Pensylvanie, od r. 1742 . .	808	1615
Emaus, „ „ 1747 . .	130	211
Nazareth, „ „ 1744 . .	396	463
Schönek, „ „ 1762 . .	304	358
Litiz, „ „ 1756 . .	484	422

Obec	*údové 1845*	*údové 1869.*
Philadelphia, Pensylvanie, od r. 1741 . .	412	613
Dancastor, „ „ 1749 . .	321	360
Yorktown, „ „ 1751 . .	240	131
New-York od r. 1742	269	126
Staaten Island od r. 1763	120	154
Graceham, Maryland, od r. 1758 . . .	344	197
Salem, severní Carolina, od r. 1766 . .	649	662
Bethabara, „ „ „ 1753 . .	100	84
Bethanien, „ „ „ 1760 . .	266	187
Friedberg, „ „ „ 1759 . .	446	445
Friedland, „ „ „ 1769 . .	211	103
Hope, „ „ „ 1770 . .	85	39

Později uvádějí se *samostatnými* tyto obce:

Obce	*údové 1869.*
Brooklyn, New-York, od r. 1854	82
Canal Dover, Ohio, od r. 1840	136
Ebenezer, Wisconsiu, od r. 1858	239
Elisabeth, New-Jersey, od r. 1866	169
Fry's Valley, Ohio	138
Gnadenhütten, Ohio, od r. 1797	350
Hoffenthal, Pensylvanie, od r. 1830	295
Hope a Enon, Indiana, od r. 1830	566
Lake Mills, Wisconsiu, od r. 1868	205
Kernerville, severní Carolina, od r. 1867	34
Lebanon, Pensylvanie, od r. 1747	129
New-Philadelphia, severní Carolina, od r. 1831 . . .	93
Saron, Ohio, od r. 1827	404
Utika, New-York, od r. 1864	439
Watertown, Wisconsiu, od r. 1858	229
West-Salem, Illinosis, (německá obec) od r. 1844 . .	178
West-Talem (anglická obec) od r. 1857	180
York, Pensylvanie, od r. 1744	131

Přehled z r. 1745 uvádí mimo svrchu uvedené obce ještě v úhrném počtu obce ve státu Ohio: Gnadenhütten, Saron, Canal-Dover vesměs s 430 údy; podlé toho obnášel by počet veškerých údův: 6015; r. 1869 bylo obcí vesměs 35, z nichž připadá 26 na severní okres a 9 na okres jižní, v severním okresu údův: 8221, v jižním: 1694, k tomu 18 obcí v Diaspoře (home mission) s 2251 údy, z nichž bylo komunikantův: 1156.

Úhrnečný počet.

Roku 1845:	v německé provincii:	5724	*Roku 1869:*	7364
	v britanské „	4760		5471
	v americké „	5015		9915
		15499		22750

připočteme-li k počtu v Americe komunikantů v domácích misiích počtem 1156, a bratry i sestry i jich dítky na misiích ve všech územích asi 400, páčil by se počet všech údův Jednoty r. 1869 na 25.306. Abychom seznali zrůst údův rok po roku, porovnejmež na konci i tato data:

	1868	*1869*	*1872*
Provincie na pevnosti evropejské:	7270	7364	7488
Britanská provincie:	5448	5471	5462
Americká provincie:			
severního okresu:	8069	8221	9421
jižního okresu:	1741	1694	1758
komunikantův (hom. miss.):	1027	1156	1563
bratří i sestry v misiích:	405	400	400
	23960	24306	26092[1]).

Nalezli jsme v dějepisu Groegerově součet údův Jednoty z r. 1743, kdež se jich čítalo 18.000 v diaspoře, 2000 v obcích, 900 sluhův a služebnic, a 500 mezi pohany, tudyž úhrnečnou sumou: 21.400; i zračito jest ze všech těchto udání, porovnáme-li je mezi sebou, nejenom že počet veškerých údův Jednoty celkem jest dosti nepatrný, alebrž že i vzrůstání její povolným jen ubírá se krokem. Popřední téhož zjevu příčiny tkví v tom, že Jednota přijímajíc nové údy, počíná si s velikou opatrností, ba s úzkostlivou pečlivostí, že i při pohanech přihlíží více k tomu, aby zjistilo se přede vším *vniterní* jich obrácení, aby i po obrácení svém veškeři

[1]) Podle statistických zpráv misijní diakonie ze dne 18. srpna 1875 nezměnil se značně stav misií ani r. 1874. Na 92 stanicích hlavních a na 15 menších v 16 provinciích bylo v činnosti 336 údův, o 3 více než r. 1873; počet veškerých osob v misijní správě se nalezajících páčil se r. 1874 na 67.795. Znamenitý důkaz neobyčejné v naší době obětovnosti podala Jednota tím, že ku provolání misijního departementu v konferenci starších Jednoty značný schodek více než 31.000 tolarův, jenž tlačil správu misijní, hojnými příspěvky nejenom zúplna byl uhrazen, nýbrž i zůstal nadbytek 3334 tol., jimiž dary sešlé dluh převýšily, ačkoliv dotyčné sbírky koncem r. 1874 nebyly ještě dokončeny. Nejvalnější měrou přispěly obce v říši velkobritanské; kdežto v německých obcích k témuž účelu sebráno 3812 tol., poskytly obce v Britansku 13.044 tol., tak že tam počítá Jednota nejhorlivější a nejobětovnější přívržence.

údové pevně stáli a nezměnně v planoucím sebe rozkochání láskou ke Kristu, kterýžto vniterní plamen víry a lásky udržovati ve stálé roznícenosti, jest povahou nevalného zajisté počtu mezi slabými pozemčany. Nad to pak kdokoliv z údů vzpříčil se svévolnou odvahou obecním řádům bratrským, kdokoli pohoršlivému oddal se životu, svedl-li někoho ke hříchům chlípnosti, aneb jal se honositi svobodověrectvím: propadá tím vším bratrské kázni, kteráž podle písma sestává ze tří stupňův, z bratrského napomenutí, pak z vyloučení takéhoto úda od večeře Páně a konečně z vypuzení ho z obce vůbec, kamž ovšem po dosvědčeném pokání opětně může přijat býti.

Že jsme o veškerých záležitostech obnovené Jednoty bratrské obšírně tuto pojednali, stalo se nejenom pro důležitosť a zajímavosť věci samé, alebrž i pro to, že tato Jednota v poslední době začíná se rozšiřovati i v *Čechách.* Utvořil se zajisté v posledních letech v lůně konference starších Jednoty zvláštní komitét pod názvem „českomoravský komitét“ ze čtyř údův (Th. Reichel, H. L. Reichel, Th. Wunderling, G. Müller) sestávající, jenž má ten účel, bratrskou Jednotu zaštípiti opětně a upevniti v Čechách a na Moravě, (jak dí se v Jednotě „im Lande unserer *Väter*“). Prvá takto vzniklá bratrská obec byla v *Potšteině* (Pottenstein) (od r. 1870) v okresu Rychnovském, r. 1872 přidružily se dvě obce: Červená Voda v okresu Lanškrounském a Douba v okresu téhož jména, k nimž počátkem r. 1873 přistoupily za čtvrtou obec bratrskou Čerkovice u Lanškrouna. Počet údův činil koncem r. 1872: v Doubě 32 osoby, v Potšteině 40, v Červené Vodě 46, vesměs tudyž 118 osob.

Vznik těchto obcí v zemi prvých bratří uvítán ve všech bratrských sborech s nelíčenou radostí, a podpora k dílu tomuto plyne přehojně se všech stran. Z uveřejněných o tom účtův z r. 1872 podáváme jen to, že za r. 1870 sešlo se k témuž cíli pro české obce bratrské zvláště 5370 tolarův 9 gr. a 4 troníky, vydalo se 2027 tol. 12 gr. 8 tr., ve veškerém díle bratrském na týž cíl a konec přijalo se 3666 tol. 7 gr. 6 tr., vydalo 1081 tol. 8 gr. 2 tr., tak že v hotovosti zbylo vesměs 5927 tol. 26 gr. S jak nadšenou ochotou dílo toto i v dalných částech Jednoty se podporuje, seznají čtenářové, podotkneme-li, že dle úřední zprávy dotčeného komitétu obětovala r. 1872 sestra Mallalienova zpomínkou na svého zesnulého manžela bratra Williama Mallaliena kapitál 500 šterlinků čili 3333 tol. 10 gr. k tomu účelu, aby úroky z této sumy vynaložily se na vzdělání mladíků pro církevní službu v *české* řeči. V Doubě zakoupen již r. 1873 zvláštní dům pro náboženské schůze i pro byt

duchovního správce ve značné sumě 14.000 zl. r. č. V české Červené Vodě svolaná dne 12. června 1873 druhá konference tak zvaných křesťanských přátel v Rakousku, kterážto, jak tam vysloveno, nemá sloužiti nějakému zvláštnímu církevnímu směru, alebrž kde každý vůbec jest vítán, jenž stojí v živé víře našeho Spasitele, každý jenžby rád viděl založeno bratrské usjednocení mezi rozptýlenými dosud přátely říše boží v Rakousku, a jenž v různosti náboženského neb církevního stanoviska nespatřuje žádnou překážku k dosažení cíle tohoto. Sešlo se 10 takýchto křesťanských přátel, avšak stihli tam dosti četně i bratří a sestry ze sousedních bratrských obcí: z Potšteinu a z Čenkovic, jakož i z bratrské i reformované obce v samé Červené Vodě. V úzké konferenci, jížto obcovali pouze dotčení křesťanští přátelé, vzata na přetřes otázka: „Jak by se *katolíkům* evangelická pravda nejlépe přístupnou učinila?“; po všestranné o témž předmětu debatě učiněna konečná resoluce v ten smysl: aby se vydávali takoví spisové zvláště v českém jazyku, v jakémž prý jest jich nutnější potřeba, než v němčině, jací se od tak zvaných společností pro traktáty (Traktatgesellschaften) v Anglicku, v Americe a v Německu upravují. Při všeobecné schůzi činěny pak řeči v německém i českém jazyku. Mimochodem budiž ještě dotčeno, že v Červené Vodě mají bratři již dům pro chlapce, sirotky a pro ochranovnu, kdež správu vede bratr Hattwig; v domě sirotčinském a v ochranovně jest 13 chovancův, nejvíce vyznání evangelického.

Vynasnažili jsme se v tomto již snad příliš prodlouženém článku vystaviti čtenářům obraz co nejvíce možná objektivní jak historického rozvoje tak i nynějšího stavu bratrské Jednoty, ve svém původu přece jen českomoravské, jak o tom jasné vědomí mají i nynější její údové[1]). Z úmyslu nepřiměšovali jsme nikde svého vlastního úsudku, za to majíce, že byl-li jen obraz veškerých zjevů v životě nynější Jednoty všestranně a živými barvami vylíčen, nepředpojatý čtenář sám o všem jasný sobě utvoří názor a odtud vyvodí soud s pravdou co možná nejvíce se shodující. Nicméně cítíme se

[1]) Tou příčinou nelze nám souhlasiti s úsudkem Frant. Palackého ku konci rozpravy: „Několik slov o náboženství a víře“ jím projádřené: „že by Herrnhuti, kteří se bývalou Jednotou bratří českých býti honosí, měli vlastně Zinzendorfiáni slouti.“ Neboť tohoto výrazu ni nejmenší stopy v žádném ze spisův nynější Jednoty nenalezáme, ba jak jsme na mnoha místech dosvědčili, jasné všude se nám naskytlo vědomí původu od českomoravských bratří a veškeré nad to zevnější řízení Jednoty jest až dosud moravského základu, při čemž Spangenberg větších sobě zásluh dobyl než sám Zinzendorf.

povinni, naznačiti celistvý dojem, jaký veškeren ten život náboženský jmenovitě při našem pobytu v Ochranově na nás učinil. A tu již upříti nemůžeme, že celá tato obec jak jsme to ihned tam ku svému příteli projádřili, objevila se nám býti jako jeden veliký klášter. Nejen vážné ticho, jež nad veškerou osadou spočívá, upomíná na klidné sínce klášterní, alebrž jakási jednotvárná, ba až pošmourná vážnosť a motorná všeho styku se zevnějším světem ubíhající v sebe zatonulosť zdála se nám za hlavní ráz vryta býti veškerému obyvatelstvu. Pátrajíce po hlubších toho zjevu příčinách seznali jsme, že povýtečnou měrou tkví v podstatě samé nauky bratrské, jak se byla na základě učení starobratrského a luterského během času rozvinula a konečně ve spisu Spangenbergově (Idea fidei fratrum) určitého tvaru nabyla. Podle toho jest středem veškeré nynější nauky bratrské víra ve *smírčí* povahu smrti Kristovy a takto nabytou milosť vniterního s ním obcování, tak že Zinzendorf neostýchal se druhdy vyřknouti: „nikdo že není blaženější, ovšem i světější jako hříšník, jenž má milosť.“ Výroky, jakýmiž přede vším Zinzendorf tytýž neopatrně nauku tuto projadřoval, mluvě „o svobodné milosti v krvi beránkově“, „o jistotě odpuštění hříchů v krvi Kristově“, „o kázaní o krvavé milosti Ježíše Krista“ a p., přiměly odpůrce bratří k tomu, že dotčenému učení posměšně přezdívali „krvavá theologie“ (Bluttheologie). I nelze ovšem upříti, že učení o smírčí oběti Kristově jest středem křesťanství a že myšlenka tato bohorodá chová ve svém lůně mohutné popudy k činům spanilým ušlechtilým, o jakých jsme se i mezi bratřími během naší rozpravy častěji byli zmínili. Dokládajíce však bratří dále, že smíření toto s Bohem nemůže dostíženo býti zásluhou skutkův, alebrž věrou v úplně platnou oběť Kristovu, při tom však v neustálé tonouce nejistotě [1]), zdali se nalezají ve stavu milosti, ve společnosti se zmučenou osobou

[1]) Abychom co možná jasně důtklivou tuto stránku veškeré náuky bratrské objasnili, jest nám uvésti několik veršů z jich písní náš náhled úplně stvrzujících: „König, dem wir alle dienen,
(Ob im Geiste? das weisst Du!)
Rette uns durch dein Versühnen
Aus der ungewissen Ruh'.
Mache den Gedanken bange,
Ob das Herz es redlich mein';
Ob die Seele an Dir hange,
Ob wir scheinen oder sein?“
Pročež se mluví tak zhusta ve spisech bratrských o „Hingenommenheit des Herzens“, varuje se „vor eigenem Geist“, mluví o „Verachtung der blossen Speculation“ a dává návod „zur Einfalt.“

Kristovou (mit der Marterperson Jesu), zdali jich veškera útroba vnořena jest a vtonula v jednotu se Spasitelem; musejí takto stále téměř prodlévati v myšlénkách a citech vážných a matorných, a že nad to vyloučeno jest až příliš úzkostlivou snahou všeliké ve víře hloubání, musí utlumiti se všeliká radostivosť ze *vlastního, z původního* jádra pučícího duchovního rozvoje a objeviti se ovšem ušlechtilá jinak prostota, jakožto pravý ráz Jednoty bratrské.

Podobně kladl i Luther hlavní důraz v nauce o ospravedlnění na víru ve smíření Kristem a nikoliv na skutky, a v souhlasu s takýmto náhledem oslavují evangelíci až dosud Veliký pátek jako popřední slavnosť výroční. Všeliká naše nedostatečnosť poznati pravdu visí na tom, že k ní pozíráme z jednoho a tudyž stranného stanoviska. Vykoupení naše není *dokonáno* smrtí Kristovou; na kříži smířena jest *vina*, nepotříny však *následky* téže viny, nezničen osten smrti. To teprve stalo se z mrtvých vstáním Spasitelovým, tu teprve zbortěny okovy i smrti, a zorou velikonoční zavznělo teprve radostné Alleluja po osvobozeném okršku země; pročež důsledně zcela slaví katolická církev nikoliv Veliký pátek, o kterémžto všedním pro nás dni utýráme se prácemi, jež tolikéž jsou následky pro viny, alebrž hod Boží velikonoční, v němž teprv úplně vykonáno spasení lidstva, jakožto pravý střed veškerých svých výročních slavností.

Taktéž nesmíme se ztajiti tím, že se nás u bratří i nynější obnovené Jednoty nemile dotkla jakási ovšem neoprávněná nechuť a hořkosť k církvi katolické, jakáž se bohužel objevuje i v učebních knihách, jako na př. mezi jiným ve spise: „Hauptinhalt der christlichen Heilslehre“ na str. 65., kdež se uvozují některé hlavní doby z církevního dějepisu a kdež se dí doslovně: „Poznenáhlé zvrhnutí křesťanstva ve středověku (500—1500) pod papeži a čistější jeho zachování mezi menšími církevními stranami za kacíře pronásledovanými“ — kdežto povrchní jen nahlednutí v některou historii literární, na př. protestanta Vilmara každého nepředpojatého badatele poučuje, že právě v rozkřičeném tom středověku pod vládou papežů, kde církev mocí svou blahokojnou byla prosákla veškeré vrstvy společenské, objevily se nejlibější květy národní poesie a umy i literatury vůbec a oslavila se Evropa činy nejspanilejší a nejhrdinější lásky. Při tom všem má nynější bratrská Jednota tu nepopíratelnou zásluhu, že uprostřed nynějšího namnoze odekřestěného světa zhoubnému a sprostému materialismu oddaného chová ve svém lůně za drahý poklad a diasporou i rozšiřuje víru v *božství* Kristovo a takto hájí snahou právě obětovnou popřední a základní pravdy křesťanské.

Rozdíl mezi tvory bezústrojnými a ústrojnými.

Podali *Eugen* a *Rudolf Kadeřávkové.*

Věnuješ-li, milý čtenáři, přírodě a rozmanitému tvorstvu jejímu bedlivější pozornosť, nemůže tebe tajna ostati jakási shoda, která bylinstvo se zvířenou spojuje, oddělujíc je příkře od říše nerostův. Ovanujeť tebe z obou oněch říší dech života, jenž ony podivné změny rodí, kterých na tuhé formě mrtvého nerostu nepozorujeme. Rozdílné druhy a výkony činnosti této životné rozděleny jsou u rostlin a živočichů na různé, však určité části těla, jež ústroje nazýváme; hmota pak nerostů nemá nikdy zvláštních částí, nižádných ústrojů, které by sloužily k rozličným účelům. Proto slovou ony tvory ústrojnými, tyto neústrojnými.

Lučebným složením tvorové bezústrojní od ústrojných podstatně se neliší; neboť tytéž prvky nalézají se v obou rodech tvorstva, totiž uhlík, kyslík, vodík a dusík, ačkoli prvků, z nichž se skládají tělesa bezústrojná, jest ještě více.

Ani sloučeniny složením svým nad míru jednotvárné, (obsahujíť zajisté vesměs jen ony svrchu jmenované prvky, ve dvé, tré neb čtvero spojené), nejeví v říši ústrojné menší rozmanitosti než sloučeniny říše neústrojné. Nalezáme tu i tam zásady, kyseliny a hmoty netečné, ano mnohé, jako voda, kyselina sirková, fosforečná a uhličitá, kysličník jodnatý, draselnatý a železitý oběma říším jsou společny. Jediné ten rozdíl jest tu znamenati, že lučebné vlastnosti sloučenin ústrojných nezávisejí na jakosti jich součástek, jako u nerostů, nýbrž jediné na jich kolikosti či počtu rovnomocnin prvků v nich obsažených; ale neshoda tato snadno může se vysvětliti skrovným počtem prvků tvorstvo ústrojné skládajících.

Mimo to lučebníkům podařilo se vytvořiti z látek bezústrojných způsobem umělým sloučeniny ústrojné. Posud tedy jsme neshledali rozdílu. Avšak sloučeniny ústrojné, které vznikly lučebnými prostředky, jsou mrtvy, jelikož činnosti v nich není takové, jaká se naskytuje ve tvoru organickém. Mají-li sloučeniny býti organické, nestačí je tvořiti silami lučebnými a fysickými, nýbrž třeba jest,

aby měly původ svůj v organickém tvoru a v něm trvaly dále. Neboť jakmile od něho se odloučí, již zcela jinak si vedou, totiž pouze lučebně. Rozdíl tedy se skrývá v činnosti životné.

Dříve však než o této rozprávěti budeme, dlužno bychom zřetel svůj obrátili ku hmotě a zevnějšímu jejímu útvaru. Majíť nerosty podobu více méně pravidelnou, t. j. jsou tvary hranaté, rovnými plochami obmezené, mající podobu mnohostěnu; nazýváme je hráněmi nebo-li krystaly. Zevrubnější pátrání učí, že tělesné výměry hrání zákonitými k sobě se mají poměry a že tvářnosť jejich v jakémsi velmi úzkém jest spojení s lučebnými a fysikálními vlastnostmi. Vniterní sloh jejich tak jest pravidelný, že se dají dle určitých několika směrů rozeštípati, čímž vznikají tvary jak sobě na vzájem, tak i hlati matičné naprosto podobné, poměrů totožných a ploch nezřídka úplně hladkých. Kdyby nástroje naše nebyly tuze hruby a čidla tuze slaba, mohli bychom každou hlať rozděliti v nesmírné množstvo takovýchto přemalých tělisek, z nichž každé téhož by bylo sloučenstva a téhož tvaru, jako tvar původní. Jevíť se tudíž nerost ve svém nitru býti hmotou úplně jednostejnou. Jsouť arci také nerosty, na př. žula, na kterých oko naše snadno nestejné složivo vypátrati může; nerostopis však učí nás, že podobné smíšené nerosty se neskládají z ničeho jiného, než z nerostů jednoduchých.

Jinak ovšem vedou si tvorové ústrojní. Celé tělo jejich obmezeno jest z venku plochami křivými, ano i nejmenší částice skládající ústroje jednotlivé jsou dle pozorování drobnohledného naskrze kulovaté a stávají se hranatými teprve nahromaděním a tlakem.

Ani skupenstvo tělesné není jednostejné. Každá časť, byť se nám zdála sebe jednotvárnější, složena jest přece z nesmírně malinkých, avšak nesčíslných tvarů, ve kteréž i nejhustější dřevo i nejtvrdší kosť dá se rozložiti, jak přesvědčí nás drobnohled sebe skrovnější. Tvary tyto, byť i zevnějškem od sebe se lišily, jsou přece vesměs jen odrůdou jemného měchýřku, jejž buňkou zoveme. Kulatý tento měchýřek objímá sliznatou, jemnozrnou hmotu, kteréž říkáme *protoplasma, útvar počáteční,* v němž zřídka jen schází čočkovité, zakulacené tělísko, jádro buněčné. Buňky tyto shlukujíce se tvoří rozmanitá tkaniva. Tu pevnými látkami se naplňují a tělu podpory poskytují; tu v cévy se kupí a potravu dílem přechovávají, dílem posouvají; tam v nitkovité svazky se pojí a pohyb možným činí; tu jsouce jemnými nervy cit ku vědomí přivádějí a pohyby činí. Tato ústrojí tak úzce jsou k tělu ústrojnému vázána, že buď celek, buď jen pořádek se ruší, když toliko jedno se odejme. Může-li býti bylina bez kořene, zvíře bez soustavy nervové? Každý

ústroj působí ve prospěch svůj a ve prospěch celku, a celek k užitku jest všem ústrojům jednotlivým.

Nemajíť tedy, jak úvaha tato dokazuje, částečky ústrojence, byť sebe menší, ani dle tvaru ani dle sloučenstva podoby s celkem.

Pátrajíce však po způsobu, jakým tvorové obou říší se rozvíjejí a rostou, jakým potravu přijímají a se plemení, setkáváme se s rozdílem, onoho daleko důležitějším.

Základným tvarem každého tvoru ústrojného i byliny, i zvířete, jest ona svrchu uvedená buňka. Ač samostatného života již jest schopna, jak u řas a nálevníků shledáváme, buňka tato prvotná ve případech daleko četnějších vytvořuje množstvo jiných buněk ze sebe vyvozujíc tak znenáhla těla co nejsložitější. Nejobecnější způsob takového rozmnožování záleží v opětném dělení buňky matečné. Ve protoplasmě totiž utvoří se z jádra původního dvě neb více nových jáder, kolem nichž se rozdělené protoplasma soustřeďuje. Ze blány prvotní uprostřed buňky matečné vyrůstá dle počtu jáder dvé neb více příčných stěn, jimiž dřívější prostora ve dvé neb více komůrek se rozdělí. Nové tyto buňky dorostouce dělí se týmže způsobem opět.

Přijímání potravy, na němž vzrůst buněk závisí, zakládá se na *endosmose,* či na zvláštní způsobilosti blány rostlinné a živočišné, kterouž propouštějí mnohé tekutiny, jevící ku blanám oněm přitažlivosť. Tímto způsobem buňky dílem potravu přijímají, dílem látky nezáživné ze sebe vylučují. Látky, jež rostlina a zvíře přejímají, různí se lučebným sloučenstvím, tvarem i ostatními vlastnostmi úplně od látek, ústrojence ony skládajících. Nikde nenalezáme v zemi hmoty, kteráž tvoří zeleň listu, ani škroboviny, objevující se tak často v plodech aneb hlizách rozmanitých rostlin.

Potrava, již zvířata požívají, nikterak s tělem jejich se neshoduje, zvláště pochází-li z říše bylinné.

Jest tudíž každý ústrojenec schopen, by přijaté látky přetvořoval a sobě zpodoboval a sice nejen co do sloučenstva lučebného, nýbrž i co do tvaru.

Při nerostech nepozorujeme nikdy podobných úkazů životních. Nerosty arci také rostou a přibíráním látek z okolí hmotu svoji zvětšují, avšak vzrůst jen tehdá možným se stává, když v nejbližším okolí nerostu tytéž lučebné součástky se vyskytují, z nichž nerost sám se skládá.

Krystalu ledkového na př. přibude sice v objemu, vložíme-li jej do roztoku ledkového, avšak přibývání toto děje se tím způsobem, že částice ledkové v tekutině se vyskytající následkem přitažlivosti

se usazují na hmotu stejnorodou krystalu ledkového, čímž tento vůčihledě se zvětšuje. Krystal však není schopen ani by přetvořil látku tuto v jiné lučebné sloučeniny, ani by změnil tvar, jenž mu původně přináleží. Rosteť usazováním se látek stejnorodých na zevnější jeho plochy, čímž tvar i lučební jeho sloučenstvo trvá beze změny.

Kdežto doba časného trvání nerostům není vyměřena a ony jen nahodilými zevnějšími vlivy v prvky své se rozlučují, každé tělo organické nejen protože zápasí se vlivy zevnějšími, zaniknouti musí, nýbrž i proto, že veškeren organismus jest uspořádán ku trvání toliko časnému. Po jistou dobu sebe zachovává a živí, a doba ta každému druhu tvorstva organického jest vyměřena. Pak rozplývá se organismus ve své složky prvotné, které buď se slučují dle zákonův chemických přináležejíce nyní ku tvorstvu bezústrojnému nebo slouží ku tvoření a výživě organův jiných. Avšak toliko jedincové, individua, zanikají, druh se zachovává rozplemeňováním, kterýmžto výkonem přírodním tvoří se noví jedincové druhu téhož. Rozplemeňování jest buď bezpohlavní buď pohlavní. Není-li potřebí dvou jedincův různého pohlaví, jedinec plemenící rozpadá se na jedince nové, které se buď shodují s jedincem plemenícím i morphologicky i physiologicky, nebo se neshodují; kterýžto způsob může se naskytovati u všech bylin, avšak ve zvířeně jest omezen na druhy nižší. Pohlavní rozplemeňování liší se od bezpohlavního tím, že má-li se utvořiti buňka vaječní, zárodek nového jedince, musejí se spojiti dvě buňky oplodňující tvaru různého; vesměs tak se děje ve tvorstvu bylin i zvířat, jelikož i ti tvorové, kteří se plemení způsobem bezpohlavním, schopni jsou též způsobu pohlavního. Plemeněním bezpohlavním všecky vlastnosti jedince plemenícího přecházejí na nové jedince, kdežto pohlavním plemeněním dostává se zplozencům toliko vlastností druhových, nikoli jedinečných.

Takového rozplemeňování postrádá tvorstvo bezústrojné. Trvají tvorové bezústrojní, pokud živlové zevnější je nerozloučí; když pak se rozloučili zákony chemickými, opět se spojují s jinými prvky způsobem chemickým.

Tyto zjevy životní podmíněny musejí býti nějakou příčinou. Toť zapříti nelze. Avšak odporují sobě náhledy učenců, z nichž jedni, vitalisté praví, že tato příčina na prosto se různí od sil lučebných a fysických, že jest to síla životní; druzí však, mechanisté upírají tuto sílu životnou.

Vitalisté vším právem náhled svůj dovozují ze zjevů životných; neboť podle účinku lze souditi o příčině. Jsou-li bezústrojní

tvorové řízeni sílami chemickými a fysickými, základ zjevů životných nemůže býti, taktéž síla chemická neb fysická, nýbrž síla životná. Příčinou zjevů chemických a fysických jest síla chemická a fysická; tedy i příčinou zjevů životných, které nemožno vyložiti silami chemickými a fysickými, musí býti síla životná.

Mechanisté upírajíce princip životný nezapírají rozdílu mezi tvory organickými a bezorganickými; avšak tvrdí, že by klásti se musila síla životná tehdy, kdybychom dokonale znali účinnosť sil bezústrojných a jistě věděli, že tyto síly nemohou způsobiti zjevů životných. Než nedostává prý se takové vědomosti; proto prý by se ukvapil, kdo by kladl sílu životnou; a snad prý možno si mysliti, že zjevy životné vyplývají z činnosti sil chemických a fysických účinky, které nás posud jsou tajny. Pokud nejsme přesvědčeni o nedostatečnosti sil bezústrojných, musíme prý odvozovati zjevy životné ze sil těchto aniž je podmiňovati silou novou, životnou.

Má-li tato námitka jakou platnosť do sebe? Nikoliv. Není zajisté potřebí, abychom zcela poznali, seč jest některá síla, máme-li ve příčině jisté rozhodnouti, zdali síla něco vykonati může čili nic; neboť jsou-li účinky povahy sobě protivné, musejí též býti síly, které jsou původem jich, protivny, nikoli totožny. A věru slovutný lučebník, Liebig dokázal, že látky, kterých jest potřebí k utvoření organismu, v organismu zcela jinak si vedou než mimo organismus; jsou nuceny vzdáti se povahy původné, lučebné, spojovati se a jeviti v nových tvarech vlastnosti nové, vlastnosti takové, které ve tvorech bezústrojných ani dosti málo se nenaskytují; taková činnosť látek těch v organismu potud trvá, pokud organický tvor žije. Proto musí býti v organismu síla, která podrobuje síly látek chemické a jich užívá, aby se utvořil a zachoval organismus. Teprve tehdy, když látky vybaveny jsou z této síly životné nabývají opět svých vlastností bezústrojných a organismus na zmar přichází. I nemůže býti tato síla oživující totožna se silami chemickými a fysickými, silami látek, z nichž se tvoří organismus. Ovšem spojují se též v těle organické látky dle zákonův chemických, ale tak se děje řízením síly vyšší, životné. Důkazem toho jsou sloučeniny organické, které lučebníci způsobiti mohou uměle zákony lučebnými; neboť tyto sloučeniny jsou mrtvy. Žádnému dosud lučebníkovi nezdařilo se utvořiti buňku, sval, nerv. Proto na bíle dni jest, že základem tvorův organických jest zvláštní princip životný, jenž všecky zjevy životné řídí a je vede k dosažení cíle jednoho.

Táže-li se kdo, odkud vzniká síla životná tvorův ústrojných, na té přestati musí odpovědi, že každá buňka, která schopna jsouc

života zakládá jedince ústrojného, jediné od jiného tvoru živého, organického vznik svůj bráti může. Nikdy živou buňku neutvořily látky bezústrojné silami chemickými a fysickými; a zcela mylný jest náhled, že by plození bylo též prvotné čili různorodé (generatio aequivoca), t. j. že by živý jedinec z látek mrtvých vyšel, jak s jistotou dokázal zkouškami za dob našich Pasteur, lučebník francouzský. Nyní za jisto se má, že jako ostatní těla organická tak i nálevníci, cizopásníci a hlisty rozplemeňují se zárodky semennými. Proto život ze života původ svůj má; proto jakmile ve všem míru objevil se tvor organický, byla síla organická, životná v téže době, v něm; proto první buňka živá nás pamatuje na původce vyššího, na Boha.

Příspěvek k mythotogii české.

Napsal *V. Brandl.*

I.

Morana.

O tomto božstvu pohanských našich předků zachovala se nám zpráva na dvou místech rukopisu Kralodvorského a sice v písni Čestmíru a Vlaslavu: *„Morena jej sipase v noc črnu“*, pak v písni Záboji: *po púti vší z Vesny po Moranu“*. Mimo to nalezáme stopu onoho božstva v Praze a v Meziříčí Velkém, kdež lid jmenuje hřbitov: *„na Moraně“*.

Jest nám litovati, že se nám nezachovaly než velmi skrovné zprávy starožitné k bájesloví českému se vztahující; kdybychom jen malou část toho měli, co Němcům zbylo v Eddě, anebo část toho, co nám zůstaveno o bájesloví Řeků a Římanův, byla by práce směřující k objasnění mythologie české velmi usnadněna. Při nedostatku však všech zpráv zevrubnějších nezbývá, leč jinými pomůckami dopracovati se ne-li pravého jádra, aspoň tedy pravděpodobnosti, na čem podstata toho onoho božstva záleží.

Takovou pomůcku poskytuje nám methoda analogická, která ve příčině Morany nás vede k tomu, abychom se poohlédli, nelze-li naleznouti stop, ježto by nám k Moraně jako k původu a východišti svému ukazovaly. A v skutku jsme tak šťastni vyslíditi několik stop, ve kterých poznáváme, jakého způsobu staropohanský názor o Moraně byl a kterak názor ten bezvědomě v lidu a písních jeho se zachoval. Jest nám tedy kráčeti cestou zpátečnou, t. j. po sto-

pách, které nám naskytují památky a názory z dávnověkosti nás dochované, zajíti nám jest do šera minulosti, v níž památky a názory ty příčinu svou a začátek svůj mají.

Tu především oko badavé k sobě obrací okolnosť ta, že v národních písních, které o smrtné neděli se zpívají *při vynášení smrti*, ženská postava, ježto vynášena bývá se jmenuje *Mařena, Mořena, Marena, Smrťholka, Smrtnice, Smrtolka* nebo zkrátka *Smrť*. Jest tedy na bíledni, že slova *Smrť* a *Mořena* znamenají bytosť tutéž; je-li tomu tak, pak se neodchýlíme od cesty pravé, připíšeme-li vlastnosti, jimiž Smrť v národních písních se znamená, také bytosti té, kterou předkové naši Moranou jmenovali. Avšak především podotknouti sluší, že Smrť v národních písních neuvádí se jako nějaký pojem abstraktný, nýbrž že ona jest zosobením záhubné bytosti, které všecky vlastnosti tvoru živoucího se přiříkají. Nejen že Smrť rozmlouvá s lidmi, jak toho dokladem jsou na př. písně č. 9. 10. atd. sbírky Sušilovy, ona nad to více představuje se nám jako bytosť ukrutná, která lidi násilně umrtvuje buď je dávíc buď střelami je bodajíc.

Co se týče dávení Smrti, máme doklady v Sušilově sbírce na str. 12:

Smrť na to nedbala,
Do dveří se brala,
Hned ho za krk vzala
A o zem nim prala,
A takhle ho stiskla,
Ež krev z něho vyšla.

Anebo jiné čtení též písně:

Tak ona nim pere,
Ež se zema chveje,
Tak ona ho hněce,
Ež z něho krev teče,
Tak ona ho sciská,
Ež z něho krev prská.

Netřeba podotýkati, že vlastnosť dávení dostala se Smrti či Moraně z pozorování, kterak člověk na smrtelném loži ležící se smrtí zápasí. Jako ten, který dáven jest, chropí a řičí, tak považovali praotcové naši chropivý a řičivý hlas umírajícího za následek dávení, kterým bohyně smrti umírajícího násilně života zbavovala. A ve příčině té rovná se naše Morana řecké Moiře, o níž Homérovy zpěvy drahně dokladů mají, kterak ona bojovníky k zemi vrhá, je dáví a tmou jim oči zastírá, (viz n. p. Il. 5, 83; 12, 116. Od. 2, 100; 3, 238 atd.).

Velmi důležita je však zpráva národních písní, že Smrť lidi střelami zabíjí, poněvadž na základě tom nám lze ustanoviti, z jakého kosmického zjevu osobnosť Morany v mysli staropohanův se ujala a utvořila. Vizme především doklady, že Smrť či Morana střely na lidi metá. Tak se čte ve dvou písních sbírky Sušilovy:

Střelila ho smrti
Střelú přeukrutnú
A *pichla* ho v srdce
Převelice těžce (str. 10).

Zabodla ho v srdce
Převelice těžce (str. 11).

Velmi závažna jest také „stará píseň morní", kterou dr. Goll z jednoho rukopisu Berlínské bibliotéky v Čas. čes. Mus. 1873 str. 448 uveřejnil, z níž tyto dvě slohy vyjímáme:

Jakožto *oblak* již se béře
do dola západního,
a tak hrozí *střelami* hroznými
nebojíc se žádného.

Želné vojsko na hřbet klesá,
holka radostí plesá,
střelba fučí, zvonovina hučí,
pláč sirých v domech zvučí . . .

Střela, kterou Smrť či Morana podle těchto dokladů lidi usmrcuje, mimoděk nám připomíná božstva jiných národů indoevropských, která taktéž střelami lidi zabíjejí a zajisté především namanuje se tu řecký Apollon, kterak rozhněván jsa na Řeky, že kněze jeho zneuctili, smrtonosné šípy do táboru řeckého metá. Praví se o něm v Iliadě, že šípy řinčely s ramen je.o a že kráčel podoben jsa *noci*. Tážeme se zajisté s podivením, kterak to možná, aby Apollon, Slunce bůh, tedy protiva tmy, porovnával se k noci? A přece není toto porovnání nemístné, uvážíme-li, jaký názor se skrývá pod šípem a božstvem jej metajícím.

Starožitní národové nebyli tak vzdělani, aby si byli mohli zjevy přírody také na přirozený způsob vysvětliti. Neznali sil přírodních, kterými zjevy ve přírodě se způsobují, nýbrž *bájili,* že jednotlivý zjev působen jest jakýmsi božstvem. Mezi zjevy přírody zajisté nejvíce vyniká a nejvíce na mysl naivnou působí bouře mohutná, v níž rozkacené živly přírody zuří. Úžasnou rychlostí ženou se mračna po nebi, jako by jedno druhé pohltiti chtělo. Mysli

staropohanů zdálo se, že boj živlů přírodních jest skutečným bojem bytostí božských a blesk, který z černých mračen šlehá, zdál se jim býti zbraní, kterým božstvo bojuje. Blesk však každého, koho dostihne, zabíjí. Protož v mysli starožitných národů černé mračno stalo se sídlem zhoubných bytostí a blesk pojat za střelu, kterou toto božstvo metá. Poněvadž však střela blesku jistě a rychle umrtvuje, připisována pak každá násilná neb nenadálá smrť onomu božstvu, které blesky z černého mraku sesílá. Za tou příčinou také lidé pradávní se domnívali, že všechny morové nemoci, každá náhlá smrť člověka působena jest bytostí ve vzduchu žijící, která střely své na lidi metá a odtud zachovaly se do našich dnů způsoby mluvení: *postřelen* morovou ranou, — *postřelen* zlým větrem.

Že Slované takto Smrť původně pojímali, důkazem toho není pouze první sloha ze staré písně morní svrchudotčená, nýbrž také „Slovo o pluku Igorově“, kdež opět s týmž názorem se potkáváme. Praví se tam: „*černá mračna* táhnou od moře, chtějí zastříti čtyři slunce a v nich třepetají světlé *blesky;* bude hromobití velké, půjde déšť ve způsobě *střel;*“ — anebo na jiném místě: „větře proč metáš *střelky* na vojsko manžela mého?“

Podoba blesku ku střele jest příčinou, že veškery bajeslovné postavy záhubné střelami vládnou. Tak, jako svrchudotčeno, Apollon, jenž střely na vojsko řecké metá a zároveň se sestrou svou Dianou děti Niobiny střelami zabil. Poněvadž pak násilná smrť nejvíce děje se ve válce a poněvadž bouře pojímána za boj bytostí vzduchových, proto zajisté již záhy přenesla obrazotvornosť dřevních národů záhubnou bytosť střely z černého mračna netající na půdu zemskou a tak vyvinula a ustálila se představa o násilné válečné bytosti ženské, která do řadů bojovníků valčících se vrhá a střely neb kopí na ně metá. Toho způsobu byla řecká *Moira,* latinská *Morta,* nordická *Valkyria,* litevská bohyně smrti *Giltinė* (podle Schleichera: pichající) a také česká *Morana.*

Ukázali jsme totiž svrchu, poněvadž v národních písních slova *Smrť* a *Morena* znamenají tutéž bytosť a *Smrť* v písních těch se představuje střelami ozbrojenou, že také Morana věrojatně v dobách pohanských pojímána byla za bytosť ukrutnou střelami ozbrojenou. Náhled ten podporujeme jednak totožností Smrti a Moreny v písních národních, jednak tím, že Morana náleží do téhož kruhu bájeslovného jako Moira, Morta a Valkyria a konečně dokladem z rukopisu Kralodvorského a sice oněmi verši ze zpěvu „Čestmír a Vlaslav“, ve kterých se popisuje násilná smrť raněného Vlaslava, ježto znějí takto:

Vlaslav strašno po zemi sě koti
I v bok i v zad, vstáti nemožéše:
Morena jej *šipáše* v noc črnu.
Kypieše krev ze silna Vlaslava
Po zelené trávě v syru zemiu teče;
Aj a vyjde duša z řvúcej huby . . . .

Ovšem tohoto místa rukopisu Kralodvorského jen potud užiti se může za důkaz, že Morana střelou lidi zabíjela, pokud připustiti lze čtení *šipáše* a jest tedy potřebí odůvodniti, že čtení *šipáše* věci více přiměřeno jest, nežli čtení Hankovo *sypáše*, neb novější čtení *sipáše*. Čtení Hankovo nemá již obranců žádných. Co se pak týče čtení *sipáše;* zdá se nám, že také není přiměřeno. *Sipati* totiž prý se odvozuje od *spím, snu (spnu),* jako lípati od lpím, lnu (lpnu) a znamená prý tolik co *sopire, soporare*. Avšak Jungmann, který toho čtení se držel, nezná jiného dokladu pro slovo sipati, leč jediné toto místo rukopisu Kral. a nabyl dokladu toho právě tím, že četl *sipáše*. Přímý doklad, že *sipati* znamená v češtině soporare, einschläfern posud se nenalezl a sotva se nalezne; nebo polské slovo *sypiać*, kterého Jungmann se dokládá, neznamená *soporare*, nýbrž dormire = spáti; nad to vyráží se pojem *soporare* v češtině slovem *uspati*, v polštině uspić a ve slově o pluku Igorově taktéž naskýtá se *uspilъ*. Avšak, i kdybychom půjčili, že *sipati* znamenati může tolik co uspati, přece spojení takové, jakoby někdo uspán byl *do noci černé*, tak jest neobyčejno, že mu podobného snad v žádné řeči se nenalezne. Mimo to příčí se klidná činnosť uspávání, která by se tím bohyni smrtí válečné připisovala, úplně povaze její; u všech národů nalezáme o božstvu smrti násilné náhled ten, že božstvo to jest ukrutno: Apollon vraždí vojsko řecké teprve, když se na ně rozhněval, on a sestra jeho Diana zabíjejí děti Niobiny teprve, když oba od Nioby uraženi byli; řecké Moiry, latinská Morta a Bellona vraždí ukrutně bojovníky, totéž činí německé Valkyrie, což důkazem, že starožitný názor bohyni smrti nepředstavoval si jako nějakou chůvu nebo něžnou matku, která dítě uspává, nýbrž za bytosť lítou, záhubnou, která ve vraždění si libovala. A jen staropohanský názor český měl by v tom býti vyjímkou? Ještě nyní praví lid, že Smrť člověka střílá střelou přeukrutnou a v době té, kde Moranu znal jako božstvo ukrutné, měl si ji český názor představovati za bohyni dobrotivou, která člověka jako chůva pečlivá uspává? Mimo to nenasvědčuje popis, kterak Vlaslav se smrtí zápasil, tomu, že by byl uspán byl; praví se, že strašně po zemi se kotí, že se pokouší vstávati, že toho však pro záhubnou činnosť

Moraninu učiniti nemohl, že krev z něho teče, až duše ze řvoucí huby vyletěla. Kde jsou tu příznaky a následky uspávání? Když kdo uspán bývá, padá ponenáhlu do spánku, až všechen pohyb a hlas se utiší; toho však při Vlaslavu nespatřujeme, an poslední moment tohoto domnělého uspávání spojen jest ještě se řváním, nikoli utišením.

Z těchto důvodů mluvnice, povahy bohyně smrti Vlaslavovy, nepřistupujeme ku čtení: Morena sipáše = uspávala a přijímáme raději čtení š*ipáše,* které zvěčnělý Erben v Lumíru 1859 str. 423 navrhl. Avšak neschylujeme se k důvodům Erbenovým záležejicím hlavně v tom, že šipati jest totožno se slovem šibati a že souvisí se slovem *šíp* = střela. Není potřebí, slovo *šipati* ztotožnovati se slovem *šibati,* ano slovo *šipati* skutečně ve starší češtině se naskýtá, ovšem ve formě *šípěti* a sice ve smyslu, který odůvodnění čtení: „Morena šipáše“ nikterak odporen není. Slovo to čte se na několika místech Letopisů Trojanských na př. na str. 300: „když ten střelec podle Trojanských, honě Řeky, běžel, ustavičně svou *střelbou* je *šípě* i morduje, tu Diomedes potká se s tím střelcem.“ Slovo *šipěti, šipiti* souvisí zajisté se slovy *šíp, šipiště* a znamená střelu s lučiště neb šipiště metati, a šipěti někoho znamená tedy střely na někoho metati, střelami jej raniti. Trvavá forma *šipati* hodí se úplně k popisu smrti Vlaslavovy: poraněn klesl k zemi a kdykoli učínil pokus, aby se zdvihl, Morana metala naň šíp; že pak boj Vlaslava se smrtí déle trval, naznačuje báseň tím, ana Vlaslava jmenuje silným a protož šipala Morana několik střel na něj a činila to dotud, pokud duše ze řvoucí huby Vlaslavovy nevyletěla.

Z těchto důvodů máme za to, že Morana jakožto bohyně smrti ozbrojena byla střelami, že ona tedy byla bohyně *střelošipná* nebo *střelometná* podobně jako řecká Artemis také *ἰοχέαιρα* t. j. šipometná slula[1]).

II.

Vynášení Morany a uvítání Vesny.

Poznali jsme, že základem báje o Moraně jest černý mrak a blesk z něho vyšlehující. Tato zhoubná moc živelní zosobena byla Moranou jakožto bohyní smrti. Avšak tentýž kosmický zjev černého mraku základem jest druhé vlastnosti Morany, podle které byla také zosobením zimy. Tuto vlastnosť poznáváme z obyčeje národního

[1]) V národních písních moravských uvádí se někdy místo Smrti sv. *Anna.* Snad právě proto, že jméno této světice obsaženo jest ve druhé části slova Mor-*ana.*

vynášení zimy či Morany, které ve krajinách slovanských z jara se děje. Avšak Morana jsouc bohyní zimy, má též základ svůj v černém mraku. Zimní mraky jsou obyčejně barvy tmavé, a za těmi mraky, bájili staropohané, ukryta byla teplota letní a úrodná i plodná moc přírody, která zosobena byla sličnou pannou — Vesnou. Mimo to však podobnosť mezi smrtí a zimou na snadě jest; jako teplo životní v mrtvole hyne, tak křehne i země ubýváním teploty zemské.

Není snadno vypátrati, jaký pravý význam vynášení Morany či smrti za věku pohanského mělo; nebo zbyly nám pouze národní průvody vlivem časův a názorů křesťanských velmi změněné a několik písní, na nichž zjevně se vidí, že jsou zbytky prastarých písní obřadových; avšak zbytky ty jsou tytýž porouchány jako nynější obřady samy, jsouť propleteny nahodilými přídavky z dob pozdějších, některé jen začátek písně podávajíce, jehož pokračování původní se ztratilo a nahrazeno bylo příměšky a přívěšky rozličnými buď z písní jiných buď pouhými slovy k celku písně nenáležitými a smysl její tudíž rušícími. Jsouť to skutečně jako naplaveniny, kde časem rozličné vrstvy se nasazují původní podobu půdy měníce, a každá vrstva dává svědectví o velikém prostoru času, ve kterém spůsobena byla.

Vynášení Morany koná se nejvíce v pátou neděli postní (která pro to také nedělí smrtnou sluje) aneb již i v neděli čtvrtou a to podle krajin rozdílně, zde tak onde jinak; společný však jest všem krajinám způsob ten, že slaměná postava ženská Moranu představující buď do vody se pouští buď s nějakého vrchu do hlubiny se vrhá, načež mládež kameny po ní hází, jakoby ji ukamenovati chtěla. Nyní ovšem zpívá lid zde onde při vynášení Morany písně žertovné, kterými Moraně se posmívá a provádí při tom rozličné šprýmy, jakoby tím Moraně potupu činiti chtěl. Avšak kdo uváží, s jakou vroucností staropohan život miloval, s jakou hrůzou jej rozechvívala smrť život končící; komu na mysli tane, kterak staropohané pojímali bohyni smrti za bytosť ukrutnou, ten sotva uvěří, že pohanstvo vynášejíc Moranu žerty z ní si tropilo jako pokolení nynější, ten naopak přesvědčen bude, že ono s myslí vážnou konalo obřady Moraniny, o níž vědělo, že jest to bytosť, která ničím uprosena, ničím smířena býti nemůže. Když mládež za naší doby smějíc se a žertujíc Moranu do vody hází, nenásleduje z toho, že to staropohané taktéž prostopášně a všetečně činili. Známo, že Hindové svou bohyni smrti, Kâlî, sedmý den po plnoluní březnovém a u slavném průvodu do Gangy potápějí a že germanská Nerthus

od kněží v posvátném jezeře ponořena bývala. Nelze tedy pochybovati, že potápění Morany také u našich pohanských předků mělo význam vážný a že se tedy také okolnosť ta, že mnohé písně při vynášení Morany zpívané vyznamenávají se „nápěvem výročitým a jakoby posvátným“, kteréžto písně zajisté náležejí době starší, než písně ty, jež jsou obsahu šprýmového a nápěvu veselého.

Chceme-li náležitě vynášení Morany porozuměti, jest potřebí, abychom vážili kosmické zjevy jarní a vztáhli sem podobné obřady a názory pohanské jiných národův indoevropských, čili abychom naše bájesloví ve spojení uvedli se společným mythem Indoevropanův.

Povýtečné znamení jarní síly přírody jest, že se zemi vláha vodami navracuje, any paprsky sluneční prorážejí led, pode kterým vody v zimě ukryty byly. Voda zemská má však původ svůj ve vodě nebeské, která ve způsobě deště k zemi padá. Tento kosmický zjev vláhy přírodní, jak zemské tak nebeské, jako ostatní zjevy přírody zosobován byl v mysli staropohanské. Vodonosná mračna nebeská představovali si dřevní Indoevropané za panny, které od zloduchů ve hradě (t. j. v černém mračnu) uvězněny bývají, až Slunce-Bůh hrad svými střelami (paprskem, bleskem) rozboří. Podobně představovali si Staroslované vláhu zemskou za spanilou děvu, která od zloducha uvězněna jest, až mladý Slunce-Bůh (Jarovit) ji zároveň s nebeskými vodními pannami osvobodí. Jako vodní panny nebeské, také panna představující vláhu zemskou uvězněna jest ve hradě, který „za vodou leží.“ Panna ta sluje *Vesna* a nepřítelem jejím jest Morana (zima), která Vesnu ve hradě hlídá. Hrad ten nyní v národních písních nahrazuje se pojmem země; klíče k tomu hradu podle týchže písní Morana, či jak v písních se praví, Smrtholka, Smrtola, neb smrtná neděle, odevzdati musí sv. Jiří. Vniterná souvislosť mezi vlahou zemskou i nebeskou naznačuje se v písních národních tím, že sv. Jiří týmž klíčem otevírá i zemi i nebe, jak se v písni Sušilovy sbírky str. 769 praví:

Smrtolenko, Smrtolo
Kam's *klíče* děla?
Dala jsem je dala
Svatému Jánu,
Aby *otevřel*
Do nebe bránu.
Dala jsem je dala
Svatému Jiří,
Aby *otevřel*
Do nebe dveři.

Podle této písně otevírá sv. Jiří[1]) tedy nebe t. j. jarní Slunce-Bůh překonav zloduchy zimní vrátil nebi světlo i teplo sluneční; on však také otevírá zemi:

Smrtná neděle,
Kam's klíče dala?
Dala jsem je dala
Svatému Jiří.
Svatý Jiří vstává,
Zem odmykává
Aby tráva růstla (ibid. str. 768).

Tuto vniternou souvislosť vláhy zemské i nebeské ukazuje nám také píseň pravící:

Fiala, růže
Kvésti nemůže,
Až jí sám Pán Bůh
S nebe pomůže (ibid. str. 773).

t. j. zemské kvítí nemůže vznikati, pokud Slunce-Bůh zimní zloduchy nepřekonal. Někdy také praví se, že Mařena odevzdala klíče květné neděli:

Mařena, Mařena,
Kde's kluče poděla?
Dala jsem jich dala
Tej květnej neděli,
Aby odmykala
Ze země kořeni (ibid. str. 771).

Patrno z těchto úryvků, že odevzdáním klíče Morana vzdává se vlády t. j. ve smyslu bájeslovném: ona pozbývá moci čili umírá. Ale poněvadž ona překonána byla osvobozením vláhy zemské, protož obraz její do vody se potápěl, anebo se pálil na znamení, že vítězoslavný Jarovit (Slunce-Bůh) poraziv zimní mračna a osvobodiv vodní panny nebeské také na zemi vítězství dobyl. Jarní slunce na nebi a tekoucí voda na zemi jsou tedy vítěznými živly nad zkřehlostí zimní a proto se praví v písni:

Smrť plove po *vodě,*
Nové léto k nám jede. (Čelak. nár. p. str. 209).

Staropohanstvo zajisté bylo si vědomo příčiny, za kterou Mo-

---

[1]) Zastupujeť sv. Jiří pohanského Jarovita, poněvadž slavnosť jeho do jara padá. Místo sv. Jiří v hořejší písni jest jmenován také sv. Jan (křestitel), jenž představuje Slunce-Boha jako vítěze slavného, o čemž na jiném místě jednati budeme.

rana umírala, vědělo, že jasný Slunce-Bůh (Jarovit) byl původcem její smrti. Stopa tohoto vědomí zachovala se posud v několika písních obřadových, ovšem porouchaných. Tak čteme v Sušilově sbírce na str. 770:

Má milá Mařeno,
Pro koho's umřela?
Pro ty, pro ty, pro pacholky.

Anebo: „pro pasáka starého“, anebo: „pro toho synečka některého.“ Taková slova mohla se dostati do písní jen tehdá, když vědomí pohanské a s ním tedy i význam celého obřadu z lidu se vytratilo; že však původně za působce smrti Moraniny považován byl jarní Slunce-Bůh, dokazují slova písně ve sbírce Sušilově str. 771:

Mařena, Mařena,
Pro koho's umřela?
Pro teho, pro teho
Šohaja švarného.

Tento „šohaj švarný“ byl nepochybně v době pohanské mladý čili jarní Slunce-Bůh[1]). A umřela-li Morana v pohanstvu pro „boha švarného“, není se nám čemu diviti, že nyní lid křesťanský za příčinu její smrti, ze které více se neobrodí, udává křesťany t. j. víru křesťanskou, jakož praví píseň ve sbírce Kollárově na str. 3:

Morena, Morena
Za koho's umrela?
Ne za ny, ne za ny,
Než za ty kresťany[2]).

Vynešením, potopením nebo pohřbením neb upálením Morany přestává tedy panství zimy a nastává vláda Jarovita na nebi i osvobození vláhy teplé na zemi. Poněvadž pak oba zjevy přírodní zároveň se dějí v tom okruhu času, jenž jarem sluje, nelze se tomu diviti, že s vynášením Morany spojena bývá slavnosť, kterou návrat jara či teplá vláha země a zosobení její bájeslovné se vítá. Známoť, že posud venkované v týž den, ve který Moranu vynášejí, z lesa májek do vsi přinášejí a s ním po vsi obcházejí nazývajíce stromek ten „líto“ a opěvujíce jej písněmi rozličnými. Stromek ten zajisté jest symbolem obrozené síly přírody, která zeleň stromův a bylin vyhání. Tuto obrozenou sílu přírody na jaře staropohané zosobovali ženskou postavou jménem *Vesna*.

---

[1]) Zdá se, že slovce *švar* náleží ku kořeni *svar* znamenajícímu *svítiti*, jenž se zachoval ve jménu božstva *Svar-ožic*.

[2]) Starý akkusativ *ny* místo *nás* ukazuje, že tato píseň z doby velmi dávné pochází.

Vesna pojímána za první vláhu zvláště a za jasné, světlé počasí vůbec a jest tedy, jak i jméno tomu svědčí[1]), světlá či jasná bohyně jara. Avšak světlo jest podle náhledu starožitného následkem slunce, které také jest původcem teploty a na jaře tedy také původcem zemské vláhy; proto jsme svrchu podotkli, že Vesna jest také zosobením jarní vláhy či jaré síly plodné země. Za tou příčinou o ní se praví, že sama pochází z vody, aneb že přichází ze zámoří; tak pěje ruská píseň: „priletěl kulik (sluka) iz *zamorja*, prinës Vesnu iz *nevolja*.“ V písni té nevyráží se pouze názor staropohanský, že Vesna uvězněna jest ve hradě za mořem t. j. za mraky nebeskými (nebo pojmy *mrak* a *voda* v báji se stotožnují), nýbrž vyráží se také, že jest bytostí původ svůj ve vodě mající. Tutéž myšlénku nalezáme v jiné písni ruské: „Žavoronki (t. j. skřivánci) priletite, krasnu Vesnu prinosite“; odkud skřivánci Vesnu přinesti mají, nemůže býti tajno, když se ví, že podle názoru lidu ptáci zpěvní na podzim za moře odlétají. Významny jsou u příčině té také některé písně českomoravské, především jedna v Sušilově sbírce na str. 769:

Smrtná neděla,
Kde's tak dlóho byla?
„U studýnky u hlubínky
Nohy, ruce myla.“

Čím's jich utírala?
„Šátečkem, listečkem,
Červeným kvítečkem.“

A ty nový léto,
Co's nám doneslo?
„Všeho dobrého,
Kvítí modrého.“

Nelze pochybovati, že začátek této písně původně jinak zněl; nehledě k tomu, že všechny ostatní písně začínající se slovy: „Smrtná neděla“ ve druhém verši mají slova: „kam's klíče dala“[2]), nelze také pochopiti, proč by lid jaksi toužil po smrtné neděli t. j. po Moraně? Mám za to, že v době pohanské nebyla tázána Morana, kde tak dlouho byla; Moranu měli pohané celou zimu a poněvadž otázka položena jest tak, že jí se vítá někdo, který toužebně očekáván byl, jest se právem domýšleti, že začátek svrchu

---

[1]) Pochází slovo *Vesna* od kořene *vas*, z něhož vyrostlo sansk. *vâsara* den, *vas-antas* jaro, řec. *ἔαρ*, lat. *vêr*, lit. *vasarà* léto atd.

[2]) Viz Suš. sbírku str. 768., 769., 770., 771., 772., 773.

dotčené písně s otázkou svou neobracel se k Moraně, nýbrž k Vesně. Tomu nasvědčuje také ostatní obsah písně, který k pojmu o Moraně nikterak nepřiléhá. Dovídáme se, že Vesna po ten čas, který nepřítomna byla, meškala u studánky, t. j. že byla ve vodě ledem pokryté, z vody vystupuje z jara myjíc ruce i nohy a utírajíc je červeným kvítím. Právě slovy „nohy, ruce myla“ naznačuje píseň, že Vesna z vody na povrch vstupuje, utírání pak červeným kvítečkem nemá zajisté jiného významu než ten, že zemská vláha z ledu osvobozena jest paprskem slunečným, který v bájeslovných pověstech a písních kvítím červené neb modré barvy nebo zlatem se značí. Protož se praví v téže písni, že léto přineslo kvítí *modrého,* t. j. paprsky slunce i blesk, kterým Jarovit nebe i zemi otevírá a ve variantě písně té praví se:

„Nohy ruce myla.“
Čím's jich utírala?

„Lístečkem, plístečkem,
Zlatým papírečkem.“

Zlatý papíreček znamená zde patrně paprsky sluneční a utírání jím zajisté má význam ten, že Vesna osvobozená ujímá vládu na zemi, jako Jarovit na nebi.

Další důkaz, že Vesna jest bytostí vodní, spatřujeme v písni sbírky Sušilovy na str. 773:

Za onú vodú králové jedú;
A co oni vezú? Královnu mladú,
Nevěstu mladú a uplakanú . . .

Královna mladá převáží se přes vodu a jest uplakána t. j. porosena živlem tím, ze kterého pochází. Tato královna mladá není jiná než Vesna. Máme toho některé stopy. Především, že v písních při vynášení Morany zpívaných několikráte královna se připomíná, tak že pochybovati nelze, že tak zvaná slavnosť *králenská* původně spojena bývala s vynášením Morany, jakož zde onde v Čechách a na Moravě posud se děje. Děvy totiž chodí po vsi bílo oblečeny, majíce ve vlasech červené stužky, pozlacené hvězdičky a první jarní kvítky a vedou tak zvanou *královnu* či *králku,* děvu totiž věnci ozdobenou, která u každého domu stane, obyvatelům příchod jara oznamuje želajíc jim při tom štěstí a požehnání. Ač slavnosť králenská nyní také okolo letnic v některých krajích se slavívá, přece jest pravdě podobno, že původně bývala spojena s vynášením Morany a uvítáním Vesny. Ano zdá se nám, že jen tímto spojením slavnosť králenskou místněji vysvětliti lze. Vždyť při slavnosti

králenské hraje také roli král, jenž zároveň s královnou u slavném průvodu se nachází. Vážíme-li ve příčině té obsah národních písní, nalezáme v nich velmi zajímavé stopy o významu této slavnosti.

V písni svrchudotčené začínající slovy: „Smrtná neděla, kde's tak dlóho byla", nasledují po verši „kvítí modrého" slova tato:

Svatý Jiří jede k nám,
Po věnečku veze nám
Nám, nám, těm židenským pannám. (Suš. str. 769).

Postavme vedle této píseň jinou též při vynášení Morany zpívanou, v níž se praví:

Provod jede proti nám,
Po věnečku nese nám,
Nám, nám, těm horenským panenkám. (Suš. str. 769).

Jest patrno, že sv. Jiří ve předešlé písni totožen jest s „Provodem" písně této, oba přinášejí věnce t. j. kvítí jarní. Tutéž myšlénku vyrážejí jiné dvě písně:

Máji, máji,
My jsme tomu rádi!
Hode dó, *kvete* dó,
A me dycky k veselému průvodó. (Suš. str. 770).

Smrtisko sme zanesly,
Praporec sme přinesly.
Hody dó, *kvety* dó (ibid. str. 772).

Jak svrchu dotčeno, jest sv. Jiří totožen s Jarovitem a tudíž jest také slovem próvod[1]) zde míněn Jarovit a vítá-li se květná neděle t. j. Vesna zároveň s Jarovitem na ten způsob, že král (Jarovit) jede u slavném průvodu s královnou (Vesnou), nevyráží se zajisté tím jiná bájeslovná myšlénka než ta, že Slunce-Bůh zvítěziv nad zloduchy zimy nabyl opět síly své a zasnubuje si jarou sílu země, táž tedy myšlénka, vedle které v řeckém mythu Zeus ve způsobě *zlatého* deště s Danavou v podzemním sklepení uvězněnou se spojil, aneb jako Dodonský Zeus po boku svém měl bohyni Dionu, která rovněž zosobením jarní vláhy a zároveň světla jarního byla jako naše Vesna[2]).

Pojímáme tedy slavnosť králenskou za symbolický způsob sňatku Jarovita s Vesnou. Nasvědčuje tomu také jedna píseň ovšem

---

[1]) t. j. provodní neděle.

[2]) Báje o Vesně a Jarovitu jest také základem pověsti národní o zakleté princezně v hradě uvězněné a draky střežené, která mladým královicem osvobozena bývá.

velmi porouchaná ve sbírce Sušilově na str. 773, která obyčejnými slovy písní podobných „Smrtná neděla kam's klíče dala“ začínajíc takto pokračuje:

Za onú vodú králové jedú;
A co oni vezú? Královnu mladú.
Královna mladá smrť oblúpila
A svému milému šátek vyšila.

„Královna mladá smrť oblúpila“ t. j. Vesna zvítězila nad Moranou; „svému milému šátek vyšila“ t. j. Vesna zasnoubila se s Jarovitem; neb jest známo, že nevěsty ženichovi šátek vyšívaný na znamení lásky dávají.

Nelze tedy pochybovati, že Vesna v bájesloví slovanském pojímána za bytosť jarní vláhy zemské, která vznik svůj z tepla a světla Slunce-Boha béře. Jsouc bohyní jarní představuje ona omlazenou přírodu a protož také byla bohyní mladosti, jak o tom svědčí verš rukopisu Kralodvorského:

Po púti vsěj z Vesny po Moranu,

t. j. po celý život od mladosti až do smrti.

Krásný mythus o Vesně, který zajisté za dob dřevních jemné mysli pohanův nejspanilejšími city rozechvíval, vyhynul úplně z vědomí lidu a zapuzen jest ethickými názory mravně silného křesťanství, které sice zjevy přírody vůli božské podrobuje, sil přírodních však nikdy na výši božskosti nepozvedá, na němž právě pohanský mythus se zakládal. Ale posud proráží onen pradávný mythus národními porouchanými sice písněmi a obřady, v nichž zachovaly se nám pozůstatky dávno minulých názorův a citů předkův našich, kus poesie a vniterného života jejich vůbec. Jméno však sličné bohyně ze spisovné češtiny novější naprosto vymizelo; zachovalo' se jen slovo *vesno* u Slovákův a Valachů moravských znamenající *jaro* a přídavné jmeno *vesný* znamenající tolik co jarní. U Rusů jest posud užíváno; též Poláci znají výraz: *na wiosnę* = z jara. Více památky zbylo po ukrutné Moraně, jako vůbec paměť strašných zjevův a zkušeností déle lidstvu na mysli tane než paměť věcí lahodných. Posud totiž praví se: *Půjdeš na moraň,* t. j. umřeš; nebo: *Proti Mořeně není kořene;* aneb v české písni: „Optám se tě na *Morani,* máš-li pro mne srdce věrny.“

III.

Nav.

Odvěkou hádanku, co se děje se člověkem či s duší jeho po smrti, starožitní národové na všelijaký způsob snažili se rozřešiti.

Ač náhledy jejich u věci té zde onde se různí, nicméně kulturní národové v tom se snášejí, že smrtí tělesnou člověku konec není, nýbrž že duše jeho opustíc tělo dostane se na místo krom země položené, kde ji buď odměna za skutky dobré buď pokuta za skutky zlé očekává. Známa jsou bydliště *Elisium* a *Tartarus,* kam podle domněnky Řekův a Římanů duše zemřelých přicházely; známo jest, že Staroslované měli *ráj,* který podobně řeckému elisium byl bydlištěm blažených duší; známo také báj ení našich předků, že duše nerozených posud neb již umřelých meškají *na zelené louce,* kterážto louka má podobnosť s řeckým názorem o *ἀσφοδελὸς λειμών*[1]. Avšak mimo tato zvláštní bydliště dobrých a zlých umřelých představovali si starožitní národové bydliště jakési všeobecné, kam duše zemřelých bez ohledu na dobré i zlé jich skutky odkazovali, kteréžto bydliště tedy všeobecně znamenalo místo, kde zemřelí se octli. Takového významu jest na př. řecké Hádes; jíti do *Hádu* znamenalo: *umříti.* Že pak Staroslované měli podobný pojem v bájesloví svém, který označovali slovem *nav,* pokusíme se vysvětliti název tento.

Záhadné toto slovo mimo staroslovanštinu a staroruštinu také ve staré češtině se naskytuje a sice u Dalimila: „*Krok jide do* **navi**“, pak v Alexandreidě: „*Ustlav jiným v* **navi** *bydlo*“[2]; také Hájek píše: „*Oba odešli do* **návy** *a pohřbeni jsou.*“ Jest patrno, že zde slovem *nav* míní se místo nějaké, kam mrtví přicházejí. Naskytuje se ve starosl. slovo *navъ* znamenající: mortuus, mrtvý; avšak tím se nevysvětluje, kterak místo, kam duše zemřelých přicházejí, *naví* jmenováno bylo. Přidružují ovšem někteří jazykozpytci slovo *nav* k sanskritskému kořeni *naç* = nyju, k němuž také náleží ř. *νέκυς*, lat. *nex*, goth. *naus* (= mrtvý), staronord. *nâr* anima defuncti; avšak velmi případně podotknul Krek[3], že sansk. **ç** ve slovanštině přechází pravidelně v **s**, někdy i v **k**, nikdy však z něho se nestává **v**. Ze mluvozpytného důvodu tedy, pak z toho, že naše slovo *nav* znamená *místo*, kde duše zemřelých meškají, nelze nám tvrditi, že slovo *nav* vyrostlo z kořene *naç* a nezbývá nám,

[1]) „Und von gleicher Beschaffenheit ist die bekannte Asphodeloswiese, auf welcher die Schattenbilder der Verstorbenen hin und her schweben, bedeckt von dem wuchernden Unkraute, dem man in Griechenland und Italien überall, wo die Cultur nicht thätig ist, begegnet, mit grossen Stengeln und Blättern und vielen blassfarbigen Blüthen, welche keine währende Frucht tragen.“ Preller griech. Myth. p. 630. Bylina ta náleží k liliovitým.

[2]) Výb. lit. I. 1079.

[3]) Einleit. in d. slav. Litgesch. 1, 118 pozn.

leč ohlížeti se po jiném kořeni, od kterého by dotčené naše slovo místněji odvoditi se dalo. A tu se nám říkajíc samo sebou nabízí sanskrtské slovo *nâus* = loď, *nâukâ* = koráb, ř. *ναῦς*, lat. *navis*, staroněm. *nacho*, tak že by naše slovo *nav* původně tolik znamenalo, jako *loď*. Chceme-li však na tomto původním významě slova toho ustaviti se, jest nám dokázati, zda-li slovo *nav* s pojmem *loď* v nějakém styku a spojení jest, anebo jinými slovy řečeno, jest nám dokázati, že také staroslovanské bájesloví znalo ten názor, vedle kterého duše mrtvých po lodi na onen svět se dopravují.

Důkaz ten není nesnaden. Tak vypravuje cestující Arab Ibn Foszlan r. 921 o pohřbu Rusův, že mrtvolu chudého člověka kladli na malou loďku a že jej i s movitostí jeho spalovali. Byl-li však zemřelý bohat, vložen prozatím do hrobu; když pak loď zhotovena byla, postavila se do ní pohovka, na ni se mrtvola posadila, zabily a daly se do lodi koně, voly, kury atd., načež loď se vším činem se spálila. Na tom místě, kde loď z vody na pevninu vytažená stála, nasypala se pak na památku zemřelého mohyla. Více však nežli tento způsob pálení mrtvol na lodi, který věrojatně Rusové od německých Varjagův přijali[1]), váží ve příčině naší starožitný, posud zachovávaný obyčej, vedle kterého na štědrý večer a poslední den v roce naši venkované rozžžaté svíčky dávají do skořápky ořechové, tuto pak kladou na mísu vodou naplněnou věštíce při tom, čí svíčka dříve vyhasne, ten že prý dříve umře. Patrno, že zde skořápka představuje loď. Pádný však důvod, že Slovanům byl znám báječný názor, vedle kterého duše zemřelých po lodi na onen svět se přepravují, nalezáme v srbské písni, ve které sv. Eliáš praví ku sv. Mikuláši: „Povstaň Mikuláši, bychom šli na horu, připravili si *koráb* a *převezli* dušice z onoho světa na tento.“

Hledíce k těmto dokladům neodvažujeme se snad přílišně, tvrdíme-li, že slovo *nav* znamená původně *loď*, po které duše zemřelých z tohoto světa na onen svět se převážely. Tropickým obratem vzalo pak slovo to na sebe také význam místa toho, kde duše zemřelých meškaly. Místo ono, poněvadž k němu po vodě se plulo, bylo tedy za vodou a poněvadž v báji voda a mraky či nebe

---

[1]) „Es war häufiger Gebrauch im Norden, die Leichen in einem Schiffe dem Meere zu überlassen. — In späterer Zeit zündete man auf dem Schiffe einen Holzstoss an, ehe man es den Wellen überliess. So ward Baldr von den Göttern auf seinem Schiffe Hringhorni verbrannt. — Noch später errichtete man den Scheiterhaufen auf einem an's Land gezogenen Schiff und setzte dann die Asche in einem Grabhügel bei.“ German. Mythen von W. Mannhardt str. 357., 358.

se ztotožnují, jest na bíledni, že *vodou* v této báji se vyrozumívají mraky či nebe, za kterým podle názoru staroslovanského *ráj* a tedy i *nav* se nacházely. Názor o vodě či lodi a o nebi či mraku v bájesloví staropohanském snadno mohly se stýkati; z mraku padá déšť, a jako loď po vodě pluje, tak si představovali starožitní národové, že mraky jsou loděmi, které po nebi plují[1]), v nichžto pak duše zemřelých do navi či ráje se převážejí a odkud opět duše nerozených dotud na tento svět se dopravují. Toto převážení duší bylo úlohou Báby bohyně; jako *Jendži* Bába přepravovala duše umrlých, jako *zlatá* Bába přivážela duše nerozených na svět zevnější. Rovná se tedy slovanská Bába v této příčině řecké nymfě *Ναϊάς*, kteréžto slovo jest totožné se sansk. *nâvyah* znamenajícím i mrak i loď. *Ναϊάς* jest tedy původně bohyně v lodi mrační plující a poněvadž tato bohyně podle názoru slovansko-litevského mrtvé převážela, vysvětluje se tím, že bohyně smrti u Litvanů *Nahwe* slula, kteréžto slovo rovně jako právě dotčené řecké a jako naše *nav* náleží k sansk. kořeni *nâus*.

Uhodili-li jsme výkladem svým na cestu pravou, znamená *nav* především *loď*; stopy tohoto prvotného významu zachovaly se v češtině, ano slovo *nav, nava (náva)* u Paprockého, Kryštofa Haranta, Prefáta z Vlkanova a j. se klade na místě slova *loď*. Dále znamená *nav* loď umrlčí, s kterýmžto významem srovnává se středoněmecké slovo *naf, nauf* = sarkophag a výpisek Bočkův: „tělo při pohřbu do *navi* se položilo.“ Konečně znamená *nav* místo, kde podle názoru starožitného duše zemřelých meškaly. A podle tohoto významu slušno vykládati místa ve starých spisech, jako: *Krok jide do navi* t. j. Krok odešel k mrtvým; nebo: *„Ustlal jiným v navi bydlo“*, t. j. usmrtil je; nebo staroslovanské: „Iz navij voskrese“, t. j. vstal z mrtvých. Důkaz, že *nav* znamená místo, kde zemřelí meškají, jest také v tom, že místo řeckého textu starého zákona: *ἐν τῷ ταρτάρῳ* převádí se v staroslovanštině na: *v navechъ*. Rovná se tedy *nav* významem svým hlavně řeckému bydlu zemřelých, jež slulo *Hádes* nebo *Tartaros*.

Zde jest na místě položiti náhled vel. p. Em. Mittnera v Budči, jejž se strany článku: *nav* uveřejněného v Glosáři mém projevil: „Etymologický výklad pamětihodného slova tohoto v Glosáři jest tak důmyslný a spolu tak přirozený, že s ním bezděky všickni souhlasíme.“ Znamená-li však *nav* původně loď umrlčí, co jest této

---

[1]) Proto sluje posud v severu německém deštivý mrak windflot t. j. windschiff, loď větrová.

lodi podobnějšího než rakev? Kdo by tedy chtěl význam tento od *navi* odlučovati? Čteme-li však ve starých nomokanonech, že bulharský pop Jeremiáš, zakladatel bogomilstva, byl „v navěch na Verzinlově kolě“, tu se nám výklad Pypínův: *nav* = mohyla nikterak nechce zamlouvati; spíše nám tu bezděky na mysl přichází hebrejské *šeol*, řecké *hádes*, lat. *inferi*, starosl. *adъ* nebo *prěispodъnaja* a něm. *Unterwelt, Schattenreich, das Reich der Todten.* Celou váhou tu také cítíme mdlý překlad latinského: descendit ad inferos, v češtině: *sstoupil do pekel* a v němčině: *abgestiegen zur Hölle.* Ano mám za to, že doklady: „Krok jide do navi“ a „ustlav jiným v navi bydlo“, pak Hájkovo: „oba odešli do návy a pohřbeni jsou“, lépe se hodí na *adъ, hádes*, než na hrob mohylu, jako zase výpisek Bočkův: „tělo při pohřbu se položilo“, lépe ke hrobce přiléhá. Vůbec *nav* zdá se nám původně znamenati: hádes, adъ, podzemí a teprve ve smyslu přeneseném: hrob, mohylu. Tělo v navi = tělo ve hrobě, duše v navi = duše v adě.

My s tímto náhledem úplně se snášíme a podotýkáme jen ještě, že *nav* názoru staroslovanskému bezpochyby znamenalo místo řec. *tartaros* a lat. *inferi* podobné, jinak by tato slova nebyla mohla býti převedena na slov. *nav*. Spatřujeme v této okolnosti důkaz, že *nav* mimo všeobecný význam: *bydlo zemřelých* znamenala také místo rozdílné od ráje. Žeby však *nav* významem svým byla totožna se slovem *peklo, die Hölle*, o tom pochybujeme a máme za to, že slovo *peklo* v češtině nabylo významu: *die Hölle* teprve na základě křesťanských názorů.

Upomínka na publicistickou činnosť Jana Eraz Vocela.

Příspěvek ke kulturní historii národa našeho.

Podal *K. Šmídek.*

Kdož z nepřátel našich opírají se snahám o povznešení lidu našeho, rádi odvolávají se k nauce, hlásané v nynějším věku čelnými státníky jakož i oslavenými dějepisci (třeba tu jen poukázati ke kulturnímu dějepisu Hellwaldovu), že v dějstvu vládne jediné přesila, ba hrubé násilí, „krev a železo“, a různé idealy, za jakými se v přepiaté nadšenosti ženou zbrčení někteří jednotlivci, že nejsou než holé přeludy, oslňující na čas marnivou a zpozdilou mysl září svou šálivou. My k náhledu tomuto strannému i strannickému nikterak

se nepřiznáváme. My nejmohutnější a podstatně rozhodující vládu v dějstvu připisujeme *ideám*. Byltě to zajisté důraz nových myšlének, ježto usilovaly mocí ovšem zdrcující i zevnějšího útvaru nabyti ve francouzské revoluci z r. 1789; bylyť to myšlénky nejvíce rázu republikanského, ježto chvěly mohutným proudem v tak zvané revoluci červencové, kteréžto snahy uspokojily se na čas pláštíkem monarchie měšťanské; neboť zdálo se původcům světodějného toho ruchu, že lid pospolitý nedospěl dosud pro ústavu čiře republikanskou. Že v únorové revoluci r. 1848 vládly rozčeřenými vlnami tehdejšího hnutí idealy nového útvaru společenského, připravované v socialistických soustavách hraběte St. Simona, Fouriera, Cabeta a jich adeptův, nebude žáden popírati, kdo uvyknul, při všech důležitých projevech v dějstvu prozírati ke vniternímu jich jádru. I nad veškerým proudem světodějstva planou co zářící hvězdy vyšší ideje; ve starém čili antickém věku opanovala veškeré činy i události idea *státu,* jemuž podroboval se jednotlivec k oslavě jeho pružinami všech sil svých; myšlénka tato občanstva čili vlastenectví, jemuž život i statky za oběť kladeny, ozařuje luzným leskem dějiny helenské i starořímské[1]). Ve středověku povznesla se na prestol vševlády myšlénka *náboženská,* vniknuvši silou blahokojnou ve veškery i nejnižší vrstvy tehdejšího člověčenstva a roznítivši je mocí neodolatelnou k činům hrdinné, okouzlující slávy ve výpravách křížových. A že v našem nynějším věku v popředí se pošinula myšlénka *národnosti,* uznává i onen muž „železa a krve“; neboť prapor, za nímž hrnuli se vítězní plukové k pokoření zpupné Francie, měl hrdými písmeny vetkaný nápis: usjednoceného Německa.

Ale což odvoláváme se na dosvědčenou svého názoru k dějinám národův cizích? Což nepotvrzuje veškeren vznik i další tak utěšeně vzkvétající vývoj našeho vlastního národního ruchu nade vši pochybu pravdivosť výroku našeho? Rozpomeneme-li se na chatrné a slabé počátky národního probuzení ve vlastech československých za novější doby, smíme-li upříti, že vše, co posud vykonalo se, mohlo jenom

---

[1]) Nadvládu státu i nad veškerou společností náboženskou hlásal před jinými Hegel ve své filosofii v Berlíně; názory jeho usilovali i v dějinách proprovesti a odůvodniti četní jeho stoupenci, mezi jinými dr. Ferdinand Müller ve svém spisu: „O staré historii ze stanoviska filosofie“ r. 1839 v Berlíně vyšlém; tam zajisté ojasňuje dějstvo starých národův podle kategorií soustavy Heglovské a tolikéž stát klade na čelné místo v duchovém rozvoji (na str. 1 a násl.); činíme tuto poznámku na dosvědčení, že tato myšlénka odráží se i v nynějším „kulturním boji“ v Prusku, kdež půda k tomu dávno již byla připravována a nemálo rozkypřována.

vypučeti a vyrůsti z víry v nepokořitelnou moc ideje, z víry v budoucnosť, jež neomylně připadne geniu velikého Slovanstva? A z takéto víry vyvinulo se všechno, co velikým nazýváme v dějinách světových. Dí se vším právem, že veliká, právě klasická díla vyrůstají nevědomky z nitra velenadaných duchův, z inspirace, bezděky útrobu umělcovu rozechvívající; my máme za to, že z téhož pramene vyřinují se veškeří velicí podnikové i v dějinách jak jednotlivých národův tak i ve veškerém rozvoji člověčenstva, povždy byť častěji i na klikatých cestách ku předu postupujícího. Nadšení zplodilo i v dějstvu veškery útvary velikolepé i politické i společenské. „Bůh tomu chce!“ voláno. jednohlasně z popudu namnoze nevědomého před početím výprav křížových.

Rozhraním v našem novějším rozvoji národním jest památný r. 1848, v němž i naše Rakonsko postiženo nenadálou vichřicí ač ode mnohých osvícenějších jednotlivců již záhy předvídanou. My umínili jsme si podati tuto jen úryvek z ruchu národního před týmže r. 1848 z tiché a blahodárné činnosti muže, jenž nejenom na poli básnictva nad jiné vynikl (což na jiném místě jsme vylíčili, v Osvětě, r. 1875), alebrž i v oboru publicistiky tehdy velmi vzácné nemalé sobě zásluhy získal o národ náš, míníme *Jana Erazima Vocela.* V činnosti této bylo mu přede vším hájiti vlastenského úsilí proti jedovatým nájezdům různých nepřátel, tuto v národu maďarském, tam opět v novinářstvu německém zbraní často náruživou, ba bezstoudnou proti vzmáhajícímu se Slovanstvu šermujících. I nebudeť nikoho, jenžby zazlíval, že veškery tyto boje, měly-li se u týchže nepřátel potkati s nějakým úspěšnějším zdarem, vedeny byly jazykem německým, a tolikéž v žurnálech, jež mluvily ku přečetnému obecenstvu a takto honositi se mohly důležitostí zrovna světovou; takovými novinami byly v době tehdejší v Německu přede vším tak zvané „Augšpurské všeobecné noviny“, kamž Vocel publicistické své články z nejvalnější části odesýlával [1]).

---

[1]) Vocel hned záhy již r. 1824 octnul se ve kruzích vysoké šlechty přijav, aby zabezpečil materialní své postavení, vychovatelství mladých šlechticův, nejprvé u markýsa Pallavicciniho. Jak nám sděluje vp. Al. Potěhník, farář v Pohořelicích u Napajedel (v listu ze dne 30. prosince 1874), „připadá doba jeho vychovatelská na Moravě jmenovitě v Pohořelicích do r. 1830—1839; tehdá byli jeho chovanci: zemřelý hrabě ze Šternberku, jakož i nynější pán na Roudnici v Čechách, Zdeněk hrabě ze Šternberku a konečně zemřelý kníže Konstantin ze Salm-Salmů.“ R. 1839 z jara převzal Vocel vychovatelství u hraběte Kalnokyho v Letovicích, avšak téhož ještě roku na podzim stal se vychovatelem u hraběte Harracha, po dvou letech vzdav se pěstounství u téže rodiny odebral se do Prahy

Vocel zavítal do hlavního města milé naší Moravy na podzim r. 1837, jakožto vychovatel mladého knížete Salma-Salma, přebývaje v Brně po nějaký čas se svým chovancem a s jeho matkou, ovdovělou kněžnou Salmovou. Tehdy hlavní město Moravy chovalo dosť valný hlouček uvědomělých vlastencův; dlel tu ze starších spisovatelův Dominik Kinský, Vinc. Žák, Frant. Sušil; došel z Čech za auskultanta u brněnského magistratu Al. V. Šembera, k nimž vroucí, upřímnou láskou přilnuli Mat. Klácel, jenž slavné hned jméno získal prvým svazkem svých básní lyrických (r. 1836), Jan Ohéral, redaktor kalendáře „Vlastenského pautníka“ a časopisu „Moravie“, a konečně Zach, jenž odstěhovav se s Poláky emigranty do Paříže, právě se byl do vlasti své navrátil. Utěšený společenský život rozvinul se ve spolku mužů těchto, plným plápolem pro jednu myšlénku svorně zaujatých, při čemž vzácná každého jednotlivce zvláštnosť jevící se v rozhovorech, podnicích, návrzích i činech libým kouzlem obcování s nimi ovívala. Bývalať to zamilovaná myšlénka jmenovitě Ohéralova, podle níž požadoval, aby každý z národovcův vyvolil sobě tu neb onu část veřejného života k nejvýhradnějšímu pěstování a řízení. Ohéral sám oblíbil sobě průmysl jakožto mocnou páku moderního pokroku; avšak ke průmyslu přihlížel se stránky více idealní, chtěl zvelebení průmyslu, ale nikoliv pro hamižné obohacování se jednotlivcův, alebrž v souhlasu s humanismem. A myšlénkou touto řídil se zajisté ve všech svých řečech i rozpravách o témž předmětu veřejně vedených[2]).

Vocel usiloval nejen původními skládáními obohatiti mladistvou

---

a učiněn tu redaktorem Časopisu Musejního. Jak sděluje vp. Potěhník, požíval Vocel 300 zl. stř. doživotní pense z vrchnostenských důchodův Pohořelských. Teprve r. 1834 probuzen ve Vocelovi cit národní čtením kroniky Pelzlovy. Prvá jeho činnosť literární pohybovala se v oboru německé beletristiky; ba píše nám týž vel. p. farář: „Měl jsem obraz rukou Vocelovou kreslený: „hrad malenovský“, který jsem svého času zaslal do Prahy, aniž mi byl navrácen; opatřen byl letopočtem a vlastnoručním podpisem: Wotzel.“ Jak prvé vydání „Přemyslovcův“ dosvědčuje, neuměl z počátku své literární činnosti národní dosti dovedně vládnouti jazykem českým, kdežto skládání jeho v řeči německé z tehdejší doby, jakož i jeho překlady projevují nemalou zručnosť v ovládání jazyka německého.

[2]) Tak píše hned v 2. č. „Moravie“ r. 1838: „Nám jeví se průmysl jakožto moc, kteráž ve veškery poměry životní vniká a zároveň požaduje, aby poměry tyto uspořádaly se na mravním základě. Jenom ve spojení s humanismem a v jeho službě rozvinujž industrialismus bezměrné své síly: jinak by zajisté směřoval jenom ke zhoubě každého čistolidského vzdělání.“

literaturu naši, alebrž mocen jsa úplně jazyka německého i ve veřejných německých listech šířiti pravé o snahách národních náhledy a lži proti nim buď z nevědomosti buď z úmysla od protivníků metané odpuzovati. Při práci této z nejušlechtilejších podnětů předsevzaté řídil se povždy dvěma průvodčími myšlénkami: aby vše, cokoliv se podniká ku zvelebení skleslé národnosti, podnikalo se *svorně* a podle *zákonů* vládních; zákonitá cesta nebudiž nikdy překročena; věděliť Vocel i přátelé jeho předobře, že by každé jakékoliv protizákonité národovcův jednání ihned bylo udusilo nadějné květy zmahajícího se ducha národního v samém jich rozpuku. Pročež, kdykoliv se vhodná k tomu příležitosť naskytovala, odvolával se, obhajuje národní snahy, k náhledům vlády, zvláštními o tom vydanými zákony projevovaným.

Podnikavý tehdy kněhtlačitel Rudolf Rohrer k důtklivému naléhání několika moravských spisovatelův uvolil se, vydávati zvláštní spis periodický, věnovaný zábavě, obeznamování se s vlastí, s pokroky společenskými i průmyslnými; dáno mu jméno „Moravia“, a prvé číslo vydáno 1. března r. 1838. Popřední účasť při redakci měl Ohéral. I použil Vocel oblíbeného toho orgánu, aby jím i v německých kruzích budil soucit k podnikům českomoravské národnosti a seznamoval je s jejími novými výplody literárními.

Hned v č. 52. (ze dne 27. srpna 1838) nalezáme z péra Vocelova stručný nákres: „O slovanské literatuře v Čechách, na Moravě a v Uhřích.“ Poukazuje se k tomu, že od r. 1620 literatuře české, jež za vlády Rudolfa II. zlatého věku svého dospěla, bojovati bylo s celou řadou nepříznivých vlivův a že teprve r. 1774 k novému se obrodila životu. Nejvíce při tom zásluh získali sobě jesuita *Balbín* (dissertatio apologetica pro lingua bohemica, Pragæ 1775, edidit Pelzel), Adaukt *Voigt*, Fortunat *Durich*, F. *Procházka*, Fr. *Pelzel*, Josef *Dobrovský*, polní maršál kníže F. *Kinský* (Erinnerungen eines Böhmen über einen wichtigen Gegenstand, Prag 1774), *Hanke* z Hankenšteinu (Empfehlung der böhmischen Sprache und Literatur, Wien 1783). Dále dokládá Vocel, že především za doby panování císaře Františka I. vzmohli se Čechoslované k novému životu i ve své literatuře vlastenské. Dotčený císař založil stolici pro řeč českou na vysokých školách pražských, na kterou dne 13. března 1793 za prvého učitele povolán učený a věhlasný Pelzel. Dne 23. srpna 1816 vydáno císařské nařízení, podle něhož měli studující na gymnasiích ve slovanských městech při překládání klasikův jakož i vlastními skládáními cvičiti se ve mluvě mateřské; týmž nařízením i právníkům studium české řeči důrazně odporučeno. Nařízení

ze dne 13. února 1818 vyžaduje známosť řeči české popředně u čekancův právnictva, jenž by se o místa u tehdejších krajských úřadů v Čechách a na Moravě ucházeli, při čemž doloženo, že známosť této řeči nutně jest potřebna při úředníku politickém, jenž přímo svým slovem na poddané působiti má; další pak nařízení dané dne 20. prosince téhož roku 1818 zostřuje předešlá nařízení a vymáhá zevrubnou známosť češtiny tolikéž i při chovancích theologických ústavů, jakož i při studujících lékařstva a ranhojictva v Čechách a na Moravě.

Zákonů těchto alespoň na *moravských* gymnasiích se nešetřilo, domníváno se snad, že ani Brno ani Olomouc, čelnější to města Moravy, nelze považovati za města slovanská; větší měrou přihlíženo ku pěstování češtiny na theologických ústavech v Olomouci a v Brně, zvláště když je byli spravovali mužové tak ryzé a poctivé povahy, jako druhdy v Olomouci spiritual Beneš, „poctivý to Moravan starého rázu“, jak jej nazýváno. Ba ušlechtilý biskup Gindl v Brně všemožně podporoval snahu národní u dorostávajícího duchovenstva, ovšem jevila-li se v souhlasu s naukou církevní, a i v závěti poručil 100 zl. stř., aby z úroků sumy této dostala se odměna alumnovi, jemuž vyučování jazyku českému bylo by od představených svěřeno [1]). Odvolávaje se Vocel veřejně k nadřečeným nejvyšším nařízením obmýšlel zabezpečiti veškeré tehdejších národovcův usilování, aby jazyk český z chatrčí a z dílen, kamž ho konečně odkázali, povznesl se k výši jemu i ve veřejném životě, ve školách, zákonodárství příslušné, proti jizlivým útokům zjevných i tajných jeho nepřátel, a takto aby veškero to vlastenské počínání odůvodnil před světem za úplně zákonité a s nejvyšší vůlí panovníkovou úplně shodné. Tolikéž neopominul, v dotčeném časopise zdařilými překlady i vlastních svých spisův (jako na př. Přemyslovcův a j.) a jiných skládání novočeského básnictva seznamovati německé obecenstvo s pokroky české literatury a tím skvělým dokladem dosvědčovati úplnou způsobilosť češtiny i pro výplody literní směru vyššího.

Za týmže směrem nesou se články v témže časopise: „O materialních a kulturních pokrocích v Čechách a na Moravě“ (č. 145, r. 1839), „O ceně a důstojnosti českého i moravského dějepisu“

---

[1]) Z diecesního katalogu brněnského z r. 1818 se dovídáme, že tehda v brněnském semináři češtině vyučoval spiritual téhož semináře, důst. kněz **Talský**, později sídelní kanovník kapituly brněnské; v dotyčném katalogu udává se k jeho titulu tolikéž: „professor linguae bohemicae.“

(č. 149 t. r.), „O důležitosti české řeči pro *šlechtu* českou i moravskou“, ze kteréž rozpravy malý úryvek jsme podali v časopise Besedě na r. 1875 v rozpravě nadepsané „Zpomínka z mladého věku.“

Novinářství rakouské v době předbřeznové octnulo se ve stavu neutěšeném. Hlubší trapného toho zjevu příčiny hledati dlužno ve veškerém způsobu tehdejší vlády rakouské. Císař František I. jevil po veškerou dobu svého dlouhého vladaření (1792—1835) hluboce zakořeněnou nechuť ke všem novotám, jmenovitě v oboru politickém a socialistickém, ke všem novodobým naukám, nazíraje v nich více méně patrné odblesky ruchu revolučního, proti němuž opírati se všemožným úsilím uznával za svrchovanou povinnosť všech vlád dobře zařízených. Vysvětluje se psychologicky znechucení toto u mocnaře, jehož krásným heslem bylo: „Justitia regnorum fundamentum“, ze trpkých zkušeností a krušných svízelův, jakých mu nabyti a zakoušeti bylo v prvé polovici jeho vladařství (1792—1815). Vstoupilť na prestol věhlasných svých předkův u věku mladém, jehož dojmy dotrvávají se silou málo jenom ochabovanou do nejdelšího stáří; revoluce francouzská vzrůstala v zimničném chvění až k pustým projevům terorismu, dospělého k neslýchaným ukrutnostem, s jakými se setkáváme v dějstvu římském za hrozného řádění prokonsulův Maria a Sully; zasmušilý den 21. ledna 1793 musil patřiti, jak pod sekerou smrtonosnou klesla hlava dobrotivého mocnáře, Ludvíka XVI., příbuzného to císaře Františka, krále, jehož národ francouzský byl uvítal nejspanilejším názvem „le désiré“ (toužebně očekávaný); na to následovaly četné porážky, pokořování a snižování, jichž měrou přehojnou přetrpěti bylo císaři a tím přes míru zubožené říši rakouské od téže francouzské revoluce, od prvého jejího konsula a pozdějšího císaře, Napoleona I. Ký div, že veškery tyto strastiplné příhody a pohromné události zahloubily se až k neumoření v útrobě císařově a že tou příčinou při všech svých podnicích a nařízeních, když bylo již Rakousko ze druhého míru pařížského (1815) skvěleji a mocněji vystoupilo, než jak sobě přáli četní jeho nepřátelé, ten zajisté ve své podstatě ušlechtilý záměr byl ovládal veškeru jeho mysl, aby milenou svou říši uchránil podobných svízelův, jakými stíženu spatřoval šťastnou prý druhdy a mocnou Francii, a kteréžto pohromy veškery považoval za nutný výsledek každého hnutí revolučního. V takémto jednání politickém, jež ohrožovalo přísností důslednou i neoblomnou každé svobodné hnutí v národech, císaři věrně po boku stál kníže *Metternich,* jenž v mladistvém věku (nar. 1773) jsa jinoch jedenadvacetiletý přišel do Vídně r. 1794. Povolán byv záhy za vyslance do Drážďan, do Berlína a do Paříže,

vstoupil pak r. 1810 v ministerium zevnějších záležitostí, vyšinuv se k nejvyššímu v Rakousku důstojenství státního kancléře. Rokem 1813 počíná vliv jeho nepopíratelný na politiku evropejskou, při jejímžto řízení kmitala mu před očima dvojí snaha: uchování tehdy tak zvané legitimity a rozhodné provedení stabilismu, ač on sám neoštídal se výroků, že jen proto požívá důvěry svého mocnáře, poněvadž prý „kráčí cestou, jižto mu on naznačuje“ [1]).

Dne 2. března 1835 skonal císař František I., poradiv prý na smrtelné posteli nástupci svému, císaři Ferdinandovi I., aby kráčel co do vlády zcela ve šlepějích otcových, nepouštěje se nikterak v jakékoliv změny dosavadní soustavy státní. Záhy po jeho nastolení (r. 1836) utvořila se tolikéž podle vůle zvěčnělého císaře Františka ku pomoci nového mocnáře, jak ve Vídni se vyprávělo, tělesným neduhem sklíčeného, zvláštní *„rada konferenční“*, sestávající z arcivévody Ludvíka, z knížete Metternicha a z hraběte Kolovrata [2]), kterémužto poslednímu odevzdány v područí záležitosti vniterní a o kterém všeobecně se dosvědčuje, že pevným jsa proniknut přesvědčením, jak ve světodějstvu pokrok okolnostmi časovými vyzralý nedá se žádnou konečně mocí obmeziti, skloňoval se k reformám v dosavadní rakouské vládě ku prospěchu tak zvaného liberalismu, a že touto svou snahou ve příkrých protivách se ocítal se svým kolegou knížetem Metternichem.

Ve všech pokročilejších státech považován *svobodný tisk* za nejspolehlivější záruku svobodných ústavův a zřízení podle náhledu anglického státníka *Sheridana:* „Raději žádný sněm než žádnou

---

[1]) Tak sděluje G. G. Gervinus ve svém znamenitém spise: „Geschichte des neunzehnten Jahrhundertes seit den Wiener Verträgen“, Leipzig, 1856, I. Band, str. 425 a násl. Dí se tam mezi jiným doslovně: „Galt er (Metternich) doch unter den Beobachtern ganz in seiner Nähe dafür, dass seinen Neigungen eigentlich freisinnigere Grundsätze nicht fremd seien, dass er sie aber nur seines Herrn willen unterdrücke, und darum überall geflissentlich seine Verachtung der „gent libérale“ zur Schau trage, den Werkzeugen des verhärteten Despotismus, den Gentz und Sedlnitzky, selbst in ihren Uebertreibungen freien Lauf lasse und seinen ganzen Beruf in die Erstickung jeder freien Regung setze.“ Nejprudší nevole obrátila se proti muži tomuto ve dnech březnových (13., 14., 15. března 1848), tak že na rychlo svého úřadu se vzdáti a z Vídně potajmu utéci musil. Heslem jeho bylo: „Síla v právu“ (Kraft im Recht).

[2]) Hrabě Kolovrat Libštejnský narodil se v Praze r. 1778; od finančního ministra hraběte Wallisa byl ustanoven r. 1809 nejvyšším purkrabím v Čechách; sloužil státu bezplatně. Našich snah národních jevil se příznivcem.

svobodu tisku; raději oželím odpovědnosť ministrů, Habeas-Corpus-actu, povolování daní, nežli svobodu tisku; neboť touto veškerá dotčená práva opět lze získati.“ Měl-li přitlumen býti každý svobodnější ruch ve státním řízení rakouském, muselať ovšem přede vším obmezena zůstati všeliká svoboda tisku. Pro sdělování zpráv a záležitostí politických a pro jich veřejné přetřásání vycházelo ve Vídni, ústředním to městě veškery říše, pouze dvé novin: úřední noviny Vídeňské, a pak list, nazvaný: „Der Oesterreichische Beobachter“, věrný to hlasatel zpátečnické politiky Metternichovy; nad to vycházely v každé tak zvané provincii zvláštní noviny, u nás na Moravě: „Brünner Zeitung“, jež popředně sloužily k ohlašování úředních nařízení, a co do sdělování politických zpráv obmezeny byly na dotčené noviny ve Vídni vycházející jmenovitě vzhledem veškerého směru ve smýšlení politickém. Ostatní časopisectvo obmezeno bylo výhradně na obor belletristický, a společenský i literární život točil se povýtečně okolo osy divadelních provození a jich posuzování. Z novin mimorakouských největší v Rakousku obliby a i značité dosažnosti nabyly tak zvané „Augšpurské všeobecné noviny,“ v nichž vanul ovšem ve formě velmi umírněné svěžejší duch svobodný, který však nesměl překročiti čáry Metternichovým stanoviskem naznačené. Jak se obyčejně dosvědčovalo a nyní ještě tvrdí, že má-li nějaká zpráva, nějaký vynález důležitější v jakémkoliv oboru nových myšlének, nových tvarů v umělectví, ve průmyslu nabyti veřejnosti na veškeré naší zeměkouli, k tomu nejpříhodnější jest publicistika francouzská co nejčetněji po světě rozšířená: tak podobně dobyla sobě jakákoliv rozprava buď vědecká, buď do politiky a do národního života sahající vážnějšího důrazu a tytýž i všeobecnější v Rakousku zajímavosti, byla-li přijata ve sloupce dotčených novin ve starém i v novém světě valně čítaných[1]). Po červencové revoluci všímáno si v listech těchto větší než druhdy měrou i záležitostí národů slovanských, ježto ostatním národům evropejským buď byly nejvíce temnou zahaleny rouškou čiré nevědomosti, nebo posuzovány se stanoviska příliš strannického, ba zhola nepřátelského a bezstoudně často lživého. Noviny tyto čítány i v Brně v kavárnách a v tak zvaném měšťanském kasině, kteréž bylo milým středištěm vybranější a vzdělanější části obyvatelstva brněnského; úd platil 18 zl. stř. na noviny a jiné potřeby této čítárny. Docházívali tam i dotčení vla-

[1]) I **básně**, **romány** a podobné projevy literárního života, měly-li nabyti valnějšího rozšíření, musely vydati se v cizozemsku, nejvíce v Lipsku; byly-li vyšly tiskem v Rakousku, na př. ve Vídni, zůstávaly nepovšimnuty!

stenci brněnští, mezi nimi za svého v Brně pobytu i Vocel, kdežto při čtení týchže „všeobecných novin Augšpurských“ na přetřes brávány politické záležitosti evropejské a rakouské zvláště; při vzájemném politisování vznikaly ovšem někdy i hádky s protivníky smýšlení slovanského, čímž bludné jich náhledy se nejenom tříbily, alebrž i s valným úspěchem odčiňovaly. I seznav Vocel důležitosť řečených novin i pro národní naše záležitosti, vida pak že nikdo neuchopuje se péra k ráznému odporu proti nekalým i urvalým útokům na Slovanstvo tam činěným, odhodlal se vytasiti sám s důkladnou i důraznou proti tomu rozpravou, jež vyšla v příloze k týmž novinám ze dne 5. října 1839 a měla nápis: „Die Westslaven und die böhmische Literatur.“ Jest však nám tuto dodati ještě, že všelikým takovým rozpravám, než směly v dotčených novinách umístěny býti, dříve projíti bylo censurou rakouskou. Podle zdání žurnalistiky německé byla prý kultura západních národův evropejských nejmocněji tehdy ohrožována bubákem „panslavismu“, jejž jeden pruský dopisovatel (v týchže novinách ze dne 6. srpna 1839) byl pojmenoval ve své báznivé zuřivosti německé: „das grause Universalreich“, o jehož brzké zavedení prý přičiňují se zvláště po krajích rakouských četní panslavističtí emisaři. Tolikéž častěji osočovány národní snahy záminkou nedospělosti lidu[1]) a barbarského jazyka, nevhodného prý pro vyšší zájmy literární. Všechny tyto výčitky vítěznou zbraní odmítá Vocel v dotčeném článku, poukazuje na dosvědčenou pružné vzdělavací síly v neporušeném dosud jádru československého kmene spočívající ku skvělé době české slovesnosti za panování Karla IV. a Rudolfa II., kde v českých městech žili měšťané, s oblibou čítajíce svého Horatia, Vergilia, Ovidia, Anakreonta v původním jazyku. I neníť, jak se od nedouků vyčítá, česká mluva přeplněna tvrdými skupinami souhláskovými; tyto zajisté, dokládá Vocel, mají se k sobě v jazyku italském, českém a

[1]) S podobnými úsudky o slovanském lidu potkáváme se podnes u spisovatelův německých, největší pak měrou u těch, jenž se honosí liberalním smýšlením, ba chvastají zrovna o republikanismu, nejpřiměřenější prý vládní formě, jako mezi jinými pověstný Joh. Scherr, jenž ve svém nedokončeném spise: „1848—1851“ píše na str. 33 a sl. I, sv., že Rakousko, honosivši se jakoby bylo určeno, německou kulturu přenesti na východ, k tomu šťastně dospělo (v r. 1848): „Dass Barbaren und Halbbarbaren, welche das Wenige, was an ihnen menschlich ist, einzig und allein den vom deutschen Kulturtisch gefallenen Brosamen verdanken, die Deutschen in Oesterreich brutalisieren durften und konnten.“ Zahrnuti v ušlechtilý tento výrok německé kultury ovšem nejen slovanští národové, alebrž i „rytířský“ kmen maďarský.

německém jako 5, 6 a 8; „učiňte, dí, zkoušku s řečí německou, připusťte, aby po dvě stě let hovořili v ní jenom sedláci a vozkové, a potom teprv osmělte se úsudek pronesti o jazyku českém.“ Proti námitce, že čeština jest již řečí na polo mrtvou, že nemá žádné již budoucnosti, odpovídá Vocel: „Česká národnosť není jenom provincialní národností, jako na př. u Baskův neb u Valoňův, drobtův to čítajících několik stotisíc lidí, ale národ československý čítá téměř (totiž v Čechách, na Moravě, ve Slezsku a na Slovensku) 8 milionův!“ A končí těmito vzletnými slovy: „Ba jsou lidé, jenž by rádi jmíni byli za hlasatele filantropie (lidmilenstva), kojící se domínkou, aby se konečné české řeči vyhynutí zůstavilo všemocnému času, aby však při tom odňalo se jí jakékoliv ke zdaru přispívání; na jejím pak hřbitově že prý vzroste nový, blahodárný živel německý! Ó moderní vy lidmilové! Kolika stoletím, ba tisíciletím museli byste dáti uplynouti, než byste násilnickými, umořujícími prostředky dosáhli cíle svého? Řeč však slavských národův má budoucnosť, kterouž jí žáden nesmí odepříti!“

K tomu, co jsme o revolučním ruchu v červenci r. 1830 a v únoru r. 1848 propověděli, dodati tu ještě zbývá, že obě tyto události světodějného dosahu ve svých účincích načitě od sebe se různí. Revoluce červencová působila jako bouře, ježto ovlažujícím deštěm suchopárnou půdu okypřuje, na tisíce nových pukův rozplozuje a na všech stranách osvěžující život probouzí. Nastoupil po ní ve všech oborech vyšší lidské příčinlivosti nový čilý ruch, ozářovaný sesilujícím pohledem na konečné vítězství všelikých snah *idealních*. Pravý opak toho pozorujeme ve výsledcích revoluce únorové, jmenovitě od okamžiku, co násilnickým nejvíce způsobem na trůn druhého císařství ve Francii vyšinul se potměšilý politikář Napoleon III. Zbledl všeliký lesk vzletu idealního, jako železným kruhem ovinulo vilné požitkářství a hrubý materialismus veškery téměř vrstvy nejen francouzské, alebrž i jiných národův; zlaté tele povztýčeno s žezlem vše ovládajícím na trůn pospolitosti. Že tomu tak, pozorujeme po r. 1830 tolikéž i u národů slovanských, nejenom v Čechách a na Moravě, alebrž i na *Slovensku* podtatranském. Jevil se tam, v kolébce velikánův geniův slovanských Kollára i Šafaříka, po témž roce 1830, ruch neobyčejný, zvláště ve kruzích dorostající mládeže. Úspěch snah národních byl tam podporován měrou zajisté rozhodnou tím, že Slováci z nejvalnější části (vyjímaje Slováky katolíky) s úplnou oddaností přilnuli k jednomu jazyku spisovnému, spojivše takto zdárné své síly výdatně se spisovateli v Čechách i na Moravě. Jako ve vlastech těchto, stáli i na

Slovensku v popřední řadě vzdělavatelův i buditelův národních spisovatelé stavu duchovního[1]). Mládež slovenská závodila v bujaré síle a neúmorné činnosti vzdělávajíc sebe v duchu národním. Než ať mluví sám jeden ze probuzených takýchto Slovákův, bohužel příliš záhy uprostřed nejzdárnějšího účinkování národu odervaný, Benjamin Pravoslav *Červenák*[2]). Píšeť nám zajisté z Prešpurka čili z Břetislavi ze dne 27. ledna 1839 takto: „Den ode dne počínání výborná a podnikání Slovákův za blaho otčiny své jsou častější a statnější. Máme zde již *čtyry ústavy slovanské:* zde v Břetislavě jest Slovákův 47, v menším učilišti 35 a Srbův do 30; v Levoči 60, v Kežmarku do 20 a v Prešově podobně. — Mezi naším *učitelstvem* co den nové spolky povstávají k zlepšení vyučování a vychovávání ve vlasti naší mezi lidem slovenským. Takové, jak známo, v Oravě a v Liptově již trvají; nyní v Turci něco zamýšlejí, v Nitransku pak učitelé a kněží spojili se v jeden čítací spolek k odbírání všech československých časopisův. — Nade všecko letos vyznačili se Slované pešťanští, tak že zprávy nás z toho sídla a střediště všeliké maďaromanie došlé na podiv potěšitelné a překvapující jsou. Spojili se totiž někteří akademici počtem do 60 a požádali král. místodržící radu v Budíně o to, aby jim hodiny slovenské na universitě držeti dovoleno bylo. Dovolení ale ještě a žádná odpověď na prosební jich list nedošla, poněvadž se to u nás všecko dlouho táhne. Druhé jest, co zvláště u nás neslýchané a mnohých křiků příčinou jest, že někteří právníci slovensky divadlo[3]),

[1]) O této účasti kněží v životě národním pěkně se pronáší horlivý vlastenec moravský, druhdy obchodník ve Vel. Meziříčí, Hynek Maloušek v listě nám odeslaném dne 9. července 1843: „Schází nám tu (v utužování se totiž duchem národním) kněz, jednou rukou žehnaje lidu, na druhé straně ho vyučuje povinnostem a veda ho branou národnosti ve chrám osvěty člověčenstva, k zušlechtění duše, která na pozemsku počíná se zdokonalovati a dospívá ke stupni prvního uvědomění a k naději nesmrtelnosti své.“ I ve slovech těchto odráží se známé heslo našeho zvěčnělého Sušila.

[2]) Nadějný tento mladík zemřel maje věku svého teprve 26 let 15. června r. 1842. Památku po sobě milou zůstavil spisem svým, teprve po jeho smrti na světlo vydaným (r. 1844), jenž má název: „Zrcadlo Slovenska.“ M. J. Hurban přičinil ke spisu tomuto pohrobnímuráznou předmluvu sepsanou v říjnu r. 1843, a stručný životopis spisovatelův.

[3]) Aby dopisu tomuto čtenářstvo snáze porozumělo, potřeba doložiti, že tehdy v Pešti vyučováno (vyjma učení se maďarštině) na filosofickém ústavě latinsky. Zevrubnější o všem tom nám zprávu do Brna z Pešti (dne 14. listopadu 1838) podal M. Mikšíček, studující filosofie na témže ústavě (nyní úředník při železnici v Brně): „Jistý Hubert, fysik (II. roku

a sice: „Štěkavce“, ne však ve veřejném divadle, ale v soukromém příhodném domě hráli. Věc tato jenom některým byla ohlášena; než přece tak se roznesla, že divadlo posluchači přeplněno bylo, mezi kterými se mnohé hraběnky, baronky atd. nalezaly. Herci sami dobře se drželi tak, že kus se náležitě podařil. Nyní dělají přípravu k „Žoltkyho starému študentovi“ od Maltice, kterýžto již i přeložen jest. Počínání toto naše nepřátely rozlítilo, kteřížto se zvláště na pana Kollára jako příčinu prý vzbuzující se národnosti slovenské obočovati počali. Vyňatek z listu jeho ve „Květech“ nedávno tištěný přeložili Maďaři do všech učených a neučených časopisův, a tam proti němu debatují. Mezi jiným ptají se ho, co on prý rozumí tam pod „naším národem“, za národ? Nechať zná pan farář, že Uhersko naše jednoho krále a pána má a proto i jednu nácii, ačkoliv na více národův podělenou, míti musí! Risum teneatis amici! Kam s takovou filosofií zajdou, samo se ukazuje. — Štúr nám jenom to píše (totiž z Dobrosoli), že zdráv jest a se vším spokojen, jenom s tím ne, že něco od Slovenska odloučen jest. Poroučí nám čítání časopisu polského „Tygodnika literackého“ v Pozňansku vycházejícího pro *všeslovanskosť* a výbornosť ducha jeho; píší totiž do něho nejhlavnější nyní literatoři polští. — Nyní ještě o Břeti-

---

na filosofii posluchač), již předešlého roku o tom pracoval, aby mezi svými spolužáky zřetel k mateřskému jazyku obrátil; i docílil letos, že k 60 filosofův, z většího dílu z roku druhého se upsalo, aby panem Mastišem, učitelem ve škole evangelické a nejnověji za kaplana u pana Kollára vyvoleným i potvrzeným, gramatika jazyka československého veřejně na universitě přednášena byla. Žádosť k palatinu panem Vrchovským složená a Hubertem ve jménu všech ostatních podepsaná a zadaná dne 4. t. m. zněla: „aby každého týhodne 4 hodiny ku přednášení i gramatiky i literatury obětovány býti směly, kdežto dvě hodiny pro mluvnici, dvě pro praktické cvičení a dějepis slovenský určeny býti mají.“ Řečeno bylo Hubertovi, že za 14 dní věc se rozhodne. Mnohý z profesorův dával nám naději, jmenovitě děkan fakulty filosofické, u něhož jsme ponejprv zaklepali. Mínil sice, abychom prý, jako první křesťané někde soukromě se scházeli a v jazyku mateřském se cvičili, ale přehlednuv počet náš radostně mluvil k nám po slovensku: „I já jsem Slovák, a lubím rod svůj slovenský, moje matka též byla Slovenka — ale prudentia! řeč slovenská velikých má nepřátel, ale co já budu moci, urobím!“ Žeby zaražení stolice slovenské v Pešti na celou Pannonii slovenskou dobře účinkovati muselo, již předkem domýšleti se můžeme. — Druhá věc, co Vás, laskavý krajane, též potěšiti může, jestiť: „brzké provození některé z českých divadelních her. Ovšem nikoliv v nádherném stavení, jako Maďaři (snad pro lepší pohodlí budoucích Slovanův!) sobě prozatím vystavěli, ale přece slovenské divadlo! P. Pavlović, redaktor Srbských Novin, obětuje prostranný sál k účelu tomu; jedna Češka, jak

slavě zvláštně. Zde máme život opravdu slovanský; Slované se všech stran k nám přicházejí, tak že se nemůžeme nechváliti. Mimo Presla Čecha navštívili nás i jiní Slované, mezi nimiž nejhlavnější Boďanský, kterýžto na ten čas v Pešti se zdržuje. Bavil se v kolu našem do téhodne, a věru jsme nejradostnějších hodin společně bratrsky zažili; on sám jako na křídlech od nás k dalším Slovanům se odebral. Krok Boďanského první na kathedru bude novou dobou v dějinách Slovanstva a lidstva vůbec. Bože dej zdaru! — *Zpráva o zdejším ústavu slovenském* již hotova jest; chceme tím, aby obecenstvo stav náš poznalo, pak ústav náš lépe co do fundací nadalo. Boďanský ji slíbil buď přeložiti, buď výpis z ní učiniti, pak do časopisův kmene svého zaslati i s prosbou o podporování nás.“ — Zpráva tato vyšla tiskem ku konci r. 1838, a jak Hurban ve svrchu zmíněném životopisu Červenákově (str. 131) dosvědčuje, požehnané ovoce ústavu donesla; značné totiž příspěvky se ze všech stran k utvrzení stolice slovenské na žádosť a prosbu tam projevenou hned sešly. Stolici tuto zastával po dlouhou řadu let známý slovenský učenec *Palkovič*, po něm pak za jeho ještě živobytí horlivý Slovan, Lud. *Štúr*, ale když tento na podzim r. 1838 k dalším studiím do Němec na universitu v Hallech (Dobrosoli) se odebral,

doslýchám, šlechtického stavu a jedna Slovenka, a snad více ze krásné pleti ochotny jsou úlohy převzíti; a takto snad v brzce jako Vy v Brně, i my v Pešti, slovenské divadla navštěvovati budeme.“ — Zasylatel zajímavého tohoto dopisu, odstěhovav se později k dalším studiím do své vlasti moravské, usiloval i u nás v době prázdnin provozením vlastenských her buditi ducha národního přede vším ve větších městech moravských, kdež jmenovitě v zámožnějších třídách v měšťanstvu zavládati počal jazyk německý. Se zvláštním zdarem potkaly se jeho obětovné snahy mezi jiným r. 1841 v Telči, kde tehdejší šlechetný hrabě Podstatský ke třem provozením ve svém zámku prostranný krásný sál povolil. Tolikéž i v Ivančicích horlivým příčiněním zvěčnělého Tomáše Procházky provozovány akademie za příležitosti her tamější mládeže na Réně. K naznačení ducha, v jakém to vše vedeno, podáváme tuto program jedné takýchto akademií z r. 1842; I. díl obsahoval: 1. Ouverturu ze „Drateníka“ Škroupova; pak následovaly: 2. prolog, 3. zpěv „Liduška“ z téhož „Drateníka“, 4. koncert na flétnu, 5. na housle, 6. „Uderila jedna“, národní píseň ze sbírky Sušilovy. — II. oddělení počalo tolikéž 1. ouverturou z původní opery Kottovy „Žižkův dub“, načež následovaly: 2. deklamace, 3. arie z též opery, 4. variace od Beriota; 5. píseň Klácelova „duch moravský“, 6. kvapík: „Žižkův sen.“ Jak skleslý byl duch národní v těchto našich městech moravských, vysvítá odtud, že v téže době, co v Ivančicích tyto akademie provozovány, objevily se dle dopisu paně Kuldova z 1. září 1842 na branách tabule s nápisem: „Zde se zebřaní, a na weřeinim Ulizách Tabakkouřeni zapowida.“

a profesor Palkovič takto náměstníka zbaven býti měl, vyvolen jím podle všeobecné tužby slovenské mládeže B. Pr. *Červenák,* pod jehož vůdcovstvím ústav zdárně zkvétal. „Odchodem Štúrovým“, píše Hurban (str. 130), „vymizela poněkud poesie ústavu; ale nastoupila s Červenákem opět jakási tvrdosť a abstraktnosť povinnosti. Vyplnění povinnosti donášelo odměnu přívětivého pohledu Štúrova, po kterém každý toužil; ale Červenák vždy nebyl spokojen a vždy ještě více chtěl. Těžce bylo tomu přivykati mládeži, ale přivykla přece. Pod Štúrem mládež řevnila vespolek o jeho pochvalu; pod Červenákem hnala se k práci, aby nebyla vykárána a vyškamrána. Základ však pod oběma byla touha mládeže poznati sebe, lid svůj a své povinnosti.“ Činnosť její byla v skutku tak horliva, stála i obětovna, že větší část mladíkův ústavu toho vytasila se i s literárními pracemi z oboru básnictva v rytmech starých i novodobých, kteréž pod názvem „Plody“ i tiskem byly vydány a k nejspanilejším nadějím vzhledem probouzejícího se slovanského ducha v Uhřích oprávňovaly.“

Z podaného dopisu Červenákova vysvítá zároveň, že i mládež na Slovensku jakož i na Moravě i v Čechách okouzlena i nadšena byla ideou všeslovanskou. Myšlénku tuto lze stotožniti s myšlénkou nově se probouzejícího vlastenectví; stejnou zajisté dobou jako bezděky se zrodily a vši mysl opanovaly. Jasně vyřknutu nalezáme ji v časopise „Jindy a Nyní“ r. 1833 (na str. 165 prvého půlletí) ústy vroucího přítele Jungmannova. Antonína *Marka;* článek ten úsečný nesa v čele významný název „Slovan“ obsahuje v sobě jako v puku veškery myšlénky i touhy všeslovanské. Jan Kollár je toliko šířeji ojasnil a do podrobna odůvodnil ve své rozpravě „O vzájemnosti“ v prvém ročníku časopisu „Hronky“, zvěčnělým Kuzmaným v Báňské Bystřici vydávaného; pojednání to psáno jest řečí zvláštní, řekli bychom Kollárovskou, od českého jazyka spisovného odchylnou[1]).

Tuto svoji rozpravu rozšířil Kollár, aby myšlénky tam hlásané ve valnější oběh se rozproudily a od nepřátel ve pravém smyslu

---

[1]) Aby čtenářové jasněji seznali tuto mluvu, uvádíme tuto na ukázku jen několik prvých řádkův rozpravy dotčené (Hronka, 1836, I. sv., 2. sešit str. 39 a sl.): „Geden z *nay*utěšenegšjch a *nay*pamatnějšjch kwjtk*ow,* který *sa* v nowěgšjch časech na půdě mnohokmenného národu slawského zgewil, gest tak řečená „Wzágemnost“ v literatuře“ atd. — Rozpravu Antonína Marka dal Čelakovský otisknouti ve spise: „Malý výbor z veškeré literatury české“ 1861, na str. 314, avšak pod jiným názvem: „Heslo naše.“

pochyceny byly, u větší spis v jazyku německém v Pešti r. 1837 vydaný pod názvem: „Ueber die literarische Wechselseitigkeit zwischen den verschiedenen Stämmen und Mundarten der slavischen Nation.“ Ve spise tomto s důkladnou učeností jasně beze všeho ostychu vytýká pravý pojem vzájemnosti, obmezuje ji toliko na obor literární, vzletnými slovy mluví pak o velikém a vznešeném úkolu Slovanstva, ve světodějstvu tak mnoholičnému národu v budoucnosti předurčeném, probírá i odmítá různé námítky a pochybnosti vzhledem této literární vzájemnosti, netají sobě zevnějších ani vniterních překážek jaké se přede vším slovanskému národu v dospění k takéto vzájemnosti kladou, dále poukazuje ku mnohým úspěchům, jež odtud nejen pro Slovany vyplynou, alebrž i pro jiné národy, více méně ve své literatuře (jak dosvědčuje vládnuvší tehdy v básnictví tak zvaný „světobol“, v Byronu a j., načež i Kollár poukazuje) již vyžilé a omladu od národů svěžích dosud a ve svém jádru nenarušených požadující; ku konci naznačuje rozličné cesty a pomůcky, jimiž by vzájemnosť taková mezi Slovany dala se uskutečniti a zvelebiti. Spis ten od Slovanův uvítán s nadšením; s odporem přijat jmenovitě od Němcův a Maďarův, kteří v něm, jak se bylo snadno nadíti, ihned strašidlo panslavismu vyčenichali. Nám však tuto dáti jest veřejné pravdě svědectví, že jmenovitě mládež při tom na žádnou politiku nemyslila a nepamatovala. Nepříme, že mužové osvícenější a zralejšího ducha přihlíželi ve svých myšlenkách i národních snahách k tomu, aby návrhy od vlastenců ku prospěchu národu a vlasti činěné nabyly i zevnějšího tvaru i objevu ve veřejném životě, ve školství, v zákonodárství politickém i soudním, ve státu i v církvi. My však, jenž jsme tehda stáli ve mladistvém věku, málo jsme sobě všímali záležitostí politických; ba domněnka, že by snaženstvím naším o zvelebení národnosti měly vzniknouti nějaké změny v útvaru politickém, naplňovala mysl, nesoucí se u větším svahu k idealům, jakýmsi úzkostlivým, traplivým dojmem. Nám tanul před zrakoma jenom rozkvět literatury; my přáli sobě touhou nejžhoucnější, aby i v naší české literatuře objevila se veliká díla básnická jakým jsme se podivovali na př. u Němcův, Angličanův a Francouzův, a každou výtečnější báseň (jako na př. Máchův „Máj“) uvítali jsme se mladistvým jásotem. Domýšleli jsme se, že jediné národ osvícený, jenž se smí honositi velikou literaturou vědeckou i básnickou, klasickými děly v umělectví, vydobude sobě trvanlivou slávu a tím i důstojného uznání u jiných národův. Rozepisujeme se tuto něco obšírněji o celé té věci, abychom dokázali, že přihlížení k *výhradně* literární stránce dotčené slovanské vzájemnosti nebylo nikterak lichou

přetvářkou, za kterou by se byly vůči nedůvěřivé vlády ukrývaly Bůh ví jak tajemné a široko rozvětvené plány nových proměn politických. Veškero tehdejší o tom jednání bylo ryzé, upřímné, neobojetné, nepokryté.

Ještě nám jest k jasnějšímu seznání veškerého ruchu tehdejšího několik slov přičiniti o důrazu, jaký v té zvláště době, o které tu píšeme, nabyla filosofie berlínského mudrce, *Hegla* i u Slovanův. Soustava tato Heglova různí se od jiných skoumatelů v témž oboru tou mezi jiným vlastností, že podle základních svých propovědí nutká a vybízí k ráznému pokroku ve všech záležitostech člověčenstva. Příčí se zajisté Heglovi z té duše každá ustrnulosť v jakémkoliv oboru duchovém, vědeckém, uměleckém, v dějstvu. Život jest mu *ruchem*, změnou. Heslem jeho jest při každém útvaru *ustáleném:* „Zboř a stav na novo!“ Každý zjev ve veřejném životě, z něhož postupem času duch vyvanul, jest Heglovi prázdnou, planou slupkou; tu byť někdy i násilně jest odvrci, zničiti a novým tvarem jakožto nádobou pokroku duchovému příslušnější nahraditi[1]). Podobně pronáší se náš básník, duchem téže filosofie Heglovy odchovaný[2]):

Jenom plynná pravda se mi líbí,
Jenom v toku se od šalby tříbí,
Ustálá se věda zprotiví.

Odtud přivinulosť Heglova ke všem zjevům v dějstvu, jimiž zakrsalé formy života státního i veřejného svěžejším ruchem se obnovily, jakož jmenovitě francouzská revoluce, která rozmetala z kořene veškero zpukřelé stavivo dávné minulosti. „Co stojí slunce na obloze a planety okolo něho se otáčejí, nebylo vídáno, aby se byl člověk na hlavu postavil, totiž na *myšlénku* a skutečnosť podle této

---

[1]) Náhledy tyto pronáší Hegel na četných místech svých spisův: „Geschichte der Philosophie“ a „Philosophie der Geschichte.“ Uvádíme tuto na doklad jedno jen místo z „Gesch. der Philos.“ I., str. 118: „Dass ein zeitliches Dasein, welches keine Wahrheit mehr hat, und so schamlos ist, sich dennoch erhalten zu wollen, abgeschafft werden muss, liegt in der Idee der Constitution.“

[2]) Viz „Jahůdky ze slovanských lesů“, sebral dr. J. P. Jordan, v Lipsku, 1845 na str. 140 v básničce: „Ustydlosť.“ Spis ten obsahuje 295 básní nejvíce o 3 slohách tiřádkových obsahu filosofického. Původem jich není Jordan, ale Mat. Fr. Klácel, jenž z ohledův censurních je dal vytisknouti v Lipsku zatajiv své jméno. Podobně v Lipsku vydán týmž Jordánem jiný spis Klácelův: „Ferina Lišák z Kuliferdy a na Klukově“, 1845 — jest to volné přepracování známé básně Goethovy: „Reinecke Fuchs.“

byl zbudoval. Anaxagoras poprvé propověděl; že νοῦς vládne světem; ale nyní teprve dospěl člověk ku poznání, že myšlénka má ovládati skutečnosť duchovou. Byltě to tudíž čarokrásný východ slunce (totiž ve francouzské revoluci r. 1789). Vznešená roztklivělosť panovala v té době, nadšení ducha prochvátilo svět, jakoby byl nyní teprve došel skutečného usmíření"[1]).

Pokrok jeví se podle téhož mudrce ve světě tím, že každá jednotlivá doba ve vývoji duchovém zničena jest dobou novou, ušlechtilejší, pronikavější; neníť to však učení v obyčejném slova smyslu, alebrž raději uchovávání jednoho momentu slabšího v mohutnějším, srostitějším (konkretnějším) druhém, v neustálém pokroku, ale tak, že v každém odrážeti se musí duch veškerenstva, neb jak Hegel dokládá duch světa (Weltgeist). Takéto jedné doby ve druhou pokročilejší přestupování jest podstatou Heglovy tak zvané methody *dialectické* a jasné její poznání i uznání, nazírání vyšší v rozporech jednoty, tvoří vědoucnosť právě *spekulativní*. Podstatu dotčené methody zračitě naznačil Klácel[2]):

Hnusná služba, lejna vyčmuchávat,
Snadná práce, chyby vyčítávat,
Chyb jest plný, celý, širý svět.
Stopka chyba — proto v lístek žene,
Lístek chyba — proč kalíšek klene,
Ten se poznav zas vyvádí květ.
Sestav jen umělče tyto mýlky,
V jeden věk sestav vše bludné chvílky,
Pak budou žehrálci jináč pět.

Co se však pokroku v dějstvu zvláště týká, jest tento upoután ku vynikajícím *osobnostem*, ježto vůlí činoráznou rozčeřují shnilé jezero lidských snah a vlny jeho rozhrnují v čilejší, mohutnější rozproudění. Jako doba jedna tráví druhou, ale prvá v pozdější teprve pravého nabývá oslavení, tak i ve veletoku pokroku světového jednotlivé osoby vystupují takovým pořadem, že jedna vykonavší úkol v dějstvu sobě vykázaný ustupuje s dějiště místo zůstavujíc osobnosti nové, k novému úkolu vyvolené, jako na povrchu jezera objevuje se a ubíhá vlna za vlnou. Není však takýmto ustoupením jednotlivec jakoby v opovržlivé zapomenutí posunut, alebrž to jest svrchovanou jeho slávou, že byl udůstojněn dle sil svých a dle svého zvláštního povolání vyplniti úlohu sobě v dějstvu vytčenou, vetkati

---

[1]) Viz „Geschichte der Philosophie" str. 441.
[2]) Viz „Jahůdky" str. 129, básničku nadepsanou: „Žehrálci."

činy a myšlénky své platně v osnovu života národního a přispěti takto ku pokroku veškerého člověčenstva, jak pěje básník (l. c.):

Každý život člen veškerého kruhu,
Každý zapřažen k svatému pluhu,
Dělník na vinici Páně jest.
Nechť se zpouzí, durdí, vše nadarmo,
Věda, nevěda má vlastní jarmo;
Nevystížena jest boží lesť.
Však kdo sám podá ochotně ruku,
Sám kdo řadí se v nebeském pluku,
Ten svobodný, má synovství česť.

Nelze upříti, že takové a podobné myšlénky z dotčené filosofie Heglovy nemohly v dojemné mysli nerozpružiti vůli mladistvou, aby každý buď větší buď menší silou vnořil se svou činností v proud tento časového pokroku, aby u vývoji tomu i jeho osobnosť dospěla důležitosti platné, nepomíjivé a každý jednotlivec stal se takto v pravdě živým členem celku národního. Znalcům netřeba dokládati, že vzhledem takéhoto povzbuzení energie ku platným pro národ činům ochotné v opáčném právě poměru ocítají se výskumy novodobých ve filosofii badatelův, jakými jsou Schopenhauer a stoupenec jeho Hartmann, kteříž svými filosofemy umrtvují veškerou činnosť, vystavujíce za chlum mravní dokonalosti vejití v buddaistickou nirvanu[1]).

Hegel však zjevnými slovy hájí národnosti a jmenovitě užívání *mateřského jazyka* i ve přísných vědách, z nichž byl až do novější doby vyloučen a latinou vytisknut. „Latinská řeč", dí Hegl, „má svou fraseologii, určitý okres, stupeň představ; ale myšlénka musí vybavena býti od tradice a z okovů latinských. Teprve co vyslovím v mateřské mluvě, jest mojím *majetkem*. Že i filosofie v Německu zdomácněla, za to děkovati jest tomu, že i v ní užíváno německého jazyka, teprve bádáme-li v mateřském jazyku, možno nám projeviti *nejvlastnější* svoje náhledy"[2]).

---

[1]) Podobné náhledům Schopenhauerovým smýšlení objevuje se tytýž u některých mladých básníkův českých právě v naší době, jako na př. Vrchlického, Čecha, ve všech romanettech Arbesových v „Lumíru" a u jiných. Nechceme se tuto pouštěti do rozboru otázky, děje-li se takto ku prospěchu národního básnictva čili nic; mohlo by se snadno namítnouti, že každé pravé, oživující básnictvo má býti spolu ohlasem tužeb i myšlének časových, úkol to, jehož dostihnouti zajisté nesnadno, má-li se provésti tou měrou, aby při tom nebyli porušeni pověční zákonové krásna.

[2]) Viz „Geschichte der Philosophie", III., str. 476, 257, 218, 476.

Odtud na jevě jest, že i z uvedených námi důvodů zamlouvala se filosofie mudrce berlínského mnohým probuzenějším Slovanům; jmenovitě zavládla u Polákův, u Srbův, ba i u nás na Moravě a na Slovensku. Spisy i dopisy polské z té doby, jakož i mnohé rozpravy slovenských spisovatelův, mezi nimiž na př. svrchu řečená předmluva Hurbanova ve spisu Červenákově složeny jsou v duchu Heglově; jeho tolikéž názory prodechnuty jsou mnohé rozpravy Klácelovy, Ohéralovy a j. na Moravě[1]).

Bujný život národní, jaký v rozkošné naději rozvíjeti se počal na luzích slovenských, záhy byl trnem v očích sočivých Maďarův. Neoštídali se ve své asijské zuřivosti nižádných, ani násilnických prostředkův, aby veškeru snahu o zvelebení slovenské národnosti hned v kořeni podťali. Již za císaře Josefa II., jenž i v Uhřích obmýšlel jazyk německý ve správě veřejné učiniti výhradně panujícím a právě tím probudil ideu maďarského vlastenectví, veškero jich zákonodarství směřovalo ku povýšení jazyka maďarského v povšechnou veřejnosť a vytlačení odtud a konečné potlačení zvláště jazyka slovanského. Nařízeno bylo na sněmích krajinských, aby počínaje r. 1823 veškery matriky v církvích vedly se maďarsky, a že nesmí žáden připuštěn býti k duchovnímu nebo k jakémukoliv jinému úřadu, kdo by nemohl vykázati se důkladnou známostí maďarského jazyka. Na generálním konventě uherských protestantův r. 1841 co nejpřísněji zakázáno, vyučovati slovenčině na jakékoliv vyšší škole, na gymnasiích, v lyceích, a nejzuřivější tehdy maďaroman, hrabě Zay, usta-

[1]) S odblesky ducha Heglova setkáváme se i v zajímavém cestopise, který týž Miloslav Josef Hurban byl sepsal (vyšel v Pešti, r. 1841; cesty, jež se tu popisují po Moravě a Čechách, konány však r. 1839). Spisovatel sice dí o Klácelovi (str. 34), že došed k němu, ku své radosti byl seznal, „kterak on není Heglianem, ač s počínáním, snaženstvím a namáháním toho Berlíňana seznámen jest.“ Hned však ve sporu s tím podotýká: „Příval onen valný mudřectva německého přetéká nyní mladým osvíceným, ku všemu vyššímu probuzeným, básnicky a vroucně život pojímajícím duchem paně Klácelovým.“ Hurban právem požaduje, aby i ve Slovanstvu utvořila se zvláštní, původní filosofie na základě genia slovanského. I my s tou myšlénkou se srovnáváme, především jen co do formy, co do roucha, jakými myšlénky i samorostlé podle ducha času se přiodívají: podstatné problémy zůstávají pro každou filosofii tytéž majíce v ní býti rozřešeny, a problemy tyto nalezáme vytknuty ve pravé síle samorostlé (neměliť v tom zajisté jiných předchůdcův!) ve filosofii řecké pro veškery věky. Klácel podle zdání našeho usiloval myšlénky Heglovy samostatně v duchu svém přetvořiti; ale národní filosofii (což jest contradictio in adjecto) upraviti, nebylo v úmyslu jeho; ovšem vedl nás, své žáky, povždy k samostatnosti, častěji volávaje: „Kein Kantianer, kein Heglianer, kein Herbartianer, sondern auch — aner (einer)!“

noven generalním dozorcem nad veškerou evangelickou církví v Uhřích, ve svém krutém maďarisování byv vydatně podporován muži v čele tehdejšího hnutí maďarského stojícími, jakými byli Szechényi, Košut a j. Zuření mužů těchto seznají čtenářové nejlépe, díme-li, že týž Zay jmenoval zločinem proti státu, zradou vlasti, vraždou matky, a co? — že se profesor jeden v Levoči osmělil, zavesti se svými žáky cvičení v jazyku slovenském [1]). Že již tehdy (nejenom nyní) usilovali zmaďařiti i venkovské školy, o tom čteme zprávu (v „Ost und West", r. 1840, č. 7. na str. 27) vyňatou z maďarských novin ve Prešpurku vycházejících pod jménem „Hirnök" („Rychlík") ze Szeredu v Prešpurské stolici o maďarisování poddaných hraběte Karla Eszterházyho. Píše se tam doslovně takto: „Jaký to byl sladký, překvapující cit pro každého Maďara, který dne 19. srpna t. r. (1839) byl obcoval veřejné zkoušce, odbývané na národním ústavě hrab. K. Eszterházym nově založeném. Dva a šedesát žáků *slovenských* podalo u přítomnosti hraběcí rodiny a mnoha vznešených posluchačův utěšená svědectví svého pokroku ve snahách útlému jich mládí přiměřených. Takovéto ústavy jsou nutně potřebny, zvláště ve stolicích, kde větší část lidu mluví dosud *cizí řeč* (slovenská řeč v Uhřích cizí!!); neboť jen takovým způsobem dojdeme cíle, žhoucně od každého vlastence želaného: aby časem veškeří obyvatelé naší vlasti nemluvili než *jedním společným jazykem* (ovšem samospasitelnou maďarčinou!)" Tak „Hirnök." Dopisovatel dotčeného pražského časopisu odsoudiv právem přepiaté počínání to ultramaďarské, velmi vhodně končí dopis svůj těmito pozoruhodnými slovy: „Maďaři jsou velicí ctitelé svého prvého krále Štěpána sv. a přece neuvažuje nynější maďarské pokolení důsažného výroku jeho: *„Unius linguae uniusque moris regnum imbecille et fragile est."* Nepochybuji, že by Ultramaďaři výrok tento sv. Štěpána z jeho dekretu navždy vyhladili, kdyby mohli." Ovšem; neboť zbrklým těm přepiatcům jest maďarství vším, ba výše jim stojí, než samo náboženství, a maďarský časopis „Társalkodó" vyslovil zřejmě, co jim všem více méně v nitru utkvělo: „Nebudeme ani židé, ani křesťané, ani katolíci, ani starověrci, ani protestanté, ale — *Maďaři*!" [2]) Ať si proti takýmto pře-

---

[1]) Srovnej zajímavý spis: „Slaven, Russen, Germanen ihre gegenseitigen Verhältnisse in der Gegenwart und Zukunft" od nejmenovaného spisovatele. Leipzig, r. 1843, na str. 28.

[2]) Viz Červenákův spis: „Zrcadlo Slovenska". str. 117; tam dočísti se lze o jiných výstřednostech v jednání Maďarův proti Slovákům, jenž bohužel v obhajování své národnosti neměli mužův statečných jmenovitě ze kruhův vyšší šlechty.

chmatům furoris magyarici sebe zákonitěji a ušlechtileji byli počínali Slováci, vše jim od jich nepřátel na zlou stránku vykládáno. Slováci těžce nesouce násilnické úchvaly svrchu řečeného generalního konventu, umluvili se v tichosti, hledati u trůnu svého krále příslušného útočiště. Evangelické duchovenstvo zvolilo ze sebe deputaci pěti mužů, v jejichž čele stáli nejvýtečnější zastupitelé Slovanstva v Uhřích, Josefy a Chalúpka. Tito odebravše se do Vídně přednesli tam u vlády své stížnosti proti soustavnému potlačování slovenské národnosti v Uhřích. Přijati jsou od kancléře uherské dvorské komory a od knížete Metternicha vlídně a dáno jim ujištění, že vláda jest odhodlána, hájiti práv jejich a že jejich stížnosti na přetřes vzaty budou na sněmě krajinském nejblíže příštím. Nehorázný hlomoz zdvihl se v žurnalistice maďarské, dozvěděvší se o tom zcela zákonitém zakročení bezohledně uhněcovaných Slovákův. „Zráda, lesť, úskočnosť“ — tak voláno se všech stran, a již ozývaly se hlasy, že poslední generalní konvent vyvolil zvláštní výbor, jenž by proskoumal dotčené stížnosti Slovákův a zároveň rozhodl, *měli-li právo,* při svou králi k rozhodnutí odevzdati!

Nespravedlivé své počínání, nedůstojné každého právě vzdělaného a osvíceného národu, ospravedlňovali podle svého způsobu různými vytáčkami a lesklými hrdopyšnými frásemi, používajíce k jich uveřejnění tytýž „Všeobecných novin Augšpurských.“ Tak čteme v týchže novinách v č. 70 z r. 1841 takto: „Moskevské snářství o vzájemnosti Slovanův utvrzuje nás v důmínce, že my jsme prozřetelností vyvoleným národem, určeným, odvrátiti od civilisace evropejské nával barbarův, ať doráží, jako druhdy od jihu, anebo jak nyní se obávati jest, od severu“ [1]). Proti těmto ve své zpupnosti až směšným mátohám maďarských mudrcův obrátil Vocel ostří svého dovedného péra v týchže německých novinách ve příloze k č. 256

---

[1]) Že podobné náhledy i v nejnovější době kolují mezi Maďary, dovídáme se ze spisu známého ésthetika, Vischera, jenž v popisu své cesty (Kritische Gänge, neue Folge, I. Heft na str. 98) rozhorliv se pro sjednocení Maďarstva s Němectvem a na toto spojení ku spokojenosti Maďarů v jich večerní společnosti nadšený přípitek učiniv dokládá: „Die Ungarn wissen sich durch die Geschichte an Deutschland geknüpft; wissen sich als die Vorkämpfer deutscher Bildung gegen den Osten.“ Nicméně praví o budoucnosti maďarského jazyka: „Wird sich die magyarische Sprache neben der deutschen auch in ferner Zukunft erhalten? Kenner verneinen es, sie erklären sie für zu arm, um als Organ der Wissenschaft und Literatur sich auszubilden, die deutsche wird ohne Jemands Zuthun die herrschende bleiben und noch mehr werden, als sie es jetzt ist.“ Tak psáno r. 1860.

r. 1841 v rozpravě, jež podnes zasluhuje všelikého povšimnutí, nadepsané: „Entnationalisierung der Slaven.“ Z počátku odmítá nařčení Němců, národnímu ruchu slovanskému nepříznivých, odvolávajících se k tomu, „že prý již před stoletími poněmčeno Braniborsko, Prusko s Pomořany; a takto německý vlastenec přeje sobě i za doby naší úplné zgermanisování národů v Čechách, na Moravě, v Pozňansku, v Haliči atd., a to tím rychlejší, že i odnárodňování v polském Rusku a maďarisování Slováků v Uhersku znamenité činí pokroky.“ Načež odpovídá Vocel: „Pod egidu humanity utíkají se Slované, jmenovitě západní Slované, prostřed Evropy přebývající, a pod touto záštitou bojují pro zachování své národnosti a své řeči, v nížto tkví základy jich náboženského i intelektuelního vzdělání, takto toužíce se přidružiti k řadě západoevropejských národův, od nichž osvěta a mohutnosť vyřinují se ve veškery části světa. V této snaze narážejí na překážky, z nichž nejtrpčeji je svírá *maďaromanie.*“ Poukázav Vocel ku svědectví i neslovanských spisovatelů vychvalujících slovanskou ušlechtilosť, lásku ke svobodě, rekovnosť pokračuje: „Úpadek Slovanův zavinili sami germanští národové; měliby tudyž částečně alespoň umírniti svou vinu podporováním snaženstva slovanského. Každý národ zasluhuje opovržení, jenž by svou česť národní, drahé to krví zakoupené dědictví svých otcův za hračku cizinstva zašantročil. Pročež dotýká to bolestně každého vzdělaného Slovana, čtoucího, jak se s chladnou krví vypočítává, zda a kdy byli Slované od Němcův ujařmeni, decimováni, zbiti, mečem i ohněm vyhubeni; vidoucího, jak národ, k němuž sám přináleží, naznačuje se za čeleď podřízenou duchem i tělem, proti čemuž nejen Slované sami, alebrž i všechny v Německu žijící rodiny, jichž jména končí se na iz, ík, ak, ov, ník a p. makavé ohražení by učiniti musely.“

„Nejhůře,“ pokračuje Vocel, „jest v *Uhersku.* Maďaři ač počtem značně menší Slovanů, vytknuli sobě za úlohu všechny ostatní kmeny v Uhřích, v Sedmihradsku, v Chorvatsku a Slavonsku přebývající proměniti v čiré Maďary. Maďaři honosí se svým *historickým právem,* dokládajíce, že jakožto potomci *vítězův* oprávněni jsou, nyní, kdežto již tisíciletí od vpádu Maďarů bylo uplynulo, donutiti vnuky přemožených, aby přijali řeč svých podmanitelův; Maďaři prý jenom jsou národem, ostatní kmeny v Uhřích žijící jenom na nich závislí trabanti, domkaři a p. Jestiť záslužno, toto historické právo blíže obádati. Proti Svatoplukovi I., vítěznému králi velkomoravskému, seštval Arnulf hordy maďarské v Dacii se potulující, jichž často od císařův byzanckých proti Bulharům užíváno. Hrdinný Svatopluk odrazil opětované jich vpády, zůstaviv synům

svým Mojmírovi a Svatoplukovi II. říši velikou a mohutnou. Arnulf zneužil nesvornosti mezi bratřími, útoky vždy hrabivější čině skrze Němce a Maďary na říši Mojmírovu; v tomto boji Panonie odtržena jest od veliké Moravy; chráněnec však Arnulfův, Svatopluk, viděl se přinucen utéci do Němec. Mojmírova říše zůstávala nicméně mocna a velika; neboť r. 899 papež Jan IV. ku prosbě krále Mojmíra obnovil moravské arcibiskupství smrtí Methodovou uprázdněné, zařídiv nad to tři nové stolice biskupské. Opětované nájezdy Maďarů pobídly Mojmíra, že uzavřel mír a smlouvu s neplnoletým Ludvíkem IV. Proslavené jméno Moravanův a obchodní jich spojení se sousedními národy stály ještě tehda, když říše blízka byla svého úpadku, v úctě neporušené. V mandátech německých králův a markrabat setkati se lze ještě v rocích 898 a 906 s nařízeními ku prospěchu Moravanův, jenžto byli obchod vedli s Bavoráky na Dunaji. Nicméně brána zůstala Maďarům otevřena k záhubě Slovanův. Onino usadili se na březích Tisy, zbohatnuvše častými nájezdy k východu, jihu i západu podnikanými. Kmenové, jenžto štítíce se potu ve vzdělávání země tráví život svůj ve vojenských cvičeních a na výpravách loupežnických snadno mohou podmaniti sobě národ sousední klidný, při tom sebe rekovnější, národ to rolníkův a obchodníkův. Opětované porážky rozdrážďují jenom rozběsilosť hord loupežnických; jedna jenom porážka lidu orbou se živícího má naproti tomu v zápětí zničení jeho osení, stád i chalup, porubání neb zotročení jeho žen a dětí. R. 906 přepadli Maďaři poznovu říši velkomoravskou, avšak vítězně odraženi jsou podle zprávy saského annalisty (ap. Eccard. I., 238). Rok na to utrpěli Němci i Slované strašnou porážku u Prešpurku (v srpnu r. 907), z nížto mladistvý král Ludvík s největší nesnází vyvázl, a v nížto Luitpold, vévoda bavorský, a král Mojmír z Moravy padli ostřím meče. Velkomoravská říše vymizela na to s dějiště. Maďarští enthusiasté dotvrzují nyní, že Slované od Maďarův otroky učiněni byli a že tudyž potomci vítězů právo mají, potomkům otrokův zákony předpisovati. Takovýto způsob souditi, jenž z časův barbarských zabloudil v naše století, nenalézá v dějepisu žádného odůvodnění. Jízdecký národ maďarský, jehož taktika ve příkvapném útoku, ve zdánlivém útěku a ve hřmotném přepadání záležela, mohl jenom v planinách s úspěchem agitovati; jedva mu možno bylo, prodrati se v horské úvaly a lesní rokliny karpatské, původní to sídlo Slovanův. Usilovali tudyž Maďaři raději úmluvami než násilím zbraně upoutati podtatranské obyvatelstvo k nové říši maďarské, zůstavivše jim pohorskou krajinu za výhradní jich majetek, kdežto vojínové Arpadovi usadili se v rovi-

nách uprostřed země. Jeden pán, jeden zákon vládl napotom nad Maďary i nad Slovany; oba kmeny spojoval později úvazek lenní stejnou měrou s pány (držiteli to pozemkův); Slované i Maďaři měli účasť v týchže i úspěších i výsadách, čehož zjevný důkaz až do dnešního dne tím se podává, že polovice zajisté uherské šlechty, vzniklé z rodin slovanských, nosí slovanská jména, ba že Maďaři čestné úřady a důstojenstva u Slovanův obvyklá i mezi sebou zavedli, propůjčivše jich názvům občanského práva i ve své maďarské řeči, jako na př. király, vajda, bán, ispan, udvorník a j.“

„A k čemu má vésti,“ táže se Vocel, „násilnické to maďarisování Němcův a Slovanův? nač užívati k tomu i mravního vzdělávání, ba samého náboženství za překupné prostředky k cíli jen když vedoucí? či má se podle záměru mladého Maďarstva zničením všech ostatních národností uvesti absolutní vláda a daleké rozvětvení maďarismu? Zní to téměř k víře nepodobno, slyšíme-li, že v civilisované zemi, jež se honosí svobodou myšlení i mluvení křesťané násilnickým způsobem se pohánějí ku kázaním, jimiž obec nerozumí, a že se lid nutí bitím i pokutami peněžitými, aby se odřekl řeči svých předkův. Tak mezi jiným Lajoš-Komaromské obci slovenské ve vesprimské stolici maďarský vnucen byl duchovní i učitel, a zavedeny tam maďarské služby Boží pro Slovany. Když pak za příčinou, že maďarštině dobře nerozumějí, žádali, aby mezi nimi slovanské služby Boží opět byly uvedeny, někteří z nich uvězněni jsou a jmenovitě Martin Bartoš k 64, Jiří Junáček k 50, Pavel Rus k 40 a Štěpán Vrabec pro své vysoké stáří jenom k 24 ranám holí odsouzeni. (Tak stalo se l. P. 1827!) A počínání takové schváleno ze stanoviska národního!“

Jak ospravedlňují Maďaři takovéto přechmaty proti nejsvětějším právům člověčenstva? Vocel odpovídá: „Hrozným jménem rusismu, nebo jak to jinak nazývají, *panslavismu!*[1])

---

[1]) O předmětu tomto rojily se zrovna tehda rozpravy, spisky a brožury. My tuto aspoň na jednu z nich obracíme pozornosť našich čtenářů, kteráž vyšla r. 1843 (Leipzig, Rob. Binder) pod názvem: „Der Panslavismus. Eine Improvisation als Sendschreiben an den Grafen Adam Gurowski von Anton Mauritius“, s heslem polským: „Rznij prawdę, o resztę nie pytaj.“ Jak z celého směru tohoto zanímavého spisku (má str. 47) soudíme, má bezpochyby za původa Poláka, a sice z demokratické strany polské emigrace; k vysvětlení toho jest nám doložiti několik slov, majíce za to, že známosti o téže polské emigraci nejsou valně rozšířeny. Po nešťastném ukončení první polské revoluce r. 1831 rozprchli se nešťastní Poláci do všech téměř svobodnějších krajin evropejských, nejčetněji do Francie. Tam jmenovitě v Paříži, jako bohužel povždy mezi těmi „nesvornými

Neopominul Vocel, ve své rozpravě i k té zvláštnosti u Maďarův obrátiti pozornosť německého čtenářstva, že i *náboženství* zneužívají pro svou propagandu maďarskou, vystavujíce s jedné strany maďarismus za ochranu katolického náboženství, se druhé za podporu vyznání protestantského. „Reformovaná církev", pokračuje

---

Slovany", utvořily se mezi nimi různé strany, mezi nimiž většího než jiné důrazu nabyly; strana aristokratická, majíc v čele „příštího polského krále", Adama Czartoryského; dne 17. března 1832 vznikla tak zvaná „polská demokratická společnosť", později přijavši název „mladé Polsky" a rychle po celém Francouzsku se rozšířivši; že však i v Paříži „pro demagogické rejdy" byla pronásledována, ústřední výbor (tak zvaná „centralisace") přeložena jest z Paříže do Poitiersu (dne 25. listopadu 1834); ve straně této nejvíce později vynikl Mierosławski, čelný vůdce nešťastného tolikéž polského povstání r. 1846. Každá z těchto stran měla své příjmy, zvláštní své spisy a noviny, v nichž časové otázky vůbec, jmenovitě záležitosti polské omlouvány a pro ostatní Evropu ojasňovány. R. 1843 měla polská emigrace ve všech zemích asi 7000 členův, a sice: ve Francii 5500, v Alžírsku 100, v Anglii 400, v Belgii 200, v Americe 400, v ostatních zemích 400; do téhož r. 1843 zemřelo v emigraci 621 Polákův. (Srov. o tom knihu svrchu citovanou: „Slaven, Russen, Germanen", na str. 50 a sl.). Literární její činnosť byla tak znamenita, že počínaje r. 1832 až ku konci r. 1841 vydáno v emigraci 430 spisů ve 486 svazcích. Skladatel brožury o „panslavismu" sděluje sám životopis svého odpůrce Gurowského s humoristickou úsečností (str. 41 a sl.): „Byl polským spiklencem ve Varšavě, demokratickým členem komitétu v Paříži a ruský dvořenín, publicista a hrabě v Petrohradě. V Polsku přináležel druhdy, jak se sám se vzornou precisností vyjadřuje, k monarchicko-konstitucionalní-slovansko-legalní-oposiční straně; v Paříži čítal se k mírně liberalní povšechné straně a v Petrohradě k partisanům (stranníkům) dvora bez epitheta." Jak se snadno nadíti, spisek tento prosáknut jest někdy neospravedlněnou rozhořčeností proti Rusku. Co do pojmu panslavismu spisovatel podotýká, že si přeje jen takového sloučení kmenů slovanských, při němž by zachoval každý jednotlivý kmen svou zvláštnosť, svou individualitu, nikoliv zaniknutí neb setření jich v jednom velikém státu, jak tomu chce Gurowski, jenž ve svém spisu „La vérité sur la Russie" mezi jiným dosvědčuje: „La Russie est destinée à devenir la mère et la tutrice des Slavons" (Russie určena jest, státi se matkou i ochranitelkou Slovanů). Naproti tomu domnívá se spisovatel Polák, že toho netřeba, že v tom podobni jsou různí kmenové slovanští synům jedné rodiny, jenžto ve svém mládí aspoň v právních poměrech v otci se slučují, v plnoletství teprve ku zvláštní své osobnosti dospívajíce, které však nesmějí zneužívati, jsouce od přírody k tomu poukázáni, aby harmonii v rodině posvětili. I slovanská rodina dospěla ku své plnoletosti; společný otec neb matka Slávie musí nyní jednotlivé kmeny zůstaviti svobodnému rozvoji historickému, kterýžby však stal se zvrhelem, kdyby přitom vymizel celistvý typus starých předkův. Takouto měrou jednotlivé kmeny slovanské mohou rozvíjeti povšech-

Vocel, „čítá v Uhřích přes půl druhého milionu vyznávačů, jenžto jsouce z nejvalnější části horliví Maďaři o to usilují, aby stoupence augšpurského vyznání počtem asi 700.000 nejvíce Slovanův, přetvořili v Kalviny; kdyby se to zdařilo, bylo by pak, domnívají se titéž patrioté, zmaďarisování protestantských Slovanů snadnou prací,

---

nou ideu Slovanstva a ji uskutečňovati pod různými vládami. Spisovatel dokládá, usjednocení u Slovanů státi se má jako u Němců, v duchu, v literatuře, tam se má utvořiti střed idealní. „Fysické prostředky neuvedly nikdy v život idealní a nezplodily nikdy dosud rozumné jednoty, alebrž jsou více hamovníkem ducha a tudyž hrází proti duchové jednotě. Veškera spása vychází z rozumu a z vůle svobodné, nikoliv z nátlaku zevnější moci“ (str. 8). Skladatel patří k řídkým zjevům mezi Poláky, jenžto konečný úpadek své ojczyzny přičítají vlastní vině. „Království kongresovské, jakož i jiné části staré (polské) říše nepadly z nedostatku síly a prostředkův aneb cizí přesilou, alebrž nerozumem, špatnou vůlí a zradou vlastních dítek. Pod uchvácenou násilně správou anarchické šlechty, jež neznala citu vyššího vlastenectví, jež zpouzela se obětovati něco pro všeobecné blaho neb upustiti v něčem ze vlastních prospěchův, Polska pozbyla svou politickou existenci. Bude-li odstraněna polská šlechta a zkvete-li Polska lidu, bude-li jeho heslem: pro naši i vaši svobodu všechno — všechno všemi a pro všechny — tu nastane opět i doba, kde Polsko ve Slovanstvu zaujme místo a snad místo nejdůležitější“ (str. 29). Velezanímavo zvláště u čirého Poláka jest svědectví o Čechoslovanech a jmenovitě o úloze, jakou jim ve velikém Slovanstvu naznačuje. Dí zajisté na str. 38 a sl.: „Mají-li částky státi se celkem, musí poskytnouti se střed, v němž by nitky stejnorodých směrův sbíhaly se, a tímto středem zdají se mi býti — Čechy. Výše české literatury, historické upomínky na bývalou slávu a hegemonii opravňují tuto zemi učiniti se spojidlem slovanských sester a naznačiti cestu ku všeobecné jednotě. Tolikéž jest zařízení stolic pro slovanskou literaturu, k čemuž Prusko dalo první myšlénku, radostným zjevem času a vybídne zajisté k následováni. Bezpochyby uvidíme po několika letech i ve Vídni, ve Lvově a v městech uherských (!!) takovéto stolice; ale především bylo by žádoucno, aby uprostřed samého Slovanstva, snad nejvhodněji v Praze, založila se slovanská akademie. Tam by musely všechny směry a zjevy, všechna znamení slovanského života a slovanské vědy sbíhati se, a takto opět osvětou a poučováním působiti na smýšlení veřejného života.“ Slovanský nadějně tehda zkvétající život obrátil na sebe pozornosť i Francie, jež osobuje sobě v evropejském dějstvu iniciativu ku všelikému pokroku, a založen tam r. 1840 zvláštní časopis „L'Orient“ k objasnění záležitostí východních i slovanských. Hned vstup (introduction) počíná těmito zvláště nyní významnými slovy: „La question d'Orient port dans son sein l' avenir du monde; la manière, dont l'Europe va la resoudre, lui assurera ou la paix ou des siècles de guerre et de réciproques invasions.“ (Otázka východní uzavírá ve] svém lůně budoucnosť světa; způsob, jakým Evropa ji rozřeší, buď jí pokoj pojistí, buď století války a vzájemných nájezdův).

kterouž by tak zvaná maďarská církev s pomocí missionářův, pastorův totiž a učitelův, záhy přivedla ku šťastnému konci. Jakkoli evangeličtí Slované se zpírají proti takémuto nátisku a na svá konstituční práva se odvolávajíce, svým protivníkům na srdce kladou, jak potřebno jest učiti se slovenské řeči na akademiích a lyceích zvláště příštím učitelům lidu, nemá-li lid zabřednouti v surovou nemravnosť a pohanskou nevědomosť: nicméně maďaromani dovozují, že jest to zcela zbytečno, učiti se v Uhřích řeči slovenské; každý jenž se slovensky učí, jest špatným Uhrem, jest rusomil, panslav, trestuhodný občan v zemi. Ba generalní dozorce nad školami, hrabě Zay, chová tak málo úcty k veliké většině obyvatelů své vlasti, že ve své nástupní řeči, kteráž maďarsky i slovensky byvši vytištěna rozdělována byla, projadřuje se takto: „Maďarisování klásti i nejmenší překážky, jinou řeč, kteroukoli chtíti zvelebovati mimo maďarskou, znamená tolik, jako podtíti životní žílu rozumu, jakožto základu naší konstituce, ba i samému protestantismu, jelikož uherská řeč jest řečí vlastenské (krajinské) i evropejské (!!) svobody a nejjistější podporou a zbraní protestantismu.“ „Mluví-li a píše-li takto školní dozorce, jak se teprve tvářiti budou jisté maďarské žurnály, jichž způsob mluvení příliš jest nedůstojný, aby směl před čtenáře těchto listův uveden býti.“

Ku konci napomíná výstražným hlasem: „Silná vláda musí s úplnou mocí říditi a spravovati veškery státní orgány; i svědčí tudyž odstrčování nejhlavnějšího orgánu, *národní řeči,* buď o zpupném pohrdání lidem aneb o politování hodné krátkozrakosti. Zvelebování národního jazyka a přítulné šetření citu národního, probudilo by v srdcích uherských Slovanů vděčnosť i lásku roznítilo k zástupcům země, čímž by mohutnosť říše měrou mnohem větší povznesla se, než jako nyní, kdež pro marnivou snahu *za velikou národností* náklonnosť k zemi se odvracuje.“

Mimo „Všeob. Augšp. noviny“ zaujímal a zaujímá dosud v německé publicistice čestné místo časopis „Deutsche Vierteljahrschrift“; i v těchto listech hleděli úsilovně Maďaři snahy své vzhledem k ostatním kmenům v Uhřích bydlícím ojasňovati a ospravedlňovati. Domýšleli se takto zbuditi k sobě soucit i souhlas s dosavadním svým počínáním ve vzdělané Evropě. Jak už svrchu dotčeno, strašili Evropu *Ruskem,* panslavismem. Aby Evropa uchráněna byla všech nebezpečí, odtud na ni se valících, nutno prý, aby se zmaďarisovali všichni Slované v Uhřích, a příště pak i veškeří Slované pod žezlem sultanovým. Rozumují Maďaři ve zmíněném německém časopisu takto: „Rusko svolává všechny slovanské národy bez roz-

dílu k národní činnosti a *samostatnosti*. Uhři prý mají velikou o Evropu zásluhu, že jako dvousečným mečem rozpoltili spojení podtatranských Slovanů s jižními Slovany, a tím ochránili přede vším Německo útoků slovanských národův.“ Proti těmto svůdným argumentacím strannických Maďarův bojuje Vocel ve „Všeob. Augšp. nov.“ ze dne 13. března 1841 v č. 71. a 72. ve článku nadepsaném: „Die Slaven und ihr Verhältniss zu Deutschland.“ Na základě bádání Šafaříkových vším právem dosvědčuje Vocel: „Slované byli z větší části v zemích, jež nyní obývají, v Evropě tak dobře prabydlitelé jako Germani v Německu; o násilném nějakém nájezdu, o vyhlazování jiných národností skrze Slovany nevyprávějí dějiny ničehož. Západní Slované chránili jenom sebe proti Avarům, hájili své samostatnosti proti Karlovi, císaři to roztouženému po výboji i po obracování na křesťanskou víru, spojili se pod Svatoplukem proti Maďarům, jichž německý Arnulf poštval na ně; nikde nevnucovali slovanští národové svých mravů, svého jazyka, ba naopak snadno oni napodobují cizí mrav a lnou k němu.“ Ale což *Přemysl Otakar II.*, nebyl to škůdce Němcův? Na to odvětuje Vocel: „To právě jest vynikajícím odznakem v povaze Otakarově, že nikde a nikomu Slovanstvo nevnucoval, ba že Čechové sami více měli příčiny stěžovati sobě do něho, že zanedbává jejich národnosti než Němci a že nedá se smýti zcela z podezřívky, že obmýšlel pokračovati v díle Karla Velikého a *germanisovati samé Čechy*. Přemysl Otakar byl rázný jakožto dobyvatel, nikoliv jako Slovan.“ Dále pak táže se obhájce náš slovanský: „A což? vždyť voje maďarské skládají se více než z polovice ze Slovanův? A co Zriny? není to Slovan? A pro Německo co všechno vyvedli Slované? chan Mongolský což nebyl poražen na planinách Olomuckých? meči to českými i moravskými? což neobhájil Soběski pluky svými polskými Vídeň i Německo? A kdo sčítá tisíce ty Čechův, Moravanův, Slezanův a Ilyrův, jenžto ve vojnách tureckých a na bojištích v desítiletích nedávno minulých krváceli za osvobození Německa?“ Co se již týká často omlouvaného *panslavismu* [1]), šermuje Vocel všelikým důrazem jmenovitě proti lichým námitkám Maďarův, uznávajícím, že prý snář-

---

[1]) Proti tomuto přeludu, aspoň ve smyslu, v jakém panslavismus posuzován byl a posuzuje se dosud, obrátil se i hrabě Lev Thun ve spisu, který když vyšel se všech stran slovanských přijat byl s radostí a vděčností neobyčejnou: „Ueber den gegenwärtigen Stand der böhmischen Literatur und ihre Bedeutung“, Prag, 1842 na str. 89 a sl. Zajímavo, že spisovatel vzhledem vůdcovstva mezi slovanskými kmeny projevuje týž náhled jako svrchu uvedený publicista polský. Na str. 68. dí zjevně: „Nazpět

ství Kollárovo o vzájemnosti slovanské za tou příčinou jest všelikého povšímnutí hodno, že otvírá hlubší vzhled v mysli mnohých Slovanův o příštím jich i politickém čili v jednom státu usjednocení. „Literární život Angličanův není zajisté terra incognita národně zpříbuzněným Němcům; musí-li odtud", táže se Vocel, „následovati nutný útvar anglickoněmeckého státu? jaký to úsudek! A přece lze usjednocení Němců s Anglickem, Dánskem a Švédskem v jeden stát spíše mysliti než splynutí *katolických* Slovanův západních i jižních s Ruskem. Neníť mezi slovanskými národy ani stínu oné vzájemnosti, jaká jest mezi Anglickem a Německem; velmi zřídka zabloudí některý ze žurnálův ruských do Chorvatska, do Čech, na Moravu; Kollárův krásný sen o literární vzájemnosti mezi Slovany zůstal snem, z jehož rozplývajících tvarův sestavili sobě škůdcové slovanského národního vzdělání bubáky a hastroše, aby jimi podezřivé, bázní před Rusy zaujaté mysli postrašili."

---

pozůstalým kmenům cestu ukazovati, na kteréž by měli chvátati za bratrskými národy daleko již pokročilými, to jest podle našeho zdání nyní historickou úlohou Čechův." A o panslavismu dokládá (str. 69) „Úvazkem duchových zájmův u veškerých Slovanův nabudou i národní snahy v Čechách významu světodějného, jenž úctu vymáhá a jim trvání pojišťuje." Hrabě Lev Thun, zabývaje se sepisováním své rozpravy (1841), byl politickým úředníkem; jak změnilo se mínění vlády rakouské vzhledem Slovanův, mohl-li státní úředník ku konci svého spisu těmito nadšenými slovy mluviti: „Vy však, milení přátelé! jenž jste se ujali přirozených prostředků ku vzdělání svého lidu, kdežto zdály se ode všech zapomenuty, a záležitosť jeho literatury, když byla zneuznána a téměř ztracena, s neohroženou odvahou hájili jste a s čistou myslí vedli, buďtež ujištěni úspěchem odměňujícím. Bůh, který rozmnožil počet vašich pomocníkův, a vaším působením rozšířil mnohou vznešenou myšlénku, oživil mnohý cit ušlechtilý, který vás k tomu dovedl, že můžete nyní událostmi dokázati, čehož jste se sami jen nadíti směli, týž Bůh požehná i dále vašemu usilování. Cítíte-li se přece někdy zmalomocněni při pohledu na skrovné prostředky, jež vám po ruce jsou k dosažení tak velikého cíle, pomněte, že odstranění mnohých překážek nebylo a není ani možným ani žádoucným, dokud česká řeč a literatura nevzdělá se a nepovznese opět na jistý stupeň, a že neustále do té míry, v jaké toto se děje, vidíme jak i ostatní poměry utěšeněji se přetvořují. Pomněte, že poznenáhla dozráti musí, co se má zdařiti; pohled v budoucnosť povzbudiž mysl klesající. Čas vše mění i časy; k vítězství on vede pravdu." S větším ještě, možno-li jásotem u Slovanů, s nepřízní a nevolí u nepřátel, jmenovitě Maďarů, setkal se druhý spis téhož českého šlechtice: „Die Stellung der Slovaken in Ungarn", Prag, 1843. Spis tento skládá se ze dvou částí; prvá část obsahuje dopisy hraběte Lva Thuna s pověstným maďaromanem Františkem Pulszkym, druhá „Rozhled" (Ueberblick), kdež spisovatel na mnoha místech se zá-

Mocně probuzený duch národní s jedné, se druhé strany neustálé přechvaty a útisky maďarské dodaly konečně několika hrdinným Slovákům, jenž nebyli s to, aby lhostejně pohlíželi na to nepřetržité týrání od Maďarův, tolik odvahy, že se usnesli, obrátiti se se svými stížnostmi ke králi s prosbou, aby je odstranil a Slovákům příslušná jim práva konstituční obhájil. Než ať mluví za nás o tehdejších touhách i snahách na Slovensku dopis z Břetislavi ze dne 17. března 1842. „Před odchodem svým nemohu opominouti, abych Vám o národních našich záležitostech některých zpráv nesdělil. — Co se „*Nitry*“ [2]) týká, ta se již přece jednou tiskne. Je to bídný osud náš! Při všem namáhání a usilování, při vší snažnosti naší a podnikavosti se nám přece práce tak nedaří, jak bychom toho sobě přáli. Ale tak bývá, když člověk málo nebo nic vlastního nemá a na jiných visí. Němec tiskař se vymlouval, že prý musel nové litery líti a proto prý s Nitrou tak dlouho odkládá. — Se

---

palem zrovna mladistvým ujedná se uhněcovaných a bezsoudně často osočovaných Slovákův. Kniha tato zasluhuje i v naší době opětného povšimnutí. Vypočítav na str. 50 a sl. všeliká bezpráví od Maďarův Slovákům učiněná hrabě Thun volá s rozjařenou nevolí (str. 52): „A při takémto jednání nadýmáte se napořád, že se nepáše žádné násilí! Má se tomu tak rozuměti, že nezapovídáte Slovákům mluviti mateřskou řečí uvnitř jich příbytkův, kde tomu nemůže nikdo naslouchati? či chcete se tím honositi, že žádného Slováka nebijete neb nekamenujete, mluví-li na veřejné silnici slovensky? Ani to ani ono není ve vaší moci. Ustanovujete-li však ve školách učitele, jenž neumějí neb nechtí uměti řeči dítek a proměňujete-li tudyž pro svou řeč školy v místa, v nichž duch zakrsává, kdežto by měl býti obuzován, svolujete-li, aby se ve chrámích kázalo v řeči, jížto obec nerozumí a rušíte-li takto služby Boží, kdežto byste jich měli chrániti, zamezujete-li co možná všeliké vyšší vzdělání ve slovenské řeči lidu, kdežto byste je zvelebovati měli — tu zajisté pášete proti svým slovanským krajanům větší násilí, nežli se knutou spáchati dá! Usmrcujete ducha místo těla. Násilím jest všechno, co páše, kdo má moc, nejsa k tomu oprávněn. Již sám směr vašeho snažení je nespravedliv. Či jaké máte právo prohlašovati, aby Slované sřekli se svého jazyka a zaměnili jej s maďarským? Takéto prohlášení jest pravé ohlášení války, a zajisté ohlášení nejnespravedlivější; neb řeč národní jest národ sám, jest jeho úsoba, jest jeho podstata, jest nejtěsněji spojen s nejsvětějšími zájmy duchového i mravního jeho rozvoje.“

[2]) Almanah tento vyšel r. 1842 pod redakcí Miloslava Josefa Hurbana ve spisovném jazyce československém, byv po našich vlastech s upřímnou ochotou uvítán. Druhý ročník vydán v podřečí slovenském: „Ňitra, dar drahim krajanom slovenskim obetuvaní, vidávaná od Miloslava Josefa Hurbana,“ r. 1844. Zajímavo, že ročník tento věnován jest soujmenovci nejukrutnějšího Slovákův protivníka, „Ďurkovi Košútovi s Košút, Slovakou Obrancovi Horlivjemu“ atd. Rozšíření ročníku tohoto

slovenskými našimi *Novinami*[3]), po nichž tak toužíme a o jejichž sestavení tolik pracujeme, dosavad to ještě velice bídně vypadá, nejsme aspoň ještě tam, kdebychom býti měli. Vysvědčení o jejich potřebě máme dosti a sice *vážná*, jaková jsou ode tří superintendentův, od biskupa nitranského s podpisy biskupa titulárního, čtyř kanovníkův a 40 kněží. Krom těchto jsou ještě jiná svědectví od osob soukromých. Jestliže bychom již na tolikera a na taková vysvědčení výsady dostati neměli, věru neznám, co bychom mysleti měli o krajinské své spravedlnosti. Bůh dej, abychom svou tužbu čím spíše vyplněnu spatřili a ze „Slovenských Novin“ a z „Orla Tatranského“ se těšili. — Neznám, je-li Vám již známo, že se Slováci chystají *k representaci před vládu*, a po tolikoročné lethargii přece jednou vystoupiti chtějí, by svou vůli, že chtějí žíti, před světem slavně pronesli. Representacie tato pp. Čaplovičem, Štúrem, Kollárem, Prokopiusem vypracovaná, obsahuje v sobě stížnosti na nesčíslná a neslýchaná utrhání a pronásledování, jichž se Maďaři na nás dopustili. Konečně následuje prosba ku vládě v šesti punktech obsažená a sice: 1. Aby vláda král. fiškusovi nařídila, od vydavatelův maďarských novin vyzvěděti jména ničemníků těch, jenž nám v nich tolik nabřískali, na kolik oni pseudoymní neb anonymní jsou, od těchto důvody svého tvrdění dostatečně žádati; jestliby pak tyto své fabulky a své opovážlivé tvrdění dokázati nemohli, je zákonně trestati; nebo zákon nařizuje: zrádce vlasti ztrátou jmění a života budiž trestán, podobně i ten, jenž nevinného ze zrády před soudem obviňuje. 2. Aby nám vláda dala a potvrdila takovou svobodu mluvení a psaní, jakovou Maďaři mají, abychom i my proti Maďarům svobodně tak jako oni naproti nám psáti mohli; nebo my posud

jakož i třetího r. 1846 zůstalo z největší části obmezeno na samé Slovensko. Ve zprávě o dalším vydávání Nitry dí Hurban: „Medzi tím, čo sa rukopis Ňitri sem aj tam potulovau a ťiskár naň ždi ale darmo čakau: Slováci na tú mišljenku prišli v svojom vlasnom nárečí písať. Práve tí, čo prú len ňevšimavo na nás hlaďeli a ktorich je věččina jednim hlasom sa ozvali: „Slováci zme, Slováci chceme biť, pre Boha ňeopúšťajme sa sami; spisuvatelja naši pište aj pre nás dač, aby zme veďeli, čo sa na sveťe robi!“ Poznávají naši čtenářové z tohoto úryvka, že odchylka tato od našeho jazyka spisovného jest dosti značna. Slováci rozkol ten způsobivší domnívali se, že takto přivedou ku své straně národní Slováky katolíky bernaločiny se ve svých spisech držící, a zároveň uvarují se výčitek maďarských vzhledem panslavismu. Žel, co obmýšleli, nepodařilo se, Maďary nesmířili, alebrž sebe i ostatní Čechoslovany seslabili.

[3]) Noviny tyto s přílohou: „Orol tatranski“ počaly vycházeti r. 1845, tolikéž v podřečí slovenském pod redakcí Ludevíta Štúra.

jsme se ani ospravedlniti nemohli a nesměli, nespravedlivě obviněni byvše; pak aby nám dali zvláštního censora zde nebo v Budíně, jenž by naší řeči dokonale mocen byl. 3. Aby ústav náš již takměř přes 50 rokův zřízený potvrzen a ubezpečen byl; pak aby i jinde podobné ústavy časem svým vystavěny býti mohly. 4. Aby se zabránilo, překážky klásti lidu našemu ve vykonávání služeb Božích v mateřské řeči, aby on k maďarským službám nucen nebyl a dítky ubohé maďarčinou místo náboženského učení ve školách dědinských trýzněny nebyly. 5. Aby na král. universitě pešťanské, honosící se kathedrami pro několik vzdělanějších řečí zahraničních, slovenskou pak dosud nemající takovou zařídila, by tamější slovenská mládež na rozličných ústavech studující své řeči přiučiti se příležitosť měla. Konečně 6. aby se Zayem, jenž moci své úřadem sobě svěřené nadužil toliko k maďarisování, ale ne k církevním záležitostem upotřebil, pak mnohých osoby své nehodných ničemností se dopustil, nějaký pořádek udělán byl, aby již svěřeného sobě lidu pronásledovati nemohl. Všecko a vůbec celá representace jest důrazně a energicky psána. Podepsáni budou tři superintendenti, pak jiní světského i duchovního stavu, národu a literatuře slovanské přízniví. Representace tato zaslána bude toliko jménem evangelických Slovákův, an tito vlastně jen byli pronásledováni a potupováni. — Ze *Srbska* se radostných zpráv doslýcháme o zmahající se tam *vzájemnosti slovanské*. V Bělehradě totiž dána byla hostina, kdež se i slovutný srbský básník, Simeon *Milutinović* [5]) nacházel. Všichni přítomní vlastenci, zvláště mladí s velikým zápalem mluvili o vzájemnosti, pak na slávu našich slavných mužův, na př. Kollárovi, Šafaříkovi připíjeli. Sám zpomenutý básník připil na „slogu srbsko-slovanskou", a na blaženější časy Slovanstva. Tak se vše pomalu zdvihá i tam, kde posud byli nejchladnější. Il je možno, il nemožno, samo napred, samo složno!"

Snadno se domysliti, že takéto rázné Slovákův i ve veřejnosti vystupování s úspěšnými u jich krajanův následky se potkalo. Ruch

---

[5]) Píše o slavném tomto Srbu i Cyril Kampelík z Vídně v lednu 1837, a místo toto vyjímáme z dopisu doslovně, že zároveň charakterisuje tehdejší dobu. „Nedávno zde byl Simeon Milutinović, statečný to Srb, jehož si velmi vážím. Zdržoval se zde, čekaje na censurování svých spisův. Nejhlavnější jeho dílo jest: „Historie osvobození Srbska od Turkův za dnů našich", kniha ta bude důkladna, na prst tlusta. Ale rakouská censura napsala: „non admittitur." Náš milý Simo sebrav spisy jel do Lipska, kde as do velkonoc hodlá hotov býti s tiskem svých spisů, ježto asi 100 archů tlačených obnášeti budou. Miloš mu platí 300 tolarův ročně! Čtete jeho životopis v malém Čechoslavu od Boleslava Štorcha."

národní zpružil a oživil se. Tak nám zvěstuje tolikéž i jiný dopis ze Slovenska do Brna ze dne 28. listopadu 1842, jejž i za tou příčinou uvozujeme, že nám slouží k dosvědčení svrchu uvedeného našeho výroku, jak tehdy zavíval pod Tatrami duch filosofie Heglovy. „Pospíchám dáti Vám zprávu o důležitostech našich slovanských. Víte dobře, jaková se bouře svalila na Sion slovenský. Odpor náš Maďarům učiněný nebyl odpor konstitucionalní, nebyl odpor forem těchto, v nichž se hýbáme; byl to odpor vznikající v onom duchu podzemním, předbytostném, který, jak Hegel dí, na škrupinu tu, *jejíž jádrem není,* klepe a ji rozbořiti hrozí. Neměliť jsme řečníků v kongregaciích stoličních, na sněmích krajinských, v sjezdech kortesův a fakcí liberálních a ledaliberalních vlasti naší. Jen jsme činili odpor, kde jsme mohli a kde se nám dalo. A hle již nyní počínají ochabovati Maďaři. Od posledního našeho vystoupení s rekursem vládě podaným, hrozný zmatek pozorujeme v běhu působení maďarských. Již nyní říkají: „že by nebyli mysleli, že v slovenském kmeni tolik síly jest“; nu a což jest to za sílu ještě? Ale arciť oni počtují i na více, a to ne bezdůvodně. Jest síla ve kmeni našem. Ale jest tu potřebí práce, až se síla ta k ruchu pohne. A síla bez pohybu jest mdloba. Již nastupují Maďaři jinou cestu. Chtějíť smíření, ale jaké? Jedna strana hučí v novinách: *„jen s Chorváty se smiřme!* těm dejme pokoj! *a sílu svou všecku na Slováky obraťme!“* Jiní horlí: „Odrazme a odhoďme od Uher Chorvatsko a Slavonii, a chopme se posledních prostředků k pomaďaření Slováků a k udušení *vlastenských* Slováků.“ Třetí politisují: „dejme *všem* práva, a potom jim dokážeme, že *z nás* moc pochází, pak budou museti řečí mluviti toho, co jim práva dal. Veškero konečně maďarstvo se k politickému marasmu velmi spěšně blíží. Tato nace to je pravda, velice rychle žije nyní; je v nich sama proměna; jen pravda, že proměna ta není výsledek žití duchovního, kde by dobré myšlénky *lepšími odtiskovány byly.* Jest to výsledek fantasmův a chimér, o nichž, že to jsou, se vždy přesvědčují a nové na jich místo dosazují — fantomy a chiméry! Stolice *Saladská* již na př. representuje ke králi proti *Šafaříkovi* a *ilyrismu,* a s representací posýlá dvě knihy ilyrské, jednu červenou čepici ilyrskou a Šafaříkův národopis s mapou. Stěžujeť si na Šafaříka, že *málo Maďarův udal* na mapě a do Všeslovanstva i Uhry čili Maďarsko zavřel, ilyrism pak z jakonismu obviňují. — *Zay,* generalní inšpektor, jest naskrze blamirovaný; lid již jen za blázna jej považuje. My pak hodláme zaříditi *výbor,* který zplnomocněný kněžstvem a učiteli by ve jméně jejich diplomaticky a legalně účinkoval proti maďarisaci.

Nebo to utiskování, ta papírová říše nestojí za nic; jest spojena s velikými překážkami a zdlouhavě se vše děje. Výbor ten bude spolu počátek budoucí učené společnosti. — *Ilyři* s příchodem bana *Hallera* již počali *procesy vésti a rokovati ilyrsky*, krok to k povýšení v Ilyrii řeči slovenské na diplomatickou. — My úplně skládáme své naděje ve *vládu* naši; ale vědouce, že bychom nebyli hodni podpory krále, kdybychom se i o vlastní rámě nepodpírali. Proto ***důvěra ve vládu a víra ve vlastní síly*** nás obživuje."

Dopisy takové jsou, trváme, nejvýznamnějšími listinami pro dějepis náš novodobý. Jsou zajisté nejvěrnějším ohlasem tužeb i snah, nadějí i úzkostí, radostí i žalův; ba povzdechy hluboké, slzy nad zklamanou čakou, avšak i záchvěvy neúmorné víry, že i pro Slovany zableskne kdysi zora nového oslavení, vynořují se v nich z nitra srdce v prvotné síle a v půvabu nikdy neblednoucím. Zdá se ovšem pozorovateli dějin slovanských, že nad Slovanstvem vznášel se osud jenom strastný dosavade; veškeren jich dějepis jest dosud velikou tragedií. S nepříznivým vyřízením setkaly se tolikéž veškera téměř usilování Slovákův, o nichž dosud mluvili jsme. Ku prosbě studující mládeže v Pešti, aby na tamější universitě zařízena byla stolice slovenského jazyka, odpovědělo tamější místodržitelství záporně; vydávání „Slovenských Novin" povoleno sice, ale ostatní články dotčené prosby Slovákův nedošly nikdy úspěšných pro ně výsledkův. Tu však jako blesk z čista jasna zaburácel zhoubným vichorem památný rok 1848, kdežto Slováci vzmužili se k veřejnému boji proti utlačovatelům svým, věrně stojíce po boku vlády rakouské. Avšak doličování tehdejších událostí leží za mezemi této rozpravě vyměřenými; Vocel zajisté uveřejniv rozpravy námi svrchu uvedené ve „Všeobecných novinách Augšpurských" nebral později nikdy více na potaz záležitostí uherských Slovanův.

Setkáváme se ještě r. 1845 a 1856 s rozpravami v dotčených novinách Vocelem umístěnými; avšak ty mají význam více pomíjivý a řekli bychom místní, aniž se nám zdá potřebno býti obšírněji s jich obsahem čtenářstvo naše seznamovati. Byloť to značnou výhodou pro národní rozvoj v Praze, že tamější měšťanstvo, pravý to životodárný střed všeliké občanské i státní společnosti s upřímnou láskou záhy přilnulo ku snahám národním. Láska tato ku přirozenému, od otcův zděděnému jazyku počala se i zevně jeviti. Znamenati bylo v počtu co den se množícím české nápisy na štítech krámů kupeckých; na ulicích ozývaly se co den hlučněji hlaholy české; literatura šířila se valnější co den měrou i ve kruhy vznešenější společnosti. Mnozí úředníci, spravedlivým citem ke svému národu

vedeni jsouce, dávali českým stranám odpovědi v jazyku mateřském. Přitom strašil v německé žurnalistice neodbytný panslavismus, a kolovaly o něm pověsti nejsměšnější, rozšiřované zároveň potutelnou potměšilostí, že mezi jiným zaslal prý car ruský množství drahých prstenův ubohým a hladovým spisovatelům českým, a podobné sprosté a zpozdilé klepy nalezaly ochotnou víru v novinách německých, otřepovány byvše i ve vážných jinak „Všeob. augš. nov.“ Proti těmto lichým pomluvám čelí článek Vocelův v týchže listech pod názvem: „Die Czechophobie“ r. 1845 uveřejněný.

Mezi nejdůležitější objevy národního ducha v Čechách jmenovitě r. 1846 položiti dlužno návrh, v Pražské průmyslové jednotě učiněný, aby se v Praze zařídila *česká vzorní škola průmyslová.* Založení takové školy považováno tehda „za první zoru na obloze *českého* vzdělání školního, za první článek pevného řetězu, jímž Čechové k novému životu evropejskému se přijmou, zbaveni jsouce od hrozící jim *smrti národní*“ [1]). Příspěvky ku prospěchu školy té činěny po všech vlastech československých s neobyčejnou ochotou a s vroucí u všech stavův nadšeností. Jména přispívatelův s hrdou okázalostí hned v čele novin povždy uveřejňována; i zajímavo jest, jak tehdejší redaktor „Pražských Novin“, *Karel Havlíček,* takéto uveřejňování odůvodňuje. Dí zajisté v č. 17 týchže novin ze dne 28. února 1847: „Aby snad nikomu, kdo záležitosti národnosti naší dobře nerozvážil divno nebylo, proč příspěvky na průmyslovou školu docela zevrubně a hned jako na čele novin uvádíme, vyjevujeme tuto své přesvědčení, že totiž *tyto sbírky jsou zároveň jakási veliká žádosť národní o školy české vůbec.* Dne 15. května 1847 odevzdána hlavním ředitelstvím průmyslové jednoty žádosť ke správě zemské o povolení dotčené školy, aby možno-li ještě týmže rokem započalo vyučování lidu českému tak potřebné. Peníze scházely se mezi tím tak hojně, že poslednikráte uveřejněný úhrnečný výkaz (v č. 31. „Pražk. Nov.“ 22. dubna 1847) jeví znamenitou sumu 8637 zl. 51 kr. stř., z nichž na jistinu 5814 zl. 41 kr. stř. v Praze uloženo. Avšak presidium zemské nařídilo (jak sděluje č. 45 týchže Nov. ze dne 17. června 1847), aby se sbírky zatím zastavily do té doby, až se povolení průmyslové školy vyjedná. Povolení takového nedáno tehda; zmínka o škole v novinách ustává, ba mizí konečně na prosto; jen v č. 2. „Pražk. Nov.“ za r. 1848 dočtli jsme se, jak ve schůzi průmyslové jednoty sekretář výboru, Pr. Trojan, oznamuje, že „odevzdal generalnímu ředitelstvu jednoty úpisy vložené

---

[1]) **Slova to „Pražských Novin“ v č. 95 r. 1846.**

a pojištěné v pragmatikalní hypotece jistiny 6200 zl. stř. pro *navrženou* českou vzorní školu průmyslovou, kterážto jistina se z dobrovolných sbírek byla sešla.“ Na to ovšem následoval výbuch osudných dnů březnových r. 1848, a veškery veřejné záležitosti české, tudyž i školské, vzaly na sebe novou tvárnosť. Ačkoliv nutná české průmyslové školy potřeba tak byla na jevě, jakožto v zemi v Rakousku mezi všemi ostatními kvetoucím průmyslem a zdárným řemeslnictvem nejvíce slynoucí, v době, kdy se stal průmysl nejmohutnější silou a popřední pakou i společenského i státního rozvoje: ozvaly se nicméně sočivé hlasy proti oprávněnému úsilí českých vlastencův o zařízení české vzorní školy průmyslové způsobem tak jizlivým a pomlouvačným, že Vocel za vhodno uznal proti lživým jich útokům opětně péra se uchopiti, což vykonal uveřejněním několika článků pod záhlavím „Prager Briefe“ v týchže „Všeob. augš. novinach“ roku 1846.

V ušlechtilém tomto a tehda velepotřebném i vydatném povolání nalezl Vocel věrného spojence ve svém důvěrném příteli, *Janu Ohéralovi*, jenž tolikéž vytasil se ve zmíněných novinách zvláštním článkem jednajícím o nové československé poesii, jejž byl nadepsal: „Die czechoslavischen Dichter“ (ve příloze k č. 121 ze dne 30. dubna 1840 „von der ungarischen Gränze“), dosvědčuje hned z počátku své rozpravy, že v několika již článcích jednáno bylo ve „Všeob. augš. nov.“ o novém ruchu národním mezi západními Slovany nadějně se jevícím, že však dosud opominuto zmíniti se o básnictví československém v době nejnovější. Ohéral ukončil jenom gymnasialní studia, vystoupiv z tehdejších studií filosofických hned po prvém běhu prvého jich ročníku; další své vzdělání dosti prostranné vydobyl sobě na základě vlastních studií. S roznícenou snahou a s háravou oblibou sledoval především výplody nejnovější literatury německé, ale též i jinojazyčné, jmenovitě francouzské; tím se stalo, že jeho náhledy a úsudky mají do sebe něco samorostlého a také tím se čtenáři zamlouvají, že v nich vane dech názorů novodobých. Žel, že nepsal nic v jazyku českém. I odhodlali jsme se podati dotyčný článek o československých básnících v úplném překladu, dílem abychom zajímavou tu rozpravu navrátili naší literatuře a to právem tím větším, poněvadž až dosud jest u nás objektivní samostatná kritika dosti vzácna, dílem i proto, že nadřečenou rozpravu považujeme za nenepatrný příspěvek k literárnímu dějepisu českému.

„Při vší obětavosti statečných mužův“, píše Ohéral, „zdařilo se *vědě* v malé jen míře *na lid* působiti; nedostává se zajisté zpro-

středkujících členův, vyšších vyučovacích ústavů pro 7 milionů Slovanů (v Rakousku) ku přirozenému národnímu jich vzdělání; tím dojímavější půdu nalezlo slovo básníkovo, kteréž ukájí náruživosť, budí nadšenosť, lásku k vlasti, lásku k lidu a kteréž vztyčuje velikou dějepisnou epochu proti bezčinné, nevlídné a všeliký vyšší vzlet usmrcující přítomnosti. Takto nabyli *českoslovanští básníci* tolikéž i *společenského* významu, žáden však mezi nimi tou měrou jako *Jan Kollár*. Muž tento považuje se za největšího básníka novější literatury české; onť jest zároveň i Slovan nejdůsažnější působnosti mezi Slovany v Rakousku. Jeho myšlénky zapustily nejhlubší kořeny; onyť povýtečně probudily slovanské vědomí. Žádný nebojoval s větší nad něho mužností a vytrvalostí proti přechmatům patriotismu plemenního, žádný nekáral přísněji příhanu netečnosti a odpadnutí od vlastní krve. Kollár, evangelický kazatel v Pešti, jest učenec a dosvědčil to mnohými spisy; avšak jakkoliv tyto jsou důkladny a jakkoliv dalekosáhlé jsou jeho historické i filologické vědomosti, slávu jeho založila lyricko-epická báseň „*Slávy dcera.*“ Ve znělkách, jež krásná a hluboce poetická myšlénka, myšlénka to lásky, v ladný spojuje celek, opěvá básník slávu Slovanův a jich tisíciletá muka, duch jeho přehlíží s temene nebetyčných Tater široširé země slovanské Volhou, Vislou, Dunajem, Vltavou, Labem protékané, kdež všude bratři přebývají; jich životu, každému jich ušlechtilému činu věnuje svou píseň; ale duch jeho děsí se zbrodní vrahův, vidí cizince na ssutinách Arkony (Orekondy)[1]), na hrobech bratří, jimi zotročených. — Kollárův verš jest souladný, řeč jeho libozvučna, ale přízvuk jeho rýmu jest častěji tak měkký a jemný že v rozporu téměř stojí s látkou.

Jako Kollár, jest i krajan jeho, *Jan Holý,* pravým básníkem, jen že nemá jako Kollár takové bohatosti myšlének a jeho svěží živoucnosti. Klidná a prostá mysl, elegická roztklivělosť, cudnosť ve smýšlení i jednání, prostonárodní spojování myšlenek označují výplody Holého, objektivní forma u vyličování dějův má do sebe ráz jakési epické rozvlačitosti. Vydal nejprve překlady několika básní z Virgilia, Theokrita, Homéra, Ovidia, Tyrtea a Horatia (v Trnavě 1824), pak překlad Aeneidy (1828). Po té duch jeho obrátil se k vlastenskému dějepisu; vyvolil sobě z nejkrásnější periody Slováků velkomoravské říše „Svatopluka“ za hrdinu veliké básně epické (ve 12 zpěvích, v Trnavě, 1833). Ve druhém epu nadchnulo ho ku zpěvům rozšiřování nauky křesťanské řeckými

---

[1]) Srovnej „Starožitnosti P. J. Šafaříka“, II. vydání 2. sv., str. 595.

apostoly, Konstantinem (Cyrillem) a Methodiem, a ve třetím pak „Slávu“ (vytištěném v almanachu „Zoře“ v Pešti na r. 1838) hrdinná mysl a bojování dřevních otcův. Ve zmíněné novoročence sděluje Holý i elegie, a v předešlých ročnících tolikéž i idylly, libou jsoucí odlikou prostého způsobu života u synův podtatranských. Holý, katolický farář v Madunicích, Ostřihomské arcidiecesy, píše slovensky, kdežto Kollár, jakož uherští protestanté vůbec, užívá českého jazyka spisovného. Jestiť to překážkou valnějšího rozšíření jeho spisův; avšak tím, že se tu básník opírá o živel národní prvotné síly, vlivem cizinstva dosud nedotknutý, a že živel tento podporován jsa převládající touhou po užším spojení má se druhdy amalgovati s jazykem českým, může získati jenom řeč i literatura česká.

Hlouběji působil na mysl augustian mnich a profesor filosofie v Brně, *Matouš Klácel.* Prvý svazek jeho lyrických básní (v Brně, 1836) zbudil neobyčejnou pozornosť. Avšak nebyla to básnická cena ód, tuto poskytnutých, alebrž mravní jich síla, jež uspůsobila ruch tento. S přísností Katonskou hřímá tu proti každé neřesti, proti potupě odnárodňování; s vážnou matorností varuje mládež od znečišťování krve, jež náleží vlasti; ke všemu, což jest božského, ku pravdě ať jest duše namířena. Druhý později vyšlý svazek nepotkal se s výsledkem tak příznivým. Klácel jest muž bystrého rozumu, hlava genialní plná ideí, ale nedostává mu se plastické síly a smyslu pro uměleckou dokonalosť řeči. Uvyklý jsa na filosofické útvary svých myšlének vystavuje místo v obrazích, své ideje v ponětích.

Ladněji vzdělán jako Klácel, avšak postrádaje hluboké jeho v ideje vnikání, bohatší jsa nadán fantasií, myslí měkčí a elastičnější objevuje se nám *Jan Erazim Vocel,* jehož čelné dílo: „Přemyslovci“, báseň to epická, vyšlo v Praze r. 1839. Čechy chovají na malém prostranství velikou historii, bohatou na myšlénky, činy, zjevy hrdinné rekovnosti. V pochopení i vyličování bohatého tohoto života vyznačuje se Vocel jakožto ušlechtilý přítel vlasti, lidu. Čechám jest ku předu kráčeti v národním rozvoji, a tu již dojímá ho uprostřed básně, vypravující vážným tonem ballad o činech Přemyslovcův i velikých *rytířských* rodin českých, Šternberkův, Waldštýnův, Černínův, Kolovratův, Poděbradův, o bojích na planinách lombardských, o vítězstvích nad Tatary a Maďary, o výpravě k moři baltickému, tklivoměkký bol, tu již vetkává touhu i píseň ze přítomnosti ve svůj zpěv a jemnocitný zachvívá v ní žal a roztoužení po dnech slávy. Z periody, kterou si Vocel vyvolil, vytknul v pravdě básnické momenty; v jednotlivých básních, z nichž

celek sestává, vykresluje v rhytmech často měnivých ukulacený obraz, jenž mocně dojímá naši fantasii; několik jen obrysův, a již objevuje se zraku krajina plná života a v ní odvážné postavy hrdinné, bitva, dobrodružstvo, mladý mnich v pochmurném osvětlení, jenž píše legendu o zločinu knížecího otce, vysoký sál a v něm slavnostní nádhera královská, mezi nimi zaznívá stará bohatýrská píseň o Jaroslavu. Ač jsou básně z větší části epicky naladěny, nalezají se mezi nimi tytýž i výlevy lyrické: píseň vojenská, tklivé opěvování lásky, elegie, jež touží o staré bohy, libozvučnou takto změnu tvoříce. Řeč Vocelova jest vzdělaná, avšak nedosti uhlazena.

František Ladislav Čelakovský, statečný talent, pravý, téměř tvrdolebý charakter český, vládne řečí svrchovaně, jak to každý jeho spis a každý jeho vkusný překlad dosvědčuje; verš jeho jest ladný, umělecky utvořený, jako u žádného jiného. Miluje svou vlasť, každý řádek mluví o tom. Ale jako chladný, rozumující básník nemůže nás nadchnouti, musí se uspokojiti, býti nám velikou literární činností, anaž vynucuje veškeru naši úctu. Zvláště výtečny jsou jeho „Ohlasy ruských písní“, a jeho v tom roce vydané „Ohlasy písní českých“; ukazuje v nich, jak hluboce porozuměl geniu básnícího lidu, a jak mistrovsky umí jej napodobiti. Zdá se však, že Čelakovského málo se dotknula novější doba, málo onen ruch, jenž u západních Slovanův i *vně* literatury, která jim ve všem nemůže dostačiti, svým proudem se rozlévá a jenž se stejnou pozorností sleduje tolikéž i hlasy mužů vědy jakovou věštby básníků, kterýž lne k jich duchu, k jich ideám, ba jim odvážnější význam dáti usiluje, než jak by literatura o sobě připustiti chtěla.

Většího menšího vlivu nabyli mezi žijícími básníky dramatikové *Klicpera,* zároveň dobrý vypravovatel, *Macháček;* dovedný překladatel Schillera, *Turinský,* ovšem i *Štěpánek,* jehož výplody nemají valné ceny, jemuž však povinno české divadlo svým rozkvětem, pak satyrik a básník veseloher *Chaloupka,* humorista Jaroslav *Langer,* klasický překladatel *Vinařický,* skladatel písní *Chmelenský*, novelista a dramatik (ačkoli v tomto oboru nikoliv s valným úspěchem) *Tyl,* pohyblivý to talent, jenž by při větším klidu objevil se zralejším, vypravuje obratně, a má snad nejčetnější obecenstvo v Čechách; při rychlosti však, s jakovou své práce ukončuje, nevyniká dosud žádná z nich zvláště.

V dorůstajícím pokolení zbuzují naději: Ljud. a Karel *Štúr, Škultéty, Rubeš,* populární to básník, jehož deklamovánky veliké obliby docházejí, *Štulc, Pichl, Filípek, Tomíček,* baron *Villani* a j. S *K. Máchou* zhasla nejznamenitější osobnosť básnická v Čechách;

8*

máme z jeho péra jenom malou báseň „Máj“ (v Praze, 1836), po jejímž vydání mladý muž zemřel; avšak seznati v ní neobyčejnou originalnosť, onen způsob poetické síly, jež vynořuje se ze hlubšího moderního názoru světa a kteráž velikými učinila Byrona i Puškina. Máchovi nejblíže, avšak jen co se týká způsobu básnění, stojí *Karel Sabinský.*

Tak statně kráčejí ku předu západní Slované, i nelze snahám jejich odepříti uznání, povážíme-li, že neznají leč obětovnosť, nemajíce žádného vyššího ústavu vzdělávati se v řeči své (stolice pro český jazyk v Praze, v Olomouci a ve Vídni slouží státnímu úředníku), a že vyšší společnosť dosud málo pozornosti věnovala jich usilováním. Žádná země evropská neposkytuje obraz podobných poměrův“ [1]).

Tolik Ohéral. Znamenati i v rozpravě této směr demokratický veškeré jeho povahy, anaž i posuzujíc výtvory básnické, přihlíží k tomu, jak se jimi změnil společenský stav *lidu* a upravilo jeho blaho. Avšak již dosti dlouho bavili jsme čtenáře vyličováním několika rokův ze vždy památné a ve mnohé zajisté příčině utěšené doby našeho národního probuzení před r. 1848. Naznačili jsme, jak toho kulturní dějepis požaduje, veškery důtklivější momenty, na nichž všeliký ruch i pokrok v téže době spočíval; bylať to doba plná usmívavých nadějí, avšak i doba plná *obětovnosti;* z *oběti* pak jediné vyrůstá všeliký zdar v národech, v lidstvu. My cítili a seznali chlum veškerého svého i osobního blaha v tom, že jsme byli za hodny uznáni, působiti byť jen skrovnými silami pro pokrok svého národu a tím zajisté i pro celek člověčenstva. Heslem naším, průvodčí hvězdou našeho života před zrakoma našima zařící bylo a jest: Oblažení všech všemi. Tím však nechceme tvrditi, že by mělo vždy tak zůstati, ba jestiť to nepopíratelným odznakem, jak literatura a veškeren život národní se zmáhá a vzkvétá, dostává-li se svědomitému dělníku ve službě národní i příslušné odměny materialní. Změnily se poněkud, ačkoliv proti jiným národům [2]) ne dosti značně, i ve příčině této veřejné naše poměry. Než s nesnázemi bojovati jest dosud každému u nás, jenž by obmýšlel výživu svou opatřiti

---

[1]) Úryvek tento z literární činnosti Ohéralovy budiž tolikéž považován za doplněk jeho životopisu, jejž jsme byli pod záhlavím: „Upomínka z mladého věku“ podali v „Besedě“ r. 1875.

[2]) Tak dočítáme se ve článku nadepsaném: „Revue des deux Mondes“ v německém časopise „Unsere Zeit“ sv. 5. r. 1876 na str. 386., že nedávno zemřelá francouzská spisovatelka, George Sandova, dostala od redakce za arch svého románu tam umístěného, 1000 frankův! J. Scherr

sobě výhradně ze spisovatelství. A kdyby tomu tak bylo, že by se spisovatel český sám uživil zvláště pomocí vhodné asociace mezi spisovateli samými, jest spisovateli českému jiných úkorův a nátiskův i bojův vniterních i zevnějších přestáti, že provedení úlohy spisovatelské výhradně jenom ku prospěchu národu až dosud pučí a roste jenom na půdě oběti, avšak že zároveň odtud rozlévá se na veškery takovéto podniky ze zapírání sebe sama vyšlé trvanlivé požehnání a vyšší jich zasvěcení ve službě národa i člověčenstva.

O písních národních.

Pojednal *V. Brandl.*

Bohatosť a rozmanitosť národní poesie slovanské jest v celém světě na slovo vzata; málo které zpěvy epické rovnají se lepotě a kráse hrdinských zpěvů ruských a srbských. Avšak i lyrická národní poesie slovanská bujní hojnými květy něžnými, jichžto líbeznosť a barvitosť snad jen sicilskými národními zpěvánkami dostižena bývá. Kdežto epické zpěvy za našich dob hlavně jen mezi Jihoslovany a na díle v Rusi se pěstují, písně lyrické rozléhají se posud všudy po ohromném prostranstvu, kde Slované obývají. Příčina leží na snadě: epos tvoří se jen tam, kde dějinné činy a skutky se přiházejí, lyrika však kvete povždy, poněvadž cit lidského srdce jest samorostlý a nemá potřebí činu znamenitého, aby povzbuzen byl. Nelze pochybovati, že také Slované čeští měli epiku národní, jak toho důkazem jsou epické zpěvy rukopisu Kralodvorského; avšak podmínky historické, za kterých se vyvinul indický, řecký, německý epos národní anebo ruské a srbské epické zpěvy, Čechům nebyly tak příznivy a nevyvinul se tedy z národu českého epos jako jest na př. Mahabhârata, Iliada nebo Nibelungenlied. Za to však pučela národní lyrika mezi Čechy velmi bujně a lyrické písně české jsou a budou skvělým důkazem nejněžnějších citů srdce českého a poetické nálady národu našeho. Není žádné práce v poli, v domě,

---

sděluje („Geschichte der englischen Literatur", 2. vydání, str. 11), že S t e r n e dostal za poslední vydání svých spisův 24.000 lib. šterl.; za báseň „Lara" dostal B y r o n honoráru 700 lib.; M o o r e za svou báseň: „Lalla Rookh" 3000 lib.; nejnovější básník v Anglicku, T e n n y s o n, dostává za k a ž d ý ř á d e k v e r š o v ý 10 lib.! to prý musí, dokládá Scherr při ž e b r á c k ý c h literárních poměrech v Německu zdáti se německým básníkům „nehorázným, báječným, k víře nepodobným." Jak teprv u nás!

v lese, aby při ní neb o ní mezi naším lidem venkovským zpíváno nebylo; není žádné příčiny, žádného příběhu ni veselého ni smutného v životě lidském, kterému by nějaká píseň národní výrazu nedala. Jsouť tedy písně národní skutečně obrazem nejen vniterného života národu, nýbrž zrcadlí se v nich také způsob, kterak lid náš dojmy rozličné poeticky pojímá a poeticky zobrazuje.

Tím však není řečeno, že pouhý dojem zevnější dostačí k utvoření písně nějaké, nýbrž jest k tomu především potřebí poetického nadání aneb aspoň takové nálady mysli, kterou poetická intuice v člověku se rodí. Ani svět zevnější ani pouhý cit nejsou příčinou písně, nýbrž nadání vrozené, které člověkovi po celý život jeho poetickou sílu dává, anebo takový stav rozechvělé mysli, který ono nadání nahrazujíc aspoň někdy píseň z ní vyluzuje. Příčina zpěvnosti našeho lidu spočívá v útrobách duše jeho.

Avšak při písni národní nikdy s oka pustiti se nemá nápěv. Nápěv jest naopak s písní národní tak těsně spojen, že tato od onoho nikterak odděliti se nedá, a že by slova písní z lidu brzo se vytratila, kdyby nápěvu nebylo. Slučuje se tedy v písních národních dvojí mocnosť či dvojí nadání: básnické totiž a hudební. Tím hlavitě se liší národní lyrika od lyriky umělé; tato totiž tvoří básně, onano písně; báseň lyriky umělé dojímá citem v krásných, rythmicky uspořádaných slovích proneseným, báseň národní musí býti *písní*, t. j. musí býti zpívána. Tím se také vysvětluje, že básně lyriky umělé se deklamují a pouhou deklamací mocně na cit vzdělance působí, že však žádný posud neslyšel, aby lid píseň nějakou přednášel a jí zároveň nezpíval. Melodie (či, jak lid náš říká, *nota*) má při písni národní velikou váhu a to již proto, poněvadž rythmus hudební velmi napomáhá, aby zpěváci slova písně snadněji si pamatovali, jakož také rymované básně snadněji se pamatují než nerymované verše nebo prosa. Mimo tu jest také ještě jiná příčina, za kterou na melodii při písni národní hlavní váha padá. Žádné umění neplyne totiž tak bezprostředně takořka tak bezvědomě z útrob duše lidské jako umění hudební vůbec a zpěv zvláště; při zpěvu není potřebí žádných umělých příprav a náprav jako při hudbě instrumentálné, nýbrž zvuky postupující do výše nebo sestupující po škále dolů řízeny jsou přirozeným zákonem fysikálním, který ten, kdo sluch má, snadně ano bezvědomě zachovává. Protož také pozorujeme při dětech malých, že uslyšíce nějakou melodii ihned si ji také popěvují, aniž dříve zpívati se učily. Přirozená snadnosť, pravidla zpěvu zachovati, a podivuhodná ohebnosť hlasu lidského jsou příčinou, že zvuky zpěvné samy o sobě, aniž se přičiní slova k me-

lodii, se hodí výborně projadřovati náladu srdce lidského, budiž si ona vesela nebo truchliva. Za tou příčinou nacházíme skutečně melodie, hlavně veselé, které si lid při veselém naladění mysli zpívá, aniž nápěvu slova podkládá. Z druhé pak strany jest oblíbený nápěv příčinou, že nové texty k němu se skládají; ano nad to více, jsou písně národní mající nad míru krásnou melodii, jichžto slova uzavřeného smyslu od sebe nemají; o těchto tedy souditi dlužno, že slova k melodii k vůli této přičiněna jsou a že tedy nikoli text nevyráží rozmar a naladění duše, nýbrž že je vyráží melodie sama a jediné.

Důležitosť melodie při písních národních ukazuje se také tím, že jsou písně, jichžto nápěv ráz starožitnosti do sebe má, kdežto slova písně buď k nápěvu se nehodí nebo do konce smyslu nemají. Toho druhu písně jsou na př. ty, které při vynášení Morany, nebo při slavnosti královské anebo při obžínkách se zpívají. Nápěvy ty ukazují vesměs k dávné minulosti a není pochyby, že z dob pohanských pocházejí; avšak kdo slova k těmto nápěvům přičiněná čte, pozná, že některá pocházejí z dob novějších, některá že jsou až k nepoznání porouchána. Neméně ukazuje se důležitosť nápěvu při písních národních tím, že hlavně z nápěvu pozorovati a poznati lze náladu, kterou píseň vyrážeti má, náladu mysli totiž buď veselou nebo truchlivou.

Avšak nemíníme o hudební stránce národních písní zde jednati, aniž vědomosti naše k tomu stačí, ač jest velmi žádoucí, aby konečně nějaký soudný znatel tu věc v úvahu vzal; my se strany své chceme na tomto místě poukázati k některým vlastnostem písní národních, které také širším kruhům zajímavy býti mohou.

Co vlastně jest píseň národní? Jakého způsobu má býti báseň, aby mohla slouti písní národní? Žádáme na lyrice umělé, aby básně její vyrážely poetický cit; totéž žádáme na písni národní. Žádáme na lyrice umělé, aby čista byla vší neladnosti a sprostoty, totéž žádáme na písni národní. Nicméně však cítíme, že jest rozdíl podstatný mezi lyrikou umělou a národní. Rozdíl ten záleží na tom, že píseň národní vždy má býti *naivní*, prostá co do citu, slov a obrazů, kdežto lyrika umělá na perutech obrazotvornosti do výšiny se vznáší a obrazy své i reflexemi proplítá, čehož píseň národní nikdy nečiní. Píseň národní má býti a jest přiměřena stavu vzdělanosti či vlastně naivnosti a prostoty lidu venkovského; obrazy, jichž ona užívá, vybírá ze předmětů přírody, které v okolí zpěváka se nalezají aneb jemu přístupny jsou. Umělá lyrika na př. může užiti za obraz palmy neb lotosu, národní píseň nikdy; národní píseň může

vyjádřiti truchlivý nebo tesklivý pocit, když podzimová mračna nebe i slunce zahalují, avšak nikdy tesknotu srdce jesení způsobenou nevylíčí tak jako na př. Lenau ji líčil v překrásné básni „Himmelstrauer." Naivnosť citu a názoru jakož i přiměřenosť obrazů z okolní přírody zpěváka vzatých — na těchto vlastnostech záleží hlavní podstata písní národních. A na této naivnosti zakládá se také kouzlo, kterým národní píseň každého vzdělance přílišnou kulturou neolízaného k sobě vábí. Bohužel, že každá kultura dostoupivši na vysoký stupeň vývoje svého odvrací ducha a všechna zřízení sociální a umělecká s kolejí zákonů přirozených a libuje sobě v přepychu duchovém i materialném. Jako muž zralý nabyv na cestách života mnoho trpkých zkušeností po mladosti — ač zachoval-li vůbec povaze svojí zdravé jádro — jako po ráji ztraceném se ohlédá, tak také lepší část společnosti v době, kdy z kultury se paří hniloba, od nepřirozenosti literatury se odvrací a šlechetnější spisovatelé opovrhujíce přepychem tak zvané společnosti vzdělané utíkají se k látkám z života vesnického vzatým, kde láska a zášť, mírnosť a vášeň ještě přirozené základy mají. Jako churavec z nakaženého vzduchu městského baží po čerstvém povětří venkovském, tak se utíká literatura v době hyperkultury od románu socialního k naivnosti jadrného života národního a záliba, kterou pravá vzdělanosť v poesii národní nalezá, jest jako protest proti poesii salonu, která jest tak vzdušna jako vzduch salonní, která neukájí nýbrž opájí, nezušlechťuje, nýbrž omamuje, neobčerstvuje nýbrž rozdrážďuje. Svěžesť a přirozenosť poesie národní působí v době, kde poesie umělá na větším díle jen květy bařinné vyhání, právě tak dojemně jako naivnosť dítěte, které ve společnosti hyperkulturní každou věc pravým jménem nazývá.

Naivnosť tedy jest hlavním příznakem poesie národní. Naivnosť vylučuje všecku reflexi, všecko rozumování a protož nenalezáme v poesii národní nic hledaného; řeč písní, obrazy a porovnání jsou prosty jako názor lidu, z něhož písně ty pocházejí, sám v sobě prostým jest. Obyčejně béře píseň národní obrazy a porovnání ze zjevů přírody; holka laskavá chtíc nepokojný tlukot svého srdce vyjádřiti praví:

To moje srdenko
Tak ve mně buchoce,
Jako ta ryběnka
V hlubokém potoce. (Suš. 228).

Jiná píseň chtíc líčiti nemožnosť, aby milý s milou se rozešli, má porovnání tato:

Spíše se rozejdú
Drobné ryby s vodú,
Nežli my sa rozejdem
Galanečko spolu.

Spíše se rozejde
Měsíček s hvězdičkú,
Nežli my se rozejdem
Švarný šohajíčku. (Suš. 265).

Nesrovnalosť nějaké věci s pravidelným během anebe nemožnosť, aby něco se stalo, ukazují písně často tím, že líčí příběh zevnější, který by byl proti přírodě; tak na př. odpovídá holka, kdy přijde šohaj, takto:

Kedy, šohajko, kedy přijdeš?
Až drobné ryby zpjévat budú,
Bez pjera vtáci lítat budú. (Suš. 263).

Anebo nesrovnalosť, aby mládenec pannu pro vdovu a panna mládence pro vdovce opustili, zobrazuje se:

Jak živa jsem neviděla
Na buku žaludů:
Proč by mládenec opustil
Svou pannu pro vdovu?
Jak živa jsem neviděla
Na louce jalovce;
Proč by panna opustila
Mládence pro vdovce? (Erb. 134).

Podobným obrazem praví šohaj k holce, že jeho nikdy nebude:

Zakukala zezulenka
Sedňa na boře,
Zaplakala má panenka
Choďa po dvoře.
Ja co pláčeš a naříkáš,
Dyť ty budeš má,
Až zezulka na vánoce
Třikrát zakuká. (Suš. 403).

Podobná myšlénka vyráží se v písni této:

Prvej by z kamenja
Iskerky padaly,
Lež by mé očenka
Za tebú plakaly.
Prvej by z kamenja
Bystrá voda tjekla,
Lež by moja milá
Ke mně slovo řekla. (Suš. 326).

Nesrovnalostí zevnější naznačuje píseň také nepříjemnosti vniterné, jakoby v tom byl zákon příčinnosti:

Nasela sem sobě
Záhon rozmarýnu.
Zelený sem sela
A modrý mně scházel,
Že se můj syneček
Za jinou procházel. (Suš. 328).

Často se opakuje myšlénka, že zevnější příběh anebo zjev sice opětovati se může, ale život lidský že jest pomíjitelný a boly srdce lidského že jsou nezhojitelny; tak na př. v písni:

Mladosť moja mladosť
Jak sem ťa ztratila!
Jak bych byla kameň
Do vody hodila.
Ten kameň ve vodě
Přece se obrátí,
Ale moja mladosť
Nikdy se nevrátí. (Suš. 402).

Anebo v písni:

Na srdečku na mém
Jako mlýnský kameň.
I ten mlýnský kameň
Někdy se roztočí,
Na srdečku na mém
Nic sa neulehčí. (Suš. 249).

Anebo v písni:

Sama som já sama, sama osamená,
Ako ta trávička v hore nezkosená.
Keď ťa tráva uschne zasi druhá zide,
Moje potěšení nikdy viac neprijde. (Kol. I. 110).

Jakkoli však národní písni malý poměrně kruh vytčen jest, ze kterého obrazy vybírati může, nicméně jsou některé obrazy nad míru krásny a svědčí o bujné obrazotvornosti lidu našeho. Velmi dojemné jest na př. toto:

Ach mám srdce zarmucené,
Jak do trňa zatlačené. (Suš. 197).

Velmi případné jest porovnání očí k višni nebo trnce:

Měl on očka uplakané
Jak zralú višeňku. (Suš. 216).

Černé oči černé
Jako ta trnečka,
Jak ste sa vřezaly
Do mojho srdečka.
A už sa vřezaly,
Už sa nevyřežú,
Už to mé srdečko,
Na poly rozřežú. (Suš. 219).

Srdce zamilované, jehož láska však se neopětuje a tudíž velký bol cítí, porovnává se k těmto dvěma věcem:

Srdce mé, srdce mé
Pročs tak zarmoucené?
Hoříš jako plameň,
Visíš jako kameň. (Suš. 249).

Srdce dříve láskou roznícené, když láska v něm uhasla, zobrazuje se:

Hořelo srdečko
Hořelo plamenem,
A dyž dohořelo
Zostalo kamenem. (Suš 274).

A děvče od milého opuštěné vzdychá si:

Mé srdečko bolavé
Je těžké jako kameň,
Mého milého slova
Ty mně ležijó na něm. (Suš. 275).

A milá opuštěna jsouc pro jinou holku vylévá žal svůj touto hyperbolou:

Nebyl by mi tě žal,
Dybys mi byl umřel,
Ale je mi tě žal,
Žes mi vypověděl.
Z velikého žalu
Sluzenky kapajú,
Na tvrdém kameni
Jamky vybijajú. (Suš. 354).

Podobnou hyperbolou připomínající nám jádro báje o Orféovi, že totiž vnějšek vniternou mocí ducha a citu překonán bývá, otevírá milá brány zámku, ve kterém milý uvězněn jest:

Jeho milá venku stála
A žalostně zaplakala,
Tak žalostně zaplakala,
Až se brána otevřela. (Suš. 358).

Nejiné myšlénky vyráží píseň:

V tom Bystrickom poli skala zaplakala,
Keď som sa já s milým rozlučovat mala. (Kol. I. 113).

Anebo v písni:

Keď sme sa my s milým rozlučovat mali,
Aj ta zem plakala, čo sme na nej stáli
Keď sme sa lúčili pod zeleným stromom,
Ti ptáčky plakali, čo seděli na ňom. (Kol. I. 110).

Bujná fantasie hárá v těchto obrazích o milém a milé:

Co se to tam červená nad tó dědinó?
Je-li to tam kvítí, já tam poběhno.
A to není kvítí, to je můj milé,
Proto se červená, že je upřímné.

Co se to tam červená nad tó dědinó?
Je-li to tam růža, já ju utrhno.
A to není růža, to je má milá,
Proto se červená, že je upřímná. (Suš. 284).

Zdálo se mně zdálo,
Že se od hor mračí,
A to se černajú
Šohajovi oči.

Zdálo se mně zdálo,
Že se od hor blýská
A červenajú se
Šohajovi líčka. (Suš. 415).

Či svítá, či mrká, či sa rozbrežduje?
Či sa mojej milej líčko zapaluje? (Kol. I. 71).

Horalo, horalo
Od konca dolního,
Až sa dohoralo
Do srdečka mého.

Nebyla to žára
Žára ohníčková,
Než to byla žára,
Žára šohajova. (Suš. 415).

Přítomnosť milé porovnává se ke slunci na nebi svítícímu, odchod milé k západu slunce za horami:

Svítilo mu slunko,
Bylo naprotivá,
Už se to sluněčko
Za hory ubírá.

Svítilo mně děvče,
Jak to krásné slunce,
Ale už nesvítí,
Odešlo za kopce. (Suš. 255).

Podobně se porovnává milý k měsíci:

Svítil mi měsíček,
Hezký šohajíček,
Ale už nesvítí,
Zašel za kopeček. (Suš. 255).

Ve shodě velmi sličné svěží fantasie a rozmilá naivnosť spojuje se v písni této:

Dolina, dolina
Níže Nových Zámků,
Vystavjali vežu
Ze samých šohajků.

Toho najmladšího
Až na hore dali,
Pěknú makověnku
Z něho udělali.

Ta naša Anička
Na kolena padla,
By jí makověnka
Do fěrtuška padla. (Suš. 226).

Sokol nebo holub v písních národních často jest dopravovatelem zpráv nebo donašečem psaní; nové však jest, že jedna píseň mluví o rybařské poště:

Vyhlídaj Aničko
Na Mezřickém mostě,
Pošlu ti psaničko
Po rybarskej poště.

Nejedna ryběnka
Dolů vodů přešla;
Neviděla jsem jí,
Co by psaní nesla. (Suš. 308).

Malá rozmanitosť zjevův a předmětů, která ve přírodě našich krajin se spatřuje, jest příčinou, že lyricky naladěná mysl lidu našeho tím těsněji se přivinuje ku předmětům těm, které formou a povahou svou k tomu se hodí, aby za obraz rozmaru srdce a mysli sloužiti mohly. Vždyť na tom záleží pravá lyrika, že básník nevyráží z příma citů svých, nýbrž že hledá ve vnější přírodě obrazů, kterými cit vniterný líčiti míní. Tak se stává vnější bezvědomá příroda zrcadlem vniterného rozmaru; vnější příroda není smutna ani vesela, smutnou neb veselou ji činí mysl, která na ni pozírá. Velmi případně tento poměr se líčí v písni:

Krajino, krajino, krajino,
Co si tak neveselá?
Kýž je mně věc možná tam býti,
Kam jsem pomyslela.

Pomyslela jsem já sobě
Do pole šírého,
Abych tam mohla spatřiti
Synečka milého. (Suš. 267).

Zde nám projevuje děva, že by nejpůvabnější krajina se jí zdála býti smutnou, když milého v ní není a že jen ten kraj se jí zdá býti veselým, kde milý mešká. Vniterný rozmar jest tedy zrcadlem, ve kterém vnější příroda se zobrazuje; jest-li srdce truchlivým citem dojato, zdá se člověkovi, že zevnější příběh, který jinak vesele na mysl působí, pozbývá krásy své; tak vzdychá děva od milého opuštěná:

Ani tak nesvítá ako svitávalo,
Moje potěšení, to ma zanechalo. (Kol. I. 110).

Na takový způsob vyvinuje se jakási vzájemnosť mezi myslí lyricky naladěnou a zjevy zevnějšími; a tato vzájemnosť je předně příčinou, že vědomý cit člověka přenáší se také na bezvědomou přírodu; proto se klade javoru otázka:

Ej javor, javor zelený,
Co's tak smutný v jeseni?
Jak že já nemám smutný byť,
Keď zo mňa spadol kvet i list. (Kol. I. 153).

Tato vzájemnosť zakládá se tedy na psychologickém procesu; kde se však tato vzájemnosť vyvinula, tam jsou také podmínky dány, aby z pouhých obrazů života vniterného vyvinula se úplná symbolika, ve které předměty zevnější představují buď osobnosti

lidské buď jisté nálady neb city srdce lidského. A tato symbolika okrašluje naše písně národní pravým poetickým půvabem a dodává jim nevadnoucí svěžesti a ceny básnické. Važme několik takových symbolů.

Každý les hustý zdá se míti do sebe něco tajuplného; temno, které v něm se rozkládá, vzbuzuje vážnosť mysli a šumění stromů zdá se býti hlasem ducha, který ve všemmíru vládne. Odtud onen posvátný cit, kterým dávnověcí národové háje a lesy vyšším bytostem posvěcovali, tak že posvátné háje v bájesloví a modloslužbě Řeků, Římanů, Germanův a Slovanů významné místo měly. Avšak po dnešní den zůstal mocným dojem, kterým les na mysl lidskou působí a proto posud hučení lesu v národní písni spojuje se s jakýmsi vážným, elegicky nadechnutým rozechvěním mysli, které nad míru krásné vyjádřeno jest ve slovenské písni, jež začíná:

Zahučaly hory, zahučaly lesy:
Kam že se poděly moje mladé časy? (Kol. I. 69).

Na poslech není žádné vniterné souvislosti mezi začátkem této písně a následujícím obsahem, v němž se vyslovuje žalosť nad uplynulou mladostí; jakmile však si připomeneme, že les symbolem jest vážných, elegických nálad duše, pochopujeme již, kterak hučením lesů může začíti píseň ta, jež vyjadřuje žal nad ztrátou mladosti, anebo kterak čtení moravské této písně, začínajíc:

Zahučaly hory, zahučaly lesy!
Kam ste sa poděly moje mladé časy?

končiti může žalem nad rozloučením se s milým:

Rozlúčils mia, Bože, se šuhajem švarným,
Rozluč mia už taky s tímto světem marným. (Suš. 402).

Rovněž znamená začátek písně slovenské:

Hučala horička, hučal zelený háj,
Zaplakalo dievča, zaplakal i šuhaj. (Kol. I. 160).

opět elegický cit, který pak celou písní se rozkládá a končí žalostí nad ztrátou milého:

Už som ťa moj milý na veky odpásla.
Pásla som ťa pásla ako valach[1]) ovce.
Už som ťa odpásla, kamení mi srdce.

Hlavně však znamená les *černý* cit smutný nebo smutnou událosť; tak milý jda černým lesem dovídá se, že jeho milá umřela:

Když sem šel přes ten černý les,
Žaly tam dvě panny oves.
Žne-li tu také má milá?
Je-li tak zdráva jako já?

---

[1]) t. j. pastýř.

„Ach neni, není — umřela!
Včera týden pohřeb měla.“ (Erb. 17).

A v písni moravské vraždí milý milou v černém lese, v němž ani ptáčka slyšeti není:

V černém lese při pěkném kopečku,
Namluval tam synek švarnu děvečku.
A tak dluho ju sobě namluval,
Ež zelený vinek s její hlavy sjal.
Prosim tě já prošvarný Janičku,
Nebraň mi zavolať na svou mamičku.
Volaj, volaj šak se nedovoláš,
Však v tym černym lese ptáčka něslychat atd. (Suš. 193).

Laštovka přeletíc černý les přináší novinu nedobrou:

Přeletěla laštovečka
Přes ten černý les;
A co mi ty laštověnko
Nového neseš?
Nesu já ti novinečku,
Ale nedobru,
Že už tvoji nejmilejší
Ke slubu vedu. (Suš. 316).

Hory, které krajiny a země od sebe dělí, považují se také v národních písních za překážku, která milence od sebe odlučuje; myšlénka ta vyráží se často v těchto zpěvích:

Dyby mně nebyly
Hory na závadě,
Viděl bych svou milou
Chodit po zahradě. (Suš. 200).

Zašel mně šohajek
Daleko za hory,
Jak mně tam ostane!
Bože milý dobrý!
Za hory, za hory
Nad záhory jasno!
Jeli tě šuhajku
Jeli tě tam teskno. (Suš. 410).

Proto znamená milencům: „za hory jíti“ tolik jako se rozloučiti, nevěrným se státi:

K jinej chodí a mňa nechce,
Rozpukne sa moje srdce.
Rozpukne sa na dve strany,
Už je milý za horami.
Za horičkou za vysokou,
Za vodičkou za hlubokou. (Kol. I. 97).

Anebo v písni:

Přeleć ptáčku přeleć
Přes zelenú horu,
A pozdrav mi moju milu,
Že už věc nepřijdu. (Suš. 316)

Tím se vysvětluje vniterná souvislosť prvního verše s ostatními v písni:

Horo horo vysoká jsi!
Má panenko vzdálená jsi!
Vzdálená jsi za horama
Vadne láska mezi náma.

A důsledné ve příčině té jest přání, aby hora se snížila, t. j. aby závada, která milence dělí, se odstranila:

Hora, hora vysoká si
Moja milá daleko si!
Hora, hora znížiže sa.
Moja milá zbližiže sa. (Kol. I. 290).

Anebo v písni:

Hory, hory, hory
Ustupte na stranu,
Ať já od své milé
Slovečka dostanu. (Suš. 200).

Mají-li hory nešťastný význam pro milence, any je od sebe dělí, není se čemu diviti, že také kamení znamená něco lásce nepříznivého:

Bylo lásky, už jí není,
Skovala se pod kamení,
Pod kamení pod široké,
Už jí žádný nevykope.
(Suš. 213. srov. Erb.)

A v tom obraze, že „srdce tíží kámen", že srdci jest těžko, „jakoby kámen na něm ležel", srovnávají se naše národní písně s názorem ostatních národů; z toho se vysvětluje začátek písně:

Kameňu, kameňu,
Těžko srdci mému!
Rozstup se na dvoje,
Potěš srdce moje.
Choť by se rozstupil
Baj na desatero,
Už mi tak nebude,
Jak mi bývávalo. (Suš. 249).

A nejvyšší stupeň bezcitnosti, ve kterou srdce ztrátou lásky uvrženo jest, zobrazuje se kamenem:

Hořelo, hořelo
Srdečko plamenem,
A dyž dohořelo
Zostalo kamenem. (Suš. 274).

Voda, jakožto živel velmi pohyblivý, jest obrazem nestálosti, zvláště lásky nestálé:

Ej lásko, lásko ty jsi nestálá,
Jako voděnka mezi břehama.
Voda uplyne, láska pomine ... (Suš. 229).

Kde voda zdánlivě beze vší souvislosti s ostatním obsahem písně se uvádí, souvislosť ustanoviti lze tím, že píseň zpívá o ztrátě, o pomíjitelnosti atd.:

Běží voda, běží po kamení šusci,
Zkázala mně moja milá, že mne už opusci.
Běží voda, běží z hrazky do rybnička,
A už som pochovala svojiho tacička. (Suš. 53).

Často se uvádí voda za živel záhubný, který to, co pohltil, více nenavrátí:

Zastav se voděnko
Na Slavkovských polích.
Vyhoď mně Martinka
Na zelený trávník.
Já se nezastavím,
Já sem voda prudká,
Co jednou zachvátím,
Více nenavrátím. (Suš. 117).

Voda nenavrátí milého, leč mrtvého:

Ja půjdu k Dunaju,
Budu volat hlasem;
Voděnko Dunajská
Navrať mně ho zas ven.

Já ti ho navrátím,
Ale ne živého,
Zabolí tě srdce
Pohlídňa na něho. (Suš. 116).

O lásce, která se více nenavrátí, praví se, že jest ve vodě utopena:

Ach duše má, duše má,
Už je láska zrušená;
Do voděnky hluboké
Už je tam zatopená. (Suš. 258).

Casto se opakující obraz, že vínek děvčete spadl do vody, znamená ztrátu panenství:

A já pláču a naříkám dávnej příhody,
Měla sem vínek zelený, spadnul do vody. (Suš. 352).

Někdy však jest podkladkem obrazu starožitný názor, který z lidu již se vytratil, tak že obrazu takovému jen porozuměti lze, když názor onen znám jest. O kapradí na př. praví se, že kdo mezi ně se dostane, cesty z něho více nenalezne; na základě této pověry vysvětluje se, proč kapradí se uvozuje v písni v této souvislosti:

Měla sem holoubka,
Ten mi uletěl;
Že já budu plakat,
Na to nezpomněl.
Uletěl mně do kapradí,
Snad se už víc nenavrátí,
Ach nenavrátí.
(Erb. 77).

I onen starožitný názor, vedle kterého umrlec časem oživuje, aby přání nějaké svým příbuzným nebo milým zjevil, zachoval se v národních písních. Tak na př. žádá v č. 110 Sušilovy sbírky pochovaný manžel, aby manželka mu poslala čechel nový:

Ať mně pošle čechel nový,
Že já v tom ležet nebudu,
Že raděj ven z hrobu půjdu. (Srov. č. 112).

Taktéž zachovala se v národních písních staropohanských pověra, že duše ve způsobě okřídlené bytosti tělo opouští:

Vyletěla duša z těla,
Žáden neví, kaj lecela.
Sedla ona na hájíček,
Na ten zelený trávníček. (Suš. 19).

I starožitný názor mezi Germany a Slovany druhdy rozšířený, že duše po smrti těla přilétají na *zelenou* louku, naskytuje se:

Duše z těla vyletěla,
Na zelenú lúku sedla. (Suš. 25).

Někdy zobrazuje se duše, že vzala na sebe podobu ptáka:

Jak se ten hrob otevřel,
Sivý holub vyletěl.
Nelekaj se paní má,
Šak to byla duše má. (Suš. 110).

Rovněž v č. 110 Sušilovy sbírky, když manžel v hrobě ležící manželku k sobě vzal, t. j. když také ona umřela, proměnili se oba v holuby:

Přiletěli dva holoubci,
Sedli sobě na zvonici.

Přelétání okřídlenců z místa na místo dalo národním písním příčinu, že v nich se užívá tvorův okřídlených za posly, hlavně ve případech lásky. Za takového posla hodí se všecko, co křídla má:

Poslala bych proňho
Tu malú včeličku,
Ona se mně staví
Na bílém kvítečku.

Poslala bych proňho
Vtáčka jeřabího,
On by se mně stavil
U křa zeleného. (Suš. 467).

Nepříjemné poselství přináší krahulec a jeřábek:

Aj ty ptáčku kraholačku
Vysoko lítáš;
Pověz že mi novinečku,
Jaku tam slychać.

Aj slychać tam novinečku
Nehrubě dobru,
Že už tvoju najmilejší
Ku slubu vedu. (Suš. 317).

Co ten ptáček jarabáček
Nad námi lítá?
Co to nese za novinu,
Že nic neříká?

Nese, nese novinečku,
Ale takovou,
Že mi ze všech nejmilejší
Chodí za jinou. (Suš. 216).

Také sokol bývá za posla posílán:

Preleť ptáčku
Sokolíčku
Cez ten hájík zelený,
Pověz mému
Najmilšímu,

Oznam jemu novinu:
Že sem živá
Žalostivá
Utěšení zbavená.
(Kol. II. 212).

Totéž platí o holubě:

Pršelo, bylo tma,
Holubinka zmokla,
Nemohla doletět
K Nanynce do vokna.

Nanynce do vokna
Zkázaní vyřídit:
Zkázal tě Nanynko
Syneček pozdravit. (Suš. 325).

Oba ptáci, sokol a holub, našemu lidu jsou velmi milí a jsoutě obrazem milého, k nimž se přidružuje holubice obrazem milenky. Tato představa vnikla tak hluboce do lidu, že ve mnohých písních na začátku líčí se sokol, neb holub jako pták, a pak beze všeho přechodu již nemluví se o ptáku, nýbrž o milém nebo o milé:

Sivý sokol zaletěl,
Ež přes Krakov přeletěl,
Sokoličku Janičku,
Kaj maš svoju milučku?
Moja mila umřela,
V klášteře je schovana.
(Suš. 93).

Sokol letěl, zaletěl,
Až na klášter doletěl.
Třikrát klášter obešel,
Žádných dveří nenašel.
Jednom jedno okenko:
Promluv ke mně milenko ...
(Suš. 176).

V č. 182 sbírky Sušilovy líčí se, kterak sokol postřelen a v srdci poraněn byl, načež:

Přiletěl k milé pod okýnko
A zavolal: poď otevř milenko,
Ach spíš-li lebo mě slyšíš?

A já nespím, já tě dobře slyším,
Ale já sem žádného nepustím,
Jenom vtáčka sokolíčka.

A když milá poznala v rozmluvě sokolíčka t. j. milého, dala se s ním v rozhovor, ve kterém jí pravil, že je na smrť raněn a prosí ji:

Dej má milá kopat hrobek nový,
Do něho dej mé srdce raněné,
Nechať si v něm odpočine. (Suš. 184).

Podobně jest holub obrazem milého; tak si stěžuje holka, že měla milého v srdci zavřeného, který ji opustil; to se činí pod obrazem holuba:

Mala som holubka v truhle zamknutého,
Ale mi uletěl do pola šírého.

Uletěl, uletěl za zelený dubec,
Už jinde hrkútá moj milý holúbec. (Kol. I. 108).

A holka zpomínající na milého zpívá si:

Nemožu zapomnět,
Nemožu synečku
Sivý holubečku,
Na tebe zapomnět. (Suš. 225).

A opět jsou písně, které na začátku mluví o holubu, jako o ptáku a pak hned o milém:

Letěl holub do pole,
By nazobal své vole.

Ohled se na dvě strany,
Do Čech a do Moravy.

Uhlídal tam svou milou,
Pěknou krásnou spanilou.

Ona byla v tanečku,
V tom růžovém věnečku.
(Suš. 269).

Co o holubu, to také platí o holubici, kterou milenka se zobrazuje:

Vyletěla holubička,
Od sousedů z okenečka.

Letělatě hore dolů,
Až k milému na stodolu.

Sedla si tam na bránečku,
Pohlédala po synečku.

Slyšela tam dřeva rúbat,
Počala na něho volat.

Nech šohajku dřev rubání,
Půjdem spolu na zdávání. (Suš. 425. Srovn. 182. 250).

Často k holubu a holubici přidává se přímětek *sivý:*

Okolo Pavlovic teče voda,
Napí se jí má milá, holuběnko sivá,
Šak je dobrá.

Už sem se napila, už jí mám dosť,
Děkuji ti milý, můj holúbku sivý,
Za upřímnosť. (Suš. 300).

Jako u jiných národů také u Čechoslovanů holub jest obrazem něžné upřímné lásky:

Milovali sme se ako holubičky,
Rozlúčili sme se ako laštovičky. (Kol. I. 109).

Tato vlastnosť upřímného, věrného milování tak důsledně připisuje se holubům, že jedna píseň slovenská je činí původci, kteří jinocha s holkou v lásce spojují:

Na roztoce, na potoce
Dva holubky vodu pijú,
Tak se oni dohvárajú,
Koho oni slučic majú?
Jest u súseda krásný parobek,
I u súseda krásná dívka,
Treba by to v jedno slúčic,
Bude se to verně lúbic,
Verně, verně potajemně.
(Kol. I. 18). — —

Z rostlinstva a sice ze stromů lesních užívají se v národních písních za symbol hlavně stromy dva: jedle a javor. Již zevnějšek obou stromů naznačuje směr, kterým ony za symboly slouží. Jedle jako všechny stromy jehlovité činí dojem smutný, kdežto javor jsa strom vysoký s listem širokým a maje haluze velmi rozvětvené činí dojem veselý. Protož dodává javor krajině ráz veselosti a živosti:

Smutná je to hora, co je bez javora. (Kol. I. 114).

Proto sedává milá s milým pod javorem a nejmilejší Čechům hudebný nástroj, housle, zhotovuje se ze dřeva javorového:

Uhledli tam dřevo,
Dřevo jaborové
Na husličky dobré. (Suš. 143).

Jaborové husličky
Ony pěkně hrajó. (Suš. 615).

Za obraz truchlivého citu nebo smutné události slouží jedle; z jejího dřeva dělá se truhla umrlčí:

Když já umřu co mně dáte?
Kúsek dřeva jedlového,
Co by byla truhla z něho. (Suš. 16).

Hrob má se vykopati pod jedlí:

Hrob mně vykopajte,
Do něho mia dajte
Pod tema jedlami. (Suš. 181. Srovn. 261).

Holka osamená od milého opuštěná vidí obraz své truchlivosti v jedli:

Ach veť som já samá, nebožátko samá,
Ako ta jedlička v hore okresaná.

Ešče tu jedličku vetriček preveje,
A mne smutnú truchlú žádný nerozsmeje. (Kol. I. 112). — —

Mezi květinami uvádí se hlavně růže jako u jiných národů symbolem lásky a všech styků laskavosti. Milý a milá jmenují se vzájemně „z růže květ“:

Šuhajko z růže kvet, lúbí ťa všecek svet. (Kol. I. 103).

A protož znamená *odpadnutí květu z růže* smrť milého:

Zvoňte zvony na vše strany,
Už je milý pochovaný;
Už mňa mrzí celý svet;
Odpadol mi z růže kvet. (Kol. I. 112).

Pochovali ste mně
Z červené růže květ,
Ten mně bel milejší,
Nežle ten celé svět. (Suš. 79).

Jednoho sem milovala,
Toho sem smutná pozbyla:
Umřel mně z vonné růže květ,
Mrzí mne celý širý svět. (Suš. 187).

Vyhledala z okenečka
Jako z růže květ. (Suš. 317).

Růže jest obrazem milenky:

Niet krajšího ako je Anička,
Akoby vykvitla v zahradě růžička. (Kol. I. 75).

Na Slavkovském poli
Dvě růže stojijo;
Co só to za růže,
Že mně nevonijo?
Na Hodeckém poli
Jenom jedna stojí;
Co je to za růža?
Z daleka mně voní. (Suš. 283).

Dar růže jest znamením vyslyšené lásky:

Milá co robíš v rose studené?
Vijem ti pérko z růže červené. (Kol. I. 6).

Pytal som si od něj červenú růžičku:
„Dosti som milý muoj frajerov mala,
Predca som žádnému růžičku nedala.“ (Kol. I. 143).

A proto jest nerozvíjení růže, zvláště červené, obrazem nezdaru lásky:

Červená růžička, proč se nerozvíjáš?
Pre tebe, duša má, že k nám nechodíváš.
(Kol. I. 143. Srovn. Suš. 221. Erb.)

Netrhání růže znamená konec lásky:

Pri Trnave růža kvitne, já ju trhat nebudu;
Miloval sem švárné děvče, už ho viace nebudu. (Kol. I. 116).

Za to však snaží se milý i cestu, kudy s milou chodí, růžemi ozdobiti:

Když sem k vám má milá chodíval,
Dycky sem chodníček znamenával:
Červené, bílé růže sem sázel,
Když sem tě má milá vyprovázel. (Suš. 259).

Jiný květ může se dáti každé děvě, růže jen milé:

Fialku pre dievky,
Růže pre frajerky. (Kol. I. 148).

A jako růže jest sprovoditelkou lásky na dráze života, tak se ona také sází na hrob milého a milé:

Aj já ťa len potom nechám, holubička,
Keď na mojom hrobe vykvitne růžička. (Kol. I. 90).

Zvláště *bílá* růže jest obrazem mrtvé milenky:

Starojitský krchovečku,
Stojíš na pěkném kopečku.
Kvete z tebe růže bílá,
Umřela mně moja milá. (Suš. 334).

Vykvétání růže nad hrobem nebo z hrobu přivádí nám však na mysl starožitný názor, vedle kterého děvy ve květiny proměněny byly. Z daleka na to naráží píseň sbírky Erbenovy č. 3., kdež se o mrtvé milé praví:

Kudy ji nesly družičky,
Tam sou vyrostly růžičky.

Z názoru toho se vysvětluje, že z krve milenky poraněné vykvitnou růže:

Pichl on ji pichl
Do pravého bočka,
Z tej rány vykvetla
Červená růžička. (Suš. 99).

Ostatně máme podobnou báji o proměnění děvy ve strom, jako Řekové, pravím podobnou; jako totiž Daphne a Syrinx proměněny byly onano ve vavřín tato ve třtinu, tak dcera od matky prokletá proměněna jest v javor, ve kterém však život a vědomí děvy zůstalo. Praví se totiž v písni, že hudci cestující přišedše k javoru, chtěli z něho kus uříznouti a z něho husle udělati. Když po třetí do javora zaťali,

Dřevo promluvilo:

Nerúbejte hudci,
Přešvární mládenci.
Nejsem já to dřevo,
Jsem já krev a tělo.

A za příčinou proměnění svého udává děva matku:

Ta mě zaklnula,
Když sem vodu brala.
Ostaň dcero ostaň
Jaborem vysokým,
Listečkem širokým. (Suš. 143).

Jako růže také rozmarýn velmi často naskýtá se v písních národních; i on jest symbolem lásky a není žádné slavnosti ani veselé ani smutné, kdeby lid náš neužíval rozmarýnu. Milá chtíc příjemnosť milého naznačiti, praví:

Mladý šohajek
Voní rozmarýnem. (Suš. 198).

A naopak praví zase milý o milé:

Krásná moja milá
Jako rozmarýna. (Suš. 267).

Zvadnutí rozmarýnu milému odevzdaného znamená zchlazení jeho lásky:

Tuším sem má milá,
Tuším sem uhádl,
Že mně můj rozmarýn,
U tebe uvadl. (Suš. 362).

Anebo jak holka si popěvuje:

Chodíval tam hezký synek,
Už mu zvadl rozmarýnek.

Chodíval tam, ale nechce,
Že tam není švárné děvče. (Suš. 357).

Dávání rozmarýnu a přijímání ho jest znamením lásky a odevzdání ho jiné znamením neopětované lásky:

Darmos, dceruško, darmos dávala
Pěkný rozmarýn, kdes ho brávala?

Brávala sem ho v našej zahrádce,
A tys ho dával jinej galánce. (Suš. 223).

Milý daruje milé na znamení lásky šátek, ona jemu rozmarýn:

Nese on mně nese
Šáteček hedbávný,
A já mu přichystám
Rozmarýn zelený. (Suš. 284).

Avšak jest také rozmarýn květem, kterým smutná udalosť, hlavně smrť se naznačuje; protož sází se na hroby:

... na mém hrobečku
Bude černá hlina.
A na tej černé hlíně
Vyroste rozmarýn. (Suš. 98).

Na mojem hrobečku
Rozmarýnek roste,
Věterský děvčátka
Vinky z něho neste. (Suš. 582).

Jakoby nekrása smrti, zvláště násilné, měla býti zmírněna, praví se v písních, že zabitý jest rozmarýnem přikrytý:

U Kyjova na dolině
Leží šohaj v rozmarýně,
Leží, leží, je zabitý
Rozmarýnem je přikrytý. (Suš. 184).

Už sô vobá mrtvi,
Pochovat jich dejte,
Z rozmarýnu věnec
Na hrob jim posadte. (Suš. 88).

Zpomínajícímu na smrť jest útěchou, že přikryt bude rozmarýnem:

Kdybych byl umřel na svatém Hosténě
Byli by mne dali přikryt
V samém rozmarýně. (Suš. 93).

Když mě zabijó, čím mě přikryjó?
Přikryjó mě rozmarýnem.

A cesta, kterou mrtvé tělo milé nesou, jest vypletena rozmarýnem:

Ukažte mně tu stežčenku,
Kudy vezli mó panenku.

Ta cesta jest právě známa,
Rozmarýnem vypletená. (Suš. 94).

Mrtvým se dává prut z rozmarýnu do ruky; tak si přeje jinoch, aby jemu mrtvému dali:

Do levé ruky prut rozmarýnu. (Suš. 501).

a manžel praví o manželce své pochované:

Leží ona leží v černej zemi,
Zelený rozmarýn v ruce drží. (Kol. I. 268).

Zavírajíce rozpravu svou o národních písních podotýkáme, že nám nikterak nebylo na mysli podati zde práci úplnou, okrouhlou, nýbrž že nám běželo jen o to, abychom povrchním pokynutím označili, kterak mnoho zajímavé látky písně národní v sobě skrývají. Jest ovšem pravda, že národní písně od několika let u nás velmi se pěstují; zvláště jim péči věnují zpěvácké spolky a též znatelé hudby obracují se k nim chtíce harmonisováním je přiměřenějšími učiniti pravidlům hudby. Velmi místná slova pronesl důkladný znatel naší národní poesie československé, prof. Bartoš, v úvodě k anthologii od něho učiněné o našich písních, ve kterémžto úvodě naléhá, aby také národní písně co do textu kriticky urovnány byly. Bohužel, že již jsme na té době, „co“ jak Fr. Bartoš praví, „vymizely u nás podmínky, za kterými genius národní tvůrčím se jeví v poesii. Lid náš pojat jest téměř již všecek v kruh školské osvěty a tu nepozorovati nelze, že čím více rozum se osvěcuje, tím více obraznosť svého vzletu a cit své jaré čilosti a dětinné naivnosti pozbývá.“ O pravdivosti slov těchto lze se nám přesvědčiti, když bedlivě pozorujeme, v kterých písních asi zachovala se poetická krása a původní či pravý slovanský nápěv? A tu každý snadně se přesvědčí, že v obojí příčině vynikají písně ty, které nejdále na východě krajin československých se zpívají a že čím dále na západ tím vybledlejší jest píseň i co do slov i co do nápěvu. Jest to kultura, učená reflexe, která obyvatelstvo našich západních krajin ovládá, kdežto v Tatrách ještě jednodušší způsob života panuje. Byloby možná na samé Moravě důkaz podati, že tomu tak jest. Porovnejme jen písně, které na východní Moravě se zpívají, s těmi, které okolo Jihlavy zaznívají: tam ještě svěžesť slov i nápěvu, zde již ochablosť v obojí příčině. Protož zdá se to býti věcí skutečně náležitého uvážení hodnou, kterak tomuto zlu poraditi? Nezbývá tuším, leč aby naši estétikové a hudebníci zde pomáhali; aby oni ujali se národní poesie, ji čistili z bejlí, které se mezi písně lidu vloudilo a ošetřené takto květy poesie národní lidu vrátili. Zdá se to ovšem býti radou podivnou, aby takořka učenosť přispěla poesii naivní na pomoc; avšak mám za to, že jiné pomoci

nezbývá. Porouchán-li text, co jiného jest činiti, než jej napraviti? Zmodrchán-li jest nápěv, kdo by upíral, že má býti spořádán? Nařizovati zde ovšem nic se nedá, aniž pochybovati lze, že drahně času by uplynulo, než by i co do slov i do nápěvu opravené písně v lidu kořeny pustily. Avšak tak důležitá věc zajisté by za pokus stála. Vždyť to všichni pozorujeme, že zpěvnosť mezi lidem umlkává a že bohužel naše starší tak krásné, tak dojemné a sličné písně ustupují sprostým plodům pouličným (gassenhauer) a že místo srdcejemných melodií starších právě slovanských častěji se jen huláká. Protož zdá se nám, že tu jest nápravy rychlé potřebí ač nemá-li vzíti zkázu nejušlechtilejší zjev našeho národního života, kterým jsme se dlouho honositi mohli. Národní písně a nápěvy jich jsou ovšem sebrány; ale postačilo-li by to nám, kdybychom měli sebe krásnější sbírky, lid však že by již nezpíval?

O starožitnostech, ježto nalezeny byly v okolí olomuckém.

Pojednává *Jan Havelka.*

Známoť, že dějezpytcové sepisujíce dějiny odůvodňují výroky své buď památkami, jež nazýváme mrtvými, buď památkami, které živými se zovou. Nejdůležitější památky mrtvé jsou: starobylé stavby, nádoby, nářadí, ozdoby, zbraně, hroby, erby a jakékoli zbytky věcí těch. Mezi památky živé čítáme po přednosti: starobylé listiny všeho druhu, všeliké psané zprávy dějepisné z minulých dob, nápisy památné na stavbách, na pomnících a hrobkách, starobylé mince, pečetě, medaily, jakož i veškeré pověsti, tradice a písně národní.

Oba tyto druhy památek dějepisných do sebe mají i cenu velikou i důležitosť stejnou. Arci, kdo by cenu historických památek odměřoval toliko měrou větší nebo menší jejich starobylosti, více by si vážil památek mrtvých, poněvadž jsou po většině starší nežli památky živé a ozařují nám — byť i leskem mdlým — mnohdy celá tisíciletí, kdežto záře památek živých obyčejně jen na několik století do minulosti se nese.

Než ať již tak nebo onak na věci ty pohlížíme, jisto že oba druhy památek řečených zasluhují, aby každý upřímný vlastimil si jich vážil, od porušení a záhuby je chránil a o to péči měl, aby ve *všeobecnou* známosť vešla každá památka nově objevená.

Ve příčině poslednější u nás, na Moravě, neděje se vše, jak by se díti mělo, ani od správy musejní.

Takto o mnohých důležitých starožitnostech na Moravě nalezených žádné zprávy nepodáno do veřejnosti, o mnohých napsány jen kratičké noticky do novin politických a obšírnější zprávy archaeologické posud uveřejňují se takořka výhradně v listech německých, jako by lid náš ni smyslu ni lásky neměl pro památky zbylé po praotcích dřevních.

Myslím, že právě časopis „Matice moravské“, jenž k dějinám vlastenským přihlížeti obral si za hlavní úkol svůj, vhodným jest, aby ne pouze přehledně nýbrž podrobně o *každé* památce starožitné, která by se nalezla na Moravě, v něm se pojednávalo a takto veškeré zprávy archaeologické — rozmetané posud v různých listech denních, jež sotva kdo ve knihovně své si ukládá — uvedeny byly v žádoucí souhrn přehledný. Vždyť takového archivu starožitenského zvláště nyní bude potřebí, když zvykem se stalo ne právě chvalným i památky v museji uložené po světě voziti na rozličné výstavy. Jistotně, že takto mnohá starožitnosť porouchá se, ztratí nebo jiným způsobem vezme za své. Jest tedy žádoucno, aby alespoň podrobná zpráva o té které starožitnosti jistotně pro budoucnosť zachovala se v listech těchto.

Různé okolnosti ty zavdaly mně příčinu, že popisuji tuto jak moha starožitnosti poslední dobou v okolí olomuckém nalezené.

I. Starožitnosti nákelské.

Náklo jest úhledná a zámožná vesnice ležící půldruhé míle na severozápad od Olomouce. Samo jméno již dosvědčuje, že Náklo původu jest prastarého, slovanského[1]). Kostel nákelský vystavěn jest na návrší dosti vysokém a patří ke chrámům, jež nazýváme „ohrazenými.“ Kdo od strany severní na osadu pohlíží, sotva ubrání se domněnce, že na místě onom vyvýšeném, kde kostel nyní vyčnívá, za dob pohanských oběti pálívaly se bohům slovanským. A že skutečně čilý ruch dávných oněch dob rozléhal se poblíž, toho důkazem stala se mohyla, která druhdy jen několik kroků od kostela na jih vyčnívala, nyní však všecka již jest rozkopána a odvezena. Mohyla ta stála ještě před šestnácti lety neporušena a říkalo se jí „farářova zahrádka.“ Tehdy arci nikdo netušil, jak důležitá to památka z časů minulých. Když však „zahrádka“ řečená stala se

---

[1]) Náklo slovin. naklo, srb. naklь, mlr. nakło, pol. nakło i nakiel. „Nákel sluje naseté mladistvé vrbí, když prvním mokrem vyrostá (cf. klíčiti); pak přístav lodní, kdež na ně nakládají nebo z nich skládají.“ Slov. Jung. — Náklo nazývá se posud místo bařinaté stromovím lesním porostlé nedaleko Tovačova.

se majetkem nákelského obchodníka pana Streita, dal tento — zřizuje si na místě tom kupectví — pro lepší přístup a pohodlí značný pahorek rozkopati a urovnati.

A tehdy právě přišlo se takto z nenadání na obsah mohyly přepamátný. Nalezeny jsou tu bronzové meče neobyčejné velikosti, bronzové náramky a jiné ozdoby, celty[1]) a palstavy z téhož kovu zhotovené, střepy z nádob starožitných, jakož i drobné kosti lidské. Podle nálezů těchto nemohlo více býti pochybnosti nižádné, že pahorek onen pokrýval hrob nějakého reka z dob pohanských a že již tehdy v Nákle obcovali dávní naši předkové[2]).

Avšak z celého nálezu toho bohužel nic se nezachovalo. Poněvadž tehdy nikdo nebyl po ruce, kdo by na cenu starožitností těch byl upozornil, roznesly a ztratily se na dobro. Alespoň dosud nebylo mi lze dopíditi se něčeho. Jediné pěkný bronzový celt, zdélí 11 cm., opatřený ouškem a listovitými ozdobami po bocích, který pan prof. Spáčil daroval c. k. slov. gymnasii olomuckému, lze tuším čítati k nálezu řečenému. Než i celt ten obroušením zbaven jest na mnoze své starožitné podoby.

Jakkoliv velice litovati jest, že tolik vzácných památek docela se potratilo, ještě větší škoda zajisté stala se zkázou sochy kamenné, která taktéž tehdy v mohyle oné byla nalezena a bezpochyby zobrazovala nějakého bůžka slovanského. Byla soška ta zvýší asi 50 cm.

---

[1]) Celty a palstavy upotřebovávaly se na způsob seker aneb burdířů (seker válečných). Co do zevnější formy své podobají se širokým dlátům. Celty na tupém svém konci mají širokou díru směrem k ostří dláta vedoucí, do níž topůrko se zasazovalo, a na obrubě díry té malé ouško, jehož pomocí celty k topůrkám byly přivazovány. Palstavy nemají ani děr ani oušek a upevňovaly se na topůrka tím způsobem, že tupým koncem svým zasazovaly se do rozeklaného dřeva jako do skřipce a zvenčí pak ovazovaly. Topůrka k oběma druhům zbraní nesměla však býti přímá, nýbrž byla na hořejším konci hákovitě ohnutá, tak že každé topůrko samo o sobě podobu mělo naší motyky. Topůrka taková starožitná zároveň s celty a s palstavy byla nalezena na mnohých místech.

[2]) Jest mi s nemalým podivením, že právě posledního času tak mnoho památek na Moravě nalezených beze všech rozpaků prohlašuje se za starožitnosti keltické, tedy neslovanské. Jsem tím jist, že jest to omyl a hodlám také dokázati v listech těchto, že velká většina památek moravských jest původu slovanského. Když slavný Vocel náš ve svém „Pravěku země české“ tak štědře památek přisoudil Bojům, Markomanům a jiným cizím národům, že pro Čechy mimo některá hradiště a ostrohy nezbylo takořka nic, nebudeme proto veliké zásluhy jeho o archaeologii zneuznávati nikterak. Avšak uvažujíce, že Vocel prvním u nás byl učencem, jenž systematicky na přetřes vzal pravěk národa našeho, ne-

a představovala mužskou podobu, jakoby sedící na trůně. Více jsem o soše té vypátrati nemohl, jediné ta věc je zjištěna na dobro, že tehdejší nákelští kluci školáci bůžka za terč si vybravše kamením roztloukli naprosto.

Na to po nějakou dobu nenalezeno v Nákle starožitností žádných. Jenom při zorávání novin na sever od obce položených vyorány hojné střepy starožitné, zvláště tehdy, když se pluh dotekl míst poněkud vyvýšených. Snad jsou to stopy pohanského pohřebiště. Schválně kopáno v těch místech ještě nebylo.

Avšak loňský rok a letos objeveny jsou opět památky velmi zajímavé na místech jiných a sice při té příležitosti, když na novém hřbitově nákelském — který směrem jihozápadním od obce založen byl poblíž císařské silnice — počali pochovávati. Tu hrobaři kopouce hroby v půdě celkem žlutavé a slinité dokopali se tu onde sypké prsti černé, v níž nalezeny jsou střepy, popelnice celé, kamenný mlat, nůž z pazourku[3]) a kostry lidské. Přičiněním několika občanů nákelských, jmenovitě péčí pana Chytila a vel. p. P. Růžičky kopáno velmi pozorně, tak že všecky věci nalezené — až na kosti lidské — pro vědu archaeologickou jsou zachovány. Ale zdá se, že prozatím výtěžek starožitenský tuto došel svého konce; nebo hrobaři nyní nikde více na onu černou sypkou prsť nenarážejí, z čehož souditi dlužno, že nebylo v místech těch žádné rozsáhlé pohřebiště nýbrž toliko nějaký osamělý hrob pohanský.

---

můžeme se diviti, že nutno nám poopraviti některé názory jeho. Právě za našich dnů vítězí v archaeologii názor ten, že spolehlivým způsobem jediné z lebek a koster lidských usouditi lze, kterému národu ty které starožitnosti přísluší. Jsouť arci i od tohoto pravidla odchylky mnohé; ale jak chybno jest pouze podle podoby zbraní, okras atd. chvatně souditi o původu těch kterých starožitností, vysvítá z té okolnosti, že valná část starožitných věcí bronzových fabrikována byla v Italii, jakož mnohé zbraně kamenné do našich krajin dováženy byly od severu, a že naši praotcové právě tak výměnou věci ty si mohli zjednati, jako příslušníci jiných národův. A považíme-li dále, že předkové naši orbou se zabývající ode dávna zajisté vzdělaností předčili nad rozličné ony kmeny surové, jichž zaměstnáním byla jen válka krvavá a lov, bylo by věcí nad míru divnou, kdyby u nás památek starožitné vzdělanosti slovanské bylo tak málo, jako dosud se vyhlašovalo. Proto zajisté méně pochybí se u nás v úsudcích archaeologických, když starožitnosti nalezené všude tam přisoudí se předkům našim, kde věci závažné a rozhodující tomu nejsou na odpor. Pouhá, mlhavá theorie nemůže nám býti vodítkem.

[3]) Pazourek, jinak nazýváme též kamenem křesacím. Kamenné nože z pazourku vyráběly se odrážením úzkých, ostrých pruhů kamenných od větších homolí pazourkových, kterýžto úkon z té příčiny vyžadoval velikou zručnosť, poněvadž vykonán býti musil ranou jedinou.

Kamenný onen mlat jest 12 cm. dlouhý, z jasného kamene velmi vkusně zhotoven a uhlazen; taktéž řečený nůž z pazourku jest velmi pěkný, průzračný a zdélí 10 cm., kterážto délka při nožích toho druhu bývá velkou vzácností. Oba tyto nástroje kamenné v museji svém chová věhlasný náš učenec a archaeolog moravský, dr. J. Vankl v Blansku, kterýžto schválně starožitnou půdu nákelskou byl si letos ohlédnouti. Při té příležitosti odevzdána mu vel. p. P. Růžičkou, kaplanem nákelským, z téhož naleziště jedna celá a jedna porouchaná popelnice. Obě nádoby jsou prastary a bez kruhu hrnčířského pouhou rukou urobeny. Ornamentiky na nich není žádné, za to však ozdoby v podobě vypuklých růžků. Celá ona popelnice zvýší jest 18 cm.

Avšak obzvláštní pozornosti z veškerého nejnovějšího nálezu nákelského zasluhuje popelnice jedna neobyčejné podoby a velikosti, která taktéž darována jest do musеja p. dra. Vankla. Popelnice ta zvýší 50 cm. podobu má veliké pumy a hrdlo poměrně nízké a úzké. Ouška na ní jsou dvojí řadou nad sebou a sloužila bezpochyby na upevnění věnců pohřebních.

Ještě to budiž podotknuto, že jedna popelnice nákelská nalezena byla za samou hlavou kostry vodorovně v zemi ležící, což novým jest důkazem, že mnohé nádoby v pohanských pohřebištích nalezené nejsou popelnice v pravém smyslu slova, nýbrž dary z lásky, které nebožtíkům dávaly se do hrobův. Obyčejně v nádobách takových nalézají se stopy rozličných pokrmův obilných.

II. Starožitnosti příkazské.

Příkazy jsou sousední obec nákelská a leží jen o půl hodiny blíže Olomouce nežli Náklo. I Příkazy zdají se býti osadou velmi starou, alespoň památky starožitné, které poblíž obce té byly nalezeny, nezvratně dokazují, že Slované tuto bydleli, nežli ještě víra Kristova zavládla po milé naší vlasti. Již před lety na několika místech v obvodu obce příkazké příležitostně dokopali se lidé mnohých starožitností, jmenovitě popelnic, sošek z hlíny pálené a bronzových náramkův; ale všecky tyto věci dílem úmyslně byly zničeny dílem potraceny, tak že přes všecko poptávání ni nejmenší stopy o nich nemohl jsem vysledovati.

Jenom o jednom nálezu příkazském, který učiněn byl před třemi lety na roli pana Floriána Dostála, podati mohu zprávu jistou. Tehdy dělníci kopajíce hlínu na cihly ve hloubi asi metru narazili na mnohé popelnice miskami přikryté, v nichž hojně bylo bronzových náramkův uloženo; a kopajíce dále přišli na čtyři sošky z pá-

lené hlíny asi půl metru vysoké. Sošky ty zobrazovaly mužské postavy stojící a byly bezpochyby vyobrazením domácích bůžků staroslovanských. Soudím tak z té okolnosti, že sošky rozestaveny byly k sobě podobou čtverce a že uprostřed mezi nimi nalezena jest popelnice neobyčejně veliká a zvenčí velmi krásnou ryteckou prací ozdobená. Domnívám se tedy, že pohřben na místě tom nějaký náčelník rodu celého a že bůžkové rodinní dáni jsou mu do hrobu. Taktéž našly se tehdy i větší i menší mísky s ouškem, střepy, opálené kostky a popel smíšený s černou sypkou prstí. Bohužel i tento nález velezajímavý všecek téměř přišel na zmar. Sošky roztlučeny jsou, popelnice a věci bronzové potraceny. Jenom jediná míska s ouškem 10 centimetrů široká zachovala se a uložena jest nyní v museji pana dra. J. Vankla v Blansku. Míska ta jest práce velmi jemné, na povrchu svém tuhou potažena a má mimo pěkné vryté ozdoby na dně oblou vypuklinu, již starožitníci *umbo* nazývají. Vypukliny podobné shledány jsou taktéž na mnohých popelnicích u Mohelnice a jinde na Moravě nalezených, jakož i na přečetných starožitných nádobách českých.

Avšak letošního roku v letě, když řečený pan Florian Dostál opět na onom místě hlínu na cihly kopati dal, objeveny byly zase starožitnosti, které ne menší do sebe mají zajímavosť. Jsou to mimo hojné střepy krásnými vrytými ozdobami opatřené tři celé popelnice podoby velmi různé. Nejmenší popelnice 18 centimetrů zvýší vyrobená jest z hlíny černé a na horní straně baňkovité své obliny kolkolem *polovypuklými* okrasami ozdobena. Druhá popelnice o něco větší a na červeno pálená je stěn nápadně tenkých a má dvé oušek obyčejné podoby. Vrytých ozdob čili ornamentů na povrchu svém nemá popelnice tato žádných, ale jest co do podoby své na vše strany tak pravidelně vytvořena, že zdá se, jakoby pomocí kruhu hrnčířského byla udělána, ačkoliv jakož i obě ostatní nádoby zajisté prací jest pouhé ruky dovedné. Třetí popelnice největší vysoká jest 22 centimetrů, má hrdlo poněkud úzké a vysoké, a stěny neobyčejně tlusté. Kdyby popelnice ta nebyla bývala nalezena na témž místě, hádal bych, že jest mnohem starší nežli obě nádoby ostatní. Ačkoliv na první pohled zjevno, že pracována byla s velikou pozorností, zdají se ornamenty na ní vryté proti ozdobám na ostatních nádobách příkazských jakýmisi prvotinami starobylého umění hrnčířského. Kdežto na ostatních střepech ornamenty sestávají po pravidle z pěkných, rovnoběžných šikmic, činí ozdobu této popelnice ne velice přímé pásky vodorovné, v nichž nerovné kolmice střídají se s tečkami. Zajímava jest popelnice tato také tím, že má místo oušek čtyři

rohovité vypukliny, kterými podobá se oné nákelské popelnici, o níž jsem se shora již zmínil.

Veškeren tento letošní nález příkazský laskavostí pana Floriána Dostála darován byl panu dru. J. Vanklovi do Blanska. Bronzových věcí nenalezeno letos žádných. Než jsem tím jist, že místo, na němž předměty řečené byly nalezeny, nikterak není vyčerpáno, a že co nejdříve najdou se tam nové památky; nebo když jsem si ohlížel ono místo, pouhou rukou z prsti dobyl jsem střepů, kostí a popelu. Kdyby u nás na Moravě bylo — jakož by slušelo — nějakého spolku starožitenského, tuto v Příkazích s nevelikým snad nákladem zajisté objevily by se památky veledůležité. Známoť, že o náboženství pohanských předků svých vědomosti máme velmi kusé; a tuto v Příkazích snad nalezeny by býti mohly sochy slovanských bůžků, což pro mythologii staroslovanskou velikým bylo by obohacením. Místo, na němž zmíněné starožitnosti příkazské nalezeny byly, rozkládá se na tak zvaných dílech jižně od Příkaz při samé silnici císařské a půda, která posud byla prokopána, obnáší jen několik čtvercových metrův; a kdekoliv posud se kopalo, všude nalezeny byly starožitnosti. Jen to pozorováno, že čím blíže kopalo se silnice, tím hojněji naskytovaly se památky dávnověké vzdělanosti slovanské. Na kamenné věci nepřišlo se však nikde, z čehož souditi slušno, že starožitnosti ty nejsou původu tak dávného jako starožitnosti nákelské.

III. Nálezy náměšťské.

Náměšť jest prastará osada moravská, dvě míle na západ od Olomouce vzdálená a měla snad za dob dřevních pro okolní krajinu mnohem větší důležitosť nežli nyní. Soudím tak, poněvadž dosud zachovala se památka *dvou* hradišť slovanských poblíž Náměště. Jednomu nyní říkají „valy Žižkovy“, jednomu „švédské šance“ a obě malý kus cesty od Náměště na jih jsou vzdáleny. Že „valy Žižkovy“ nepocházejí z dob husitských ani „švédské šance“ z dob války třicítileté, dokazuje zevnější tvářnosť jejich. Ani dvě ani čtyři století neurovnají tou měrou vál a příkop, jak tuto zjevno; zajisté že nejméně jedno tisíciletí minulo, co jedna družina Moravanů dřevních v těchto místech budovala si záštitu od nepřátel zlých, vždyť na místech obou již jen tu i tam zříti stopy opevnění, aniž lze jest celou rozlohu hradiště vystopovati. Mimo tyto památnosti naskýtají se v Náměšti samém také četné starožitnosti druhu jiného.

S Náměštěm takořka v jedno souvisí vesnice Biskupstvo. Mezi oběma obcema teče potůček Babinec zvaný. A tuto právě na sever

od Náměště k Biskupstvu, na pravé straně Babince ukázaly se zřejmé stopy rozsáhlého pohřebiště pohanského. Poněvadž nyní v těch místech vesměs jsou zahrady, dokopali se lidé zřídka jen nějaké stopy hrobů dávných a čeho se dokopali, z nevědomosti byvši pohozeno vzalo za své. Teprve před pěti lety, když obchodník a poštmistr náměšťský, pan Fr. Houdek, jednu ze zahrad oněch koupil, počato ku věci té přihlížeti s pozorností větší. Stopy hrobů pradávných v zahradě p. Houdka shledaly se přehojné, ačkoliv rozmetané na dobro, poněvadž půda ta po nějakou dobu za pole sloužila a pluhem kříž na kříž byla přeorána; také schválně se kopalo na mnohých místech, avšak všude přišlo se jen na *stopy* hrobů, nikde na hroby celé, neporušené. Než i posavadní výtěžek kopání jest dosti zajímavý. V řečené zahradě pana Fr. Houdka nalezeno jest místo, kde mrtvoly zemřelých pálívaly se, nežli popel do popelnice byl uložen. Místo to označeno jest tlustou vrstvou půdy na červeno vypálené a hojnými střepy z popelnice, jež poblíž byly nalezeny. Střepy ty ozdobami svými svědčí o původu prastarém. Na některých vyrobeny jsou ozdoby pouhým nehtem, což jest znakem popelnic nejstarších. Na jiných střepích shledáváme ornamenty sestrojené z důlků spojených přímkami. Avšak nejnápadnější okolností na střepích náměšťských jest, že velmi mnoho ornamentů složeno z dosti pravidelných *čár křivých,* což bývá úkazem u nás alespoň dosti vzácným. Celá popelnice dosud ani jedna nebyla nalezena. Za to však nalezly se předměty kamenné: dva mlaty podoby dlátové bez vrtání, zdélí 8 centimetrů; mlat podoby sekyrkové 7 centimetrů dlouhý, dvě kamenná dlátka po 10 a 15 centimetrech délky, kamenný kroužek průměrem tří centimetrův, úlomky vrtaných mlatův a jiné drobnosti. Bronzové předměty nebyly posud objeveny a podle toho snadno souditi bychom mohli, že praobyvatelé oni náměšťští kovův ani neznali a že nálezy řečené sahají do časů nad míru dávných. Než náhodou v těch místech našla se též část formy, jakýchž upotřebeno při lití předmětů bronzových, kterýmžto nálezem na oko nepatrným zjištěno, že pohřebiště náměšťské jest sice o něco starší nežli hroby nákelské, že však přece patří do oněch dob, kdy praobyvatelé moravští kovů již uměli upotřebiti. Všecky řečené starožitnosti ve sbírce své chová syn pana Fr. Houdka, Vítězslav, nyní jakožto právník v Praze meškající. Avšak i tuto podobně jako ve Příkazích památné naleziště nikterak ještě není vyčerpáno.

Statistika knížetství Srbského.

Sestavil *Karel Šmídek.*

V novodobém rozvoji vědeckém *statistika* vydobyla sobě neunavným bádáním věhlasných pěstitelů místa čestného i velevýznamného. Smíme-li vědomostem jakýmkoli teprve tehda přisouditi název vědy, když dospěly ku zračitému vystavení stálých, nezměnných *zákonův,* jakými se zjevy života buď vniterního buď zevnějšího u svém rozvoji spravují, musíme zajisté podle stanoviska, na něž statistika v naší době se povznesla, i ji slušně nazvati vědou.

Již pak co se týká *povahy* této zákonnosti, jaková se v jednotlivých udáních statistických bádavému zraku objevuje, rozcházejí se dotyční vědcové v různá i odchylná od sebe mínění. Jedněm z nich jest zákonitosť tato *nutnou,* řekli bychom fatalistickou; zákonové, jakoví z jednotlivých badání statistických vyplývají, uskutečňují se tolikéž ve společnosti lidské takovou silou nerozbitnou a s důrazem tak nepřekonatelným, jakovou se vyplňuje svrchovaná vůle a myšlénka tvůrcova ve veškerých zjevech přírody samé. Zákonitosť tato neodvratná tkví prý v samém organismu lidské společnosti; v souboru tomto různých sil vzájemně sebe křižujících i doplňujících jsou jednotlivci jenom členy podajně sloužícími, jako kapky rozprchající se v nesmírném a stále se měnícím veletoku světodějném. Podle náhledů těchto nebyla by domnělá *svobodná vůle* leč holým přeludem, šalebným sebeklamem; vždyť prý i člověk vřaděn jest jako tvorové ostatní v neodvratný kruh zjevů přírodních, ba i psychické podněty čili motivy v jednání našem nemohly by se vymknouti z kola téhož nepřekonatelného řádu přírodního. Kdo by se srovnával s takovými názory, nemohl by souhlasu odepříti důmince, jakovou mezi jinými důmyslný jinak statistik Rud. *Wagner* [1]) pronáší. Podle něho by byl stát oprávněn, určiti již předkem ve svém zákonodárství, kolik párův by během jednoho roku vstoupiti

---

[1]) Ve svém spise: „Statistisch-anthropologische Untersuchung der Gesetzmässigkeit der scheinbar willkürlichen menschlichen Handlungen", Hamburg. 1864, na str. 44 a násl.

mělo ve stav manželský, kolik mladých děvčat by se provdalo za muže zestárlé, kolik mladých mužů by obralo sobě starých ženských, kolik manželstev by se rozvesti mělo řízením soudním; jiným zákonem by stát ustanoviti mohl, kolik občanů sáhne rukou samovražednou na vlastní život a to podle pohlaví, věku, povolání, kolik se jich usmrtí utopením, oběšením, otrávením, zastřelením; třetí zákon ustanovil by již předkem, kolik a jaké zločiny budou příštím rokem spáchány, kolik ze zločinců bude odsouzeno, nebo kolik na svobodu propuštěno; slovem, podle této nauky daly by se veškery činy, ježto podle domnění svého konáme s vůlí úplně svobodnou, již předkem od státního zákonodárství předurčiti a v neomylných cifrách ustanoviti.

Jiní však vědcové zamítají náhledy takové a jim podobné jakožto bludné, se skutečností se nikterak nesrovnávající. Podle druhých těchto badatelův nemůže organisace lidské společnosti považovati se za čirý výplod přírodního pouze mechanismu, alebrž podstatným tolikéž v ní činitelem jest *svobodná vůle jednotlivců,* kteráž se v útvarech mravův a zvykův, u veškerém veřejném zákonodárství, v různých zřízeních státních a u veškeré veřejné správě neustálým změnám podrobené nepopíratelnou měrou objevuje i označuje. Chtěli-li by nás odpůrcové o pravdě svých stranných náhledů přesvědčiti, bylo by jim dříve s úplnou zevrubností dosvědčiti, že nejenom sňatky, zločiny, samovraždy a j., alebrž i veškera vhodná a každé jednotlivé době přiměřená zařízení ve státě, v obci, v církvi, ve škole, v lůně rodin, že veškery z nejšlechetnějších popudů vycházející snahy, aby opravil a zlepšil se ku všeobecnému blahu stav společnosti lidské, aby všemožně zvelebovala se mravnosť a zbožnosť u jednotlivcův a tím i v celku, aby odňaly se aneb aspoň obmezily časté příležitosti ke skutkům bezzákonným i nemravným, že veškery tyto různé snahy vyřinují se tolikéž jenom z čiré nutnosti přírodní, tak že by ani mužové, jež lidské pokolení považuje za chloubu svou a nejslavnější své dobrodince na dráze ku společnému pokroku, nemohli považováni býti než za slepé nástroje v rukou téže nutnosti. Dokud se takýto důkaz jasně a zračitě neprovede, dotud musí dotyčná fatalistická domínka o podnětech v jednání jednotlivců svědčiti nám za nedokázanou a ničím platně neodůvodněnou smyšlénku.

Nejvalnější část pokleskův, s jakými se v jednotlivých vědách setkáváme, připočísti lze na vrub nesprávné *methodě,* od badatelů zvolené. I pro statistiku jakož i pro vědy přírodní vůbec není methody vhodnější a bezpečnější nad methodu tak zvanou *induktivní,* ku které již drahně let byl poukázal věhlasný anglický badatel,

Baco Werulamský (umřel 1626). Podle tohoto vědochodu zákonnitosť, v udáních statistických ovšem patrná, vyplývá teprve na základě jednotlivých pozorování vykonaných co možná zevrubně a opatrně. Avšak ustálená ta zákonnitosť, ve svobodných výkonech jednotlivců zajisté průzračná, *nepředchází* tyto jakoby nějaká neodvratná nutnosť, jakoby skutkové ti *musili* podle dotčeného zákona vykonáni býti, ba naopak všeliká ta zákonnitosť jmenovitě ve statistice tak zvané moralní jest výplodem poměrů nikoliv *naprosto* nezměnitelných; ku příčinám zajisté, jež se nám objevují býti nepřekonatelnými a nezbytnými, přidružují se mnohé a četné příčiny *proměnlivé,* jež podrobiti nějakému pravidlu jistému, předkem již určenému, nezměnnému, nikterak nelze. Podobně tomu jest i ve veškeré přírodě. K jasnějšímu celé té věci ozáření zvolmež jediný aspoň příklad.

Učenec *Dove* vytknul prvý, jak vůbec známo, zákony, podle nichž v určité pravidelnosti *větrové se otáčejí*[1]). Průměrně totiž otáčejí se tito v mírném pásmu severní polokoule v pořadí: Jih, Západ, Sever, Východ, Jih, v opačném pak od tohoto směru na jižní polokouli. Změna v otáčení větrů se objevující stojí *vůbec* pod tímto zákonem. Popřední příčina u vznikání větrů záleží v tom, že se zavdy porušuje rovnováha v oboru vzdušném; přerušování pak toto visí na přítažlivosti slunce a měsíce, kteráž uzpůsobuje tak říkaje příliv i odliv ve vzduchu, pak na nerovném oteplování povrchu zemského paprsky slunečními, toto zase mění se podle toho, jak se otepluje neb ochlazuje pevnina a moře, jaké jsou útvary půdy samé, zdali totiž dolinami či strminami se žene proud větrový. Co do směru, jakým tyto proudy větrové se ženou, nemálo tolikéž rozhoduje i otáčení země okolo své osy, každé na ní místo pohybuje se směrem od západu k východu a to tím rychleji, čím bližší jest rovníku, tak že podle toho částky vzduchu mezi obratníky s větší k východu rychlostí se pohybují, nežli vrstvy vzduchové pásem mírných. Ejhle jakýto četný souhrn příčin, u vznikání větrů činných! Avšak mnohé z uvedených těchto příčin jsou *stálé,* řekli bychom raději *řádné,* jiné však *proměnlivé*, *mimořádné,* ba v jistém vzhledě náhodné. Zjištěno jest, že na veškerém útvaru povětrnosti nemalou změnu způsobuje neblahé a přezhoubné kácení lesův, dále pak vysušování jezer, bahnisk, močálův atd. Před ně-

---

[1]) Srovnej důkladná o předmětě tomto pojednání v „Živě“, r. 1853, str. 117 a sl., od dra. V. Kuneše („O povětrnosti“), a pak spis dra. F. J. Studničky „O povětrnosti“, 1872, na str. 85 a násl.

kolika lety v Anglicku pozorována neobyčejně ostrá zima; záhy však shledáno, že příčinu tohoto v mírném podnebí anglickém vzácného zjevu připočísti dlužno tomu, že kry ledové od severu blíže dorážely ku břehům anglickým, než jak se bylo událo v jiných letech. Nejsou tudyž, jak z tohoto příkladu zjevno, zákonové v životě veškeré přírody vládnoucí, *o sobě* čili *absolutně nutni;* skromnému přírodozpytci dosvědčiti nelze než to, že všeliká změna ve zjevech přírodních děje se tak, jak se díti musí, *připustíme-li jisté síly* (jako na př. Newtonovu gravitaci), kteréžto síly ovšem podle různé zvláštnosti přírodních zjevův účinkují podle jistých zákonův; *odkud* však tyto síly pocházejí, *proč* jejich působení upoutáno jest k těmto a ne k jiným zákonům, nelze rozhodnouti a na jisto položiti[1]), tak že dotčené ty síly, jimiž toužíme různé objevy přírodní vysvětliti, stávají se pro další vědce opět novými problematy, jako zákon gravitační stal se pro samého jeho původce novým problemem (pro *Newtona* i pro velikého německého mathematika *Eulera*), ať nic nedíme o tom, že sotva kterému smrtelníku u vysvětlování jednotlivých zjevů přírodních a jich zákonů se zdaří, postihnouti *veškery podmínky,* na nichž visí dotčení zjevové přírody, u svém tvoření nevyberné a nedostížné. Čím šířeji a hlouběji jednotlivec bádá a skoumá v bezměrném tom okeánu, tím více nových se odhaluje záhad k rozřešení, jako hvězdáři, čím ostřejší jsou nástroje jeho, nové a opět nové se odhalují světy ve vesmíru tom bezkonečném. Věda ve svém rozvoji pokračuje na základě hypothes.

S takového též stanoviska pohlížeti třeba i k výsledkům vědy statistické; i v ní vzhledem k zákonům jejím sbíhají se příčiny stálé čili řádné s příčinami mimořádnými, měnivými, ba i nahodilými. Vyvolmež za příklad statistiku *úmrtí.* Dejme tomu, že by za vrchol věku lidského bylo lze ustanoviti stáří 100 let; upříti zajisté nelze, že kdo by měl dožiti věku tak vysokého, musil by nadán býti povahou těla neobyčejně silnou a pravidelnou. Každý jednotlivý organismus má do sebe jenom jistou míru svého trvání; překročiv ji nemůže již poznovu se obroditi; v tom hle tkví popřední a nejvšeobecnější příčina všeliké smrtelnosti. Ale kdož sečte veškery příčiny, za kterými jednotlivci, tito urychlenější onino zdlouhavější měrou ke hrobu se ubírají? Lze říci, že jest to právě nejmenší část lidstva, ježto odumírá sešlostí věku; bývají to přede

---

[1]) Obšírněji o tom jedná výtečný učenec ze školy Herbartovy profesor M. V. Drobisch ve svém spise: „Die moralische Statistik und die menschliche Willensfreiheit“, Leipzig, 1867, na str. 3.

vším organické vady plícní, srdeční a j., kteréžto záhy ukončují životní dráhu jednotlivcův; avšak nejvalnější počet lidstva umírá u věku již dětském, což neomylným jest svědectvím, že právě nejznačnější jeho časť se rodí se silou životní původně chorou a slabou, nedostatečnou. Až dosud uvedené příčiny úmrtnosti v lidstvu mohou nám slouti příčinami stálými, více méně povšechnými. K těmto druží se hojně příčin mimořádných a často jen náhodných: potrava, byt, podnebí, úřad, zaměstnání, různé strasti, jichž jednotlivcům jest přestáti, kruté někdy úkory od nepřátel zosnované, ztráta jmění, nákažlivé nemoci a j. Při čemž se vším důrazem jest nám doložiti jmenovitě proti vědcům v naší zvláště době se naskytujícím (John Mill a j.), jenž při názoru svém o světě pessimistickém ve přírodě nevidí než bezohlednou a nemilosrdnou tyranku a původkyni veškerého zla, že prodloužení neb zkrácení životní dráhy u jednotlivců visí tolikéž a často měrou povýtečnou na svobodné jich vůli, jakož i na úspěšných aneb úkorných zařízeních společenských, ze svobodné tolikéž rozvahy jednotlivců v čele vlády postavených se vyprýšťujících. Mnohé nemoci lze přesídlením ochořelých v mírnější podnebí, jako tuberkule plic v prvém stadiu ve průběhu svém aspoň zadržeti; rozvážný člověk, svědomitě mírnosť zachovávaje u veškerém svého živobytí způsobu, v nemoci pak nespouštěje se svévolně rad lékařských, nemálo může prodloužiti dni života svého; a jak rozkvět a stálý vzrůst společenského blahobytu zdárně tolikéž působí na zdravotní stav občanův, dosvědčují nade vši pochybu dotyčná pozorování statistická; tak poskytuje porovnání rokův 1771—1780 s roky 1844—1853, v nichžto národní blaho utěšené se rozvíjelo, radostný důkaz, že se v posledních těchto letech průměrná délka života ve Francii zvýšila o 12½ léta. Kdekoli v zemi, jmenovitě ve velikých městech, vhodně i rázně jest postaráno o zdravou vodu, o zlepšení příbytkův [1]), o dovážení zdravých a nenakažených potravin zvláště v nižších nejčetnějších vrstvách obyvatelstva, kde se ustálují pokroky u rozumnějším vychování dítek především v nejprvnějším jich věku, tam zajisté v jinakém světle se objeví poměry a cifry smrtelnosti. Odtud však snadno poznati jest, jak věda sta-

---

[1]) Všeho povšimnutí hodna jest ve příčině té rozprava, kterou ve výtečném časopise „Zeitschrift für Völkerpsychologie und Sprachwissenschaft“ v 6. svazku ročníku 1869 podává Dr. Etienne Lapeyres pod názvem: „Zur Moralstatistik. Der Einfluss der Wohnungen auf das Betragen.“ Humanní směr našeho věku, aby ve všem zlepšil se trudný dosud stav tříd dělnických, nezamýšlí připraviti jim právě lacinější, alebrž vhodnější a zdravější příbytky, byť byly nad jich dosavadní i o něco dražši. Skytá-

tistická, pohlíží-li se k ní se stanoviska námi nyní naznačeného, těsně souvisí s blahobytem národa mravním i materialním a jak usilovného zasluhuje pěstování od vědcův k tomu povolaných. Žel, že v naší literatuře národní v oboru tom nedosti valně dosud pracováno! —

Avšak již čas, abychom ku vlastnímu předmětu své rozpravy se navrátili, nemá-li úvod nad rozpravu samu státi se obšírnějším. My zajisté umínili jsme sobě v této rozpravě sděliti s laskavými čtenáři některé statistické zprávy *o knížetství Srbském* již za tou příčinou, že právě tato země obydlená chrabrým národem pobratimským postavila se v nejnovější době činy svými hrdinnými v popředí rozvoje světodějného; k tomu vydán letošního roku v Bělehradě na státní útraty spis převzácný, jenž statistice jakékoliv země sloužiti může za pravý vzor důkladnosti a výtečnosti obsahem i formou. Kniha ta má název: „Кнежевина Србија“ (Knížetství Srbské) a jest velmi obsáhlá počítajíc i s rejstříkem 1253 stran s 5 mapami. Spisovatelem jejím jest Milan Ď. *Miličević*, prvý sekretář v ministerstvě osvěty a církevních záležitostí, jenž zprávy ve svém spise umístěné čerpal buď z úředních dokladů buď z vlastního názoru procestovav veškeru svou domovinu Srbskou. Avšak spis tento nepodává jenom dáta statistická, alebrž v ostrých rysech vyličuje povšechný obraz knížetství Srbského ve vzhledě zeměpisném i historickém; při jednotlivých krajích a městech uvádějí se tolikéž a popisují všeliké památnosti stavební, sdělují životopisy proslulých tam mužův, a to vše slohem láskou ku drahé otčině oživeným. Spis rozvržen jest na patero oddílů; v prvém pojednává se o Šumadiji, ve druhém o Mačvě, ve třetím popsány jsou: Rujno, Stari Vlah a Raška, ve čtvrtém krajina Timocká, v pátém Braničevo. Ku konci podává se pod záhlavím „Завршетак“ (závěrek) úhrnný přehled, jejž tuto za podklad svých úvah béřeme s tím však ohrazením, že v cifrách vystavujeme stav *veškerého* knížetství Srbského, nikoli však jednotlivých krajů svrchu uvedených. Že pak v žádné vědě není methoda *srovnávací* tak potřebna a zároveň při badání tak úspěšna jako ve statistice, porovnáváme dáta o knížetství Srb-

ním takýchto lepších bytův docílí se nicméně spořivosti v jiné příčině. Dělník zajisté, přebývaje ve příbytku vlhkém, tmavém, nezdravém, utíká raději z něho, hledaje společnosti svých druhů navštěvuje raději smrduté krčmy, neb toulá se bezčinně po ulicích, promarňuje své mozolně nabyté peníze ke svému mravnímu i tělesnému otrávení, kdežto ve zdravých a příjemných bytech uvyká domácnosti, touží po slastech kruhu rodinného, čímž nejenom mravně získá, alebrž i četných marnivých výloh zbytečných se uvaruje.

ském, kde se vhodná příležitosť naskytuje, s příslušnými udáními o naší milé vlasti *moravské.* Právě toto porovnání mimo vzhledy vlastenecké zamlouvá se nám i svou snadností; má zajisté Morava téměř o *polovici méně* rozsáhlosti prostorné než Srbsko; podle toho dají se pak rychle všeliká jiná dáta s dostatečnou jistotou porovnati[1]). Takýmto teprve vzájemným porovnáváním nabývají chladné, mrtvé cifry pravé živosti, odhalujíce ukryté tam zákony, podle nichž, jak svrchu všeobecně vyloženo, spravuje se povšechný rozvoj v životě jednotlivých národů jakož i veškerého pokolení lidského.

Knížetství Srbské zaujímá *prostoru* 791 čtverečných mil, na níž podle soupisu rokem 1875 dokončeného žije obyvatelstva vesměs: 1,352.522, kdežto r. 1866 čítalo se 1,216.346 obyvatelův. Relativní lidnatosť na jednu čtverečnou míli připadající páčila se r. 1875 na 1710, r. pak 1866 na 1538, odkud pozorovati jest nadějné vzrůstání obyvatelstva. Avšak poměry tyto ukáží se nám býti dosti skrovny, porovnáme-li je s Moravou. Země tato čítá jenom 404 čtverečné míle; měla však obyvatelstva r. 1869 ku konci prosince: 1,997.897, roku pak 1872 vzrůstl počet ten na 2,032.975; na jednu rakouskou míli čtverečnou připadlo na Moravě téhož roku 5258 proti 1710 obyvatelů v Srbsku z r. 1866; patříť ovšem Morava mimo Čechy k relativně nejlidnatějším zemím říše rakousko-uherské.

Co do *pohlaví* dotčeného obyvatelstva objevují se v obou zemích tyto zajímavé poměry. Z 1,216.346 obyvatelů v Srbsku roku 1866 počet *mužských* obnášel 626.891, *ženských* 589.455, tak že na 1000 mužských připadá v Srbsku 940 ženských. Jinak se věci mají u příčině té na Moravě. Čítalo se tu r. 1869 v obyvatelstvu povšechném mužských 948.206, ženských však: 1,049.691. Nápadna na Moravě převaha ženských nad mužskými; mnozí statistikové mají převahu tuto za odznak vyspělejší společnosti.

Litovati jest, že hledíc k *náboženskému* vyznání nepodávají se nám ve spise srbském zprávy nejnovější, alebrž cifry podle soupisů z r. 1866. Podle těchto přiznává se rozhodně největší část srbského obyvatelstva k církvi *pravoslavné;* bylť tam téhož roku pravoslavných: 1,206.045 čili 99·15% veškerého obyvatelstva, muhamedanův: 4.979 „ 0·41% „ „

[1]) Co do zpráv o Moravě užíváme spisu ve Vídni r. 1873 vydaného pod názvem: „Statistisches Handbüchlein für das Jahr 1871 herausgegeben von der k. k. statistischen Centralcommission.“ Všechna udání tam obsažená jsou zevrubna i správna, jelikož na základě úředních zpráv sestavena.

katolíkův:	3.405	čili	0·28%	veškerého obyvatelstva,
židův:	1.560	„	0·13%	„ „
protestantův:	357	„	0·03%	veškerého obyvatelstva.

Náboženství jest v rozvoji každého národa momentem nejdůležitějším a pro jeho blaho nejdosažnějším; v něm zajisté tkví a soustřeďuje se vše, co má národ *idealního;* opovrhnuv věrou svých otcův a vzdav se všelikého náboženství zabřídá pak lid neodvratným během v kaliště barbarstva a routí se v konečný svůj úpadek; dosvědčujíť to mezi jinými jasně dějiny starého Říma. Avšak cifry statistické neposkytují nám ve příčině náboženské dostatečné jistoty do té míry, abychom z nich uzavírati mohli na počet *pravých* vyznavačů jakéhokoliv náboženství; jsouť mezi těmito četní jednotlivci, jenž jsou katolíky neb protestanty neb pravoslavnými atd., jenom podle jména, nikoli povždy dle vniterního přesvědčení. Než bývají to u každého národa přece jenom jednotlivci ve třídě tak zvané intelligentní, jádro lidu zůstává jich indiferentismem nebo jich bezvěrou nedotknuto, a to ve statistice rozhoduje. Podle toho přiznává se nejvalnější částť našich pobratimů v *Jihoslovansku* vůbec k víře pravoslavné. Dostal se nám laskavostí důst. kněze a opata v Osjeku Josefa Heima do rukou schematismus diécese *Ďakovarské* čili Bosenské a Syrmienské (na r. 1875), jejíž věhlasným velepastýřem jest u Slovanův oslavovaný biskup Exc. Josef Jiří *Strossmayer* (jak se tam mezi jiným nazývá: „Fundator universitatis Croaticae Francisci Josephi I.“). Diécese tato má 11 děkanství, 88 far, kněží 178, obyvatelů však vesměs 350.795 (r. 1875), mezi těmito přiznává se k víře katolické 177.531, k východní sjednocené 1.907, k pravoslavné 149.270, evangelíkův augsb. vyznání 8.149, helvetského vyznání 4.774, židův 4.716. Odtud zjevno, že i v diécesi bosenské počet pravoslavných rovná se téměř počtu katolíků; připočteme-li ku katolíkům, jak musíme, i vyznavače sjednocené východní víry, činí počet katolíků vesměs: 179.438 proti 149.270 pravoslavných. Vezmeme-li na potaz udání ve „Slovanském Národopisu“ od P. J. Šafaříka r. 1842 vydaném, objevuje se nám ve veškerém Slovanstvu počet katolíkův 19,359.000 s vyznavači řeckokatolickými 2,990.000, tudyž všech: 22,349.000 proti 54,011.000 pravoslavných. Statistika stanovuje ve příčině té za výsledek: mezi Slovany jest církev pravoslavná nejrozšířenější, jmenovitě mezi kmeny ruským a srbským, katolíků nejvíce čítá kmen polský a československý i slovinský. Dále znamenati jest, že nauka Lutherova i Kalvinova nevalně čítá přívrženců u Jihoslovanův; v Srbsku jest protestantů jenom nepatrná hrstka: 357 a to budou, jak tušíme, nejvíce cizozemci, v Ďákovarské

diécesi jest jich poměrně mnohem více: 12.923; mezi těmito opět téměř o polovic více přívrženců̊v augsb. vyznání, než helvetského, kteréž poslední pro svou až úzkostlivou ve chrámech jednoduchosť a matornou veškerých svých nauk pošmurnosť (na př. o naprostém předurčení a j.) méně se zamlouvá jižnímu Slovanu více ku zevnějším tvarům lnoucímu a čilou obrazotvorností v mysli dojemné rozháranému. Protestantismus nalezá ve Slovanstvu více stoupenců̊v u severozápadních kmenův. Tak na př. počítá se v brněnské diécesi (koncem r. 1875) všech duší: 949.133 (r. 1838 jich bylo: 713.194), mezi nimiž katolíkův: 894.702, akatolíkův: 26.917, jichž počet převýšen jest počtem židův: 27.514 (r. 1838 bylo akatolíkův 20.110, židův však méně tehda než akatolíkův: 17.537; katolíků pak v témž roce: 675.547). V arcidiécesi olomucké (v území rakouském) čítáno ku konci r. 1875 duší: 1,495.844, mezi nimi katolíkův: 1,429.433, akatolíkův: 40.089, židův 26.322, vzrostl tudyž počet obyvatelstva moravského ku konci 1875 na: 2,444.977 obyvatelův.

Vzhledem obyvatelstva *městského* a *vesnického* v Srbsku objevují se tato dáta (tolikéž z r. 1866):

měšťákův čítalo se: 125.425,
vesničanův pak: 990.921, tak že počet měšťákův činí 10·31 část̕ veškerého obyvatelstva, z čehož následuje, že Srbsko jest povýtečně zemí *agrikulturní* čili *zemědělnou.*

Počet měst v Srbsku páčí se na 2180, mezi nimiž jest jich 44 s obyvateli do 100; 268 do 200; 1017 do 500; 640 do 1000; 170 do 2000; 36 do 5000; 4 do 10.000 a jedno město, totiž Bělehrad přes 10.000.

V *městech* čítá se *domů* vesměs: 25.318,
ve *vesnicích* jest jich: 175.709;
obyvatelů v městském domě jest průměrně: 4·95,
v chýši pak vesnické: 6·21,
povšechně v každém domě: 6·05 [1]).

Porovnání s Moravou těžko tu provesti; počet vesnic v Srbsku se v dotyčném spise neudává, a pojem „města“ zdá se nám tam velmi neurčit; vždyť za město považuje se obec nemající ani úplně 100 obyvatelův. Na Moravě čítá se měst a městeček vesměs 270, vesnic pak 3.041.

---

[1]) Při slovci CÉЛO (pagus) dokládá ve svém slovníku srbsko-německo-latinském (ve Vídni r. 1852 vydaném) Vuk Stef. Karadžić: „V Srbsku jsou veliké vesnice, ježto mají okolo 100 domův, jsou však mezi nimi i vesnice s 15 domy; největší jich část̕ má 30—50 domů.“

Co do počtu *sňatkův, porodův* a *úmrtí* podává se *průměrný* ročitý součet, sestavený na základě udání z rokův 1862—1873; podle něho má se počet sňatkův, porodův a úmrtí v Srbsku takto:

sňatkův	průměrně v roce:		14.450,
porodův	„	„	54.248,
úmrtí	„	„	28.385;

tak že na 1000 obyvatelův spadá ročně sňatkův: 11·93,
porodův: 44·77,
úmrtí: 31·68.

Na *Moravě* mají se poměry tyto vzhledem k počtu obyvatelstva takto:

sňatkův	tu počítáno ročně:		20.887,
porodův	„	„	83.166,
úmrtí	„	„	56.121.

Mimo náboženství působí *školství* nejvíce v rozvoj národní; počet škol jest tak říkaje škalou národní vzdělanosti, ač jsou-li tyto v pravém duchu vedeny a spravovány. Ve příčině té Srbsko nepovzneslo se na stanovisko tak skvělé, na jakém nalezáme na př. kmen československý, avšak jest jeho před mnohými jinými kmeny vítanou předností, že veškero vychování děje se sesoustředěným směrem na základě čistě národním, tak že i veškera tamnější vzdělanosť vypučí z ryzého jádra národního.

Roku 1866 bylo v Srbsku	*vyučováno v městech:*	32.186 osob,
	ve vesnicích:	18.707 „
	vesměs:	50,893 osob,

podle toho připadá jeden vyučenec mezi měšťáky na 3·90, mezi vesničany na 58·32 osob, průměrně jeden vyučenec na 23·90 obyvatelův.

Kostelů čítalo se r. 1874 v Srbsku 417, mezi nimiž 41 klášterních; počet obecních *škol* páčil se v témž roce na 537, mezi nimiž bylo *škol pro chlapce:* 490, pro *děvčata* jenom 47; připadá tudyž jeden kostel na 2917, jedna škola, na 2265 obyvatelův.

Útěšnější jest ve příčině školského vychování stav na Moravě. Roku 1870/1 počítalo se tu škol *obecních* čili národních 1866, při nichž bylo 2885 učitelův; školy tyto byly navštěvovány 332.297 žáky, mezi nimiž bylo chlapcův 164.406, děvčat 167.801; na 100 žákův a žákyň k návštěvě školní povinných připadá na Moravě 77·6, naproti tomu v Bukovině jenom 11·5; průměrný počet skutečných navštěvovatelův obecních škol v zemích cislajtanských páčí se na 57·3, poměr to proti jiným vzdělaným říším jako na př. Francii dosti příznivý.

Pravili jsme, že Srbsko jest povýtečně zemědělným; připadá zajisté z veškerého tamního obyvatelstva 90% na rolnictvo. Největší část prostory zasévá se kukuřicí a pšenicí, nejmenší pohankou a prosem. *Orné* země čítá se v Srbsku: 346.050·66 hektarův, a sice: pro *zahrady:* 51.110·59 hektarův,
„ *lučiny:* 138.823·71 „
„ *vinohrady:* 23.820·07 hektarův;
vůbec bylo veškeré půdy vzděláno: 559.805·03 hektarův, tak že ze 100 hektarů veškeré půdy v skutku vzděláno: 12·85. Kolik prostoru zaujímají lesy, kolik jest neplodné půdy za příčinou kamení, kopcův, řek, močálů, nelze na jisto určiti, dokud Srbsko důkladně vyměřeno nebude.

Vzhledem *k chovu dobytka* dosvědčují dotyčné soupisy z roku 1866, že jest Srbsko přede vším bohato *ovcemi* a dobytkem *vepřovým*. Roku 1867 čítáno *koní* 122.985, *hovězího* dobytka kusův 741.425, *vepřového* 1,291.164, *ovcí* 2,677.310, *kozí* 451.219; všeho dobytka: 5,284.103 kusy.

Morava měla roku 1871 *koní* 118.469, *hovězího* dobytka 537.305, *vepřového* 161.419, *ovcí* 323.503 kusy.

Vývoz plodin v měřicích o 100 kilogramech obnášel r. 1872: *pšenice:* 39.900, *kukuřice:* 5300, *žita:* 2450, *ječmene:* 3200, *ovsa:* 400. — *Dobytka vyvezeno* r. 1867: 312.631, r. však 1872: 589.019 kusův, což jest potěšným znamením zrůstajícího obchodu a tím i materialního blahobytu.

Bilance vývozu a přívozu naznačuje se těmito ciframi: roku 1866 činil vývoz 18,798.115, přívoz pak 21,676.655 dinárův (frankův); avšak již r. 1870 povýšil se vývoz na 30,595.420, přívoz pak sklesl na 27,937.328 dinárův; r. 1866 byl tudyž přívoz nad vývoz větší o 2,878.540, r. 1870 vývoz nad přívoz větší o 2,658.182 dinary.

Ač veškera tato udání sestavena jsou s pilností a zevrubností právě vzornou, přece velmi neradi postrádáme i moralní o Srbsku statistiky, kolik tam zločinů, z jaké vrstvy obyvatelstva, kterého druhu, v jakém věku spáchány, kolik odsouzených a potrestaných, jakými tresty a p., kolik samovražd, z jakých příčin, při kterém pohlaví více a méně [1]); sestavením takovýmto nabyli bychom jasných

---

[1]) Ze statistických přehledův o samovraždě průsvitno, že mnohem větší počet samovrahův je z mužského nežli z ženského pohlaví, a nejčetnější jich část že se páše oběšením. Drobisch (l. c. str. 130 a sl.) sestavil r. 1835—1844 a tu bylo samovrahův mužských 20.104, ženských 6742, r. 1848—1857 mužských samovrahův 27.753, ženských 9080; oběšením mezi 1000 r. 1853—1857 vzalo si jich život 410.

vědomostí nejenom o duchovních a materialních, alebrž i o mravních poměrech srbského obyvatelstva.

Ku konci obrátíme zřetel ku hlavnímu městu knížetství Srbského, k *Bělehradu*. Město toto mělo i s Topčiderem r. 1867 v máji 25.178 obyvatelů, mezi nimiž 14.992 mužské a 10.186 ženských. Obyvatelé tito tvoří 6096 rodin a přebývají v 3444 domech, tak že připadá na jeden dům 7·3 a na jednu rodinu 4 duše. Mezi nimi zabývá se orbou: 908, řemeslnictvím rozličného druhu 8852 osoby, obchod jich vede 4308, nádenictvím živilo se 3507, ve státní službě bylo zaměstknáno 2506 osob. Jeden učitel připadal tam na 262, jeden lékař na 442, jeden duchovní na 812, jeden advokát na 1481 obyvatelův.

Zajímavo porovnati s Bělehradem hlavní město Moravy. *Brno* mělo podle diécesního schematismu vydaného na r. 1876 ku konci r. 1875 obyvatelův 75.246, r. však 1838 jenom 35.034, tak že se ani ne během 50 let více než zdvojnásobnilo. Mezi těmito obyvateli bylo r. 1838 *evangelíkův* 466, *židův* jenom 215; roku však 1875 zmohl se počet židův na 5455, evangelíkův jenom na 1559.

Pohledneme-li na obraz Srbska, všestranně nám nyní vylíčený, s potěšením uznáváme, že zemi této podle její veškery povahy vykvétá utěšená a nadějná budoucnosť. Jsouc zakotveno v konservativním živlu rolnictva Srbsko vzmáhá se značně i v průmyslu, i v obchodu; což pro další rozvoj jest tím důležitější, že žádný sebe menší stát na pevnině evropejské nemůže v síle a slávě na dlouho se udržeti, byť vynikal orbou sebe zdarněji zkvétající, kdyby nedovedl spojovati s ní průmysl i obchod, k jehož vzrůstu přede vším dopomáhá školství národním duchem vedené. Obrátí-li Srbsko v blízké budoucnosti k nutným těmto podmínkám veškerého společenského blaha sesoustředěnou svou píli a snahu vytrvalou, vydobude sobě zajisté popředního a časem rozhodujícího postavení v jižním Slovanstvu. Kýžby na požehnané jeho půdě dohučel již děsivý chřestot a divý hlomoz krvavé zbraně a záhy nad luhy jeho sklenula se libá duha želaného míru!

Rozhledy literární.

Tiché vody. Román od Bohumila Havlasy. (Salonní bibliotheky č. 1). V Praze. Nakladatel J. Otto, kněhkupec 1876.

Román, jenž v moderních literaturách evropských ode dávna vynikající zaujímá místo, u nás obzvláště zásluhami výtečných některých spisovatelek obliby nyní a tou i důležitosti v písemnictvu našem nabývá den po dni větší. Nemyslíme, že by nás kdo stihal ve lži, tvrdíme-li, že na sta jest a na sta čtenářů, kteří literaturu českou toliko potud znají, pokud zastoupena jest románem. Ale právě za tou příčinou, že román tak náramné nyní u našeho obecenstva dochází obliby, bedlivými zraky k tomuto druhu literarní produkce sluší prohlédati a pilně o to státi, aby jediné takové plody výpravné Musy rozšiřovány byly mezi obecenstvem vůbec a mládeži zvláště, do kterých se jest nadíti, že národu půjdou k duhu.

Všecko písemnictvo národní, uvážíme-li věc kolem a kolem, není než národu vychovatelem, vychovatelem ne sice jediným, ale ze mnohých předním. Jakož pak vychovateli všelikou o to je péči míti, aby chovanec jeho čím dále tím dokonalejším se stával i po těle i po duchu, tak písemnictvu národnímu neunaveně toho se bude domáhati, aby národ mohutněje počtem uvědomělých údů svých čím dále tím usilovněji se domáhal dokonalého rozvoje kde které duševné schopnosti své. Čím více který plod literární přispěje k uskutečnění tohoto ideálu, tím jest národu platnějším, a proskoumajíce zevrubně plod takový shledáme, že nehynoucím leskem na čele jeho září pečeť klassičnosti. Takto-li však věc se má, jedenkaždý spisovatal, když na veřejnosť se vydává, svědom by si býti měl, jak veliké, jak svaté věci se podjímá stávaje se národu svého vychovatelem a románopisec, že důvěrněji a častěji s chovancem svým obcuje než kterýkoli spisovatel jiný, povinností svých k národu svědom by si býti měl tím úplněji a dokonaleji. Neboť jakož román dobrý, za ušlechtilou tendencí jdoucí a dokonalosti úpravy umělecké se domáhající co největší platněji nežli kterýkoli spis jiný přičiniti se může k ušlechcování mravův a vůbec ku vzdělání národa, tak zase román buď nemravnosť drze hlásající nebo ledabylostí formy umělecké kazící lepější vkus otráviti nám a zmařiti může velikou částť národa, zvláště pak tu, na které nám ovšem záleženo býti má co nejvíce, totiž milou naši mládež.

„Jakže?“ řekne snad mnohý chytře věc zavlékaje v zámeznosť, „od toho-li na světě jsou díla umělecká, by pouhými byla trubami trivialné morálky? Nejsou! A nejsou-li, kterak kdo tendenci ať takovou ať jinakou při románu, díle to uměleckém, vystavovati si troufá za požadavek nejpřednější?“ — Hoj brachu! odvětili bychom úmyslně věc popadnouce od krajnosti druhé, kdož o hlásání morálky jen i hlesl? Díme, že kdo dílem uměleckým

se zanaší, záliby z něho po přednosti se domáhá, ne přímo poučení jakého. Než jak? Zdaliž o tolik Iliada a Odyssea chatrnějšími básněmi jsou, oč Řekové hojněji z nich čerpali vyučujíce i sebe i děti své víře ve své bohy, lásce ku svému národu, moudré zprávě rodinné i obecné, ba i pravidlům všedního s lidmi obcování? Ubude-li Shakespearovým dramatům ceny básnické proto, že v nich složen tak ohromný poklad moudrosti? Dozná-li ujmy tím záliba má v nich, že se snažím rozumem svým ten poklad objati? Mohu-li vůbec kochaje se v díle básnickém rozum svůj ze sebe vyobcovati, a třeba-li bych ho vyobcoval? Dokonce ne! Nejsouť zajisté krása a rozum protivami na vzájem se vylučujícími, nýbrž naopak svrchovaná krása, třeba rozumu vypočítavého nebyla dítětem, přece ve svých koncích úměrem jsouc a ve všem všudy zákonům rozumu se podrobujíc, rozumu jest chovankou. Báseň, z níž bychom ničemu se nemohli i naučiti, leda duchaprázdnou hromadou slov by mohla býti, ale jsouc jí přestala by tím právě býti básní. Didaktickou do jisté míry nezbytně jest báseň každá, jest jí tím více, čím básník sám je duchaplnější a čtenář vtipnější. Není-li však poučení předním úmyslem básníkovým anobrž poklad myšlenkový básni jenom asi tím, čím nevěstě je věno, didaktickou jí přece nenazveme. — Román ať historický ať socialní, ať seriosní, ať humoristický více než kterýkoli jiný útvar básnický v sebe pojati může, ba i pojati má, živlu didaktického. Svléknuv zajisté nádherný ale tížící háv mluvy veršované a volnější si oblíbiv roucho prostomluvy opustil výšiny ideálné a do víru sestoupil života všedního, jehož běhy a snahy, útrapy a slasti líče tím více pilen bude bohatého obsahu myšlenkového, čím méně mu jest přáno lahoditi čtenáři melodičností mluvy. Oč dojem umělecký z románu nezbytně skrovnější než z pravého eposu, o tolik mu poučnějším býti nikterak se nevydaří na škodu. Ale nejen poučení maně se naskýtajícími průpovědmi onde a onde roztroušenými podávati jest románu, všechen celek jeho obrazem jsa jisté doby ztělesňuj jednu velikou ideu ethickou: román měj tendenci, a jsa od toho, by lidi činil lepšími, *tendenci mravnou.*

Než otáže se snad mnohý, proč chtěje promluviti několik slov o nejnovějším románu Havlasově tak nemírně se šíříš o věcech, jež na mnoze jsouce záhadny lépe kamkoli by se hodily jinam než do úvahy? — Povím bez obalu. Jakož u nás vůbec čím dále tím více v obyčej přichází o věcech veleváźných, ba mnohdy samého kořene národního bytu se týkajících způsobem promlouvati tak lehkovážným a frivolným, jako by jednostejno bylo, odchováme-li generaci zachovalou, tělesně i duševně mohutnou a zdravou, vlastimilovnou a obětovnou, či chamradinu zakrsalou a zbabělou, jež za vlasť dovede leda tančiti, chamradinu bezcharakterní a prodajnou: tak i kritika naše, zvláště pokud produkce belletristické se týká, štítíc se všeho hlubšího věcí pronikání mnohdy plýtvá kadidlem spisům, které by spíše rozhodně měla zatratiti. Daleko toho chyba, aby ono bratříčkování, strýčkování a kmotříčkování, jež v obyčeji bylo za dob panenských literatury naší, nyní u nás bylo za své vzalo a soudům ustoupilo objektivným! Kveteť ono bujněji než kdy, a osmělí-li se přece tu a tam někdo neprohlašovati vše za velikolepé, velezdařilé, klassické, co původ vzalo z cechu těch, kdož ovládají na ten čas výšiny českého Parnassu, zlým toho věru zaživе. Bylo-li by důkazu jakého na to potřebí, poukázali bychom k neblahému skutku, že jediný literat náš, kterýž kritikem slouti může právem, Josef Durdík, nabaživ se

ústrků připravovaných mu za šlechetnou snahu od několika let už nevyrušuje sladkého klidu slavomamem opojených literárních gigantů našich. A k těmto věcem prohlédajíce měli jsme za povinnosť svou bez obalu vyložiti s jakého stanoviska se díváme na román a jakými zásadami se řídíce, posouditi hodláme i nejnovější román paně Havlasův. Jednáme po šosácku číníce takto; dostane se nám i posměchu naděl pán bůh, ale heslo naše: „vincat utilitas rei publicae.“

O nejnovějším plodu Musy paně Havlasovy onehdá nám událo se čísti v jednom z nejrozšířenějších denníků politických posudek, kterým se vystavuje za dílo mistrovské, jímž literatura naše románová mocně pošinuta vpřed, tak že prý nejzdařilejším toho způsobu plodům se vyrovnává literatury francouzské. Děj prý je vtipně vymyšlen, hlubokou tůni nejdůležitějších záhad lidské jsoucnosti rozevřel prý básník před očima našima; charaktery tu prý dovednou rukou skresleny, sloh elegantní a zvláště prý potěšitelný jest u pana Havlasy jakýsi směr ideálný, svědčící, že duši jeho prochvívá modlitba Hálkova: „Jen zevšedněť mi nedej bože!“ — Jaká to náramná hojnosť výtečných vlastností při spise spisovatele mladistvého! Není-li šťasten národ, který plodí takovéto héroje? Ký div, že jsme nelenili knížečku již elegancí typografickou tak mile k sobě vábící ihned si zakoupiti a střemhlav se pohrouziti v toto moře krás. Ale jakého jsme doznali dojmu? — Jakže? pomyslili jsme si klopotně se dopracovavše stránky poslední, tak bytně-li může rozdílen býti vkus dvou čtenářů, že co jednomu vrcholem krásy býti se zdá, ve druhém nechuť budí a rozmrzelosť? — Poodložili jsme knihu stranou a za několik dní opět ji vyndavše ze skříně s takovou resignací a pietou dali jsme se do čítání opětného, — jako bychom národní kritikou jak živi byli nebývali sklamáni: ale dojem jaký byl při četbě první zůstal i při druhé, jenom že dojmu toho příčin jsme se stali svědomějšími.

Pohleděnmež nejprve na románu našeho děj. Nelze o něm říci, že by postonával na přílišnou bohatosť. — Sličná mladá jeptiška Valeria Amata, rodem šlechtična, opouští na čas klášter svůj Břetislavský, aby na zdravém vzduchu šumavském, na zámku strýce svého barona Koenigsberka posílila chřadnoucí své zdraví. Tam poznává doktora lékařství Sylvína Vl..., jemuž spisovatel připisuje zázračnou moc, že kde která ženština do chlapíka čtyřicátníka se na smrť zamiluje. Krásné velké oko jeho, na stránce 51. a 98. modré, na stránce 179. pak hnědé, způsobuje ty divy. Zamiluje se tedy do doktora i Valeria Amata a stává se takto sokyní své paní tety, baronky Valgy z Koenigsberku, jež od kolika let vdovcuje po živém baronovi svém kochajícím se láskou maitressy Bohdany. Pan doktor liberálem jsa po nejnovějším vzoru nemá nic pilnějšího na práci, než poučovati jeptišku, že jediné povolání ženino je státi se matkou. Valeria Amata jaksi ku podivu chápava jsouc nabízí se doktrinářskému doktorovi svou láskou; ale byvši oslyšána — doktor zajisté v rozhodné chvíli vzpomíná na manželku svou a dítky! — jde do strýcovy zbrojnice, nabije ručnici a — nelekejte se milí čtenářové — zastřelí se. Co teď s doktorem? Snadná pomoc. Čím kdo zachází od toho schází. Ač ho na počátku románu, jehož děj panem spisovatelem rozměřen na dva nebo na tři měsíce, vídáme jen s dymkou v ústech, přece chlapík za některý týden po smrti Amatině podleh tuberkulose se světa sejde. Totě děj hlavní. Neméně podivínský než osnova jest útek skládající se ze dvou dějův episodických. Jako totiž do doktora všecky ženštiny, tak do Amaty zamilo-

ván kde který muž. Mezi těmito vynikající místo dáno šlechtici Binellimu, barona Koenigsberka příbuznému, jenž maje asi osmdesáte tisíc dluhů platiti lásce své k Amatě dává ráz praktický a nedbaje na žárlivého doktora, jenž by ho živou mocí rád vystrnadil ze zámku, skroušeně se jí deklarovav darebákem šťastně se domůže Amatina věna, jež nevyzpytatelnou náhodou jakousi právě také činí osmdesáte tisíc. A jest Binelli, jenž mimochodem řečeno pro Amatu se i postřelil, šťastnější doktora. Ačkoli totiž velice ho dojímá smrť Amatina a on jako šílený opouští zámek Koenigsberkův, přece co má to má nikomu nevydá. — V katastrofu způsobenou smrtí Amatinou stržen i pan baron a rozkošná milostnice jeho Bohdana. Poněvadž věno Amatino spadající na Binelliho na statcích baronových upsáno, a baron hotových nemá, nezbývá mu než statky prodati a zbývajících mu čistých stotisíc zlatých rozděliti mezi sebe a paní baronku, ježto smutečně přioděna zrovna v den lékařova pohřbu zámek jindy svůj opouští navždy.

Hledíce k tomuto ději, kterak si odpovíme na otázku, co pan Havlasa vlastně zamýšlel, skládaje nejnovější román svůj. Odpověď není nesnadna. Nejednou předbřeznová literatura naše stíhána jest úštěpkem, že kdykoli jaký nový spis na světlo vydán byl, na plná ústa o něm vytrubováno, že jím valná vyplněna jest mezera. Pravda, jako všecka ona doba ráz naivnosti do sebe měla i kritika, smí-li se tak nazývati prostinké knihy ohlášení, vedla sobě naivně a co na srdci to i na jazyku majíc, soudy své o nových spisech s prostotou vynášela téměř dětinskou. Nyní u nás jinak. S panenskostí odumřela literatury naši ovšem i naivnosť a místo její zaujala rafinovanosť mnohdy hodná nevěstky. Heslo nynější literatury naši jest světovosť, což v podstatě arci také jenom vyplňování mezer, jež písemnictvo naše domněle ve všech oborech vykazuje. Jako nad Sekvanou a nade Temži, tak budiž u nás, — totě vrchol snah moderní školy básnické. Přístojno-li však jinošikovi leda let chlapeckých odrostlému, aby zasedaje mezi vousáči se vkládal do jejich hovorův a vkládal se do nich i tehdá, když oplzle si vedou, na to se tázati, na to rozumně si odpověděti v horoucí své touze po světovosti načisto zapomínáme. Román líčící ba i oslavující cizoložnictvo, rozruch všech poměrů rodinných, rozklad mravnosti ve všem společenstvu a odboj proti všemu, což jest positivného, totě nyní modou nad Sekvanou a že jest modou tam, nejlepší talenty naše pojdte, přičiňte rukou, hlásejte písmem ideje podobné, aj a veliký úkol literatury národní bude dovršen, vyrovnáme se národu moderní civilisaci vévodícímu! Že by román — a nevyjímáme ni románu fantastického — obrazem, a sice obrazem byť zidealisovaným přece věrným býti měl té doby každého národa, kterou líčiti se spisovatel podjal a nikoli doby jakési ani nebyvší ani nejsoucí, jíž by spisovatel si snad jenom přál o to sotva kdo povede spor; a jme-li se kdo líčiti poměry, kterých jak daleko hlahol český zaznívá díky Bohu buď naprosto není, nebo jsou-li skutečně leda u nepatrného zlomku národu se vyskytají, jenž nad to odloučiv interes svůj od interesův národu na celek národní působnosť má jen skrovninkou, to-li budeme moci schvalovati? Nikdy! Pan Havlasa — totě zjevno — nejnovějším románem svým nechtěl nic jiného, než domnělou v literatuře naši vyplniti mezeru; nechtěl než obdařiti literaturu naši románem po kroji francouzském; nechtěl než českým hlasatelem se státi idejí nyní mocně vzmítajících elegantním obyvatelstvem zárýnským, a ne bez ostentativnosti jakési jím inauguroval bibliotheku salonní.

Velikým nákladem vtipu nebo-li spíše sofistiky boj tu podstoupen proti náboženství positivnému vůbec a katolicismu zvláště. Starého pána boha pan Havlasa bez milosrdenství detronizoval a na jeho místo nastolil jakési *božství,* jež ke všem slabostem lidským tak nekonečnou se vyznamenává konnivencí, jako cechovní kritika česká ku plodům poślým z per básníků neostýchavě se hlásících k cechovní korouhvi. Kdo by však ze propovědí onde a onde - o náboženství prohozených a diatrib o něm často vedených nějaký katechismus sestaviti si umínil, práce by se podjímal velmi zbytečné. Neboť ač s kurážem husara hodným pan Havlasa o náboženství rozpráví, přece z každého slova jeho zřejmě jde na jevo, že mu stačí pouhá všeho náboženství negace, kteráž ovšem obstojí dobře i bez methody, i beze systému, a tím, že zbavuje člověka práce o myšlení, velice se stává pohodlnou. Výroky jeho druhdy bývají hlubokosti až úžasné: škoda jenom že hlubokosti té nedoniká denní světlo a ve smrdutém vzduchu jejím každý kahanec že hasne.

Tuto některé ukázky: „Myslím,“ píše na jakémsi proužku papíru důmyslný doktor Sylvín, „že jsou dva druhy neznabohů: jedni šlechetní, druzí naopak. Posledním (sic!), již zavrhují nevěru, přiznána alespoň někdy šlechetnosť, však prvním (sic!) nikdy“ (str. 27.), což holou prosou vyjádřeno jsouc by asi znělo takto: „Lidé myslící, co jich je, nižádný nemají víry, ale jenom někteří jsou tak poctivi, že se k tomu znají. Těm nepřiznána šlechetnosť nikdy. Onino pokrytci, kteří nemajíce víry, se tváří, jako by ji měli, spíše u pitomého lidstva toho se dodělají, že se jim přiznává šlechetnosť.“ — Omdlelou Amatu v náručí drže, místo co by doktorem jsa křísiti ji hleděl, tentýž svobodný myslitel Sylvín se popne na tlach tento: „Proč říkám božství tam, kde jiní praví bůh? proč se bojím volati toho boha? Poněvadž se hrozím nazvati jej původcem tolikeré bidy na světě, poněvadž se děsím lidstva, kdybych uvěřil, že samotného (rozuměj *samého*) boha vůle jest, aby tolik utrpení ničilo životy člověka, poněvadž příliš miluji ideal, abych jej poskvrnil něčím, co není nejsvětějším, byť to i myšlénka byla. A já prosím teď: o zachraň ji, bože, učiň ji šťastnou a já nebudu již myslit (sic!), nebudu se rouhat (sic!), řeknu, že ne já, že ti druzí mají pravdu“ (str. 123). A jinde zase (str. 153) týž doktůrek ne že by pil o skleničku více, nýbrž zcela za střízliva tyto památné činí výroky: „Zdali znám lásku? O netažte se mne tak! Netažte se ani zdaž miloval jsem, zdaž miluji! Baronko, mně láska bohem jest, já vidím v přírodě, v člověku, v sobě, v životě lásku, vždy jen lásku! v idealu ctím lásku, jež druží se s krásou, a jež jest krásna a vznešena sama, v idealu, jejž jmenuji též bohem!“ Ale ne toliko orakuly shora položeným podobnými bojuje pan Havlasa proti náboženství positivnému: nezamítáť druhdy, aby je zlehčil, ani způsobů poněkud neslušných a řekneme přímo, uličnických. Tak na př. (str. 28) baronka vypravujíc neteři Amatě Valerii historii o narození — psa Luska mezi jinými krásnými věcmi vykládá i tuto: „Měl tři malá čtvernožčata za soudruhy, batolivé to slepce, samá nekřtěňátka.“ No což? není-li to vtělená elegance, pikantní vtip? — Na jiném místě zase (str. 11.) důmyslný myslitel doktor Sylvín vypravuje o sobě takto: „Urazil jsem kdysi milostslečnu osloviv svého psa: *Zbožný převore Lusku,* a hned na to ji *milá abatyše.*“ Není-li jemný tento, vpravdě salonní obrat hoden nejlepšího románu francouzského? — Jindy zase Amata Valeria přisednouti k sobě do kočáru dá zámeckému faráři (str. 128 a 129) Ač pan Havlasa píše pro obecenstvo vzdělané, salonní, přece věda, že i to

rádo si mate katolického kněze s katolickým náboženstvím, aby zostudil toto všemi attributy obmezené hlavy vyšňořil ubohého faráře, ba i z toho vytlouká pro sebe a svou věc, — že farář šňupe! Takových nevinných vtipů mohli bychom se dobrati ještě mnohem více, ale postačí, tuším i ukázky tyto.

Nač jsme se dotýkali těchto věcí? Zdali proto, abychom dolíčili, že pan Havlasa skládaje román svůj za tendencí šel destruktivnou, záhubnou, kazící nám mládež? — Nikoli, abychom ukázali, že pan Havlasa sám nevěděl, co chce. Neboť celek uměleckého díla jeho tak dokonale ruší vše to co hlásal všemi jeho částmi, že by sofista jen poněkud obratný spisovatele snadno prohlásiti mohl za tichošlapského moralistu, jenž všecky ty stvůry románu svého vymyslil jenom za odstrašující příklady toho, v jaké konce vede nevěrství vůbec a novověký liberalismus zvláště. Všechny čelnější osoby románu svého pan Havlasa na konec buď zabíjí nebo do vyhnanství vyvrhuje nebo jinak kruto tresce. Ukrutný to člověk! Na štěstí není čeho litovati; nebylať na světě bez toho žádná nic platna. Dojem pak ze hrozných těch mordův asi ten jako z bídně exekutované ouvertury: omrzelosť. O zamýšleném dojmu tragickém ani stopy. —

Ale čas už, abychom šli o dům dále. Pohleďnemež na mistrná prý provedení charaktérů našeho románu. Osob tu jednajících, jakož zápletek děje dosti prostinký jest, není mnoho. Promluvíme nejprve o románu rekyni Amatě-Valerii. Proč se vlastně stala jeptiškou, zda z popudu vlastního či z vůle příbuzenstva, pan spisovatel nikde zřejmě nevykládá. „Bude jeptiškou, rozhodlo se;“ kým? ostává nás tajno. Ale na tom konečně až nezáleží. Sestra Amata-Valeria, jakkoli roucho řeholní ji zahaluje, nikoli prosta není dívčích slabostí, což ovšem snadno jest pochopiti, uvážíme-li, že marnivosti její dle slov básníkových holdováno i ve zdech klášterních. Ale slabosti ty pro vniternou pravdivosť svou dosti mile dojímají: bez nich zápletek jaký byl by téměř nemožný. Že však kolikaleté vychování klášterní při dívce od přírody bohatě nadané tak slabý, ba nižádný odpor neklade vlivům mocně na rekyni dorážejícím, to čtenáře vším právem odůvodněným naplňuje podivením. Ku šlechtici Binellimu, jenž nedbaje slibů, kterými Amata se zasvětila klášteru, o její lásku stojí, ač je švarným chlapíkem a dosti dlouho ve dvojím sukně vězel, náklonnosti nepocituje ni nejmenší. To by pěkné svědectví dávalo o jejím vkusu, kdyby vášnivá láska k doktorovi Sylvinovi domněni to dokonale nevyvracela. Amata-Valeria, jako všecky téměř osoby paně Havlasova románu, jest duchaplna, tak duchaplna, že ve všem spatřuje více než člověk pohlédající nepředpojatě na svět a jeho víry. Amata-Valeria dovede i — višni pojísti duchaplně: „Přiložila višni ke rtům. Zuby skvělé bělosti potřísnily se červenou krví višně a kapka slétla na okrouhlou bradu. Pohledla s úsměvem (sic!) na lékaře, — však ihned zmizel úsměv ten. On se ohledl kvapně, a když obrátil opět hlavu k Amatě, pohledla ona téměř nedůvěřivě na klidnou tvář jeho.“ — Komu tu bezděky nepřipadají na mysl slova „dýchali jsme oba dva“ z Havlíčkovy jovialné písně „Měsíček jak mazaneček? ...“ Láska její k doktorovi je žhoucí, smyslna. Dlouho jeptiška nepoznávala jí se stránky této, až omdlelého Binelliho se strmé zdi do propasti se kácejícího, když zachrániti chtějíc přivinula k prsoum svým, vzbudila se v ní, jak nám pan spisovatel praví — ženskosť. I žárlivou býti umí ta roztomilá abatyše a vyčíhavši doktora, že jest u paní tetinky na verandě, a že rozmlouvají o lásce, pilně v úkrytě jakémsi naslouchá, chtějíc zvěděti,

koho přece ten doktor miluje, ji-li či tetinku. Mimo zjevnou koketterii má i tu vadu do sebe Amata, že ve všem, i ve zjevném nesmyslu, vyhledává hluboký smysl a každé slovo, zvláště doktorovo, tak si připouští k mysli, jako by z úst jeho nikdy nemohly vycházeti ni lež ni klam ni blud. Tak na př. doktor na otázku Amatinu — mimochodem řečeno zcela zbytečnou — „rcete mi co jest krása dle vašeho názoru?“ — odpovídá spoustou slov (str. 74., 75. a půl 76.), nakupí tu třpytnými frázemi pravou mohylu lidského nerozumu: Amata však se tváří, jako by nové evangelium před jejíma zrakoma byl rozevřel a nepochopivši z dlouhé té diatriby nic — nesmysl zajisté zůstane vždy nepochopitelným — odměnou za zvědavosť svou toliko zvýšený nepokoj duševní odnáší. Příkladů takových snadno bylo by dobrati se téměř na každé stránce. Churavosť tělesná, kdyžtě stůj co stůj Amatě bylo sejíti samovraždou z tohoto světa, dobře by básníkovi byla sloužila k platnějšímu činu toho odůvodnění, ale básník spouštěje se tohoto světélka — a není divu, rozestůněť se mu pod rukama doktor sám — všecku zásluhu herojského skutku sčítá na výtečné působení duchaplného a lidumilovného doktora Sylvína.

Amata-Valeria, jakkoli pro affektovanosť, titěrnosť a rozmazlenosť svou figurou jest ne právě sympathickou, alespoň neodráží, nestává se protivnou, jako ostatní dvě ženštiny paně Havlasova románu. Z těch první paní baronka Valga prosákla jsouc theoriemi Sylvínovými vyznačuje se obligatní duchaplností, jejížto neomylným znakem jest potupa všeho, cokoli zavání věrou, náboženstvím. S této stránky bez ostychu se deklaruje své neteři, sotva že tato sestoupí s kočáru. Srdce její prahnoucí po lásce věší se na kouzelníka Sylvína. Lásky jeho paní baronka se domáhá po husarsku zpříma domnívajíc se míti k jednání takovému i právo, poněvadž pan manžel její od od kolika let jí zanedbává. Na etiketu mnoho nedává paní baronka, na jazyky lidské nic. Tak na př. hned na zejtří pobytu Amatina na zámku Koenigsberkův vyjede si s neteří do poblízké vesnice, kdež rozmilý Sylvín přebývá, nezastavši ho doma jde do jeho pokojíka, přehrabuje se v jeho stolku, čte jeho duchaplné filosofické koncepty, a to vše tak nenuceně, jako by věc se rozuměla sama sebou. Paní baronka má hosti; to však jí nic nepřekáží pozvati si lékaře na svou verandu a zaváděti s ním dlouhé diškursy — o své lásce. Paní baronka náruživě miluje lov a veverku srazí se stromu jako nejcvičenější lesnický mládenec. Podle zvuku rány vypálené poznává fabriku, ze které která bambitka pochází. Ke všemu okolí svému paní baronka jest apathická. Aby maitressa manžela jejího zasedala při rodinném stole trpělivě nese; ba jest i křestnou matkou dítěte pošlého z lůna nevěstčina. Jinak paní baronka jest dáma ctnostná a roztomilá. „Jsem příliš hrda“, praví kdesi (str. 85.) k manželu svému, „a chovám ješitnosť, která mne činí *někdy násilně* ctnostnou.“

Nejprotivnější stvůrou celého románu jest bez odporu baronova maitressa Bohdana, ženština to beze všeho studu, prostořeká, drzá a na neštěstí jako všechny figurky paně Havlasovy i duchaplná; arci duchaplná po způsobě paně Havlasově. Jako Amata duchaplně umí višní pojísti, tak Bohdana duchaplně umí — krávu podojiti (str. 87.), tak duchaplně, že baron, baronka, Amata, Binelli, zkrátka kde kdo jsou u vytržení. Ač jí dvacet čtyři leta odkvetla, ač matkou je čtyřletého děvčátka, ač od šesti let se pohybuje na hladkých parketách salonních, přece ve všem všudy si vede jako zhošilá skotačka někde na pastvisku, a to vše zdá se panu Havlasovi prostomilým,

dojímavým, okouzlujícím. A této ohyzdné stvůře, této ničemné karikatuře ženstva, jehož odvěkou známkou cudnosť, cudnosť netuchnoucí zcela ni v nejposlednějši pouličné nevěstce, pan Havlasa přičinil úlohu, by representantkou byla v rodině té šlechtické živlu specificky českého, zástupci české národnosti: zpívať zajisté milostivému panstvu, o němž sice víme, že se krmí českým chlebem, nikoli však nevíme jaké jest národnosti, české písně a popěvky. Chtěl-li pan Havlasa posvátný pocit vlastenectví tímto způsobem úplně připraviti o všechen kredit při světoborné generaci nynější? Hanba péru českému, které po způsobě oněch špatných ptáků ve přísloví, kálí hnízdo vlastní. — Než odvraťme se od nešťastné stvůry té ženské a pohledněme na krásnou gallerii charaktérů mužských.

Nejpřednější mezi nimi, jakož několikráte již napověděno, jest doktor Sylvín, ten krásný Sylvín, jehož veliké, krásné oko ženským tolik mate rozumy. Filosof to od hlavy do paty, jen že trochu konfusní. Ačkoliv ethický názor světový u něho nedospěl dále nežli k pouhé negaci, přece práv býti se domnívá negaci tuto vnucovati na potkání každému, ba domáhati se tomuto názoru svému i úcty. „Proč bych nectil poesii“, praví kdesi (str. 73.) klada na sochu, již — divná to pohádka! — skeptická baronka byla postaviti kázala památkou na uzdravení manželovo z těžké nemoci, několik polních květin, „proč bych nectil poesii, bol, vznešenosť, proč bych nectil oběť víry jakékoli? — *Ctíte Vy též mé nevěrství?*“ Ale jako všichni doktrináři nepraktičtí jsou, také náš doktor. Vyléčí-li jenom lid z bludné víry, naučí-li ho jenom říkati *božství* místo *boha*, pak je vyhráno! Že by lid ten měl poučován býti o povinnostech jednotlivce k rodině, k obci, ku vlasti, to filosofovi našemu zdá se býti věcí prazbytečnou. Za to ne bez jakési chlouby se o něm vykládá, že okresní hejtman od jakživa ho považoval za nebezpečného reformátora, za hotového rebellanta. Špatný to znalec lidí ten pan hejtman! — Povolání svému lékařskému Sylvín žije s tělem s duší; chudé rodiny léčí zdarma, ba nad to více, skýtá jim i podpor peněžitých. Ale to vše mu nic nevadí, když raněný Binelli očekává lékařské pomoci, dříve si pohovořiti con animo se zámeckými dámami. Není divu, řešiť s nimi důležité záhady lidské — a ty by mu byly utekly, kdyby k nemocnému byl pospíšil. Pan doktor jako všichni vzdělanci na licho ke všemu, po čem se ho kdo táže, po ruce má odpověď. Slovo *nevím* je mu neznámo. Z nenadání se ho zeptá jedna dáma — s těmiť filosofuje nejraději — co je krása, a on jme se vykládati, až se z toho sám zakucká; jiná se ho zeptá, co je poezie — a doktor neuvázne; třetí co náboženství — tu teprve rozváže: zkrátka nic toho duševního velikána není tajno, vždy vše jest odhaleno krásnému, velikému, jindy modrému jindy hnědému oku našeho doktora. Jen pro Bůh nikdo nepřičiňuj ku vzácným výkladům jeho břitkého nožíku logického: shledaloť by se zajisté, že pan doktor, umějící se otáčeti takovým nimbem duchaplnosti, v podstatě není než pouhým dryáčníkem. Ani drobounkých prostředečků, jimiž toliko hlupci zrna nejhrubšího na udici se chytají, nezamítá pan doktor, aby sobě dodal vážnosti: nikdyť viděti ho není bez knihy a dýmky — ani když spěchá k pacientům. Pan doktor konečně jest i vlastencem, ale jen tak pro domácí potřebu svou. K výkladům o českém umění, za něž baronka ho jednou na počátku románu (str. 31.) požádala, nedošlo nikdy. Ty záhady lidské jsoucnosti zmařily nám ten požitek. Škoda! —

Druhá osoba vedle Sylvína mocně zasahující v děj, jest setník Binelli.

Člověk-šlechtic všedního kalibru; hráč, jenž náramně by si ublížil na tom, čeho nemá, totiž na cti, kdyby dluhů kavalírských nezaplatil, ale dokonce nic se neštítí nevinnou dívčinu obětí učiniti své zhýralosti. Jestiť udaten stoje se zbraní v ruce proti nepříteli, ale otrocky zbabělý, kde o to jde, by poznal sám sebe a všecku svou ničemnosť a na základě poznání toho polepšil svůj život. Ve společnosti obyčejný uhlazený žvastoun, kotrby mělké, planého srdce. Přece však, poněvadž jedinou jest osobou románu, která podobu má skutečného člověka a není pouhou šablonou, mileji nás dojímá než kterákoli figura jiná, daleko více zejmena než baron Koenigsberk.

Tohoto nám básník líčí pánem tváře nad míru přísné až železné. Proč? Kdož to ví! Mravné zásady jeho jsou až voskově měkké. Nemaje dítek s manželkou, kuběně, by je měl, věnuje srdce své, kuběně popřívá rovných práv jako manželce. Zasedáť tato u rodinného stolu, jest nejpřednějším rodiny údem. Bezevzhledná energie baronova donutí manželku státi se křestnou matkou dítěte Bohdanina. Nesnadnější líčně nade scénu tuto snad od dob Shakespeara vystavujícího nám Richarda třetího an o ruku kněžny Anny se uchází nad márami jejího manžela, nepodjal se žádný básník: výsledek líčně té však u pana Havlasy o tolik je nešťastnější, oč talent jeho vedle velikána anglického se jeví trpasličtějším. Jinak baron je kavalírem dbajícím pečlivě o to, co po všedním rozumu šlechtickém slove ctí: dá-li pohořelým sousední kníže tolik a tolik dříví, baron jim ho dá dvojnásob. Lépe než své náruživosti krotiti umí pan baron anglické své běhouny, jimiž v jízdě koná pravé zázraky. Kavalírství jeho i lehkomyslným plýtváním penězi jde na jevo a způsobem, jakým dědičné statky své prodává za babku nepřipouštěje si k mysli, že šantroče jimi takto okrádá i manželku svou i dítě. Tu dobrou vlastnosť však má do sebe pan baron, že filosofií si neláme hlavy, jako činí téměř všickni ostatní hrdinové paně Havlasovi; uskrovněno tím nesmyslu. —

Je-li baron figurou málo sympathickou, ředitel jeho statku pan Kareš, figura je zase naprosto protivna. Přítelem jsa Sylvínovým nemohl nenačichnouti Sylvínskou filosofií. Tuto příkladeček. Vyzván byv Amatou, „aby něco povídal,“ počne takto (str. 77.): „O čem povídat? Jsem hospodář, stařec churavý a sešlý .... Pozorovala jste mou krásnou kahyrku? — Je to pšenice na tomto lánu, vzorec z táborského ústavu. Obdržel jsem a koupil, a bude se dařit — umělé hnojivo, vzorné vzdělání, péče, tak jest! Musíme pomáhat sami, *když bůh nechce. Vzdorujeme mu, a daří se nám. Umělé hnojivo, stroje, vzdělání — toť hospodářský pánbíček* ..... Hromské horko! Žádné deště nejsou; ale také dobře, však nás to nezabije; my odoláme i bez dešťů. A musí se vynalezti *stroj dešťovka. Hospodář nebude potřebovat žádných milostí* “ — Přese všecku sprostotu manýr kulhavý Kareš, jenž stoje, rád klátí kratší nohou a natahuje své nápadně dlouhé prsty, u paní baronky bývá se Sylvínem častým hostem. Ale i jinde je ho plno. Doktor Sylvín smekne před jakýmsi chuďasem a tázán byv o příčinu toho slečnou Amatou, neodpovídá. Ale tu kde se vzal tu se vzal kulhavý Kareš se přihoupe se hráze a poučuje slečnu, proto že smeká Sylvín, poněvadž pozdravený muž se kdysi ujal sirotka. Buďto kulhounek byl sluchu až zázračně jemného, nebo slečna Amata pronesla otázku svou hlasem stentorským. — Kareš odříkav svou chvalořeč na Sylvína odkulhá. „Dobrý mrzout a žvastal“, pravil o něm přítel Sylvín. My na té charakteristice lékařově bychom mohli přestati, kdyby nám nebylo ještě toho dotknouti, že panu Havlasovi se uráčilo z Kareše, bez toho

již nelidsky zkarikovaného udělati karikatury potenci. Aby toho dovedl, zčista jasna na zámek Koenigsberkův zavítati dal jakémusi statkáři Č... se dvěma dcerama, jež tatík nazývá svými maďarkami! Ten hodný člověk mimo jazyk český znal i — moravský, hanácký a valašský, a pro tuto učenosť pana Č... pan Havlasa z Kareše na rychlo udělá rodilého Hanáka a nesmysly dosud toliko jazykem spisovným hlásané hlásati se jme dialogem hanáckým, jenž všedního sprosťáctva nazván býti může vrcholem.

Jakož pak vůbec ve všem pan Havlasa zalíbení má ve přílišnostech, i peněžníka Grubra, objekt to jistotně velmi snadný, tou měrou přepaprikoval, že se stává naprosto nezáživným.

S láskou a dovedností nemenší než charaktery lidské pan Havlasa líčí charakter psovský. Lusk, milý čtenáři, je vzácný pes a pes velerozumný. Pan doktor Sylvín, jakož jsme toho již shora dotkli, ve chvílích nálady humoristické převorem jej oslovuje nebo přítelem, ve chvílích vážných nic jinak než občane Lusku. Se vzácným zvířetem tím i radu brává ve věcech důležitých. Tuto příkladeček toho. Malá Valga, dítě Bohdanino, na smrť nemocna. Lékař s ní a s Luskem sám jediný, jak se domnívá v komnatě — pečlivá matička zajisté se byla „vkradla“ za „španělskou stěnu,“ Tu doktor: „Občane Lusku“, pravil ku psisku, „co myslíš, zachráníme Valgu? máme ji zachránit?“ A pes se vztýčil a položil jako prosebně své pracny (překrásné slovo!) na jeho bok. „Ty si to (sic) přeješ? ty chceš? — ale já ne, neboť se bojím, že nebudu smět chtíti. Však — náhle se ozářilo to jeho velké krásné oko — o ano, příteli Lusku, zachráníme matce dítě; tuším, že se nemýlím, mám pravý lék!“ Vida tedy, psisko přece vyhrálo. Pro výtečné vlastnosti své Lusk obecné požívá váženosti. Baronka životopis jeho vykládá s takovou pietou, na jakou by sotva se vzmohla vykládajíc o nejpřednějších kněžnách našeho národu. Lusk paní baronce líhává „na křídle“ — nevíme jaká to čásť buď těla nebo roucha ženského — malá Valga na Lusku spí, že k Amatě a Bohdaně se tře moudré zvíře, ký div, když se k nim trou i tvorové, kteří nade psa by měli býti moudřejší; zkrátka Luska všude plno. Jako paně Havlasovy osoby přílišnou duchaplností se stávají špatnými lidmi, tak paně Havlasův Lusk přílišnou oblíbleností špatným psem.

Zbývá nám jenom ještě, abychom promluvili několik slov o paně Havlasově slohu. Chválí se při něm elegance. Uvidíme. Kdy nezveme sloh elegantním? O to sotva kdo se s námi bude příti, že k eleganci slohové předně dokonalá správnosť tvaroslovná patří a syntaktická, a za druhé případnosť všech slov a obratů na osoby a věci, o kterých se právě vypravuje. Že dále sloh elegantní nemůže býti bez dokonalé jasnoty a zřetelnosti, že elegance slohová neobstojí bez hojných, upravně spořádaných myšlének, tolikéž asi nepůjde na spory. Jalovými frázemi a titěrnými kudrlinkami nedostatek myšlének nikterak nemůže býti nahrazován, anobrž naopak, čím hojněji nám jich spisovatel naděluje, tím méně mu toho můžeme býti vděčni· Vtip, je-li nehledaný a pádný, mile nás dojme: je-li přes pařezy válen, dej mu pán bůh dobrou noc! Vyloživše takto hezky po šosácku, čeho se dožadujeme po slohu elegantním, vizme, kterak pan Havlasa těmto požadavkům našim vyhověl.

Nejprve několik slov o hříších tvaroslovných, kterých pan Havlasa se dopustil. Materiálu ku poznámkám těmto jakož i k syntaktickým ne z celé knihy dobírati se hodláme, nýbrž jenom z prvních padesáti stránek. Pan

Havlasa píše *pěstěmi* (5. 6.) m. *pěstmi;* v(e) *Břetislavě* (10. 14.) m. *Břetislavi; révou* (16. 14.) m. *revou; zášť* (21. 15.) m. *zášti;* podala řádky *neti* (26. 8. zd.) m. *neteři;* podobněž: proč dáváte mé *neti* přednosť (29. 9.); pohledla na svou *neť* (36. 4. zd.) m. *neteř;* (za to však čteme na str. 85. 18, naše *neteř* (m. *neť*) se patrně zotavuje; na *ramenu* (36. 3.) m. *rameni; k manželi* (39. 9.) m. *manželu.* Nad míru komicky zní, co nám pan spisovatel vykládá na str. 10. 9. zd., že zahřmělo *z tisíce hrdel pěti jazyky* „živ buď císař Maximilian!“ Nedopatřeníčko záleží v tom, že pěti jazyky řečeno místo *paterým jazykem.* — Infinitivů zakončených ve tvrdé *t* místo v syllabu *ti* nemělo by slýcháno býti v salonech. Mluveno již často o věci té, ale darmo kázati hluchým. Obřezaných infinitivů takových otevři knihu kde otevři všade plno v salonním románu paně Havlasově nic jinak než jako na zeleném trhu pražském. Za to však, jako by tak se dálo na vzdory všem plesnivým brusičům, kde by po právě místo míti mělo supinum, straší zas infinitiv. Tak na př. „byla poslána *poznati svět* (11, 1. zd,) m. *poznat světa;* kam jdete? — *Utopiti štěňata* (24. 3.) m. *utopit štěňat.* Pouličných forem *napnuta* (1. 2. zd.) m. *napjata; dojmuta* (36. 8.) m. *dojata; přijmouti* (31. 17.) m. *přijati* rádi bychom poslali ke všem šípkům. Že chybně řečeno „všichni, kdo mě *návidí*“ (29. 9. zd.) m. *návidějí* stará historie, a že *střežila jste mne* (44. 13. zd.) m. *stříhla, ostříhala,* nesmyslno jest, povědíno málo stokráte již ovšem pak tolikéž darmo. V jaké konce nás posléze přivede neustálé opičení se po národech cizích, obzvláště pak nejbližších sousedech západních, sám pánbůh ví. Ve blahé sotva. Kdy kterému poctivému Čechu na mysl připadlo vypustiti z úst slova *„hodláte k milostivé“* (9. 11. wollen Sie zur Gnädigen?) m. *k milostivé paní* nebo *k milostpaní?* Nač nám jsou slova cizí jako *kozén* (3. 2.), ve *stadiu* tropického žáru (3. 5.), *u Maria dolorosa* (7. 16. zd.), ve dlouhém *momentu!* (43. 14.), vstoupil s tou jakousi *pietní galantností* k nemocnému (47. 7.), když po ruce jsou domácí, nesnadno pochopiti. Neumějíce mnohdy skloňovati slov vlastní své mateřštiny tím pilněji stříci bychom se měli slov cizích, poněvadž obyčejně nehledíc ani k tomu, že způsobují sklonbou nebo bezsklonim nesnáze, nehrubě bývají platna k určitosti mluvy a jasnosti. Jaký rozum a jaká krása ve slovech: „Tázala jsem se na své *vestispicae* (5. 10.), nebo dokonce: pohřešujete u mne *vestispicae* (5. 12.)?

Ve příčině syntaktické vytýkáme předně, že v románu paně Havlasově přídavná jména přivlastňovací o málo co častěji se vyskytují než bílé vrány. Všude téměř místo jejich zaujímá genitiv jmen podstatných, neboť hodláme co neviděti vyrovnati se národům světovým. Příkladečky toho: opřela se na rámě *barona* (4. 29.); svezlo se oko *lékaře* (8. 12. zd.); oči *baronky* utkvěly (22. 16. zd.) atd. atd. Jaká to krásná řada bratří genitivů ve slovech *„dle vzoru římských lvic salonů“*, kde by Češátko nedýchavši nikdy vzduchem pařížským bylo řeklo *lvic salonních,* nikoli tuším na újmu ni rozmanitosti ni srozumitelnosti. — Podle těchto ukázek zdáti by se mohlo, že pan Havlasa genitivů velikým jest příznivcem, že jim kde jen poněkud možná hledí popřívati místa. Ale chyba lávky. Odstrkuje nebožátka mnohdy s míst, kde v mateřštině naší byla osedla od nepaměti, a dává přednosť akkusativům — poněvadž tak modou jest někde jinde. Kdo nevěříš, račiž si povšimnouti těchto příkladů: přejete si *to* (4. 10.); přála bych si *některé změny* (4, 15.) m. *některých změn; dvacet čtyry léta* nebylo znát (4. 9. zd.); neuzříte *komnatu* své Sabiny Poppaey (sic! 5. 17.); nezavolám *jej* (47. 2.); nemá *stálý program*

(33. 10.) atd. — Způsobem až nepochopitelným nominativ položen místo instrumentalu ve větě: „*což* nabobtnává pleť“ (2. 10.) m. *čímž.* — Že otázky po způsobě germanskogalském skoro všude pouhým přízvukem a stereotypným slovosledem se odbývají, kdežto by označovány býti měly příklonnou částicí *-li,* jako na př. *věříte* (3. 9. zd.), *mohu doufat* (4. 8.). *Nesouhlasíte* (4. 12.) atd. atd.: že místo vazeb transgressivných, češtině tak roztomile slušících, napořád se potkáváme s vazbami předložkovými, jako: s úsměvem pohlížel (4. 4. zd.) m. *usmívaje se; se štěkotem* běžel pes (6. 2. zd.) m. *štěkaje;* nebo dokonce: podal baronce knihu *beze slova!* (15. 4. zd.); že konečně druhdy částice jaksi laškují a skřečkují, jako: *v ostychavosti* nepodala ruku starému m. *z ostýchavosti;* posuzovala jsem úsudek patera Aurelia *co správný* (35. 6.) m. za *správný:* to vše pokryjeme rouškou křesťanské shovívavosti a upozorníme pana spisovatele jenom na to, že u něho tu a tam se vyskýtá některá nemotornosť slovosledná, jako (13. 10.) „na zelením zarostlém portálu“ m. na portálu zarostlém zelením, ba že druhdy též tučné nesmysly se naskýtají jako (6, 16.) nebyl patrně viděn (což nejspíše znamená „er wurde offenbar nicht gesehen“, nebo (9. 11. zd.) „setník se nalezal na cestě políbit ruku šlechtičny!“

„Bídná schráno červotočné prosy“, rozesměje se snad pan Havlasa, „pokladnice liché mudroviny! s takovou ty na mne? Vezmi do rukou kterýkoli moderní spis český, a budeš mu moci totéž vytýkati. Nevíš brachu, co prosa. Na grammatice věru nestojí klassičnosť. My mladí jak píšeme tak píšeme, budsi komu libo nebo žel a na brusické výkvaky nedáme ani dosť málo.“ — „Brachu spisovateli“, odvětíme, „neusiluješ-li všemožně o to, bychom se vyrovnali co nejdříve velikým národům kulturním západní Evropy? Nuže pověz, je-li u národů těch obyčejem, aby se kdo vydával na spisovatelství nenaučiv se řádně a dokonale své mateřštině? Zdali v tom onino národové si libují, aby do jazyka svého nasoukali co možná nejvíce nesprávnosti, cizomluvův a nejapných frází, čili naopak co nejbedlivěji střehou jazyků svých zvláštností a krás? Nuže brachu, nápodobuj po této stránce národy, kteří jindy ve všem všudy ti jsou vzory, a věru snadno se dohadneš i se mnou plesnivým kritikastrem — i, což nerovně váží více — se svým národem.“ —

Než postupme dále. Pan Havlasa stůj co stůj vždy a všude se blýská frázemi na pohled duchaplnými nehledě k tomu, jsou-li případny na osoby, kterým je klade do úst. Kterak jeptišce neznající světa ni z románu připadnouti může na mysl, aby paní tetě, vychrlivši pro nic za nic řadu dosti nesmyslných antithes, jako „umím ctít a pro úctu nemohu nenávidět; umím milovat a pro lásku zapomínám na zášť, umím milovat a pro hrdosť zapomínám opovrhovat — a jest mi při těchto vlastnostech již třicet pět roků“, aby, pravíme, paní tetě z ničeho nic vyklopila tak švarný nesmysl pronesený slovy: „Jsi priorkou tohoto zátiší, a v něm priorka ženství“ (str. 21). A to zase jenom řečeno, aby paní baronka mohla odprodati kus theorie Sylvínovy, pravíc: „Má duše drahá, priorita ženství může naležet jedině (sic) matce, a já matkou nebyla.“ — Amata pohlednouc na poraněného Binelliho zvolá: „Ale ta krev.“ Hned paní baronka po ruce je touto na pohled hlubokomyslnou expektorací (str. 44): „Krev! Toť prchavosť života; čerstvá jest život sám, uschlá, vybledlá jest zemřelá přítomnosť a uprchlá minulosť. Krev, toť štafáž ke zbrani, kteráž tvoří tuto krev stávajíc se v rukou pána svého

pánem pána, vládcem jeho života .... Bambitka natažená na prsou člověka — denní život. Chraň se této bambitky, ona vraždí sama, a člověk ji vraždí sebe sám — obyčejně — osud jen nabíjí, člověk strhne spoušť — do svých prsou, ano, do svých prsou.“ — Amata zvěstuje Bohdaně, že poranění Binelliho není nebezpečno. Co ta na to? „Není nebezpečné, na to máte dát akcent, drahá velebná sestro, třeba řecký perispomenon: není to nebezpečné“ (str. 48). Byl-li kdy pitomější nesmysl vydáván za vtip? — A totéž sprosté robisko Bohdana praví (str. 105.) k Amatě: „Drahá slečno, jste vždy tak zbožně vážna. Na čele vašem je nádech věčného dumání a duševního života, v oku vašem dřímá jistý druh defensivy zahrnující v sobě a tvořící celý život. Jest to historická trpká defensiva českého života, vzdorná, neodříkající se, nepodléhající.“ Jako by na vrbě fíky rostly! — O Amatě praví pan spisovatel na str. 50. tato na pohled mysteriosní v pravdě prostě nesmyslná slova: „U Amaty vedl pásmo životní skoumavý rozum, srdce její zůstalo mrtvo, co pásmo rozumu šířilo se dál a dále. A když posléze toto pásmo dotklo se srdce, tu zážeh oživil a roztavil tu dřímající osu lidskou a srdce její se vzdávalo.“ Tak mluvívá člověk, když jím lomcuje horečka. — Ale nejenom svým osobám nesmysličky v ústa klade pan spisovatel, i když sám popisuje nebo vypravuje ledajakým pozlátkem nepohrdá pyšně se jím jako drahým skvostem. Tak na př. popisuje krajinu šumavskou praví (str. 16). Slz (= slzí)! směšno; v údolí požehnání, míru ... Ó ano, pohled na zámek a vesnici jest elegance venkova, jest i poezie! A nejen lyrika nám šepce měkké sonaty, hle další pohled: toť epos či (sic!) elegie — neb obé v jednotě ....“ Dí-li starý Kollár:

Epos park veliký; beseda Drama; chrám citu Oda;
Jeskyně Balláda; stráň je Selánka milá;
Stinné hájky Sonnet; truchlý Elegia potůček;
Písně pahorky; Román květnice; Rýmy echo,

podobnosť vzdálená, tím však právě vtipná, propověděna byvši každému je na snadě; při hromadách slov paně Havlasových slušně se tážeme po jich oprávněnosti. — Přestaneme na tomto skrovném klasobrání. Neboť kdybychom vše tuto vypsati měli, co povědíno buď nevčas neb od místa, půl knihy by nám opsati bylo.

Jako vše v románě paně Havlasově nepřirozeno, tak i dialogy jeho větším dílem pro nepřirozenosť svou naprosto se stávají nechutnými. Všude sama přílišnosť, samo stíhání effektů. Salonní konversace ne tak laciným způsoby se pořizuje, že místo „milá tetinko“ povíme „ma tante“, že propleskneme tu i tam některou francouzskou frázičku, jako: „Merci ma chère Poppaea Sabina“ (str. 4,); mettez-moi dans votre armée (str. 11.); c'est un roman (50.), l'enfant terrible (51.) atd. atd.: třeba vedle znalosti salonního života býti mistrem své mateřštiny a důkladným znalcem jiných jazyků slovanských, zvláště pak polského a ruského. Chce-li pan Havlasa vzory domácí, odkazujeme jej k výtečným veselohrám našeho Em. Bozděcha, z nichžto spolu i pozná, že elegance a duchaplnosť se strany jedné a přirozenosť se strany druhé netoliko vzájemně se nevylučují, anobrž jedna bez druhé ani neobstojí. —

Této pravdě pan Havlasa sotva při sobě tak hned místo dá. Aby přede čtenáři svými se obklopil jakýmsi nimbem genialnosti, způsobů druhdy užívá velefortelných. Chtěje na př. hned na samém počátku čtenáři po-

věděti, že baron Koenigsberk má kuběnu, na bitých dvou stránkách nám líčí, ana Římanka Poppaea Sabina obklopena jsouc otroky a otrokyněmi stoupá do lázně a z lázně. Věc je pikantní, to panu spisovateli stačí. — V kapitole druhé (str. 15.) básník nás chce seznámiti s jevištěm svého románu. Kterak tu popadnouti věc, aby zase se stala pikantní? Inu takto: Započíná kapitolu slovy: „A novinky z Peště (= Pešti), milá slečno, tázala se jasným hlasem mademoiselle Bohdana", načež ihned jme se popisovati krajinu. — V tomtě právě takový vtip, jakoby kdo tázán byv, kolik je hodin, vykládati se jal o důležitosti bavlny. Sláva manýře! — Od kapitoly třetí do osmé básník nevzmohl se na žádný úvod pikantní. Za to jest vstup do kapitoly deváté, v níž se líčí zámecká společnosť vycházku konající na hrad Helfenburk, pro přílišnosť lyrické papriky naprosto nezáživný. Odtud zase až do kapitoly sedmnácté nic zvláštního. Za to v té se pan spisovatel vzmohl na myšlenečku v skutku hezounkou. „Melancholie oblohy jest velmi poetická", praví (str. 145). „Melancholie oblohy jest velmi vděčná studie. Pozorovatel upírá při studii oči na přátele (sic) kol sebe. Na nich stopuje zádumčivosť nebes . . ." Tak hezounkou myšlénku propověděti jenom jednou bylo by s pravým hříchem. Pročež kapitolu osmnáctou (str. 154.) započal pan spisovatel zase od týchže slov, a poněvadž přísloví dí, všeho dobrého že do třetice, započíná od nich zase i kapitola devatenáctá (str. 163). Aby tentýž pomysl pro nic a za nic vyklopen byl i po čtvrté, přísloví sice nedovoluje, ale žádá toho originalnosť — jen že se již nesmí klásti nikde na začátku kapitoly. Kde tedy? Zda na konci? — Vida, na to člověk obyčejný připadá ihned. Nic tedy potom. Do prostředka kapitoly s onou krásnou myšlénkou; tam ji čtenář očekávati bude nejméně. Třebatě spisovateli býti také strategem. A věru stalo se. Najdeš ji, čtenáři milý, těši-li tě hledati, uprostřed kapitoly poslední na stránce 169. — A pitvorně, jak začal, spisovatel opus své i končí. Když básník všecky hrdiny a hrdinky své šikovně s jeviště sklidil, když nám i pověděl, že baronka Valga opouštějíc na vždy zámek svůj navštívila ještě obydlí Sylvinovo, máme všeho zrovna dosť. Ale panu spisovateli zbylo snad trochu prázdného papíru, jehož daleko větším nepřítelem býti se zdá než prázdných řečí a umyslil si napsati ještě dva řádky. Co obsahují? Slova velepamátná: „Ranní slunce. Jitro — za soumraku." Pan spisovatel chtěje duchaplným se zdáti, stal se směšným.

Ale dosti toho! — Jakýže jest úsudek náš celkovitý o románu paně Havlasově? Přízniv nikolivěk. Ačkoli nikterak nemůže popíráno býti, že pan Havlasa šťastnou nadán jsa fantasií děj dosti šťastně vynalezl, ač vůbec ni talentu vypravovatelského mu nelze upírati: přece se strany druhé nade všecku pochybnosť povýšeno jest, že směrem se dává nepravým, že se nepropracoval k nižádnému hlubšímu názoru světovému, a na uměleckou formu ne toliko že se posud nevzmohl, ale ani tak hned nevzmůže, leč by při sobě místo dal autokritice co nejpřísnější.

Jan Kosina.

Epické básně Jaroslava Vrchlického. (Salonní bibliotheky č. 2.) V Praze. Nakladatel J. Otto 1876.

Staviva dostatek a paliva, obojího pak pravou měrou, na tom netoliko zdravota tělesného ústrojí lidského závisí, nýbrž i duševní zdravota jak lidí jednotlivých tak i jednotlivých národů. Jakož zajisté organismu našemu

tělesnému netoliko krmí kompaktních, a těch zase pokud možná nejrozmanitějších potřebí jest, abychom si z nich svaly své a kosti budovali, nébrž i nápojů, které by mile dráždice nervstvo, dýchání a oběh krve usnadňovaly a tím platně se přičinily k žádoucímu střídání látek, tak i v oboru duševním pilně o to dbáti budeme, aby netoliko staviva — míním tu všeho způsobu vědy — nýbrž i paliva — na snadě jest rozuměti, že jím plody umění míním, a po přednosti plody umění básnické — národu i dostatečnou se dostávalo hojností i žádoucí rozmanitostí. Se strany druhé však ten znamenitý rozdíl uznamenáváme mezi tělesným ústrojím jednotlivce s duševním životem národů, že pořizování potřeb tělesných se děje výhradně zevně, kdežto duševní potravu svou národ, čím přirozeněji se rozvíjí a samostatněji si vede, tím hojněji a rozmanitěji si pořizuje sám ze sebe. — Básnictvo epické nazval bych mlékem duševního života národního. Jím zajisté odkájejí se národové mladí až k dobám vyspělosti: než ani za těchto nepostrádají ho leda na velikou svou ujmu. V novověké literatuře naší básní epických jest velmi po skrovnu; proti lyrickým téměř mizí. Zjevný to důkaz, že duševní rozvoj národa našeho se nebral cestami přirozenými, že národní organismus náš strádá nějakým neduhem, že třeba je léku, aby porušená harmonie duševních sil našich opět přivedena byla k místu. Národ náš dlouho vyloučen byv ze vší součinnosti na divadle světovém jako popelka se uchýlil v zákoutí dumaje sám nad sebou a živoře životem samotářským a zobrazil netečnosť svou nebo nemohoucnosť přílišnosti produkce lyrické, která mu sice stav ten činila snesitelným a na konec i milým, ale v následcích svých, bylo-li by ho na dlouze, právě tak záhubně by naň působila, jako lihoviny přílišnou měrou požívané působí na tělesný organismus lidský. Paliva u nás příliš, živného mléka nedostatek veliký! Ký tedy div, že kdykoliv u nás báseň epická se vydaří, radostně ji vítáme, tak radostně jako churavec lék, do kterého se naděje zléčení svého neduhu. —

Epické básně Jaroslava Vrchlického uvítali jsme kde kdo tím vroucněji, čím dychtivěji jsme na ně čekali a čím větší naděje právem jsme skládali ve mladistvého pěvce, jenž svými písněmi tak případně nazvanými „z Hlubin“ dokázal, že umí pěti srdce k srdci, jako bohulibí oni pěvcové dávnověkosti naší, o nichž prozpěvuje náš rukopis Kralodvorský. Konečně tu ležela i přede mnou ta krásná knížečka, velevkusnou, v pravdě salonní úpravou svou typografickou mile k sobě vábící zrak — a nastávala i blažená doba prázdnin! Vzdálen od hlomozu městského uprostřed šumných lesů čítal jsem je a čítal opět a opět, i zdálo mi se, že se mi vrátila zlatá léta jinošská. Jako tehdáž Slávy dceru, Růži stolistou, ba i sám Labyrinth Slávy dříve jsem z rukou nepouštěl, pokud ven a ven mi neutkvěly v paměti, tak do milých těchto zpěvů jsem se pohrouzil s celou duší, s celým srdcem, neboť promlouvaly ke mně nehynoucím kouzlem poesie. — A slastí, jakých sám jsem zažil, rád bych aby kde který krajan můj zažíval se mnou. Proto jediné hodlám o epických básních Vrchlického promluviti zevrubněji.

Podává nám básník v tomto svazku dvacet šest kratších básní epických, jež balladami nazval a romancemi, a delší pověsť básnickou, jíž nazval *Satanelu.* Promluvím o této nejdříve. Myslímť zajisté, že básník sám vykázav jí místo poslední ve své sbírce nad jiné své plody ji položil výše.

Děj pověsti prostě tento: Roderigo Gonvazales, rytíř řádu Johanitů, kteří mocně ještě vládnou na Rodyžském ostrově, spatří Satanelu, děvčátko

cigánské, krásy až okouzlující, ano stojíc u strážnice podává mu kytici. Tak děje se den jako den po celé léto. A když jaro se otevře opět, dívčinka u strážnice opět rytíři den jako den podává kytici, pokud nenadejde první den podjesenní. Když pak třetí jaro přijde, Satanela zjeví se zase — ale ne již útlým dítětem, nýbrž vyspělou pannou, k níž rytíře horoucí pojme láska. „Jeho bytosť

ztratila se v srdci celá,
celým dnem mu v uších znělo:
Satanela, Satanela!

Večer seděl v zamyšlení,
dlouhou chvíli číše prázdnil
a proklínal plášť svůj tmavý.“

Častěji a častěji Roderigo všecek opojen láskou k Satanele docházívá ku troskám zpustlého kláštera, kde sbor cigánský rozbil stany své, a pije z kalicha lásky plnými doušky. — Tu hrozné zvěsti o blížícím se moru rozlétnou se po ostrově. Biskup rodyžský slavnostným průvodem se béře k oněm troskám klášterním, vyprosit pomoci nejsvětější panny. Satanela dívajíc se na průvod nevídaný nejprve žasne pak odtuchy si dodávajíc rozpustile pecky datlové hází po svém milenci, jenž zamyšlen ve průvodě kráčí, hází jimi po samém biskupu, z čehož ovšem poplach náramný a nevídaná rozčilenosť mezi zbožným lidem. Velmistr Johanitů dívku zjímati káže: tu však Roderigo ďobyv meče z pochvy jí se naskýtá obrancem. Ale rytíř přemožen, odzbrojen, vržen do žaláře, zjímána i Satanela. — Rozzuřený lid žádá smrti obou milenců, neboť hrozný mor touže dobou, ve kterou se stalo pohanění velekněze, schvátil první své oběti, což zjevný trest boží. Velmistr váhá vůli lidu vykonati. Divný jakýsi pocit ovládá srdce jeho, soustrasť to s osudem obou milenců. Dlouho sedí sám a sám v refektáři pohroužen jsa v trapné myšlénky: tu za svitu luny znamená, ana na ohromných kamnech refektáře postava *Satana* poraženého plamenným mečem archanděla Michaela se hýbe, s kamen slézá, pokojem se vleče — zasedá ke stolu. Divný s velmistrem satan zapřádá hovor. Měltě onen bratra. Dlouho se oba upřímně milovali, až pro ženu se na věky rozestali. Starší bratr v lásce šťastnější, bratra mladšího, jehož vřelá touha se nesla k vytváření soch, z rodného vyhostí sídla. I zmizí mladší, jako by země se po něm byla slehla. Po roce bratr starší stane se otcem: ale než svitne třetí den, synáček unesen. A zase po kolika letech starší bratr otcem se stane: ale než svitne třetí den, unesena dceruška. Zemře matka obou dětí a rytíř rozdav statky své jde k Johanitům smrti vyhledávaje ve krutých bitvách tureckých. Ale smrť se mu vyhýbá, čas ukojí hoře a po letech rytíř Johanitů velmistrem. Tu ve klášteře kde se vzal tu se vzal chuďas umělec se zjeví, jemuž na starosť dána soch a sošek oprava. Vytvářil pak ten chuďas umělým dlátem i sám sochy — vytvářil však jen satany, jimž dával podoby — svého bratra velmistra. Posledním jeho dílem avšak nejmistrnějším byl satan poražený Michaelem na kamnech refektáře. — Jak přišel, tak zmizel. Po některém čase zemřel mezi cigány, kteří ho pochovali. — Děsné světlo rozbřeskuje se v lebce starého velmistra: Roderigo — totě jeho syn; Satanela — totě jeho dcera! Bez sebe padá na mramorovou dlažbu. „Co se stalo Satanele?“ táže se na chvilenku se probrav ze smrtelných mrákot. „Upálena podle soudu“, děsná odpověď. — „Co se stalo s Roderigem?“ — „Šílencem!“

„Velmistr víc netázal se.
Do večera tiše skonal,
jak mu satan předpověděl.“ —

Nelze nikterak upírati, že dojem celkovitý z básně, jakkoli hlavní motiv její — pomsta bratrská — nikoli není nový, jest uchvacující, v pravdě tragický. Rytíř, jenž všecku bytosť svou slavným slibem zasvětil křesťanstvu, nemá dosti mravné síly, aby nástraze potměšilým osudem mu činěné odolal a zapomínaje, že není svým, všecek se oddává nekrocené lásce k dívce cigánské. Ale tím, že básník na dívku tuto snesl krásu barev duhových, vina rytířova se uskrovňuje, my ji shledáváme lidskou, a ne pocit opovrhování budí se v prsou našich, anobrž pocit soustrasti. Žeť pak rytíř lásky své neodstupuje ni v okamžení, když vyvolená srdce jeho drzým způsobem přerušujíc slavnostný průvod potupuje to, co by rytíři býti mělo nejsvětějším, anobrž obrancem odhodlaným i na věci nejhorší se jí stává, viny jeho nerozmnožuje; neboť jakmile nad celek, jemuž se byl zasvětil, rytíř položil sebe a svou vášeň, konání jeho přirozeno jsouc tím jest i po stránce psychologické i po umělecké oprávněno. Škoda, přeškoda, že krásnému obrazu Satanely básník úmyslně jedním nepěkným rysem valně ublížil. Přerušení slavnostního průvodu po soudu mém jiným i básničtějším i psychologičtějším způsobem mohlo způsobeno býti než házením peckami datlovými. Totě prosa čiročirá, prosa trapná. Ještě jeden nebo dva tak chatrné momenty v básni jako tento, a záliba umělecká vyvrácena bude nezbytně na čisto. Nazval jsem motivování básníkovo nepsychologickým, poněvadž massy spořádaně se pohybující jako sám je básník vypisuje, líče průvod, na mysl nepředpojatou, naivnou — a naivna přece je Satanela ven a ven — nikterak a nikdy nepůsobí, jinako než vážně. Třeba je buď blbosti až zvířecké, která nepochopujíc celku na některé jednotlivosti nápadné jí utkvívá, nebo předpojatosti a blaseovanosti, ba naprosto důkladné informace liberální, aby kdo ve průvodě církevním vyčíhal stránku popouzející k rozpustilosti a smíchu. Ale kdyby ani toho nebylo, pojídání datlí, vybírání pecek a házení jimi jsou a zůstanou předměty unikajícími všeliké seriosní úpravy básnické asi jako nakládání hnoje, praní špinavých košil a věci podobné. Což nemohla Satanela spatřivši v zástupu svého Roderiga proniknuta jsouc náhle žárem lásky své a zapomínajíc na vše vůkol sebe i na průvod prostě tlesknouti rukama, nebo vyvolati milencovo jméno, nebo udeřiti v cymbal, nebo cosi podobného učiniti? Procesí tak jako tak bylo by přerušeno bývalo a básníkův účel dosažen i bez prosaického žvýkání datlí a házení peckami. Kdyby nebylo zákona, by v básni vše bylo případno a krásno, cokoli v ní jest, řekl bych, že nás za trapný tento ústup básník náš zhojil přemnohými krásami jinými. — Výprava počíná tak prostince, tak nehledaně, jako by nám události vykládal kronikář; a přece majíce pak celek před duší shledáváme, že nás básník způsobem v pravdě epickým hned s počátku byl uvedl sám v událostí střed. Co s počátku pouhou náhodou se zdá býti, že rytíř s dívčinkou Satanelou se potkává, znenáhla seznáváme býti plodem pomsty, pomsty to vypočítané po satansku. S umělostí nemenší než události v uzel zadrhnul, básník je zase před očima našima rozplétá. Rukou mistrnou jsou vykreslení nepřátelští bratří a myšlénka zďábleni se bratra mladšího velikolepostí a smělostí svou až ohromuje. A jak dojimavo je stoupání děje, jak případně i mluva čím dále tím bujnější a vzletnější, tím bohatější a pružnější. Jaká to pestrota barev v popsání rozbořeného kláštera a cigánských tlup ve zpěvě druhém! Jak malebna líceň průvodu, jak pošmourně vznešena líceň blížícího se moru ve zpěvu třetím! A koho by nedojaly krásné malby uvězněného Roderiga (ve zpěvě pátém), dumajícího

v refektáři velmistra, příšerného svitu měsíčného, živoucího satana a děsná tohoto vypravování? To darmo komu vykládati: ustroj duši po svátečnu, čti a ciť! — Ještě jedné věci na pochvalu básníka našeho dotknouti hodlám, než rukou všetečnou se osmělím poukázati k některým věcem, které dokonalosti básně této mi se zdají býti poněkud na škodu. Žádný z našich básníkův epických posud nedovedl úsobnosť svou tak dokonale utajiti, ji takořka v oběť přinesti dějům opěvovaným a svůdným příležitostem k horování lyrickému tak uměle se vyhnouti a z cesty jíti jako náš mladistvý Vrchlický, což o jeho eminentní vloze k básnění epickému svědectvo vydává tím zjevnější, vzpomeneme-li, že jest tvůrcem eminentně lyrických básní „z Hlubin." Slovem, Vrchlický touto básní se nám objevuje epikem co nejobjektivnějším.

Veršem psána je Satanela čtyřstopým trochejským — ale nerymovaným. Bylo-li by důkazu jakého na to potřebí, že jazyk náš vládne-li jím „mistr svého umění" — i harmoničností i melodičností vyniká nade mnohé jiné, Satanelou byl by sjednán. Tak mile a hladce čítá se ten verš a spolu takové síly a pružnosti je schopen, že člověka až podiv jímá. A přece — povím, co myslím bez obalu — jakkoli vysoko nad přemnohé básně rymované kladu Satanelu, kdyby skvostný háv její zlatým třpytem rýmu byl ozdoben, ještě nekonečně výše bych ji kladl. Čtyřstopý ten trochej ani pod rukama básníka tak genialního, jakým je Vrchlický, monotonie jakési nemůže zcela zniknouti: rým, o nějž Vrchlickému věru není zle, byl by odstranil i tuto skrovnou vadu. Ale když už verš si oblíbil básník nerýmovaný, ani od přesných vazeb obvyklých klassické prose nemaje toho potřebí odchylovati se neměl, i střídání samohlásek a souhlásek ve prospěch blahozvuku pilen býti měl co nejvíce. Tak na př. na str. 111. ř. 4. zd. lépe než „za rok ale, když máj vonný" znělo by *ale za rok máj když vonný;* na str. 155, ř. 3. zd. místo „netvořil už ale sochy" *ale netvořil už sochy;* na str. 112. ř. 8. zd. místo „po jichž rose opojivé" *po jichž opojivé rose,* a tamtéž ř. 6. zd. místo „každé poupě útlých ňader" *každé poupě ňader útlých.* Na str. 147. ř. 3. zd. uráží pleonasmus ve verši „znovu opět klesl v dumy" a na str. 155. ř. 12. zd. místo „kříž vzal a šel proti Turkům" raději bychom četli *kříž vzal a šel na Turčína.* — Konečně vytknouti jest na str. 158. ř. 7. a 11. zcela po germansku položené časoslovo *musiti* na označenou pouhé domněnky ve verších „tak musilo člověku být" a „tak musilo bohu býti" místo *tako člověku as bylo, tako asi bohu bylo.* Než to jsou maličkosti; muší trus, řekl bych na krásném obraze, jenž snadno může býti odklizen. —

Ale čas už, abychom se porozhlédli poněkud i po té části sbírky přítomné, již nadepsal básník náš balladami a romancemi. Básník je urovnal, nemýlím-li se, pořadem chronologickým. Mně na ten čas posloupnosť časová zcela jest lhostejna a rozstřídím je podle národů, z jejichžto dějů nebo pověsti pěvci našemu se vidělo bráti na básně látku. I shledáváme, že jich šest je váženo z dějin a báji germanských, čtyři ze života italsko-španělského, tři z maďarsko-ciganského, po jedné z ukrajinského, amerických Indianů, Říma, Řecka, Francouz, dvě ze židovského. Ostatních šest nemá žádného rázu národnostního do sebe; jsou to z části allegorie, z části jakési ohlasy kosmogonické. Tytono bez odporu jsou celé této sbirky básněmi nejslabšími, čímž ovšem nikoli netvrdím, že by prosty byly ceny básnické. Měřímť zajisté Vrchlického měřítkem básníka genialního, ne měřítkem všedního dilettanta. V první z nich „Dědicové" nadepsané (str. 10.) ne bez děsného

humoru jakéhosi líčí, kterak umírající král jediným přátelům sobě zbylým, psu to a sokolu, odkazem zanechává děravý plášť svůj hermelínový. Pes záhy hořem zcepení, sokolu však jiného zachtívá se dědictva: bělmo králových očí — toť mu perly, krví se zalivše rubíny mu jsou, šediny stříbrem. Ostrými spáry a tvrdým zobanem rozsápe tělo a požírá je lituje bývalé své služebnosti. — Kdo je ten král, tážeme se a dohadujíce se odpovědi kolikeré, z nichž každá rovně jest oprávněna, pokrčíce rameny ve staré se utvrzujeme pravdě, že allegorie nás obyčejně ostavuje neukojenými, chladnými. — *Všední ballada* (str. 20.) i pod rukama Vrchlického zůstala vskutku všední. Na hrobě samovrahově ze slzí matčiných vyrůstá růže bílá, kde v hoři stála milenka, vykvetá růže červená; zase chladná, jalová allegorie, jež neopírajíc se ani o nějaké podání národní bez výkladu orientalské či jaké květinomluvy se shledává zcela bezvýznamnou. Nebýti krásné mluvy a lepého verše, dvakráte po sobě přečísti bychom jí nedovedli. Jestiť to stařena vyzáblá pod maskou kvetoucí mladice. — Poněkud podoben, ale i obsahem i významem nad tuto balladu jako nebe nad zemí povýšen je zpěv o třech jezdcích jedoucích do boje. Ostavuje doma jeden sestru milou, druhý ženu drahou a drobné dítky, stařičkou matku třetí. Padnou v boji všichni tři. Zapomněli ve prudkém boji bratr na sestru, manžel na ženu a děti, i rozsápala dravá zvěř těla jejich, ale na hrobě nejmladšího, že se jménem matčiným na rtech umřel, kalina vzrostla, na kalinu bílý ptáček sedá a kalina jeden květ. Krásnější nemůže dojíti oslavy láska synovská. Kalina, zpěvný pták — totě známé nám Slovanům symboly slávy pohrobné. Tak už pradávný pěvec náš vyrůstati dává na mohyle padlého jinocha dubci, dubu, k němuž odevšad se sletují krahujci! — *V jarní romanci* (str. 27.) kmet kouzelník, jenž v ledových obývá slujích, umíní si putovati do zemí:

„Kde slunko celý boží den
si nezahalí líce,
kde písní, vůně, hvězdiček
a květů na tisíce.

A těšil se, jak zobjímá
ty víly lehkonohé,
a tak ve sladké naději
již kraje prošel mnohé.

Však běda! jaká proměna!
i slunce před ním schladlo,
a když vzal kvítí do rukou
hned jeho dechem svadlo.

Kam vkročil zas ten starý led,
zas kroupy sněhy, mrazy,
i rozpláče se kouzelník
a sám si hlavu srazí.“

(Str. 28. 29.).

A sotva že kouzelník zlý mrtev, opět jaro po vší zemi. Čím to, že tato báseň tolikéž allegorií jsouc tak mocně nás dojímá? Předně tím, že pouhý zjev přírodní po příkladě starých theogonií, jež dávno v podobě bájí přešly v podání všech národů, ztělesněn tu ve člověka, ať by zlého, krutého, přece ve člověka, jehož osudové nás lidí ovšem mocněji se týkají než pouhé změny v oboru přírody. A druhé — zlého toho kouzelníka vlastní zloba hubí, jakýto triumf člověčenstva, jež přese všechny trudné překážky a matné okliky přece vždy jen tíhne k dobrému. Ale jak mocný, jak úchvatný byl by asi dojem básně býval, kdyby pěvec náš spustě se šlepějí tradice německé místo zlého, bezejmenného kouzelníka Moranu nám byl vylíčil, ana pouť svou konajíc ve kraje blaženější hyne sama! Kde je kdo z nás, aby poezii básníkově v ústrety nepřinesl kus poezie národní hluboko zapsané do srdcí pomněnkou na smrtnou neděli? — Jako rub k líci má se k básni předešlé

báseň nadepsaná „Zimní pohádka“ (str. 52.) — Z končin jižních na sever přišel hosť, hosť zpěvný, veselý, pokud trvalo léto. Napadlo sněhu a hosti zbělel vlas; mráz pojal řeky v tuhá pouta a cizího hostě sílu sevřel věk.

„I usnul kdys — a divný sen
se sklonil jeho do duše,
to zdálo se mu o jaře,
a on se usmál v předtuše.“

A nebyl sen ten na licho. Jaro se rozhostil o vůkol: ale cizí hosť byl nebožtík. Ano tak! Mojžíš umírá zíraje zdaleka na zem zaslíbenou. Zřídka kdy velikým mužům přáno, by snahy své se dočekali plodů ve společnosti lidské! — Čítám-li i báseň „dešťové krůpěje“ básníkem nazvanou mezi allegorické, ačkoli pouze mysli slovanské tak vlastní vzájemnosť mezi osudy lidskými a přírodou živě zobrazuje, že neprávě tak činím dobře sobě jsem vědom. Ale stalo se tak, že jsem pro ni nenalezl místa vhodnějšího. Děva láskou opojená unavena k loži hlavu sklání. Co jí zvěstují krůpěje deště májového?

„My jsme sestry těch krůpějí,
které v nově zkvetlém máji
z rukou kněze při oltáři
štěstí tvoje požehnají.
A na srdci hocha tvého —
Ô jak se to sladce dřímá!
jak ti bude drahé dítě,
až tě v spánek skonejšíme? . . .“

Uplyne léto, nastane jeseň — děva od milence opuštěna. Opět krůpěje deště, deště podzimního. Co děvě zvěstují? —

„My jsme sestry těch krůpějí,
které padnou z kněze ruky,
až tvé srdce i tvou lásku
zdrtí bol a zdrtí muky.
Nad tvým rovem opuštěným
jenom my se pomodlíme,
sladce se to na rtu hocha,
sladčeji však v hrobě dříme.“

Báseň mluví sama za sebe. Tisíc a tisíckráte opakovaná a přece věčné věků nová píseň o lásce oklamané — totě tresť i této básně.

Záhodno mi se nyní býti zdá promluviti několik slov o básních, na něž látku bral básník náš ze života národů, na jejichž luzích romance je květinou domácí. Jsou čtyři: Lví fontan (str. 59.), Romance (str. 73.), Španělská romance (str. 85.) a opět prostě Romance (str. 97.)

V prvé z těchto básní pěvec nám vykládá, kterak hrabě jakýsi žárliv jsa na překrásnou paní svou na zámek osamotnělý s ní se uchýlí. Ale vzmítán jsa i tam vášní svou za doby noční jednou paní svou nad fontanem dlící usmrtí pro pouhé podezření. Hrozivě kamenný lev nad fontanem potřásá hřívou a děsně svítí očima: — hraběte pojímá šílenosť. — Poněkud podobna k této jest obsahem „Vlčí stopa“ (str. 8.), kdež starý hetman ukrajinský číhaje po vlčí stopě přepadá a zabíjí milostníka ženy své v tom okamžiku, když tento kradmo se oknem ubírá od milenky. Ale jaký rozdíl v barvitosti obou básní! — Tam luzná noc italská, tu pustá noc zimavé Ukrajiny; tam vše jedna bujná květnice, tu vše jedna sněžná poušť; tam žárlivosti plameny tráví bujarého muže, tu shrbeného starce; tam obětí jest nevinnosť, tu trestu dochází vina! — Pravým opakem lvího fontanu je romance o donně Kláře. Horoucí láskou vzmítaná děva dává si babou hádati ze dlaně. Tu však zaslechne zvuky kytary, rozplane ruměncem, káže rytíři Ramirovi hoditi provazový řebřík — a je blažena. — Barvami ještě pestřejšími a vpravdě komickými vylíčen v „romanci Španělské“ vzdychavý milovník don Pedro. Pějeť pod balkonem zbožňované donně Elvíře své lásky hoře. ana doňa se baví s milencem svým donem Juanem. Jenom pantofliček její, kdyby uzřel Pedro, blažen by byl. Nesplněním touhy své nevěda o tom povinován jest soku svému.

„Co budu květ vašich líbať líček
a se kochať v ňader vlnění,
vystrčte mu zlatý pantoflíček
skrz balkonu husté mřížení.

A tak oba oblažíte divem,
stejnou pláti budem milosti:
já ve vašich očí lesku snivém, —
on v punčošek vašich bělosti.“

Bujará veselosť, krásně illustrovaná mistrným veršem až zvonivě zvučným, prochvívá romanci poslední. Rytíř ve svaté zemi zabloudiv na pouti své potká se v divé poušti s děvou divné krásy, k níž zahoří láskou docházející ohlasu. Z nenadání tu mnich se béře pouští — a spojí milence svazkem manželským. A sotva že obřad dokonán, kde se vzal tu se vzal pěvec přichází a zvučnou písní slaví štěstí snoubenců. A není ani toho dosti:

„V tom zástup jezdců přicválá
a radosť jejich nemalá,
že pána svého našli.“

„Dosť zápasu a rozbroje,
pán k družině děl svojí,
já dobyl kořisť bez boje,
v ní ctěte ženu moji!
Teď na vždy doma zůstanem,
mnich bude naším kaplanem
a pěvec hostem vzácným.

I zajásal tu jezdců sbor;
dosť ran a bojů měli,
a chutě v stíny rodných hor
na bystrých ořích spěli.
A v dlouhou cestu svatební
jim zlatá struna pěvce zní
jak hymnus věčné lásky.“ —

Mocně kontrastují s těmito pestrými obrazy žhoucí lásky, jež málo starajíc se o svět a jeho trampoty a záhady žije sobě sama, pošmourně vážné zpěvy na něž látka brána ze života germanského. Vše tu na sebe ráz béře ohromnosti.

Mohutnými rysy vládychtivosť, germanskému plemeni tak vlastní, vylíčena v básni nadepsané „o korunu“ (str. 48). By se domohl trůnu otcovského a z vlastního bratra učinil si porobence, starší syn krále Helge sám utíná si pravici a vrhá do rozbouřeného moře, neboť čí pravice dříve se dotkne břehu protějšího ostrova, ten pánem a králem že bude, před tím usneseno. — Umí však German rekovné velikosti si vážiti. *V Alarichu* (str. 103.) ctí bohatýrské mysli té pravzor. Proto zemřelému králi pohřeb strojí, jakého nikdy se nedostalo hrdinovi nižádnému, ke třemenům koně drahého krále tělo přiváží, balvan pak na balvan do propastného metají hrobu až zarovnán, a proudy mocné řeky pak přes rov jeho vedou, a na věky tak ukrývají zrakům všetečným. — Starý *král Kanut* (str. 55.) podmaniv si širé vlasti konečně v pouto otrocké zjímati hodlá samo moře: ale moře zůstává vítězem a zpupného krále zahubí. — *Král Harald* (str. 30.) okouzlen na dně mořském sedí „řetězy lotosu spjat.“ Ve snách vidí své hrady a nivy, slyší honců svých jásoty a zpěvy dvořanů, mocně setřásá s víček sen: ale tu jedna ze tří víl střehoucích ho udeří ve stříbrnou harfu, a král ve snění své padá znova. A vidí král opět hradu svého síně, hostiny svých šlechticův, opět mocně roztrhnouti lotosové řetězy své se snaží: ale víla druhá bělostnýma ramenoma obejme jeho šíji, a ve spánek svůj král upadá zase. I vidí král vojska svá, ana do bitvy se řítí, prapory šumí, polnice duní, Haraldu s víček padá sen, on starou sílu zase cítí:

„Krev hárá, planou mu oči
vzpomínkou na dávné časy,
silou lva vítězně kročí,
zlatý meč praotců tasí,

Však běda! — ze zadu víla
po něm své vztahuje ruce,
král žasne — mizí mu síla,
a srdce .... v divoké muce.“

Aj, totě člověk, jehož nejkrásnější snahy v zárodech bývají ničeny vítěznou smyslností: obraz veliký, tragicky krásný! — Jako král Kanut pyká záhubou svou zpupnou vládychtivosť; tak zase *Svegder král* (str. 17.) pyká záhubou svou pych ponoukající ho spatřiti Odina. Bytosť smrtelná objati chce božskou nekonečnosť neuvažujíc, že tím rovnati se jí chtějíc překračuje meze odvěkými zákony sobě vykázané. I v této báji hluboký význam, s nímž ve formě poněkud obměněné v báji o Faustu se potkáváme zase. — Ale ne červem je člověk, který by ni zraku povznesti nesměl k velebnosti ni hlasu. Umělec za bouře divé nadšeným dlátem dovršuje ve mramoru, co dávno idealem mu tanulo na mysli, sochu Amora a Psychy. Posléze díla dotklo se ostří dláta, socha hotova. Duši umělcovou však vzmítá trapná pochybnosť o zdařilosti díla a v rozháralosti mysli své nebesa prosí za znamení nepochybné, zda dovršené dílo dostoupilo krásy vrcholu a tím bohulibosti. A znovu rozzuří se bouře. Žhavými plameny blesk rejdí po mistrově dílně troskami vše klada a rumem: jen Amor a Psycha nedotknuty, a v umělci pevná víra:

„co ušetřil Bůh bleskem svým,
že patří věkům budoucím.“

Totě zpěv o Thorwaldsenovi, jemuž básník — zda náhodou či úmyslem nerozhoduji — vykázal, jakož toho zasluhuje, ve své sbírce místo první.

O básních ostatních uskrovniti lze slov. Jeviť se v nich básník jednak nadšeným hlasatelem svobody (Hrob Aturův str. 22. Ptáče svobody str. 40., Pohřeb v lese str. 46.), jednak přísným soudcem hrdých tupitelů lidských práv (Slepý hudec str. 42., Ciganovy housle str. 76.), jednak i pěvcem stálé lásky (Ben Akiba str. 90.), ba v jedné („Kořisti oceanu“ str. 36.) naladil struny na satyru, satyru však tak grandiosné krásy a dojmu úchvatného, že Juvenal a starý Horác neměli ni tušení, by básnický druh jimi pěstovaný, takovými kdy se mohl unášeti výsostmi.

Hleděl jsem tuto stručně nastíniti myšlénkový obor epických básní Vrchlického a poukázati alespoň mimochodem na jeho názor světový. Zbývá mi jenom ještě, bych několika slovy promluvil o stránce formalné básní těch. A tu mimoděk mi na mysl připadají slova, jež propověděl Čelakovský ve svém chvalozpěvu na jazyk náš mateřský:

„Pakli na něm jede v okol — vede si co jasný sokol,
mistr svého umění, — milé na ně vzezření.“

Mistrem takovým a mistrem mistrovaným je náš Jaroslav Vrchlický. — Jako příroda i v zevnějším útvaru rostlinstva od droboučkého mechu, až k mohútnému dubu, škálu probíhá nejrozmanitějších odstínův a rozdílů, tak v této sbírce básní epických s rozmanitostí veršů přízvučných rázu jindy trochejského, jindy iambického, ba i daktylického (král Harald) se potkáváme věru podivuhodnou. Rým vždy zvučný, téměř napořád i štěpný a přece na pohled tak přirozeně se naskýtající, jindy prostou sousledností k sobě se družící, jindy zas umělým proplétáním ve krásné tvary slohové se krystalisující. — Volnými odstavci psány „Thorwaldsen“ a „Tři jezdci;“ dvojverším šestistopých trochejů se stálou přestávkou za stopou třetí a rýmem ženským „Vlčí stopa“ a „Ben Akiba“; dvojverším pětistopých iambů mužsky rymovaným „Lví fontan“ a „Král Svegdar.“ Básní psaných slokou čtyřřadkovou jest nejvíce, totiž jedenáct. Ale i tu zase převeliká rozmanitosť. Tu verše iambické, tam trochejské, jinde zase daktylické; jinde verše ve strofě rovno-

stopé, jinde lichostopé; jinde rým přerývaný, jinde střídavý: vždy vše na věc případně, vždy virtuosně. Strofou pětiřádkovou psány jsou tři básně, ale jaká i mezi těmi rozličnosť! V básni „O korunu“ při rhythmu iambickém rým výhradně mužský; první čtyři verše pětistopé o dvou rýmech sdružených; sloku zavírá veršík předešlých o dvojstopí kratší, rýmem však odnášející se ku dvojverší prvnímu, čímž velepřípadně naznačena hned s počátku básně převaha bratra staršího nad mladšího ve krutém boji. Suď čtenář sám:

„Od moře k břehům vichr pověsť vál,
že na výpravě zhynul Helge král,
a než v boj slunce vešlo s mlhami,
člun s mrtvolou s černými plachtami
již ve přístavě stál.“

Jinak, ale tolikéž velepřípadně básník upravil si sloku pětiřádkovou ve zpěvu o králi Knutovi. I tu při rhythmu iambickém rým výhradně mužský. První verš se s druhým, třetí a pátý oba předchozích o stopu kratší vespolek, — a čtvrtý, pravý to obraz krále, jenž jediným chce pánem býti všeho světa, jako by ve přepychu svém nestál o družinu svou, si oblibuje rým vniterný. Tuto příklad: „Na břehu morské úžiny

stál v středu svojí družiny
Knut, starý dánský král;
již večer *byl* a větrů *kvil*
s šedinou jeho hrál.“

A zase jinak pětiverší upraveno v romanci o donně Klaře. Rhythmus trochejský, rým ženský. Verš první se nese ke čtvrtému, druhý k pátému, třetí, výmluvný to tlumočník trapné nejistoty doniny — zůstává bez rýmu. Proč první rým tak pozdě se dostavuje, jako by ani již nehodlal přijíti? Odpoví nám na otázku roztoužená donna Klára, k níž tak pozdě se dostavuje don Ramiro. Působivosti veliké jest opětování na konci každé sloky slov „Donny Kláry“, čímž i sklad sloky se stává o tolik umělejším, o kolik nesnadnějším. — Slokou šestiřádkovou psána toliko jedna báseň rhythmu iambického „Slepý hudec.“ Za dvěma verši mužským rýmem vázanými verš smyslem ke dvěma prvnějším lnoucí, rýmem ku verši šestému se odnášející a mezi těmato oběma zase dvojverší o rýmě mužském. Sloka takto rozpůlená na výpravu děje obšírnějšího výborně se hodí. — Pomina sloky sedmiřádkové, jíž psána poslední „Romance“ a osmiřádkové, jíž složen „Endymion“ — nenaskýtáť se zajisté nic obzvláštního při nich — promluvím ještě o skvostné úpravě veršové básní tří, nadepsaných „Hrob Aturův“, „Kořisť oceanu“ a „Alarich.“ —

První z nich složená slokou desitiřádkovou rythmu iambického s rýmy veskrze ženskými vlastně je dvojstrofí čtyřveršové rozhraněné veršem pátým jenž i smyslem i rýmem se odnáší ku čtveroverši předchozímu.

„Vidíte proud, jak skalami se valí
divokým jekem vlnou rozpěněnou
v něm sluje otvor déšť krůpějí halí,
a nad propastí jeho zamlženou
se balvany skal v závratnou výš klenou.
Kolikrát lovec v nedočkavém spěchu
až sem stopoval kořisť vyplašenou,
a bouří stížen pod skalnatou střechou
unaven v objetí kles’ hostinnému mechu.“

Pohledněme nyní na veršovou úpravu básně nadepsané „Kořisť oceanu“; ohlašuje se nejprve triumf Kaligulův těmito řádky:

„Triumf Kaliguly! — hle v jeho čele
na černých ořích jedou hlasatelé,
brnění z šupin záři na jich těle
na přilbách trčí rohy bůvolí!
Dál orli legii a řady slonů,
pak nepřehledné šiky legionů,
v jich středu caesar na zlaceném tronu,
laur s čela splývá na háv sobolí.
Jak vlny moře v slunce objevení,
tak tichne lid a kleká v udivení
a poslouchá za trub a bubnů hřmění,
co hlasatelé hlaholí.“

Sloka to vpravdě triumfalní! Trojřadí iambických pětistopí, každé o svém rýmě ženském dvakráte prorváno pětistopcem iambickým, o rýmě středním a vše důmyslně zauzleno iambickým čtverostopcem, jehož rým se odnáší k oněm dvěma veršům prostupným. Není-li sloka sama živoucím obrazem těch pyšných legií krokem přísně vojenským stoupajících? A jaký barev žár na tom obraze, že líčené věci takměř naziráme očima. Což ty sonorní rýmy *slonů, legionů, tronu,* nezní-li jako slavnostná zvonitba? A ve verši „a poslouchá za trub a bubnů hřmění“, to krásné střídání vokalův *a, o, u, ou,* nečiní-li dojem, jako by bubny nám opravdu hřímaly do uší a třeskotaly trouby? Málo dvacetkráte jsem si sloku tuto četl, a čím si ji říkám častěji, tím více oprávněným se mi býti zdá název sloky triumfalní. — Než pohledněme dále. Dvanácte těchto řádků každý jako potomstvo patriarchy Jakuba rozplemení se v celý kmen, sloky to, z nichž první opojením dithyrambickým hlásá slávu Caesarovu takto:

„O třikrát Evoe! do prachu skloňte hlavy!
do kapitolu bran vjezd hlučný caesar slaví,
buď chvála mu a česť!
Trůn jeho ověnčen jest moře skvosty všemi,
on vladař národů, největší král na zemi,
on bohů větší jest!“

Od sloky druhé do desáté, upravených zcela tím způsobem, jak jsem vyložil mluvě o „Slepém hudci“, mírnějším proudem nadšenosť se béře. Ve strofě předposlední okázale se opětuje strofa dithyrambická „o třikrát Evoe“, — a pojednou se ocitáme před potomstvem posledního ze synů Jakubových, před slokou, jíž případně básník upravil na sloky triumfální protivu. Ku dvojímu dvojverši rýmem sdruženým spojenému zakrsalý trojstopec se druží; opět dvojverši rýmem sdruženým spojené a zakrsalým trojstopcem, jenž rýmem ke svému blíženci se nese, strofa skončena:

„Tak hlasatelé. Průvod v slavném tahu
dál s hudbou jel ze kapitolu prahu,
lid udivený tlačí se a sráží,
kde je ta trofej? vespolek se táží,
kde je ta kořisť vln?
O úžas! divení! hle, v středu voje
jak táhnou v slávě koní řady dvoje ......
vůz mořských škeblí pln.“ —

Dovedl-li kdy který básník významněji naznačiti směšnou marnivosť v zmar nadějí kladených v marnivce? —

Se slokou smíšenou se potkáváme konečně i ve překrásném zpěvu o Alarichovi. Deset veršův jambického rhythmu o čtverém toliko rýmu mimo ten, jejž písmenem *c* naznačíme, shrnuto podle obrazce *a b a a c c b d d b* v smělou jednotu, střídá se tu se strofou osmiřádkovou tolikéž jambického rhythmu a tolikéž o čtverém rýmu seřaděném po obrazci *a b a b c d d c*. Slohou desítiřádkovou vždy líčeny výjevy přírody truchlící s osiřalým národem a pocity pohřebníků; družící se k této sloka osmiřádková líčí jednotlivé akty pohřbu samého, a začíná vždy od slov „výš pochodně!“ Arciť: neboť smutek vždy novými záchvaty jímající pohřebníky maně se jeví ochabováním rukou držících pochodně a tím i pochodní schylováním. Ale není možná by ten hrdina byl umřel: i nejpozdnější vnukové slávy jeho jsouce pamětlivi vždy ukájeti budou žal svůj těchou, že Alarich jen spí. Proto i každá ze strof osmiřádkových významně zakončena veršem: „O Alarichu spíš?“ —

Než jakkoli mistrností veršové úpravy v básních Vrchlického jsem až okouzlen, přece jí nikoli nejsem oslepen. A jakož nelíčeně jsem pověděl, co jsem při nich shledal krásného, tak i bez licoměrnosti poukáži k některým pokleskům, kterých básník produktivnosti tak podivuhodné jako Vrchlický dopustiti se mohl tím snáze, čím méně bohužel u nás posud obecně rozvinut je cit pro lepotu jazykovou.

„Úmysl jeho potvrzuje“ (str. 7. v. 4.) jak živ nikdo nebude čísti za verš jambický. Náprava tu snadna, čteme-li „a bouře, která mocí duje, *ta v úmyslu* ho potvrzuje.“ — Naopak slova „jak spící tvář dítěte“ (63. 3. zd.) nikdo neuzná za verš trochejský. „Jak tvář spící dítěte“ bylo by sice tolikéž poněkud drsno, ale rhythmicky správnější. — V básni Endymion nadepsané velice nám vadí „*měsíc* bledý spanilý.“ Jestiť zajisté měsíc ten touže bytostí, jež na konci básně oduševněla se jeví *Selenou.* Dožaduje se tedy neuprosně myšlenková jednota básně, aby měsíce místo zaujala *luna.* Překážka z rýmu pocházející (— „tu se náhle nad jezerem — stříbra proudy *rozlily,* — jimi září vlídným šerem — měsíc bledý *spanilý*“ —), překážka ta, dím, snadno mohla odklizena býti změnou asi touto: „tu se náhle nad jezerem — stříbra prouha *rozlila* — stříbrem září vlídným šerem — luna bledá *spanilá.*“ — Jak nepěkně se nese, tak snadno hiat zamezen býti mohl ve verších: „hned *reků ohně* v šeru zahoří“ (17. v 8.), „tvých *hlaholů* a tvojich dum“ (55. 13.) kladením forem *rekův, hlaholův.* — Rozumí se samo sebou, že při mluvě veršované nikdy se nebudeme toho domáhati, aby šetřila tak úzkostlivě všech, i nejpodrobnějších zákonů klassické prosy, aby však ani forem chybných nekladla, a kde toho nezbytná se nejeví potřeba ni zákonův syntaktických neodstupovala, toho se po ní dožadujeme právem. Tak na př. báseň nebáseň *něj* nikdy a nikdy nemůžeme uznati za genitiv, jest a zůstane forma ta akkusativem. Co tedy s verši „vedle *něj* v pečlivém bdění“ (30. 4. zdola), „kol něj hloh a ostružina“ (46. 7,), „tolik snů *z něj,* tolik něhy“ (64. 1.), „u nějž by mohl spočinout“ (87. 6.) Co s nimi? — Opraviti je. Že oprava snadna, viděti na oko. Netřeba než psáti „u něho (po boku) v pečlivém snění; kolkol hloh a ostružina; tolik z něho snův a něhy; u něhož moh by spočinouť“, a zpraveno vše. Nesnadnější náprava ve verši „kde jest ale bílá nožka *z něj?*“; padla by odstraněním této formy celá sloka: než u básníka takového nadání jako je Vrchlický, nerozchází se tuším než o vůli.

— Ve verši „slyš vlny spěněné se lámou, pnou a *sráží*" (22. 9.), ani Vrchlickému k vůli *sráží* nemůžeme uznati za plural: „slyš vlna zpěněná se láme, pne a sráží" ni dosti málo na závadu by nebylo kráse — a bylo by správno! — Vytýkati básníkovi genitiv místo přisvojovacího jména přídavného bylo by nedůstojno; kde však přídavník se právě tak hodí jako genitiv substantiva, nevidím proč by básník onomu nedával přednosti. „Když nehebkou mi kolébkou byl otce (= otcův) starý štít" (50. 15). Zda pěkněji, tedy básničtěji řečeno „a s praskotem se skála otevře" (18. 6. zd.) či „praskajíc se skála otevře", rád nechávám na váhách. Vím, že leckdo výtkám těmto se zasměje a za brikule je prohlásí plesnivého pedanta: já však neváhám opětovati, co jsem už jednou napověděl, muší trus obrazu že krásy nedodává.

Prohlédaje ku komposici jednotlivých básní nemohu jinak než podivovati se básníku našemu. Nikde nic nepřirozeného nebo přílišného, nikde na ujmu celku blyskotavé jednotlivosti, nikde na ujmu souměrnosti básník neodbočuje z nastoupené dráhy, nikde se nedomáhá malichernými prostředečky ledabylého effektu: všude vše jasně rozčlánkováno, v sobě zaokrouhleno, v lepý uladěno celek.

Ale přes to přese všecko, že pěvec náš nám podal básně, jež ku plodům nejvýtečnějším literatur cizích řaděny býti mohou, přece jedna věc radosť z nich nám poněkud kalí. Potkávámeť se v nich s lidmi všech věkův a národů, jenom sami se sebou se v nich nepotkáváme ni jednou! Což básnika nezabolelo srdce, když o ciganu dojímavá zpíval slova:

„jeho zrak — to orel v letu,
který krouží nad propastí,
jeho píseň — vůně lesů,
plná snův o dávné vlasti." —

Nerozhostila-li se žalosť po jeho útrobě, když pěl o Akibovi:

„Vyhnali jej z domu — bolesť zbyla jemu
a pak láska k jeho lidu nešťastnému?"

Či tak nuzny a ubohy ty naše vlasti československé, že by nikdy nic krásného, velikolepého, dobrého byly nevytvořily a nevykonaly, že by nehodny byly nejlepších synů svých lásky, nejlepších pěvců svých písně? Aj vždyť:

„.... Bůh mluvil nejen s Israelem,
.... duch jeho vane v člověčenstvu celém.
.... Každý duch lidský v myšlének svých květu
hořícím je keřem v němž bůh mluví k světu!" (Str. 93).

Básník náš posud bohužel jest oním králem Svegdarem, jenž viděť Odina rodné kraje své opustil a na daleký jih se odebral: kéž ona skála cizoty, jež rodného pěvce nám usunula z očí, nazpět nám ho vydá zíráním na Odina ne oslepena, nýbrž na zraku uzdravena. Básník náš posud jest oním králem Haraldem, jenž sepiat řetězy lotosu uvězněn sedí ve hluboké tůni — cizoty zraky potápěje v krásu vil cizích: zdali kdy roztrhá pouta, zda se vynoří z tůně cizoty, zda kdy slávským srdcím slávskou zapěje píseň? Kéž básník náš se zpravuje vzorem svého Akiby: Musa slávská, které pěvec náš snouben jest samou přírodou, truchlí; neboť jest Ben-Akibovou vdovou. Ale nečekej šedin Akibových pěvče náš! Národ tvůj potřeben vší tvé síly obrovské, jinošské i mužné. Co mu zlato cizí, co drahokamy co všechen bleskný šperk, jejž mu přinášíš? Srdce tvého se všemi nesmírnými poklady ryzího citu žádá a synovské lásky: kéž v touze své se neklamá. *Jan Kosina.*

———

Zora. Almanach omladiny moravské. Spořádali Josef Boubela, Leander Čech, Jan Vařeka. — V Praze. Nakladatel Fr. A. Urbánek. 1877.

Běda národu, propověděl kdesi slavný spisovatel německý Jean Paul, kterého mládež odchována není poezií. A pravdu věru propověděl velikou. Neboť kde poezie není, tam buď leda zvířecí živoření, nebo hnusné holdování mammonu se všemi neřestmi, jež modloslužba mívá v zápětí, neb alespoň zcestný směr národního rozvoje, jenž nezbytně vede v záhubu, jakož smutný toho důkaz nám podávají dějiny šestnáctého a sedmnáctého století národu našeho československého. Naopak, kde poezie kvete, tam zjevná na jevo vychází snaha o ideje, z nichžto ať by dříve ať později nezbytně také vědy bohatými vypučí květy, a kde uměny a vědy, tam živobytí v pravdě lidské, tam i jistá blažená národu budoucnosť. A takto-li věc se má, kterak by se nerozradovalo srdce každého upřímného národovce, stopuje-li bedlivým okem, jak usilovně mládež naše od kolika desítiletí poezii pěstuje vystavujíc libostné výkvěty snahy své v četných už almanáších. Nepřipadneť ovšem nikomu na mysl, aby upíral, že ne vše, co v nich obsaženo jest, se vydařilo v žádoucí dokonalosť: se strany druhé však ani to bohdá nikdo popírati se neosmělí, že ty skromné na pohled almanachy mnohému nyní na slovo branému básníku byly kolbištěm, na němž si prvních dobyl vavřínů. — Moravěnka naše za prvních let nového ruchu básnického po skrovnu syny svými byla zastoupena ba i za let posledních hlouček jich v mohutném zástupu jínošstva českého téměř mizel. Podobalo se, jakoby těžká mrákota jakási tížila mysli mládeže moravské nedovolujíc jí prohlédati ku zářícímu slunci novovzešlé poezie české. Tu z nenadání letos omladina moravská v mohutný šik se upravivši vystoupila na pole literární a skvěle osvědila „*Zorou*“ svou, že vyspělostí mládeži české netoliko se rovná, nýbrž ve příčině nejedné nad ni vyniká. Vítáme radostně tuto milou „*Zoru*“; věstiť nám den krásný, den usilovné a bohdá i blahodárné práce na národu roli dědičné. Než ačkoli tento plod muzy výhradně moravské mile nás dojímá, přece vad jeho a nedostatků nikterak nehodláme tajiti. Za jedno všecka konnivence ve příčině produkce literární, že snadno svádí k ledabylosti, lichému přátelství ne nepodobna jest, které tvářic se, jakoby vyhledávalo prospěchu, po pravdě příteli bývá záhubno. Za druhé však „*Zora*“ dokonce toho není potřebna, by soudu přísnějšího se stříhla; obsahujeť zajisté věci, kteréž nad pouhá stylistická cvičení nekonečně jsou povýšeny; soudem přísnějším ji tedy jen ctíme.

Porovnáváme-li „*Zoru*“ naši s posavadními publikacemi podobného druhu, mile nás dojímá předně ta věc, že uskrovňujíc se lyrikou, zvláště pak onou nasládle nechutnou, rozmazlenou erotikou, jež o mělkém sybaritismu svědčíc otravuje zárody statečného mužství, netoliko epice vynikající vyhradila místo, nýbrž dokonce i ku básnictví dramatickému se povznáší. Druhá věc, ze které srdečně se těšíme, že v části prosaické vedle novelly místo dáno jest i článkům obsahu vědeckého, tyto pak že pěknou mluvou a umělou úpravou do almanachu výborně se hodí. Tím „*Zora*“ naše stává se tak rozmanitou, jako posud žádný almanach podobný.

Než porozhlédněme se po obsahu „*Zory*“ něco zevrubněji. Část básnická pany vydavateli rozdělena ve čtvero. Oddíl první obsahuje jedenácte tu delších tu kratších básní povahy veskrze lyrické, pošlých z pér pěti básníků. Nejpřednější mezi nimi zaujímá místo *Josef Boubela,* dvěma elegiema, z nichž

první „Mánům Palackého“ nadepsaná spolu celého díla jsouc úvodem a posvěcením líčí žal všeho národa československého ze ztráty největšího genia, jejž splodil od kolika století. Slokou čtrnáctiřádkovou, pro rým rozmanitě propletený až poněkud nepřehlednou básník vroucně cítěný bol vroucími pronáší slovy a stupňuje jej lepým vylíčením skvělých zásluh opěvovaného reka, tak že bezděky truchlá slova bolným citem se rozhostí i v prsou čtenářův. Avšak ne proto lyry se chopil básník náš, aby v tůni strastí uvrhnuv nás bolným citům ostavil na pospasy: na perutech naděje nás opět povznáší; dojem konečný jest lahoden, jest to usmíření s osudy. — Jakož v elegii této básník oslavil genia, jenž dlouhý život svůj díly nevadnoucí slávy změnil v nesmrtelnosť, tak zase v elegii druhé opěvá přítele, jejž nelítostná smrť uchvátila dříve, než peruti genia rozepjati mohl ku prvnímu letu. Jestiť ven a ven vroucně proslovena. I v ní prostřednictvím obecné nás všech matky vlasti básník dochází bolných citův usmíření:

„Hoj, neželel bych trpké ztráty své
ve slavném boji kdybys rekem kles',
co meteor, co boha slza žhavá,
toť důstojná by tebe byla smrť!
Však dechem morovým že otráven
skvělého ducha v lože neslavné
jsi vydechl, než myslí bujarou
jsi vytčeného stanul u cíle,
to kormoutí mou duši truchlivou.
Ó mrtvý druhu můj, té úlohy,
jež snahám svým jsme vytkli společně,
svůj podíl zmíraje mně's odkázal.
Ó svatý odkaz duše šlechetné!
Zde přisahám tvé drahé památce,
že odkaz tvůj do srdce uzavra
posvětím vlasti všecky síly své
a ovětralý rov tvůj ověnčím
svých činů věncem důstojným,
můj mrtvý druhu, tvého přátelství.“

Jsou však některé skvrny krásný dojem z obou básní kalící, kterých mlčením minouti tím nesvědomitější by bylo, čím snáze mohou býti uklizeny. V poslední slova elegie první přechod od nejhlubšího žalu ku pocitu naděje mdle jest naznačen spojkou *však* místo mocnější spojky *než;* ve verších „neb věříme takého syna o matce, že nehodných *jej* bratrů nevychová“ syntaktická chyba *jej* místo *ho* velmi uráží a ve verši následujícím slova *„ó otče“* pro náramný hiat nelibě se nesou k uchu. Slovo *tvůrce* místo *otče* dokonale bylo by odůvodněno tím, co básník o heroji svém pěl dřív a hiat by byl uklizen. — V elegii druhé bychom (na str. 11.) s počátku místo slov: „mé srdce té trpké pravdě nechce uvěřiť, že ducha božského .... víc není **ve** světě“ raději četli ne-li *na zemi* alespoň *na světě,* poněvadž jinak forma apostrofy zcela by byla nemístna. Na tétéž stránce verš 15.: „slabou rukou velikána kolí“ na označenou protiv slovo *velikána* lépe by se neslo na konci verše než slovo *kolí;* na stránce pak 12. verš 12. místo nepěkných, ani prosaicky dosti správných slov „než myslí bujarou *jsi vytčeného cíle dosáhnul,*“ více by nám lahodila slova „než myslí bujarou *jsi vytčeného stanul u cíle.*“ — Po těchto dvou nejpřednější místo bych vykázal básním pošlým z péra *Fr. Hostivíta.* „Duma na Hostýně; Sněží; K jedlím; Ave Marie.“ Vynikajíť vesměs opravdivostí citu, dikcí mistrnou, krásnou úpravou veršovou, bohatým a přesným rýmem, a první z nich i velikoleposti vtělené v ní ideje. — Básničky ostatní pěkně se čtou, nevynikají však ničím nad míru obyčejnosti. —

V oddíle druhém, nezbytně a neodbytně věnovaném erotice, kromě plodů čtyř básníků nám už z oddílu prvního známých obsaženy tři básničky *Bradelského,* dvě *Rakovcovy,* jedna *Lubínského.* Po našem rozumu básničky tohoto oddílu, ačkoli vesměs psány jsou veršem velmi hladkým a některé z nich

jako „Na můj svátek“ a „V zamyšlení“ slokou velmi umělou upraveny jsou, přece nic neobsahují, co by stokráte ve všelijakých variacích už nebylo povědíno. Mile však mezi těmi cukrovinkami dojímá ušlechtilou mužností *Boubelova* báseň „Modlitba.“ — Ačkoli básníkovi každému, žeť svrchovaným a jediným účelem mu býti má, by zálibu vzbuzoval v mysli čtenářově, správnosti jazykové a veršové šetřiti jest vždy co nejbedlivěji, přece básník chtěje nám z pouhé úsobné nálady své způsobovati zálibu zevnější úpravy o tolik bude pečlivější oč nálada ta úsobnější jsouc nesnadněji se sdílí druhému. Ať si pozazdřímne někdy na chvilenku slavný Homéros! Na obraze velikém, na př. průvod Bakchův představujícím, pro hojnosť osob nejrozmanitějších ve skupeniny půvabné sestavených, snadno malíři promineme, řídký, který tu a tam se naskytující poklesek ve kresbě: na miniaturní podobizně milenky své prominouti bychom nemohlí ni jediného, poněvadž za nelibosť odtud pocházející, odnikud nám se nedostává náhrady. Báseň erotická, nemá-li dojem libý buď valně zkalen neb i zrušen býti, beze vší aby poskvrny byla třeba jest. Tomuto požadavku v básních erotických naší „*Zory*“ není vyhověno všude. Tak v básni „Před jejím obrazem“ (str. 40.) ve dvou verších za sebou jdoucích

„a přece zdá se *mně,* že zraky její
se v divném v dálku *vynáší* povzletu“

dvě chyby. Zbytečno zajisté důrazné *mně* místo pouhého *mi* a třetí osoba množčtu indicativi praesentis časoslova *vznášeti,* jakožto časoslova opětovaného ani v básni nejmilostnější nemůže zníti jinak než *vznášejí.* Víme, že by takto slovo nešlo do verše, ale bylo na snadě položiti *nesou.* Místo slov „ó vím již, vím“ (v. 9.) jemnějšího sluchu básník položil by „o vím *už* vím.“ — Básnička „Modlitba“ (str. 43.) jinak velmi švarná, zohyzděna chybnou formou *vládče* m. *vládce* ve verši čtvrtém, chybnou formou *sílou* místo *silou* v jedenáctém a konečně chybnou vazbou ve dvou verších posledních:

„jen uchraň srdce plné oběti
by puklo láskou pokořenou,“

již básník pronesl právě opak toho, co pronesti chtěl. Náprava tu snadna. Třeba místo *uchraň* čísti *nedej.* —

Oddíl třetí (str. 81—120) cenou básnickou daleko vyniká nad oddíly ostatní. Jestiť, jakož už dříve bylo napovědíno, výhradně věnován epice. První báseň, s níž se tuto potkáváme, „Král Ječmínek“ vyplynula z péra *Sv. Vojmíra.* Předmětem jí národní pověsť po vší Moravě rozšířená a jistou měrou podobná pověsti české o rytířích Blanických. Obsah tento: Na zemi moravskou se všech úhlů světa shlukují se nepřátelé. Bohatýři moravští ku slovu panovníka svého mocným šikem na ně dotírají. Ale slabí jsouce počtem užuž berou porážku úpíce k nebesům:

„Hospodine, naši vyslyš bídu,
vytrhni nás z rukou přeukrutných;
pošli posla — blesky v naše vrahy!.....
Co to zvučí? co to v zemi hučí?
Zvony nezvoní to ani lesy šumí —
blíže, blíže, ajhle vranec ručí!
Jako vítr noha vrance hbitá,
který letí po široké pláni.
Vrazi trnou, stanou nepohnuti,
vše se diví podivením žasným:
na tom vranci jak by na oblaku
rytíř sedí všechněm nevídaný.
Na čele mu jasná hvězda plane,
z jeho zraků mestná srší zhouba,
jeho líce — jasným sluncem svítí,
jeho hlas zní jako hlas vod mnohých,
jako hromu, když svou hrůzu mluví;
na prsou mu bílý kříž se leskne.

Zakřikl on bohatýrům hlasně:
„Mrzkosť nectiť památky svých otců,
hanba rekům ustanouti v poli!
Našich dědů cezena krev za vlasť,
našich otců cezena krev za vlasť,
do poslední kapky krev svou za vlasť!“
Tak on zkřikne, rozmáchne se kopím,
voje za ním krupobitím hustým.
Znova bito, krváceno, třeno,
znova kláno — duše neživeno.“

Porážka nepřátel dokonána — zázračný však rytíř zmizí.

„Ztratil se jak lev, kdy kořisť urve.
— beránci se rozplašili různě —
on pak skokem v hustinu se pustí,
jen ho zhlídnou salašníci okem.“

Kdože byl ten rytíř? — Stařec shrbený, druhdy mocný lech Chropinský svědomí svého ještěry užírán jsa ku zbožnému se béře poustevníkovi. Ten

„Do budoucna vidí věštím zrakem,
tajných věcí od Boha mu známosť.
S nejvyššího srázu na skalině
modlivá se za okolí za vše
Hospodinu, Bohu velikému,
neboť jako kapka rosy ranní
proti moři — jsme my smrtní
lidé,“

a poklek před ním kajicně se vyznává ze svých hříchů. Měl před lety manželku krásnou, zbožnou, matku vdov a chudých. Že mu bránila v utiskování lidu vyhnal ji do širého světa, ač pod srdcem nosila plod lásky manželské.

„Klesla choť má bohumilá v polích,
jako hvězda porodila dítě,
jako hvězda, která tehdy vzešla
jasným leskem velkého cos věštíc.“

Ječmínkem Chropiňané nazvali dítě, „v ječmeni že osvitla ho hvězda.“ Jednou v noci Ječmínek s matkou náhle se ztratil, nikdo neví, kam se děl. Takto lech. Přísně pohlednuv naň poustevník takto jal se mluviti:

„Vstaniž, hosti, neboť není slušno,
lidé lidem aby klaněli se.
Nevystihly úrady jsou božské:
manželka tvá na pravdě již boží,
nehledej ji ani darmo bádej.
V hlubinách pak lesů, v modrých
horách
temný úval na skalistém kopci,
zpod úvalu bujará je pažiť,
na pažiti spánek jímá reka:
na čele mu jasná hvězda plane,
z jeho zraků vrahům srší zhouba,
jeho hlas zní jako hlas vod mnohých,
jeho líce — jasným sluncem svítí,
na prsou mu bílý kříž se leskne.
Tak ho viděl's, an pobíjel vrahy
vedle reka na vysoké trávě
popásá se bujný vranec tiše.
Nikdy, nikdy noha smrtných lidí
nevyruší reka z klidna spánku,
nevyplaší koně bujarého.
Orlice jen rychlokřídlá časem
usedne si na nejvyšší skále —
tu ho zbudí, až se splní sudba,“

podle které, až největší strasti doléhati budou na Moravu, rytíř ze spánku svého procitne, vítězným mečem nepřátely vlasti potře a doba nová, doba nezkaleného započne štěstí. V tu dobu

„Struny pěvců rozzvučí se v pověsť,
v pověsť slavnou o Ječmínku králi:
králem slušno nazývati toho,
kdo vlasť chrání od úrazu vrahů.“

Za těchto dob bezbarvého kosmopolitismu literárního kdy básníci naši zapomínajíce věštích slov proslaveného pěvce od Otavy

„Kdo předků zápasy hrdinské
Zpěvem potomkům zvěstuješ,
A v sady nehledě cizinské
Domácí krásy pěstuješ;
Radosť a žel a sladkou tíseň
Kdo znáš vylíti v *českou* píseň:
Tys bratr náš, tys bratr náš,
Pravý ty *poklad* v duši máš“:

všude jinde více domovem jsou nežli v zemi, která je odkojila mlékem mateřským, díky desateronásobnými povinováni jsme mladistvému básníku, že vymknuv se z pout liché mody smělou rukou do strun uhodil varita národního za předmět básně své si obrav jednu z nejkrásnějších a nejvýznamněj-

šich pověstí našeho lidu. Podal pověsť tu tak, jak si ji vypravuje lid nic věcného k ní nepřičiniv ani věcného co odňav. Půjčil pověsti již hotové pouze roucho, ale roucho tak lesklé a na ni tak případné, že na pověsť takto upravenou nemůžeme pozírati jinak nežli se zálibou svrchovanou. — Básník tak se vžil ve způsoby výpravné poezie staročeské, že téměř každý veršík zní jako reminiscence. I může pochybno býti, zda básni to na prospěch či na újmu. My sporné věci té rozhodovsti si netroufáme. To však tvrzeno býti může směle, že básník tak bohatě nadaný jako. Sv. Vojmír, až úplně v brky vyspěje, nespouštěje se dráhy, kterou tak šťastně nastoupil, i formy se domůže samostatnější, která při vši slovanskosti přece na chuť věku našeho shledána bude případnější. Odhodlá-li se příště výpravný verš staroslovanský, jenž sice i bez rýmu ostaven jsa melodičností svou mocně dojímá, rýmem opatřiti, samo sebou bohdá se mu naskytne způsoba, kterou smíru by došly požadavky poezie v skutku národní s požadavky vkusu nynějšího tak mocně podjatého i vzory západních literatur i napodobeninami jejich v naši literatuře moderní. —

Oběma básním následujícím „Erb pánů ze Kravař“ a „Křesťané na Kotouči“, obzvláště však první, valně na ujmu jest jejich jakási kostnatosť. Ani verš není vždycky bez hrbolcův ani rým dosti proudný a význačný. A přece dojem z básní těch není nelibý. Čím to? Mluviť k nám právě nepřekonaným kouzlem svým pověsť národní. Co tu pokladů leží vůkol nepoznaných, čekajících až by kouzelným kdo prutem poezie se jich dotknul! Jakým duchem rozjařil by se národ náš spatře sama cebe v kouzelném tom zrcadle! Než dá Bůh, že nám do těch dob už nedaleko.

„Povídku na Balkáně“, ač není bez vad znamenitých, přece dlužno považovati za nejpřednější a nejkrásnější práci básnickou naší *„Zory.“* Jindy rybář sprostný, nyní hajduk chrabrý vypravuje druhům svým, kterak někdy šťasten živ byl ve skrovné své chaloupce v zátiší nad řekou Maricí vystavené s milou chotí svou Draganou. Vraceje se jednou rybář s večera domů, z chaloupky své spatřuje vyšlehati plameny; přichvátav do ní vidí, žena že mu unesena. Pušky své se chopiv a handžaru po sledech vyrytých kopyty koňskými žene se za lupičem. Zaskočí ho mezi skalami a kulí srazí sluhu, by vzmocně se koně jeho ženu vyrval lupiči. Děsným tryskem za ním upaluje: aj tu Dragana jeho na zem padá se sedla uchvatitelova. Nedbaje toho udatný rybář pronásleduje lupiče, přemůže ho a zabije v souboji a pak teprve se vrací ke své manželce. Než ta, nastojte, mrtva. Turčin, aby ulehčil koni svému břemene, vrazil jí dýku do prsou. Naloživ na kůň mrtvolu a v náruči vzav kvílící kojeňátko její ku své chaloupce se vrací nazpět, vykope hrob v zahrádce, uloží v něm ženu, přiklopí kamennou lavkou, na níž blaženě jindy s chotí sedával, drahý ten rov, nabrousí na náhrobku otupělý handžar svůj a daleko, daleko na Balkán se odebéře s milým synkem svým. Sám kde moha a jak moha mstě křivdu sobě učiněnou a všemu národu svému na mstitele vlasti odchová i syna Marka. —

Dojem z básně je v pravdě úchvatný. Básník, jakož krásně jeviště vypisuje odvěkého boje mezi půlměsícem a křížem, i bytující na jevišti tom lidi barvami líčí živoucími a pravdivými. Z tichého rybáka zločin do nebe volající hrozného učiní hajduka, jenž pomstou nad plemenem krvolačným posvátným ostavuje dědictvím synu, by tento dále ji odkazoval rodům budoucím. Praviť nad mrtvolou manželčinou takto k synu nemluvněti (str. 102):

„Tvá matka, dítě, duši šlechtiť uměla,
ta vypěstovala by z tebe anděla! —
já lásky vštípiť tobě nemohu,
leč hněv a nenávisť a pomstu jen!
Ne andělem, o matku oloupen,
buď loupežníkem, synu můj,
a ctnosť tvá budiž pomsta litá,
a modlitba tvá: Turkům smrť!
a růžencem tvým břitký meč
a klínem matky divá seč!
Jen, synu můj, jen vzrůstej silen,
buj,
a vzrosta, jako bouře vzmítá
žlutými stébly, vstaň a drť
tu čeleď vražednou a pomsti matku
a pomsti bídu svého národa!“

I plán výpravy, jakkoli prostinkým se býti zdá, vtipně jest zosnován. Starý hajduk sám bratřím hajdukům vypravuje, co před lety dávnými se mu přihodilo. Tím vášní žár poněkud utlumen, by nikde na ujmu výpravy nevybuchal v horování lyrické. Charaktery obou osob na jevišti vystupujících pevnou a šťastnou rukou nakresleny jsou: rybáře, jejž neslychaná křivda z poklidu až sobeckého vyrušuje, básník všemi attributy člověka ven a ven šlechetného přiozdobil; láska k manželce neštěstím vybujní v účinlivou lásku ku vlasti, láska ku spravedlnosti stupňuje se v pomstu za křivdy. Onen moslemín však, jaký to člověk ohava! Hadem se připlíží k tiché chaloupce Bulharově, když doma není hospodáře, manželku jeho zbaběle uloupenou, by rychlejším útěkem zachrániti mohl život svůj, rovněž zbaběle probodá dýkou a teprve nezbytí vida mstiteli se staví na odpor. — Ne tou měrou vydařila se básníkovi úprava veršová. Jda za příkladem většiny moderních básníků našich pan Boubela si oblíbil pro povídku svou jamb jindy čtyřstopý, jindy pětistopý. Nevytýkali bychom této střídavosti, kdybychom všude uznamenali toho důvod. Že čtyřstopec lépe se hodí na líceň všedních, málo vynikajících situací, pětistopec lépe na zobrazení dějů mohutně postupujících nebo výpis vášní horoucím proudem se nesoucích, nemyslím, by kdo popíral: ale tímto důvodem jenom zřídka kdy v básni naší omluveno býti může ono přeskakování ze čtyřstopců v pětistopce. Někdy však básníku našemu se přihází, že ni pětistopý verš mu nestačí a vplétá do básně netoliko šestistopé, nad to pak caesurou ani nepůlené verše, jako: „Ta Turků křivdy mstívala již v otců čase (92. 2. zd.); že sama hynouc život tobě zachovala (98. 6.); a handžar, až já padnu v boji, Marku můj (100. 5.); ale vybíhá dokonce i nad míru šestistopí ve verše monstrozní jako: „a nelíne již z vyhaslého oka mrakotu (98. 15.); já nemám hrud ze sněhu jarního, jejž rozhřeje (101. 14.): a k matčinu se dralo prsu dítě plačící (101. 5.); nalezne jenom rozmetané stébla, halouzky“ (103. 8). — Ani té vady nelze nevytýkati, že rhythmus jambický ve mnohých verších jest toliko zdánlivý. Verše jako: „švitorným hláskem žvatlati (102. 8.), nenajdou ve mně vraha jeho (103. 4. zd.), na půdě drahé, ženy u rovu (105. 10.), večerní záři pozlatilo stráně“ (105. 9. zd.) rádi uznáme za amby, poněvadž druhá syllaba verše jsouc buď přirozeně dlouhá buď posicí přízvuk syllaby prvé valně přitlumuje a jaksi potahuje k sobě; ale verše jako: „V Rhodopu ochlumeném, kde Marice (verš 1.), květnatá lučina v žírné pole (91. 3.); umělou myslí pečovala (91. 7.); Co to? — *vrbinu* oblak halí“ (92. 13.) a mnoho, bohužel přemnoho jiných veršů za jamby ujati nemůže nikdo. — Poklésky jako *lípou* (93. 11. zd.; 105. 7.) m. *lipou; hlízou* (99. 16. zd.) m. *hlizou; poškvrnil* (99 16. zd.) m. *poskvrnil; prchl* (100. 6. zd.) m. *prchnul; a byť bych* smazal stopy činu svého (104. 5.) m. a *bych i smazal* .... snadno mohou býti odstraněny. — Dvojverší: „Já neposkvrnil posvátnou tu krev *jsem* mrzkou hlizou Moslemínů“ (99. 16. a 15. zd.) nepěkně

se nese pro přílišnou vzdálenosť časoslova pomocného od svého příčestí. — Že básník náš rýmem vládne dokonale, poznali jsme již na místech jiných. Proto neseme těžce, že v básni, o které mluvíme, na dvou místech přesnoty rýmové zanedbáno. Velmi drsně zní veršíky (92. 10):

„a skokem stanu *na skále*
a spěchám k chýžce, *zkud malé*
mně (= mi) vstříc světélko vrbím svítí.“ —

Podobněž: „Že nejsou daleko, to *žár chýše*
mi svědčí zuřivý; nuž *do výše*“ atd. (93. 5.) —

Pevnou kojíme se nadějí, že pan spisovatel tyto a těmto podobné skvrny z obrazu jinak věru pěkného pečlivou rukou uklidí. —

Láska švarného trubadura, jenž oči svých osmělil se povznesti k Lauře, kněžně Milanské, jež ku pěvci zahořela láskou vzájemnou, předmětem jest básně nadepsané „Vězeň.“ Karlo, na ten čas vladař Milanský, úkladně na lovu zavraždil přítele svého Henryka. Onen závětí podvrženou se stává poručníkem osiřelé sestry panovníkovy Laury. Jednou Karlo palác opouštěje, zvěstuje, že se navrátí teprve dne příštího. Náhody té používají milenci, by krásnou noc májovou strávili vespolek v zahradě. Opojeni láskou v náručí si oba usnou. Trubadur procít ze sna s hrůzou znamená, že Laura zavražděna, zavražděna vlastní jeho dykou. A v té se ho již chápou drábové, by jej, domnělého to vraha Lauřina uvrhli do žaláře. Výroku smrti nad ním vyneseného Karlo, jenž dvojí vraždou sobě proklestil cestu ku trůnu, vykonati si netroufá na pěvci národu milém a tváře se velikomyslným žalář ku věčnému vykazuje obydlí. Konečně však pravda vychází na jevo; úkladný vrah zbaven trůnu i života, pěvci kyne *svoboda* — ale běda, v okamžení kde sám už umírá. — Pěkná to látka, a pěkně upravena, neboť celé této tklivé historie dovídáme se z úst uvězněného pěvce, jenž odkázán jsa sám na sebe se kochá v dávných upomínkách. Jako červené pásmo celou básní prokmitá idea lásky ku vlasti; o blaho té by člověk pracovati mohl usilovně, klenotem nad klenoty dražším se mu stává svoboda. — Vady básně této na vlas tytéž jsou jako vady vytčené básni prvější, čímž i totožnosť skladatelova nade všecku vyniká pochybnosť. Vytýkati vad těch nemínime; ovšem pak opět dovolíme si vysloviti naději, že básník bohdá neopomine dílo své jich sprostiti.

V oddíle čtvrtém podán nám úryvek (jednání čtvrté) z Aristodema, čtyřaktové to tragedie Jana Vařeky. Majíce před sebou pouhý zlomek, z něhož jenom tolik bezpečně jde na jevo, že základná idea celku jest vlastenecká obětavosť, o věcech při dramatě nejdůležitějších a po přednosti rozhodujících o básnické jeho ceně, o úpravě dějové totiž a líční charakterů soudu vynášeti nemůžeme nižádného. Zbývá nám tedy toliko promluviti několik slov o jeho dikci. V té příčině poněkud s podivenou nám bylo, že básník jinde verše užívá iambického (scena 1. 2. 3. 6. 7.), jinde zase rozměru trochejského (scena 4. 5.), jinde iambův a trochejů šestistopých (scena 1. 3. 4. 6. 7.), jinde zase pětistopých (scena 2, 5). Za jakou příčinou tak se dálo uhodnouti nemůžeme. Rádi však doznáváme, že verše pětistopé, trocheje neméně než iamby (a to, kdo ví, jak hudlařským iambem přeložena většina dramat Shakespearových a sepsána skoro veskrze nejlepší naše dramata původní, za nemalou položí mladistvému spisovateli zásluhu) vydařily se výborně. Měj tuto místo malinká ukázka i jedněch i druhých:

„Kdož osudu kdy cesty pochopí?
Jsou tajny tak a zase klikaty,
že mysl lidská věru nestačí
se státi věrným pouti průvodcem.
A byl by věru příliš blahový,
kdo losu slovům rozuměť by chtěl,
ba vzdorovati jim se osmělil.“
(Str. 154).

„Chápu nyní všechna slova tvoje —
národ náš že zrádce v lůně chová
dávno věděl jsem, však méně dbal
jich —
nyní však lthome pouze skrovná
národa je sledním útočištěm —
ta-li ještě krýti bude zrádce,
brzo rozsype se v ssutiny.“ (Str. 150).

Méně šťasten byl, jakož jinak ani nebylo očekávati, básník náš utvářeje verše šestistopé. Iamb toho druhu nemaje přestávky za stopou třetí jest a zůstane klikatým a unavuje rovnou měrou plíce jako sluch. Šestistopý trochej pak, i kdyby byl učlánkován po nedostiženém vzoru starobylého Zbyhoně našeho, na deklamaci dramatickou případen není. Důkazem toho buďtež tyto kratinké ukázky:

„Ach všecky rozkoše, o milý Deiphobe,
jež láska vroucí leje v naše útroby,
jen v hořký bol se mění smutnou zpomínkou,
že pláče vůkol země bita osudem.“
(Str. 142.)

„Přisambůh, ta zráda jim se nepodaří!
O to sloupů těch se postaraly stíny.
Než jich záměr zrádný pomstu volá,
kdo prý pro jiného zhouby jámu kopá,
ten jí kopá prý si vlastní na záhubu.“
(Str. 148).

Vytříbeností mluvy nám úryvek tento neméně lahodí než svědomitostí úpravy veršové. Nicméně tu i tam ledaco panu spisovateli uklouzlo, co bychom nepochvalovali. Vytýkáme tu především plýtvání slovem *tak* ve verších: „on mne z cesty vytlačil, *tak* za to násilí má pykati (146. 7.); *tak* vidiš sám, že naše lesť se podaří (147. 8.); nech mluviti nás za lid messenský, — *tak* rychle nám už sděl to spasení (153. 17. zd.): Kleonnide, *tak* rychle přistup blíž“ (155. 9). — Konečně přáli bychom si, aby na str. 154. ř. 9. 10. ve verších: „a nelitostné losy *přichystav* hned těm je podej pannám královským“ místo transgressivu nesprávného *přichystav* položen byl správný *přichystaje.* —

Z prací prosaických promluvím jen o dvou vědeckých; ne že bych podceňoval důležitosť belletrie v literatuře, ale že při tolikerém zaměstnání mém nedostávalo mi se času, abych si noveletky „o písničkáři bláznu“ a „Svatý myslivec“ byl mohl pozorně přečisti.

Rozprava doktora Fr. Masaryka psána jest s oním vzletem a zápalem, jehož toliko duše schopny jsou šlechetné, ideami zaujaté, k cílům vysokým se nesoucí. Vítěznou zbraní Platona hájí od nároku, jako by nebyl dobrým vlastencem býval vykládaje do podrobna i běhy jeho života i učení. Spolu však i z každého řádku na jevo jde šlechetná snaha, by ideji vlastenectva štěpoval i v mysli krajanův a vystavuje Platona za vlastenectva toho krásný vzor. Leandra Čecha studie vykládající nauku Aristotelovu o tragedii nejenom o nevšední svědčí pilnosti, nýbrž i o důmyslném záhadných věcí pojímání. Vstupujíť to do sadu posud bohužel dosti pustého dva dělnikové stateční, do nichž naditi se jest, že snahou jejich vědě a vlasti vypěstován bude nejeden keř, nejeden strom.

Úprava stylistická obou rozprav, ač nikterak ji nelze nazývati chatrnou, za provedením věcným daleko pokulhává. Avšak odstup to od nás, abychom snad jinochům sotva vstupujícím na kolbiště literární to pravili na

porok. Kdo neblahé poměry, ve kterých věda česká posud úpí, na mysli uváží, spíše tomu se podiví, jak vysokého stupně dokonalosti dostoupili, než aby jim vytýkal, že dokonalosti nedostoupili vrcholce. Prosa česká jak vědecká tak belletristická jediné tehdáž žádoucí se domůže přesnoty a českosti, přikloníme-li se co nejvroucněji ku vzorům antickým a výhosť dadouce slepému napodobování němčiny pilněji než posud a obecněji pěstovati budeme jednak franštinu a angličinu, jednak pobratřené našemu jazyky jinoslovanské. Než i vzájemného poučování potřebí jest a přede vším vědomi, že přemnohým ještě se nám učiti jest věcem, než se doučíme. Pevnou kojíce se důvěrou, že oba mladiství spisovatelé, vyčteme-li tu i tam něco jejich slohu, rádi nám v tom víru dají, že nikoli ze zášti nějakého nýbrž z upřímného srdce výtky naše plynou, by tudy užitek brala milá mateřština naše, rádi podjímáme se práce té spolu vyslovujíce přání, aby ne na slepo nám věřili, anobrž radu brali s muži věci lépe znalými, než jsme my, za to však, poznají-li, že jsme co vytýkali právem, poklesků podobných budoucně se stříhli.

Co jsme již často mnohým spisovatelům vyčítali, že zbytečně hromadíce souhlásky valně ubližují jazyka našeho hudebnosti, vyčítati nám jest i tuto. Slova: z mnoha stran (50. 13. zd.), v svátečném průvodu (53. 10. zd.), k snášelivosti (54. 6.), k službám (64. 17. zd.), v stručném (62. 3.), nadvše (64. 7.), lépe by šla k uchu, kdyby předložky se byly opatřily samohláskami: *ze, ve, ku, nade.* Chyba naše veliká, že skoro po čas života čítáme jen němě, jako by pro oko původně řeč byla vzdělána bývala ne pro ucho. Učitelé věci této na pohled nepatrné, po skutku však dosti důležité více pozornosti věnovati by měli, než se dálo posud. Než i hiaty, pokud koli zamezeny býti mohou, zamezovány buďte; věc druhdy nad pomyšlení bývá snadnější. Místo znalců a .. (269. 8. zd.), kritiků a .. (177. 1. zd.), neštěstí aneb štěstí (187. 12.) pišme a mluvme *znalcův, kritikův,* neštěstí *nebo* štěstí aj a věci rada dána. —

Z oboru tvaroslovného toto vytýkáme: Akkusativ *přátele* (57, 7.: 75. 16.) novota je na jazyk náš nepřípadná. Od nepaměti ve spisovné češtině se potkáváme jediné s formami *přátely, nepřátely.* Ve slově *vesmír* naši staří skloňovali obě složeniny součásti. Pochybujeme tedy, může-li forma *vesmíru* (196. 1. zd.) m. *všeho míru* býti schválena. — Formy *idey* (70. 5. zd.), *dianojou* (174. 16.), *Odyssey* (188. 15.; 197. 11.) jsou právě tak barbarské, jako by byly formy *Mariy, Mariou.* — Nesprávně pověděno *cizé voje* (52. 18.; 75. 18.) m. *cizí;* chybny pak jsou verbálné formy *vypovězěni* (56. 17. zd.), *rozvnadovati* (59. 4. zd.), *myslel* (73. 7.) m. *vypověděni, rozvnazovati, myslil.* —

Místy v obou rozpravách slov užito zjevně barbarských. Sem hledí *vývin* (51. 1. zd.; 57. 16.; 171. 13.) a *rozvin* (174. 4.) m. *vývoj* a *rozvoj; náhledy* (169. 15.) m. *rozumy, názory; sourodák* (52. 3. zd.) m. *rodák, krajan; střežiti se, střežil se* (61. 3. zd.; 62. 2.) m. *stříci se, stříhl se; vyložení* dětí (68. 16.) m. *pohození: do politiky se másti* (71. 4.) m. *vkládati* leda ve slohu žertovném oprávněno by bylo; *odpomoci* (71. 2. zd.) zjevné to *abhelfen* německé místo pouhého *pomoci* nebo *radu dáti něčemu; od sebe odvislé* (176. 8.; 194. 2. zd.) m. *na sobě závislé; hore* (178. 6.; 131. 6.) místo *shora* jest provincialismus, kterým jazyk spisovný nižádného nedoznává obohacení. Výhradně slova *taký* užívati místo *takový* (181. 2.; 186. 7. zd.) není radno, poněvadž druhdy pomysl tudy se stává nejasným, jako: „činy *také* vykonávaji

se od přátel", kdež *také* může rovno býti latinskému *etiam*. — Velmi buďme opatrni převádějíce v češtinu německé *punkty*. Bývajíť druhdy v oko trč všem theoriím geometrickým obsáhlosti až nestoudné. „*Bod* kde počíná rozuzlení" nešvarně řečeno. Čech pověz místo (ještě lépe snad „*doba*), kde počíná rozuzlení." —

Co do syntaxe tyto věci vytknouti se nám vidí: Paní spisovatelé pilně toho se stříhli, aby výrokových jmén ku podmětům a předmětům nelípali pomocí nešvarného cočka; ale nestačí místo tohoto všude klásti *jako* nebo *jakožto*, aby plně bylo vyhověno propověděné myšlénce. Na str. 58. 9. praveno: „děkoval bohům, že se zrodil *jako člověk* ne *jako zvíře;*" ale patrno, že ne o způsob tu běží, jakým se rodil Plato, nýbrž *o způsobu v jaké* se zrodil. Bylo tedy psáti: „děkoval, že se zrodil *člověkem* ne *zvířetem*." — Nikterak nelze chváliti zvyku některých novějších spisovatelů kladoucích výrok adjektivný při časoslově *býti* instrumentalem i tehda, když bytná vlastnosť v podmětě se propovídá: „Báj má býti jednotnou" (176. 4.) m. *báj budiž jednotna*. — V záporných větách existencialných podmět slovanštěji se vyjadřuje genitivem než nominativem. Ne tedy: „*taková policie nebyla*" (55. 12. zd.), nýbrž *takové policie nebylo*. — Germanštinou zavání vazba: *neměl rodinu* (68. 10.), místo *neměl rodiny*. — Nepomýšlíme-li na osoby určité opisujíce relativnou větou podmět, ne zájmenu *jenž* místo dáno budiž, nybrž zájmenu *kdo:* „tolik je jisto, že panovníci a vůbec ti, *jenž* (= *kdo*) při vladaření se účastňují .... (72. 14.) — Vlivem němčiny neznající rozdílu mezi časoslovy končicími a opětovacími děje se, že mnohdy místo těchto klademe ona, i když zjevná se děje zmínka o tom, že děj na mysli máme opětující se. Tak na př.: „nové potřeby prostředky domácími *ukojeny* (= *ukájeny*) býti nemohou" (64. 10. zd.): „umělec má jen podstatné rysy *vyníti* (= *vyjímati*" 179. 5. zd.); „účinek má *vyplynouti* (= *vyplývati*) z báje samé" (186. 13. zd. Opomíjení zdánlivé této maličkosti velice jest na ujmu povaze slovanské mateřštiny naší. — Ve větě: „Kdyby tomu tak bylo, Niebuhr by tím neutrpěl" (51. 7.) podle toho, co předchází, nelze podmínku si mysliti nemožnou (totiž: „ale není tomu tak"), nýbrž podmínku samu v sobě možnou; pročež psáti bylo: „bylo-li by tomu tak" (= si ita res se *habeat* nikoli *haberet*). — Pomysl záporný ku větě affirmativné napořád připojovati slovcem *aniž* s konjunktivem nesprávno jest. Ne tedy: „Filosof má jen pravdu vyhledávati, aniž by se míchal mezi své spoluobčany" (61. 2. zd.), nýbrž „*nemíchaje se* nebo *aniž se míchati*." Podobněž 72. 13. zd. — Velice oblíbeným stalo se nám, ač jím škodu béře slovanský ráz mluvy naší, časoslovo *musiti* (59. 4. zd.; 61. 4.; 65. 10. a jinde), kde časoslovo býti s dativem osoby, které co je konati, úplně by bylo dostačilo. Tolikéž na úkor slovanskosti položeno časoslovo *nesměti* po rozumu německého *nicht dürfen;* ve větách: „*nesmíme zapomínati,* že Plato vychovati chtěl" atd. (67. 19.) místo *nezapomínejme;* „*nesmíme* jen na žáky nezdařilé *poukazovati* (77. 1. zd,) místo *nepoukazujme*." —

Rádi bychom, kdyby místa stačilo, několik slov promluvili o slovosledě, jenž se nám neblahým působením publicistiky naší (— a mlátem tímto většina čtenářstva našeho skoro výhradně se živí —) za n edlouho úplně stane německým: ale dávajíce důležitou věc tuto mladému spisovatelstvu našemu na vlastní uváženou od úmyslu svého upouštíme a vytkneme jen ještě některá nedopatření vzniklá přílišným hověním němčině. — *Ohled*

bráti (51. 14. zd., 68. 3.) a *zřetel bráti* (173. 18.) po germansku řečeno jest místo *prohlédati k něčemu,* zřetel *míti.* — Kde kterou díru za příkladem německého *erreichen* ulátati časoslovem *dosáhnouti* na ujmu jest rozmanitosti jazyka našeho a konkrétnosti. Místo *dosáhnouti stupně* (52. 10.); *vrchole dosáhla věda* (61. 1. zd.) lépe povíš *dostoupiti stupně, vrcholu;* místo *dosáhne vysokého stáří* (64. 14. zd.) *dočká se velikého stáří;* místo *dosáhnouti pravdu* (73. 15. zd.) *domoci se, dopiati se, dobrati se, dobádati se pravdy.* — Naprosto nesmyslno jest, říci *vyplniti cíl* (183. 1. zd.) — Čirý germanismus jest: „*to je právě to pravé*" místo *v tom právě Euripides si vede správně;* podobněž: „takový člověk jest sice chybující, ale *žádný zlý člověk*" = aber kein schlechter Mensch (186. 1.) místo *nikoli však člověk zlý.* — „Tragedie *rozpadá se* (zerfällt) ve dva díly" (187. 17. zd.) místo *dělí se, rozestupuje se* ve dva díly. — Málo promyšlena a tudy nehrubě srozumitelna jsou slova: „*oplýval vztetem básnickým*" (53. 17.); „*nedopustil mu ten krok*" (56. 14. zd.); „*aby víno k tomu cíli pokročiti mohlo*" (67. 11). — Třebatě vždy v úvahu bráti, připaden-li který výrok na který podmět nebo předmět. V té věci mistři mistrovaní jsou staří Latiníci a nynější Francouzi. Od těch se učme. —

Rozhovořili jsme se o „*Zoře*" více, než jsme měli v úmyslu. Budiž to statečným jinochům, kteří nás vlasteneckým dárkem svým letos obmyslili důkazem, jak velikou mu připisujeme cenu a pobudkou, aby na dráze tak šťastně nastoupené neunavně se brali dále. *Jan Kosina.*

Kukátko čili život v obrazích. Sepsal Václav Kosmák. Nákladem „Dědictví sv. Cyrilla a Methoda" na rok 1876. V Brně, 1876. V komisí u Karla Winikera v Brně, Bedřicha Grosse v Olomouci a Fr. Řivnáče v Praze.

Kdo nepoznal pocitu, který se zmocní člověka, když do unavení v parnu a vedru denním kráčel po zaprášené silnici a pojednou se octne v chladivém stínu bujného zeleného lesa? — Podobného něco pocítí čtenář, který unaven jsa klopotem a suchoparem novinářské literatury denní sáhne po „Kukátku" *Kosmákově* a začne čísti kterýkoli z *jeden a šedesáti* obrázků ve knize obsažených. Plným proudem ovane ho čerstvý, zdravý vzduch života našeho *vlastního,* duch jeho okřeje tou poezií samorostlou a proto i pravou, kterou každý list této knížky oddychuje. Tuto od srdce se zasměje jadrnému humoru („Žebráci", „V národní kavárně", „U fotografa", „Správa bránky" atd.) a hned zase bezděky sáhne sobě po očích ani nevěda, jak se tak náhle slzami zalily! Druhdy ovšem zasteskne si nad pošetilostmi a vadami našeho lidu, které tak věrně spisovatel líčí a tak perně bičuje, a zatouží upřímně aby věrné to zrcadlo stalo se mu odstrašujícím prostředkem mravním. (Na př. „Masopust", „Posvícení" a mnoho j.). „Moderního" stanoviska ovšem pramálo dbal spisovatel. Křesťanský základ, živá víra, a tím i veskrze zdravý názor na život a na svět v obrazích těchto zavládá a p. spisovatel ukázal, jak výborně se na této půdě daří jak bujarému humoru a řízné satyře, tak pravé poezii. Jednotlivých obrázků nelze nám tu rozebírati a těžko též říci, který z nich jest nejzdařilejší. Naše rada jest: čti a suď! —

Některých vad po našem soudu snadno bylo se uvarovati; tak na př. vynecháním práce více začátečnické: „Pouť života“ nebyla by se sbírce ujma stala, výborný obrázek: „Vzkříšení“ méně „strašným“ zakončením byl by se stal pravdivějším a tím i půvabnějším. Možná že i líčení některých scén jako v č. 33 neb 25 bude někomu připadati příliš drastickým — avšak takové nepatrnosti nezvrátí nikterak soudu, který o „Kukátku“ a „Kukatkáři“ pronesla již instance nejzávažnejší: hlas lidu. Jak známo jest „Kukátko“ sbírkou feuilletonů z „Hlasu“ Brněnského, které již při prvém objevení svém s tak neobyčejnou u lidu moravského zálibou se potkávaly, že se jimi v krátké době Vácslav Kosmák stal spisovatelem na Moravě nad jiné oblibeným. A tento soud lidu, o němž i „moderní“ zavládá náhled, že jest hlasem Božím, podrží svou cenu a váhu, i pro ten pravdě velmi podobný případ, že by si moravského spisku toho naše „širší kruhy“ povšimnouti neráčily. Gratulujeme z plna srdce jak spisovateli, jehož plodný duch nám zajisté ještě mnoho krásných plodů vydá, jakož i našemu „Dědictví“, které spisem tím uhodilo lidu našemu na pravou strunu, jež nedozní bez úspěchu všestranného. Kéž na dráze nastoupené zůstane a pokračuje! *V.*

Seznam údů Matice Moravské

až do listopadu 1876.

Údové zakládající,

kteří dle §. 6. stanov složí 100 zl. r. č., buď najednou nebo v 10 letech po 10 zl. ročně.

Posud složili:

Akademický čtenářský spolek v Praze 40 zl., Belcredi hrabě Richard, c. k. tajný rada v Gmundenu 100 zl., Belcredi hrabě Egbert v Líšni 100 zl.. Petr Bilka, ředitel ústavu vychovávacího ve Vídni 100 zl., Otto šlechtic Bauer, továrník v Brně 100 zl., Fritz Med. Dr., lékař v Jihlavě 100 zl., Fürstenberg landkrabě Bedřich, kníže arcibiskup v Olomouci 100 zl., Janoušek Jan, děkan v Bučovicích 100 zl., Vintíř Kaliv'oda, praelát v Rajhradě 100 zl., Kaunic hrabě Albrecht v Praze 100 zl., Dr. Jan Kozánek, advokát v Kroměříži 100 zl., Arthur svobodný pán z Königsbrunnů, praelát v Olomouci 100 zl., Kučera Bruno, žák slov. gymn. v Brně 40 zl., Dr. Jan rytíř z Lachnitů, advokát v Brně 100 zl., Robert Maria hrabě Lichnovský, praelát v Olomouci 100 zl., Vladimír hrabě Logothetty v Bílovicích 80 zl., Michal rytíř z Mannerů v Bohdalicích 100 zl., Jakub Nedopil, ředitel u barona Siny ve Vídni 100 zl., Emanuel hrabě Poetting a Persing, praelát v Olomouci 20 zl., Leopold Příza, statkář v Konici 100 zl., Dr. Alois Pražák, advokát v Brně 100 zl., Matěj Procházka. prof. gymn. v Brně 100 zl. M. Rajevský, ruský arcijáhen ve Vídni 100 zl., Hugo kníže Salm v Rájci 100 zl., Karel hrabě Seilern v Přílepích 50 zl., Antonín Skřivan, majitel školy obchodní v Praze 100 zl., Filip svobodný pán ze Stillfriedů ve Vyzovicích 100 zl., Václav Štulc, probošt na Vyšehradě 40 zl., František Ševčík, prof. ve Vídni 100 zl., Bedřich hrabě Sylva-Taroucca, kanovník v Brně 100 zl., Dr. Leopold Teindl, advokát v Brně 100 zl.

Údové činní,

kteří dle §. 6. stanov složí 50 zl. r. č., buď najednou neb v 10 letech po 5 zl. ročně.

Posud složili:

Vilém Ambrož, učitel náboženství při dívčí škole v Brně 30 zl., Arcibiskupský seminář pacholecký v Kroměříži 80 zl.. Jan Bajg'l, učitel v Budiškovicích 5 zl., Frant. Bartoš, prof. gymn. v Brně 50 zl., Florián Bečák, farář v Měrotíně 55 zl., Dr. Josef Beck, dvorní rada ve Vídni 50 zl., Kristina hraběnka Belcredi v Líšni 50 zl., Dr. Karel Beránek, farář a děkan v Újezdě u Brna 50 zl., Ed. Bloudek, c. k. berní

v Telči 50 zl., Ant. Brabenec, duchovní správce v Nitíně 25 zl., Dr. Fr. Brzobohatý, kand. adv. v Uher. Hradišti 20 zl., Ferd. Čenský, c. k. setník, prof. v Novém Městě za Vídní 20 zl., Frant. Chudoba, kaplan ve Střílkách 25 zl., Jan Chvalkovský, soukromník v Brně 50 zl., Čtenářský spolek ve Valašském Meziříčí 10 zl., Fr. Diviš, farář ve Vladislavi 40 zl., Ludevít Doležal, učitel v Třebíči 5 zl., Dr. Fr. Domluvil, adjunkt při fin. prokuratuře v Brně 45 zl., Dr. Fr. Domluvil, rada při fin. prokuratuře v Brně 45 zl., Pavlina Drdacká roz. Sankotova v Telči 50 zl., Dr. B. Dudík, historiograf v Brně 50 zl., Karel Faulhaber, farář v Obřanech 50 zl., Dr. J. Fischer, prof. gymn. v Těšíně 40 zl., Josef Ganzwohl, c. k. notář v Uher. Hradišti 50 zl., Gymnasium v Mladé Boleslavi 30 zl., Gymnasium v Táboře 40 zl., Gymnasium české v Budějovicích 10 zl., Gymnasium ve Valašském Meziříčí 20 zl., Rafael Hák, farář v Jedovnici 35 zl., Bohumil Hakl, děkan v Hořici v Čechách 35 zl., Meth. Halabala, farář v Syrovicích 50 zl., Med. Dr. J. Haněl, lékař v Třebíči 50 zl., Alois Hassek, koželuh v Třebíči 25 zl., Josef L. Heyl, obecní písař na Lomnici 25 zl., Fr. Hoch, farář v Horním Újezdě 45 zl., Ant. Hons, farář v Sulíkově 40 zl., Alois Horáček, žák 5. tř. slov. gymn. v Olomouci 3 zl., Dr. Ant. Horný, kanovník ve Vídni 50 zl., Dr. Frant. Hošek, rada konsistorní v Brně 50 zl., Jan Hrůza, obchodník v Rajhradě 35 zl., Josef Jireček, bývalý ministr v Praze 50 zl., Josef Italy, děkan v Brtnici 24 zl., Jan Kadláček, ředitel arcib. chlap. semináře v Kroměříži 45 zl., Dr. Josef Kalousek, spisovatel v Praze 15 zl., Fr. Kandernal, prof. gymn. v Tersti 25 zl., Ig. Kerschner, rada vrchního soudu v Brně 50 zl., Frant. Klabazna, farář v Dubičku 40 zl., Knihovna učitelská v Čáslavi 10 zl., Fr. Koláček, prof. gymn. v Brně 5 zl., Frant. Korec, kaplan v Brně 25 zl., Josef Kouba, ředitel průmyslové školy v Karlíně 50 zl., Jan Koudela, farář v Jemnici 20 zl., J. Král, bohoslovec v Brně 5 zl., Josef Kučera, farář v Žilošicích 35 zl., Med. Dr. J. Kytlica, lékař ve Vyškově 35 zl., Fr. Lavička, studující na universitě v Praze 50 zl., Jan N. Lorenz, prof. v Příbrami 15 zl., Fr. Maršovský, farář a děkan v Brně 40 zl., Kareł Jaroslav Maška, supl. prof. r. šk. v Jihlavě 30 zl., Dr. Vincenc Materna, advokát ve Slavkově 40 zl., Dr. Fr. Mathon, ředitel obecní realní školy v Brně 35 zl., Ant. Matzenauer, prof. šk. r. v Brně 50 zl., Daniel Metyš kaplan v Milevsku 30 zl., Měšťanská beseda v Kroměříži 25 zl., Matěj Mikšíček, úředník severní dráhy v Brně 70 zl. 7 kr., Karel Milde, továrník v Brně 50 zl., Věkoslav Milota, ředitel gymn. v Kremži 10 zl., Em. Mittner, farář v Budči 50 zl., Fr. Mlčoch, vikář v Brně 40 zl., Jan Mlčoch, bohoslovec v Olomouci 9 zl., Jiří Mlejnek, farář v Jenešově 50 zl., Karel Mohelský, c. k. notář ve Vyzovicích 35 zl., Fr. Müller, měšťan v Třebíči 40 zl., J. Neff, obchodník v Praze 50 zl., Jan Nešpor, farář 25 zl., Jan Nezval, farář v Jedovnicích 45 zl., Obecní knihovna ve Vysokém Mýtě 40 zl., Karel Omasta, kanovník a farář ve Velkém Újezdě 35 zl., J. Osvačil, prof. školy realné v Opavě 10 zl., Jan Oth, kaplan ve Velkém Týnci 15 zl., Antonín Páral, farář v Ořechově 25 zl., Adolf Patera, assistent při knihovně král. musea v Praze 15 zl., Fr. Poimon. katecheta ve Slavkově 50 zl., Fr. Č. Pokorný, účetní záložny v Hořici 10 zl., Kašpar Polach, kancelista v Kojetíně 50 zl., Martin Poldauf, majitel uhelných dolů v Lebedici 50 zl., Adolf Popelka, dvorní rada ve

Vídni 40 zl., Alois Potěhník, farář v Pohořelicích 50 zl., M. Pouchlý, vrchní rada poštovní ve Vídni 50 zl., Dr. J. St. Prachenský, advokát v Praze 15 zl., Jakub Procházka, rada konsistorní v Brně 40 zl., Anselm Rambousek, farář na Starém Brně 50 zl., Realní škola v Kutné Hoře 20 zl., Realní škola v Kolíně 13 zl., Alfred Regner rytíř z Bleilebenů, prof. v Brně 20 zl., Vácslav Royt, prof. gymn. v Brně 56 zl. 34 kr., Vincenc Rozhon, učitel v Brně 50 zl., Felix Rudiš, studující v Praze 15 zl., Tomáš Sedláček, farář v Pačlavicích 30 zl., Henrietta hraběnka Serényi v Luhačovicích 50 zl., Irma hraběnka Serényi v Luhačovicích 10 zl., Slovanská Beseda ve Vídni 50 zl., Josef Souček, c. k. okresní hejtman v Boskovicích 25 zl., Jan Soukop, farář v Doubravici 45 zl., Josef Šperlín, majitel knihtiskárny v Kroměříži 42 zl., Augustin svobodný pán ze Stillfriedů, c. k. podmaršálek v Králicích 40 zl., Fr. Straka, farář v Prosetíně 40 zl., Edv. Stuchlý, farář v Pavlově 30 zl., Josef Stupecký JUDr. v Praze 15 zl., Marcelin Suchánek, kooperator ve Zlíně 50 zl., Al. V. Šembera, prof. ve Vídni 55 zl., Vácslav Šembera, řeholník sv. Augustina na Starém Brně 55 zl., Matouš Šimbera, farář v Červené Lhotě 45 zl., Karel Šindler, finanční rada v ministerii finančním ve Vídni 18 zl., Rudolf svobodný pán Sluga, c. k. komisař u hejtmanství v Novém Jičíně 50 zl., Karel Šmídek, prof. gymn. v Brně 50 zl., Čeněk Šnaubelt, děkan v Rosicích 30 zl., Adam Špaček, farář ve Studené 50 zl., Fr. Špaček, právník v Praze 10 zl., Dr. R. Špatinka, advokát v Mor. Budějovicích 35 zl., Ferd. Špička, děkan v Lomnici 25 zl., Dr. Al. Šrom, advokát v Uherském Hradišti 50 zl., Fr. Šromota, právník v Praze 10 zl., Josef Štolpa, král. uher. berní v Högyétz 50 zl., Vácslav Šula, farář v Šitbořicích 40 zl., Frant. Taufer, farář v Luhačovicích 15 zl., Josef Těšík, děkan v Telči 35 zl., Fr. Tichý, úředník vzájemné pojišťovny v Brně 25 zl., Em. Urban, prof. gymn. ve Fryštatě 50 zl., Fr. Urbánek, knihkupec v Praze 30 zl., S. Vácslavík, učitel v Plané 5 zl., Frant. Vaněk, prof. gymn. v Praze 50 zl., Vojtěch Vávra, prof. na hosp. škole v Kříževci 50 zl., „Věnava“ čtenářský spolek v Bystřici 20 zl., Jan Vlk, c. k. notář ve Znojmě 40 zl., Jan Vojtěch, prof. theol. v Brně 40 zl., Fr. Vyhnal, c. k. nadinženýr v Lublani 50 zl., Alois Wolf, děkan ve Sloupě 35 zl., Josef Wurm, rolník v Kloboucích u Brna 50 zl., Josef Wurm, hlavní zástupce „Slávie“ v Brně 17 zl., Ignát Wurm, vikář v Olomouci 17 zl., Dr. Jan Žáček, kand. adv. v Olomouci 5 zl., Josef Zahradník, s. professor v Příboře 50 zl., František Zapletal, předseda krajského soudu ve Znojmě 50 zl., Fr. Zavadil, učitel v Rajhradě 40 zl., Flor. Zedník, civilní inženýr v Brně 50 zl., Dr. Fr. Zeibert, kanovník v Brně 40 zl. Josef Zukal, profesor školy realní v Opavě 25 zl.

Údové přispívající,

kteří dle §. 6. stanov každý rok po 2 zl. platí.

Za rok 1876 složili:

Antonín Ackermann ve Žďánicích, Fr. Ambrož, bohoslovec v Brně, Jan Bačák, učitel ve Slavkově, Josef Badiura, farář v Kurovicích, Jakub Bartoš, duchovní správce v Černovicích u Brna, Jan Bartoš, učitel ve Frenštátě, Matouš Bébar, městský tajemník v Brušperku, R. Beer, prof.

realního gymn. v Chrudimi, P. Berger, kooperator v Tršicích, Fr. Bezloja, kaplan v Dřevohosticích, JUDr. Blahovec, advokát v Třebíči, Frant. Blažíček, cestmistr v Ostrovačicích, Dr. Gustav Bozděch, c. k. zemský inšpektor a ředitel českého gymnasia v Budějovicích, V. Brandl, archivář v Brně, Jan Brázdil, official při tabák. továrně v Hodoníně, Jan Brázdil, kooperator v Brušperku, „Budeč" Jindřichohradecká, Alois Buchta, hudební umělec ve Vídni, Karel Čech, arcikněz v Bučovicích, Jan Čejka, lékárník v Jindřichově Hradci, Frant. Čermák, farář v Přibyslavicích, Ant. Černý, farář v Olbram-Kostele, Vojtěch Černý, prof. gymn. v Jindřichově Hradci, Ant. Cetkovský. koop. v Derfle, Vácslav Chmelař, koop. v Jevíčku, L. Číž, koop. v Mor. Ostravě, Tomáš Coufal, žák 7. třídy gymn. v Německém Brodě, Čtenářská Beseda v Čáslavi, Čtenářský spolek v Králové Poli, Fr. Dědek, farář v Rožné, K. Dědek, farář v Drásově, J. R. Demel, prof. školy realné v Olomouci, Leopold Derka, farář v Miloticích, Dr. J. Diviš, řiditel gymn. v Lokti, Josef Dokoupil, farář v Podhoří, Ed. Domluvil, prof. gymn. ve Valašské Meziříčí, Dr. Al. Dostál, advokát ve Vídni, Don Bar. Dressler, kaplan ve Vídni, Josef Droběna, kaplan v Klinkovicích, Fl. Duda, děkan v Litenčicích, Fr. Dvořák, kanovník v Kroměříži, Gerlach Dvořák, kaplan v Jihlavě, J. Eliáš, kaplan v Olomouci, R. Embert, farář v Lukově, Dr. J. Emler, městský archivář v Praze, Frant. Fáček, notář v Jindřichově Hradci, Dr. Josef Fandrlík, advokát v Olomouci, Josef Fišara, kaplan v Brumově, Vilém Fischer, farář v Příměticích, Antonín Florian, kaplan ve Žďánicích, Josef Fuchsík, kooperator ve Velkém Klokočově, J. Gabriel, prof. gymn. v Jindřichově Hradci, Fr. Gotthard, prof. gymn. v Jindřichově Hradci, Gymnasijní knihovna v Jindřichově Hradci, Tom. Hájek, farář v Záhlinicích, Antonín Halla, farář v Kunštatě, Dr. K. Hanáček, zemský rada v Brně, Josef Hanák, farář v Horních Dubňanech, K. Hanák, kooperator v Bystřici pod Hostýnem, Tom. Hanl, kooperator v Jevíčku, Ferd. Harna, kněz církevní v Holici, Ignát Havlíček, kaplan v Pozlovicích, Dr. Ctibor Helcelet, advokát ve Vyškově, Fr. Hess, právník v Praze, Josef Hoch, rolník v Hrubčicích, Fr. Holub, prof. slov. gymn. v Brně, Josef Holejšovský, prof. gymn. v Jindřichově Hradci, J. Hon, obchodník u Neffa v Praze, Vácslav Honejsek, kaplan v Praze, Jan Horčica, obchodník ve Vyškově, Ant. Hošek, prof. real. gymn. v Chrudimi, Jindřich Houra, obecní sekretář v Jindřichově Hradci, Martin Houška, assistent lékárnický v Jindřichově Hradci, Antonín Hrabal, farář v Mnichu, J. Hübl, lokaj v Králové klášteře na Starém Brně, Dr. Val. Hübsch, kand. adv. v Poličce, K. Jahn, vyrabitel sodovky ve Valaš. Meziříčí, Josef Jašek, rolník v Rataji, Dr. J. Illner, advokát v Bučovicích, Jan Jurášek, prof. v Olomouci, Jan Kalab, kooperator v Citově, K. Kandus, kanovník a farář v Bystrci, Jan Karásek. koop. v Dobřinsku, R. Kašlík, měšťan ve Valašském Meziříčí, Josef Kaštyl, kaplan v Krumsíně, K. Kaštyl, farář v Starči, Bedřich Kaun, farář v Místku, Fr. Kendík, Med. u. Dor., plukovní lékař v Jindřichově Hradci, Ant. Kizlink, koop. v Náměští, Aug. Kleveta, kaplan v Loděnici, Josef Klíma, spiritual theol. semінaře v Brně, Frant. Klinkač, farář v Bystřici, Jan Klos, prof. na paedagogiu v Brně, Obecní knihovna v Hrubčicích, Rudolf Knaus, prof. gymn. v Litomyšli, Fr. Kocíř, nad. kaplan v Mořicích u Nezamyslic, Dr. Ant. Konvalina, prof.

akad. gymn. ve Vídni, Josef Kořínek, prof. gymn. v Jindřichově Hradci, Jan Kosina, ředitel slov. gymn. v Olomouci, Pavel Kottas, prachárník v Josefově, Václav Kosmák, administrator v Moutnicích, Antonín Kouřil, farář v Richalticích, Tomáš Kovářik ve Velkém Újezdě, Jiří Kožíšek, zástupce pojišťoven v Brně, K. Kračmar, kaplan v Buchlovicích, Antonín Král, farář v Račicích, Fabián Krejčiřík, farář ve Střížově, Jindřich Krejčí, účetní akciové sladovny v Újezdě u Sokolnic, Jan Kubíček, administrator v Olšanech, Jan Kubín, obecní tajemník v Boskovicích. Beneš M. Kulda, kanovník na Vyšehradě, Josef Kůžela, koop. v Opatovicích, Fr. Kvitek, koop. při městské faře v Třebíči, V. Landfrass, knihkupec v Jindřichově Hradci, Theodor Lazar, prof. gymn. slov. v Brně, Jan Lazar, koop. v Židlochovicích, Václav Lebloch, statkář v Bílovicích, Fr. Liebner, farář v Zubří, Tomáš Luňáček, farář v Borotíně, Fr. Malota, farář ve Staré Vsi, Fr. Martilík, kaplan v Kunovicích, Ig. B. Mašek, prof, gymn. v Jindřichově Hradci, Jan Materna, farář v Otnicích, Dr. Jan Matoušek, prof. gymn. v Jindřichově Hradci, Frant. Mazour, kaplan ve Velkém Újezdě, Dr. Antonín Mezník, advokát v Praze, Emanuel Michl. soudní adjunkt v Jindřichově Hradci, Josef Místecký, měšťan ve Valašském Meziříčí, Dr. Vilém Mildschuh, advokát v Kroměříži, K. Misař, purkmistr v Jindřichově Hradci, Dr. Met. Mlčoch, prof. theol. v Olomouci, Ig. Moravec, soukromník. v Jindřichově Hradci, Fr. Moural, sládek v Jindřichově Hradci, Leopold Mráček, správce robotárny v Brně, Jan Mrázek, kaplan v Lulči, Meth. Mühlstein, kooperator u sv. Dobrotivé u Hořovic, Dr. V. Naxera, advokát v Jindřichově Hradci, Jakub Nejedlý, farář v Želeticích, K. Neudörfl, prof. real. gymn. v Chrudími, Josef Nováček, správce v Nových Hvězdlicích, Josef Novák, farář v Prostějově, Dr. Josef Novák, prof. gymn. v Jindřichové Hradci, Leopold Novák, farář v Čučicích, Jan Novotný, farář v Křepicích, Jan Novotný, farář v Telnici, Josef Novotný, farář v Nových Hvězdlicích, Občanská Beseda v Bučovicích, Občanská Beseda v Náměšti, Petr Obdržálek, farář v Blansku, Jindřich Očadlík, koop. v Mostkovicích, Okresní knihovna v Příboře, Fr. Ondruška, učitel v Brumově, Anatole hrabě d'Orsay, farář v Kojetíně, Jan Orth, ředitel měšťanské školy v Jindřichově Hradci, Antonín Ošťádal, koop. v Štangendorfě, Fr. Palíšek, kaplan ve Křtinách, Fr. Palla, koop, v Bystřici u Rožnova, Jan Parobek, kaplan v Uherském Brodě, K. Paul, prof. real. gymn. v Chrudími, Jan Pavlíček, farář v Doubravníku, Josef Pazderka, farář v Kateřinkách, Jan Pecák, suppl. prof. ve Valašském Meziříčí, Antonín Peka, komisař vzájemné pojišťovny v Brně, Vincenc Peřina, správce v Majetíně, Fr. Perůtka, prof. gymn. v Uherském Hradišti, Fr. Pinkava, kaplan v Paskově, Jan Pírek, kooperator v Myslošovicích, Vincenc Prchla, farář v Kvasicích, Fr. Přehnil, kaplan v Hranicích, Josef Maria Příborský v Bořkově u Semil, Antonín Přibyl, kooperator v Lidečku, K. Raimund, dohližitel v domě pomatenců v Černovicích, Dr. J. Reichert, prof. gymn. v Třebíči, JUDr. K. Rybka, advokát v Ivančicích, Josef Risch, kaplan v Německém, Antonín Rybička, dvorní sekretář ve Vídni, Jan Sedláček, kaplan ve Valašském Meziříčí, Jan Sedláček, učitel v Němčicích, Jan Sedláček, farář v Hounonově, V. Sedlák, farář v Prusinovicích, Antonín Sellner, kaplan v Kuřimě u Brna, Jaroslav Simonides, žák VIII. třídy gymn. v Novém Městě za

Vídní, K. Skopalík, kaplan v Uherském Brodě, Fr. Skopalík, rolník v Záhlinicích, Antonín Skopalík, rolník v Záhlinicích, Arn. Skřivan, prof. real. gymn. v Chrudími, J. Slavík, kaplan v Klinkovicích, Dívčí spolek pěvecký „Slávy Dcera" v Jindřichově Hradci, Fr. Snopek, kooperator ve Velké u Strážnice, Antonín Sokol, farář v Nákle, K. Solpera, prof. gymn. v Jindřichově Hradci, Jan Soušek, farář ve Zlíně, Josef Štolfa, obecní písař v Ivanovicích, JUDr. V. Stopka v Rakovníku, R. Stránský, prof, real. gymn. v Chrudími, Ignát Strouhal, farář v Bohunovicích, Fr. Studený, kaplan v Slavoníně, Josef Svátek, kooperator v Brtnici, Fr. Svoboda, farář v Našiměřicích, Fr. Svoboda, lékárník v Tišňově, Fr. Svoboda, kaplan v Konici, Jaroslav Svoboda, studující v Jindřichově Hradci, Josef Svoboda, administr. kaplan v Polehradicích, Josef Sytko, prof. slov. gymn. v Olomouci, Josef Schildberger, farář v Nemoticích, Fr. Schoenbeck, katecheta u školních sester, red. č. „Školníka" v Praze, Jan Schwarz, ředitel ústavu slepých v Brně, Tomáš Šimbera, farář v Myslibořicích, Vácslav Škaloud, prof. gymn. v Jindřichově Hradci, Škola obecní ve Vsetíně, Dr. K. Škorpík, děkan v Kučerově, T. Šmyd, kurat ve Skřípově, Antonín Šnajdar, koop. v Starém Městě, Fr. Špaček, farář v Rájci, Dr. Josef Špaček, kand. adv. v Prostějově, Frant. Špička, kaplan ve Valašském Meziříčí, Fr. Stiller, farář v Horní Slatině, Jindřich Stürzenhofer, farář v Kylešovicích, Vladimír Šťastný, professor gymn. v Brně, Karel Švestka, kaplan ve Velké Bystřici, Antonín Táborský, měšťan ve Valašském Meziříčí, Matěj Trapl, ředitel gymn. v Chrudími, Fr. Trnka, koop. v Určicích, Jan V. Tvarůžek, učitel v Budišově, Učitelský spolek okresu Napajedelského, Umělecká Beseda v Praze, Pavel Úředníček, c. k. polni kaplan v Brně, Josef Válek, obchodník v Hutisku, Dr. Sigmund Vašátko, advokát ve Velkém Meziříčí, Antonín Vašek, professor slov. gymn. v Brně, Frant. Vašek, farář v Studnicích, Arnošt Vávra, kaplan v Jihlavě, Vilém Veisshammer, hostinský ve Valašském Meziříčí, Jan Veselý, professor slov. gymn. v Olomouci, Josef Veselý, farář v Babicích, Frant. Vidlák, regens biskup. chlapeckého semináře v Brně, Josef Vlk, kooperator v Třešti, Jan Vondráček, prof. gymn. v Hradci Králové, Jan Vrzal, farář v Kněžicích, Jan Vychodil, kooperator na Velehradě, Josef Vychodil, kooperator ve Vlachovicích, Josef Vykydal, děkan na Velehradě, C. Vysloužil, lesní adjunkt v Hukvaldech, Antonín Weinlich, farář na Vranově, K. Wittek, c. k. školní rada, ředitel slov. gymn. v Brně, Alois Wolf, farář ve Valči, Vincenc Zdráhal, kurát v Hradisku, JUDr. Em. Zelinka, advokát v Tišnově, Ebro Zelníček, kapitular proboštství Světelského v Rakousích, Josef Zindulka, učitel při škole občanské v Ivančicích.

(Pokračování budoucně.)

Opravy.

Na str. 28. ř. 11.	shora na místě V*e*hlavy	položeno budiž	V*l*hlavy.
„ 28. ř. 15.	„ „ „ *Polu*strýce	„ „	*Pobi*strýce.
„ 32. ř. 20.	„ „ „ Pa*s*okryje	„ „	Pa*t*okryje.
„ 33. ř. 8.	„ vynechati jest slova: „viz R. slov.“		
„ 33. ř. 15.	zdola na místě Sobětu*h*y	položeno budiž	Sobětu*ch*y.
„ 33. ř. 7.	„ „ „ suchojaden*ice*	„ „	suchojaden*ie*.
„ 34. ř. 7.	„ po slově Třibřichy	přidáno budiž:	považuji.
„ 34. ř. 14.	„ „ „ „starosl.“	„ „	tunije.
„ 47. ř. 7.	„ na místě ameri*kanská*	položeno budiž	ameri*cká*.

ČASOPIS

MATICE MORAVSKÉ.

Redaktor:

FRANTIŠEK BARTOŠ.

ROČNÍK DEVÁTÝ.
1877.

V BRNĚ 1877.

NÁKLADEM MATICE MORAVSKÉ.

TISKEM AKC. MOR. KNIHTISKÁRNY.

Obsah celého ročníku.

Strana.

Pojem tragédie v soustavě Schopenhauerově. Napsal Karel Šmídek 1
Spor o biskupství Olomucké a počátky husitství na Moravě. Napsal Vincenc Brandl 29
O složených slovech v češtině. Část první. Napsal A. Vašek . 62
Několik nových dokladův o stáří vzdělanosti egyptské. Napsal F. Velišský 79
Josef Heřman Galaš a pozůstalé rukopisy jeho. Podal K. Šmídek 105
Ze života lidu moravského. Napsal F. Bartoš 136
Příspěvky k dějinám domácího řemesla. Sdělil Jos. Zukal . . 154
Příspěvek k výkladu Rukopisu Kralodvorského. Napsal V. Brandl 161
O propasti jedovnické. Pojednává Jan Havelka 165
Drobnosti historické 173

Rozhledy literární:

Katolický kancionálek obsahující písně a modlitby k veřejným i domácím pobožnostem. Dle kancionálu Tomáše Bečáka uspořádal František P. Poimon, kněz diecese Brněnské. V Olomouci 1877. Jan Kosina 84
Slovenské bajeslovie. Sošit I. Písal V. Pauliny-Tóth. V. Brandl . . 92
U krbu. Pověsti Josefa Vl. Hrubého. V Táboře, nákladem spisovatelovým 1877. Vladimír Šťastný 95
Osvěta, listy pro rozhled v umění, vědě a politice. Redaktor a vydavatel V. Vlček. — Ročník VII., díl I. *F. B.* 98
Úplný Besedník. Spořádali Jiří Bittner a Josef R. Vilímek. *F. B.* . 99
Sláva a úpadek pana Jana Kroutila pololáníka z Drnkalova. Všem rozumným lidem pro zábavu i na poučenou vypravuje V. Kosmák. V Brně 1877. V. Brandl 100
Kytice z Krasického bajek. Pro českou mládež uvil Fr. M. Vrána. Vl. Šťastný 104
Čeština v Opavsku. Rozprava historicko-gramatická. Napsal v Prasek. V Olomouci, nakladatel Vlad. Žákovský. V. Brandl 176
Sněmy České od léta 1526 až po naši dobu. Vydává královský český archiv zemský. Sv. I. Nákladem král. čes. zem. výboru. V. Brandl 178
Der Přemysliden Thronkämpfe und Genesis der Markgrafschaft Mähren. Von Wenzel Johann Koutný. Wien 1877. Str. 77. V. Brandl 178
Karl's von Žerotín böhmische Bibliothek in Breslau. Von Dr. Beda Dudík. O. S. B. Prag. Verlag der k. b. Gesellschaft der Wissenschaften. 1877. Matěj Procházka 179

Strana.

Srbské národní pohádky. Ze sbírek V. Karadžiče a A. Nikoliče přeložil J. Z. Veselý. Nákladem Mikuláše a Knappa. *F. B.* 181

Rožnov, léčebné místo na moravském Valašsku, a jeho okolí. Popsal Fr. Bayer, učitel při matičné škole Olomucké. Nákladem Fr. A. Urbánka v Praze. *F. B.* 187

Mluvnice jazyka českého. Pro školy střední a ústavy učitelské napsal M. Blažek, prof. cís. král. paedagogia Brněnského. V Brně 1877. Nákladem vlastním. Str. 239. V. Brandl 187

Nitra. Dar dcerám a synům Slovenska, Moravy, Čech a Slezska obětovaný. Vydávaná od Mil. Jos. F. Hurbana, ročník VII. v Turč. sv. Martině 1877. Jos. Ruda 189

Zvolení a korunování Ferdinanda I. za krále Českého. Sepsal dr. Ant. Rezek. — V Praze v komisí knihkupectví J. Otta. V. Brandl 192

Zpráva literární 195

Seznam údů Matice Moravské až do 20. listopadu 1877 . . . 196

Opravy.

Pojem tragédie v soustavě Schopenhauerově.

Napsal *K. Šmídek.*

Aesthetika není vědou právě novodobou; největší u Řeků badatelé, i Plato i Aristoteles, zevrubně a důkladně zanášeli se vystavováním zákonův, jakoví se při hlubším pozusování spanilých výplodův uměleckých naskytují. V novější pak době není filosofické soustavy, jež by v širším neb užším rozsahu nezabývala se zároveň otázkami krasovědnými. Avšak při vší této soustředěné píli svědomitých zkoumatelů veškery pojmy v obor krasovědy spadající nejsou dosud protříbeny a ojasněny do té míry, aby střídmý posuzovatel různých výtvorův krásna s úplnou jistotou na nich přestati mohl. Ba přihází se nezřídka, že obmýšleje badatel k dílům uměleckým přiložiti míru dosavadních pojmův æsthetických v té nemilé se ocítá alternativě, buď houževně a přísně státi při naukách výtečných krasovědcův zároveň pak změniti soud svůj o mnohých výtvorech uměleckých, jimž nepřetržitou téměř tradicí udělován vznešený název klassických, aneb obhajovati byť i někdy citem nedosti ozřejměným nevyrovnanou krásu děl samorostlou velikých geniův silou utvořených, při tom ovšem zavrci i odmítnouti nedostatečné často výskumy jednotlivých æsthetikův. S takýmito nesnázemi potkává se zhusta, kdo na př. hlouběji nazírati usiluje v nevystižnou krásu a lepotu nesmrtelných dramat Shakespearových. Produkce ovšem jakýchkoliv děl uměleckých při tomto kolísání krasovědných názorů nebéře značné ujmy; vždyť pak všeliké právě umělecké výtvory vyřinují se z pramene tajného, z vyššího nadšení, jak pěje básník římský: Est deus in nobis, agitante calescimus illo, Impetus hic sacræ semina mentis habet. Při tvoření takém z vyšších popudů vzniklém, jakoby dech tvůrčí oné síly ve všemmíru v jednotlivých dobách bohorodé inspirace vanul nad oblaženým jednotlivcem, neníť tento sobě ani vědom jakýchkoli zákonů, ježto teprve později z výtvorův jeho ve mdlém přečasto odlesku se odvozují.

Nám Slovanům připadla úloha, ohlednouti se přede vším, soudem žádnou ustálenou soustavou nepředpojatým, po výsledcích,

jakých badatelé v oboru krasovědném u jiných národův dosud se byli dozkoumali. Později snad nastane doba, kde na základě nabytých těchto výsledků vědeckých, ovšem při stálém zároveň zřeteli k dělům klassickým nejenom cizonárodním, nýbrž bohdá i z původního slovanského jádra zplozeným, tvůrčí geniové i u nás přispějí vydatnější než dosud měrou k ozáření pověčných zákonův krásna. Nejenom v dějstvu vůbec, alebrž i ve vědectvu i umělectvu budoucnosť patří Slovanům; paprsky vycházející této zory utěšenějšího pro veliké Slovanstvo života objevují se již na všech stranách, u všech jeho četných kmenův. Jsou zajisté Slované k vykonání této úlohy právě udůstojněni i dostatečni, neníť zajisté ve veškeré jich povaze krajností jednostranně zaostřených, ani stranné nadvlády rozumu nad citem, nebo citu nad rozvahou; alebrž hloubavosť Germanů splývá u nich s živoucností a obrazivostí plemene romanského v ušlechtilý soulad, silou dosud kyprou, nevyžilou.

Berouce se směrem této úlohy jímáme se tuto sděliti názory, jaké rozvinuly se o *tragickém* v soustavě posledního německého filosofa, *Schopenhauera;* neboť šíří se za doby naší přesvědčení v učeném obecenstvu, že prý veškery soustavy filosofické jsou již vyčerpány, filosofii nyní v jinakou než dosud úlohu že se uvázati bude, ba v nejnovější době činí se podstatný rozdíl mezi vědou a filosofií, kdežto filosofie považována za vědu *κατ' ἐξοχήν*, scientia omnium scientiarum, o čemž o všem bohda jindy pojednáme. Nelze upříti, že vědečtí názorové Art. Schopenhauera jsou ve mnohém vzhledě původni, samorostli, a že tolikéž i zvláštní od jiných badatelův odchylnou nauku o tragédii stanovuje.

Různé tyto názory dotýkají se samé podstaty tragického, jmenovitě pojmu o *vině* hrdiny tragického a o poměru této viny ke smíru, čili pojmu o tak zvané *poetické spravedlnosti.*

Filosofie soustavy *Heglovy* usilovala břitkou tuto záhadu rozřešiti tím, že vůli i jednání tragického hrdiny byť sebe mravnější, sebe oprávněnější vytknula za *jednostranné,* za *př pych proti řádu všeobecnému, světovému,* větší měrou než počínání jednotlivcovo oprávněnému. Ve trapné odtud vzniklé kolisi vítězí všeobecný tento řád v životě národův ustálený; hrdina pyká odvážného svého pokusu vlastní záhubou. Jsou tu dvě moci stejně oprávněné v boji proti sobě; že však v obapolném tomto bojování nevítězí přečasto průkupníci nového ruchu, vysoko vztýčený nesouce prapor pokroku a povšechnějšího blaha pro lid a člověčenstvo, nýbrž hynou opuštěni od svého národu, pro nějž v posvátném nadšení se obětují, to právě popředním jest podnětem strázně tragické a hluboké s umírajícím hrdinou soustrasti. Odpůrcové

Heglovi namítají proti této nauce, že by tím vyloučen byl všeliký páznější ruch v lidstvu ku předu čelící na bezkonečné dráze ku vzájemnému sebe zdokonalování. Námitka tato zdá se nám býti bezdůvodna. Právě Hegel přihlédá všude, ve všech oborech vyššího života lidského k neustálému pokroku; a i známá, až k omrzení otřepávaná průpověď jeho: co jest ve skutečnosti, jest rozumno, a co je rozumno, jest i skutečno, nesmí v odporu s ostatními názory téhož filosofa pochytiti se ve smyslu zledovatělého stabilismu. Mudřec onen berlinský, jemuž, jakoby byl lichotil tehdejší ústavě říše pruské, přezdíváno „filosof dvorský," chtěl dotčenými slovy projádřiti, že idea v každé době časové béře na sebe i jistý časový útvar, forma tato zevnější jest pro tutéž dobu úplně jí příslušna, tudyž rozumna; při čemž velmi dalek byl výroku, jakoby útvar ten pro jistou dobu vhodný měl a směl potrvati na vždy, ba naopak, vyvanul-li z ní duch oživující, pro uskutečnění nových vznešenějších názorův, vyvíjí se i ušlechtilejší a zahloubilejší jich forma. Nad to nejedná se v dotčené nauce o podstatě tragické záliby o nutnosti pokroku v dějstvu, alebrž o vysvětlení zákonův, na nichž záliba dotčená spočívá.

Stoupenci Schopenhauerovi v odvážném tom *odporu,* jejž jednotlivec ženoucí se za páznějším pokrokem činí silám ve společnosti ustáleným, nenalezají podstatu pravé viny tragické. Tuto podle jich mínění jednotlivec na sebe uvaluje jen tehda, kdykoliv ve tvrdočelném přepychu učiniv svou osobu výhradným středem veškerenstva a neohlížeje se na oprávněné snahy druhých jednotlivcův, těchto jen za libovolný prostředek užívá k dosažení sobeckých svých zámyslův, drzou pěstí zasahuje v obor činnosti druhých, jmenovitě zpřičuje-li se tato záměrům jeho panovnickým. V takýchto řekli bychom kolosálních rozměrech jeví se nám na př. vina Richarda III. u Shakespeara; podobným bezevzhledným jednáním všelikou pružnější a svobodnější činnosť železnou rukou rozdrcujícím připravil sobě konečnou záhubu Napoleon I.; v podobném na nejvýš sobeckém přepychu vrcholí absolutismus Ludvíka XIV., jenž úplným vědomím považuje sebe za jediný střed veškerého státu, užíval všech obyvatelův i s jich veškerými statky za svůj majetek k ukojení zpupných svých vášní.

Netají sobě ovšem ani krasovědci ze školy Schopenhauerovy, že hrdina sstoupiv s mohutnou, vášnivě rozkypělou vůlí na veřejné to rejdiště vzájemných proti sobě bojujících sil upadá často v rozpor trapný nad míru. Hrdina taký chová v nitru nejvznešenější idealy, horuje s upřímnou, nepokrytou vůlí pro blaho svého národu i veškerého člověčenstva, nasazuje k úplnému dosažení zářivých těchto svých

snah všechno, statky, zdraví, život: a přece ocitnuv se se svým jednáním na konkretní půdě činů ve své době, nezřídka neblahé útočiště vzíti musí ku prostředkům nekalým, ke lsti, k pokrytství, ba i k ošemetnému násilí. Nechtěje tak učiniti, musí buďto vzdáti se na dobro idealní své misie, nevykonati jí, k čemuž se však zdá býti vyšší prozřetelností povolaným, aneb snížiti se k užití prostředkův, s jakými se ve svědomí svém nikterak nesrovnává; doba však, v nížto mu žíti usouzeno, nutí ho k nim; soudobníci jeho, s jichž pomocí obmýšlí vznešený, idealní svůj záměr uskutečniti, jsou na mnoze mravně svrhli, uskočni, zrádni; postavení takové, v němž se hrdina mimovolně ocítá, to hle jest, co bychom proň nazvati mohli *nutností tragickou*. Neboť prvé vzdáti se totiž naprosto svého vznešeného povolání vyšší vůlí jemu předurčeného, jest často nemožno; nutnosť ta tkví dílem i v samém charakteru; Cæsar by přestal býti Cæsarem, Napoleon Napoleonem, kdyby oba v bezměrné ctižádosti byli netoužili s napjetím veškerých svých sil zaříditi na ssutinách tam římské, tuto francouzské republiky hrdý přestol samovládcův. Chtěje vyplniti tuto svou úlohu, k níž ho nutným téměř směrem vybízí veškeren jeho charakter, veškera jeho povaha i sama doba vyzývá, v nížto mu jednati jest, *musí-li* užiti k tomu i prostředkův násilnických? Ba musí zajisté! jinak porušiti mu jest *vyšší* své povinnosti, a nevykonati idealního svého povolání. Kde jest tu *vina* jednotlivcova? Vždyť záměr, úmysl hrdiny toho jest vznešený, mravní, idealní; a mravní cenu jakéhokoliv jednání posuzujeme podle účelu, podle mysli, s jakouž jednáme. Lze-li tudyž podle všeho, co tu praveno, ve *všech* případech záhubu hrdinovu ospravedlniti *osoblivou* vinou jeho? a co více, stojí-li tato tragická vina povždy na *rovni* s pokutou, s trestem, jenž hrdinu v katastrofě zastihuje během neuprosným? Hrdina ten zničiv v sobě všeliké libůstky sobecké, nese se jenom za vyššími záměry, přihlíží výhradní snahou k celku, k oblažení národu, k povznešení člověčenstva, a přece hyne, padá v náruč záhuby za oběť svých zlomyslných a ješitným sobectvím nadchlých vrahův! Pomyslemež na našeho Přemysla Otakara II.; což nebyly snahy jeho vznešeny, cíl jeho velik a mohuten? což neroztoužil se v touze planoucí oslavením sebe sama oslaviti zároveň vlasť svou milou? a roznítiv boj ohromný, což neklesá konečně zradou vlastních synů v lásce na svých prsou odchovaných? Podobně hynou ve tragédii dobří i zlí, velikáni v dobru i ve zločinstvu stejně strastnou záhubou, s malou neb velkou vinou; padá Richard III. i Panna Orleanská, Wallenstein i Maria Stuartovna; ba Richard III., zlosyn bezměrný, klesá v boji hrdinném, s vytaseným mečem v rukou, kdežto Stuartovna v ne-

rovném boji s královou méně ušlechtilou klade spanilou svou hlavu na stínadlo smrtonosné. Kde tu pravý *smír* viny s pokutou? Kde tu *poetická spravedlnosť?* Ovšem odpovídá znamenitý vykladač dramat Shakespearových, *Rümelin*,[1]) že podstata tragédie jeví se v tom, aby se zachoval v platnosti mravní rozdíl lidských činův, *primát svědomí,* nikoliv aby úspěch čili výsledek v zevnějším řádě světovém byl povždy na rovni s mravním jednáním. Ale což nemusí býti svědomí do svých hlubin rozrušeno, vidíme-li záhubu, záhubu často náramnou, a vinu buďto žádnou aneb jenom nepatrnou? Kde jest vina v jednání Romea a Julie? a jak ukrutný jich osud!

Právě v této nerovnosti mezi vinou a pokutou, s jakou se téměř všude v životě potkáváme, hledati dlužno popřední podnět, za kterýmž v naukách aesthetických vystaven byl pojem o poetické spravedlnosti. Neporušené svědomí vidouc již v obyčejném běhu věcí lidských tuto nerovnosť mezi vinou a pokutou a zkušenosti nabyvši, jak člověk spravedlivý i bezúhonný sevřen jest úkory i strastmi bezčetnými, kdežto zlosyn hoví sobě v přepychu a ve vilných požitbách; roztouží se myslí zbožnou, konečnou tu nápravu a usrovnalosť mezi proviněním a trestem pošinouti z vezdejška v život příští, nadpozemský; aneb požaduje alespoň pro umu, pro krásno, jež má podle své podstaty zidealisovati, ozářiti trudný ten vezdejšek eterským oslněním, v dramatě dotčené vyrovnání, spravedlnosť aspoň poetickou.

Proti této spravedlnosti tasí *Hartmann*[2]), tolikéž stoupenec nauk Schopenhauerových, zbraň svou ostrou a jizlivou. Nebude prý nyní žádného aesthetika, jenž by se takéto spravedlnosti v dramatě s úspěchem dovolával. Vždyť všude ve skutečném životě jsou radosti i strasti rovnou měrou rozděleny, a Bůh dává vycházeti slunci nad spravedlivými rovněž i nad nespravedlivými, ba spravedlivému jest prý mnohem více snášeti, poněvadž s menší bezohledností domáhá se svého prospěchu, ač z jiné strany vnitřním svým vědomím blaženější za všechny útrapy béře náhradu. Není-li to, dokládá Hartmann, surový nesmysl, chtíti se vševědoucímu Bohu tím zalichotiti, že se jímáme zřízení ve skutečném životě platná *opravovati* v útvarech básnických? Bylať by to hrou dětinskou, chtíti se povznesti básnickým spojením událostí s vymyšlenou vládou mravní spravedlnosti, kteráž jest se skutečností ve zjevném odporu. Dále prý jest tak zvaná poetická spravedlnosť nejkřiklavější nespravedlností, jelikož v nejmudrovanějších básních toho druhu přece nižádné není *srovnalosti mezi vinou a pokutou;* vždyť stejnou měrou povždy hyne hrdina,

[1]) Viz jeho „Shakespearestudien.“ Stuttgart. Cotta, 1866 na str. 159 a násl.
[2]) Viz jeho: „Aphorismen über das Drama,“ Berlin 1870.

budiž jeho provinění vražda na otci zpáchaná nebo poblouzení proti náhodným umluveným řádům. Konečně dí Hartmann, mistrovská díla neobjevují nikde spravedlnosť v dotčeném smyslu, nejméně odměnu cnosti, kterážto odměna byla by nevyhnutelnou usrovnalostí k božskému ztrestání zločinu. Vůbec jest prý to veliká převrácenosť, vycházíme-li při posuzování básnických výtvorů se stanoviska mravního. Poesie jest podle Hartmanna *pověčným* dějstvem srdce, a tou příčinou jest filosofičtější nad historii; neboť její pravda jest věčná, jako logika, nikoliv jednodobá (einmalig), jakovou jest historie.

Kde medle hledati podle soustavy Schopenhauerovy dostatečné příčiny tragické viny? V samé podstatě lidské společnosti, kteráž není ve svém jádru ničím leč válkou všech proti všem, jak již byl *Hobbes* ovšem za účelem, aby postavil vědecký základ absolutní monarchii, přirozený stav lidstva pojmenoval „bellum omnium contra omnes." Každý jednotlivec přechází svým jednáním v ohromný onen boj vzájemných sil, jenž víří zuřivostí nikdy neumdlévající ve veškeré přírodě pružinami činnosti buď chemické, buď mechanické aneb fysické. Čin jednotlivcův splítá se tu v náramný nepřehledný řetěz cizích kausalit a tím sevřen nerozbornými okovy železné nutnosti, podoben tu jsa onomu učenníku čarodějnickému v Goethově básni, jenž nerozvážným jednáním ze šálivého ticha vyvolav duchy kouzelníky nemohl jim vlastní svou silou již odolati:

„Mistře, zle je zle!
Duchův opět z domu
Nepozbudu!"

Jedva se byla vůle jednotlivcova objevila v konkretním nějakém činu, ve skutečnosti, již ihned seznává svou nedostatečnosť, svou nenasytnosť, každé ukájení jakékoliv žádosti rozněcuje novým jenom a žhoucnějším plápolem nové žádosti, vůle podobna tu onomu Molochovi, jenž v nenasytný svůj jícen nové a nové pohlcuje oběti. Avšak s podobnou rozníceností jeví se vůle nejen u mne, nýbrž i u druhých, všeliká vzájemná činnosť mezi sebou se křižuje, obmezuje, jeden usiluje překážeti druhému v konkurenci bezohledné, nemilosrdné, sobecky mrazivé; tím pak již každý čin jednotlivcův uzavírá v lůně svém vinu; vždyť čin můj byl příčinou, že proti mně jednali druzí, a opět jiní proti jiným ve víru všelikou činnosť v nenasytnou svou prohlubeň stáčejícím.

Vším tím rozumováním nedostihli jsme přece *ku poslednímu* toho zjevu důvodu. Neboť tázati se nám jest dále ještě: odkud pak tato rozsedlina, tato bezměrná rozštípenosť vzájemných všude snah? Kdo pak konečně působí všeobecný tento rozlad?

Co se smyslům našim k okolnímu světu pozírajícím v prvotním dojmu namítá, jest stálá ve přírodních zjevech *změna*, stálý ruch, pohyb, stálé sebe v jiné zjevy přetvořování. Při tom však probouzí se v badavé mysli záhy otázka: není-li uprostřed těchto změn v neustálém běhu sebe vystřídajících něco trvanlivého, uprostřed ruchu něco klidného, něco, odkud veškery tyto věci stále se přetvořující pocházejí a v něž opětně se navracují, jehož podstata zůstává táž, kterážto jenom ve svých projevech se proměňuje. Tuto otázku, jak známo, předložili sobě první o přírodě badatelé, tak zvaní *joničtí fysiologové*, a prvý opět mezi těmito *Thales* z Miletu (narozen okolo 640 před Kristem) uznal za prvek (elementum), odkud všechno vzniká, *vodu* (*ὕδωρ*)[1]), kdežto jiní hledali jej jinde, jako na př. *Anaximenes ve vzduchu* (jak o něm dokládá Aristoteles Met. *A*, 3: *Ἀναξιμένης δὲ ἀέρα μάλιστα ἀρχὴν τίθησι τῶν ἁπλῶν σωμάτων*), *Heraklit* však s příjmím *σκοτεινός* (temný, žil okolo 500 před Kr.) tu změnu samu, ruch ten nekonečný vyhlásil za prvotný všech věcí podstatu. Okolo dvou těchto čelných ve filosofii otázek točí se až dosud veškero mudrcův badání. I novodobí přírodozpytci uznávají, že za prvky veškerých ústrojných i neústrojných bytostí musejí stanoveny býti tak zvané *molekuly*, jichž povaha pravá a poslední jest nám dosud nejvíce naprosto neznáma. Zároveň nelze popírati, že ačkoliv molekuly ty v poslední své podstatě zůstávají tytéž, totiž nezměnné, jest mezi nimi neustálý vzájemný boj, stalý ruch, neustálé vzájemné na sebe dotírání, odkud pak noví a noví stále zjevové přírodní vznikají. Síly, jež se nám v boji tomto a ve stálém jednotlivých molekulův pohybě činnými objevují, od přírodozpytcův pojmenovány silami přitažlivými a odpudivými; činnosť sil slujž nám energií. Máme tu opět základní pojmy veškerenstva: živly a ruch mezi nimi, energii.[2])

---

[1]) Srovnej důkladný o rozvoji filosofie řecké spis prof. *L. Strümpella:* „Die Geschichte der griechischen Philosophie“ I., 24 a násl.

[2]) Uvádíme tu na doklad myšlenek námi sestavených výborný spis *Balfoura Stewarta*, profesora fysiky při koleji Manchesterské, jenž vyšel u Brockhausa v Lipsku 1875 v německém překladě pod názvem: „Die Erhaltung der Energie, das Grundgesetz der heutigen Naturforschung.“ Budiž nám dovoleno, jedno aspoň místo doslovně tuto sděliti (str. 7 a násl.): „Die Moleküle befinden sich übrigens nicht in einem Zustande der Ruhe: im Gegentheil, sie entwickeln eine starke und unaufhörlishe Energie in ihren Bewegungen. Es findet in der That ein ununterbrochener Kampf unter ihnen statt, ein beständiges Aufeinandersostsen dieser kleinsten Körper, welche fortwährend zermalmt werden und sich doch immer wieder erholen, bis vielleicht ein Schlag mächtig genug ist, um die zwei oder mehr einfachen Atome zu trennen, aus denen ein Molekül zusammen-

Jeden z nejdůmyslnějších badatelů všech věkův, Imanuel *Kant*, usiloval svrchovanou pílí dospěti svými výskumy až ku prvým těm počinkům veškerenstva. Jakých pak výsledkův domohl se veškerou svou neumornou prací? Vyznal konečně, že nám naprosto nemožno jest, seznati při naší ovšem nynější organisaci ducha našeho pravou podstatu stvořených věcí čili věci tyto v jich *pouhosti.* [3]) Kant totiž činil rozdíl mezi věcí o sobě a mezi jejím zevním projevem (*νοούμενον* a *φαινόμενον*). Svět ten zevnějších zjevův poznáváme za formami *prostoru a času,* kterýmžto formám však nic neodpovídá ve skutečnosti, nejsoutě podle Kanta než subjektivnými výkony našeho mozku. Což o sobě ve své pouhosti jest *jedním* a ve své podstatě totožným, objevuje se týmiž formami prostoru a času ve svém mnohu, ve své různosti *vedle* sebe a *po* sobě v bezčetných jednotlivostech čili v individuech; za kteroužto příčinou Schopenhauer jmenuje tytéž představy prostoru a času, že jimi poznávání růzností individuí možným se stává, *principium individuationis.* Podle nauky Kantovy i Schopenhauerovy poznáváme věci stvořené, jak si je představujeme, řekli bychom brylemi prostoru a času a příčinnosti (kausality). Čím však jsou věci ve veškerenstvu *nad to*, že jsou našimi osobitnými čili subjektivními *představami,* toho domakati se nám nelze obyčejným vědomím k zevnějšku předmětenstva uschýleným; k tomu dospěti možno vyšším vědomím, vnitřním řekli bychom rozbřeskem duchovým čili v záři tak zvané *intuice.* K jakému pak konečnému výsledku dospíváme na této cestě sebevědomí intuitivního? co se nám objevuje jakožto konečná *podstata* veškerenstva, pouhosť jeho? *Vůle,* dí Schopenhauer, vůle k životu. Avšak nespadá vůle tato u Schopenhauera s tím, co Kant jmenuje *věcí* o sobě, tato zůstává též i u našeho filosofa tajemstvím rozumu lidskému nestižitelným; alebrž vůle

---

gesetzt ist. Ein neuer Zustand der Dinge ist dann die Folge davon.“ Jest již na čase. abychom my Slované častěji než dosud odvolávali se ke spisům anglickým a francouzským, nikoliv výhradně jen k německým.

[3]) Jeden z nejdůkladnějších znatelův novodobé filosofie, *Thilo,* formuluje náhled tento Kantův stručně a jasně takto: „Weder die gegebenen Empfindungen oder die Materie der Erfahrung, noch die Formen des Anschauens und des Denkens zeigen die wahre Qualität des als seiend zu Setzenden an: *wir können also die Dinge an sich nicht erkennen.* Dieser Satz, in seinen wahren Gründen durchschaut, macht von vornherein den Wahn unmöglich, als ob wir durch relative oder gar durch allgemeine Begriffe jemals das *Was*, das „An sich“ des Seienden, zu erkennen im Stande wären.“ (V. Zeitschrift für exakte Philosophie, I.. 14). My užíváme k označeni pojmu: o sobě = „an sich“ slova: *pouhosť.* jež jasně týž pojem vyjadřuje a zároveň dosvědčuje. jak ušlechtilý náš jazyk příslušně zná i filosofické pojmy naznačovati.

jest mu jediným konečným *pojmem,* k němuž lidské poznání v mezech vezdejšího žití povznesti se může. Nad to doložiti nám jest, že vůlí nesmí tu rozuměno býti, co se obyčejně v duševědě týmže pojmem projadřuje, snaženství totiž, o němž prvkem přesvěčeni jsme, že nás k želanému dovede cíli. Vůlí ve smyslu Schopenhauerově musí jmín býti pud prvotní, puzení, z něhož veškeren život jakožto ze svého počinku rozpučuje se; tento pud jest mu něco prvotního, počátečného, kdežto vůle v obvyklém slova smyslu jest sekundární, duševním objevem již velmi srostitým, na základě představ a různých s nimi sesnoubených a jich provázejících citův i popudův se vyklenuvším. Něco příbuzného s vůlí Schopenhauerovou má názor Spinozův „natura naturans.“ Avšak potkáváme se s podobným názorem již v soustavě Buddhově, k nížto hlubokou svou přivinulosť filosof Frankfurtský (žil zajisté Schopenhauer v poslední době svého života ve Frankobrodě nad Mohanem) na četných místech svých spisův bez ostychu projadřuje. — Çakjamuni, původce dotčeného buddhismu, žijící v době králův Daria a Xerxa, jest jako Schopenhauer, nihilista a což zvláště divno, zakladatelem nové víry, nového náboženství *bez boha,* atheista tolikéž jako Schopenhauer; i Çakjamuni nazírá jako jeho obdivovatel původ veškerého zla ve chtíči, v popudu k životu a dovozuje odtud, že člověk přičiniti se má veškerým úsilím, aby umořil v sobě puzení to, jež v nás plane žárem po každém jeho ukojení jenom ještě žhoucnějším, a takto vnořil se v nirvanu, v bezbolné to *nic.*

Avšak i při tomto prvotném pojmu vůle činiti dlužno dotčený rozdíl pouhosti a objevu, jak jej byl vztýčil mudřec Kralovecký. I k vůli přihlížeti dlužno ve dvojím směru, jak se totiž má sama o sobě ve své pouhosti, a jak opětně se zračí zevně se objevujíc. Onano jest jedna, věčna, nerozdílna, nerozvržena, bezpočátečna; tato různa, časova, proměnliva, podnětem jsouc tak zvané individuace. Ἓν přechází v πᾶν, co jest původně jedním, objevuje se ve mnohu; vůle empirická vstupuje takto na kolbiště vzájemných i neustálých bojův, nejrůznějších snah vzájemně sebe křižujících, rozněcuje se oheň vášní i náruživostí sebe vzájemně rozdrážďujících a jako Saturn své dítky neustále sebe pohlcujících a opět se obrozujících v neustálém kolotání a víření — ejhle, to obraz dějstva ve člověčenstvu!

Pohlížíme-li na jednotlivce ve člověčenstvu se strany pouhosti, tu nám nemohou ničím býti leč různými projevy prabytosti *jedné a též,* totiž vůle, nemajíce jiné reality leč tu, která jim vzniká z prabytosti této. Avšak my k jednotlivcům pozírati můžeme se stanoviska, jak se nám svět jeví v představě (φαινόμενον) bez zřetele na dotčenou pra-

bytosť; na tomto hledisku objevují se nám formy času a prostory, vznikajíce a hynouce, vzájemně sebe vystřídajíce. Stojí-li však někdo na tomto stranném stanovisku, tu zajisté považuje všechno, co jej obklopuje, za cizí, sobě odporné, protivné a nepřátelské, zneuznávaje povĕčnou tu prabytosť, kteráž jest v něm jakož i u všech jiných jedna a táž. Čili, abychom názor tento základní v soustavě Schopenhauerově zřetelněji projádřili, pohlížejícím na svět se stanoviska *φαινόμενον* a nikoliv se strany *νούμενον*, objevuje se vše, co jest na světě, předměty i jednotlivci, jakožto realní *individua časem a prostorou od sebe oddělená.* Že však každý jednotlivec jest zároveň *celistvým* a úplným dotčené prabytosti (vůle) projevem, usiluje tudyž každá *jednotlivá* osoba vůli svou v zevnějšku provesti a ztvrditi cele a úplně; to však dosvědčiti dlužno o všech individuích; v každé zajisté osobě plane táž snaha žárem stejně oprávněným; odtud pak nutně vzniká boj jedněch proti druhým, jenžto ve stejném tonouce bludu fundamentalním tolikéž válčí proti nim.[1]) Vůle jest jediná realita na světě, mimo ni není ničeho; tato rodí a tráví a ničí jakoby hladem neustále hltavým sebe samu, vrážejíc zuby nenasytné ve vlastní své tělo. Osoba, jednotlivec, ve *stranném* svém názoru, neuznává jí, vůli, za prabytosť veškerenstva; alebrž osoba má sebe za takouto absolutní realitu. V tom hle tkví všeliká vina na pozemsku; zde tolikéž hledati dlužno i *vinu tragickou;* ba právě ve tragédii, kde hrdina neuznávaje totožnosť svou s jinými bojuje proti nim náruživostí vzdornou často až k násilnému jich vyhubení, objevuje se pravina ve případě řeklibychom názornějším, více eklatantním.

Schopenhauerův princip veškerenstva, vůle čili puzení k životu, jeví se neustálým ruchem ve přírodě, avšak nevědomky; *v pudu rozplozovacím* vrcholí tato affirmace vůle. U člověka druží se k tomu ještě moment jiný; on zajisté svým *mozkem* jest uschopněn, *představy* sobě utvořovati (odtud název náčelního díla Schopenhauerova

---

[1]) Zobrazením tohoto bludu, v němž veškeři jednotlivci pohrouzeni jsou, jest v nauce Indův *Maja* v jich Vedách i Puranas. Jak jsme seznali, jest to individuace ježto vůli čili pud k životu udržuje ve stálém bludu co do podstaty téže vůle; Maja jest v Brahmanismu tato individuace. Jest to „jakoby závoj šalebný, jenž zastírá oči smrtelníkův, aby neprozřeli ku pravé podstatě světa; onať podobá se snu, záři sluneční na půdě piščité, kterouž poutník považuje ze zdáli za vodu, aneb odmrštěnému provazu, jejž má za hada.“ Přihližejícich více k věci než ke slovům nezůstalo tajno, že nauka Schopenhauerova o pravině jmenovitě v tragédii není tak velice vzdálena od názorův Heglových, jenž, jak svrchu dotčeno, ji tolikéž seznává v tom, že jednotlivec ve zhoubné zpupnosti usiluje překročiti hranice řádu všeobecného.

„Welt als *Wille* und *Vorstellung*.“) Za tím zařízením jest člověk s to, aby seznal v úplné hloubi veškeru tu strastnou tíseň života, veškeré to brojení jednotlivcův proti sobě, veškeru tu bídu, kteráž v tisícerých a opět tisícerých formách utlumuje všelikou radostivosť života a skličuje i rozrývá každého bez rozdílu bolem více méně sžíravým; člověku dáno, že na každém téměř listě dějin člověčenstva pozorovati musí, jak rozličné vášně a náruživosti přivozují nejkřiklavější i nejzhoubnější zločiny, vzájemné děsné vraždění; jak člověk ve svém vojenstvu utvořil zrovna i zvláštní soustavu, jak by nejsnadněji povražditi se dalo nejčetnější množství spolubratří! Vědomím tímto prosáklo jest dějstvo hned od prvých jeho červánkův. Kde se básníci nejhlouběji dotýkají nejvniternějších pružin srdce lidského, děje se to povždy elegickým zachvěním, jakým rokotají struny naladěných harf jejich. Již prastarý brahman volá rozžalostněn: „Život jest utrpení“, a záchvěvem stejně bolným, ba zoufalým odpovídá mu stoupenec Buddhův: „Vše bylo ničím, jest ničím, bude ničím“; a i hebrejský Kohelet v témže rozladění přizvukuje: „Vše jest marnosť nad marnosť!“ K otázce lze-li rozřešiti záhadu světovou, odpovídá mudřec Sufi: „Ubíhej toho světa; jest ničím.“ Jako na východě, tak i na západě zaznívá podobně roztklivělý žal z útrob vyvolených věštcův; miláček Mus, zasvěcený v tajemství světa věštným svým duchem, starý Homéros žaluje, že není na světě bídnějšího tvora nad člověka ze všeho, co dýše životem a pohybuje se. (Ilias, XVII., 446, 447). Rozsmucený nad strastmi života lidského volá stoik Seneka: „Jediná spása, žádné neočekávati spásy!“ A Sofokles velebný, „*veledušnou* nazývá osudův moc, jížto ni sláva, ni války bůh, ni hrad, ni ploužící mořem se loď černá nemůž ujíti.“ (Antigone 913—917). A jako v pátém století před Kristem vložil věhlasný tragik hellenský v ústa choru bolnormutná slova: „Nebýti zplozenu, jest z tužeb nejvyšší“, podobně vynořil i poslední největší lyrik německý v novější době z umírající útroby úpěnlivé stenání: „Dobrý jest spánek, lepší smrť; nejlépe by bylo nebýti narozenu“; a nejvýtečnější dramatik německý neuměl pravdivěji naznačiti podstatu života, leč žaluplným výrokem: „Trpké jest jádro života.“ Tak jest nejmohutnějším pulsem duše bol, radosť chvěje na okamžik jenom; a výsledek veškerého dějstva soustřeďují stoupenci názoru pessimistského *v zoufalství!* Neboť prý klesati z jedné formy bludu ve druhou, z jednoho způsobu blouznění ve druhý, z jednoho tvaru otroctví ve druhý, to hle určení lidstva, toť osud národův!

Nelze upříti, že pošmurné toto o veškerém světě a jeho dějstvu rozumování potkalo se právě v naší době se živým ohlasem i sou-

hlasem. Naše doba v sobě rozervaná i ve své nejvniternější hloubi rozechvělá sklání se k pessimismu v odporu s věkem minulého století, kde vrstevníky za vůdcovstvím Leibnizovým ovládala přívětivá i útulná u všech společenských zjev ech radostivosť, ba i činoplodná pro vyšší zájmy nadšenosť. Optimism ve věku našem uznán více méně za holou lež, za luzný blud. Nynější pokolení ztratilo víru v důraz idealův, vystřízlivělo ze svých svůdných blouznění, nevidí v holé suchoparné skutečnosti nic leč pouhý boj o existenci, sžíravou a vzájemně proti sobě brojivou konkurenci. Ba ani *ideal humanismu*[1]), jejž odvážní bořitelé nauk křesťanských, mezi nimi nejdůrazněji dr. *D. Fr. Strauss*[2]), byli prohlásili za náboženství budoucnosti, za vhodnější equivalent křesťanství, neuspokojuje badatele nynějška. Tolikéž dodati dlužno, že všem, kdož ve svých byť často přepiatých nadějích byli sklamáni, nepříznivým stále osudem stíháni, avšak i vlastním zaviněním, bezuzdným ukájením neřestných chtíčů fysicky i mravně byli zbankrotěli, lahoditi musí filosofická nauka, ježto vyhlásivši veškeren svět za atheistické kejklířství, v němž vládne nicota a nic více, ušetřuje je strohé lítosti nad zpáchanými ztřeštěnostmi a neřestmi a oprošťuje mužné, odhodlané pracovitosti, nejvýdatnějšího to prostředku, pozvednouti se ze své zaviněné zmalátnělosti a beznadějné rozbřečenosti ku mravní, pro blaho ostatních platné činnosti. Ovšem žene táž filosofie nutnými svými důsledky

---

¹) Vyřkl to jadrným svým a osuhlým způsobem pověstný *Johannes Scherr* („Gartenlaube“, 1877, č. 2.. str. 28 ve svém článku o Jindřichu IV. v Kanosse) takto: „*Der Menschenbruderschaftsschwindel* kann nur Unheil anrichten, weil er Blick und Sinn für das Wirkliche und Mögliche abstumpft und aus falschen Voraussetzungen verrückte Schlüsse ziehen lehrt. Die Menschen, die Parteien und die Völker *sind nicht dazu da einander zu lieben,* sondern einander Konkurrenz zu machen in tausenderlei Formen. Denn nur diese rastlose Konkurrenz in allen ihren zahllosen Geschäftszweigen erhält die Firma Menschheit tüchtig und leistungsfähig. Wir leben nicht in Utopia, sondern auf Erden, und *das Dasein* ist keine Schlaraffei, sondern *Arbeit*, *Sorge und Kampf.*“

²) Spisovatel tento (umřel 8. února 1874) domnívá se v posledním svém spise: „Der alte und neue Glaube“ 1872, 3. Aufl. str. 299 a sl.), že útěšná zřízení křesťanské církve nahraditi se dají „básnictvím a hudbou.“ K tomu trefně dokládá Emil *Du Bois-Reymond* (ve svém spisku „La Mettrie“, Berlin, 1875, str. 29), že by k podobnému výroku se ani původce hrubého materialismu 18. století *La Mettrie* jako lékař nebyl dal svésti. „La Mettrie war Arzt und kannte das menschliche Leben. Er hätte empfunden, dass gegenüber wahrem menschlichem Elend, sagen wir einmal in einem Saale voll krebskranker Frauen, dies ein Vorschlag sei, (aby nešťastnice ty v básních a v hudbě nalezly útěchu) in welchem *das Grausame an das Lächerliche grenze.*“

k negaci vůle; vůle, aby člověk dospěl klidu, musí ustati ve chtění, ve ždání; avšak pravá konečná důslednosť vésti musí ku *zničení* téže vůle, jakožto původkyně veškerého zla a všeliké bídy, tudyž k zničení života, k samovraždě, jako druhdy tak zvaní *Hegesiani* školy Kyrenaiské nejenom samovraždu za dovolenou prohlašovali, alebrž i vykonávali. I máme za to, že mezi jinými ovšem příčinami, za kterými úžasnou měrou v naší době samovraždy se rozmnožují, vyniká tolikéž názor ten pessimistický, přes příliš v našem mladším pokolení zavládnuvší.

Ze všeho dosavadního vyličování čelních nauk Schopenhauerových, jež u něho vyřinuly se v prvotné tvůrčí síle, zároveň jde na jevo, proč u něho *tragédie* ze všech uměleckých výtvorův popřední místo zaujímá; vždyť v ní vyličují se boje i strasti života vezdejšího způsobem nejdojemnějším a nejtklivějším, poněvadž osoby objevují se mluvící a jednající v živé před našima zrakoma konkretnosti. Tolikéž se má dramatickým všech těch lidských svízelův i útrap vyličováním nejdůrazněji ochromiti vůle k životu planému a veskrze trudnému.

Pravili jsme, že jednotlivec ve svém úsilí, provesti svou vůli, se cítil puzen až k vyhubení ostatních; než v odvážném tomto počínání viděl by se záhy zkrušen podobnými jich snahami, jenž se stejným právem ženou se za affirmací své vůle; pomněme jenom na ohromný boj sjednocené Evropy roku 1813 proti násilnickému samovlády uchvatiteli, Napoleonovi I., jenž ve svém neukroceném dychtění po vykonání *své* vůle překotil se v duševní chorobu tak zvaného slavomamu, drtě despoticky všelikou jinorodou vůli samostatnou. K tomu druží se podle nauky Schopenhauerovy svrchu dotčený *intellekt* rozvinuvší se ze představ činností mozkovou vznikajících a a se přerozujících. Tímto intellektem jest člověk uspůsobněn, poučiti sebe nejenom o podstatě své vlastní vůle, nýbrž i o poměrech, v jakých souvisí s vůlí ostatních tvorův. Takto poznává jednotlivec, posuzujíc svět podle názoru času a prostory (podle principium individuationis) se svou *vůlí* i svou *vinu,* avšak bludem tím zatemněn nevkládá jí, kam by vlastně vložiti měl, *v prabytosť,* společnou i jiným jednotlivcům (čím by se mu zračitou stala solidarnosť této viny), alebrž vkládá ji *v individuum,* časem i prostorou stísněné, v pomíjivý zjev. Ale tak nejenom u sebe, alebrž i u druhých; i tu per analogiam nazírá vinu každého jednotlivce v něm samém. Pobloužení toto týká se jenom rozumu, ne mravnosti; neboť se stanoviska mravního dostačí, považuje-li jednotlivec sebe za původ svých činův, bera za ně všelikou na sebe odpovědnosť; a to děje se v obojím

případě, ať již jednotlivec svou vinu hledá a vidí v sobě neb v prabytosti; vždyť jest obojím zároveň, prabytostí i zjevem jejím.

Na tom však intellekt nespřestává. Za metafysickou snahou po odvetě čili odplatě požaduje, aby kde jest *vina, zlo,* přistižena tolikéž byla i *pokuta,* strasť, aby tudyž ve skutečném životě jednotlivcově nalezala se povždy rovnováha mezi vinou a pokutou, odkud, jak známo, čerpal Kant své postulaty, aby dosvědčil jsoucnosť Boha a zjistil vědecky příští nesmrtelnosť duše.

Avšak s takovouto rovnováhou mezi dobrem a odměnou, mezi zlem a pokutou v životě pospolitém se nesetkáváme. Jak si v této tísni pomahá intellekt? Buď klene nad vezdejším tímto životem život jiný, věčný, o tom se domnívaje, že tam žádoucí usmíření mezi zlem a strastmi uskuteční se, aneb aspoň domáhá se smíru toho v umě, v poesii, aby v postavách idealně výtečných upravil sobě ovšem slabou náhradu za sklamané naděje, jakéž mu skýtá život skutečný. V tomto hle názoru objevuje se nám vznik tak zvané *poetické spravedlnosti.* Jest-li to však myšlenka v skutku oprávněná? Nikoliv. Zrodila se v intellektu, v diskursivním jenom bádání zatonulém, mrakem individuace potřísněném; dokud trvá intellekt na tomto jenom stanovisku, pozíraje k věcem jakožto ku jednotlivým projevům prabytosti, dotud nenalezne nikdy pravého smíru mezi vinou a pokutou. Jak tudyž? Přizírej intellekt *intuitivním* vědomím, vnitřním hlubokým pocitem ku prabytosti, k vůli; tam jest pravá realita, vše ostatní jen mam; tam hledejž konečného mezi vinou a pokutou usmíření a pravé skutečné spravedlnosti. Neboť tam zmizí všeliký princip individuace, všeliké blouznění Majino; tam jeví se pravé *ἓν καὶ πᾶν*; ne individua více; k němu tudyž jediné spadati musí i vina všeliká i pokuta, rovnou měrou zlo i strasť. Jsou-li pak individua jenom projevy téže jedné prabytosti, přísluší důsledně všechno, cokoliv v bezkonečném počtu jednotlivcův jest jakoby rozděleno a rozrůzněno, v úplnosti a celosti této jenom prabytosti. Víme a častěji již opakovali jsme, že jest *jediná* jenom pravina, affirmace vůle k životu; ta objevuje se bezkonečným řetězem činův roztříštěných v bezměrné prostoře a v bezkonečném čase. Jako jest jedna jenom pravina, jest jeden tolikéž smír; jaký? tolikéž bezkonečný řetěz bezčetných a nejrůznějších strastí z téže praviny, z puzení k životu, v neustálém víru vznikajících a se zrozujících. V takovémto smíru tkví i pravá spravedlnosť, pravá skutečná nikoliv onano planá a bludná poetická spravedlnosť, spravedlnosť to metafisická, věčná, kteráž nevládne jenom v umě, v básnictví, alebrž se kterou se potkáváme všude i ve všeobecném řádu světovém. Na důkaz, že jsme

rozborem tímto stihli v pravdě názory Schopenhauerovy, budiž nám tuto dovoleno, přičiniti některé jeho základné věty v doslovném znění: „Život sám a i způsob života, v povšechnostech i v částech, *pochází jediné z vůle.* Tato jest svobodna, všemohoucí. V každé věci objevuje se vůle právě tak, jako se vůle sama o sobě a mimo čas určuje. Svět jest jenom zrcadlem tohoto chtění; a vše co jest konečného, všechny útrapy, veškery svízely, kteréž nacházíme, příslušejí ku projevu toho, co chce vůle, jsou takové, jakými je chce vůle míti. Ve všem, co jednotlivci se přihází, nikdy se mu neděje bezpráví ve světě ovládaném náhodou a bludem, ve světě časném, pomíjivém, neustále strádajícím. *Bylo-liby lze vložiti v jednu vážku veškeru bídu světa, a ve druhou veškeru vinu světa; stál by zajisté jazýček na rovno.* Živé uznání věčné spravedlnosti, tohoto hřídele, jenž malum culpae nerozlučně spojuje s malum poenae, požaduje, abychom povznesli se nad individualnosť. Tu pak seznáme, že rozdíl mezi tím, jenž bídu a strasť přivozuje, a mezi tím, jemuž jí strádati jest, není než zjevem nedotýkajícím se věci o sobě, ježto jest v obou žijící vůle.“ Jenom v tomto od Schopenhauera naznačeném smyslu může mluviti se o pravé poetické spravedlnosti, nikoliv do té míry, aby pro *každou zvláštní* vinu pohledávala se tolikéž rovnoběžná pokuta a naopak pro každou tragického hrdiny strázeň a konečnou záhubu i příslušná zvláštní vina; jenom v tomto smyslu smí se říci, že strázeň tragického hrdiny plyne přímo nebo nepřímo z jeho činův, jak již byl dávno propověděl hellenský básník (Aischylos), že kdo *jednal,* tomu i *strádati jest!* Ovšem; jednáním jenom přichází jednotlivec v rozpory se druhými, ve brojení s nimi. Kdo by, jak toho žádá na př. Buddha, úplně zapřel sebe sama, odřekl se úplně světa, nalezal nejsvrchovanější slasť v samovolném strádání, u toho nemůže vzniknouti žádných konfliktův, žádného s odporníky bojování; taký nemohl by nikdy státi se hrdinou tragickým, ač veškeren jeho život proniknut jest hlubokým přesvědčením, k němuž hrdina ve tragédii teprve bojem v životě a svým zahynutím dospívá, že svět nelze přemoci jednáním a bojováním, alebrž trpělivým stradáním, jako se událo vznešenou obětí na Golgotě. Přijme-li kdo samovolně a s úplným odevzdáním veškery ty útrapy a zla ve světě, jež jsou podstatným korrelatem viny na bedra svá, jen ten dovede usmířiti všechna ta zla úplně a je vykořeniti.

Hrdina tragický pouští se rozhodnou odvahou na bojiště neskrocených náruživostí, jimiž projevuje se affirmace vůle k životu měrou nejprudší. Avšak na tomto bojišti nerozhoduje chtění, alebrž moc, force majeure, nerozhodují podněty mravní; ba kdokoliv schytra-

lou úskočností, drzým násilím, osupnou, bezohlednou svědomitostí vyniká nad druhého, mívá podle obyčejného běhu vítězství ve světě pojištěno. Že pak nejmohutnějším takýmto objevem vůle tolikéž i rozpory v životě pospolitém naznačují se ve své nejostřejší příkrosti a fundamentalní blud hrdiny v katastrofě zračitým se stává ve světle nejjasnějším, musí tudyž i v pravé tragédii vyjeviti se pravina ve své právě velikolepé výši a v nejtklivější dojemnosti. Každá snaha, každé chtění nosí již ve svém lůně s neodvratnou nutností počinek smrti, boj musí tu vzniknouti a záhuba jest jista. Na tento konečný výsledek nehledí ovšem vůle uprostřed bojování a jednání samého; teprve v záhubě staví se jí tato pravda samozřejmě před oči. Pročež hrdina tragický musí vystoupiti s mohutnou energickou vůlí, neštítiti se žádných sebe krutějších a dorývavějších odbojův a rozporův; mohutnosť této vůle jeví se zajisté nejrázněji u jednotlivců, jenžto rozhodně zasahují činy svými hrdinnými v kolo světodějinstva[1]); jinak by nebylo možno, aby ve smrti, ve smíru nastoupil žádoucí obrat v jeho poznání a objevil se v úplné lichosti dotčený blud fundamentalní. Neníť tragického hrdiny, v němž by vědomí, že každá idealní snaha zmořena bývá na vezdejšku aneb aspoň zochabována buď hamižnou svévolí sobeckých neřestníkův buď okolnostmi řetězem neodvratné nutnosti v běhu lidských záležitostí zakotvenými, tak sesoustředěnou silou pronikalo veškery pružiny stísněné duše, jako Hamlet nevyrovnaného Shakespeara. V duchu jeho čistém a hlubokou vzdělaností povýšeném klene se modrojasná obloha luzných idealův; touží, plane uskutečniti je v milé mu otčině; ale všechny okolnosti zapřisáhly se proti žhoucí jeho touze; vnitřní hniloba samého státu, morová nákaza chlipného dvora, ošemetná zráda těch, k nimž upřímnou zahořel láskou, konečně hrozné spletení osudu, jenž ho v neodvratnou vrhá propasť — vše to vynucuje mroucím ústům děsné vyznání, žeť není ve světě leč úskok, násilí, strasť, úmor! Podobně vyřkl to veliký krajan Shakespearův, vědomím světobolu odkojený *Byron*, jenž ku konci života viděl se nucen vyznati, „že při tak dlouhém, strastiplném usilování v bezpráví tonul po veškero své živobytí“; s týmž výrokem se potkáváme u vrstevníka jeho v Německu, u Goetha, jenž dospěl k poznání, člověk že bloudí, dokud touží, a „že my všichni strádáme životem.“

---

[1]) Konflikty tyto mohou zniknouti zajisté i ve kruzích ryze občanských; odtud oprávněna jest Lessingem uvedená „občanská tragédie“ (Miss Sara Sampson, Emilie Galotti); avšak zároveň zjevno jest, že podobné konflikty nevýslovně velkolepějši měrou rozryti museji útrobu posluchačův, objevují-li se při osobách knížecích, nebo mocných osobnostech historických, jak to u Shakespeara spatřujeme.

Velmi poučlivý doklad o tom všem, co námi dosud projádřeno, přivozujeme i z nejnovější dramaturgie — z tragédie Roberta Hammerlingovy: „Danton und Robespierre.“ Seznali jsme, že ve vzájemném jednotlivcův potýkání sebe ušlechtilejší city nejsou bez příměskův sobeckých, a že všeliké vášně, k činům v neustálé vřavě popuzující, pýcha, odvaha, slavomam, dobývavosť, vzájemně sebe potírají, podobny jsouce Saturnovi vlastní dítky požírajícímu. S podobným vědomím umírá v dotčeném dramatě i Robespierre. V tom právě seznává čelní svou vinu, úmrtím svým usmířitelnou, že se *vědomě* domníval, účasť míti v úradkách *věčné moci,* v souhlasu s ní myslil, že smí tolikéž býti neuprosným, jako příroda sama, jako živlové její! Avšak nejen v souhlasu s vyšší prozřetelností, alebrž i v souhlasu s lidem domníval se jednati, s lidem, jako vlna pohyblivým, vrtkavým, jako bublina měnlivým, při tom maje sebe za *jediné* moudrého, svým věhlasem nade všechny ostatní nepoměrně vyvýšeného. A což byla veškera ta moudrosť? Nic jiného, tak sám odpovídá, „leč blouznění marnivě vzdorovité, moloch to, jemuž jsem přinášel oběti krvavé!“ A naslouchajícím, jaké odtud odvozuje nauky a hřímá je v uši rozdrážděného lidu, zdá se nám jakobychom slyšeli samého Schopenhauera: „Kdož necítí sebe potřísněným ve *svém* spůsobu stejnou vinou jako já, ten ať vystoupí, ten jedině budiž mým soudcem! Já bloudil, ale se mnou bloudil čas, a bloudili vrstevníci! Domýšlím se, že přijde pokolení za pokolením, že mne tolikéž odsoudí, aniž z tohoto odsouzení čerpati bude nauku pro sebe — bojem *všemi* zbraněmi budeť i příště boj stran! násilí, pomluva, lež, toť hle bude zbrojí doměnlivé neomylnosti — *nevědomky* bude lidstvo pevně držeti se zásady, kterouž vědomě zavrhuje, že cíl povždy může posvětiti prostředky!“ Není-li to zřejmý a důtklivý ohlas fundamentalního v lidstvu bludu, jak jej vystavuje soustava Schopenhauerova? Avšak v seznání téhož bludu tkví, tak vysvětlili jsme, pravá katastrofa ve tragédii, ne ve smrti hrdiny tragického, v něm tkví tolikéž pravý *smír.* I toho je jasně sobě vědom duch umírajícího Robespierra. „Mocen jsem byl, na mém obrví visel po dlouhou dobu osud Francie — v krvi ležím nyní, pohaněn, potupen, potřísněn na marách těchto! Se žádným pohledem lásky nesetkává se zhasínající oko mé — vždyť odpudil jsem od sebe lásku, kteráž stele růže po cestách zahalečův — oddán jsa každou pružinou života svého *jedinému* velikému cíli dopustil jsem, že vše zprahlo, ztvrdlo, co bylo lidského ve mně, v divokou drsnou energii — a tak umírám osamocen — zneuznání ovíjí trnovou korunu okolo krvácející hlavy mé! Nuže! ukláním se a přijímám

osud zločincův na sebe, bol, rouhání, hanu — blahočinně proniká mne zimničný žár — vítaným jest mi váš výsměch, vy lidé — neboť *zevnější* tato muka ohlušují — zmírňují trýzeň beze slov ve mně hlodající — trýzeň v mém *nitru!*“ A tragická s ním soustrasť dovršuje se, an uznává konečně, že veškera ta krev vinná i nevinná, která lpí na poskvrněných rukou jeho, byla *marně* tekla, marně byla proceděna, beze zdaru pro vlasť, pro člověčenstvo! Pročež volá ku konci k andělu smírci:

O krásný smrtonosný anděle,
Jak stříbra lesk jsou perutě tvé obrovské!
Ty smeteš, ach, kdys veškeru hvězd směs
Pryč s nebes prostory, až zašumí
Po ní tvých křídel plný vzlet! — O setři mně
S mé ruky tyto skvrny krvavé
Též těmi perutěmi skvělými!
Sežírá mne ta krev, jak požár pekla,
Co zvěděl jsem, žeť — ona *marně tekla*! [1])

V katastrofě hrdina tragický dospívá k poznání intuitivnímu všeliké viny, poznává, že nikoliv bojem, činem, vášněmi, alebrž strádáním, trpělivým, odevzdaným všelikých vezdejších strastí snášením dojíti lze pravého, trvanlivého smíru. V obratu tomto, v jakémž se ku konci tragédie ocítá vědomí tragického hrdiny, tkví tolikéž pravá metafysická *očista* čili katharsis, očista, jež do kořene světa vniká, ničíc základní blud, v jakémž tone nejvalnější část lidstva, a v ladnou shodu rozechvělé nitro uvozujíc. Očista podle těchto názorů ve tragédii odůvodněná podstatně se liší od katharsi v soustavě Aristotelově stanovené. Ač ve příčině smyslu, v jakém má tato nauka mudrce Stagirského pochycena býti, až dosud rozcházejí se názory jeho vykladačův, [2]) přece z nejvalnější části schylují se k vysvětlení *Lessingem* [3]) dávno již podanému.

---

[1]) Viz „Danton und Robespierre.“ Tragödie in fünf Aufzügen von Robert *Hammerling,* III. Aufl. Hamburg, 1873, na str. 177 a násl. — Avšak nejenom ve tragédiích, alebrž i ve velikých národních *epech* setkáváme se s podobným různých strastí usmířením, ve *vědomí* totiž, že bol ve všech zjevech jest podstatou života lidského. Tak ukončují „Nibelungy“ vyličování krutého hrdin tam jednajících zahubení těmito dojemnými slovy:

„Mit *leide* was verendet des küneges hôhzît,
Als je diu liebe leide ze aller jungiste gît.“

[2]) Viz o tom rozpravu v „Zoře“ na r. 1877, na str. 197 a násl.

[3]) Budeť úspěšno, uvesti Lessingův o tom úsudek v doslovném znění: „Da diese Reinigung in nichts anderem beruhet, als in der Verwandlung der Leidenschaften in tugendhafte Fertigkeiten, bei jeder Tugend aber, nach

Podle tohoto mají se ve tragédii bouřlivě rozčeřené vášně praktickou moudrostí uvoditi v pravou míru, v prostřední dráhu, v šosáckou *μεσότης*. Z tragického hrdiny popudem svých rozdrážděných chtíčův má vyloupati se klidný, pořádný občan, má býti zkrocen, zmírněn, ve pravou míru přivozen, nemá nikoli v něm *pravina* dojíti ku smíření a ku zaniknutí. Nauka Aristotelova úplně přiměřena byla poměrům, v nichž se rozvíjel život hellenský a rozpučelo se básnictví dramatické; Aristoteles, hlubokomyslný empirik, pohyboval se, jakož ani jinak nemohlo býti, v názorech, jakovéž skýtala Hellenovi ladná, přívětivě jej ovanující příroda a veškeren plesavým nádechem proniknutý veřejný život hellenský. My tu nehodláme pouštěti se do širšího rozboru záhadné až dosud otázky této; toho však nemůžeme mlčením pominouti, že Aristotelova nauka o očistě roznícených ve tragédii náruživostí, o vzbuzení soustrasti a bázně v útrobách posluchačů v duchu mudrce toho se rozvinula i *z oposice proti názorům* ve filosofii předchůdce svého, „božského“ *Platona*. Tento zajisté podle učitele svého Sokrata podřídiv *krásno dobru*, avšak na určitém précisním pojmu krásna ustanoviti se nemoha, posuzuje důsledně cenu jednotlivých umění postupně podle jich mravní působnosti, považuje dramatickou poesii za nejhorší mezi všemi uměnami z té příčiny, že básnictví dramatické spočívá prý na lži a na podvádění lehkověrného lidu a k roznícení neřestných vášní směřuje; nad to prý dramatičtí básníci nepříslušné a nedůstojné o bozích názory ve svých výtvorech rozšiřují a upevňují. Pročež domnívá se, že umělci, nápodobováním (*μίμησις*) se zaměstknávající, především básníci, z utopického státu, jaký se v luzných barvách kmital ve vznešeném duchu jeho, mají býti vypuzeni a vyobcováni (Rep. 3, 395). Proti názorům těmto vzniklým z přísudkův stranných a tudyž bludných, neobrátil se veliký Stagirita přímou kritikou,

unserem Philosophen, sich diesseits und jenseits ein *Extremum* findet, zwischen welchem sie inne stehet: so muss die Tragödie, wenn sie unser Mitleid in Tugend verwandeln soll uns *von beiden Extremis des Mitleids zu reinigen* vermögend sein; welches auch von der Furcht zu verstehen. Das tragische Mitleid muss nicht allein, in Ansehung des Mitleids, die Seele desjenigen reinigen, welcher *zu viel* Mitleid fühlt, sondern auch desjenigen, welcher sie *zu wenig* empfindet. Die tragische Furcht muss nicht allein, in Ansehung der Furcht, die Seele desjenigen reinigen, welcher sich ganz und gar keines Unglückes befürchtet, sondern auch desjenigen, den ein jedes Unglück, auch das entfernteste, auch das unwahrscheinlichste, in Angst setzet. Gleichfalls muss das tragische Mitleid, in Ansehung der Furcht, dem, *was zu viel,* und dem, *was zu wenig,* steuern: sowie hinwederum die tragische Furcht, in Ansehung des Mitleids.“ (Hamburger Dramaturgie).

alebrž v ušlechtilé ku svému předchůdci úctě stanovil nepřímým spůsobem nauku jadrnější v samé podstatě tragédie, jak se domníval, založenou. Kdežto Plato podvrhuje uměnám, jmenovitě dramatickým výplodům následky lid znemravňující, neřestné vášně probouzející, Aristoteles uznává v uměnách, přede vším pak ve tragédii sílu povznášející, lidské vášně zmírňující a zušlechťující.

Ovšem nelze ze spisův Aristotelových na jisto domakati se, za kterou příčinou právě city bázně a soustrasti mají tragickým dějův vyličováním v útrobách posluchačův probouzeti se, aniž pak odtud lze naprosto určiti, v jaké způsobě očista má v posluchačích nebo v divácích provedena býti. My jenom s jistotou dozvídáme se, *jací* mají býti *charakterové* básníkem vylíčení a jací jich *činové,* aby zbudili soustrasť a bázeň a zároveň city tyto zčistili a v pravou míru uvedli. Mezi všemi kombinacemi, jaké se tragickému básníku při tvoření svého díla naskytují, zdají se Aristotelovi býti nejtragičnějšími ty, ve kterých charakter o sobě důstojný, podřízenými jenom vadami potřísněný, právě těmito přichází v rozpor se světem jej obklopujícím a takto uvržen bývá v záhubu neodvratnou. Mámeť zajisté tím větší účasť s takýmto charakterem, čím větší k němu úctu chováme a čím větší strastí jej spatřujeme stísněna a schromena. Tím ovšem vznikají v útrobách posluchačův city bázně a soustrasti; nebo k účasti připojuje se postrach, aby i nám tak se neudálo, neboť i my, dokud dlíme na pozemsku, kráčíme po cestě kluzké, a se všech stran zeje propasť nehod a strastí bezkonečných. Avšak jak se očisťují tyto city zajisté oprávněné? Nesmíme se domnívati, že by Aristoteles mluvě o jich očistě byl pomýšlel, jak se mu od jeho posuzovatelův přečasto podkládalo, na nějaké kárné výsledky do té míry, že i nám vystříhati se jest podobných jako u tragického hrdiny vad a poklesků, v záhubu a v neštěstí pachatele uvozujících. Podobný názor o divadle jako by o ústavu kárném neměl místa v antickém světě vůbec, ovšem ani u největšího téhož světa mudrce a badatele. Ba on uznává takýto sentimentalní směr, jenžto obyčejnému obecenstvu v divadle zdá se býti nejdojemnějším, za úplně netragický.[1]) Jak si tudyž očistu tu máme mysliti, neodchylujíce se od ducha Aristotelova? Na jevě jest, žeť i Stagirita podobně jako Schopenhauer a ostatní nejvýtečnější badatelé považuje strasť, bol, strádání za popřední pramen, odkud právě lidští citové účasti, soustrasti a bázně vypryskují. V hrdinovi tragickém nazíráme u velebné výši a nejdojemnější hloubi stradání útrap a svízelův; zároveň

---

[1]) *Δοκεῖ δὲ εἶναι πρώτη διὰ τὴν τῶν θεάτρων ἀσθένειαν.* (Poet. XIII. ku konci).

však s povznášející oblibou poznáváme, s jak mohutnou důstojností tragický charakter béře jich břímě na ramena svá a takto z mlhavých nížin pozemských odnáší rozechvělou duši ve vyšší sféry, s nichž nám kmitá konečný smír všech záhad a útrap nás tuto svírajících; povýšením takovýmto v slunečnou výši světa idealního očisťují se, *zidealisují* se tolikéž i dotčené city bázně i soustrasti.[1])

K tomu dokládáme, žeť i vyličování útrap, jimiž zchromen jest hrdina tragický, musí tolikéž nésti se směrem zidealisujícím, nesmí býti holou odlikou sprostého života vezdejšího, jinak by nezasluhovalo názvu *básnického* vyličování. A tu již v krásném souladu objevují se nám popřední dvě myšlenky Aristotelovy vzhledem k básnictvi dramatickému jím vystavené: *μίμησις* a *κάθαρσις*, vzájemně sebe doplňujíce. Prvý pojem požaduje, aby básník vykresluje děje ze skutečného života oprostil je všelikých trusek na vezdejšku povždy lpějících a ozářil je svitem idealním, co v nich sprostého, náhodného, mlhavého, odloučil a povýšil na chlum všeobecného, podstatného, věčného. Avšak takýmto jednotlivých dějů lidských doličováním (*μίμησις*) bezděky vzbuzují se v útrobě posluchačově i city vznešenější, mysl obracuje se z dálav temného pozemska v zářivou výši světa nadpozemského (*κάθαρσις*). V *idealu* jakožto ve svém zářném centru, v podstatě to každého v pravdě básnického díla, sbíhají se obě tyto myšlenky; objektivní dobou idealu jest *μίμησις*, subjektivní jeho stránkou *κάθαρσις*.[2])

Výtečný náuky této doklad čerpati můžeme mezi jinými tolikéž ze Shakespearovy tragédie o „Hamletovi.“ Nitro naše do hloubi rozčeřeno jest trpkým osudem hrdiny, na nějž osupují se se všech stran překážky nepřekonatelné, za nimiž nelze mu dosíci žhoucně želaného cíle. Avšak právě váhavá jeho odkladnosť, právě různé ty překážky, za nimiž vykonání i zevnějšího trestu na zločinném králi

---

[1]) Zdá se nám, že i zvěčnělý *Niederle*, výborný znatel antické tragédie se s námi v tomto názoru srovnává. Vyličuje totiž vady tragiky *Euripidovy* dí o něm: „že nechtěje plovati proti proudu (svého času), spustil z mysli pravý úkol básnictví tragického představovati vznešené děje tragické, jež by bázní a soustrastí člověka rozechvívajíce nitro jeho *očišťovaly a nad pozemskosť povznášely*, a že za cíl vytkl si zobrazovati *skutečný* život (nikoliv totiž idealní) a zbuzovati litosť a útrpnosť srdce diváků̊v pouze *obměkčující*, ale ne očišťující.“ (Viz Sofokleův Ajas. V Praze, 1869, str. 37).

[2]) Prof. R. *Zimmermann* určitěji ještě naznačuje toto idealisování tím, že *bázeň* přechází v úctu před vůlí nesmrtelných bohův, soustrasť pak *v úplné odevzdání se* ve výroky téže vyšší vůle všemocné, překvapné vzdorné kárání v mlčenlivou úctu božského řádu. (Viz jeho spis: „Ueber das Tragische und die Tragödie“, Wien, 1856, str. 16).

stále se odročuje, jsou rozhodnými příčinami, že týž král vnitřně mnohem důrazněji se cítí pokutovaným, než kdyby smrtonosná dýka v roznícené mstě jej hned byla zkolila. V tom však tkví pravý smír, vyšší spravedlnosť; posluchač cítí se pohledem na neuprosnou tu Nemesis, jež konečným trestem každého přece zločince stihne, v rozechvělé hrudi ukonejšen a umírněn, ba rozhledem v nedostižný tento řád vyšší povýšen a vnitřně posilněn — bázeň a soustrasť i v této tragédii touto měrou se vskutku zidealisují.

Jest na jevě, že i tento pojem soustrasti hlubšího dochází odůvodnění v soustavě Schopenhauerově. Je-li podle jeho názorů veškeren tento svět vezdejší pln svízelův a útrap, a vyprýšťují-li se tyto všechny z jednoho pramene, totiž z vůle k životu, následuje odtud nutně, že s jedné strany musí vůle tato všemožně zkomolovati se a ničiti, aby přestala chtíti, jelikož tatáž vůle žene nás v neustálém ruchu od jedné žádosti ke druhé, aniž skýtá konečného ukonejšení a nasycení; se druhé strany objevuje se *soustrasť* jakožto popřední podnět veškeré mravnosti. Kdo zajisté seznal veškery ty strasti vezdejší (podle principium individuationis) na cestě intuitivního skoumání, musí býti proniknut nekonečnou účastí s veškerou tou bědou na světě; a soustrasť ta rozšířiti se musí nejenom na lidi, ale i na tvory, ježto tolikéž pociťují boj ten ve veškerenstvu a sklíčeni jsou různými nehodami, tudyž i na zvířata. Odtud ta útulnosť Schopenhauerova ke zvířatům, odtud i jeho domněnka, že buddhaism vyšší zaujímá místo mezi náboženstvími než samé křesťanství, jelikož v ochranu a pečlivou, soustrastnou opěku béře i nerozumné ty avšak citem nadané tvory. Že však ve tragédii nejdojemněji se vyličují strasti tohoto světa, a že dramatickým jich doličováním nejdůrazněji se probouzí cit soustrasti, odtud snadno vysvětlíme, proč Schopenhauer považuje tragédii za vrchol veškerého básnictví, a podobně jako Aristoteles tragédii přednosť dává před každou sebe velkolepejší básní epickou.[1])

Vynasnažili jsme se, co nejsrozumitelněji vytknouti čelné názory soustavy Schopenhauerovy; i stalo se snad zjevno čtenářům našim, že i zvláštní jeho názory o tragédii vůbec, o tak zvané poetické spravedlnosti, očistě a p. zvláště v úplné jsou důslednosti s veškerou naukou pošmurného toho badatele.[2]) Ku konci budiž nám dovoleno,

[1]) Myšlenku tuto vzhledem o Aristotelu jasně odůvodnil *Vahlen* ve svých bádáních o poetice Aristotelově (Sitzungsberichte der philos. historischen Klasse der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften, Jahrgang 1867, str. 296—406).

[2]) Popřední názory Schopenhauerovy nalezne soudný čtenář soustředěny ve čtvrté knize spisu: „Die Welt als Wille und Vorstellung" od §. 53

přičiniti k tomu vlastní náš skromný úsudek, s jakovým my se stanoviska úplně objektivného k dotčené soustavě pozíráme.

Nehodláme tuto do podrobna rozebírati, že „vůle“, kteráž jest základním principem soustavy Schopenhauerovy, béře se u něho v opačném zcela smyslu, než jak v dosavadní duševědě o ní bádáno a ji v obecné mluvě ponímáno. Nemůž zajisté vůle považována býti za něco v duši *prvotního,* samorostlého; alebrž právě na opak vůle jest činnosť duševní *srostitá;* majíc v nitru zroditi se, předpokládá různé představy, k nimž přidružují se rozmanité tolikéž city a žádosti. Vůlí vyrozumíváno dosud v duševědě snahu, ku které druží se soud, že jí lze dosíci předmět naší žádosti. Ale jak možno dospěti snaze k vrcholu tomuto, nedozrálo-li v nitru přesvědčení a vědomí nejenom o cíli, za nímž se ženeme, alebrž i o prostředcích, jakýmiž ho dostihujeme? A může-li se to státi bez činnosti rozumové ku předmětu jakékoliv snahy se sesoustředěnou pozorností směřující, při tom ovšem i věrnou pamětí jakož i živou obrazotvorností podporované? Nezahrnuje-li tudyž vůle v sobě veškery téměř směry duševní činnosti, představy, city, snahy? A ta má býti něco původního, jednoduchého, apriorního, základem veškerenstva, kdežto sama na základě jiných činností vykvétá?

Avšak dejme tomu, že by se „vůle k životu“ v nauce Schopenhauerově rozuměla ve smyslu ovšem neobvyklém, ve smyslu *pudu* čili *puzení* k životu, nelze nicméně připustiti, že by holý *pojem,* jakým jest pud tento, mohl s úspěchem považován býti za pramen, ze kterého život veškerenstva vyřinuje se s veškerými těmi boly a strastmi, jakéž duch Schopenhauerův ve veškerých projevech téhož života vystihuje, a kteréž se zahloubilou roztklivělostí a s jadrnou geniální silou nakresluje a zobrazuje. Snadněji pochopíme, že nějaká buňka prvotní, nějaké protoplasma, jest počinkem organického života,

---

až 71 o afirmaci i negaci vůle. Budiž nám tu popřáno uvesti doslovně aspoň jedno místo, v němž svou nauku o světě a vůli zahrnuje (§. 61. ku konci): „Eine Hauptquelle des *Leidens,* welches wir als *allem Leben wesentlich und unvermeidlich* gefunden haben, ist, sobald es wirklich und in bestimmter Gestalt eintritt, jene *Eris,* der Kampf aller Individuen, der Ausdruck des Widerspruchs, mit welchem der Wille zum Leben im Innern behaftet ist und der durch das principium individuationis zur Sichtbarkeit gelangt: ihn unmittelbar und grell zu veranschaulichen sind Thierkämpfe das grausame Mittel. In diesem ursprünglichen *Zwiespalt* liegt eine *unversiegbare* Quelle des Leidens, trotz der Vorkehrungen, die man dagegen getroffen hat.“ Citujeme podle *čvtrtého* vydání spisu toho z r. 1873, I., str. 393; nyní ohlašuje se *druhé* vydání *veškerých* spisův Schopenhauerových, což při spisech filosofických významným jest dosvědčením o rostoucí oblibě jejich.

za jehož dobadáním žene se všemi parami novodobá přírodní věda. Ale pouhý pojem má býti původem veškerenstva? Není-liž to podobný osudný blud, s jakým se setkáváme ve známé soustavě *Fichteově*, jenž tolikéž počátky veškerenstva zahrnuje v holém neplodném pojmu *„jáství“* (úsoby), jež přece není nic jiného leč idealní jakýsi bod, k němuž jednotlivec veškeré různé projevy svého vnitřního života potahuje? Ba jesti to dávnověké poblouzení tak zvaného výstředního *idealismu*, v něž zabředly i později povstalé soustavy Schellingovy a Hegelovy, kteréž i vzhledem k *jednotnému* principu, z něhož ostatní útvary myšlenkové se rozvíjejí, jakož i vzhledem k veškerému *vědochodu* spočívají na základě nauky Fichteovy, a ježto pouhým pojmům pravou, ba jedinou skutečnosť čili pravou jediné realitu podkládají.

Avšak i všechny tyto všeobecné rozvahy mimo sebe pustivše nemůžeme nikterak se srovnávati s ostatními názory téhož buddhistického mudrce, jmenovitě ve příčině jim hlásaného *pessimismu*. Schopenhauer dí rozhodně: názor optimismu jest holá lež; avšak totéž říci můžeme i o jeho pessimismu, béřeme-li názory tyto ve stranné výstřednosti. Opakujeme: Každé *stranné* pozírání ku světu a přede vším k záležitostem lidským jest blud. Ani optimism ani pessimism není oprávněn jakožto *výhradní* a jediný názor světový. Nelze ovšem upříti, že hluboký bol zachvívá veškerenstvem, a že tajemné této nauky tušení tetelí od pravěku člověčenstva ve všech prastarých pověstech a i ve výplodech uměleckých jmenovitě antických, v plastice i ve tragédii hellenské. Avšak bol tento, jenž jest původem nejdojemnější záliby ve výtvorech tragédie, není bolem činnosť veškeru umrtvujícím, bolem rozbřečenosti sentimentalní, jakéhož starý věk řecký ani neznal, ale bol to siloplodný, ku větší a rozhodnější činnosti probouzející, poněvadž vyrůstá z přesvědčení, že každé dílo lidské sebe dokonalejší a ve zjevu svém sebe spanilejší nedostíhá přece ku výši pravého idealu. Tak vypravuje se o umělcích právě tvořivých, že vykonavše ve žhoucí této snaze po idealu dílo nějaké umělecké, zahalili tvář závojem smutku bolnormutného, že výplod jejich nedospěl ku celistvému objevu a výtvoru myšlenky, jaká v nezkalené záři kmitala před duchem jejich. Zasmucení toto neschromilo jich činnosti, ale k novým a opětným pobádalo pokusům, jež větší povždy měrou přibližovaly se pravé svrchované klassičnosti. Tak, abychom jeden aspoň příklad uvedli, snaha Šillera básníka každým dílem rostla ku větší jenom dokonalosti, jak to dramata posledního jeho věku jasně dosvědčují; každé jeho drama bylotʼ mu prací herojskou; ale z výsledku každého toho výplodu jako Antéus z polibku země čerpal jenom novou svěžejší ještě sílu k novým výtvorům.

Názor ten pessimistický právě v době naší má následky velmi zhoubné. Ujímáť zajisté mládeži, v níž člověčenstvo vychovává květ pokročilejší budoucnosti, veškeru idealnosť, umrtvuje veškeru svěžejší za vyššími cíli se ženoucí snahu a vyvozuje konečně v útrobách sebe roznícenějších chabou zmalátnělosť. Avšak nejenom u dorůstající mládeže, alebrž v celých národech setkáváme se s podobnými zkázonosnými výsledky, kdekoliv zdařilo se pessimistickým názorům u většiny obyvatelstva intelligentnějšího raziti svůdnou cestu a zjednati jim průchod i v duších sebe vzletnějších. Nedocházejí-li obětovná usilování, aby zmohl se národ a vybřednul z bahna netečnosti a nepokročilosti, v jakové uvržen byl závistivým osudem často i nezaviněným, ihned žádoucího úspěchu a zdaru, vystupují-li proti takýmto snahám vznešeným a právě idealním překážky a vzdory buď založené ve věci samé neb ode lstivých nepřátel zosnované: prchává rychle z útrob druhdy ohněm vlasteneckým plápolajících všeliká vyšší nadšenosť, uhosťuje se ihned choulostivá jakási nevšímavosť a lhostejnosť, konečně pak zakořeňuje se úplná zoufanlivosť a traplivá, ochabující o všelikém vzkvětu národním beznadějnosť. Povýšení a zmohutnění národa nehledá se pak *ve vlastní síle,* v rozvíjení stálém a usilovném vlastního původního jádra; ale spása znovuzrození jeho očekává se od *zevnějších* okolností povždy nejistých a klamných, *v rozruších zevnější politiky,* od pomoci *cizí;* kdežto by právě každý neúspěch věci národní měl probuditi činnosť usilovnější a vytrvalejší a každá zklamaná náděje osvěžiti a sesíliti veškeru příčinlivosť a píli naši.

Pessimisté hledají podnět všelikých svízelův a strastí lidských ve přírodě samé, nebo podle našeho mudrce ve vůli, v pudu k životu. Jsouť ovšem i takéto útrapy, ježto tkvějí ve přírodě a v samé řekli bychom organisaci pokolení lidského. Nechceme tuto odvolávati se k nehodám vyrůstajícím z rozkacených živlů přírodných, z vichoru ve své rozvzteklenosti vše rozmetávajícího, z ohně vše sžírajícího, z rozvodnění v tůni své vše pohlcujícího; ale popatřme k pohromám v lůně samého lidstva se zrozujícím. Pohleďněmež na hrozné následky, jež ku př. na lidstvo ve mnohých krajinách spadají ze zmáhající se *lidnatosti*, a na děsný zákon *Malthusův,* podle něhož přibývá lidnatosti v poměru geometrickém (1, 2, 4, 8, 16), potravních prostředkův však jenom v poměru arithmetickém (1, 2, 3, 4, 5)[1]; ovšem zákon to tak ohromující, že v Anglicku neostýcháno se raditi k tomu, aby se přelidnění takové záhy předešlo, že musí přikázáno býti, kolik dětí smí chudobný občan vychovati, pacholátka pak, jež by přes

[1]) Ve svém spise: „An essay on the principle of population“, 3. edit. London, 1807.

tento určitý počet se narodila, mají ve všeobecném vraždění každoročně se usmrtiti, při čemž ve strohé, mysl až zdrcující ironii se dokládá, že se má zaříditi veřejný nádherný hřbitov, okrášlený sochami, besídkami, květinami, vodotrysky, kdež by nadpočetná tato robátka se pochovávala, matky pak by denně na tomto místě rozkošném se procházely, v libých snech o svých andílcích se kochajíce![1])

Avšak mnohé z takýchto a jim podobných útrap lze, byť nikoliv vykořeniti a zameziti úplně, aspoň zmírniti a ulehčiti *společnou* snahou dobromyslných. Ovšem prostředky k umírnění a obmezení lidské bídy, soustavami socialistickými dosud navrhované objevily se tytýž více méně býti lichými; obrazy o nových útvarech společenských St. Simonem, Fourierem, Owenem v luzných barvách nakreslené, nejsou z největší části než záhubné snářství, mlhavé utopie; ale bez značných, ba rozhodných výsledkův na rozruch společnosti lidské přece nezůstaly. Mnohá jimi na světlo pronesena zrna oblažující pravdy, jež se již stala majetkem vědomí novodobého. Posvátnosť *práce* všeobecněji a pronikavěji uznána než kdykoliv jindy. Výhody *associace* jakožto prostředku nejdosažnějšího ku zlepšení stavu tříd dělnických vnikají co den šířeji ve veškery vrstvy obyvatelstva. Myšlenky tyto jasně byl projádřil hrabě *St. Simon*[2]), jmenovitě ve svém posledním spise: „Nouveau Christianism“ r. 1825

[1]) Viz zajímavou knihu: „Die Geschichte der Gesellschaft in ihren neueren Entwickelungen und Problemen“ von Theodor *Mundt,* Berlin 1844, na str. 346.

[2]) Muž tento stíhaný bezčetnými svízely byl vrstevníkem prvé francouzské revoluce; viděl zbortěný ve Francii trůn samovládný, viděl umírati pod smrtonosnou sekyrou četné davy vinných i nevinných, mezi těmito *odsouzenci* slavného vědce *Condorceta,* jenž sám sebe byl otrávil, aby ušel veřejné popravy, a jenž tolikéž se St. Simonem vyslovil základní myšlenku veškerého socialismu: ideu perfektibility, že možno, aby lidstvo stále více a více se zdokonovalo. Obětovav veškero své jmění svým utopiím St. Simon skonal dne 19. máje v největší bídě a opuštěnosti. Ke svým zalibeným stoupencům, jenž obklopovali lože jeho, umíraje pravil: „Veškero mé živobytí soustřeďuje se v jedné myšlence: aby se totiž *všem* lidem pojistil nejsvobodnější rozvoj jich schopností.“ Pak již skonávaje zvolal: „Osmačtyřicet hodin po druhé publikaci mého „Nouveau Christianismu“ sestoupí se *strana dělníkův* — budoucnosť jest naše!“ Za tichými marami proroka tohoto kráčel jeden jenom nuzař dělník, jeden „z vyděděných synův evropské společnosti“, jak nazýval St. Simon proletáře a vedle tohoto vyděděného syna společnosti ploužil se zalíbený žák St. Simonův, Rodrigues, žid z Portugalska, druhdy bankéř zámožný, jenž sebrav pozůstalé papíry svého učitele upravil je k tisku. Proletář a zbankrotělý žid za marami proroka socialismu — jaký to obraz!

vydaném. Tu vyličuje za popřední úlohu vědy socialistické *organisaci práce*, a vytýká čelní v té příčině pravidlo, že všichni mají měřeni a posuzováni býti podle svých schopností, a veliké schopnosti podle svých skutkův (à chacun selon sa capacité, à chaque capacité selon ses œuvres).

Je-li podle Schopenhauera vůle k životu původem veškerého zla na zemi, dosvědčujíť uvedené námi snahy socialistické, že táž vůle usiluje společenské nehody všemožně zmírniti, ba použiti jich za páky ku zlepšení stavu v lidstvu nejčetnějšího a svízely i pohromami všelikého druhu měrou nejdorývavější sklíčeného. Rány, kteréž vůle k životu zasazuje, sama opět léčí a vyhojuje.

Avšak ani s názorem *výhradného optimismu* usmířiti se nám nelze. Jest zlo ve světě; bol zachvívá veškerenstvem; jenom že my původ světobolu toho nenazíráme tam, kdež jeho jediné prameny vidí mudřec buddhistický. My dostihujeme původ bolu toho v *konečnosti* každého *jednotlivého* tvora, v záchvěvu *smrti*, jímž stenají tvorové všichni, nejcitlivěji ovšem, protože s nejhlubším vědomím, koruna stvořenstva, člověk. Nelze *jednotlivci* udržeti se v životě svém proti *všemumíru;* tento trvá, onen hyne. Toucha tato konečného úmoru, jížto nasloucháš v rozželeném ševelu listí před děsným vichrem se třesoucího, jakož i v unylém klokotání slavíkově, kterou spatřuješ v kanoucí slze a na zsinalých retech umírající matky, jest pravou příčinou zármutku a hluboké zádumčivosti, kteráž rozestírá rudošerý svůj závoj nad veškerou přírodou a vtírá se v nejblaženější i nejslastnější projevy života lidského sebe klidnějšího. A hle, v poznání této konečnosti veškerého stvořenstva stále se rodícího a stále hynoucího, v pomíjivosti veškerých sebe velkolepějších a ušlechtilejších snah lidských, v nejistotě, jakovou zahaleni jsou jakoby mlhou nepronikuutelnou veškeří osudové lidští, hledali útlocitní i hlubokomyslní Hellenové pravý původ *tragické strázně;* rozrušenou mysl nad strastným osudem Ajantovým neví chor nejvěhlasnějšího tragika řeckého důrazněji ukonejšiti, leč výrokem:

Mnoho jest zde lidem poznať zkušením;
však nežli zkusil, *věštcem žádný*
do budoucna není, co čeká naň.

Jednotlivec zpouzí se často urputnou svévolí proti osudu tomuto, vzdorem titanským vzpírá se proti vyšším mocnostem, v zuřivé vzpouře proti *nesmrtelným* bohům volá s Prometheem:

O matko svatá, o nebes aethře,
ty zdroji světla všemu se prýštící,
vizte, *jaké trpím bezpráví!*

Ale marna všeliká vzdorná tato snaha! Čím více pýchá, čím více v orloletné vůli se povyšuje, tím hlubší, tím hrůzoplodnější sráz valí se na zpupného proti bohům zpiklence.

Tak tedy nikoli vůlí *o sobě,* snahou o sobě, jak se bludně domnívá Schopenhauer, připravuje heros tragický osud svůj strastný, alebrž vůlí hrdopyšnými vášněmi rozuzděnou, vůlí *bezměrnou,* nad vyšší mocnosti sebe vypínající. I to ve všem uznávala antická tragika, poznávajíc, kterak právě tím, že jednotlivec při vší své obmezenosti i pomíjivosti svévolnou snahou porušuje řád světový, vyzývaje pověčnou spravedlnost do boje proti sobě, snuje sobě zasloužený strastný osud svůj. Pokutou pak v katastrofě vyrovnána ve tragédii mravní neshoda a usmířen pověčný řád světový.

Poetické této spravedlnosti, proti níž tolikéž šermuje nauka Schopenhauerova, nesmí rozuměno býti ve smyslu přísném, aby totiž ve tragédii povždy v míru *úplně rovnou* uvoděna byla vina i pokuta jednotlivcova, čehož ovšem ani ve skutečném životě neshledáváme. Ve *skutečném* životě vítězí ve zpupném triumfu často zloba nad mírem, nespravedlnosť nad právem, sobectví nad obětavostí, ale jenom dočasně a zdánlivě! „Vítězství konečně právu!“ volá nadšený básník. Pravá poesie musí popiati se nad čas i prostoru; co v čase vidí se nám v neshodě, k tomu pozírá poesie jako ve *věčném* souladu, postíhujíc vše podle trefného výroku Spinozova: „sub specie æterni.“ Dne 12. října 1307 král francouzský, Filip, příjmím Krásný, uhostil se ve věži templářův pařížských u velmistra Jakuba Molaye; 140 bratří bylo tu shromážděno okolo svého nejvyššího hodnostáře; král usmíval se blahosklonně ku svým hostitelům; mezi tím měli úřadníci jeho již rozkaz v rukou, aby den na to 13. října zjímáni byli lstí nebo násilím všichni templáři na půdě francouzské. Jenom v Paříži upáleno jich bylo 113; v jednom dni, 13. května 1310, 54 templáři zdlouhavým ohněm k smrti ztýráni; všichni jednosvorně jako jich velmistr umírali vyznávajíce svou nevinu. Jaký to zločin, zpáchaný zpupným králem! Což ale, kdyby se témuž ve věži templářské bezstarostně hodujícímu králi byla odhrnula záclona s dalné budoucnosti, že by byl mohl zhlédnouti, co na *témž místě* neuprosnou logikou světodějnou se událo dne 13. srpna 1792? Nebyl-li by se zděsil při pohledu na tu prostě velebnou, v mrazivém klidu v dějstvu pozvolnou často, avšak povždy jistou, nezbludnou nohou kráčející Nemesis?

K takémuto stanovisku nad časovou dobu vyvýšenému pozvnesti nás musí tolikéž pravá tragika; musí v hrudi naší vzbuditi, osvěžiti a utvrditi víru v konečný triumf pravdy a práva nade lží a nad

všelikým bezprávím; *na čas* vítězí častokráte blud, nenávisť, nespravedlnosť, ale jenom na čas; *věčné* království přísluší jenom pravdě, dobru a právu, marna jest všeliká odbojné zloby zpurnosť, a na hrobech mučeníkův za pravdu a právo rozpučují květy zralejší, pokročilejší a upřímnější budoucnosti. Vede-li nás tragédie ku vědomí takovému, tu uvozuje pravý a trvanlivý mír v útrobu, různými v čase neshodami rozjitřenou, odhalujíc potěšeným zrakům jitřenku růžovějšího života, v němž spravedlivý nejenom *vnitřně* bývá posilněn vítězstvím práva, alebrž i *zevně,* úspěchem ryzých snah svých, dokona odměněn. V tom jeví se tolikéž výše genia Shakespearova, žeť on ve všech svých tragédiích ku konci odekrývá oponu utěšenější doby, ježto se klene jako mírunosná duha po bouři na ssutinách bohopusté druhdy a zneřestěné společnosti.

Čtenářové, jenž trpělivě sledovali dosavadní rozjímání naše, shodnou se zajisté s námi v konečném úsudku, že i v krasovědě, jako v ostatních vědách, příslušno i potřebno jest, uvarovati se všelikého *ztrnutí* na dosavadních stezkách, odšinouti se na mnoze od starých theorií a posuzovati tyto nauky i se hledišť jiných, novodobých. Děje-li se takové badání upřímně, nepředpojatě a nepokrytě, získá tím pravda i zahloubilosť vědy samé.

Spor o biskupství Olomucké
a počátky husitství na Moravě.

Napsal *V. Brandl.*

Rozkol, který na začátku patnáctého století ve veškeré církvi katolické byl, neminul se také biskupství Olomuckého. Nemíníme zde pouze ono vniterné jitření myslí, jež vrcholilo v touze a ve snaze, aby se stala oprava církve „ve hlavě a v oudech,“ nýbrž máme před očima všecky zjevy nemilé, které byly příčinou, že tato oprava se stala nejen žádoucí než i potřebnou a neodkladnou. Dioecese Olomucká poskytuje nám na začátku onoho století úplný obraz církve obecné; jako v církvi celé také v církvi Moravské rozličné nešvary panovaly: nedbalosť biskupů, kteří milujíce život labužný a mrhajíce statky kostelními ani na kázeň kněžstva ani lidu obecného nehleděli, nevázanosť mnoha kněží, kteří necítíce nad sebou přísné ruky velepastýřovy rozličných zlořádů se dopouštěli a lidu takto špatný příklad dávali. Nesrovnalosti tyto rozšířeny byly tehdáž ovšem po veškerém křesťanstvu; že však v Čechách a na Moravě

nespokojenosť z těchto nesrovnalostí vzešlá vyšlehla až v plamen husitských válek, toho příčinou byly některé okolnosti zvláštní, z nichž na tomto místě vážiti nám jest přede všemi jednu, poněvadž ona nám také vysvětlí rozkol, jenž o biskupství Olomucké za doby té se byl stal.

Známo, že již r. 1384 strhly se v Praze veliké bouře mezi čtyřmi národy university pražské, poněvadž tři národy venkovské majíce dohromady tři hlasy při každé volbě buď si na místa mistrovská nebo na stipendia nebo na kollegiatury školní národ domácí český přehlasovaly. Z toho vzešly nemilé kyselosti národní a dostoupily takové výše, že, když domorodému národu přiřknuty jsou hlasy tři a ostatním národům vespolek jeden, všichni říkajíc členové tří cizích národův učení pražské opustili a záští proti národu českému jako kacířskému pak rozšířovali.[1]) Za vítězství čili raději za dosažení práva národ český hlavně díky zavázan byl mistru Janu Husovi, který proto od Čechů právě tak veleben jak od cizích, jmenovitě od Němců, haněn byl. Když pak Hus ve přednáškách svých na stolici učitelské, na kázaních a ve spisech svých vždy ostřeji a ostřeji proti učení církevnímu se ohlašoval, ukázalo se, že mnozí laici lnuli k němu ne proto, jakoby schvalovali činnosť jeho reformatorskou, nýbrž že pomohl národní hrdosti k vítězství, kdežto mnozí Němci v koruně české usedlí, ježto jinak opravě církve byli by přáli, snahám jeho církevním na odpor se dali. Na takový spůsob nepokoje církevní dostaly hned v začátcích svých barvu národní a slovo českých a moravských pánů v pověstných dopisích ku sboru Konstantskému vyjádřené, že totiž odsouzení a upálení mistra Jana Husa stalo se na potupu „jazyka“ (t. j. národu) českého, nepozbylo ani v pozdějších letech váhy své. I tu věc sluší dobře uvážiti, že hluboké záští a nenávisť, která již po leta mezi oběma bratry, králem Václavem a Zikmundem, trvala, valně přispívala k tomu, že strany církevní v Čechách a na Moravě vzaly na sebe také nátěr politický. To, co se dělo mezi oběma bratry až do r. 1411, dostatečně vysvětluje, že oni nikdy více v jednom táboře se nesešli, nýbrž když tento byl v táboře jednom, onen jistě že přistoupil k táboru protivnému. Nelze se tedy tomu diviti, že čím horlivějším přívržencem a zastancem sboru Kostnického byl král Zikmund, král Václav tím vlažnějším byl ku potlačování husitismu a tím méně si rozkazů koncilia všímal. Kdo byl milcem jednoho, ten zajisté upadl v ne-

---

[1]) Magistri Teutonicorum cum studentibus suis recedentes Bohemos confuderunt, haereticantes eos per universas terras, in quas dispersi sunt. Höfl. Gesch. der hus. Bew.

milosť druhého. Tyto věci tedy sluší nám míti na zřeteli, chceme-li náležitě porozuměti sporu, který o biskupství Olomucké za posledních let panování krále Václava IV. byl vzešel.

Vniternými válkami, které následkem nepřátelství mezi oběma bratry, markrabími Jodokem a Prokopem, v Moravě po několik let zuřily, nejen země spustošena jest, nýbrž spustly také mravy a povahy lidí. Podle surového spůsobu onoho věku, vedle kterého statky protivníků politických braly se v plen, spustlo mnoho statkův a měnili se napořád držitelé jich. Jmenovitě majitelé statků duchovních darmo se dovolávali nedotknutelnosti jmění církevního: za ryku války nedbáno práva kanonického, tím méně tedy zemského. I biskupství Olomucké vtrženo jest do války domácí a následkem toho vzalo také na statcích svých škody a ztráty veliké. Již biskup Lacek z Kravař (1403—1408) byl nucen několik statků církevních zastaviti. Za jeho nástupce Kunrata nedařilo se biskupství lépe. Biskup ten, příjměním z Vechty, byl rodilý Vestfalčan a předním miláčkem krále Václava, jenž mu také důležitých a výnosných úřadů zemských propůjčil; r. 1403—1405 byl nejvyšším mincmistrem, 1405—1412 zastával úřad podkomořího. Úřady tyto držel Kunrat, ačkoli již r. 1395 přičiněním krále se byl stal biskupem Verdenským a proboštem Mělnickým. Po smrti Lacka z Kravař jmenován také biskupem Olomuckým, jímž zůstal do r. 1412; když arcibiskup pražský Albík důstojenství svého se vzdal, jmenován jest Kunrat administratorem arcibiskupství pražského, načež dne 17. července 1413 na arcibiskupství to skutečně nastolen jest. Ani tento biskup za krátkého panovaní svého na Moravě nezvelebil hospodářství církevních statků, z nichž opětně některé zastavil. Když pak přijal na sebe administraci arcibiskupství pražského, odevzdal biskupství Olomucké v komendu Václavovi řečenému Králíkovi, patriarchovi Antiochenskému, jenž jako biskup Kunrat mezi přední milce krále Václava počítán byl.[1])

Pravili jsme svrchu, že král Václav nikterak přísně nenakládal s přívrženci Husovými, ano že naopak tím shovívavějším k nim byl, čím přísněji bratr jeho Zikmund k nim se měl. Záleželoť mu tedy zajisté také na tom, aby nejvyšší důstojenstva církevní v zemích českých svěřena byla mužům, kteří jsouce mu osobně zavázáni

---

[1]) Pocházel z rodu rytířů Vrabic z Buřenic. Palacký praví o něm: „Krále svého sluha i rada odjakživa nejdůvěrnějši, jenž proto tuším jen tak vysoce vzešel, že vyosobiv se takřka ze sebe sám jediné králem svým živ býti chtěl, tudíž od lidu také obecně *králíkem* nazýván byl.“ Děj. III. 1. str. 227.

žádných překážek a nesnází přílišnou horlivostí mu nespůsobí. Kterak Kunrat z Vechty již za svého biskupování v Olomouci nebyl nejhorlivějším dogmatistou, souditi můžeme z toho, že r. 1421 „ku podivení a k úžasu celého křesťanstva prohlásil se veřejně sám za čtyři artykule pražské.“ Avšak zdá se, že ani nástupce jeho Václav Králík neměl dosti pevné vůle a ostré povahy, aby byl vstříc kročil zlořádnému životu mnoha kněží a vzmahajícímu se učení novému. Vždyť známo, že sbor kostnický jak arcibiskupa pražského tak Václava Králíka r. 1416 pohnati chtěl, aby odpovídali za to, že kněžstva pronásledovaného se neujímali, kacířstvu tím hověli a statky církevními na ten spůsob plýtvali, že je zastavovali.

Co se týče výtky, že Kunrat a Václav Králík plýtvali statky biskupskými, nelze ovšem upírati, že oba zboží církevní zastavovali; avšak jest otázka, zdali to činili z marnotratnosti či jsouce k tomu nuceni tím, že důchody biskupské předešlými válkami náramně ztenčeny byly. Jinak se věc má s výtkou, že oba shovívavými byli co se týče kázně kněžstva a učení husitského. Václav Králík dosedl na stolici olomuckou r. 1412, tedy právě toho roku, když v Čechách učení Husovo již mocně se bylo zakořenilo. Pravili jsme svrchu, že nové učení hned na začátcích svých spojilo se s myšlenkou národní a že od něho odvracovali se i Němci, kteří jinak opravě církevní byli by přáli. Jest ovšem pravda, že také mnoho kněží, jenž horlivými byli Čechy, stálo mezi rozhodnými odpůrci Husovými; avšak za pravidlo ustanoviti lze, že ti kněží, kteří ke straně Husově náleželi, byli také až fanatickými nenávistníky živlu německého. Byl tedy ve kněžstvu samém jakýsi hluboký rozpor, a rozpor ten zjevoval se jak se samo sebou rozumí, nejpatrněji tam, kde obě strany v jedné korporaci zastoupeny byly, jako na př. v kapitolách kollegiatních a biskupských. Zachovala se nám zpráva z r. 1414, ze které jest patrno, kterak za doby té řád v kapitole olomucké zviklán byl a kterak kázeň nižšího kněžstva podebrána byla. Jest to apellace,[1]) kterou olomucký kanovník Vilém Kortelangen vede stížnosť na komendatora Václava Králíka, jejížto obsah zde klademe. Pravíť tam dotčený kanovník, že obdržel půhon od komendatora ku dni 29. srpna, aby se do Kroměříže dostavil ku slyšení, že má býti exkomunikován a za nevěrníka uznán, poněvadž jsa před kapitolu od komendatora volán dostaviti se nechtěl. Z tohoto půhonu odvolává se kanovník Vilém k arcibiskupu pražskému, řka, že maje před očima, kterak komendator dříve s ním nakládal, dobře ví, čeho od

[1]) Obsažena jest v rukop. sbírky Cerroniho č. 358. str. 917 v archivě zemském.

očekávati může v budoucnosti a že to považuje za věc nebezpečnou, o kteroukoli záležitosť před komendatorem jednati. On, kanovník, měl prý při s olomuckým měšťanem Janem Stahlerem o nějaká zboží před konsistoří a biskupským officialem Sulíkem ze Železné, kterážto pře prozkoumána byla od několika znamenitých právníkův učení vídeňského, ježto dobrá zdání o ní podali v ten smysl, že rozsudek v té při může jen na stranu kanovníka Viléma padnouti.

To prý když uslyšel komendator, rozkázal officialovi, aby žádného rozsudku ve při té nepronášel, jelikož on sám ji rozeznati míní, načež se z Moravy do Prahy vydal. Na to kanovník Vilém z tohoto rozkazu komendatorova odvolal se k arcibiskupovi pražskému a žádal, aby věc jeho s měšťanem Stahlerem v Praze souzena byla, kdež také vrch ve při té obdržel. Avšak než pronesen byl rozsudek, komendator donutil kanovníka, aby tutéž věc k rozeznání odevzdal Herartovi z Kunštátu, hejtmanu moravskému a Oldřichovi z Hlavatec, podkomořímu. Když pak tito v době zavité nálezu nevynesli, vešel v platnosť dřívější rozsudek soudu arcibiskupského, kterýžto rozsudek však komendator pod všelijakými barvami zmařiti a planým učiniti hleděl. Avšak nepřestal komendator na škodě zboží kanovníkova, nýbrž jednal také na ujmu cti jeho a sice takto. Jakýsi Matěj z Jevíčka, oltářník oltáře sv. Václava v biskupském chrámě olomuckém, nemaje ani práva ani rozkazu od představených svých rozkřikoval v biskupském chrámě i v jiných kostelích, nad to více také po ulicích města a po vsích, že kanovník Vilém bude exkomunikován, týž Matěj kněz, na kterého kanovník Vilém před biskupským officialem žaloval, že vede život podezřelý a pohoršlivý, jsa zjevným kuběnářem a cizoložníkem [1]), že jsa vyobcován z církve a slouže mši svatou svátosti profanoval a do dnešního dne profanuje v kathedrálním kostele samém, že z patrné svévole ukazoval před vikaři a oltářníky v sakristii jakýsi starý ovšem neplatný spis, jakoby kanovník Mikuláš z Vranova byl z církve vyobcován, aby se tedy vystříhali u přítomnosti jeho svaté obřady vykonávati, čímž řečený Mikuláš nějaký čas svátostí vzdálen zůstati musil, až komendator Václav a arcibiskup pražský dosvědčili, že Mikuláš z Vranova nikdy exkomunikován nebyl. Dále prý onen Matěj z Jevíčka provolával: „Kde jste dobří druhové, již byste chtěli míti rádi prebendy; vždyť více jich se uprázdní při kostele olomuckém.“ Rovněž

[1]) „Quia suspitiosam et scandalosam vitam ducit: primo est publicus concubinarius habens concubinam in hospitio habitationis suae, ex qua dicitur aliquos pueros generasse, quae etiam, ut dicitur a fide dignis, habet virum legitimum.“

prý Matěj z Jevíčka dne 12. června při mši zádušní v tu chvíli, když v čas evangelia kanovníci a vikáři v řadě stojí majíce svíce v rukou, přišel k němu, Vilémovi, podávaje mu škartu papíru, na níž prý jakási appellace psána byla, kterýžto papír kanovník, nevida za mše ani pravé doby ani v kostele náležitého místa ku přijímání takového spisu, od sebe odmítl. Pro tyto výstupy všecky kanovník Vilém žaloval na Matěje před biskupským officialem, který mu také ustanovil, aby ve čtrnácte dnech z toho se očistil. Avšak těch čtrnácte dní dávno již minulo a Matěj se neočistil; nad to více však komendator, ačkoli mu Vilém všecky prostopášnosti Matějovy byl vzkázal, učinil tohoto svým kaplanem, čímž nevyvedl ovšem nic, co by jemu bylo ku cti, ale dal tím na jevo, že kanovníka Viléma potupiti chtěl. „Nikdo tedy," praví kanovník doslovně dále, „nebude se diviti, když se komendatora bojím a vzdaluji, který se mnou tak jednal. Neboť jsem-li já mu zavázán poslouchati ho a ctíti jej, nemá on uvalovati na mne nesnáze a zkázu mého jmění i cti mé, an vyznamenává a brání ty, kteří tak ošemetně proti mně jednali. — Řekne-li kdo, že já byv panem děkanem volán ke kapitole svévolně nepřišel jsem, pravím, že děkan tehda nebyl na místě kapitoly, aniž sám předstíraje churavosť přicházel několik dní do kapitoly nebo do kostela a bylo-li za tím co od celé kapitoly jednati, mělo se to státi na místě, kde podle obyčeje kapitola odbývati se má. Nad to více předpisuje starý a chvalitebný zvyk kostela olomuckého, že ten, kdož v kapitolný den, v pátek totiž, do kapitoly nepřijde, jinak pokutován nebývá, leč že porci toho dne ztratí. Den však, když jsem byl volán, nebyl dnem kapitolným. Zdá mi se, že jsem za jinou příčinou volán byl. Mělo se totiž jednati neb usnášeti, aby kapitola dala svolení k novému odprodaji nebo zastavení církevních statků, k čemuž já nikdy nesvolím, poněvadž svatý otec listem svým jakékoli odcizování statkův od církve zapovídá. Ačkoli komendator od kapitoly obdržel svolení, aby některé statky zastaviti mohl, přece sám věrou svou slíbil, že statky ty brzo vyplatí, dokládaje, že na jistých místech má od krále peníze poukázány; výplata však posud se nestala aniž se podobá, že se stane. Ostatně já maje slabý zrak a jsa na zdraví nedostatečen a mimo to jinými věcmi zaneprázdněn nemohu k místu a k roku mně nyní ustanovenému dáti se najíti osobně; spravedlnosti však unikati nemíním, nýbrž jsem hotov každému, kdožby co proti mně mluviti chtěl, při kathedrálním kostele odpovídati a spravedlivé učiniti, avšak před soudcem náležitým, nikoli před podezřelým.[1]) Za tou příčinou odvolávám se z půhonu svrchu-

[1]) „Coram judice competente et non suspecto."

dotčeného a výhrůžky v něm položené k arcibiskupovi pražskému a ke stolici metropolitní atd.“

Kdo čestné a vyznamenané postavení zná, které biskupovi nebo zástupci jeho (commendator perpetuus) v hierarchii katolické náleží, nemálo se podiví zálohu této appellace. Půjčujeme, že komendator Václav Králík statky biskupskými nenáležitě plýtval, že nespravedlivě ke kanovníku Vilémovi se choval a že tento měl příčinu, do představeného svého si stěžovati; spůsob však, kterým to učinil, jest neslušný a zároveň důkazem, že kázeň tehdáž byla velmi rozviklána, když možná bylo kanovníkovi, o biskupském přednostovi svém tak vášnivě, tak rozrývavě, tak nectně psáti. Kanovník Vilém zdá se, že neuměl na uzdě držeti vášně své. Praví ve své apellaci, že když oltářník Matěj mu za mše spis odevzdával, on jej toliko odmítl; avšak zachoval se v témž kodeksu Cerroniho zlomek výslechu s týmž kanovníkem učiněného, z něhož jde na jevo, že kněz Matěj žaloval na kanovníka, jakoby tento a archidiakon Ondřej z Německého Brodu jej byli strkali a bili, když Vilémovi v čas evangelia spis podával.[1]) Ač kanovník tomu odpíral, přece lze z toho souditi, že se dály za doby té při kostele olomuckém výstupy na nejvýš pohoršlivé, jež ani kázni církevní prospívati ani úctu laiků ku kněžím zvyšovati nemohly.

Mimo to, že komendator Václav Králík statky biskupské zastavoval, vytýkáno mu, že také kapitole zbytečné výlohy činil. Když r. 1414 spor vzešel mezi kapitolou a měšťany olomuckými o jakési meze a komendator s podkomořím od krále ustanoveni jsou, aby meze ty ohledali, komendator, ač ohledání dálo se v Olomouci, vydal prý dvacet hřiven, které šetřiv vlastních peněz načítal kapitole, ač tato prý z celého sporu malý užitek měla. Dále psal o komendatoru kanovník Jan ze Sternberka, kterak prý uvolil se králi Václavovi, že exkomunikaci nad Hanušem z Lipé vynesenou zruší, ačkoli tento k rozkazu papežovu již déle než rok také interdiktem tížen byl.[2])

[1]) „In causa, quae vertitur coram vobis reverendo patre domino Bertoldo de Wildungen sacri palatii apostolici causarum auditore inter dominum Mathiam actorem ex una parte et venerabilem virum dominum Wilhelmum Korthelangen, canonicum ecclesiae Olomucensis, reum et se defendentem de et super certis pretensis manuum violentarum injectione ac aliis praetensis verbis diffamatoriis et injuriosis etc.“ Sbírka Ceron č. 358 p. 966.

[2]) „Item scripsit Janko de Sternberg canonicus, qualiter patriarcha submisisset se coram rege, quod vellet Hanussium de Lipa ad tempus absolvere ad cautelam, quamvis idem jam ultra annum excommunicatus. aggravatus et reaggravatus et interdictus existat et hoc auctoritate papali.“ L. c. p. 923.

Nepraví se sice, komu[*]to kanovník Jan ze Sternberka psal, přece však nelze pochybovati, že jakási stížnosť podána byla sboru Konstantskému, který bez toho na nenáležitosti olomucké upozorněn byl žalobou kněze Matěje. Ten totiž vedl stížnosť u papeže Jana XXIII. na kanovníka Viléma Korthelangena, a když nařízený od papeže v té věci rozsudí, Tomáš opat Škotův ve Vídni rozhodl se ve prospěch kanovníka, kněz Matěj odvolal se z toho rozsudku ke sboru, načež nařízen opat kláštera Hradišťského, aby kanovníka Viléma vyslýchal, o kterémžto výslechu jsme již zmínku učinili.[1]) Pře tato na sbor vznesená byla zajisté příčinou, že olomučtí kanovníci, jenž s nehospodářstvím a s vlažnou myslí komendatora u věcech církevních spokojeni nebyli, v dopisech ke sboru či vlastně k několika jeho členům učiněných zprávy o spůsobu církve olomucké za řízení komendatorova nedávali velmi chvalné ani příznivé. O mínění, které sbor o komendatoru olomuckém měl, dovídáme se z listu v máji 1416 z Konstancie do Prahy zaslaného, který hlavně ovšem arcibiskupa Kunrata se dotýká: „qualiter dictus dom. Conradus archiepiscopus fuit nigromanticus, alchimista, simoniacus, negligens in officio et dilapidator omnium bonorum“; dokládaje pak: „et sic similiter dicitur de dom. Wenceslao patriarcha Antiochensi“ zpravuje nás list ten, kterak sbor také o komendatoru olomuckém smýšlel.

Není se tedy čemu diviti, že při nezřízenosti části nižšího kněžstva a při lhostejnosti jak arcibiskupa pražského tak i komendatora olomuckého nové učení v Čechách a na Moravě bujně se šířilo. A šířilo se tím snadněji, ana vyšší šlechta, ježto panskými rody veškeru správu země v rukou svých měla, novému učení přála; i to padá hluboce na váhu, že horlivý biskup Jan Litomyšlský, rozhodný odpůrce novot tehda vznikajících, nebyl v zemi, nýbrž mezi otci na sboru v Konstancii seděl.

Muž ten, jenž později jsa biskupem olomuckým a administratorem arcibiskupství pražského mohutný vliv zvláště na Moravě měl, vynikal pevným přesvědčením katolickým, vůlí neoblomenou a osvěd-

[1]) „Bertoldus de Wildungen . . abbati Gradicensi . . noveritis, quod nuper Balthasar Cossa tunc Johannes papa XXIII. quandam supplicationis cedulam . . presentari fecit hujusmodi sub tenore: dignetur Sanctitas Vestra causam appellationis . . domini Mathiae de Gewicz . . ad sedem apostolicam interpositae a quadam diffinitiva sententia per dom. Thomam abbatem Scotorum ad instantiam cujusdam Andreae de Broda Theutunicali archidiaconi et canon. eccl. Olom. lata contra eundem Mathiam in causa de et super nonnullis injuriis verbalibus . . et adversus dom. Wilhelmum Korthelangen . . super nonnullis injuriis, violentiis, manuum violentarum injectionibus etc. Dt. Constantiae sexta mensis Aprilis anno 1416.

čil horlivosť svou nejen slovem a pérem[1]) nýbrž i mečem; sám se stavěl v pancíři v čelo ozbrojencův, aby proti Husitům bojoval a odtud dostalo se mu jména *Železný.* Pocházel z Prahy z rodu měšťanského;[2]) byl-li Pešina dobře zpraven, stal se Jan učitelem na vysokém učení pražském, pak kanovníkem Vyšehradským a odtud biskupem Litomyšlským.[3]) Hodnosti té nabyl r. 1391, jak o tom z jeho vlastních slov souditi možno.[4]) Snadno lze se domýšleti o biskupu Janu, že hned na začátcích byl nesmířitelným odpůrcem ruchu proticírkevního v Čechách a učení Husova; soudíme tak nejen z toho, kterak na sboru se choval, nýbrž i z toho, že kněžstvo českomoravské novotám nepřející sebravši mezi sebou znamenitou sumu peněz tuto odevzdalo biskupu Janovi, aby jménem kněžstva toho při proti Husovi v Konstancii vedl a penězi těmi útraty zapravil. V sezeních sboru církevního velmi ostře se pronášel nejen proti Husovi, nýbrž proti všem jeho přátelům a přívržencům v Čechách a na Moravě, odkud mu zprávy zasílány byly o všem, co se proticírkevního dálo, zprávy tytýž někdy i křivé, nepravdivé a nepodstatné. Biskup však o všecky zprávy, pravdivé i nepravdivé, sdílel se se sborem a považován jest za tou příčinou brzo ve vlasti za roztrušovatele lživých o Češích zpráv, za osočovatele a tupitele jména českého. Biskupovi samému nebyla ta věc neznáma; neboť když pánové čeští v Konstancii přítomní v měsíci máji r. 1415 sboru podali spis, v něm sobě stěžujíce, že od utrhačů národu českého roztrušují se zprávy lživé, jako by v Čechách svátosť krve páně se roznášela v obecných lahvicích a jako by i ševci se osmělovali zpovídati a přisluhovati svátostmi a dokládajíce, že každého takového utrhače, když jim jmenován bude, usvědčí za ošemetného lháře, hned po čtení spisu toho ozval se biskup Litomyšlský, aby vyvrátil tvrzení takové, které prý proti němu a přátelům jeho čelí. Ač sbor otcův snadno slovům jeho věřil, nicméné uznal biskup za dobré poslati omluvné psaní králi Václavovi dané pět dní po smrti Husově, tedy dne 11. červense l. 1415, v němž mezi jiným praví: „Také slyším, že jest mnoho Tvé Milosti praveno tam o mně, že já proti Tvé Milosti i proti zemi zde vedu. Rač tomu nevěřiti; má to Tvá

[1]) Zůstaly po něm dva spisy: liber salutis a exemplar salutis.

[2]) K němu se totiž vztahují slova olom. biskupa Tasa z Boskovic (1457 — 1482) v kn. Tovač. kap. 217, že se dostalo biskupství „olomucké pražskému měštěnínu.“

[3]) Mars Morav. p. 551.

[4]) Praví totiž ve stížnosti podané papeži r. 1421: „licet devota creatura vestra Johannes episcopus Olom. a *triginta annis* proxime praeteritis, quibus praefuit ecclesiae Luthomisslensi et demum ecclesiae Olomucensi.“

Milosť shledati, dá-li Bůh, žeť jsem Tvé Milosti zde ke cti i zemi. Neb, dá-li Bůh, brzo se míním k Tvé Milosti vypraviti a Tvou Milosť o všech věcech zpraviti; ježto Tvá Milosť, dá-li Bůh, jiného na mně neshledá, než jako na svém věrném kaplanu a služebníku až do té smrti. A bylo-liby, žeby mi kdo tam překaziti a hubiti chtěl to chudé záduší, rač toho Tvá Milosť pro Bůh nepřipúštěti, dokudž mne Tvá Milosť nepřeslyší. Neb se, dá-li Bůh, ze všech věcí počestně vyvesti chci před Tvou Milostí i před pány, kdožby mi z čeho vinu dal.“ [1]) Avšak nicméně biskup Jan již nikdy s králem Václavem na dobrý spůsob více nepřišel; vadilo mu v tom, že si získal důvěru i veřejnou pochvalu sboru otcův a že král Zikmund jej hojnými důkazy milosti své vyznamenával. Píšeť zajisté o něm sbor ve psaní daném dne 26. července l. 1415 měšťanům brněnským, v němž je vyzývá k vyplenění kacířství husitského: „Skutky toho biskupa došly by nemalé chvály, kdybychom zevrubně dali popsati, co on všechno ku cti krále a království českého a ku zvelebení víry katolické učinil.“ [2]) V listu pak, ve kterém mu sbor dává plnomocenství ku stíhání kacířův světských i duchovních, jmenuje jej „rozšafným a udatným bojovníkem Kristovým, jenž náležitými zbraněmi ducha obrněn jest.“ [3]) A král Zikmund, který jej již r. 1402 postuloval na arcibiskupství pražské, nazývá jej „vytrvalým čtverhranem“ [4]) v listu dáném l. 1424, ač již v dřívějších letech mnoho milostí mu proukazoval a potomně proukazovati nepřestával. Tou měrou však, jakou biskup Jan byl v lásce sboru a krále Zikmunda, byl také v nenávisti krále Václava a strany husitské v Čechách a na Moravě. Dosvědčuje to místo onoho pověstného listu od 452 pánů českomoravských daného dne 2. září l. 1415 ku sboru konstantskému: „Tímto listem Vašemu otcovství a všem Kristovým věrným oznamujem a vzkazujem, srdcem i ústy zjevně osvědčujíce, že kdožkoli z lidí kteréhokoli stavu, povýšení, důstojenství, povahy, řádu neb zákonnictva bylby, ježtoby pravil neb jistil, žeby v předepsaných království a markrabství bludové a kacířstva znikla a nás i jiné Kristovy věrné, jakož se předkládá, nakazila (samu osobu nejjasnějšího knížete a pána Zikmunda, krále, dědice a pána našeho budúcího

[1]) Pal. Docum. Mag. Joh. Hus p. 564.

[2]) Sbírka Cer. č. 358 str. 913.

[3]) „Tamquam prudens et fortis athleta Christi oportunis armis spiritualibus communitus.“

[4]) „Venerabilis Johannes Olom. episc. princeps et consiliarius devotus noster et dilectus, velut constans tetragonus ....“ V kodexu kapit. Olm. sign. II. f. 101.

vyhradíce, kteréhož v tom dověříme i doufáme nevinného): všeliký a každý takový právě lže v svú hlavu, jakožto zlosyn najhorší a zrádce předepsaných království a markrabství a tak náš nešlechetný nepřítel, sám ovšem jsa kacíř najškodlivější a vší zlostí a nepravostí naplněný, nébrž i syn ďáblóv, jenž lhář jest a otec lži." [1]) Hledíce k tomu, co páni čeští v Konstancii v měsíci máji téhož r. 1415 biskupu Janu vytýkali a uvažujíce, že v tomto listu vyjímá se jediné král Zikmund, nebudeme na rozpacích, kdo tím „synem ďáblovým" a „lhářem" hlavně míněn byl. Kterak strana husitská biskupa Jana osočovala a nenáviděla, poznáváme také ze tří poznámek učiněných při jednom opisu dekretu konstantského, ve kterém biskup ten plnou moc dostává kacířství v Čechách a na Moravě stíhati. Hned v nápisu onoho dekretu, ovšem dle náhledu horlivého husity přeměněném, biskup Jan nazývá se *zrádcem:* „Insulsus et incomptus episcopi Lithomisslensis et *proditoris* processus a concilio Constantiensi monstroso et acephalo fabricatus;" a na třech místech kontextu učinil opisovatel své poznámky. A sice ku slovům: „de Vestra circumspectione, quae de ipso regno traxit originem" připsáno nade čarou: *od biřice;* ku slovům pak: „nihil quoque ecclesiae oportunius pro salute animarum posset inveniri" přičiněno in margine: *na každý večer, když se opije;* a k místu: „ut perversi, contumaces et rebelles timore poenae valeant refrenari" jest marginál: *forte simoniaci, ebriosi, concubinarii, raptores et dilapidatores bonorum ecclesiae, ut Conradus cum Lithomislensi.* [2]) Netřeba podotýkati, že nectné vlastnosti zde biskupu Janovi připsané žádným jiným pramenem potvrzeny nejsou; ovšem ale jsou důkazem, v jaké nenávisti biskup ten u strany husitské byl.

Strana ta od té doby, co sbor konstantský zahájen byl, na Moravě valněji se šířila; brala i zde na sebe barvu národní. Čím více husitství se rozvětvovalo, tím obecněji jmenován byl národ český kacířským a k nesnášelivosti církevní družilo se také záští národní. Táž města na Moravě s německým obyvatelstvem, která v XVI. století houfně přestupovala k protestantismu, na začátku věku XV. plna byla nejhorlivějších katolíkův a jmenovitě to byl Olomouc, kde vzplanul oheň nad první obětí vášně národní a náboženské, dříve ještě než Hus v Konstancii upálen byl. A toto od-

---

[1]) Arch. Čes. III. str. 192.

[2]) Tento tak podivně glossovaný dekret nachází se na listě vloženém do kodexu sign. H.•h. 12. archivu kláštera Rajhradského. Zdá se, že marginály učiněny jsou ještě před r. 1421, než totiž arcibiskup Kunrat čtyři artykule pražské přijal.

souzení a upálení Čecha pro kacířství od města německého nepovažováno za pouhý trest tehdáž všeobecně na kacířství ustanovený, nýbrž považováno to od Čechů za následek národního záští, za potupu krvi české učiněnou. Nejlépe poznáme tuto hroznou událosť i smýšlení o ní se strany české z listu, který dne 8. července rektor a mistrové učení pražského hejtmanu markrabství moravského Lackovi z Kravař zaslali. Psaliť totiž: „Urozený, slovutný Pane! Došla nás nedávno zpráva smutná, kterou jsme s velikou bolestí srdce svého obdrželi, kterak dobré paměti Jan, bývalý člen našeho učení vysokého, nedávno od Olomuckých, nesoudících rozšafně jako občané, nýbrž jako krutí tyranové a zjevní nepřátelé našeho národu, i s druhem svým v městě jich zajat, v době jednoho půldne mučen, souzen a ohněm upálen jest jako usvědčený a zjevný kacíř; potupena tím naše universita a nad to více učiněna hanba nevyhladitelná a urážka lidu českému i moravskému, bať celému národu slovanskému. A přece byl Jan všudy, kde delší čas a jmenovitě v Praze meškal, uznán za pravého a věrného horlitele zákona božího a chválen pro bezúhonný život a příkladné chování své. Vám tedy, urozený pane, jako znamenitému zákona božího horliteli, dobré pověsti našeho národu obranci statečnému s nevýslovným žalem srdcí svých dáváme zprávu o tomto hrozném bezpráví, od věků v Čechách a na Moravě neslýchaném, nyní však od nelidsky ukrutných Olomučanů na schvále na potupu naší dobré pověsti spáchaném, žádajíce, abyste ne jen Vy, urozený pane, nýbrž všichni obyvatelé za jeden muž, bohatý i chudý, s naší žalostí soustrasť měli. Ať uváží jeden každý, jak hroznou skvrnu nepřátelé našeho národu slavnému království českému a slovutnému markrabství moravskému učiniti chtěli, a pokud na nich záleželo, také schytrale učinili. Smrť obou, majíce ji za šťastnou smrť spravedlivých, chválíme a jí se ze srdce těšíme: avšak lestnou licoměrnosť nepřátel našeho národu zatracujeme, kterou, dělajíce se spravedlivými soudci, osvojili si soud o víře, aby nevinné podskočně a rychle odsoudili, nás pak a potomky naše příhanou kacířství poskvrnili.“ [1])

Když vědou osvícení mužové, jakými zajisté byli rektor a mistrové učení pražského, veřejně se pronášeli, že upálení těch dvou novotářů v Olomouci nestalo se pouze z horlivosti náboženské, nýbrž že hlavně bylo následkem národního fanatismu, pak ovšem není se čemu diviti, když méně vzdělaní nerci-li pak obecný lid k novému učení lnuli nejen z příčin náboženských, nýbrž také v domnění tom, že zde neméně činiti bylo o zachování a obránění cti veškerého ná-

[1]) Pal. Docum. Joh. Hus. pag. 561.

rodu českého. A plamen, který z hranice olomucké vyšlehl, byl bez pochyby příčinou, že husitství na začátku v Moravě ukrutnějším se ukazovalo nežli v Čechách. Otcové v Konstancii sborem shromáždění zajisté netušili, že do toho ohně jen oleje přilívali listy svými, které po upálení Jana Husa městům Brnu a Olomuci poslali vyzývajíce je, aby kacířství horlivě pronásledovali a rozkazujíce, aby listy ty také ostatním městům ku přečtení doručili. V listu daném k Brňanům z Konstancie dne 21. července l. 1415 dává se měšťanům zpráva, kterak Hus pro tvrdošijnosť, se kterou na bludech svých stál, za kacíře uznán, od světského pak soudu upálen byl. „To Vám, opatrní mužové, píšeme", praví se doslovně v listu tom, „byste i Vy toho, co jsme my neunavně činili, následovali, byste Vy, kteří nám líčeni jste za odpůrce tohoto nebezpečného kacířství, nejen náležitě nýbrž rychle k jeho vyvrácení se chystali. Neboť co Bohu milejšího, co lidu křesťanskému příjemnějšího činiti můžeme, než takovou nezbednosť a bezbožnosť potlačovati? Přivádíme Vám jen to na paměť, že snášejíce kacířstva připouštíme vzrůst jich a stáváme se nepřátely Boha a lidstva. Aby tedy taková skvrna na nás se neuváděla, napomínáme Vás co nejdůtklivěji, mužové milí, a zapřisaháme Vás milosrdenstvím Ježíše Krista: nedopouštějte učenníkům kletých kacířů Viklefa a Husa, jich učením jak morovou ranou nakaženým, v městech Vašich a v okolí kázati, aby tato nákaza škodlivá v zemích Vašich z kořan vyvrácena byla; a vězte, že každý, kdožby tomuto našemu rozkazu, Bohu milému a všem křesťanům prospěšnému, opovážlivě se protivil, nebo v kacířství setrval nebo kacíře kterakkolivěk bránil, mimo pomstu boží, kterou jistě očekávati musí, stíhán bude od nás podle kanonických ustanovení, aby trest takových ostatním stal se příkladem odstrašujícím."

Naděje sboru církevního, že přísností dá se ukrotiti ruch kacířský, byla marna a klamna. Nebo v listu, který otcové o několik měsíců později, totiž dne 27. března l. 1416, Olomučanům zaslali stěžují si, že bludové v Čechách a na Moravě se zmáhají a počet přívrženců Husových obojího pohlaví, mezi šlechtou i lidem obecným znamenitě se rozmnožil. Otcové chválí pak horlivosť Olomučanů náboženskou již několika výtečnými skutky, „církvi rytířující" dobře známými, osvědčenou a pronášejí se mezi jiným takto: „Zaklínáme opatrnosť Vaši milosrdenstvím Ježíše Krista a prolitím krve jeho drahé, pobízíme a napomínáme Vás ve jménu Páně, o jehož věc zde činiti jest: setrvejte v pravé horlivosti a v čistotě víry chvalitebně, jakož jste statečně začali, abyste korunu přislíbenou všem, kteří věrně pracují a bojují, od Boha samého obdržeti mohli. Vyhánějte všecky

lživé učitele a sektáře, ježto byste v okršlku svém nalezli, jako ovce prašivé, aby stádo Páně bludným a klamným učením nenakazili; nepřejte jim žádného slyšení, pomoci, rady nebo přízně, nýbrž povstanouce mužně zároveň s námi přičiňte k jich pronásledování a vyplenění, abyste mimo odměnu spasení, které Vám svolením Páně z toho vzejde, také od nás pro svou poslušnosť a horlivosť budoucímu otci svatému mohli odporučeni býti.“

Takovým podněcováním zvýšena ovšem horlivosť strany katolické a města nezameškala listů těch, ve kterých tolik chvalitebného o nich psáno bylo, co možná rozšiřovati. Se druhé pak strany přívírženci Husovi následovali příkladu měst a rozšiřovali v lidu všecky dopisy pánů českých a moravských učiněné ku králi Zikmundovi a sboru Konstantskému, které, když veřejně předčítány byly — o čemž sbor velmi dobře věděl[1]) — zajisté mohutně na mysl lidu obecného působily. Když slavný humanista a papežský tajemník Poggio Bracciolini hlubokou vědou mistra Jeronýma a srdnatostí, se kterou smrti vstříc šel, mocně dojat byl, kterak teprve rozechvěna byla srdce lidu obecného, který nechápaje jemných rozdílův u věcech dogmatických tomu rozuměti nemohl, proč mužové bezúhonných mravův, o nichž se tak mnoho chvalitebného vypravovalo, na smrť ukrutnou odsouzeni jsou a to odsouzeni jsou od sboru církevního, který téhož papeže, jenž jej svolal, uvězniti kázal a pak se stolice sv. Petra svrhl? Velmi případně shoduje se mínění, které páni českomoravští o Jeronýmu před upálením jeho a Poggio po smrti jeho pronesli; onino v listu daném dne 2. září 1415 jmenují mistra Jeronýma „poctivého muže veliké výmluvnosti a řeči příjemné, mistra sedmera umění a milovníka múdrosti ovšem osvíceného“[2]); Poggio pak psal o něm příteli svému Lvovi Aretinskému na konci listu takto: „Obdivuji se jeho učenosti, mnohých věcí známosti, výmluvnosti, líbeznosti v řeči a bystrotě v odpovídání.“ A praví-li Poggio: „Nikdy žádný ze Stoiků nepodstoupil smrti tak stálou myslí a srdcem zmužilým, jako tento jí žádati se zdál . . . Buď to nevěra nebo neústupnosť u příčině byla, věru muž ten umřel vždy jako pravý filosof,“ není se nám čemu diviti, když páni moravští na sněmu v Brně dne 8. máje 1415 shromáždění jmenují Husa „člověka spravedlivého, kazatele a rozmnožitele písma svatého a velebného, v žádné zlosti

[1]) Píše se totiž v listu svrchudotčeném k Olomučanům: . . - . „sed in plures minus providos seu incautos utriusque sexus homines, nobiles et plebejos, in prefatis regno et marchionatu degentibus *publicis proclamationibus* hujusmodi errorum suorum pocula infelicius infundere non verentur.“

[2]) Arch. Čes. III. 191.

v našich zemích nikdy neshledaného;" anebo když páni čeští a moravští v pověstném listu svém daném dne 2. září 1415 ku sboru Konstantskému otcům vytýkali, že Hus vlastně nebyl po řádném vedení pře odsouzen nýbrž zavražděn: „Poctivého mistra Jeronýma z Prahy již snad jako i mistra Jana Husi přeukrutnú smrtí zamordovali jste." Taková slova jistě mocně otřásla myslemi lidu obecného a naplňovala ji látkami palivými, ze kterých pak onen hrozný požár se rozžžal, jenž po tolik let nad zeměmi českými a sousedními děsně svítil. A připojil-li se k takovým slovům dráždivým takový čin, jako bylo upálení obou studentů pražských v Olomouci, byl dojem oněch slov pak ještě větší. Onen čin rady olomucké nikterak omluviti se nedá; rada totiž přiosobila si stanovisko sboru církevního, jež jí nenáleželo a nad to více přehlídla při tom, že sbor Konstantský pronesl jen soud, světská vrchnosť pak že ustanovila a provedla trest: radě olomucké však nikdy nenáleželo, souditi o kacířství a protož ona upálivši ty dva mladíky dopustila se vraždy justiční a provinění její není ani o vlas menší nežli vraždy, kterých brzo na to Husité se dopouštěli. Ovšem pak takovým činem jitření v lidu jen rozzuřilo se a když brzo na to došla z Konstancie zpráva, že „milý mistr a kazatel křesťanský" Jan Hus na hranici život svůj skonal, vzplanul takřka veškeren lid v Čechách a na Moravě v horoucí vášeň a v neukrotitelný zápal. Vášeň tu umírniti nemohl ani list mistra Jeronýma z Konstancie p. Lackovi z Kravař zaslaný, v němž on vyznává, že mistr Jan Hus spravedlivě souzen byl a že mnohé články jeho byly skutečně bludné a kacířské.[1]) Bez obalu ohlásili páni z Čech a Moravy sboru církevnímu: „My kazatelóv zákona pána našeho Jesu Krista nábožných, pokorných a stálých až do krve vylití chceme brániti a obhajovati, opovrhúce všelikú bázeň i nálezky lidské na odpor učiněné." Tím ovšem poslali sboru list odpovědný; aby však nebylo žádné pochybnosti, že oni autority koncilia více neuznávají, učinili několikero opatření, z nichž jde na jevo, že jim svrchovanosť sboru nad papežem i celým křesťanstvem za nic nebyla. Opatření ta učiněna jsou pod spůsobem sněmovního snešení a zavázali se páni hlavně zachovati se podle těchto zásad: 1. aby po všech panstvích jejich slovo boží svobodně bylo kázáno; 2. kterýby kolvěk kněz přišel a prosil, aby mu dovoleno bylo slovo boží kázati podle písma svatého, tomu aby se nepřekáželo; 3. který kněz nařčen bude z neřádného bludu, ten budiž pohnán před toho biskupa, pod kteréhož sluší a má býti slyšen veřejně; bude-li pak kacířství při něm shledáno, nemá více ku kázaní připuštěn býti na

[1]) Arch. Čes. III. 297.

panstvích těch; 4. kdyby však biskup kněze, písmem svatým z bludů neusvědčeného, káral neb týral, nemá více se dovoliti, aby kněz pohnán byl před biskupa, nýbrž má v tom rozhodovati fakulta theologická učení pražského; 5. přikazují páni svému patronatnímu duchovenstvu, aby žádných klateb nepřijímalo od žádného leč od biskupů v Čechách a na Moravě sedících; kdyby však tito biskupové někoho utiskovati mínili klatbami pro slovo boží nebo pro věc vlastně před soud světský náležitou, takových klateb páni nemíní přijímati ani jich poslušni býti, nýbrž jim se protiviti; 6. kdokolvěk cizí vynesl by klatbu na někoho v Čechách nebo na Moravě, ta má býti neplatna, a kdyby světská ruka klatbě té průchod zjednati chtěla, mají sobě sněmovníci pomocni býti a moc světskou opět mocí odrážeti; 7. až bude nový papež řádem starodávným zvolen a seděti bude „ve své stolici římské svobodně a mocně bez překážky“, má se vyslati k němu z Čech a z Moravy poselství a jemu předložiti, jaká hanba křivým nařčením koruně české se stala, a cožkoli svatý otec rozkáže, „ježtoby proti pánu Bohu a jeho zákonu nebylo“, v tom ve všem, že chtí papeže poslušni býti. Ustanoveno také, aby každý, kdoby úmluv těch nedržel, propadl česť, víru a statek, v nějž ostatní úmluvčí uvázati se pak mají mocí nebo právem. Za náčelníky této jednoty ustanoveni z Čech pan Čeněk z Vartemberka, nejvyšší purkrabí pražský, Boček starší z Poděbrad a z Moravy hejtman zemský Lacek z Kravař; pro případ, žeby jeden umřel, mají dva ostatní právo na místě umrlého jednoho ze zápisníků k sobě přibrati.[1])

Patrně tato úmluva byla hlavně namířena proti sboru Konstantskému, při němž tehdáž, an papeže obecně uznaného nebylo, veškera moc církevní soustředěna byla; za tou příčinou páni českomoravští odkládají všecko vyjednávání o nové učení až do budoucího papeže; do doby té mají o věcech víry rozhodovati biskupové v Čechách a na Moravě sídlící. Vybočili-li páni již tímto ustanovením z dráhy kázně církevní uznané, uvedli v život zásadu z brusu novou, ani ustanovili ve věcech věrouky nad biskupy, jimž v církvi katolické úřad učitelský náleží, vysoké učení jako nějakou stolici vyšší. A co medle mohlo vzejíti z ustanovení, že slovo boží svobodně kázati se má, že biskup písmem má dokazovati, zdali kazatel bludu se dopustil, že z bludu nařčený kněz od nálezu biskupova k vysokému učení odvolati se může? Zajisté dán tím průchod nejkrajnějšímu subjektivismu a zrušena tím jest hlavní zásada v církvi doposud platná, že totiž jen církev obecná články víry stanoviti má.

---

[1]) Arch. Čes. III. 193.

A když každý pán toho vůli měl na statcích svých kněze ku svobodnému kázaní připustiti, otevřena tím jest brána hojnému sektářství, jelikož svobodný kazatel písmo dle smyslu a rozumu *svého* vykládati mohl.

Snadno pochopujeme, že sbor otcův s běhy českomoravskými spokojen nebyl. Na vyhrůžku panstva, že hájiti bude kazatelů husitských až do vylití krve, sbor odpověděl půhonem, kterým ony 452 pány a zemany před stolici svou do Konstancie pohnal; půhonu toho ovšem žádný z nich neposlechl. Mezi tím mělo „svobodné" kázaní slova božího průchod svůj. A když došla zpráva z Konstancie, že také mistr Jeroným, ač dvakráte byl slavně odvolal, hlavně osočováním karmelitánů pražských upálen jest, proud vášní náboženských posud ještě jak tak zadržovaný přetrhl všecky hráze a nastalo mimo sobodné kázaní slova božího týrání a pronásledování kněžstva katolického. O rozvázanosti všech poměrů náboženských, o nakládání s knězi katolickými podává nám zajímavou zprávu stížný list, který kapitola olomucká sboru do Konstancie zaslala:[1])

„Předkládáme s těžkou hořkostí srdce Vašemu Otcovství, že kacířská zloba Viklefistův a Husitů v markrabství moravském a v dioecesi olomucké podporována a hájena jsouc od mnohých pánů, rytířů, zemanův a panoší i lidu obecného velmi se zmáhá a rozšiřuje. Touto zlobou kacířskou utiskována jest víra katolická, svátosti církve od Vikleflstův a Husitův uvádějí se v lehkosť a v posměch, klíče církve a kázeň církevní se haní, poslušnosť k církvi římské, k stolici apoštolské, k jiným biskupům a prelátům od nich jest úplně zrušena a tím jest církev olomucká zároveň s kanovníky a kněžstvem dioecese mnohonásobně a ukrutně tížena. Vylíčíme to zevrubněji. Mnozí páni z laiků mají kněze, od nichž svátosť oltářní přijímají pod obojí spůsobou na potupu svatého sboru Konstantského, stolice papežské a církve římské; někteří lámou před pozdvihováním těla Kristova nebo před elevací oblatu ve tři díly a lidu jen jeden díl pozdvihují; někteří křtí v rybnících, jiní v řekách i když smrti novorozeňátka obávati se není; jiní jsouce vyobcováni a interdiktem tíženi slouží na polích, ve sklepích, ve stodolách, ovšem nikoli na oltáři posvěceném; jiní neříkají hodin kanonických, nezpovídají, lidu obecnému kážíce, že není povinen zpovídati se; jiní za kleté kacíře Jana Husa a Jeronýma jako za věřící umřelé slouží mše zádušní a to v kostelích veřejných u přítomnosti množ-

[1]) List ten nedatovaný pochází sice z konce r. 1416; avšak líčení, které svrchu podáváme, vztahuje se také k době dřívější. — Sbír. Cerron, č. 358 str. 897.

ství lidu; jiní konají slavnosti zpívajíce *gaudeamus* a jiné zpěvy jako o mučedlnících porovnávajíce kacíře ty k svatému Vavřinci mučedlníku a vynášejíce je nad sv. Petra a jiné svaté a jsou tedy příčinou, že tak těžké, tak strašné, tak hrozné věci proti víře katolické a spůsobu církve se děly a po dnešní den se dějí, a že dioecese olomucká velice utlačována jest. Neboť faráři katoličtí ze svých far se vyhánějí, bere se jim dobytek, zrní, obilí, šatstvo a svršky, lupí je z platů, důchodův a jiných příjmů, tak že mnozí nuceni jsou farní kostely své opustiti, nemajíce čím by při kostelích těch chováni býti mohli: vždyť i desátků náležitých k těm kostelům někteří patroni jim odepírají a zároveň také jiné zdržují, aby kněžím desátkův nedávali; jiní desátky nabízené od jiných farníkův odebírají správcům kostelů. Někteří kněze takto oloupené vězní, jiní kněži od Husitův jsou biti, zamykáni, pro peníze trýzněni a mučeni, jiní do vody házeni, jiní vražděni, tak že řečení Viklefisté a Husité celé markrabství přivedou k bludům své kacířské zloby, leč by Vaše Otcovství rychle obmyslilo prostředky vhodné."

Olomucký komendator Václav Králík neujímal se horlivě kněžstva svého; tím upadlo na něj se strany kněžské podezření, jakoby sám byl přívržencem učení nového a zároveň tedy pronásledování kněžského. Udán byl za takového zároveň s arcibiskupem Kunratem sboru Konstantskému, který oba biskupy před sebe pohnati zamýšlel, že dívajíce se netečně útiskům knězstva v dioecesech svých kacířstvu tím prý hoví. Avšak nevinně nařknut byl aspoň Václav Králík; nebo co jediné by bylo pomohlo proti násilným výstupům na Moravě leč moc zbraní? Té však Václav neměl a blesků kletby církevní nikdo nedbal. Že tomu tak bylo, přesvědčil se záhy sbor sám; domnívaje se totiž, že pronásledování knězstva jen nevšímavostí a slabostí obou biskupů trvá, poslal sbor dne 25. srpna l. 1415 biskupa Litomyšlského Jana Železného do Čech opatřiv jej pro království i markrabství plnomocenstvím mimořádného apoštolského legata i psaními, ve kterých jej poroučel všem věrným synům církve, aby mu při pronásledování a vyplení kacířův radou i skutkem napomocni byli. Avšak ani tento biskup, známý přece pro energii neoblomnou a statečnou mysl bojovnou, nepořídil ničeho, alespoň první léta. Věda a vida se nad míru nenáviděným pro své na sboru chování netroufal sobě ani z města svého Litomyšle vycházeti; a když tedy chtěl míti u krále slyšení, aby se před ním ospravedlniti mohl, musil teprve žádati listu bezpečenství čili gleitu, aby bez úhony ku králi se dostal.[1]) Měl v Praze slyšení okolo sv. Martina l. 1415

[1]) Arch. Čes. III. 298.

u přítomnosti rad královských; nepořídil však ničeho. Ze zpráv, které o přičinění svém do Konstancie zasýlal, přesvědčil se sbor, že bylo snadnější věcí ze vzdálí hřímati na kacíře české, nežli u prostřed nich rozkazy koncilia proti nim vydané v platnost uváděti. Píšeť ve příčině té Dětřich z Niemu:[1]) „Biskup Litomyšlský poslán jest od sboru do království českého, aby tam kacířství vyplel; ačkoliv jest muž vážný, výtečný, vládna prostředky i řečí v království dotčeném a velkou pílí se vynasnažuje, přece posud z toho, co si předsevzal, nic provesti nemohl ani nemůže. Řečení totiž kacíři ve zlobě své tak těsně se spojili proti němu a přívržencům jeho, že sotva si troufá vycházeti a o osobě své a statcích svých zle tuší. A tak jsme pramálo získali poslavše jej, aby zjednal blaho v národě převráceném, který Jana Husa vychvaluje za apoštola nebo mučedlníka slavného.“ [2])

Biskup Jan vida, že pro netečnost krále Václava a arcibiskupa Kunrata v Čechách proti husitismu nic neprovede a uznávaje, že mírné prostředky proti nim vůbec nepostačují, nýbrž že proti moci opět jen mocí bojovati se má, obrátil zřetel svůj k Moravě, aby prozatím v této zemi menší s kacířstvím se potýkal. A tu bylo snáze mu nalezti spojence branného v biskupství olomuckém, jemuž valný počet manův, kteří biskupské statky v léno měli, službou vojenskou zavázán byl. Komendatora Václava Králíka snadno naklonil zámyslům svým. Muž ten nevyznamenal se nikdy odhodlaností a statečností; vida, že král Václav ničeho proti Husitům nepočíná, nepodnikal ani on ničeho proti nim; ale když od biskupa Litomyšlského slyšel, kterak sbor o něm smýšlí a onen na něj dorýval, aby s ním se k ochraně kněžstva a k vyhubení kacířstva spojil, nemohl zase odolati biskupu Janu, ač věděl, že násilné proti Husitům jednání králi vhod nebude. Buď si jakkoli, biskup Jan při komendatoru zjednal, že mezi ním a komendatorem i mezi oběma kapitolama Litomyšlskou a Olomuckou učiněna jest smlouva dne 25. června l. 1416. Poněvadž, praví se ve smlouvě té, učení bludařské v království a v markrabství velice se zmohlo, mnoho lidí duchovních i světských povážlivě nakazilo a kacíři v pobloudilosti své již tak

---

[1]) Narozen v městečku Niemě dioecese Paderbornské okolo l. 1348 stal se 1371 sekretářem papeže Řehoře XI.; s papežem Janem XXIII. odebral se ku sboru Konstantskému, kde také r. 1417 umřel. Byv přesným katolíkem přál nicméně skutečné opravě církve v hlavě a v oudech, jakož svědčí o tom spis jeho: „De necessitate reformationis ecclesiasticae in capite et membris“ vytištěný u von der Hardt Magn. oecum. concil. Constant. I. 213.

[2]) Von der Hardt l. c. II. 425.

daleko pokročili, že bludy své až do té krve brániti a veškero kněžstvo a věrné věřící, jako z několika skutků patrno, úplně vyhladiti míní: kapitoly Litomyšlská a Olomucká pak biskup a komendator vstupují .v úmluvu a jednotu zavazujíce se, že osoby obojího pohlaví, kterého koli stavu byly by, proti všem násilníkům brániti, do své ochrany je přijímati, a nejen mečem duchovním, nýbrž i světským chrániti chtí dotud, pokud ono zhoubné učení kacířské z království a z markrabství všecko vypleto a vykořeněno nebude. K tomu sobě mají obě smlouvající strany pomáhati proti každému, vyjmouce jen oba krále Václava a Zikmunda, kteří, jakož nadíti se lze, touto nákazou nejsou poskvrněni, „nýbrž" — tak smlouva doslovně praví, — „jak se dověřovati a doufati musíme, sami proti těm změtěným bludařům nám pomocni budou." [1])

Nežli však smlouva ta ke skutkům dospěti mohla, komendator Václav Králík umřel dne 12. září l. 1416 a osiřela tedy stolice olomucká. Členové kapitoly, kteří novému učení nepřáli, toužili po takovém biskupovi, o kterém bylo očekávati, že rázně a neústupně přívržence novotářství stíhati bude. A tu ovšem nemohli najíti žádného, jenžby lépe k tomu se hodil, nežli biskup Jan Litomyšlský, který na sboru Konstantském a po návratu svém do vlasti nesmířitelným odpůrcem Husovým a neskrotitelným protivníkem všech jeho stoupenců se byl osvědčil. Již devět dní po smrti komendatorově, dne 21. totiž měsíce září, většina těch kanovníků, kteří v Olomouci přítomni byli, postulovala Jana Litomyšlského na biskupství Olomucké; při této postulaci a volbě byli děkan kapitolní Jan ze Strážnice, Vilém Kortelangen, Martin ze Sternberka, Ondřej z Kelče, Záviše z Zop, Michálek z Prostějova, Sulík ze Železné, Racek z Trpenovic, Mikuláš z Vranova, Vavřinec z Hranic, Jan Fagal, Jan z Rudolce a Jan z Dubčan. Kvap, kterým dotčení kanovníci volbu a postulaci předsevzali, má něco podivného do sebe. Jest ovšem pravda, že doba nebezpečná vymáhala rychlého obsazení stolice osiřelé; avšak ze přílišné horlivosti a péče, aby církev olomucká dostala rázného přednostu, dopustili se postulanti chyby formálné, která nejen ukazuje, že mezi kanovníky delší již čas doutnala nesvornosť, nýbrž také příčinou se stala rozkolu, kterým veliké bouře nejen ve kněžstvu nýbrž také v zemi vznikly. Nepovolali totiž kanovníkův olomuckých na prebendách v Čechách sedících k volbě anebo nevyčkali dne k volbě určeného a postulovali tedy o své ujmě bez slyšení ostatních Jana biskupa Litomyšlského. [2]) Tím ovšem ostatní

[1]) Orig. té smlouvy jest v arch. kapitoly Olom.

[2]) „Nonnulli ex ejusdem ecclesiae canonicis ante terminum electionis aliis

kanovníci cítili se uraženi, ježto byli: Mikuláš Ubaldini, Jan ze Šternberka, Štěpán ze Šternberka, Václav Radec, Mikuláš Henzlini, František probošt Boleslavský, Jakub z Berouna, Ludvík z Holešova, Zdeněk z Labouně, Hanušek z Velvar, Vít z Lomnice a František z Jevíčka. Majíce za to, že postulanti je připravili o právo volební a nechtíce práva svého se vzdáti nepřistoupili k postulaci a volili návodem Mikuláše Ubaldiniho dvanácte dní po postulaci uběhlých t. j. dne 3. října l. 1416 za biskupa olomuckého posavádního kanovníka na Vyšehradě Alberta čili Alše, jenž pocházel z rytířského rodu českého z Březí a přízně krále Václava požíval.[3]) Takto stal se rozkol v dioecesi olomucké, která nyní dvě hlavy měla.

Kyselosti a nesváry, které z toho vzejíti musily, ukazovaly se hned po obojí volbě. Postulanti totiž předložili volební akt sboru Konstantskému, aby tento učinil s dioecesí olomuckou opatření, kteréby trvalo až do volby budoucího od celé církve uznaného papeže. Naproti tomu ohlásila strana Alšova volbu svou metropolitovi arcibiskupu Kunratovi, který, ano papeže všeobecně uznaného nebylo, Alše za biskupa potvrdil a přísahu biskupskou od něho přijal, načež tento také od krále Václava přijat a uznán jest. Mezi tím strana biskupa Jana měla správu statků biskupských v rukou svých. Podle statut církve olomucké měla totiž kapitola právo po smrti biskupa správčí statků, hradův a měst biskupských ustanoviti, jenžto na slib vzati jsou, že místa sobě svěřená odevzdají jen biskupovi volenému a stvrzenému a do doby té kapitoly poslušni budou, která k tomu konci administratory in temporalibus z kanovníků jmenovala. Proto strana Janova sídlíc při smrti komendatora v Olomouci ustanovila ihned administratory kanovníky Racka z Trpenovic a mistra Ješka z Dubčan; tito hleděli především k tomu, aby purkrabí hradu Mírova, Jan z Rosentalu, slibem věrnosti kapitole zavázán byl; neboť hrad Mírov byl náramně opevněn a náleželoť k němu veliké panství, totiž město Mohelnice a více než třicet vesnic a městeček. Purkrabí Měrovský však slyšev, že volený Aleš i od krále i od arcibiskupa potvrzen jest, nedbal více rozkazů kanovníka Racka, který jako administrator na hradě Mírově bydlel, nýbrž jsa vyzván od kanovníka, Ubaldiniho a obdržev tři sta šestadvacet hřiven grošů pod záminkou učiněných nákladův a vzatých škod odevzdal hrad Mírov přívrženci Alšovu, Přibyslavovi čili Přibíkovi řečenému Šíp ze Šellenberka

canonicis absentibus et in civitate et provincia Pragensi constitutis minime vocatis seu saltem expectatis rev. patrem dom. Joh. episc. Luth. ad eandem ecclesiam postularunt.“ Cer. sbír. č. 358 p. 879.

[3]) Rodinné sídlo rodu toho bylo Hrádek Březí nedaleko Týna nad Vltavou.

manu biskupství olomuckého a vyhnal kanovníka Racka násilně i potupně z hradu.[1])

Postulovaný biskup Jan vyčkával potvrzení svého se strany sboru církevního. Mezi tím však umínil si moci jemu od koncilia propůjčené proti novým kacířům užiti. Známoť, že sbor Konstantský již v třináctém valném posezení dne 15. června l. 1415 vydal přísnou zápověď, aby večeře Páně laikům pod obojí spůsobou se nerozdávala. Bulla tuto zápověď ohlašující bylať ovšem bez meškání do Čech zaslána, neměla však žádného účinku. Nyní však domníval se biskup Jan, že nastal příhodný okamžik, opět bullu tu kněžstvu a lidu na pamět uvesti. Jsa mocí papežského legata opatřen pro Čechy a Moravu vydal dne 29. října l. 1416 v Litomyšli list, ve kterém bullu tu v celém znění ohlašuje a všem kanovníkům, prelátům, děkanům a farářům rozkazuje, aby opisy bully na branách všech kostelů biskupských, kollegiatních a farských dioecesí pražské, litomyšlské a taktéž olomucké byly přibity, obsah její na kázaních lidu obecnému vykládán a lidu aby ohlášeno bylo, že, kdo podle bully se nezachová a večeři Páně pod obojí buď rozdávati buď přijímati bude, v klatbu církevní upadne. Avšak ani tato hrozba nepomohla a neskrotila odpor strany husitské; to jediné tím biskup Jan provedl, že straně své podal důkaz horlivosti své a ji povzbudil, aby ona, pokud on sám potvrzení za administratora neobdrží, odpor volenému biskupovi Alšovi kladla. To bylo příčinou, že král Václav dal několika pánům rozkaz, aby voleného biskupa Alše bránili a třeba rukou ozbrojenou o to se starali, by investován a na stolici olomuckou installován byl; rozkaz ten dostali náčelníci Husitů moravských Lacek a Petr z Kravař, Jan z Lomnice, Jindřich z Vlašímě, podkomoří Oldřich Hlavatec a český rytíř Jan řečený Sádlo ze Smílkova. Kanovníci se strany biskupa Jana vidouce nebezpečí se blížiti, obmyslili prostředek, kterakby věc svou i dioeces opatřili. Sešli se v kapitolu v domě děkana Jana ze Strážnice na předhradí

---

[1]) Zprávu tu čerpáme z appellace vznešené od strany Janovi ku koncilium Konstantskému: „et licet concorditer fuissent deputati administratores in temporalibus Raczko de Trpenowicz et mag. Jessko de Dubczan recepissentque promissa a Jaroslav de Rosental, purgravio in Meraw, quod vellet habere respectum ad ipsum capitulum et ad eos deputatos per capitulum, tamen dictus Jaroslaus oblitus promisso suo quandam faciens collusionem una cum quodam Prybislao dicto Schyp de Schelberg, homagiali ecclesiae, de consilio Ubaldini receptis 326 marcis, ut dicebat pro dampnis inpensis et expensis, dictum castrum tradidit in manus Alssonis et Rackonem administratorem turpiter et inhoneste de castro expellendo.“ Sbír. Ceron. č. 368. p. 897 sled.

olomuckém kanovníci Ondřej z Kelče, Michálek z Prostějova, Pavel z Kroměříže, Racek z Trpenovic, Vavřín z Hranic, Jan z Rudolce, Ješek z Dubňan a Vít z Lomnice dne 6. listopadu 1416 a uváživše rozličná nebezpečí jim i ostatním osobám kostela olomuckého hrozící a obávajíce se, žeby strach i statečnější napadnouti mohl, převedli takřka jednosvorně všecku právomocnosť kapitolní na kanovníky Viléma Kortelangena, Záviše z Zop, Mikuláše z Vranova a Jana Fagala a dali jim plnou moc a jurisdikci in spiritualibus et temporalibus, aby všecky záležitosti a potřeby jménem celé kapitoly řídili „sub titulo vicariatus et officialatus ecclesiae Olomucensis.“ Odevzdali jim pečeť kapitoly, vikářství i officialatu, pak rejstra podymného i jiných dávek a důchodů schvalujíce napřed všechno, cokoli od těch čtyř kanovníků jménem kapitoly buď ve světských buď v duchovních příčinách jednáno, zavíráno, vyneseno neb pečetěno bude. [1]) Převedše moc kapitolní na několik osob kanovníci měli patrně na zřeteli, žeby snad z místa sídelního uteci donuceni byli. Když však král Václav rozhněvav se nad odporem přívrženců biskupa Jana měšťanům Olomuckým rozkázal, aby všecky kanovníky a kněze zjímali, kteří biskupa Alše uznati nechtěli, zdálo se straně Janově mezi kanovníky právě velmi nebezpečným býti, pečeť kapitolní zůstaviti v moci několika členů kapitolních, kteří snad násilím k tomu by přivedeni byli pečeť tu vydati. A za tou příčinou odvolali plnomocenství dřívější a nařídili v kapitole dne 6. prosince 1416 odbývané, že plná moc oněch čtyř členů kapitoly má přestati a nařízeno, aby pečeti i všecka rejstra důchodová vydali. [2])

A brzo na to kanovníci strany Janovy, jakož předvídali, z Olomuce musili uteci. Na opětný rozkaz králův totiž, aby Olomučané Alše do města přijali a kněze k uznání jeho „vyhnanstvím, násilím neb vězením donutili, měšťané odpověděli, že rozkazu krále a pána svého ve věcech světských sice poslušni budou i ochotni jemu hrad a město vzdáti, že však ve věcech církevních jako věrní synové církve vůle jeho plniti nemohou a že tudyž rukou svou nikdy na kněze nesáhnou aniž dopustí, aby se jim křivda nějaká stala. Nicméně však uznali kanovníci za dobré města jim nyní pro hněv královský již nebezpečného uniknouti; měšťané sami jim při odchodu nápomocni byli a ukryli klenoty církevní a svátosti, ažby se opět navrátiti mohli. Uprchlíci rozutíkali se každý tam, kde bezpečnosť

---

[1]) Cer. sbír. č. 358 str. 901. Přepis listu toho sice datován jest z r. 1417; poněvadž však odvolání této plné moci datováno jest 6. pros. l. 1416, jest nabíledni, že r. 1417 jest lapsus calami opisovatele.

[2]) Cer. sbír. č. 358 str. 903.

pro sebe v zemi nalezti se domníval;[1]) onino čtyři plnomocníci však musili ze země se odstěhovati.

V adventu l. 1416 byl Aleš do Olomouce přiveden a na biskupství nastolen. Zároveň ohlášen jest rozkaz arcibiskupa Kunrata vydaný ku všem kněžím a obyvatelstvu dioecése olomucké, aby nového biskupa poslušni byli; hlavně pak vyzváni jsou všichni manové biskupství, aby Alšovi holdovali a slibem věrnosti jemu se zavázali, těm pak kněžím i laikům, ježto by v poslušenství státi nechtěli, vyhrožováno v rozkazu tom, že stíháni budou pro to tresty církevními. K tomuto přísnému nastupování arcibiskupovu na zákony církevní nedobře hodila se událosť, která brzo po nastolení Alšově v biskupském chrámě se stala a mysl měšťanstva olomuckého nemálo pobouřila. Ještě v adventě téhož roku přišlo několik Husitů do biskupského chrámu, kdež husitský kněz, jménem Jan, mši sloužil; rozlomil hostii ve tři díly a s jedním toliko dílem učinil pozdvihování, načež přívržencům svým svátosť oltářní pod obojí spůsobou rozdával. To stalo se u přítomnosti biskupa. Katoličtí měšťané olomučtí ná-

[1]) Vypravujeť o tom olom. písař městský Venceslaus de Iglavia: „Kunig Wenczlaw gepot menigermal gar ernstlichen bai leib und gut dem rate und burger allhie zu Olomuncz, das sie denselben (Alše) uffnemen und in die besitzung des Bisthumes prengen solden, es wer mit echtung, nottung ader vahung der pristerschaft, ader wie sie das getun mochten. Indem doch der rat und die burger dieser stat ires erblichen herrn unczimlich gepot wider die geistliche ordnung nicht vorpringen wolden, sunder als gelaubige und getreue Christen got und der romischen kirchen mer gehorsam waren, dann ires leiblichen herrn unczimlichen gepot und vil lieber leib und gut in grosse geuere satzten, dann das sie wider geistliche ordnung getan hetten, und wiewol sie irem herren mit dem gesloss und in werntlichen sachen treu und gehorsam leisten jedoch wolden sie ire hende uff die pristerschaft nicht ausreken noch sie zu leidigen gestatten, sunder do sie die pristerschaft wider ires herrn gepott und willen allhie in der stat nicht lenger hanthaben mochten, do liesen sie die tumherrn und die prister, die allhie nicht bleiben turften von der stat gutlichen cziehen und behielden bai in heimlichen der kirchen kleinat und heiligtum.“ (Arch. města Olom.) A kanovníci sami vypravují ve stížném listu ku sboru poslaném: „Cum terroribus et comminationibus sub poena perditionis corporum et rerum conati sunt (strana Alšova) avertere decanum cum nonnullis aliis canonicis a postulatione, propter quae quidam canonici postulantes coacti sunt de civitate Olom. recedere et alii latitare timentes periculum mortis. Unde et illi, in quos propter metum et insultum Husitarum potestas et auctoritas capitularis fuit translata, in toto marchionatu non potuerunt habere locum tutum et securum, sed coacti sunt exulari de terra propter praedictos hereticos violentos.“ — Cer. sbir. č. 358 str. 897.

ramně tím rozhorleni vzali kněze i ty, jenž svátosť po husitsku přijímali, a předvedli je před biskupa, aby je potrestal; tento však je bez trestu propustil na svobodu a tak prý nemstěna zůstala rouhavosť osmi lidí, kteří zlobu kacířskou vyznali a z ní usvědčeni byli. Ač biskup sám mši pod obojí nesloužil, upadl svou shovívavostí přece v podezření, že sám novým kacířstvem nakažen jest; podezření to nebylo bez podstaty, jak níže uvidíme.

Pokud potvrzení postulace biskupa Litomyšlského z Konstancie nedošlo, stály věci dobře pro biskupa Alše. Odporovali sice katolíci horliví biskupovi a zřízencům jeho, nicméně však uvázal se ve všecky statky biskupské, an odpor nevzrostl ve brannou vzpouru. Sbor otcův potvrdil konečně postulaci; listem daným v Konstancii dne 14. měsíce prosince l. 1416 k manům biskupským praví otcové, že poznavše vzácnou zkušenosť, ve věcech duchovních i světských opatrnosť Jana Litomyšlského nejen ze zpráv věrohodných nýbrž i z chování a skutků jeho, pokud mezi nimi na sboru meškal a majíce na uvážení, poněvadž obě dioecese Litomyšlská i Olomucká spolu hraničí, že on více než kdo jiný k administraci biskupství olomuckého hoditi se bude; proto prý otcové ustanovují řečeného Jana za administratora in spiritualibus et temporalibus, aby biskupství to spravoval až do volby budoucího papeže a po volbě ještě tři měsíce. Na konci listu otcové napomínají many všecky, aby po tu dobu, co administrace potrvá, biskupovi Litomyšlskému úctu vzdávali a jemu ve všem věrnými se ukázali a všecka práva a závazky jemu činili, která se činívají skutečnému biskupu Olomuckému; kdoby však odboj proti němu učinil, o tom prý potvrdí sbor všecky nálezy a tresty, které by administrator Jan nad takovým opovážlivcem vynesl.[1]) List ten nečiní ani slovem zmínky o biskupovi Alši ani o tom, že mnozí manové skutečně postulovanému administratorovi hned od počátku odporovali, jest velmi opatrně sepsán a ukazuje tím, že složen jest podle rady takových mužů, kteří běh věcí na Moravě znali a věděli, kterak nejlépe bude v takových okolnostech se zachovati. Divno jest, že místo listu, které o postulaci Jana se zmiňuje, prostě praví, kterak kanovníci v kapitole shromáždění jednosvorně žádali, aby biskup Litomyšlský na uprázdněné biskupství Olomucké za administratora ustanoven byl. Jest ovšem pravda, že postulace Janova stala se jednosvorně, avšak jen proto, že ti kanovníci, jejichžto nechuť k Janovi známa byla, ke kapitole voláni nebyli. Ač list sám dělá, jakoby sbor o volbě Alšově nic nevěděl, přece nelze pochybovati, že dobře o tom zpraven byl; pročby totiž při závěrku vyhrožoval odbojníkům ad-

[1]) Orig. jest v arch. Kroměřižském.

ministratorovým? Věděl-li o odbojnících, znal sbor zajisté také příčinu toho odboje a věděl, že odboj proti Janovi pochází od přívrženců soka jeho.

Biskup Jan maje potvrzení sboru na administraci jal se nyní vší rázností práva svého dobývati. Věděl dobře, že se potká s odporem nejen se strany mnoha kněží, manův a zemanstva v zemi, nýbrž že také král Václav velmi rozhněván bude, poněvadž sbor administratora toho biskupství ustanovil, kde již biskup od krále uznaný seděl. Umínil si, chovati se ku králi jak opatrnosť, a ku kněžím novotářským a manům, jak důstojnosť biskupská, pravomocnosť lenního pána a zmužilá odhodlanosť velela. Věda, že sám před krále předstoupiti nemůže, žádal kanovníků strany své, aby se obrátili k arcibiskupovi Kunratovi, by tento přímluvou svou u krále Václava uznání Jana za administratora zjednal. Spis, který od kanovníků těch arcibiskupovi poslán byl, jest vlastně prosáknut skrytou ironií. Připomínají totiž kanovníci v úvodu listu arcibiskupovi, kterak za jeho vlády v dioecesi olomucké statky církevní zastaveny i prodávány byly, avšak že nynější stav církve té jest mnohem nebezpečnější pro kacířství nyní bujně se zmáhající, hlavně pak proto, že jakýsi Aleš v biskupství se vetřel a v statky biskupské se uvázal. „Poněvadž pak biskup Litomyšlský,“ praví kanovníci doslovně, „jednosvorně za administratora žádán a také již od sboru Konstantského přijat a potvrzen jest; poněvadž se vidí, že Vaše Otcovství spolu příčinou bylo nebezpečného vetření se Alšova, proto uctivě žádáme na Vaší velebnosti, že k tomu přihlížeti ráčíte, aby naše církev nyní tak hanebně rozervaná i s členy svými na lepší spůsob přivedena byla. Zvláště pak prosíme za přímluvu Vaši před nejjasnějším králem, aby pan biskup Litomyšlský beze vší nesnáze a beze všeho prodlévání v biskupství uveden byl, což nejen králi a Vám bude ke cti, nýbrž ze mnohých příčin také nám prospěšno bude. Ostatně již také Jeho Milosť král dostal list strany oné administrace, který zároveň s touto žádostí Vašemu otcovství posýláme.“ [1]) Vylupneme-li jádro z této šupky slov, žádali kanovníci na arcibiskupu a králi, aby oni potvrzení Alšovi dané odvolali a zrušili, by biskup Jan bez překážky v administraci uvázati se mohl. Obrátil-li se nový administrator skrze prostředníky ku králi a k metropolitovi s prosbou, osvědčil ráznosť svou naproti Alšovi, kněžím a manům hrozbami. Alše napomenul, aby biskupství se vzdal a z dioecese olomucké se odstranil, jinak že upadne v klatbu církevní a interdikt se vynese

[1]) Nalezl jsem žádost napsanou na vnitřní stránce vazby kodexu č. 205 v arch. kap. Olom.

nade všemi místy, kdekoliby meškal. Manům rozkázal, aby jemu slib věrnosti učinili, purkrabím statkův a hradův biskupských od biskupa Alše ustanoveným poručil, aby jen k němu jako administratoru zření měli a hradův i statků jemu postoupili. Když však tito rozkazů jeho nedbali, jal se Jan násilně k nim přikročovati; kdokoli byl přívržencem Alšovým buď si kněz, zeman, man, klášter, v statky těch vpadali oděnci Janovi, brali je v plen, šacovali lidi poddané a dávali je u vězení.[1]) Druhá strana ovšem také nelenila a činila odpůrcům svým totéž, tak že pustošení statků bylo v celé zemi všeobecné.

Král Václav slyšev, že biskup Jan brannou mocí statkův a hradů biskupských dobývá, dal rozkaz Přibíkovi z Odlochovic, hejtmanu města Litovle,[2]) jež tehda zeměpánům náleželo, aby on jménem krále českého, který od založení a nadání jest nejvyšším patronem a ochrancem kostela olomuckého, ve všecky statky a hrady biskupské se uvázal, jménem královým je spravoval a proti všem útokům, jímání a šacování lidí poddaných je bránil a statky ty potud držel, pokud spor mezi oběma soky biskupskými urovnán nebude. Přibík podle rozkazu toho se zachoval a v držení hradův a statků biskupských jménem královým se uvázal. Očekávaje branný odpor se strany biskupa Jana sebral několik tlup válečných; na chování těch vypisoval dávky mezi poddanými a pomocí královskou vyhnal vladaře Janem ustanovené ze statkův a dovedl toho, že ve všecky statky se uvázal. Biskup Jan poslal Přibíkovi list oznamuje mu v něm, že jediné on jsa sborem církevním potvrzen jest pravým biskupem olomuckým, protož aby jemu statky biskupské vydal. Přibík však odpověděl, že statků postoupiti a vydati nemůže; biskup aby dříve si vymohl u krále, jehož jménem statky ty nyní se spravují, rozkaz na vydání, pak ovšem že mu statky postoupí. Biskup Jan dostav odpověď tu nedal se zastrašiti, nýbrž odhodlal se na přísnější prostředky nastoupiti, nedbaje, že tím vlastně vzpoury proti králi se

---

[1]) „Per tyrannos sibi (t. j. Alšovi) et dictae ecclesiae adversantes plurima bona eccl. Olm. ac aliorum monasteriorum et piorum locorum inhumaniter fuerunt invasa, depredata manu violenta et spoliata, homines captivi abducebantur per eosdem tirannos et abducuntur, pauperes homines taxantur pecuniis, durissimis carceribus tenentur et cruciantur in compedibus et manicis ferreis in destructionem totius cleri et populi eccl. Olm.“ Sbír. Cer. č. 358 str. 967.

[2]) Tvrz a ves Odlochovice jsou v Čechách na Kouřimsku. Přibík ten uvádí se již na začátku XV. století v pramenech moravských; již l. 1405 jmenuje se „haupman“ na Litovli. (Lib. cit. I. str. 285. č. 712). Ve válkách mezi markr. Joštem a Prokopem měl veliké účastenství.

dopouští. Dal totiž dne 14. února l. 1417 na bráně kostela olomuckého vyvěsiti spis, v němžto vytýká Přibíkovi, že on nedbaje cti své, ani bázně boží ani vážnosti u lidí násilím od lidí kostela vydírá peníze, je vězní, trápí, mučí a olupuje, pročež prý biskup nemoha toho déle snášeti, jej veřejně napomíná, aby od takového týraní lidí pustil; kdyby se tak nezachoval, má šest dní od vyvěšení toho listu pořád sběhlých i se svými pomocníky dán býti v klatbu a všechna místa, kdeby Přibík a jeho pomocníci meškali, že interdiktem stížena budou. Přibík dostav zprávu o tom i opis listu toho vyvěšeného umínil si, z toho odvolati se ku sboru Konstantskému a budoucímu papeži; appellace ta má, jak tehda často se stávalo, formu notářského instrumentu. Svolal totiž ku dni 17. února do bytu svého v Litovli, v domě měšťana Losa, notáře Gabriela z Králové Hradce, pak svědky kanovníka Ludvíka z Holešova, panoše Jana Světlíka z Rakousek, Velíka z Olomouce, Štěpána ze Čbelu a Michka ze Slavkova[1]) a oznámil jim, že vznese na sbor církevní appellaci z onoho ohlášení biskupa Jana, kterážto appellace před svědky dotčenými se četla a ve formu notářského instrumentu uvedena jest. V appellaci té vykládá se, že kanovníci ti, kteří Jana postulovali, postulaci neuveřejnili a sboru volbu Alše úplně zamlčeli; že Aleš, než potvrzení postulace z Konstancie došlo, řádně uvázal se v biskupství své; že Jan, obdržev potvrzení své, jal se mocnou rukou přívržence Alšovy stíhati, pronásledovati, lidi poddané šacovati, vězniti a mučiti a učinil jednáním svým veliký rozpor v církvi i v zemi. To vida král Václav rozkázal Přibíkovi, aby jménem jeho v statky biskupské až do rozřešení sporu se uvázal; biskup však nedbaje rozkazu králova, že na něm Přibíkovi žádal postoupení statků atd. A proto prý on Přibík znaje to, že biskup vlastně proti králi a rozkazům jeho se bouří a věrného sluhu králova a vykonavatele královských rozkazů v klatbu dal, odvolává se z té klatby a interdiktu ku sboru církevnímu, aby nerozvážný výnos biskupa Jana zrušen byl. Mimo to ustanovil Přibík zástupcem svým Jana Světlíka z Rakousek, který appellaci tu dne 18. února na bráně kathedrálního chrámu olomuckého uveřejnil a po celou mši u přítomnosti velikého množství lidí viseti nechal.[2]) Biskupovi Janovi pak Přibík poslal

[1]) „Michko de Naussedlicz" stojí v originale; jest to město Slavkov. Mimochodě podotýkáme, že ono místo Nawserlitz, Newserlitz, Neusterlitz, které u Palackého Děj. IV. 2. str. 436, pozn. 332 se čte, věrojatně jest také Slavkov (po něm. nyní Austerlitz, dříve však Neosedlicz, Nausedlicz) a nikoli Hostěradice, kteréž po něm. vždy Hosterlitz se psalo a znělo.

[2]) Cer. č. 358 str. 967 ssl. 977. 979.

dne 20. února toto ohlášení: „Ode mne Přibíka z Odlochovic tobě kněze Jene biskupe z Litomyšle dávám věděti: tak jakož mne v kostele olomuckém napomenul, věz, žeť jsem sě odvolal k svatému sboru do Kostnice a budúcímu papeži. A to své odvolání ohlásil jsem také v kostele olomuckém a chciť sě právem brániti a toho odvolání teď posílám přepis. Dán v Lutovli v sobotu po světém Valentíně." [1])

Mimo toto odvolání Přibíkovo podány také tou dobou ještě jiné spisy a stížnosti ku sboru Konstantskému a to se strany jak Alšovy tak Janovy. Sotva že biskup Jan potvrzení od sboru obdržel, kanovníci ti, kteří jej postulovali, podali žalobu na stranu Alšovu, ve které líčili, kterak Aleš a strana jeho statků biskupských se zmocnili, kacířství za jeho vlády se zmáhá, mše husitská u jeho přítomnosti sloužena byla, zboží biskupská se pustoší a mrhají: proto aby tedy sbor Alše a přívržence jeho před sebe buď si i pomocí ramene světského předvolal, aby ze zmrhání statků církevních a podporování kacířství se zodpovídali. Strana pak Alšova vznesla na sbor spis, v němž žádala, aby především napomínání a klatby, které biskup Jan na Alše a stranu jeho vydal, se zrušily a pak, aby sbor potvrzení Alše arcibiskupem pražským učiněné za zákonnité uznal a byloliby potřebí biskupa Jana před sebe pohnal. Věc tato odevzdána jest při sboru kardinálovi Janovi biskupu z Ostie a místokancléři dvoru papežského, který další vyšetřování a jednání nařídil papežskému auditoru Bertoldovi z Vildungen, jenž také výhrůžky a klatby biskupa Litomyšlského na Alše a stranu jeho vynešené zastavil. [2]) Od tohoto rozeznání odvolal se prokurator Janův, Michal z Brodu Německého, k otcům, aby s toho zastavení a půhonu, kterým biskup Jan před koncilium volán býti měl, sešlo. Sbor nařídil Bertoldovi nové vyšetřování. Tento však jsa zastrašen náruživostí, kterou mnozí členové sboru biskupu Janu Litomyšlskému

---

[1]) Cer. l. c. str. 980.

[2]) „Auditor (t. j. Bertold z Vildungen) citationem per edictum necnon inhibitionem ad partes decrevit. Cum autem, Reverendissime Pater, videantur esse facta extorta et perpetrata contra administratorem predictam et ipsius synodi decretum et ordinationem, supplicatur R. P. pro parte nationis germanicae, quatenus .... dictam citationem et inhibitionem in contenti absque cujuscunque partis ad hoc vocatione revocet, casset et annullet, necnon mandet capitulo, vasallis et subditis ecclesiae Olom., quatenus sub poenis et censuris ecclesiasticis et aliis poenis formidalibus praefato Johanni episcopo velut administratori in omnibus pareant et obediant." Cer. l. c. pag. 890.

stranili[1]), vzdal se všeho vyšetřování, které ovšem ve prospěch Alšův rozhodnuto býti nemohlo. Vždyť se žádalo na sboru, aby on sám potvrzení Jana Litomyšlského učiněné loni u veřejném sezení koncilia odvolal a zrušil, což sbor představuje celou církev ještě méně se svou ctí a vážností učiniti mohl, než arcibiskup pražský, který taktéž své potvrzení Alše zrušiti nechtěl. Mimo to otcové znali Jana Litomyšlského za horlitele pro církev římskou a nesmířitelného odpůrce nového učení, kdežto Aleš nařknut byl, že husitství nakloněn jest. Když tedy Bertold z Vildungen jednání u při té se vzdal, žádal prokurator Alšův a strany jeho, mistr Jan Helling, aby další vyjednávání na někoho jiného vzneseno bylo. Ustanoven k tomu kardinal Pisanský, Alaman, který v pátek dne 16. července l. 1417 v Konstancii vynesl rozsudek tento: potvrzení Alše na biskupství olomucké, které arcibiskup Kunrat vydal, i všechno to, co z toho potvrzení šlo, se zrušuje, odvolává a za neplatné se prohlašuje.

Tímto rozsudkem byl Aleš tedy s biskupství složen, nicméně však biskupství se nevzdal. Jan Litomyšlský jsa od sboru, jako svrchu dotčeno, ustanoven za administratora do volby papeže nového a po volbě té maje správu jen do tří měsíců dále vésti, když kardinal Ota z Kolonny dne 11. listopadu l. 1417 jednohlasně za papeže volen byl a jméno Martina V. přijal, obrátil se k novému papeži, aby jej na biskupství olomucké stvrdil, což tento také listem daným dne 14. února l. 1418 učinil. Sotva však došlo potvrzení papežovo do dioecese olomucké, Aleš a kanovníci jeho vznesli žádosť na nového papeže. Vypravujíť v ní o postulaci Jana Litomyšlského, kterak učiněna byla, aniž kanovníci mimo dioecesu Olomuckou bydlící přivoláni jsou, kterak oni pak kanovníka Alše volili, jenž potvrzen byl od metropolity, kterak postulovaný Jan vyslal posly ku sboru, u něhož Aleš osočen byl za přítele nového kacířství, kterak voliči Alšovi žádali, aby sbor jej potvrdil, kterak Jan toho dovedl, že kardinal Alaman potvrzení arcibiskupa Kunrata zrušil, neslyšev svědkův Alšových a propůjčiv ucha svého jen svědkům strany Litomyšlského biskupa. Žádají tedy papeže, by rozkázal, že proces znovu se probrati má a biskup Jan až do konečného vyřízení té pře, aby nic nového před se nebral a bude-li potřeba, před papeže pohnán byl. Papež ustanovil, aby kardinal Placentinský, Branda, tuto stížnosť a žádosť

---

[1]) Propter varios clamores dictae partis adversae dictus Bertoldus forsan, hanc causam audire non est bene inclinatus aut saltem aliqui ex natione germanica, ut eam audiant, minus bene sunt contenti.“ Cer. l. c. pag. 885.

vyšetřoval, avšak tím směrem, aby Aleš i tresty církevními donucen byl vzdáti se biskupství.[1]) Prokurator biskupa Jana u věci té, mistr Gerard z Verdena, ohlásil a svědky dotvrdil, že příchod k Alšovi není bezpečen, aby tedy edikty v kostelích biskupství olomuckému poblízkých napomínán byl vzdáti se biskupství a kdyby toho neučinil, aby ihned ke dvoru římskému do Konstancie pohnán byl. Kardinal Branda vydal tedy proti Alšovi list napomínající, v němž on a jeho přívrženci pod klatbou církevní a interdiktem se vyzývají, aby dvanácte dní od uveřejnění listu pořád sběhlých všecky hrady, města a statky biskupství olomuckého z držení svého propustili a je biskupovi Janovi nebo plnomocníkům jeho vydali; nad to aby za třicet dní před kardinálem dosvědčili, že tak se zachovali, jinak že Aleš i přívrženci jeho před něj pohnáni budou. Tento rozkaz kardinálův vydán v Konstancii dne 7. máje l. 1418.

Biskup Aleš, znaje nepřátelské smýšlení Olomučanů proti sobě bydlel času toho v Kroměříži, ustanoviv kanovníka Víta z Lomnice officiálem kostela olomuckého; biskup Jan meškal v Litomyšli. — Soudíme to z toho, že na základě plnomocenství od sboru obdrženého, aby kacíře v dioecesi Litomyšlské a Olomucké stíhal, do Litomyšle povolal listem daným tamtéž dne 5. února l. 1418 několik kněží z Moravy, aby se před ním z nároků husitského kacířství očistili a na několik článků víry odpovídali. Poznáváme z tohoto pohnání zároveň, kde všudy tehdáž husitské služby na Moravě se konaly. Předvoláni byli: Vít z Lomnice, officiál biskupský, Zikmund kaplan kdysi Lacka z Kravař, Mikuláš a Pavel řečený Kaysnar držitelé (occupatores) kostela ve Strážnici, Jan řečený Nalucha, Tomáš a dva Blažeji držitelé kostela v Pačlavicích, Petr držitel kostela v Kvasicích, Pavel úchvatník kostela ve Veliké; Lev, Stach a Lukáš úchvatníci kostela ve Veselí, Ondřej a Václav úchvatníci kostela v Ratajích, Martin úchvatník kostela ve Vznorovech, Tomáš Klečka úchvatník kostela v Lipové, Jan úchvatník kostela v Tlumačově, Mikuláš v Napajedlích, Václav řečený Škleboň v Šarově, Bartoloměj v Kvasicích, Jan Bledoň vikař v Kvasicích, Pavel farář ve Střílkách, Jakub farář v Boršicích a Martin v Hradčovicích.

Vynesením kardinála Brandy daným dne 7. maje 1418 pozbyl Aleš veškeré naděje, že by papežská stolice jej kdy za biskupa Olomuckého uznala. S druhé pak strany nemohlo Jana Litomyšlského

---

[1]) „De mandato domini nostri papae audiat rev. pat. card. Placentinus, moneat dictum Alssonem intrusum et ejus adhaerentes sub poenis ecclesiasticis, quod desistant ab occupatione etc.“ Cer. l. c. oag. 880.

zůstati tajno, že také král Václav tak snadno se nenakloní, aby Přibíkovi z Odlochovic, který hrady a statky jménem královým držel, nařídil, by Jana ve skutečné držení biskupství připustil. Takovéto úvahy, pak zjevná jistota, že dlouhým až i krvavým sporem, vzájemným obou soků na sebe metáním klateb věc obou jen se před laiky pohorší, pohnuly biskupa Jana, že se dal u vyjednávání s nepřítelem svým, aby také rozkol v biskupství Olomuckém, když schisma v církvi obecné již pominulo, urovnán a jemu jeden pastýř zjednán byl. Okolností, za kterých ono vyjednávání se dálo, místněji neznáme; jen to se podobá pravdě, že Jan to byl, který k vyjednávání se nabízel a také králi Václavovi v tom se ochotným ukazoval. Vycházíť to ze spisu zachovaného v archivě Třeboňském, jemuž nadepsáno: „Články sepsané panem biskupem Litomyšlským na důkaz úcty krále, a k vůli povýšení Alše.“ Články ty zněly, za prvé: kdyby král žádného za biskupa Olomuckého od stolice papežské jmenovaného neuznal, král především rozkazuje, aby všecky statky od kohokolvěk držené vrátily se kanovníkům a kněžím a tito od žádného více týráni nebyli, by stížnosti více ke kurii podávány nebyly. Za druhé: obě strany zachovejtež příměří až do svatého Havla, poněvadž se neví, zdali spor při stolici papežské rychle bude moci býti ukončen. Za třetí: mezi tím ať Aleš nevkládá se ve správu kostela Olomuckého ani světskou ani duchovní vyjma hrad Mejlice a město Vyškov se vším příslušenstvím jich, ostatní ať vzdá biskupu Janovi jako poslušný syn stolice apoštolské, aby Jan i s kapitolou mohli papeži ohlásiti, kterak Aleš rozkazův apoštolských poslechl. Za čtvrté: král ať pošle posly své k papeži, aby podle vůle své povýšil Alše buď na biskupství Olomucké buď Litomyšlské a biskup Jan ať též pošle podle přání králova posly své k papeži s vyjádřením, že on svoluje k tomu, aby Aleš na jedno z těch dvou biskupství ustanoven byl, tak aby biskupu Janovi zůstalo jedno a Alšovi druhé.

Tímto rozvážným jednáním biskupa Jana ukončil se dvouletý ostudný spor o biskupství Olomucké, an výpovědí papežskou Janovi se přidělilo Olomucké, Alšovi pak Litomyšlské biskupství.

Zavírajíce rozpravu svou dotkneme se ještě výtky Alšovi činěné, že byl přívržencem nového učení husitského. Pravili jsme svrchu, že on v podezření to upadl ne bez příčin: trpěl to, že u přítomnosti jeho mše pod obojí se sloužila; měl za důvěrného přítele rytíře Jana řečeného Sádlo ze Smílkova, který jej také často dosti znamenitými sumami zakládal a o němž známo bylo, že mezi přední

přátely nového učení náleží;[1]) nečinil nic, aby kněze husitské napomínal nebo do konce ostře s nimi nakládal. Není tedy divu, že v době rozkvašeného horlení náboženského od strany katolické za rozkolníka považován byl a to tím více, ana také strana husitská Alše ku svým následníkům počítala. Zachoval se totiž dopis daný, jak se domnívám, od Šimona z Tišnova „k velebnému biskupu Olomuckému nyní v Kroměříži sídlícímu,“ ve kterém pisatel si stěžuje do jakéhosi kněze Pavla, který prý Jana Husa a Viklefa za kacíře prohlašuje, články víry od university pražské potvrzené zatracuje atd. a pisatel podává zprávu svou tak, jakoby předpokládal, že Aleš s ním souhlasí a nikoli ku knězi Pavlovi nepřistupuje. Avšak zdá se nám, že Alši s obojí strany se křivdilo, že podezříváním takovým byla vinna jeho kolisavosť, nestatečnosť povahy, která každého rázného předsevzetí a jednání se štítila. Nejvíce však padá zde na váhu, že horlitel pro věc římskokatolickou tehda největší, biskup Jan totiž se nezdráhal ujímati se Alše u papeže, aby na biskupství jedno nebo druhé povýšen byl, cožby zajisté nebyl učinil, kdyby přesvědčen byl, že Aleš skutečně novému učení ze srdce přeje. Protož máme za to, že Aleš byl jen vlažným, kde horlitelé očekávali, že bude teplým; tak se stalo, že strana katolická jeho nenáviděla, husitská pak že ho šetřila. To se ukázalo, když měšťané Litomyšlští dne 2. května 1421 čtyři artykule pražské přijali a husitské vojsko do města svého pustili: husité hradu biskupského se nedotkli a nechali biskupa úplně na pokoji, který pak s husitským hejtmanem Bořkem dobře se snášel. Teprve když r. 1425 Sirotci k městu se blížili, utekl se Aleš i s kapitolou do Moravy, aby více na biskupství své se nenavrátil, kteréž v bouřích husitských úplně zaniklo. Kde pak se zdržoval, není nám známo; jen z roku 1427 máme listinnou zprávu, že tehda v Uherském Hradišti meškal. Avšak ani dřevní odpůrce jeho, biskup Jan, který statečnou bojovností svou biskupství Olomucké obhájil a zachoval, neumřel v dioecesi své; nýbrž byv jmenován r. 1428 od krále Zikmunda také biskupem Vácovským umřel v Ostřihomě dne 9. října l. 1430.

---

[1]) Jmenuje jej Aleš ještě r. 1420 „consultissimus vir et amicus noster.“ Dobner Mon. IV. pag. 412. Že toto přátelství spolu příčinou bylo onoho podezřívání Alše, jde také z kn. Tovač. kap. 217, kdež biskup Tas si stěžuje, že biskupství Litomyšlské se dostalo *Sadlovu* příteli. — Dle toho se zároveň vidí, že čtení v mém vydání kn. Tovač. na tomto místě ode mne přijaté: „*sedlákovu* příteli“ opraviti sluší v „*Sadlovu*“ příteli.

O složených slovech v češtině.

Napsal *A. Vašek.*

Část první.

Jazyk český v rozličných dobách trvání svého nestejnou měrou užíval složenin. V době nejstarší, takořka předhistorické, ve které o theorii jazyka nebylo ani slechu, složeniny tvořily se bujnou silou samorostlého a cizotou nezkaženého vědomí jazykového. Plodnosť ta trvala ještě za času, ze kterého nejstarší památky písemné jazyka českého pocházejí. Ve střední době literatury české tvořivosť, anebo snad zalíbení ve složeninách, klesá na stupeň dosti nízký, na kterém ovšem ustrnula i v době úpadku českého národa v 18. století. Když pak národní život a literatura česká na počátku 19. století znovu počaly zkvétati, i ona tvůrčí síla vědomí jazykového zase oživla, napřed ústy vzletných básníků (jako Kollára) a po jejich příkladu i spisy střízlivých pěstovatelův učené prosy.

Komu se výrok náš o *nejstarší* době jazyka českého zdá býti pravdě nepodobným, toho odkazujeme k jediné památce slovesné z onoho času, k vlastním jménům osobním i místním. Jaká tu hojnosť složenin nejsmělejších a přece tak případných! Jak významny jsou mnohé složené názvy osadní, jež po většině posud neskrouceny žijí v ústech lidu! Na důkaz uvádíme zde některá jména *povahopisná* (o nichž viz článek v předešlém ročníku časop. Mat. mor.): Chvatěruby, Libosvary, Utěchvosty. Přestavlky, Kozolupy, Břehoryje, Doloplazy, Chroustoklaty, Koloděje, Kotopeky, Pustověty, Trnobrany, Žernoseky; Kratonohy, Kosmonosy, Nasevrky, Tuněchody, Bujesily atd. Podobná rozmanitosť a hojnosť naskytuje se nám také ve staročeských jménech osobních, jako: Bohurad, Božetěch, Braňsud, Domažil, Hostimil, Hosťpříd, Chotěbor, Lutobor, Křesomysl, Načepluk, Samoděl, Svatopluk, Těchobud, Třebomysl, Ubyslav, Zbyhoň atd.

Nejstarší památka básnictví staročeského Rukopis Zelenohorský, jenž zajisté z časů pohanských pochází, poskytuje nám značný počet složenin: stříbropěný, zlatopíský, ztatonosný, vltoříčný [1]), stříbronosný, věhlasný, pravdodatný, pravdozvěstný, svatocudný, věkožizný,

---

[1]) *Vlto* pochází od kořene *vl* (volvo), odtud vlna, vláti; bylo zajisté ve staré češt. substant. *vlt* (cf. plť, smrť) = vlnění, aneb particip. *vlt* cf. u-mrt-i,

Také druhá slavná památka staročeského básnictví národního, Rukopis Kralodvorský, vyznamenává se hojným počtem složenin; tak čteme v Jaroslavu: veleslavný, zlatohlav, čaroděj, jarobujný, vojevoda, milosrdí, přemnožství, všestrašivo, prorada, samochtíc, hlasonosný (v Žalt. Praž. vyskytuje se dle Jungm. také „v hlasonosiech“ = in vociferatione) velebyster, věhlas, krupobití, velelítý, sáhodlouhý; v básni Čestmíru nalezáme: vysokorostlý, blahodějný, lepotvorný, jarohlavý, Vlaslavobojce (cf. Dalimilovo „mužebojstvo“). V jiných básních téhož rukopisu čteme ještě: dlúhopustý, šedošerý, masožravý, hrózonosný, zlatostvúcí, kuropění. Některá z uvedených složenin vyskytují se ovšem vícekráte.

Naproti tomu Alexandreida, která ač starší Rukopisu Kralodvorského (zejmena Jaroslava) obsahem i formou dle cizokrajných vzorů psána byvši, mnohem chudší jest složeninami.

Snad někdo namítne, že nejstarší čeština jen v básních složenin ráda užívala, v nevázané řeči však se jim vyhýbala, tak jako spisovatelé doby střední a prosaikové doby nové. Námítku tu vyvracují jména vlastní, jmenovitě osadní. Kromě toho nalezáme právě u starých dobrých prosaiků dosti složenin, později z užitku vyšlých. Tak čteme u Štítného vedle mnohých posud užívaných složeniny: napěnožec (kdo si hrdě vykračuje, nohy napíná), rukotržnosť (marnotratnosť), samotěžný mlýn, sladokusný (sladké chuti), holoplíště (neopeřené ptáče), dlúhověčen (budeš — na zemi) a jiné.

Vplyv latiny, dle které se v době střední prosa česká vzdělávala, nebyl přízniv složeninám, za to v době nové vplyv němčiny zavedl některé prosaiky české ku tvoření složenin duchu jazyka českého se příčících, ano nepotřebných.

Porovnáme-li české *rukavice* s něm. Handschuh, aneb *podkova* s něm. Hufeisen, poznáme okamžitě nemotornosť něm. složenin naproti vhodnosti českých jednoduchých názvů; a zajisté dáme i v jiných případech přednosť slovům jednoduchým, jestliže pojem dosti jasně vyjadřují. Avšak vyskytují se pojmy tak složité, že jest těžko i Čechovi jednoduchým slovem je vyjádřiti, ačkoli řeč česká nad jiné se honosí neobyčejnou hojností prostředků kmenotvorných; pak ovšem nezbývá leč opsati pojem složitý dvěma nebo více slovy, nebo vyjádřiti jej složeninou. Tak opisujeme zeměpisný pojem něm. Wasserscheide jmenovaný, v nové době dvěma slovy „rozhraní vod“ a přece měli staří Čechové jednodušší název *předěl*, jejž jiní Slované posud zachovali, a jak se *Herm. Jireček* domnívá, (Slov. právo I.

vltořičný tedy znamená tolik co vltořeký = rozvlněné řeky mající (composit. possess.). Vltava tudíž jest vlnící se, silně proudicí řeka.

str. 5) naši předkové označovali pojem ten také slovem *vrchomezí,* které se udrželo v něm. názvu hory Hohemense.

Složeniny nevyhovují pouze prosaické potřebě, nýbrž mají také svou aesthetickou stránku, která je staví po boku řečnickým figurám a básnickým ozdobám slohovým. Miklosich praví, že půvab složenin se zakládá na bohatém obsahu myšlénkovém ve formě stručné, tak na př. ruské „suchorosie“ značí sucho, pocházející z nedostatku rosy. Jak. Grimm tvrdí podobně: „Snadnosť skládání slov v němčině je vzácná přednosť; tím nabýváme živých výrazů básnických, kterých často ani přeložiti nelze do jiných jazyků. Avšak tyto cizí jazyky předstihují nás nezřídka jednoduchými slovy a odvozovacími prostředky. Složeniny jsou krásny, když dva pojmy v jeden obraz sloučí, méně, když *jeden* pojem ve dvě slova rozdělí. V básních jiných novějších řečí není snad dosti složenin, v naší prose je jich příliš mnoho. Latinské *malus* (jabloň), *vinea* (vinice), *mulctra* (dojak) zasluhují přednosti před naším Apfelbaum, Weinberg, Melkfass“ atd. Ano Grimm neváhá tvrditi, že některé něm. složeniny projevují dobu rozvoje, která jen po neblahém zdivočení jazyka povstati mohla. Komuž tu nepřipadne podobný úkaz z dějin jazyka českého v 18. a na počátku 19. století?

Povážíme-li, že naše řeč a literatura, po více než jedno století byvši úplně zanedbána ano i násilně potlačována, ve mnohém oboru daleko zůstala za ostatními řečmi evropskými, přiznáme zajisté křisitelům vědecké literatury české na počátku tohoto století se vyskytnuvším právo, tvořiti slova nová pro pojmy nové, jež během půl druha století v oboru lidského věděni vznikly. Za to oprávněni jsme na nich žádati, aby slova ta se nepříčila duchu jazyka, t. j. aby se shodovala s pravidly, kterými čeština u tvoření slov se řídila, pokud přirozený rozvoj její nebyl násilně přetržen a vědomí jazykové porušeno cizáckým vychováním vzdělanců̊v.

Pravidla o tvoření slov jak jednoduchých příponami a stupňováním, tak složených spojováním dvou nebo více slov v jedno, nebyla posud v literatuře naší úplně vylíčena. Jen některé počátky v té věci učiněny, jež v rozličných spisech roztroušeny jsou a těžko shledati se dají. Mnohem více prospěl v tom oboru celému Slovanstvu slavný jazykozpytec *Fr. Miklosich.* Jeho práce, zejména 2. díl srov. mluv. slov. jaz., který jedná o tvoření kmenů, za základ položíce a doplňujíce jej vzhledem k češtině, pokusíme se zde o sestavení pravidel, kterými se přesná čeština řídí skládajíc slova.

Složeninou nazýváme spojení dvou slov anebo kmenů v jeden celek slovný, který také v mysli jednotný pojem vzbuzuje. Kde více

než dvě slova v jedno spojena jsou, tam máme takořka složeninu druhého stupně, která povstala ze dvou členů, z nichž jeden neb oba již složeny byly. Výminky jako na př. latinské *su-ove-taurilia* jsou velmi řídky.

Grimm dělí složeniny ve dvě hlavní třídy, vlastní a nevlastní; známkou vlastního složení jest mu skladací samohláska, kterou prý původně první slovo ke druhému bylo připojeno. Dle jeho mínění na př. ve slově „černohlavý" první část složeniny „černo" má sklad. samohlásku, za kterou bychom ve slov. jazycích musili považovati *o*. Avšak mínění to je zastaralé, neboť srovnavací jazykovědou jest dokázáno, že „černo" je původní kmen, jenž ve staroslov. zněl černъ; koncové *ъ* není nic jiného, než seslabené původní *o*, jak Dr. L. Geitler ve své fonologii starobulharské dokázal. Tím celý základ rozdělení Grimmova je vyvrácen.

Miklosich dělí takto: ze složenin jsou jedny toho spůsobu, že jednotlivé členy jejich jsou samostatná slova, jako na př. v srbském *ništačovjek*, kde ništa i čovjek jsou tvary slovné, které samostatnými částkami věty býti mohou. Takové složeniny Miklosich nazývá Zusammenrückung, což bychom snad slovem sloučeniny přeložiti mohli. Jiné složeniny jsou takové, že jednotlivým členům jejich aneb aspoň jednomu z nich nepřísluší úkon samostatného slova, jako na př. ve slově *holobrad* (demin. holobrádek), ve kterém *holo* není neutrum adjectiva hol (holý), nýbrž pouhý kmen, který ve větě místa nemá; a *brad* není snad genit. plur. od slova *brada*, nýbrž nový kmen utvořený příponou *ъ*, která ovšem v češtině od nepamětných časův odpadla.

První druh složenin jest mnohem volnější než druhý; připomínáme jen na sloučeniny jako naše *pánbůh*, vlastní jm. *Malýpetr*, *svévole* (vlastně svoje vůle, jak z polského *swawola* [1]) vysvítá). Může tudíž stupeň pevnosti složeniny za základ roztřídění složených slov sloužiti.

A. Sloučeniny.

Slova sem spadající dělí se dle částek sloučených ve čtyři třídy: 1. sloučení jména se jménem, 2. částice se jménem nebo slovesem, 3. číslovek, zájmen a částic mezi sebou, 4. sloves s jinými částkami řeči.

I. Příklady, kde v češtině jméno se jménem se pojí, kromě na hoře uvedených jsou mor. *povsinoha* (= uličník), *Ježibaba* čili Jagababa (první část slova toho je turanské jaga = nepřítel, tedy = zlá baba, opak její Zlatábába), *smrtholka* t. j. Morana.

---

1) Slovácky *svávola, svávolný.*

Miklosich sem také čítá české *neznaboh,* o němž níže řeč bude, (že to není 3. praes. *nezná* boha, ukazuje již krátké *a*) pak přísloví *„jaký pánbůhdej, taký bodejzdráv,“ „darmodej umřel, kupsobě nastal“* a slovo *poberto* či *poberta,* ačkoli je na první pohled patrno, že zde máme imperativy, tedy verba s jinými částkami složena.

II. Druhá třída sloučenin rozestupuje se ve dvě řady: a) spojení záporné částíce ne, b) spojení předložkové částice s jiným slovem.

a) Co se týče významu první řady, mění obyčejně záporné *ne* význam *jména,* ke kterému se přidruží, v mírný opak, někdy značí něco zvrhlého nebo zlého. Tak znamená *nehezký* ne pouhou negaci, nedostatek hezkosti, nýbrž tolik co *škaredý,* jen že pojem ten je mírněji vyjádřen; *nečest* je skoro tolik co hanba; podobně *nemrav, nenávisť, nechuť, nečas* (cf. německé Unwetter), *nepohoda, neduh* (vlastně co nejde k duhu), *nemoc, nebezpečí, nešvar, neplecha, nečlověk* (Velesl.).

Podobně máme také ve slovese *nenáviděti* opak náviděti, ačkoli *ne* s časoslovy spojené pouze původní význam neguje.

Ostatně nelze spojení verba s částicí *ne* za sloučeninu považovati, ačkoli je v češtině za jedno slovo vyslovujeme a píšeme. Podobně bychom mohli psáti „doměsta“ místo „do města,“ poněvadž to skutečně za jedno vyslovujeme.

Pozoru hodno jest, že se od časoslov záporných tvoří jména, úplně obdobná odvozeninám předložkovým na př. *neuk, nestyda, nekola* (neustupný člověk, od kláti, cf. nekolný špalek). Obyčejně sprostředkuje se takový útvar předložkou: *nedouk, nedohonče* (nedohoněný uteklec), *nedohořek* (zbytek svíčky), *nedopita* (piják), *nedosyta* (Nimmersatt), *nedožrout* (mělo by vlastně zníti nedožera, jak z osadního „Nedožery“ vysvítá), *nedotyka* (noli me tangere), *nedotvora* (Bildungshemmung čili dle Darwinovy theorie Ahnenbildung), *neodbyda, neposeda, nesplata* (kdo nerád platí), *nezbeda, nezabudka, neoprávka* (místo neopravené); od jmen tím spůsobem odvozeno: nevlid a nevlida, neuznalec, neužilec. Sem náležejí vlastní jména jako Nelepa, Nesrsta.

Podivno, že u některých slov negací se pojem sesiluje, na př. *nehňupa* = hňup (přezdívka), *nehorázný* (jestliže to slovo souvisí s ruským gorazdo = velmi; ve starosl. má gorazdъ arciť jiný význam = zkušený), *neohýralec* (je vlastně totéž co ohýralý), *nepobuda* tolik co pobuda (tulák), *nesvár, nešoust* = ošoust, na Moravě praví se *urvalec,* v Čechách *neurvalec.*

b) Ze slov, ve kterých předložka se jménem se pojí, náleží jen

část ke sloučeninám; mnohá jsou pravé složeniny, o nichž tedy později řeč bude.

Velmi důležito jest ve slov. jazycích slučování předložek s verbem, poněvadž má zvláštní vplyv na jakosť děje; o tom však jest v českých mluvnicích dosti pojednáno a pravidlo toho skládání jednoduché, pročež nebudeme zde o tom slov šířiti.

Některé předložky zachovaly ve složeninách jmenných starší tvar, jako *pa* (po), *pra* (pro), *sou* (s) na př. pahrbek, pařez, palouk, prastarý, praděd, prastrýc (Grossonkel), souboj, soucit. Zřídka kdy spatřujeme to u časoslov, na př. padělati (má také jiný význam než podělati).

III. Sloučením číslovek jednoduchých anebo s předložkou spojených povstala skoro všechna slova, jež čísla nad desítku sahající vyjadřují, na př. jedenáct, dvanáct atd. znělo původně *jeden na deset, dva na desět* atd., dvacet, třicet, padesát, šedesát vzniklo ze *dva deseti, tři desete, piat desát, šest desát* atd., zastaralé jedenmecítma atd. z *„jeden mezi desetmá“* atd.

Také mezi zájmeny nalezáme sloučeniny jako *někdo* (dle Miklosiche = nevím kdo), týden = týž den, každý = kyždo atd.

Zvláštností jsou sloučeniny jako *nej-starší.* Miklosich má za to, že *naj* je sesílená předložka *na.*

IV. Miklosich čítá k nevlastním složeninám všechna složená slova, jichž první část jest sloveso, na př. *bolehlav,* jméno rostliny jedovaté, jejíž požití působí *bolení hlavy.* „Takové složeniny,“ praví Miklosich, „jsou ve slov. řečech hojny, avšak ze spisovné řeči skoro zcela vyloučeny a mají v obecné mluvě humoristickou příchuť.“ Také Dobrovský praví o slově *kratiknot* čili *tratiknot,* jež bezpochyby V. Rosa utvořil: rite quidem derivata sunt, sed puerilia (jsou sice správně odvozena, avšak dětinská). I Jungmann jest mínění toho, ježto ke slovesu kratiknot připojil poznámku, že lépe jest říci „utěradlo.“ Než slovo Rosovo se ujalo v lidu a slyšeti je jako i jiná toho druhu, u nichž není stopy dětinskosti nebo žertovnosti. Sem náležejí slezské *kopidol* (hrobař), Hájkovo *boleoký,* pak mnohá jména rostlin, na př. *bolehlav, hubilen, konitrud, lomikámen* (cf. lat. saxifraga), *matonoha* a jiné; podobně mají význam vážný *třesohlasý, třesoruký, třesonohý,* aneb aspoň neutralný jako *klapouchý, vrtohlavý* (nemoc ovčí), *vijohlav* (jméno ptáka) a ještě několik jiných.

Miklosich má za to, že zde nelze pomýšleti na podobné útvary sanskritské, jako *taraddvēšas* vítězící nad nepřátely, poněvadž první část sansk. složenin je participium, že tedy máme zde před sebou nový útvar, který se kromě slov. jen ještě v němčině a románštině

vyskytuje. První část těch složenin jest prý starý imperativ, jenž se končil v 2. a 3. osobě jednot. hláskou *i;* kde sloveso prvního členu končí v *o,* vysvětluje to Miklosich tím, že přemnohé složeniny nominalné končí touto hláskou, že tedy chybnou analogií *o* vniklo tam, kde původně *i* bylo neb býti mělo.

Původní význam takových složenin bylo prý *vzvolání* (rozkaz), ve kterém s imperativem se spojuje vokativ neb akkusativ, dle toho, je-li sloveso střední neb přechodné. Že druhý člen složeniny nestojí ve vokativě neb akkusativě, má prý svou příčinu v tom, že by tím ona slova přestala býti složeninou, celkem.

Že nám zde není činiti s útvarem mladým, dokazuje předně *staroslovanština,* která podobné slož. měla: *izkusoborъ* zkušený v boji, *ljuboiměnije* lakomství, *přestąpokletije* křivá přísaha, *vrtoglavъ* závrativý, *nejevěrъ* nevěřící (vzniklo z *ne-im*(jmu) *věra*, jinak též nejętověrьnъ a *neimověrьnъ*), *věgodъ* zkušený a *věglasъ*[1]) rozumný. Za druhé svědčí o starobylosti slov těch slov. *jména vlastní,* která čím starší jsou, tím více takových složenin obsahují (příklady viz níže), a za třetí *starořecký jazyk,* který má takových složenin velikou hojnosť, jak ve jménech obecných, tak vlastních. Řecká literatura nám také nade vši pochybnosť dokazuje, že v útvarech toho druhu nevězí snad již za příčinou pouhé formy význam žertovný, humoristický, nýbrž že zde máme slova tak vážná a opravdivá, jak u jiných druhů složenin. Humor. příchuť mnohdy neleží ve spůsobě složení, nýbrž ve významu členů složeniny, tak na př. význam slova *duspivo* a *plašikura* zůstane žertovný a posměšný i tenkrát, když jim dáme obyčejnější tvár „pivodus“ a *„kuroplach,“* které se také skutečně v naší řeči vyskytují. Že je počet těch humorist. a žertovných slov nyní hojnější, dokazuje jen, kterak v řeči obecného lidu toho druhu složeniny v oblíbenosti zůstaly a déle se udržely, než u pěstovatelů písemnosti. Příklady z řečtiny uvedeme níže.

Česká složená slova toho druhu vyvracují theorii Miklosichovu a dokazují, že ve slov. jazycích se také skládá *verbalní kmen* se jmény, že tedy zde máme před sebou složeniny vlastní, ne pouhé sloučeniny.

---

[1]) Miklosich má za to, že zde máme 3. osobu sing. staženou s předmět. Avšak v staroslov. je 3. osoba sing. *věstь*, nemůže se tedy na ni pomýšleti; mámeť zde před sebou kmen verbálný *vêd* slož. se subst. *godъ* a *glas. d* vypadlo tak jako v slož. Aor. bezsponovém na př. vêchъ (= vedechъ, rêchъ = rekochъ); podobně vysouvá se *d* v 1. osobě sing. dual. a plur. praes. v časování bezsponovém. Toť nový důkaz starožitnosti toho složení. Ve slož. *věhlas* znači „hlas“ původně as „řeč,“ význam původní byl by tedy *výmluvný; věgod* značí: ví, co je vhod.

Abychom tvrzení své náležitě dokázali, uvedeme zde všechny nám známé složeniny verbalní.

1. *Obecná jména:* *bažihuba* (Leckermaul, Palkovič), *bolehlav*, *boleoký* (též bolovoký, Hájek), *bolekyčlosť* (Presl. rostl.), *buřisvět* (Jungm. bez udání pramene), *češpivo* (Jgm. po Dobrovském), *davizvěř* (Jgm. bez pramene), *drbohlav* (neodhodlanec, Šumavský), *držemota* (Jgm.: excerpta Dobr.) = *držgrešle* (Šum.), *držmíšek* (Jgm. bez ud. pram.), *dusvíno* (paměti Kutnoh. „za toho dusvína (krále Václava IV.),“ *hasačert* (Mühlbeutelstecken, Aquensis lex., pak pokušitel, zlý ďábel, Rešel, od slova *hasati* = rejditi. Usus.), *honsobě* Trossbube (Jgm. z Rešel.), *hřešpytel* (Jgm. dle Dobr.), *hryzikůrka* (Dobr.), *hubilen* (rostlina, byl. Mathiol.), *hubihrách* (Presl), *chrastibotka* (Šumavský praví, že jest to potupné slovo a vykládá je něm. Stiefelschlepper), *chlepouchý* (Jgm. ochlípené uši mající, Usus.) *kazichleb* (Jgm. dle Zlobického), *kazisvět* (Usus.), *kazilen* (Jgm. bez pram.), *kazimluv* (Dobr.), *kaziškol* (Komenský), *kazivíno* (Velesl. = piják), *klatisvět* (= tulák. Usus.), *klepinos* a *kleponosý* (pendulum nasum habens. Rešel.), *konitrud* (Dobr. jméno rostl. lat. gratiola nazvané, bezpochyby = končí trud či nemoc), *kopidol* (mor.), *kratiknot* a tratiknot (Rosa), *krutichvost* (Šum. = Zieraffe, u Jgm. čteme *krutichvist*, člověk upejpavý. Us.), *krutohlav* jinak *vrtohlav* a *vijohlav* (Jgm.), *lapikura* (slc. = tchoř), *litochleb* (skoupec, Rešel.), *lomihnát* (Dobr.), *lomikamen* (saxifraga, byl. Math., u Rešel. čte se *lupkamen*), *mastihuba* (Leckermaul. Us.), *mastikulka* (Schlüffel, Dobr., na Moravě = chytrák), *matonoha* (lolium temul. Dobr.), *matohlavý* (Šum.), *mydlifous* (holič, Šum.) *mlatipysk* (slez. = tlučhuba) *matlafous* (Usus = matlač), *mlachuba* (Jgm. bez pram.), *močihub* Saufaus (Jgm. dle Manusc.), *motovouz* (motouz), *mřihlad* (Dobr.), *mrštichlup* (posměšný název kožešníků a souken. Vulg.), *mrtohlavý* (dle Jgm. Us. Vorlík.) patrně = vrtohlavý, *odřifous* (název znaku panského), *odřihost* a *odřihosti* (Dobr.), *otevřhuba* (Maulaffe. Us. dle Jgm.), *pasobřich* (starob. sklád.), *pasořitek* (Rvač.), *plaširyba* (kdo ryby plaší. Zlob.), *pletikoš* (mor. = košař), *pletinoha* (Hájek), *pudivítr* (Windbeutel, Dobr.), *pudizimnice* (Velesl. centaurea febrifuga), *roztahuba* (Usus) = otevřhuba, *rušihlas* neb *kazinota* (Blahosl.), *slidikvas* a *slidikout* (Rešel), *složpytel* (obyčejná přezdívka kordonistů, Vulg.), *smetiprach* Rhon., *sralbotka* a *sraligaťa* (mor., Jgm.), *stavikrev* (Velesl. blutstill. Arznei), *stojnoha* (dle Palk. = lenoch), *stavinoha* (nom. propr.), *strašpytel* (Dobr.), *střebíkrevka* (Velesl.) a *střebokrevka* (Kom. = pijavka), *střebíkrev* (Vampyr. Dobr.) a *střebokrev* (Velesl. rostl. = sanguisorba), *střebivejce* (Schlürfei, Dobr.),

střebívejce (Velesl.) Jgm. vykládá = střebné vejce, pak uvádí (Vn. t. j. Velesl. nomencl.), také *střebovejce* (slc.), *strnož* a *trnož* (Jgm. Usus), *stulikep* a *stulkep* (rostl. leknínovitá, od účinku prostonár. tak nazvaná, Jgm., o významu slova *kep* viz Brandl, Glossar), *stulipysk* (dle Bernol. prý stoulení rtů), *sužotrap*, (Usus dle Jgm.), *šaliplachta* (mor. Tollkopf), *šidolid* (Šum.), *škrabifous* (Us. dle Jgm.), *tlučhuba* (Jgm. Us., jest také fem. gen.), *třasochvost* (Kom.) = *třasořitka* (Jgm. motacilla), *tratilen* (= hubilen Us.), *tratiloj* (Jgm. zloděj na svíčce), *třesohlasý* (Kollár), *třesohlavec* (Ros.), *třesoruký* a *třesonohý* (dle Jgm. Us.) *trativod* (Velesl.), *třeštihlav, třeštiburda, třeštipidlo* (střeštěný člověk, Jgm.), *trubiroh* (trubač, Velesl.), *trubikyj* (slez. = trouba, přezd.), *tupisrp* (= charpa. Velesl.), *tupikos* (Palk.), *valihrach* (kdo se snadno svalí, Us. dle Jgm., také Erben překládá v rus. pohádce katigorošek — kulihrášek), *vařbuchta* (Šum. = lenoch), *vydřiduch* (Blahosl.), *vydřigroš, vijohlav* (Velesl. nomencl. et in indice *víhlav*[1]), *voněkras* (majorana, Aquensis lex. a us. mor.), *vozihnoj* (Zlob.), *vrtipata* (dle Jgm. Windbeutel, bez ud. pram.), *vrtoduch* (dle Dobr. prý vrtkavý člověk), *vrtověz* (starob. sklad. cf. ruské motoviaz, pol. motowąz), *vstrčhuba* (dle Jgm. us., kdo do všeho mluví), *zavřihuba* (dle Jgm. ze Zlobického, prof. ve Vídni, zápisků a příd. ke slovn. Tomsově).

2. Důležitější než obecná jména jsou jména vlastní, jmenovitě osadní poněvadž při těch nemůže býti pochybnosti, že jsou prastará, že tedy tento druh verbal. složenin nevznikl v novější době snad vplyvem němčiny nebo jiné řeči.

Z osadních jmen sem náležejí: *Bujesily* (florentes viribus), *Drbohlavy, Hubilesy, Chotěrady* (volentes curam, diligentes laborem t. j. pracovití), *Chrudichromy* (nejasného významu, že první část je sloveso, vysvítá z participia *chrudim*, které se taktéž v osadním jméně udrželo), *Chvatěruby* (uchvatitelé rubů, t. j. šatů), *Kalivody, Kazlechy* (t. j. Kazilechy), *Kročihlavy*, (bezpochyby = Kroutihlavy), *Libosváry* (milující sváry cf. Komenského „svárurád" Labyr. 19. 5.), *Litochleby, Litopecny, Mlčechvosty, Neznabohy, Nedakonice* (jež ovšem k osobnímu jménu Nedakon tak jako *Nedachlebice* ku jm. Nedachleb odnášeti se může), *Nestachleby* (non aestimantes panem), *Odřepsy, Pečekozly, Pobipsy, Pobistrýce, Poděbrady, Poděfousy, Poděbaby* (qui perdiderunt barbas, aviam?) *Poděčely* (tegentes frontem?), *Podmylesy, Praskolesy* (?), *Přestavlky, Přišimasy* (adsuentes carnem), *Řežihlavy, Rozbělesy* (Rozbilesy), *Šťáhlavy* (abscidentes capita může býti také pluralem osob. jména *Šťáhlav*, jež z rukopisu

[1]) Ve vých. Moravě *výhlava.* R.

zelenoh. známe), *Štipoklasy, Uněklasy,* (desecantes aristas), *Útěchvosty* (succidentes caudam), *Zajekury* (capientes gallinas), *Zbility(?), Zbinohy, Zbizuby* (contundentes pedes, dentes, snad znělo původně Zbyzuby, perdentes d.), *Zděbrady* (conficientes barbam), *Zibohlavy.* Snad sem také počísti dlužno jména zaniklých osad: *Chvistonosy, Mořižaby, Nedakřevice, Varobyle.*

Z osobních jmen sem spadají: *Bivoj, Bořivoj, Bořihněv, Bořislav, Břetislav, Branislav, Braňsud, Branimír, Budimír, Budivoj Bdihosť,* (Bedihosť), *Budilov, Budislav, Česlav, Čerad* (Miklosich má za to, že první čásť slova pochází od kořene *ča*, který máme ve slovech čáka, čekati, staroslov. *čajati*), a však porovnáme-li je se jmény *Načepluk, Načerad, Načevoj,* jež patrně k časosl. *načíti* se odnášejí, nebude snadno je od téhož kmene odloučiti; značí tedy *čerad* začínajícího práci tak jako *Načerat* (jež z osadního Načerac vysvítá) začínajícího boj, (polské *Czeradz,* je-li správné, s tím se neshoduje). *Damír* (dle významu totéž, co chorv. *Daslav,* totiž a dando nomen habens" dáváním slynoucí), *Dobyslav, Držslav, Hořimír, Hodislav, Hostislav(?), Chotislav (Chotěslav* Podlaž.), *Držimír, Držkraj, Chotimír, Chotivoj, Chvaliboh, Chotěbor, Chotěbud, Istislav(?), Kazimír, Krsimír,* jež bezpochyby jest jen obměna charv. *Kresimír, Křesislav* (Krsislav), *Křesomysl, Kusibrod* (zkusibrod), *Mutimír, Myslibor, Mílboh(?), Modliboga, Mstidruh, Mstihněv, Mnislav, Načehost, Nosislav, Nedamír, Nutibor, Plativoj, Podivoj* (Podě-voj?), *Přibyčest, Pobraslav, Přibyslav, Prosimír, Prostibor, Prostivoj, Pustimír, Přejsobě* (v nekrologu Podlaž. stojí P—sobě), *Radimír, Radislav* (Radosl.), *Radmír, Ředihost, Ředivoj* (řídi-voj), *Rostislav, Rudivoj* (je nejasné) *Slavhost, Slavibor, Slavimír, Spytibor, Spytimír, Spytihněv* (první čásť slov těch jest ovšem temna, Miklosič připomíná na řecké *σπεύδω* staroněm. spuoti, sputen = kvapiti), *Stanislav, Stojmír, Stojslav, Stojhněv, Střezivoj, Střezimír, Střebor* (stříti), *Střelut, Sudimír, Sudislav; Sudivoj, Sudimír* či *Sudomír, Třebohost(?), Tvořimír, Těšivoj, Ubyčest, Vladislav, Věřislav, Vladimír, Vladislav, Vladivoj, Vratislav, Vrativoj, Volimír, Vratižír, Vřeslav, Zbivoj, Zdivoj* (Zděvoj, zdějati = sdělati- či sebrati-voj), *Zdimír, Zbramír, Zbraslav* (t. j. iz-bra-slav); *Zbyslav, Zbyhněv, Zděslav, Zdilut(?), Zbilut, Želolut, Živhost,* (je stažené z původního Živihost, jak ze srb. osad. vysvítá), ženská jména jsou: *Střezislava, Ubyněha.*

Nebude od místa uvésti zde také jména jiných slov. kmenů, jako: *Berivoj* srb., *Berislav* srb. *Braslav* (dux Pannoniae), *Branivoj* srb. *Židimír* rus. a *Židislav,* (jež Miklosich odvozuje od kmene *žid* (ždáti),

Mutižir rus., *Izjaslav* rus. (od slovesa iz-im t. j. vy-jmu), *Imislav* pol. (iměti), *Myslimír* pol., *Mutimír* (dux Slavoniae), *Přáslav* (vysvítá z míst. jména Přáslavice, cf. rus. Perejaslavl, od časoslova *přáti), Přibyvoj* pol., *Přibychval* pol., *Rastimír* srb.„ *Ostahněv* pol., *Stratimír* srb., *Strojislav* srb., *Izbyhněv* rus., *Těšigor* pol., *Pobislav* pol., *Chvalislav* pol., *Chodivoj* srb.. *Chodimír* srb., *Chranidrug* srb., *Chranimír* a *Chranislav* srb.

Z osadních jmen, která pošla z osobních, dal by se počet složenin takových zajisté ještě značně rozmnožiti; my na ten čas uvedeme zde jen ještě tyto: *Branibor, Bořihněv, Bydhost* (Budegast), *Budomysl* (Będziemyśl), *Vodislav* a snad sem také patří *Voděrad* (pol. or. *Wodzirady*), *Hořislav* (malorus. Horyslavyczy), *Hradislav, Hřmislav, Želibor, Želiděd, Želislav, Živigost* (srb.), *Znamír, Neznamír, Žimír* (cf. slez. Žimrovice), *Kajimír* (Kajmirovo pol.), *Luborad, Lihhost, Načemír, Modlibor, Ozřislav, Skrbimír, Tvořirad, Trpihor* (Cierzpigorz, porovnej české *Sestrohor* t. j. sestřino hoře znamenající), *Chotěbyt, Čahost* t. j. čekající hosti.

Hned na první pohled je patrno, že mnohé z uvedených složenin nelze nijak počítati k složeninám imperativným, poněvadž první část jejich není imperativ, nýbrž pouhý kmen verbalní a sice:

1. *infinitivný* ve složeninách: *Chotěrady, Mlčechvosty, Neznabohy, Nedakonice, Nestachleby, Poděbrady, Podmylesy, Sťáhlavy, Utěchvosty, Zajekury; Načerat, Damír, Dobyslav, Pobraslav, Přibyčest; bolehlav, držemota* atd.

2. kmen *času přítomného* ve složeninách: *Odřepsy, Pečekozly, Střebor, Střelut, Vřeslav; vijohlav, matonoha, matohlavy, pasobřich, pasořitka, třasochvost, třesohlavý* a pod.

Když příklady těmi na jisto postaveno, že pouhý kmen časoslovný tvoří složeniny, nejsme oprávněni, složeniny jako *Bořivoj, Branimír, Pobistrýce, Přišimasy, hubilen, kazisvět* atd. považovati za imperativné, ježto první jejich část může býti infinit. kmen, ne zastaralý imperativ.

Že tyto tvary časosl. končící hláskou *i*, nejsou imperativem, nýbrž kmenem, dá se stvrditi těmi důvody:

a) Zajisté každý, kdo vlastní jména končící se slabikou *slav* a *mír* proskoumá, bude souhlasiti s Miklosichem, že slovce ta jsou předně stejného *významu* a za druhé, že nesouvisí *co do významu* se slovy *sláva* a *mír* (pokoj), nýbrž se slovem „slouti,“ že tedy na př. *Bořislav* neznamená toho, kdo *slávu boří,* nýbrž toho, kdo od *boření* t. j. bojování jméno své má aneb, chceme-li, kdo *„bojem*

slyne;" podobně *Kazimír* neznačí toho, kdo *mír kazí,* nýbrž od „kázaní“ t. j. poroučení sluje, *rozkazováním slyne.*

Je-li tomu tak (a Miklosich sám to tvrdí), nelze nám než první část verbalních složenin slovy *slav* a *mír* ukončených považovati za imperativ, sic bychom význam těch složenin nemohli nijak pochopiti a vysvětliti. Vidíme-li totiž ve jméně jako *Sudislav* imperativ, nelze nám jinak, leč slovo *slav* pokládati za doplněk čili předmět imperativu *suď* a význam jména toho byl by „*soudící slávu,*" což nehledě ani k nesmyslu jména toho odporuje výkladu nahoře uvedenému a za pravý uznanému.

b) Kdyby složeniny ty byly imperativné, bylo by zajisté s podivením, že se stará forma imperativu tak přesně zachovala, a že nebyla jako jiné imperativy již ve 13. století odvržením hlásky *i* skomolena tam, kde toho výslovnost připouští. Jestliže někdo namítá, že skrácení to skutečně se vykonalo v některých jménech na př. *Kazlechy* (m. Kazilechy), *Držkraj, Drslav* (= Drž-slav), jest zajisté počet těch skrácenin tak nepatrný, že je můžeme považovati za výminky, které se nezakládají na pravidle skrác. imperat., nýbrž vznikly obyčejnou výsuvkou jako na př. *Hodslavice* m. Hodislavice, *Raclavice* m. Radislavice, *Vojtěch* m. Vojetěch či Vojotěch a pod. (Vždyť i v latině máme podobné výsuvky, na př. vindemia = vinidemia, manceps = maniceps, vlastně manuceps). K tomu již dokázáno, že složeniny Drslav, Stojmír a pod. od imperativu pocházeti nemohou, že tedy máme i zde jen skrácená themata *drže-* neb *drži-, kazi-.*

Mohlo by se zde namítati, že první část složenin jako *Držimír, Chotimír, Chotivoj, Mnislav, Stojhněv* (m. Stojihněv) není ani kmen inf. ani presentní, že tedy zde patrně máme před sebou imperativy.

Co se týče tvaru *choti* nemůže býti imperativem, neboť ten zní v češtině *chtěj* a ve staroslov. *chošti.* Co tedy je *choti?* Patrně kmen verbalní, který v infinit. se sesiluje v *chotě* (chotěti, skrác. chtieti, chtíti), avšak v přítomném čase vystupuje na jevo, nebo české *chci,* starosl. *chošta* vzniklo z původního *choti-ą.* Podobně všechna slovesa V. třídy 2. odd., která v infinit. se končí v *ě-ti,* jeví nám v přítomném čase kmen na *i,* na př. viděti, přít. čas *vidí*-m (starosl. vižd-ą t. j. *vidi*-ą) atd. Z toho patrno, že i složeniny jako Mnislav, Hořimír mají za základ čisté kmeny verbalní, končící se hláskou *i.* Podobně se má i se slož. Stojhněv, Stojmír (skrác. ze Stojihněv, Stojimír), jejíž první část je kmen *stoji* (od slov. stojati = státi), jenž v přítomném čase zřetelně se jeví.

Jména jako *Drbohlavy, Štipoklasy, Zibohlavy,* pak *Libosvary, Litochleby* poskytují tvar, který ani s imperativem ani s kmenem se neshoduje, neboť imperat. zněl by drbej, štípej, lituj etc., kmen pak drba-, štípa-, litova- neb litu-. Zajisté v těch a podobných tvarech máme před sebou kmen, jehož koncové *a* neb *u* se proměnilo v *o*. Mohlo se to státi příkladem složenin nominalních, jichž převeliká část má na konci prvního členu *o* na př. černo-hlavý, vodorovný. Podobná změna nastoupila snad také ve slově *Křesomysl* (místo *Křesimysl*), ačkoli zde můžeme míti starý, nyní již neužívaný kmen křes, jenž v přít. čase rozšířil se v křeso. Také kmeny drbo-, štípo- připouštějí možnosť toho výkladu.

Jak analogie kmenů nominalních působila na verbalní složeniny, viděti patrně na starosl. složeninách *izkusoborъ, ljuboiměnije* a *prestąpoklętije,* které by pravidelně zněly izkusiborъ, ljubiiměnije, prestąpiklętije.

Zbývá nám ze vlastních jmen jen ještě nepatrný počet složenin, jako *Střezivoj* (Střezislav, Střezimír), *Stanislav* (Stanimír), *Vladivoj* (Vladislav, Vladimír), *Režihlavy,* jejichž první část není ani kmenem praesentním, ani infinitivním, ani thematem vůbec.

Co se týče právě uvedených jmen osobních, sluší uvážiti, že verbalní kmen první části je zavřený (střeh-, stan-, vlad-) a zavřené kmeny skoro nikdy neskládají se s jinými částkami tak, aby nezměněny zůstaly (výminky činí jen pochybné *Drprsty,* nyní Trpisty, *strnož,* jestliže pochází od tříti a noha, *roztahuba,* jež žádným spisovatelem doloženo není, a záhadné *věhlas* m. vědhlas; kmeny na *m* a *n* jako im- a tъn- nelze sem počítati, ježto se řídí i jinak pravidlem kmenův otevřených). K zavřeným kmenům přibírá se buď *e* (jak Peče-kozly) neb *o* (pasobřich), kteréžto tvary náležejí kmenu praesentnímu, aneb — jak za to mám — také *i*. A právě tato hláska namanula se nejdříve, poněvadž největší část verb. kmenů se končí v *i*. Tak vznikla slova Stanislav, Střezislav, Vladivoj, poněvadž Stanslav, Střehslav, Vladvoj byla příliš tvrda. Jen tak lze nám vysvětliti tváry, jako srbské *izjedipogača* imperat. izjedji) a j., jež Miklosich má za nepravidel. imperat.

Co se týče osad. jm. *Řežihlavy*, mám za to, že znělo původně *Řezihlavy* a že *řezi-* je obměnou kmene *řeza,* jakož se také v přít. čase jeví, neboť 1. osoba přít. *řežu* není leč stažené řezi-u. K tomu nás vede slovo *liziobrázek* (svatoušek), které Miklosich uvádí mezi slovy českými, dodávaje, že prý tvar imperat. je nepravidelný; slovo to nachází se ovšem ve slovníku Jungmannově (odkud bezpochyby i do jiných, jako Šumavského se dostalo), avšak stojí při něm osudné

L., co znamená, že vzato je z *Lindeho* slovníku *polského.* Nelze první část jeho považovati za imperativ, neboť ten by zněl *l* - neb raděj *liž-obrázek,* nýbrž za thema, které slouží za základ kmeni praesentnímu.

Přes to přese všechno nechceme a nemůžeme češtině slože in imperativních zcela upírati, nýbrž je jenom obmeziti na řídké případy, kde název nějaký vznik *z celé věty.* Toho druhu jest jméno osobní v nekrologii Podlažickém psané P˜sobe, které Palacký čte *Přesobě*, Dudík *Přejsobě.* Přijímaje Dudíkovo čtení za pravé domnívám se, že to vlastně byla přezdívka, původně někomu dána proto, že říkával jiným „přej sobě!“ Podobného druhu jsou jména rodová, jako Osolsobě, Skočdopole atd. Tak též vznikl název *hoňsobě,* který u Rešela čteme a jenž velmi případně označuje povahu pakosty.

Stejného spůsobu jsou přezdívky *složpytel* (celný strážník) a slezské *berho* (dráb či policejní sluha u bývalých patrimonialních úřadův).

Uvažujíce důvody posud proti imperativu ve složeninách uvedené, pokládáme ze všech napřed uvedených jmen vlastních jediné *Přejsobě* za skutečnou imperat. složeninu; z obecných jmen kromě již udaných ještě: češpivo, dusvíno, držgrešle, držmíšek, držhuba, odřihosti, tlučhuba, vydřigroš a snad ještě některá z přezdívek nahoře uvedených, které u Jgm. ani jménem spisovatelovým doloženy nejsou.

Zvláštním spůsobem jsou utvořena *sralbotka* a *sraligata,* jejichž první část jest particip. praet. act. Než i tato slova mají své analogon v ruském vlast. jméně „*Umylborodin*“ (umylbrada), jakož se česká řeč obecného lidu i v tom shoduje s ruskou, že užívá participia praet. act. za imperativ; česká chůva vybízí svého chovance slovy „*šel* sem!“ místo „pojď sem!“ tak jako Rus nezvanému hosti volá své „pošel!“

Co se týče slova *hřešpytel*, domníváme se, že je nejapně utvořeno dle něm. Sündensack a podle něho snad vzniklo *strašpytel;* jinak jsou složeniny ty nepochopitelny.

Ve slově *odřifous* nevidím složeniny imperativné, přes její příbuznost se slovem *odřihosti.* Podobně se to má se slezskopolským *odřilas*, jež značí měsíc, který *odírá les* (listopad).

Jak se *i*, jež Miklosich má za imperativné, rádo vloudilo mezi souhlásky složenin, toho makavý důkaz máme ve slově sraligata.

Vůbec máme za to, že v nejstarší době skládáno čistý verbalní kmen s jinými slovy, jak to vidíme ve složeninách „neznaboh, Stabor, starosl. nejęvěrъ, věglas“ a podobných. Později teprve přidáváno ke kmenům zavřeným samohlásky, právě tak jako v konjugaci času

přítomného známé *e* nebo *o*, jehož ve nejstarším bezsponovém časování nemáme; později vnikly tyto samohlásky i do kmenů otevřených; starší *e* seslabováno v *i*, k čemuž zvláště sváděla analogie velmi četných i-kmenů.

Zajímavo jest, že stará řečtina se podobnými pravidly ve skládání kmenů verbalních řídila; vyskytujeť se v ní co první část složenin:

α) Kmen verbalní, který buď přítomnému času nebo silnému aoristu základem jest, bez přídavku samohláskového, na př.: *ταλα-πενθής* vytrvalý v strastech, *τανύ-γλωσσος* dlouhojazyký, *Ἐρύ-λαος, Ἡγέ-λεως; ἐγρε-μάχης* zbuzující bitvu (Budivoj), *ἑλ-άνδρος* jímající muže, *τλή-θυμος* vytrvalé mysli, *Τλη-πόλεμος, Πυθ-αγόρας.*

β) Kmen verbalní se samohláskou *e* nebo *o* na př.: *ἐχ-έ-φρων* mající rozum, *μεν-έ-πτολεμος* stálý v boji (Stabor), *φερ-έ-καρπος* úrodný, *χαιρ-έ-κακος* škodorád, *Ἰσχ-έ-πολις; ἀπτ-ο-επής* výmluvný; *ἐγειρ-ό-φρων* (křesimysl); *Κριν-ό-βουλος, Μιμν-ό-μαχος, Πειθ-ό-λαος; δακ-έ-θυμος* hlodající srdce; *ἑλ-έ-πολις* dobývající města; *Ἑλ-έ-δημος; ἁμαρτ-ο-επής* chybující ve slovech, marnomluvný; *λιπ-ο-στρατία* zanedbání služby vojenské, (zakládá se na adj. *λιπόστρατος*); *Πυθ-ό-δημος.*

γ) Kmen verbalní se samohláskou *ί*, na př.: *ἀλεξ-ί-κακος* odvracující neštěstí; *αὐξ-ί-βιος* prodlužující život, *τερπ-ι-κέραυνος* hromomil; *ταλα-ί-πωρος* snášející bídu; *Πειθ-ι-άνασσα; ἁμαρτ-ί-νοος* pomatený; *λαθ-ι-κηδής* zapuzující starostí (žalokojný); *Οἰδ-ί-πους, Χαιρ-ί-σοφος; Ἀλφ-ί-νους* a pod. atd.

Řečtina má však tu zvláštnosť do sebe, že také kmen slabého aoristu béře za první část složenin, t. j. kmen rozšířený hláskou *σ*, k níž se zase pojí buď *ε* nebo *o*, aneb nejčastěji *ι*, na př.: *κλέψυδρα* (t. j. *κλεπ-σ-ύδρα*) hodiny vodní (vlastně „kradivod"), *φερέςβιος* dávající výživu; *θρεψ-ήνωρ* živící muže; *ἀ-κερσ-ε-κόμης* nestříhané vlasy mající; *ἀερ-σ-ί-πους* dvíhající nohy; *ἐρυ-σ-ί-πτολις* ochraňující město; *ταλα-σ-ί-φρων* vytrvalé mysli; *ὀρ-σ-ό-λοπος* zbuzující nepokoj. *Ερασικλῆς, Βρασίλας*, což Curtius odvozuje od kořene *βρατ*, t. j. slov. vrat, tedy „Vrativoj", *Χαιρησίλαος*, t. j. Těšivoj. (Příklady ty jsou až na některé vzaty z díla V. Clemm-ova „De compositis Graecis."

V latině, která na složeniny je chudá, vyskytují se předce příklady verb. slož.; lat. název třasořitky *motacilla* vykládal již Varro „motans cillam t. j. caudam", tedy = třasochvost; *mulciber* vykládá se mulcens ferrum, (což ovšem jest pochybno); *flexanimus* hýbající srdcem je dokonce příklad sigmatické složeniny. K tomu je v latině ještě několik jinde neslýchaných složenin, kde se sloveso se slovesem skládá, jako *cale-facio*, *ol-facio* (m. ole-facio), *patefacio*, *torre-facio* etc.

Jsouť ovšem mnozí mluvozpytci, kteří v řeckých složeninách neuznávají kmeny verbalní. Z těch nejpřednější jest Fr. A. *Pott*, jenž tvrdí, že první členy složenin sigmatických (souhláskou *s* rozšířených) jsou substantiva abstracta. Avšak domnění to vyvracuje se krom jiných důvodů hlavně tím, že by význam oněch složenin byl nepochopitelný, jestliže první časť jejich považujeme za substantiv; tak slovo *φαεσίμβροτος* znamená patrně jen *svítící lidem* (přívlastek slunce); jakmile první časť béřeme za podstatné *φάος*, mohl by význam jeho jen býti *světlolidý*, t. j. světlé lidi mající, což se nijak nehodí.[1])

J. *Grimm* měl za to, že první členy oněch složenin jsou sice časoslova, avšak *imperativy;* ponévadž ale tvary sigmatické tomu náhledu odporuji, vyslovil domněnku, že to jsou zaniklé imperativy budoucího času: avšak hypothese ta nedá se ani nejmenším odůvodnit; k tomu nemáme v celé řečtině, která tak bohatá je na složeniny, ani jediného zřejmého příkladu složeniny imperativné. Kdyby takové v řečtině byly, musely by se zajisté především vyskytovati slož. s imperat. aor. I., který končí v *ον* nebo medialně v *αι*. Proto souhlasíme úplně s Miklosichem, an tvrdí, že slož. *imperativné* jsou poměrně *nové;* jen že se počet pravých imperat. slož. obmezuje na malý počet složenin verbalních.

Zbývá nám ještě udati změny, kterým podléhá druhá časť složenin verbálných.

Ve sloučeninách vzniklých z vět imperativných druhá časť zůstává v téže spůsobě, jaká byla ve větě, na př. složpytel, hoňsobě, Přejsobě. Druhá časť jest tedy doplňkem první; zajímavý toho příklad máme ve slově *odřihosti* (Dobrovský), kde doplněk stojí v akkusativě množ. čísla. V češtině nenalezl jsem ani jednoho nepochybného příkladu imperat. sloučeniny, kde by druhá časť zastupovala vokativ, jak se toho domýšlí Miklosich o srb. slově *visibaba* galanthus nivalis, které dle své theorie vykládá imperat. větou „visi babo!"

Vůbec jest ve slož. verbalných pravidlem, že druhá časť je buď doplňkem aneb příslovkovým určením první, hlavní částí; tak značí *klatisvět* toho, jenž se světem klátí, *tlučhuba* kdo hubou tluče, *slidikout* kdo po koutech slídí. Výminky od toho pravidla jsou *bažihuba*, které patrně jest utvořeno dle analogie slova *mastihuba*, *stojnoha* zase dle anal. *stavinoha;* ve slově *valihrach* zdá se býti

[1]) Výborný slovník Lepařův překládá *φαεσίμβροτος* také slovem světosvětlý, což není dobře, neboť toto může jen znamenati „světlý jak svět."

hrách subjektem praedikatu *váleti se*, podobně v Frbenově *kulihrášek*, utvořeného dle rusk. *katigorošek*. V takových případech je význam slovesa první částí passivný anebo aspoň medialný. Slezské *trubikyj* je žertovný opis přezdívky *trouba*, tedy kyj na který se troubí; podobně se flinta ve Slezsku nazývá *děravý kyj*. Rovněž smělý výtvor jazyka jest *bolehlav*, značící rostlinu, která působí bolení hlavy. Naproti tomu značí *boleoký* toho, kdo má bolavé oči. Slovo to zní u Hájka též *bolovoký* a náleží ke složeninám ve slov. jazycích velmi řídkým, kde první (verbalní) část určuje druhou, tak že se dá opsati participiem praesantis act., na př. *smrdipotok* (srb. jméno vlastní), *smrdohlavec* (bulh.), *plačidrug* a *pěvidrug* (srb.) = přítel, který s přítelem pláče, pěje, maloruské „*palychvost* a *horychvost*," pták, který ve Slezsku se nazývá *červený chvost*; srb. *nazovibrat*, t. j. bratr dle jména, ne dle skutků, cf. *δοκησί-σοφος* kdo se moudrým býti domýšlí, rus. *mnimomudryj*. Neobyčejné jsou také složeniny *šaliplachta*, mor. provinc. patrně = šálený i plachý, a české *sužotrap* = sužující a trápící. Co se slova *voněkras* týče, jež prý také je mor. provinc., pochybuji dokonce, že je lid zná. Slova *motouz* a staročeské *vrtověz* (houžev) vykládati dlužno *uz* (věz) či provaz smotaný, stočený či skroucený. Konečně sem ještě patří neobyčejné slovo *hasačert*, jehož první část je nyní Čechu temna. Jungmann připomíná polské gasać t. j. skákati.

Viděti, že složeniny toho druhu, kde verbalná částka určuje druhou, jsou velmi řídké a že neradno jich následovati; proto považuji slovo *střebivejce* ve smyslu „*střebné vejce*" za germanismus (Schlürf-ei); neboť dle pravidla značí *střebivejce* toho, kdo vejce střebe. Za tou příčinou jsou nové složeniny jako *chladivřece* (Ammerl.), *kaliprach* Härtepulver, *sečistroj*, Mähmaschine, *sevřičtverec*, Schliessgevierte a podobné germanismy, jež co nejdříve i ze slovníků českých vypuditi dlužno. Pleonastické je Šumavského *libozištný* místo jednoduchého *zištný* neb slož. *ziskumilovný*.

Pravidlo, že druhá část verbal slož. je doplňkem první, důležito jest pro výklad vlastních jmen. Dle toho sluší na př. jméno *Bořivoj* vykládati „*boří voj* (akkusat.)" t. j. poráží voj nepřátel.

Druhý člen *pravých* verb. složenin jeví se nám obyčejně v původním svém tvaru nominativném na př.: mastihuba, plaširyba, kalivoda, kazisvět. Slova v *a* vyzvukující jsou masculina, pokud znamenají mužskon osobu. Druhý člen je změněný ve slovech *tupikos* (cf. tupisrp), *močihub* (vedle močihuba), *bolehlav*, *matonoh* u Jungm. bez udání pramene = kdo nohama plete, tedy tolik co *pletinoha* (Háj.) Ze ustoupilo původní zakončení příponě *ъ*. Totéž se

stalo ve složeninách, které přijaly tvar adjektivný, jen že tyto ještě přírůstkem určovacím rozšířeny jsou: *boleoký* (cf. *ἀλγησίθυμος*, animum moerore afficiens), *matohlavý* (Jungm. slova toho nemá), *třesohlavý*, *třesoruký*, *klepouchý* (kdo má uši ochlíplé) *kleponosý*. Jsou to tvary napodobené ke složeninám přivlastňovacím, (o nichž později řeč bude), které vesměs jsou adjektivné na př.: černovlasý.

Několik nových dokladův o stáří vzdělanosti egyptské.

Napsal *F. Velišský.*

Velezajímavo jest museum egyptských starožitností ve staré Kahýře či Bulaku. Vystaveno jest na samém břehu Nilu ku podobě staroegyptského chrámu skládajíc se ze čtyř prostorných síní se světlem svrchním a širé předsíně. Avšak nedostatky a vady jeho jsou takové, že nyní pomýšlejí na vystavení nového. První vada jest hned ta, že sbírkám již nevystačuje; vzrostl totiž počet kusův od r. 1858., kdy museum bylo založeno, na 33 tisíc, z nichž ani polovice zde umístěna býti nemůže. Jiná nehoda jest opět ta, že není stavba od Nilu bezpečna, neboť vystoupí-li někdy výše, dostane se voda jeho až pod samu podlahu sálů (pouze parketovou!), která tudy zkázku béře, neřku-li tak mnohé předměty sbírek, jimž především vlhko škodlivo. Konečně prohlídka stává se nad míru obtížnou nedostatečným provětráváním; vzduch v síních jest tak dusný a výpary z četných mumií (při takovém vedru!) látkami pvonikavými tou měrou naplněn, že nelze delší dobu v těchto místnostech pohodlně prodlévati.

Tvůrcem musea jest francouzský učenec Aug. Mariette. Byltě k tomu konci od Saida paše jakož i nynějšího Ismaila opatřen neobmezeným plnomocenstvím pátrati po starožitnostech a nedbati žádných překážek a dány mu prostředky hmotné takové, jakými snad nikdy žádný jiný archaeolog nevládl, a tak ovšem se stalo, že Mariette za 15 let[1]) snesl v hromadu tolik, čeho jinde za celé věky se nenastřádá. Převeliké žulové sochy a sfingy byly z hlubokého písku vyhrabávány a sem po Nilu sváženy, hroby ve skalách a pod zemí hledány a otvírány a z nich sarkofagů s mumiemi vedle množství jiných předmětův o životě starých Egypťanů svědectví a světlo vydávajících nakořistěno a sem složeno. Všechny předměty, jež zde umístěny býti mohly, jsou tak přehledně spořádany, že snadno z nich dovedeme učiniti sobě obraz nejhlavnějších momentů života staro-

---

[1]) Psáno r. 1873.

egyptského. Na místě předním umístěny jsou památky *náboženské* a *kulturní* jako: sochy a sošky bohův, obětní nářadí a oltáře. Největší jich počet nalézá se ve zříceninách chrámů, ve hrobech a něco málo také v nemnohých zbytcích obydlí soukromých (na př. sošky skřítkův domácích). Druhé místo zaujímají *památky života obecného* pocházející nejvíce z hrobův. Zásluha v této příčině náleží vedle Marietta oběma Brugschům, jižto od mnoha let onomu k ruce jsouce dáni v aegyptologii (jmenovitě starší z nich) jména sobě dobyli.

Laskavostí p. Brugsche mladšího, jenž s velikou ochotou, pokud mu pokdy bylo, v museu průvodcem a interpretem nám byl, dostalo se nám neocenitelného poučení o předmětech nejdůležitějších. I zavedl nás nejprve do zadní síně k veliké skleněné skříni dobře tmelem upěchované, v níž spatřili jsme sedící dvě podoby muže a ženy. V březnu r. 1872., vypravoval p. Brugsch, přišlo se u Meidunu v dolním Egyptě blíže stanice železné dráhy El Uasta na hrobku, a když pátráno po otvoru (jenž obyčejně na několik loket kolmo dolů jde) shledán všecek prostor jeho neproniknutelnou zkamenělinou vyplněn; když pak s nemalým namáháním opět byl vylámán, nalezeny ve hrobce tyto sochy a kartuše (pečetidla) se jménem krále *Nefru* ze 3. dynastie. V každém totiž hrobě nalezají se pečetidla se jménem krále právě vládnoucího, což nejspolehlivějším bývá udajem chronologickým.

Obě sochy jsou něco menší životní velikosti. Muž jest až na pás všecek nahý, pleť jeho rudě hnědá, vlas krátký leskle černý, tvar lebky kulatý, kosti lícní vyčnívající, nos špičatý, svrchní pysk pokryt krátkým černým vousem; jedna ruka spočívá na prsou, druhá na kolenou; jediná ozdoba jeho jest amulet na hrdle zavěšený. Žena jemu po boku sedící jest pleti téměř bledé, černý plný vlas sepjat čelenkou a krk ozdoben vkusnou páskou šesterobarvou; ruce složeny pod prsami, jež bílý, těsně k tělu přiléhající šat pokrývá sahaje až pod kolena; výraz obličeje, jmenovitě překrásných očí, jest velmi jemný a jaksi elegicky tklivý. [1]) Všechny barvy jsou tak živy, jako by dnes natřeny byly a přece máme před sebou sochy, jež vyvedeny byly o 2—3 století dříve, než obě veliké pyramidy gizehské! — Zachváceni jsouce dojmem stojíme před těmito dávnověkými památ-

---

[1]) P. Brugsch tvrdil, že takový typus lidí až po dnes viděti v horním Egyptě mezi Karnakem a Assuanem (Thebami a Syenou). Snadno bych tomu věřil, vždyť pak některé hieratické sochy kněží egyptských na př. kněze Ra-nefer až ku podivu připomínají podobu fellahů: široká ramena, prsa vyvinutá, páže svalnaté, nohy vyschlé, chodidla z míry široká.

kami dlouho mlčky; celá řada otázek vstupuje nám na mysl. Pomníme-li, že tyto sochy o čtyři [1]) tisíce let starší jsou našeho letopočtu, žasneme nad netušeným květem sochařského umění v dobách, z nichž o lidstvu ostatním ani nejmenších zpráv nemáme. A jak dlouhý předpokládá tato dokonalosť cvik umělecký a jaké vůbec stáří vzdělanosti této tajemné země? Jak pozdní jest proti ní všechna slavná kultura hellenská?! Onen umělec egyptský, jenž v toto dvé podob takovou individualnosť vdechl a prostý vápenec tak duchaplně oživil, nestál on v této příčině výše, než původcové Aeginetův? A když i toho nechtěli bychom dopustiti soudíce na př. s Overbeckem z platných důvodů, že tito umělci řečtí onu mrtvou nehybnosť a typickou jednotvárnosť v obličejích ne tak z nedovednosti vyjádřili, jako spíše pro to, že žádné potřeby necítili, aby od dosavadní tradice odstoupiti měli: pak přece aspoň tolik rozhodně tvrditi můžeme, *že egyptský tento sochař dokonalejší byl mistr, než kdokoliv z Řekův ještě kolem r. 550 před Kristem!* —

Že umění egyptské v oné dávnověkosti skutečně nevšední výše dosáhlo, o tom poučilo nás ještě několik vzácných památek spadajících ve IV. a V. dynastii. Jest pak to přede vším socha krále Šafry [2]) (Chefren), vystavitele druhé pyramidy gizehské. Představuje nám krále sedícího ve známé attitudě posvátného slohu egyptského. Za hlavou jest krahujec maje křídla roztažena k ochraně. Levá ruka králova natažena na koleně, pravá drží jakousi stužku složenou. Hlava, ku podivu zachovalá jest bezpochyby věrná podoba krále u věku dospělejším. Dojem činí tato socha tiché vznešenosti. Ramena, prsa, kolena jsou důkazem dláta mohutného, jež obtíže látky (tvrdého dioritu) překonati dovedlo. Technická umělosť není menší než ona, jež za dob císařských v Římě z tvrdých egyptských látek sochy hotovila, jež na př. v museu kapitolském spatřujeme a ne mnoho menší té, jíž v klášteře sv. Martina nad Neapolí při několika růžicích v době novější z tvrdého egyptského čediče velmi jemně vyvedených všichni cestovatelé se podivují. I tato socha pouze o několik století mladší než obě již zmíněné, vydává o pradávném umění egyptském svědectví co nejpříznivější.

Jakožto jiný též věci důkaz vykládal nám p. Brugsch nápis na velikém čtverci svědčící králi Chufovi (Cheops), zakladateli druhé pyramidy gizehské. Vypisují se tu dary obětní od něho svatyni jednoho chrámu učiněné. Dovídáme se, že to byly mezi jinými též

---

[1]) Dle Manethona a listiny sakharské s udáním jeho se srovnávající; dle počtů jiných o tisíc roků méně.

[2]) Dle nápisu na podstavci.

sochy bohů zhotovené z drahých kamenů, zlata, spěže, mědi a dřeva. A jako na doklad zachovala se socha dřevěná (!) nikoliv sice z tohoto pokladu leč z téže doby pocházející, jejížto hlava tak mistrně jest provedena, že větší dovednosti v portretování v této látce ani mysliti sobě nemůžeme. Bylo nám s podivením, kterak dřevo tolika tisíciletím i v tomto suchém podnebí odolati mohlo, leč přihlížejíce blíže shledali jsme, že socha natřena byla silnou vrstvou jakési glasury, která se místy ještě zachovala.

Jaké výše bylo by dostoupilo umění egyptské, kdyby se bylo stále vyvíjelo! Než IV. dynastií počínaje až k IX. táhne se děsný úpadek, tak že po plných téměř pěti stoletích umění egyptské nejinak než jako z hrobů vzniká. Které a jaké to pohromy byly, jež krásný rozkvět umění a vzdělanosti zničily, o tom nemáme ovšem zpráv písemných, avšak neklamný důkaz o onom úpadku podávají nám svědectví vycházející hlavně z hrobův oněch zapomenutých dob, jakož opět hroby to jsou, jež o vzkříšení kultury za dynastie XII. svědčí.

Prohlédše za první návštěvy ještě některé velezajímavé papyry staroegyptské, jež nám žádoucího poučení podaly o způsobě výroby této látky vyšli jsme z omamujícího dusna do zahrady. Zde pak procházejíce se mezi žulovými sfingami a faraony bavili jsme se pohledem na temnohnědé proudy rozvodněného Nilu podle nás se valící, na nichž četné lodě obtížené obilím, bavlnou a jinými přírodninami k severu se plavily. I vzpomínal jsem tu našich hospodářův, kterak by jim srdce plesalo, kdyby spatřili to boží požehnání, jež Nil od tisícletí po celé zemi roznáší. Temnohnědá barva, jež vlny jeho halí, nic jiného není než nejlepší mrva, kterou tropické deště byly splákly s vyvětralých hor střední Afriky, Habeše a Nubie a jež od jakživa panovníkům egyptským ohromné bohatství, poddaným však porobu a bídu plodila a podobně nyní khedivovi ročních sto millionův, ubohým pak fellahům nevolnictví a žití tvorů lidských nehodné způsobuje.

Jednu z návštěv musea kahýrského věnovali jsme výhradně prohlídce šperků královny Aah-hotep z XVIII. dynastie a zmíníme se o nich jakožto svědcích kultury egyptské počátkem 2. tisíciletí před naším letopočtem. Šperky tyto nalezeny byly ve hrobce, jakož veliká většina všech předmětů v museu chovaných. Budiž nám tudy dovoleno předkem něco o těchto podotknouti.

Spisovatelé řečtí podávajíce nám zprávy o Egyptě a obyvatelstvu vypisují, kterak Egypťané málo dbali obydlí živých, nýbrž veškeru péči vynakládali na obydlí, v nichž jim bylo po smrti bydleti. Domy

jejich byly tudy prý malé, úzké, stavěné buď ze dřeva buď z nepálených cihel a nezbylo z nich ovšem po věcích ničeho, kdežto nákladné hrobky vzdorovaly tisíceletím. Jsou pak tyto hrobky obyčejně vytesány ve skále. Prostřed hrobky nalezá se sarkofág. Ten bývá v dobách staré říše čtyrhraný z černého čediče, červené žuly aneb také z vápence. Nápisy na něm obsahují pouze jméno a tituly zemřelého, někdy také modlitby na výroční svátky obyčejné. Vedle sarkofágu stojí obyčejně nádoba obsahující kosti a popel obětovaných při pohřbu zvířat. Vnitř kamenného sarkofágu shledává se rakev dřevěná z mnohých částí složená a z hruba ku podobě člověka zhotovená bez maleb a vůbec beze všech okras. V této rakvi odpočívá mrtvola, kterážto obyčejně jakmile rakev se otevře, v prach se rozpadává a jemný bituminový zápach po sobě zůstavuje.

Teprve v hrobech za XI. dynastie (počátkem střední říše, jež trvala od r. 3064—1700 př. Kr.) vyskytují se rakve malované barvami živými, křiklavými; okrasy představují obyčejně motivy lotosové, podoby nádob, zbraní a náčiní obětního. Vyskytují se již také rakve s *obličeji* lidskými, leč rysů velice hrubých a barvy obyčejně žluté, někdy bílé a černé. Ozdoba těchto rakví jest obzvláštní. Pod velikou páskou hrdelní s ramenou tohoto pouzdra na prsa jdoucí vymalován jest sup s křídly rozpjatými jako by tuto rakev objímal, symbol to Isidy, jež bratra svého Osiria vzkřísila (a tomu mrtvola zasvěcena) a tudy symbol z mrtvých vstání. Mrtvoly za těchto dob bývaly již balsamovány, leč nedostatečně, takže jsou seschlé, vetché, téměř kostry. Ovinování plátnem vyskytuje se pouze u zámožných. Z ozdob nenalézá se na mrtvole ničeho kromě prstenu s posvátným przníkem (scarabaeus) na levém malíku. Za dynastií následujících XII. a XIII. sarkofagy stávají se ozdobnějšími, malby na rakvích jsou dokonalejší, zavinování mumií ještě neúplné, avšak mimo przníky shledávají se při nich sošky bohův a rozličné amulety. Z dob dynastií od XIV. až k XVI., dynastií to t. ř. pastýřův, Hyksos, nedostává se na tento čas památek až opět z dynastie XVII.

Nejznamenitější rakev, jež v museu se nalézá a jež spadá v dobu dynastie XVIII. jest rakev královny Aah-hotep. Jest všecka pozlacena, zřítelnice očí jsou z černé pasty skelné, rohovka z bílého křemene; nákrční ozdoba (malovaná) pokrývá ramena a prsa, pod ní had urveus, symbol to královské důstojnosti, níže sup se křídly rozpjatými a v nohách klečící bohyně Isis a Nefthys a konečně nápis: „Zbytky královské manželky, jež obdržela milosť koruny bílé, Aah-hotep, žijící na věky.“ V rakvi této při mumii nalezeno bylo množství předmětů: dvě loďky zlaté a stříbrné (významu nábožensko mystického)

spěžové motyčky; mezi plátnem, jímž byla mumie ovinuta, nalezly se: sekerka zlatá, mečíky, řetěz zlatý se třemi zlatými muchami, vějíř, zrcadlo; na těle samém byl zlatý řetěz s przníkem, náramky a čelenka. Nápisy na loďkách a sekerce připomínají jméno krále *Ahmesa* t. j. Amosisa, vítěze nad králi Hyksů, zakladatele XVIII. dynastie. Vizme však již, kterak některé tyto ozdoby jsou provedeny. Náramky jsou vesměs práce veleumělé, nejvíce však vyniká jeden, jenž skládá se ze dvou stežejkou spojených částí; přední představuje supa s křídly roztaženými, jichžto brky vytvořeny jsou z maloučkých proužků lazurovce, karneolu a pasty skelné a z prokládaných nitek zlatých; zadní část sestává ze dvou proužků zlata tyrkysy vysázených.

Mezi zlatými řetězy vynikají tři. Jeden přes dvě stopy dlouhý, jehož spony vytvořeny jsou k podobě dvou hlav husích, ozdoben jest przníkem velikosti o něco větší nežli přirozené, práce podivuhodné. Štítek brouka a křídla jsou z modré pasty skelné zlatými čárkami rýhované, nožky tak jemnoučké jako přirozené k tělu jsou připojeny, jež vyrobeno jest z ryzího zlata. Tato ozdoba svědčí o neobyčejné umělosti zlatníkův egyptských *počátkem 2. tisíceletí př. Kristem.* Druhý řetěz, t. ř. *uzek,* ritualem egyptským předepsaná to ozdoba, jež mrtvolám na šíji se zavěšovala a na rakvích (jakož jsme svrchu dotkli) malovala, skládá se ze zlatých článků představujících skřížené čtyři listy, lvy, antilopy v běhu, šakaly sedící, krahujce, supy a okřídlené zmije v obrazech polovypuklých; spínadly jsou dvě zlaté hlavy supí. Třetí menší řetěz nákrční skládá se ze samých zlatých růžic, na nichž jsou zavěšeny zlaté ozdoby ve způsobě mandlí.

Vkusným tvarem vyniká konečně vějíř a obzvláště ruční zrcadlo. Rukojeť onoho jest dřevěná, zlatým plechem kovaná, na němž v práci vypuklé vypodobněn král boha Khonsa vzývající. Rukojeť zrcadla napodobuje dřík a rozvitý květ rostliny papyrové; kulatá deska byla někdy hlazena zlatem.

Rozhledy literární.

Katolický kancionálek obsahující písně a modlitby k veřejným i domácím pobožnostem. Dle kancionalu Tomáše Bečáka uspořádal František P. Poimon, kněz diecese Brněnské. V Olomouci 1876.

Jakož není té ctnosti, aby zárodou člověku nebyla přistvořena, tak zase není té ctnosti, aby člověku hotova „s nebe dolů padla bez potu.“ A čím nesnadnější která ctnosť, čím důležitější pro lidský život, tím pilnějšího jí potřebí jest a obezřelejšího pěstování. Zbožnosť už starobylí pohané počítali ke ctnostem nejdůležitějším a křesťanstvo právem ji prohlašuje za ctností

vrcholec. Neboť co může člověk dostoupiti vyššího, než aby všecku bytosť svou odnášeje k Bohu jakožto svrchoyané pravdě a prazdroji krásy jednak jasně poznával, kým a nač ho Bůh stvořil a na základě těch poznatků zařizoval všecko své konání? — Ale právě proto, že zbožnosť ctností nade ctnosti jest, aby se jí péče dostávalo co nejusilovnější, nezbytná jest potřeba. Děje-li se tak? — Nelze bohužel jinak odpověděti na otázku tuto než záporně. Jestiť zajisté lidí na tisíce a na tisíce, kteří netoliko nikdy se nedopracovali pravého o zbožnosti pojmu, jindy s pouhou bohabojností si ji matouce jindy dokonce i lichým pobožnůstkářstvím, ale ani jak živi potřeby toho při sobě nepocítili, by o věci nad jiné důležitější poněkud přemýšleli. A tážeme-li se, jaká smutného zjevu toho příčina, nemůžeme odpověděti jinak, než že nedostatečné vychování. I nemyslím tuto jenom na vychování školské — totě právě veliké neštěstí naše, že považujíce vychování školské za vychování všeho konec a vrchol, obyčejně člověku v té době života všecko vychování methodicky upravené odnímáme, kde by teprve hojné mohlo vydávati ovoce — ne tedy vychování školské jediné máme na mysli, nýbrž zároveň i vychování ono, kterým každému údu svému povinna jest obec čili společnosť, ve které žije, a přede vším povinna jest i církev, ve které žije. Vychování se strany obce, ačkoli, jak přirozeno, vždy směrem půjde více praktickým a po přednosti ku potřebám hmotným prohlédajíc obzvláště vyučovati bude těm ctnostem, na kterých se zakládá blahobyt hmotný, jako pracovitosti, střídmosti, spořivosti a těm podobným, přece rozvoji ctností hledících ku blahobytu duševnímu, jako spravedlivosti, cudnosti, vlastenecké obětavosti a podobných, je-li na zdravých upravena základech, alespoň nebude na úkor a překážku. Církev pak, jakož se nazývá mateří věřících, jednoho každého úda svého, buď muž buď žena, buď věku kvetoucího nebo nahrben stářím, za dítě považuj opatrovnictvu svému poručené a z bohatých pokladů svých štědrýma rukama uděluj mu vychovávacích darů svých. Nejpřednější pak a nejdůstojnější člověka jsouc vychovatelkou netoliko ku poznání pravdy křesťanské vodiž chovance své, ale všem ušlechtilým mohutnostem, jejichž zárodu Tvůrce vložil do duše každého člověka ku plnému dopomáhej roznětu. Jakož pak Bůh netoliko věčná pravda jest nýbrž i odvěká krása, církev netoliko učitelkou pravdy budiž, nýbrž i pěstounkou a předním vzorem krásy. Pravda beze krásy, toť obr bušící hromy — ale jednooký. Církev katolická od nepaměti krásně tím se lišíc od zamrklého sektářstva uměny všeho spůsobu ochranným svým zastřela ramenem; pod její záštitou nebetyčné vyklenuly se chrámy, balvany kamenné oživly podobami idealně lepými, barvami zrakům pozemšťanův odkryt odlesk krásy nebešťanů, zvuky ozvěna zpěvů velebících ústy cherubínů Hospodina, a směleji než klenby chrámové, trvanlivěji nežli mramor, ohnivěji než barva, dojímavě jako sama hudba slávu boží od končin do končin hlásá poesie, hlásá ji tím účinněji, čím vroucněji se tulí ke druži své hudbě. — Tím pak, že církev katolická ochranitelkou umën se prohlásivši nad jiné spůsobilejší jest, aby ve člověku přivodila k rozkvětu všechny mohutnosti jeho duševní, to jest, aby člověka dovedla ke stupni nejvyšší dokonalosti, které po ustanovení božím je schopen nehledíc ani ku stránce dogmatické po pravdě a skutku je samospasitelna, anoť dosíci svrchované dokonalosti a spasenu býti člověku jest totožno. Ale jak vážné, jak vznešené tudy plynou povinnosti těm, kdož výhradně se zasvětili službě církevní, jak vážné tudy plynou povinnosti veškeré — církvi

učící! A ne bez pocitu jakési tajné hrůzy člověk zvyklý nepředpojatě na svět se dívati a jeho běhy klade si otázku, zda ve příčině té vždy a všude se děje, co ku spáse duši lidských díti se má. Kdyby se dálo, bylo-li by možná, aby pohledni kam pohledni tolik surovosti bujelo, aby tolik prostopášnosti se páchalo, aby tak obecně se šířily stesky, že „ctnosť řídne jako stará moda?“ — Sotva! — Arciťže uměny jsouce poutány více méně ku hmotě znamenitého druhdy vymáhají nákladu hmotného, by se přístupnými staly plody jejich obecnému množstvu; pravda že nákladu toho pořizovati za dob cukrovarův a přadelen nesnadno: může-li však ubohý farář pohorský nelituje ni kroků ni slov toho se dožebrati, aby chudý stánek Páně opatřil vkusným obrazem svatého, k jehož cti a chvále kostelíček zbudován, netřeba by chrámy kathedralní jindy hroznou strašily pustotou, jindy téměř ležely troskami, jindy zase kombinaci desatera slohů tu stály hlasateli barbarstva a nechutenstva. Nad to pak uměny právě čím příměji plody jejich promlouvají k duchu lidskému, látky tím duševnější a — mluvme po rozumu věku devatenáctého — tím lacinější vymáhají. Všech umĕn královna, poesie, přestává na slově, látce to nejlacinější. Není tu tedy nižádné výmluvy, že by nemožno bylo pro nedostatek prostředků hmotných opatřiti věřícím poklad písní pravou dýšících poesií, mysl povznášejících na perutech nadšenosti ku Tvůrci všehomíra, člověka šlechtících a vzdělávajících po rozumu slova toho nejušlechtilejším. Ohlédáme-li se však okem pátravým po knihách, jež lidu našemu slovanskému ve příčině té pokladem býti mají, co shledáváme? — Ne-li jedinou, přece každým způsobem nejrozšířenější mezi lidem naším knihou toho druhu jest „katolický kancionálek“, jehož plný a nezkrácený titul jsem položil shora. Kniha ta ve vydání novém a opraveném prý nevím po kolikáte tuto se vydává na světlo. Nuže, hledíce k nepopíranému skutku, že kniha právě jmenovaná téměř jediným je zdrojem, z něhož lidu našemu jest se napájeti, aby ukojil svou žízeň po posvátné poesii, odpovězme si upřímně a bez obalu na otázku, má-li kniha tato do sebe ty vlastnosti, kterých po knize vzdělávací vůbec, po kancionale pak obzvláště dožadovati se netoliko práví jsme, nýbrž i povinni.

Pouštěje mimo všecky úvahy o té části knihy, která věnována jsouc rozjímáním a modlitbám prosou psána jest, prohlédati hodlám toliko ku části — veršované řeknu, nemoha říci básnické. Aby však nikoho tajno neostávalo, jakou měrou měřiti hodlám písně církevní, obsažené v tomto kancionálku, umístiti se mi zdá tuto slova Františka *Sušila,* auktority, proti níž vzpírati se nikomu tuším nepřipadne na mysl. Píšeť v úvodě ku překrásným hymnům církevním takto: „Píseň duchovní jest pronesení a vyjádření zbožných citů či *názorný* a *nadchnutý* výraz pobožného a bohumilého života slovem a zpěvem. Jestiť to *oddychání citem v Bohu, jest to modlitba na nejvyšším a nejkrašším stupni.* Píseň duchovní jest výplod *bohaté* sice avšak *ostražné, kárané* a *kázané fantasie* a tudy také chod její nemůže jiné býti povahy. Všecko co *bezměrno, zámezno, přesažito* a *bezpřemno* jest, z ní se vylučuje. Není v ní bouřlivého rachocení, avšak ani *vlačité rozsedavosti.*“

S tohoto stanoviska Sušilova pohlédaje na přítomný kancionálek nemohu jinak než na prosto jej odsouditi; nemohu jinak než prohlásiti jej za nehodný vznešenosti katolické církve, za nehodný národu, kterému se podává, za nehodný národu toho literatury vůbec a básnické literatury jeho zvláště. Za nehodný církve jej pokládám, poněvadž v lidu našem šíří nechutenstvo a

sprosťáctvo, kdežto církev od nepaměti toho pilna byla, aby údy své pozývala ku všemu, co vznešeno, co krásno jest; za nedůstojný národu, kterému se vtírá, poněvadž národ ten celou velikolepou historii svou toho důkaz podává, že s vroucím citem od nepaměti se nesl k ideám velikým vůbec a k ideji pravdy náboženské zvláště, za nepřípadný a nehodný národní literatury jej považuji a básnické zvláště, poněvadž poesie jeho jako červ po zemi se plazí, kdežto poesie světské literatury naši orlí perutí se vzbíjí k nebesům.

— „A důkazy na to?“ — Žel Bohu, že jest jich tolik!

Po každém člověku, jenž mezi vzdělanci jmín býti chce, právem toho se dožadujeme, aby mateřštinou rozprávěl správnou, aby třeba jen i řemeslníčkem jsa, neb obchodníčkem účty své a dopisy uměl podati slohem korrektním, prostým hrubých poklésků grammatických: a básníkovi, aby řeč lidu svého przniI nesprávnými formami, nesprávnými vazbami syntaktickými, aby mnohdy do básní svých vsoukal nesmysly, dovoleno býti by mělo? Nikdy! kdo nevládneš jazykem národa svého dokonale, mistrovsky, nepopínej se na ješitnou žádosť Phaëthontovu, by chtěl zasedati na slunečném voze básnickém. — Jakže vydavatel našeho kancionálku, vyhověl-li nejskrovnějšímu požadavku, aby alespoň správnou mluvou mluvil ke svým bratřím? — Nevyhověl! Dokladů toho, co tvrdím, ne z celé knihy dobírati se hodlám, nýbrž toliko z prvých sto stránek, znamenaje číslem prvním stránku, číslem druhým řádek.

Hned s počátku (5. 12. zd.) čteme: „*Obleč mne* v Krista Pána“ místo *oblec mě;* „*Ti* se poroučíme“ (14. 5.), „*Ti* bože se koříme“ (79. 20. zd.), kdež nezbytno bylo klásti *tobě;* podobněž: „*I tě,* bože, ctíme“ (58. 4. zd.), „*tě* pak pane prosíme“ (86. 12. zd.) položeno místo: *i tebe, tebe pak.* — Verš neverš nikterak trpíno býti nemůže, by kdo se osměloval psáti *krom tě* (17. 16; 75. 10 zd.) m. *krom tebe; oběm* (70. 16; 72. 13 zd.) m. *oběma; křesťaní* (65. 8. zd.) m. *křesťané; přijmout* (74. 4. zd.; 91. 19 zd.); *mět* (90. 15. zd.), *vlect* (61. 17.) m. *přijati, míti, vléci; opouště svět* (67. 14. zd.) m. *opouštěje navštiv* (74. 1.), *osvit* (85. 21.) m. *návštěv, osvěť; nad hříchami* (83. 9.) m. *nad hříchy.* Aby pro ledajaký rým místo *trpí* psáti kdo si troufal *trpějí* (57. 3. zd.), grammatika jsouc paní velmi konservativnou, co nejrozhodněji zapovídá. Píše-li kdo o knězi „vzals chléb víno do *ruk* svých (98. 10.) m. *do rukou* tatáž paní grammatika přímo jej viní ze šíření theorie Vogtovy o původu člověka. —

Kdyby skladatelé písní v kancionálku obsažených skřivánkům byli podobnější třepetavým letem se nesoucím k báni nebeské nežli lastovicím před deštěm nízko poletujícím za hmyzem zemským, ne tak často, jako ve skutku se stává, ve fatálné kollise a spory by byli uběhli se skladbou. Žeť pak národu svému špatně rymovanou prosu podávaji místo básní, nebudiž jim proti mysli, když jim na paměť uvedeme, čeho po nich žádaji zákonové prosy. *Požívati* od nepaměti ne s akkusativem předmětným se víže, nýbrž s genitivem („*požívat zakázané ovoce*“ 5. 16.); totéž má své místo pro časoslovo *žádati* („smrť nežádáš“ 83. 12.); záporné časoslovo přechodné, ač-li kde, ve větě „ať je (hříchy) víc nerozmnožuji“ (5. 2. zd.) tolikéž hlasem velikým se domáhá vazby genitivné. — Praví-li kdo „z ohledu spasení držíme se ctnosti“ (31. 2.) netoliko nebásnicky ale i nesprávně prosaicky se vyjadřuje m. *ve příčině spasení.* „Křesťané, *vaše* ničemnosti vzneste“ (58. 8.) m. *své* jest poklések školácký, který tím, že skladateli bylo potřebí slova dvojsyllabého, nikterak nepřestane býti pokléskem školáckým. Podobný soud vynesti jest o slovech:

„na ni bera zření“ (62. 17.) m. *k ní maje* zření. — „Sebe samých obětujem“ (69. 4. zd.) m. *sebe samy* chyba jest tím svévolnější, čím snáze bylo lze se jí vyhnouti i básníku nejnemotornějšímu. Z brusu nova, praoriginální, jen přeškoda že nesrozumitelna je vazba: „Tělo, krev tvou velebíme, *oba jest drahá cena,* za náš hřích vyplacena.“ (71. 2.) — Ve yeršíku „hřích je to zlo největší“ (78. 8. zd.) *to* příliš každé ucho slovanské upomíná na existenci německého členu. — I *s cočkem,* tímto miláčkem naším, tím cri-cri moderní prosy naší se tu potkáváme čtouce na str. 62. 14. „Lidem tvou láskou jatým *co* otec vždy oddán“ a na str. 79. 18. zd. „přikázaní plníme co věrní synové.“ — Kterak by kdo doličil oprávněnosť dativu *„živu“* m. *živi* ve větě „dobře živu býti slibujem“ (85. 9. zd.) věru ne nerad bych uslyšel.

Někdy — člověk ani nevěří vlastním očím — i pouhý, čirý nesmysl tak neostýchavě se položí do verše, jako by tam umístěn byl dokonalým právem. Za takový nesmysliček pokládám slova na str. 26. 13. 12. zd. „otče náš *vezdejší,* skonče dím milejší: Pochválen buď Ježiš Kristus!“ — Podobněž nedostupen jako těchto slov jest mi rozum veršíků: „Zbav nás všeho zlého, *předešlého,* přítomného“ (60. 12. zd.) Jaký smysl do sebe mají slova: „Ku konci sic přichází — Ta nejdražší obět — Však nikdy ať neschází (?!?) Tvá česť, o bože, znět“ (67. 10 atd.), kdo by mi vysvětlil, za velikého bych ho považoval proroka.

Na místě nejednom písní v tomto kancionálku obsažených skladatelé zapomněli na čisto, že jsou věci na světě, jež úpravy básnické se dáli na prosto — dílem proto, že výhradně rozum zaměstnávajíce i roucha výhradně rozumového se domáhají, dílem i pro to, že při vši důležitosti pro živobytí lidské krásy tak jsou daleky, že, přičinilo-li by se jim roucho básnické, toto sice jimi potřísní se, oněch věcí nekalých nekalosť však ukryti nemohouc místo kýžené záliby a duševné roznícenosti ošklivosť budí a rozmrzelosť. Kdokoli věci takové v úpravu básnickou upínati se podjímá, zjevný toho důkaz dává, že mu posvátného daru věštího nebesa odepřela. —

Tak na př. ve třetí písni ke mši svaté (str. 62. 5. zd.) čteme tyto verše — (Pan Bůh hříchy odpusť!) — „Prostý sic chléb a víno — jest jen patrný nám — však co jest teď tak jmíno — bude pán Kristus sám.“ — V písni páté (str. 68. 15.): „Přijmi, otče, oběť chleba, vína, — však brzo bude podstata jiná — nebť mocí tvou v okamžiku — v tělo a krev Krista se promění.“ — V písni šesté pak (str. 70. 17. zd.) zase takto: „Ač zde jest chléb, víno, — však v tělo, v krev Syna tvého — bude vše proměníno.“ — Pravda, že chléb a víno se promění při oběti mše svaté v tělo a krev Krista pána, křesťanu do chrámu Páně vstupujícímu dávno je známa; opětné pravdy té opakováním duše jeho se nepovznese výše, než byla; rozvlnění duše pocity, které se jí vzmocňují z poznání pravdy té, ty ovšem mohou důstojným býti předmětem písně velebné, unášející; prosté pravdy pronesení, ať by veršem se dálo nevím jak uhlazeným — a bohužel toho nelze říci mi o jediném z veršův uvedených — duši ostavuje chladnu. Co by pan upravovatel kancionálku řekl, kdybych se jal hlásati starou pravdu mathematickou, že dvakráte dva jsou čtyři, veršíky asi těmito:

„Poslechněte moji milí,
co vám hlásám v tuto chvíli:
dvakrát dva, jak vždycky byly,
po dnešní den čtyři jsou,
věčně čtyřmi zůstanou.“

Je-li člověkem jovialním jako já, zasmál by se, je-li mrzout, hnal by mě i s veršiky mými, ač proti veršikům jeho jsou praví šviháci, ke všem všudy. — Že věc jím opěvovaná vznešena jest, kdežto na thema moje vyzraje i klučina pětiletý, věc nezmění v jeho prospěch, anobrž v úplný jeho neprospěch. Věci svatých nesvatýma rukama člověk se netýkej: — a posvěcení básnického panu skladateli kancionálku bohužel se nedostalo naprosto.

Jsou dále předmětové, kterých básniku velmi delikatnímu rukama chápati se jest, nemají-li se minouti s účinem žádoucím a způsobiti dojem nelibý. Nač tuto narážím, pozná nejlépe, kdo si přečte v kancionálku na str. 226. rýmovačku „Maria, plná milosti.“

Mnohdy v kancionálku se potkáváme s věcmi, kterých básník lyrický asi tak málo si všímá jako medvěd prý mrtvol. Tak se nám ukládá kancionálkem *zpívati* při mytí a česání (p. 5.) tuto spasitelnou hatmatilku:

„S pláčem sahám po oděvu
Daném k smutné památce,
Jak požíval Adam s Evou
Zakázané ovoce atd.“

„Já sic mohu těla špíny
Skrz vodu očistiti,
Ty pak jen mne od mé viny
Pane, můžeš obmyti.“

Tuším bohuliběji že jednati budeme, takových písniček nezpívajíce; nedámeť alespoň nikomu žádného pohoršení.

Mnohdy zdá se, proklouzlo leckdy leckteré sprosťáctvo jediné proto, že skladatelé kancionálku neprohlédali k obecnému významu slov. Co na př. znamenají slova: „Uzdrav naše zsinalosti.“ (70. 3. zd.) Může-li Bůh vyhověti prosbě: „odpusť *zavilost* celé své rodině?“ (80. 14.) Blasfemii zdají mi se býti slova „*krotte* prosbou Boha“ (86. 7.), krotiť se zajisté jen divoké šelmy a vášně, které právem k divokosti šelem přirovnávati smíme. — Při slovech „Nepustíme tě, leč nás požehnáš“ mnohé duši křesťanské mnohem spíše na mysl vstoupí obraz dlouhobradého veřitele praesentujícího propadlou směnku, než obraz patriarchy Jakuba zápasícího s andělem Hospodinovým. Est modus in rebus, sunt certi denique fines! — Neznalosť synonymiky české krutě se mstí na vydavateli kancionálku. Nazýváť (96. 15. zd.) sotva tuše, že by hříchu se dopouštěl chléb Bohu v oběť kladený „darem *sprostým*“ chtěje jej asi naznati za dar *sprostný*.

Ale čas už, abychom poněkud zřetel obrátili k úpravě veršové písní obsažených v našem kancionálku. Jaké to jest důležitosti, vyložiž opět místo mne na slovo vzatý náš Sušil. Píšeť v úvodě k hymnám církevním (str. 3.) o věci té takto: „Svatá píseň nejraději si v jambech vede nebo v trochéjích; zřídka jiných rozměrův užívá; těmi pak tak zná vládnouti, že bujnosť jich pod mocnýma a uhladivýma rukama jejíma okrotá mírnou na se berouc povahu. Jamby ty a ty trochéje ponejvíce a nejraději *rýmem* ozdobuje, tímto echem a ohlasem celého verše, v němž cit veškeren splývá a jímžto veršům mocnosť hudebná přirostá. Rým jest jakési vítání, kterým myšlénku pozdravuje a cit citu odpovídá vzájemně se vzývajíce; jest to jako přihlas předmětenstva, které jednotu a soustrasť s citem pronášeným vyjadřuje. Básník, který právě s rýmem zacházeje jím dokona vládne, ten se pánem prokazuje přírody, ji citům svým podrobuje a ji citem svým ozývati se učí. Proto zván rým zlatou páskou a proto tolikéž jmenován nadějí i památkou souhlasu, an nové se starým a na obrat, a opět přítomné s budoucím a minulým přeslušně poutá, jako píseň rovně buď ku přešlosti se ohlédá, buď k přítomnosti patří, buď k budoucnu prozírá, již žel, již naději, již radosť vynořujíc. Tudy rým

ve svaté písni není pouhým klinkáním, nýbrž důležitý zastává úřad zastupníkem a representantem jsa souhlasícího s citem nábožným světa.“

Velikých se to dožaduje věcí zbožný pěvec náš po písni duchovní a hrůza nemalá by tuším obešla přítomného kancionálku pořadatele, chtěl-li by si to vše připustiti k mysli. Jemu však na štěstí daru sluchu jemnějšího na prosto se nedostává. Kdyby dostávalo, kterak by v písních, to jest v básních ku zpívání ustanovených, kterak by mohl nahromaditi kakofonií takovou spoustu jako jsou tyto: „skrz vodu očistit (5. 11. zd.); dejž skrze každodenní *k šťastné* smrti připravení (13. 4.); *chtěl's* stvořiti (14. 1.); *trest smrt* Páně shladí (28. 19.); skrz nějž (56. 7.); *pokrm smrt* zahlazujíc (57. 13.); skrz Krista (69. 16. zd.); slyšme *s vší* pozorností (70. 10.); *jež již* bylo od dávna (86. 2.); *k cti* (80. 5.); *s srdečnou* vděčností (109. 6. zd.)

Než možná,. že hrozných těchto barbarismů pan skladatel se dopustil pouze proto, že příliš úzkostlivě šetřil rhythmu veršového? Snad jamby jeho, snad trochéje těch tvrdostí nezbytně vymáhají. — Kdo by takto soudil, na hrubém by tkvěl omylu, neboť o rhythmu nějakém v písních našeho kancionálku, vyjmeš-li ze vší té spousty pět šest písní, nikde ani potuchy. Délka nedélka, přízvuk nepřízvuk, vše pan skladatel tyranskou rukou ve verše slučuje hrozitánské, až úzko poslouchati. Kdo nevěříš, měj tuto některý příkladeček. Jaký rhythmus jest v domnělém verši „Ve jmenu Otce i Syna“ (5. 1.)? Snad jambický, odpovíš ostýchavě. Chyba lávky, brachu! Druhé sloky první verš „Tobě, stražný Israele“ poučuje tě co nejevidentněji, že ve verši onom před sebou máš trochéje. Advokát tvůj ovšem replikovati by mohl, že první verš sloky třetí „Vše myšlení a žádosti“ bez odporu je rázu čistě jambického, za to však já tebe zas odkáži k prvnímu verši sloky čtvrté „Pročež schopně vstanu s lože,“ jehož rhythmus trochéjský nade všecku vyvýšen je pochybnosť, a budeme s rozepři svou zrovna v těch místech, ve kterých jsme byli dříve. — Jiný příkladeček první píseň večerní na str. 21.

„Již opět den se schyluje,
Mrákota zemi přikrývá,
Tmavá noc se přibližuje,
Denní světlo zakrývá.

Ó člověče, nezapomeň
Děkovat svému dárci,
Že tě ostříhal celý den,
Pros, by obránil v noci.“

Pojďte, pospěšte bratři měřiči, pomozte mi v úzkostech — neboť já měř jak měř rhythmu doměřiti se nemohu! — S divokou směsicí rhythmu jambického, trochéjského a — řeknu bezejmenného — potkáváme se téměř ve ve všech třicíti písních ke mši svaté. Tak hned v první sloce písně první, první dva verše „Před tebou se klaníme — Bože na výsosti“ zjevné tuším jsou trochéje, třetí: „Vstup před tvůj trůn prosíme“ zase paťchavý jakýs jamb; ostatní pak verše sloky: „Náš zpěv s líbeznosti — když dle zákona tvého Oběť ti věnujem’. — Dejž ať při ní z vroucného — Srdce prozpěvujem’“, jsou patrně onoho, jak jsem napověděl, bezejmenného, nebo lépe řečeno, nevyslovitelného rhythmu. „To’s, šibale, si vyhlídl sloku jednu náhodou méně podařilou a nyní děláš hluky, jako by byly všecky takové“, namítne snad někdo. Nuže, odpovídám, jmenuj si, kdo nevěříš, mezi stránkami padesátou pátou a stou dvacátou čtvrtou, kterou mu libo, a nenajdu-li na ní strofu krásy podobné, jako je uvedená, kajicně skladatele poprosím za odpuštění. Poněkud lepší ač nemnoho než písně ku mši sv. jsou písně Marianské.

Bude se snad leckdo domnívati, že rhythmus písní našeho kancionálku tím snad újmy doznal, že v oběť dáván byl rýmu. Horšího bludu nad tento

nelze ani pomysliti. Rým zajisté skladatelům našeho kancionálku mnoho starosti nenadělal. Tuto několik příkladečků neostýchavosti více nežli dětské: *tebe to* — *bláto* (6. 15.); *rozmlouvat* — *konat* (6. 15.); *dennice* — *více* (21. 1.); *nebešťí* — *zemšťí* (14. 2.); *andělé* — *bděli* (22. 8.); vši cti, lásky jsi *hoden* — k tomu nás zve každý *den* (23. 4.); *býti* — *vzdáliti* (24. 5.); *volám* — *konám* (27. 14.); *nebeský* — *lidský* (29. 11.); *cestu zde* — *vede* (31. 1.); *Sabaot* — *původ* (59. 2. 1. zd.); *evangelium* — *lidům* atd. atd. I neměj nikdo za to, že jsem těchto příkladů lopotnou prací se dohledával, nikoli! Otevři kde otevři a najdeš, čtenáři milý, podobných příkladů všude nazbyt. I může-li hroznější mizerie pomyšlena býti než veršíky ani kloudných myšlének neobsahující, ani kusa rhythmu nemající ani konečně trochu rýmu nevyzvánějící? Jaký soud o jazyku našem a literatuře vynesl by vzdělaný cizinec, který by jiného plodu písemnictva našeho nepoznal než tento kancionálek? Tolik nechutenstva, tolik sprosťáctva všude, kam oko padne! Nejvšednější písničky kramářské nepoličkují surověji jazyk náš, nevystavují ho v tak bídné nuzotě a nahotě jako tento kancionálek, jenž se podjímá hlásati a množiti slávu a velikosť krále králův.

O hrozné prose, jež domuje v domnělých verších kancionálku šířiti se bylo by zbytečno. Znamenal ji tuším dosti laskavý čtenář v úryvcích tu tam položených mnou na ukázku. Ani v písních ku mši svaté, kde tolikeré vznešené motivy básníkovi se naskýtají, ani v písních k panně Marii, jejíž kult sám jedna nepřetržená vznešená báseň jest, nespatřujeme ni jiskerky básnické, všude prosa, věčná prosa. Z písní původních ni jedna nestojí za řeč. Překlady větším dílem pořízeny jsou z němčiny. Jak toho maloulinký příklad tuto měj místo:

Original:	*Překlad:*
Vater, Du empfingst mit Wohlgefallen	Otče! přijal's oběť v zalíbení
Abels frommen Opferduft,	*Pobožného Abele,*
Denn er gab die beste Frucht von allen,	Neboť vzav *nejlepší z svého jmění*
Sein Gemüth war rein und gut.	*Obětoval vesele (!).*

Namítne snad pan vydavatel, že nesnadno jest sestavovati kancionaly pěkné, když není po ruce dostatečného materialu. Kdyby pravda bylo, čím se snad hodlá hraditi pan vydavatel, řekl bych, že jest lépe míti ve zpěvníku dvě tři písně mešní, ale dojimavé, dokonalé, nežli třicet a po žádné nic; lépe míti ve zpěvníčku jedinou píseň marianskou, ale krásnou, ducha povznášející, mysl šlechtící, než dvacet mdlých, ledabylých rymovaček. Ale není tak zle o material. Důkaz toho, že mnohého překrásného klenotu vydavatel ostavil stranou a šarapatky v kancionálku téměř se zálibou jakousi ukládal. Píseň sv. Ambrosia ve překladě Sušilově se nelíbila, položen překlad jiný; laskavý čtenář usudiž sám; osvědčil-li pan vydavatel kancionalu jaký vkus:

Překlad Sušilův:	*Překlad kancionálku:*
Již nám vzešla hvězda ranní,	Lid se tobě Bože klaní,
Lid se tobě Bože klaní,	An již vzešla hvězda ranní,
Chraň tvá láska, moc a síla	Při dnové nás posilň práci,
Škod a hříchův naše díla.	Ať se mysl nepotácí.
Jen náš jazyk vezmi v káru	Rač náš jazyk skrocovati,
Ať hlas nezní strašných svárů;	Svár by nemoh' zavznívati;

Zraky zakryj mocí svojí
Ať se šalbou nenapojí.
Útroba buď čista, cudna,
Po marnostech nebaž bludna,
Střídmosť skrocùj těla pýchu
By duch zdolal všemu hříchu.

Oko chrániž svou milostí
Aby nehltalo zlosti.
Budiž mysl naše svatá,
Šálenosť od nás odňata,
Střídmosť skorcuj těla pýchu
By duch zdolal všemu hříchu.

Ani převýtečný Sušilův překlad velebné písně „dies irae“ panu vydavateli se nelíbil.

Překlad Sušilův:

Den ten hněvu s hroznou silou
Přírodu v prach sklopí znylou,
Jak dí David se Sibyllou.
Hrůza zmocní se všech zvůrů,
Když pán přijde v nebes kůru,
Aby soudil všechnu stvůru.
Trouba Boží po vůkolí
Divným hlasem na mrtvoly,
Vstaňte k soudu zahlaholí.

Překlad kancionálku:

Hrůza pojme nás v tu chvíli,
Až se svět rozpadne v díly
Dle Davida a Sibylly.
Jak se třásti budou lidé
Až je Soudce soudit přijde
A los na ně přísný vyjde.
Trouba divné vydá hluky,
K trůnu Páně svými zvuky
Vyzve všeho lidstva pluky . . .

Než byť i ve vlasti Sušilův a Vinařických na ten čas nebylo ni jediné písně posvátné, bylo-li by, když nám nebesa živí Štulce a Soukopy a jiné pěvce, jejichž lyra posud skromně zaznívá v domácím zátiší, jiného potřebí, než aby ti, do jejichž rukou Hospodin vložil berly pastýřské, mocného pozdvihli hlasu svého, by vlasti naše jednou hymnou zaznívaly od končin do končin? — A čas věru, čas svrchovaný, aby náš lid, ten dobrý, nadaný, mírný lid náš odchováván byl mannou posvátné poesie, neboť den po dni hrozněji a hrozněji o poslední baštu mravnosti jeho tříská příboj materialismu, do něhož blaha se nenaděj nikdo. Pouhá kancelář byť sebe vzorněji vedená, již dávno nevyhovuje ani potřebám církve ani lidu katolického.

Jan Kosina.

Slovenské bajeslovie. Sošit I. Písal V. Pauliny-Tóth.

Majíce úsudek pronesti o knize Pauliny-Tótha nadepsané „Slovenské bajeslovie“ jsme věru na rozpacích velikých; rádi vítáme každý příspěvek k bajesloví slovanskému, ana věda tato jest mezi námi posud rolí jen málo vzdělávanou, avšak přejeme sobě, aby takový příspěvek byl *skutečným* obohacením vědy. Toho však o knize té, jak níže dokážeme, říci nám nelze; jest nám toho tím více žel, an spisovatel, velezasloužilý o Uherské Slovensko vlastenec, již umřel a tudíž mu již popřáno není, aby proti výtkám, které mu ve příčině předmětu od něho pojednaného činiti nám povinnosť velí, sebe sama hájil a bránil. Pravíme, že nám to povinnosť velí; vždyť by státi se mohlo, že kniha se dostane do rukou mládeže aneb jinak lidí vzdělaných, kteří neznajíce nynějšího stupně vědy jazykozpytné a bajeslovné právě apodiktickým tvrzením páně P. T. svedeni býti mohou považovati všecko za čirou pravdu, co ve knize té se vypravuje a tak by se rozšířily mezi našinci bludy mnohem horší těch, které básník Kollár ve své Staroitalii slavjanské nakupil.

Jest nám především vytknouti dvě vady při p. spisovateli i co do methody i co do věci. Co se týče prvé, bylo nám a bude zajisté každému s podivením, že spisovatel tvrdě věci z brusu nové nikdy a nikde sobě práce nebéře, aby tvrzení svá také odůvodnil neb opodstatnil; kdo klada nový,

posud neslýchaný názor všecka posavádní mínění podtíná, na tom vším právem žádati smíme, aby dokázal, proč mínění posud stojící jest klamné; pouhé *Roma locuta res finita* ve příčině naší nic neplatí, anobrž ten, kdo tak si počíná, vzbuzuje spíše podezření, že prací předchůdců svých nezná. Co se pak věcí týče, nevidíme ve knize ani stopy, že by spisovatel jen byl tušil, jak vysokého stupně věda jazykozpytná a bajeslovná za naší doby dostoupila. A tak jsou základy, na kterých spisovatel stavěl, chybny, nespolehlivy a není se tedy čemu diviti, když celá stavba jeho se drobí a ssuje jako na písku a nikoli na žule založená. Avšak přikročme již k rozboru knihy samé.

Spisovatel má za to, že vysvětlování bajeslovné nemůže se díti, leč vezme-li se na pomoc jazykozpyt a zvláště etymologie; zvláště prý slovenská mythologie s etymologií a etymologie s mythologií „pre mimoriadnu zachovalosť jednej i druhej nedielne a nerozlúčene spolu považované byť musejú“ (str. 22). K tomuto názoru přistupujeme, ač podle našeho zdání p. spisovatel etymologii příliš velikou působnosť ve příčině bajesloví připisuje; avšak vytknouti nám jest, že mythologie slovanská nikterak nevyniká svou zachovalostí, naopak vyznati slušno, že mythologie naše co do zachovalosti, pokud totiž o tom *nyní* souditi možno, ani k indické, ani k nordické porovnati se nedá, prostě za tou příčinou, že se nám nezachovalo tolik mythologických písemných památek jako oněm dvěma národům. Již mylné toto mínění o zachovalosti našeho bajesloví jest povážlivým znamením, že spisovatel málo se poohlédl v kritických spisech o mythologii vůbec jednajících; ovšem, kdo si utvoří takový pramen svých výskumů mythologických jaký si zjednal spisovatel, ten snadno o zachovalosti slovanských mythů mluviti dovede. A tu již rozumíme, proč spisovatel etymologii při badání mythologickém tak náramně v popředí staví; on totiž pomocí bujné fantasie ustanovil sobě zcela novou soustavu jazykozpytnou, jmenovitě pokud se týče kořenův a kmenů. Spisovatel váží sobě sice velmi jazykozpytu, ale jazykozpytu nest'anného, choutkami národního sobectví nenakaženého (str. 22). Jak tento „nestranný“ jazykozpyt okem spisovatelovým spatřený vypadá, toho stůjtež zde nějaké ukázky. Spisovatel totiž chtěje si opatřiti jazykozpytné doklady na bajeslovná tvrzení svá vynalezl novou prařeč, řeč totiž *Hvalskou*:(str. 29) „Hvalov, čelade to za drievného praveku, dla môjho presvedčenia, sidlivšej na južnom pobreží Chvalinského mora.“ Maje řeč vynalezenu spisovatel ustanovil k ní také kořeny a kmeny a to na spůsob tak prostý, že bys ani neuvěřil. Jsouť prý v řeči prvky *mužské,* totiž samohlásky a *ženské,* totiž souhlásky; z těchto prvků tvořily se *belbožeské* či přátelské (prajné) a *černobožeské* či nepřátelské (neprajné) kořeny (str. 30, 31), při čemž prý ta se naskytuje věc „že *ü* a *i* často zamieňajú svoju úlohu pri rozhodování prajnej abo neprajnej prirodzenosti kořenov t. j. nie žeby na pr. *ü* dávalo vždy prajné (belbožeské), *i* neprajné (černobožeské) korene, alebo naopak, leš i jeden i druhý mužský prvok (*ü* a *i*), ked pridruži sa ku ženskému, tvorí raz belbožeské raz černobožeské korene. Na prímer: a) belbožeské korene: *di, hü, bü, li* atd. b) černobožeské korene: *dü, hi, bi, lü,* atd.“ Připomínáme zde čtenářům, že nikterak nežertujeme, nýbrž že tak skutečně stojí tištěno na str. 31. a na str. 32. praví se, že z belbožeckých kořenů vyvinula se všecka slova vyjadřující předměty života, blaha a štěstí lidského na př. světlo, teplo, vlaha, tvoření, rodění, chůva, čistota, zdraví atd. a z černobožeských všecky předměty lidstvu nepřátelské na př. tma, zima, suchota, vichory, bouřky, hlad atd.

A kterak se tvořila slova z těchto prvků? Ale na spůsob zcela jednoduchý; slyšme spisovatele: „Vezmime na př. hmotný (ženský) prvok *b*; — podkoreň slova je tu; ale môže z neho ešte voždy byť i *boh* i *bes* (čert), dokialkolvek nepridá sa mu duševný (mužský) prvok *i* alebo *y*; teprv tohto pridruženie určí prirodzenosť koreňa, vztahom na človeka, belbožeskú abo černobožeskú. Pridružme tomuže hmotnému (ženskému) prvku duševný (mužský) prvok *i*; máme — vztahom na človeka — černobožeský koreň *bi*, peň *bit*, vetvy: *boj, bič, bôl, bes, bída, betiar, blen* atd.; pridružme mu avšak duševný prvok *y*, pak máme belbožeský koreň *by*, peň *byt*, vetvy: *bavit, boh, bača, bán, býk, buk, bylina* atd. (str. 35).“ Může-li býti co prostějšího? Aby pak náležitě nauku svou znázornil, spisovatel sestavil 32 kořeny přidruživ k nim i větve z nich vyrostlé (str. 36—45) a přičinil k nim poznámky na str. 46—51. Na člověka, který jen poněkud se obíral studiemi jazykozpytnými, vychází z těchto poznámek hrůza hrůzoucí; nejsmělejší fantasie Kollárova jest zde překonána a nikterak tomu nerozumíme, jak někdo nyní ještě, když tolik důkladných spisů jazykozpytných před rukama jest, takové monstrum horrendum na svět zploditi mohl! Spisovatel nemá ani tušení o příbuzenství jazykovém, nemá tušení o přesouvání hlásek atd., on plete slovanská, maďarská, semitská atd. slova do hromady bez ladu a skladu až mžiky před očima se dělají; tak prý vyvinula se z belbožeského kořene *di* slova assyrské *Mero-Dač*, hebr. *Adon*, fenické *Bel-Adon*, řec. *Den, Din, Difs*, *Devs, Theos, Athene*, lat. *Deus, Diana*, german. *Thiusk*, skand. *Odin*, slov. (sic!) *Odin, Deva, Devana, Dadž*, egypt. *Dionys* atd. (str. 46). Avšak slova podle spisovatele tvoří se také addicí a subtrakcí prvků; tak na př.: „Koreň *ty*, peň *tyt* s predložkou *o* dá *oty*; s vynecháním mužského prvku *y* zostane *ot* = Vater, *otec* = Väterchen (str. 56); — koreň *di* peň *diat* s predponou *o* premenenou na *u* dá *udi* a po odhodení mužského prvku *i* zostane *úd* das Glied, v Arabčine premenilo sa *o* na *je* vo slove *jedd* = ruka. Keď sa ale koreňu *di* predloží predpona *o*, dá on slova *Odin* der Thäter, v terajšie deminutivnej forme *odinec*, dobr*odinec* (!!) Wohlthäter“ To nejsou opět žádné žerty, to stojí skutečně vytištěno na str. 56.

Vidouce takovou učenosť páně spisovatelovu nebudeme již se ničemu diviti, cokoli on tvrdí; ač staron. slovo zní *werlt*, nevadí spisovateli, novoněm. *welt* odvozovati od *welle* vlnou a vlahou prý obmytý (str. 50); *mar* nebo *myr* (sic) na konci vlastních jmen neznamená prý pokoj, nýbrž zrost a zdar, neboť *mír* jest prý větev vyrostlá z kmene *mřít* a kde prý Morana vykonala svoji úlohu, tam je děsný pokoj čili *mír* (!!). Jaká hrozná nesprávnosť spisovatelova, když neví, že *mír* v osobních jmenech se píše s měkkým **i**; o to, zdali, jak Miklošić tvrdí, znamená inclytus, famosus (na př. Vladimír = imperio, imperando inclitus) nebo-li, jak jiní tomu chtějí, skutečně pokoj = Friede, může býti spor, to však jest na biledni, že psáti se má mír a nikoli myr. Také se nebudeme diviti, když p. spisovateli totožny jsou kořeny vit a pit a následkem toho také totožna jsou slova: piter, pater, vater, pät, pnúť, binden, päť (= pět) fünf, piaď, pästʼ, pes (Fuss); — že s *Vanou, Vienou* a *Vesnou* srovnati slušno lat. *Venus venustus*; že *Vesta* jest složeno ze slov *Vien* a *sta* (= dcera od *syt*) a značí prý tolik co děva čistoty, cudu (!!) a že *Lada* má společný kořen *li* se slovy láska, úl, ulice, júl (= ploditel), jelen a **jelito** (!!) strana 56.

Uvedli jsme několik příkladův, aby čtenáři poznali základy, na kterých

spisovatel svou soustavu mythologickou zbudovati chtěl. Nedivme se tedy, že ta část mythologie, kterou v tomto prvním sešitě nám podává, úplně tak vypadla, jak podle těchto základův očekávati lze. Jest tu opět nejčirejší subjektivismus, bezúzdná fantasie; protiví se to věru člověku tyto nejapnosti opakovati a postačiž zde jen několik příkladův uvesti. *Odin* jest podle pana spisovatele původní božstvo Hvalenův (t. j. obyvatelů kaspického jezera); jméno to prý v době pozdější zachovali jediní Skandinavci, kdežto prý u Slovanů se zachovalo jen ve složeném slově hosp-*odin* (!). Když p. spisovatel již nevěděl, že naše slovo hospodin jest odvozeno z řec. *δεσπότης*, měl aspoň čísti Grimmovu mythologii, kde na str. 120—150 poučení vzíti mohl o Odinu čili Wuotanu, nechtěl-li se propracovati dílem Wolfg. Menzla (Odin. Stuttgart 1855). Ač Odin dle spisovatele byl božstvem Hvalenů, nelze pochybovati, že jméno jeho — dle spisovatele — jest vlastně slovanské; neb spisovatel na několika místech (na př. str. 56., 67., 68., 69.) připomíná, že Odin jest *jeden*; divno nám, že spisovatel nepřipadl na ruské одинъ = jeden, tu má úplně formu chvalenskou! Odin jest specifické božstvo germanské a vlastnosti jeho dají se tedy poznati hlavitě z germanských pramenů; protož také jest všechno, co pan P. Tóth o něm vypravuje, pouhou fantasií. Podobně se to má s tím, co tvrdí o *Děvě*; kdyby byl četl důmyslné pojednání nebožtíka Hanuše nadepsané „Děva zlatovlasá“ atd., byl by dostal o božstvu tom jiný názor a jiné poněti. Vůbec musíme p. spisovateli vytýkati, že z bohaté literatury novověké o mythologii jednající nečetl a nezná říkaje nic; prominuli bychom, kdyby nebyl studoval pouze jinojazyčných spisů na př. Grimma, Kuhna, Lehrsa, M. Müllera, Mannhardta atd. atd., že však nečetl Afanasjeva, bať ani ne různých rozprav Šafaříkových, J. Jirečkových, Hanušových, toho mu prominouti nelze. Kdyby spisovatel byl jen četl Hanušův bajeslovný kalendář, nebylby tak nerozumně psal na str. 99 o bohu Turovi: „To jest boží *tvor*, ktorého ludia podla jeho rodičov aj Hel-lônom abo Zel-lônom t. j. Hela a Hely synom, v diminutivnej pak forme Zel-lôn-kom abo Zel-lonča-tom nazývali. A v tomto diminutivnom nazve božiča Tura obsažené sú naše terajšie názvy prameňa svetla a tepla, totiž *slnko* (Zellônko!) a *slnce* (Zellônče!), len že pravda vo skrátenej forme.“ Kdo takové věci tvrditi smí, tomu se nedivíme, když všechno vysvětluje či vysvětlovati se odvažuje nejinak, než jakoby tehdáž byl žil, když Hvalené (které p. spisovatel na str. 59 ztotožňuje se Slovany) božstva svá pojmenovati se jali. —

Avšak budiž dosti na těchto ukázkách. Jest nám velice líto, že jsme o celé knize nic dobrého a chvalitebného říci nemohli. Práce spisovatele jinak zdařiti se nemohla; neznalť on spůsobu, kterým novější věda bajeslovná sobě počíná, nevěděl, že především jest třeba snášeti mythologické stavivo uložené v národních pověstech, bachorkách, písních, pořekadlech, zvycích a obyčejích; kdyby nám byl podal sebrané pověsti, pověry a obyčeje slavnostní lidu slovenského, byli bychom vděčni a byl by tím vědě bajeslovné prokázal službu platnou. O knize jeho však nelze nám jiného úsudku pronesti, nežli že škoda času, který spisovatel psav ji obětoval, a škoda peněz, které na tisk a papír vynaložil. *V. Brandl.*

U krbu. Pověsti Jos. Vl. Hrubého. V Táboře, náklad. spisovatel. 1877.

Máme před sebou první dílko mladého básníka a vyznáváme, že s nemalým potěšením jali jsme se čísti verše, kterými poprvé před širší obecenstvo

vystupuje už proto, že jsme se v nich konečně zase po dlouhé době octli na půdě domácí, aniž nám bylo teprve podnikati s básníkem obvyklých u nás už cest kolem světa. — Hrubý sáhl do života domácího, z nepřeberných pokladův obraznosti národní vyňal několik pověstí a uhladiv po umělecku surové kamy v lesku umělé poesie nám je předkládá. — Vidíme v mladém básníku pěkný talent, který jakousi už zručností a mnohdy jako na př. v pověsti IX. „Na čekání“ dosti šťastně a obratně sobě vede. Také „devět křížů“ lehkou formou a pěkným právě poetickým líčením vyniká a urovná-li se ještě poněkud část V. nabude báseň zajisté ceny trvalé. Líčení hlavního momentu, vraždy v lese, zdá se nám totiž příliš slabým:

Jaké to na cestu
stíny zakmitly?
blesky zasvitly,
výstřely
zazněly.
A zase ticho jako hrob
jen divoká jízda dále zní
svatební.

Slova „výstřely — zazněly“, ve kterých všechna síla spočívá, nejsou sama sebou dosti mohutna, aby s náležitým důrazem dopadala; snad už proto, že nemají v sobě štěpného rýmu. Zakončení, kterým se vrací básník k náladě počáteční, jest zdařilé a dobře celou báseň zaokrouhluje:

Les temný jako noci stín
a smutný jest jak hrobu klín.

Líbí se nám také „kletba matčina“ pro mohutnosť koncepce, ačkoliv provedení není bezvadné. Tak jest první část příliš rozvláčna; nehezky zní třikrát po sobě:

a přijdem, přijdem v divný kraj,
tak krásný jest jak nebe, ráj,
ba krásnější než nebe, ráj
to není nebe, není ráj — —

a zcela zbytečny jsou formální nesprávnosti jako na př. „*ku* bohu“, — pak co do přízvuku: „to dokud jest *na* nebesích“ — „jen pojď, — *o* tom ti povím tam“, — „tam budu ti *vy*právět báj“ — „nás tam *u*nese za šera“ a j. Nehezky zní „*ká* podoba.“ — Také v jiných básních s podobnými vadami se potkáváme. Také rým všelico má na svědomí! tak zajisté (str. 2 .) „Modlení“ zavinilo rým „po vsi žalmy *zní*“, jinde mu obětována jasnosť myšlénky, tak na př. nerozumíme verši: „když dřímou háje v tichý sklon“, aneb „a k řeji vichr hučí — skon“, a p.

Na podobná nedopatření však nechceme klásti přílišné váhy. Ale jiné vady nelze nám nedotknouti se už proto, že si v ní přemnozí z našich mladších básníků zrovna libují, a které ani Hrubý prostým nezůstal, — *nejasnosti* totiž, jakou své myšlénky projadřují. Básnické roucho nesmí býti nikdy na úkor jasnosti, této přední vlastnosti každého slohu. Ba právě naopak jest účelem vázané řeči a všech pomůcek dikce básnické, aby se myšlénky básníkovy jasněji, určitěji, konkretněji čtenáři sprostředkovaly, než by možno bylo pouhou prosou. Tento účel má i v epické poesii volnosť básníkova, že netřeba mu děj pragmaticky rozvíjeti, nýbrž že rychlým, názorným a plastickým předvedením jednotlivých karakteristických výjevů čtenáře svého staví takořka před jeviště divadelní, aby ne tak četl a uvažoval, jako spíše viděl v živých obrazích děj, kterým chce básník mysl jeho uchvátiti.

Zvláště tón baladický, kterým si Hrubý nejraději vede, libuje si v takzvaných skocích, v dikci co nejstručnější, v obrazích a obratech co nejúsečnějších. Baláda kvapí jako jezdec na rychlém koni romantickou krajinou; byť

i tajemné noční šero halilo rokle a údolí, v záři plného měsíce tím ostřeji vystupují tu strom, tu skála, bílý kostel, starý hrad. Celkový obraz a dojem krajiny tím však nic netrpí, ba působí tím mohutněji. — Nedobrým znamením každé básně jest, musí-li čtenář ves um svůj sbírati, aby poznal, o čem vlastně básník mluví, a je-li mu všechnu pozornosť napínati, aby pracně zachycená nitka Ariadnina všelijakými skoky Pegasovými znova se nepřetrhla. A této napínavé a trapné pozornosti třeba jest i při některých básních Hrubého, jako jsou na př. „Rozcestí“, aneb kratší „Vínek svatební.“ Jak těžko tu rozeznati, co kdo mluví v básni této, co básník, co děva vínek pletoucí, co vichr ve vrbách? — A kdo porozumí souvislosti a smyslu veršů, které mají celou situaci vylíčiti:

Snad přijde, než se vrátí den,
Mám k svatbě vínek upleten,
On přijde již, co byl by sen?
Byl spanilý, však bájně bled (ten sen?)
Snad znamení? — zlý zmlkni ret. (či?)
Což vám byl svět? My žert a smích
svatební vínek v kadeřích (kdy a kde to bylo?)
Než kdo to pro nás kvílel sten, (! ?)
ó stiš se srdce, toť byl sen. —

Podobně na str. 20 v soudě duchů:

Hu tato hle cesta křižitá,
zde oko mu navždy dokmitá;
v den uhasne jeho klamný zrak,
noc rozsvítí zas jej bouřná temná;
teď v plameni lásky naopak
se ukojí jeho láska jemná.

Tomu rozuměj kdo můžeš, my tomu nerozumíme! —

Tedy více jasnosti! voláme netoliko k básníku pověstí těchto, nýbrž i k těm z novějších básníků našich, kterým jakási mlhovitosť a tápavá neurčitosť v citech a představách jest zvláštní oblibou. Neukládejte čtenáři svých plodův, aby řeč vaši teprve za vás spojoval, srovnával, doplňoval, ba aby mnohdy i myslil za vás; neboť člověk mermomocí nějakou myšlenku v proudu slov a veršů předpokládaje, často s mrzutostí shledává, že všechno lovení jeho v této spoustě bylo nadarmo.

Tato nesrozumitelnosť a nejasnosť tuším přední jest závadou, pro kterou se plody „moderního“ básnění českého v národě neujímají a nikdy neujmou. Romantika zahájená Máchovým „Májem“, u nás nezdokonalila, nevytříbila se v romantiku národní.

U Poláků po „Marii“ Malčevského přišla „Gražyna a Konrád Wallenrod“ — u nás bohužel následoval po „Máji“ nechutný Hálkův „Alfred“ a „Goar“ a působením cizích vzorů „světová“ reflexe širokým proudem rozvodnila se naší novou literaturou, tak že ani „Adamité“ Čechovi nezůstali jí prosti. (Krásným pokrokem jest ovšem téhož básníka „Čerkes“, která báseň však o sobě ještě nevyšla a tudíž dosti oceněna ještě býti nemohla.)

Jak lehce, určitě a jasně vysloveny jsou nejhlubší myšlenky v Göthově „Faustu“ Puškin své verše předčítával staré chůvě své, a gondolieři vlaští zpívají si stanze Tassovy jako my národní písně své. Tomu se učme od poesie světové! — Nezavrhujeme „světový“ let, na který se vydala moderní poesie

naše, neupíráme, že formální, jazykové stránce jím skvěle bylo poslouženo; ale čas už s kořistí tou vrátiti se k opuštěným luhům domácím a zapěti zase od srdce k srdci řečí vlastní, jasně a zvučně jako Záboj pěl a Kollár, Erben i Čelakovský a uvidíte, že sice na vašich písních nebude lze udržeti zlatou ořízku a lipskou vazbu tak dlouho neporušenu jako se nyní děje, ale za to, že zase půjdou z ruky do ruky, a ode rtů ke rtům budou mluviti i těšiti a šlechtiti lid náš.

Avšak mluvíme tu o věci, která jen jistou měrou týká se básníka pověstí „U krbu.“ Básník náš nezná nudných reflexí, snažil se býti stručným a konkretním, ale to mu jen vytknouti si dovolujeme, že to činil někdy na ujmu jasnosti. Také se dikce baladická nehodí vždy pro pověsti. Dle našeho soudu jediné Erben posud mistrnou rukou ukázal, jak pověsti národní spracovati, aby zůstaly národními, nejen látkou nýbrž i formou. Proč ho nenásledovati? —

S potěšením jsme při básních Hrubého pozorovali, že práce později pracované jsou též lepší, a že se v nich („Na čekání“) poněkud emancipoval také z jambův a nezvučných mužských rýmů, kterých výhradně užívati zajisté není s prospěchem. Jsme ubezpečeni, že pěkný talent mladého pěvce nám svým časem vydá ještě plody dokonalé. Jen ať pěje národně nejen látkou, ale i duchem a formou.

Vladimír Šťastný.

Osvěta, listy pro rozhled v umění, vědě a politice. Redaktor a vydavatel V. Vlček. — Ročník VII., díl I.

Sešitem červnovým Vlčkova Osvěta dokončila první pololetí ročníku VII. Najde-li čtenář ve všech ročnících výborného tohoto měsíčníku hojnosť článků ceny trvalé z oboru vědy, umění a politiky, tož ročník letošní nade všecky vyniká svým rázem čistě českým a slovanským. Milo a poučno tu čísti časové články historicko-politické: „*Zápas Evropy s plemenem mongolským,* hledíc obzvláště k válkám Rusův s Turky“ od Jos. Procházky, „*Slovanská otázka*“ od dra K. Mattuše, „*Naděje v budoucnosť Slovanstva*“ od Fr. V. Jeřábka. Pěkný obraz „*Černohorci ve zbrani*“ nakreslil nám Jos. Holeček z názoru vlastního. — Z oboru vědy nejvíce místa dopřáno článkům literarně-historickým a to po právu. Poučujeť se tu čtenářstvo o nejsvětějších zájmech a důležitostech národních, o národní naší literatuře, spůsobem zábavným a příjemným, jednotlivé zjevy kulturního života našeho probírají se tu do podrobna v rozsáhlých monografiích, budoucím vzdělavatelům pragmatických dějin naší literatury národní chystá se takto hojný a výborný material. Ze článků sem spadajících nad jiné vyniká Schulzova duchaplná studie „*O české baladě a romanci,*“ v níž p. spisovatel nám podává historický rozvoj české balady a romance za nové doby naší literatury — Dr. Josef Kalousek sepsal zase velmi poučný „*Přehled dějepisné činnosti české* v letech 1872—1877,“ a Primus Sobotka „*O překladech v novočeské literatuře.*“ — Biografie zastoupena důkladnou a rozsáhlou studií osvědčeného v tom oboru mistra p. Ant. Rybičky „*O Janu Nejedlém,*“ jehož veliké a nepopiratelné zásluhy o národní naši literaturu nestranně vylíčeny aniž zastřeny jsou některé slabé stránky jeho povahy, pro něž v době nejnovější odsouzen byl za nepřítele všeho snažení národního. B. V. Spiess vylíčil nám „*Jan Kocína z Kocínetu a jeho dobu.*“ V. Podhajský napsal vřelou vzpomínku na velečinného a obětavého vlastence

a paedagoga českého *Jana K. Škodu.* Jiných zasloužilých vlastencův a spisovatelů našich v první čtvrti r. 1877 zemřelých (Ant. Marka, Fr. Petery, Ferd. Košína, Rob. Nápravníka, dra Jos. Matouška) vzpomíná El. Krásnohorská v cituplném článku nadepsaném *„Nové hroby naše.“* Edv. Valečka podal pěkně psaný životopis šlechetného vlastence a slavjanofila ruského *Nikolaje Alexejeviče Kirjejeva* a Ot. Mokrý rozebral činnosť básníka polského a historika *Aug. Biełowského.*

Věda lékařská zastoupena poučným a zajímavým článkem *„Pokroky v léčení nemocí vnitřních“* od dra K. Chudounského. Z oboru věd přírodních rozsáhlý ale méně zdařilý článek podal Lad. Hajniš nadepsaný *„Rozhledy na poli technickém.“* Nakupena tu ohromná spousta materialu ve spůsobě pouhých výpisků z děl větších. Není tu té průzračné jasnosti a slohové plastiky, jakou shledáváme ve přírodovědeckých článcích Fr. Studničky, Em. Bořického a M. Pokorného, s nimiž bychom si přáli co nejdřive opět shledati se v Osvětě.

O umění našem jedná pěkný článek dra Jos. Kalouska *„O historii výtvarného umění v Čechách,“* ve kterém p. spisovatel důkladně odbyl útoky německých professorů Gruebera a Woltmanna, jimiž dorážejí na zachovalé posud památky výtvarného umění v Čechách, buď snižujíce vše co uměleckého Česká země v sobě chová, nebo zapírajíce český původ toho, čemu nelze upříti ceny krasoumé. — Dr. Hostinský pojednal *„O nejstarších stopách umění evropského“* a L. Svoboda *„O české opeře* r. 1876.“

Část́ zábavná obsahuje mimo některé básně Jar. Vrchlického a Jos. Hrubého velmi pěkný obrázek cestopisný od dra V. Kurze *„Z Lublaně do Terstu,“* v němž p. spisovatel slohem půvabným popisuje kolové stavby krajinské, jeskyni Postojenskou, Kars a Terst, pak socialní román *„Starohorský filosof“* od A. V. Šmilovského psaný slohem jadrným a velmi živým.

Řeč statí v Osvětě uveřejněných správna jest, jako v málo kterém časopise našem; jmenovitě z „Filosofa Starohorského“ viděti, že není nikterak se škodou básníkům našim, všímají-li si pilně všelijakých těch prací brusičských. Šmilovský dobře si povšimnul všeho, co v oboru tom posud u nás pracováno; vybíraje všude s rozvahou, jaké tu ovšem třeba, dobrousil se slohu ryze českého, jadrného a půvabného. Kéž by i jiní ho následovali.

Přáli bychom si z toho srdce, aby Osvěta vytrvala na dráze, kterou letošním ročníkem tak šťastně nastoupila, aby pokud možná vystříhala se článků, z nichž by kdo výmluvu sobě bráti mohl, že se jimi uráží jeho přesvědčení, a vzdaloval se proto našeho nejlepšího časopisu poučně-zábavného. I když se pominou věci takové, zbude toho ještě dosť a dosť, odkud pravá osvěta v lidu našem šířiti se může plným, nezkaleným proudem.

F. B.

Úplný Besedník. Spořádali Jiří Bittner a Jos. R. Vilímek.

Jak důležitým činitelem v našem životě společenském a národním byly a jsou posud naše české besedy, vůbec známo. Na besedách národních počala se pěstovati ušlechtilá zábava, jimi šířil se dobrý ton a umělecký vkus v obecenstvě našem městském i venkovském, jimi budilo a utvrzovalo se vědomí národní v kruzích nejširších. Podstatnou pak částí našich besed byly od počátku deklamace vážné i žertovné, kteréžto, byly-li náležitě předneseny, vždy nacházely vděčné posluchačstvo. Ale nejen na besedách i o jiných slavnostech a zábavách společenských a veřejných přednášívají se proslovy a jiné básně

příležitostné. Za tou příčinou vydávány Krasořečníky, Besedníky a jiné sbírky přiměřených k těm účelům deklamací, ale ty jsouce skrovného jen objemu a nešetříce vždy náležitého výběru, brzo se vyčerpaly, a pořadatelé besed a jiných zábav a slavností, v nemalých se ocítali nesnázích, kde nabrati látky nové, aby nebylo potřebi opakovati pořáde jedno a totéž. Potřebě této výborně vyhovuje „*Úplný Besedník,*" jejž spořádali pražský herec a spisovatel *Jiří Bittner* a vydavatel Hum. Listů *Jos. R. Vilímek.* Nový tento Besedník vytknul si za úlohu, „cokoli *dobrého* a *slušného* objevilo se až posud v *deklamatorní části* vážné i žertovné literatury české, veršem nebo prosou, původního i přeloženého a spracovaného, vše to v sobě sloučiti aby platné služby prokazoval nejen pořadatelům besed, koncertů, divadel, výletův a různých jiných produkcí a zábav, nýbrž aby byl též vydatnou pomůckou učiteli a žáku vyučujícímu a učícímu se deklamaci, jakož aby byl také milým společníkem všem, kdož hledíce si domácnosti rádi se baví čtením vybranějším.

Úplný Besedník rozvržen na těchto devět hlavních oddílů: I. Slovo o deklamaci od J. J. Kolára. II. Proslovy. III. Deklamace vážné 1. historické 2. obecné. IV. Deklamace žertovné 1. pro dámu 2. pro pána 3. společné. V. Besední čtení. VI. Dramatické výstupy. VII. Deklamovánky pro mládež. VIII. Díky za vyvolání s deklamatorními přídavky. IX. Dodatky.

Pokud z vydaných posud pěti sešitů souditi lze pp. pořadatelé úloze svojí výborně dostáli a mohou Besedník svůj vším právem nazývati „*Úplným;*" tak bohaté a tak vkusné sbírky básní příležitostných neměli jsme posud v naší literatuře. Jen „Proslovů" počítá se 71 a to ku příležitostem nejrozmanitějším: ku slavnostem národním, pěveckým, hudebním a divadelním, školním, na oslavu důležitých události národních a mužův o vlasť zasloužilých, ku sjezdům a merendám studentským, k besedám učitelským a k besedám vůbec atd.

Nebezpečné úskalí obeplouti bude pp. pořadatelům, až se dostanou k části humoristické. V rozličnych těch našich „Merendách, Besedách, Komických výstupech" a p. nakupeno tolik frivolnosti a sprostoty, že tu věru veliké opatrnosti potřebí bude, aby „Besedník," jakož slibuje, vybral toliko co *slušného.* Podaří-li se však i v tomto oboru dobrému vkusu pp. pořadatelův učiniti výběr dobrý, pak jejich zásluha tím větší bude; neboť pořadatelé zábav společenských majíce před rukama hojnou zásobu dobrého čtení humoristického, nesáhnou zajisté ku sprostým „Merendám," jimiž kazí se dobrý vkus našeho obecenstva a řeč mateřská przní spůsobem nejhnusnějším.

„Slovo o deklamaci" za úvod položené jest pouhé povídání o věcech všech možných a ještě některých jiných jen ne o deklamaci. Stať tu bylo by nahraditi něčím lepším, „praktičtějším."

F. B.

Sláva a úpadek pana Jana Kroutila pololáníka z Drnkalova. Všem rozumným lidem pro zábavu i na poučenou vypravuje V. Kosmák. V Brně 1877.

Jest to vůbec známá zkušenosť, že, kdykoli hyperkultura svými omamujícími požitbami vyšší vrstvy společnosti podebírajíc je svými jedy obarvuje, oplzlostmi naplňuje, mravnosti a karakternosti zbavuje, že poesie se utíká z dušné atmosféry salonů hledajíc takových spůsobů života, při kterých mravnosť, ušlechtilosť, mírnosť, lidskosť, prostotu povahy a srdce nalezti lze. Čím více vyšší společnosť jest nakažena, tím nevinnějšími zdají se býti po

měry lidu selského a v dobách takových tvoří poesie idylly čili selanky, které nám jemný, neporušený život venkovanův ovšem v poetickém lesku idealním líčí. Tak měla řecká hyperkultura ve třetím století př. Kr. básníky selanek Theokrita, Moscha, Biona a zhejřilým Římanům za doby Augustovy zpíval Virgil své eklogy. V novější době zvláště Francouzi od doby Ludvíka XIV. idylly pěstovali ze příčin snadno pochopitelných; v Německu pak byl v minulém století hlavním básníkem idyllickým Gessner. Jakkoli česká literatura, která teprve na začátku tohoto století se probouzeti začala, selanek pěstovati nemohla samostatně, ano tehda života národního vůbec nerci-li hyperkulturního nebylo, přece ani nemohla vyhnouti se všeobecnému ruchu a V. Hanka domníval se, že vyplnil mezeru v písemnictví českém, když r. 1819 Gessnerovy idylly na jazyk český převedl. Jinak zajisté netušil J. Langer vydav r. 1830 selanky své. Hlavním obsahem selanek všech věků jest neporušený, nevinný tytýž idealisovaný život venkovanů, který se takořka na svícen staví znemravnělým vrstvám vyšší společnosti, aby tyto podle příkladu prostého, mravního života se spravovaly. Selanky popisují lidi, jací nikdy nebyli; oni žijí jen ve fantasii básnické nemajíce na této tvrdé zemi nikde půdy, aby z ní vyrůsti mohli. Za tou příčinou opadává také rychle květ idyllické poesie, kdykoli energický ruch realního, anebo realistického názoru života se platným činí. To spatřujeme za dob našich, kde nemravnosť hrozného stupně dostoupila, aniž kterému básníku připadá, aby selankami trudnou mysl hojil. Od několika třicíti roků jest socialný život všech národův evropejských nesmírně rozerván; stavů politicko-socialných již není, šlechta na díle bývalé moci své jest zbavena, na díle sama se vzdala upomínek stavu svého majíc účastenství ve všech podnícich průmyslových a bursovních, měšťanstvo dávno již roztřískalo všecky hráze cechové, kamkoli se ohlídáme, všudy spatřujeme jen zbytky dřevních stavů, samé jednotlivce, kteří každý o sobě a pro sebe pracuje a bojuje. Starý mrav, staré ohrady a meze jsou vyhlazeny, to, co nazýváme ve společnosti *konveniencí,* na dobro z ní se vytratilo, vysokorodý aristokrat béře sobě za manželku leckterou tanečnici z balletu, mnohý parvenu kupčík dostává šlechtičku v manželstvo a nade všemi se vypíná vlněný baron israelský i neisraelský! Život aristokratické a měšťanské společnosti přestal býti organickým, ona jest bez tradice proto, že se jí sama vzdala. Za tou příčinou neposkytují tito kruhové společnosti již takových spůsobů života, kde by starožitný, ustálený mrav v rozpor přijíti mohl s novým v popředí se deroucím názorem, z kteréhožto sporu se vyvinují nejdojemnější konflikty jednotlivce se společností celou. Proto literatura, která látku svou založiti nechce pouze na kriminálních případech, za doby novější obrátila se opět k životu venkovskému, poněvadž život venkovanů chová v sobě ještě dosti těch ohrad, které na tvrdosti starožitného mravu spočívajíce jednotlivce nutí, aby na těchto ohradách přestal a z nich nevykračoval. Utíká-li se tedy literatura opět do života vesnického, činí zevně něco podobného jak tehda, když poesie selanky skládala; avšak podstatně jest zde veliký rozdíl. Selankami hledala poesie útěchy, hleděla se sprostiti okovů, kterými ve spůsobě přísné konvenience společnosť hyperkulturní členy své poutala nedajíc jim podle přírody a svobody se pohybovati a žíti: vesnickými však povídkami, které literatura nyní pěstuje, staví poesie na odiv právě houževnatý mrav selský, který ve přímém jsa odporu proti roztříštěnosti společnosti vyšší účastníky své, lidí venkovské, pod mocí a nad-

vládou svou drží. Ač tedy látka selanek a vesnických povídek jest stejna, život totiž venkovský, přece směr obou jest různým: selanky idealisovaly venkovany, vesnické povídky jsou realistické líčíce nám venkovany jakými jsou ve skutečnosti: oni mají tytéž vášně jako my, jsou ctižádostivi, marni, marnotratni, lakotni, ale všecky tyto vlastnosti přivádějí je také do konfliktu s mravem starožitným, kdežto *nyní* ve vyšší společnosti takového konfliktu se obávati potřebí již není.

Ač vůbec tomu chtějí, že obrazy, novelly a povídky vesnické do evropejské literatury uvedeny jsou od Němců, není bedlivějšího pozorovatele tajno, že již Walter Scott ve mnohých romanech svých na př. v The heart of Mid Lothiam (srdce z Mid Lothiamu), v The lady of the lake (panna jezerní) atd. nakreslil takové povahy a situace, ježto úplně nynějším vesnickým novellám podobný jsou. Tím ovšem neupíráme, že teprve přičiněním Němců Jeremiáše Gotthelfa, Bertolda Auerbacha a Stiftera tento druh poetické literatury byl nejvíce pěstován a tím pak i do ostatních literatur evropejských rozšířen. Do české literatury novelly vesnické uvedeny jsou od Boženy Němcové, která roztomilou povídkou „Babičkou", již vším právem vedle Gotthelfovy novelly „Käthi die Grossmutter" postaviti sluší, velmi šťastný začátek učinila. Od r. 1855, kterého „Babička" vyšla tiskem, literatura česká dostala více vesnických novel, k nimž se přidružila nejnověji práce Kosmákova „Sláva a úpadek pana Jana Kroutila pololáníka z Drnkalova."

Spisovatel líčí nám v této novelle kus venkovského života, který se takořka před našima očima odehrává. Tresť zkrátka jest tato. Starý J. Kroutil, zámožný sedlák v Drnkalově, muž poctivý a rozšafný, odevzdal hospodářství svému synovi Janovi a odebral se s manželkou Maryšou na výměnu; dceru Anyšu provdali do blízkého Pozorova na Šrámkův půllán, syn Jan pak vzal si Kačenu Koukalovu z Jakubova. Žena mladého Kroutila jest srdce nedobrého, pyšna, ctižádostiva, hašteřiva na věně svém 3000 zl. mnoho si zakládající, tak že muži i jeho rodičům na výměnce od ní mnoho trpkých řečí snášeti jest. Ve vsi Drnkalově octl se jakýsi Spěšný, rodák Drnkalovský, svého řemesla krejčí, který vyslouživ na vojně stal se v Drnkalově poštmistrem a trafikantem; důchody z tohoto obojího zaměstnání však nepostačují, aby pan Spěšný i se svou po městsku vychovanou chotí pohodlně žíti mohl. Chce se tedy státi obecným písařem, aby důchody své rozmnožil; za posavádního starosty Kratochvíla nemá však naděje k tomu a proto intriguje proti němu, aby již starostou volen nebyl. Když důvěru občanů k starostovi podkopal, přimlouvá mladému Kroutilovi, aby staroství přijal; tento však se zdráhá, zvláště proto že starý Kroutil tomu nechce; avšak pan Spěšný získá pro plány své mladou Kroutilku a tak přijme Kroutil chtěj nechtěj úřad starosty. Tím nastala jemu doba strastí. Starý Kroutil zlostí, že syn ho neuposlechl, zemře raněn byv mrtvicí, vdova jeho, nemohouc uštěpačné řeči snachy své déle snášeti odebéře se k dceři do Pozorova. Mladý starosta zanedbává hospodářství svého, chodí do města častěji nežli potřebí, pan Spěšný jej „hobluje", svede jej, aby složil selský oblek a šatil se po městsku, paní starostova taktéž si kupuje hedbávné šaty atd. Že hospodářství při tom kleslo, není divu. Když pak prostřednictvím Spěšného přišel do Drnkalova druhý hospodský, žid, najav sobě místnosť ve výměnce Kroutilově, nemělo hejření pana starosty konce. Tak se stalo, že starosta maje pořád peněz potřebí z daní sobě odvedených několik set na své marnotratnictví vynaložil;

když přísně vyzván byl, aby daně odvedl, pomohla mu matka na smrtelné posteli ležící. Avšak Kroutil nezmoudřel, u žida trávil dále. Když mu tento na nový rok podal účet za všecko, co u něho za půldruhého roku kupoval a trávil, lekl se, že to činilo na 2000 zl. Když pak žid peníze za osm dní míti chtěl, utekl se Kroutil k švagrovi Šrámkovi, se kterým pro ženu svou v nepřízni žil, a tento mu dal radu dobrou, že peníze si mohl vypůjčiti, židovi zaplatiti a tak nebezpečenství uniknouti, aby mu grunt prodán nebyl. Kroutil se polepšil důkladně; zákonní doba úřadování tříletá právě uplynula a proto byl Kroutil rád, že se úřadu zbaviti mohl a pracuje nyní při hospodářství svém tak pilně a rozšafně, jak před ním otec jeho.

Toť tedy tresť novelly jednoduchá, událosť, která říkajíc každý den se stává. Avšak podařilo se spisovateli nakresliti před očima obraz nad míru zdařilý, který nás zajímá velmi, poněvadž nám namaloval věrně osoby jednající. Nejsou to idealisovaní venkované, nýbrž jsou to postavy z masa a z krve, lidé kostnatí, lidé upřímní a lidé falešní, jakých i na venkově hojnosť jest. Poznati při každé příležitosti, že spisovatel nekreslil pouze z fantasie své, nýbrž že ty postavy, které nám představuje, skutečně žijí a podle způsobu, jak nám je líčí, přesvědčujeme se, že spisovatel mezi takovými lidmi žije, že bedlivě pozoroval život venkovský, že nad to více neobyčejné nadání má, proniknouti do hloubi lidu selského. Tu jest především starý Kroutil, poctivý šedivec, který, ač do stáří svého pilně pracoval, nyní synovi, poněvadž on hospodářem jest, do ničeho se nevkládá, neb výměnkař již není pánem v domě. tím jest hospodář. Jen *radu* dává synovi, aby přednostenství obce nepřijímal, ale nezapovídá mu to jako otec; když syn neuposlechl, rozzlobil se tak, že mrtvice jej raní. Ale není on člověkem naprosto zlostným, naopak jest srdce dobrého, jen jako každý stařec jest laudator temporis acti; ale dovede také býti veselým a šprýmovným jako každý člověk, jenž dobré svědomí má. I mladý Kroutil jest vlastně srdce dobrého; neštěstím jeho však jest žena jeho, která se ráda nad jiné pro jmění své vypíná a nad míru po cti baží; on jest sice povaha váhavá, o své ujmě nerad se rozhodne k tomu neb onomu, ale „má rád v domě pokoj“ a proto poslouchá více ženy své než rady otcovy. Mistrně kreslen jest pan Spěšný, či jak se psal Spiessni, jeden z oněch půlpánů, kteří přičichnuvše k životu městskému a naučivše se němčině již se považují za vzdělance a lidem venkovským pohrdají. Avšak nemíníme se více šířiti o jednotlivých osobách této novelly; přihlídneme k celku. A tu na panu spisovateli nechváliti nemůžeme, že nám vypravuje rozvoj povídky své rozvinul také obraz takořka všestranný života venkovského; neschází tu posvícení a veselí při něm; neschází tu pohřeb ani křest ani „ouvodky“, ba i do krčmy nás vede a předvádí nám stálé hosti krčemní, kteří za prototypy takových lidí sloužiti mohou. Žádný pohyb, žádný způsob mluvení, žádné „špoulení“ úst, kterých venkované užívají, spisovateli neušlo: zkrátka vidíme před sebou venkovany skutečné až do nejmenších podrobností líčené a poznáváme, že takové množství jemných a malých podrobností nepřehlednouti, nýbrž je zřetelně viděti dovede jen oko *pravého* básníka. Ač spisovatel na mnoha místech velmi příjemným humorem vypravuje, přece tam, kde předmět toho žádá, užívá dikce poetické; tak na př. praví, když Anyška Šrámková byla na úvodě v kostele: „srdce matčino jest v takovém okamžení živý žalm a tepot jeho tluče mocně na bránu nebeskou, že Pán Bůh nemůže nevyslyšeti prosby matčiny a v okamžicích takových posílá své

anděly na zem, aby novorozeňátkům byli věrnými strážci po cestě životem (str. 30.) Podobně krásně popsáno jest ticho večerní (str. 125), ovšem jen rysy, ale právě proto jest velmi poetickým. Srdcejemné jest loučení staré Kroutilky, když výměnu svou opouští: loučí se s kravami, se slepicemi i se psem; člověk musil sám na venkově bydleti a viděti, kterak bedlivá hospodyň domácího dobytka a drůbeže ošetřuje, aby pochopil, jak věrně Kosmák toto loučení líčil. A tak loučíme se i my s knihou Kosmákovou, kterou jsme s velikou zálibou četli, o níž jinak nevěříme než že každý přečta ji velmi uspokojen ji odloží.

V. Brandl.

Kytice z Krasického bajek. Pro českou mládež uvil Fr. M. Vrána.

Dílko to obsahuje 59 bajek vybraných ze spisů proslulého polského spisovatele biskupa Ignata hraběte Krasického, a pan překladatel pečlivě k tomu prohlédal, aby vybral a v české roucho oblékl takové bajky, které jak formou tak obsahem pro mládež nalezl nejlepšími a nejzáživnějšími, jak sám v proslovu podotýká. Práce ta se mu zdařila úplně. Vybrané kusy hodí se mládeži výborně, ovšem některé z nich mládeži už pokročilejší, mravným obsahem svým budou ji šlechtiti a vtipným, veskrze epigramatickým provedením bystřiti mysl její. Překlad jest plynný, jasný a správný, úprava knižky skvostná. Odporučujeme tudíž milerádi toto nové kvítko přesazené z utěšených sadů poezie polské přízni hlavně duchovenstva i učitelstva našeho.

Vl. Šťastný.

Oprava.

Co nás došlo posudkův o článku „Misie Jednoty bratrské“, žádný nevytkuul důležitosti jeho v ten smysl, že tu *ponejprv* aspoň v naši literatuře podán statistický přehled *údův* Jednoty bratrské. O misiích a jich pokroku přicházejí každoročně příslušné zprávy do veřejnosti; statistické soupisy samých údův Jednoty tisknou jen za „manuskript“, a mimo Jednotu do veřejnosti nepřicházejí. Nadopisovali jsme se mnoho, až nám z Ochranova k naší snažné prosbě odeslány *úhrnné* jenom soupisy; zprávy z r. 1868 a 1869 dány nám za našeho osobního pobytu v Ochranově k usilovnému našemu naléhání laskavosti tehdejšího šlechetného archiváře Römera. Při této důležitosti nadzmíněného článku dotklo se nás nemilo, že se v něj vloudily některé chyby, kteréž aby ctění čtenářové opraviti sobě ráčili snažně prosíme.

Na str.	36	v řádku	5	z dola	místo	Aruny	stůj:	*Anny.*
„ „	39	„	1	„	místo	C*ti*ftonhill	stůj:	C*li*ftonhill.
„ „	46	„	7	„	„	Devo*u*shire	„	Devo*n*shire.
„ „	47	„	5	shora	„	Ballinde*r*y	„	Ballinde*rr*y.
„ „	47	„	13	„	„	Hu*r*tingdo*u*shire	„	Hu*n*tingdo*n*shire.
„ „	47	„	14	„	„	Glou*s*tershire	„	Glou*ce*tershire.
„ „	47	„	18	„	„	Lank*o*shire	„	Lank*a*shire.
„ „	47	„	5	z dola	„	Pe*n*sylvanie	„	Pe*nn*sylvanie.
„ „	48	„	2	shora	„	1741	„	1742.
„ „	48	„	3	„	„	*D*ankaster	„	*L*ankaster.
„ „	48	„	3	„	„	1749	„	1748.
„ „	48	„	4	„	„	1751	„	1744.
„ „	48	„	6	„	„	Staaten	„	Staten.
„ „	48	„	6	„	„	1763	„	1747.
„ „	48	„	7	„	„	197	„	198.
„ „	48	„	10	„	„	1760	„	1759.
„ „	48	„	13	„	„	1770	„	1772.

Na téže stránce všude místo Wiskonsi*u* stůj: Wiskonsi*n*; místo Gnadenh*ů*ton: Gnadenh*ü*tten; m. Kernerville: Kerner*s*ville; m. Illin*o*sis: Illin*ois*; m. West-*T*alem: West-*S*alem.

Na str.	50	v řádku	23	shora	místo	Doub*a*	stůj:	Dub*á*.
„ „	50	„	24	„	„	Če*r*kovice	„	Če*n*kovice.
„ „	50	„	25	„	„	Doub*ě*	„	Dub*é*.

Ve článku: „Upominka na publicistickou činnosť J. Erazima Vocela“ prosíme poopraviti:

Na str. 90 v řádku 17 shora vymaž známku: “ ku konci odstavce.
„ „ 90 „ 2 z dola místo 1861 čti: 1851.
„ „ 93 „ 9 shora místo učení čti: *zni*čení ve smyslu *negace*.
„ „ 94 „ 15 „ „ tomu „ tom.
„ „ 94 „ 1 z dola smaž poslední: 476.
„ „ 99 „ 3 shora místo Jan IV. stůj: Jan IX.

Článek: „Statistika knížetství Srbského“ potkal se s uznáním i u našich pobratimů Srbů. Došel nás z *Bělehradu* ze dne 14. února t. r. zvláštní dopis pana Bogoljuba *Jovanoviće,* úředníka v srbském ministerstvě osvěty, z něhož dovolujeme si tento úryvek pro jeho důležitosť s laskavými čtenáři sděliti: „Poznav z novin, že jste podali do „Časopisu Matice Moravské“ článek: „Statistika knížetství Srbského“ nemohl jsem se domysliti, kde jste asi sebral material ke článku tomu; neboť mi je povědomo, že mimo onen přehled, jenž je v Milićevičově díle „Кнежевина Србиıа“ umístěn, *a který jsem já sestavil,* nikde nic úplného o srbské statistice podáno nebylo. Proto také nemeškal jsem objednati si „Časopis Matice Moravské.“ — I nemohu nenechati nepřipomenuto, že není vinou mou, nepodal-li jsem více materialu a obzvláště materialu k moralní statistice.“ Dále nás činí velectěný pan zasylatel pozorny na některé chyby, ježto mimo vůli naši v dotčený článek se byly vloudily. Na str. 152. nejsou pod názvem „města“ zahrnuta jenom města v našem obyčejném smyslu, nýbrž všecka *obydlená místa,* tudyž *města* i *vesnice;* a na str. 153, kde se dí, že roku 1866 bylo v Srbsku *vyučováno* 50.893 osoby, tu že se rozuměti musejí vůbec všichni, v městech i ve vesnicích *čísti a psáti umějící.* Za tuto ušlechtilou nám prokázanou laskavost skládáme velectěnému panu zasylateli vřelé i upřímné své díky.

K. Šmídek.

Josef Heřman Galaš a pozůstalé rukopisy jeho.

Podal *K. Šmídek.*

Františkovo Museum v Brně chová ve své mnoholičné knihovně mezi jinými i dosti valně rukopisův, přiřčených zvěčnělému spisovateli moravskému a horlivci o blaho své otčiny, *Jos. H. Galašovi.* I zatoužil jsem poznati jich zevrubněji, vyčerpati z nich nějaké zralejší zrnko ku poznání vlasti a milého národu našeho, a takto vděčně obnoviti památku muže, jenž v době našeho nejhlubšího úpadku národního vřelou láskou přilnul k milé své vlasti moravské, nezoufaje nikterak nad blaženější budoucností národu svého.

Galaš provedl sepsání svého života sám až k roku 1792, od pokračování však z mnohých důležitých důvodův ustal. Tím liběji byli jsme překvapeni, naleznuvše hned mezi prvými jeho rukopisy „Opravení a doplnění biografie Galašovy, v Muse Moravské vydané.“ *Tomáš Fryčaj,* posledně farář v Obřanech u Brna, známý po veškeré Moravě svým *na tehdejší dobu* dosti dokonalým kancionalem, vydal r. 1813 v Brně prvý svazek básní Jos. H. Galašem, spolužákem Fryčajovým, složených i sebraných pod názvem: „Muza Moravská v pateru odděleních obsahujících duchovní, mravní, polní, veskoobčanské a starovlastenské hanácké písně skadatelů vlastenských, k prospěchu a vzdělání moravských vlastencův.“ Skládání tato Galašova uvedl ve slušný pořádek, zde onde poopravil, rozmnožil a tiskem vydal, jak se sám nazývá, „krajan a spoluškolník skladatelův Tomáš Fryčaj, kněz.“ Ke spisu tomuto přičinil ovšem ve chvalné snaze vydavatel stručný životopis Galašův, v nějž se však vloudila mnohá nesprávná udání, jichž poopraviti a kde toho potřeba doplniti a ke konci přivesti za dobro uznal ještě za živa Galaš sám. Jakož ku konci těchto svých doplňků skladatel podotýká, sepsal tyto opravy ve věku již valně pokročilém, nedlouho před svou smrtí; neboť zprávy o svém trudném životě končí takto: „S milostí Boží při všech svých pokleskách, trampotách a těžkých nemocech, jichž jsem až dosavad 16 přestál, z nichž každá, jak říkáme, smrtelna byla, dožil jsem přece 78 let (Galaš narodil se 1756, umřel 1840, v 84. roce věku svého). Záslušno zajisté, abychom čehož jsme se v těchto opravách

důležitějšího dopídili, sdělili s laskavými čtenáři, z nichž snad někteří dotčenou Musu Moravskou mezi knihami svými chovají. Mnohé nad to tam obsažené zprávy mají do sebe všeobecnou zajímavosť, jsouce nenepatrnými příspěvky, jimiž značí se veškera doba, v níž po tak dlouhý věk činností svou blahodárnou zúčastnil se milý krajan náš.

Fryčaj napsal na str. 3. dotčené knihy, že J. H. Galaš narodil se v Hranicích dne 7. dubna r. 1756; Galaš opravuje bludné udání dne svého narození: „den mého narození vpadá na 4. dubna, a ne na 7.“

Druhá polovice osmnáctého století, kdež Galaš prožil nejkrásnější léta svého mladictví a mnohočinného věku mužského, patří podle zdání našeho mezi nejpamátnější doby věku křesťanského. Zárodky všech velikých vynálezův, jimiž se vším právem honosí osvícené naše století, nalezáme v kypré již půdě tehda zanořeny. Lavoisierem prospěla věda přírodní a základy položila k četným úspěchům, z nichž se raduje nyní před jinými vědami. I Lamarka dlužno považovati za pravého předchůdce nynější náuky descendenční, náuky Darwinovy. Světlo nové zářilo v minulém století se všech stran. Jmenovitě Francie byla tehda bohata velikými genii ve všech oborech vědectva. Montesquieu povznesl svým spisem „O duchu zákonův“ státnictví u výši, na kteréž se nyní nalezá. V Německu počali nejvyšší duchové v umělectví, jmenovitě v básnictví, vyvíjeti svěží nadějnou činnosť. Konečně překotila z kořene francouzská revoluce veškero bývalé státní i náboženské zřízení; ba přihlíženo tu Condorcetem a St. Simonem i ku převratům společenským. Vše mělo znovu býti obrozeno a na základech číře nových zbudováno. — Novochtivosť ta dotekla se bořivým směrem i samého kalendáře. Všeliké náboženství positivní bylo zrušeno, a na přestol vystavena vláda rozumu, jako k tomu připravovali Voltaire a veškera škola encyklopédistův. Kláštery řeholné zrušeny, počátek v tom učiněn zrušením nenáviděné řeholy jesuitské. Těsné úvazky mezi papežem všudež trhány a narušovány. Humanism šířen nejvýdatněji snahami svobodných zedníkův, v době zvláště císaře Josefa II. i v rakouské říši valně se zmahajících. Vědomí jednotlivých odsouvalo se na všech stranách od dosavadních vazeb, jimiž je spoutala vyšší autorita. Duch jednotlivcův roztoužil se uvolniti všechny obory své činnosti.

Jestiť nad míru zajímavo pozorovati, jak duch ten, ve všeobecnosti vanoucí, vlévá se obrodivou silou i v duši jednotlivcovu. I Rakousko pod vládou Marie Teresie i syna jejiho, císaře Josefa II., nemohlo se ubrániti záchvěvův mohutně všude se probouzejícího nového vědomí; jenom že boj ten sestárlého věku s dobou v mladi-

stvém nadšení se obnovující byl v Rakousku tužší a prodlouženější. Stará budova hrozila zřícením již, nová znenáhla se jenom stavěla; přenáhlení u vývoji duchovém, nutnými zákony zpravovaném, dosti trpce pykal sám velikodušný císař Josef. V toto pološeří spadá mladý věk Galašův. Rodičové jeho záhy po jeho narození odstěhovali se do Blanska, kdež prodléval v duchovní správě jakožto farář bratr matky našeho Galaše, Jan Vojtek. Otec Galašův, František, opatřen tu byl laskavostí duchovního toho správce řezbářskou prací při farním chrámu Páně, maje tu vyhotoviti tři oltáře, kazatelnu a křtitelnici. Z tohoto jeho pobytu vypravuje Fryčaj zajímavý pro tu dobu případ, že matka synáčka svého, jehož byla neopatrná chůva o horká kamna nebezpečně popálila, Marii Panně na Vranově (Fryčaj dokládá: „dle tehdejšího obyčejného *předsudku*) zaslíbila a po šťastném vyhojení v habit řeholníkův Paulanův, jenž klášter na Vranově obývali, dítě své obléci dala.“

Galaš jevil hned v prvém mládí zvláštní nadání k malířství a k řezbářství, kterémužto zaměstnání věren zůstal až do své smrti. Proslulý tehda brněnský malíř *Havelka* měl rodiče k tomu, aby syna svého zcela umění tomu věnovali. Tito pak odstěhovavše se opět do Hranic náradou tamního učitele, Bened. *Kellera*, a svým vlastním popudem jakož i podle učiněného slibu usnesli se, odevzdati ho vyšším studiím latinským. I odešel Galaš za tím účelem r. 1768 do Lipníka oddav se na tamější koleji studiu gymnasijnímu. Skončiv tam se šťastným prospěchem svá studia byl by mladý studující rád podle vnitřního zápalu zcela se věnoval umění malířskému; avšak otec jeho, chtěje dostáti slibu, usiloval živou mocí o to, aby syn zvolil sobě za povolání stav knězský. I odebrati se mu bylo za tímto úmyslem do Olomouce, kdež při svých studiích valně potýkati se musil v tehdejších trpkých letech s nouzí a s četnými jinými nesnázemi, při čemž milého oddechu nalezal v zalíbeném sobě kreslení i malování. V prázdninách navštěvoval tytýž i strýce svého v Blansku. Tu však potkala ho osudná nehoda, ježto zrušila na jednou všechny úmysly otcovy ve příčině stavu duchovního, v němž by byl tento syna milerád spatřoval. Mladý Galaš seznámil se tu s tehdejším dvorským kaplanem knížete ze Salmů, jenž mu tak zvaný titulum mensae ku vysvěcení pohledávaný u téhož knížete vymoci přislíbil. Přímá povaha Galašova zmařila záhy tuto naději. Exřeholník tento zapůjčoval jemu ku čtení knihy různého obsahu; tázav se jedenkráte, jak se Galašovi jedna ze zapůjčených kněh líbí, rozmrzel se nemálo z odhodlané jeho odpovědi, (tehdáž, jak významně na onu dobu Fryčaj dokládá: „zdravou filosofií osvíceného“): „že

tu knihu jenom nějaký ignorant složiti mohl.“ Exřeholník mu na to ihned svoje přátelství odňal; strýc pak Galašův, farář blanecký, po této nemilé příhodě dosvědčil, aby se mladý theolog žádnou již nadějí nekojil, že dotčeného titulu mensae kdy nabude. K tomuto případu dokládá Galaš ve svých rukopisných doplňcích, že kniha tato jednala „o chvále květin“ jsouc v latině sepsána, na níž jména skladatelova nebylo — bylot vytrženo; „ostatní knihy, jichž mi zapůjčoval, byly z většího dílu historické i protestantských autorův.“

Po této příhodě požbyl Galaš všeliké chuti ku stavu knězskému, k němuž, jak ze všeho jasno, ani hlubšího povolání ve svém vnitru nepocitoval. Vystoupiv ze druhého ročníku theologických studií odebral se s velmi nepatrnou peněžitou pomocí se strany svých chudobných rodičův do Vídně, hledat tam dalšího svého štěstí a trvanlivějšího bohdá zaopatření. Došed do Mikulova na hranice moravsko-rakouské pad na kolena s pláčem loučil se se drahou svou otčinou, líbaje vlastenskou půdu a Boha o další dobrodiní žádaje.

Do Vídně dospěl dne 28. října 1778. Maje odporuční list ke dvornímu malíři Šteinerovi, krajanu svému nezastihl ho při svém do Vídně příchodu při domě. Tím octl se záhy v trudných okolnostech. Spolucestovník jeho Frant. Sobol těšil ho a zavedl do předměstí Josefova do hostince, jemuž byl název: „U dobrého Pastýře.“ Zajímavo jest čísti, jak jej hostinská, když vstoupil do světnice uvítala: „Vítej mi, dobrý Moravane! snad nejsi *husita*(!!)?“ Občerstvivši vyhladovělého mladíka chutným obědem těšila dále: „Nekormuť se tak velice; jsi v hospodě dobrého Pastýře, pod jehožto stráží, dokud se Boha a cnosti držeti budeš, dobře se ti ve Vídni povede. Dokud sobě větší známosti ve Vídni nezjednáš, já tobě z útrpnosti denně stravy mileráda poskytnu.“ Aby pak lakomého svého muže upokojila, útlocitná Rakušanka dala Galašovi svou dcerušku vyučovati, aby tak něčím zplatil prokázané sobě milosrdenství. Neopomenul však nad to i malířstvím další svou ve Vídni živnosť sobě obstarávati, jmenovitě malováním světnic v domech městských i panských, a to s valným u všech úspěchem.

Dotčenou dcerušku, jižto se svědomitou pílí Galaš vypěstoval, oblíbil sobě a později za choť pojal ranhojič Metz z Mohuče rodilý, o němž Fryčaj (str. 11.) dokládá, že našeho Galaše k tomu přiměl, aby se odřekl na dále všelikého malířství a s ním raději navštěvoval anatomická kolegia tak řečené Josefinské akademie. Galaš (l. c.) bludné toto přítelovo udání opravuje v ten smysl, že Metz ho k tomu nepobízel, aby anatomická kolegia navstěvoval; „já sám, nevěda ještě nic o Josefinské akademii, kteráž teprv asi čtyry leta později

založena byla, navštěvoval jsem při universitě kolegia professora Libera, kdež jsem se i s Metzem seznámil. Brzy na to upadl jsem dne 19. března 1782, právě na svůj svátek (jmeniny) do velmi těžké nemoci, kterouž doktor Quarin, jehož Metz ke mně poprosil, febrim acutissimam pojmenoval; tento velmi vlídný lékař dal mne na svoje vlastní útraty k milosrdným zavesti, kdež mne často navštěvoval; byl jsem velmi velice (výraz to Galaši oblíbený) nebezpečný, a jemu jen po Bohu své uzdravení mám děkovati, kterážto nemoc spolu s rekonvalescencí celých 8 neděl trvala."

Na témž místě tolikéž mylně udává Fryčaj spůsob, jakým Galaš ve známosť vešel s Brambillou, s prof. Hunčovským (tolikéž Moravanem) a s Adamem Šmidem. Galaš ve svých zápiskách věc tu takto vyličuje. „S tímto posledním vešel jsem v první známosť u jeho milenky sestry mé bývalé žačky, za Metza provdané, an natrefiv u ní několik spisův k jejímu prospěchu složených požádal mne hned při prvém s ním setkání, abych mu Calissenii Institutiones Chirurgiae, dle kterých Hunčovský své učení přednášel, do němčiny přeložil, což jsem k jeho snažné žádosti i učinil, on pak v čistější němčinu uveda tiskem vydal, a pak mne teprve se svým plukovním ranhojičem Valentinem Göpfertem seznámil, kteříž mne oba k tomu namluvili, že já zanechav malířství na ranhojičství jsem se oddal, a od těchto obou Brambillovi schválen jsem byl; Hunčovskému pak často pathologické tabulky jsem známkoval (kreslil)."

Chtěje se v ranhojičství lépe vycvičiti, odebral se Galaš ku Goepfertovi v Korneuburku tehda přebývajícímu; pod tímto osvíceným mistrem v umění ranhojičském tak valně prospíval, že ho Brambilla za polního ranhojiče u pluku Khevenhüllerova ustanoviv do Hunčova na Moravě, v milé jeho vlasti, odeslal (1784). Tu též usiloval vědeckých v ranhojičtví pokrokův se domoci, sepsav zvláštní rozpravu „de duplici cava", kterážto v prvém díle anatomických bádání Josefinské akademie tiskem vyšla, a i v cizině s velikon pochvalou se potkala. Tím sobě získal větší pozornosť u svých vojenských představených, byv v téže důstojnosti do Vídně opět povolán a ke pluku Preisovu ve Vídni ležícímu přeložen. Pro své přímé jednání zakoušeti mu tam bylo četných nesnází, ba i mnohého pronásledování. Avšak mocný tehda Brambilla znaje lépe jeho ušlechtilou povahu a čirý ve všem ráz hájil ho všemožně proti všelikým odpůrcům, r. 1788 ustanoviv jej za vrchního lékaře u generalního štábu, zároveň nařídil, aby byl k ruce cís. tělesnému ranhojiči Goepfertovi, jemuž vrchní správa vzhledem k ranhojičtví ve veškeré armádě svěřena byla. S Goepfertem Galaš odebral se do Syrmie,

kdež prodléval arcivévoda František, potomní císař rakouský, jenž jim oběma, aby ve svém povolání snadněji mohli a rychleji úřadovati, zvláštní uherský vůz zakoupil.

I císař Josef II. sobě našeho Galaše pro vzornou a ráznou jeho povahu tak oblíbil, že mu 18. května 1788 tajné prohlednutí všech ku hlavní armádě příslušejících nemocnic svěřil, kteroužto úlohu Galaš svědomitě vykonav svému vznešenému panovníku bez obalu veškery jím zpozorované nedostatky a nešvary odhalil, čímž sobě, jak ani jinak nelze, četných nepřátel pozbudil. Fryčaj v dotčeném životopise dále dokládá (str. 12), že „tentýž slavný císař jemu albanského koně k rychlejšímu projíždění daroval,“ což Galaš opravuje: „nedaroval, nýbrž jen k jízdě ustanovil.“ Galaš však neznaje na koni jezditi, při zpáteční výpravě s něho byv shozen těžké poranění na prsou sobě způsobil a k budoucí své churavosti základ položil. Císař o nehodě té se dověděv obdaroval ho dvanácti dukáty.

Záhy po té stísněn byl Galaš kormoutlivější ještě nehodou, o které bludně píše Fryčaj (str. 13), že se byla udála v „Petervaradině“; tomu tak nebylo. Dne 13. května 1789 byl Galaš jmenován vrchním lékařem u Jaroslavské ekonomie v Halíči, kamž se byl z Bílého Kostela v Banátě dne 4. června odebral. Tam onemocněl třídenní zimnicí, a leže ještě v potu náhle byv k nemocnému povolán sobě nebezpečné zastuzení přičinil tou měrou, že nemoc vrazila se do očí nočním čtením bez toho již valně poškozených. Galaš oslepnuv odeslán byl k léčení do Lvova, později však r. 1791 do Vídně ku svému starému lékaři a příteli Adamovi Šmidovi. Fryčaj dále vypravuje, že „ku prosbě téhož přítele pohnut byl František II. tehdáž císař, aby bídného Galaše navštíviti ráčil, kteréž milostivé navštívení jej také tuze utěšilo“, k čemuž Galaš ve svých doplňcích správné přičiňuje poznamenání, že „František nebyl ještě r. 1791 císařem, když ho byl navštívil; načež dí doslovně: „ano tento princ ledva že o mém neštěstí zaslechl, hnedka nařídil, aby jej vozka do hlavního vojenského špitálu k mému navštívení zavezl.“ Usilovnou pečí zručných lékařův navrácen zrak opětně ubohému Galašovi, avšak zdraví jeho bylo přece tak značně narušeno, že za dobré uznal, vojenské správy požádati, aby ho churavého dosavadního úřadu sprostila a pensi mu nějakou vyměřila. I svoleno k jeho prosbě; Galaš bolestně se rozloučiv se svými příznivci ve Vídni odebral se do rodného svého města, do Hranic dne 8. října 1791.

Zde v lůně klidné venkovské přírody lepšilo se vůčihledě seslablé jeho zdraví, ba poškozený zrak jeho značně se opět zbystřil. Galaš veškero své pochvílí věnoval lidumilnému svému povolání,

čímž se i jeho materiální okolnosti tak úspěšně zlepšily, že se mohl odhodlati vstoupiti do stavu manželského, což se stalo r. 1793 (dne 7. ledna); zasnoubil se s Annou, dcerou měšťana Andrla ve Hranicích. R. 1805 stíženo bylo rodné jeho město nebezpečnou epidemií, při nížto Galaš takovou obětovnou přičinlivostí vynikal, že ač sám dosti hrozivě postonávaje 116 nebezpečně onemocnělých opatroval, z nichž jen pět (a tito vlastní nedbanlivostí) jemu zemřelo. A jaké mu se za tak usilovnou snahu dostalo odplaty? 16 zlatých víd. č. bylať veškera jeho za to odměna!

Neníť zajisté snažnějšího člověka, zvláště je-li veškera činnosť jeho zamířena ku zvelebení národního blaha, jenž by ve všem ušel dráždivým útokům bídné závisti. Tak se událo i našemu Galašovi. Nebyloť mu ani v rodném městě při veliké obětovné i lidumilné přičinlivosti nekaleného klidu popřáno. Různá tam zakušená pronásledování přičítá Fryčaj (str. 15) tamějším lékařům, kteří prý jemu „brzy veliké mrzutosti, povyky, ba i tajná pronásledování na krk uvalili, žeť jedenkráte večerem samotný domů se ubíraje kamení se všech stran na něj lítalo, ba jakýsi bezbožník na něj do domu svého vcházejícího i střelil — ale jej pochybil. Z návodu těchto tajných lékařských závistníkův i někteří místa představení proti Galašovi zanevřeli, tak že mu praxi lékařskou zapovědět chtěli, a on přinucen byl u Josefinské akademie ve Vídni svou stížnosť o to vésti; což také i slavně vyvedl; neb dvorským dekretem tamotnému krajskému fisikovi zapovězeno bylo, Galašovi v jeho lékařském úřadu budoucně dokonce žádných překážek nedělati.“ Takto Fryčaj; Galaš pak opravuje v tento smysl. „Co na str. 15. o mém pronásledování zaznamenáno jest, nestalo se r. 1795, nýbrž 93, aniž také ze záští tehdejších lékařův, kteří mi všichni dobří a náchylní byli, nýbrž od jakéhosi potajného soka, jenž mne, jakož se ke svým důvěrným, sobě rovným zlosynům prohlásil, o život připraviti chtěl. Tento bezbožný a náramně mstivý padouch, jenž mnoho zlého v Hranicích natropil, vytloukl mi na ten čas v městě bydlícímu okna, a sice mrštěným, ostrým asi libru vážícím kamenem, kterýmž by byl na mále jednoho starého velmi počestného měšťana, kterýž mne právě na ten čas navštívil, zabil; neb kámen ten, jenž mně u samé hlavy šoustl, vražený do zdi učinil v ní asi půl druhého palce hlubokou díru, což vlastně na mne zaměřeno bylo. Což se v zápovědi lékařské praxe stalo, pocházelo od tehdejšího krajského lékaře K. . . . y, kterýž se okolo r. 1800 do Hranic dostal.“

Fryčaj provedl životopisný nárys o Galašovi k r. 1813. Tam dosvědčuje, že Galaš ošemetným osočováním svých nepřátel a jinými

jizlivými trudy vezdejšího života vešken utrápený upadl „do truchlivé hypochondrie“; trudnomyslnosť tuto jal se ukájeti a mírniti vedle rady Theokritovy „holdováním veským Musám“, jichž prý od maličkosti věrným byl ctitelem a služebníkem. O výplodech těchto promluvíme později.

Avšak nejenom tím, že ve klidném zátiší věnoval píli svou oblažujícím Musám, o nichž prý Homér byl projádřil, že blah ten, kohoť ony milují, alebrž i lidumilným působením v úzkém oboru své činnosti usiloval rozsmucené nitro utišiti a konejšiti, dobře vyrozumívaje, žeť každý přede vším povinen jest, starati se o zvelebení blaha v nejbližším svém okolí, ve kruhu své rodiny, v mezích své milé otčiny, a že kdyby každý tak jednal, nešvary ve svém blízku odstraňuje a obětovnými činy prospěch své otčiny rozšiřuje, povýšil by se nejzdarněji i nejtrvanlivěji prospěch veškeré širé vlasti a dále i všeho člověčenstva.

Nejúspěšnější cestou kú společenskému blahu vedoucí uznával býti pravou *osvětu* duchem nábožným prozářenou. Aby se v lidu tehda dosti zanedbaném budila znenáhla chuť ke čtení a takto láska k vědám, z nichž opět pučí nutným věcí během i zmahání se blaha hmotného, založil Galaš ve svém rodném městě r. 1811 s povolením slavné arcibiskupské olomoucké konsistoře, ježto jeho ušlechtilý podnik úplně schválila, jakož i s vědomím zemské vlády, jížto katalog dílem svých vlastních dílem od jiných dobrodincův sebraných kněh předložil, *chrámovou knihovnu,* z nížto sobě nejenom hraničtí měšťané, alebrž i okolní obyvatelé knihy vypůjčovati mohli. A neuznáváme-li až dosud v zakládání podobných knihoven prvé a nejzdárnější základy ku všestrannému vzdělávání svého národa? Jenom ve všech i nejnižších svých vrstvách vzdělaný národ má platnosť a vážnosť ve kruhu jiných národův; avšak na této jenom cestě dospívá ku pravé *svobodě,* nabývaje takto potřebných vědomostí, jakých se u občanů ve svobodném státu při veřejném životě státním nutně vyžaduje.

Než klidný ten život Galašův ztrpčen byl nehodou, jež ho stihla r. 1812 dne 20. července, kdež maluje světnici jednoho ze hranických měšťanův a práci svou právě dokonávaje, spadl z lešení špatně upraveného. Těžkým tímto pádem sobě velice na prsou uškodil, že pohromu tuto považoval za původ záhé své smrti, která však bohudíky nepřikvačila tak urychleným krokem na vlastimila našeho.

Zrak jeho lidumilný obrácen byl s toutéž horlivou pečlivostí ku hranickému školství, ač veškery jeho snahy v té příčině nevyplnily se. Ve svých zápiskách, jež jak svrchu dotčeno, ve vysokém

již stáří k životopisu svému Fryčajem podanému přičinil, podotýká, že při valném sezení městského školního výboru, sestávajícího ze starosty a šesti údův, předložil návrh, že by to bylo nad míru úspěšno, aby při hranické škole ustanovil se schvální duchovní *ředitel* (jak tehda bývalo až do r. 1848 při čtverotřídných tak zvaných normálních školách), jehožto správě by pak všichni ostatní učitelé podrobeni byli, k čemuž prý také všichni údové svolili. Zámožnější mezi nimi složili ihned asi 1500 zl. v. č., kterážto záloha později výše zrůstala, tak že v době, kde Galaš řádky tyto psal, vyplývající odtud úroky 300 zl. konv. m. převyšovaly. „Než ale,“ běduje Galaš, „žádný k témuž cíli a konci určený duchovní direktor žel bohu! se nenachází; avšak té radosti přece jsem se dožil, že jsem ze štědrosti měšťana Kobra *čtvero fundací* pod mojím jménem (poněvadž on jmenován býti nechtěl) založil, totiž 1. na školní premie, 2. pro nejlepšího učitele, 3. pro chudého otce neb pro vdovu, jež své dítky cnostně vychovati se snaží, a 4. pro nejcnostnější chudé dospělé děvče, kterážto fundace každého pátého roku po 100 zl. konv. m. (ve stříbře) udělena bývá. Avšak ani toto přičinění bez trpkosti ku svému cíli nepřišlo.“

Roku 1818 náš vlastenec náhodou dostal vědomosť, že císař pán zasloužilým vojenským lékařům ročního příspěvku po 100 zl. stř. uděluje; pročež složil i Galaš prosbu k nevyššímu trůnu, aby i jemu téže milosti popřáno bylo. Než slyšmež vlastní jeho o tom vypravání. „Prosbu poslal jsem svému příteli panu prof. a sekretářovi Josefinské akademie Vilému Šmidtovi, žádaje, aby ji Jeho cís. Velič. předložil. Ten ale jsa politikus podal ji cís. vojenské radě, načež mi odpověděl, že se taková milosť jen těm zasloužilým vojenským lékařům uděluje, kteřížto ve francouzské válce byli sloužili; nicméně ale že se mi darem 75 zl. víd. valuty uděluje, kteréž mi ve zdejši krajské kase vyplaceny budou; víc ale že očekávati nemám. Já rozmrzev se nad takýmto jednáním udělal jsem druhou prosbu a požádal pana protochirurga Beinla, aby ji Jeho cís. Mil. podal, což on také rád učinil, načež má žádosť ochotně vyplněna byla. Než ale nadporučík, jenž mi to oznámil, přiložil k tomu také to vyřízení od plukovníka, že jsem já ne přídavku, ale vězení u profosa za svou takovou odvážlivosť zasloužil. Načež jsem mu tuto dal odpověď: že bych já se nikoliv nepříčil, témuž trestu se poddati, než ale kdybych jej byl přestál, že bych přímo ke trůnu našeho milostivého mocnáře, jenž mne a mé okolnosti lépe než pan plukovník zná, chvátal, jak se se mnou zachází, ústně požaloval. Od kteréžto doby žádná více pohrůžka mne nestihla. Ba i oněch

75 zl. bylo mi vyplaceno. Já bych o ten přídavek nebyl prosil, kdybych za jedno nebyl býval přesvědčen, že mnozí mladší, jenž ještě dlouho, dlouho byli by sloužiti mohli, nebyli do výslužby vstoupili a přídavek tentýž obdrželi; za druhé poněvadž já nejen u slavné armády v turecké vojně obvazuje raněného dělostřelce mezi hřímajícími dělami již tenkráte na sluchu svém škodu utrpěl, zde pak jakožto pensionista hromem, jenž r. 1802 do jednoho blíž mého domu stojícího vysokého topola udeřil, nemálo jsem zase ohluchl, tak že z této příčiny méně schopným jsem se byl stal k obsluhování nemocných, a malováním nějaké pomůcky k mojí skrovné pensi vydělávati sobě přinucen jsem byl, v kterémžto čase na sukna pro kupce jsem malovával, krom těchto ale čtyry velké obrazy vodními barvami pro zdejší kostel, tři oltářní, z nichžto v oleji jeden, pro cizí chrámy, pak pět cest křížových a mnoho krucifixů plechových k cestám jsem vyhotovil; za třetí, že můj zrak také velmi slábnouti počal a mne k malování méně schopným uspůsobil. Nicméně neustal jsem, dle své možnosti zdejší mládež v rejsování (kreslení) vyučovati, což až dosavad konávám, tak že letošího roku 14 chlapcův a 2 děvčata zadarmo v témž umění cvičím. Toto vyučování, při němž se zavdy ku mravnímu napomenutí a ku napravení srdcí příležitosť namítala, bylo mi až dosud velikým potěšením, ač jsem od některých rodičův za to nic leč velký nevděk obdržel.“ Jadrný to obraz tehdejších společenských poměrův!

Současně s Galašem žil v Těšíně muž, stejným jako náš vlastenec směrem nadšený, povznesti vzdělání svěřené sobě mládeže. Byltě to tamější prefekt gymnasijní, *Šeršník,* jenž založil si u tamějšího obyvatelstva stále vděčnou památku rozšířením a vhodným upravením knihovny téhož gymnasia. S ním si Galaš srdečně dopisoval. V jednom svých listův stěžuje sobě a touží na nevděk svých krajanův Hranických, na mnohé tam utrpené útisky; Šeršník, jenž sám byl 160 knih bibliotéce Hranické daroval, v odpovědi ho těší a napomíná, aby sobě různé ty trudy a svízely, jichž mu v Hranicích od svých vlastních krajanův snášeti jest, příliš k srdci nebral a tím příliš mysl nezkormucoval, vždyť prý i Šeršníkovi jinak se nevedlo, ačkoliv byl své otčině vše dobré, seč jen byly síly jeho, prokázal.

Bylať pak veškera povaha Galašova příliš ocelova, aby ji mnohonásobná pronásledování byla strhla se dráhy v dobře uváženém zámyslu jedenkráte nastoupené. Ba ta jen zdvojnásobňovala, jak to u všech silných charakterův bývá, činnosť a usilovnosť jeho. Virtus infirmitate perficitur. Snahy jeho obecnomyslné zamířily svou činností tam, kde činné soustrasti nejvíce jest třeba, k nemocným a jakým-

koliv neduhem stísněným, k čemuž vedlo jej ovšem samo jeho lékařské povolání. Než ať mluví sám! „Slyše a vida sám jak velmi velice chudí, zvláště pak počestní lidé, roznemocněvše se, bývali opuštěni ve svojí největší potřebě a bídě zde v Hranicích, kdež žádného lazaretu není, přemýšlel jsem o tom, kterak by nedostatku tomu brzy některak aspoň mohlo zpomoženo býti. I pohnul jsem svou manželku k tomu, abychom prozatím jedno oddělení od ostatního domu, v němž hofír (podruh) přebýval, k obsloužení takýchto chuďasův a bídných opuštěných žebrákův věnovali. Což ovšem přijato bylo, poněvadž já sám jsem k tomu pozvolil, že já, dokavad moci budu sám lékařskou pomoc obstarám. Ale milý Bože! jak velmi bolestně mně a mojí manželce připadati musilo, když jsme slyšeli, že právě tací lidé, jenž k tomu prozatimnímu lazaretu zhola ničímž nepřispěli, projekty ku prodaji tohoto dílu v úředním spolku dělati počali, což by se snad od nich skutečně bylo stalo, kdyby spis mé přislíbené oběti v rukou ode mne byli měli. Načež má manželka hnedka svůj úmysl změnila, a to místo — poněvadž dům jejím vlastnictvím jest — jen na tak dlouhý čas, jakž jí volno bude, ku přechování takových ubohých lidí připustila, ve kterémžto stavu až posavad ještě pozůstává, málo však kdo ze zámožných ba i z těch, jichž by to povinnosť a povolání bylo, se tam dosud byl ukázal, kromě když jich k tomu povinnosť nutila. Stravu a jiné potřeby musím na větším díle vyžebrati; ti pak lidé, jenž k ústavu tomu ani heblou nepřispěli, nejochotněji své nemocné čeledíny do něho posýlají. Co za trpkosti jak ohledem téhož ústavu pro chudé nemocné tak i ohledem založené ode mne knihovny a čtyř fundací pro školní prémie mi za vděk připadly, to milý Pán Bůh nejlépe zná.“ Pravdu zajisté ve smyslu politickém (mudráckém) pronesl ke mně jeden ze zdejších právníkův takto ke mně řkouc: „Kdo obci slouží, ten béře od ďábla za svou práci a snažnosť záplatu.“ Kristova ale propověď zní jináče: „blahoslavení, jenž pro spravedlnosť nátisky snášejí, nebo jejich jest království nebeské. A tento slib Pána Ježíše osladí každému, jenž v něj věří a jemu se důvěří, i ty nejhořčejší trpkosti.“ Tak i za doby Galašovy v tak zvaných dobrých časích bylo zhusta vrstevníkův, jenž na svůj prapor zavěsili nyní jen jasněji a rázněji vyřknutý princip holé „oportunity“, pouhého zevnějšího úspěchu, proti nimž s hamižným směrem materialistickým tím liběji prozírá a odráží se obětovná i zbožná mysl Galašova, kteráž jasně prosvítá i ze samého hesla, kteréž dotčeným doplňkům ku svému životopisu byl předeslal: „Nic ze všeho toho, což jsme dobrého vykonali, nejméně sobě za vlastní zásluhu pokládati smíme: neb každé, každičké

dobré jednání naše jest darem milosti Boží. Beze mne, pravil Pán Ježíš, nemůžete nic.“ Útěchou, že při všech svých četných trampotách i chorobách, dožil se přece 78 roku, končí zajímavé ty bibliografické nárysy, k nimžto jmenovitě ve příčině založené Galašem nemocnice pro chudé ve Hranicích jen to ještě dokládáme, že v závěti své odkázal dům svůj i se zahradou — choť jeho předešla ho smrtí r. 1836 — rodnému svému městu s tím však dokladem, aby dům ten přeměnil se úplně v nemocnici pro chudé nemocné.

Mezi rukopisy Galašovými, jež Františkovo Museum v sobě chová, nalezli jsme dva, rakouskou censurou přehlednuté a k tisku povolené. Prvý z těchto rukopisův má název: „Josefa Heřmana Galaše *Paramythie* z Herdera a z některých jiných básníkův přeložené r. 1812. Censorem podepsán jest všeobecně po Moravě sbíráním starých rukopisův ve zrušených klášteřích proslulý *Cerroni*, jenž ku konci připsal: „Censuriert — Imprimatur gegen Abgabe dieses MS. und 4 abgedruckten Exemplare an das Bücherrevisionsamt.“ Paramythie byla báseň, Herderem vzniklá a jemu zvláště zalíbená, kterouž on vykládá sám v ten smysl, že béře sobě za původ nějaký případ z antické mythologie, jemuž pak nový ladný tvar a smysl usiluje připůsobiti. Některé z Herderových paramythií zamlouvají se mile svým provedením a ušlechtilou odtud průsvitnou myšlenkou. Galaš vybral ku převodu svému tyto básně: Květ Gracie — Zefyrové (rozmluva) — sněžný zvoneček — oželená proměna — jitřenka — den a noc — výběrek Květušin — lilie a růže (jedna z nejpěknějších Herderových paramythií) — stvoření hrdliček — sen — a vůbec známá: umírající labuť. Mluva ve překladu posuzujeme-li ovšem s nynějšího stanoviska, na něž se povznesla dikce básnická mladistvých našich spisovatelův, jest nejvíce nesprávna, ba nemotorna; rukopis nezasluhoval by již za touto příčinou býti tiskem vydán, ač nedíme nic o tom, že i veškeren ten způsob básnění paramythií nenaleznul po Herderovi ani následníkův aniž stálé u čtenářstva obliby.

Druhý rukopis, jejž Galaš tolikéž byl podal c. k. censuře a sice jak úředně poznamenáno čteme: cens. præs. 16. Juli 1803, nese v čele nápis: „Osudné povolání básníka *k bukolickému pění.*“ — Censura připsala. „Admittitur et imprimatur ommissis deletis. Gresch, Censor. K. k. Büchercensurkommission in M. Mæhren.“ Některá místa nalezáme v skutku censorem zcela přeškrtnuta. Galaš při veškerých svých útrapách roztoužil se po básnictví, domýšleje se v libém s Musami obcování dospěti k želanému klidu. Počátečně nesla ho mysl roztoužená k epopejím Homérovým, k básnictví epickému; ale

veškeré jeho vniterné rozladění rozhodnějším svahem přilnulo ku pění bukolickému," jak v úvodu k dotčené sbírce idyllických svých výplodův sám to s jasným vědomím projadřuje, kterážto slova k úplnějšímu seznání jeho slohu tuto uvozujeme: „Tak tichý genie, chop se Gessnerovy pastýřské píšťaly, pěj na ní o čisté mladého světa blaženosti veselé písně, a tak mé zármutkem a žíravými starostmi a nátiskami poněkud sklíčené, zasi předešlé radosti a veselosti otvírej a rozšiřuj srdce!" Zvláště to zkroucená skladba vět, v jisté době u našich spisovatelův i jinde dosti oblíbená! Prvá báseň pěje chválu Musy Theokritovy a Gessnerovy; ale největším v tom oboru básníkem jest Galašovi přece jen Gessner; neb takto o něm rozháraným vzletem se pronáší: „Mnozí tvojich (t. Theokritových) ctitelů snažili se tvé božské uměny získati přízeň. Moschus a Bion byli tak šťastni, nakloniti ji k svojemu pění. Kleist a Foss (Voss) přivábili ji z Hyblejských hájů též na svou vlastenskou půdu; ale žádný, žádný z tvých hodných následovníkův tak štědře její neužil milosti jako *Gessner!*" V duchu téhož obdivovaného Gessnera nalezáme tam složenu původní selanku: „na Libušku"; pak následuje „Vábení Musy do Moravských hájů"; z úvodu seznáváme, že i náš Galaš vězel hluboce podle příkladu Klopstockova v obdivování se starogermanským *bardům,* jenžto, jak nyní vůbec jest průvodno, byli národními pěvci u národův keltických nikoliv pak u plemene germanského; tak uchvacující bývá moc nějaké nové nadšením rozechvěné myšlenky, že i náš moravsko-slovanský Galaš v úvodu pěje: „Božská zpěvanko silného Barda, abych tak šťastný byl, přivábiti tebe do toho krásného údolí, v němž kdysi slavanské křepčily uměny." Nám bude neméně zajímavo zvěděti, co v nevinných těchto básních uznal censor za hodno, aby škrtnuto bylo pérem censorským. Básník vědom sobě jsa různých námitek, ježto za jeho ovšem doby mohly mu činěny býti, že se pokouší vzletné již vybroušené německé básnictví převoditi ve sprostou řeč nevzdělaného, opovrženého lidu moravského, omlouvá svůj podnik v témž úvodu takto: „Vím sice, co docela zněmčilí řeknou, a slyším již zdaleka jejich potupného chechtání mé uši bolestně obrážející ohlas, an takto zní: ha, což to za pošetilá opovážlivosť, Gessnerovu Musu z plodné německé půdy na pustý slavanský (Galaš všude píše slavanský) louditi suchopar? Ale neděs se tím mojich zněmčelých vlastencův potupným chechtáním a svého vlastenského jazyku nevděčným a lehkovážným pohrdáním, má dobrá bohyně!" Porok tento zhrdlých němčinou krajanův ustřihl censor svými nůžkami; odtud patrno, že každý smělejší projev vlastenského citu nepříjemně se dotýkal tehdejší rakouské vlády. Náš básník pokračuje

dále: „Nevěř jim, že tak plana jest a studena slavanského jazyka půda, že by docela neschopná byla ku přesazení rozkošných tvého Milika kvítečků, neb dostal jsem jich onehdy z *Nejedlého* české zahrádky spanilou kytku. Ano i toho svědectvím Polyhymnie jistý jsem, že již tehdáž, když ještě tvá vlastní ouhorem ležela, líbezné plodila ovoce, totiž pod pilnou *Moravských Bratří* péčí a opravou. Od oné ale truchlivé doby, co jejich Beránků jakýmsi strachem zplašené ven z vlasti se rozprchlo stádo, tak hustým trním a bujnou zněmčilství zarůstlo pejřavkou, že to sám za Herkulovou pokládám práci, celý ten neřád z moravské dobromluvnosti Komenského vypleniti dvojzubem. Nicméně přece já vroucnou vlastenskou nutkaný láskou pokusím se v tom, jakžkoli tuze a takměř dvě sta let již zpuštěném poli aspoň svůj pilně vzdělávati podíl. O by Krasopán moje srdečné vyslyšel kýžení, by ospalého ducha mých milých vlastenců k pilnému vzdělávání a zvelebování národního jazyka vzbuditi ráčil!“ Podali jsme úryvek tento v úplném znění, aby čtenářové poznali ušlechtilou, láskou ku ztýranému jazyku rozháranou mysl básníkovu, jakož aby sobě utvořili poněkud aspoň jasný obraz o výši, na jaké tehda stál jazyk náš československý (nezapomeňme, že to psáno před r. 1803).

Tehdejší časové, jako vůbec známo, byli nejen náramným překotem veškerých státních i společenských poměrů ve Francii alebrž následovavšími odtud krvavými válkami, celou Europu tehda ku všeobecnému rozruchu roznítivšími, tak uvnitř tolikéž rozbouřeni a bezčetnými pro každého pohromami stísněni, že touha po konečném míru přirozeným během v útlejších duších se rozvinouti musila. Vroucnému tomuto u všech přání poskytl náš básník zpřízněný ohlas ve skladbě, jižto nadepsal: „Toužení po *pokoji*“ s pěkným mottem z Cicerona vzatým: „Nihil est tam populare quam pax, qua non modo ii, quibus sensum natura dedit, sed etiam tecta atque agri mihi laetari videntur.“ Na to setkáváme se tam s básní ve způsobu rozmluvy nadepsané: „Musa a básník“, která tolikéž pozornosť naši zbuzuje škrtnutím tam několika míst pérem censorovým, jmenovitě ona rčení, jimiž básník ubolévá „nad nynějšími bouřlivými a mudrlantskými léty“, a touží po dobách, „kdež ještě nejstarší v čeledi *hospodář byl spolu knězem a králem.*“ Jmenovitě poslední tento výrok u básníka v idyllách rozkochaného zdál se příliš obezřelému censorovi býti poněkud podezřelým! Dále škrtnul nemilosrdný nůž censorův i toto místo, kde Musa básníkovi žaluje: „Více tehdáž (totiž kde hospodář v čeledi byl knězem i králem) a horlivějších míval Bůh ctitelův, než nyní, když se mu ještě pod širým

nebem v posvátném háji jen na dřevěném květnými věncemi od nevinné mládeže ozdobeném oltáři při sprosté sedlské hudbě konávala obět. „Větší zajisté zalíbení měli nebešťané," odpovídá básník, „v jejich sprostých sice, ale srdečných písněch než v naší nynější při službách božích zvučné a nádherné hudbě, ana více k roztržitosti nežli k líbeznému bohabojného citu a ducha k svému Tvůrci pozdvihování slouží." I v tomto výroku odrážejí se paprskové ducha tehdejší k náboženskému indiferentismu se sklánějící doby, kdež zvláště žehráno na přílišnou ozdobu i vřavu katolické bohoslužby, a přihlíženo k tomu též i se strany samých církevních hodnostářův, aby ve příčině této zavládla větší jednoduchosť a vroucnější ke vnitru přivinulosť. Útěšenější ovšem i tu zavanuli časové, kde povšechně ve chrámové stavbě, jakož i v malbě a sochařství církevním přihlíží se ku přísně uměleckým tvarům, a i v hudbě stal se znamenitý obrat, ba řekněme návrat ku ladným výtvorům starého církevního ducha, a vokalní hudba nabyla vrchu nad vřískavou a často světáckou hudbou instrumentalní.

Pak následují skladání s těmito nápisy: „Umky následovnice Milečka" — „Na oběť Eratě" — „Posvěcení se Charitkám" s mottem z Platona vzatým: „*θῦε ταῖς χάρισιν*" — „Kouzelná noc Thalie píšťalky" — „Voskový Mileček" — „Milosrdné pachole" — „Jaroš a Letovít" — „Liboškovo vzdychání k Milkovi" — „První den v máji" — „Bohmilova lípa" (rozmluva mezi Horákem a Letovítem) — „Rybáři" v rozmluvě, mezi nimi uvádějí se jména Mirodína a Stejskala — „Zefyrové" — „Vilém a Blažek" — „Mořská bouře" — „Barta a Mikoň", polovici téměř této básně nalezáme škrtnutu nožem censorovým, jmenovitě místa, v nichž skladatel běduje nad novými časy trampotnými a starých dob se stává přílišným chvalořečníkem, v čemž, tak zdá se aspoň, nazíral čirou povahu pravé idylly. Tolikéž pokusil se o převod Kleistova Irina pod názvem; „Duhokras neb Kleistův Irin" v slovanském stroji s heslem Ciceronovým (lib. 2. de Orat.): „Pietati summa tribuenda laus est." Konec činí rozhovory s idyllickým nádechem: „Sedlská zimní večerní beseda."

Jak čtenáři seznávají, hojný tu podán obsah výtvorův básnických; kýž by nám bylo lze i o vnitřní jich ceně pochvalnou učiniti zmínku! Jedva by při jednom z nich Musa, jejížto milosti tak vroucnými prosbami se básník dovolává, libým se zachvěla úsměvem! Myšlenky sem tam dosti trefné, i nálada místem právě básnická; avšak stvrzuje se též stará pravda, že v díle uměleckém z jakéhokoliv oboru nepostačuje sebe krásnější, sebe hlubší a vznešenější

myšlenka, nepřidruží-li se nebo raději nezasnoubí-li se s ní těsným úvazkem ladná forma. Bohyně krásy, sličná Lada, zasnoubila se s Hefaistem, mistrem to zevnějšího tvaru, *τέχνη*. Abychom nikoliv přísný výrok tento odůvodnili a čtenáři sami se přesvědčili, jakým duchem se neslo básnictví Galašovo a jiných zajisté v téže době vrstevníkův, poukazujeme tu ke skladbě, kterouž sám Galaš zajisté za lepší svůj výplod považoval, an ji r. 1803 v Olomouci (u Ant. Al. Škarnicla) tiskem vydal. Nese pak název: „Tajemný Dub," — moravská prosaická Idylla; jméno skladatelovo nalezáme takto vytištěno: od Jozefa Heřmana *Gallasa.* Jest to vlastně oslavování velikého hrdiny tehdejších vojsk rakouských, slovutného arcivévody *Karla* ve způsobě rozmluvy Musy a Básníka. Básník počíná: „První snad z kůrů moravských Pierin přichází k Tobě má zpěvobohyně slavný hrdino! první zajisté, jenž se osměluje slavanským jazykem tvou hlásati chválu!" Musa dosvědčuje, že sláva toho vojevůdce ozývá se ve všech končinách země, nejen u nás v Rakousku: „zdaliž jím (ohlasem slávy) vzdálený nezazněl Petrohrad? zdaliž jej Kalmuci, Samojedi, Ostiaci, pak onen při Meotidském jezeru bydlící bojovný nezaslechl národ? zdaliž i Sibirské Nymfy na krásnojarských paloucích též tak radostně neskokotaly, jak tvé, požehnaná Moravo! spanilé hájobohynky v rozkošném hranickém údolí?" Název básně vysvětluje se později: „I Tvé, o Karle, ozdobo Austrie a slávo! roztomilé vlídnosti, vzácné knížatům moudrosti a pravé hrdinské statečnosti, vzácné knížatům moudrosti a pravé hrdinské statečnosti chválu slavanské hájům a údolím od věků k věkům rozsývati budou zpěvobohyně; ježto jak přerozkošně vytržená na hvězdách četu Chason od stínu onoho slavanské statečnosti tajemně posvátného shromáždí stromu, na němž mi poručil Tvé veleslavné vyryti jméno." I vědomí slovanské proráží jasným papryskem: „O šťastná Austrio! jenž's svůj trůn na téhož *slavanské mocnosti tajemného stromu* silném upevnila pni. Bezpečná zajisté poodpočineš na něm v čas každé válečné bouře; neb věrní a stateční Slavané obstráží tebe proti každému násilí tvých závistlivých soků, a zastřou tebe egidou vlastenské lásky proti všem jejím pohromám. Marně se až dosavad pokoušeli tvoji závistníci jeho podhrabati kořene, a tvou vladařskou na nich postavenou otřásti a vyvrátiti stolici; byť by veškeré vůkol klesly, ona nicméně předci nepohnutelná zůstane; neb *český lev* bdí na jejím trnoží a nedopustí žádnému z nich blízkého k ní přístupu."

Konajíce v této své rozpravě i úlohu literárního historika, přihledněme blížeji k různým živlům, z nichž se utvořoval ve druhé

polovici zvláštní duch tehdejší, jejž jsme byli hned na počátku svého pojednání v nejusečnějším, nejpovšechnějším obrysu nakreslili. Vytknouti mám jest přede vším nápadnou tu sentimentalnosť myslí, posouvající se zde onde až ku zženštilé rozbřečenosti a chabé v citech rozplývavosti, kteráž opanovala veškeru téměř Europu okolo 76 let dotčeného věku osmnáctého. Zároveň s rozechvělou touto citlivostí jevila se všude tu jasnější tam temnější roztouženosť po novém veskrz útvaru lidské společnosti. Myšlenky ty, kdykoliv se všeobecněji v útrobách lidských rozproudí a v širších vrstvách společenských valněji rozšiřují, usilují utkvíti a znázorniti se tolikéž i v zevnějších výplodech. Počátek v té příčině přičísti dlužno Anglii, od nížto právě v minulých dvou stoletích všeliké počátky nových nejen útvarův politických braly se, alebrž i ve vědě a v literatuře vůbec nové vzniklo obrození, nové vyvoděno vědomí. Filosofie dějepisu, ježto jakožto věda nalezá se teprve v plénkách, při všem hromotlukovství, jakým se chvástají dotyčné spisy jmenovitě u Němcův, usiluje stihnouti ke hlubším i literárních objevů příčinám. Kde jich hledati? Nelze upříti, že v době, kde za příkladem bojechtivého a pánovitého samovládce Ludvíka XIV. ve Francii zmohl se tak zvaný absolutism k vrcholu svému, povýšiv svou vůli za jediné samostatnou a vše ostatní ovládající, zaniknul konečně všeliký živější a svobodnější ruch v životě společenském; vše utvářilo se v mravích, ba i ve smýšlení, v umě podle jistého nejvyšší vůlí stanoveného a přísně odměřeného kadlubu; všeliká lahodná a krásná rozmanitosť zjevův, anaž samovolně pučí z nekaleného, samostatného rozvoje každé vznešenější individualnosti, vymizela ze kruhů vyšší i nižší společnosti. Na její místo nastoupiti musila holá zevnějšnosť, utvářená podle zákonitě předepsaného ceremonielu, tak úzkostlivě přistříhnuta jako leporostlí ti stromové v panských sadech podrobiti se musili nemilosrdným nůžkám, aby i v nezkažené té přírodě objevila se suchoparná ta veškerého života sesoustředěnosť a jednotvárnosť. Tím vyvanul ze všech zjevů mravního a veřejného života duch oživující, samovolný, vše scvrklo se v plané zevnější formy, umořeno veškero samohybné proudění života duchového. Toho však na dlouho neztrpí duch lidský. Násilně pak často převrhne a překotí veškery hráze a překážky, sebe chytřejším různých mudrlantů výmyslem proti svobodnému jeho rozvoji nalécené a ustrojené. Svoboda jest podstatou ducha. Odtud snadno sobě vysvětlíme, proč ve všech útrobách roznícenějších a pokročilejších v tehdejší Europě tak roztklivěného ohlasu došla Rousseauem pronesená slova: „Retournons à la nature! Svrhněmež konečně nesnesitelné to jho zevnějších vy-

mudrovaných forem, v nichž není žádné *vniternosti* více, žádného oživujícího ducha, a založme společnosť na nových základech, jakým nás učí všude ve všech zjevech svých nezkažená nevinná příroda. Z takovéhož tolikéž pudu po novém zcela útvaru všech lidských zákonův i mravů vypučely tak zvané Robinsonady, jež v literaturu europskou byl uvedl Angličan *Defoe,* chtěje nespokojeným a rozrušeným tehdejším myslím ukázati a odhaliti, jakým jest člověk, jak sobě pomáhá, jak živobytí své utvařuje *sám v sobě,* beze všelikých lidských úvazkův, jaké vyrůstají ze souhrnu mnoha jednotlivcův mezi sebou sloučených; Robinson tu odkázán na vlastní jenom sílu, na svůj výhradně rozum, jenž musí sám překonati a sobě podrobovati zpouzející se mu často přírodu zevnější. Odtud vyrůstl záludný u Rousseaua obraz tak zvaného *přirozeného* stavu, jejž byl vrstevníkům svým vylíčil dojemnými, básnickými a tím svůdnějšími slovy a domysly. Mělo se posud za to, že nejnadšenější žák jeho, pošmurný Robespierre s ocelovou svou povahou a puritanskou ctností jest záhadou pro dějepisce; nám zdá se, že nikoliv. Robespierre byl překotnými ideami svého mistra J. J. Rousseaua tak roznícen a v celé duši tak přemožen, že usiloval všelikými prostředky, třeba i potoky krve, ve skutek je uvesti a takto obroditi veškeru společnosť lidskou na idealních těchto, avšak i záludných základech; vždyť říkával a probouzející se svědomí ohlušoval děsivým výrokem: „Co záleží na tisíci životův lidských, když při tom jen vítězí myšlenka?“

V tomto všeobecném roztoužení, zavesti život v tichém klidném lůně *nezkalené přírody,* tkvějí též příčiny nadřečené sentimentalnosti, kteráž v literatuře ponejprv se byla v Anglicku objevila v tak zvané „sentimentalní cestě“ Yorickově (vyšla r. 1768), kdež spisovatel libuje sobě v citlivůstném doličování zjevův a různých malicherných nejvíce případností na své cestě po Anglicku a po Francii; směru téhož následováno i v literatuře německé, v románu „Sigwart“, Müllerem sepsaném a konečně v pověstném Götheově románu: „Strasti mladého Werthera“, jenž v tehdejším věku s tak všeobecnou se setkal zálibou, že nejen byl s vroucností až převrácenou, ba tytýž i k samovraždě nutkající čítán v Europě, ale i za hranicemi, v samém prý Kytajsku.*) V témž zřídle tkví dále i záliba všeobecná v tak zvaných básních *idyllických.* Uznáno, že nastává radikalný překot lidských záležitostí; odtud ta všeobecná roztklivělosť; avšak zároveň poznáváno, že nová společnosť se utvořiti

*) Tak dosvědčuje *Vilmar* Literaturgeschichte II., 222 v pátém vydání svého zajímavého spisu.

musí na základech klidného v nelíčené přírodě zakotveného života; odtud přivinulosť k idylle, ježto podobný život dojemnými slovy vyličuje. Záliba tato tak byla všeobecna, že i střízliví duchové k ní přilnuli, jak na př. mezi jinými dosvědčuje Zimmermann proslulý svým spisem o samotnosti: „Nie findet man die Natur so schön, nie schlägt das Herz so frei, nie fühlt man sich so glücklich als wenn man Theokrits oder Gessners Idyllen liest.“

Veškera pravá poesie béře látku svou z idealu. Mysl lidská útrapami vezdejšího prosaického života sklíčená, klene sobě říši nadpozemskou, blankytnou, a v růžových obrazích, ježto povždy tvořivá fantasie vykouzluje, pokochává sobě po trudech všedních a čítá chvíle v nadhvězdné této výši svých idealů ztrávené ku svým nejslastnějším. Podle různého básnické mysli uladění zrozují se různé tolikéž tvary básnické. Vznáší-li se před básníkem ideal jeho v úplné ryzé záři, odpírá li mu však příliš křiklavě drsná skutečnosť, rozruší se mysl jeho posvátným hněvem, v nadšené nevoli horlí proti projevům skutečného života od idealního vzletu naprosto vzdáleným, ba jemu zjevně se příčícím, tu skládá *satyru*, indignatio facit versum. Je-li však citlivá jeho duše uboléváním rozechvěla, patřiti musíc, jak vzdálen tento svět od chlumu idealův, jak všude, kde prosvitují paprysky utěšenějšího bytí, ihned holá, suchopárná skutečnosť vrhá na osluněnou tu krajinu skličující své šeré stíny: vynořuje se tu z duše básníkovy tklivoměkká *elegie*, která sobě libuje v širších rozhovorech a v hustějším rozpřádání zasmucených obrazův. Podaří-li se konečně nadanému básníkovi, utvořiti ve skutečných lidského života objevech svět ten idealní, aby snesl se se své výše v mlhové nížiny pozemské, umí-li nádechem idealním prozáříti a klidem rozvroucněným osvěžiti trampotný vezdejšek, vykouzliti obraz skutečného idealního žití (*εἰδύλλιον*): tu skytá nám roznícená jeho fantasie mírumilovnou *idyllu*. Při tom není třeba, aby idealní ten život zobrazoval se a odrážel v obcování jenom *pastýřův;* arkadské to vnitřní oblažení, v sobě souladné umírnění, všech bouřlivých vášní oproštěné, paprskovati se může i ve společnosti měšťanské, jak to genius Goethův byl vytvořil v nevyrovnaném svém idyllském epu, Herman a Dorota (zdařile naším Jungmannem přeloženém), kdež různé projevy občanského života urovnané vnitřním ladem, spanilý ten klid, jenž nad veškerým všech tu vystupujících osob jednáním nebeskýma zachvívá perutěma, tím patrněji a důrazněji na mysl naši soucitnou spadají, že v pozadí temném zahřímávají výbuchy, vojna, stěhování se nešťastníkův z děsné francouzské revoluce. Jenom že při idylle právem předpokládáme u samého básníka mysl v sobě

urovnanou, nezrušenou, *naivnou,* jak toho skvělým jsou dosvědčením nejenom idylly Theokritovy, alebrž i našeho v oboru tom dosud u nás nepřekonaného Hollého; jeho „Jaroslava“ můžeme považovati za jednu z nejzdařilejších selanek jakékoliv literatury a směle nejspanilejším plodům antické Musy po boku postaviti. Právě naivné této, v sobě v ušlechtilém souladu usjednocené mysli u Gessnera není; popisy života pastýřského v jeho idyllách neoddychují živoucí tou barvitostí, jakou nás vábí nelíčená příroda; vše tu nejvíce dělané, umělecky vysoustružené; nikde neovívá nás prvotná ta svěžesť, libodechá ta šťavnatosť, abychom tak se projádřili, projevů života lidského. Neníť nikterak divu, že právě Gessnerovy idylly setkaly se u Francouzův s takouto zálibou, že nejenom tyto, alebrž i ostatní jeho básně (smrť Abelova, i u nás Nejedlým jako idylly Hankou v jazyk náš uvedeny) do frančiny byly přeloženy. Souhlasí to úplně s rázem tehdejší francouzské společnosti. Na dvoře jmenovitě Ludvíka XV. všelikými rozkošemi neřestnými a labužnictvím římského horším přesyceném objevovaly se Dafnidy, Chloe, Amarillidy ve frivolných tancech; ale záletnice tyto, vzavše zevně na sebe podobu nevinných pastýřek, měly zvýšiti jen půvab té frivolnosti, pod závojem nevinnosti rozdrážditi více zmalátnělou již příchuť rozbujnělé rozpustilosti a neřestnosti. I tu vadu do sebe mají idylly téhož neprávě zbožňovaného Gessnera, že skládány jsou téměř všecky v řeči nevázané, kdežto každé v pravdě umělecké dílo nutně vymáhá příslušné metrické formy. Gessner totiž prodlévaje v Berlíně, kdež počal básně své skládati, užil v nich rozličných rozměrův, podav jich však vševládnému tehdaž kritikovi Rammlerovi ku přehlednutí, a seznav z jeho úsudku, že verše ty jsou nejvíce neladně utvořeny, vzdal se dalších v té příčině pokusův a sepisovati se jal své skladby jakousi poetisující prosou, ač přátelé jeho, přesvědčeni jsouce o nutnosti metrické v nich formy dle vzorův již antických (Theokrita i Vergilia, hexametru ve svých bukolických básních užívajících) přepracovali je ve verše. Avšak bezmírní nástupcové jeho řídili se i ve bludu tomto podle jeho příkladu; odtud pojmenoval Galaš svou báseň „Tajemný dub“ moravskou *prosaickou* idyllou (ač jest to contradictio in adjecto), kdežto vlastně říci chtěl: idylla prosou sepsaná; skládání to nemůže však za idyllu ani považováno býti, nejsouc nic jiného než nabubřená a poněkud chvastavá chvalořeč o hrdinovi arcivévodovi Karlovi.

Mezi ostatními censuře již nepodanými rukopisy nalezáme dále překlad spisu *Fénelonova,* arcibiskupa Cambrayského „Duchovní rozjímání na každý den v měsíci“, dle německého přeložení Karo-

líny Pichlerovy zčeštěno od J. H. Agapia Galaše, k němuž překladatel přičinil stručný nákres života původního slovutného skladatele.

Větší pozorností upoutal nás jiný naskytlý se tam rukopis, jenž nese název: „Pobízka všech věrných rodilých Hraničanů k ujednání a nařízení zvláštní dle příkladu Třebovické vlastenské slavnosti v jejich otcovském městě vydaná od jich spolukrajana J. H. G. r. 1823.“ Jaká to slavnosť? tázali jsme sami sebe. Jest se nám něco obšírněji o ní zmíniti.

V úvodě vybízí vroucími slovy krajany své ku věrné lásce k vlasti, přivozuje na dosvědčenou příklady vlastenských ctností starého Říma, vychvaluje Moravu, jmenovitě pak rodné své město Hranice pro jeho vábnou, romantickou polohu, výborné silnice, blízké lázně (mor. Teplice), kteréžto město tím více zamlouvá se svým rodákům, že tu obývali slavní rodové, mezi nimiž i duchovní osoby skvěle vynikají, jako na př. *Bohuš,* opat kláštera Hradišťského (umř. 1322), později Ignác *Soukup,* jenž zemřel jakožto věhlasný duchovní správce u sv. Jakuba v Brně, jsa doktorem theologie, přítelem chudých, zvěčniv se založením stipendií pro chudé studující z Hranic rodilé. Neméně prosluly Hranice sborem *literákův;* hranický chrám P. honosil se v 17. století již znamenitou knihovnou, která však během časův zanikla, až opět Galašem nová biblioteka uspořádána byla, založena byvši r. 1811 se 300 svazky a vzrostši záhy (t. r. 1823, kde to psáno) na 2000 svazkův. Po té zejména uvozují se někteří umělci z Hranic rodilí, mezi nimi *K. Řehula,* malíř a štafír z minulého století; i otec našeho Galaše, František, vynikal řezbářstvím; rodina *Řehulovic* Karel, Jan, Josef vyznačili se mezi sourodáky svými ve zpěvu a j. Bylo by záslužno, aby každé důležitější město naší Moravy postaralo se o dějiny místní, v nichž by patřičného ocenění došli i mužové o město v jakémkoli vzhledě zasloužilí aneb vědou, uměním a p. vynikající. Aby však veškery síly v tom neb onom místě více a platněji činností svou prospěli, potřebí jest těsnějšího mezi nimi *usjednocení.* Jak by se toto provesti dalo podle vzoru vlastencův Třebechovských i v Hranicích, o tom šíře sděluje Galaš své zvláštní myšlenky, jichžto tresť aspoň podáváme, za to majíce, že zasluhují i v naší době všelikého povšimnutí a žádoucího uskutečnění ovšem se změnami, jakýchž jinaké okolnosti časové samy sebou vyžadují. *Ústav vlídného usjednocení* Hranických krajanův má vésti nejenom k utužení a osvěžení vzájemných sil v duchovním i světském jich povolání, alebrž dle zvláštního plánu Galašova k tomu má dále směřovati cíli, aby i Hranická škola se zdokonalila a stipendia pro studující mládež určená časem

rozhojnila. Údové toho spolku zavazují se: 1. Každoročně složit 2 zl. stř., z nichž jeden zlatý ke školnímu ústavu, druhý pak ku zavedení a zvelebení bratrské slavnosti, kteráž každého pátého roku konána budiž, obrátiti se má; 2. obětuje každý úd vstupuje do této vlídné společnosti jednu čistě zavázanou knihu do zdejší kostelní pedagogické knihovny, do nížto zaznamenej své jméno, pak den, měsíc a rok svého narození; bratrsky obětované tyto knihy chovány buďtež ve zvláštní k tomu určené schránce; 3. každý úd béře na sebe i povinnosť, že ještě nějakou částku ze svojí literární zásoby po smrti ve své závěti téže knihovně odkáže; 4. svolují konečně údové k tomu, že se každého pátého roku ku bratrské slavnosti, jež v oktávě Narození P. Marie konána býti má, najíti dají, kteráž po tři dni v Hranicích trvati bude. O spůsobu slavnosti té projadřuje se Galaš takto. Všichni sezvaní údové sešedše se v ustanovený den ve svém rodném městě, odeberou se ke kostelíčku P. Marie pod lesem, jakožto k onomu posvátnému místu, od něhož Hranice německý svůj název „Weisskirchen" byly obdržely, a kterýžto domeček boží prvý byl v celé té krajině. Zde shromáždivše se pod lipami a uvítavše se vespolek vejdou do téhož prastarého chrámečku, kdežto jeden z nejstarších duchovních Hraničanům krátkou modlitbu vykoná před oltářem, na němž prastarý obraz tak zvané Hranické P. Marie vystaven bude, ve jménu všech údův na poděkování za božské milosti, jichž stali se účastnými v rodném svém městě. Odporučivše se ochraně Boží a přímluvě P. Marie odebéře se každý, kam se mu líbiti bude na procházku nebo také společně na ona místa, kteráž každého v mladosti nejvíce těšila a tudyž dosud každého zajímají. Druhého dne buďtež ve farském kostele konány služby Boží od duchovních v Hranicích zrodilých, kázaní totiž a slavná mše sv., při kteréžto přistoupí premianti zdejší školy ke stolu Páně a pak knihy pro ně určené obdrží z rukou téhož kněze, jenž slavnou mši sv. sloužil. Po službách Božích odeberou se údové na místo, kdež pro ně upraven bude skrovný sice ale slušný oběd, jakž jej takáto vlídná (humanní) vlastenská slavnosť vyžaduje, za druhou to polovici peněz jimi při vstoupení do spolku věnovaných. Mírný a skrovný proto, že se údové nikoliv k hodování ale k dobročinným úkolům byli usjednotili. Zbyloli by něco z této ku společnému obědu věnované sumy, to odevzdáno budiž chrámu Páně, podobně veškeří zbytkové dáni buďtež chudým; ba Galaš se svým útlocitným srdcem přeje sobě, aby i chudým slušný při té příležitosti oběd uchystal se, čímž by prý slavnosť jen více se zvelebila a větší ceny nabyla. Po obědě odejdou údové opět do

chrámu Páně, kde jeden z duchovních údův zanotí Te Deum a udělí požehnání. Třetího dne před polednem odslouží duchovní údové tiché mše sv. za zemřelé obyvatele Hranické; pak odeberou se na hřbitov, kdež jeden z nich kratičkou mravní řeč učiní o pomíjejícnosti všech věcí lidských a připamatujíce sobě, že jedva všichni opět po pěti letech se shledají, podavše sobě ruce na rozloučenou rozejdou se podle libosti. — Jak viděti, veškera tato bratrská slavnosť má do sebe ráz popředně náboženský, zřejmé dávajíc svědectví o povaze samého navrhovatele. Že takové a podobné schůze ku vzájemnému v dobrém posilnění a utužení jsou nad míru vhodny a tudyž ovšem žádoucí, na jevě jest. Neníť národu, jenž by ve svém společenském a politickém poněkud jen vyvinutějším životě veřejnou nějakou národní slavností se byl nehonosil; ovšem ne všichni tak velikolepým a věčně památným spůsobem jako staří Řekové ve svých slavnostních hrách olympických, kdež všichni různí řečtí kmenové ku vzájemné jednotě se pobízeli a v ní osvěžovali, dávajíce skvělé důkazy o vývoji leposti své tělesné jakož i později o výplodech duchovních. Středověk kochal se v rytířských svých turnajích, kdež podobně jako ve hrách řeckých popřední zřetel obracel se ke zručnosti a obratnosti tělesné. V každém větším městečku naší vlasti mohly by ob čas národní radovánky se uspořádati pro všechny vrstvy obyvatelstva, jakéž ročně zařizoval mládeži zvěčnělý Tom. Procházka v Ivančicích. Náš věk uvedl na místo her olympických a rytířských světové výstavy, mimo ně i odborné hospodářské i průmyslné výstavy skrovnějšího rozsahu. Že by s podobnými výstavami dalo se snadno spojiti oživení i osvěžení zájmův jednotlivých národností, výplodů vědeckých i básnických, snadno každý sezná; jenom že tak zvané světové výstavy nesou se duchem více kosmopolitickým, kdežto partikulárními průmyslnými výstavami jednotlivých zemí dalo by se těsnější usjednocení a dokonalejší proto že podrobnější seznání jednotlivých výrobkův jak z oboru průmyslu a hospodářství tak i plodův duchovních snadněji docíliti. Bez slavností podobných neobejde se nikdy lidstvo ani národ; jinak všedností a každodenní obvyklostí zakrsává duch lidský; potřebujeť nutně ku svému osvěžení vzletných, mimořádných objevův a slavností. To jest základní myšlenka v dotčeném návrhu Galašově, jenž všelikou česť a uznání činí svému původci.

Z ostatních rukopisů v musejní sbírce uvádíme jen v českém jazyku sepsané: „Elogia Mariana", t. j. chvalosvědectví Marianská vytažená z písma sv. a z kněh sv. otcův a učitelův církevních" (v prose bez udání letopočtu, kdy spis ten složen); pak: „Sv. Au-

gustina, biskupa hipponského řeč o ožralství s přídavkem některých jiných o témž mravním nešvaru jednajících z jeho výborných spisův výtahův a propovědí (tolikéž neudán rok sepsání).

Mezi německými rukopisy vytknouti tu nám jakožto nejdůležitější sepsání dějin města Hranic: „Kurzgefasste Geschichte der k. k. kreisämtlichen und fürstlich Dietrichsteinischen Schutzstadt Weisskirchen*), jejž nalezáme censurovaným ve Vídni i v Brně: „Imprimatur ommissis deletis et correctis corrigendis 7. Aug. 1835 (spis sám složen již r. 1812) Hölzl, k. k. Central-Bücherrevisionsamt in Wien — Vidi $18^2/_9 35$, *Janota*", kterýžto censor pro svou mírnosť s jakou v Brně i v době slovanských útiskův prohlížel československé spisy, jako na př. vzletné a na tu dobu svobodomyslné básně *Klácelovy*, (vyšlé v rocích 1836 a 1837), zasluhuje vděčné u našeho národa zpomínky.

Mysl Galašova přihlížela všude k obecným prospěchům i ve věcech často, jež by se při prvním pohledu zdály býti malichernými. Tak sepsal německou rozpravu o nebezpečí, jaké povstává z vysokých stromův blízko při budovách postavených; ba sepsal i apologii podloubí moravských tržných měst, jmenovitě v Hranicích. Každá důležitější událosť na Moravě nebo v rodném jeho městě byla mu ihned podnětem k nějakému spisku; tak na př. nalezáme v dotčené sbírce „Upamatování na velmi radostný pro nás Hraničany příchod Jeho Jasnosti císaře Františka, našeho velemilovaného a veleváženého vlasti otce, jenž udál se dne 19. října 1823, s předcházejícími historickými poznámkami."

Největší objemem ze všech rukopisův Galašových jest rukopis mající název: „*Musa Betlemská*, ve trojím oddělení, obsahující v sobě sbírku starých a nových vánočních písní s připojenou zprávou o bývalých v tom samém času nábožných obyčejích a ceremoních; o idylle neb koledě vánoční, zvláště pak valašské, opis končiny (krajiny) betlemské, hory Radoště a salašáků valašských, pravých arkadův moravských." Obsah rukopisu zřetelně tu udán do podrobna; o něm psal důvěrný přítel Galašův, František Fiala, farář ve Hrozné Lhotě, d'Elvertovi r. 1856, odesýlaje mu rukopis tento: „Podle slibu svého odesýlám písně vlastnoručně Galašem sepsané, ježto byly vyšly v Muse Moravské r. 1813. Mějtež sobě poklad tento velmi poručen. Neblahým opravováním nebožtíka Fryčaje mnoho básně tyto ztratily ze své lepoty a ústrojnosti, že by v skutku přáti bylo, aby vyšlo nové a zlepšené jich vydání. Lze mi nad to i ještě na tucty jiných i příležitostných básní odeslati." Tak Fiala;

*) Spis tento vyšel jakožto samostatné dílo tiskem v Olomouci r. 1836.

že by literatuře naší a památce Galašově valně bylo jimi posloušeno, o tom nemůžeme s dotčeným dopisovatelem nikterak souhlasiti. Nahlédnuvše podrobněji v nadřečenou „Musu betlemskou" shledali jsme, že tu nejsou ani podána sama původní skladání Galašova, alebrž že hojně písní tam opsaných vzato jest od jiných skladatelův, od Fryčaje, od bratří českomoravských, od Kadlinského, Adama z Plintovic a jiných neznámých básníkův. Litovati jest, že Galaš uskrovňuje sil svých v sepisování vlastních básní nevěnoval raději pochvílí dlouhého svého věku hlubším studiím filologie a historie slovanské, pozornému čítání slovanských tehda již slavně vynikajících básníkův; kvetli tehda již naši Jungmannové, Nejedlí, Kollarové a j. ale ve všelikých i v pozdejší době Galašem sepsaných básních nejeví se žádného pokroku; ba i veškeren jeho sloh, veškero ústrojí jeho vět neokazuje nikterak, že by naň byly nějak působily výplody tehdejší literatury české. Jakým duchem kritickým se byl nesl v mythologii a filologii slovanské spisy Dobrovského již tehda velmi pokročilé, seznají čtenáři nejlépe sami z úryvku, s jakým v úvodě k nadřečené Muse Betlemské se setkáváme. *Koledu* *) odvozuje ze staroslovanského, znamená prý tolik co obcházení, do kola chození. „Naši pohanští předkové," vece dále, „měli jednoho boha, jenž *Vel* slul, jemuž všechno požehnání domácí připisovali, v tak veliké poctě a vážnosti, že s ním každoměsíčně popové (kněží) jeho *koledovali*, t. j. jej po domech nosili, a zpívajíce jistou k jeho poctě složenou píseň je (domy) vyžehnávali. Při kteréžto ceremonii jakýsi dubec v prostřed domu stavěli a vůkol něho tancujíce zpívali: „Vele! Vele! dubec prostřed dvora stojí." Jan *Holešovský,* jenž nám o tomto pohanském obyčeji ve svém o štědrém večeru v latině sepsaném traktatu památku zanechal, domnívá se, že ten moravský Vel jiný nebyl než onen Beel babylonský, a tak tedy Joviáš, všech bohů bůh a nejvyšší panovník přírody, což také v tom slově Vel, kteréžto nej-

---

*) O „Koledě" obšírně jedná *J. J. Hanuš* ve svém spise: „Bájeslovný kalendář slovanský" v Praze, 1860 na str. 48 atd. Podle jeho zdáni byl druhdy čas od 24. prosince až do 6. ledna svátečným hodem; za této doby bylo *přání* k nastávajícimu novému létu *a obdarování* hlavní účel toho, proč chodili lidé dům od domu. Dnové tito, obřady za nich odbývané a písně při tom zpívané sluly ve středověku po celé téměř Evropě *kalendae,* ale jen prý u Slovanův a Litvinů se ve slově *Koleda* Kalēdos jméno toto zachovalo. *Kollár* ve svém díle: „Slávy bohyně" v Pešti 1839 na str. 332 odvozuje jméno *Koleda,* Kaljeda od Indické bohyně *Kalendy,* dcery slunce, manželky Višnu — Krišny; slovo Kalenda Kalenta pochodi prý od *kala,* čas a *ento* konec, času čili roku konec, tak jako Ananta, Ananda, bez konce, Bram.

vyšší vysokosť a vznešenosť znamená, patrně leží. Neb cožkoliv nad jiné vyvýšiti chceme, tak vždy to slovo Vel až dosavad připojujeme, k. p. velmi veliký, velmi důstojný, veleslavný, velryba, velmoře a t. d. — Co se pak onoho pohanského koledování tkne, tak do něho prastaří předkové naši velmi zamilováni byli, že se ani tehdaž ještě, když už víru křesťanskou byli přijali, od něho odloučiti nemohli. Což pozorujíce sv. Cyrill a Strachota pečovali o to, aby onu pohanskou koledu ve křesťanskou proměnili. Což se tím spůsobem stalo, že na počátku roku s křížem při zpívání sv. vánočních písní všechny vesměs příbytky obcházeti, kaděním a svěcenou vodou od duchovních vyžehnávati poručili; odkudž ta tak nazvaná duchovní koleda v Moravě a v Čechách povstala, brzy ale zase, když se zde křesťanství zmohlo a vkořenilo, z obyčeje vyšla. Poněvadž pak ale za času knížete Břetislava pohanství v Čechách a na Moravě zase okřívati počalo, tak že modláři a pověrkáři bohům svým na rozcestích, při potocích a studních krvavé oběti konati počali, což když se skrze pražského Kosmu knížeti doneslo, tak jeho nařízením koleda opět uvedena jest, a sice k vyšetřování pohanův, aby skrze znamení sv. kříže, jejž oni nenáviděli, a který při té příležitosti všem vesměs domácím k líbání podáván byl, od křesťanův vyzrazeni býti mohli. Kterýžto obyčej duchovní koledy dodržel se až do časů husitských a pikhartských, kteřížto jakož i jiní po nich následující kacíři rovně jak oni pohané znamení sv. kříže, v němž sobě apoštol národův největší hodnosť zakládá, nenáviděli a až dosavad nenávidějí, pomalu klesati počal, až konečně i docela klesl. Než ale za časů Ferdinanda II., jenž po obdrženém vítězství na Bílé Hoře všechny vesměs kacíře z Moravy i z Čech vypověděl, k rozeznání polapených sektářův znovu zase uveden a přísně nařízen byl, nad čímž se oni nemálo mrzeli a horšili a tak dlouho všemožně o to, aby zdvižen byl, pracovali, což se jim za času císaře Josefa II. velmi dobře zdařilo, tak že duchovní koleda pod zástěrou všeliké obtížnosti r. 1784 přísně zapovězena byla.“

Pak popisuje Galaš spůsob, jakým za jeho ještě doby koledování se provádělo; i zasluhuje vypravování toto již z dějepisného vzhledu býti zachováno, zároveň nám dosvědčujíc, že jím ujmy nebrala vážnosť ni kněží ni učitelův. „Na den sv. Štěpána prvomučeníka vypravil se farář po nešporách se svými kostelními služebníky na první koledu v tomto pořádku. Napřed kráčel v komži oděný ministrant s křížem, po němž dva jiní se zvonkami následovali; po těchto kráčeli v komžích odění kostelníci a za nimi farář v duchovním oděvu s pacifikalem v ruce. Za ním následoval rektor (učitel), var-

haník a několik zpěvákův, konečně pak řád zavírali zvoníci a hrobaři s košemi. Vejdouce do domu počali ministranti zvonkami blinkati, načež hospodář ochotně k uvítání jich dvéře otevřel; zpěváci pak vkročivše do jizby počali jednu neb druhou tak nazvanou duchovní koledu buďto v jazyku latinském neb moravském zpívati. Farář pozdraviv uctivě hospodáře a jeho manželku a jiné příbuzné a postaviv svůj pacifikal na čistě prostřeném stole říkal k tomu cíli a konci duchovní požehnání; pak usadiv se na obětované sobě stolici počal dítky a čeládku zavzdy také samého hospodáře z křesť. katol. cvičení neb z katechismu se vyptávati a těm, jenž otázky sobě předložené dobře zodpovídali, obrázky udělovati. Po skončené katechisaci a po krátké exhortě přijímal farář a ostatní koledníci obětované sobě peněžité dary a koláče, kteréž zvoníci a hrobaři do košův přijímali a skládali. Což sice dokonalý farář nikoli nežádal; kdyby to však od vděčných farníkův nebyl chtěl přijmouti, bylby mnohého hospodáře nemálo zarmoutil; ač i na takových nechybovalo, kteří takovou oběť — obzvláště pak potajní kacíři — za velkou obtížnosť sobě pokládali. Na den *sv. třech králů* míval rektor ten obyčej, že svěcenou křídou tyto jména C. M. B. (Caspar, Melchior, Baltasar) latinskými neb také moravskými písmeny s tolikéž křížkami na dveřích napsal. Že tento obyčej v mnohém ohledu obzvláště pak také i v tom, že farář všech svojich farníkův mravní a duchovní povahu poznal, prospěšným byl, žádný moudrý pochybovati nebude. Od oné také doby, co koleda přestala, duchovním příslušná vážnosť nemalou obdržela ujmu. Proč? I to každý zdravým rozumem obdařený člověk snadno uhodne. Z tohoto duchovního pošel jiný rovně tak starý křesťanského koledování obyčej, totižto chudobné, obzvláště pak *školní mládeže,* kterážto buď po různu neb také v malém tovaryšstvu po pastýřsku vystrojené chasy po domích koledujíc nábožné písně o Narození P. Ježíše zpívala, kterýžto obyčej ještě až dosavad zvláště pak ve Valaších panuje. Druhu toho koledníci, k nimž i malí chudobní študenti náležejí, počali již o štědrém večeru domy obcházeti; a tito poslední obyčejně v provencalním způsobu, totiž z polu latinsky z polu moravsky koledovati, kteréhožto způsobu některé písně též jsem připojil, aby naši potomci nějaký pochop o tomž koledování obdrželi.“ My však v rukopisu samém podobných příkladův nemohli se dopíditi, ač by nás byli ve mnohé příčině velmi zajímaly; našli jsme tu jen koledy, buď zúplna latině, neb zcela moravsky složené. Z latinských poukazujeme tuto na koledu, jenž počíná:

Puer nobis nascitur
De Virgine pura,

Quem pie veneratur
Omnis creatura atd., k čemuž Galaš přičinil český nedosti správný překlad. Z moravských zamlouvá se koleda od neznámého skladatele složená pro svou libou prostotu:

Veselé vánoční hody!
Zpívejte dítky koledy
O tom co se přihodilo,
Že se božské narodilo
Děťátko.

Slovo Boží věčné tělem
Stalo se nám Spasitelem,
V chlévě se nám narodilo
A jak outličké zjevilo
Děťátko.

Panna svatá, Bohu milá
V Betlémě jej porodila,
Zavinula do pleneček
A vložila do jesliček
Děťátko atd.

Po té setkáváme se v témž rukopise se četnou sbírkou koled ve Valašsku obvyklých, kteréž se nám pro jich národní ráz zdají býti důležitými a zasluhovaly by byvše příslušně opraveny aspoň v patřičném výboru býti vydány. Konec sbírky činí paramythie, Galašovi tak oblíbené, o nichž dříve již obšírněji promluvili jsme.

Podle toho, co jsme již dříve o básních Galašových byli projádřili, nezdá se nám býti potřebno aniž úspěšno, pouštěti se v širší kritiku „Musy Moravské“ z r. 1813, jejíž druhý svazek vydán v Olomouci r. 1825. Aniž velikou vinu, že by něco byl pokazil nebo lepoty těm básním byl ubral přičítati smíme vydavateli Fryčajovi. Poetické nálady nemůže žádný kritik za básníka utvořiti, ta vyvíjí se z téže původní tajemné síly jako ta vonnodechá bylinka z lůna matky země. Opravovatel může pochybiti změněním nějakého slovce nebo přetvořením nějakého verše, poskytnuv místo původně třeba trefnějšího, výraznějšího a ladnějšího rčení nějaké mdlejší, vybledlejší a nejapnější; ale ducha právě básnického tam vdechnouti, kde ho nějaký výtvor sám v sobě již nemá, nedovede žádné sebe obratnější a vybroušenější péro kritické. Musa Moravská (1813) obsahuje v prvém oddělení „písně duchovní a mravní,“ upomínající jak obsahem tak formou na Fryčajův kancionál. Mezi nimi zvláštní místo zaujímají (str. 56 a násl.) písně vzbuzující k rozličným křesťanským a občanským cnostem,“ na př. rozšafnosti a nábožnosti, poctivosti a upřímnosti, zdvořilosti; chvalozpěv o zdvořilosti nazývá se (str. 64) *ódou;* vane-li v ní vzlet onen bohonadšený, jaký pravé ódě přísluší, poznají čtenáři hned z prvých slok:

Člověk spůsobu vlídného
Tichého a zdvořilého

Vždy sobě v světě dosti
Získá cti a náklonnosti.

Neb člověka zdvořilého
Byť by byl stavu sprostého
Všichni sobě váží lidi —
Rádi mají, rádi vidí.

Kdo ale jest nezdvořilý,
Ten žádnému není milý,
Nechť v halenĕ chodí bosý,
Aneb zlaté roucho nosí atd.

Pak následují „písně o některých truchlivých okolostojičnostech a příhodách (str. 82 a násl.) samé ódy o úlevě v chudobě, v nemoci, v smrti a pod., kteréž končí ódou u kostnice (str. 106) a rozjímáním o věčnosti (str. 108). Mravní rýmovní propovědi (110 a násl.) měly, jak skladatel v úvodě k nim vysvětluje, sloužiti tolikéž i dítkám ve škole „za mustr na předpise neb tak řečené foršrifty k jich časnému mravnímu vzdělání,“ na př.:

Kdo rozsývá cnosti, bude žít v hojnosti
Zde i na věčnosti, jemnější radosti.

Z ostatních propovědí vyjímáme ještě propověď na str. 122 podanou, protože jasný podává obraz o tehdejším smýšlení náboženském i skladatele i opravovatele a tehdejší doby vůbec:

Křesťanství se obírá s čistou nábožností,
Anaž přímou otvírá cestu k blaženosti;
Cnosti kvítí prokvětá na té cestě boží —
Pokrytství ale smetá na ní pověr hloží.
To hloží jsou: pověra a mnišské baluchy,
Hloupá víra v příšery a rohaté duchy,
Amulitův nošení nebo škapulířův,
Svého těla hyzdění, pálení kacířův.
Pýcha, lesť a zisklivosť, pod ním se skrývají
Z těch, jenž v tu věří hlouposť, sami posměch mají,
Však ale jen potejně — jindy se na oko
Těm pověrám veřejně klanějí hluboko.
Kdo ale jich chytrosti a šalbě se vyhýbá
A ty marné svatosti s vroucností nelíbá —
Na toho co hadice strašlivě syptějí,
Zubami naň skřípíce — zkacířit jej chtějí.

Divno dosti, že tehdejší censurou v náboženských věcech zvláště přísnou, místo toto proklouzlo! Anebo na str. 126:

Častěj putovati a své povinnosti
Přitom zanedbati — rovně tolik platí,
Jak svůj čas v lenosti zbohdarma zmrhati.

Doba Josefinská měla zvláště přísně zamířeno proti *poutěm* a zaškloudlým zrakem k nim pohlížela, kdež náš čas i s humanního stanoviska na ně pozírá a milerád ubohému, pracemi ztýranému lidu

milého krátkého oddechu popřívá v romantických krajinách, kdež místa poutnická nejvíce jej vítají, kdežto boháčové, jenž na lid ten v klidné pobožnosti úlevy hledající, hanu kydají sami hoví sobě v lenosti a labužnictví měst lázenských a přesycené rozkošemi a neřestmi nervy své sesilují — často k novému rozkošnictví.

Také se tam setkáváme s propovědmi o *lásce k vlasti* (str. 133), avšak i v těchto nevane svěžejší básnický nádech, aneb kde z počátku mile nás ovívá, klesá náhle v čirou prosu (na př. str. 135):

O! vlasť, kterás mne chovala —
Tvá mateřská prsa dala,
Ducha mého vycvikala,
Ze mne člověka vzdělala,
Bohu i lidem milého,
K práci, k ctnosti ochotného,
Císaři — králi věrného,
A občanstvu prospěšného, —
V níž bratří, sestry, rodiče,
Přátelé, a co ještě více
I choté bytuje milá,
Ctnostná, pracná a spanilá,
Anaž mi krom srdce svého
Zadá kuse pole svého —
O což bych tě nemiloval? atd.

Druhé oddělení obsahuje „polní neb veské a sedlské písně“ — opět samé téměř „ódy!“ Tak na př. jedna z těch ód pěje o „důležitosti sedlského stavu“ (str. 179), kdež mezi jiným básník pěje:

Z vsi pocházejí: kuřata,
Husy, kačeny, selata,
Moráci, tučné holuby —
Pro nádherných pánů huby!
Kdož seyry, máslo působí
Leč sprostné sedlské roby?
Kdož do měst nosí smetanu,
A sladkou ovocnou manu?
A přece mnozí mrzáci
Smějí říct: žeť jsou sedláci
Jen nemravná chamovina —
Na níž všudy lepí špina atd.

Oddělení třetí poskytuje nám „písně pro osoby rozličného stavu, jakož služebníky, dělnice, nádenníky a řemeslníky atd.,“ mezi nimi i píšeň „dojičky při dojení (str. 222), mlatcův při mlácení“ a pod.; konec píseň při kopání hrobův (str. 277). Jak vytříbena jest nynější naše mluva básnická proti tehdejší době, která bojovala ještě s příslušnými slovy a ovšem při verších a rýmech ani gramatiky nebrala na přísnou míru, seznají čtenáři mezi jinými četnými tam položenými ódami na př. z úvodu ódy „o Bohu, jeho bytnosti a vlastnostech“ (str. 48):

Bůh jest všechněch věcí původ!
Natůra pak jest důvod
Živý té jeho bytnosti —
Dobroty a moudrosti.
Ač rozumem pochopiti
Nelze Božské Tednosti (Dasein)
Přec ji lidské srdce cítí
V chrámu přirozenosti.

Blaze tomu srdci, blaze
Jenžto plesá radostí,
Cítě ty mocné důkaze
Jeho moci, moudrosti atd.

Než dosti již těchto paběrkův na dosvědčenou výroku našeho. Zasnouti jest nám nad pracovitostí muže, jenž v době, kdež nad naším národem prví teprve se usmívali paprskové nadějnějšího žití, toužil i svou hřivnou přispěti k oslavení jeho; jen že domněle básničtí výplodové Musy jeho při vší horoucnosti dobré vůle daleko pokulhávají za požadavky sebe mírnějšími, jež činí a činiti povinna jest kritika při výtvorech uměleckých. Avšak při Galašovi našem popřední zřetel obrátiti jest k občanským jeho ctnostem, ku vzorné jeho obecnomyslnosti, jimiž nám září dosud v slávě ničím nezkalené a pobouzí i nynější pokolení k horlivému následování. Spisovatel anebo muž jinak činně pro svůj národ se obětující nesmí domáhati se aneb očekávati nějakých časných odměn; slušno tudyž, aby časopisectvo naše národní aspoň v literatuře čestnou mužům takýmto zachovalo památku, jakové i náš Galaš plnou měrou zasluhuje. *)

---

*) Na základě zápisek Galašových vydal v novější době r. 1864, když se v Hranicích konala stoletá slavnosť posvěcení tamějšího chrámu Páně, *Libor Scholz* „Památky města Hranice," k nimž přičinil ku konci str. 130 a násl. „Životopisný nástin Josefa Heřmana Agapita Galaše," při čemž použil životopisného nárysu, Fryčajem v „Muse Moravské" vydaného. Nalezáme tam mezi jinými na str. 137. nesprávné udání Fryčajovo, že Galaš onemocněv v Petrovaradině (1789) a oslepnuv odebral se do Lvova. Oprav a doplňkův Galašových ku vlastnímu životopisu, v rukopise jen chovaných, před námi, dokud víme, žádný nepoužil; tím však životopis Galašův konečně na jisto postaven jest. Vypočítávají se jiní ještě rukopisové po Galaši pozůstalí; avšak ze všeho, co jsme objektivným úsudkem o rukopisech jeho v brněnském Františkově Museu chovaných pronesli, seznají čtenářové, že by vydáním jich tiskem neposloužilo se valně nynější literatuře naší, nad dobu Galašovu v každé příčině nevyrovnaně pokročilé.

Ze života lidu moravského.

Napsal *F. Bartoš.*

I.

Uvod. — Panství Zlinské. — Dědiny. — Chalupy. — Polní hospodářství. — Ovoce. — Včely. — Přírodopis lidu. — Ptačí mluva. — Strava. — Kroj. Obec. — Roboty.

Rokem 1849 veškeren život lidu moravského rozhodný vzal obrat a směrem docela novým bráti se počal. Vychování mládeže dříve na mnoze rodinné odkázáno tu škole, která netoliko mluvu lidu znenáhla pozměňuje, stírajíc s ní zvláštnosti dialektické a dodávajíc jí rázu povšechného řeči spisovné, nýbrž i v názorech lidu a v duchovní jeho povaze veliký obrat spůsobuje, vytiskujíc z mysli lidu moderním směrem svým naivní, snivý, poetický názor světa. A co škola začala, v tom pokračuje literatura, jmenovitě žurnalistika burcujíc lid z tiché, odloučené domácnosti ven na kolbiště bojů socialních a politických, přivodíc mu plným proudem nové pomysly a názory osvěty novověké a vypuzujíc i ty skrovné ještě zbytky naivního názoru světového, tak řečené „pověry.“ Železnice uvádí lid ve přímý a snadný styk se „světem“ a nepopíratelný větší nyní blahobyt jeho proti časům dřívějším usnadňuje mu hověti všelikým potřebám dříve neznámým a opatřovati si rozmanité výrobky novověkého rozvoje průmyslového, kdežto dříve všechno říkajíc obstarávala domácnosť. — Nenepatrným také činitelem v novém tomto směru jest nynější zřízení politické a soudní proti dřívějšímu patrimonialnímu tak říkaje patriarchálnímu, jakož i nynější spůsob služby vojenské.

Tito přední a nejedni jiní činitelé spůsobili onen rozhodný a dalekosáhlý převrat v životě lidu našeho, jejž zkrátka nazvati můžeme *rozkladem individualit kmenových v individuality osobní.* — Ješto pak bývalý konservatismus a houževnatá setrvačnosť lidu našeho nyní měrou úžasnou ustupuje novověké pohyblivosti, vše co

samorostlého a rázovitého v životě a povaze jeho bylo: jeho kroj, jeho zpěvy a zábavy, jeho zvyky a pověry, jeho nářečí se mění a hyne, nebude zajisté nevhod, zachytneme-li několik alespoň rysů *bývalé* za nedlouho povahy lidu našeho. Státi-li se tak má, státi se tak musí co nejdříve, neboť se starší generací nynější zahyne ve mnohých krajinách všecka téměř tradice národní, setřen bude všecken ráz individualní povahy kmenové. Co toho na stránkách následujících podáme, čerpáno již částečně z minulosti buď z vlastních upomínek buď z vypravování lidí starších. Leckterých věcí posud ještě vůbec známých a tudiž mnohým snad čtenářům malicherných neodvažovali bychom se tiskem uveřejňovati, kdyby nás k tomu nepobádal příklad badatelů německých a v novější době i slovanských jmenovitě polských,[1]) kteří s největší svědomitostí a pietou sbírají všecky i sebe malichernější na pohled zbytky tradice národní, v nichž se zrcadlí původní ráz a samorostlá povaha lidu; kdyby nás k tomu nepobádala důtklivá slova naší Karoliny Světlé, která ve příčině té pověděla v úvodě ku svým výtečným „Upomínkám:"[2]) „Káže" prý „nám nejen pouze pieta ku předkům našim a k odkazům jejich, nýbrž především svatá vlastenecká povinnosť, aby každý z nás v kritické této době, *kdež se snad rozhodněji než kdy dříve jedná o naše bytí a nebytí,* dle sil a schopností svých se snažil vynajíti, stopovati a zachytiti každý i ten nejslabší rys zvláštnosti naší národní, než ještě se rozplyne ve všeobecném onom rázu, jejž za nedlouho stejná u všech národů vzdělanosť vtiskne ve tvářnosť celé Evropy, abychom takto si poznamenali, co v ní bylo a jest našeho a tím na vždy vykázati se mohli."

Avšak poznání individualní povahy lidu našeho a rozmanitých zjevů ze života jeho, v nichž se onano zobrazuje, nemá do sebe toliko ceny historické; vniknouce ve psychologický proces duchovního přerodu lidu našeho a poznajíce příčiny rozhodné a dalekosáhlé proměny takové, snáze si opatříme a vyhledáme prostředků přiměřených, abychom i v těsných těch mezích, jichž nám dopřáno, individuality osobní, v něž se posavadní individuality kmenové očividně rozdrobují, shromažďovati a slučovati mohli *v novou a mohutnější individualitu tělesa národního.* Než k úvaze o věci této pro národní život náš

[1]) Připomínám zde toliko velikolepý sborník toho spůsobu, jejž pod jménem „*Lud,* jego zwyczaje, sposób życia, mova, podania, przysłowia, obrzędy, gusła, zabawy, pieśni, muzyka i tańce" vydává *Oskar Kollberg.*

[2]) V Osvětě Vlčkově r. 1877 str. 17. — Kéž se paní spisovatelka odhodlá dokončiti brzy tyto vzácné svoje „Upomínky."

veledůležité vrátíme se na konec rozpravy předsevzaté vylíčíce napřed několika rysy jakkoli hrubými jednu kmenovou individualitu našeho lidu moravského.

Kmenové individuality lidu českého, kteréž připomínají se na počátku rozvoje státu českého, jakými byli kmeny Charvátů, Lučanů, Pšovanů, Děčanů, Lemuzův a j. dávno již splynuly až na skrovné zbytky v jednotný celek *národu* českého. Na Moravě poněkud jinak věci se mají. Tu liší se posud určitě a přesně od sebe nejen hlavní individuality kmenové Hanáků, Slováků, Valachův a j. krojem, nářečím, zvykem a mravem ba i typickou fysiognomií, nýbrž i mezi těmito většími individualitami kmenovými vynikají opět individuality menší dosti patrně. Tyto soustřeďují se obyčejně v obvodu bývalých *panství*. Jednu takovou menší individualitu lidu moravského obral jsem si za předmět svého pozorování, jednak že v krajině té jsem vzrostl a i rozžehnav se s krbem domácím každý rok na delší čas k němu se uchyluji a tudiž nejen z trvalejšího názoru a delší zkušenosti nýbrž i z vlastního nitra a z dávných upomínek čerpati mohu, jednak že právě individualita tato velmi ostře se vyznačuje jsouc na rozhraní tří hlavních kmenů moravských, Hanáků, Slovákův a Valachů, [1]) konečně i z té příčiny, že obmeziv předmět svého pozorování hranicemi užšími alespoň doufati jsem mohl, že tím snáze a zevrubněji postřehnu všecky důležitější zjevy duchovního života krajanů svých. Jest pak to bývalé *panství Zlinské* v jihovýchodní Moravě.

Panství Zlinské skládalo se z *města Zlína*, sídla úřadů vrchnostenských, a z osmi dědin, jež kruhem okolo města se rozkládají: na východ *Želechovice s Loužkovici*, na severovýchod *Příluk*, na severozápad *Mlatcova*, na západ *Pršné*, [2]) k jihu *Kudlov* a *Březnica*, k jihovýchodu *Jaroslavice*. Kromě toho k obcím Zlinské, Březnické, Kudlovské, Jaroslavské a Želechovské patří *paseky* více méně rozsáhlé, t. j. roztroušené po polích samoty od obcí značně vzdálené. Zlín, Želechovice s Loužkovici a Pršné leží v krásném udolí podél řeky Dřevnice, Březnica rozložena jest za lesem v hluboké rokli mezi dvěma hřebeny horskými, ostatní dědiny a příslušné k nim paseky jakož i paseky Zlinské táhnou se po stráních a návrších dosti příkrých.

Farní kostely se školami jsou:

1. ve Zlíně, kamž přifařeny jsou Jaroslavice, Kudlov, Pršné, Mlatcova, přiškolena Mlatcova; 2. ve Březnici, kamž přiškolen Kudlov;

---

[1]) O sousedech těchto a o hranicích ethnografických promluvíme později.

[2]) Původně Pršťné, jakož ve starých matrikách se píše. Adjektivum zní posud Pršťěnský.

3. v Želechovicích, k nimž přifařeny i přiškoleny Loužkovice a přifařen Příluk. V nejnovější době vyzdviženy jsou také školy v Pršném a na Příluku, k tomuto pak přiškoleny Jaroslavice, kdežto dříve děti Prštěnské chodily do blízkých Louk, sousední to dědiny panství Malenovského, a Jaroslavské do vzdálených Želechovic.

Chalupy v dědinách vyjma rozptýlené paseky postaveny jsou dvěma řadama podél cesty s úzkým návsím [1]) jedna ode druhé oddělena tytýž i značně vzdálena. Tím liší se dědiny tyto ode vsí hanáckých, ježto mají návsí velmi široké a domy těsně k sobě přistavené. Za stara chalupy stavěly se ode dřeva, pak nastaly tak řečené „tlčénky", které tím spůsobem se budovaly, že na základ z kamene vyzděný přičinily se mezi koly desky tak vzdálené od sebe, jak široká měla býti zeď; mezi desky ty sypala se hlína a utloukala v pevnou masu, pak se desky posouvaly do délky i do výšky až zdi dokola patřičných rozměrů nabyly. Nyní staví se z „kotů" neboli vepřovic. Střecha byla vesměs dochová, [2]) jakož i na Hané dříve, nyní staví se i v našich dědinách úhledněji, ovšem jakož i jinde, šablonovitě a pokrývá se kamenem. V průčelí jak zdélí podle stěny jest chodník vyvýšený obyčejně podezděný, jemuž se „náspa" říká. Příjemný dojem činí chalupy tyto svou čistotnou bělostí, obličujíť se před každými svátky úročitými, přede žněmi, na hody a na konec masopustu. [3]) Podél náspy při zemi táhne se modrý pruh asi tří prstů z šíří, jenž se nazývá „obrovnávka." Místo podlahy jest v „jizbě" v chalupách starších pouhá „zem", z hlíny ubitá jako na mlatě; v nejnovějších chalupách jest podlaha deštěná „dlážka" nazvaná. Tla (strop) byla za stara „brlinová;" přes trámy příční byly totiž naloženy „brliny" (tlusté tyče) místo desek. V jizbách větších trámy příční podepřeny jsou ještě trámem podélním, jemuž se „rošt" říká. V pravém koutě naproti dveřům stojí stůl, za ním s obou stran při stěně „ława" (lavice). V koutě nad stolem visí kříž horní částí dolů nakloněný, k němu táhnou se dvě řady obrazů na skle velmi hrubě malovaných. Obrazy tyto těsně vedle sebe seřaděny jsou, dolním koncem opřeny o černou „lajstnu," za horní konec na delším provázku zavěšeny, tak že horním koncem dolů nakloněny jsou jako kříž. Na jiných stěnách obrazů není, leč malé zrcadélko na místě příhodném. V levo na stěně proti dveřům přibita jest dřevěná „lištva", na níž dlouhými řadami zastrkány,

---

[1]) Slova toho neužívá se, říká se „na dědině."

[2]) Valašské chalupy jsou posud vesměs dřevěny a pokryty šindelem.

[3]) I dřevěné chalupy jsou zaličeny, čímž se liší od chalup valašských, neličených.

postaveny a pověšeny jsou misy, talíře, hrnky a džbány „tůfarové“. Náčiní tohoto jen za zvláštních slavnostních příležitostí se potřebuje, sice visí toliko „na parádu“ jsouc pýchou hospodyně. Náčiní druhu sprostšího pro potřebu každodenní umístěno jest v „polici“ v kuchyni. Ostatního „nádrabí“ (nábytku) není mnoho v jizbě selské: jedna postel,[1]) peřinami až do tły vystlaná, veliká dubová truhla, okolo kamen dvě łavy, při stole dvě tři dřevěné „stoličky“ neboli „legátky“ (židle). Důležitým místem v jizbě selské jest prostranná pec, postavená v levém koutě ode dveří za kamny. Na peci spávají děti a v zimě i za dne si tam zalezou zehřát se. Za spižírnu byla „pavlač“,[2]) dřevěná komora jednopatrová o sobě postavená. Novější chalupy mají komoru ke kuchyni přistavenu, taktéž o jednom patře, kteréž se říká „lomenica,“ poněvadž jsouc vyšší nežli jizba pod střechu vyvýšena jest zdí lomenou.

Za stavením táhne se „zahrada“ ohrazená se všech stran plotem proutěným, na jejímžto konci u prostřed stojí stodola.[3])

Polnosti rozdrobeny jsou po kouscích na různých místech, každá trať i sebe menší má své jméno, jichž některá tuto položím: Baba, Beckov, Boněcko, Břehy Daléčky, Descénka, Díły, Drahy, Hłožky, Hoškovská, Ježovsko, Juré, Kały, Kamenné, Katovec, Kopaniny, Kopečné, Kříby, Kučová, Kúty, Łáze, Łázky, Łebaviny, Łozky, Łuhy, Mokré, Nivy, Noviny, Ohrabečnice, Ohrady, Ostrá Horka, Paseky, Pasíčky, Podhoří, Podhrabůvčí, Podmečíní Podstrání, Podvesná, Polednisko, Potoky, Na požáře, Přeseka, Příhony, Pústka, Santrážiny, Stráně, Stráže, Strhance, Sýkoří, Šebíčky, Šibenice, Šraňky, Tyky, Újezd, Ulehla, Vinohrádky, Vypálená, Vývanovy, Vŕcha, Zádraží, Zahrady, Zálešná, Zářičí, Zboženskо, Žabince, Žmoły. — Veškery polnosti jedné obci označují se souborně tvarem vedeným ode jména téže obce příponou — *sko:* na Zlinsku, na Jaroslavsku na Pršténsku atd.

Obilí nesklízí se mnohem více nežli co spotřebuje krajina sama, anoť s polovici půdy orné náleží velkostatku a slinovice na kopcích a stráních příliš úrodna není. Za to stromoví ovocné znamenitě se daří v půdě zdejší a když se urodí, vyváží se výborného ovoce velmi mnoho. Dědiny z hustých sadův ovocných sotva pro-

---

[1]) Posteli říkalo se za stara „pohrádka,“ později „ložnica“ nyní „lůžko.“

[2]) Jménem tímto označují ve Březnici také kůr kostelní čili kruchtu, jemuž ve Zlíně „chóra“ říkají, kdežto „kruchta“ znamená sakristii.

[3]) Ve Zlíně zahradě říkají „humno,“ kteréžto ohrazeno jest „parkanem,“ plotem prkenným. Než i na dědinách říká se „nad humny, pod humny, za humny.

hlédají a polem taktéž řady ovocných stromů se táhnou, což i krajině velikého půvabu dodává. Druhy ovocné, jež se tu pěstují, jsou asi tyto:

Jabka a) sladká: adamovské, čapáky, hedbávné, jánky, koty, kutny, lipůvky, medůvky, panenské, pernice, zajačky b) nákyslá: bečičky, čandůvky, fadlejové, funtovské, hrabové, hrklávky, kardinálky, kožušénky, křížovské, krvavnice, měkkýže, míšenky, podstráňky, pruháče, římské, svřbovské, šalfiovské, valínky, vinné.

Hrušky: buláčky cibulíny, cukrovačky, čásłavky, červénky, dule (kyselé), dulky (sladké), fíkové, hrbolky, jakubinky, kněžské, kožušnice, křehule, kvadrátky, limónky, lipůvky, mackůvky, margétky, medůvky, močidéłky, omizary, ovesnice, panenské, pavłůvky, pečítky, pergamotky, płanuše, polepšínky, pomoranče, pražanky, přestavlčky, rájky, słovenky, smolénky, sudinky, šedule, šemendije, škarédky, špičky, tabačky, vavřínky, vinohradky, vonné, vonuše, žitnice. — Toto jsou většinou hrušky letní, které buď na syrovo se prodávají obyčejně však v sušírnách se suší. Hrušky, jež na zimu trvají, nazývají se obecným jménem „zimňačky“.

Třešně: drobnice, kteréžto jsou buď černé, (černice) buď červenobílé (bělice), uherky, křupy (třešně veliké a tvrdé).

Ořechy jsou: vlaské (obyčejné), křapáky (veliké) a košláky (Steinnuss).

Hlavním však a nejvýnosnějším stromem jest *trnka* (švestka). Stromoví švestkové (tŕní) nejhojněji se sází jmenovitě na poli, ovoce pak jeho (trnky) se buď suší buď na povidla (trnky vařené) v „kotlinách“ vyvařuje. Kromě „trnky“ obecné pěstují se po řídku durancie (větší druh), švestky (drobné), kapáłky (kulaté), špendlíky (žluté), blumy.

Také včely pěstují se, ač ne tou měrou, jak by snad mohly v krajině ovocné a lesnaté. Jsou však přece včelaři, co mají po padesáti i po stu „klátech“ (úlech). Že pak včelaření od nepaměti domácím jest zaměstnáním, toho důkazem samorostlá terminologie včelařská, jíž tuto některé ukázky kladu:[1]) Prkénko, jímž se zadělává klát v zadu, jmenuje se *„dužka.“* *„Semeno“* jsou vajíčka včelí; červ v nich zasedlý nazývá se *„červ krícený,“* včela vyléhlá jest *„červ bršený.“* Trubcům se říká *„trúti,“* buňce ze které se *„matka“* [2])

---

[1]) Naši páni spisovatelé i v této příčině po německu si vedou; tak v jedné knize včelařské *česno* vůbec známé pojmenováno *„děrou létací“* (= Flugloch)!

[2]) Nikoli „královna“ (= Königin)!

léhne *„hrotica.“* Plásty jsou *„dělo,“* kteréžto včely dělají buď *„dužito,“* souběžně s dužkou s vrchu dolů (dělo dužité), nebo *„krajito,“* napříč klátem, konci k dužce (dělo krajité), nebo *„kútno,“* do roha (dělo kútné). Plásty medem naplněné, vrchem zalité voskem slovou *„med bršený.“* *„Včely sa prášija“* (něm. „vorspielen“). Roje jsou: „prvák“ (Vorschwarm), *„druhák, troják, čtverák“* (Nachschwärme). Včely bez matky jsou *„bezmateřelé.“*

Tažným dobytkem byl odjakživa dobromyslný vůl, na něho se volá po domácku: tihy! (v levo), hač! (v pravo), hajs! (v před), hog! hoghog! hogni! (coufni), hoha! (stůj).[1] „Vołečků“ svých hospodář opatruje jak oka v hlavě, jim uschraňuje krmi lepší, s nimi na poli hovoří, je pohlazuje a „poťapkává,“ aby jim dodal chuti do práce. S nemenší láskou a šetrností ošetřuje hospodyně ostatní dobytek domácí a drůbež, i ten pes, věrný strážce domu a kočka myšilapka jsou v lásce a přízni všech domácích. Přítulnosť tato vysvítá již ze jmen, kterými se oslovují. „Kravičky“ a „psíci“ mají svá jména vlastní, na ostatní zvířata domácí a na drůbež volává se ne jménem obecným, nýbrž zvláštním lichotným názvem obyčejně diminutivem.

Nejčastější jména kravská jsou: černula, bělena, sivěna, plavěna, paluša (která je „podpálená“ do černa), muřena (murovaná), łysena (která má bílou lysku na čele), babuša (která má bílou hubu = babušnatou), kropěna (bílá červeně kropenatá), květuša, růžena, hvězdula, březula (černá, po hřbětě bílá), linduša (barvy kmene topolového = lindového), stračena, kavěna (černá jako kavka), vranuša, srnula, ryběna, malena, jahoda, ranuša, středula, patuša, sobota, neděla (dle toho, kdy se ulěhly, ranuša ráno, patuša v pátek atd.), chovana (doma vychovaná, nekoupená), telica, dvoruša, droběna, choděna, mazula (miláček kravařčin). — Běhula a klapěna jsou „nadávky,“ onano značí krávu mlsnou, která ráda „do škody“ běhá, tato jest kráva s rohama „klapatýma,“ dolů skroucenýma.

Obyčejná jména psí jsou: turek, sultán, cigán, šohaj, guráš, bundáš, dunaj, kaštan, múrek, vlček. — Feně se obyčejně říká „fryška“ (fryšký = čerstvý, rychlý). Neví-li se, jaké psu jméno, volá se naň „pučíčku!“ (pučík = psík). Kočce lichotí se jménem *koteňka* nebo *čičenka* (od zvuku, kterým se přivolává: na čičí!), kocouru *macek, macúrek.* — Prase jest *mušík,* svině *mušena,* ovce *baruška.* Jenom koza vyňata jest z této lichotivé dvornosti. Chudá

---

[1]) Kůň už svým komandem jeví se cizincem nedávno přibylým, voláť se na něho: tihy, hat, vió, zurik, př.

„hofrava," majitelka její oslovuje ji ovšem „kozičko!" ale přísloví praví, že prý žena není člověk, zimnice že není nemoc ani koza dobytek. Toliko „nadává se" chudeře názvem „prča!" a mléko její prý smrdí „prčinou."

Drůbež má jména lichotná ode zvuků, jimiž se přivolává, volát se: na slepice: na tutú, tutú, tutú — odtud *tutěnka,* na husy: babula, babula, babula — odtud *babulka,* na kačeny: lili, lili, lili — odtud *liluška.* [1])

Taktéž ustáleny jsou zvuky, jimiž se zvířata odhánějí: tele: kec, kec! — prase: ks, huš, huš! — koza: prč! — kočka: pšoc, pšc! — pes: ideš ležat! — slepice: kš, juk šahá! [2]) — husy: haj háj! — kačeny: kač kač!

Jak něžným citem, s jakou sdílností náš lid slovanský ku přírodě lne, jest věc vůbec známá a částečně i objasněná jmenovitě z jeho písní a pohádek. Není tudiž divu, že lid náš přírodu také důkladně zná; nevábíť ho k sobě toliko, co mu přináší užitek, ale též co mu radosť působí, čím se pokochá i obveselí. Přírodozpytec mohl by věru mezi lidem posud nasbírati hojného a dobrého materialu, mnohé jméno podle němčiny na honem všelijak utvořené mohlo by se nahraditi dobrým domácím. Mně, především ku stránce filologické prohlédajícímu, přestati tu bude na mnoze na pouhém vyčtení několika jmen od terminologie vědecké odchodných.

Ze živočišstva lne lid přede vším *ku ptactvu* s láskou něžnou často až náruživou. *Laštovička* jest ptákem posvátným, jejímu příchodu těší se rolník, anať přináší teplé počasí jarní, za ní smutně pohlédá, když se na podzim ubírá z našich krajů, jejího hnízda přilepeného leckde, že ho rukou dosáhnouti lze, chrání posvátná úcta lidu, a největší „pustoň" neodvážil by se ublížiti milému ptáčku tomuto nebo hnízdu jeho. Laštovička také „nezdychá," jako jiná zvířata, nýbrž „umírá" jako včelička. V jizbě pak málo které aby nechovali nějakého zpěváčka, nejčastěji stehlíka. Řádný ptáčník, jakých jmenovitě ve Zlíně bývalo hojně, nepřestává ovšem na jednom nebo několika ptácích, jeho ptáčkům k vůli aby se všichni domácí z jizby vystěhovali. Tu visí klec na kleci, ptáčkové poskakují za okny, poletují po jizbě, procházejí se pod lůžkem a j. Mimo to mívá ještě „hek," v němž pěstuje kanárky. A všecky ty ptáčky chová toliko pro své potěšení, ne snad aby je zanesl někam do města na prodej. — Ptáčník zná ptáka kde jakého, on ho pozná z daleka po jedno-

---

[1]) Na kuřata se volá: mali mali! na tele: počem na! (= poď sem).

[2]) Tímto zvukem „oháňá" se také obilí z ptáků.

tlivém šveholu, ví jaký „kabát“ má který pták, jaký zobák, jaké hnízdo a kde, jaká vajíčka a kolik a umí výborně napodobiti jeho zpěv. Také svoji systematiku má ptáčník náš, ovšem ne z knih naučenou, nýbrž samorostlou, po svém rozumu sestavenou. Položím zde pouze několik jmen, jež nejsou vůbec známa. *Sýkor* zná čtvero: *konorzu* (parus maior), *babušku* (p. caeruleus), *koníčka* (p. caudatus) a *černohlávka* (p. palustris). *Stehlíci* jsou čtveři: stehlík *zahradní* neboli zahrádkový, nejlepší zpěvák (z těch zase nejvzácnější jest *„šesterák,“* co má v ocase šest kapek, ostatní jsou všecko *„štveráci“*), *lesňák*, nejpěknější, *polňák*, nejmenší, bělavý a *linďák*, snědý do černa. — *Čížci* jsou dvojí: *obyčejný* čížek a *olšák*, jenž má černé kapky pod zobáčkem. Kromě *laštůvky* obecné znám jest *juřík* a *rohlík* (největší prý laštůvka) a vedle „brablce“ domácího brablc polní „ščrček“ [1]) nazvaný. *Křivky* (křivonosky) jsou troje: zelené, červené a sivé se šedými kropečkami; sivým křivkám se říká *„šprtky.“* Po kalenicích procházejí se: *pliska* (konipásek), *kominář* (snědý do černa, potřásává ocasem — rehek zahradní), *třasichvost* (pod ocasem červený — rehek domácí). Nejmenší ptáčkové jsou: *stříž* (plotníček), *křížlíček* (má na hlavě žlutý křížek, kabát šedý, přiletuje v zimě a létá po jalovčí), *králíček* neboli *polní kanárek* (žlutavý, menší nežli čížek, „vrnoží“ sedě na suché halouzce. — *Paštůvka* jest sivá, šedě kropenatá, zvící kosa, létá při zemi a ošklebuje se: ťav, ťav. *Prskavec* vypadá jako drozd jen o něco kratší, zpívá jako kos a ohlašuje se časně z jara. *Zákorník* jest šedý, drobno kropenatý, lozí po stromech jako brhel. *Hřivnál,* veliký holub divoký, jest český řivnáč, *výhlav* český vijohlav, čápu se říká *bogdál.*

Vzácní zpěváci kromě vůbec známých jsou: *výščeřák* (posměváček), *juřica* (konopka), *trpělka* (chocholouš), *raška* (čermáček), *kotvrla,* ptáček šedý, snáší se křídloma roztáhnutýma, jimiž letě ani nehne, s dubu na dub, zpívá časně z jara (alauda arborea?).

Z této veliké příchylnosti ku ptactvu snadno pochopiti, že ptačník náš svých miláčků spůsobem nejrozmanitějším zmocniti se hledí. Strážíť na ně: 1. *skřek.* Ptáčník vyhlédne si v seči strom sám o sobě stojící, tak řečený „výstavek“ s haluzemi „odhoditými“ (rozložitými). V haluze od „snětu“ (kmene) počínajíc až po větve vřeže „záruby“, do nichž nastrká vějic. Pod stromem postaví si boudu z haluzí, v níž se ukryje. Volavým jest ťuhýk, jehož ptáčník v měchu má, kterýmžto potřasuje ťuhýka nutí, aby ťuhýkal; nemá-li ťuhýka ptáčník napodobuje ťuhýkání na lístek bukový. Ptáci přiletují

[1]) Odtud *„ščrčný,“* dotěrný.

a sednuvše na vějici padají dolů. Na skřek chytají se: sojky, „jatli" žlny, vlhy, brhli, kosy, drozdi, rašky. Na žlunu vějice jinak se lícejí: na snětě zaseká se totiž dokola „věnec" a do něho nastrkají se vějice. Aby žlunu přivolal, ťuká ptáčník na strom nebo na lepnisko t. j. na dřevěné pouzdro, v němž má vějice.

2. *Tyky,* stromy z větví osekané a vějicemi ověšené. Volavých jest mnoho a jsou v klecích na stromích těch pověšeni. Na tyto chytají se: kvíčeły, prskavci, soje.

3. *Týčky,* malý suchý stromek košatý bez vršku, jejž ptáčník s sebou nosí a chtěje chytati do prostřed pole postaví. Na halouzkách přiříznutých nastrčeny jsou „trúbełky" chebzové a v nich vějice. Tak chytají se: stehlíci, číži, íkavci, hýli, křivky, juřice, čečetky.

4. *Bidélka,* jež do plota zařeže a na ně vějice připevní. Ptáka, jehož chytnouti chce, na bidélka nahání; bývá to obyčejně raška.

5. *Konopě,* jichž tři snopky do sebe postaví a vějicemi obstaví. Na sýkorky stráží *skříňku,* brablce chytá do *„komonca,"* t. j. jest do dlouhého, úzkého čeřeně, jejž přičiní k díře ostatní všecky ucpav, a nahání pak vrabce do komonce. Strnadle chytá na *klásky* polepené nebo lapá je i s vrabci *pod poklop.* Za tuhé zimy obstavuje vějicemi také studánky lesní, kam ptáci pit chodívají.

Když takto ptáčník jen svým ptáčkům žije a všecku pozornosť k nim obrací, což divu, že jim také rozumí, co povídají, neboť neštěbetají jen tak do větru, majíť i oni svou mluvu. Všem pravdať porozuměti nelze. Některý sice toho mnoho „nařehoce," druhý „nažvacholí" třetí „našviřiňká," čtvrtý „navrnoží," ale „není to slané ani masné." Těm pravým řečníkům však porozumí i laik. Tak jmenovitě *hřivnál* praví zcela zřetelně: „Myslivec chudý,[1]) za dubem stójí, na mne sa strójí, že mne zahubí puk!" *Pěnkava* nemajíc kalendáře ráda by věděla: „Skoro-li bude svatého Matěja?" *Sýkora* vidouc, an si někdo v lese na trn sedl, pokřikuje uštěpačně: „V řiti trn, v řiti trn, pinčrrr!" Jindy zase povolává: „Cici pán, cici pán, břink, břink!" Sousedé *vlhy* povolávají na sebe: „Kmotře Vlho, poď na pivo!" „Nemám peněz! „Prodaj oves!" *Brheł* s *brhlenou* někdy se v domácnosti dobře nepořádají. Tu se rozkřikne brhel: „Sem s týlcem, sem s týlcem!" a již letí na brhlenu. Ta pak vidouc, že není žertu, křičí: „Bíješ! bíješ!" *Brablci* vidouce krahulce letěti, zalízají jeden přes druhého do křoví svolávajíce se: Sem Šimku! Sem Šimku!" Ale když odletí a nebezpečí pomine, tu vylízajíce ze svých skrýší chystají se naň pokřikujíce

[1]) t. j. hubený.

zmužile: „Erdek teremtete, kde je, kde je?“ [1]) — Když ras mrchu dře, *vrány* obletujíce volají: „Náš, náš! Náš, náš!“ Ale straka nedaleko na stromě sedíc, domnívá se míti větší právo, i ozývá se: „Švagře nechte toho! Švagře nechte toho!“ — Jmenovitě sedláka dotýká se často mluva ptačí. *Strnadel* na vesno, když je v poli žíru dosť, nestojí o něho velice, povolávaje naň uštěpačně spatřiv ho na roli: „Nepotřebujeme strýců!“ Za to v zimě přiletuje šelma ke stodole, ozobává snopy a pochvaluje si rolníka pečlivého: „Dobrý strýc! Dobrý strýc!“ *Kotvrła* časně z jara ho napomíná: „Sej, sej, sedláčku sej, sej!“ Když na louce trávu seče, *křásteł* posmívá se mu: „Řež, řež; kec, kec, přes pec!“ Ale *dudek* slyše to, napomíná křástela, by se neposmíval, žeť se mu stěhovati bude z louky, až sedlák doseče: „po potok, po potok!“ *Křepelka* zase vidouc sedláka jíti polem povolává na sousedku: „Vávra! Vávra! Poď polez, poď polez!“ Když čeládka na dvoře hnůj nakládá, *łaštůvka* pokřikuje: „Štvery vidły, štvery vidły, pátý kopáč! *Stehlík* hlídá mu zahrady, nebo když mu jde někdo na hrušky cibulíny, volá: „Cibulín, cibulín, vinčučuču!“ Také drůbež domácí účastna jest mluvy ptačí. *Slépka* snešši vejce, volá na hospodyň; „Kodo koko vdák, snesła sem vajíčko za paták!“ *Morák,* když někdo cizí přijde na dvůr, čertí se náramně sápaje se: „Udri, udri, udri, udri! Ale *morky* jemnější jsouce povahy, okřikují ho pravíce: „A dyby tebe tak tak tak tak!“ — „Jednúc strýček Pívodů — było ím Paveł — šli opilí dóm. Dyž přišli na dvůr, *kohút* voláł: „Opilí dú, opilí dú! [2]) Slyša to *hołub* na střeše povídáł: „Pavła hůłkú, Pavła hůłkú!“ Ale *húser* věděł ešče lepší radu: „Kyjem ho, kyjem ho!“ A *káčer* přisvědčováł: „Šak tak, šak tak!“ Strýčkovi Pívodovým sa rozležeło a od tej doby neviďěł ich žádný opilých.“

Vedle *hada* obecného, o kterém se lid domnívá, že štípe jedovatým „žídlem“ (žihadlem t. j. jazykem), zná lid ještě *břitelnicu* (slepýše). Tolikéž pokládá *žabu rapnatou* (chrastavou) za jedovatou, a děti spatřivše ji, úzkostlivě zavírají hubu, sice by žaba zuby „sčítala“ a ty by pak vypadaly.

Ryby, které v našich vodách žijí, zná lid všecky náležitě; jména

---

[1]) Charakterisována tu trefně povaha vrabcova dotěrná ale přitom opatrná. Srov. též: „Nejsóli tam, hr na ně; só-li tam, cófnem.“

[2]) Připadá mi tu, že by se nám „Brus“ i toho kohouta ujati měl. V pohádkách tištěných a v dětských povídkách už i ten kohout po německu kokrhá „kikiriki!“ Kdežto by se pravý český kohout němčinou nenatuchlý za takové titěrné „kikiriki“ styděl; ten si zakokrhá z plna hrdla kokrhuhú!

jejich jsou táž, jakých užívá terminologie vědecká, toliko malá rybička, kteréž Čechové řízek říkají, jmenuje se u nás *hrouzek*, poněvadž se s udicí rychle „pohruzuje.“ [1])

Hmyz označuje lid náš souborným názvem *žúžela,* [2]) jednotlivých druhů příliš si nevšímaje, leč vynikajících buď velikostí buď množstvím nebo škodlivostí a p. jako jsou: rohál (roháč), chrúst (babka), hovnivál, škvor, škřiňa (štěnice stromová), barušky (červené štěnice hromadně na kmenech lipových při zemi žijící) a některé jiné. Dětem oblíbený jest zvláště brouček řečený *korunka verunka* (coccinella septempunctata), jehož postavivše na konec prstu říkají: „Korunko verunko, pověz mi, bude-li svítit slúnečko, lesti mi nepovíš, tož tě hodím mezi hady, mezi ščúry, mezi mlsné kocúry.“ Nebo: „Korunko verunko, uleť mi do nebíčka, dones mi zlatého chlebíčka.“ Šťávu, již *máselníček* (meloë proscarabaeus) vypouští, kapávají si děti na ránu, říkajíce: „Máselníčku, daj mi masti od bolesti.“

Cizopásníci lidští nazývají se jménem hromadným *hyd.* [3])

Pestrobarevní motýli nejsou lidu příliš sympatičtí; neumíť jich jmenovati rozeznávaje toliko všeobecně *motýle* (denní) a *můry* (noční). Příčina toho jest, jednak že v nich lid nevidí než původce škodlivých housenek, jednak že noční motýle spojoval s příšerami nočními téhož jména.

Bylinstvo, vyjma ovšem cerealie a jiné potraviny, lid náš si dělí na čtvero: *zeliny*, *kvítí*, *voničky* a *trávu.* Zelin nasbírá si hospodyně z jara hojnou zásobu, znáť je všecky jmenovati, ví kde která roste „jaký lék nese“ a od jaké jest nemoci.

Kvítí, nejmilejší bývá zábavou „cérkám,“ (malým děvčatům), věnci z něho uvitými zdobívají kravařky sebe a své kravičky a ženouce z pole neopomenou ozdobiti jimi „Pámbíčka“ u cesty.

V zahrádce při domě a v hrncích za okny pěstují děvčata především květiny voňavé, odtud pak každá květina zahrádková nazývá se „voničkou.“ Jdouc do kostela každé děvče svobodné nese si v ruce voničky. Nejoblíbenější voničky jsou: rozmarýn, bazałka, muškát, boží dřevec, Maří list, karafiát, pyšnica (tagetes patula), slúnečko, šubra (č. čubr, čibr, satureja), slézová růža, pivoňka, žarůžek plný (ranunculus), rezedka.

---

[1]) Také české řízek, podobá se, znělo původně *hřízek,* od slovesa pohřižiti, za kterýžto tvar na Moravě „pohrouziti“ se užívá.

[2]) Pod kterýžto název zahrnují se též hadi, ještěrky, žáby a p. Broukům se říká *chrobáci* nebo *škrobáci.*

[3]) Srovn. hydný, ohyzdný.

V pojem *trávy* zahrnuje se také všeliká plevel na poli a v zahradě rostoucí, kteroužto lid všecku náležitě pojmenovati umí, namnoze jmény zvláštními, jinde neznámými. Za příklad uvedu alespoň jména kopřiv. Kopřiva veliká nazývá se *„prlavica“*, [1]) kopřiva menší *„žížlavica;“* kopřivě tak řečené „hluché“ říká lid náš *„kopřiva mrtvá“*, zajisté velmi případně, jestiť proti oněm dvěma jakoby mrtva.

Ode stravy přepychu přílišného věru není ani veliké hojnosti; přece však jídelní lístek dosti jest rozmanit.

Masa (kromě uzeného) v domech selských posud velmi málo se pojí, a bývaly doby, kdy ho ani na úročité svátky nebylo. *„Strava“* (luštěniny, kaše, lámanka) *„makota“* (zeleniny), jídla moučná a mléčná, zemáky jsou hlavním *„živobytím“* (victus) lidu našeho. Obyčejně se jídá třikráte za den, svačina bývá jen v létě, „divoké husy s ní odletí pryč“. Na snídaní bývá buď polévka zasmažená: *„česnekovica“* nebo *„kmínovica“*, nebo *zemáky se zelím*, někdy též na pochoutku „škvařenina“ (vaječnice). Na oběd jest opět polévka zasmažená: *zemákovica, čočovica, kašovica, fazolovica, hrachová, hříbovica,* kyselica (ze zelnice [2]) zahrkané smetanou a vejci), *lámanková, drobkovica, stěrkovica.* Pod polévku, není-li z nějaké „stravy“ bývají: *lukše* (nudle), *stěrky, drobky, kúsky, strúhanek, šišky,* (knedle). Kromě polévky bývá pak jen jedno jídlo, buď něco od stravy: *kaša prosná, hrách, lámanka, krupica, pohanka* (kaša pohančená), nebo něco od múky: *šišky s máčkú* (oharkovú, koprovú, s křenem), *šišky kyslé* s mlékem a máslem, *pěry* (tašky), *kúsky masné, tahance, škubance, pochlápance* (kúsky "pochlápané,“ polité „trnkami“ = povidlím), *šlížky, netyja* (z kaše na řídko uvařené a moukou zasypané udělají se kule, nadějí „trnkama,“ omastí a posypou syrem); nebo konečně nějaké „pečivo“: *buchty, vdolky, vdolečky,* [3]) *pagáče.* V časy slavnostní usmaží se také *varmuža* (krupice s vejci v mléku zasypaná a na slaninách roztopených usmažená), nebo se upeče *svítek* (krupice, vejce, žemličky, slaniny, uzené maso, klobásy smíchané a v troubě upečené), *báleše* (české dolky), *kraple* (Butterteig), *skládanka* (Stritzel). — Z jablek a hrušek okroužlaných, uvařených a pak zasmažených připravuje se také někdy *chamula.*

Na večeři bývá: *mléko s kašou, zemáky s kýškou* (sražené

---

[1]) od přliti = páliti.

[2]) zelnica č. zelňačka.

[3]) Názvu „koláč“ užívá se toliko o koláči svadebním. — Vdolky zase podle toho, čím nadity nebo pomazány jsou jmenují se: *trnčák, hrušňák, tvarožňák.* Je-li vdolek z těsta chlebového, nazývá se *chlebovník.*

mléko kyselé), *se zelím, s trnkovicou* (povidla ve sladkém mléce syrovém rozředěná), nebo *s vařeným suchým ovocem.*

Kroj lidu selského byl nad míru vkusný, svěčný a praktický. V neděli obul si „chlap" *nohavice* úzké, barvy blankytné, vyšívané po uhersku šňůrami temnomodrými, zadrhnuté na řemen, který pak z prava na levo ještě jednou otočen byl do kola a na zadku do polovic kyčle obloukem splýval. Pak oblékl si kordułu buď „višňovicu" (ze sukna barvy višňové) nebo zelenou. Kordula byla všecka soukenná (i záda), *obojek* (límec) měla krátký, stojatý, u kapes „patky" a jednu řadu knoflíků mosazných; okolo krku byla však dokola značně vystřižena. Nohavice obul v *„čižmy"* vysoké pod kolena. Čižmy měly holénky dole nabírané, s předu šly do špice pod opatkem okuty byly *krajačkami,* želízky tří prstů širokými, s vrchu visela *kyta* (třapec) modrá do půl holénky. Svrchním šatem byla *župica* pod kolena dlouhá ze sukna modrého. V bocích klíny byly „na fald" přehnuty, tak že od těla odestávaly; obojek byl stojatý, uprostřed zašpičatělý. Na rukávech s hora přišity byly červené výložky na spůsob srdce. Po pravé straně byla hustá řada drobných olověných *bombíků* (kulatých knoflíků), jež se zapínaly na přišité, třapečky ozdobené *přasky* (šlingličky); obyčejně však župica jakož i korduła bývala nezapjata. Hlavu pokryl buď *vydrovicou* nebo *kłobúkem* prostřední velikosti a velmi tuhým, nepromokavým, jenž ozdoben byl válcovitými vlněnými tkaničkami červeno-bílými „housenkami" zvanými, později širokou tkaničkou z černého aksamitu se dvěma žlutými pruhy u prostřed, tak řečeným „šmukem."

V den všední nosil široké gatě plátěné (plátěnky, plátenice) přes *boty* hovězí, silnými podkovicemi okuté, kordułu modrou a *halenu* z bílé huně, téhož střihu jako župica, s výložky červenými nebo zelenými a velkými knoflíky mosaznými Na zimu měl *dubský kožuch.* — *Košula* byla na neděli tenká „komrtúška," na všední den hrubá konopná. U rukou se zavazovala na šňůrky, pod krkem byl obojek stojatý sepjat dvěma špendlíky. Ostatek byl krk v zimě v létě prostý. Župicu oblékal toliko do kostela, sice byl v létě „bez obleku" (t. j. bez šatu svrchního) a tak chodil i k muzice v zimě v létě.

Přední však ozdobou každého „chlapa" byl kožený *pás*, tří dlaní široký, jejž pod kordulou okolo těla opásaný nosil. V páse tom měl všecky své potřeby uschovány: tabák, fajku, křesivo, peníze. Při těžké práci pás takový konal služby neocenitelné.

Hlavní části kroje ženského byly: *rubáč, rukávce, letnica, kordúlka* a *zástěra nebo fěrtoch.*

Rubáč (spodní to část košile, avšak od rukávců, horní části,

oddělená), byl z hrubého plátna konopného, na něm přišito bylo *opléčko* pod paže sahající, na prsou u prostřed přestřižené. Na opléčku přišity byly dva *prorámky,* kšandy plátěné, na něž rubáč zavěšen byl na ramenou. Na to oblékly se *rukávce* na neděli tenké, na všední den konopné. Rukávy měly rukávce úzké a dlouhé s „okružím“ u rukou; obojek žlutým hedbávím vyšívaný; zapínal se pod krkem špendlíkem. *Letnica* byla bílá sukně z tenkého plátna s *opléčkem* (životem), na němž *náramky* vyšity byly žlutým hedbávím. Později místo opléčka nosila se soukenná *kordúlka* višňová, zelená nebo modrá, s předu vystřižená, v zadu v „rypáčky“ nabíraná. Na všední den opásala se *zástěra* modrá, na neděli *fěrtoch* jemnější. *Střívě* měly vysoké špalíky dřevěné, koží obšité a plechem podbité; *pančochy* byly modré nabírané.

Vlasy ženských svobodných byly na hladko učesány, na předku rovným *pútcem* rozděleny, v zadu v dlouhý *lelík* spleteny, k němuž na konci připleteny byly „na mašlu“ dlouhé pentle. Vdané a „závitky“ měly vlasy ve šňůrku spleteny a okolo hlavy otočeny, kterémužto spletení se říkalo *„obalena.“* *Šátek,* na neděli červený („vídeňský“), na všední den modrý ženštiny svobodné zavazovaly pod bradu, vdané a závitky do tyla.

Bylo-li počasí deštivé nebo sychravé, oblékla si ženská ještě *marýnku* (bílý, flanelový živůtek s rukávy), nebo soukenný *kabátek* a oděla se bílou *plachtou* nebo *vlňákem.* Na zimu i ženské měly „dubský kožuch,“ jehož klíny v zad na ruby obráceny byly a tam, v kloubech přišity.

Když mladá chasa takto nastrojená v neděli z kostela různými směry do svých dědin se ubírala, bylo věru radosť patřiti na ty dlouhé řady svěžích jonákův a stepilých dívek, any vzhůru do kopce zeleným polem vystupují modrajíce a červenajíce se jako charpa a vlčí mák. A jak mužně, jak sebevědomě vykračoval si takový šohaj, jak čisto, jak úpravno bylo na něm všecko!

A tento vkusný, ladný, svěčný kroj národní nyní už považovati se může za vyhynulý. Pásu, župice, korduly, modrých nohavic, čižem říkajíc ani už neviděti a haleny se dodírají. Nové pokolení oblíbilo si nohavice „cajkové,“ vesty a neúhledné i neforomné jakési „špenzle„ krátké tolikéž „cajkové“ nebo soukenné. Špatné tyto výrobky fabrického průmyslu sluncem, deštěm a prachem brzy vyrudnou, tak že mladší generace venkovského lidu svým krojem činí dojem bídného maloměstského proletariátu. Také krk se nyní obvazuje „polůvkou“ (šátkem křížem přestříženým) a, by paráda větší byla, tytýž i vlněným šálem zimním, třeba bylo o Svatém duše. Tolikéž děvčata od-

loživše „starosvětský“ kroj oblékají se v „kacabajky“ střihu divného a jinačího, rozplétají zdobné lelíky otáčejíce vlasy v drdol nebo v „nec.“ Co by tomu řekl onen národní zpěvák mravokárce, který již přede dávnem pěl: [1])

Były panny, były,
pěkně si chodiły:
vlásky měły učesané,
pentličkami proplétané
tak ony chodiły.

Včil už nerozezná
panenky od ženy;
ona nosí obalenku,
to nesvědčí na panenku,
to svědčí na ženy.

Ve Zlíně, vyjma několik sedláků tam usedlých, chodili „po městsku.“ Byl to asi kroj všech tehdejších měšťáků vůbec: dlouhé nohavice v botách leštěných, vesta po krk, dlouhý kabát, na hlavě vysoký cilindr „kastorový,“ na krku bílý šátek. I při tomto kroji měšťák setrvával konservativně; nyní ovšem jeho repraesentanti už jsou tak řídcí jako veteráni z bitvy Lipské.

Obec skládala se *z úsedlých* a *hoferů*. Úsedlí byli buď sedláci, kdož mě-li *grunt* neboli *místo* (se sto měřic výsevku), a *podsedníci*, jenž seděli na *podsedku* (asi 25 měřic). Vzhledem ku své čeledi a své *úsedlosti* byl úsedlý *hospodářem*, vzhledem k obci *súsedem*. Obec repraesentována byla toliko úsedlými. Jen oni, volili ze sebe *úřad* [2]) a *pudmístra*, jen oni užívali *obecin*, hoferům něčeho toliko z milosti dopřávajíce.

Hofeři v podobném byli jaksi poměru k úsedlým, jako u Římanů plebeji k patriciům. Byli to osadníci k úsedlým později přibylí, jichž *chalupy* [3]) nebyly postaveny v řadě s podsedky a místy úsedlých, nýbrž buď na konci dědiny (na ulehli), buď po stranách mimo dědinu. Ku své chalupě měl hofer toliko kousek „paseky“ od vrchnosti poskytnuté, začež jistý počet dní robotoval, ostatek živil se nádeňkou. Práva volebního hofer neměl ani aktivního ani passivního a obecin tolikéž neužíval. Tudiž tytéž boje agrární vznikaly v obcích našich jako u Římanův a skončily konečným vítězstvím hoferů v době nejnovější.

Z connubia hofer sice vyloučen nebyl, přece však ono velmi obmezeno a jednostranné bylo. Dcera podsedníkova, která dostávala věna šestnácte rýnských šajnů, v čas nouze ovšem nezamítla při-

---

[1]) Ovšem tehdy snad o dívkách městských.

[2]) Kromě nynějších funkcionářův obecních bývali před rokem r. 1848 ještě dva *konšelé* z úřadu voleni, jimž náleželo prohlédati komíny, jsou-li vymeteny, nejsou-li za kamny třísky, v peci konopě na sušení a p.

[3]) Odtud také *chalupníky* se nazývali.

vdati se „na chalúpku," i druhorozený syn z podsedka byl často rád, když se tam přiženiti mohl, ale málo kdy se stávalo, aby se kdo z chalupy na podsedek dostal.

I jinak patricius podsedník na plebejčíka hofera pohlížel jako na nižšího sebe; ani při tanci nesměl se chudák k nim příliš plichtiti, sice mu zazpívali: Hofeři, hofeři!
tancujte u dveří,
a vy podsedníci
po celej světnici.

Ovšem hofeři také nenechávali za lubem replikujíce velmi kousavě:

Není jako o svatej Anně,
dyž si sedlák žitečka nažne:
chodí po humně,
pysky naduje,
praví že má hodně.

A jak přijde k velikej noci,
tluče sedlák na hofera v noci,
tluče na dveři,
bratře otevři,
založ ňa penězi!

Člověk ženatý, který nemaje své chalupy u jiného v podruží bydlí, jmenuje se *podludník* (podlidník).[1]) Osamělé podruhyni (vdově) říká se *hofrava.*

Mimo tyto „stavovské rozdíly," jež hofeři slušně respektovali, žili všichni v obci v bratrské shodě a přízni jako jedna rodina. Neměliť si na vzájem čeho záviděti, na podsedku i v chalupě bývalo bídy jako kvítí a hladu co vleze. Bývalyť časy zlé; pro častá mokra obilí leckdy pochybělo a co se urodilo, nebylo lze v čas skliditi; robota tížila všecky stejně.

Sedlák měl roboty tři dni „jeté" týhodně po celý rok; když pršelo, zůstal, „rešt," kterýž se vybýval pak, kdy se „pánovi" zlíbilo. Kromě této celoroční jeté měl sedlák od Jana do Václava 13 dní roboty „pěší," kterouž konati bylo, kdy právě pán potřeboval nebo chtěl. Robota tato nazývala se „chlebová," poněvadž za každý den této roboty sedlák od pána dostal po libře chleba, kterýž se mu po vybytých 13 dnech na jednou odvážil.

Podsedníci byli dvoji: *rustikální a dominikální.* Onino měli dva dni pěší týhodně, tito taktéž dva dni mimo dobu od Jana do Václava, kde bylo po třech dnech týhodně. Z pasek jichž, jim pán po 5—10 měřích propůjčil, bylo podsedníkům dominikalním odváděti, máslo (odtud „máselné paseky") po žejdlíku z měřice,[2]) čemuž

---

[1]) Jména toho užívá se však u nás toliko na Jaroslavicích a na Kudlově; v sousedních dědinách hanáckých užívá se ho vůbec.

[2]) Žejdlík máselný byl větší nežli pivný, na váhu másla toho bylo libru (= 8 grošů šajnů).

se říkalo „odváďat máslo na horu.“ Mimo to předli pánovi v zimě konopě, jež dostávali odváženy, v létě mu chytali vrabce, sbírali „šneky“ (hlemýždě) a kmín. [1])

Hofeři dominikální měli 26 dní roboty do roka, pozdější, „na obci postavení“ 13 dní.

Kromě toho i jiných sil pracovních uměl pán využitkovati ve svůj prospěch. Chtěl-li se na př. ženiti člověk chudobný, jenž neměl svého „numera,“ nedostal od pána povolení leč vzal na sebe 13 dní roboty ročně. Synové a dcery hoferů musili ve dvorech panských sloužiti za pacholky a za děvečky, a selský synek tříletou službou ve dvoře vyprostil se z vojny. Aby nebylo potíž o pacholky, nesměl se žádný mladík ženiti dokud mu nebylo 24 léta.

V létě robota vybývala se na poli, v zimě, „v horách,“ kdež půl sáhu dříví hotového se počítalo za den roboty, při čemž bylo robotníkům strom skáceti, pořezati, poštípati a v sáh složiti, tak že někdy za jeden den i tři dni pracovali. Nebylo-li práce důležitější, robota přece vybyti se musila a byť to bylo překládati kamení z místa na místo.

Za to dostávali od pána podsedníci rustikální a hofeři dominikální po dvou sáhách dříví za 20 kr. šajnů „pařezného.“ Nejlépe měli podsedníci dominikální. Ti platili pánovi dva rynské šajnů ročně a dostávali od něho stelivo (suchý list lesní), suchářú, na něž si dvakráte za týden do lesa zajeti mohli, směli pásti v seči sedmileté, a pán vybýval za ně všecky „povinnosti císařské“: daně, [2]) „profanty“ (přípřeže) a p. Zhořelo-li by podsedníku stavení nebo jinak škodu vzalo, pán měl povinnosť je opraviti. Později však z toho všeho pán se „vybavil“ a dával posedníkovi dominikálnímu tolikéž jako rustikálnímu jen dva sáhy dříví.

Desátku dával sedlák kopu žita (pšenice) a kopu ovsa, podsedník kuře a vejce.

Jsa takto robotami zaneprázdněn rolník nemohl svých vlastních polí obdělati s potřebnou bedlivostí; sám také na všecko nestačoval a najímati nebylo zač. Pomáhali si tudiž na vzájem za „dobré slovo,“ odkudž posud se zachovalo rčení nadenníky „naptati“ nikoli najati, ačkoli nyní se to děje již za plat.

---

[1]) Později vykoupili se ze šneků za dva patáky ročního platu, pak ze všech těchto drobných robot za 8 grošů šajnů.

[2]) Jež ovšem tehdy nebyly veliké; podsedník rustikální na př. platil 20 kr. šajnů měsičně.

Příspěvky k dějinám domácího řemesla.

Sdělil *Jos. Zukal.*

Jda za vyzváním, jež byl učinil v 6. ročníku tohoto časopisu náš neunavený badatel p. Ant. Rybička, podávám některé listy týkající se řemesla obuvnického, masařského a pekařského v Opavě. Vedle soukennictví mezi živnostmi měšťanův opavských od starodávna vynikalo koželužství a obuvnictví. Švec původně byl zároveň koželuhem, vydělával si potřebné kůže sám; teprve když během času potřeby a nádhera obyvatelův se množily, tu řemeslo prosté drobilo a rozcházelo se znenáhla v různé větve a cechy, poněvadž jedny ruce prácem rozmanitým stačiti nemohly. Avšak cechové z jednoho kmene vyrostlí vždy zůstali v těsném svazku, často dopouštějíce toho členům svým, aby mohli přecházeti od jednoho řemesla ke druhému příbuznému, aneb užívati dvojí živnosti zároveň. Takové těsné spojení mezi ševci a koželuhy shledáváme v cechovním řádu, jejž r. 1475 vydala městská rada ševcům opavským; [1]) s tímto řádem srovnávají se téměř doslovně cechovní artikule dané r. 1546., kteréž níže klademe. [2]) Z obojího řádu dovídáme se také, že býval v Opavě vedle cechu ševců *německých* zvláštní cech ševců *moravských.* Kterak rozdíl tento vznikl a kdy oba cechové zase srostli v jeden, na ten čas pověděti neumím. Ještě r. 1595. jmenují se moravští ševci vedle německých. Která práva slušela těmto a která oněm, patrno z řádu samého.

Masaři a pekaři jakožto dodavatelé nejpotřebnějších potravin vždy a všude měli přední místo mezi městskými živnostníky. Zbohatnuvše snadno bujněli a libovolným zdražením masa a chleba působili, že městský úřad ujal jim cechovních výsad a pustil na trh do města venkovské konkurrenty. Ještě častěji však neúroda, válka a jiné pohromy bývaly toho příčinou, že se hledělo nadejíti přílišné drahotě ustanovením *volného trhu masařského* a *pekařského,* na

---

[1]) Original měmecky sepsaný chová truhlice cechu obuvnického v Opavě

[2]) Original český v téže truhlici.

němž venkovský lid mohl prodávati. Ve Slezsku již na sklonku 14. věku větší města mají své volné trhy; Svidnice obdržela pekařský trh r. 1311., Vratislav r. 1327., Lehnice r. 1352., všude býval v neděli. Městům lidnatým jako Vratislavi přibyl později ještě druhý takový trh a to ve čtvrtek. Volný trh masařský zřízen ve Svidnici r. 1374., ve Vratislavi r. 1387. [1]) Za městy slezskými šla v této příčině i Opava; řád volného trhu masařského vzala, jak se podobá, ze Svidnice. [2]) Rozumí se, že městští masaři i pekaři vždy bránili se co mohli takovému volným trhem stenčení svého výdělku a že venkovští prodávači — v Opavě jim říkali *volníci* — od městských mistrů všelijak bývali hnětěni a sužováni, tak že úřadu městskému i zeměpánu často bylo se vkládati mezi obě strany.

I.

Cechovní řád moravských ševců v Opavě z r. 1546.

Ve jméno svaté a nerozdílné trojice amen. Poněvadž správcom a jedné každé vrchnosti z povinnosti ouřadův jejich přísluší jednotu, řád a lásku při poddaných svých a k úřadom jejich náležitých obmýšleti, a což komu spravedlivě náleží, při tom jeho zachovati a obhajovati, kdež i my purkmistr a rada města Opavy pro uvarování potomních různic a nesnází, kteréžby mezi cechy moravských a německých ševcův a koželuhův, obyvateli zdejšími vzníknúti mohly, ševcom cechu moravského podle vejsad a obdarování předkom našim, nám a městu tomuto od králův, knížat a pánův Opavských jich Mi[ti] daných, řád a kterak by se v cechu a při řemesle svém nyní i na budúcí časy zachovati a čeho by svobodně užívati měli v tomto listu sepsaný a pečetí naší městskú utvrzený od nás a potomkův našich sme s dobrým rozmyslem a předešlú radú dali; však tak, abychom my neb potomci naši týž řád a cechovní tuto vejsadu podle znění výš dotčených svobod a privileji našich rušiti, ničiti, ujíti, přidati a jakž by toho případnosť času a potřeba ukazovala, měniti mohli.

Nejprv. Aby moravští ševci řád dobrý mezi sebú a cech svůj měli; cechmistrův, kteréž my jim a potomci naši a správce každý rok zřídíme, v poctivosti mají poslušni býti. A kteříž by chtěli dvojeho řemesla, totiž kože vydělávání a obuvi šití, užívati, ti sobě mají domy v městě kúpic bydleti. A z povolení našeho a z starobylého obyčeje budú moci kože hovězí, telecí i kozlové k své potřebě na černo k obuvi na prodaj vydělati, než koži nikoli jinam prodávati nemají. Také škopových a ovčích koži aby nevydělávali. [3]) Střevíce *dubové* a *pytlové* [4]) barvy a ne jinými barvami dělati mohú,

[1]) Codex diplom. Silesiae sv. VIII.

[2]) V kopiáři privilejí opavských z počátku 17. stol. (v knihovně musea opavského) naleză se přepis řádu svidnického s Vidimus rady svidnické z r. 1519.

[3]) V německém listě z r. 1475 tu přidáno: Russin hewte und leder mogin sy erbtin.

[4]) Německý list z r. 1475.: Lohrothe und Schweissschuhe.

neb červenú barvú dělati německým ševcom náleží. A k pytlovým střevícom aby kože škopové neb ovčí u koželuhův kupovali; a jestli by ty jim za slušné peníze koželuzi prodávati a je fedrovati nechtěli, aby to na nás vznesli; a obuv také správně dávali. A ženské střevíce aby obyčejem starodávným na dva prsty štemovali, ktomu štemování také kože od koželuhův kupovati mají.

Item. Dílně k vydělávání koží aby před městem měli a v městě pro smrad aby žádných koží nevydělávali pod naší vinú. A kterýmž by koží nedostávalo [se], mají je u koželuhův zdejších kupovati, jimž je koželuzi, mimo přespolní ševce, prodávati mají. A kterýž by koli řádně zachovalý z mistrův cechu moravského jediného řemesla užívati a kože vydělávati chtěl, aby koželuzi toho neb ty do cechu svého bez odpornosti přijíti a jim řemesla koželužského dělati dopustiti povinni byli. Němečtí ševci, aby také svůj cech měli a dělali obuv červenú a jiné všelijaké barvy, jakž od starodávna, kupujíc kože od koželuhův a sami je nikoli nevydělávajíc.

Item. Jestli by který místo z moravských ševcův k německým do cechu, vezma od moravských pořádné odpuštění, vstúpiti chtěl, toho beze všeho odporu přijíti mají, a ten mistr podle listu jejich se zachovati a dělati má. Týmž spůsobem moravští německé mezi sebe přijímati mají.

Item. Ktoby s moravskými ševci cech přijíti chtěl, ten má řádně zdávanú a poctivě zachovalú manželku míti, právo městské předkem přijíti a listy rodu a zachování svého i od řemesla učení se vokážíc osm grošův a dva funty vosku do cechu, také mistrom šestnácte grošů na pivo dáti. A jestli by se kto na tom pivě bratrském zvadil, ten tolikýž dáti pokuty povinen.

Item. Když který mistr pachole na učení přijíti chce, má se to pachole prvé listy neb živým svědomím rodu a zachování svého v cechu okázati osm groší a dva funty vosku dáti.

Item. *Vetešníci* žádných nových střevíc dělati nemají, toliko své hotové podešvy, jakž obyčej starodávný jest, přisazovati.[1])

Item. Žádný z ševcův moravských nemá hovězích ani telecích koží na mase zamlúvati, ani ven z města, ve vsech neb před branami a v ulicích, prvé než k trhu a na prodaj přineseny budú, kupovati. Než na zámky a tvrze choditi a tam kože i teletiny svobodně kupovati mohú.[2])

Item. Jestli by který z mistrův, obeslán súc a jemu oznámeno bylo, do cechu v čas nepřišel, ani se, neoznámíc slušnou příčinu, proč přijíti nemůže, cechmistrom neopověděl, ten každý bude povinen půl věrdunku viny, polovici pánom na rathúz a druhú polovici do cechu dáti. A jestli by kto z nich, nepočta se, z domu krčemného odešel a vo to mistrom naň žalováno bylo, také půl věrdunku viny do cechu propadne.

Item. Žádného, který sobě ženu neřádnú z domku pojal, nebo s kterú nezdáván súc přebýval a jakýmžkoli obyčejem cti zbaven byl, mezi sebe přijíti, chovati a v cechu trpěti nemají.

Item. Jestli by kdy v cechu jaké takové pře a jednání byly, v kteréž by mistři sami uhoditi a je rozsúditi nemohli, mohú a mají vo dva konšely

[1]) Něm. list z r. 1475: Auch keyn Refler newe schu sal machn Sunder ire eygen zolen sulln sy anseczn noch yrem sitten. — Vetešníci čili příštipkáři nazývali se obyčejně něm.: Altbüsser, Altreiss, Altmacher. Refler rovná se našemu „krosnaři."

[2]) Něm.: off dy hewser und festen mögen sy czihn und frey hewte kawffn.

mezi ně, k šlyšení a rozsúzení těch věci, purkmistra, kterýž každého času bude, prositi a ti jim puštěni a povoleni býti. Také jestli by kdy který spolumistr jejich ctně a řádně mezi nimi zachovalý cech na čas vzdal a řemeslo opustil, tomu mají bratrstvi s sebů (ač by toho žádostiv byl) přiti a k němu se, jakž pořáďek jest, jitím za mrtvým tělem k pohřbu i jiným zachovati. A jestli by se událo kterého mistra synu na místo otce svého vstúpiti neb mistrem býti, tomu se to polehčení staň, že polovici peněz do cechu dáti povinných i právo městské se mu odpouští. Vdovy řemesla a cechu jejich mohú s nimi bratrstvo držeti.

I Jestli by takto z nich co komu dlužen súc, jiného mistra v rukojemství zastavil a platiti ani rukojmě svého vyvaditi nedbal, že by naň v cechu žalováno bylo, mají ho cechmistři k placení přidržeti a jemu, pokudž by nezaplatil, řemeslo složiti. A jestli by se kteří mistři, manželky jich, neb kto z nich v stolích vadili,[1]) to což by právu a fojtovi bez ublížení bylo, mají cechmistři mezi nimi upokojiti a na míře postaviti. Pakli by cechmistrův v tom uposlechnúti nechtěli, má to na nás, potomky naše neb na fojta vzneseno a ti svévolni skutečně trestáni i vina podle provinění od nich vzata býti.

Item. Když by který mistr cechu jejich, mistrkyně neb' dítě umřelo, a kdo z nich po oznámeni za mrtvým tělem nešel, má od mistra a mistrkyně jeden groš a od dítěte půl groše viny dáti.

Item. Žádnému, kdo by s nimi neb s německými ševci cechu neměl, nemají střevic ani na předměstí dělati dopúštěti. Také němečti ševci mohú časem k moravským s konšely a služebníky[2]) nadcházeti a, aby v díla jim podle vyměření listu jejich náležitá nesahali, ohledovati; tolikéž moravšti ševci německým činiti a ohledovati mohú.

Item. Žádný z nadepsaného cechu mistrův nemá druhému tovaryšův ani jiné čeledi lúditi neb penězi vykupovati, ani tovaryše přijíti, leč se řádně od mistra svého, u kterého prvé dělal, odlúčil, pod věrdunkem viny, polovici na rathúz a druhú polovici do cechu. Také mistr mistra žádným obyčejem z hospody a obydlí jeho vykupovati bez vůle jeho nemá; pod půl věrdunkem viny, polovice na rathúz a druhú polovici do cechu. A kdož by z nich svávolně s braní do cechu všel, povinen osm grošův, polovici na rathúz a druhú polovici do cechu viny dáti. Také žádného mezi sebe za mistra přijíti povinni nejsú, kdož by neměl svůj vlastní stůl ševcovský. A těch stolův jest dvaceti štyry, z kterýchž nám a potomkom našim každý rok pět zlatých a dvanácte grošův platu dávati, a cechmistři jejich vše tu neděli po jarmarku podzimním přinášeti povinni sú. A jakož také moravšti ševci *dubový mlýn*[3]) u velikého mlýna drží, z kteréhož králi J. Mti neb pánu našemu dědičnému, tři hřivny ročního platu povinni sú, ten nyní i potomně tak vydávati a platiti mají z cechu svého. Moravští ševci také mohú mužské i dětinské střevice tak jakž od starodávná štemovati koží dubové barvy, však jakž i nadepsáno koží škopových i ovčích kupovati a vydělávati nemají pod desiti hřivnami nám na rathúz viny dáti (sic).

---

[1]) Něm. ab der meyster zwene oder ire weyber sich in denn Schubenckn lchtes kyweln wurden.

[2]) Něm. mit Scheppen und Statknechten.

[3]) Lohmühle.

A toto naše zřízení a spůsobení má na všem pevně a neporušitedlně od těch tří cechův moravských a německých ševcův a koželuhův zdržáno a zachováno býti. Jestli by pak který mistr neb obvláštní osoba výš psaných cechův ve všech neb na díle již dotčených artykulův nezachoval a víry hodným svědomím usvědčen byl, ten každý výstupný má nám a potomkom našim deset hřiven bez umenšení viny na rathúz propaden býti. A jestli by který cech z nadepsaných tří cechův to rušiti a tomu jakúžkoli smělostí neb spůsobem se protiviti chtěl, ten cech má beze vši milosti padesáte hřiven, polovici králi J. M[ti] neb potomním pánom našim dědičným a druhú polovici nám a potomkom našim na rathúz viny dáti. Také tímto listem přístně pod skutečným na těle i statku trestáním všem moravského cechu mistrom zúmyslně přisahání, šeredné láni a utrhání i jiné neřády a rozpustilosti, kteréž proti přikázání božímu a k ujmě svornosti, lásky a ctnosti a dobrých mravův, k popuzení hněvu a trestání božího mezi lidmi povstávají, zapovídáme; i v domích a při čeledi své aby to konečně zastavili.

Toho všeho na potvrzení jistému a neporušitedlnému zdržení sme pečeť naši městskú k listu tomuto přivěsiti dali. Dán ve štvrtek po sv. Žofii léta páně patnáctistého čtyřicátého šestého počítajíc.

II.

Řád volného trhu masařského v Opavě z r. 1520.

My Kazimír z boží milosti kníže Těšínské a Velikého Hlohova, najvyšší hajtman Horní Slezie etc., známo činíme tímto listem etc., že jsme z rozkázání nejjasnějšího knížete a pána pána Ludvíka, Uherského a Českého krále, pána našeho milostivého J. M. učinili smlúvu dobrovolnú, celou a dokonalou, mezi moudrými a opatrnými purgkmistrem a raddú a vší obcí města Opavy s jednej, a opatrnými masařmi téhož města s strany druhej, a to obyčejem duole psaným.

Item. Najprvé mají masaři cech svuoj i ty jatky držeti a zase řemesla svého i prvé hleděti a dělati a z těch všech jatek aneboli mastnic prázdných i osedlých mají a povinni budou polovici platu ročního dávati a platiti králi Jeho milosti i jiným, kteřiž na to spravedlivosť mají a prokáží. A ten luoj k tomu, kterýž jsou prvé masaři od starodávna na zámek dávali, ještě zuoplna ten luoj dávati na zámek mají nyní i na potomní časy. Také ten Kytlhoff staviti, opraviti a držeti zase mají, jakož i prvé, a plat všecek z něho jakož jsou od starodávna dávali, týž masaři vydávati mají jakož prvé.

Item. Druhú polovici platu z těch ze všech jatek aneboli mastnic, kteréž masaři držeti budou, ty platy na se páni a radda a všecka vuobec města svrchu psaného vzali a přijali jsú a mají dáti a spraviti.

Item. Také jest v tej smluvě osazeno a přivoleno, že volný *trh masařský* jednúc v téhodni, totižto v sobotu každú v Opavě držán bejti má, nyní i na věčné potomní časy, tak jakž v jiných městech královských se zachovává.

Item. V sobotní den masaři opavští v jatkách masa prodávati nemají, než na volném trhu na rynku, tu kdež jim místo ukázáno bude, a tam se každý ukázati a býti má, jakož v jiných městech královských; a ten volný trh trvati má od Velikej noci až do svatého Michala hodinu před slunce západem, a od svatého Michala do masopustu hodinu na noc.

Item. Také kteříž na volný trh býti (sic) a tu prodávati chtíti budú,

každý z nich na každý rok v sobotu velikonoční purgkmistrovi a raddě města Opavy opověděti se má a list okázati od toho cechu, v kterémž se učil, aneboli od toho města neboli městečka, v kterémž sedí, že toho řemesla v tomž městě aneboli městečku užíval a že se řádně a slušně zachoval; a také kteří pod pánem svým sedí a pánu svému i vobci hodni jsou, aby také sem byli (sic). A kterýž se tak jakž se tuto vypisuje purgkmistrovi a raddě na tenž den opoví a okáže, ten již ten celý rok na volném trhu v sobotní den bez překážky bude moci prodávati; než kterýžby na své cti a poctivosti v jakovém nářku byl, ten aby na volném trhu neprodával dotud, dokudžby se z takového nářku nevyvedl a neočistil. A kterýžby se na tenž den neopověděl a neokázal, ten aby toho roku volného trhu neužíval.

Item. Také jest mezi nimi umluveno, že ti, kteříby na volný trh maso jakověžkolvěk přivezli neboli přinesli, čehožby v sobotní den do hodiny uložené neprodali, že toho zase z města neboli z trhu vézti aneb nésti nemají, než cožbykoli jim zbývalo a zuostalo, to má jim pobráno a chudině pro buoh dáno bejti s raddou purgkmistra i raddy.

Item. K dohlédání toho volného trhu také mají usazené bejti dvě osoby, totiž jeden od raddy a druhý z cechu masařského, kteříž těch všech věci dohlédati mají, aby řád podle tejto smluvy učiněný v každém artykuli zachován byl.

Item. Toto také jest vyměněno, že prázdní pacholci, kteříž zde v Opavě aneb v předměstí leží a usedlí lidé nejsou, že ti na volném trhu prodávati nemají, leč kterýby se tu v městě neb předměstí osaditi chtěl.

Tomu na svědomí naši vlastní pečeť k tomuto listu zavěsiti jsme kázali. Jenž dán a psán v Opavě v sobotu před květnou neděli léta od narození Božího tisícího pětistého dvacátého počítajíc.

Smlouvu tuto potvrdil král Ludvík listem daným v Budíně ve čtvrtek po hodu sté. Žofie 1521. (Přepisy z počátku 17. věku v kopiáři privilejí opavských v musealní knihovně).

III.

Výpověď císaře Rudolfa II. učiněná r. 1584. mezi opavskými mistry řemesla pekařského, kteří lávky své mají s strany jedné, a placbeky aneb těmi, kteří na volný trh pekú, s strany druhé.

Rudolf Druhý z boží milosti etc.
hejtmanu knížetství Oppavského.

Urozený věrný náš milý. Z poníženého psaní tvého jsme tomu, jaké nám s strany té rozepře mezi dvaciti osobami pekařského, kterýmž řemeslo a živnosť jejich zastavena jest, a jinými mistry téhož řemesla pekařského vzniklé, oznámení činiš, obšírně vyrozuměti a to všecko v raddě a uvážení našem císařském jmíti ráčili.

I přivedši My sobě k milostivé paměti, že jsme předešlého času, když jsou oppatrní purgkmistr a konšelé města našeho Opavy, věrní naši milí, v cechu pekařském podle privilejí a svobod svých nový řád učinili, takové jejich nařízení z bedlivého uvážení našeho císařského sobě oblíbiti a jim toho milostivě Majestatem naším císařským potvrditi ráčili: proto toho při takovém milostivém potvrzení našem zůstavovati ráčíme. Však poněvadž

tomu porozumívati ráčíme, že mezi dotčenými xx osobami, kteříž takovému novému nařízení na odpor nastupují, a těmi jinými mistry, kteříž krámy pekařské mají, o to největší rozepře jest, že by nyní psaní mistři pekařští, jmenovaných dvaceti osob, kteříž krámův pekařských nedrží a s nimi zároveň chleba péci nemají, v cechu svém pekařském trpěti, je mezi sebe do cechu obsýlati, i ve mlejních podle sebe mleti dáti nechtěli, což jim na nemalé ublížení poctivosti a řemesla jejich, i dítkám jich býti a se vztahovati chce; i majíce My to v milostivém uvážení našem císařském a nechtíce, aby které straně jaké skrácení se státi mělo, to nacházeti ráčíme: Že dotčeným xx osobám pekařům pro žádnú nenáležitú a nepoctivú věc takové pečení chleba zastaveno není, než že toliko pro to od purgkmistra a konšelův města našeho Oppavy v nově udělané cechovní nařízení a ustanovení, kteréž, jakž vejš oznámeno, od Nás milostivě potvrzeno jest. Z té příčiny často psaným xx osobám takové jejich nepečení chleba nyní jako předešle, též na budoucí časy, na ujmu řemeslu jejich poctivému, jim ani dítkám jejich, býti nemá.

A protožť milostivě poroučeti ráčíme, aby to stranám obešlic je před sebe jmenem a na místě našem císařském v známosť uvedl a dále o tom dostatečně nařízení učinil. Jestližeby která osoba z dotčených xx pekařův při městě našem Oppavě živnosť svou vésti chtěla a poctivě při městě se chovala, aby svobodně na volné trhy jednú za tejden chleb režný v pecních po jednom groši slezským, aneb větčí, péci a prodávati a tak jako jiní, kteří na trhy svobodné chlib pekou a prodávají, též také koláče, krupice na dotčený volný trh aby péci a prodávati mohli. A nic méně také aby mistři svrchu psaní, kteříž krámy pekařské podle nového nařízení drží, těch xx osob, poněvadž jsou prvé v jejich cechu byli, zase mezi sebou to v cechu i ve mlejních, jak sou to prvé činili, trpěli a k nim se ve všem podle cechu jako k spolubratřím náležitě chovali, a strany tovaryšův pekařských žádné překážky nečinili. Však proti tomu, aby se častopsaných xx osob zase k týmž mistrům v cechu i jinak ve všem náležitě chovali a jedni k druhým k nesvornosti příčiny pod skutečným trestáním a nemilostí naší císařskú nedávali. Čehož jsme tebe tejna učiniti neráčili, a na tom jistou a milostivou vuoli naši císařskou naplníš.

Dán na hradě našem Pražském v outerý po neděli postní Oculi létha lxxxiiij a království našich Římského devátého, Uherského dvanáctého a Českého též devátého.

Rudolf m. p.

Ad mandatum etc.
Osvald z Šenffeldu m. p.

Urozenému Janovi z Vrbna a na Hulčíně, hejtmanu knížet. ɔc. Oppav. ɔc.
věrnému našemu milému.

Tento vejpis slovo od slova vypsán jest z psaní zpečetěného J. M. C. Uherského a Českého krále, a dán jest pod sekrytem u. p. p. Jana staršího z Vrbna a na Hlučíně, hejtmanu kniž. Oppavského.

Jan z Vrbna m. p.
hejtman.

(Přepis současný v musealní knihově opavské.)

Příspěvek k výkladu Rukopisu Kralodvorského.

Napsal *V. Brandl.*

V básni rukopisu Kralodvorského „Čestmír a Vlaslav" řečené zní 13. verš (podle rozvrhu Výboru) takto:

(Ctmír) radostně sně svój ščít črn *dvú zubú.*

Slova „*dvú zubú*" vykládána jsou posud na dvojí spůsob. Jedni vykladači totiž tomu chtěli, že slovy „*dvú zubú*" míní se znak čili erb Čestmíra, který na štítě jeho vyobrazen byl; druzí zase mají za to, že slovy těmi vyrozumívati sluší „dva háky u prostřed štítu, jimiž by se mohl jako kleštěmi nepřítel s koně strhnouti, aneb dvě špice, jimiž by se mohl štít do země zaraziti."

Nám však se nezamlouvá ani jeden ani druhý výklad a proto pokusíme se o výklad nový zůstavujíce všem soudným znalcům, aby vyšetřili, zdali náš výklad přijíti lze čili nic.

Co se především týče mínění těch, kteří slova *dvú zubú* vykládali na znak čili erb Čestmírův, neostojí ono před okolností historicky zjištěnou, že znaků rodinných se užívati začalo ve Francii v 12., v Němcích pak a v zemích českých teprve na začátku 13. století. Poněvadž báseň „Čestmír a Vlaslav" pochází ještě z 9. neb 10. století, jde z toho, že výkladu slov „*dvú zubú*" na znak čili erb přitákati nelze.

Co se týče výkladu, jakoby slova „*dvú zubú*" znamenala dva háky u prostřed štítu, aby jimi nepřítel s koně strhnouti se mohl, příčí se jemu jednak ta okolnosť, že štít nesloužil k útoku, nýbrž k obraně, jinak okolnosť ta, že takové háky byly by musily býti dosti dlouhy, aby jimi muž na koni sedící s něho strhnouti se mohl. Avšak i v případě tom, že by háky ty byly dosti dlouhy, nebyly by bývaly dostatečny k útoku: neboť vojín, který takovým štítem útok činiti chtěl, nebyl by se již štítem náležitě mohl krýti a byl by v nebezpečí přišel, že jezdec, když štít proti němu pozdvihl, jej kopím neb mečem raniti mohl. I to sluší uvážiti, že, byly-li ony háky dosti dlouhy, aby jimi nepřítel s koně se strhl, vojín pak sotva

meče prospěšně užiti mohl, poněvadž háky ty mu překážely, těsněji k nepříteli přistoupiti. Za tou příčinou nezamlouvá se nám tento výklad, nehledě ani k tomu, že, byla-li v prostředku štítu nějaká vyvýšenina, nebyla u žádného národu hákem, nýbrž vypuklinou, kterou nazývali Řekové *ὀμφαλός*, Římané *umbo*, Francouzi *boucle* a Němci *buckel*, Češi pak *pukléř*. Co se pak týče náhledu, že slovy *dvú zubú* míní se dvě špice, jimiž by se mohl štít do země zaraziti, podotýkáme, že žádný národ neužíval štítů takových. Štíty měly sice uvnitř řemeny, kterými ruka je držela, anebo na kterých na zdi visely, nikde však nečte se o takovém opatření štítů, kterým by do země zaraziti se mohly.

Nemohouce tedy přidati se ani k jednomu ani ke druhému výkladu navrhujeme čtení nové, a sice aby na místě „ščít črn dvú zubú“ znělo:

*ščít črn dvú zub**r**ú*

a opodstatňujeme návrh svůj těmito důvody.

Jest známo, že štíty u starožitných národů dělány jsou ze dřeva, které pak několika kožemi přetaženo bylo, aby štít tak snadně nepřátelskou zbraní, buď mečem přeťat buď kopím proklán býti nemohl. Toho způsobu bylo římské *scutum*, štít totiž zhotovený z desek sklížených, které plátnem a nad tím kožemi dobytčími přetaženy byly. Jak slovo *scutum* samo ukazuje, bylo toto potažení čili tento svršek z koží velmi důležitou částí štítu; neboť slovo *scutum* příbuzno jest s řeckým *σκῦτος* kůže a naše české slovo *štít* i co do gramatického pohlaví s řeckým slovem souhlasí.[1]) Rovněž potahovali Řekové štíty své několika kožemi dobytčími; tak na př. praví se v Iliadě 7, 222:

ὅς οἱ ἀποίησεν σάκος αἰόλον ἑπταβόειον
ταύρων ζατρεφέων . . .

a způsob takto štíty potahovati, byl tak obyčejný, že slovem *βοείη*, znamenajícím kůži dobytčí, znamenán také štít vůbec. Mimo klasické národy užívali také kožených štítů Keltové, o nich Caesar v té příčině praví: „partim scutis ex cortice factis, aut viminibus intextis, quae . . . . *pellibus* induxerant.“

Avšak i naši bližší sousedé, Němci, měli dřevěné štíty kožemi dobytčími potažené. Závažná jsou u věci té svědectví básně středověké „Waltharus manu fortis“, která jsouc původně staroněmecky sepsána na začátku 10. století na jazyk latinský převedena byla.

[1]) Srovnej goth. skildus, staroněm. skilt; avšak i v latině jest archaická forma scu*tus*.

Dovídáme se z ní, že štíty dělány byly ze dřeva, nad nímž několik vrstev koží nataženo bylo. Tak praví se v. 776:

Lancea *taurino* contextum *tergore* lignum
Diffidit.

Vrstvy ty byly buď trojí:

Triplicem clypeum collegit in ulnam (v. 668).

buď sedmery:

Opponens clypei *septemplicis* [1]) orbem (v. 733).

Toho spůsobu byly štíty u Němců ještě v 12. a 13. století; vyjímáme místo mnohých několik dokladů ze středoněmecké básně Eneity:

Vil wol das bret gesnitten was und ungleichen gebogen
Wol *gehûtet* und wol getzogen (v. 5731).
Avencius hat eines lewen *hût* gemachet zu eime schilde
(v. 5039).
(der schild war so) *gehûtet* und gebunden,
In nyeman mocht vorwunden (v. 12.141).

Na podobný spůsob shotovovali starožitní Čechové štíty své; báseň „Záboj a Slavoj“ dává svědectví, že štíty české potaženy byly koží:

I tasi Luděk,
meč se smeče po *koženě* ščítě (v. 145).

Táž báseň nás poučuje, že štít český byl potažen několika kožemi:

Luděk uderi silným mečem
přetě třie kóže ve ščítě (v. 132),

Vidíme tedy, že staří Čechové rovněž jako Řekové, Římané, Keltové a Němci užívali koží dobytčích, aby jimi štíty své potahovali. A na základě této nepopíratelně zjištěné okolnosti navrhujeme, aby na místě *dvú zubú* se četlo *dvú zub***r***ú.*

Neboť jen tímto čtením nabývá ono místo rukopisu Kralodvorského náležitého smyslu, ano tím se vyjadřuje, že koží dvou zubrů užito k potažení štítu Čestmírova, čímž síla štítu a nesnadnosť, jej přetíti, na jevo se dává.

Avšak okolnosť ta, že staročeské štíty několika vrstvami koží obloženy byly, jest nám jen jako podkladem, na kterém čtení své spolehlivě opodstatniti nám lze jest. Tu především se tážeme, nač celý rozum onoho místa bije? Praví se, že Čestmír sňal *svój črn ščít dvú zubú.* Má-li slovy *dvú zubú* udána býti nějaká vlastnosť

[1]) Srovnej svrchupoložený výraz Iliady: *ἑπταβόειον*.

štítu? Toť zbytečno, ana jakosť štítu vyjádřena jest slovem *črn*, právě tak, jako se děje v písni „Ludiše a Lubor," kde štíty také nazývají se černými:

ráz po ráze v *črná* ščíty,
jiskry vzprchu z *črnú* ščítú.

Jestli tedy jakosť štítu vyjádřena slovem *črn*, jest k pravdě velmi podobno, že slova *dvú zubú* naznačiti mají látku, ze které štít dělán byl. Tomuto výkladu zdá se překážeti genitiv *dvú zubú;* avšak příčí se mu jen zdánlivě, an to jest genitiv hmoty neb látky naznačující, z čeho nějaká věc dělána jest. Podobný genitiv spatřujeme v místě Iliady svrchupoloženém *σάκος ἑπταβόειον ταύρων ζατρεφέων*, anebo v Iliadě 11, 23, kde se zbroj Agamemnona popisuje:

τοῦ δ' ἤ τοι δέκα οἶμοι ἔσαν μέλανος κυάνοιο,
δώδεκα δὲ χρυσοῖο καὶ εἴκοσι κασσιτέροιο
(srovn, Il. 11, 34. 35),

kdež *κυάνοιο, χρυσοῖο, κασσιτέροιο* jsou genitivy hmoty. Toho genitivu hmoty užívají také řeči slovanské; starosl. mošti vъ grobě *ṃramora* položiše = reliquias in sepulcro marmoreo posuerunt; — srb. na konju bojno sedlo *roga jelena.* [1]) Že pak také čeština toho genitivu hmotného užívala a v národní mluvě posud užívá, toho stůjtež zde doklady z pojednání prof. Bartoše: plášť *aksamita* nový (Výb. I. 1113); — uzře v svej bělúcej rucě prsten *nebeského zlata* (leg. Kat. v. 31); — kdyby byly zámky *železa štýrského*, žádný nezabrání do dvora panského. (Suš. Pís. pag. 235). [2]) Jako v Alexandreidě slova: „plášť aksamita nový" znamenají plášť nový z aksamitu ušitý, tak znamená místo rukopisu Kralodvorského „ščít črn dvú zubrú" černý štít z koží dvou zubrů shotovený aneb vrstvami z těch dvou koží zubřích potažený.

Mám tedy za to, že v místě rukopisu Kralodvorského, o které zde činiti jest, slovo *zubú* jest lapsus calami opisovatele, a sice táž chyba jeho, které se dopustil, psav v básni „Čestmír a Vlaslav" ve verši 48 *kutost* místo *krutost* [3]) a v básni „Jaroslav" ve verši 94 *czni* místo *czrni;* [4]) ačkoli v obojím případě chyby své neopravil, nepostaviv, jak to při jiných chybách činil, vynechané písmeno nad řádkem, přece žádný vydavatel nerozmýšlel se čísti *krutast* a *črný*, poněvadž pravý rozum slov těch na snadě byl. Jen při slově *zubú*,

[1]) Mikl. Syn. pag. 462.

[2]) Viz Program gymn. Brněn. 1873 str. 5.

[3]) Vydání Hank. IX. p. 40; vydání fotogr. str. 14 řádek 28.

[4]) Vydání Hank. IX. str. 20; vydání fotogr. str. 9 řádek 24.

kde opisovatel vynechaného **r** rovněž nenahradil nad řádkem, netušili posavádní vydavatelé, že státi má *zubrú*, poněvadž pravý smysl toho místa onou chybou hustěji zatemněn jest a jen výkladem věcným analogickým odhaliti se dá.

O propasti jedovnické.

Pojednává *Jan Havelka.*

Mylně bychom se domnívali, že Morava po stránce přírodnické proskoumána jest dostatečně. Jsouť v nitru rodné naší půdy prostory nesmírné, jichž dosud nižádné oko lidské nevidělo a hluboko v útrobách zemských rozebíhají se cesty nekonečné, o něž nikdy jestě nezavadila noha lidská. Jen bystré ony vody horské, které urychleným kvapem z temných dutin vysočiny drahanské ven se tlačí na krásné, milé světlo denní, vykládati by nám mohly o zapomenutém tom světě podzemním, o divech netušených, nevídáných. Než přece tu onde věčné to šero, v němž příroda velebná ukrývá se před světem, ozářeno jest již světlem vědy, přece tu onde odvaha a přičinlivosť badatelská proskoumala i takové prostory podzemní, do nichž vniknouti dlouho pokládáno jest věcí nemožnou.

Důkazem toho jest propasť jedovnická.

Malebné městečko Jedovnice dvě hodiny na východ vzdáleno jest od Blanska a našim starožitníkům proto památným se stalo, že objevují se tam při kopání hojné stopy pravěkých staveb kůlových [1])

---

[1]) Praobyvatelé naši vlasti podobně, jakož i v jiných krajinách se dálo, jednou dobou druhdy obydlí stavěli spůsobem podivným. Naráželi totiž do potoků nebo močálů nebo jezer množství přihrotěných dřev, na nichž pak budovali si dřevěné chýže své nad vodou. Obyčejně bývalo návodních těch chýží mnoho pohromadě, tak že činili celou osadu. Se břehem spojeny byly jen lehkými můstky, které snadno bylo odkliditi, když osadě od nepřátel hrozilo nebezpečenství, jakož vůbec veškero zařízení čelilo ku snadnějšímu života a majetku ochránění v dobách oněch nebezpečných. Tohoto druhu stavby, jichž někteří národové mimoevropští přidržují se posud, nazýváme *stavby na jehlách* čili *stavby kůlové.* Stavby ty — jako dřevěné budovy vůbec — obyčejně za své vzaly požárem, ale zbytky jejich na žádném místě dotyčném nevymizely úplně; všude naskytají se nejen koly do země naražené, nýbrž i nádoby a nástroje, obilí, všeliké odpadky a jiné věci, které při rozličných příležitostech jmenovitě pak při záhubném požáru na dno řeky aneb jezera dopadly a tam zachovaly se až po naše doby.

jichž bez pochyby nejvíce našlo by se na dně rozsáhlých rybníků lesknoucích se východně od obce jedovnické! Voda rybníků jedovnických sbírá se z nepatrných bystřin horských a odtéká pak směrem západním ku slévárně, která knížeti Salmovi patří a „hutí Hugonovou“ se nazývá. Sledujíce odtok rybníkníků dále, octneme se u horského mlýna, jehož klepot odměřený mile odnáší se ode strání údolí uzounkého a přívětivého nad míru.

Ale sotva podle potoku kvapícího ode mlýna popošli jsme sto kroků ku předu, zdá se, jako by vše kouzlem vůkol se bylo proměnilo; krajinka dotud líbezná, idylická na sebe béře roucho strnulé, děsné pustoty.

Jakoby svět končil v místech těch, zataraseno rázem údolí příč na příč šedou stěnou 50 metrů vysokou a nakupenou z velikánských balvanů vápencových, mezi nimiž po skrovnu tu mech tu křovina se zelená! A v pravo a v levo srázné uboči skalní, že zdá se, jako by odtud nikudy nebylo lze uniknonti. Na dně pak zatarasené kotliny vidíš skaliska pohozená a balvany, památky to zápasů strašných, jež v tomto zákoutí odlehlém vedli druhdy strašní živlové rozpoutaní. A tam hle! opuštěné rozvaliny mlýnce požárem prý a povodní zašlého, který jistotně okolím svým děsným podobával se „mlýnům čertovým,“ o nichž dočítáme se v báchorkách. Potok, podle něhož kráčejíce až v tyto končiny jsme došli, místy tu již mezi štěrkem zaniká, tu pod balvany se ztrácí, tu z nenadání opět na slunci se leskne a bublá mezi kamením šedým. Ale jen několik kroků dále se svitem slunečním se loučí na dobro a rachotem hromovým padá do černé, děsné propasti jedovnické.

Otvor, jímž potok do útrob zemských se vrhá, zeje na samém úpatí dotčené již stěny skalní, 50 metrů vysoké, a má podobu nepravidelného čtyrúhelníka zvýší 2 a zšíří $1^1/_2$ metru.

Přistupme blíže; neb otvorem tím počíná prohlubeň, s níž alespoň poněkud seznámiti čtenáře milé účelem jest těchto řádků.

Propasť jedovnická za dřívějších časů po vlasti naší docela byla neznáma. [1]) Ve starých spisech jednajících o památnostech moravských ani slovem o ní neděje se zmínka; dobou novější arci po různu jmenuje se ve knihách učených avšak nikdo mimo jméno nic o ní nám neumí pověděti. A není také divu, že dlouho a dlouho toliko hříšnou pošetilostí bylo pokládáno odvážiti se do hlubiny strašné a na oko bezedné, z níž ohlušující rachot vodstva rozzuřeného ozývá se neustále na pohroženou: sem až a ne dále! Teprve na sa-

---

[1]) Lotos, ročník 1860.

mém začátku tohoto století odvážil se díla smělého muž urozený a o vědu vlastenskou velezasloužilý, totiž nebožtík *starohrabě Hugo Salm*, jejž propasť jednovnická tak velice zajímala, že nevšímaje si ani předsudkův ani výstrah proskoumati ji se odhodlal.

S nesmírnými obtížemi a odvahou velikou spouštěl se hučivým vodopádem, plazil se po kluzkém kamení a brodil vodou dosti hlubokou, až konečně stanul u hlubiny tak příkrými stěnami obehnané, že nebylo lze proniknouti dále. Zdálo se starohraběti Salmovi, stojícímu nad hřmícím vodopádem, že prohlubeň, do níž voda téměř kolmo se řítí, ne-li bezedna, jest alespoň náramně hluboka. Jak by tedy byl mohl odvážiti se dále, jak odolati zuřivé síle vodopádu slabou silou lidskou?

Pravda, že smělý tento badatel přes všecko úsilí své tehdy jen několik sáhů do temné hloubky se dostal; nic méně nevzdal se úmyslu svého. Několik let později totiž náhodou objevil suchou jeskyni dosti prostrannou něco výše otvoru skalního, jímž potok jedovnický do propasti padá, a sleduje pozorně směr sluje té, poznal brzo, že taktéž vede dolů ku hlavní propasti a to právě v ta místa, kam dolní cestou totiž vodopádem pro příkrosť stěn nebylo možno dostati se. I umínil si tedy, že pokusí se novou touto cestou sestoupiti snad až na dno propasti. Tehdy starohrabě Salm nepodnikl výpravy sám. Doprovázeloť jej několik mužův odhodlaných, jenž všichni potřebnými nástroji byli opatřeni a slibovali si výsledek výpravy co nejlepší. Pomocí provazových řebříkův a lan dostala se expedice sice o něco dále do hloubky, nežli byl starohrabě pronikl při první své výpravě, avšak celkem ani tehdy nevniknuto daleko. Strašná rozsedlina zející z hloubi nedohledné zdála se účastníkům výpravy překážkou nepřemožitelnou, tak že nastoupili cestu zpáteční, přes všecky provazy a řebříky dosti nebezpečnou. Sám starohrabě málem byl by přišel k osudnému úrazu. Ale po nějakých nesnázích konečně všichni přece šťastně vrátili se nazpět.

Po třetí ohledána byla propasť jedovnická v srpnu roku 1856. a sice chválně známým badatelem moravským doktorem *Jindřichem Vanklem* z Blanska, jejž tamější báňský správce *Mládek* a šichtmistr *A. Medrycr* doprovázeli. Výprava ta byla poněkud snadnější nežli obě předešlé; nebo následkem horkého a suchého léta potok do propasti tekoucí vyschl, tak že výletníci téměř suchou nohou dosti daleko vnikli do strašné hlubiny. Nicméně obtíží přemahati jim bylo dosť a dosti. Na začátku nebylo třeba světel; denní svit jako zelenavý magický paprsek nějakým otvorem padá do prvních prostor skalních, až pak zmírá udušen věčnou tmou. Tuto na začátku půda

pokryta jest pískem, štěrkem křemenitým a vápencovým, na němž tu onde otřené a vodou oleptané balvany vápencové spočívají. Místy balvany tak jsou nahromaděny, že cestu zavírají úplně a výletníkům bnď přes skaliny nakupené bylo přelízati nebo pod nimi plaziti se pracně těsnými děrami. Stěny a strop dutin kolkolem tak jsou roz-rozpukány, jako by každým okamžikem vše mělo se sřítiti. Směr propasti dosti daleko trvá západní.

Majíce na pomoc žebříky a provazy, účastníci výpravy šťastně slezli po třech příkrých svazích, jimiž propasť stupňovitě se prohlubuje. Výška každého ze tří svahů těch převyšuje 12 metrů. Poblíž úpatí svahu posledního směrem severním ve stěně skalní otvírá se průlom na spůsob ohromného okna, pod nímž propasť zeje téměř kolmá a 49 metrů hluboká! Odtud výletníci úzkou chodbou jen asi 10 metrů ještě postoupili ku předu směrem severním, načež ustáti musili od výpravy; nebo jedinou cestu, kterou tuto proniknouti lze dále, činí kolmá prohlubeň velmi hluboká. Skalnatá půda vůkol značně sklání se k jícnu strašnému a jen s těží plazíce se po břiše účastníci výpravy dolezli až na sám pokraj hlubiny. Poněvadž světlo pochodní a kahánců havířských nestačilo, vhozeny jsou do hlubiny věchty hořící a smolnice, jimiž prohlubeň až na dno se ozářila. Výlelníky pohlížející dolů do propasti až hrůza pojímala. Bylo na snadě, že těmi prostředky, jež tehdy měli po ruce, do hloubky tak veliké se nedostanou.

Proto umluvili se poodložiti výpravu další, až by pomůcky dostatečnější byly pořízeny. K tomu cíli prachem střelným rozšířiti dali úzkou onu chodbu, která ku prohlubni vede, a sice 7 metrův od jícnu. Na rozšířené místo tam zařízen jest rumpál s motadlem, od něhož provaz přes hřídel vedl až k jícnu samému.

Když se takové přípravy byly staly, táže společnosť doprovázena jsouc několika havíři v září téhož roku jala se pokračovati ve výpravě. Beze všech nehod dolezli v ona místa, kde rumpál byl postaven, a chystali se k pouti povětrné. Pozvolna a s pozorem velikým po provaze spuštěn byl první výletník do černé propasti, kdežto ostatní s utajeným dechem očekávali od něho zvěsti, že také jim dolů lze sestoupiti, Konečně ozval se zespod hlas. Předník odvážlivý zvěstoval, že šťastně dolů dojel, že stojí na pevné půdě a nikde vůkol nepozoruje nebezpečenství nižádného. Po té všichni ostatní výletníci, pokud nebylo jich třeba při hřídelu a rumpálu, spustili se za ním.

Nořidlem změřeno, že prohlubeň obnáší 33 metry. Podobu má studně stěn oblých zšíří desíti až patnácti metrů. Stěny jsou ná-

ramně popukány a jen na málo místech zdobeny krapníkem. Dno prohlubně jest hladká skála vápencová, již vodopád tuto obyčejně dopadající na mnohých místech dutě vyhlodal. Na západní straně pokrývá dno pahorek nakupeného kamení a štěrku hrubého za nímž viděti ve stěně černou puklinu. Tuto ohledavše blíže přesvědčili se výletníci, že tudy právě do útrob zemských vniknouti lze dále. Puklina směr majíc celkem jižní čím dále do skály tím jest vyšší a prostrannější.

Výletníci pustili se tedy do pukliny řečené a jakkoliv tůně hluboké jakož i balvany nakupené mnoho překážely, přece pozvolna na 80 metrů popošli ku předu. Poněvadž půda valně se neskláněla a voda stojatá objevovala se v kalužinách pořád větších, všichni domnívali se, že jsou již na nejspodnějším dně jedovnických propastí a že odtud voda jen malým spádem tlačí se na venek.

Než mimo nadání octli se rázem u kruhovité díry, jíž nová opět propasť přes 15 metrů hluboká se počínala. Nastaly nové nesnáze; ale konečně po nějakých přípravách i tato překážka byla přemožena a výletníci pomocí provazových řebříků sestoupili až na dno prohlubně. A jako na dně propasti prvnější i tuto shledali ve stěně trhlinu, která je směrem jižním asi 50 metrů pod skalami vedla dále. Na této pouti ani tůně ani balvany nakupené nečinily valných překážek, za to však visutá skaliska, která již již padati se zdála, výletníky odvážné tak děsila, že mlčky jen a ostýchavě brali se dále a vystříhali se pečlivě naraziti do stěn rozpukaných, aby snad otřesením skaliska nesřítila se na ně.

Sotva však prošli puklinou nebezpečnou, octli se oproti nedalekého vchodu do jakési prostory nesmírné, z níž vzdálený šumot vod se ozýval a v níž — zakřikl-li kdo — hlas podivně se odrážel a duněl dlouhou ozvěnou. Dostati se dovnitř nebylo nesnadno, třeba bylo jen z řebříků poříditi můstek přes tůni, která před otvorem se rozlévala hluboko a široko. Ale sotva začali svazovati řebříky, ustati musili od díla. S hůry slyšeti bylo volání na poplach a výletníci z pokřiků horníků zanechaných u rumpálu na stráži seznali brzo, že mimo nadání všichni jsou v nebezpečenství velikém. A co se stalo tak nenadále? Nad krajem jedovnickým v tu dobu, co výletníci ve propasti dleli, strhla se bouře a liják veliký, tak že bystřiny z výšin okolních mocným proudem hrnuly se do propasti. Zdálo se, že nikdo z výletníků neuzří už světla denního; nebo při takovém návalu vod návrat viděl se býti takořka nemožným.

Než horníci i v té tísni uměli sobě i ostatním vydatně pomáhati a všickni účastníci výpravy po nesmírném arci namahání a po-

strašeni nemálo z propasti jedovnické přece konečně vyvázli bez úrazu. A když poněkud zapomněli zažitých útrap, rádi by byli expedici dovedli ku konci, kdyby do propasti bylo bývalo přístupu. Potok jedovnický však po několik následujících let vždy značně byl rozvodněn, tak že na novou výpravu nebylo lze ani pomysliti.

Ale doktorovi J. Vanklovi nedala věc ta pokoje; a když vodstvo propastí protékající dlouho a dlouho nevysýchalo, odhodlal se smělý badatel možná-li jinou cestou přece dopátrati se konce propasti. Roku 1860 v měsíci červnu uvedl svůj úmysl ve skutek.

Bylo již řečeno, že před lety nebožtík starohrabě Salm něco výše vlastní propasti jedovnické objevil suchou jeskyni, kterou sice daleko nepronikl, ale přece toho přesvědčení nabyl, že by i tudy lze bylo dostati se do nejhlubších prostor propasti jedovnické. Té myšlenky chopiv se podnikl roku 1860 doktor Vankl pátou výpravu doprovázen jsa šichtmistrem A. Medrycrem, jeho příručím a několika horníky.

Vchod do řečené suché jeskyně otvírá se asi 20 metrů nad spodní branou propasti, jíž potok dovnitř padá, jen něco více na východ, blíže bočnímu pokraji stěny 50 metrů vysoké, o níž jsme se již dvakráte zmínili. Vchod má podobu obyčejné pukliny skalní a přistoupiti k němu je dosti obtížno, poněvadž vylízati se musí po balvanech pohozených, po štěrku a prodírati se hustým křovím lesním.

Sem tedy vypravil se v červnu roku dotčeného doktor J. Vankl se společníky svými. Prošedše otvorem octli se výletníci v suché sluji dosti prostranné zšíří 5 až 9 a zvýší 18 metrů. Ve stropě klenby jest trhlina, která mezi skalními balvany vzhůru sahá až na venek. Z této sluje velmi srázně dolů vede chodba úzká a proto nepohodlná velice, poněvadž mnoho úlomků skalních a štěrku půdu pokrývá, čímž slízání na příkrých místech jmenovitě stěžuje se velice. Délka chodby té obnáší 20 metrů, směr její jest západní. Propracovavše se chodbou touto sestoupili účastníci výpravy pomocí řebříků havířských po dvou kolmých stupních, z nichž prvnější 2 poslednější 11 metrů zvýší jest, na dno dutiny 4 metry široké 9 metrů dlouhé a přes 13 metrů vysoké. Jeskyně vůbec odtud nabývají značné výše jakož i směr jejich mění se na jižní. Dále vede chodba místy až přes 20 metrů vysoká ale za to srázná velice. Výletníci v této části jeskyně mnoho zakusili nesnází, až octli se u velikánského balvanu vápencového, jímž cesta po celé šíři své byla zatarasena. Sotva však přelezli přes něj, stáli na pokrají kolmého srázu 15 metrů hlubokého, po němž šťastně dopravivše se dolů pomocí provazův a řebříků stanuli na hlinitém dně jeskyně velmi prostranné. Ale na hořejší klenbě

tak hrozivě viselo několik volných na oko balvanů, že s obavou velikou všichni pohlíželi nahoru. V těchto místech také cítiti bylo jakýsi silný průvan a z dolejších prostor po chvilkách ozývalo se temné hučení vířících vod.

Na západním boku jeskyně té zdvihá se nevysoká skalka a za ní viděti trhlinu ve skále, kterou možná bráti se dále. Když do trhliny vlezli, slyšeli výletníci silné již hučení vodopádů, z čehož soudili, že nejspodnějšího dna propasti jedovnické asi nejsou velice vzdáleni.

Ale právě tuto výprava nejvíce vázla, ana trhlina jest nad míru těsna a zároveň velmi příkra, tak že i horníci zkušení často v nesnázích byli, kterak řebříky připevniti a že jmenovitě přelízati se řebříku na řebřík bylo místy s velikým nebezpečenstvím.

Než i tyto obtíže překonala odvaha a odhodlanosť a výletníci šťastně asi 24 metry níže dostali se na místo pohodlnější a, jak zdálo se, i bezpečnější. Byl to skalní výstupek dosti široký, který ze stěny boční vyčníval nad propastí více než 15 metrů hlubokou. Všichni účastníci výpravy na výstupku tom stáli připravujíce se k pouti další a ni jeden netušil, že všickni jsou ve velikém nebezpečenství života. Nebyl to totiž pevný, samorostlý výstupek skalní, na němž stáli, byl to volný balvan jen drobným kamením mezi dvěma stěnama zaklínovaný, ba na jedné straně jen hlinou naplavenou k úbočí jak tak přilepený. Teprve když výletníci po řebřících pod balvan sestoupili do prohlubně patnáctimetrové, s hrůzou pozorovali, že před chvílí život všech visel jako na nitce tenounké. Aby snad někdo jiný, kdož odvážil by se jeskyni tu navštíviti, tuto nepřišel k úrazu, odhodlali se šalebný balvan odstraniti s místa nebezpečného. A skutečně síla jednoho horníka dostačila vypáčiti pouhou rukou balvan osudný, který hromovým rachotem dolů se sřítil. Divno věru, předivno, že týž balvan dříve unesl tíži tolika lidí! Výletníci případem tím byli jako omráčeni a mnohý z nich zatoužil po rychlé cestě zpáteční.

Mimo nadání také nebylo již lze ku předu proniknouti mnohem dále; nebo prostora skalní, v níž právě se nalézali, byla sice 10 metrů široká, 15 metrů dlouhá a ku dvacíti metrům vysoká, ale dno její jenom na jediné straně severní bylo schůdné, tak že pohodlně všickni mohli popocházeti, kdežto ostatně nálevkovitě sklánělo se k černé díře přiokrouhlené zšíří 6 zdélí 8 metrů. Z této díry již hromové slyšeti bylo hučení vod a průvan byl tak silný, že shášel světla výletníkům. Sestoupiti děrou ještě níže bylo proto velmi nesnadno, poněvadž přístup k ní pro sráznosť hladké a kluzké půdy byl ne-

bezpečný a jiných pomůcek nežli provazův a řebříků nikdo neměl po ruce. Ustanoveno tedy změřiti ještě hloubku prohlubně, jejížto otvor bylo viděti, a nastoupiti pouť zpáteční.

S výstupku skalního na východním úbočí jeskyně spočívajícího spuštěny jsou dolů věchty hořící, jimiž zrakům výletníkův objevilo se rozsáhlé podzemní jezero na severní straně troskami skalisk z části zasypané. Nořidlem zjištěna jest hloubka propasti 17 metrů; jezero alespoň na tom místě, kde lze bylo do něho spustiti nořidlo, ukázalo se dosti mělkým a ani ne celý metr hlubokým. Není však pochybnosti, že jezero to na jiných místech jakož i vody s ním souvisící jsou hluboky; vždyť již podle děsného hukotu, jenž z propasti zhůru se nesl, bylo patrno, že velikánské spousty živlu tekutého tamo pod skalami řítí se s místa na místo. Za takových okolností bylo by ku dalšímu prohledávání potřebí bývalo též vorů nebo člunů. Tuto tedy uvázla pátá a poslední dosud výprava do propasti jedovnické.

Ale podle mého zdání byl pátou výpravou tou účel vědecký vyčerpán takořka úplně. Od onoho jezera, jež výletníci viděli, přestávají asi všeliké propasti a prohlubně a voda malým již spádem pod zemí béře se do údolí Josefova; řečiště její podzemní asi podobného jest rázu, jako temné koryto Punkvy mezi Macochou a tak zvaným výtokem Punkvy, kde místy nad vodou až ke stropu skalnímu tak nízká vrstva vzduchu zbývá, že ani na voru ani na člunu nemožno plouti ku předu. Pro takové překážky asi také v jedovnické propasti další výprava brzo by došla mezí nepřekročitelných.

Propasť, z níž k účastníkům páté výpravy ozýval se bouřlivý hukot vod, toť beze vší pochybnosti táž velikánská prostora podzemní, u níž čtvrtá výprava se ukončila a z níž taktéž slyšeti bylo mocný šumot vod. Směr a délka dutin podzemních také tomu nasvědčují, že nedaleko toho místa, kde výprava čtvrtá a pátá uvázla, obě hlavní jeskyně, dolejší, kterou voda protéká, a hořejší suchá, spojují se v dutinu jednu.

Celkem při páté výpravě dosaženo bylo hloubky 124 metrů, což také k tomu poukazuje, že jedovnická propasť nemůže již býti mnohem hlubší, poněvadž by pak potok jedovnický, který asi 4 kilometry od Jedovnic v údolí Josefově vytéká na venek, neměl nižádného spádu.

Avšak, nač tolik úsilí, táže se snad čtenář laskavý, nač tolik výprav nebezpečných takořka pro nic a za nic?

Nuž jeden užitek z výprav těch plyne zajisté, že alespoň na jisto postaveno, kterak jedovnická propasť hloubkou svou téměř Macoše se vyrovná a že patří tedy mezi podzemní prostory moravské

největší. Ozdobných krapníků propasť jedovnická arci postrádá, jen na jednom místě — jakož zmíněno — nalezeno jich více. Také pravěké naplaveniny, v nichž by se kosti zvířat předpotopných nebo stopy národů pravěkých byly zachovaly, v propasti nikde se neukázaly; vždyť každé místo bouřlivými vodopády stokrát zajisté již bylo propláknuto, tak že ani dosti mladá naplavenina nikde dlouho nemůže obstáti.

Škoda jen, že nejhlavnějšího účelu dosavadními výpravami přece nedosaženo.

Pravil jsem shora, že potok jedovnický padající do propasti asi 4 kilometry jihozápadně v Josefově údolí a sice mezi dvěma nejpamátnějšími jeskyněmi moravskými, mezi Býčí skalou a jeskyní Evinou, na povrch zemský vytéká a pak spojen s potokem Řičkou u Adamova do Svitávky pílí.

Avšak tvrzení to přece jen spočívá na domněnce pouhé a kdo chce mluviti upřímně, vyznati musí, že dosud ničím není dokázáno nade vši pochybnosť, že onen potok, který mezi Býčí skalou a Evinou jeskyní ze skály dere se na venek, že onen potok týmž jest potokem, který padá do propasti jedovnické. Tuto věc na jisto postaviti hlavním bylo úmyslem doktora Vankla při všech třech jeho výpravách do propasti jedovnické. Účelu toho arci nedosáhl. Takto až dosud *ani jedné* podzemní řeky moravské tak důkladně neznáme a hydrografie moravská ve příčině té vykazuje mezery velmi značné. A podle všeho mezery ty sotva vyplní se brzo; nebo bylo by s velikým podivením, kdyby za materialistického směru dob nynějších někdo i život v nebezpečenství dáti odvážil se za účelem pouze ideálním, pouze vědeckým, jakož záslužný náš badatel doktor Vankel již několikráte učinil ve prospěch důkladné vlastivědy moravské.

Drobnosti historické.

Znamení smrti. Balbín ve spise svém, který „Miscellanea historica regni Bohemiae“ se zove, zmiňuje se o některých staročeských rodech panských, při nichž zachovávaly se jisté pověry dědičné, jmenovitě co do určitých znamení smrti. Takto prý mocným *pánům z Růže* pokaždé ukázala se Perchta z Jindřichova Hradce, *Bílou paní* zvaná, kdykoliv rodině té nějaké neštěstí hrozilo nebo někdo měl umříti. Podobné vidění také *Švamberky* poděsilo prý několikráte na hradě jejich Krasikově a *pány z Dubé* a *Lipé* na

zámcích v České Lípě a Tolnštejně; a vždy prý vidění ta předcházela události osudné. — Pod Velikými Horkami ve kraji boleslavském v kostelíčku památném pohřben byl druhdy rytíř *Jiří Vančura,* jehož kámen náhrobní také prý dával jistá znamení smrti; nebo kdykoliv prý zarosil se vlhkostí neobyčejnou, vždy někdo z potomků Vančurových se světem se rozloučil. Taktéž rodina *Kolovratů* za zlé znamení pokládala, když zarosil se náhrobní pomník Alberta staršího pána z Kolovratů, zemřelého roku 1391. Pomník ten posud viděti lze v področovském (kraj žatecký) klášteře augustiniánském. — *Šternberkové* opět děsívali se zlou předtuchou, když kostel v Nepomuku noční dobou nápadně byl osvětlen; neboť záře ta prý vždy věštila záhubu a sice záhubu některého pána z rodu toho, když od pravé strany oltáře sršela, a smrť některé paní Šternberské, když svítila od strany levé. — Rytířové *Strojetičtí ze Strojetic* ve kraji žateckém zase bílé vrabce za věštitele smrti pokládali. — *Lobkovicům* tajemný hlahol zvonů býval výstrahou a *Malovcům* plaménky, jež po způsobě bludiček prostorami zámku Kamene ve kraji táborském prý poletovaly. — Rodina *Martiniců* zanedlouho prý některého příbuzného oplakávala, kdykoliv za nočního šera ozářila se kaple svaté Anny ve Smečně kraje pražského, a rytířům *Nebilovským* vždy prý ubyl člen rodiny, když svíčky na oltáři rodinném samy sebou pozhasínaly. — Na hradě Rabím Balbín sám viděl rakev černým suknem potaženou, z níž prý vždy děsný rachot se ozval, když někdo z rodin *Dlouhoveských*, *Častolovicův* a *Chanovských* měl umříti. — Nejvíce však pověrám podobným hověli páni *Přichovští.* Každému členu rodiny té zvěstována prý byla smrť nějakým znamením, buď hlaholem rohů, buď drnkotem zbraně, buď řehotem koňským nebo psím štěkotem, buď kamenem, který ruka neviditelná k nohám toho kterého vyvolence Morany pohodila. Někdy prý arci znamení tato také selhala. Ale najisto prý někdo z Přichovských umřel, když socha svatého Jana evang., která na oltáři přestickém (kraj plzeňský) vedle erbu rodinného stála, na dlažbu kostelní se povalila. J. H.

Gregoriánský kalendář a sněm moravský. V pamětné knize města Prostějova, která pochází z konce šestnáctého století, zachovala se mimo jiné zajímavá poznámka ze dne 30. června roku 1586. o tom, kterak kalendář Řehořův na Moravě byl zaveden. Ze současné zprávy té zároveň velmi zřejmo vysvítá, že tehdejší sněm moravský ústavní právo své vzhledem k zákonům zemským nerad si dal zkracovati. Napřed vykládá pisatel nejmenovaný, že stavové čeští napravený kalendář papeže Řehoře XIII. podle mandátu císaře

Rudolfa II. leta Páně 1584. přijali. Ještě v lednu roku jmenovaného správný letopočet v Čechách byl zaveden, tak sice, že po šestém dni téhož měsíce čítal se hned den sedmnáctý. Dále vykládá pisatel, že sice téhož roku v měsíci lednu také stavové markrabství moravského valný sněm měli v Olomouci, avšak opraveného kalendáře Řehořova podle mandátu císařského nepřijali, poněvadž naporučení císařské dříve než sněmovní snešení se stalo. Tak prý se událo, že veliká noc s jinými výročnými svátky o čtyři neděle v Čechách dříve slavena byla nežli na Moravě a mnohým přes svět pracujícím se přihodilo, že některých svátkův ani jednou neslavili. Z líčení toho na jevo jde, že ono nařízení císařské přímo dáno bylo úřadům moravským a opomenuto při věci schválení stavovského. Aby tedy stavové uhájili práva svého, nedali mandátu Rudolfovu souhlasu a rozešli se. Teprve dne 8. července roku 1584., když opět moravský sněm sešel se v Olomouci, stavové nový kalendář přijali a dali nařízení, aby téhož roku na Moravě po dni 4. měsíce října čítán byl hned den 14. A tak — končí pisatel poznámku svou — kalendář od toho času jde, a každý svátek pohyblivý o deset dní *později* přichází, čehož hospodářům při prácech šetřiti jest potřebí. J. H.

O erbu markrabství moravského. Nejstarší erb moravský docela stejný byl s erbem českým, totiž *lev o dvou ohonech.* Že erb našeho markrabství takový zajisté byl alespoň koncem XII. a začátkem XIII. století — o dřívějších dobách ve příčině té nic se neví — zřejmo dokazuje šest listin v diplomatáři moravském uveřejněných z roku 1199., 1210. (asi), 1213., 1213., 1220., 1223., (Cod. dipl. Mor. T. I. p. 354., T. II. p. 65., p. 66., p. 69., p. 112., p. 147.) na kterýchžto listinách *markraběcí erb* pečetní zcela zřetelně dvouocasého lva zobrazuje. Avšak již roku 1233. na listině, jíž markhrabě Přemysl, právo patronátní při kostele přimětickém potvrzuje (Cod. dipl. Mor. T. II. p. 250.), přivěšena jest pečeť, na které *poprvé* shledáváme *orlici* jakožto markhrabský erb moravský; arci ještě na třech listinách pozdějších (z roku 1247., 1250. a 1251.) dvouocasý lev se objevuje, načež starý erb ten zaniká úplně. — *Kostkovaná* orlice poprvé značí se na pečeti jedné listiny z roku 1286. (Cod. d. M. T. IV. p. 310.) než pečeť ta není dosti zřetelna. Velmi krásně a zřetelně za to viděti kostkovanou orlici na listině krále Václava II. z roku 1297., kterouž listinou se patronát u svat. Petra v Brně tišnovskému klášteru odevzdává (C. d. M. T. V. p. 71.) a podobně na mnohých listinách pozdějších.

O barvách moravských až do druhé polovice XV. století nemáme dokladů žádných. Teprva roku 1462. poprvé o nich zmínka

se děje a sice ve privileji císaře Bedřicha III. kterýžto panovník povděčen jsa za to stavům moravským, že zároveň s Jiříkem Poděbradským na pomoc mu přispěli proti odbojným Vídeňákům a stavům rakouským, listinou řečenou povolení dal, aby dosavádní erb moravský (totiž orlice — hlavu mající v pravo obrácenu a opatřenu korunou — *bílo a červeno kostkována v modrém poli*) pro příští doby přeměniti se směl na *zlatě* a *červeno kostkovanou* orlici v poli modrém ....ut.... scacatam Aquilam, rubeo siue Aureo colore mixtim superductam scacherii ad instar debeat deferre et habere . . . " Jsouť tedy od roku 1462. vlastní barvy moravské *červená*, *zlatá* a modrá, ačkoliv od těch dob velmi zhusta i úředně užíváno bylo starší trikolory červeno-bílo-modré, ba tato dobou nejnovější takořka úplně zase zavládla. K ktomu přispělo také zvláštní nedopatření, jež událo se roku 1836. Tehdy totiž za příčinou nedávného nastolení císaře pána Ferdinanda I. výnosem úředním rozhlášen jest heraldický popis erbu císařsko-rakouského. Avšak v popisu tom nedbáno řečeného privileje z roku 1462. a erb moravský ustanoven v takové podobě, jakou měl před rokem 1462. Tehdejší zemský výbor moravský ihned ohradil se proti tomu patřičně a žádal, aby v císařském erbu odznak moravský podle privileje císaře Bedřicha III. byl poopraven. Na to zemskému výboru od předsedy císařské dvorní kanceláře dne 7. dubna roku 1838. bylo zděleno, že skutečně nedopatření stalo se při sestavování císařského erbu vzhledem k odznaku markhrabství moravského; než náprava chyby té v samém erbu císařském proto že není již možná, poněvadž publikace erbu toho nejen uvnitř říše se stala, nýbrž i ve více státech zahraničných, kdekoliv Rakousko má své zástupce; avšak že nedopatřením tím nikterak nezrušuje se platnosť privileje z roku 1462. a že stavové moravští i na dál přidržovati se mohou takových odznaků zemských, k jakým privilegium ono je oprávňuje, totiž orlice červeno-*zlaté* v poli modrém.

J. H.

Rozhledy literární.

Čeština v Opavsku. Rozprava historicko-gramatická. Napsal V. Prasek. V Olomouci, nakladatel Vlad. Žákovský.

S upřímnou radostí vítáme tento spisek, který nemá sice než 31 stran avšak pojednáno v něm o látce velmi zajímavé. Prof. Prasek, chvalně známý svými pracemi gramatickými, dovozuje ve spisu svém, že v Opavsku t. j v tom území nynějšího Rakouského a Pruského Slezska, kteréž druhdy pode

jmenem Holešicko zvláštní župou země Moravské bylo,[1]) od dob nejstarších vládl jazyk slovanský a sice jazyk český, nikoli pak, jak někteří tomu chtějí, jazyk polský anebo nějaká slátanina českopolská (wasserpolakisch). Podle toho dělí p. Pr. rozpravu svou na dvě části, na historickou totiž a gramatickou. V prvé založené na bedlivém studium pramenů historických ustanovuje přede vším meze starého Opavska a vypočítává ty osady, které nepochybně českým lidem obydleny byly, načež hned rázné příznaky jazykové na přetřes béře, kterými se dotvrzuje, že v osadách těch *česky* se mluvilo, probíraje poměr hlásky *h* a *g*, pak hlásky *ę*, *ą*, *r*, *l*. Dokázav na základě listin přesných, že v Opavsku od nepaměti mluvilo se česky, p. Pr. podává nám „krátký přehled dějin řeči české v Opavsku,“ přehled to velezajímavý a velmi poučný zvláště těm, kteří neznajíce dob a poměrů minulých nejinak se domnívají, nežli že odjakživa v Opavsku a Krnovsku vládl jazyk německý. Ti z rozpravy páně Praskovy naučení vzíti mohou, že sice domorodý český jazyk v krajinách těch německou kolonisací v 13. a 14. století poněkud obmezován byl zvláště v městech, že nicméně však od dob husitských bujně český živel se zmohl, ana šlechta dříve na velikém díle poněmčená se zčeštila a tím i veškera správa politická i soudní v zemi českým šatem se přioděla tak sice, že sněmovní jednání, desky zemské a zřízení zemská jazykem českým se vedly. Bylotʼ to zásluhou ovšem stavů vyšších t. j. panstva a rytířstva, kteří jsouce v ustavičném styku se stavy českými i moravskými toho nedopouštěli, aby jazyk český z veřejné správy zemské tak vyobcován byl, jak to mnohá města podlé příkladu Slezského učinila. Krásný příklad vlasteneckého smýšlení vyšších stavů zachovaný z r. 1561 podává p. Pr. na str. 18 rozpravy své, kde stavové Krnovští ku knížeti svému Frydrychovi, markrabí Braniborskému se pronesli takto: „Co se pak dotýče žádosti knížecí J. L. aby s knížetem J. L. o věci a potřeby zemské německy jednati měli, toho se nám učiniti nevidí, nebotʼ toto knižetství užívá řeči *moravské* a spravuje se od časů nepamětných právem a zvyky moravskými. Nás je velmi mnoho, kdož německy neumíme, jiní umějí a rozumějí málo, ale není mezi námi nikoho, *kdožby se opovážil, ve věci tak vážné a obecné mluviti německy.*“ A tak zůstaly věci v Krnovsku až do druhé polovice věku 17.; když totiž za války třicítileté obyvatelstva, které v rovinách žilo a českým jazykem mluvilo, drahně ubylo, zmohl se živel německý a následkem toho ustanoveno r. 1662, aby při soudě Krnovském německy se jednalo a vklady do desk též jazykem německým se činily. V Opavsku t. j. v nynějším knížectví či vévodství Opavském vládla čeština až do století 18., ana ještě r. 1747 Marie Theresia potvrdila zřízení zemské po česku, až konečně i zde po r. 1755 němčina jazyk český naprosto ze soudu i z desk vytiskla. Mohlo se to ovšem jen státi poněmčováním vyšších stavů, které od sklonku 17. století kvapně se zmáhalo tak sice, že k. p. páni

[1]) Prof. Prasek praví, že Holešicko pod správou knížat čili *markrabí Olomuckých* i markrabí Moravských bylo. Přesně historicky o *markrabích* Olomuckých mluviti nelze; nebotʼ Morava stala se teprva r. 1197 markrabstvím a Přemyslovci ti, kteří před rokem tím krajiny v Moravě drželi, nebyli markrabími, aniž kdy toho titulu měli, nýbrž bývše nějakou krajinou od vévody (nebo krále) českého poděleni jmenovali se jen knížaty (dux, princeps).

z Vrbna, kteří ještě r. 1693 dávali listy české v Opavsku, v 18. století již zapomněli řeči mateřské a nyní již ani se nepíší starožitným jménem svým „z Vrbna“ nýbrž německy „Würben.“ Tato část rozpravy páně Praskovy jest nad míru poučna a mohla by se mnohými doklady rozšířiti!

Ku konci přičinil p. Pr. hláskoslovný přehled, kterak nářečí Opavské se má k řeči polské a k české spisovné, kterýžto přehled jsa na methodě vědecké založený bude vzácným příspěvkem všem, kteří nářečoslovím slovanským se zabývají.

Sněmy České od léta 1526 až po naši dobu. Vydává královský český archiv zemský. Sv. I. Nákladem král. čes. zem. výboru.

Kdo jen poněkud život veřejný našich předků z historie zná, toho tajno není, že život ten těžiště své měl ve sněmích zemských. Co kolivěk země se týkalo, o tom rokováno na sněmích, jichžto usnešení nám tedy podávají věrný obraz vývoje státního ve věcech politických, soudních i socialních. Ten bylby na omylu hrubém, jenž by domníval se, že tak zvané zřízení zemská (Landesordnungen) jsou úplným zákonníkem, jehožto znalostí čtenář i známosti úplné starých zákonů zemských nabývá. Naopak jisto jest, že ona zřízení zemská jen velmi skrovnou část snešení sněmovních obsahují, a sice na větším díle taková snešení, která se vztahují k věcem soudním, ač ovšem také do nich přibrány bývaly články o minci, policii atd. Vedle těchto zřízení zemských zůstávala však v plné platnosti zákona veřejného všecka ostatní snešení sněmovská učiněná o věci kterékoli, ač do tištěných zřízení zemských nevešla. Kdo tedy zákonodárství zemské podle všech všech jeho stran poznati chce, tomu nesluší přestávati na zřízeních zemských, nýbrž nezbývá mu, leč vážiti také sněmy zemské samy, v jichžto snešeních najde látku přehojnou nejen co se týče státních poměrů, historických příběhův a diplomatických vyjednávání, nýbrž také socialních, soudních, národohospodářských věcí; a právě v příčině té převyšuje látka sněmy podaná daleko to, co zřízení zemská obsahují. Za tou příčinou velikými díkami zavázáni jsme vydavatelům díla svrchudotčeného panu archiváři zemskému dru. Gindelymu jenž část německou a panu Dvorskému, jenž část českou rediguje, že v práci tak důležitou se uvázali, ani tím otevřeli hojný zdroj k dějinám domácím, jehožto praménky jednotlivé posud v různých archivech domácích i cizích ukryty byly. Svazek první díla tohoto ve velmi slušné úpravě vydaného obsahuje na 80 arších kvartových sněmy od r. 1526—1545; počíná tedy dobou tou, kdy rod Habsburský na království České volen byl. Nebylo by zajisté proti přání historiků našich, kdyby do díla tohoto se byly přijaly také sněmy z roků dřívějších; neb Archiv Český Palackým vydaný nepřijal všech sněmů starších a nad to jest většina svazkův Archivu již rozebrána, tak žeby páni vydavatelé velice se zavděčili, kdyby dílo své později na spůsob právě dotčený doplnili.

Der Přemysliden Thronkämpfe und Genesis der Markgrafschaft Mähren. Von Wenzel Johann Koutný. Wien 1877. Str. 77.

Dějiny Přemyslovců braly se ve 12. století proto živým proudem, poněvadž proud ten vniternými válkami také krvavým byl. Zvláště zakusila Morava tehda trpkých osudů, poněvadž na oudėly rozdělena byla, jež jednotli-

vým Přemyslovcům za apanáži dávány byly. Celé 12. století jest v našich dějinách naplněno zprávami o ustavičných válkách vzniklých z nesvornosti oudělních knížat Moravských, z nichž jeden hned Brněnsko, hned Olomoucko, hned Znojemsko, hned více oukrajů na jednou držel, tak že toto občasí našich dějin velmi spleteno a nepřehledno jest. Pojednání, které nám před rukama jest, snaží se na základě bedlivého, svědomitého a bystrého zkoumání pramenů do spletků těch uvesti jakýsi přehledný pořádek a rádi to půjčujeme, že věc se panu spisovateli podařila. Vytknul sobě úlohu udati příčiny, pro které právě z vnitřních rozbrojů Přemyslovců římšti císařové příležitosť najíti mohli, aby r. 1182 z těla státu Českého Moravu za samostatné t. j. ne od Čech, nýbrž od říše německé závislé markrabství vyřízli, událosť to, která původem byla, že země Moravská, byvši dříve oudem bezprostředným státu českého jako nějaká provincia Pilsnensis atd., již na časy příští markrabstvím zůstala, když r. 1197 Přemyslovec Jindřich Vladislav také od panovníka Českého za markrabí Moravské uznán byl. Líčení páně spisovatelovo jest tak průzračno, že hledě k zapletenosti předmětu všeho uznání zasluhuje. Z jednotlivostí vybíráme jen, že po důkazu spisovatelem podaném (str. 4I—45) již nebude lze pochybovati, jakoby jména Kunrat Ota značila dvě od sebe rozdílné osoby, nýbrž že to jest osoba jedna, Kunrat Ota totiž, oudělní kníže Znojemský, jenž r. 1182 prvním markrabím se stal. Náležitě také vytknul pan spisovatel *právo volební,* jež stavům českým při přijímání vévody nebo krále náleželo, kterého ani Břetislavovým zákonem ani tehdáž, když Čechy královstvím se staly, stavové se nevzdali (str. 25. 73. 74.) — Co se týče onoho Primezla *marggravius* de Moravia, jehož spisovatel na str. 48 dotýká, připustiti lze mimo náhled Dr. Fickerem pronesený, že to jest snad lapsus calami písaře na místě *burggravius?* —

V. Brandl.

Karl's von Žerotín böhmische Bibliothek in Breslau. Von Dr. Beda Dudík. O. S. B. Prag. Verlag der k. b. Gesellschaft der Wissenschaften. 1877.

Kdo četl četné „spisy Karla Staršího ze Žerotína“ a jeho „Sněm r. 1612 držaný,“ jak je výtečnými úvody a vysvětlivkami opatřené náš slovutný p. archivář Brandl nákladem Matice moravské vydal, poznal sám s dostatek, že Karel ze Žerotína nejplnější měrou zasluhuje chvály té, jížto dějiny vlasti naší pána toho vyslavují, nazývajíce jej přední ozdobou a chloubou národa našeho v časech ohromných zápasů, největším státníkem moravským, který politickým věhlasem nade všechny pány české v tehdejší rozbouřené době předčil a Kassandřiným hlasem zvěsto al zbědovaný konec odboje pánův českých a který při každé příležitosti a proti všem, byť sebe mocnějším odpůrcům, neohroženě bránil práva jazyka českého v životě veřejném a jemu o živý svět ukřivditi nedopustil. V nejskvělejším lesku září zajisté jeho loyalnosť ve známém výroku, jejž k Fridrichovi Falckému k věrolomnosti jej přemlouvajícímu učinil: „Nad život a nade všechny výhody zemské vážím sobě cti rodinné a raději volím umříti, než abych potomkům svým zůstavil skvrnu zpronevěřilosti.“

Pro toto vzorné vlastenectví jakož i pro vše ostatní výtečné vlastnosti jeho jest všecko, cokoliv jméno slavného muže toho připomíná, každému

upřímnému národovci velemilo a draho a tudíž také s radostí vítáme spis p. Dra *Dudíka,* vystavující nám obraž duchové družiny velikého státníka dotčeného v jeho dobrovolném vyhnanství. *Radost naše toliko umenšena tím, že se p. spisovateli vidělo za dobré, jazykem německým vydati spis, jenž přirozenou povahou svou — uváděním samých českých nápisů kněh jazykem naším psaných — jest z dobré polovice český a jak snadno na rozum jde, toliko od českých literátův a neliterátů vzdělaných čten bude.*

Než buď si, že p. dr. Dudík jednal proti mysli naší, přece jsme jemu povděčni, že se v práci tu uvázal a nám úplný obraz české knihovny Žerotínovy ve Vratislavi uložené podal. Shledáváme tam asi 22 spisy, kterýchž Jungmann v historii literatury české nezaznamenal, bez pochyby proto, že jich neznal a ještě několik jiných, kteréž ani v Rukověti Jirečkově uvedeny nejsou.

Dobře dí p. dr. Dudík hned na začátku spisu svého: „Pověz mi s kým obcuješ a já ti povím, kdo jsi čili pověz, jaké knihy čteš a já ti řeknu, jaké v sobě chováš city a názory.“ A již s tohoto stanoviska není nezajímavo poznati bibliotéku českých kněh, kteréž velikému státníku našemu a upřímnému bratru českému byly společností u večer jeho života, skytajíce mu ve vyhnanství útěchu i naději, že Bratři čeští tehdáž rozptýlení opět uznání a poklidu dojdou.

P. spisovatel předesílá stručný životopis velikého Moravana našeho, nám již ze spisův Matice moravské dosti známý a vyličuje, kterak Karel ze Žerotína, dobrovolně sdíleje vyhnanství s Bratřími, ve Vratislavi sve sídlo zarazil a tam také značnou biblioteku založil, kteráž po jeho smrti l. 1636 dědičně přešla na jeho vnuka Karla Bruntálského z Vrbna, jenž ji v závěti své na památku slavného děda svého městu Vratislavi v dar zůstavil. Vykonavatel závěti té, Václav hrabě z Vrbna, odevzdal ji prokuratorem Matoušem z Kaltenbrunu r. 1641 úplně městu, kteréž ji uložilo u farního chrámu sv. Maří Magdaleny. Vedle bohoslovných a polemických spisů byly v ní v přehojném počtu knihy právnické, lékařské, latinští klassikové, spisy svatých otcův a jiné knihy v rozličných jazycích. Mezi nimi nalezala se i veškera česky sepsaná díla, jež ve zvláštním katalogu zaznamenána byla, kterýž r. 1644 při slavném otevření knihovny Magdalenské do hlavního katalogu pojat byv, až podnes se v něm chová. L. 1863 umistěna byla knihovna tato se dvěma jinýma ve staré radnici ve veliké pěkně upravené síni, ozdobené dvěma mramorovýma tabulkama, kteréž v latinském jazyku připomínají dva hlavní dárce knihovny té, *Karla ze Žerotína,* jehož i původní podobiznu z mládí tam viděti, a *Tomáše Rhedigera.*

A nyní následuje popis veškerých českých kněh Žerotínových podle seznamu z r. 1644. Jsouť obsahu rozličného: náboženského, lékařského, dějepisného, politického a právnického. Spisy obsahu náboženského počtem nadvládají. Pak uvádějí se sborníky čili svazky, v nichž sebrány a v jedno spojeny jsou spisky rozmanitého obsahu: politického, náboženského, hospodářského, mluvnického, dějepisného. Načež následuje popis rozličných tam uložených rukopisů českých k dějinám vlasti naší (kp. kronika Martina Perničky česká) aneb k náboženstvi se odnášejících, mezi těmito vyskytá se i rukopis ze století 16. s nápisem: „Učitele velikého svatého Jana Zlatoústého o pokání pravém a neošemetném.“ Vůbec shledáváme v knihovně této mezi náboženskými spisy také katolické, ačkoli Karel ze Žerotína jinak hor-

livým byl bratrem českým. Konečně připojeno k bibliotéce Žerotínově ještě několik rukopisů, kteréž sice k ní nenáležejí ale k českým dějinám se odnášejí, vyjmouc jednu kroniku uherskou, kteráž rokem 1333 končí a jejížto opis také v národním museji peštském se nachází.

V poněmčené Vratislavi jest česká knihovna Žerotínova mrtvým kapitalem, jímž nikdo se nežičí a duchovním pramenem, z něhož nikdo nečerpá. Nebylo-li by dlužno a slušno, aby duchovní majetek jednoho z největších Moravanů na Moravě, na př. v Brně, uložen byl a země, kteráž jej chloubou svou nazývá, aby si duchovní majetek ten vyjednáváním s radou obecní ve Vratislavi opatřila?

Matěj Procházka.

Srbské národní pohádky. Ze sbírek V. Karadžiče a A. Nikoliče přeložil J. Z. Veselý. Nákladem Mikuláše a Knappa. — Vydány posud tři sešity, v nichž obsaženo 37 pohádek.

Český překlad *srbských* pohádek *národních* pořízený panem Veselým v překladové naši literatuře zjevem jest tak zajímavým, že ho nemůžeme pominouti mlčením. Jsmeť ode dávna již zvyklí malomocně dívati se tomu, kterak jazyk náš překlady všelijakých škvárů napořád se kazí a przní, ale aby někdo překládaje *z příbuzného jazyka slovanského* a nad to *plod Musy prostonárodní* tak barbarsky sobě vedl a tolik hrubých germanismů nadělal, toho posud neměli jsme v literatuře naší příkladu. Pan Veselý nezná české deklinace, o české skladbě, české frazeologii nemá ani zdání, jeho sloh tak jest nemotorný, jako by jak živ slova českého nebyl četl. Že sloh pohádkový má své zvláštnosti skladebné, svou vlastní frazeologii, jakož se o tom pilným čtením vzorných pohádek Erbenových, Kuldových, Boženy Němcové a j. snadno přesvědčiti mohl, na to pan překladatel ani nepomyslil. Kdyby pan Veselý jen malinký měl rozhled po naší literatuře pohádkové, byl by věděl, že šest pohádek jeho sbírky (č. 4., 5., 12., 17., 21., 22.) už naším nesmrtelným K. J. Erbenem mistrně přeloženo bylo. (Vybrané báje a pověsti národní č. 22., 160., 69., 66., 27., 3.) Kdyby byl nevyrovnané tyto překlady Erbenovy srovnal se svými bídnými pokusy, byl by zajisté na ten čas nechal tak a učil se napřed české mluvnici, české skladbě a frazeologii, českému slohu pohádkovému pilným čtením výborných vzorů, jichž právě v oboru tomto hojnosť máme v literatuře domácí. Že z takového překladu nelze nám souditi o aesthetické ceně a literárním významě pohádek srbských, rozumí se samo sebou, neboť bídným a nemotorným překladem pana Veselého všecek pel setřen z utěšených těchto kvítků poesie prostonárodní. Promluvíme tudíž o překladě samém.

Pravili jsme, že pan překladatel nezná české deklinace. Tuto několik toho dokladů. Lokalů: na klín*u* (19[1]), ve sklep*u* (37), na sud*u* (37), v koryt*u* (165), na kolen*u* (195), v kout*u* (226) a p. nikde jsme posud ani neslyšeli ani nečetli, v těch příčinách drží se posud všude správný lokal v *ě*. — Z krv*i* (122) není správný genitiv, nýbrž z krv*e*, manžel nemá v nom. pl. manžel*ové* (162), nýbrž manžel*é*. Že substantiva v-*men* zakončená svoji zvláštní deklinaci mají, o tom pan překladatel také nic neví, píšeť: na temen*u* (13, = temeni), po řemen*u* (19, = řemeni), konec toho řemen*u* (19,

[1]) Čísla znamenají stránky překladu.

= řemene), ku pramen*u* (168, = prameni). — Jako dativu za lokal, tak zase v náhradu lokalu za datív užívá: k paláci kněžnin*ě* (70, = kněžninu). Že *křídlo*, jsouc rodu středního, nemá v instr. dualis křídl*a*ma (205), nýbrž křídl*o*ma, o tom se mohl z každé mluvničky poučiti. Zajímavý jest superlativ *nejdobřejší* (130)!

Co se skladby týče, tu přede vším zajímavo jest čísti, kterak pan Veselý s náměstkami zachází. Velmi oblíbena jest mu náměstka *tento, tato, toto,* užívať ji 1. kde jí vůbec třeba není: Tím jaksi přemluvila mladíka, že *tento* slíbil (5). Ale syn po čase opět zatoužil po světě, a poněvadž *tento* nedal se nižádným spůsobem přemluviti, vyvedl jej otec (5). Nyní pozoroval dívku, která byla oběd přinesla; *tato* byla silná, zdravá a krásná (9). Dívka nosila prsten a byl jí *tento* velmi milý (52). Pták upustil ze zobáku vlas, kterýžto *v tomto* nesl (65). Huna hodil chléb havranu, aby *tento* hladem zahynouti nemusil (67, m. aby nezahynul). Vydej se na cestu a *na této* potkáš muže (142). Nasekal něco (sic!) trávy a vrátil se *s touto* (175). — 2. Kde by stačila náměstka *on, ona ono:* Položil lebku do praku a zatočiv *tento* (= jím) nad hlavou (14). Nařezal řemeny (sic) a učiniv *z těchto* (= z nich) dlouhý řemen ... (19). Vystavěl pro žábu komoru a dal jí *do této* (= do ní, 62). Na to vzala žába kus papíru a napsala *na tento* (= naň) několik slov (62). Osud otevřel truhlu a počal *z této* (= z ní) malé skořepiny rozhazovati (153). Vyběhla ven, aby tchyni spatřila, ale když *tuto* (= ji) uviděla ... (166). Vzpomněl si na lískový oříšek a chopiv se *tohoto* (= ho) tázal se (182). Car obrátiv se ku svým radům tázal se *těchto* (= jich, 203). Carová smíchala pálenku do (sic) vína a přemluvila cara, aby *z tohoto* pil (= aby se napil, 204). 3. Kde by lépe bylo substantivum opakovati: Muž jak mile znamenal, že pro *tohoto* (= draka) nelze mu pokladu vyzvednouti, pravil mu třikráte, aby *se odtud vzdálil* (= aby uhnul, 191). Přišel do velikého města, které ..., a *v tomto* se procházeje spatřil (= procházeje se městem, 220). 4. Kde by stačilo prosté *ten, ta, to:* Muž byl tím*to* velice potěšen (184). Car to*to* uslyšev podivil se (202). — Zbytečně užívá pan Veselý demonstrativných korrelativ: Dvořané vyřídili Stojšovi (*to*), co byl drak pověděl (104). Tak se po právu stalo. jak (*to*) byly zasloužily (75). *Ten, který* (= kdo) do pekla vstoupí, hned se spálí (90). Nalezl-li by se *někdo, který* by (= kdo by) zajíce přinesl (104). — I ostatních náměstek nesprávně užíváno: Byl od Víly šípem poraněn, ale potom od *téže* (= od ní) opět vyhojen (192). Mlynář tento *ale* (sic!) byl kouzelníkem. (*On*) se proměnil v supa (81). Neděle pravil: (*Ona*) mně po právu náleží (196 — v obou větách *on, ona* zbytečno). Přišla jsem, abych se dcery tvé otázala, zda by *mě* (= mi) o něm *cosi* (= něco) pověděti mohla (125). I *jej* (= jeho) poslal (173). Jel do lesa *jemu* (= sobě) naznačeného (212). V lese spatřil naznačený *jemu* (= sobě) dům (181). To vše sním *samoten* (= sám, 6.) Syn *samoten* (= sám) v zámku zůstal (37).

Číslovky jeden p. překladatel užívá po spůsobu členu neurčitého: Pán vzal *jeden* vůz s sebou (26). Tu vyňal pán *jeden* peníz a pravil (54). — Místo číslovky *jeden* čteme jediný: Nemožno, aby *jediný* tolik snědl (6). — Chybně užito číslovky základní místo *druhové* v těchto větách: *Dvě* (= dvoje) pečení chleba (99). Hodil jím daleko za *čtyry* (= čtvery) hranice (102). — Podílnosť bylo označiti předložkou *po* v této větě: Car každému synu dal jednoho koně (18) = Car dal synům po koni.

Sloveso, tato chlouba jazyka našeho, p. Veselým zmrzačeno až běda. O slovesech končicích, trvacích a opětovacích, o českém imperativě a prohibitivě a m. j. p. překladatel jakoby ani tušení neměl, buď jich docela zanedbávaje aneb užívaje za ně všelikých opisů německých: Jabloň každou noc kvetla a *dala* (= dávala) ovoce (30). Otaž se, proč mi otec a matka *nezemrou* (= neumírají, 150). Již jich stará *skorem dohonila* (= doháněla, 181). Vypraviv se na cestu *šel* (= chodil) od místa k místu (221). Oheň byl *blízký uhasnutí* (= uhasínal, mor. dohořéval, 224). Zvěř se *rozutekla* (= rozutíkala, 225). Podobného cos nikdy jsem doma *nedělala* (= takového nic jsem doma nedělávala, 226). Nepřišel jsem, abych tě z carovy dcery *vyhnal* (= vyháněl, 233). Naučil jsem se *zhotoviti* (= hotoviti) umělé brejle (77). Jak se *počalo* rozednívati (= jak se rozednívalo, 36). Pak *počali* jísti (= dali se do jídla, 9). Stařena *počala* plakati (= dala se do pláče, 180). Stařena *chtěla* jej přemlouvati (= přemlouvala jej, 45). Bratrům *nepodařilo se s dobrým výsledkem stromu stříci* (= bratři stromu neuhlídali, 31). Pravil, aby ho na hlavě *málo šimrala* (= pošimrala, 10). Když *byli* takto všude *chodili* (= všecko pochodili, 21). Princ *tasil* šabli (= vytasil, 36). Car se tomu *smál* a pravil (= zasmál, 118). Car nemohl se tomu *dosť nadiviti* (= vynadiviti, 141). Spěchal k ní, aby ji *líbal* (= políbil, 145). Z těch všech, kteří tam až posud *šli* (= vešli), žádný se nenavrátil, 173). Když se *blížilo ráno* (= když se rozednívalo, 32). Když *nastalo ráno* (= když svitalo, bylo na úsvitě, bylo ráno, 184). Když *nastal den* (= když se rozednilo, 58). Když se *večer přiblížil* (= když se svečeřilo, 132). *Nechci* jich prodati (= neprodám, 128). Když to vše byl carův syn uslyšel, *chtěl* se lítostí usmrtiti (= div se neusmrtil, 34). *Nedej* mne nikomu (= nedávej, 33). Ty však *nevezmi* z těch věcí pranic (= neber, 64). Jenom mi *neubliž* (= neubližuj, 115). *Nelekni se* (= nelekej se, 132). Až nalezneš dívku, *neoddej* se s ní (= neoddávej, 214).

Neméně chyb hrubých p. Veselý nadělal proti nauce o pádech prostých i předložkových: Nařezal *řemeny* (= řemenů) z kůže (19). Přineste léčivé byliny (= bylin, 63). V korytu nebyl*a* ani kapk*a* pomejí (= nebylo ani kapky, 165). Dal mu vodu (= vody, 168). Nasekal *něco* trávy (*něco* zbytečno, 147). Car ji tuto žádosť povolil (= car jí té žádosti povolil, 204). Spravedlnosť Boha (= boží, 168). Budu ti jednou prospěšn*ou* (= prospěšna, 38). Neboť on byl *čertem* (= čert, 49). Muž, ačkoliv byl *zlým člověkem* (= zlý člověk), rozmýšlel se přec (184). Šlo nás deset do Dubrovníka *pro* sůl (= na sůl, 13). Poslal ho *pro* trávu (= na trávu, 173). Žena plakala *pro* hada (= o hada, 117). Huna vystavěl *pro* žábu komoru (= žábě, 62). Zastihl jej *při* lži (= postihl ve lži, 173). Zapřisáhl je *při* zemi a nebi (= zemí a nebem, 187). Nepověděl ani slova ani knězi *při* zpovědi (= ve zpovědi, 188). Kdežto se mu dařilo *v* každé noci (= každé noci, 31). *V* této noci vystál větši strach (= této noci, 134). Vše se stalo *v* prvním roce (= prvního roku, 219). Matka byla *v* útěžku (!), jak něžně Erben: byla sama druhá, 96). *Ve* světě (= na světě, 123). *V* sedmi dnech bude zámek hotov (= za sedm dní, 141). My *ve* všem hojnosť máme (= všeho, 174). Vždyť ani netušíš, co *v* nás máš (= čím ti jsme, 219). Nechtěl *k* tomu připustiti (= toho, 19). Pověsť donesla se k jinochu (= jinocha, 193). *Mezi* večeří pravil (= za večeře, při večeři, 175). A to *se* všemi učinila (= všem, 181). Car hned uhodl, že jej *k* tomu navedla dcera (= na to, 201). Nikdy jsem nebyl *svatbě přítomen* (= na svatbě, 135). Onen *u přirovnání k nim* je žebrák (= proti nim, 161).

Pominouce nesprávného užívání přechodníků (*přijdouce* ucházeli se m. přišedše, *uzříc* koně pospíšila m. uzřevši str. 160, 222 a j.), příslovek a spojek (*se* shora, *ze* zdola str. 104, 191, někomu-*li* povíš m. povíš-li str. 25 a m. j.), podáme některé ukázky frazeologie p. překladatelovy, která jest buď naprosto nesprávna nebo slohu pohádkovému nepřiměřena: Jedno jablko *náleží* jemu (= jest jeho, 31). Celý poklad tento *náleží* tobě (= jest tvůj, 26). Která komu *náležeti* bude (= která čí bude). Dívka ta *má ti náležeti* (= bude tvou, 33). Komu já *náležím,* tomu i tyto ovce *náležejí* (= čí já jsem, toho jsou i tyto ovce, 147). Komu pak *náleží* tento krásný dobytek (= čí jest, 156). Byli tři bratři, těm *náležela* na široširé zemi pouze jedna hrušeň (= ti neměli než jednu, 158). Mezi těmi psy *nalezal se* jeden staričký (= byl, 27.) Král *nalezal se* právě v zámecké zahradě (= procházel se, 65). Když ráno nastalo, nalezaly se hrozny na révě (= do rána vyrostly hrozny, 161). Dívka vybrala nejlehčí truhlici, poněvadž věděla, že se v ní nejméně *nalezá* (= že v ní toho nejméně jest, 226). Co to *má* znamenati? (= co to jest?, 23). I pro vás *má* maso zbýti (= i vám zbude masa, 27). Rozuměti *máš* jazykům všech národů (= rozuměti budeš, 62). I tobě *má* se dostati odměny (= dostane se, 63 — a tak bez počtu kráte!) Viděl jsem jednu vesnici a v této *panoval* smutek (= v té měli smutek, 176). *Máš* toho *dosáhnouti* (= stane se ti po vůli, 62). Abych opět *dosáhla* pokoje (= došla, 106). Uzřel jsem čarokrásnou louku, tam bych býval tři dni stál, abych se mohl *nasytiti* té krásy (= napatřiti. 176).[1]) Bránu *tvořily* samé zmije (= brána spletena byla ze samých zmijí, 24). Dívka vyplakala slzu, z které se hned *utvořily* hučící proudy (= která se hned rozvodnila v h. p., 198). Jeden z nás jeskyni *odkryl* (= našel, 14). Hledajíce *odkryli* jej (= nalezli, 170.) — Také-li by p. překladatel napsal „odkryli *ji*," třeba nějakou princeznu?!) *Málo chybělo* a byl bych tě byl (sic!) spolknul (= málem bych tě byl spolknul. 13). Jak se jmenuješ? (= jak je ti? jak ti říkají? 105). Nevěděla, co by jim *chybělo* (= co by jim bylo, 162). Tázal se ho, co by mu scházelo (= co by mu bylo, 239). Tu pojednou objevil se onen *hlad trpící* pes (= hladný, hladovitý, lačný, 72). Dcera *domýšlela si* mnoho na bohatství otce svého (= zakládala si, 84). Dlouho nechtěla s pravdou *se vytasiti* (= s pravdou ven, 123). Matka pec *topila* a *šarovala* v ohni (= vytapěla a hrabala, kutala, 125). Princezně tak se zalíbil, že nemohla *zraku od něho odvrátiti* (= očí s něho spustiti, očí na něm nechati, 131). Jak k němu (šátku) *přicházíš,* tys ho někde odcizil (= kdes ho vzal, nabral, ukradl, 133). Obr *zavřel* oči (zamhouřil, zamžel, 235). Na to vystrojili v zámku hody a *když tyto skončeny byly* odebrali se k otci (= po nich, když bylo po hodech, 135). Roztloukávali kůru některého stromu a z takové mouky hnětli si chléb (= třeli kůru stromovou na mouku, 162). Aby sestru *tomu* (= za toho) dali, kdo se nejdřív o ni ucházeti bude, *ať jest kdokoli* (= buď kdo buď, 171). *Počal nosem krváceti* (= krev se mu spustila z nosu, 179). Dcera vzala hrnec, dala do něho *boby* a *vodu* (= bobův a vody) a *postavila jej na oheň* (= přistavila k ohni, 201). Zač Boha prositi budeš, toho nechť *docílíš* (= nechť se ti dostane, 215). Rozřež to na čtyry díly (= rozkrájej na čtvero, 219). Macecha dala jí *hlad trpěti* (= nechala jí hlady mříti, 224). Muž *pokračoval v dokazování* (= nepřestával dokazovati, 228). Chci dnes

---

[1]) Srovn.: Navoňáš se kvítka voňavého, *napatříš se* lička červeného. (Suš. Pís. 206).

v noci stromu stříci (= budu hlídati, 30). Až přijde drak domů, *ptej se* (= zeptej se) ho, kde *obdržel* toho koně (= vzal, nabral, 40). Otec *se položil* (= lehl si, 201). Kopali až přišli na dvéře sklepové (= až se dokopali dveří, 26). Myši prchaly kam jen mohly (= kam která, 58). Prohrál *celá* tři sta zlatých (= všech tři sta zl., 168). Švagr tebe *dává* pozdravovati (= vzkazuje, 173). Panna postavila se v jich *středu* (= mezi nimi, u prostřed nich, 197). Někdo z našeho *středu* (= z nás, 198). Vyznala, že žádného *prostředku* nezná, kterým by se mohlo dívce pomoci (= že neví jak dívce pomoci, 217). Žena dorážela naň, by ji *příčinu* smíchu pověděl (= proč se směje, 28). Ptáci *všeho druhu* (= všelijací, 63). Na to pak vypravoval mu *celou tu záležitosť* (= vše, 81). Uhodl kam směřuje (= co zamýšlí, 177). Těm nebude *ani v nejmenším* ublíženo (= ani za mák, 24). Prosil, aby se od něho *nemožné* nežádalo (= nic nemožného, 138). Kůži tuto ti neprodám za žádnou cenu (= kůže té ti nedám za nic, 138). Často dva *až* tři dni pranic jísti nedostala (= dva tři dni, 164). Synové byli *schopní* k ženění (= mohli se už ženiti, 130). Dcery ku vdání *dospěly* (= byly na vdaj, 93). *Ustal* od toho a *ubíral* se dále (= nechal toho a šel svou cestou, 174). Žádný žebrák *prahu jich neobdařen neopouští* (= neodchází bez almužny, 175). *Pozorlivě* ji ošetřoval (= pečlivě, 62). Voda *života* (= živá, 144). Pokud ty dva zuby v *držce* (!) míti budu, budu chrániti majetku pánova, pravil starý pes (27). Proklínal svou *náruživosť po bohatství* (= lakotu, 89). Švagr tě pozdravuje, abys k němu přišel *na návštěvu* (= ho navštívit, 173). Princezna dala se *zavésti* (= oklamati, podvesti, 195). Neuhodneš-li, *jsi ztracen* (= bude po tobě, s tebou veta, 195). Potom *povolal všecky k svatebnímu veselí* (= pozval na svatbu, 196). Postav se *u hlavy* své mrtvé dcery (= v hlavách, 216). Medvěd se staral o *udržení* dítěte (= o dítě, o výživu dítěte, 5). Dala ovcím sůl *k lízání* (= lízati, 13). Po *dlouho trvajícím cestování* dospěli jednoho zámku (= nachodivše se do vůle, do únavy, 18). Pastýř *po slovech* těchto *chtěl* odejíti (= to pověděv odcházel, 25). Teď přišla řada *ku hlídání* stromu na nejmladšího syna (= Po té došlo na nejmladšího hlídati stromu, 30). Přistoupil k otci svému a oznámil mu *rozhodnutí* své (= na čem se ustanovil, 32). *Při odchodu* odevzdala mu carevna klíče (= odcházejíc, 37). Dala papír Hunovi ku spolknutí (= spolknouti, 63). Modlil se k Bohu, aby mu nápomocen byl k zaopatření vody (= aby mu dopomohl vody, 69). Jen mi pověz své přání (= čeho si přeješ, 72). Pročež dej mi věděti, zdaž mé *ucházení se* o ruku dcery tvé (sic) příznivě přijmeš (= pověz, dáš-li mi dceru svou za manželku, 85). Když *s čerpáním* vody hotova byla (= když vody načerpala, 101). Oba vyrazili *k poražení* draků (= porazit, 105). Znáš-li též *spůsob ucházení se* o dceru mou? (= víš-li jak ucházeti se, 195). — Podle barvy pan Veselý rozeznává tyto koně: *bělouš, černouš, hnědouš* m. brůna, vraník, ryzka.

Bylo by též promluviti o sličných větách p. Veselého, ale na to by nám ani místa nestačilo, stůjtež zde alespoň tři na ukázku: Ale když to majetník dvora uslyšel a tomu porozuměl, a jakmile počalo se šeřiti, nařídil pobiti všecky psy vyjma onoho starého psa (27). Já, odvětil Pátek, naučil jsem se: když pták do výše nedohledné vyletí a v zobáku oves drží, sémě to mu dovedu, aniž bych ho ranil, ze zobáku ustřeliti a i to zůstane celé (78). Kníže ho prosil, aby ještě nějaký čas u něho *potrval*; avšak zeť *trval* na svém a chtěl odejíti, ješto by mu delší *trvání škodu přinésti* mohlo (86).

Aby laskaví čtenáři poznali, jak ohromný jest rozdíl mezi mistrným

překladem Erbenovým a bídnou slátaninou p. Veselého, položíme po kousku obojího překladu téže pohádky vedle sebe.

Překlad Erbenův str. 180:

Druhého dne, když drak *odešel* ze mlýna, přišel carovic k babě a ta mu všecko pověděla, co ji drak řekl. Tehdy on šel domů a převlekl se: vzal na se pastýřskou halenu a do ruky pastýřskou hůl a šel do světa. I putoval tak ode vsi ke vsi, od města k městu, až naposledy přišel do druhého cářství a do toho cařského *města,* pod kterým v jezeře byl ten drak. Tu v tom městě počal se vyptávati, třeba-li komu pastýře? A lidé mu *pravili,* že cář *pastýře* hledá. Tehdy šel přímo k cáři. I otázal se ho cář: „*Chceš-li pásti* ovce?" A on odpověděl: „Chci, jasná koruno!" Tehdy cář ho přijal a počal mu dávati radu a naučení: „Máme tu jezero a podle něho *je* pastva velmi pěkná, a jakmile ovce vyvedeš, hned tam *poběhnou* a kolem jezera se *rozejdou. Ale který ovčák* tam *zašel,* žádný se více nevrátil. A proto, synku, tobě radím, *nepouštěj* ovec, kam samy chtějí, ale žeň je, kam chceš sám." Cařovic jemu poděkoval a potom se vypravil i vyvedl ovce ven; ale vzal s sebou ještě taky dva silné chrty *a* sokola *a krom toho* dudy. Když ovce *vyvedl,* hned je *pustil* k jezeru a *ovce* se hned okolo jezera *rozběhly.* Cařovic pak posadil tam sokola na *kládu* a chrty i dudy *uložil pod kládu,* sám pak si *ohrnul nohavice* i rukávy, *zašel* do jezera a začal volati: „Hej draku, hej draku! pojď ven, budeme se dnes *spolu* měřiti, kdo silnější, ač nejsi-li žena." A drak se ozval: hned přijdu, cařovici, hned!" *Za malou chvíli* drak vyšel, a byl veliký, strašlivý a ošklivý. *Tu se hned* spolu popadli za pasy a *potýkali se až do poledne. A* když nastalo parné poledne, tehdy řekl

Překlad Veselého str. 110:

Nazejtří ráno, když drak mlýn *opustil,* přišel opět princ a tu pak mu stařena vyprávěla vše, čeho se byla dověděla od draka. Po té princ šel domů, přestrojil se za pasáka, vzal pastýřskou hůl do ruky a odešel jako pastýř do světa. A když putoval od vesnice k vesnici, od města k městu, přišel konečně do oné daleké říše a k onomu carskému *hradu,*[1]) před kterým bylo jezero a v jezeře drak. Když do hradu vstoupil, vyptával se, zdali by potřebovali pastýře, a obyvatelé zámečtí mu *oznámili,* že car *takového* potřebuje. I šel rovnou cestou k caru, dal se oznámiti a car se ho hned otázal: „*Chceš* mých ovcí *hlídati?*" A on odpověděl: „Chci, jasná koruno." Car ho přijal a dal mu toto naučení: „Na blízku máme tu jezero a podél jezera toho *rozprostírají se* krásné pastviny a když ovce ven vyvedeš, hned *přijdou* tam a podél jezera *se roztrousí; ježto však z těch všech pastýřů,* kteří před tebou *vyšli,* ani jediný se nevrátil, radím ti, milý synu, *nedej* ovcím *jíti,* kam by chtěly, nýbrž veď je, kam sám za dobré uznáš!" Princ caru poděkoval, potom se vypravil a vyvedl ovce ven, ale vzal si s sebou dva chrty, *pak* sokola *a konečně* dudy. A když *byl* ovce ven *vyhnal, nechal* jich hned k jezeru *jíti* a *tyto* se hned podél jezera *rozešly.* Ale princ posadil sokola na *pařez* a *postavil* chrty a dudy *pod tento,* pak si *vysoukal kalhoty* a rukávy, *vstoupil* do jezera a zvolal: „Hej draku, hej draku! pojď ven ke mně, budeme se *v souboji* měřiti, ač nejsi-li žena." A drak se ozval: „Hned přijdu, careviči, hned!" *V málo okamženích,* hle! již tu drak. Hu, jak je veliký, jak strašlivý a ošklivý! *A když*

---

[1]) P. Veselý srbské *grad* (= město) překládá hradem.

drak: „Pusť mě, cařovici, *ať* si svou *holou* hlavu *omočím* v jezeře a pak tě vyhodím do oblak.“

ven vyšel, popadli se za pasy a *zápasili celého půldne. Ale* když v poledne slunce pálilo, pravil drak: „Pusť mě, careviči, *abych si mohl* svou *vřelou* hlavu v jezeře *ponořiti,* pak tě vyhodím do oblak.

Rožnov, léčebné místo na moravském Valašsku, a jeho okolí. Popsal Fr. Bayer, učitel při matičné škole Olomucké. Nákladem Fr. A. Urbánka v Praze.

Rožnov, toto utěšené městečko valašské, svou líbeznou a zdravou polohou a svou výbornou žinčicí získalo si již pověsť světovou. Co rok na sta chorých z blízka i z daleka hledá a dochází tam zdraví neb aspoň úlevy svému neduhu. Každý zajisté hosť lázeňský, nežli se na cestu vydá, rád se poohlédne, jak se žije v místě tom, kde delší čas pro své zotavení pobyti hodlá, jaký tam lid, pěkné-li okolí a p. Potřebám těm vyhovuje několikero monografií; ale ty všecky sepsány jsou jazykem německým, a přece mezi hostmi lázeňskými nemálo jest Čechův a správa místní, jediná snad ze všech českých míst léčebných, jest česká. Citelnou tedy mezeru vyplnil p. spisovatel důkladným a zajímavým svým spiskem, jejž vřele doporučujeme nejen našim hostem lázeňským a touristům, nýbrž i každému, kdož zevrubněji poznati chce půvabné Valašsko a jeho bodrý a prostosrdečný lid.

Spisek svůj pan spisovatel rozdělil ve dvě části: v část topograficko-therapeutickou a v část historicko-ethnografickou. V části první pojednáno důkladně a obšírně, čeho věděti třeba hosti lázeňskému, v části druhé p. spisovatel vypisuje stručně dějiny města Rožnovského a podává velmi zajímavé zprávy o moravských Valaších, o jich řeči a kroji, o jich zaměstnání a povaze, k čemuž přičinil též některé charakteristické ukázky nářečí valašského v národních pohádkách a písních. Tím nabývá monografie tato důležitosti a zajímavosti všeobecné a jest pěkným příspěvkem k chudičké naši topografické literatuře moravské. — Dílko ozdobeno též obrázkem Rožnova a mapkou okolí Rožnovského.

Co bychom p. spisovateli vytknuli, jest, aby tak často neužíval slovce „*tušim,*“ děječ se to často zcela zbytečně i o věcech, o kterých p. spisovatel jistoty snadno nabyti mohl.

F. B.

Mluvnice jazyka českého. Pro školy střední a ústavy učitelské napsal M. Blažek, prof. cís. král. paedagogia Brněnského. V Brně 1877. Nákladem vlastním. Str. 239.

Ve mluvnictví od několika třiceti roků stal se pokrok valný, jejž posouditi jmenovitě dovede ten, kdo hmoždiv se za let předešlých ve školách na př. s tak zvanou Sectio I. mluvnice řecké k ní přirovná práci výtečnou, kterou nebožtík Niederle žákům do rukou vložil. Spůsob, podle kterého starší mluvnice žákům učivo podávaly, liší se od spůsobu novějšího, že onyno považovaly jazyk lidský za mechanismus, kdežto věda našich dob pojímá řeč za organismus, jenž přesnými sobě vrozenými zákony se řídí. Toho aby každý

gramatik bedlivě šetřil a řeč skoumal jako fysiolog jiné organismy tvorstva, věda na něm žádati nezbytně zavázána jest. Ani mluvnictví české této žádosti přísné uniknouti nemohlo, anobrž snažilo se po příkladu jiných mluvozpytcův, aby organické ústrojí jazyka českého rozkládalo na části jeho a zákony, podle kterých život toho organismu se řídí, roste, se proměňuje, rozumu a názoru rodáků našich náležitě vyložilo. Ovšem tomu, jenž mluvnici spisuje, jest se zachovati způsobem takovým, který přístupen jest vnímavosti a chápavosti těch, pro které píše, a stupni vědeckosti se blíží, kterého posud oni dostoupili. Protož s upřímnou radostí vítáme mluvnici českou sepsanou prof. Blažkem, jehožto prací toto odvětví naší literatury o vzácný příspěvek se obohatilo.

P. spisovatel psav mluvnici tuto zřel především k žákům škol středních, též ústavův učitelských a tím již zároveň vytknut jest mu směr, kterým mu se bráti bylo, aby spis jeho potřebám těchto žáků vyhověl. Střední totiž školy učíce žáky své několik roků zahrnují tudíž v sobě také různé stupně vnímavosti duchové, podle kterých opět učivo rozděliti jest. Má-li tedy *jedna* kniha stačiti žákům všech stupňů, nezbývá než učivo tak uspořádati, aby učitel vybrati si mohl z látky to, čeho právě potřebuje, aniž tím organická souvislosť knihy celé a učiva v ní podaného se přerušuje. Chtěje této věci dosti učiniti jest spisovatel ovšem v nebezpečí, že narazí na ouskalí neb zaběhne na zámezí podávaje látky tu mnoho tam málo. Avšak prof. Blažek šťastně vyhnul se všemu ouskalí a zámezí rozděliv prakticky velmi jemným taktem paedagogickým látku učebnou tak, že soudný učitel nikdy do rozpaků nepřijde, co na nižším neb vyšším stupni žákům svým podávati a čeho nechati má, an podle tisku rozličného již pozná, co v nižších a co ve vyšších třídách probírati by slušelo a se hodilo. Žádný učitel rozumný žáky formami staroslovanskými neb i staročeskými v nižších třídách trýzniti nebude; avšak, osvojí-li si žák přesné formy gramatické a zná-li již důkladně řeč, jak nyní jest, pak ovšem nebude od místa, aby učitel přibíraje sobě na pomoc starožitné formy žákům takořka historicky vysvětlil, proč ta forma nyní tak, ona jinak zdobena jest. Ve příčině té dáváme Blažkově mluvnici napřed před mnoha jinými pracemi druhu toho, ana z mluvnice staroslovanské a staročeské klade formy ty, na jichžto základě spatřiti lze, kterak organickým vývojem t. j. buď přehláskou, stupňováním, odsůvkami, přisůvkami atd. nynější podoba slova se utvořila. A právě za tou příčinou hodí se mluvnice Blažkova po soudě našem nejen žákům vyšších tříd na středních školách, nýbrž hodí se všem vzdělancům, kteří ústrojí jazyka českého důkladně, t. j. logicky a historicky, poznati chtějí. Půjčujeme rádi, že každý, i ten, jenž hlouběji do zákonů gramatických nevnikl, jazykem mateřským správně mluviti dovede; avšak činí-li on to, činí to bezvědomě, na vzdělanci pak žádáme, aby nejen správně mluvil, nýbrž aby věděl, proč tak mluví. Pevného jsme přesvědčení, že vzdělanec probíraje se pozorně a skoumavě v mluvnici Blažkově při mnohých místech povzbuzen bude ku přemýšlení a tudíž i k samostatnému uvažování řeči mateřské, která není toliko rouchem ducha národního, nebo zrcadlem jeho, nýbrž která sama jest tím duchem. Přejeme z toho srdce, aby kniha Blažkova valně se rozšířila, aby jmenovitě všichni ti, kteří *dobře* česky psáti chtějí a od středisk vyučovacích vzdáleni jsou, knihu tu si opatřili. Poznají mnozí z ní, v čem posud chybovali a poznavše posavádní poklesky své snadně se jim budoucně vyhnou. Povrchný jen pohled v nauku

o skloňování poučí je, kterak nedbale posud mnozí v té příčině si vedou a kterak ovšem nesnadno jest, jazykem českým bohatostí forem oplývajícím dokonale a správně vládnouti. Kdo Blažkovu mluvnici svědomitě proběře, nepotřebuje se obávati, že proti ústroji gramatickému jazyka českého více se prohřeší. *V. Brandl.*

Nitra. Dar dcerám a synům Slovenska, Moravy, Čech a Slezska obětovaný. Vydávaná od Mil. Jos. L. Hurbana, ročník VII. v Turč. sv. Martině 1877.

Když uheršti Slováci, tato statečná dvoumilionová větev národa československého, počali se trhati od společného jazyka spisovného, nikdo toho neželel více jako my Moravané. Důkazem toho ono rázné slovo k Slovákům, jež v té příčině z péra Sušilova přinesl Brněnský „Hlas“ a které tehdá nemalou sensaci způsobilo. Vidíme-li tedy za našich dnů bratry Slováky ponenáhla upouštěti od neblahého rozkolu a vraceti se ke společnému nám ode věků spisovnému jazyku českému, zajisté nikdo z toho nemá radosti větší, jako my Moravané, bezprostřední sousedé a bratři Slováků nyní tak těžce zkoušených. A radosť naše tím větší jest, když vidíme, že právě muž nad jiné na Slovensku vynikající, muž, který celý svůj život zasvětil vlasti, pro niž pracoval, bojoval a trpěl jako málo kdo jiný, když takový muž upravuje cesty k nové, nadějné shodě mezi námi. Muž tento jest Hurban, a cesta, kterou zvolil jest vydávání almanachu „Nitry,“ jehož sedmý a v jazyku českém druhý ročník (prvého 1842 nečítaje) před sebou máme.

Krásný úkol „Nitry“ jest dvojí: Má jednak obeznamovati Slováky s českou produkcí literární a společný jazyk spisovný jim zase ve známosť a přízeň uváděti a pak nás Čechy obeznamovati se Slovenskem, jeho životem, jeho potřebami a touhami. Jak dostál dvojí této úloze letoší ročník „Nitry?“

První časť úkolu vytknutého připadá spisovatelům ponejvíce mimoslovenským, kteří do almanachu přispěli hlavně básněmi. Jsou to: Ad. Heyduk, Pokorný, Hendrych, Hostivít, Sadovský, Vrána, Vrchlický, Tichý, Irma Geisslerova, Klimšova, Rolnický, Kokoška, Skalínský, Červinka, Turinský, Hvězdoslav, Brádelský, Žeranovský, Lacko. — Dosti dlouhá to řada básníkův a v ní mnohé jméno zvučné na parnassu českém. A přece jest nám vyznati, že oddíl básnický jest poměrně slabší částí almanachu.

Jest tu především *Heyduk*, jehož „Cymbál a husle“ bez odporu k nejlepším výtvorům naší literatury náležejí a kterým se stal pěvcem Slovenska par excellence. Vidouce z péra tak osvědčeného dosti četné příspěvky v „Nitře“ nemálo jsme se zaradovali. Avšak poznali jsme opětně, jak nebezpečno jest i dobrému básníku o jednom a témže předmětě příliš mnoho zpívati. Slovensko jest zajisté velikolepý předmět poetický a Heyduk celou knihou krásných písní to dosvědčil, konečně však, zdá se nám, vyčerpal se přece a tak jeví některé básně jeho v „Nitře“ už cosi nuceného a dělaného. Tak nám divným připadá hned v úvodní básni „Modlitba,“ že by mohlo komu připadnouti „zahvízdnouti“ sobě na bratra v hrobě odpočívajícího; v básni „pod lipou“ (str. 99) nelíbí se nám co praví básník ku ptáčkovi, sedmihláskovi:

Pěj, smuť, jsem *egoista*
a nehnu se ti z místa
pokud tvá bolesť zní.

A příliš mnoho fantasie žádá po nás básník, když v „písni bojtárově“ popisuje pustu obrazem milenky praví:

Šumná bystreň totě zcela
Modrá stužka kolem čela,
a ty váhy u studnice,
Mé milušky *náušnice!*

Máme za to, že podobných exagerací nejkrajnější hranice dotknul se nadšený pěvec Uherska Petöfy an zvolal:

Pakli boží čapkou
zem se vám zdá býti,
jsou mé Uhry na ní
jistě kytkou z kvítí!

Dále však jíti samému Petöfymu by asi neprospělo. Nejlépe líbila se nám z Heydukových básní „Noc před bojem“ pro mohutnou koncepci a celkem skvělé provedení. „Záloha“ snad by získala rozdělením na dvě půle po sloze jedenácté, kde vypravování děje ukončeno a povstalá z něho pověsť se líčí. Významnou ráznosti vyniká básnička: „Hoří!“

Jar. Vrchlický má v „Nitře“ básně tři. Skvělý talent básníkův osvědčuje se i v těchto fotografiích duše rozvlněné, ale nevyspělé ještě ve klid pravému věštci slušící. I v těchto verších uchvacuje nás krásná dikce, jako v kaleidoskopu stíhá sloka sloku plna pěkných obrazů, ale přece se nám zdá, že též u Vrchlického byl by čas, aby předmět, jemuž celé dva svazky básní už věnoval, totiž vlastní rozhárané nitro ustoupil jinému. — Třetí z osvědčených už básníků jest Rudolf *Pokorný.* Tušíme, kdyby mladý, nadaný básník příspěvky své do „Nitry“ opětně a poněkud pozorneji byl přečetl, že by byl mnohé básni ještě dal ve stolku dozřáti a jiné aspoň logicky byl upravil. Kéž by mladši poetové naši vůbec na paměti měli, že i nejvyšší horování básníkovo neoprošťuje ho zákonů přísně logického myšlení a že ku hlavním požadavkům zejména kratších básní náleži jednotná myšlenka. Obou těchto věcí postradáme na př. v básni „Milujme se“ (str. 5.):

Slyš bědná vlasti, slyš! Hrom hučí nad Prahu
to šedé Tatry *lkají* tobě přísahu.

Taktéž v úryvku z další básně „Slovač“ (str. 110.):

Hoj, tu nářek fletny kvilný
vpadá v cinkot pronikavě,
vzlyká v souzvuk hlahol sdílný (?!)

A podobných veršů, při kterých těžko si něco mysliti, poněvadž si básník při nich sám nic nemyslil, nalezáme u Pokorného bohužel velmi mnoho. Ba celý ten úryvek málo má smyslu ve spoustě slov mnohdy jen rýmem „vymučených“ jako na př.:

„Zas vše tichne, *zas to muči,*
až pak v cimbál tiše zvučí.“

Také nám připadá, že na Slovensku ani ten větřík nezpívá vlnám „barkaroly,“ jak se v úryvku tvrdí. Lepší jsou téhož básníka: „Únos,“ „Kozácký pohřeb,“ „Hetmanův sen.“

Jaroslavovi *Tichému,* jehož vlastenecké básně v „Poslu z Prahy“ a jinde rádi jsme četli, verše v „Nitře“ podané taktéž méně se zdařily. Také jemu ve proudu slov a frasí topí se myšlenky jako na př. v „Rozloučení,“ a drobné básničky nemají dosti síly působivé.

Vedlo by nás příliš daleko, kdybychom chtělí rozebírati všechny básně „Nitry.“ Povíme jen, které se nám z nich ještě líbí. A to především „Píštělka“ od Fr. *Vrány,* pověsť to velmi pěkně veršovaná. Rytmem, prostotou dikce a baladickou stručnosti vynikajíc patří k nejlepším pracím almanachu. Od Irmy *Geisslovy* líbí se nám „Bouře,“ od Fr. *Hostivíta:* „Matce;“ od Ot. *Sadovského:* „Chorál povstalců,“ a některé z písní J. J. *Hendrycha.*

Pronesli jsme nad oddílem básnickým poněkud přísnější soud, poněvadž máme za to, že krásné myšlence „Nitry:“ *zálibu zase vzbuditi na Slovensku k české literatuře,* jen v pravdě *dokonalými* pracemi se poslouží; byť i takových básní méně bylo, lépe budou působiti než halda nějakých odpadkův aneb nedozralých plodů. Z téže příčiny docela dobře mohl také vynechán býti úryvek z truchlohry Fr. Zákrejsa „Rozvadění bratří.“ Ceny poetické nemá pražádné.

Z prosaických prací slouží úkolu prvnímu „Nitry:“ „Historické stíny“ od Žofie Podlipské. Záslužná to práce; zdá se nám však, že dobré líčení „světlých“ stránek naší historije mnohem povzbudivěji by působilo, než to oblíbené rozdírání bolaček ještě nezcela zahojených, jako jest doba po bitvě na Bílé hoře.

Jaroslav *Tichý* napsal literární lístek o předním belletristovi našem *Václavovi Vlčkovi.* Zaslouží této pocty plnou měrou a také práce sama vší pochvaly hodna. Také článek: „duševní práce pobratimých národův slovanských v r. 1876“ od Edv. Jelínka zajímati bude nemálo každého přítele písemnictva slovanského a bylo by žádoucno každoročně takovýto přehled snad i s přibráním domácí naší produkce podávati.

Druhou úlohou „Nitry,“ pravili jsme, jest, aby obeznamovala nás Čechy a Moravany se životem Slovenským, jeho tužbami a potřebami. Této práce podjal se Miloslav *Dunný* historickou povídkou: Z vlastní síly. Život slavného malíře Kupeckého předvádí se nám tu v rouše velmi pěkném. Postavy jednajících osob jako Kupeckého a zejména otce jeho, přísného bratra českého, zcela určitě a živě jsou kresleny a dobrá tendence nadpisem naznačená úplně dosažena. — Korunu almanachu však uchvátil sám vydavatel jeho Dr. M. *Hurban* obšírnou prací: „Viliam Pauliny-Tóth a jeho doba.“ Jsou lidé, kteří duševně nestárnou a mezi ně patří také statečný Hurban. Tentýž mladický zápas spojený s mužnou silou a odvahou, který jest oznakem celého života jeho, dýchá a blýská i z obrazu tohoto, který nás uvádí přímo v celý ruch života Slovenského. Viděti z každého řádku, že láska k vlasti horoucná a neoblomná vedla péro spisovatelovo a proto netřeba mu bylo planých frasí, netřeba pikantních obratův, a přece dovede obraz jeho tak zajímati a což nad to jest i rozehřáti čtenáře, jako málo který spis posledních let. Jen ta matka Viliamova, jaký to vzor pravé vlastenky, jak ušlechtilá to povaha! A jakým to pestrým, živým dějištěm provádí nás spisovatel od počátku až ku konci životopisu Pauliny-ho! Nad to pak nemálo povděční jsme slovutnému spisovateli, že dle spůsobu svého rázně a odhodlaně odsuzuje všeliké to otravování bujarého života slovanského hnilobou materialismu a lichého citlivůstkářství západního a že korouhev vlasteneckého zápalu odhodlaně zdobí křížem Kristovým, nedbaje pohanův ani židů. Stůjtež tu slova která Štúrovi do úst klade (str. 349) a která by též za našich dnů zasluhovala všelikého uvážení: „Celá snaha romantiky západní je subjectivismus chorý, který všechno žití a bytí člověka klade a staví na osobný cit, pak krájí a anatomisuje historii na samé drobty chtíčů tělesných a žádostí bláznivých. Duch slovanského

národu se docela v jinou stranu nese, tu se musí subject potápět v objectu svém, object pak jeho je národ a prostřednictvím jediným tohoto člověčenstvo. Tomuto opět object je Kristus a křesťanstvo, a tu dochází cíle svého nejvyšší ideal umění i vědy. Veliké zájmy člověčenstva — jsou cílem svrchovaným básníkův pravého jádra slovanského. To rozklepávání, to anatomisování subjectu s jeho kraterem tělesných chtíčů a náruživostí ponechejme židům a třeba kterým jiným hynoucím a zhynout chtějícím národům. My jsme národ života a budoucnosti. Básníci slovanští musejí umět pohřížeti se v tuto objectivitu národa zdravého. A vy mladíci zvláště, kteří cítíte v sobě povolání poesie, cvičte se v dialektice těchto zjevů, studujte poměry a charaktery národů, nejobzvláštěji pak a nejpilněji svého vlastního národu v jeho kmenovém rozratolestnění.

Takovýmto způsobem nechať „Nitra" z Tater i na dále blýská svatou láskou k vlasti a mluví hromem pravdy a zdravého rozumu a s radostí uvítáme každý nový ročník její.

Jos. Ruda.

Zvolení a korunování Ferdinanda I. za krále Českého. Sepsal dr. Ant. Rezek. — V Praze v komisí knihkupectví J. Otta.

Když po nešťastné bitvě u Muháče (dne 29. srpna 1526) země české osiřely a bez pána byly a zpráva, že zahuben mladý král českouherský, po Evropě se roznesla, nebylo se čemu diviti, že několik panujících rodů se snažilo, aby panství v zemích tak bohatých a rozsáhlých nabylo. Nejen pro to, že koruna česká slynula velikým bohatstvím, bylo očekávati, že bude mnoho těch, kteří by o ni stáli, nýbrž poloha sama království českého byla příčinou, že také knížata, jichžto země daleko od hranic českých ležely, o trůn český se ucházeli. Království české jsouc totiž u prostřed Evropy položeno skýtalo pánu koruny české mnoho výhod strategických i diplomatických a to tím více ano lény svými v Němcích daleko do říše německé sáhalo. Byla tedy doba, ve které stavové čeští nového krále voliti měli, velmi důležita nejen pro korunu českou, nýbrž pro Evropu vůbec. Vědělť se, že rod Habsburský všemi silami se napřáhne, aby korunu českou získal; toho však aby se nestalo, bylo horoucím přáním krále Francouzského, jenž obávaje se moci Habsburské již ve Španělích, v Nizozemích a v Italii vládnoucí všelijaké překážky a závady vyhledával, aby rod ten zemí českých nenabyl. Ve přání tom snášeli se s ním knížata Bavorská, Saská a král Polský.

Těmito několika slovy označiti jsme chtěli, jaká to byla vážná doba, když po bitvě Muhačské nový král na osiřelý trůn Český dosednouti měl. Pro vážnosť doby této mohlo by se souditi, že dějepisci již dávno zevrubně a též i důkladně popsali všecky okolnosti a příběhy, které k volbě té se vztahují; avšak nestalo se to z několika snad příčin, kterých na tomto místě rozebírati nemíníme. Proto jsme velice vděčni spisovateli rozpravy, jež před rukama jest, že nám všechno to, co před volbou Ferdinanda I. a po ní v království Českém a v zemích ke koruně České příslušejících se dálo, tak zevrubně, tak věrně popsal a vylíčil. Snášel bedlivě látku k věci té náležitou z archivů domácích a cizích, tak že práci jeho v pravém slova smyslu *původní* nazvati sluší. Čerpaje nejvíce ze zpráv a dopisů, které poslové pánům svým, čekancům království Českého, z Prahy zasýlali, odhaluje nám roušku,

která posud dosti hustě kryla to, co mezi stavy Českými a čekanci jednáno bylo. Dovídáme se, že z domácí šlechty České pan Zdeněk Lev z Rožmitálu a pan Vojtěch z Pernšteina o korunu se ucházeli, k nimž přidružili se z knížat zahraničných knížata Bavoršti Ludvík a Vilém, kníže Saský Jiří, Jan a Fridrich, markrabí Braniborský Jáchym, polský král Zikmund, král Francouzský František I. a Ferdinand arcikníže Rakouský, jenž sestru nebožtíka krále Ludvíka za manželku měl. Spisovatel líčí zevrubně barvami velmi živými způsoby, kterými ten neb onen uchazeč koruny dosíci hleděl; popisuje ouskoky, kterými jeden uchazeč druhého obelstíti a předstihnouti usiloval a kterak se stalo, že konečně arcikníže Ferdinand králem Českým zvolen jest. Tak se dostala koruna Česká v držení toho čekance, jehož poslové nejschytraleji užili jak zjevných tak tajných nelibostí a kyselostí, které páni Čeští mezi sebou měli a přišla na ně spravedlivá odměna, ani sobě muže zvolili za krále, jehož přední snahou bylo, aby moc královskou od vyšších stavů posud oslabovanou opět v Čechách povýšil. Ve příčině té podává nám práce páně Rezkova, mnoho zpráv zajímavých, kterak vyšší šlechta tehda nedbala tak o blaho vlasti jak o vlastní zisk a prospěch, po kterém jmenovitě pan Lev z Rožmitalu a Břetislav Švihovský z Risenberka (o tom viz str. 91 pozn. 54) žíznili. Není tedy obraz doby té, jejž nám Dr. Rezek nakreslil, potěšitelný, ale jest věrný, nejen co se týče pánů Českých, nýbrž také stavů zemí korunních, jmenovitě Moravy a Slezska, jichžto stavové majíce zřetel více k hrdosti své než ku společnému dobrému veškeré koruny těžce to nesli, že ku volbě krále Českého voláni nebyli. Jmenovitě Moravané tvrdě na to nastupovali, že jim náleželo spolu s Čechy krále voliti; ač právo takové nikterak na jisto postaveno nebylo, nicméně Moravané, ovšem Čechům jen na vzdory, přiřkli Ferdinandovi právo dědičné ku koruně České, kdežto Čechové správně a podstatně takového práva při Ferdinandu neuznávali.

Co se týče obsahu a spůsobu, kterak p. spisovatel látku spracoval, jest nám vzdáti mu všecku pochvalu; avšak co se formy týče, dovolíme si, některé věci zde vytknouti, jednak za tou příčinou, aby mladší spisovatelstvo vůbec více si všímalo zvláštností jazyka Českého, jinak pro to, aby p. spisovatel, který tak štědře nadán jest, bedlivě dbal přesnosti jazykové, kterou sice všudy, především však v historických spisích zachovati nám sluší. Tak n. p. chváliti nám nelze, že p. spisovatel mnoho statných jmen po sobě jdoucích klade; jest to spůsob německý, který nás v němčině, jejížto síla právě ve statných jmenech leží, neuráží, v češtině však, jejížto síla na slovesích spočívá, zajisté nemístným jest. Proto zní nečesky: „čím více rozpoutáni byli živlové anarchičtí již za posledních dvou panovníků na úkor sesílení moci královské“ (str. 3); — „ač ovšem při tehdejším náboženském bloubání toto právě přispívalo k jejímu vzmáhání se“ (ibid.); — „když ale úřadu užiti chtěl k dobytí sobě domnělého práva svého“ (str. 8); — „a tato možnost společných nesnází se strany turecké byla velikým politickým motivem horujícím pro sloučení oněch zemí pod jedním panovníkem“ (str. 13); — „příbuzenství Ferdinandovo s císařem Karlem, jež při dosažení koruny české bude míti za následek tím užší přivinutí se jich obou i obou říší v případě potřeby a nouze jakékolivěk“ (str. 17); — „přičiňovalo se o dosažení slyšení u stavů českých“ (str. 18); — „že Ferdinand zakládal přání svá o dosažení trůnu českého ne na svobodné volbě stavů než na pouhém přijetí na základě nejbližšího příbuzenstva se zemřelým králem Ludvíkem“ (str. 16); — „zřídka

kdy před tím tolik cizích vyslanců v Čechách hledělo časným přijezdem učiniti ve svůj prospěch rozhodný vliv na usnešení stavů českých“ (str 23); — „pro zachránění útoku od Turků na země koruny české a pro nabyti jistoty o stavu události v Uhřich“ (str. 37). — Takovým větám rozumí zajisté jen ten, který němčinu zná a sice ne tu němčinu, kterou psali Göthe, Schiller atd., nýbrž tu barbarskou hantýrku německou, která se v kancelářích a ve sněmovnách rozpelešila. A píšíce česky, máme-li na zřeteli barbarismy německé, či nesluší nám psáti tak, aby přirozený Čech tomu rozuměl? I jinak vloudily se germanismy do práce páně Rezkovy, jako: „ve vyjednávání se pustiti“ (str. 18 = sich in Verhandlungen einlassen); — „kteří v zemi slovo vedou“ (str. 29). V němčině lze užívati slova *der letztere* místo náměstky, v češtině však říci nelze: „datovaný list poslednějšího“ (= toho) str. 23; — „jež on ještě více posilňoval“ (str. 30) jest německé *bestärken,* kdežto čeština užívá *utvrzoval;* — v češtině není nám nic *nutno,* nýbrž *třeba, potřebí,* a proto neměli předkové naši žádných *nutných* nýbrž *pilných* jednání, aniž *chopili* se slova (str. 35) jako Němci, kteří das Wort *ergreifen* praví, nýbrž *začali, jali* se mluviti; u nás nemá měsíc *Lauf* a protož neříkali předkové naši *během* tří měsíců (str. 37) nýbrž prostě *za* tři měsíce. Nedobře mluveno česky: „sdělili oni v relaci“ (str. 35) „to všecko sdělili pánu svému“ (str. 36) nýbrž mluviti se má: *oznámili to,* sdělili se *s pánem svým o to.* Taktéž chváliti nelze takového rčení: „v celku vzato“ (str. 43) místo: *to všecko uvážíce* (= im ganzen genommen), aneb: „držeti se dle původní instrukce“ (str. 35 = sich nach der ursprünglichen Instruction halten); — „*zdvihnul nároky* na veliké dědictví“ (str. 8); — „sněm se *otevřel*“ (str. 16, 18, 22, 23, 31 atd.); — „příjmy *na* berních“ (str. 5 = Einnahmen *an* Steuern); — „zaujímal vůči stavům stanovisko práva dědičného“ (str. 22); — „že by množství drobné šlechty mohlo proraziti s některým z knížat bavorských“ (str. 55); — „to spůsobilo ale ještě větší pro něho ochabnutí“ (str. 103); — „do konečného *výpadku* věcí v Italii“ (str. 107). Nikdy neříkali předkové naši *složiti* přísahu (= den Eid ablegen), aniž *sestavovali* přísahu (str. 55) nýbrž *napsali, zřídili* ji. Bohužel! pozbyli jsme na velikém díle citu, kterak dobře česky psáti a mluviti se má, tak že většina čtenářů vzdělaných germanismy již se neuráží; avšak jak neladně takový germanismus zní, poznati n. p. rčením: list *vystavěti.* Jest to překlad německé frase: *eine Urkunde ausstellen;* kdyby někdo slova „list vystavěti“ zpět na jazyk německý převedl řka: eine Urkunde *aufbauen,* jaký by to byl křik a snad by našinci neostýchající se psáti česky: list *vystavěti,* píšícímu německy: „eine Urkunde aufbauen“ vytýkali, že neumí německy! Proto dbejme jen svědomitě přesnosti jazyka mateřského a cvičme se pilně, abychom se vyhýbali všem chybám proti mluvnici a slohu českému, abychom n. p. nepsali: „mělo se předejíti *všem* těžkost*em*“ (str. 14); — „snesli stížnosti ve 12 článků“ (str. 68), abychom neužívali slovesa *míti* místo *prý:* „kterak se dozvěděli, že paní Moravané *měli* by na králi žádati“ (str. 87). Taktéž škodu béře slovanský ráz mluvy naší, užíváme-li slovesa *museli,* kde sloveso *býti* s dativem osoby, které co je činiti, úplně by dostačilo; nedobře tedy se píše: „že budou museti zápasiti“ (str. 18), „že král se bude museti zapsati“ (str. 21) místo: „že jim bude zápasiti.“ Neužívejme vazeb předložkových, kde čeština správněji klade příslovce nebo transgressiv; nepišme tedy: „nemohl neviděti, že volba sotva *s* pokojem se odbude“ (str. 55) nýbrž pišme: *„pokojně,“* a nepišme: „stavové téhož dne *s* uznáním dědičnosti Anniny

Ferdinanda za pána přijali" (str. 67) nýbrž pišme: „*uznávajíce;*" nepišme: „*ve* velikých rozpacích" nýbrž pišme: *na* rozpacích, — nepišme: „nevěděli, *kam až* král za slušnou ji uznává" (str. 95) nýbrž pišme: *pokud;* — neužívejme předložky *při* chtíce označiti dobu na způsob německé předložky *bei;* psáti lze sice česky: *při* času sv. Bartoloměje, nikoli však: „příbuzenství, jež *při* dosažení koruny české bude míti za následek (str. 17); — neužívejme všudy předložky **k**, když účel nějaký vyjádřiti jest: „*ku* sdělení úmluv do Bavor se odebral" (str. 30) místo: do Bavor se odebral, *aby* atd. Taktéž chváliti nám nelze, když se píše: „poslav tam jedině některého ze sluhů" (str. 30) místo *toliko, jen,* anebo: „on jedině to byl" (str. 37) místo: *jediný, sám.* Rovněž nezasluhuje chvály, když takořka v každém řádku nějakého spisu spatřujeme ty roztomilé cočky, ve kterých našim spisovatelům **co** (!) germanismech tak se zalíbilo, že správná vazba česká s předložkou *za,* neb s příslovcem *jako,* nebo s instrumentalem na dobro z češtiny *tištěné* se vytratí; nač tedy píše se n. př. „manželka *co* nejbližší příbuzná Ludvíka," — „aby *co* vždy věrní přátelé poradili" (str. 14); 2000 zl. *co* dluh, 2000 zl. *co* dar (str. 31)? Vyhýbejme se také hiatům, aspoň tam, kde to snadně býti může, libozvučnosť jazyka našeho tím jen větši bude; nepišme tedy: *a o* jichž (str. 13); — *a o* obtížích (str. 14); *ano i o* zvláštním kroku (str. 25); — jak*o i o* oné (str. 28 pozn. 36). Avšak ani na tom nepřestávejme, nýbrž neužívejme *zbytečně* cizích slov; kde se bez cizího slova obejíti nelze, tu ho klaďme, nikoli pak tu, kde čeština nám dostačí. Víme co Šafařík pověděl, že totiž jen vzdělaná řeč schopna jest přijímati slova cizí; avšak nemínil on zajisté, aby řeč mateřská se zalátala hadry cizími. Protož vzbuzuje se v nás cit nepříjemný, čteme-li ve spisu nějakém na každé straně několikráte slova jako: praetendent, agent, motiv, regressivně, neexistovati, kopie, relace, debatta, situace, operace, protestace, existence, faktor, alternativa, interressantní, kolisi, reserva, moment, agitator, oposice, moderně řečeno, disposice, patriotismus, koalice, imposantní, charakterisovati, direktiva atd. Když kterákoli příčina jest, abychom latinsky psali, zajisté všecku pilnosť k tomu přičiňujeme, abychom ducha latinského neuráželi; tak to čiňme píšíce česky. Neboť jazyk náš, který v 14. a 15. století již znamenité vytříbenosti nabyl, zajisté jest hoden, abychom po rozumu jeho psali, jest hoden, abychom jej všech barbarismův a nesprávností prosta a čista zachovali. *V. Brandl.*

Zpráva literární. „Spolek československých účetních a pomocníků knihkupeckých v Praze" hodlá vydati různé publikace ve prospěch bibliografie slovanské a literatury samé vůbec, z nichž především úplný katalog veškerých děl v jazycích slovanských, vydaných za rok 1877 v zemích mocnářství rakousko-uherského připravuje a počátkem roku příštího vydá. Totéž hodlá spolek učiniti každý rok a doplní takto započaté dílo své uveřejněním přehledného seznamu veškerých zjevů literatury slovanské mocnářství rakousko-uherského z posledního desítiletí (1866—1876) jakmile tomu okolnosti příznivy budou. — My předůležitý tento podnik českých pomocníků knihkupeckých vítáme s upřímnou radostí přejíce mu všeobecné podpory a zdaru nejlepšího, budeť on neocenitelnou pomůckou k pěstování literární vzájemnosti mezi Slovany mocnářství rakousko-uherského.

Do pokladnice Matice Moravské

složili od 1. listopadu 1876 až do 20. listopadu 1877.

1. Údové zakládající.

P. T. pánové: Vladimir hrabě Logothetty v Bilovicich zl. 10, Bruno Kučera, žák slov. gymnasia v Brně zl. 10.

2. Údové činní.

P. T. pánové: Fr. Bartoš, c. k. prof. gym. v Brně zl. 25, Dor. K. Beránek, rada konsistorni, farář v Újezdě zl. 5, Slov. Beseda ve Vídni zl. 10, Ferd. Čenský, c. k. setník a professor v Novém Městě za Vídní zl. 5, F. A. Diviš, farář ve Vladislavi zl. 5, c. k. české gymnasium v Budějovicich zl. 10 gymnasium v Mladé Boleslavi zl. 20, c. k. gymnasium ve Valašském Meziřiči zl. 10, B. Hakl, děkan v Hořici zl. 5, Al. M. Hassek, továrník v Třebiči zl. 25, Fr. Hoch, farář v Horním Újezdě zl. 5, Al. Horáček, žák gym. v Olomouci zl. 5, Jan Hrůza, obchodník v Rajhradě zl. 10, Fr. Chudoba, farář v Loučce Studené zl. 25, Jan Kadláček, farář v Moravičanech zl. 5, Dor. J. Kalousek v Praze zl. 15, Zdenek hrabě Kolovrat Krakovský v Rychnově zl. 10, Kašpar Král, bohoslovec v Brně zl. 5, Ad. Kubeš, prof. v Telči zl. 7, Jos. Kučera, farář v Žilošicích zl. 5, Fr. Kvítek, kaplan v Třebiči zl. 3, Frant. Maršovský, děkan v Brně zl. 5, Dor. V. Materna, advokát ve Slavkově zl. 10, Věk. Milota, ředitel gym. v Kremži zl. 5, K. Mohelský, c. k. notář ve Vyzovicich zl. 15, J. Nezval, farář v Jedovnici zl. 5, K. Omasta, č. kanovník a farář v Újezdě zl. 5, Jos. Osvačil, prof. v Opavě zl. 5, Jak. Procházka, rada konsistorní v Brně zl. 5, Jan Růžička, žák gym. v Brně zl. 5, Jan Soukop, rada konsistorní, farář v Doubravici zl. 5, Fr. Straka, farář v Prosetíně zl. 5, A. V. Šembera, c. k. vládní rada, prof. ve Vídni zl. 3 darem, Dor. E. Špatinka, advokát v Budějovicich zl. 5, A. svob. pán ze Štillfriedů, c. k. podmaršálek v Králicích zl. 5, J. S. Wurm, hlavni zástupce banky Slavie v Brně zl. 5. Fr. Zavadil, učitel v Rajhradě zl. 5, Dor. Fr. Zeibert, kanovník v Brně zl. 10, Jos. Zukal, prof. v Opavě zl. 5, Dor. Jan Žáček, kand. adv. v Olomouci zl. 5.

3. Údové přispívající.

a) Za r. 1876. (Pokračování z Časopisu Mat. Mor. 1876.)

Ant. Adamec, bohoslovec v Brně, Fr. Augustyn, kooperator v Želeticích, Boh. Augustyn, bohoslovec v Olomouci, Jos. Bartoš, prof. v Přerově, Hugo Bayer, prof. v Přerově, Fr. Blažiček, cestmistr v Ostrovačicích, Fr. Borovička, učitel v Humpolci, V. Brandl, archivář v Brně, August Brzobohatý, kaplan v Bystřici, Fr. Bystřický, nad. kaplan v Telči, Couťal Frant., prof. v Přerově, Čermák Ant., zeměměřič v Brně, Čtenářský spolek v Přerově, Daněk Jan, bohoslovec v Olomouci, Drašar Frant., bohoslovec v Brně, Gillig Frant., boho-

slovec v Olomouci, c. k. gymnasium v Hradci Králové, Hanák Rud., učitel v Brně, Holman Frant., prof. v Brně, Dor. Bedř. Hoppe, advokát v Brně, Jos. Hrabal, obchodník v Deštné, Tom. Chytil, prof. v Přerově, Fr. Jan, prof. v Přerově, Jednota českých filologů v Praze, Kafka Gabriel, učitel v Dambořicích, Jos. Kašpar, prof. v Přerově, Mik. Kašpárek, purkmistr ve Zlíně, Jos. Klváč, bohoslovec v Olomouci, J. K. Klumpar, ředitel gymnasia v Hradci Králové, Ferd. Kment, rada konsistorní, farář v Brně, Dor. J. Knap, advokát v Přerově, Ant. Konečný, kaplan v Hustopeči, Jan Kopka, kaplan v Brně, Dor. J. Koudela, advokát v Prostějově, Dor. O. Kramář, prof. v Přerově, H. Krch, prof. v Přerově, Ant. Krondl, prof. v Přerově, Ant. Kubíček, bohoslovec v Brně, Dor. Em. Kusý, okresní lékař ve Velkém Meziříčí, Max Lubojacký, bohoslovec v Olomouci, Jan Lavička, farář v Komíně, Jan Mahel, koop. v Šatavě, Fr. Matulík, bohoslovec v Olomouci, Jan Mésl, prof. v Přerově, Jan Mikula, bohoslovec v Olomouci, Jan Mládek, řed. šk. r. v Telči, V. Nebovidský, zemský úředník v Brně, Ig. Němec, bohoslovec v Olomouci, Jan Nemluvil, prof. v Přerově, Jan Ondroušek, bohoslovec v Olomouci, Fr. Oščádal, prof. v Přerově, Frant. Ošťádal, bohoslovec v Olomouci, Jan Ouředníček, prof. v Přerově, L. Pejčoch, zemský úředník v Brně, Pavel Perka, učitel v Sudicích, Dor. Jos. Pospíšil, prof. v Brně, Jak. Přecechtěl, bohoslovec v Olomouci, Fabian Roháček, spiritual v Brně, L. Schubert, farář v Polešovicích, Dr. F. A. Skácelík v Přerově, Ant. Skládal, bohoslovec v Olomouci, Dor. J. Sobotka, advokát v Telči, Jan Soušek, farář ve Zlíně, Al. Suchánek, bohoslovec v Olomouci, Ant. Šimek, kaplan v Osvětimanech, Jak. Škoda, ředitel gym. v Přerově, Vlad. Šťastný, prof. v Brně, Jos. Šustala, bohoslovec v Olomouci, Fr. Fischer, archivář v Jindřichově Hradci, Ant. Trnkal, bohoslovec v Olomouci, Fr. Utíkal, bohoslovec v Olomouci, Al. Vaníček, ředitel gym. v Jindřichově Hradci, Jan Vařeka, filolog v Cholticích, Dor. Rich. Vašíček, kand. adv. v Brně, Ferd. Vinkler, bohoslovec v Olomouci, Jan Vyhlídal, kaplan v Dědicích, Fr. Vymazal, bohoslovec v Olomouci, Tom. Záklasník, prof. šk. r. v Jičíně, Ig. Zavřel, bohoslovec v Olomouci.

Z r. 1877.

Ant. Ackermann ve Ždánicích, Jos. Apetauer, měšťan ve Žďáře, Jan Bačák, učitel ve Slavkově, Jos. Badiura, farář v Kurovicích, Jan Bartoš, učitel ve Frenštátě, Matouš Bébar, městský tajemník v Brušperku, R. Beer, prof. v Chrudími, J. Berger, koop. v Tršicích, Fr. Bayer, učitel v Olomouci, Fr. Bezloja, kaplan v Dřevohosticích, J. U. Dor. Blahovec, advokát v Třebíči, Matěj Blažek, prof. v Brně, Fr. Blažiček, c. k. cestmistr v Ostrovačicích, Fr. Borovička, učitel v Humpolci, Dor. Alb. Braf, docent na vysokých školách v Praze, Jan Brázdil official v Hodoníně, Jan Brázdil, kooperator v Brušperku, Budeč, učitelský spolek v Jindřichově Hradci, Alois Buchta, hudební umělec ve Vídni, Ant. Cetkovský, kooperator v Derfli, K. Čech, arcikněz v Bučovicích, Jan Čejka, lékárník v Jindřichově Hradci, Ant. Čermák, zeměměřič v Brně, Antonín Černý, farář v Olbram Kostele, Leop. Červenka, učitel v Příboře, Leop. Číž, koop. v Mor. Ostravě, Čtenářský spolek v Králově Poli, Čtenářská Beseda v Čáslavi, Fr. Dědek, farář v Rožné, K. Dědek, farář v Drásově, Leop. Derka, farář v Miloticích, Dor. Jos. Diviš, ředitel šk. reální v Lokti, J. Dokoupil, farář v Podhoří, Ed. Domluvil, prof. ve Valašském Meziříčí Dor. K. Dostal, advokát ve Vídni, Jos. Droběna, kaplan v Klinkovicích, Fl. Duda, děkan v Litenčicích, Fr. Dvořák, kanovník v Kroměříži, Gerlach Dvo-

řák, kaplan v Jihlavě, Jak. Eliáš, kaplan v Olomouci, Fr. Embert, farář v Lukově, Dor. J. Emler, archivář v Praze, Fr. Fáček, notář v Jindřichově Hradci, Dor. J. Fanderlík, advokát v Olomouci, Vilém Fischer, farář v Přímětících, Jos. Fišara, kaplan v Brumově, Ant. Florian, farář ve Ždánicích, Jos. Fuchsík, koop. ve Velkém Klokočově, J. Gabriel, prof. v Jindřichově Hradci, Fr. Gotthard, prof. v Jindřichově Hradci, Ant. Gottwald, farář v Drnovicích, Tomáš Grégr, kanovník v Kroměříži, c. k. gymnasium v Hradci Králové, c. k. gymnasium v Jičíně, c. k. gymnasium reální v Chrudimi, c. k. gymnasium v Litomyšli, c. k. gymnasium v Jindřichově Hradci, Tomáš Hájek, farář v Záhlinicích, Dor. K. Hanáček, zemský rada v Brně, Jos. Hanák, farář v Horních Dubňanech, K. Hanák, kooperator v Bystřici pod Hostýnem, Tom. Hánl, koop. v Jevíčku, Ant. Halla, farář na Kunštátě, Ferd. Harna, kněz církevní v Holici, Ig. Havlíček, kaplan v Pozlovicích, Jan Havránek, kanovník v Jimramově, Dor. Ct. Helcelet, advokát ve Vyškově, Fr. Hess, právník v Brně, Jos. Hoch, rolník v Hrubčicích, Jos. Holejšovský, prof. v Jindřichově Hradci, Fr. Holman, prof. v Brně, Fr. Holub, prof. v Brně, Jos. Hon, obchodník v Praze, V. Honejsek, kaplan v Praze, Dor. B. Hoppe, advokát v Brně, Jan Horčica, obchodník ve Vyškově, Ant. Hošek, prof. v Chrudimi, Jindř. Houra, obecní tajemník v Jindřichově Hradci, Fr. Hrabal, farář v Mnichu, Fr. Hrbáček, praefekt arcibisk. semináře v Kroměříži, Al. Hrudička, prof. v Třebíči, Jos. Hübl, komorník v Brně, Dor. Vács. Hübsch, adv. v Poličce, Fr. Chalupecký, kaplan v Starém Ko.ině. V. Chmelař, zámecký kaplan v Eggenberku, Karel Jahn, vyrabitel sodovky ve Valašském Meziříčí, Jos. Jašek, rolník v Ratajích, Jednota českých filologů v Praze, Dor. J. Illner, advokát v Bučovicích, Jan Jurášek, prof. v Olomouci, Gabr. Kafka, učitel v Dambořicích, Jan Kaláb, koop. v Citově, K. Kandus, kanovník v Bystrci, J. Karásek, koop. v Dobřinsku, Rich. Kašlik, měšťan ve Valašském Meziříčí, Mik. Kašpárek, měšťan ve Zlině, Jos. Kaštil, kaplan v Krumsíně, Karel Kaštyl, farář ve Starči, Bedř. Kaun, farář v Místku, Dor. Fr. Kendik, pluk. lékař v Jindřichově Hradci, Ant. Kizlink, koop. v Náměšti, Aug. Kleveta, kaplan v Lodenici, J. Kloss, prof. v Brně, J. Klumpar, ředitel gym. v Jindřichově Hradci(!) Ferd. Kment, rada konsistorní, farář v Brně, Fr. Kocíř, nad. kaplan v Mořicích, Ant. Konečný, kaplan v Hustopeči, Jan Kopka, kaplan v Brně, Jan Kosina, zemský inšpektor školní v Praze, Vácslav Kosmák, farář ve Tvarožné, Pavel Kotas, prachárník v Josefově, Jan Kovářík, statkář ve Velkém Újezdě, J. U. Dor. Koudela, advokát v Prostějově, Dor. Tom. Kouřil, prof. v Rychnově, Ant. Král, farář v Račicích, Kr. Kračmář, kaplan v Buchlovicích, Fab. Krejčiřík, farář ve Střížově, Jindř. Krejčí, účetní v Újezdě, J. Kubíček, administrator farní v Olšanech, Beneš M. Kulda, kanovník na Vyšehradě, Dor. W. Kusý, advokát v Brně, Dor. Em. Kusý, okresní lékař ve Velkém Meziříčí, Fr. Kutter, koop. v Brně, Landfrass Vilém, knihkupec v Jindřichově Hradci, Jan Lavička, farář v Komíně, Jan Lazar, kaplan v Židlochovicích, Theod. Lazar, prof. v Brně, V. Lebloch, statkář v Bilovicích, F. Liebner, farář v Zubří, Jan Mahel, kaplan v Šatově, Fr. Malota, farář v Majetíně, Fr. Martilik, kaplan v Kunovicích, Ig. Mašek, prof. v Jindřichově Hradci Jan Materna, farař v Otnicích, Fr. Mazour, kaplan ve Velkém Újezdě, Dor. Ant. Mezník, advokát v Praze, Dor. Vilib. Mildschuh, advokát v Kroměříži, K. Misař, purkmistr v Jindřichově Hradci, Jos. Místecký, měšťan ve Valašském Meziříči, Leop. Mráček, správce robotárny v Brně, J. Mrázek, kaplan

v Lulči, J. Neudörfl, prof. v Chrudími, Jak. Nejedlý, farář v Želeticích, J. Nováček, správce v Nových Hvězdlicích, Josef Novák, farář v Prostějově, Leop. Novák, farář v Čučicích, Jos. Novotný, farář v Nových Hvězdlicích, Per. Obdržálek, farář v Blansku, Obecní knihovna v Hrubčicích, Občanská Beseda v Bučovicích, Občanská Beseda v Náměšti, J. Očadlík, koop. v Moskovicích, Okresní knihovna učit. v Příboře, Fr. Ondruška, učitel v Brumově, Anatole hrabě d' Orsay, farář v Kojetíně, J. Orth, ředitel obč. školy v Jindřichově Hradci, Ant. Ošťádal, kooperator v Stangendorfě, Jan Parobek, kaplan v Uher. Brodě, K. Paul, prof. v Chrudími, J, Pavlíček, farář v Doubravníku, Jos. Pazderka, farář v Kateřínkách, Ant. Peka, komisař vzájemné pojišťovny v Brně, P. Perka, učitel v Sudících, F. Perůtka, prof. v Uher. Hradišti, Vinc. Peřina, nájemce statku v Rohově, Fr. Pinkava, kaplan ve Velké Polomi, J. Pírek, koop. v Myslošovicích, Ant. Přibyl, koop. v Lidečku, Pruša, koop. vMikulovicích, J. Pyrek, učitel v Příboře, K. Raimund, dohlížitel v Černovicích, Dor. J. Reichert, prof. v Třebíči, Dor. K. Ripka, advokát v Ivančicích, Fab. Roháček, spiritual v Brně, Ant. Rybička, c. k. dvorní sekretář ve Vídni, Jan Sedláček, učitel v Němčicich, Jan Sedláček, farář v Hounanově, V. Sedlák, farář v Prusinovicích, Jos. Schildberger, farář v Nemoticích, Tom. Schmyd, kurat ve Škřípově, Fr. Schönbek, katecheta v Praze, J. Schwarz, ředitel ústavu slepých, K. Skopalík, kaplan v Uh. Brodě, Fr. Sklopík, rol. v Záhlinicích, Ant. Skopalík, rol. v Záhlinicích, J. Slavík, kaplan v Klinkovicích, Fr. Snopek, koop. ve Velké, A. Sokol, far. v Nákle, J. Soušek, far. ze Zlíně, Fr. Stiller, farář v Horní Slatině, JUDor. V. Stopka v Rakovníku, Jindř. Stürzenhofer, farář v Kylešovicích, R. Stranský, prof. v Chrudími, Ig. Strouhal, farář v Bohuňovicích, Fr. Studený, kaplan v Slavoníně, J. Svátek, koop. v Brtnici, Fr. Svoboda, lékárník v Tišnově, Fr. Svoboda, farář v Našiměřicích, Fr. Svoboda, kaplan v Kopici, Jos. Svoboda, kaplan v Nové Vsi, Jos. Sytko, prof. v Olomouci, Tom. Šimbera, farář v Myslibořicích. Ant. Šimek, kaplan v Osvětimanech, Fr. Šindler, praefekt arcibisk. semináře v Kroměříži, V. Škaloud, prof. v Jindřichově Hradci, Jak. Škoda, ředitel gym. v Přerově, Dor. X. Škorpík, děkan v Kučerově, Ant. Šnaidar, koop. ve Starém Městě, Fr. Špaček, farář v Rájci, Fr. Špička, kaplan ve Valašském Meziříčí, Vlad. Šťastný, prof. v Brně, Jos. Štolfa, obecní tajemník v Ivanovicích, Ant. Táborský, měšťan ve Valašském Meziříči, Ig. Tkáč, prof. v Uher. Hradišti, M. Trapl, ředitel gym. v Chrudími, Fr. Trnka, koop. v Určicích. Jan V. Tvarůžek, učitel v Budišově, Umělecké Beseda v Praze, Jos. Válek, obchodník v Hutisku, Jos. Valleský v Humpolci, Dor. S. Vašátko, advokát ve Velkém Meziříčí, Ant. Vašek. prof. v Brně, Fr. Vašek, farář v Studnicích, J. U. Dor. Rich. Vašíček, kand. adv. v Brně, Arnošt Vávra, kaplan v Jihlavě, Antonín Weinlich, farář na Vranově, J. Vellner, koop. v Tovačově, Jos. Veselý, farář v Babicích, J. Wiedermann, kaplan v Tovačově, K. Wittek, šk. rada v Brně, J. Vlk, koop. v Třešti, Al. Wolf, farář ve Valči, Jan Vondráček, prof. v Králové Hradci, Jan Vrzal, farář v Kněžicích, J. Vycpálek, prof. v Rychnově, Jan Vychodil, koop. na Velehradě, Jos. Vychodil, koop. ve Vlachovicích, J. Vykydal, děkan na Velehradě, Tom. Záklasník, prof. v Jičíně, Vinc. Zdráhal, kurat v Hradisku, J. U. Dor. Em. Zelinka, advokát v Tišnově, Ebro Zelníček, kapitular proboštství Světelského v Rakousích, Josef Zindulka, učitel v Ivančicích. (Pokračování budoucně.)

GETTY CENTER LINRARY
3 3125 00670 0716